අභිධම්මපිටකෙ

සම්මොහවිනොදනී නාම

විභඞ්ග-අට්ඨකථා

ධම්මවිචය

පටුන

18. ධම්මහදයවිභඞ්ගො...........................467

“ධම්මා සුතා ධාතා වචසා පරිචිතා මනසානුපෙක්ඛිතා දිට්ඨියා සුප්පටිවිද්ධා.”

(මහා සුඤ්ඤත සුත්තං; මජ්ඣිම නිකායො, උපරිපණ්ණාසකො, සුඤ්ඤත වග්ගො.)

පටුන සංස්කරණය - භික්ඛු ධම්මවිහාරි

(ඡට්ඨ සංගායනා ත්‍රිපිටක වැඩසටහනින් උපුටා සකසන ලදී)

නමො තස්ස භගවතො අරහතො සම්මාසම්බුද්ධස්ස

අභිධම්මපිටකෙ

සම්මොහවිනොදනී නාම

විභඞ්ග-අට්ඨකථා

1. ඛන්ධවිභඞ්ගො

1. සුත්තන්තභාජනීයවණ්ණනා

චතුසච්චදසො නාථො, චතුධා ධම්මසඞ්ගණිං;
පකාසයිත්වා සම්බුද්ධො, තස්සෙව සමනන්තරං.

උපෙතො බුද්ධධම්මෙහි, අට්ඨාරසහි නායකො;
අට්ඨාරසන්නං ඛන්ධාදි-විභඞ්ගානං වසෙන යං.

විභඞ්ගං දෙසයී සත්ථා, තස්ස සංවණ්ණනාක්කමො;
ඉදානි යස්මා සම්පත්තො, තස්මා තස්සත්ථවණ්ණනං.

කරිස්සාමි විගාහෙත්වා, පොරාණට්ඨකථානයං;
සද්ධම්මෙ ගාරවං කත්වා, තං සුණාථ සමාහිතාති.

1. **පඤ්චක්ඛන්ධා – රූපක්ඛන්ධො...පෙ.... විඤ්ඤාණක්ඛන්ධොති** ඉදං විභඞ්ගප්පකරණස්ස ආදිභූතෙ ඛන්ධවිභඞ්ගෙ සුත්තන්තභාජනීයං නාම. තත්ථ **පඤ්චාති** ගණනපරිච්ඡෙදො. තෙන න තතො හෙට්ඨා න උද්ධන්ති දස්සෙති. **ඛන්ධාති** පරිච්ඡින්නධම්මනිදස්සනං. තත්‍රායං ඛන්ධ-සද්දො සම්බහුලෙසු ඨානෙසු දිස්සති – රාසිම්හි, ගුණෙ, පණ්ණත්තියං, රුළ්හියන්ති. ‘‘සෙය්‍යථාපි, භික්ඛවෙ, මහාසමුද්දෙ න සුකරං උදකස්ස පමාණං ගහෙතුං – එත්තකානි උදකාළ්හකානීති වා එත්තකානි උදකාළ්හකසතානීති වා එත්තකානි උදකාළ්හකසහස්සානීති වා එත්තකානි උදකාළ්හකසතසහස්සානීති වා, අථ ඛො අසඞ්ඛ්‍යෙය්‍යො අප්පමෙය්‍යො මහාඋදකක්ඛන්ධොත්වෙව සඞ්ඛ්‍යං ගච්ඡතී’’තිආදීසු (අ. නි. 4.51; 6.37) හි රාසිතො ඛන්ධො නාම. නහි පරිත්තකං උදකං උදකක්ඛන්ධොති වුච්චති, බහුකමෙව වුච්චති. තථා න පරිත්තකො රජො රජක්ඛන්ධො, න අප්පමත්තකා ගාවො ගවක්ඛන්ධො, න අප්පමත්තකං බලං බලක්ඛන්ධො, න අප්පමත්තකං පුඤ්ඤං පුඤ්ඤක්ඛන්ධොති වුච්චති. බහුකමෙව හි රජො රජක්ඛන්ධො, බහුකාව ගවාදයො ගවක්ඛන්ධො,

බලක්ඛන්ධො, පුඤ්ඤක්ඛන්ධොති වුච්චන්ති. ‘‘සීලක්ඛන්ධො සමාධික්ඛන්ධො’’තිආදීසු (දී. නි. 3.355) පන ගුණතො ඛන්ධො නාම. ‘‘අද්දසා ඛො භගවා මහන්තං දාරුක්ඛන්ධං ගඞ්ගාය නදියා සොතෙන වුය්හමාන’’න්ති (සං. නි. 4.241). එත්ථ පණ්ණත්තිතො ඛන්ධො නාම. ‘‘යං චිත්තං මනො මානසං…පෙ…. විඤ්ඤාණං විඤ්ඤාණක්ඛන්ධො’’තිආදීසු (ධ. ස. 63, 65) රුළ්හිතො ඛන්ධො නාම. ස්වායමිධ රාසිතො අධිප්පෙතො. අයඤ්හි ඛන්ධට්ඨො නාම පිණ්ඩට්ඨො පූගට්ඨො ඝටට්ඨො රාසට්ඨො. තස්මා ‘රාසිලක්ඛණා ඛන්ධා’ති වෙදිතබ්බා. කොට්ඨාසට්ඨොතිපි වත්තුං වට්ටති; ලොකස්මිඤ්හි ඉණං ගහෙත්වා චොදියමානා ‘ද්වීහි ඛන්ධෙහි දස්සාම, තීහි ඛන්ධෙහි දස්සාමා’ති වදන්ති. ඉති ‘කොට්ඨාසලක්ඛණා ඛන්ධා’තිපි වත්තුං වට්ටති. එවමෙත්ථ **රූපක්ඛන්ධොති** රූපරාසි රූපකොට්ඨාසො, **වෙදනාක්ඛන්ධොති** වෙදනාරාසි වෙදනාකොට්ඨාසොති ඉමිනා නයෙන සඤ්ඤාක්ඛන්ධාදීනං අත්ථො වෙදිතබ්බො.

එත්තාවතා සම්මාසම්බුද්ධො ය්වායං ‘‘චත්තාරො ච මහාභූතා චතුන්නඤ්ච මහාභූතානං උපාදායරූප’’න්ති අතීතානාගතපච්චුප්පන්නාදීසු එකාදසසු ඔකාසෙසු විභත්තො ‘පඤ්චවීසති රූපකොට්ඨාසා’ති ච ‘ඡන්නවුති රූපකොට්ඨාසා’ති ච එවංපභෙදො රූපරාසි, තං සබ්බං පරිපිණ්ඩෙත්වා රූපක්ඛන්ධො නාමාති දස්සෙසි. යො පනායං ‘‘සුඛා වෙදනා, දුක්ඛා වෙදනා, අදුක්ඛමසුඛා වෙදනා’’ති තෙසුයෙව එකාදසසු ඔකාසෙසු විභත්තො චතුභූමිකවෙදනාරාසි, තං සබ්බං පරිපිණ්ඩෙත්වා වෙදනාක්ඛන්ධො නාමාති දස්සෙසි. යො පනායං ‘‘චක්ඛුසම්ඵස්සජා සඤ්ඤා…පෙ…. මනොසම්ඵස්සජා සඤ්ඤා’’ති තෙසුයෙව එකාදසසු ඔකාසෙසු විභත්තො චතුභූමිකසඤ්ඤාරාසි, තං සබ්බං පරිපිණ්ඩෙත්වා සඤ්ඤාක්ඛන්ධො නාමාති දස්සෙසි. යො පනායං ‘‘චක්ඛුසම්ඵස්සජා චෙතනා…පෙ…. මනොසම්ඵස්සජා චෙතනා’’ති තෙසුයෙව එකාදසසු ඔකාසෙසු විභත්තො චතුභූමිකචෙතනාරාසි, තං සබ්බං පරිපිණ්ඩෙත්වා සඞ්ඛාරක්ඛන්ධො නාමාති දස්සෙසි. යො පනායං ‘‘චක්ඛුවිඤ්ඤාණං, සොතඝානජිව්හාකායවිඤ්ඤාණං, මනොධාතු, මනොවිඤ්ඤාණධාතූ’’ති තෙසුයෙව එකාදසසු ඔකාසෙසු විභත්තො චතුභූමිකචිත්තරාසි, තං සබ්බං පරිපිණ්ඩෙත්වා විඤ්ඤාණක්ඛන්ධො නාමාති දස්සෙසි.

අපිචෙත්ථ සබ්බම්පි චතුසමුට්ඨානිකං රූපං රූපක්ඛන්ධො, කාමාවචරඅට්ඨකුසලචිත්තාදීහි එකූනනවුතිචිත්තෙහි සහජාතා වෙදනා වෙදනාක්ඛන්ධො, සඤ්ඤා සඤ්ඤාක්ඛන්ධො, ඵස්සාදයො ධම්මා සඞ්ඛාරක්ඛන්ධො, එකූනනවුති චිත්තානි විඤ්ඤාණක්ඛන්ධොති. එවම්පි පඤ්චසු ඛන්ධෙසු ධම්මපරිච්ඡෙදො වෙදිතබ්බො.

1. රූපක්ඛන්ධනිද්දෙසො

2. ඉදානි තෙ රූපක්ඛන්ධාදයො විභජිත්වා දස්සෙතුං **තත්ථ කතමො රූපක්ඛන්ධො**තිආදිමාහ. තත්ථ **තත්ථා**ති තෙසු පඤ්චසු ඛන්ධෙසු. **කතමො**ති කථෙතුකම්‍යතාපුච්ඡා. **රූපක්ඛන්ධො**ති පුච්ඡිතධම්මනිදස්සනං. ඉදානි තං විභජන්තො **යං කිඤ්චි රූප**න්තිආදිමාහ. තත්ථ **යං කිඤ්චී**ති අනවසෙසපරියාදානං. **රූප**න්ති අතිප්පසඞ්ගනියමනං. එවං පදද්වයෙනාපි රූපස්ස අනවසෙසපරිග්ගහො කතො හොති.

තත්ථ කෙනට්ඨෙන රූපන්ති? රුප්පනට්ඨෙන රූපං. වුත්තඤ්හෙතං භගවතා –

> ‘‘කිඤ්ච, භික්ඛවෙ, රූපං වදෙථ? රුප්පතීති ඛො, භික්ඛවෙ, තස්මා රූපන්ති වුච්චති. කෙන රුප්පති? සීතෙනපි රුප්පති, උණ්හෙනපි රුප්පති, ජිඝච්ඡායපි රුප්පති, පිපාසායපි රුප්පති, ඩංසමකසවාතාතපසරිසපසම්ඵස්සෙනපි රුප්පති. රුප්පතීති ඛො, භික්ඛවෙ, තස්මා රූපන්ති වුච්චතී’’ති (සං. නි. 3.79).

තත්ථ **කි**න්ති කාරණපුච්ඡා; කෙන කාරණෙන රූපං වදෙථ, කෙන කාරණෙන තං රූපං නාමාති අත්ථො. රුප්පතීති එත්ථ **ඉතී**ති කාරණුද්දෙසො. යස්මා රුප්පති තස්මා රූපන්ති වුච්චතීති අත්ථො. **රුප්පතී**ති කුප්පති ඝට්ටියති පීළියති භිජ්ජතීති අත්ථො. එවං ඉමිනා එත්තකෙන ඨානෙන රුප්පනට්ඨෙන රූපං වුත්තං. රුප්පනලක්ඛණෙන රූපන්තිපි වත්තුං වට්ටති. රුප්පනලක්ඛණඤ්හෙතං.

සීතෙනපි රුප්පතීතිආදීසු පන **සීතෙන** තාව **රුප්පනං ලොකන්තරිකනිරයෙ** පාකටං. තිණ්ණං තිණ්ණඤ්හි චක්කවාළානං අන්තරෙ එකෙකො ලොකන්තරිකනිරයො නාම හොති අට්ඨයොජනසහස්සප්පමාණො, යස්ස නෙව හෙට්ඨා පථවී අත්ථි, න උපරි චන්දිමසූරියදීපමණිආලොකො, නිච්චන්ධකාරො. තත්ථ නිබ්බත්තසත්තානං තිගාවුතො අත්තභාවො හොති. තෙ වග්ගුලියො විය පබ්බතපාදෙ දීඝපුථුලෙහි නඛෙහි ලග්ගිත්වා අවංසිරා ඔලම්බන්ති. යදා සංසප්පන්තා අඤ්ඤමඤ්ඤස්ස හත්ථපාසගතා හොන්ති අථ ‘භක්ඛො නො ලද්ධො’ති මඤ්ඤමානා තත්ථ ඛ්‍යාවටා විපරිවත්තිත්වා ලොකසන්ධාරකෙ උදකෙ පතන්ති, සීතවාතෙ පහරන්තෙපි පක්කමධුකඵලානි විය ඡිජ්ජිත්වා උදකෙ පතන්ති. පතිතමත්තාව අච්චන්තඛාරෙන සීතොදකෙන ඡින්නචම්මන්හාරුමංසඅට්ඨීහි භිජ්ජමානෙහි තත්තතෙලෙ පතිතපිට්ඨපිණ්ඩි විය පටපටායමානා විලීයන්ති. එවං සීතෙන රුප්පනං ලොකන්තරිකනිරයෙ පාකටං.

මහිංසකරට්ඨාදීසුපි හිමපාතසීතලෙසු පදෙසෙසු එතං පාකටමෙව. තත්ථ හි සත්තා සීතෙන භින්නච්ඡින්නසරීරා ජීවිතක්ඛයම්පි පාපුණන්ති.

උණ්හෙන රුප්පනං අවීචිමහානිරයෙ පාකටං. තත්ථ හි තත්තාය ලොහපථවියා නිපජ්ජාපෙත්වා පඤ්චවිධබන්ධනාදිකරණකාලෙ සත්තා මහාදුක්ඛං අනුභවන්ති.

ජිඝච්ඡාය රුප්පනං පෙත්තිවිසයෙ චෙව දුබ්භික්ඛකාලෙ ච පාකටං. පෙත්තිවිසයස්මිඤ්හි සත්තා ද්වෙ තීණි බුද්ධන්තරානි කිඤ්චිදෙව ආමිසං හත්ථෙන ගහෙත්වා මුඛෙ පක්ඛිපන්තා නාම න හොන්ති. අන්තොඋදරං ආදිත්තසුසිරරුක්ඛො විය හොති. දුබ්භික්ඛෙ කඤ්ජිකමත්තම්පි අලභිත්වා මරණප්පත්තානං පමාණං නාම නත්ථි.

පිපාසාය රුප්පනං කාලකඤ්ජිකාදීසු පාකටං. තත්ථ හි සත්තා ද්වෙ තීණි බුද්ධන්තරානි හදයතෙමනමත්තං වා ජිව්හාතෙමනමත්තං වා උදකබින්දුං ලද්ධුං න සක්කොන්ති. 'පානීයං පිවිස්සාමා'ති නදිං ගතානම්පි නදී වාලිකාතලං සම්පජ්ජති. මහාසමුද්දං පක්ඛන්තානම්පි මහාසමුද්දො පිට්ඨිපාසාණො හොති. තෙ සුස්සන්තා බලවදුක්ඛපීළිතා විචරන්ති.

එකො කිර කාලකඤ්ජිකඅසුරො පිපාසං අධිවාසෙතුං අසක්කොන්තො යොජනගම්භීරවිත්ථාරං මහාගඞ්ගං ඔතරි. තස්ස ගතගතට්ඨානෙ උදකං ඡිජ්ජති, ධූමො උග්ගච්ඡති, තත්තෙ පිට්ඨිපාසාණෙ චඞ්කමනකාලො විය හොති. තස්ස උදකසද්දං සුත්වා ඉතො චිතො ච විචරන්තස්සෙව රත්ති විභායි. අථ නං පාතොව භික්ඛාචාරං ගච්ඡන්තා තිංසමත්තා පිණ්ඩචාරිකභික්ඛූ දිස්වා – ''කො නාම ත්වං, සප්පුරිසා''ති පුච්ඡිංසු. ''පෙතොහමස්මි, භන්තෙ''ති. ''කිං පරියෙසසී''ති? ''පානීයං, භන්තෙ''ති. ''අයං ගඞ්ගා පරිපුණ්ණා, කිං ත්වං න පස්සසී''ති? ''න උපකප්පති, භන්තෙ''ති. ''තෙන හි ගඞ්ගාපිට්ඨෙ නිපජ්ජ, මුඛෙ තෙ පානීයං ආසිඤ්චිස්සාමා''ති. සො වාලිකාපුළිනෙ උත්තානො නිපජ්ජි. භික්ඛූ තිංසමත්තෙ පත්තෙ නීහරිත්වා උදකං ආහරිත්වා ආහරිත්වා තස්ස මුඛෙ ආසිඤ්චිංසු. තෙසං තථා කරොන්තානංයෙව වෙලා උපකට්ඨා ජාතා. තතො ''භික්ඛාචාරකාලො අම්හාකං, සප්පුරිස; කච්චි තෙ අස්සාදමත්තා ලද්ධා''ති ආහංසු. පෙතො ''සචෙ මෙ, භන්තෙ, තිංසමත්තානං අය්යානං තිංසමත්තෙහි පත්තෙහි ආසිත්තඋදකතො අඩ්ඪපසතමත්තම්පි පරගලගතං, පෙතත්තභාවතො මොක්ඛො මා හොතූ''ති ආහ. එවං පිපාසාය රුප්පනං පෙත්තිවිසයෙ පාකටං.

ඩංසාදීහි රුප්පනං ඩංසමක්ඛිකාදිසම්බහුලෙසු පදෙසෙසු පාකටං. එත්ථ ච **ඩංසාති** පිඞ්ගලමක්ඛිකා, **මකසාති** මකසාව **වාතාති** කුච්ඡිවාතපිට්ඨිවාතාදිවසෙන වෙදිතබ්බා. සරීරස්මිඤ්හි වාතරොගො

පටුන

උප්පජ්ජිත්වා හත්ථපාදපිට්ඨිආදීනි භින්දති, කාණං කරොති, ඛුජ්ජං කරොති, පීඨසප්පිං කරොති. **ආතපොති** සූරියාතපො. තෙන රුප්පනං **මරුකන්තාරාදීසු** පාකටං. එකා කිර ඉත්ථී මරුකන්තාරෙ රත්තිං සත්ථතො ඔහීනා දිවා සූරියෙ උග්ගච්ඡන්තෙ වාලිකාය තප්පමානාය පාදෙ ඨපෙතුං අසක්කොන්තී සීසතො පච්ඡිං ඔතාරෙත්වා අක්කමි. කමෙන පච්ඡියා උණ්හාභිතත්තාය ඨාතුං අසක්කොන්තී තස්සා උපරි සාටකං ඨපෙත්වා අක්කමි. තස්මිම්පි සන්තත්තෙ අඞ්කෙන ගහිතං පුත්තකං අධොමුඛං නිපජ්ජාපෙත්වා කන්දන්තං කන්දන්තං අක්කමිත්වා සද්ධිං තෙන තස්මිංයෙව ඨානෙ උණ්හාභිතත්තා කාලමකාසි.

සරීසපාති යෙ කෙචි දීඝජාතිකා සරන්තා ගච්ඡන්ති. තෙසං සම්ඵස්සෙන රුප්පනං ආසීවිසදට්ඨාදීනං වසෙන වෙදිතබ්බං.

ඉදානි ‘යං කිඤ්චි රූප’න්ති පදෙන සංගහිතං පඤ්චවීසතිකොට්ඨාසඡන්නවුතිකොට්ඨාසප්පභෙදං සබ්බම්පි රූපං අතීතාදිකොට්ඨාසෙසු පක්ඛිපිත්වා දස්සෙතුං **අතීතානාගතපච්චුප්පන්නන්**ති ආහ. තතො පරං තදෙව අජ්ඣත්තදුකාදීසු චතූසු දුකෙසු පක්ඛිපිත්වා දස්සෙතුං **අජ්ඣත්තං වා බහිද්ධා වා**තිආදි වුත්තං. තතො පරං සබ්බම්පෙතං එකාදසසු පදෙසෙසු පරියාදියිත්වා දස්සිතං රූපං එකතො පිණ්ඩං කත්වා දස්සෙතුං **තදෙකජ්ඣන්**තිආදි වුත්තං.

තත්ථ **තදෙකජ්ඣන්**ති තං එකජ්ඣං; **අභිසඤ්ඤූහිත්වා**ති අභිසංහරිත්වා; **අභිසඞ්ඛිපිත්වා**ති සඞ්ඛෙපං කත්වා; ඉදං වුත්තං හොති – සබ්බම්පෙතං වුත්තප්පකාරං රූපං රුප්පනලක්ඛණසඞ්ඛාතෙ එකවිධභාවෙ පඤ්ඤාය රාසිං කත්වා රූපක්ඛන්ධො නාමාති වුච්චතීති. එතෙන සබ්බම්පි රූපං රුප්පනලක්ඛණෙ රාසිභාවූපගමනෙන රූපක්ඛන්ධොති දස්සිතං හොති. න හි රූපතො අඤ්ඤො රූපක්ඛන්ධො නාම අත්ථි. යථා ච රූපං, එවං වෙදනාදයොපි වෙදයිතලක්ඛණාදීසු රාසිභාවූපගමනෙන. න හි වෙදනාදීහි අඤ්ඤෙ වෙදනාක්ඛන්ධාදයො නාම අත්ථි.

3. ඉදානි එකෙකස්මිං ඔකාසෙ පක්ඛිත්තං රූපං විසුං විසුං භාජෙත්වා දස්සෙන්තො **තත්ථ කතමං රූපං අතීතන්**තිආදිමාහ. තත්ථ **තත්ථා**ති එකාදසසු ඔකාසෙසු පක්ඛිපිත්වා ඨපිතමාතිකාය භුම්මං. ඉදං වුත්තං හොති – අතීතානාගතපච්චුප්පන්නන්තිආදිනා නයෙන ඨපිතාය මාතිකාය යං අතීතං රූපන්ති වුත්තං, තං කතමන්ති? ඉමිනා උපායෙන සබ්බපුච්ඡාසු අත්ථො වෙදිතබ්බො. **අතීතං නිරුද්ධන්**තිආදීනි පදානි නික්ඛෙපකණ්ඩස්ස අතීතත්තිකභාජනීයවණ්ණනායං (ධ. ස. අට්ඨ. 1044) වුත්තානෙව. **චත්තාරො ච මහාභූතාති** ඉදං අතීතන්ති වුත්තරූපස්ස සභාවදස්සනං. යථා චෙත්ථ එවං සබ්බත්ථ අත්ථො වෙදිතබ්බො. ඉමිනා ඉදං දස්සෙති – අතීතරූපම්පි භූතානි

චෙව භූතානි උපාදාය නිබ්බත්තරූපඤ්ච, අනාගතම්පි...පෙ.... දූරසන්තිකම්පි. න හි භූතෙහි චෙව භූතානි උපාදාය පවත්තරූපතො ච අඤ්ඤං රූපං නාම අත්ථීති.

අපරො නයො – **අතීතංසෙන සඞ්ගහිතන්ති** අතීතකොට්ඨාසෙනෙව සඞ්ගහිතං, එත්ථෙව ගණනං ගතං. කින්ති? චත්තාරො ච මහාභූතා චතුන්නඤ්ච මහාභූතානං උපාදායරූපන්ති. එවං සබ්බත්ථ අත්ථො වෙදිතබ්බො. අනාගතපච්චුප්පන්නනිද්දෙසපදානිපි හෙට්ඨා වුත්තත්ථානෙව.

ඉදං පන අතීතානාගතපච්චුප්පන්නං නාම සුත්තන්තපරියායතො අභිධම්මනිද්දෙසතොති දුවිධං. තං සුත්තන්තපරියායෙ භවෙන පරිච්ඡින්නං. පටිසන්ධිතො හි පට්ඨාය අතීතභවෙසු නිබ්බත්තං රූපං, අනන්තරභවෙ වා නිබ්බත්තං හොතු කප්පකොටිසතසහස්සමත්ථකෙ වා, සබ්බං අතීතමෙව නාම. චුතිතො පට්ඨාය අනාගතභවෙසු නිබ්බත්තනකරූපං, අනන්තරභවෙ වා නිබ්බත්තං හොතු කප්පකොටිසතසහස්සමත්ථකෙ වා, සබ්බං අනාගතමෙව නාම. චුතිපටිසන්ධිඅනන්තරෙ පවත්තරූපං පච්චුප්පන්නං නාම. අභිධම්මනිද්දෙසෙ පන ඛණෙන පරිච්ඡින්නං. තයො හි රූපස්ස ඛණා – උප්පාදො, ඨිති, භඞ්ගොති. ඉමෙ තයො ඛණෙ පත්වා නිරුද්ධං රූපං, සමනන්තරනිරුද්ධං වා හොතු අතීතෙ කප්පකොටිසතසහස්සමත්ථකෙ වා, සබ්බං අතීතමෙව නාම. තයො ඛණෙ අසම්පත්තං රූපං, එකචිත්තක්ඛණමත්තෙන වා අසම්පත්තං හොතු අනාගතෙ කප්පකොටිසතසහස්සමත්ථකෙ වා, සබ්බං අනාගතමෙව නාම. ඉමෙ තයො ඛණෙ සම්පත්තං රූපං පන පච්චුප්පන්නං නාම. තත්ථ කිඤ්චාපි ඉදං සුත්තන්තභාජනීයං, එවං සන්තෙපි අභිධම්මනිද්දෙසෙනෙව අතීතානාගතපච්චුප්පන්නරූපං නිද්දිට්ඨන්ති වෙදිතබ්බං.

අපරො නයො – ඉදඤ්හි රූපං අද්ධාසන්තතිසමයඛණවසෙන චතුධා අතීතං නාම හොති. තථා අනාගතපච්චුප්පන්නං. අද්ධාවසෙන තාව එකස්ස එකස්මිං භවෙ පටිසන්ධිතො පුබ්බෙ අතීතං, චුතිතො උද්ධං අනාගතං, උභින්නමන්තරෙ පච්චුප්පන්නං. සන්තතිවසෙන සභාගඑකඋතුසමුට්ඨානං එකාහාරසමුට්ඨානඤ්ච පුබ්බාපරියවසෙන පවත්තමානම්පි පච්චුප්පන්නං. තතො පුබ්බෙ විසභාගඋතුආහාරසමුට්ඨානං අතීතං, පච්ඡා අනාගතං. චිත්තජං එකවීථිඑකජවනඑකසමාපත්තිසමුට්ඨානං පච්චුප්පන්නං. තතො පුබ්බෙ අතීතං, පච්ඡා අනාගතං. කම්මසමුට්ඨානස්ස පාටියෙක්කං සන්තතිවසෙන අතීතාදිභෙදො නත්ථි. තෙසඤ්ඤෙව පන උතුආහාරචිත්තසමුට්ඨානානං උපත්ථම්භකවසෙන තස්ස අතීතාදිභෙදො වෙදිතබ්බො. සමයවසෙන එකමුහුත්තපුබ්බණ්හසායන්හරත්තිදිවාදීසු සමයෙසු සන්තානවසෙන

පවත්තමානං තං තං සමයං පච්චුප්පන්නං නාම. තතො පුබ්බෙ අතීතං, පච්ඡා අනාගතං. ඛණවසෙන උප්පාදාදික්ඛණත්තයපරියාපන්නං පච්චුප්පන්නං නාම. තතො පුබ්බෙ අතීතං, පච්ඡා අනාගතං.

අපිච අතික්කන්තහෙතුපච්චයකිච්චං අතීතං. නිට්ඨිතහෙතුකිච්චං අනිට්ඨිතපච්චයකිච්චං පච්චුප්පන්නං. උභයකිච්චමසම්පත්තං අනාගතං. සකිච්චක්ඛණෙ වා පච්චුප්පන්නං. තතො පුබ්බෙ අතීතං, පච්ඡා අනාගතං. එත්ථ ච ඛණාදිකථාව නිප්පරියායා, සෙසා සපරියායා. තාසු නිප්පරියායකථා ඉධ අධිප්පෙතා. අජ්ඣත්තදුකස්සාපි නිද්දෙසපදානි හෙට්ඨා අජ්ඣත්තත්තිකනිද්දෙසෙ (ධ. ස. අට්ඨ. 1050) වුත්තත්ථානෙව. ඔළාරිකාදීනි රූපකණ්ඩවණ්ණනායං (ධ. ස. අට්ඨ. 674) වුත්තත්ථානෙව.

6. හීනදුකනිද්දෙසෙ **තෙසං තෙසං සත්තානන්ති** බහූසු සත්තෙසු සාමිවචනං. අපරස්සාපි අපරස්සාපීති හි වුච්චමානෙ දිවසම්පි කප්පසතසහස්සම්පි වදන්තො එත්තකමෙව වදෙය්‍ය. ඉති සත්ථා ද්වීහෙව පදෙහි අනවසෙසෙ සත්තෙ පරියාදියන්තො ‘තෙසං තෙසං සත්තාන’න්ති ආහ. එත්තකෙන හි සබ්බම්පි අපරදීපනං සිද්ධං හොති. **උඤ්ඤාතන්ති** අවමතං. **අවඤ්ඤාතන්ති** වම්හෙත්වා ඤාතං. රූපන්තිපි න විදිතං. **හීළිතන්ති** අගහෙතබ්බට්ඨෙන ඛිත්තං ඡඩ්ඩිතං, ජිගුච්ඡිතන්තිපි වදන්ති. **පරිභූතන්ති** කිමෙතෙනාති වාචාය පරිභවිතං. **අචිත්තීකතන්ති** න ගරුකතං. **හීනන්ති** ලාමකං. **හීනමතන්ති** හීනන්ති මතං, ලාමකං කත්වා ඤාතං. **හීනසම්මතන්ති** හීනන්ති ලොකෙ සම්මතං, හීනෙහි වා සම්මතං, ගූථභක්ඛෙහි ගූථො විය. **අනිට්ඨන්ති** අප්පියං, පටිලාභත්ථාය වා අපරියෙසිතං. සචෙපි නං කොචි පරියෙසෙය්‍ය, පරියෙසතු. එතස්ස පන ආරම්මණස්ස එතදෙව නාමං. **අකන්තන්ති** අකාමිතං, නිස්සිරිකං වා. **අමනාපන්ති** මනස්මිං න අප්පිතං. තාදිසඤ්හි ආරම්මණං මනස්මිං න අප්පීයති. අථ වා මනං අප්පායති වඩ්ඪෙතීති මනාපං, න මනාපං අමනාපං.

අපරො නයො – **අනිට්ඨං** සම්පත්තිවිරහතො. තං එකන්තෙන කම්මසමුට්ඨානෙසු අකුසලකම්මසමුට්ඨානං. **අකන්තං** සුඛස්ස අහෙතුභාවතො. **අමනාපං** දුක්ඛස්ස හෙතුභාවතො. **රූපා සද්දාති** ඉදමස්ස සභාවදීපනං. ඉමස්මිඤ්හි පදෙ අකුසලකම්මජවසෙන අනිට්ඨා පඤ්ච කාමගුණා විභත්තා. කුසලකම්මජං පන අනිට්ඨං නාම නත්ථි, සබ්බං ඉට්ඨමෙව.

පණීතපදනිද්දෙසො වුත්තපටිපක්ඛනයෙන වෙදිතබ්බො. ඉමස්මිං පන පදෙ කුසලකම්මජවසෙන ඉට්ඨා පඤ්ච කාමගුණා විභත්තා. කුසලකම්මජඤ්හි අනිට්ඨං නාම නත්ථි, සබ්බං ඉට්ඨමෙව. යථා ච කම්මජෙසු එවං

උතුසමුට්ඨානාදීසුපි ඉට්ඨානිට්ඨතා අත්ථි එවාති ඉමස්මිං දුකෙ ඉට්ඨානිට්ඨාරම්මණං පටිවිභත්තන්ති වෙදිතබ්බං. අයං තාව ආචරියානං සමානත්ථකථා. විතණ්ඩවාදී පනාහ – **ඉට්ඨානිට්ඨං** නාම පාටියෙක්කං පටිවිභත්තං නත්ථි, තෙසං තෙසං රුචිවසෙන කථිතං.

යථාහ –

> ''මනාපපරියන්තං ඛ්වාහං, මහාරාජ, පඤ්චසු කාමගුණෙසු අග්ගන්ති වදාමි. තෙව, මහාරාජ, රූපා එකච්චස්ස මනාපා හොන්ති, එකච්චස්ස අමනාපා හොන්ති. තෙව, මහාරාජ, සද්දා, ගන්ධා, රසා, ඵොට්ඨබ්බා එකච්චස්ස මනාපා හොන්ති, එකච්චස්ස අමනාපා හොන්තී''ති (සං. නි. 1.123).

එවං යස්මා තෙයෙව රූපාදයො එකො අස්සාදෙති අභිනන්දති, තත්ථ ලොභං උප්පාදෙති. එකො කුජ්ඣති පටිහඤ්ඤති, තත්ථ දොසං උප්පාදෙති. එකස්ස ඉට්ඨා හොන්ති කන්තා මනාපා, එකස්ස අනිට්ඨා අකන්තා අමනාපා. එකො චෙතෙ 'ඉට්ඨා කන්තා මනාපා'ති දක්ඛිණතො ගණ්හාති, එකො 'අනිට්ඨා අකන්තා අමනාපා'ති වාමතො. තස්මා ඉට්ඨානිට්ඨං නාම පාටියෙක්කං පටිවිභත්තං නාම නත්ථි. පච්චන්තවාසීනඤ්හි ගණ්ඩුප්පාදාපි ඉට්ඨා හොන්ති කන්තා මනාපා, මජ්ඣිමදෙසවාසීනං අතිජෙගුච්ඡා. තෙසඤ්ච මොරමංසාදීනි ඉට්ඨානි හොන්ති, ඉතරෙසං තානි අතිජෙගුච්ඡානීති.

සො වත්තබ්බො – ''කිං පන ත්වං ඉට්ඨානිට්ඨාරම්මණං පාටියෙක්කං පටිවිභත්තං නාම නත්ථීති වදෙසී''ති? ''ආම නත්ථී''ති වදාමි. පුන තථෙව යාවතතියං පතිට්ඨාපෙත්වා පඤ්හො පුච්ඡිතබ්බො – ''නිබ්බානං නාම ඉට්ඨං උදාහු අනිට්ඨ''න්ති? ජානමානො ''ඉට්ඨ''න්ති වක්ඛති. සචෙපි න වදෙය්‍ය, මා වදතු. නිබ්බානං පන එකන්තඉට්ඨමෙව. ''නනු එකො නිබ්බානස්ස වණ්ණෙ කථියමානෙ කුජ්ඣිත්වා – 'ත්වං නිබ්බානස්ස වණ්ණං කථෙසි, කිං තත්ථ අන්නපානමාලාගන්ධවිලෙපනසයනච්ඡාදනසමිද්ධා පඤ්ච කාමගුණා අත්ථී'ති වත්වා 'නත්ථී'ති වුත්තෙ 'අලං තව නිබ්බානෙනා'ති නිබ්බානස්ස වණ්ණෙ කථියමානෙ කුජ්ඣිත්වා උභො කණ්ණෙ ථකෙතීති ඉට්ඨෙතං. එතස්ස පන වසෙන තව වාදෙ නිබ්බානං අනිට්ඨං නාම හොති. න පනෙතං එවං ගහෙතබ්බං. එසො හි විපරීතසඤ්ඤාය කථෙති. සඤ්ඤාවිපල්ලාසෙන ච තදෙව ආරම්මණං එකස්ස ඉට්ඨං හොති, එකස්ස අනිට්ඨං''.

ඉට්ඨානිට්ඨාරම්මණං පන පාටියෙක්කං විභත්තං අත්ථීති. කස්ස වසෙන විභත්තන්ති? මජ්ඣිමකසත්තස්ස. ඉදඤ්හි න අතිඉස්සරානං මහාසම්මතමහාසුදස්සනධම්මාසොකාදීනං වසෙන විභත්තං. තෙසඤ්හි

දිබ්බකප්පම්පි ආරම්මණං අමනාපං උපට්ඨාති. න අතිදුග්ගතානං දුල්ලභන්නපානානං වසෙන විභත්තං. තෙසඤ්හි කණාජකභත්තසිත්ථානිපි පූතිමංසරසොපි අතිමධුරො අමතසදිසො ච හොති. මජ්ඣිමකානං පන ගණකමහාමත්තසෙට්ඨිකුටුම්බිකවාණිජාදීනං කාලෙන ඉට්ඨං කාලෙන අනිට්ඨං ලභමානානං වසෙන විභත්තං. එවරූපා හි ඉට්ඨානිට්ඨං පරිච්ඡින්දිතුං සක්කොන්තීති.

තිපිටකචූළනාගත්ථෙරො පනාහ – ‘‘ඉට්ඨානිට්ඨං නාම විපාකවසෙනෙව පරිච්ඡින්නං, න ජවනවසෙන. ජවනං පන සඤ්ඤාවිපල්ලාසවසෙන ඉට්ඨස්මිංයෙව රජ්ජති, ඉට්ඨස්මිංයෙව දුස්සති; අනිට්ඨස්මිංයෙව රජ්ජති, අනිට්ඨස්මිංයෙව දුස්සතී’’ති. විපාකවසෙනෙව පනෙතං එකන්තතො පරිච්ඡිජ්ජති. න හි සක්කා විපාකචිත්තං වඤ්චෙතුං. සචෙ ආරම්මණං ඉට්ඨං හොති, කුසලවිපාකං උප්පජ්ජති. සචෙ අනිට්ඨං, අකුසලවිපාකං උප්පජ්ජති. කිඤ්චාපි හි මිච්ඡාදිට්ඨිකා බුද්ධං වා සඞ්ඝං වා මහාචෙතියාදීනි වා උළාරානි ආරම්මණානි දිස්වා අක්ඛීනි පිදහන්ති, දොමනස්සං ආපජ්ජන්ති, ධම්මසද්දං සුත්වා කණ්ණෙ ථකෙන්ති, චක්ඛුවිඤ්ඤාණසොතවිඤ්ඤාණානි පන නෙසං කුසලවිපාකානෙව හොන්ති.

කිඤ්චාපි ගූථසූකරාදයො ගූථගන්ධං සායිත්වා ‘ඛාදිතුං ලභිස්සාමා’ති සොමනස්සජාතා හොන්ති, ගූථදස්සනෙ පන තෙසං චක්ඛුවිඤ්ඤාණං, තස්ස ගන්ධසායනෙ ඝානවිඤ්ඤාණං, රසසායනෙ ජිව්හාවිඤ්ඤාණඤ්ච අකුසලවිපාකමෙව හොති. බන්ධිත්වා වරසයනෙ සයාපිතසූකරො ච කිඤ්චාපි විරවති, සඤ්ඤාවිපල්ලාසෙන පනස්ස ජවනස්මිංයෙව දොමනස්සං උප්පජ්ජති, කායවිඤ්ඤාණං කුසලවිපාකමෙව. කස්මා? ආරම්මණස්ස ඉට්ඨතාය.

අපිච ද්වාරවසෙනාපි ඉට්ඨානිට්ඨතා වෙදිතබ්බා. සුඛසම්ඵස්සඤ්හි ගූථකලලං චක්ඛුද්වාරඝානද්වාරෙසු අනිට්ඨං, කායද්වාරෙ ඉට්ඨං හොති. චක්කවත්තිනො මණිරතනෙන පොථියමානස්ස, සුවණ්ණසූලෙ උත්තාසිතස්ස ච මණිරතනසුවණ්ණසූලානි චක්ඛුද්වාරෙ ඉට්ඨානි හොන්ති, කායද්වාරෙ අනිට්ඨානි. කස්මා? මහාදුක්ඛස්ස උප්පාදනතො. එවං ඉට්ඨානිට්ඨං එකන්තතො විපාකෙනෙව පරිච්ඡිජ්ජතීති වෙදිතබ්බං.

තං තං වා පනාති එත්ථ න හෙට්ඨිමනයො ඔලොකෙතබ්බො. න හි භගවා සම්මුතිමනාපං භින්දති, පුග්ගලමනාපං පන භින්දති. තස්මා තංතංවාපනවසෙනෙව උපාදායුපාදාය හීනප්පණීතතා වෙදිතබ්බා. නෙරයිකානඤ්හි රූපං කොටිප්පත්තං **හීනං** නාම; තං උපාදාය තිරච්ඡානෙසු නාගසුපණ්ණානං රූපං **පණීතං** නාම. තෙසං රූපං හීනං; තං උපාදාය පෙතානං රූපං පණීතං නාම. තෙසම්පි හීනං; තං උපාදාය ජානපදානං රූපං පණීතං නාම.

තෙසම්පි හීනං; තං උපාදාය ගාමභොජකානං රූපං පණීතං නාම. තෙසම්පි හීනං; තං උපාදාය ජනපදසාමිකානං රූපං පණීතං නාම. තෙසම්පි හීනං; තං උපාදාය පදෙසරාජූනං රූපං පණීතං නාම. තෙසම්පි හීනං; තං උපාදාය චක්කවත්තිරඤ්ඤො රූපං පණීතං නාම. තස්සාපි හීනං; තං උපාදාය භුම්මදෙවානං රූපං පණීතං නාම. තෙසම්පි හීනං; තං උපාදාය චාතුමහාරාජිකානං දෙවානං රූපං පණීතං නාම. තෙසම්පි හීනං; තං උපාදාය තාවතිංසානං දෙවානං රූපං පණීතං නාම...පෙ.... අකනිට්ඨදෙවානං පන රූපං මත්ථකප්පත්තං පණීතං නාම.

7. දූරදුකනිද්දෙසෙ **ඉත්ථින්ද්‍රියාදීනි** හෙට්ඨා විභත්තානෙව. ඉමස්මිං පන දුකෙ දුප්පරිග්ගහට්ඨෙන ලක්ඛණදුප්පටිවිජ්ඣතාය සුඛුමරූපං **දූරෙති** කථිතං. සුඛපරිග්ගහට්ඨෙන ලක්ඛණසුප්පටිවිජ්ඣතාය ඔළාරිකරූපං **සන්තිකෙති**. කබළීකාරාහාරපරියොසානෙ ච නියාතනට්ඨානෙපි 'ඉදං වුච්චති රූපං දූරෙ'ති න නීයාතිතං. කස්මා? දුවිධඤ්හි දූරෙ නාම – ලක්ඛණතො ච ඔකාසතො චාති. තත්ථ ලක්ඛණතො දූරෙති න කථිතං, තං ඔකාසතො කථෙතබ්බං. තස්මා දූරෙති අකථිතං. ඔළාරිකරූපං ඔකාසතො දූරෙති දස්සෙතුං අනියාතෙත්වාව **යං වා පනඤ්ඤම්පීති**ආදිමාහ. සන්තිකපදනිද්දෙසෙපි එසෙව නයො. තත්ථ **අනාසන්නෙති** න ආසන්නෙ, **අනුපකට්ඨෙති** නිස්සටෙ, **දූරෙති** දූරම්හි, **අසන්තිකෙති** න සන්තිකෙ. **ඉදං වුච්චති රූපං දූරෙති** ඉදං පණ්ණරසවිධං සුඛුමරූපං ලක්ඛණතො දූරෙ, දසවිධං පන ඔළාරිකරූපං යෙවාපනකවසෙන ඔකාසතො දූරෙති වුච්චති. සන්තිකපදනිද්දෙසො උත්තානත්ථොයෙව.

ඉදං වුච්චති රූපං සන්තිකෙති ඉදං දසවිධං ඔළාරිකරූපං ලක්ඛණතො සන්තිකෙ, පඤ්චදසවිධං පන සුඛුමරූපං යෙවාපනකවසෙන ඔකාසතො සන්තිකෙති වුච්චති. කිත්තකතො පට්ඨාය පන රූපං ඔකාසවසෙන සන්තිකෙ නාම? කිත්තකතො පට්ඨාය දූරෙ නාමාති? පකතිකථාය කථෙන්තානං ද්වාදසහත්ථො සවනූපචාරො නාම හොති. තස්ස ඔරතො රූපං සන්තිකෙ, පරතො දූරෙ. තත්ථ සුඛුමරූපං දූරෙ හොන්තං ලක්ඛණතොපි ඔකාසතොපි දූරෙ හොති; සන්තිකෙ හොන්තං පන ඔකාසතොව සන්තිකෙ හොති, න ලක්ඛණතො. ඔළාරිකරූපං සන්තිකෙ හොන්තං ලක්ඛණතොපි ඔකාසතොපි සන්තිකෙ හොති; දූරෙ හොන්තං ඔකාසතොව දූරෙ හොති, න ලක්ඛණතො.

තං තං වා පනාති එත්ථ න හෙට්ඨිමනයො ඔලොකෙතබ්බො. හෙට්ඨා හි භින්දමානො ගතො. ඉධ පන න ලක්ඛණතො දූරං භින්දති, ඔකාසතො දූරමෙව භින්දති. උපාදායුපාදාය දූරසන්තිකඤ්හි එත්ථ දස්සිතං. අත්තනො හි රූපං සන්තිකෙ නාම; අන්තොකුච්ඡිගතස්සාපි පරස්ස දූරෙ. අන්තොකුච්ඡිගතස්ස සන්තිකෙ; බහිඨිතස්ස දූරෙ. එකමඤ්චෙ සයිතස්ස සන්තිකෙ; බහිපමුඛෙ

ඨිතස්ස දූරෙ. අන්තොපරිවෙණෙ රූපං සන්තිකෙ; බහිපරිවෙණෙ දූරෙ. අන්තොසඞ්ඝාරාමෙ රූපං සන්තිකෙ; බහිසඞ්ඝාරාමෙ දූරෙ. අන්තොසීමාය රූපං සන්තිකෙ; බහිසීමාය දූරෙ. අන්තොගාමඛෙත්තෙ රූපං සන්තිකෙ; බහිගාමක්ඛෙත්තෙ දූරෙ. අන්තොජනපදෙ රූපං සන්තිකෙ; බහිජනපදෙ දූරෙ. අන්තොරජ්ජසීමාය රූපං සන්තිකෙ; බහිරජ්ජසීමාය දූරෙ. අන්තොසමුද්දෙ රූපං සන්තිකෙ; බහිසමුද්දෙරූපං දූරෙ. අන්තොචක්කවාළෙ රූපං සන්තිකෙ; බහිචක්කවාළෙ දූරෙති.

අයං රූපක්ඛන්ධනිද්දෙසො.

2. වෙදනාක්ඛන්ධනිද්දෙසො

8. වෙදනාක්ඛන්ධනිද්දෙසාදීසු හෙට්ඨා වුත්තසදිසං පහාය අපුබ්බමෙව වණ්ණයිස්සාම. **යා කාචි වෙදනාති** චතුභූමිකවෙදනං පරියාදියති. **සුඛා වෙදනාති**ආදීනි අතීතාදිවසෙන නිද්දිට්ඨවෙදනං සභාවතො දස්සෙතුං වුත්තානි. තත්ථ සුඛා වෙදනා අත්ථි කායිකා, අත්ථි චෙතසිකා. තථා දුක්ඛා වෙදනා. අදුක්ඛමසුඛා පන චක්ඛාදයො පසාදකායෙ සන්ධාය පරියායෙන 'අත්ථි කායිකා, අත්ථි චෙතසිකා'. තත්ථ සබ්බාපි කායිකා කාමාවචරා. තථා චෙතසිකා දුක්ඛා වෙදනා. චෙතසිකා සුඛා පන තෙභූමිකා. අදුක්ඛමසුඛා චතුභූමිකා. තස්සා සබ්බප්පකාරායපි සන්තතිවසෙන, ඛණාදිවසෙන ච අතීතාදිභාවො වෙදිතබ්බො.

තත්ථ සන්තතිවසෙන එකවීථිඑකජවනඑකසමාපත්තිපරියාපන්නා, එකවිධවිසයසමායොගප්පවත්තා ච පච්චුප්පන්නා. තතො පුබ්බෙ අතීතා, පච්ඡා අනාගතා. ඛණාදිවසෙන ඛණත්තයපරියාපන්නා පුබ්බන්තාපරන්තමජ්ඣගතා සකිච්චඤ්ච කුරුමානා වෙදනා පච්චුප්පන්නා. තතො පුබ්බෙ අතීතා, පච්ඡා අනාගතා. තත්ථ ඛණාදිවසෙන අතීතාදිභාවං සන්ධාය අයං නිද්දෙසො කතොති වෙදිතබ්බො.

11. ඔළාරිකසුඛුමනිද්දෙසෙ **අකුසලා වෙදනාති**ආදීනි ජාතිතො ඔළාරිකසුඛුමභාවං දස්සෙතුං වුත්තානි. **දුක්ඛා වෙදනා ඔළාරිකාති**ආදීනි සභාවතො. **අසමාපන්නස්ස වෙදනාති**ආදීනි පුග්ගලතො. **සාසවාති**ආදීනි ලොකියලොකුත්තරතො ඔළාරිකසුඛුමභාවං දස්සෙතුං වුත්තානි. තත්ථ අකුසලා තාව සදරථට්ඨෙන දුක්ඛවිපාකට්ඨෙන ච ඔළාරිකා. කුසලා නිද්දරථට්ඨෙන සුඛවිපාකට්ඨෙන ච සුඛුමා. අබ්‍යාකතා නිරුස්සාහට්ඨෙන අවිපාකට්ඨෙන ච සුඛුමා. කුසලාකුසලා සඋස්සාහට්ඨෙන සවිපාකට්ඨෙන ච ඔළාරිකා. අබ්‍යාකතා වුත්තනයෙනෙව සුඛුමා.

දුක්ඛා අසාතට්ඨෙන දුක්ඛට්ඨෙන ච ඔළාරිකා. සුඛා සාතට්ඨෙන සුඛට්ඨෙන ච සුඛුමා. අදුක්ඛමසුඛා සන්තට්ඨෙන පණීතට්ඨෙන ච සුඛුමා. සුඛදුක්ඛා ඛොභනට්ඨෙන ඵරණට්ඨෙන ච ඔළාරිකා. සුඛවෙදනාපි හි ඛොභෙති ඵරති. තථා දුක්ඛවෙදනාපි. සුඛඤ්හි උප්පජ්ජමානං සකලසරීරං ඛොභෙන්තං ආලුළෙන්තං අභිසන්දයමානං මද්දයමානං ඡාදයමානං සීතොදකඝටෙන ආසිඤ්චයමානං විය උප්පජ්ජති. දුක්ඛං උප්පජ්ජමානං තත්තඵාලං අන්තො පවෙසන්තං විය තිණුක්කාය බහි ඣාපයමානං විය උප්පජ්ජති. අදුක්ඛමසුඛා පන වුත්තනයෙනෙව සුඛුමා. අසමාපන්නස්ස වෙදනා නානාරම්මණෙ වික්ඛිත්තභාවතො ඔළාරිකා. සමාපන්නස්ස වෙදනා එකත්තනිමිත්තෙයෙව චරතීති සුඛුමා. සාසවා ආසවුප්පත්තිහෙතුතො ඔළාරිකා. ආසවචාරො නාම එකන්තඔළාරිකො. අනාසවා වුත්තවිපරියායෙන සුඛුමා.

තත්ථ එකො නෙව කුසලත්තිකෙ කොවිදො හොති, න වෙදනාත්තිකෙ. සො 'කුසලත්තිකං රක්ඛාමී'ති වෙදනාත්තිකං භින්දති; 'වෙදනාත්තිකං රක්ඛාමී'ති කුසලත්තිකං භින්දති. එකො 'තිකං රක්ඛාමී'ති භූමන්තරං භින්දති. එකො න භින්දති. කථං? ''සුඛදුක්ඛා වෙදනා ඔළාරිකා, අදුක්ඛමසුඛා වෙදනා සුඛුමා''ති හි වෙදනාත්තිකෙ වුත්තං. තං එකො පටික්ඛිපති – න සබ්බා අදුක්ඛමසුඛා සුඛුමා. සා හි කුසලාපි අත්ථි අකුසලාපි අබ්‍යාකතාපි. තත්ථ කුසලාකුසලා ඔළාරිකා, අබ්‍යාකතා සුඛුමා. කස්මා? කුසලත්තිකෙ පාළියං ආගතත්තාති. එවං කුසලත්තිකො රක්ඛිතො හොති, වෙදනාත්තිකො පන භින්නො.

කුසලාකුසලා වෙදනා ඔළාරිකා, අබ්‍යාකතා වෙදනා සුඛුමා''ති යං පන කුසලත්තිකෙ වුත්තං, තං එකො පටික්ඛිපති – න සබ්බා අබ්‍යාකතා සුඛුමා. සා හි සුඛාපි අත්ථි දුක්ඛාපි අදුක්ඛමසුඛාපි. තත්ථ සුඛදුක්ඛා ඔළාරිකා, අදුක්ඛමසුඛා සුඛුමා. කස්මා? වෙදනාත්තිකෙ පාළියං ආගතත්තාති. එවං වෙදනාත්තිකො රක්ඛිතො හොති, කුසලත්තිකො පන භින්නො. කුසලත්තිකස්ස පන ආගතට්ඨානෙ වෙදනාත්තිකං අනොලොකෙත්වා වෙදනාත්තිකස්ස ආගතට්ඨානෙ කුසලත්තිකං අනොලොකෙත්වා කුසලාදීනං කුසලත්තිකලක්ඛණෙන, සුඛාදීනං වෙදනාත්තිකලක්ඛණෙන ඔළාරිකසුඛුමතං කථෙන්තො න භින්දති නාම.

යම්පි ''කුසලාකුසලා වෙදනා ඔළාරිකා, අබ්‍යාකතා වෙදනා සුඛුමා''ති කුසලත්තිකෙ වුත්තං, තත්ථෙකො 'කුසලා ලොකුත්තරවෙදනාපි සමානා ඔළාරිකා නාම, විපාකා අන්තමසො ද්විපඤ්චවිඤ්ඤාණසහජාතාපි සමානා සුඛුමා නාම හොතී'ති වදති. සො එවරූපං සන්තං පණීතං ලොකුත්තරවෙදනං ඔළාරිකං නාම කරොන්තො, ද්විපඤ්චවිඤ්ඤාණසම්පයුත්තං අහෙතුකං හීනං

ජළං වෙදනං සුඛුමං නාම කරොන්තො ‘තිකං රක්ඛිස්සාමී’ති භූමන්තරං භින්දති නාම. තත්ථ තත්ථ භූමියං කුසලං පන තංතංභූමිවිපාකෙනෙව සද්ධිං යොජෙත්වා කථෙන්තො න භින්දති නාම. තත්‍රායං නයො – කාමාවචරකුසලා හි ඔළාරිකා; කාමාවචරවිපාකා සුඛුමා. රූපාවචරාරූපාවචරලොකුත්තරකුසලා ඔළාරිකා; රූපාවචරාරූපාවචරලොකුත්තරවිපාකා සුඛුමාති. ඉමිනා නීහාරෙන කථෙන්තො න භින්දති නාම.

තිපිටකචූළනාගත්ථෙරො පනාහ – ‘‘අකුසලෙ ඔළාරිකසුඛුමතා නාම න උද්ධරිතබ්බා. තඤ්හි එකන්තඔළාරිකමෙව. ලොකුත්තරෙපි ඔළාරිකසුඛුමතා න උද්ධරිතබ්බා. තඤ්හි එකන්තසුඛුම’’න්ති. ඉමං කථං ආහරිත්වා තිපිටකචූළාභයත්ථෙරස්ස කථයිංසු – එවං ථෙරෙන කථිතන්ති. තිපිටකචූළාභයත්ථෙරො ආහ – ‘‘සම්මාසම්බුද්ධෙන අභිධම්මං පත්වා එකපදස්සාපි ද්වින්නම්පි පදානං ආගතට්ඨානෙ නයං දාතුං යුත්තට්ඨානෙ නයො අදින්නො නාම නත්ථි, නයං කාතුං යුත්තට්ඨානෙ නයො අකතො නාම නත්ථි. ඉධ පනෙකච්චො ‘ආචරියො අස්මී’ති විචරන්තො අකුසලෙ ඔළාරිකසුඛුමතං උද්ධරමානො කුක්කුච්චායති. සම්මාසම්බුද්ධෙන පන ලොකුත්තරෙපි ඔළාරිකසුඛුමතා උද්ධරිතා’’ති. එවඤ්ච පන වත්වා ඉදං සුත්තං ආහරි – ‘‘තත්‍ර, භන්තෙ, යායං පටිපදා දුක්ඛා දන්ධාභිඤ්ඤා, අයං, භන්තෙ, පටිපදා උභයෙනෙව හීනා අක්ඛායති – දුක්ඛත්තා දන්ධත්තා චා’’ති (දී. නි. 3.152). එත්ථ හි චතස්සො පටිපදා ලොකියලොකුත්තරමිස්සකා කථිතා.

තං තං වා පනාති එත්ථ න හෙට්ඨිමනයො ඔලොකෙතබ්බො. තංතංවාපනවසෙනෙව කථෙතබ්බං. දුවිධා හි අකුසලා – ලොභසහගතා දොසසහගතා ච. තත්ථ දොසසහගතා ඔළාරිකා, ලොභසහගතා සුඛුමා. දොසසහගතාපි දුවිධා – නියතා අනියතා ච. තත්ථ නියතා ඔළාරිකා, අනියතා සුඛුමා. නියතාපි කප්පට්ඨිතිකා ඔළාරිකා, නොකප්පට්ඨිතිකා සුඛුමා. කප්පට්ඨිතිකාපි අසඞ්ඛාරිකා ඔළාරිකා, සසඞ්ඛාරිකා සුඛුමා. ලොභසහගතාපි ද්විධා – දිට්ඨිසම්පයුත්තා දිට්ඨිවිප්පයුත්තා ච. තත්ථ දිට්ඨිසම්පයුත්තා ඔළාරිකා, දිට්ඨිවිප්පයුත්තා සුඛුමා. දිට්ඨිසම්පයුත්තාපි නියතා ඔළාරිකා, අනියතා සුඛුමා. සාපි අසඞ්ඛාරිකා ඔළාරිකා, සසඞ්ඛාරිකා සුඛුමා.

සඞ්ඛෙපතො අකුසලං පත්වා යා විපාකං බහුං දෙති සා ඔළාරිකා, යා අප්පං සා සුඛුමා. කුසලං පත්වා පන අප්පවිපාකා ඔළාරිකා, බහුවිපාකා සුඛුමා. චතුබ්බිධෙ කුසලෙ කාමාවචරකුසලා ඔළාරිකා, රූපාවචරකුසලා සුඛුමා. සාපි ඔළාරිකා, අරූපාවචරකුසලා සුඛුමා. සාපි ඔළාරිකා, ලොකුත්තරකුසලා සුඛුමා. අයං තාව භූමීසු අභෙදතො නයො.

භෙදතො පන කාමාවචරා දානසීලභාවනාමයවසෙන තිවිධා. තත්ථ දානමයා ඔළාරිකා, සීලමයා සුඛුමා. සාපි ඔළාරිකා, භාවනාමයා සුඛුමා. සාපි දුහෙතුකා තිහෙතුකාති දුවිධා. තත්ථ දුහෙතුකා ඔළාරිකා, තිහෙතුකා සුඛුමා. තිහෙතුකාපි සසඞ්ඛාරිකඅසඞ්ඛාරිකභෙදතො දුවිධා. තත්ථ සසඞ්ඛාරිකා ඔළාරිකා, අසඞ්ඛාරිකා සුඛුමා. රූපාවචරෙ පඨමජ්ඣානකුසලවෙදනා ඔළාරිකා, දුතියජ්ඣානකුසලවෙදනා සුඛුමා…පෙ…. චතුත්ථජ්ඣානකුසලවෙදනා සුඛුමා. සාපි ඔළාරිකා, ආකාසානඤ්චායතනකුසලවෙදනා සුඛුමා ආකාසානඤ්චායතනකුසලවෙදනා ඔළාරිකා…පෙ….. නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනකුසලවෙදනා සුඛුමා. සාපි ඔළාරිකා, විපස්සනාසහජාතා සුඛුමා. සාපි ඔළාරිකා, සොතාපත්තිමග්ගසහජාතා සුඛුමා. සාපි ඔළාරිකා…පෙ…. අරහත්තමග්ගසහජාතා සුඛුමා.

චතුබ්බිධෙ විපාකෙ කාමාවචරවිපාකවෙදනා ඔළාරිකා, රූපාවචරවිපාකවෙදනා සුඛුමා. සාපි ඔළාරිකා…පෙ…. ලොකුත්තරවිපාකවෙදනා සුඛුමා. එවං තාව අභෙදතො.

භෙදතො පන කාමාවචරවිපාකා අත්ථි අහෙතුකා, අත්ථි සහෙතුකා. සහෙතුකාපි අත්ථි දුහෙතුකා, අත්ථි තිහෙතුකා. තත්ථ අහෙතුකා ඔළාරිකා, සහෙතුකා සුඛුමා. සාපි දුහෙතුකා ඔළාරිකා, තිහෙතුකා සුඛුමා. තත්ථාපි සසඞ්ඛාරිකා ඔළාරිකා, අසඞ්ඛාරිකා සුඛුමා. පඨමජ්ඣානවිපාකා ඔළාරිකා, දුතියජ්ඣානවිපාකා සුඛුමා…පෙ…. චතුත්ථජ්ඣානවිපාකා සුඛුමා. සාපි ඔළාරිකා, ආකාසානඤ්චායතනවිපාකා සුඛුමා. සාපි ඔළාරිකා…පෙ…. නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනවිපාකා සුඛුමා. සාපි ඔළාරිකා, සොතාපත්තිඵලවෙදනා සුඛුමා. සාපි ඔළාරිකා, සකදාගාමී…පෙ…. අරහත්තඵලවෙදනා සුඛුමා.

තීසු කිරියාසු කාමාවචරකිරියවෙදනා ඔළාරිකා, රූපාවචරකිරියවෙදනා සුඛුමා. සාපි ඔළාරිකා, අරූපාවචරකිරියවෙදනා සුඛුමා. එවං තාව අභෙදතො. භෙදතො පන අහෙතුකාදිවසෙන භින්නාය කාමාවචරකිරියාය අහෙතුකකිරියවෙදනා ඔළාරිකා, සහෙතුකා සුඛුමා. සාපි දුහෙතුකා ඔළාරිකා, තිහෙතුකා සුඛුමා. තත්ථාපි සසඞ්ඛාරිකා ඔළාරිකා, අසඞ්ඛාරිකා සුඛුමා. පඨමජ්ඣානෙ කිරියවෙදනා ඔළාරිකා, දුතියජ්ඣානෙ සුඛුමා. සාපි ඔළාරිකා, තතියෙ…පෙ…. චතුත්ථෙ සුඛුමා. සාපි ඔළාරිකා, ආකාසානඤ්චායතනකිරියවෙදනා සුඛුමා. සාපි ඔළාරිකා, විඤ්ඤාණඤ්චා…පෙ…. නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනකිරියවෙදනා සුඛුමා. යා ඔළාරිකා සා හීනා. යා සුඛුමා සා පණීතා.

13. දූරදුකනිද්දෙසෙ අකුසලවෙදනා විසභාගට්ඨෙන විසංසට්ඨෙන ච කුසලාබ්‍යාකතාහි දූරෙ. ඉමිනා නයෙන සබ්බපදෙසු දූරතා වෙදිතබ්බා. සචෙපි හි අකුසලාදිවෙදනාසමඞ්ගිනො දුක්ඛාදිවෙදනාසමඞ්ගිනො ච තයො තයො ජනා එකමඤ්චෙ නිසින්නා හොන්ති, තෙසම්පි තා වෙදනා විසභාගට්ඨෙන විසංසට්ඨෙන ච දූරෙයෙව නාම. සමාපන්නවෙදනාදිසමඞ්ගීසුපි එසෙව නයො. අකුසලා පන අකුසලාය සභාගට්ඨෙන සරික්ඛට්ඨෙන ච සන්තිකෙ නාම. ඉමිනා නයෙන සබ්බපදෙසු සන්තිකතා වෙදිතබ්බා. සචෙපි හි අකුසලාදිවෙදනාසමඞ්ගීසු තීසු ජනෙසු එකො කාමභවෙ, එකො රූපභවෙ, එකො අරූපභවෙ, තෙසම්පි තා වෙදනා සභාගට්ඨෙන සරික්ඛට්ඨෙන ච සන්තිකෙයෙව නාම. කුසලාදිවෙදනාසමඞ්ගීසුපි එසෙව නයො.

තං තං වා පනාති එත්ථ හෙට්ඨිමනයං අනොලොකෙත්වා තං තං වාපනවසෙනෙව කථෙතබ්බං. කථෙන්තෙන ච න දූරතො සන්තිකං උද්ධරිතබ්බං, සන්තිකතො පන දූරං උද්ධරිතබ්බං. දුවිධා හි අකුසලා – ලොභසහගතා දොසසහගතා ච. තත්ථ ලොභසහගතා ලොභසහගතාය සන්තිකෙ නාම, දොසසහගතාය දූරෙ නාම. දොසසහගතා දොසසහගතාය සන්තිකෙ නාම, ලොභසහගතාය දූරෙ නාම. දොසසහගතාපි නියතා නියතාය සන්තිකෙ නාමාති. එවං අනියතා. කප්පට්ඨිතිකඅසඞ්ඛාරිකසසඞ්ඛාරිකභෙදං ලොභසහගතාදීසු ච දිට්ඨිසම්පයුත්තාදිභෙදං සබ්බං ඔළාරිකදුකනිද්දෙසෙ විත්ථාරිතවසෙන අනුගන්ත්වා එකෙකකොට්ඨාසවෙදනා තංතංකොට්ඨාසවෙදනාය එව සන්තිකෙ, ඉතරා ඉතරාය දූරෙති වෙදිතබ්බාති.

අයං වෙදනාක්ඛන්ධනිද්දෙසො.

3. සඤ්ඤාක්ඛන්ධනිද්දෙසො

14. සඤ්ඤාක්ඛන්ධනිද්දෙසෙ **යා කාචි සඤ්ඤාති** චතුභූමිකසඤ්ඤං පරියාදියති. **චක්ඛුසම්ඵස්සජා සඤ්ඤාති**ආදීනි අතීතාදිවසෙන නිද්දිට්ඨසඤ්ඤං සභාවතො දස්සෙතුං වුත්තානි. තත්ථ චක්ඛුසම්ඵස්සතො චක්ඛුසම්ඵස්සස්මිං වා ජාතා චක්ඛුසම්ඵස්සජා නාම. සෙසාසුපි එසෙව නයො. එත්ථ ච පුරිමා පඤ්ච චක්ඛුපසාදාදිවත්ථුකාව. මනොසම්ඵස්සජා හදයවත්ථුකාපි අවත්ථුකාපි. සබ්බා චතුභූමිකසඤ්ඤා.

17. ඔළාරිකදුකනිද්දෙසෙ **පටිඝසම්ඵස්සජාති** සප්පටිඝෙ චක්ඛුපසාදාදයො වත්ථුං කත්වා සප්පටිඝෙ රූපාදයො ආරබ්භ උප්පන්නො ඵස්සො පටිඝසම්ඵස්සො නාම. තතො තස්මිං වා ජාතා පටිඝසම්ඵස්සජා නාම. චක්ඛුසම්ඵස්සජා සඤ්ඤා…පෙ…. කායසම්ඵස්සජා සඤ්ඤාතිපි තස්සායෙව වත්ථුතො නාමං. රූපසඤ්ඤා…පෙ…. ඵොට්ඨබ්බසඤ්ඤාතිපි තස්සායෙව

ආරම්මණතො නාමං. ඉදං පන වත්ථාරම්මණතො නාමං. සප්පටිඝානි හි වත්ථූනි නිස්සාය, සප්පටිඝානි ච ආරම්මණානි ආරබ්භ උප්පත්තිතො එසා පටිඝසම්ඵස්සජා සඤ්ඤාති වුත්තා. මනොසම්ඵස්සජාතිපි පරියායෙන එතිස්සා නාමං හොතියෙව. චක්ඛුවිඤ්ඤාණඤ්හි මනො නාම. තෙන සහජාතො ඵස්සො මනොසම්ඵස්සො නාම. තස්මිං මනොසම්ඵස්සෙ, තස්මා වා මනොසම්ඵස්සා ජාතාති මනොසම්ඵස්සජා. තථා සොතඝානජිව්හාකායවිඤ්ඤාණං මනො නාම. තෙන සහජාතො ඵස්සො මනොසම්ඵස්සො නාම. තස්මිං මනොසම්ඵස්සෙ, තස්මා වා මනොසම්ඵස්සා ජාතාති මනොසම්ඵස්සජා.

අධිවචනසම්ඵස්සජා සඤ්ඤාතිපි පරියායෙන එතිස්සා නාමං හොතියෙව. තයො හි අරූපිනො ඛන්ධා සයං පිට්ඨිවට්ටකා හුත්වා අත්තනා සහජාතාය සඤ්ඤාය අධිවචනසම්ඵස්සජා සඤ්ඤාතිපි නාමං කරොන්ති. නිප්පරියායෙන පන පටිඝසම්ඵස්සජා සඤ්ඤා නාම පඤ්චද්වාරිකසඤ්ඤා, අධිවචනසම්ඵස්සජා සඤ්ඤා නාම මනොද්වාරිකසඤ්ඤා. තත්ථ පඤ්චද්වාරිකසඤ්ඤා ඔලොකෙත්වාපි ජානිතුං සක්කාති ඔළාරිකා. රජ්ජිත්වා උපනිජ්ඣායන්තඤ්හි ‘රජ්ජිත්වා උපනිජ්ඣායතී’ති, කුජ්ඣිත්වා උපනිජ්ඣායන්තං ‘කුජ්ඣිත්වා උපනිජ්ඣායතී’ති ඔලොකෙත්වාව ජානන්ති.

තත්‍රිදං වත්ථු – ද්වෙ කිර ඉත්ථියො නිසීදිත්වා සුත්තං කන්තන්ති. ද්වීසු දහරෙසු ගාමෙ චරන්තෙසු එකො පුරතො ගච්ඡන්තො එකං ඉත්ථිං ඔලොකෙසි. ඉතරා තං පුච්ඡි ‘කස්මා නු ඛො තං එසො ඔලොකෙසී’ති? ‘න එසො භික්ඛු මං විසභාගචිත්තෙන ඔලොකෙසි, කනිට්ඨභගිනීසඤ්ඤාය පන ඔලොකෙසී’ති. තෙසුපි ගාමෙ චරිත්වා ආසනසාලාය නිසින්නෙසු ඉතරො භික්ඛු තං භික්ඛුං පුච්ඡි – ‘තයා සා ඉත්ථී ඔලොකිතා’ති? ‘ආම ඔලොකිතා’. ‘කිමත්ථායා’ති? ‘මය්හං භගිනීසරික්ඛත්තා තං ඔලොකෙසි’න්ති ආහ. එවං පඤ්චද්වාරිකසඤ්ඤා ඔලොකෙත්වාපි ජානිතුං සක්කාති වෙදිතබ්බා. සා පනෙසා පසාදවත්ථුකා එව. කෙචි පන ජවනප්පවත්තාති දීපෙන්ති. මනොද්වාරිකසඤ්ඤා පන එකමඤ්චෙ වා එකපීඨෙ වා නිසීදිත්වාපි අඤ්ඤං චින්තෙන්තං විතක්කෙන්තඤ්ච ‘කිං චින්තෙසි, කිං විතක්කෙසී’ති පුච්ඡිත්වා තස්ස වචනවසෙනෙව ජානිතබ්බතො සුඛුමා. සෙසං වෙදනාක්ඛන්ධසදිසමෙවාති.

අයං සඤ්ඤාක්ඛන්ධනිද්දෙසො.

4. සඞ්ඛාරක්ඛන්ධනිද්දෙසො

20. සඞ්ඛාරක්ඛන්ධනිද්දෙසෙ **යෙ කෙචි සඞ්ඛාරාති** චතුභූමිකසඞ්ඛාරෙ පරියාදියති. **චක්ඛුසම්ඵස්සජා චෙතනාති**ආදීනි අතීතාදිවසෙන

නිද්දිට්ඨසඞ්ඛාරෙ සභාවතො දස්සෙතුං වුත්තානි. **චක්ඛුසම්ඵස්සජා**තිආදීනි වුත්තත්ථානෙව. **චෙතනා**ති හෙට්ඨිමකොටියා පධානසඞ්ඛාරවසෙන වුත්තං. හෙට්ඨිමකොටියා හි අන්තමසො චක්ඛුවිඤ්ඤාණෙන සද්ධිං පාළියං ආගතා චත්තාරො සඞ්ඛාරා උප්පජ්ජන්ති. තෙසු චෙතනා පධානා ආයූහනට්ඨෙන පාකටත්තා. තස්මා අයමෙව ගහිතා. තංසම්පයුත්තසඞ්ඛාරා පන තාය ගහිතාය ගහිතාව හොන්ති. ඉධාපි පුරිමා පඤ්ච චක්ඛුපසාදාදිවත්ථුකාව. මනොසම්ඵස්සජා හදයවත්ථුකාපි අවත්ථුකාපි. සබ්බා චතුභූමිකචෙතනා. සෙසං වෙදනාක්ඛන්ධසදිසමෙවාති.

අයං සඞ්ඛාරක්ඛන්ධනිද්දෙසො.

5. විඤ්ඤාණක්ඛන්ධනිද්දෙසො

26. විඤ්ඤාණක්ඛන්ධනිද්දෙසෙ **යං කිඤ්චි විඤ්ඤාණ**න්ති චතුභූමකවිඤ්ඤාණං පරියාදියති. **චක්ඛුවිඤ්ඤාණ**න්තිආදීනි අතීතාදිවසෙන නිද්දිට්ඨවිඤ්ඤාණං සභාවතො දස්සෙතුං වුත්තානි. තත්ථ චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනි පඤ්ච චක්ඛුපසාදාදිවත්ථුකානෙව, මනොවිඤ්ඤාණං හදයවත්ථුකම්පි අවත්ථුකම්පි. සබ්බං චතුභූමකවිඤ්ඤාණං. සෙසං වෙදනාක්ඛන්ධසදිසමෙවාති.

අයං විඤ්ඤාණක්ඛන්ධනිද්දෙසො.

පකිණ්ණකකථා

ඉදානි පඤ්චසුපි ඛන්ධෙසු සමුග්ගමතො, පුබ්බාපරතො, අද්ධානපරිච්ඡෙදතො, එකුප්පාදනානානිරොධතො, නානුප්පාදඑකනිරොධතො, එකුප්පාදඑකනිරොධතො, නානුප්පාදනානානිරොධතො, අතීතානාගතපච්චුප්පන්නතො, අජ්ඣත්තිකබාහිරතො, ඔළාරිකසුඛුමතො, හීනපණීතතො, දූරසන්තිකතො, පච්චයතො, සමුට්ඨානතො, පරිනිප්ඵන්නතො, සඞ්ඛතතොති සොළසහාකාරෙහි පකිණ්ණකං වෙදිතබ්බං.

තත්ථ දුවිධො **සමුග්ගමො** – ගබ්භසෙය්‍යකසමුග්ගමො, ඔපපාතිකසමුග්ගමොති. තත්ථ **ගබ්භසෙය්‍යකසමුග්ගමො** එවං වෙදිතබ්බො – ගබ්භසෙය්‍යකසත්තානඤ්හි පටිසන්ධික්ඛණෙ පඤ්චක්ඛන්ධා අපච්ඡාඅපුරෙ එකතො පාතුභවන්ති. තස්මිං ඛණෙ පාතුභූතා කලලසඞ්ඛාතා රූපසන්තති පරිත්තා හොති. ඛුද්දකමක්ඛිකාය එකවායාමෙන පාතබ්බමත්තාති වත්වා පුන ‘අතිබහුං එතං, සණ්හසූචියා තෙලෙ පක්ඛිපිත්වා උක්ඛිත්තාය පග්ඝරිත්වා අග්ගෙ ඨිතබින්දුමත්ත’න්ති වුත්තං. තම්පි පටික්ඛිපිත්වා ‘එකකෙසෙ තෙලතො උද්ධරිත්වා ගහිතෙ තස්ස පග්ඝරිත්වා අග්ගෙ ඨිතබින්දුමත්ත’න්ති වුත්තං. තම්පි පටික්ඛිපිත්වා ‘ඉමස්මිං ජනපදෙ මනුස්සානං කෙසෙ අට්ඨධා ඵාලිතෙ තතො

එකකොට්ඨාසප්පමාණො උත්තරකුරුකානං කෙසො; තස්ස පසන්නතිලතෙලතො උද්ධටස්ස අග්ගෙ ඨිතබින්දුමත්ත'න්ති වුත්තං. තම්පි පටික්ඛිපිත්වා 'එතං බහු, ජාතිඋණ්ණා නාම සුඛුමා; තස්සා එකඅංසුනො පසන්නතිලතෙලෙ පක්ඛිපිත්වා උද්ධටස්ස පග්ඝරිත්වා අග්ගෙ ඨිතබින්දුමත්ත'න්ති වුත්තං. තං පනෙතං අච්ඡං හොති විප්පසන්නං අනාවිලං පරිසුද්ධං පසන්නතිලතෙලබින්දුසමානවණ්ණං. වුත්තම්පි චෙතං –

> තිලතෙලස්ස යථා බින්දු, සප්පිමණ්ඩො අනාවිලො;
> එවං වණ්ණපටිභාගං, කලලන්ති පවුච්චතීති.

එවං පරිත්තාය රූපසන්තතියා තීණි සන්තතිසීසානි හොන්ති – වත්ථුදසකං, කායදසකං, ඉත්ථියා ඉත්ථින්ද්‍රියවසෙන පුරිසස්ස පුරිසින්ද්‍රියවසෙන භාවදසකන්ති. තත්ථ වත්ථුරූපං, තස්ස නිස්සයානි චත්තාරි මහාභූතානි, තංනිස්සිතා වණ්ණගන්ධරසොජා, ජීවිතන්ති – ඉදං වත්ථුදසකං නාම. කායපසාදො, තස්ස නිස්සයානි චත්තාරි මහාභූතානි, තන්නිස්සිතා වණ්ණගන්ධරසොජා, ජීවිතන්ති – ඉදං කායදසකං නාම. ඉත්ථියා ඉත්ථිභාවො, පුරිසස්ස පුරිසභාවො, තස්ස නිස්සයානි චත්තාරි මහාභූතානි, තන්නිස්සිතා වණ්ණගන්ධරසොජා, ජීවිතන්ති – ඉදං භාවදසකං නාම.

එවං ගබ්භසෙය්‍යකානං පටිසන්ධියං උක්කට්ඨපරිච්ඡෙදෙන සමතිංස කම්මජරූපානි රූපක්ඛන්ධො නාම හොති. පටිසන්ධිචිත්තෙන පන සහජාතා වෙදනා වෙදනාක්ඛන්ධො, සඤ්ඤා සඤ්ඤාක්ඛන්ධො, සඞ්ඛාරා සඞ්ඛාරක්ඛන්ධො, පටිසන්ධිචිත්තං විඤ්ඤාණක්ඛන්ධොති. එවං ගබ්භසෙය්‍යකානං පටිසන්ධික්ඛණෙ පඤ්චක්ඛන්ධා පරිපුණ්ණා හොන්ති. සචෙ පන නපුංසකපටිසන්ධි හොති, භාවදසකං හායති. ද්වින්නං දසකානං වසෙන සමවීසති කම්මජරූපානි රූපක්ඛන්ධො නාම හොති. වෙදනාක්ඛන්ධාදයො වුත්තප්පකාරා එවාති. එවම්පි ගබ්භසෙය්‍යකානං පටිසන්ධික්ඛණෙ පඤ්චක්ඛන්ධා පරිපුණ්ණා හොන්ති.

ඉමස්මිං ඨානෙ තිසමුට්ඨානිකප්පවෙණී කථෙතබ්බා භවෙය්‍ය. තං පන අකථෙත්වා **'ඔපපාතිකසමුග්ගමො'** නාම දස්සිතො. ඔපපාතිකානඤ්හි පරිපුණ්ණායතනානං පටිසන්ධික්ඛණෙ හෙට්ඨා වුත්තානි තීණි, චක්ඛුසොතඝානජිව්හාදසකානි චාති සත්ත රූපසන්තතිසීසානි පාතුභවන්ති. තත්ථ චක්ඛුදසකාදීනි කායදසකසදිසානෙව. නපුංසකස්ස පන භාවදසකං නත්ථි. එවං පරිපුණ්ණායතනානං ඔපපාතිකානං සමසත්තති චෙව සමසට්ඨි ච කම්මජරූපානි රූපක්ඛන්ධො නාම. වෙදනාක්ඛන්ධාදයො වුත්තප්පකාරා එවාති. එවං ඔපපාතිකානං පටිසන්ධික්ඛණෙ පඤ්චක්ඛන්ධා පරිපුණ්ණා

හොන්ති. අයං ‘ඔපපාතිකසමුග්ගමො’ නාම. එවං තාව පඤ්චක්ඛන්ධා **‘සමුග්ගමතො’** වෙදිතබ්බා.

‘පුබ්බාපරතො’ති එවං පන ගබ්භසෙය්‍යකානං අපච්ඡාඅපුරෙ උප්පන්නෙසු පඤ්චසු ඛන්ධෙසු කිං රූපං පඨමං රූපං සමුට්ඨාපෙති උදාහු අරූපන්ති? රූපං රූපමෙව සමුට්ඨාපෙති, න අරූපං. කස්මා? පටිසන්ධිචිත්තස්ස න රූපජනකත්තා. සබ්බසත්තානඤ්හි පටිසන්ධිචිත්තං, ඛීණාසවස්ස චුතිචිත්තං, ද්විපඤ්චවිඤ්ඤාණානි, චත්තාරි අරූප්පවිපාකානීති සොළස චිත්තානි රූපං න සමුට්ඨාපෙන්ති. තත්ථ පටිසන්ධිචිත්තං තාව වත්ථුනො දුබ්බලතාය අප්පතිට්ඨිතතාය පච්චයවෙකල්ලතාය ආගන්තුකතාය ච රූපං න සමුට්ඨාපෙති. තත්ථ හි සහජාතං වත්ථු උප්පාදක්ඛණෙ දුබ්බලං හොතීති වත්ථුනො දුබ්බලතාය රූපං න සමුට්ඨාපෙති. යථා ච පපාතෙ පතන්තො පුරිසො අඤ්ඤස්ස නිස්සයො භවිතුං න සක්කොති, එවං එතම්පි කම්මවෙගක්ඛිත්තත්තා පපාතෙ පතමානං විය අප්පතිට්ඨිතං. ඉති කම්මවෙගක්ඛිත්තත්තා, අප්පතිට්ඨිතතායපි රූපං න සමුට්ඨාපෙති.

පටිසන්ධිචිත්තඤ්ච වත්ථුනා සද්ධිං අපච්ඡාඅපුරෙ උප්පන්නං. තස්ස වත්ථු පුරෙජාතං හුත්වා පච්චයො භවිතුං න සක්කොති. සචෙ සක්කුණෙය්‍ය, රූපං සමුට්ඨාපෙය්‍ය. යත්‍රාපි වත්ථු පුරෙජාතං හුත්වා පච්චයො භවිතුං සක්කොති, පවෙණී ඝටියති, තත්‍රාපි චිත්තං අඞ්ගතො අපරිහීනංයෙව රූපං සමුට්ඨාපෙති. යදි හි චිත්තං ඨානක්ඛණෙ වා භඞ්ගක්ඛණෙ වා රූපං සමුට්ඨාපෙය්‍ය, පටිසන්ධිචිත්තම්පි රූපං සමුට්ඨාපෙය්‍ය. න පන චිත්තං තස්මිං ඛණද්වයෙ රූපං සමුට්ඨාපෙති. යථා පන අහිච්ඡත්තකමකුලං පථවිතො උට්ඨහන්තං පංසුචුණ්ණං ගහෙත්වාව උට්ඨහති, එවං චිත්තං පුරෙජාතං වත්ථුං නිස්සාය උප්පාදක්ඛණෙ අට්ඨ රූපානි ගහෙත්වාව උට්ඨහති. පටිසන්ධික්ඛණෙ ච වත්ථු පුරෙජාතං හුත්වා පච්චයො භවිතුං න සක්කොතීති පච්චයවෙකල්ලතායපි පටිසන්ධිචිත්තං රූපං න සමුට්ඨාපෙති.

යථා ච ආගන්තුකපුරිසො අගතපුබ්බං පදෙසං ගතො අඤ්ඤෙසං – ‘එථ භො, අන්තොගාමෙ වො අන්නපානගන්ධමාලාදීනි දස්සාමී’ති වත්තුං න සක්කොති, අත්තනො අවිසයතාය අප්පහුතතාය, එවමෙව පටිසන්ධිචිත්තං ආගන්තුකන්ති අත්තනො ආගන්තුකතායපි රූපං න සමුට්ඨාපෙති. අපිච සමතිංස කම්මජරූපානි චිත්තසමුට්ඨානරූපානං ඨානං ගහෙත්වා ඨිතානීතිපි පටිසන්ධිචිත්තං රූපං න සමුට්ඨාපෙති.

ඛීණාසවස්ස පන චුතිචිත්තං වට්ටමූලස්ස වූපසන්තත්තා න සමුට්ඨාපෙති. තස්ස හි සබ්බභවෙසු වට්ටමූලං වූපසන්තං අභබ්බුප්පත්තිකං පුනබ්භවෙ පවෙණී නාම නත්ථි. සොතාපන්නස්ස පන සත්ත භවෙ ඨපෙත්වා අට්ඨමෙව

වට්ටමූලං වූපසන්තං. තස්මා තස්ස චුතිචිත්තං සත්තසු භවෙසු රූපං සමුට්ඨාපෙති, සකදාගාමිනො ද්වීසු, අනාගාමිනො එකස්මිං. ඛීණාසවස්ස සබ්බභවෙසු වට්ටමූලස්ස වූපසන්තත්තා නෙව සමුට්ඨාපෙති.

ද්විපඤ්චවිඤ්ඤාණෙසු පන ඣානඞ්ගං නත්ථි, මග්ගඞ්ගං නත්ථි, හෙතු නත්ථීති චිත්තඞ්ගං දුබ්බලං හොතීති චිත්තඞ්ගදුබ්බලතාය තානි රූපං න සමුට්ඨාපෙන්ති. චත්තාරි අරූපවිපාකානි තස්මිං භවෙ රූපස්ස නත්ථිතාය රූපං න සමුට්ඨාපෙන්ති. න කෙවලඤ්ච තානෙව, යානි අඤ්ඤානිපි තස්මිං භවෙ අට්ඨ කාමාවචරකුසලානි, දස අකුසලානි, නව කිරියචිත්තානි, චත්තාරි ආරුප්පකුසලානි, චතස්සො ආරුප්පකිරියා, තීණි මග්ගචිත්තානි, චත්තාරි ඵලචිත්තානීති ද්වෙචත්තාලීස චිත්තානි උප්පජ්ජන්ති, තානිපි තත්ථ රූපස්ස නත්ථිතාය එව රූපං න සමුට්ඨාපෙන්ති. එවං පටිසන්ධිචිත්තං රූපං න සමුට්ඨාපෙති.

උතු පන පඨමං රූපං සමුට්ඨාපෙති. කො එස උතු නාමාති? පටිසන්ධික්ඛණෙ උප්පන්නානං සමතිංසකම්මජරූපානං අබ්භන්තරා තෙජොධාතු. සා ඨානං පත්වා අට්ඨ රූපානි සමුට්ඨාපෙති. උතු නාම චෙස දන්ධනිරොධො; චිත්තං ඛිප්පනිරොධං. තස්මිං ධරන්තෙයෙව සොළස චිත්තානි උප්පජ්ජිත්වා නිරුජ්ඣන්ති. තෙසු පටිසන්ධිඅනන්තරං පඨමභවඞ්ගචිත්තං උප්පාදක්ඛණෙයෙව අට්ඨ රූපානි සමුට්ඨාපෙති. යදා පන සද්දස්ස උප්පත්තිකාලො භවිස්සති, තදා උතුචිත්තානි සද්දනවකං නාම සමුට්ඨාපෙස්සන්ති. කබළීකාරාහාරොපි ඨානං පත්වා අට්ඨ රූපානි සමුට්ඨාපෙති. කුතො පනස්ස කබළීකාරාහාරොති? මාතිතො. වුත්තම්පි චෙතං –

> ‘‘යඤ්චස්ස භුඤ්ජතී මාතා, අන්නං පානඤ්ච භොජනං;
> තෙන සො තත්ථ යාපෙති, මාතුකුච්ඡිගතො නරො’’ති. (සං. නි. 1.235);

එවං කුච්ඡිගතො දාරකො මාතරා අජ්ඣොහටඅන්නපානඔජාය යාපෙති. සාව ඨානප්පත්තා අට්ඨ රූපානි සමුට්ඨාපෙති. නනු ච සා ඔජා ඛරා? වත්ථු සුඛුමං? කථං තත්ථ පතිට්ඨාතීති? පඨමං තාව න පතිට්ඨාති; එකස්ස වා ද්වින්නං වා සත්තාහානං ගතකාලෙ පතිට්ඨාති. තතො පන පුරෙ වා පතිට්ඨාතු පච්ඡා වා; යදා මාතරා අජ්ඣොහටඅන්නපානඔජා දාරකස්ස සරීරෙ පතිට්ඨාති, තදා අට්ඨ රූපානි සමුට්ඨාපෙති.

ඔපපාතිකස්සාපි පකතිපටියත්තානං ඛාදනීයභොජනීයානං අත්ථිට්ඨානෙ නිබ්බත්තස්ස තානි ගහෙත්වා අජ්ඣොහරතො ඨානප්පත්තා ඔජා රූපං

සමුට්ඨාපෙති. එකො අන්නපානරහිතෙ අරඤ්ඤෙ නිබ්බත්තති, මහාඡාතකො හොති, අත්තනොව ජිව්හාය ඔෙළං පරිවත්තෙත්වා ගිලති. තත්‍රාපිස්ස ඨානප්පත්තා ඔජා රූපං සමුට්ඨාපෙති.

එවං පඤ්චවීසතියා කොට්ඨාසෙසු ද්වෙව රූපානි රූපං සමුට්ඨාපෙන්ති – තෙජොධාතු ච කබළීකාරාහාරො ච. අරූපෙපි ද්වෙයෙව ධම්මා රූපං සමුට්ඨාපෙන්ති – චිත්තඤ්චෙව කම්මචෙතනා ච. තත්ථ රූපං උප්පාදක්ඛණෙ ච භඞ්ගක්ඛණෙ ච දුබ්බලං, ඨානක්ඛණෙ බලවන්ති ඨානක්ඛණෙ රූපං සමුට්ඨාපෙති. චිත්තං ඨානක්ඛණෙ ච භඞ්ගක්ඛණෙ ච දුබ්බලං, උප්පාදක්ඛණෙයෙව බලවන්ති උප්පාදක්ඛණෙයෙව රූපං සමුට්ඨාපෙති. කම්මචෙතනා නිරුද්ධාව පච්චයො හොති. අතීතෙ කප්පකොටිසතසහස්සමත්ථකෙපි හි ආයූහිතං කම්මං එතරහි පච්චයො හොති. එතරහි ආයූහිතං අනාගතෙ කප්පකොටිසතසහස්සපරියොසානෙපි පච්චයො හොතීති. එවං **‘පුබ්බාපරතො’** වෙදිතබ්බා.

‘අද්ධානපරිච්ඡෙදතො’ති රූපං කිත්තකං අද්ධානං තිට්ඨති? අරූපං කිත්තකන්ති? රූපං ගරුපරිණාමං දන්ධනිරොධං. අරූපං ලහුපරිණාමං ඛිප්පනිරොධං. රූපෙ ධරන්තෙයෙව සොළස චිත්තානි උප්පජ්ජිත්වා නිරුජ්ඣන්ති. තං පන සත්තරසමෙන චිත්තෙන සද්ධිං නිරුජ්ඣති. යථා හි පුරිසො ‘ඵලං පාතෙස්සාමී’ති මුග්ගරෙන රුක්ඛසාඛං පහරෙය්‍ය, ඵලානි ච පත්තානි ච එකක්ඛණෙයෙව වණ්ටතො මුච්චෙය්‍යුං. තත්ථ ඵලානි අත්තනො භාරිකතාය පඨමතරං පථවියං පතන්ති, පත්තානි ලහුකතාය පච්ඡා. එවමෙව මුග්ගරප්පහාරෙන පත්තානඤ්ච ඵලානඤ්ච එකක්ඛණෙ වණ්ටතො මුත්තකාලො විය පටිසන්ධික්ඛණෙ රූපාරූපධම්මානං එකක්ඛණෙ පාතුභාවො; ඵලානං භාරිකතාය පඨමතරං පථවියං පතනං විය රූපෙ ධරන්තෙයෙව සොළසන්නං චිත්තානං උප්පජ්ජිත්වා නිරුජ්ඣනං; පත්තානං ලහුකතාය පච්ඡා පථවියං පතනං විය රූපස්ස සත්තරසමෙන චිත්තෙන සහ නිරුජ්ඣනං.

තත්ථ කිඤ්චාපි රූපං දන්ධනිරොධං ගරුපරිණාමං, චිත්තං ඛිප්පනිරොධං ලහුපරිණාමං, රූපං පන අරූපං අරූපං වා රූපං ඔහාය පවත්තිතුං න සක්කොන්ති. ද්වින්නම්පි එකප්පමාණාව පවත්ති. තත්‍රායං උපමා – එකො පුරිසො ලකුණ්ටකපාදො, එකො දීඝපාදො. තෙසු එකතො මග්ගං ගච්ඡන්තෙසු යාව දීඝපාදො එකපදවාරං අක්කමති, තාව ඉතරො පදෙ පදං අක්කමිත්වා සොළසපදවාරෙන ගච්ඡති. දීඝපාදො ලකුණ්ටකපාදස්ස සොළස පදවාරෙ අත්තනො පාදං අඤ්ඡිත්වා ආකඩ්ඪිත්වා එකමෙව පදවාරං කරොති. ඉති එකොපි එකං අතික්කමිතුං න සක්කොති. ද්වින්නම්පි ගමනං එකප්පමාණමෙව

හොති. එවංසම්පදමිදං දට්ඨබ්බං. ලකුණ්ටකපාදපුරිසො විය අරූපං; දීඝපාදපුරිසො විය රූපං; දීඝපාදස්ස එකං පදවාරං අක්කමණකාලෙ ඉතරස්ස සොළසපදවාරඅක්කමනං විය රූපෙ ධරන්තෙයෙව අරූපධම්මෙසු සොළසන්නං චිත්තානං උප්පජ්ජිත්වා නිරුජ්ඣනං; ද්වින්නං පුරිසානං ලකුණ්ටකපාදපුරිසස්ස සොළස පදවාරෙ ඉතරස්ස අත්තනො පාදං අඤ්ඡිත්වා ආකඩ්ඪිත්වා එකපදවාරකරණං විය රූපස්ස සත්තරසමෙන චිත්තෙන සද්ධිං නිරුජ්ඣනං; ද්වින්නං පුරිසානං අඤ්ඤමඤ්ඤං අනොහාය එකප්පමාණෙනෙව ගමනං විය අරූපස්ස රූපං රූපස්ස අරූපං අනොහාය එකප්පමාණෙනෙව පවත්තනන්ති. එවං **‘අද්ධානපරිච්ඡෙදතො’** වෙදිතබ්බා.

‘එකුප්පාදනානානිරොධතො’ති ඉදං පච්ඡිමකම්මජං ඨපෙත්වා දීපෙතබ්බං. පඨමඤ්හි පටිසන්ධිචිත්තං, දුතියං භවඞ්ගං, තතියං භවඞ්ගං…පෙ…. සොළසමං භවඞ්ගං. තෙසු එකෙකස්ස උප්පාදට්ඨිතිභඞ්ගවසෙන තයො තයො ඛණා. තත්ථ එකෙකස්ස චිත්තස්ස තීසු තීසු ඛණෙසු සමතිංස සමතිංස කම්මජරූපානි උප්පජ්ජන්ති. තෙසු පටිසන්ධිචිත්තස්ස උප්පාදක්ඛණෙ සමුට්ඨිතං කම්මජරූපං සත්තරසමස්ස භවඞ්ගචිත්තස්ස උප්පාදක්ඛණෙයෙව නිරුජ්ඣති; ඨිතික්ඛණෙ සමුට්ඨිතං ඨිතික්ඛණෙයෙව; භඞ්ගක්ඛණෙ සමුට්ඨිතං භඞ්ගක්ඛණෙයෙව නිරුජ්ඣති. එවං දුතියභවඞ්ගචිත්තං ආදිං කත්වා අත්තනො අත්තනො සත්තරසමෙන චිත්තෙන සද්ධිං යොජෙත්වා නයො නෙතබ්බො. ඉති සොළස තිකා අට්ඨචත්තාලීස හොන්ති. අයං අට්ඨචත්තාලීසකම්මජරූපපවෙණී නාම. සා පනෙසා රත්තිඤ්ච දිවා ච ඛාදන්තානම්පි භුඤ්ජන්තානම්පි සුත්තානම්පි පමත්තානම්පි නදීසොතො විය එකන්තං පවත්තති යෙවාති. එවං **‘එකුප්පාදනානානිරොධතො’** වෙදිතබ්බා.

‘නානුප්පාදඑකනිරොධතා’ පච්ඡිමකම්මජෙන දීපෙතබ්බා. තත්ථ ආයුසංඛාරපරියොසානෙ සොළසන්නං චිත්තානං වාරෙ සති හෙට්ඨාසොළසකං උපරිසොළසකන්ති ද්වෙ එකතො යොජෙතබ්බානි. හෙට්ඨාසොළසකස්මිඤ්හි පඨමචිත්තස්ස උප්පාදක්ඛණෙ සමුට්ඨිතං සමතිංසකම්මජරූපං උපරිසොළසකස්මිං පඨමචිත්තස්ස උප්පාදක්ඛණෙයෙව නිරුජ්ඣති; ඨිතික්ඛණෙ සමුට්ඨිතං තස්ස ඨිතික්ඛණෙයෙව භඞ්ගක්ඛණෙ සමුට්ඨිතං තස්ස භඞ්ගක්ඛණෙයෙව නිරුජ්ඣති. හෙට්ඨිමසොළසකස්මිං පන දුතියචිත්තස්ස…පෙ…. සොළසමචිත්තස්ස උප්පාදක්ඛණෙ සමුට්ඨිතං සමතිංසකම්මජරූපං චුතිචිත්තස්ස උප්පාදක්ඛණෙයෙව නිරුජ්ඣති; තස්ස ඨිතික්ඛණෙ සමුට්ඨිතං චුතිචිත්තස්ස ඨිතික්ඛණෙයෙව; භඞ්ගක්ඛණෙ සමුට්ඨිතං චුතිචිත්තස්ස භඞ්ගක්ඛණෙයෙව නිරුජ්ඣති. තතො පට්ඨාය කම්මජරූපපවෙණී න පවත්තති. යදි පවත්තෙය්‍ය, සත්තා අක්ඛයා අවයා අජරා අමරා නාම භවෙය්‍යුං.

එත්ථ පන යදෙතං 'සත්තරසමස්ස භවඞ්ගචිත්තස්ස උප්පාදක්ඛණෙයෙව නිරුජ්ඣතී'තිආදිනා නයෙන 'එකස්ස චිත්තස්ස උප්පාදක්ඛණෙ උප්පන්නං රූපං අඤ්ඤස්ස උප්පාදක්ඛණෙ නිරුජ්ඣතී'ති අට්ඨකථායං ආගතත්තා වුත්තං, තං ''යස්ස කායසඞ්ඛාරො නිරුජ්ඣති, තස්ස චිත්තසඞ්ඛාරො නිරුජ්ඣතී''ති? ''ආමන්තා''ති (යම. 2.සඞ්ඛාරයමක.79) ඉමාය පාළියා විරුජ්ඣති. කථං? කායසඞ්ඛාරො හි චිත්තසමුට්ඨානො අස්සාසපස්සාසවාතො. චිත්තසමුට්ඨානරූපඤ්ච චිත්තස්ස උප්පාදක්ඛණෙ උප්පජ්ජිත්වා යාව අඤ්ඤානි සොළස චිත්තානි උප්පජ්ජන්ති තාව තිට්ඨති. තෙසං සොළසන්නං සබ්බපච්ඡිමෙන සද්ධිං නිරුජ්ඣති. ඉති යෙන චිත්තෙන සද්ධිං උප්පජ්ජති, තතො පට්ඨාය සත්තරසමෙන සද්ධිං නිරුජ්ඣති; න කස්සචි චිත්තස්ස උප්පාදක්ඛණෙ වා ඨිතික්ඛණෙ වා නිරුජ්ඣති, නාපි ඨිතික්ඛණෙ වා භඞ්ගක්ඛණෙ වා උප්පජ්ජති. එසා චිත්තසමුට්ඨානරූපස්ස ධම්මතාති නියමතො චිත්තසඞ්ඛාරෙන සද්ධිං එකක්ඛණෙ නිරුජ්ඣනතො ''ආමන්තා''ති වුත්තං.

යො චායං චිත්තසමුට්ඨානස්ස ඛණනියමො වුත්තො කම්මාදිසමුට්ඨානස්සාපි අයමෙව ඛණනියමො. තස්මා පටිසන්ධිචිත්තෙන සහුප්පන්නං කම්මජරූපං තතො පට්ඨාය සත්තරසමෙන සද්ධිං නිරුජ්ඣති. පටිසන්ධිචිත්තස්ස ඨිතික්ඛණෙ උප්පන්නං අට්ඨාරසමස්ස උප්පාදක්ඛණෙ නිරුජ්ඣති. පටිසන්ධිචිත්තස්ස භඞ්ගක්ඛණෙ උප්පන්නං අට්ඨාරසමස්ස ඨානක්ඛණෙ නිරුජ්ඣතීති ඉමිනා නයෙනෙත්ථ යොජනා කාතබ්බා. තතො පරං පන උතුසමුට්ඨානිකපවෙණීයෙව තිට්ඨති. 'නීහරිත්වා ඣාපෙථා'ති වත්තබ්බං හොති. එවං **'නානුප්පාදඑකනිරොධතො'** වෙදිතබ්බා.

'එකුප්පාදඑකනිරොධතො'ති රූපං පන රූපෙන සහ එකුප්පාදං එකනිරොධං. අරූපං අරූපෙන සහ එකුප්පාදං එකනිරොධං. එවං **'එකුප්පාදඑකනිරොධතො'** වෙදිතබ්බා.

'නානුප්පාදනානානිරොධතා' පන චතුසන්තතිරූපෙන දීපෙතබ්බා. ඉමස්ස හි උද්ධං පාදතලා අධො කෙසමත්ථකා තචපරියන්තස්ස සරීරස්ස තත්ථ තත්ථ චතුසන්තතිරූපං ඝනපුඤ්ජභාවෙන වත්තති. එවං වත්තමානස්සාපිස්ස න එකුප්පාදාදිතා සල්ලක්ඛෙතබ්බා. යථා පන උපචිකරාජි වා කිපිල්ලිකරාජි වා ඔලොකියමානා එකාබද්ධා විය හොති, න පන එකාබද්ධා. අඤ්ඤිස්සා හි සීසසන්තිකෙ අඤ්ඤිස්සා සීසම්පි උදරම්පි පාදාපි, අඤ්ඤිස්සා උදරසන්තිකෙ අඤ්ඤිස්සා සීසම්පි උදරම්පි පාදාපි, අඤ්ඤිස්සා පාදසන්තිකෙ අඤ්ඤිස්සා සීසම්පි උදරම්පි පාදාපි හොන්ති. එවමෙව චතුසන්තතිරූපානම්පි අඤ්ඤස්ස උප්පාදක්ඛණෙ අඤ්ඤස්ස උප්පාදොපි හොති ඨිතිපි භඞ්ගොපි, අඤ්ඤස්ස ඨිතික්ඛණෙ අඤ්ඤස්ස උප්පාදොපි හොති ඨිතිපි භඞ්ගොපි, අඤ්ඤස්ස

භඞ්ගක්ඛණෙ අඤ්ඤස්ස උප්පාදොපි හොති ඨිතිපි භඞ්ගොපි. එවමෙත්ථ **‘නානුප්පාදනානානිරොධතා’** වෙදිතබ්බා.

‘අතීතාදීනි’ පන දුරදුකපරියොසානානි පාළියං ආගතානෙව. **‘පච්චයසමුට්ඨානානි’**පි ‘‘කම්මජං, කම්මපච්චයං, කම්මපච්චයඋතුසමුට්ඨාන’’න්තිආදිනා (ධ. ස. අට්ඨ. 975) නයෙන හෙට්ඨා කථිතානියෙව. පඤ්චපි පන ඛන්ධා **පරිනිප්ඵන්නාව** හොන්ති, නො අපරිනිප්ඵන්නා; **සඞ්ඛතාව** නො අසඞ්ඛතා; අපිච නිප්ඵන්නාපි හොන්තියෙව. සභාවධම්මෙසු හි නිබ්බානමෙවෙකං අපරිනිප්ඵන්නං අනිප්ඵන්නඤ්ච. නිරොධසමාපත්ති පන නාමපඤ්ඤත්ති ච කථන්ති? නිරොධසමාපත්ති ලොකියලොකුත්තරාති වා සඞ්ඛතාසඞ්ඛතාති වා පරිනිප්ඵන්නාපරිනිප්ඵන්නාති වා න වත්තබ්බා. නිප්ඵන්නා පන හොති සමාපජ්ජන්තෙන සමාපජ්ජිතබ්බතො. තථා නාමපඤ්ඤත්ති. සාපි හි ලොකියාදිභෙදං න ලභති; නිප්ඵන්නා පන හොති නො අනිප්ඵන්නා; නාමග්ගහණඤ්හි ගණ්හන්තොව ගණ්හාතීති.

කමාදිවිනිච්ඡයකථා

එවං පකිණ්ණකතො ඛන්ධෙ විදිත්වා පුන එතෙසුයෙව –

බන්ධෙසු ඤාණභෙදත්ථං, කමතොථ විසෙසතො;
අනූනාධිකතො චෙව, උපමාතො තථෙව ච.

දට්ඨබ්බතො ද්විධා එවං, පස්සන්තස්සත්ථසිද්ධිතො;
විනිච්ඡයනයො සම්මා, විඤ්ඤාතබ්බො විභාවිනා.

තත්ථ **‘කමතො’**ති ඉධ උප්පත්තික්කමො, පහානක්කමො, පටිපත්තික්කමො, භූමික්කමො, දෙසනාක්කමොති බහුවිධො කමො.

තත්ථ ‘‘පඨමං කලලං හොති, කලලා හොති අබ්බුද’’න්ති (සං. නි. 1.235) එවමාදි උප්පත්තික්කමො. ‘‘දස්සනෙන පහාතබ්බා ධම්මා, භාවනාය පහාතබ්බා ධම්මා’’ති (ධ. ස. තිකමාතිකා 8) එවමාදි පහානක්කමො. ‘‘සීලවිසුද්ධි, චිත්තවිසුද්ධී’’ති (ම. නි. 1.259; පටි. ම. 3.41) එවමාදි පටිපත්තික්කමො. ‘‘කාමාවචරා, රූපාවචරා’’ති එවමාදි භූමික්කමො. ‘‘චත්තාරො සතිපට්ඨානා, චත්තාරො සම්මප්පධානා’’ති (දී. නි. 3.145) වා ‘‘දානකථං සීලකථ’’න්ති (ම. නි. 2.69; දී. නි. 1.298) වා එවමාදි දෙසනාක්කමො. තෙසු ඉධ උප්පත්තික්කමො තාව න යුජ්ජති, කලලාදීනං විය ඛන්ධානං පුබ්බාපරියවවත්ථානෙන අනුප්පත්තිතො; න පහානක්කමො

කුසලාබ්‍යාකතානං අප්පහාතබ්බතො; න පටිපත්තික්කමො අකුසලානං අප්පටිපජ්ජනීයතො; න භූමික්කමො වෙදනාදීනං චතුභූමකපරියාපන්නත්තා.

දෙසනාක්කමො පන යුජ්ජති. අභෙදෙන හි යං පඤ්චසු ඛන්ධෙසු අත්තග්ගාහපතිතං වෙනෙය්‍යජනං සමූහඝනවිනිබ්භොගදස්සනෙන අත්තග්ගාහතො මොචෙතුකාමො භගවා හිතකාමො තස්ස ජනස්ස සුඛග්ගහණත්ථං චක්ඛුආදීනම්පි විසයභූතං ඔළාරිකං පඨමං රූපක්ඛන්ධං දෙසෙසි. තතො ඉට්ඨානිට්ඨරූපසංවෙදිතං වෙදනං, යං වෙදයති තං සඤ්ජානාතීති එවං වෙදනාවිසයස්ස ආකාරග්ගාහිකං සඤ්ඤං, සඤ්ඤාවසෙන අභිසඞ්ඛාරකෙ සඞ්ඛාරෙ, තෙසං වෙදනාදීනං නිස්සයං අධිපතිභූතඤ්ච විඤ්ඤාණන්ති එවං තාව 'කමතො' විනිච්ඡයනයො විඤ්ඤාතබ්බො.

'විසෙසතො'ති ඛන්ධානඤ්ච උපාදානක්ඛන්ධානඤ්ච විසෙසතො. කො පන තෙසං විසෙසො? ඛන්ධා තාව අවිසෙසතො වුත්තා, උපාදානක්ඛන්ධා සාසවඋපාදානීයභාවෙන විසෙසෙත්වා. යථාහ –

> ''පඤ්ච, භික්ඛවෙ, ඛන්ධෙ දෙසෙස්සාමි පඤ්චුපාදානක්ඛන්ධෙ ච, තං සුණාථ. කතමෙ ච, භික්ඛවෙ, පඤ්චක්ඛන්ධා? යං කිඤ්චි, භික්ඛවෙ, රූපං අතීතානාගතපච්චුප්පන්නං…පෙ…. සන්තිකෙ වා – අයං වුච්චති, රූපක්ඛන්ධො. යා කාචි වෙදනා…පෙ…. යා කාචි සඤ්ඤා…පෙ…. යෙ කෙචි සඞ්ඛාරා…පෙ…. යං කිඤ්චි විඤ්ඤාණං …පෙ…. සන්තිකෙ වා – අයං වුච්චති, විඤ්ඤාණක්ඛන්ධො. ඉමෙ වුච්චන්ති, භික්ඛවෙ, පඤ්චක්ඛන්ධා. කතමෙ ච, භික්ඛවෙ, පඤ්චුපාදානක්ඛන්ධා? යං කිඤ්චි, භික්ඛවෙ, රූපං…පෙ…. සන්තිකෙ වා සාසවං උපාදානියං – අයං වුච්චති, රූපූපාදානක්ඛන්ධො. යා කාචි වෙදනා…පෙ…. යං කිඤ්චි විඤ්ඤාණං…පෙ…. සන්තිකෙ වා සාසවං උපාදානියං – අයං වුච්චති, භික්ඛවෙ, විඤ්ඤාණුපාදානක්ඛන්ධො. ඉමෙ වුච්චන්ති, භික්ඛවෙ, පඤ්චුපාදානක්ඛන්ධා''ති (සං. නි. 3.48).

එත්ථ ච යථා වෙදනාදයො අනාසවාපි සාසවාපි අත්ථි, න එවං රූපං. යස්මා පනස්ස රාසට්ඨෙන ඛන්ධභාවො යුජ්ජති තස්මා ඛන්ධෙසු වුත්තං. යස්මා රාසට්ඨෙන ච සාසවට්ඨෙන ච උපාදානක්ඛන්ධභාවො යුජ්ජති තස්මා උපාදානක්ඛන්ධෙසු වුත්තං. වෙදනාදයො පන අනාසවාව ඛන්ධෙසු වුත්තා, සාසවා උපාදානක්ඛන්ධෙසු. **'උපාදානක්ඛන්ධා'**ති එත්ථ ච උපාදානගොචරා ඛන්ධා උපාදානක්ඛන්ධාති එවමත්ථො දට්ඨබ්බො. ඉධ පන සබ්බෙපෙතෙ එකජ්ඣං කත්වා ඛන්ධාති අධිප්පෙතා.

'අනූනාධිකතො'ති කස්මා පන භගවතා පඤ්චෙව ඛන්ධා වුත්තා අනූනා අනධිකාති? සබ්බසඞ්ඛතසභාගෙකසඞ්ගහතො, අත්තත්තනියග්ගාහවත්ථුස්ස එතප්පරමතො, අඤ්ඤෙසඤ්ච තදවරොධතො. අනෙකප්පභෙදෙසු හි සඞ්ඛතධම්මෙසු සභාගවසෙන සඞ්ගය්හමානෙසු රූපං රූපසභාගසඞ්ගහවසෙන එකො ඛන්ධො හොති, වෙදනා වෙදනාසභාගසඞ්ගහවසෙන එකො ඛන්ධො හොති. එස නයො සඤ්ඤාදීසුපි. තස්මා සබ්බසඞ්ඛතසභාගසඞ්ගහතො පඤ්චෙව වුත්තා. එතපරමඤ්චෙතං අත්තත්තනියග්ගාහවත්ථු යදිදං රූපාදයො පඤ්ච. වුත්තඤ්හෙතං – ''රූපෙ ඛො, භික්ඛවෙ, සති රූපං උපාදාය රූපං අභිනිවිස්ස එවං දිට්ඨි උප්පජ්ජති – 'එතං මම, එසොහමස්මි, එසො මෙ අත්තා'ති (සං. නි. 3.207). වෙදනාය... සඤ්ඤාය... සඞ්ඛාරෙසු.... විඤ්ඤාණෙ සති විඤ්ඤාණං උපාදාය විඤ්ඤාණං අභිනිවිස්ස එවං දිට්ඨි උප්පජ්ජති – 'එතං මම, එසොහමස්මි, එසො මෙ අත්තා'''ති. තස්මා අත්තත්තනියග්ගාහවත්ථුස්ස එතපරමතොපි පඤ්චෙව වුත්තා. යෙපි චඤ්ඤෙ සීලාදයො පඤ්ච ධම්මක්ඛන්ධා වුත්තා, තෙපි සඞ්ඛාරක්ඛන්ධපරියාපන්නත්තා එත්ථෙව අවරොධං ගච්ඡන්ති. තස්මා අඤ්ඤෙසං තදවරොධතොපි පඤ්චෙව වුත්තාති. එවං 'අනූනාධිකතො' විනිච්ඡයනයො විඤ්ඤාතබ්බො.

'උපමාතො'ති එත්ථ හි ගිලානසාලූපමො රූපුපාදානක්ඛන්ධො ගිලානූපමස්ස විඤ්ඤාණුපාදානක්ඛන්ධස්ස වත්ථුද්වාරාරම්මණවසෙන නිවාසනට්ඨානතො, ගෙලඤ්ඤූපමො වෙදනුපාදානක්ඛන්ධො ආබාධකත්තා, ගෙලඤ්ඤසමුට්ඨානූපමො සඤ්ඤූපාදානක්ඛන්ධො කාමසඤ්ඤාදිවසෙන රාගාදිසම්පයුත්තවෙදනාසම්භවා, අසප්පායසෙවනූපමො සඞ්ඛාරුපාදානක්ඛන්ධො වෙදනාගෙලඤ්ඤස්ස නිදානත්තා. ''වෙදනං වෙදනත්තාය සඞ්ඛතමභිසඞ්ඛරොන්තී''ති (සං. නි. 3.79) හි වුත්තං. තථා ''අකුසලස්ස කම්මස්ස කතත්තා උපචිතත්තා විපාකං කායවිඤ්ඤාණං උප්පන්නං හොති දුක්ඛසහගත''න්ති (ධ. ස. 556). ගිලානූපමො විඤ්ඤාණුපාදානක්ඛන්ධො වෙදනාගෙලඤ්ඤෙන අපරිමුත්තත්තා. අපිච චාරකකාරණඅපරාධකාරණකාරකඅපරාධිකූපමා එතෙ භාජනභොජනබ්‍යඤ්ජනපරිවෙසකභුඤ්ජකූපමා චාති, එවං 'උපමාතො' විනිච්ඡයනයො විඤ්ඤාතබ්බො.

'දට්ඨබ්බතො ද්විධා'ති සඞ්ඛෙපතො විත්ථාරතො චාති එවං ද්විධා දට්ඨබ්බතො පෙත්ථ විනිච්ඡයනයො විඤ්ඤාතබ්බො. සඞ්ඛෙපතො හි පඤ්චුපාදානක්ඛන්ධා ආසිවිසූපමෙ (සං. නි. 4.238) වුත්තනයෙන උක්ඛිත්තාසිකපච්චත්ථිකතො, භාරසුත්තවසෙන (සං. නි. 3.22) භාරතො, ඛජ්ජනීයපරියායවසෙන (සං. නි. 3.79) ඛාදකතො, යමකසුත්තවසෙන (සං. නි. 3.85) අනිච්චදුක්ඛානත්තසඞ්ඛතවධකතො දට්ඨබ්බා.

විත්ථාරතො පනෙත්ථ ඵෙණපිණ්ඩො විය රූපං දට්ඨබ්බං, උදකපුබ්බුළො විය වෙදනා, මරීචිකා විය සඤ්ඤා, කදලික්ඛන්ධො විය සඞ්ඛාරා, මායා විය විඤ්ඤාණං. වුත්තඤ්හෙතං –

> ‘‘ඵෙණපිණ්ඩූපමං රූපං, වෙදනා පුබ්බුළූපමා;
> මරීචිකූපමා සඤ්ඤා, සඞ්ඛාරා කදලූපමා;
> මායූපමඤ්ච විඤ්ඤාණං, දෙසිතාදිච්චබන්ධුනා’’ති. (සං. නි. 3.95);

තත්ථ රූපාදීනං ඵෙණපිණ්ඩාදීහි එවං සදිසතා වෙදිතබ්බා – යථා හි ඵෙණපිණ්ඩො නිස්සාරොව එවං රූපම්පි නිච්චසාරධුවසාරඅත්තසාරවිරහෙන නිස්සාරමෙව. යථා ච සො ‘ඉමිනා පත්තං වා ථාලකං වා කරිස්සාමී’ති ගහෙතුං න සක්කා, ගහිතොපි තමත්ථං න සාධෙති භිජ්ජතෙව; එවං රූපම්පි ‘නිච්ච’න්ති වා ‘ධුව’න්ති වා ‘අහ’න්ති වා ‘මම’න්ති වා ගහෙතුං න සක්කා, ගහිතම්පි න තථා තිට්ඨති, අනිච්චං දුක්ඛං අනත්තා අසුභඤ්ඤෙව හොතීති. එවං **‘ඵෙණපිණ්ඩසදිසමෙව’** හොති.

යථා වා පන ඵෙණපිණ්ඩො ඡිද්දාවඡිද්දො අනෙකසන්ධිඝටිතො බහූන්නං උදකසප්පාදීනං පාණානං ආවාසො, එවං රූපම්පි ඡිද්දාවඡිද්දං අනෙකසන්ධිඝටිතං. කුලවසෙන චෙත්ථ අසීති කිමිකුලානි වසන්ති. තදෙව තෙසං සූතිඝරම්පි වච්චකුටිපි ගිලානසාලාපි සුසානම්පි. න තෙ අඤ්ඤත්ථ ගන්ත්වා ගබ්භවුට්ඨානාදීනි කරොන්ති. එවම්පි ඵෙණපිණ්ඩසදිසං. යථා ච ඵෙණපිණ්ඩො ආදිතොව බදරපක්කමත්තො හුත්වා අනුපුබ්බෙන පබ්බතකූටමත්තොපි හොති, එවං රූපම්පි ආදිතො කලලමත්තං හුත්වා අනුපුබ්බෙන බ්‍යාමමත්තම්පි ගොමහිංසහත්ථිආදීනං වසෙන පබ්බතකූටමත්තම්පි හොති, මච්ඡකච්ඡපාදීනං වසෙන අනෙකයොජනසතප්පමාණම්පි. එවම්පි ඵෙණපිණ්ඩසදිසං. යථා ච ඵෙණපිණ්ඩො උට්ඨිතමත්තොපි භිජ්ජති, ථොකං ගන්ත්වාපි, සමුද්දං පත්වා පන අවස්සමෙව භිජ්ජති; එවමෙව රූපම්පි කලලභාවෙපි භිජ්ජති, අබ්බුදාදිභාවෙ, අන්තරා පන අභෙජ්ජමානම්පි වස්සසතායුකානං වස්සසතං පත්වා අවස්සමෙව භිජ්ජති, මරණමුඛෙ චුණ්ණවිචුණ්ණං හොති. එවම්පි ඵෙණපිණ්ඩසදිසං.

යථා පන පුබ්බුළො අසාරො, එවං වෙදනාපි. යථා ච සො අබලො, අගය්හුපගො, න සක්කා තං ගහෙත්වා ඵලකං වා ආසනං වා කාතුං, ගහිතගහිතොපි භිජ්ජතෙව; එවං වෙදනාපි අබලා, අගය්හුපගා, න සක්කා ‘නිච්චා’ති වා ‘ධුවා’ති වා ගහෙතුං, ගහිතාපි න තථා තිට්ඨති. එවං අගය්හුපගතායපි වෙදනා **‘පුබ්බුළසදිසා’**. යථා පන තස්මිං තස්මිං උදකබින්දුම්හි

පුබ්බුළො උප්පජ්ජති චෙව නිරුජ්ඣති ච, න චිරට්ඨිතිකො හොති; එවං වෙදනාපි උප්පජ්ජති චෙව නිරුජ්ඣති ච, න චිරට්ඨිතිකා හොති, එකච්ඡරක්ඛණෙ කොටිසතසහස්සසඞ්ඛ්‍යා උප්පජ්ජිත්වා නිරුජ්ඣති. යථා ච පුබ්බුළො උදකතලං, උදකබින්දුං, උදකජල්ලකං සඞ්කඩ්ඪිත්වා පුටං කත්වා ගහණවාතඤ්චාති චත්තාරි කාරණානි පටිච්ච උප්පජ්ජති; එවං වෙදනාපි වත්ථුං, ආරම්මණං, කිලෙසජාලං, ඵස්සසඞ්ඝට්ටනඤ්චාති චත්තාරි කාරණානි පටිච්ච උප්පජ්ජති. එවම්පි වෙදනා පුබ්බුළසදිසා.

සඤ්ඤාපි අසාරකට්ඨෙන **'මරීචිසදිසා'**. තථා අගය්හුපගට්ඨෙන; න හි සක්කා තං ගහෙත්වා පිවිතුං වා න්හායිතුං වා භාජනං වා පූරෙතුං. අපිච යථා මරීචි විප්ඵන්දති, සඤ්ජාතූමිවෙගො විය ඛායති; එවං නීලසඤ්ඤාදිභෙදා සඤ්ඤාපි නීලාදිඅනුභවනත්ථාය ඵන්දති විප්ඵන්දති. යථා ච මරීචි මහාජනං විප්පලම්භෙති, 'පරිපුණ්ණවාපී විය පරිපුණ්ණනදී විය දිස්සතී'ති වදාපෙති; එවං සඤ්ඤාපි විප්පලම්භෙති, 'ඉදං නීලකං සුභං සුඛං නිච්ච'න්ති වදාපෙති. පීතකාදීසුපි එසෙව නයො. එවං විප්පලම්භනෙනාපි මරීචිසදිසා.

සඞ්ඛාරාපි අසාරකට්ඨෙන **'කදලික්ඛන්ධසදිසා'**. තථා අගය්හුපගට්ඨෙන. යථෙව හි කදලික්ඛන්ධතො කිඤ්චි ගහෙත්වා න සක්කා ගොපානසීආදීනමත්ථාය උපනෙතුං, උපනීතම්පි න තථා හොති; එවං සඞ්ඛාරාපි න සක්කා නිච්චාදිවසෙන ගහෙතුං, ගහිතාපි න තථා හොන්ති. යථා ච කදලික්ඛන්ධො බහුවට්ටිසමොධානො හොති, එවං සඞ්ඛාරක්ඛන්ධොපි බහුධම්මසමොධානො. යථා ච කදලික්ඛන්ධො නානාලක්ඛණො, අඤ්ඤොයෙව හි බාහිරාය පත්තවට්ටියා වණ්ණො, අඤ්ඤො තතො අබ්භන්තරබ්භන්තරානං; එවමෙව සඞ්ඛාරක්ඛන්ධොපි අඤ්ඤදෙව ඵස්සස්ස ලක්ඛණං, අඤ්ඤං චෙතනාදීනං. සමොධානෙත්වා පන සඞ්ඛාරක්ඛන්ධොත්වෙව වුච්චතීති. එවම්පි සඞ්ඛාරක්ඛන්ධො කදලික්ඛන්ධසදිසො.

විඤ්ඤාණම්පි අසාරකට්ඨෙන **'මායාසදිසං'**. තථා අගය්හුපගට්ඨෙන. යථා ච මායා ඉත්තරා ලහුපච්චුපට්ඨානා, එවං විඤ්ඤාණං. තඤ්හි තතොපි ඉත්තරතරඤ්චෙව ලහුපච්චුපට්ඨානතරඤ්ච. තෙනෙව හි චිත්තෙන පුරිසො ආගතො විය, ගතො විය, ඨිතො විය, නිසින්නො විය හොති. අඤ්ඤදෙව චාගමනකාලෙ චිත්තං, අඤ්ඤං ගමනකාලාදීසු. එවම්පි විඤ්ඤාණං මායාසදිසං. මායා ච මහාජනං වඤ්චෙති, යං කිඤ්චිදෙව 'ඉදං සුවණ්ණං රජතං මුත්තා'තිපි ගහාපෙති. විඤ්ඤාණම්පි මහාජනං වඤ්චෙති, තෙනෙව චිත්තෙන ආගච්ඡන්තං විය, ගච්ඡන්තං විය, ඨිතං විය, නිසින්නං විය කත්වා ගාහාපෙති. අඤ්ඤදෙව ච ආගමනෙ චිත්තං, අඤ්ඤං ගමනාදීසු. එවම්පි විඤ්ඤාණං මායාසදිසං.

විසෙසතො ච සුභාරම්මණම්පි ඔළාරිකම්පි අජ්ඣත්තිකරූපං අසුභන්ති දට්ඨබ්බං. වෙදනා තීහි දුක්ඛතාහි අවිනිමුත්තතො දුක්ඛාති සඤ්ඤාසඞ්ඛාරා අවිධෙය්‍යතො අනත්තාති විඤ්ඤාණං උදයබ්බයධම්මතො අනිච්චන්ති දට්ඨබ්බං.

‘එවං පස්සන්තස්සත්ථසිද්ධිතො’ති එවඤ්ච සඞ්ඛෙපවිත්ථාරවසෙන ද්විධා පස්සතො යා අත්ථසිද්ධි හොති, තතොපි විනිච්ඡයනයො විඤ්ඤාතබ්බො, සෙය්‍යථිදං – සඞ්ඛෙපතො තාව පඤ්චුපාදානක්ඛන්ධෙසු උක්ඛිත්තාසිකපච්චත්ථිකාදිභාවෙන පස්සන්තො ඛන්ධෙහි න විහඤ්ඤති. විත්ථාරතො පන රූපාදීනි ඵෙණපිණ්ඩාදිසදිසභාවෙන පස්සන්තො න අසාරෙසු සාරදස්සී හොති. විසෙසතො ච අජ්ඣත්තිකරූපං අසුභතො පස්සන්තො කබළීකාරාහාරං පරිජානාති, අසුභෙ සුභන්ති විපල්ලාසං පජහති, කාමොඝං උත්තරති, කාමයොගෙන විසංයුජ්ජති, කාමාසවෙන අනාසවො හොති, අභිජ්ඣාකායගන්ථං භින්දති, කාමුපාදානං න උපාදියති. වෙදනං දුක්ඛතො පස්සන්තො ඵස්සාහාරං පරිජානාති, දුක්ඛෙ සුඛන්ති විපල්ලාසං පජහති, භවොඝං උත්තරති, භවයොගෙන විසංයුජ්ජති, භවාසවෙන අනාසවො හොති, බ්‍යාපාදකායගන්ථං භින්දති, සීලබ්බතුපාදානං න උපාදියති. සඤ්ඤං සඞ්ඛාරෙ ච අනත්තතො පස්සන්තො මනොසඤ්චෙතනාහාරං පරිජානාති, අනත්තනි අත්තාති විපල්ලාසං පජහති, දිට්ඨොඝං උත්තරති, දිට්ඨියොගෙන විසංයුජ්ජති, දිට්ඨාසවෙන අනාසවො හොති, ඉදං සච්චාභිනිවෙසකායගන්ථං භින්දති, අත්තවාදුපාදානං න උපාදියති. විඤ්ඤාණං අනිච්චතො පස්සන්තො විඤ්ඤාණාහාරං පරිජානාති, අනිච්චෙ නිච්චන්ති විපල්ලාසං පජහති, අවිජ්ජොඝං උත්තරති, අවිජ්ජායොගෙන විසංයුජ්ජති, අවිජ්ජාසවෙන අනාසවො හොති, සීලබ්බතපරාමාසකායගන්ථං භින්දති, දිට්ඨුපාදානං න උපාදියති.

> එවං මහානිසංසං, වධකාදිවසෙන දස්සනං යස්මා;
> තස්මා ඛන්ධෙ ධීරො, වධකාදිවසෙන පස්සෙය්‍යාති.

සුත්තන්තභාජනීයවණ්ණනා.

2. අභිධම්මභාජනීයවණ්ණනා

32. ඉදානි අභිධම්මභාජනීයං හොති. තත්ථ රූපක්ඛන්ධනිද්දෙසො හෙට්ඨා රූපකණ්ඩෙ විත්ථාරිතනයෙනෙව වෙදිතබ්බො.

34. වෙදනාක්ඛන්ධනිද්දෙසෙ **එකවිධෙනාති** එකකොට්ඨාසෙන. **ඵස්සසම්පයුත්තොති** ඵස්සෙන සම්පයුත්තො. සබ්බාපි චතුභූමිකවෙදනා. සහෙතුකදුකෙ සහෙතුකා චතුභූමිකවෙදනා, අහෙතුකා කාමාවචරාව. ඉමිනා

උපායෙන කුසලපදාදීහි වුත්තා වෙදනා ජානිතබ්බා. අපිචායං වෙදනාක්ඛන්ධො එකවිධෙන ඵස්සසම්පයුත්තතො දස්සිතො, දුවිධෙන සහෙතුකාහෙතුකතො, තිවිධෙන ජාතිතො, චතුබ්බිධෙන භූමන්තරතො, පඤ්චවිධෙන ඉන්ද්‍රියතො. තත්ථ සුඛින්ද්‍රියදුක්ඛින්ද්‍රියානි කායප්පසාදවත්ථුකානි කාමාවචරානෙව. සොමනස්සින්ද්‍රියං ඡට්ඨවත්ථුකං වා අවත්ථුකං වා තෙභූමකං. දොමනස්සින්ද්‍රියං ඡට්ඨවත්ථුකං කාමාවචරං. උපෙක්ඛින්ද්‍රියං චක්ඛාදිචතුප්පසාදවත්ථුකං ඡට්ඨවත්ථුකං අවත්ථුකඤ්ච චතුභූමකං. ඡබ්බිධෙන වත්ථුතො දස්සිතො. තත්ථ පුරිමා පඤ්ච වෙදනා පඤ්චප්පසාදවත්ථුකා කාමාවචරාව ඡට්ඨා අවත්ථුකා වා සවත්ථුකා වා චතුභූමිකා.

සත්තවිධෙන තත්ථ මනොසම්ඵස්සජා භෙදතො දස්සිතා, අට්ඨවිධෙන තත්ථ කායසම්ඵස්සජා භෙදතො, නවවිධෙන සත්තවිධභෙදෙ මනොවිඤ්ඤාණධාතුසම්ඵස්සජා භෙදතො, දසවිධෙන අට්ඨවිධභෙදෙ මනොවිඤ්ඤාණධාතුසම්ඵස්සජා භෙදතො. එතෙසු හි සත්තවිධභෙදෙ මනොසම්ඵස්සජා මනොධාතුසම්ඵස්සජා, මනොවිඤ්ඤාණධාතුසම්ඵස්සජාති ද්විධා භින්නා. අට්ඨවිධභෙදෙ තාය සද්ධිං කායසම්ඵස්සජාපි සුඛා දුක්ඛාති ද්විධා භින්නා. නවවිධභෙදෙ සත්තවිධෙ වුත්තා මනොවිඤ්ඤාණධාතුසම්ඵස්සජා කුසලාදිවසෙන තිධා භින්නා. දසවිධභෙදෙ අට්ඨවිධෙ වුත්තා මනොවිඤ්ඤාණධාතුසම්ඵස්සජා කුසලාදිවසෙනෙව තිධා භින්නා.

කුසලත්තිකො චෙත්ථ කෙවලං පූරණත්ථමෙව වුත්තො. සත්තවිධඅට්ඨවිධනවවිධභෙදෙසු පන නයං දාතුං යුත්තට්ඨානෙ නයො දින්නො. අභිධම්මඤ්හි පත්වා තථාගතෙන නයං දාතුං යුත්තට්ඨානෙ නයො අදින්නො නාම නත්ථි. අයං තාව දුකමූලකෙ එකො වාරො.

සත්ථා හි ඉමස්මිං අභිධම්මභාජනීයෙ වෙදනාක්ඛන්ධං භාජෙන්තො තිකෙ ගහෙත්වා දුකෙසු පක්ඛිපි, දුකෙ ගහෙත්වා තිකෙසු පක්ඛිපි, තිකෙ ච දුකෙ ච උභතොවඩ්ඪනනීහාරෙන ආහරි; සත්තවිධෙන, චතුවීසතිවිධෙන, තිංසවිධෙන, බහුවිධෙනාති සබ්බථාපි බහුවිධෙන වෙදනාක්ඛන්ධං දස්සෙසි. කස්මා? පුග්ගලජ්ඣාසයෙන චෙව දෙසනාවිලාසෙන ච. ධම්මං සොතුං නිසින්නදෙවපරිසාය හි යෙ දෙවපුත්තා තිකෙ ආදාය දුකෙසු පක්ඛිපිත්වා කථියමානං පටිවිජ්ඣිතුං සක්කොන්ති, තෙසං සප්පායවසෙන තථා කත්වා දෙසෙසි. යෙ ඉතරෙහි ආකාරෙහි කථියමානං පටිවිජ්ඣිතුං සක්කොන්ති, තෙසං තෙහාකාරෙහි දෙසෙසීති. අයමෙත්ථ **‘පුග්ගලජ්ඣාසයො’**. සම්මාසම්බුද්ධො පන අත්තනො මහාවිසයතාය තිකෙ වා දුකෙසු පක්ඛිපිත්වා, දුකෙ වා තිකෙසු උභතොවඩ්ඪනෙන වා, සත්තවිධාදිනයෙන වා, යථා යථා

ඉච්ඡති තථා තථා දෙසෙතුං සක්කොති. තස්මාපි ඉමෙහාකාරෙහි දෙසෙසීති අයමස්ස **‘දෙසනාවිලාසො’**.

තත්ථ තිකෙ ආදාය දුකෙසු පක්ඛිපිත්වා දෙසිතවාරො දුකමූලකො නාම. දුකෙ ආදාය තිකෙසු පක්ඛිපිත්වා දෙසිතවාරො තිකමූලකො නාම. තිකෙ ච දුකෙ ච උභතො වඩ්ඪෙත්වා දෙසිතවාරො උභතොවඩ්ඪිතකො නාම. අවසානෙ සත්තවිධෙනාතිආදිවාරො බහුවිධවාරො නාමාති ඉමෙ තාව චත්තාරො මහාවාරා.

තත්ථ **දුකමූලකෙ** දුකෙසු ලබ්භමානෙන එකෙකෙන දුකෙන සද්ධිං තිකෙසු අලබ්භමානෙ වෙදනාත්තිකපීතිත්තිකසනිදස්සනත්තිකෙ අපනෙත්වා, සෙසෙ ලබ්භමානකෙ එකූනවීසති තිකෙ යොජෙත්වා, දුතියදුකපඨමත්තිකයොජනවාරාදීනි නවවාරසතානි පඤ්ඤාසඤ්ච වාරා හොන්ති. තෙ සබ්බෙපි පාළියං සංඛිපිත්වා තත්ථ තත්ථ දස්සෙතබ්බයුත්තකං දස්සෙත්වා වුත්තා. අසම්මුය්හන්තෙන පන විත්ථාරතො වෙදිතබ්බා.

තිකමූලකෙපි තිකෙසු ලබ්භමානෙන එකෙකෙන තිකෙන සද්ධිං දුකෙසු අලබ්භමානෙ පඨමදුකාදයො දුකෙ අපනෙත්වා, සෙසෙ ලබ්භමානකෙ සහෙතුකදුකාදයො පඤ්ඤාස දුකෙ යොජෙත්වා, පඨමත්තිකදුතියදුකයොජනවාරාදීනි නවවාරසතානි පඤ්ඤාසඤ්ච වාරා හොන්ති. තෙපි සබ්බෙ පාළියං සඞ්ඛිපිත්වා තත්ථ තත්ථ දස්සෙතබ්බයුත්තකං දස්සෙත්වා වුත්තා. අසම්මුය්හන්තෙන පන විත්ථාරතො වෙදිතබ්බා.

උභතොවඩ්ඪිතකෙ දුවිධහෙදෙ දුතියදුකං තිවිධහෙදෙ ච පඨමතිකං ආදිං කත්වා ලබ්භමානෙහි එකූනවීසතියා දුකෙහි ලබ්භමානෙ එකූනවීසතිතිකෙ යොජෙත්වා දුතියදුකපඨමතිකයොජනවාරාදයො එකූනවීසතිවාරා වුත්තා. එස දුකතිකානං වසෙන උභතොවඩ්ඪිතත්තා උභතොවඩ්ඪිතකො නාම තතියො මහාවාරො.

බහුවිධවාරස්ස සත්තවිධනිද්දෙසෙ ආදිතො පට්ඨාය ලබ්භමානෙසු එකූනවීසතියා තිකෙසු එකෙකෙන සද්ධිං චතස්සො භූමියො යොජෙත්වා එකූනවීසති සත්තවිධවාරා වුත්තා. චතුවීසතිවිධනිද්දෙසෙපි තෙසංයෙව තිකානං වසෙන එකූනවීසතිවාරා වුත්තා. තථා බහුවිධවාරෙ චාති. තිංසවිධවාරො එකොයෙවාති සබ්බෙපි අට්ඨපඤ්ඤාස වාරා හොන්ති. අයං තාවෙත්ථ වාරපරිච්ඡෙදවසෙන පාළිවණ්ණනා.

ඉදානි අත්ථවණ්ණනා හොති. තත්ථ සත්තවිධනිද්දෙසො තාව උත්තානත්ථොයෙව. චතුවීසතිවිධනිද්දෙසෙ **චක්ඛුසම්ඵස්සපච්චයා**

වෙදනාක්ඛන්ධො අත්ථි කුසලොති කාමාවචරඅට්ඨකුසලචිත්තවසෙන වෙදිතබ්බො. **අත්ථි අකුසලොති** ද්වාදසඅකුසලචිත්තවසෙන වෙදිතබ්බො. **අත්ථි අබ්‍යාකතොති** තිස්සො මනොධාතුයො, තිස්සො අහෙතුකමනොවිඤ්ඤාණධාතුයො, අට්ඨ මහාවිපාකානි, දස කාමාවචරකිරියාති චතුවීසතියා චිත්තානං වසෙන වෙදිතබ්බො.

තත්ථ අට්ඨ කුසලානි ද්වාදස අකුසලානි ච ජවනවසෙන ලබ්භන්ති. කිරියමනොධාතු ආවජ්ජනවසෙන ලබ්භති. ද්වෙ විපාකමනොධාතුයො සම්පටිච්ඡනවසෙන, තිස්සො විපාකමනොවිඤ්ඤාණධාතුයො සන්තීරණතදාරම්මණවසෙන, කිරියාහෙතුකමනොවිඤ්ඤාණධාතු වොට්ඨබ්බනවසෙන, අට්ඨ මහාවිපාකචිත්තානි තදාරම්මණවසෙන, නව කිරියචිත්තානි ජවනවසෙන ලබ්භන්ති. සොතඝානජිව්හාකායද්වාරෙසුපි එසෙව නයො.

මනොද්වාරෙ පන **අත්ථි කුසලොති** චතුභූමකකුසලවසෙන කථිතං, **අත්ථි අකුසලොති** ද්වාදසඅකුසලවසෙන. **අත්ථි අබ්‍යාකතොති** එකාදසන්නං කාමාවචරවිපාකානං, දසන්නං කිරියානං, නවන්නං රූපාවචරාරූපාවචරකිරියානං, චතුන්නං සාමඤ්ඤඵලානන්ති චතුත්තිංසචිත්තුප්පාදවසෙන කථිතං. තත්ථ චතුභූමකකුසලඤ්චෙව අකුසලඤ්ච ජවනවසෙන ලබ්භති. කිරියතො අහෙතුකමනොවිඤ්ඤාණධාතු ආවජ්ජනවසෙන, එකාදස විපාකචිත්තානි තදාරම්මණවසෙන, තෙභූමකකිරියා චෙව සාමඤ්ඤඵලානි ච ජවනවසෙනෙව ලබ්භන්ති. තානි සත්තවිධාදීසු යත්ථ කත්ථචි ඨත්වා කථෙතුං වට්ටන්ති. තිංසවිධෙ පන ඨත්වා දීපියමානානි සුඛදීපනානි හොන්තීති තිංසවිධස්මිංයෙව ඨත්වා දීපයිංසු.

එතානි හි සබ්බානිපි චිත්තානි චක්ඛුද්වාරෙ උපනිස්සයකොටියා, සමතික්කමවසෙන, භාවනාවසෙනාති තීහාකාරෙහි ලබ්භන්ති. තථා සොතද්වාරමනොද්වාරෙසුපි. ඝානජිව්හාකායද්වාරෙසු පන සමතික්කමවසෙන, භාවනාවසෙනාති ද්වීහෙවාකාරෙහි ලබ්භන්තීති වෙදිතබ්බානි. කථං? ඉධ භික්ඛු විහාරචාරිකං චරමානො කසිණමණ්ඩලං දිස්වා 'කිං නාමෙත'න්ති පුච්ඡිත්වා 'කසිණමණ්ඩල'න්ති වුත්තෙ පුන 'කිං ඉමිනා කරොන්තී'ති පුච්ඡති. අථස්ස ආචික්ඛන්ති – 'එවං භාවෙත්වා ඣානානි උප්පාදෙත්වා, සමාපත්තිපදට්ඨානං විපස්සනං වඩ්ඪෙත්වා, අරහත්තං පාපුණන්තී'ති. අජ්ඣාසයසම්පන්නො කුලපුත්තො 'භාරියං එත'න්ති අසල්ලක්ඛෙත්වා 'මයාපි එස ගුණො නිබ්බත්තෙතුං වට්ටති, න ඛො පන සක්කා එස නිපජ්ජිත්වා නිද්දායන්තෙන නිබ්බත්තෙතුං, ආදිතොව වීරියං කාතුං සීලං සොධෙතුං වට්ටතී'ති චින්තෙත්වා සීලං සොධෙති. තතො සීලෙ පතිට්ඨාය දස පලිබොධෙ උපච්ඡින්දිත්වා,

තිචීවරපරමෙන සන්තොසෙන සන්තුට්ඨො, ආචරියුපජ්ඣායානං වත්තපටිවත්තං කත්වා, කම්මට්ඨානං උග්ගණ්හිත්වා, කසිණපරිකම්මං කත්වා, සමාපත්තියො උප්පාදෙත්වා, සමාපත්තිපදට්ඨානං විපස්සනං වඩ්ඪෙත්වා, අරහත්තං පාපුණාති. තත්ථ සබ්බාපි පරිකම්මවෙදනා කාමාවචරා, අට්ඨසමාපත්තිවෙදනා රූපාවචරාරූපාවචරා, මග්ගඵලවෙදනා ලොකුත්තරාති එවං චක්ඛුවිඤ්ඤාණං චතුභූමිකවෙදනානිබ්බත්තියා බලවපච්චයො හොතීති චතුභූමිකවෙදනා චක්ඛුසම්ඵස්සපච්චයා නාම ජාතා. එවං තාව **'උපනිස්සයවසෙන'** ලබ්භන්ති.

චක්ඛුද්වාරෙ පන රූපෙ ආපාථගතෙ 'ඉට්ඨෙ මෙ ආරම්මණෙ රාගො උප්පන්නො, අනිට්ඨෙ පටිඝො, අසමපෙක්ඛනාය මොහො, විනිබන්ධස්ස පන මෙ මානො උප්පන්නො, පරාමට්ඨස්ස දිට්ඨි, වික්ඛෙපගතස්ස උද්ධච්චං, අසන්නිට්ඨාගතස්ස විචිකිච්ඡා, ථාමගතස්ස අනුසයො උප්පන්නො'ති පරිග්ගහෙ ඨිතො කුලපුත්තො අත්තනො කිලෙසුප්පත්තිං ඤත්වා 'ඉමෙ මෙ කිලෙසා වඩ්ඪමානා අනයබ්‍යසනාය සංවත්තිස්සන්ති, හන්ද නෙ නිග්ගණ්හාමී'ති චින්තෙත්වා 'න ඛො පන සක්කා නිපජ්ජිත්වා නිද්දායන්තෙන කිලෙසෙ නිග්ගණ්හිතුං; ආදිතොව වීරියං කාතුං වට්ටති සීලං සොධෙතු'න්ති හෙට්ඨා වුත්තනයෙනෙව පටිපජ්ජිත්වා අරහත්තං පාපුණාති. තත්ථ සබ්බාපි පරිකම්මවෙදනා කාමාවචරා, අට්ඨසමාපත්තිවෙදනා රූපාවචරාරූපාවචරා, මග්ගඵලවෙදනා ලොකුත්තරාති එවං රූපාරම්මණෙ උප්පන්නං කිලෙසං සමතික්කමිත්වා ගතාති චතුභූමිකවෙදනා චක්ඛුසම්ඵස්සපච්චයා නාම ජාතා. එවං **'සමතික්කමවසෙන'** ලබ්භන්ති.

චක්ඛුද්වාරෙ පන රූපෙ ආපාථගතෙ එකො එවං පරිග්ගහං පට්ඨපෙති – 'ඉදං රූපං කිං නිස්සිත'න්ති? තතො නං 'භූතනිස්සිත'න්ති ඤත්වා චත්තාරි මහාභූතානි උපාදාරූපඤ්ච රූපන්ති පරිග්ගණ්හාති, තදාරම්මණෙ ධම්මෙ අරූපන්ති පරිග්ගණ්හාති. තතො සප්පච්චයං නාමරූපං පරිගණ්හිත්වා තීණි ලක්ඛණානි ආරොපෙත්වා විපස්සනාපටිපාටියා සඞ්ඛාරෙ සම්මසිත්වා අරහත්තං පාපුණාති. තත්ථ සබ්බාපි පරිකම්මවෙදනා කාමාවචරා, අට්ඨසමාපත්තිවෙදනා රූපාවචරාරූපාවචරා, මග්ගඵලවෙදනා ලොකුත්තරාති එවං රූපාරම්මණං සම්මසිත්වා නිබ්බත්තිතාති අයං වෙදනා චක්ඛුසම්ඵස්සපච්චයා නාම ජාතා. එවං **'භාවනාවසෙන'** ලබ්භන්ති.

අපරො භික්ඛු සුණාති – 'කසිණපරිකම්මං කිර කත්වා සමාපත්තියො උප්පාදෙත්වා සමාපත්තිපදට්ඨානං විපස්සනං වඩ්ඪෙත්වා අරහත්තං පාපුණන්තී'ති. අජ්ඣාසයසම්පන්නො කුලපුත්තො 'භාරියං එත'න්ති අසල්ලක්ඛෙත්වා 'මයාපි එස ගුණො නිබ්බත්තෙතුං වට්ටතී'ති පුරිමනයෙනෙව

පටිපජ්ජිත්වා අරහත්තං පාපුණාති. තත්ථ සබ්බාපි පරිකම්මවෙදනා කාමාවචරා, අට්ඨසමාපත්තිවෙදනා රූපාවචරාරූපාවචරා, මග්ගඵලවෙදනා ලොකුත්තරාති එවං සොතවිඤ්ඤාණං චතුභූමිකවෙදනා නිබ්බත්තියා බලවපච්චයො හොතීති චතුභූමිකවෙදනා සොතසම්ඵස්සපච්චයා නාම ජාතා. එවං තාව **'උපනිස්සයවසෙන'** ලබ්භන්ති.

සොතද්වාරෙ පන සද්දෙ ආපාථගතෙති සබ්බං චක්ඛුද්වාරෙ වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බං. එවං සද්දාරම්මණෙ උප්පන්නං කිලෙසං සමතික්කමිත්වා ගතාති චතුභූමිකවෙදනා සොතසම්ඵස්සපච්චයා නාම ජාතා. එවං **'සමතික්කමවසෙන'** ලබ්භන්ති.

සොතද්වාරෙ පන සද්දෙ ආපාථගතෙ එකො එවං පරිග්ගහං පට්ඨපෙති – අයං සද්දො කිං නිස්සිතොති සබ්බං චක්ඛුද්වාරෙ වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බං. එවං සද්දාරම්මණං සම්මසිත්වා නිබ්බත්තිතාති අයං වෙදනා සොතසම්ඵස්සපච්චයා නාම ජාතා. එවං **'භාවනාවසෙන'** ලබ්භන්ති.

ඝානජිව්හාකායද්වාරෙසු පන ගන්ධාරම්මණාදීසු ආපාථගතෙසු 'ඉට්ඨෙ මෙ ආරම්මණෙ රාගො උප්පන්නො'ති සබ්බං චක්ඛුද්වාරෙ වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බං. එවං ගන්ධාරම්මණාදීසු උප්පන්නං කිලෙසං සමතික්කමිත්වා ගතාති චතුභූමිකවෙදනා ඝානජිව්හාකායසම්ඵස්සපච්චයා නාම ජාතා. එවං තීසු ද්වාරෙසු **'සමතික්කමවසෙන'** ලබ්භන්ති.

ඝානද්වාරාදීසු පන ගන්ධාදීසු ආපාථගතෙසු එකො එවං පරිග්ගහං පට්ඨපෙති – 'අයං ගන්ධො, අයං රසො, ඉදං ඵොට්ඨබ්බං කිං නිස්සිත'න්ති සබ්බං චක්ඛුද්වාරෙ වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බං. එවං ගන්ධාරම්මණාදීනි සම්මසිත්වා නිබ්බත්තිතාති අයං වෙදනා ඝානජිව්හාකායසම්ඵස්සපච්චයා නාම ජාතා. එවං **'භාවනාවසෙන'** ලබ්භන්ති.

මනොද්වාරෙ පන තීහිපි ආකාරෙහි ලබ්භන්ති. එකච්චො හි ජාතිං භයතො පස්සති, ජරං බ්‍යාධිං මරණං භයතො පස්සති, භයතො දිස්වා 'ජාතිජරාබ්‍යාධිමරණෙහි මුච්චිතුං වට්ටති, න ඛො පන සක්කා නිපජ්ජිත්වා නිද්දායන්තෙන ජාතිආදීහි මුච්චිතුං, ආදිතොව වීරියං කාතුං සීලං සොධෙතුං වට්ටතී'ති චින්තෙත්වා චක්ඛුද්වාරෙ වුත්තනයෙනෙව පටිපජ්ජිත්වා අරහත්තං පාපුණාති. තත්ථ සබ්බාපි පරිකම්මවෙදනා කාමාවචරා, අට්ඨසමාපත්තිවෙදනා රූපාවචරාරූපාවචරා, මග්ගඵලවෙදනා ලොකුත්තරාති එවං ජාතිජරාබ්‍යාධිමරණං චතුභූමිකවෙදනානිබ්බත්තියා බලවපච්චයො හොතීති චතුභූමිකවෙදනා මනොසම්ඵස්සපච්චයා නාම ජාතා. එවං තාව **'උපනිස්සයවසෙන'** ලබ්භන්ති.

මනොද්වාරෙ පන ධම්මාරම්මණෙ ආපාථගතෙති සබ්බං චක්ඛුද්වාරෙ වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බං. එවං ධම්මාරම්මණෙ උප්පන්නං කිලෙසං සමතික්කමිත්වා ගතාති චතුභූමිකවෙදනා මනොසම්ඵස්සපච්චයා නාම ජාතා. එවං **'සමතික්කමවසෙන'** ලබ්භන්ති.

මනොද්වාරෙ පන ධම්මාරම්මණෙ ආපාථගතෙ එකො එවං පරිග්ගහං පට්ඨපෙති – 'එතං ධම්මාරම්මණං කිං නිස්සිත'න්ති? 'වත්ථුනිස්සිත'න්ති. 'වත්ථු කිං නිස්සිත'න්ති? 'මහාභූතානි නිස්සිත'න්ති. සො චත්තාරි මහාභූතානි උපාදාරූපඤ්ච රූපන්ති පරිග්ගණ්හාති, තදාරම්මණෙ ධම්මෙ අරූපන්ති පරිග්ගණ්හාති. තතො සප්පච්චයං නාමරූපං පරිග්ගණ්හිත්වා තීණි ලක්ඛණානි ආරොපෙත්වා විපස්සනාපටිපාටියා සඞ්ඛාරෙ සම්මසිත්වා අරහත්තං පාපුණාති. තත්ථ සබ්බාපි පරිකම්මවෙදනා කාමාවචරා, අට්ඨසමාපත්තිවෙදනා රූපාවචරාරූපාවචරා, මග්ගඵලවෙදනා ලොකුත්තරාති එවං ධම්මාරම්මණං සම්මසිත්වා නිබ්බත්තිතාති අයං වෙදනා මනොසම්ඵස්සපච්චයා නාම ජාතා. එවං **'භාවනාවසෙන'** ලබ්භන්ති. යා පනෙතා සබ්බෙසම්පි චතුවීසතිවිධාදීනං වාරානං පරියොසානෙසු චක්ඛුසම්ඵස්සජා වෙදනා…පෙ.… මනොසම්ඵස්සජා වෙදනාති ඡ ඡ වෙදනා වුත්තා, තා සම්පයුත්තපච්චයවසෙන වුත්තාති.

අයං වෙදනාක්ඛන්ධනිද්දෙසො.

සඤ්ඤාක්ඛන්ධාදයොපි ඉමිනා උපායෙන වෙදිතබ්බා. කෙවලඤ්හි සඤ්ඤාක්ඛන්ධනිද්දෙසෙ තිකෙසු වෙදනාත්තිකපීතිත්තිකාපි ලබ්භන්ති, දුකෙසු ච සුඛසහගතදුකාදයොපි. සඞ්ඛාරක්ඛන්ධනිද්දෙසෙ ඵස්සස්සාපි සඞ්ඛාරක්ඛන්ධපරියාපන්නත්තා ඵස්සසම්පයුත්තොති අවත්වා චිත්තසම්පයුත්තොති වුත්තං. දුකෙසු චෙත්ථ හෙතුදුකාදයොපි ලබ්භන්ති. තිකා සඤ්ඤාක්ඛන්ධසදිසා එව. විඤ්ඤාණක්ඛන්ධනිද්දෙසෙ චක්ඛුසම්ඵස්සජාදිභාවං අවත්වා චක්ඛුවිඤ්ඤාණන්තිආදි වුත්තං. න හි සක්කා විඤ්ඤාණං මනොසම්ඵස්සජන්ති නිද්දිසිතුං. සෙසමෙත්ථ සඤ්ඤාක්ඛන්ධෙ වුත්තසදිසමෙව. ඉමෙසං පන තිණ්ණම්පි ඛන්ධානං නිද්දෙසෙයෙව වෙදනාක්ඛන්ධනිද්දෙසතො අතිරෙකතිකදුකා ලද්ධා. තෙසං වසෙන වාරප්පභෙදො වෙදිතබ්බොති.

අභිධම්මභාජනීයවණ්ණනා.

3. පඤ්හාපුච්ඡකවණ්ණනා

150. ඉදානි පඤ්හාපුච්ඡකං හොති. තත්ථ පඤ්හාපුච්ඡනෙ පඤ්චන්නං ඛන්ධානං ''කතිකුසලා? කතිඅකුසලා? කතිඅබ්‍යාකතා''තිආදිනා නයෙන යං ලබ්භති, යඤ්ච න ලබ්භති, තං සබ්බං පුච්ඡිත්වා විස්සජ්ජනෙ ''රූපක්ඛන්ධො

අබ්‍යාකතො''තිආදිනා නයෙන යං ලබ්භති තදෙව උද්ධටන්ති වෙදිතබ්බං. යත්ථ යත්ථ ච 'එකො ඛන්ධො'ති වා 'ද්වෙ ඛන්ධා'ති වා පරිච්ඡෙදං අකත්වා ''සියා උප්පන්නා, සියා අනුප්පන්නා''තිආදිනා නයෙන තන්ති ඨපිතා, තත්ථ තත්ථ පඤ්චන්නම්පි ඛන්ධානං ගහණං වෙදිතබ්බං. සෙසො තෙසං තෙසං ඛන්ධානං කුසලාදිවිභාගො හෙට්ඨා ධම්මසඞ්ගහට්ඨකථායං (ධ. ස. අට්ඨ. 985) වුත්තොයෙව.

ආරම්මණත්තිකෙසු පන චත්තාරො ඛන්ධා පඤ්චපණ්ණාස කාමාවචරධම්මෙ ආරබ්භ රජ්ජන්තස්ස දුස්සන්තස්ස මුය්හන්තස්ස සංවරන්තස්ස සම්මසන්තස්ස පච්චවෙක්ඛන්තස්ස ච පරිත්තාරම්මණා හොන්ති, සත්තවීසති රූපාරූපාවචරධම්මෙ ආරබ්භ රජ්ජන්තස්ස දුස්සන්තස්ස මුය්හන්තස්ස සංවරන්තස්ස පරිග්ගහං පට්ඨපෙන්තස්ස මහග්ගතාරම්මණා, මග්ගඵලනිබ්බානානි පච්චවෙක්ඛන්තස්ස අප්පමාණාරම්මණා, පඤ්ඤත්තිං පච්චවෙක්ඛණකාලෙ නවත්තබ්බාරම්මණාති.

තෙයෙව සෙක්ඛාසෙක්ඛානං මග්ගපච්චවෙක්ඛණකාලෙ මග්ගාරම්මණා හොන්ති, මග්ගකාලෙ සහජාතහෙතුනා මග්ගහෙතුකා, මග්ගං ගරුං කත්වා පච්චවෙක්ඛණකාලෙ ආරම්මණාධිපතිනා මග්ගාධිපතිනො, වීරියජෙට්ඨකං වා වීමංසජෙට්ඨකං වා මග්ගං භාවෙන්තස්ස සහජාතාධිපතිනා මග්ගාධිපතිනො, ඡන්දජෙට්ඨකං පන චිත්තජෙට්ඨකං වා භාවෙන්තස්ස නවත්තබ්බාරම්මණා නාම හොන්ති.

අතීතානි පන ඛන්ධධාතුආයතනානි ආරබ්භ රජ්ජන්තස්ස දුස්සන්තස්ස මුය්හන්තස්ස සංවරන්තස්ස පරිග්ගහං පට්ඨපෙන්තස්ස අතීතාරම්මණා හොන්ති, අනාගතානි ආරබ්භ අනාගතාරම්මණා හොන්ති, පච්චුප්පන්නානි ආරබ්භ පච්චුප්පන්නාරම්මණා හොන්ති, පඤ්ඤත්තිං වා නිබ්බානං වා පච්චවෙක්ඛන්තස්ස නවත්තබ්බාරම්මණා හොන්ති.

තථා අත්තනො ඛන්ධධාතුආයතනානි ආරබ්භ රජ්ජන්තස්ස දුස්සන්තස්ස මුය්හන්තස්ස සංවරන්තස්ස පරිග්ගහං පට්ඨපෙන්තස්ස අජ්ඣත්තාරම්මණා හොන්ති, පරෙසං ඛන්ධධාතුආයතනානි ආරබ්භ එවං පවත්තෙන්තස්ස බහිද්ධාරම්මණා, පණ්ණත්තිනිබ්බානපච්චවෙක්ඛණකාලෙපි බහිද්ධාරම්මණායෙව, කාලෙන අජ්ඣත්තං කාලෙන බහිද්ධා ධම්මෙසු එවං පවත්තෙන්තස්ස අජ්ඣත්තබහිද්ධාරම්මණා, ආකිඤ්චඤ්ඤායතනකාලෙ නවත්තබ්බාරම්මණාති වෙදිතබ්බා.

ඉති භගවා ඉමං ඛන්ධවිභඞ්ගං සුත්තන්තභාජනීයාදිවසෙන තයො පරිවට්ටෙ නීහරිත්වා භාජෙන්තො දස්සෙසි. තීසුපි හි පරිවට්ටෙසු එකොව

පරිච්ඡෙදො. රූපක්ඛන්ධො හි සබ්බත්ථ කාමාවචරොයෙව. චත්තාරො ඛන්ධා චතුභූමකා ලොකියලොකුත්තරමිස්සකා කථිතාති.

සම්මොහවිනොදනියා විභඞ්ගට්ඨකථාය

ඛන්ධවිභඞ්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. ආයතනවිභඞ්ගො

1. සුත්තන්තභාජනීයවණ්ණනා

154. ඉදානි තදනන්තරෙ ආයතනවිභඞ්ගනිද්දෙසෙ සුත්තන්තභාජනීයං තාව දස්සෙන්තො **ද්වාදසායතනානි චක්ඛායතනං රූපායතන**න්තිආදිමාහ. තත්ථ පාළිමුත්තකෙන තාව නයෙන –

අත්ථලක්ඛණතාවත්ව, කමසඞ්ඛෙපවිත්ථාරා;
තථා දට්ඨබ්බතො චෙව, විඤ්ඤාතබ්බො විනිච්ඡයො.

තත්ථ විසෙසතො තාව චක්ඛතීති **චක්ඛු;** රූපං අස්සාදෙති, විභාවෙති චාති අත්ථො. රූපයතීති **රූපං;** වණ්ණවිකාරං ආපජ්ජමානං හදයඞ්ගතභාවං පකාසෙතීති අත්ථො. සුණාතීති **සොතං**. සප්පතීති **සද්දො;** උදාහරියතීති අත්ථො. සායතීති **ඝානං**. ගන්ධයතීති **ගන්ධො;** අත්තනො වත්ථුං සූචයතීති අත්ථො. ජීවිතං අව්හායතීති **ජිව්හා**. රසන්ති තං සත්තාති **රසො;** අස්සාදෙන්තීති අත්ථො. කුච්ඡිතානං සාසවධම්මානං ආයොති **කායො**. ආයොති උප්පත්තිදෙසො. ඵුසීයතීති **ඵොට්ඨබ්බං**. මනතීති **මනො**. අත්තනො ලක්ඛණං ධාරයන්තීති **ධම්මා**.

අවිසෙසතො පන ආයතනතො, ආයානං තනනතො, ආයතස්ස ච නයනතො ආයතනන්ති වෙදිතබ්බං. චක්ඛුරූපාදීසු හි තංතංද්වාරාරම්මණා චිත්තචෙතසිකා ධම්මා සෙන සෙන අනුභවනාදිනා කිච්චෙන ආයතන්ති උට්ඨහන්ති ඝට්ටෙන්ති වායමන්තීති වුත්තං හොති. තෙ ච පන ආයභූතෙ ධම්මෙ එතානි තනොන්ති විත්ථාරෙන්තීති වුත්තං හොති. ඉදඤ්ච අනමතග්ගෙ සංසාරෙ පවත්තං අතීව ආයතං සංසාරදුක්ඛං යාව න නිවත්තති තාව නයන්තෙව, පවත්තයන්තීති වුත්තං හොති. ඉති සබ්බෙපි මෙ ධම්මා ආයතනතො ආයානං තනනතො ආයතස්ස ච නයනතො ‘ආයතනං ආයතන’න්ති වුච්චන්ති.

අපිච නිවාසට්ඨානට්ඨෙන, ආකරට්ඨෙන, සමොසරණට්ඨානට්ඨෙන, සඤ්ජාතිදෙසට්ඨෙන, කාරණට්ඨෙන ච ආයතනං වෙදිතබ්බං. තථා හි ලොකෙ ‘‘ඉස්සරායතනං වාසුදෙවායතන’’න්තිආදීසු නිවාසට්ඨානං ආයතනන්ති වුච්චති. ‘‘සුවණ්ණායතනං රජතායතන’’න්තිආදීසු ආකරො. සාසනෙ පන ‘‘මනොරමෙ ආයතනෙ සෙවන්ති නං විහඞ්ගමා’’තිආදීසු (අ. නි. 5.38) සමොසරණට්ඨානං. ‘‘දක්ඛිණාපථො ගුන්නං ආයතන’’න්තිආදීසු සඤ්ජාතිදෙසො. ‘‘තත්‍ර තත්‍රෙව සක්ඛිභබ්බතං පාපුණාති සති සතිආයතනෙ’’තිආදීසු (අ. නි. 5.23) කාරණං.

චක්ඛුරූපාදීසු චාපි තෙ තෙ චිත්තචෙතසිකා ධම්මා නිවසන්ති තදායත්තවුත්තිතායාති චක්ඛාදයො නෙසං නිවාසනට්ඨානං. චක්ඛාදීසු ච තෙ ආකිණ්ණා තං නිස්සිතත්තා තදාරම්මණත්තා චාති චක්ඛාදයො නෙසං ආකරො. චක්ඛාදයො ච නෙසං සමොසරණට්ඨානං, තත්ථ තත්ථ වත්ථුද්වාරාරම්මණවසෙන සමොසරණතො. චක්ඛාදයො ච නෙසං සඤ්ජාතිදෙසො; තං නිස්සයාරම්මණභාවෙන තත්ථෙව උප්පත්තිතො. චක්ඛාදයො ච නෙසං කාරණං, තෙසං අභාවෙ අභාවතොති. ඉති නිවාසට්ඨානට්ඨෙන, ආකරට්ඨෙන, සමොසරණට්ඨානට්ඨෙන, සඤ්ජාතිදෙසට්ඨෙන, කාරණට්ඨෙනාති ඉමෙහි කාරණෙහි එතෙ ධම්මා 'ආයතනං ආයතන'න්ති වුච්චන්ති. තස්මා යථාවුත්තෙනත්ථෙන චක්ඛු ච තං ආයතනඤ්චාති **චක්ඛායතනං...පෙ....** ධම්මා ච තෙ ආයතනඤ්චාති **ධම්මායතනන්ති** එවං තාවෙත්ථ 'අත්ථතො' විඤ්ඤාතබ්බො විනිච්ඡයො.

'ලක්ඛණතො'ති චක්ඛාදීනං ලක්ඛණතොපෙත්ථ විඤ්ඤාතබ්බො විනිච්ඡයො. තානි ච පන නෙසං ලක්ඛණානි හෙට්ඨා රූපකණ්ඩනිද්දෙසෙ වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බානි.

'තාවත්වතො'ති තාවභාවතො. ඉදං වුත්තං හොති – චක්ඛාදයොපි හි ධම්මා එව. එවං සති ධම්මායතනමිච්චෙව අවත්වා කස්මා ද්වාදසායතනානි වුත්තානීති චෙ? ඡ විඤ්ඤාණකායුප්පත්තිද්වාරාරම්මණවවත්ථානතො. ඉධ ඡන්නං විඤ්ඤාණකායානං ද්වාරභාවෙන ආරම්මණභාවෙන ච වවත්ථානතො අයමෙව තෙසං භෙදො හොතීති ද්වාදස වුත්තානි. චක්ඛුවිඤ්ඤාණවීථිපරියාපන්නස්ස හි විඤ්ඤාණකායස්ස චක්ඛායතනමෙව උප්පත්තිද්වාරං, රූපායතනමෙව චාරම්මණං. තථා ඉතරානි ඉතරෙසං. ඡට්ඨස්ස පන භවඞ්ගමනසඞ්ඛාතො මනායතනෙකදෙසොව උප්පත්තිද්වාරං, අසාධාරණඤ්ච ධම්මායතනං ආරම්මණන්ති. ඉති ඡන්නං විඤ්ඤාණකායානං උප්පත්තිද්වාරාරම්මණවවත්ථානතො ද්වාදස වුත්තානීති. එවමෙත්ථ 'තාවත්වතො' විඤ්ඤාතබ්බො විනිච්ඡයො.

'කමතො'ති ඉධාපි පුබ්බෙ වුත්තෙසු උප්පත්තික්කමාදීසු දෙසනාක්කමොව යුජ්ජති. අජ්ඣත්තිකෙසු හි ආයතනෙසු සනිදස්සනසප්පටිඝවිසයත්තා චක්ඛායතනං පාකටන්ති පඨමං දෙසිතං. තතො අනිදස්සනසප්පටිඝවිසයානි සොතායතනාදීනි. අථ වා දස්සනානුත්තරියසවනානුත්තරියහෙතුභාවෙන බහූපකාරත්තා අජ්ඣත්තිකෙසු චක්ඛායතනසොතායතනානි පඨමං දෙසිතානි. තතො ඝානායතනාදීනි තීණි. පඤ්චන්නම්පි ගොචරවිසයත්තා අන්තෙ මනායතනං. චක්ඛාදීනං පන ගොචරත්තා තස්ස තස්ස අනන්තරානි බාහිරෙසු රූපායතනාදීනි. අපිච විඤ්ඤාණුප්පත්තිකාරණවවත්ථානතොපි අයමෙව තෙසං කමො වෙදිතබ්බො. වුත්තඤ්හෙතං ''චක්ඛුඤ්ච පටිච්ච රූපෙ ච උප්පජ්ජති

චක්ඛුවිඤ්ඤාණං…පෙ…. මනඤ්ච පටිච්ච ධම්මෙ ච උප්පජ්ජති මනොවිඤ්ඤාණ''න්ති (ම. නි. 3.421) එවං 'කමතො'පෙත්ථ විඤ්ඤාතබ්බො විනිච්ඡයො.

'සඞ්ඛෙපවිත්ථාරා'ති සඞ්ඛෙපතො හි මනායතනස්ස චෙව ධම්මායතනෙකදෙසස්ස ච නාමෙන, තදවසෙසානඤ්ච ආයතනානං රූපෙන සඞ්ගහිතත්තා ද්වාදසාපි ආයතනානි නාමරූපමත්තමෙව හොන්ති.

විත්ථාරතො පන අජ්ඣත්තිකෙසු තාව චක්ඛායතනං ජාතිවසෙන චක්ඛුපසාදමත්තමෙව, පච්චයගතිනිකායපුග්ගලභෙදතො පන අනන්තප්පභෙදං. තථා සොතායතනාදීනි චත්තාරි. මනායතනං තෙභූමකකුසලාකුසලවිපාකකිරියවිඤ්ඤාණභෙදෙන එකාසීතිප්පභෙදං, වත්ථුපටිපදාදිභෙදතො පන අනන්තප්පභෙදං. රූපගන්ධරසායතනානි සමුට්ඨානභෙදතො චතුප්පභෙදානි, සද්දායතනං ද්විප්පභෙදං. සභාගවිසභාගභෙදතො පන සබ්බානිපි අනන්තප්පභෙදානි. ඵොට්ඨබ්බායතනං පථවීධාතුතෙජොධාතුවායොධාතුවසෙන තිප්පභෙදං, සමුට්ඨානතො චතුප්පභෙදං, සභාගවිසභාගතො අනෙකප්පභෙදං. ධම්මායතනං තෙභූමකධම්මාරම්මණවසෙන අනෙකප්පභෙදන්ති. එවං සඞ්ඛෙපවිත්ථාරා විඤ්ඤාතබ්බො විනිච්ඡයො.

'දට්ඨබ්බතො'ති එත්ථ පන සබ්බානෙවෙතානි ආයතනානි අනාගමනතො අනිග්ගමනතො ච දට්ඨබ්බානි. න හි තානි පුබ්බෙ උදයා කුතොචි ආගච්ඡන්ති, නාපි උද්ධං වයා කුහිඤ්චි ගච්ඡන්ති; අථ ඛො පුබ්බෙ උදයා අප්පටිලද්ධසභාවානි, උද්ධං වයා පරිභින්නසභාවානි, පුබ්බන්තාපරන්තවෙමජ්ඣෙ පච්චයායත්තවුත්තිතාය අවසානි පවත්තන්ති. තස්මා අනාගමනතො අනිග්ගමනතො ච දට්ඨබ්බානි. තථා නිරීහතො අබ්‍යාපාරතො ච. න හි චක්ඛුරූපාදීනං එවං හොති – 'අහො වත අම්හාකං සාමග්ගියා විඤ්ඤාණං නාම උප්පජ්ජෙය්‍යා'ති, න ච තානි විඤ්ඤාණුප්පාදනත්ථං ද්වාරභාවෙන වත්ථුභාවෙන ආරම්මණභාවෙන වා ඊහන්ති, න බ්‍යාපාරමාපජ්ජන්ති; අථ ඛො ධම්මතාවෙසා යං චක්ඛුරූපාදීනං සාමග්ගියං චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනි සම්භවන්ති. තස්මා නිරීහතො අබ්‍යාපාරතො ච දට්ඨබ්බානි. අපිච අජ්ඣත්තිකානි සුඤ්ඤගාමො විය දට්ඨබ්බානි ධුවසුභසුඛත්තභාවවිරහිතත්තා, බාහිරානි ගාමඝාතකචොරා විය අජ්ඣත්තිකානං අභිඝාතකත්තා. වුත්තඤ්හෙතං – ''චක්ඛු, භික්ඛවෙ, හඤ්ඤති මනාපාමනාපෙහි රූපෙහී''ති විත්ථාරො. අපිච අජ්ඣත්තිකානි ඡ පාණකා විය දට්ඨබ්බානි, බාහිරානි තෙසං ගොචරා වියාති. එවම්පෙත්ථ 'දට්ඨබ්බතො' විඤ්ඤාතබ්බො විනිච්ඡයොති.

ඉදානි තෙසං විපස්සිතබ්බාකාරං දස්සෙතුං **චක්ඛුං අනිච්චන්**තිආදි ආරද්ධං. තත්ථ චක්ඛු තාව හුත්වා අභාවට්ඨෙන **අනිච්චන්**ති වෙදිතබ්බං. අපරෙහිපි චතූහි කාරණෙහි අනිච්චං – උප්පාදවයවන්තතො, විපරිණාමතො, තාවකාලිකතො, නිච්චපටික්ඛෙපතොති.

තදෙව පටිපීළනට්ඨෙන **දුක්ඛං**. යස්මා වා එතං උප්පන්නං ඨිතිං පාපුණාති, ඨිතියං ජරාය කිලමති, ජරං පත්වා අවස්සං භිජ්ජති; තස්මා අභිණ්හසම්පටිපීළනතො, දුක්ඛමතො, දුක්ඛවත්ථුතො, සුඛපටික්ඛෙපතොති ඉමෙහි චතූහි කාරණෙහි දුක්ඛං.

අවසවත්තනට්ඨෙන පන **අනත්තා**. යස්මා වා එතං උප්පන්නං ඨිතිං මා පාපුණාතු, ඨානප්පත්තං මා ජීරතු, ජරප්පත්තං මා භිජ්ජතූති ඉමෙසු තීසු ඨානෙසු කස්සචි වසවත්තිභාවො නත්ථි, සුඤ්ඤං තෙන වසවත්තනාකාරෙන; තස්මා සුඤ්ඤතො, අස්සාමිකතො, අකාමකාරියතො, අත්තපටික්ඛෙපතොති ඉමෙහි චතූහි කාරණෙහි අනත්තා.

විභවගතිකතො, පුබ්බාපරවසෙන භවසඞ්කන්තිගමනතො, පකතිභාවවිජහනතො ච **විපරිණාමධම්මං**. ඉදං අනිච්චවෙවචනමෙව. **රූපා අනිච්චා**තිආදීසුපි එසෙව නයො. අපිචෙත්ථ ඨපෙත්වා චක්ඛුං තෙභූමකධම්මා අනිච්චා, නො චක්ඛු. චක්ඛු පන චක්ඛු චෙව අනිච්චඤ්ච. තථා සෙසධම්මා දුක්ඛා, නො චක්ඛු. චක්ඛු පන චක්ඛු චෙව දුක්ඛඤ්ච. සෙසධම්මා අනත්තා, නො චක්ඛු. චක්ඛු පන චක්ඛු චෙව අනත්තා චාති. රූපාදීසුපි එසෙව නයො.

ඉමස්මිං පන සුත්තන්තභාජනීයෙ තථාගතෙන කිං දස්සිතන්ති? ද්වාදසන්නං ආයතනානං අනත්තලක්ඛණං. සම්මාසම්බුද්ධො හි අනත්තලක්ඛණං දස්සෙන්තො අනිච්චෙන වා දස්සෙති, දුක්ඛෙන වා, අනිච්චදුක්ඛෙහි වා. තත්ථ ‘‘චක්ඛු, අත්තාති යො වදෙය්‍ය, තං න උපපජ්ජති. චක්ඛුස්ස උප්පාදොපි වයොපි පඤ්ඤායති. යස්ස ඛො පන උප්පාදොපි වයොපි පඤ්ඤායති ‘අත්තා මෙ උප්පජ්ජති ච වෙති චා’ති ඉච්චස්ස එවමාගතං හොති. තස්මා තං න උපපජ්ජති – චක්ඛු අත්තාති යො වදෙය්‍ය ඉති චක්ඛු අනත්තා’’ති (ම. නි. 3.422). ඉමස්මිං සුත්තෙ අනිච්චෙන අනත්තලක්ඛණං දස්සෙසි. ‘‘රූපං, භික්ඛවෙ, අනත්තා. රූපඤ්ච හිදං, භික්ඛවෙ, අත්තා අභවිස්ස, න යිදං රූපං ආබාධාය සංවත්තෙය්‍ය; ලබ්භෙථ ච රූපෙ – එවං මෙ රූපං හොතු, එවං මෙ රූපං මා අහොසීති. යස්මා ච ඛො, භික්ඛවෙ, රූපං අනත්තා තස්මා රූපං ආබාධාය සංවත්තති; න ච ලබ්භති රූපෙ – එවං මෙ රූපං හොතු, එවං මෙ රූපං මා අහොසී’’ති (සං. නි. 3.59; මහාව. 20) ඉමස්මිං සුත්තෙ දුක්ඛෙන අනත්තලක්ඛණං දස්සෙසි. ‘‘රූපං, භික්ඛවෙ, අනිච්චං, යදනිච්චං තං දුක්ඛං, යං දුක්ඛං තදනත්තා, යදනත්තා තං නෙතං මම, නෙසොහමස්මි, න මෙසො

අත්තා''තිආදීසු (සං. නි. 3.15) අනිච්චදුක්ඛෙහි අනත්තලක්ඛණං දස්සෙසි. කස්මා? අනිච්චදුක්ඛානං පාකටත්තා.

හත්ථතො හි තට්ටකෙ වා සරකෙ වා කිස්මිඤ්චිදෙව වා පතිත්වා භින්නෙ 'අහො අනිච්ච'න්ති වදන්ති. එවං අනිච්චං පාකටං නාම. අත්තභාවස්මිං පන ගණ්ඩපිළකාදීසු වා උට්ඨිතාසු ඛාණුකණ්ටකාදීහි වා විද්ධාසු 'අහො දුක්ඛ'න්ති වදන්ති. එවං දුක්ඛං පාකටං නාම. අනත්තලක්ඛණං අපාකටං අන්ධකාරං අවිභූතං දුප්පටිවිජ්ඣං දුද්දීපනං දුප්පඤ්ඤාපනං. අනිච්චදුක්ඛලක්ඛණානි උප්පාදා වා තථාගතානං අනුප්පාදා වා පඤ්ඤායන්ති. අනත්තලක්ඛණං විනා බුද්ධුප්පාදා න පඤ්ඤායති, බුද්ධුප්පාදෙයෙව පඤ්ඤායති. මහිද්ධිකා හි මහානුභාවා තාපසපරිබ්බාජකා සරභඞ්ගසත්ථාරාදයොපි 'අනිච්චං දුක්ඛ'න්ති වත්තුං සක්කොන්ති, 'අනත්තා'ති වත්තුං න සක්කොන්ති. සචෙ හි තෙ සම්පත්තපරිසාය අනත්තාති වත්තුං සක්කුණෙය්‍යුං, සම්පත්තපරිසාය මග්ගඵලපටිවෙධො භවෙය්‍ය. අනත්තලක්ඛණපඤ්ඤාපනඤ්හි අඤ්ඤස්ස කස්සචි අවිසයො, සබ්බඤ්ඤුබුද්ධානමෙව විසයො. එවමෙතං අනත්තලක්ඛණං අපාකටං. තස්මා සත්ථා අනත්තලක්ඛණං දස්සෙන්තො අනිච්චෙන වා දස්සෙසි, දුක්ඛෙන වා, අනිච්චදුක්ඛෙහි වා. ඉධ පන තං අනිච්චදුක්ඛෙහි දස්සෙසීති වෙදිතබ්බං.

ඉමානි පන ලක්ඛණානි කිස්ස අමනසිකාරා අප්පටිවෙධා, කෙන පටිච්ඡන්නත්තා, න උපට්ඨහන්ති? අනිච්චලක්ඛණං තාව උදයබ්බයානං අමනසිකාරා අප්පටිවෙධා, සන්තතියා පටිච්ඡන්නත්තා, න උපට්ඨාති. දුක්ඛලක්ඛණං අභිණ්හසම්පටිපීළනස්ස අමනසිකාරා අප්පටිවෙධා, ඉරියාපථෙහි පටිච්ඡන්නත්තා, න උපට්ඨාති. අනත්තලක්ඛණං නානාධාතුවිනිබ්භොගස්ස අමනසිකාරා අප්පටිවෙධා, ඝනෙන පටිච්ඡන්නත්තා, න උපට්ඨාති. උදයබ්බයං පන පරිග්ගහෙත්වා සන්තතියා විකොපිතාය අනිච්චලක්ඛණං යාථාවසරසතො උපට්ඨාති. අභිණ්හසම්පටිපීළනං මනසිකත්වා ඉරියාපථෙ උග්ඝාටිතෙ දුක්ඛලක්ඛණං යාථාවසරසතො උපට්ඨාති. නානාධාතුයො විනිබ්භුජිත්වා ඝනවිනිබ්භොගෙ කතෙ අනත්තලක්ඛණං යාථාවසරසතො උපට්ඨාති.

එත්ථ ච අනිච්චං අනිච්චලක්ඛණං, දුක්ඛං දුක්ඛලක්ඛණං, අනත්තා අනත්තලක්ඛණන්ති අයං විභාගො වෙදිතබ්බො. තත්ථ **අනිච්ච**න්ති ඛන්ධපඤ්චකං. කස්මා? උප්පාදවයඤ්ඤථත්තභාවා, හුත්වා අභාවතො වා; උප්පාදවයඤ්ඤථත්තං **අනිච්චලක්ඛණං,** හුත්වා අභාවසඞ්ඛාතො ආකාරවිකාරො වා. ''යදනිච්චං තං දුක්ඛ''න්ති වචනතො පන තදෙව ඛන්ධපඤ්චකං **දුක්ඛං**. කස්මා? අභිණ්හසම්පටිපීළනතො; අභිණ්හසම්පටිපීළනාකාරො **දුක්ඛලක්ඛණං**. ''යං දුක්ඛං තං අනත්තා''ති පන

වචනතො තදෙව ඛන්ධපඤ්චකං **අනත්තා**. කස්මා? අවසවත්තනතො; අවසවත්තනාකාරො **අනත්තලක්ඛණං**. ඉති අඤ්ඤදෙව අනිච්චං දුක්ඛං අනත්තා, අඤ්ඤානි අනිච්චදුක්ඛානත්තලක්ඛණානි. පඤ්චක්ඛන්ධා, ද්වාදසායතනානි, අට්ඨාරස ධාතුයොති ඉදඤ්හි සබ්බම්පි අනිච්චං දුක්ඛං අනත්තා නාම. වුත්තප්පකාරාකාරවිකාරා අනිච්චදුක්ඛානත්තලක්ඛණානීති.

සඞ්ඛෙපතො පනෙත්ථ දසායතනානි කාමාවචරානි, ද්වෙ තෙභූමකානි. සබ්බෙසුපි සම්මසනචාරො කථිතොති වෙදිතබ්බො.

සුත්තන්තභාජනීයවණ්ණනා.

2. අභිධම්මභාජනීයවණ්ණනා

155. අභිධම්මභාජනීයෙ යථා හෙට්ඨා විපස්සකානං උපකාරත්ථාය ‘‘චක්ඛායතනං රූපායතන’’න්ති යුගලතො ආයතනානි වුත්තානි, තථා අවත්වා අජ්ඣත්තිකබාහිරානං සබ්බාකාරතො සභාවදස්සනත්ථං ‘‘චක්ඛායතනං සොතායතන’’න්ති එවං අජ්ඣත්තිකබාහිරවවත්ථානනයෙන වුත්තානි.

156. තෙසං නිද්දෙසවාරෙ **තත්ථ කතමං චක්ඛායතනන්**තිආදීනි හෙට්ඨා වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බානි.

167. යං පනෙතං ධම්මායතනනිද්දෙසෙ ‘‘තත්ථ කතමා අසඞ්ඛතා ධාතු? රාගක්ඛයො දොසක්ඛයො මොහක්ඛයො’’ති වුත්තං, තත්‍රායමත්ථො – **අසඞ්ඛතා ධාතූති** අසඞ්ඛතසභාවං නිබ්බානං. යස්මා පනෙතං ආගම්ම රාගාදයො ඛීයන්ති, තස්මා රාගක්ඛයො දොසක්ඛයො මොහක්ඛයොති වුත්තං. අයමෙත්ථ ආචරියානං සමානත්ථකථා.

විතණ්ඩවාදී පනාහ – ‘පාටියෙක්කං නිබ්බානං නාම නත්ථි, කිලෙසක්ඛයොව නිබ්බාන’න්ති. ‘සුත්තං ආහරා’ති ච වුත්තෙ ‘‘නිබ්බානං නිබ්බානන්ති ඛො, ආවුසො සාරිපුත්ත, වුච්චති; කතමං නු ඛො, ආවුසො, නිබ්බානන්ති? යො ඛො, ආවුසො, රාගක්ඛයො දොසක්ඛයො මොහක්ඛයො – ඉදං වුච්චති නිබ්බාන’’න්ති එතං ජම්බුඛාදකසුත්තං ආහරිත්වා ‘ඉමිනා සුත්තෙන වෙදිතබ්බං පාටියෙක්කං නිබ්බානං නාම නත්ථි, කිලෙසක්ඛයොව නිබ්බාන’න්ති ආහ. සො වත්තබ්බො – ‘කිං පන යථා චෙතං සුත්තං තථා අත්ථො’ති? අද්ධා වක්ඛති – ‘ආම, නත්ථි සුත්තතො මුඤ්චිත්වා අත්ථො’ති. තතො වත්තබ්බො – ‘ඉදං තාව තෙ සුත්තං ආභතං; අනන්තරසුත්තං ආහරා’ති. අනන්තරසුත්තං නාම – ‘‘අරහත්තං අරහත්තන්ති, ආවුසො සාරිපුත්ත, වුච්චති; කතමං නු ඛො, ආවුසො, අරහත්තන්ති? යො ඛො, ආවුසො, රාගක්ඛයො

දොසක්ඛයො මොහක්ඛයො – ඉදං වුච්චති අරහත්ත''න්ති (සං. නි. 4.315) ඉදං තස්සෙවානන්තරං ආහතසුත්තං.

ඉමස්මිං පන නං ආහතෙ ආහංසු – 'නිබ්බානං නාම ධම්මායතනපරියාපන්නො ධම්මො, අරහත්තං චත්තාරො ඛන්ධා. නිබ්බානං සච්ඡිකත්වා විහරන්තො ධම්මසෙනාපති නිබ්බානං පුච්ඡිතොපි අරහත්තං පුච්ඡිතොපි කිලෙසක්ඛයමෙව ආහ. කිං පන නිබ්බානඤ්ච අරහත්තඤ්ච එකං උදාහු නාන'න්ති? 'එකං වා හොතු නානං වා. කො එත්ථ තයා අතිබහුං චුණ්ණීකරණං කරොන්තෙන අත්ථො'? 'න ත්වං එකං නානං ජානාසීති. නනු ඤාතෙ සාධු හොතී'ති එවං පුනප්පුනං පුච්ඡිතො වඤ්චෙතුං අසක්කොන්තො ආහ – 'රාගාදීනං ඛීණන්තෙ උප්පන්නත්තා අරහත්තං රාගක්ඛයො දොසක්ඛයො මොහක්ඛයො'ති වුච්චතීති. තතො නං ආහංසු – 'මහාකම්මං තෙ කතං. ලඤ්ජං දත්වාපි තං වදාපෙන්තො එතදෙව වදාපෙය්‍ය. යථෙව ච තෙ එතං විභජිත්වා කථිතං, එවං ඉදම්පි සල්ලක්ඛෙහි – නිබ්බානඤ්හි ආගම්ම රාගාදයො ඛීණාති නිබ්බානං රාගක්ඛයො දොසක්ඛයො මොහක්ඛයොති වුත්තං. තීණිපි හි එතානි නිබ්බානස්සෙව අධිවචනානී'ති.

සචෙ එවං වුත්තෙ සඤ්ඤත්තිං ගච්ඡති ඉච්චෙතං කුසලං; නො චෙ, බහුනිබ්බානතාය කාරෙතබ්බො. කථං? එවං තාව පුච්ඡිතබ්බො – 'රාගක්ඛයො නාම රාගස්සෙව ඛයො උදාහු දොසමොහානම්පි? දොසක්ඛයො නාම දොසස්සෙව ඛයො උදාහු රාගමොහානම්පි? මොහක්ඛයො නාම මොහස්සෙව ඛයො උදාහු රාගදොසානම්පී'ති? අද්ධා වක්ඛති – 'රාගක්ඛයො නාම රාගස්සෙව ඛයො, දොසක්ඛයො නාම දොසස්සෙව ඛයො, මොහක්ඛයො නාම මොහස්සෙව ඛයො'ති.

තතො වත්තබ්බො – 'තව වාදෙ රාගක්ඛයො එකං නිබ්බානං හොති, දොසක්ඛයො එකං, මොහක්ඛයො එකං; තිණ්ණං අකුසලමූලානං ඛයෙ තීණි නිබ්බානානි හොන්ති, චතුන්නං උපාදානානං ඛයෙ චත්තාරි, පඤ්චන්නං නීවරණානං ඛයෙ පඤ්ච, ඡන්නං තණ්හාකායානං ඛයෙ ඡ, සත්තන්නං අනුසයානං ඛයෙ සත්ත, අට්ඨන්නං මිච්ඡත්තානං ඛයෙ අට්ඨ, නවන්නං තණ්හාමූලකධම්මානං ඛයෙ නව, දසන්නං සංයොජනානං ඛයෙ දස, දියඩ්ඪකිලෙසසහස්සස්ස ඛයෙ පාටියෙක්කං පාටියෙක්කං නිබ්බානන්ති බහූනි නිබ්බානානි හොන්ති. නත්ථි පන තෙ නිබ්බානානං පමාණන්ති. එවං පන අග්ගහෙත්වා නිබ්බානං ආගම්ම රාගාදයො ඛීණාති එකමෙව නිබ්බානං රාගක්ඛයො දොසක්ඛයො මොහක්ඛයොති වුච්චති. තීණිපි හෙතානි නිබ්බානස්සෙව අධිවචනානීති ගණ්හ'.

සචෙ පන එවං වුත්තෙපි න සල්ලක්ඛෙති, ඔළාරිකතාය කාරෙතබ්බො. කථං? 'අන්ධබාලා හි අච්ඡදීපිමිගමක්කටාදයොපි කිලෙසපරියුට්ඨිතා වත්ථුං පටිසෙවන්ති. අථ නෙසං පටිසෙවනපරියන්තෙ කිලෙසො වූපසම්මති. තව වාදෙ අච්ඡදීපිමිගමක්කටාදයො නිබ්බානප්පත්තා නාම හොන්ති. ඔළාරිකං වත තෙ නිබ්බානං ථූලං, කණ්ණෙහි පිළන්ධිතුං න සක්කාති. එවං පන අග්ගහෙත්වා නිබ්බානං ආගම්ම රාගාදයො ඛීණාති එකමෙව නිබ්බානං රාගක්ඛයො දොසක්ඛයො මොහක්ඛයොති වුච්චති. තීණිපි හෙතානි නිබ්බානස්සෙව අධිවචනානීති ගණ්හ'.

සචෙ පන එවං වුත්තෙපි න සල්ලක්ඛෙති, ගොත්‍රභුනාපි කාරෙතබ්බො. කථං? එවං තාව පුච්ඡිතබ්බො – 'ත්වං ගොත්‍රභු නාම අත්ථීති වදෙසී'ති? 'ආම වදාමී'ති. 'ගොත්‍රභුක්ඛණෙ කිලෙසා ඛීණා, ඛීයන්ති, ඛීයිස්සන්තී'ති? න ඛීණා, න ඛීයන්ති; අපිච ඛො ඛීයිස්සන්තීති. 'ගොත්‍රභු පන කිං ආරම්මණං කරොතී'ති? 'නිබ්බානං'. 'තව ගොත්‍රභුක්ඛණෙ කිලෙසා න ඛීණා, න ඛීයන්ති; අථ ඛො ඛීයිස්සන්ති. ත්වං අඛීණෙසුයෙව කිලෙසෙසු කිලෙසක්ඛයං නිබ්බානං පඤ්ඤපෙසි, අප්පහීනෙසු අනුසයෙසු අනුසයප්පහානං නිබ්බානං පඤ්ඤපෙසි. තං තෙ න සමෙති. එවං පන අග්ගහෙත්වා නිබ්බානං ආගම්ම රාගාදයො ඛීණාති එකමෙව නිබ්බානං රාගක්ඛයො දොසක්ඛයො මොහක්ඛයොති වුච්චති. තීණිපි හෙතානි නිබ්බානස්සෙව අධිවචනානීති ගණ්හ'.

සචෙ පන එවං වුත්තෙපි න සල්ලක්ඛෙති, මග්ගෙන කාරෙතබ්බො. කථං? එවං තාව පුච්ඡිතබ්බො – 'ත්වං මග්ගං නාම වදෙසී'ති? 'ආම වදෙමී'ති. 'මග්ගක්ඛණෙ කිලෙසා ඛීණා, ඛීයන්ති, ඛියිස්සන්තී'ති? ජානමානො වක්ඛති – 'ඛීණාති වා ඛීයිස්සන්තීති වා වත්තුං න වට්ටති, ඛීයන්තීති වත්තුං වට්ටතී'ති. 'යදි එවං, මග්ගස්ස කිලෙසක්ඛයං නිබ්බානං කතමං? මග්ගෙන ඛීයනකකිලෙසා කතමෙ? මග්ගො කතමං කිලෙසක්ඛයං නිබ්බානං ආරම්මණං කත්වා කතමෙ කිලෙසෙ ඛෙපෙති? තස්මා මා එවං ගණ්හ. නිබ්බානං පන ආගම්ම රාගාදයො ඛීණාති එකමෙව නිබ්බානං රාගක්ඛයො දොසක්ඛයො මොහක්ඛයොති වුච්චති. තීණිපි හෙතානි නිබ්බානස්සෙව අධිවචනානී'ති.

එවං වුත්තෙ එවමාහ – 'ත්වං ආගම්ම ආගම්මාති වදෙසී'ති? 'ආම වදෙමී'ති. 'ආගම්ම නාමාති ඉදං තෙ කුතො ලද්ධ'න්ති? 'සුත්තතො ලද්ධ'න්ති. 'ආහර සුත්ත'න්ති. ''එවං අවිජ්ජා ච තණ්හා ච තං ආගම්ම, තම්හි ඛීණා, තම්හි භග්ගා, න ච කිඤ්චි කදාචී''ති. එවං වුත්තෙ පරවාදී තුණ්හීභාවං ආපන්නොති.

ඉධාපි දසායතනානි කාමාවචරානි, ද්වෙ පන චතුභූමකානි ලොකියලොකුත්තරමිස්සකානීති වෙදිතබ්බානි.

3. පඤ්හාපුච්ඡකවණ්ණනා

168. ඉධාපි පඤ්හාපුච්ඡකෙ යං ලබ්භති යඤ්ච න ලබ්භති, තං සබ්බං පුච්ඡිත්වා ලබ්භමානවසෙනෙව විස්සජ්ජනං වුත්තං; න කෙවලඤ්ච ඉධ, සබ්බෙසුපි පඤ්හාපුච්ඡකෙසු එසෙව නයො. ඉධ පන දසන්නං ආයතනානං රූපභාවෙන අබ්‍යාකතතා වෙදිතබ්බා. ද්වින්නං ආයතනානං ඛන්ධවිභඞ්ගෙ චතුන්නං ඛන්ධානං විය කුසලාදිභාවො වෙදිතබ්බො. කෙවලඤ්හි චත්තාරො ඛන්ධා සප්පච්චයාව සඞ්ඛතාව ධම්මායතනං පන ''සියා අප්පච්චයං, සියා අසඞ්ඛත''න්ති ආගතං. ආරම්මණත්තිකෙසු ච අනාරම්මණං සුඛුමරූපසඞ්ඛාතං ධම්මායතනං න-වත්තබ්බකොට්ඨාසං භජති. තඤ්ච බො අනාරම්මණත්තා න පරිත්තාදිභාවෙන නවත්තබ්බධම්මාරම්මණත්තාති අයමෙත්ථ විසෙසො. සෙසං තාදිසමෙව. ඉධාපි හි චත්තාරො ඛන්ධා විය ද්වායතනා පඤ්චපණ්ණාස කාමාවචරධම්මෙ ආරබ්භ රජ්ජන්තස්ස දුස්සන්තස්ස මුය්හන්තස්ස සංවරන්තස්ස සම්මසන්තස්ස පච්චවෙක්ඛන්තස්ස ච පරිත්තාරම්මණාති සබ්බං ඛන්ධෙසු වුත්තසදිසමෙවාති.

සම්මොහවිනොදනියා විභඞ්ගට්ඨකථාය

ආයතනවිභඞ්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. ධාතුවිභඞ්ගො

1. සුත්තන්තභාජනීයවණ්ණනා

172. ඉදානි තදනන්තරෙ ධාතුවිභඞ්ගෙ සබ්බා ධාතුයො ඡහි ඡහි ධාතූහි සඞ්ඛිපිත්වා තීහි ඡක්කෙහි සුත්තන්තභාජනීයං දස්සෙන්තො **ඡ ධාතුයො**තිආදිමාහ. තත්ථ **ඡාති** ගණනපරිච්ඡෙදො. **ධාතුයොති** පරිච්ඡින්නධම්මනිදස්සනං. **පථවීධාතූ**තිආදීසු ධාත්වට්ඨො නාම සභාවට්ඨො, සභාවට්ඨො නාම සුඤ්ඤතට්ඨො, සුඤ්ඤතට්ඨො නාම නිස්සත්තට්ඨොති එවං සභාවසුඤ්ඤතනිස්සත්තට්ඨෙන පථවීයෙව ධාතු **පථවීධාතු**. ආපොධාතුආදීසුපි එසෙව නයො. එවමෙත්ථ පදසමාසං විදිත්වා එවමත්ථො වෙදිතබ්බො – **පථවීධාතූ**ති පතිට්ඨානධාතු. **ආපොධාතූ**ති ආබන්ධනධාතු. **තෙජොධාතූ**ති පරිපාචනධාතු. **වායොධාතූ**ති විත්ථම්භනධාතු. **ආකාසධාතූ**ති අසම්ඵුට්ඨධාතු. **විඤ්ඤාණධාතූ**ති විජානනධාතු.

173. **පථවීධාතුද්වයන්**ති පථවීධාතු ද්වෙ අයං. අයං පථවීධාතු නාම න එකා එව අජ්ඣත්තිකබාහිරභෙදෙන පන ද්වෙ ධාතුයො එවාති අත්ථො. තෙනෙවාහ – ‘‘අත්ථි අජ්ඣත්තිකා අත්ථි බාහිරා’’ති. තත්ථ **අජ්ඣත්තිකාති** සත්තසන්තානපරියාපන්නා නියකජ්ඣත්තා. **බාහිරාති** සඞ්ඛාරසන්තානපරියාපන්නා අනින්ද්‍රියබද්ධා. **අජ්ඣත්තං පච්චත්තන්ති** උභයම්පෙතං නියකජ්ඣත්තාධිවචනමෙව. ඉදානි තං සභාවාකාරතො දස්සෙතුං **කක්ඛළන්ති**ආදි වුත්තං. තත්ථ **කක්ඛළන්ති** ථද්ධං. **ඛරිගතන්ති** ඵරුසං. **කක්ඛළත්තන්ති** කක්ඛළභාවො. **කක්ඛළභාවොති** කක්ඛළසභාවො. **අජ්ඣත්තං උපාදින්නන්ති** නියකජ්ඣත්තසඞ්ඛාතං උපාදින්නං. උපාදින්නං නාම සරීරට්ඨකං. සරීරට්ඨකඤ්හි කම්මසමුට්ඨානං වා හොතු මා වා, තං සන්ධාය උපාදින්නම්පි අත්ථි අනුපාදින්නම්පි; ආදින්නගහිතපරාමට්ඨවසෙන පන සබ්බම්පෙතං උපාදින්නමෙවාති දස්සෙතුං ‘‘අජ්ඣත්තං උපාදින්න’’න්ති ආහ.

ඉදානි තමෙව පථවීධාතුං වත්ථුවසෙන දස්සෙතුං **සෙය්‍යථිදං කෙසා ලොමා**තිආදි වුත්තං. තත්ථ **සෙය්‍යථිදන්ති** නිපාතො. තස්සත්ථො – යා සා අජ්ඣත්තිකා පථවීධාතු සා කතමා? යං වා අජ්ඣත්තං පච්චත්තං කක්ඛළං නාම තං කතමන්ති? **කෙසා ලොමා**තිආදි තස්සා අජ්ඣත්තිකාය පථවීධාතුයා වත්ථුවසෙන පභෙදදස්සනං. ඉදං වුත්තං හොති – කෙසා නාම අජ්ඣත්තා උපාදින්නා සරීරට්ඨකා කක්ඛළත්තලක්ඛණා ඉමස්මිං සරීරෙ පාටියෙක්කො කොට්ඨාසො. ලොමා නාම…පෙ…. කරීසං නාම. ඉධ පන අවුත්තම්පි පටිසම්භිදාමග්ගෙ (පටි. ම. 1.4) පාළිආරුළ්හං **මත්ථලුඞ්ගං** ආහරිත්වා මත්ථලුඞ්ගං නාම අජ්ඣත්තං උපාදින්නං සරීරට්ඨකං කක්ඛළත්තලක්ඛණං

ඉමස්මිං සරීරෙ පාටියෙක්කො කොට්ඨාසො. පරතො ආපොධාතුආදීනං නිද්දෙසෙ පිත්තාදීසුපි එසෙව නයො.

ඉමිනා කිං දස්සිතං හොති? ධාතුමනසිකාරො. ඉමස්මිං පන ධාතුමනසිකාරෙ කම්මං කත්වා විපස්සනං පට්ඨපෙත්වා උත්තමත්ථං අරහත්තං පාපුණිතුකාමෙන කිං කත්තබ්බං? චතුපාරිසුද්ධිසීලං සොධෙතබ්බං. සීලවතො හි කම්මට්ඨානභාවනා ඉජ්ඣති. තස්ස සොධනවිධානං විසුද්ධිමග්ගෙ වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බං. විසුද්ධසීලෙන පන සීලෙ පතිට්ඨාය දස පුබ්බපලිබොධා ඡින්දිතබ්බා. තෙසම්පි ඡින්දනවිධානං විසුද්ධිමග්ගෙ වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බං. ඡින්නපලිබොධෙන ධාතුමනසිකාරකම්මට්ඨානං උග්ගණ්හිතබ්බං. ආචරියෙනාපි ධාතුමනසිකාරකම්මට්ඨානං උග්ගණ්හාපෙන්තෙන සත්තවිධං උග්ගහකොසල්ලං දසවිධඤ්ච මනසිකාරකොසල්ලං ආචික්ඛිතබ්බං. අන්තෙවාසිකෙනාපි ආචරියස්ස සන්තිකෙ බහුවාරෙ සජ්ඣායං කත්වා නිජ්ජටං පගුණං කම්මට්ඨානං කාතබ්බං. වුත්තඤ්හෙතං අට්ඨකථායං – ''ආදිකම්මිකෙන භික්ඛුනා ජරාමරණා මුච්චිතුකාමෙන සත්තහාකාරෙහි උග්ගහකොසල්ලං ඉච්ඡිතබ්බං, දසහාකාරෙහි මනසිකාරකොසල්ලං ඉච්ඡිතබ්බ''න්ති.

තත්ථ වචසා, මනසා, වණ්ණතො, සණ්ඨානතො, දිසතො, ඔකාසතො, පරිච්ඡෙදතොති ඉමෙහි සත්තහාකාරෙහි ඉමස්මිං ධාතුමනසිකාරකම්මට්ඨානෙ **'උග්ගහකොසල්ලං'** ඉච්ඡිතබ්බං. අනුපුබ්බතො, නාතිසීඝතො, නාතිසණිකතො, වික්ඛෙපපටිබාහනතො, පණ්ණත්තිසමතික්කමතො, අනුපුබ්බමුඤ්චනතො, ලක්ඛණතො, තයො ච සුත්තන්තාති ඉමෙහි දසහාකාරෙහි **'මනසිකාරකොසල්ලං'** ඉච්ඡිතබ්බං. තදුභයම්පි පරතො සතිපට්ඨානවිභඞ්ගෙ ආවි භවිස්සති.

එවං උග්ගහිතකම්මට්ඨානෙන පන විසුද්ධිමග්ගෙ වුත්තෙ අට්ඨාරස සෙනාසනදොසෙ වජ්ජෙත්වා පඤ්චඞ්ගසමන්නාගතෙ සෙනාසනෙ වසන්තෙන අත්තනාපි පඤ්චහි පධානියඞ්ගෙහි සමන්නාගතෙන පච්ඡාභත්තං පිණ්ඩපාතපටික්කන්තෙන විවිත්තොකාසගතෙන කම්මට්ඨානං මනසිකාතබ්බං. මනසිකරොන්තෙන ච වණ්ණසණ්ඨානදිසොකාසපරිච්ඡෙදවසෙන කෙසාදීසු එකෙකකොට්ඨාසං මනසිකරිත්වා අවසානෙ එවං මනසිකාරො පවත්තෙතබ්බො – ඉමෙ **කෙසා** නාම සීසකටාහපලිවෙඨනචම්මෙ ජාතා. තත්ථ යථා වම්මිකමත්ථකෙ ජාතෙසු කුණ්ඨතිණෙසු න වම්මිකමත්ථකො ජානාති 'මයි කුණ්ඨතිණානි ජාතානී'ති, නාපි කුණ්ඨතිණානි ජානන්ති 'මයං වම්මිකමත්ථකෙ ජාතානී'ති, එවමෙව න සීසකටාහපලිවෙඨනචම්මං ජානාති 'මයි කෙසා ජාතා'ති, නාපි කෙසා ජානන්ති 'මයං සීසකටාහපලිවෙඨනචම්මෙ ජාතා'ති. අඤ්ඤමඤ්ඤං

ආභොගපච්චවෙක්ඛණරහිතා එතෙ ධම්මා. ඉති කෙසා නාම ඉමස්මිං සරීරෙ පාටියෙක්කො කොට්ඨාසො අචෙතනො අබ්‍යාකතො සුඤ්ඤො නිස්සත්තො ථද්ධො පථවීධාතූති.

ලොමා සරීරචෙම්මමෙ ජාතා. තත්ථ යථා සුඤ්ඤගාමට්ඨානෙ ජාතෙසු දබ්බතිණෙසු න සුඤ්ඤගාමට්ඨානං ජානාති 'මයි දබ්බතිණානි ජාතානී'ති, නාපි දබ්බතිණානි ජානන්ති 'මයං සුඤ්ඤගාමට්ඨානෙ ජාතානී'ති, එවමෙව න සරීරචෙම්මං ජානාති 'මයි ලොමා ජාතා'ති, නාපි ලොමා ජානන්ති 'මයං සරීරචෙම්මමෙ ජාතා'ති. අඤ්ඤමඤ්ඤං ආභොගපච්චවෙක්ඛණරහිතා එතෙ ධම්මා. ඉති ලොමා නාම ඉමස්මිං සරීරෙ පාටියෙක්කො කොට්ඨාසො අචෙතනො අබ්‍යාකතො සුඤ්ඤො නිස්සත්තො ථද්ධො පථවීධාතූති.

නඛා අඞ්ගුලීනං අග්ගෙසු ජාතා. තත්ථ යථා කුමාරකෙසු දණ්ඩකෙහි මධුකට්ඨිකෙ විජ්ඣිත්වා කීළන්තෙසු න දණ්ඩකා ජානන්ති 'අම්හෙසු මධුකට්ඨිකා ඨපිතා'ති, නාපි මධුකට්ඨිකා ජානන්ති 'මයං දණ්ඩකෙසු ඨපිතා'ති, එවමෙව න අඞ්ගුලියො ජානන්ති 'අම්හාකං අග්ගෙසු නඛා ජාතා'ති, නාපි නඛා ජානන්ති 'මයං අඞ්ගුලීනං අග්ගෙසු ජාතා'ති. අඤ්ඤමඤ්ඤං ආභොගපච්චවෙක්ඛණරහිතා එතෙ ධම්මා. ඉති නඛා නාම ඉමස්මිං සරීරෙ පාටියෙක්කො කොට්ඨාසො අචෙතනො අබ්‍යාකතො සුඤ්ඤො නිස්සත්තො ථද්ධො පථවීධාතූති.

දන්තා හනුකට්ඨිකෙසු ජාතා. තත්ථ යථා වඩ්ඪකීහි පාසාණඋදුක්ඛලෙසු කෙනචිදෙව සිලෙසජාතෙන බන්ධිත්වා ඨපිතථම්භෙසු න උදුක්ඛලානි ජානන්ති 'අම්හෙසු ථම්භා ඨිතා'ති, නාපි ථම්භා ජානන්ති 'මයං උදුක්ඛලෙසු ඨිතා'ති, එවමෙව න හනුකට්ඨිකා ජානන්ති 'අම්හෙසු දන්තා ජාතා'ති, නාපි දන්තා ජානන්ති 'මයං හනුකට්ඨිකෙසු ජාතා'ති. අඤ්ඤමඤ්ඤං ආභොගපච්චවෙක්ඛණරහිතා එතෙ ධම්මා. ඉති දන්තා නාම ඉමස්මිං සරීරෙ පාටියෙක්කො කොට්ඨාසො අචෙතනො අබ්‍යාකතො සුඤ්ඤො නිස්සත්තො ථද්ධො පථවීධාතූති.

තචො සකලසරීරං පරියොනන්ධිත්වා ඨිතො. තත්ථ යථා අල්ලගොචම්මපරියොනද්ධාය මහාවීණාය න මහාවීණා ජානාති 'අහං අල්ලගොචම්මෙන පරියොනද්ධා'ති, නාපි අල්ලගොචම්මං ජානාති 'මයා මහාවීණා පරියොද්ධා'ති, එවමෙව න සරීරං ජානාති 'අහං තචෙන පරියොනද්ධ'න්ති, නාපි තචො ජානාති 'මයා සරීරං පරියොනද්ධන්ති. අඤ්ඤමඤ්ඤං ආභොගපච්චවෙක්ඛණරහිතා එතෙ ධම්මා. ඉති තචො නාම ඉමස්මිං සරීරෙ පාටියෙක්කො කොට්ඨාසො අචෙතනො අබ්‍යාකතො සුඤ්ඤො නිස්සත්තො ථද්ධො පථවීධාතූති.

මංසං අට්ඨිසඞ්ඝාටං අනුලිම්පිත්වා ඨිතං. තත්ථ යථා මහාමත්තිකාය ලිත්තාය භිත්තියා න භිත්ති ජානාති 'අහං මහාමත්තිකාය ලිත්තා'ති, නාපි මහාමත්තිකා ජානාති 'මයා මහාභිත්ති ලිත්තා'ති, එවමෙව න අට්ඨිසඞ්ඝාටො ජානාති 'අහං නවමංසපෙසිසතප්පභෙදෙන මංසෙන ලිත්තො'ති, නාපි මංසං ජානාති 'මයා අට්ඨිසඞ්ඝාටො ලිත්තො'ති. අඤ්ඤමඤ්ඤං ආභොගපච්චවෙක්ඛණරහිතා එතෙ ධම්මා. ඉති මංසං නාම ඉමස්මිං සරීරෙ පාටියෙක්කො කොට්ඨාසො අචෙතනො අබ්‍යාකතො සුඤ්ඤො නිස්සත්තො ථද්ධො පථවීධාතූති.

න්හාරු සරීරබ්භන්තරෙ අට්ඨීනි ආබන්ධමානා ඨිතා. තත්ථ යථා වල්ලීහි විනද්ධෙසු කුට්ටදාරූසු න කුට්ටදාරූනි ජානන්ති 'මයං වල්ලීහි විනද්ධානී'ති, නාපි වල්ලියො ජානන්ති 'අම්හෙහි කුට්ටදාරූනි විනද්ධානී'ති, එවමෙව න අට්ඨීනි ජානන්ති 'මයං න්හාරූහි ආබද්ධානී'ති, නාපි න්හාරූ ජානන්ති 'අම්හෙහි අට්ඨීනි ආබද්ධානී'ති. අඤ්ඤමඤ්ඤං ආභොගපච්චවෙක්ඛණරහිතා එතෙ ධම්මා. ඉති න්හාරු නාම ඉමස්මිං සරීරෙ පාටියෙක්කො කොට්ඨාසො අචෙතනො අබ්‍යාකතො සුඤ්ඤො නිස්සත්තො ථද්ධො පථවීධාතූති.

අට්ඨීසු පණ්හිකට්ඨි ගොප්ඵකට්ඨිං උක්ඛිපිත්වා ඨිතං. ගොප්ඵකට්ඨි ජඞ්ඝට්ඨිං උක්ඛිපිත්වා ඨිතං. ජඞ්ඝට්ඨි ඌරුට්ඨිං උක්ඛිපිත්වා ඨිතං. ඌරුට්ඨි කටිට්ඨිං උක්ඛිපිත්වා ඨිතං. කටිට්ඨි පිට්ඨිකණ්ටකං උක්ඛිපිත්වා ඨිතං. පිට්ඨිකණ්ටකො ගීවට්ඨිං උක්ඛිපිත්වා ඨිතො. ගීවට්ඨි සීසට්ඨිං උක්ඛිපිත්වා ඨිතං. සීසට්ඨි ගීවට්ඨිකෙ පතිට්ඨිතං. ගීවට්ඨි පිට්ඨිකණ්ටකෙ පතිට්ඨිතං. පිට්ඨිකණ්ටකො කටිට්ඨිම්හි පතිට්ඨිතො. කටිට්ඨි ඌරුට්ඨිකෙ පතිට්ඨිතං. ඌරුට්ඨි ජඞ්ඝට්ඨිකෙ පතිට්ඨිතං. ජඞ්ඝට්ඨි ගොප්ඵකට්ඨිකෙ පතිට්ඨිතං. ගොප්ඵකට්ඨි පණ්හිකට්ඨිකෙ පතිට්ඨිතං.

තත්ථ යථා ඉට්ඨකදාරුගොමයාදිසඤ්චයෙසු න හෙට්ඨිමා හෙට්ඨිමා ජානන්ති 'මයං උපරිමෙ උපරිමෙ උක්ඛිපිත්වා ඨිතා'ති, නාපි උපරිමා උපරිමා ජානන්ති 'මයං හෙට්ඨිමෙසු හෙට්ඨිමෙසු පතිට්ඨිතා'ති, එවමෙව න පණ්හිකට්ඨි ජානාති 'අහං ගොප්ඵකට්ඨිං උක්ඛිපිත්වා ඨිත'න්ති, න ගොප්ඵකට්ඨි ජානාති 'අහං ජඞ්ඝට්ඨිං උක්ඛිපිත්වා ඨිත'න්ති, න ජඞ්ඝට්ඨි ජානාති 'අහං ඌරුට්ඨිං උක්ඛිපිත්වා ඨිත'න්ති, න ඌරුට්ඨි ජානාති 'අහං කටිට්ඨිං උක්ඛිපිත්වා ඨිත'න්ති, න කටිට්ඨි ජානාති 'අහං පිට්ඨිකණ්ටකං උක්ඛිපිත්වා ඨිත'න්ති, න පිට්ඨිකණ්ටකො ජානාති 'අහං ගීවට්ඨිං උක්ඛිපිත්වා ඨිතො'ති, න ගීවට්ඨි ජානාති 'අහං සීසට්ඨිං උක්ඛිපිත්වා ඨිත'න්ති, න සීසට්ඨි ජානාති 'අහං ගීවට්ඨිම්හි පතිට්ඨිත'න්ති, න ගීවට්ඨි ජානාති 'අහං පිට්ඨිකණ්ටකෙ පතිට්ඨිත'න්ති, න පිට්ඨිකණ්ටකො ජානාති 'අහං කටිට්ඨිම්හි පතිට්ඨිතො'ති, න කටිට්ඨි ජානාති 'අහං ඌරුට්ඨිම්හි පතිට්ඨිත'න්ති, න ඌරුට්ඨි ජානාති 'අහං

ජඞ්ඝට්ඨිම්හි පතිට්ඨිත'න්ති, න ජඞ්ඝට්ඨි ජානාති 'අහං ගොප්ඵකට්ඨිම්හි පතිට්ඨිත'න්ති, න ගොප්ඵකට්ඨි ජානාති 'අහං පණ්හිකට්ඨිම්හි පතිට්ඨිත'න්ති. අඤ්ඤමඤ්ඤං ආභොගපච්චවෙක්ඛණරහිතා එතෙ ධම්මා. ඉති අට්ඨි නාම ඉමස්මිං සරීරෙ පාටියෙක්කො කොට්ඨාසො අචෙතනො අබ්‍යාකතො සුඤ්ඤො නිස්සත්තො ථද්ධො පථවීධාතූති.

අට්ඨිමිඤ්ජං තෙසං තෙසං අට්ඨීනං අබ්භන්තරෙ ඨිතං. තත්ථ යථා වෙළුපබ්බාදීනං අන්තො පක්ඛිත්තෙසු සින්නවෙත්තගග්ගාදීසු න වෙළුපබ්බාදීනි ජානන්ති 'අම්හෙසු වෙත්තගග්ගාදීනි පක්ඛිත්තානී'ති, නාපි වෙත්තගග්ගාදීනි ජානන්ති 'මයං වෙළුපබ්බාදීසු ඨිතානීති, එවමෙව න අට්ඨීනි ජානන්ති 'අම්හාකං අන්තො අට්ඨිමිඤ්ජං ඨිත'න්ති, නාපි අට්ඨිමිඤ්ජං ජානාති 'අහං අට්ඨීනං අන්තො ඨිත'න්ති. අඤ්ඤමඤ්ඤං ආභොගපච්චවෙක්ඛණරහිතා එතෙ ධම්මා. ඉති අට්ඨිමිඤ්ජං නාම ඉමස්මිං සරීරෙ පාටියෙක්කො කොට්ඨාසො අචෙතනො අබ්‍යාකතො සුඤ්ඤො නිස්සත්තො ථද්ධො පථවීධාතූති.

වක්කං ගලවාටකතො නික්ඛන්තෙන එකමූලෙන ථොකං ගන්ත්වා ද්විධා භින්නෙන ථූලන්හාරුනා විනිබද්ධං හුත්වා හදයමංසං පරික්ඛිපිත්වා ඨිතං. තත්ථ යථා වණ්ටුපනිබද්ධෙ අම්බඵලද්වයෙ න වණ්ටං ජානාති 'මයා අම්බඵලද්වයං උපනිබද්ධ'න්ති, නාපි අම්බඵලද්වයං ජානාති 'අහං වණ්ටෙන උපනිබද්ධ'න්ති, එවමෙව න ථූලන්හාරු ජානාති 'මයා වක්කං උපනිබද්ධ'න්ති, නාපි වක්කං ජානාති 'අහං ථූලන්හාරුනා උපනිබද්ධ'න්ති. අඤ්ඤමඤ්ඤං ආභොගපච්චවෙක්ඛණරහිතා එතෙ ධම්මා. ඉති වක්කං නාම ඉමස්මිං සරීරෙ පාටියෙක්කො කොට්ඨාසො අචෙතනො අබ්‍යාකතො සුඤ්ඤො නිස්සත්තො ථද්ධො පථවීධාතූති.

හදයං සරීරබ්භන්තරෙ උරට්ඨිපඤ්ජරමජ්ඣං නිස්සාය ඨිතං. තත්ථ යථා ජිණ්ණසන්දමානිකපඤ්ජරබ්භන්තරං නිස්සාය ඨපිතාය මංසපෙසියා න ජිණ්ණසන්දමානිකපඤ්ජරබ්භන්තරං ජානාති 'මං නිස්සාය මංසපෙසි ඨපිතා'ති, නාපි මංසපෙසි ජානාති 'අහං ජිණ්ණසන්දමානිකපඤ්ජරබ්භන්තරං නිස්සාය ඨිතා'ති, එවමෙව න උරට්ඨිපඤ්ජරබ්භන්තරං ජානාති 'මං නිස්සාය හදයං ඨිත'න්ති, නාපි හදයං ජානාති 'අහං උරට්ඨිපඤ්ජරබ්භන්තරං නිස්සාය ඨිත'න්ති. අඤ්ඤමඤ්ඤං ආභොගපච්චවෙක්ඛණරහිතා එතෙ ධම්මා. ඉති හදයං නාම ඉමස්මිං සරීරෙ පාටියෙක්කො කොට්ඨාසො අචෙතනො අබ්‍යාකතො සුඤ්ඤො නිස්සත්තො ථද්ධො පථවීධාතූති.

යකනං අන්තොසරීරෙ ද්වින්නං ථනානං අබ්භන්තරෙ දක්ඛිණපස්සං නිස්සාය ඨිතං. තත්ථ යථා උක්ඛලිකපාලපස්සම්හි ලග්ගෙ යමකමංසපිණ්ඩෙ න උක්ඛලිකපාලපස්සං ජානාති 'මයි යමකමංසපිණ්ඩො ලග්ගො'ති, නාපි

යමකමංසපිණ්ඩො ජානාති 'අහං උක්ඛලිකපාලපස්සෙ ලග්ගො'ති, එවමෙව න ථනානං අබ්භන්තරෙ දක්ඛිණපස්සං ජානාති 'මං නිස්සාය යකනං ඨිත'න්ති, නාපි යකනං ජානාති 'අහං ථනානං අබ්භන්තරෙ දක්ඛිණපස්සං නිස්සාය ඨිත'න්ති. අඤ්ඤමඤ්ඤං ආභොගපච්චවෙක්ඛණරහිතා එතෙ ධම්මා. ඉති යකනං නාම ඉමස්මිං සරීරෙ පාටියෙක්කො කොට්ඨාසො අචෙතනො අබ්‍යාකතො සුඤ්ඤො නිස්සත්තො ථද්ධො පථවීධාතූති.

කිලොමකෙසු පටිච්ඡන්නකිලොමකං හදයඤ්ච වක්කඤ්ච පරිවාරෙත්වා ඨිතං, අපටිච්ඡන්නකිලොමකං සකලසරීරෙ චම්මස්ස හෙට්ඨතො මංසං පරියොනන්ධිත්වා ඨිතං. තත්ථ යථා පිලොතිකපලිවෙඨිතෙ මංසෙ න මංසං ජානාති 'අහං පිලොතිකාය පලිවෙඨිත'න්ති, නාපි පිලොතිකා ජානාති 'මයා මංසං පලිවෙඨිත'න්ති, එවමෙව න වක්කහදයානි සකලසරීරෙ මංසඤ්ච ජානාති 'අහං කිලොමකෙන පටිච්ඡන්න'න්ති, නාපි කිලොමකං ජානාති 'මයා වක්කහදයානි සකලසරීරෙ මංසඤ්ච පටිච්ඡන්න'න්ති. අඤ්ඤමඤ්ඤං ආභොගපච්චවෙක්ඛණරහිතා එතෙ ධම්මා. ඉති කිලොමකං නාම ඉමස්මිං සරීරෙ පාටියෙක්කො කොට්ඨාසො අචෙතනො අබ්‍යාකතො සුඤ්ඤො නිස්සත්තො ථද්ධො පථවීධාතූති.

පිහකං හදයස්ස වාමපස්සෙ උදරපටලස්ස මත්ථකපස්සං නිස්සාය ඨිතං. තත්ථ යථා කොට්ඨකමත්ථකපස්සං නිස්සාය ඨිතාය ගොමයපිණ්ඩියා න කොට්ඨකමත්ථකපස්සං ජානාති 'ගොමයපිණ්ඩි මං නිස්සාය ඨිතා'ති, නාපි ගොමයපිණ්ඩි ජානාති 'අහං කොට්ඨකමත්ථකපස්සං නිස්සාය ඨිතා'ති, එවමෙව න උදරපටලස්ස මත්ථකපස්සං ජානාති 'පිහකං මං නිස්සාය ඨිත'න්ති, නාපි පිහකං ජානාති 'අහං උදරපටලස්ස මත්ථකපස්සං නිස්සාය ඨිත'න්ති. අඤ්ඤමඤ්ඤං ආභොගපච්චවෙක්ඛණරහිතා එතෙ ධම්මා. ඉති පිහකං නාම ඉමස්මිං සරීරෙ පාටියෙක්කො කොට්ඨාසො අචෙතනො අබ්‍යාකතො සුඤ්ඤො නිස්සත්තො ථද්ධො පථවීධාතූති.

පප්ඵාසං සරීරබ්භන්තරෙ ද්වින්නං ථනානං අබ්භන්තරෙ හදයඤ්ච යකනඤ්ච උපරිඡාදෙත්වා ඔලම්බන්තං ඨිතං. තත්ථ යථා ජිණ්ණකොට්ඨබ්භන්තරෙ ඔලම්බමානෙ සකුණකුලාවකෙ න ජිණ්ණකොට්ඨබ්භන්තරං ජානාති 'මයි සකුණකුලාවකො ඔලම්බමානො ඨිතො'ති, නාපි සකුණකුලාවකො ජානාති 'අහං ජිණ්ණකොට්ඨබ්භන්තරෙ ඔලම්බමානො ඨිතො'ති, එවමෙව න සරීරබ්භන්තරං ජානාති 'මයි පප්ඵාසං ඔලම්බමානං ඨිත'න්ති, නාපි පප්ඵාසං ජානාති 'අහං එවරූපෙ සරීරබ්භන්තරෙ ඔලම්බමානං ඨිත'න්ති. අඤ්ඤමඤ්ඤං ආභොගපච්චවෙක්ඛණරහිතා එතෙ ධම්මා. ඉති පප්ඵාසං නාම ඉමස්මිං සරීරෙ පාටියෙක්කො කොට්ඨාසො අචෙතනො අබ්‍යාකතො සුඤ්ඤො නිස්සත්තො ථද්ධො පථවීධාතූති.

අන්තං ගලවාටකතො කරීසමග්ගපරියන්තෙ සරීරබ්භන්තරෙ ඨිතං. තත්ථ යථා ලොහිතදොණිකාය ඔභුජිත්වා ඨපිතෙ ඡින්නසීසධමනිකළෙවරෙ න ලොහිතදොණි ජානාති ‘මයි ධමනිකළෙවරං ඨිත’න්ති, නාපි ධමනිකළෙවරං ජානාති ‘අහං ලොහිතදොණිකායං ඨිත’න්ති, එවමෙව න සරීරබ්භන්තරං ජානාති ‘මයි අන්තං ඨිත’න්ති, නාපි අන්තං ජානාති ‘අහං සරීරබ්භන්තරෙ ඨිත’න්ති. අඤ්ඤමඤ්ඤං ආභොගපච්චවෙක්ඛණරහිතා එතෙ ධම්මා. ඉති අන්තං නාම ඉමස්මිං සරීරෙ පාටියෙක්කො කොට්ඨාසො අචෙතනො අබ්‍යාකතො සුඤ්ඤො නිස්සත්තො ථද්ධො පථවීධාතූති.

අන්තගුණං අන්තන්තරෙ එකවීසති අන්තභොගෙ බන්ධිත්වා ඨිතං. තත්ථ යථා පාදපුඤ්ඡනරජ්ජුමණ්ඩලකං සිබ්බෙත්වා ඨිතෙසු රජ්ජුකෙසු න පාදපුඤ්ඡනරජ්ජුමණ්ඩලකං ජානාති ‘රජ්ජුකා මං සිබ්බෙත්වා ඨිතා’ති, නාපි රජ්ජුකා ජානන්ති ‘මයං පාදපුඤ්ඡනරජ්ජුමණ්ඩලකං සිබ්බෙත්වා ඨිතා’ති, එවමෙව න අන්තං ජානාති ‘අන්තගුණං මං ආබන්ධිත්වා ඨිත’න්ති, නාපි අන්තගුණං ජානාති ‘අහං අන්තං බන්ධිත්වා ඨිත’න්ති. අඤ්ඤමඤ්ඤං ආභොගපච්චවෙක්ඛණරහිතා එතෙ ධම්මා. ඉති අන්තගුණං නාම ඉමස්මිං සරීරෙ පාටියෙක්කො කොට්ඨාසො අචෙතනො අබ්‍යාකතො සුඤ්ඤො නිස්සත්තො ථද්ධො පථවීධාතූති.

උදරියං උදරෙ ඨිතං අසිතපීතඛායිතසායිතං. තත්ථ යථා සුවානදොණියං ඨිතෙ සුවානවමථුම්හි න සුවානදොණි ජානාති ‘මයි සුවානවමථු ඨිතො’ති, නාපි සුවානවමථු ජානාති ‘අහං සුවානදොණියං ඨිතො’ති, එවමෙව න උදරං ජානාති ‘මයි උදරියං ඨිත’න්ති, නාපි උදරියං ජානාති ‘අහං උදරෙ ඨිත’න්ති. අඤ්ඤමඤ්ඤං ආභොගපච්චවෙක්ඛණරහිතා එතෙ ධම්මා. ඉති උදරියං නාම ඉමස්මිං සරීරෙ පාටියෙක්කො කොට්ඨාසො අචෙතනො අබ්‍යාකතො සුඤ්ඤො නිස්සත්තො ථද්ධො පථවීධාතූති.

කරීසං පක්කාසයසඞ්ඛාතෙ අට්ඨඞ්ගුලවෙළුපබ්බසදිසෙ අන්තපරියොසානෙ ඨිතං. තත්ථ යථා වෙළුපබ්බෙ ඔමද්දිත්වා පක්ඛිත්තාය සණ්හපණ්ඩුමත්තිකාය න වෙළුපබ්බං ජානාති ‘මයි පණ්ඩුමත්තිකා ඨිතා’ති, නාපි පණ්ඩුමත්තිකා ජානාති ‘අහං වෙළුපබ්බෙ ඨිතා’ති, එවමෙව න පක්කාසයො ජානාති ‘මයි කරීසං ඨිත’න්ති, නාපි කරීසං ජානාති ‘අහං පක්කාසයෙ ඨිත’න්ති. අඤ්ඤමඤ්ඤං ආභොගපච්චවෙක්ඛණරහිතා එතෙ ධම්මා. ඉති කරීසං නාම ඉමස්මිං සරීරෙ පාටියෙක්කො කොට්ඨාසො අචෙතනො අබ්‍යාකතො සුඤ්ඤො නිස්සත්තො ථද්ධො පථවීධාතූති.

මත්ථලුඞ්ගං සීසකටාහබ්භන්තරෙ ඨිතං. තත්ථ යථා පුරාණලාබුකටාහෙ පක්ඛිත්තාය පිට්ඨපිණ්ඩියා න ලාබුකටාහං ජානාති ‘මයි පිට්ඨපිණ්ඩි ඨිතා’ති,

නාපි පිට්ඨපිණ්ඩි ජානාති 'අහං ලාබුකටාහෙ ඨිතා'ති, එවමෙව න සීසකටාහබ්භන්තරං ජානාති 'මයි මත්ථලුඞ්ගං ඨිත'න්ති, නාපි මත්ථලුඞ්ගං ජානාති 'අහං සීසකටාහබ්භන්තරෙ ඨිත'න්ති. අඤ්ඤමඤ්ඤං ආභොගපච්චවෙක්ඛණරහිතා එතෙ ධම්මා. ඉති මත්ථලුඞ්ගං නාම ඉමස්මිං සරීරෙ පාටියෙක්කො කොට්ඨාසො අචෙතනො අබ්‍යාකතො සුඤ්ඤො නිස්සත්තො ථද්ධො පථවීධාතූති.

යං වා පනඤ්ඤම්පීති ඉමිනා ආපොකොට්ඨාසාදීසු තීසු අනුගතං පථවීධාතුං ලක්ඛණවසෙන යෙවාපනකං පථවිං කත්වා දස්සෙති.

බාහිරපථවීධාතුනිද්දෙසෙ **අයොති** කාළලොහං. **ලොහන්ති** ජාතිලොහං, විජාතිලොහං, කිත්තිමලොහං, පිසාචලොහන්ති චතුබ්බිධං. තත්ථ අයො, සජ්ඣු, සුවණ්ණං, තිපු, සීසං, තම්බලොහං, වෙකන්තකන්ති ඉමානි සත්ත ජාතිලොහානි නාම. නාගනාසිකලොහං විජාතිලොහං නාම. කංසලොහං, වට්ටලොහං, ආරකූටන්ති තීණි කිත්තිමලොහානි නාම. මොරක්ඛකං, පුථුකං, මලිනකං, චපලකං, සෙලකං, ආටකං, භල්ලකං, දූසිලොහන්ති අට්ඨ පිසාචලොහානි නාම. තෙසු පඤ්ච ජාතිලොහානි පාළියං විසුං වුත්තානෙව. තම්බලොහං, වෙකන්තකලොහන්ති ඉමෙහි පන ද්වීහි ජාතිලොහෙහි සද්ධිං සෙසං සබ්බම්පි ඉධ ලොහන්ති වෙදිතබ්බං.

තිපූති සෙතතිපු. **සීසන්ති** කාළතිපු. **සජ්ඣූති** රජතං. **මුත්තාති** සාමුද්දිකමුත්තා. **මණීති** ඨපෙත්වා පාළිආගතෙ වෙළුරියාදයො සෙසො ජොතිරසාදිභෙදො සබ්බොපි මණි. **වෙළුරියොති** වංසවණ්ණමණි. **සඞ්ඛොති** සාමුද්දිකසඞ්ඛො. **සිලාති** කාළසිලා, පණ්ඩුසිලා, සෙතසිලාතිආදිභෙදා සබ්බාපි සිලා. **පවාළන්ති** පවාළමෙව. **රජතන්ති** කහාපණො. **ජාතරූපන්ති** සුවණ්ණං. **ලොහිතඞ්කොති** රත්තමණි. **මසාරගල්ලන්ති** කබරමණි. තිණාදීසු බහිසාරා අන්තමසො නාළිකෙරාදයොපි **තිණං** නාම. අන්තොසාරං අන්තමසො දාරුඛණ්ඩම්පි **කට්ඨං** නාම. **සක්ඛරාති** මුග්ගමත්තතො යාව මුට්ඨිප්පමාණා මරුම්බා සක්ඛරා නාම. මුග්ගමත්තතො පන හෙට්ඨා **වාලිකාති** වුච්චති. **කඨලන්ති** යං කිඤ්චි කපාලං. **භූමීති** පථවී. **පාසාණොති** අන්තොමුට්ඨියං අසණ්ඨහනතො පට්ඨාය හත්ථිප්පමාණං අසම්පත්තො පාසාණො නාම. හත්ථිප්පමාණතො පට්ඨාය පන උපරි **පබ්බතො** නාම. **යං වා පනාති** ඉමිනා තාලට්ඨි-නාළිකෙර-ඵලාදිභෙදං සෙසපථවිං ගණ්හාති. **යා ච අජ්ඣත්තිකා පථවීධාතු යා ච බාහිරාති** ඉමිනා ද්වෙපි පථවීධාතුයො කක්ඛළට්ඨෙන ලක්ඛණතො එකා පථවීධාතු එවාති දස්සෙති.

174. ආපොධාතුනිද්දෙසාදීසු හෙට්ඨා වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බං. **ආපො ආපොගතන්තිආදීසු** ආබන්ධනවසෙන ආපො. තදෙව ආපොසභාවං ගතත්තා

ආපොගතං නාම. ස්නෙහවසෙන **ස්නෙහො.** සොයෙව ස්නෙහසභාවං ගතත්තා **ස්නෙහගතං** නාම. **බන්ධනත්තං රූපස්සාති** අවිනිබ්භොගරූපස්ස බන්ධනභාවො. **පිත්තං සෙම්හන්ති**ආදීනිපි වණ්ණසණ්ඨානදිසොකාසපරිච්ඡෙදවසෙන පරිග්ගහෙත්වා ධාතුවසෙනෙව මනසිකාතබ්බානි.

තත්‍රායං නයො – **පිත්තෙසු** හි අබද්ධපිත්තං ජීවිතින්ද්‍රියපටිබද්ධං සකලසරීරං බ්‍යාපෙත්වා ඨිතං, බද්ධපිත්තං පිත්තකොසකෙ ඨිතං. තත්ථ යථා පූවං බ්‍යාපෙත්වා ඨිතෙ තෙලෙ න පූවං ජානාති ‘තෙලං මං බ්‍යාපෙත්වා ඨිත’න්ති, නාපි තෙලං ජානාති ‘අහං පූවං බ්‍යාපෙත්වා ඨිත’න්ති, එවමෙව න සරීරං ජානාති ‘අබද්ධපිත්තං මං බ්‍යාපෙත්වා ඨිත’න්ති, නාපි අබද්ධපිත්තං ජානාති ‘අහං සරීරං බ්‍යාපෙත්වා ඨිත’න්ති. යථා ච වස්සොදකෙන පුණ්ණෙ කොසාතකීකොසකෙ න කොසාතකීකොසකො ජානාති ‘මයි වස්සොදකං ඨිත’න්ති, නාපි වස්සොදකං ජානාති ‘අහං කොසාතකීකොසකෙ ඨිත’න්ති, එවමෙව න පිත්තකොසකො ජානාති මයි බද්ධපිත්තං ඨිතන්ති, නාපි බද්ධපිත්තං ජානාති ‘අහං පිත්තකොසකෙ ඨිත’න්ති. අඤ්ඤමඤ්ඤං ආභොගපච්චවෙක්ඛණරහිතා එතෙ ධම්මා. ඉති පිත්තං නාම ඉමස්මිං සරීරෙ පාටියෙක්කො කොට්ඨාසො අචෙතනො අබ්‍යාකතො සුඤ්ඤො නිස්සත්තො යූසභූතො ආබන්ධනාකාරො ආපොධාතූති.

සෙම්හං එකපත්ථපූරප්පමාණං උදරපටලෙ ඨිතං. තත්ථ යථා උපරි සඤ්ජාතඵෙණපටලාය චන්දනිකාය න චන්දනිකා ජානාති ‘මයි ඵෙණපටලං ඨිත’න්ති, නාපි ඵෙණපටලං ජානාති ‘අහං චන්දනිකාය ඨිත’න්ති, එවමෙව න උදරපටලං ජානාති ‘මයි සෙම්හං ඨිත’න්ති, නාපි සෙම්හං ජානාති ‘අහං උදරපටලෙ ඨිත’න්ති. අඤ්ඤමඤ්ඤං ආභොගපච්චවෙක්ඛණරහිතා එතෙ ධම්මා. ඉති සෙම්හං නාම ඉමස්මිං සරීරෙ පාටියෙක්කො කොට්ඨාසො අචෙතනො අබ්‍යාකතො සුඤ්ඤො නිස්සත්තො යූසභූතො ආබන්ධනාකාරො ආපොධාතූති.

පුබ්බො අනිබද්ධොකාසො, යත්ථ යත්ථෙව ඛාණුකණ්ටකප්පහරණඅග්ගිජාලාදීහි අභිහටෙ සරීරප්පදෙසෙ ලොහිතං සණ්ඨහිත්වා පච්චති, ගණ්ඩපීළකාදයො වා උප්පජ්ජන්ති, තත්ථ තත්ථෙව තිට්ඨති. තත්ථ යථා ඵරසුප්පහාරාදිවසෙන පග්ඝරිතනියාසෙ රුක්ඛෙ න රුක්ඛස්ස ඵරසුප්පහාරාදිප්පදෙසා ජානන්ති ‘අම්හෙසු නියාසො ඨිතො’ති, නාපි නියාසො ජානාති ‘අහං රුක්ඛස්ස ඵරසුප්පහාරාදිප්පදෙසෙසු ඨිතො’ති, එවමෙව න සරීරස්ස ඛාණුකණ්ටකාදීහි අභිහටප්පදෙසා ජානන්ති ‘අම්හෙසු පුබ්බො ඨිතො’ති, නාපි පුබ්බො ජානාති ‘අහං තෙසු පදෙසෙසු ඨිතො’ති. අඤ්ඤමඤ්ඤං ආභොගපච්චවෙක්ඛණරහිතා එතෙ ධම්මා. ඉති පුබ්බො නාම

ඉමස්මිං සරීරෙ පාටියෙක්කො කොට්ඨාසො අචෙතනො අබ්‍යාකතො සුඤ්ඤො නිස්සත්තො යූසභූතො ආබන්ධනාකාරො ආපොධාතූති.

ලොහිතෙසු සංසරණලොහිතං අබද්ධපිත්තං විය සකලසරීරං බ්‍යාපෙත්වා ඨිතං. සන්නිචිතලොහිතං යකනට්ඨානස්ස හෙට්ඨාභාගං පූරෙත්වා එකපත්තපූරණප්පමාණං වක්කහදයයකනපප්ඵාසානි තෙමෙන්තං ඨිතං. තත්ථ සංසරණලොහිතෙ අබද්ධපිත්තසදිසොව විනිච්ඡයො. ඉතරං පන යථා ජජ්ජරකපාලට්ඨෙ උදකෙ හෙට්ඨා ලෙඩ්ඩුඛණ්ඩානි තෙමයමානෙ න ලෙඩ්ඩුඛණ්ඩානි ජානන්ති 'මයං උදකෙන තෙමියමානා ඨිතා'ති, නාපි උදකං ජානාති 'අහං ලෙඩ්ඩුඛණ්ඩානි තෙමෙමී'ති, එවමෙව න යකනස්ස හෙට්ඨාභාගට්ඨානං වක්කාදීනි වා ජානන්ති 'මයි ලොහිතං ඨිතං, අම්හෙ වා තෙමයමානං ඨිත'න්ති, නාපි ලොහිතං ජානාති 'අහං යකනස්ස හෙට්ඨාභාගං පූරෙත්වා වක්කාදීනි තෙමයමානං ඨිත'න්ති. අඤ්ඤමඤ්ඤං ආභොගපච්චවෙක්ඛණරහිතා එතෙ ධම්මා. ඉති ලොහිතං නාම ඉමස්මිං සරීරෙ පාටියෙක්කො කොට්ඨාසො අචෙතනො අබ්‍යාකතො සුඤ්ඤො නිස්සත්තො යූසභූතො ආබන්ධනාකාරො ආපොධාතූති.

සෙදො අග්ගිසන්තාපාදිකාලෙසු කෙසලොමකූපවිවරානි පූරෙත්වා තිට්ඨති චෙව පග්ඝරති ච. තත්ථ යථා උදකා අබ්බූළ්හමත්තෙසු භිසමුළාලකුමුදනාළකලාපෙසු න භිසාදිකලාපවිවරානි ජානන්ති 'අම්හෙහි උදකං පග්ඝරතී'ති, නාපි භිසාදිකලාපවිවරෙහි පග්ඝරන්තං උදකං ජානාති 'අහං භිසාදිකලාපවිවරෙහි පග්ඝරාමී'ති, එවමෙව න කෙසලොමකූපවිවරානි ජානන්ති 'අම්හෙහි සෙදො පග්ඝරතී'ති, නාපි සෙදො ජානාති 'අහං කෙසලොමකූපවිවරෙහි පග්ඝරාමී'ති. අඤ්ඤමඤ්ඤං ආභොගපච්චවෙක්ඛණරහිතා එතෙ ධම්මා. ඉති සෙදො නාම ඉමස්මිං සරීරෙ පාටියෙක්කො කොට්ඨාසො අචෙතනො අබ්‍යාකතො සුඤ්ඤො නිස්සත්තො යූසභූතො ආබන්ධනාකාරො ආපොධාතූති.

මෙදො ථූලස්ස සකලසරීරං ඵරිත්වා කිසස්ස ජඞ්ඝමංසාදීනි නිස්සාය ඨිතො පත්ථින්නස්නෙහො. තත්ථ යථා හලිද්දිපිලොතිකපටිච්ඡන්නෙ මංසපුඤ්ජෙ න මංසපුඤ්ජො ජානාති 'මං නිස්සාය හලිද්දිපිලොතිකා ඨිතා'ති, නාපි හලිද්දිපිලොතිකා ජානාති 'අහං මංසපුඤ්ජං නිස්සාය ඨිතා'ති, එවමෙව න සකලසරීරෙ ජඞ්ඝාදීසු වා මංසං ජානාති 'මං නිස්සාය මෙදො ඨිතො'ති, නාපි මෙදො ජානාති 'අහං සකලසරීරෙ ජඞ්ඝාදීසු වා මංසං නිස්සාය ඨිතො'ති. අඤ්ඤමඤ්ඤං ආභොගපච්චවෙක්ඛණරහිතා එතෙ ධම්මා. ඉති මෙදො නාම ඉමස්මිං සරීරෙ පාටියෙක්කො කොට්ඨාසො අචෙතනො අබ්‍යාකතො සුඤ්ඤො නිස්සත්තො පත්ථින්නස්නෙහො පත්ථින්නයූසභූතො ආබන්ධනාකාරො ආපොධාතූති.

අස්සු යදා සඤ්ජායති තදා අක්ඛිකූපකෙ පූරෙත්වා තිට්ඨති වා පග්ඝරති වා. තත්ථ යථා උදකපුණ්ණෙසු තරුණතාලට්ඨිකූපකෙසු න තරුණතාලට්ඨිකූපකා ජානන්ති 'අම්හෙසු උදකං ඨිත'න්ති, නාපි උදකං ජානාති 'අහං තරුණතාලට්ඨිකූපකෙසු ඨිත'න්ති, එවමෙව න අක්ඛිකූපකා ජානන්ති 'අම්හෙසු අස්සු ඨිත'න්ති, නාපි අස්සු ජානාති 'අහං අක්ඛිකූපකෙසු ඨිත'න්ති. අඤ්ඤමඤ්ඤං ආභොගපච්චවෙක්ඛණරහිතා එතෙ ධම්මා. ඉති අස්සු නාම ඉමස්මිං සරීරෙ පාටියෙක්කො කොට්ඨාසො අචෙතනො අබ්‍යාකතො සුඤ්ඤො නිස්සත්තො යූසභූතො ආබන්ධනාකාරො ආපොධාතූති.

වසා අග්ගිසන්තාපාදිකාලෙ හත්ථතලහත්ථපිට්ඨිපාදතලපාදපිට්ඨිනාසපුටනලාටඅංසකූටෙසු ඨිතවිලීනස්නෙහො. තත්ථ යථා පක්ඛිත්තතෙලෙ ආචාමෙ න ආචාමො ජානාති 'මං තෙලං අජ්ඣොත්ථරිත්වා ඨිත'න්ති, නාපි තෙලං ජානාති 'අහං ආචාමං අජ්ඣොත්ථරිත්වා ඨිත'න්ති, එවමෙව න හත්ථතලාදිප්පදෙසො ජානාති 'මං වසා අජ්ඣොත්ථරිත්වා ඨිතා'ති, නාපි වසා ජානාති 'අහං හත්ථතලාදිප්පදෙසෙ අජ්ඣොත්ථරිත්වා ඨිතා'ති. අඤ්ඤමඤ්ඤං ආභොගපච්චවෙක්ඛණරහිතා එතෙ ධම්මා. ඉති වසා නාම ඉමස්මිං සරීරෙ පාටියෙක්කො කොට්ඨාසො අචෙතනො අබ්‍යාකතො සුඤ්ඤො නිස්සත්තො යූසභූතො ආබන්ධනාකාරො ආපොධාතූති.

ඛෙළො තථාරූපෙ ඛෙළුප්පත්තිපච්චයෙ සති උභොහි කපොලපස්සෙහි ඔරොහිත්වා ජිව්හාය තිට්ඨති. තත්ථ යථා අබ්බොච්ඡින්නඋදකනිස්සන්දෙ නදීතීරකූපකෙ න කූපතලං ජානාති 'මයි උදකං සන්තිට්ඨතී'ති, නාපි උදකං ජානාති 'අහං කූපතලෙ සන්තිට්ඨාමී'ති, එවමෙව න ජිව්හාතලං ජානාති 'මයි උභොහි කපොලපස්සෙහි ඔරොහිත්වා ඛෙළො ඨිතො'ති, නාපි ඛෙළො ජානාති 'අහං උභොහි කපොලපස්සෙහි ඔරොහිත්වා ජිව්හාතලෙ ඨිතො'ති. අඤ්ඤමඤ්ඤං ආභොගපච්චවෙක්ඛණරහිතා එතෙ ධම්මා. ඉති ඛෙළො නාම ඉමස්මිං සරීරෙ පාටියෙක්කො කොට්ඨාසො අචෙතනො අබ්‍යාකතො සුඤ්ඤො නිස්සත්තො යූසභූතො ආබන්ධනාකාරො ආපොධාතූති.

සිඞ්ඝාණිකා යදා සඤ්ජායති තදා නාසාපුටෙ පූරෙත්වා තිට්ඨති වා පග්ඝරති වා. තත්ථ යථා පූතිදධිභරිතාය සිප්පිකාය න සිප්පිකා ජානාති 'මයි පූතිදධි ඨිත'න්ති, නාපි පූතිදධි ජානාති 'අහං සිප්පිකාය ඨිත'න්ති, එවමෙව න නාසාපුටා ජානන්ති 'අම්හෙසු සිඞ්ඝාණිකා ඨිතා'ති, නාපි සිඞ්ඝාණිකා ජානාති 'අහං නාසාපුටෙසු ඨිතා'ති. අඤ්ඤමඤ්ඤං ආභොගපච්චවෙක්ඛණරහිතා එතෙ ධම්මා. ඉති සිඞ්ඝාණිකා නාම ඉමස්මිං සරීරෙ පාටියෙක්කො කොට්ඨාසො අචෙතනො අබ්‍යාකතො සුඤ්ඤො නිස්සත්තො යූසභූතො ආබන්ධනාකාරො ආපොධාතූති.

ලසිකා අට්ඨිකසන්ධීනං අබ්භඤ්ජනකිච්චං සාධයමානා අසීතිසතසන්ධීසු ඨිතා. තත්ථ යථා තෙලබ්භඤ්ජිතෙ අක්ඛෙ න අක්ඛො ජානාති 'මං තෙලං අබ්භඤ්ජිත්වා ඨිත'න්ති, නාපි තෙලං ජානාති 'අහං අක්ඛං අබ්භඤ්ජිත්වා ඨිත'න්ති, එවමෙව න අසීතිසතසන්ධයො ජානන්ති 'ලසිකා අම්හෙ අබ්භඤ්ජිත්වා ඨිතා'ති, නාපි ලසිකා ජානාති 'අහං අසීතිසතසන්ධයො අබ්භඤ්ජිත්වා ඨිතා'ති. අඤ්ඤමඤ්ඤං ආභොගපච්චවෙක්ඛණරහිතා එතෙ ධම්මා. ඉති ලසිකා නාම ඉමස්මිං සරීරෙ පාටියෙක්කො කොට්ඨාසො අචෙතනො අබ්‍යාකතො සුඤ්ඤො නිස්සත්තො යූසභූතො ආබන්ධනාකාරො ආපොධාතූති.

මුත්තං වත්ථිස්ස අබ්භන්තරෙ ඨිතං. තත්ථ යථා චන්දනිකාය පක්ඛිත්තෙ අධොමුඛෙ රවණඝටෙ න රවණඝටො ජානාති 'මයි චන්දනිකාරසො ඨිතො'ති, නාපි චන්දනිකාරසො ජානාති 'අහං රවණඝටෙ ඨිතො'ති, එවමෙව න වත්ථි ජානාති 'මයි මුත්තං ඨිත'න්ති, නාපි මුත්තං ජානාති 'අහං වත්ථිම්හි ඨිත'න්ති. අඤ්ඤමඤ්ඤං ආභොගපච්චවෙක්ඛණරහිතා එතෙ ධම්මා. ඉති මුත්තං නාම ඉමස්මිං සරීරෙ පාටියෙක්කො කොට්ඨාසො අචෙතනො අබ්‍යාකතො සුඤ්ඤො නිස්සත්තො යූසභූතො ආබන්ධනාකාරො ආපොධාතූති. **යං වා පනාති** අවසෙසෙසු තීසු කොට්ඨාසෙසු ආපොධාතුං සන්ධාය වුත්තං.

බාහිරආපොධාතුනිද්දෙසෙ මූලං පටිච්ච නිබ්බත්තො රසො **මූලරසො** නාම. **ඛන්ධරසාදීසුපි** එසෙව නයො. ඛීරාදීනි පාකටානෙව. යථා පන භෙසජ්ජසික්ඛාපදෙ එවමිධ නියමො නත්ථි. යං කිඤ්චි ඛීරං ඛීරමෙව. සෙසෙසුපි එසෙව නයො. **භුම්මානීති** ආවාටාදීසු ඨිතඋදකානි. **අන්තලික්ඛානීති** පථවිං අප්පත්තානි වස්සොදකානි. **යං වා පනාති** හිමොදකකප්පවිනාසකඋදකපථවීසන්ධාරකඋදකාදීනි ඉධ යෙවාපනකට්ඨානං පවිට්ඨානි.

175. **තෙජොධාතුනිද්දෙසෙ** තෙජනවසෙන **තෙජො.** තෙජොව තෙජොභාවං ගතත්තා **තෙජොගතං. උස්මාති** උණ්හාකාරො. උස්මාව උස්මාභාවං ගතත්තා **උස්මාගතං. උසුමන්ති** චණ්ඩඋසුමං. තදෙව උසුමභාවං ගතත්තා **උසුමගතං. යෙන චාති** යෙන තෙජොගතෙන කුප්පිතෙන. **සන්තප්පතීති** අයං කායො සන්තප්පති, එකාහිකජරාදිභාවෙන උසුමජාතො හොති. **යෙන ච ජීරීයතීති** යෙන අයං කායො ජීරීයති, ඉන්ද්‍රියවෙකල්ලතං බලපරික්ඛයං වලිපලිතාදිභාවඤ්ච පාපුණාති. **යෙන ච පරිඩය්හතීති** යෙන කුප්පිතෙන අයං කායො ඩය්හති, සො ච පුග්ගලො 'ඩය්හාමි ඩය්හාමී'ති කන්දන්තො සතධොතසප්පිගොසීතචන්දනාදිලෙපනඤ්චෙව තාලවණ්ටවාතඤ්ච පච්චාසීසති. **යෙන ච අසිතපීතඛායිතසායිතං සම්මා**

පරිණාමං ගච්ඡතීති යෙනෙතං අසිතං වා ඔදනාදි, පීතං වා පානකාදි, ඛායිතං වා පිට්ඨඛජ්ජකාදි, සායිතං වා අම්බපක්කමධුඵාණිතාදි සම්මා පරිපාකං ගච්ඡති, රසාදිභාවෙන විවෙකං ගච්ඡතීති අත්ථො. එත්ථ ච පුරිමා තයො තෙජොධාතූ චතුසමුට්ඨානා, පච්ඡිමො කම්මසමුට්ඨානොව. අයං තාවෙත්ථ පදසංවණ්ණනා.

ඉදං පන මනසිකාරවිධානං – ඉධ භික්ඛු 'යෙන සන්තප්පති, අයං ඉමස්මිං සරීරෙ පාටියෙක්කො කොට්ඨාසො අචෙතනො අබ්යාකතො සුඤ්ඤො නිස්සත්තො පරිපාචනාකාරො තෙජොධාතූ'ති මනසි කරොති; 'යෙන ජීරීයති, යෙන පරිඩය්හති, යෙන අසිතපීතඛායිතසායිතං සම්මා පරිණාමං ගච්ඡති, අයං ඉමස්මිං සරීරෙ පාටියෙක්කො කොට්ඨාසො අචෙතනො අබ්යාකතො සුඤ්ඤො නිස්සත්තො පරිපාචනාකාරො තෙජොධාතූ'ති මනසි කරොති. **යං වා පනාති** ඉමස්මිං සරීරෙ පාකතිකො එකො උතු අත්ථි, සො යෙවාපනකට්ඨානං පවිට්ඨො.

බාහිරතෙජොධාතුනිද්දෙසෙ කට්ඨං පටිච්ච පජ්ජලිතො කට්ඨුපාදානො අග්ගි **කට්ඨග්ගි** නාම. සකලිකග්ගිආදීසුපි එසෙව නයො. **සඞ්කාරග්ගීති** කචවරං සංකඩ්ඪිත්වා ජාලාපිතො කචවරග්ගි. **ඉන්දග්ගීති** අසනිඅග්ගි. **අග්ගිසන්තාපොති** ජාලාය වා වීතච්චිකඞ්ගාරානං වා සන්තාපො. **සූරියසන්තාපොති** ආතපො. **කට්ඨසන්නිචයසන්තාපොති** කට්ඨරාසිට්ඨානෙ සන්තාපො. සෙසෙසුපි එසෙව නයො. **යං වා පනාති** පෙතග්ගි කප්පවිනාසග්ගි නිරයග්ගිආදයො ඉධ යෙවාපනකට්ඨානං පවිට්ඨා.

176. **වායොධාතුනිද්දෙසෙ** වායනවසෙන **වායො**. වායොව වායොභාවං ගතත්තා **වායොගතං. ථම්භිතත්තං රූපස්සාති** අවිනිබ්භොගරූපස්ස ථම්භිතභාවො. **උද්ධඞ්ගමා වාතාති** උග්ගාරහික්කාදි පවත්තකා උද්ධං ආරොහනවාතා. **අධොගමා වාතාති** උච්චාරපස්සාවාදිනීහරණකා අධො ඔරොහනවාතා. **කුච්ඡිසයා වාතාති** අන්තානං බහිවාතා. **කොට්ඨාසයා වාතාති** අන්තානං අන්තොවාතා. **අඞ්ගමඞ්ගානුසාරිනො වාතාති** ධමනිජාලානුසාරෙන සකලසරීරෙ අඞ්ගමඞ්ගානි අනුසටා සමිඤ්ජනපසාරණාදිනිබ්බත්තකා වාතා. **සත්ථකවාතාති** සන්ධිබන්ධනානි කත්තරියා ඡින්දන්තා විය පවත්තවාතා. **ඛුරකවාතාති** ඛුරෙන විය හදයං ඵාලනවාතා. **උප්පලකවාතාති** හදයමංසමෙව උප්පාටනකවාතා. **අස්සාසොති** අන්තොපවිසනනාසිකාවතො. **පස්සාසොති** බහිනික්ඛමනනාසිකාවතො. එත්ථ ච පුරිමා සබ්බෙ චතුසමුට්ඨානා, අස්සාසපස්සාසා චිත්තසමුට්ඨානාව. අයමෙත්ථ පදවණ්ණනා.

ඉදං පන මනසිකාරවිධානං – ඉධ භික්ඛු උද්ධඞ්ගමාදිභෙදෙ වාතෙ උද්ධඞ්ගමාදිවසෙන පරිග්ගහෙත්වා 'උද්ධඞ්ගමා වාතා නාම ඉමස්මිං සරීරෙ පාටියෙක්කො කොට්ඨාසො අචෙතනො අබ්යාකතො සුඤ්ඤො නිස්සත්තො

විත්ථම්භනාකාරො වායොධාතූ’ති මනසි කරොති. සෙසෙසුපි එසෙව නයො. **යං වා පනාති** සෙසෙ වායොකොට්ඨාසෙ අනුගතා වාතා ඉධ යෙවාපනකට්ඨානං පවිට්ඨා.

බාහිරවායොධාතුනිද්දෙසෙ පුරත්ථිමා වාතාති පුරත්ථිමදිසතො ආගතා වාතා. **පච්ඡිමුත්තරදක්ඛිණෙසුපි** එසෙව නයො. **සරජා වාතාති** සහ රජෙන සරජා. **අරජා වාතාති** රජවිරහිතා සුද්ධා අරජා නාම. **සීතාති** සීතඋතුසමුට්ඨානා සීතවලාහකන්තරෙ සමුට්ඨිතා. **උණ්හාති** උණ්හඋතුසමුට්ඨානා උණ්හවලාහකන්තරෙ සමුට්ඨිතා. **පරිත්තාති** මන්දා තනුකවාතා. **අධිමත්තාති** බලවවාතා. **කාළාති** කාළවලාහකන්තරෙ සමුට්ඨිතා, යෙහි අබ්භාහතො ඡවිවණ්ණො කාළකො හොති. තෙසං එතං අධිවචනන්තිපි එකෙ. **වෙරම්භවාතාති** යොජනතො උපරි වායනවාතා. **පක්ඛවාතාති** අන්තමසො මක්ඛිකායපි පක්ඛායූහනසමුට්ඨිතා වාතා. **සුපණ්ණවාතාති** ගරුළවාතා. කාමඤ්ච ඉමෙපි පක්ඛවාතාව උස්සදවසෙන පන විසුං ගහිතා. **තාලවණ්ටවාතාති** තාලපණ්ණෙහි වා අඤ්ඤෙන වා කෙනචි මණ්ඩලසණ්ඨානෙන සමුට්ඨාපිතා වාතා. **විධූපනවාතාති** බීජනපත්තකෙන සමුට්ඨාපිතා වාතා. ඉමානි ච තාලවණ්ටවිධූපනානි අනුප්පන්නම්පි වාතං උප්පාදෙන්ති, උප්පන්නම්පි පරිවත්තෙන්ති. **යං වා පනාති** ඉධ පාළිආගතෙ ඨපෙත්වා සෙසවාතා යෙවාපනකට්ඨානං පවිට්ඨා.

177. **ආකාසධාතුනිද්දෙසෙ** අප්පටිසට්ටනට්ඨෙන න කස්සතීති **ආකාසො.** ආකාසොව ආකාසභාවං ගතත්තා **ආකාසගතං**. අඝට්ටනීයතාය **අඝං**. අඝමෙව අඝභාවං ගතත්තා **අඝගතං**. **විවරොති** අන්තරං. තදෙව විවරභාවං ගතත්තා **විවරගතං**. **අසම්ඵුට්ඨං මංසලොහිතෙහීති** මංසලොහිතෙහි නිස්සටං. කණ්ණච්ඡිද්දන්තිආදි පන තස්සෙව පභෙදදස්සනං. තත්ථ **කණ්ණච්ඡිද්දන්ති** කණ්ණස්මිං ඡිද්දං විවරං මංසලොහිතෙහි අසම්ඵුට්ඨොකාසො. සෙසෙසුපි එසෙව නයො. **යෙනාති** යෙන විවරෙන එතං අසිතාදිභෙදං අජ්ඣොහරණීයං අජ්ඣොහරති, අන්තො පවෙසෙති. **යත්ථාති** යස්මිං අන්තොඋදරපටලසඞ්ඛාතෙ ඔකාසෙ එතදෙව චතුබ්බිධං අජ්ඣොහරණීයං තිට්ඨති. **යෙනාති** යෙන විවරෙන සබ්බම්පෙතං විපක්කං කසටභාවං ආපන්නං නික්ඛමති, තං උදරපටලතො යාව කරීසමග්ගා විදත්ථිචතුරඞ්ගුලමත්තං ඡිද්දං මංසලොහිතෙහි අසම්ඵුට්ඨං නිස්සටං ආකාසධාතූති වෙදිතබ්බං. **යං වා පනාති** එත්ථ චම්මන්තරං මංසන්තරං න්හාරුන්තරං අට්ඨීන්තරං ලොමන්තරන්ති ඉදං සබ්බං යෙවාපනකට්ඨානං පවිට්ඨං.

බාහිරකආකාසධාතුනිද්දෙසෙ අසම්ඵුට්ඨං චතූහි මහාභූතෙහීති චතූහි මහාභූතෙහි නිස්සටං භිත්තිඡිද්දකවාටඡිද්දාදිකං වෙදිතබ්බං. ඉමිනා යස්මිං

ආකාසෙ පරිකම්මං කරොන්තස්ස චතුක්කපඤ්චකජ්ඣානානි උප්පජ්ජන්ති තං කථිතං.

178. **විඤ්ඤාණධාතුනිද්දෙසෙ** චක්ඛුවිඤ්ඤාණසඞ්ඛාතා ධාතු **චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතු**. සෙසාසුපි එසෙව නයො. ඉති ඉමාසු ඡසු ධාතූසු පරිග්ගහිතාසු අට්ඨාරස ධාතුයො පරිග්ගහිතාව හොන්ති. කථං? පථවීතෙජොවායොධාතුග්ගහණෙන තාව ඵොට්ඨබ්බධාතු ගහිතාව හොති, ආපොධාතුආකාසධාතුග්ගහණෙන ධම්මධාතු, විඤ්ඤාණධාතුග්ගහණෙන තස්සා පුරෙචාරිකපච්ඡාචාරිකත්තා මනොධාතු ගහිතාව හොති. චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතුආදයො සුත්තෙ ආගතා එව. සෙසා නව ආහරිත්වා දස්සෙතබ්බා. චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතුග්ගහණෙන හි තස්සා නිස්සයභූතා චක්ඛුධාතු, ආරම්මණභූතා රූපධාතු ච ගහිතාව හොන්ති. එවං සොතවිඤ්ඤාණධාතුආදිග්ගහණෙන සොතධාතුආදයොති අට්ඨාරසාපි ගහිතාව හොන්ති. තාසු දසහි ධාතූහි රූපපරිග්ගහො කථිතො හොති. සත්තහි අරූපපරිග්ගහො. ධම්මධාතුයා සියා රූපපරිග්ගහො, සියා අරූපපරිග්ගහො. ඉති අඩ්ඪෙකාදසහි ධාතූහි රූපපරිග්ගහො, අඩ්ඪට්ඨධාතූහි අරූපපරිග්ගහොති රූපාරූපපරිග්ගහො කථිතො හොති. රූපාරූපං පඤ්චක්ඛන්ධා. තං හොති දුක්ඛසච්චං. තංසමුට්ඨාපිකා පුරිමතණ්හා සමුදයසච්චං. උභින්නං අප්පවත්ති නිරොධසච්චං. තංපජානනො මග්ගො මග්ගසච්චන්ති ඉදං චතුසච්චකම්මට්ඨානං අට්ඨාරසධාතුවසෙන අභිනිවිට්ඨස්ස භික්ඛුනො යාව අරහත්තා මත්ථකං පාපෙත්වා නිගමනං කථිතන්ති වෙදිතබ්බං.

179. ඉදානි දුතියඡක්කං දස්සෙන්තො **අපරාපි ඡ ධාතුයොති**ආදිමාහ. තත්ථ **සුඛධාතු දුක්ඛධාතූති** කායප්පසාදවත්ථුකානි සුඛදුක්ඛානි සප්පටිපක්ඛවසෙන යුගළකතො දස්සිතානි. සුඛඤ්හි දුක්ඛස්ස පටිපක්ඛො, දුක්ඛං සුඛස්ස. යත්තකං සුඛෙන ඵරිතට්ඨානං තත්තකං දුක්ඛං ඵරති. යත්තකං දුක්ඛෙන ඵරිතට්ඨානං තත්තකං සුඛං ඵරති. **සොමනස්සධාතු දොමනස්සධාතූති** ඉදම්පි තථෙව යුගළකං කතං. සොමනස්සඤ්හි දොමනස්සස්ස පටිපක්ඛො, දොමනස්සං සොමනස්සස්ස. යත්තකං සොමනස්සෙන ඵරිතට්ඨානං තත්තකං දොමනස්සං ඵරති. යත්තකං දොමනස්සෙන ඵරිතට්ඨානං තත්තකං සොමනස්සං ඵරති.

උපෙක්ඛාධාතු අවිජ්ජාධාතූති ඉදං පන ද්වයං සරික්ඛකවසෙන යුගළකං කතං. උභයම්පි හෙතං අවිභූතත්තා සරික්ඛකං හොති. තත්ථ සුඛදුක්ඛධාතුග්ගහණෙන තං සම්පයුත්තා කායවිඤ්ඤාණධාතු, වත්ථුභූතා කායධාතු, ආරම්මණභූතා ඵොට්ඨබ්බධාතු ච ගහිතාව හොන්ති. සොමනස්සදොමනස්සධාතුග්ගහණෙන තං සම්පයුත්තා මනොවිඤ්ඤාණධාතු ගහිතා හොති. අවිජ්ජාධාතුග්ගහණෙන ධම්මධාතු ගහිතා. උපෙක්ඛාධාතුග්ගහණෙන

චක්ඛුසොතඝානජිව්හාවිඤ්ඤාණධාතුමනොධාතුයො, තාසංයෙව වත්ථාරම්මණභූතා චක්ඛුධාතුරූපධාතුආදයො ච ගහිතාති එවං අට්ඨාරසපි ධාතුයො ගහිතාව හොන්ති. ඉදානි තාසු දසහි ධාතූහි රූපපරිග්ගහොතිආදි සබ්බං හෙට්ඨා වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බං. එවම්පි එකස්ස භික්ඛුනො යාව අරහත්තා මත්ථකං පාපෙත්වා නිගමනං කථිතං හොතීති වෙදිතබ්බං. තත්ථ **කතමා සුඛධාතු යං කායිකං සාතන්ති** ආදීනි හෙට්ඨා වුත්තනයානෙව.

181. තතියඡක්කෙ **කාමොති** ද්වෙ කාමා – වත්ථුකාමො ච කිලෙසකාමො ච. තත්ථ කිලෙසකාමං සන්ධාය කාමපටිසංයුත්තා ධාතු **කාමධාතු,** කාමවිතක්කස්සෙතං නාමං. වත්ථුකාමං සන්ධාය කාමොයෙව ධාතු **කාමධාතු,** කාමාවචරධම්මානමෙතං නාමං. බ්‍යාපාදපටිසංයුත්තා ධාතු **බ්‍යාපාදධාතු,** බ්‍යාපාදවිතක්කස්සෙතං නාමං. බ්‍යාපාදොව ධාතු බ්‍යාපාදධාතු, දසආඝාතවත්ථුකස්ස පටිඝස්සෙතං නාමං. විහිංසා පටිසංයුත්තා ධාතු **විහිංසාධාතු,** විහිංසාවිතක්කස්සෙතං නාමං. විහිංසායෙව ධාතු විහිංසාධාතු, පරසත්තවිහෙසනස්සෙතං නාමං. අයං පන හෙට්ඨා අනාගතත්තා එවං අත්ථාදිවිභාගතො වෙදිතබ්බා – විහිංසන්ති එතාය සත්තෙ, විහිංසනං වා එතං සත්තානන්ති විහිංසා. සා විහෙඨනලක්ඛණා, කරුණාපටිපක්ඛලක්ඛණා වා; පරසන්තානෙ උබ්බෙගජනනරසා, සකසන්තානෙ කරුණාවිද්ධංසනරසා වා; දුක්ඛායතනපච්චුපට්ඨානා; පටිඝපදට්ඨානාති වෙදිතබ්බා. නෙක්ඛම්මං වුච්චති ලොභා නික්ඛන්තත්තා අලොභො, නීවරණෙහි නික්ඛන්තත්තා පඨමජ්ඣානං, සබ්බාකුසලෙහි නික්ඛන්තත්තා සබ්බකුසලං. නෙක්ඛම්මපටිසංයුත්තා ධාතු **නෙක්ඛම්මධාතු,** නෙක්ඛම්මවිතක්කස්සෙතං නාමං. නෙක්ඛම්මමෙව ධාතු නෙක්ඛම්මධාතු, සබ්බස්සාපි කුසලස්සෙතං නාමං. අබ්‍යාපාදපටිසංයුත්තා ධාතු **අබ්‍යාපාදධාතු,** අබ්‍යාපාදවිතක්කස්සෙතං නාමං. අබ්‍යාපාදොව ධාතු අබ්‍යාපාදධාතු, මෙත්තායෙතං නාමං. අවිහිංසාපටිසංයුත්තා ධාතු **අවිහිංසාධාතු,** අවිහිංසා විතක්කස්සෙතං නාමං. අවිහිංසාව ධාතු අවිහිංසාධාතු, කරුණායෙතං නාමං.

182. ඉදානි තමෙවත්ථං දස්සෙතුං **තත්ථ කතමා කාමධාතූති** පදභාජනං ආරද්ධං. තත්ථ **පටිසංයුත්තොති** සංපයොගවසෙන පටිසංයුත්තො. **තක්කො විතක්කොතිආදීනි** වුත්තත්ථානෙව. **විහෙඨෙතීති** බාධෙති, දුක්ඛාපෙති. **හෙඨනාති** පාණිප්පහාරාදීහි බාධනා, දුක්ඛුප්පාදනා. බලවහෙඨනා **විහෙඨනා.** හිංසන්ති එතායාති **හිංසනා.** බලවහිංසනා **විහිංසනා. රොසනාති** ඝට්ටනා. **විරොසනාති** බලවඝට්ටනා. සබ්බත්ථ වා 'වි' උපසග්ගෙන පදං වඩ්ඪිතං. උපහනන්ති එතෙනාති උපඝාතො, පරෙසං උපඝාතො **පරූපඝාතො.**

මෙත්තායන්ති එතායාති **මෙත්ති**. මෙත්තායනාකාරො **මෙත්තායනා.** මෙත්තාය අයිතස්ස මෙත්තාසමඞ්ගිනො භාවො **මෙත්තායිතත්තං**. බ්‍යාපාදෙන විමුත්තස්ස චෙතසො විමුත්ති **චෙතොවිමුත්ති**. එත්ථ ච පුරිමෙහි තීහි උපචාරප්පත්තාපි අප්පනාපත්තාපි මෙත්තා කථිතා, පච්ඡිමෙන අප්පනාපත්තාව.

කරුණායන්ති එතායාති **කරුණා**. කරුණායනාකාරො **කරුණායනා.** කරුණාය අයිතස්ස කරුණාසමඞ්ගිනො භාවො **කරුණායිතත්තං**. විහිංසාය විමුත්තස්ස චෙතසො විමුත්ති **චෙතොවිමුත්ති**. ඉධාපි පුරිමනයෙනෙව උපචාරප්පනාභෙදො වෙදිතබ්බො. උභයත්ථාපි ච පරියොසානපදෙ මෙත්තාකරුණාති චෙතොවිමුත්තිවිසෙසනත්ථං වුත්තං.

එත්ථ ච කාමවිතක්කො සත්තෙසුපි උප්පජ්ජති සඞ්ඛාරෙසුපි. උභයත්ථ උප්පන්නොපි කම්මපථභෙදොව. බ්‍යාපාදො පන සත්තෙසු උප්පන්නොයෙව කම්මපථං භින්දති, න ඉතරො. විහිංසායපි එසෙව නයො. එත්ථ ච දුවිධා කථා – සබ්බසඞ්ගාහිකා චෙව අසම්භින්නා ච. කාමධාතුග්ගහණෙන හි බ්‍යාපාදවිහිංසාධාතුයොපි ගහිතා. කාමධාතුයායෙව පන නීහරිත්වා නීහරිත්වා ද්වෙපි එතා දස්සිතාති. අයං තාවෙත්ථ සබ්බසඞ්ගාහිකකථා. ඨපෙත්වා පන බ්‍යාපාදවිහිංසාධාතුයො සෙසා සබ්බාපි කාමධාතු එවාති. අයං අසම්භින්නකථා නාම. නෙක්ඛම්මධාතුග්ගහණෙනාපි අබ්‍යාපාදඅවිහිංසාධාතුයො ගහිතායෙව. නෙක්ඛම්මධාතුතො පන නීහරිත්වා නීහරිත්වා තදුභයම්පි දස්සිතන්ති අයමෙත්ථාපි සබ්බසඞ්ගාහිකකථා. ඨපෙත්වා අබ්‍යාපාදඅවිහිංසාධාතුයො අවසෙසා නෙක්ඛම්මධාතූති අයං අසම්භින්නකථා නාම.

ඉමාහි ච ඡහි ධාතූහි පරිග්ගහිතා හි අට්ඨාරස ධාතුයො පරිග්ගහිතාව හොන්ති. සබ්බාපි හි තා කාමධාතුතොව නීහරිත්වා නීහරිත්වා ලභාපෙතබ්බා අට්ඨාරස ධාතුයොව හොන්තීති තිණ්ණං ඡක්කානං වසෙන අට්ඨාරස හොන්ති. එවං පන අග්ගහෙත්වා එකෙකස්මිං ඡක්කෙ වුත්තනයෙන අට්ඨාරස අට්ඨාරස කත්වා සබ්බානිපි තානි අට්ඨාරසකානි එකජ්ඣං අභිසඞ්ඛිපිත්වා අට්ඨාරසෙව හොන්තීති වෙදිතබ්බා. ඉති ඉමස්මිං සුත්තන්තභාජනීයෙ සොළස ධාතුයො කාමාවචරා, ද්වෙ තෙභූමිකාති එවමෙත්ථ සම්මසනවාරොව කථිතොති වෙදිතබ්බො.

සුත්තන්තභාජනීයවණ්ණනා.

2. අභිධම්මභාජනීයවණ්ණනා

183. අභිධම්මභාජනීයෙ සරූපෙනෙව සබ්බාපි ධාතුයො දස්සෙන්තො **අට්ඨාරස ධාතුයො – චක්ඛුධාතු රූපධාතූ**තිආදිමාහ. තත්ථ උද්දෙසවාරෙ තාව –

අත්ථතො ලක්ඛණාදිතො, කමතාවත්වසඞ්ඛතො;
පච්චයා අථ දට්ඨබ්බා, වෙදිතබ්බො විනිච්ඡයො.

තත්ථ **'අත්ථතො'**ති චක්ඛතීති **චක්ඛු**. රූපයතීති **රූපං**. චක්ඛුස්ස විඤ්ඤාණං **චක්ඛුවිඤ්ඤාණ**න්ති එවමාදිනා තාව නයෙන චක්ඛාදීනං විසෙසත්ථතො වෙදිතබ්බො විනිච්ඡයො. අවිසෙසෙන පන විදහති, ධීයතෙ, විධානං, විධීයතෙ එතාය, එත්ථ වා ධීයතීති **ධාතු**. ලොකියා හි ධාතුයො කාරණභාවෙන ව්වත්ථිතා හුත්වා සුවණ්ණරජතාදිධාතුයො විය සුවණ්ණරජතාදිං අනෙකප්පකාරං සංසාරදුක්ඛං විදහන්ති; භාරහාරෙහි ච භාරො විය සත්තෙහි ධීයන්තෙ ධාරීයන්තෙති අත්ථො. දුක්ඛවිධානමත්තමෙව චෙතා අවසවත්තනතො. එතාහි ච කරණභූතාහි සංසාරදුක්ඛං සත්තෙහි අනුවිධීයති; තථාවිහිතඤ්චෙතං එතාස්වෙව ධීයති ඨපීයතීති අත්ථො. ඉති චක්ඛාදීසු එකෙකො ධම්මො යථාසම්භවං විදහති ධීයතෙතිආදිඅත්ථවසෙන ධාතූති වුච්චති.

අපිච යථා තිත්ථියානං අත්තා නාම සභාවතො නත්ථි, න එවමෙතා. එතා පන අත්තනො සභාවං ධාරෙන්තීති ධාතුයො. යථා ච ලොකෙ විචිත්තා හරිතාලමනොසිලාදයො සිලාවයවා ධාතුයොති වුච්චන්ති, එවමෙතාපි ධාතුයො විය ධාතුයො. විචිත්තා හෙතා ඤාණඤෙය්‍යාවයවාති. යථා වා සරීරසඞ්ඛාතස්ස සමුදායස්ස අවයවභූතෙසු රසසොණිතාදීසු අඤ්ඤමඤ්ඤං විසභාගලක්ඛණපරිච්ඡින්නෙසු ධාතුසමඤ්ඤා, එවමෙතෙසුපි පඤ්චක්ඛන්ධසඞ්ඛාතස්ස අත්තභාවස්ස අවයවෙසු ධාතුසමඤ්ඤා වෙදිතබ්බා. අඤ්ඤමඤ්ඤවිසභාගලක්ඛණපරිච්ඡින්නා හෙතෙ චක්ඛාදයොති. අපිච ධාතූති නිජ්ජීවමත්තස්සෙතං අධිවචනං. තථා හි භගවා – ''ඡ ධාතුරො අයං, භික්ඛු, පුරිසො''තිආදීසු (ම. නි. 3.343-344) ජීවසඤ්ඤාසමූහනත්ථං ධාතුදෙසනං අකාසීති. තස්මා යථාවුත්තෙනත්ථෙන චක්ඛු ච තං ධාතු චාති චක්ඛුධාතු ...පෙ.... මනොවිඤ්ඤාණඤ්ච තං ධාතු චාති මනොවිඤ්ඤාණධාතූති එවං තාවෙත්ථ අත්ථතො විඤ්ඤාතබ්බො විනිච්ඡයො.

'ලක්ඛණාදිතො'ති චක්ඛාදීනං ලක්ඛණාදිතො පෙත්ථ වෙදිතබ්බො විනිච්ඡයො. තානි ච පන තෙසං ලක්ඛණාදීනි හෙට්ඨා වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බානි.

'කමතො'ති ඉධාපි පුබ්බෙ වුත්තෙසු උප්පත්තික්කමාදීසු දෙසනාක්කමොව යුජ්ජති. සො ච පනායං හෙතුඵලානුපුබ්බවවත්ථානවසෙන වුත්තො. චක්ඛුධාතු රූපධාතූති ඉදඤ්හි ද්වයං හෙතු. චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතූති ඵලං. එවං සබ්බත්ථ කමතො වෙදිතබ්බො විනිච්ඡයො.

'තාවත්වතො'ති තාවභාවතො. ඉදං වුත්තං හොති – තෙසු තෙසු හි සුත්තාභිධම්මපදෙසෙසු ආභාධාතු, සුභධාතු, ආකාසානඤ්චායතනධාතු, විඤ්ඤාණඤ්චායතනධාතු, ආකිඤ්චඤ්ඤායතනධාතු, නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනධාතු, සඤ්ඤාවෙදයිතනිරොධධාතු, කාමධාතු, බ්‍යාපාදධාතු, විහිංසාධාතු, නෙක්ඛම්මධාතු, අබ්‍යාපාදධාතු, අවිහිංසාධාතු, සුඛධාතු, දුක්ඛධාතු, සොමනස්සධාතු, දොමනස්සධාතු, උපෙක්ඛාධාතු, අවිජ්ජාධාතු, ආරම්භධාතු, නික්කමධාතු, පරක්කමධාතු, හීනධාතු, මජ්ඣිමධාතු, පණීතධාතු, පථවීධාතු, ආපොධාතු, තෙජොධාතු, වායොධාතු, ආකාසධාතු, විඤ්ඤාණධාතු, සඞ්ඛතධාතු, අසඞ්ඛතධාතු, අනෙකධාතුනානාධාතුලොකොති එවමාදයො අඤ්ඤාපි ධාතුයො දිස්සන්ති.

එවං සති සබ්බාසං වසෙන පරිච්ඡෙදං අකත්වා කස්මා අට්ඨාරසාති අයමෙව පරිච්ඡෙදො කතොති චෙ? සභාවතො විජ්ජමානානං සබ්බධාතූනං තදන්තොගධත්තා. රූපධාතුයෙව හි ආභාධාතු. සුභධාතු පන රූපාදිප්පටිබද්ධා. කස්මා? සුභනිමිත්තත්තා. සුභනිමිත්තඤ්හි සුභධාතු. තඤ්ච රූපාදිවිනිමුත්තං න විජ්ජති, කුසලවිපාකාරම්මණා වා රූපාදයො එව සුභධාතූති රූපාදිමත්තමෙවෙසා. ආකාසානඤ්චායතනධාතුආදීසු චිත්තං මනොවිඤ්ඤාණධාතු. සෙසා ධම්මා ධම්මධාතු. සඤ්ඤාවෙදයිතනිරොධධාතු පන සභාවතො නත්ථි; ධාතුද්වයනිරොධමත්තමෙව හි සා. කාමධාතු ධම්මධාතුමත්තං වා හොති, යථාහ ''තත්ථ කතමා කාමධාතු? කාමපටිසංයුත්තො තක්කො ...පෙ.... මිච්ඡාසඞ්කප්පො''ති; අට්ඨාරසපි ධාතුයො වා, යථාහ ''හෙට්ඨතො අවීචිනිරයං පරියන්තං කත්වා උපරිතො පරනිම්මිතවසවත්තිදෙවෙ අන්තොකරිත්වා යං එතස්මිං අන්තරෙ එත්ථාවචරා එත්ථ පරියාපන්නා ඛන්ධධාතුආයතනා, රූපා, වෙදනා, සඤ්ඤා, සඞ්ඛාරා, විඤ්ඤාණං – අයං වුච්චති කාමධාතූ''ති. නෙක්ඛම්මධාතු ධම්මධාතු එව; ''සබ්බෙපි කුසලා ධම්මා නෙක්ඛම්මධාතූ''ති වා වචනතො මනොවිඤ්ඤාණධාතුපි හොතියෙව. බ්‍යාපාදවිහිංසාඅබ්‍යාපාදඅවිහිංසාසුඛදුක්ඛසොමනස්සදොමනස්සුපෙක්ඛාඅවිජ්ජාආරම්භනික්කමපරක්කමධාතුයො ධම්මධාතුයෙව.

හීනමජ්ඣිමපණීතධාතුයො අට්ඨාරසධාතුමත්තමෙව. හීනා හි චක්ඛාදයො හීනධාතු. මජ්ඣිමපණීතා චක්ඛාදයො මජ්ඣිමා චෙව පණීතා ච ධාතූ. නිප්පරියායෙන පන අකුසලා ධම්මධාතුමනොවිඤ්ඤාණධාතුයො හීනධාතු. ලොකියා කුසලාබ්‍යාකතා උභොපි චක්ඛුධාතුආදයො ච මජ්ඣිමධාතු. ලොකුත්තරා පන ධම්මධාතුමනොවිඤ්ඤාණධාතුයො පණීතධාතු. පථවීතෙජොවායොධාතුයො ඵොට්ඨබ්බධාතුයෙව. ආපොධාතු ආකාසධාතු ච ධම්මධාතුයෙව. විඤ්ඤාණධාතු

චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදිසත්තවිඤ්ඤාණධාතුසඞ්ඛෙපොයෙව. සත්තරස ධාතුයො ධම්මධාතුඑකදෙසො ච සඞ්ඛතධාතු. අසඞ්ඛතධාතු පන ධම්මධාතුඑකදෙසොව. අනෙකධාතුනානාධාතුලොකො පන අට්ඨාරසධාතුප්පභෙදමත්තමෙවාති. ඉති සභාවතො විජ්ජමානානං සබ්බධාතූනං තදන්තොගධත්තා අට්ඨාරසෙව වුත්තාති.

අපිච විජානනසභාවෙ විඤ්ඤාණෙ ජීවසඤ්ඤීනං ජීවසඤ්ඤාසමූහනත්ථම්පි අට්ඨාරසෙව වුත්තා. සන්ති හි සත්තා විජානනසභාවෙ විඤ්ඤාණෙ ජීවසඤ්ඤිනො. තෙසං චක්ඛුසොතඝානජිව්හාකායවිඤ්ඤාණමනොවිඤ්ඤාණධාතුභෙදෙන තස්සා අනෙකත්තං, චක්ඛුරූපාදිපච්චයායත්තවුත්තිතාය අනිච්චතඤ්ච පකාසෙත්වා දීඝරත්තානුසයිතං ජීවසඤ්ඤං සමූහනිතුකාමෙන භගවතා අට්ඨාරස ධාතුයො පකාසිතා. කිඤ්ච භියො? තථා වෙනෙය්‍යජ්ඣාසයවසෙන; යෙ ච ඉමාය නාතිසඞ්ඛෙපවිත්ථාරාය දෙසනාය වෙනෙය්‍යා සත්තා, තදජ්ඣාසයවසෙන ච අට්ඨාරසෙව පකාසිතා.

> සඞ්ඛෙපවිත්ථාරනයෙන තථා තථා හි,
> ධම්මං පකාසයති එස යථා යථාස්ස;
> සද්ධම්මතෙජවිහතං විලයං ඛණෙන,
> වෙනෙය්‍යසත්තහදයෙසු තමො පයාතීති.

එවමෙත්ථ ‘තාවත්වතො’ වෙදිතබ්බො විනිච්ඡයො.

‘සඞ්ඛතො’ති චක්ඛුධාතු තාව ජාතිතො එකො ධම්මොත්වෙව සඞ්ඛං ගච්ඡති චක්ඛුපසාදවසෙන. තථා සොතඝානජිව්හාකායරූපසද්දගන්ධරසධාතුයො සොතපසාදාදිවසෙන. ඵොට්ඨබ්බධාතු පන පථවීතෙජොවායොවසෙන තයො ධම්මාති සඞ්ඛං ගච්ඡති. චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතු කුසලාකුසලවිපාකවසෙන ද්වෙ ධම්මාති සඞ්ඛං ගච්ඡති. තථා සොතඝානජිව්හාකායවිඤ්ඤාණධාතුයො. මනොධාතු පන පඤ්චද්වාරාවජ්ජනකුසලාකුසලවිපාකසම්පටිච්ඡනවසෙන තයො ධම්මාති සඞ්ඛං ගච්ඡති. ධම්මධාතු තිණ්ණං අරූපක්ඛන්ධානං, සොළසන්නං සුඛුමරූපානං, අසඞ්ඛතාය ච ධාතුයා වසෙන වීසතිධම්මාති සඞ්ඛං ගච්ඡති. මනොවිඤ්ඤාණධාතු සෙසකුසලාකුසලාබ්‍යාකතවිඤ්ඤාණවසෙන ඡසත්තතිධම්මාති සඞ්ඛං ගච්ඡතීති එවමෙත්ථ ‘සඞ්ඛතො’ වෙදිතබ්බො විනිච්ඡයො.

'පච්චයා'ති චක්ඛුධාතුආදීනං චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතුආදීසු පච්චයතො වෙදිතබ්බො විනිච්ඡයො. සො පනෙතෙසං පච්චයභාවො නිද්දෙසවාරෙ ආවි භවිස්සති.

'දට්ඨබ්බා'ති දට්ඨබ්බතොපෙත්ථ විනිච්ඡයො වෙදිතබ්බොති අත්ථො. සබ්බා එව හි සඞ්ඛතා ධාතුයො පුබ්බන්තාපරන්තවිවිත්තතො, ධුවසුභසුඛත්තභාවසුඤ්ඤතො, පච්චයායත්තවුත්තිතො ච දට්ඨබ්බා. විසෙසතො පනෙත්ථ භෙරිතලං විය චක්ඛුධාතු දට්ඨබ්බා, දණ්ඩො විය රූපධාතු, සද්දො විය චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතු. තථා ආදාසතලං විය චක්ඛුධාතු, මුඛං විය රූපධාතු, මුඛනිමිත්තං විය චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතු. අථ වා උච්ඡුතිලානි විය චක්ඛුධාතු, යන්තචක්කයට්ඨි විය රූපධාතු, උච්ඡුරසතෙලානි විය චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතු. තථා අධරාරණී විය චක්ඛුධාතු, උත්තරාරණී විය රූපධාතු, අග්ගි විය චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතු. එස නයො සොතධාතුආදීසුපි.

මනොධාතු පන යථාසම්භවතො චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතුආදීනං පුරෙචරානුචරා විය දට්ඨබ්බා. ධම්මධාතුයා වෙදනාක්ඛන්ධො සල්ලමිව සූලමිව ච දට්ඨබ්බො; සඤ්ඤාසඞ්ඛාරක්ඛන්ධා වෙදනාසල්ලසූලයොගා ආතුරා විය; පුථුජ්ජනානං වා සඤ්ඤා ආසාදුක්ඛජනනතො රිත්තමුට්ඨි විය, අයථාභුච්චනිමිත්තගාහකතො වනමිගො විය; සඞ්ඛාරා පටිසන්ධියං පක්ඛිපනතො අඞ්ගාරකාසුයං ඛිපනකපුරිසො විය, ජාතිදුක්ඛානුබන්ධනතො රාජපුරිසානුබන්ධචොරා විය, සබ්බානත්ථාවහස්ස ඛන්ධසන්තානස්ස හෙතුතො විසරුක්ඛබීජානි විය; රූපං නානාවිධූපද්දවනිමිත්තතො ඛුරචක්කං විය දට්ඨබ්බං.

අසඞ්ඛතා පන ධාතු අමතතො සන්තතො ඛෙමතො ච දට්ඨබ්බා. කස්මා? සබ්බානත්ථපටිපක්ඛභූතත්තා. මනොවිඤ්ඤාණධාතු ගහිතාරම්මණං මුඤ්චිත්වාපි අඤ්ඤං ගහෙත්වාව පවත්තනතො වනමක්කටො විය, දුද්දමනතො අස්සඛළුඞ්කො විය, යත්ථකාමනිපාතිතො වෙහාසං ඛිත්තදණ්ඩො විය, ලොභදොසාදිනානප්පකාරකිලෙසයොගතො රඞ්ගනටො විය දට්ඨබ්බොති.

184. නිද්දෙසවාරෙ **චක්ඛුඤ්ච පටිච්ච රූපෙ චා**ති ඉදඤ්ච ද්වයං පටිච්ච අඤ්ඤඤ්ච කිරියාමනොධාතුඤ්චෙව සම්පයුත්තඛන්ධත්තයඤ්චාති අත්ථො. චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතුයා හි චක්ඛු නිස්සයපච්චයො හොති, රූපං ආරම්මණපච්චයො, කිරියමනොධාතු විගතපච්චයො, තයො අරූපක්ඛන්ධා සහජාතපච්චයො. තස්මා එසා චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතු ඉමෙ චත්තාරො පටිච්ච උප්පජ්ජති නාම. **සොතඤ්ච පටිච්චා**තිආදීසුපි එසෙව නයො.

නිරුද්ධසමනන්තරාති නිරුද්ධාය සමනන්තරා. **තජ්ජා මනොධාතූති** තස්මිං ආරම්මණෙ ජාතා කුසලාකුසලවිපාකතො දුවිධා මනොධාතු සම්පටිච්ඡනකිච්චා. **සබ්බධම්මෙසු වා පන පඨමසමන්නාහාරොති** එතෙසු චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීසු සබ්බධම්මෙසු උප්පජ්ජමානෙසු පඨමසමන්නාහාරො; චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතුආදීනං වා ආරම්මණසඞ්ඛාතෙසු සබ්බධම්මෙසු පඨමසමන්නාහාරොති අයමෙත්ථ අත්ථො වෙදිතබ්බො. එතෙන පඤ්චද්වාරාවජ්ජනකිච්චා කිරියමනොධාතු ගහිතාති වෙදිතබ්බා.

මනොධාතුයාපි උප්පජ්ජිත්වා නිරුද්ධසමනන්තරාති එත්ථ **පි**-කාරො සම්පිණ්ඩනත්ථො. තස්මා මනොධාතුයාපි මනොවිඤ්ඤාණධාතුයාපීති අයමෙත්ථ අත්ථො වෙදිතබ්බො. තෙන යා ච විපාකමනොධාතුයා උප්පජ්ජිත්වා නිරුද්ධාය සමනන්තරා උප්පජ්ජති සන්තීරණකිච්චා විපාකමනොවිඤ්ඤාණධාතු, යා ච තස්සා උප්පජ්ජිත්වා නිරුද්ධාය සමනන්තරා උප්පජ්ජති වොට්ඨබ්බනකිච්චා කිරියමනොවිඤ්ඤාණධාතු, යා ච තස්සා උප්පජ්ජිත්වා නිරුද්ධාය සමනන්තරා උප්පජ්ජති ජවනකිච්චා මනොවිඤ්ඤාණධාතු – තා සබ්බාපි කථිතා හොන්තීති වෙදිතබ්බා. **මනඤ්ච පටිච්චාති** භවඞ්ගමනං. **ධම්මෙ චාති** චතුභූමිකධම්මාරම්මණං. **උප්පජ්ජති මනොවිඤ්ඤාණන්ති** සහාවජ්ජනකං ජවනං නිබ්බත්තති.

ඉමස්මිං පන ඨානෙ හත්ථෙ ගහිතපඤ්හං නාම ගණ්හිංසු. මහාධම්මරක්ඛිතත්ථෙරො කිර නාම දීඝභාණකාභයත්ථෙරං හත්ථෙ ගහෙත්වා ආහ – 'පටිච්චාති නාම ආගතට්ඨානෙ ආවජ්ජනං විසුං න කාතබ්බං, භවඞ්ගනිස්සිතකමෙව කාතබ්බ'න්ති. තස්මා ඉධ **මනොති** සහාවජ්ජනකං භවඞ්ගං. **මනොවිඤ්ඤාණන්ති** ජවනමනොවිඤ්ඤාණං. ඉමස්මිං පන අභිධම්මභාජනීයෙ සොළස ධාතුයො කාමාවචරා, ද්වෙ චතුභූමිකා ලොකියලොකුත්තරමිස්සකා කථිතාති.

අභිධම්මභාජනීයවණ්ණනා.

3. පඤ්හාපුච්ඡකවණ්ණනා

185. පඤ්හාපුච්ඡකෙ අට්ඨාරසන්නං ධාතූනං හෙට්ඨා වුත්තනයානුසාරෙනෙව කුසලාදිභාවො වෙදිතබ්බො. ආරම්මණත්තිකෙසු පන **ඡ ධාතුයො පරිත්තාරම්මණාති** ඉදං පන පඤ්චන්නං චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනං මනොධාතුයා ච එකන්තෙන පඤ්චසු රූපාරම්මණාදීසු පවත්තිං සන්ධාය වුත්තං. **ද්වෙ ධාතුයොති** වුත්තානං පන ධම්මධාතුමනොවිඤ්ඤාණධාතූනං මනායතනධම්මායතනෙසු වුත්තනයෙනෙව පරිත්තාරම්මණාදිතා වෙදිතබ්බා. ඉති ඉමස්මිම්පි පඤ්හාපුච්ඡකෙ සොළස ධාතුයො කාමාවචරා, ද්වෙ චතුභූමිකා

ලොකියලොකුත්තරමිස්සකා කථිතා. එවමයං ධාතුවිභඞ්ගොපි තෙපරිවට්ටං නීහරිත්වාව භාජෙත්වා දෙසිතොති.

සම්මොහවිනොදනියා විභඞ්ගට්ඨකථාය

ධාතුවිභඞ්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

4. සච්චවිභඞ්ගො

1. සුත්තන්තභාජනීයවණ්ණනා

189. ඉදානි තදනන්තරෙ සච්චවිභඞ්ගෙ **චත්තාරී**ති ගණනපරිච්ඡෙදො. **අරියසච්චානී**ති පරිච්ඡින්නධම්මනිදස්සනං. **දුක්ඛං අරියසච්ච**න්තිආදිම්හි පන උද්දෙසවාරෙ –

විභාගතො නිබ්බචන-ලක්ඛණාදිප්පභෙදතො;
අත්ථත්ථුද්ධාරතො චෙව, අනූනාධිකතො තථා.

කමතො අරියසච්චෙසු, යං ඤාණං තස්ස කිච්චතො;
අන්තොගධානං පභෙදො, උපමාතො චතුක්කතො.

සුඤ්ඤතෙකවිධාදීහි, සභාගවිසභාගතො;
විනිච්ඡයො වෙදිතබ්බො, විඤ්ඤුනා සාසනක්කමෙ.

තත්ථ **'විභාගතො'**ති දුක්ඛාදීනඤ්හි චත්තාරො චත්තාරො අත්ථා විභත්තා තථා අවිතථා අනඤ්ඤථා, යෙ දුක්ඛාදීනි අභිසමෙන්තෙහි අභිසමෙතබ්බා. යථාහ, ''දුක්ඛස්ස පීළනට්ඨො, සඞ්ඛතට්ඨො, සන්තාපට්ඨො, විපරිණාමට්ඨො – ඉමෙ චත්තාරො දුක්ඛස්ස දුක්ඛට්ඨා තථා අවිතථා අනඤ්ඤථා. සමුදයස්ස ආයූහනට්ඨො, නිදානට්ඨො, සංයොගට්ඨො, පලිබොධට්ඨො…පෙ…. නිරොධස්ස නිස්සරණට්ඨො, විවෙකට්ඨො, අසඞ්ඛතට්ඨො, අමතට්ඨො…පෙ…. මග්ගස්ස නියානට්ඨො, හෙතුට්ඨො, දස්සනට්ඨො, ආධිපතෙය්‍යට්ඨො – ඉමෙ චත්තාරො මග්ගස්ස මග්ගට්ඨා තථා අවිතථා අනඤ්ඤථා''ති (පටි. ම. 2.8). තථා ''දුක්ඛස්ස පීළනට්ඨො, සඞ්ඛතට්ඨො, සන්තාපට්ඨො, විපරිනාමට්ඨො, අභිසමයට්ඨො''ති (පටි. ම. 2.11) එවමාදි. ඉති එවං විභත්තානං චතුන්නං චතුන්නං අත්ථානං වසෙන දුක්ඛාදීනි වෙදිතබ්බානීති. අයං තාවෙත්ථ විභාගතො විනිච්ඡයො වෙදිතබ්බො.

'නිබ්බචනලක්ඛණාදිප්පභෙදතො'ති එත්ථ පන 'නිබ්බචනතො' තාව ඉධ **'දු'**ඉති අයං සද්දො කුච්ඡිතෙ දිස්සති; කුච්ඡිතඤ්හි පුත්තං දුපුත්තොති වදන්ති. **'ඛං'**සද්දො පන තුච්ඡෙ; තුච්ඡඤ්හි ආකාසං **ඛ**න්ති වුච්චති. ඉදඤ්ච පඨමසච්චං කුච්ඡිතං අනෙකඋපද්දවාධිට්ඨානතො, තුච්ඡං බාලජනපරිකප්පිතධුවසුභසුඛත්තභාවවිරහිතතො. තස්මා කුච්ඡිතත්තා තුච්ඡත්තා ච **දුක්ඛ**න්ති වුච්චති. **'සං'**ඉති ච අයං සද්දො ''සමාගමො සමෙත''න්තිආදීසු (විභ. 199; දී. නි. 2.396) සංයොගං දීපෙති; **'උ'**ඉති අයං

සද්දො ‘‘උප්පන්නං උදිත’’න්තිආදීසු (පාරා. 172; චූළනි. ඛග්ගවිසාණසුත්තනිද්දෙස 141) උප්පත්තිං. **‘අය’**සද්දො පන කාරණං දීපෙති. ඉදඤ්චාපි දුතියසච්චං අවසෙසපච්චයසමායොගෙ සති දුක්ඛස්සුප්පත්තිකාරණං. ඉති දුක්ඛස්ස සංයොගෙ උප්පත්තිකාරණත්තා **දුක්ඛසමුදය**න්ති වුච්චති.

තතියසච්චං පන යස්මා ‘නි’සද්දො අභාවං **‘රොධ’**සද්දො ච චාරකං දීපෙති, තස්මා අභාවො එත්ථ සංසාරචාරකසඞ්ඛාතස්ස දුක්ඛරොධස්ස සබ්බගතිසුඤ්ඤත්තා, සමධිගතෙ වා තස්මිං සංසාරචාරකසඞ්ඛාතස්ස දුක්ඛරොධස්ස අභාවො හොති තප්පටිපක්ඛත්තාතිපි **දුක්ඛනිරොධ**න්ති වුච්චති, දුක්ඛස්ස වා අනුප්පාදනිරොධපච්චයත්තා දුක්ඛනිරොධන්ති. චතුත්ථසච්චං පන යස්මා එතං දුක්ඛනිරොධං ගච්ඡති ආරම්මණවසෙන තදභිමුඛීභූතත්තා, පටිපදා ච හොති දුක්ඛනිරොධප්පත්තියා, තස්මා දුක්ඛනිරොධගාමිනී පටිපදාති වුච්චති.

යස්මා පනෙතානි බුද්ධාදයො අරියා පටිවිජ්ඣන්ති, තස්මා **අරියසච්චානී**ති වුච්චන්ති. යථාහ – ‘‘චතාරිමානි, භික්ඛවෙ, අරියසච්චානි (සං. නි. 5.1097). කතමානි…පෙ…. ඉමානි ඛො, භික්ඛවෙ, චත්තාරි අරියසච්චානි. අරියා ඉමානි පටිවිජ්ඣන්ති, තස්මා **අරියසච්චානී**ති වුච්චන්තී’’ති. අපිච අරියස්ස සච්චානීතිපි අරියසච්චානි. යථාහ – ‘‘සදෙවකෙ, භික්ඛවෙ, ලොකෙ…පෙ…. සදෙවමනුස්සාය තථාගතො අරියො, තස්මා අරියසච්චානීති වුච්චන්තී’’ති. අථ වා එතෙසං අභිසම්බුද්ධත්තා අරියභාවසිද්ධිතොපි අරියසච්චානි. යථාහ – ‘‘ඉමෙසං ඛො, භික්ඛවෙ, චතුන්නං අරියසච්චානං යථාභූතං අභිසම්බුද්ධත්තා තථාගතො අරහං සම්මාසම්බුද්ධො ‘අරියො’ති වුච්චතී’’ති. අපිච ඛො පන අරියානි සච්චානීතිපි අරියසච්චානි; අරියානීති තථානි අවිතථානි අවිසංවාදකානීති අත්ථො. යථාහ – ‘‘ඉමානි ඛො, භික්ඛවෙ, චත්තාරි අරියසච්චානි තථානි අවිතථානි අනඤ්ඤථානි, තස්මා අරියසච්චානීති වුච්චන්තී’’ති. එවමෙත්ථ නිබ්බචනතො විනිච්ඡයො වෙදිතබ්බො.

කථං **‘ලක්ඛණාදිප්පභෙදතො’**? එත්ථ හි බාධනලක්ඛණං දුක්ඛසච්චං, සන්තාපනරසං, පවත්තිපච්චුපට්ඨානං. පභවලක්ඛණං සමුදයසච්චං, අනුපච්ඡෙදකරණරසං, පලිබොධපච්චුපට්ඨානං. සන්තිලක්ඛණං නිරොධසච්චං, අච්චුතිරසං, අනිමිත්තපච්චුපට්ඨානං. නිය්‍යානලක්ඛණං මග්ගසච්චං, කිලෙසප්පහානකරණරසං, වුට්ඨානපච්චුපට්ඨානං. අපිච පවත්තිපවත්තකනිවත්තිනිවත්තකලක්ඛණානි පටිපාටියා. තථා සඞ්ඛතතණ්හාඅසඞ්ඛතදස්සනලක්ඛණානි චාති එවමෙත්ථ ‘ලක්ඛණාදිප්පභෙදතො’ විනිච්ඡයො වෙදිතබ්බො.

‘අත්ථත්ථුද්ධාරතො චෙවා’ති එත්ථ පන **අත්ථතො** තාව කො සච්චට්ඨොති චෙ? යො පඤ්ඤාචක්ඛුනා උපපරික්ඛමානානං මායාව විපරීතකො, මරීචිව

විසංවාදකො, තිත්ථියානං අත්තාව අනුපලබ්භසභාවො ච න හොති; අථ ඛො බාධනපභවසන්තිනියානප්පකාරෙන තච්ඡාවිපරීතභූතභාවෙන අරියඤාණස්ස ගොචරො හොතියෙව; එස අග්ගිලක්ඛණං විය, ලොකපකති විය ච තච්ඡාවිපරීතභූතභාවො සච්චට්ඨොති වෙදිතබ්බො. යථාහ – ''ඉදං දුක්ඛන්ති ඛො, භික්ඛවෙ, තථමෙතං අවිතථමෙතං අනඤ්ඤථමෙත''න්ති (සං. නි. 5.1090) විත්ථාරො. අපිච –

නාබාධකං යතො දුක්ඛං, දුක්ඛා අඤ්ඤං න බාධකං;
බාධකත්තනියාමෙන, තතො සච්චමිදං මතං.

තං විනා නාඤ්ඤතො දුක්ඛං, න හොති න ච තං තතො;
දුක්ඛහෙතුනියාමෙන, ඉති සච්චං විසත්තිකා.

නාඤ්ඤා නිබ්බානතො සන්ති, සන්තං න ච න තං යතො;
සන්තභාවනියාමෙන, තතො සච්චමිදං මතං.

මග්ගා අඤ්ඤං න නියානං, අනියානො න චාපි සො;
තච්ඡනියානභාවත්තා, ඉති සො සච්චසම්මතො.

ඉති තච්ඡාවිපල්ලාස-භූතභාවං චතූසුපි;
දුක්ඛාදීස්වවිසෙසෙන, සච්චට්ඨං ආහු පණ්ඩිතාති.

එවං 'අත්ථතො' විනිච්ඡයො වෙදිතබ්බො.

කථං **'අත්ථුද්ධාරතො'**? ඉධායං 'සච්ච'සද්දො අනෙකෙසු අත්ථෙසු දිස්සති, සෙය්‍යථීදං – ''සච්චං භණෙ, න කුජ්ඣෙය්‍යා''තිආදීසු (ධ. ප. 224) වාචාසච්චෙ. ''සච්චෙ ඨිතා සමණබ්‍රාහ්මණා චා''තිආදීසු (ජා. 2.21.433) විරතිසච්චෙ. ''කස්මා නු සච්චානි වදන්ති නානා, පවාදියාසෙ කුසලාවදානා''තිආදීසු (සු. නි. 891) දිට්ඨිසච්චෙ. ''එකඤ්හි සච්චං න දුතියමත්ථී''තිආදීසු (සු. නි. 890) පරමත්ථසච්චෙ නිබ්බානෙ චෙව මග්ගෙ ච. ''චතුන්නං අරියසච්චානං කති කුසලා''තිආදීසු (විභ. 216) අරියසච්චෙ. ස්වායමිධාපි අරියසච්චෙ වත්තතීති එවමෙත්ථ 'අත්ථුද්ධාරතො'පි විනිච්ඡයො වෙදිතබ්බො.

'අනූනාධිකතො'ති කස්මා පන චත්තාරෙව අරියසච්චානි වුත්තානි, අනූනානි අනධිකානීති චෙ? අඤ්ඤස්සාසම්භවතො, අඤ්ඤතරස්ස ච අනපනෙය්‍යභාවතො; න හි එතෙහි අඤ්ඤං අධිකං වා එතෙසං වා එකම්පි අපනෙතබ්බං සම්භොති. යථාහ – ''ඉධ, භික්ඛවෙ, ආගච්ඡෙය්‍ය සමණො වා

බ්‍රාහ්මණො වා 'නෙතං දුක්ඛං අරියසච්චං, අඤ්ඤං දුක්ඛං අරියසච්චං යං සමණෙන ගොතමෙන දෙසිතං. අහමෙතං දුක්ඛං අරියසච්චං ඨපෙත්වා අඤ්ඤං දුක්ඛං අරියසච්චං පඤ්ඤපෙස්සාමී'ති නෙතං ඨානං විජ්ජතී''තිආදි. යථාහ – ''යො හි කොචි, භික්ඛවෙ, සමණො වා බ්‍රාහ්මණො වා එවං වදෙය්‍ය 'නෙතං දුක්ඛං පඨමං අරියසච්චං, යං සමණෙන ගොතමෙන දෙසිතං. අහමෙතං දුක්ඛං පඨමං අරියසච්චං පච්චක්ඛාය අඤ්ඤං දුක්ඛං පඨමං අරියසච්චං පඤ්ඤපෙස්සාමී'ති නෙතං ඨානං විජ්ජතී''තිආදි (සං. නි. 5.1086).

අපිච පවත්තිමාචික්ඛන්තො භගවා සහෙතුකං ආචික්ඛි, නිවත්තිඤ්ච සඋපායං. ඉති පවත්තිනිවත්තිතදුභයහෙතූනං එතප්පරමතො චත්තාරෙව වුත්තානි. තථා පරිඤ්ඤෙය්‍ය පහාතබ්බ සච්ඡිකාතබ්බ භාවෙතබ්බානං, තණ්හාවත්ථුතණ්හාතණ්හානිරොධතණ්හානිරොධුපායානං, ආලයාලයරාමතාආලයසමුග්ඝාතආලයසමුග්ඝාතූපායානඤ්ච වසෙනාපි චත්තාරෙව වුත්තානීති. එවමෙත්ථ 'අනූනාධිකතො' විනිච්ඡයො වෙදිතබ්බො.

'කමතො'ති අයම්පි දෙසනාක්කමොව. එත්ථ ච ඔළාරිකත්තා සබ්බසත්තසාධාරණත්තා ච සුවිඤ්ඤෙය්‍යාන්ති දුක්ඛසච්චං පඨමං වුත්තං, තස්සෙව හෙතුදස්සනත්ථං තදනන්තරං සමුදයසච්චං, හෙතුනිරොධා ඵලනිරොධොති ඤාපනත්ථං තතො නිරොධසච්චං, තදධිගමුපායදස්සනත්ථං අන්තෙ මග්ගසච්චං. භවසුඛස්සාදගධිතානං වා සත්තානං සංවෙගජනනත්ථං පඨමං දුක්ඛමාහ. තං නෙව අකතං ආගච්ඡති, න ඉස්සරනිම්මානාදිතො හොති, ඉතො පන හොතීති ඤාපනත්ථං තදනන්තරං සමුදයං. තතො සහෙතුකෙන දුක්ඛෙන අභිභූතත්තා සංවිග්ගමානසානං දුක්ඛනිස්සරණගවෙසීනං නිස්සරණදස්සනෙන අස්සාසජනනත්ථං නිරොධං. තතො නිරොධාධිගමත්ථං නිරොධසම්පාපකං මග්ගන්ති එවමෙත්ථ 'කමතො' විනිච්ඡයො වෙදිතබ්බො.

'අරියසච්චෙසු යං ඤාණං තස්ස කිච්චතො'ති සච්චඤාණකිච්චතොපි විනිච්ඡයො වෙදිතබ්බොති අත්ථො. දුවිධඤ්හි සච්චඤාණං – අනුබොධඤාණඤ්ච පටිවෙධඤාණඤ්ච. තත්ථ අනුබොධඤාණං ලොකියං අනුස්සවාදිවසෙන නිරොධෙ මග්ගෙ ච පවත්තති. පටිවෙධඤාණං ලොකුත්තරං නිරොධාරම්මණං කත්වා කිච්චතො චත්තාරිපි සච්චානි පටිවිජ්ඣති. යථාහ – ''යො, භික්ඛවෙ, දුක්ඛං පස්සති දුක්ඛසමුදයම්පි සො පස්සති, දුක්ඛනිරොධම්පි පස්සති, දුක්ඛනිරොධගාමිනිං පටිපදම්පි පස්සතී''ති (සං. නි. 5.1100) සබ්බං වත්තබ්බං. යං පනෙතං ලොකියං, තත්ථ දුක්ඛඤාණං පරියුට්ඨානාභිභවනවසෙන පවත්තමානං සක්කායදිට්ඨිං නිවත්තෙති, සමුදයඤාණං උච්ඡෙදදිට්ඨිං, නිරොධඤාණං සස්සතදිට්ඨිං, මග්ගඤාණං අකිරියදිට්ඨිං; දුක්ඛඤාණං වා ධුවසුභසුඛත්තභාවරහිතෙසු ඛන්ධෙසු ධුවසුභසුඛත්තභාවසඤ්ඤාසඞ්ඛාතං ඵලෙ විප්පටිපත්තිං, සමුදයඤාණං

ඉස්සරප්පධානකාලසභාවාදීහි ලොකො පවත්තතීති අකාරණෙ කාරණාභිමානප්පවත්තං හෙතුම්හි විප්පටිපත්තිං, නිරොධඤාණං අරූපලොකලොකථූපිකාදීසු අපවග්ගග්ගාහභූතං නිරොධෙ විප්පටිපත්තිං, මග්ගඤාණං කාමසුඛල්ලිකඅත්තකිලමථානුයොගප්පභෙදෙ අවිසුද්ධිමග්ගෙ විසුද්ධිමග්ගග්ගාහවසෙන පවත්තං උපායෙ විප්පටිපත්තිං නිවත්තෙති. තෙනෙතං වුච්චති –

> ලොකෙ ලොකප්පභවෙ, ලොකත්ථගමෙ සිවෙ ච තදුපායෙ;
> සම්මුය්හති තාව නරො, න විජානාති යාව සච්චානීති.

එවමෙත්ථ ‘ඤාණකිච්චතො’පි විනිච්ඡයො වෙදිතබ්බො.

‘අන්තොගධානං පභෙදා’ති දුක්ඛසච්චස්මිඤ්හි, ඨපෙත්වා තණ්හඤ්චෙව අනාසවධම්මෙ ච, සෙසා සබ්බධම්මා අන්තොගධා; සමුදයසච්චෙ ඡත්තිංස තණ්හාවිචරිතානි; නිරොධසච්චං අසම්මිස්සං; මග්ගසච්චෙ සම්මාදිට්ඨිමුඛෙන වීමංසිද්ධිපාදපඤ්ඤින්ද්‍රියපඤ්ඤාබලධම්මවිචයසම්බොජ්ඣඞ්ගානි. සම්මාසඞ්කප්පාපදෙසෙන තයො නෙක්ඛම්මවිතක්කාදයො, සම්මාවාචාපදෙසෙන චත්තාරි වචීසුචරිතානි, සම්මාකම්මන්තාපදෙසෙන තීණි කායසුචරිතානි, සම්මාආජීවමුඛෙන අප්පිච්ඡතා සන්තුට්ඨිතා ච, සබ්බෙසංයෙව වා එතෙසං සම්මාවාචාකම්මන්තාජීවානං අරියකන්තසීලත්තා සීලස්ස ච සද්ධාහත්ථෙන පටිග්ගහෙතබ්බත්තා තෙසං අත්ථිතාය ච අත්ථිභාවතො සද්ධින්ද්‍රියසද්ධාබලඡන්දිද්ධිපාදා, සම්මාවායාමාපදෙසෙන චතුබ්බිධසම්මප්පධානවීරියින්ද්‍රියවීරියබලවීරියසම්බොජ්ඣඞ්ගානි, සම්මාසතිඅපදෙසෙන චතුබ්බිධසතිපට්ඨානසතින්ද්‍රියසතිබලසතිසම්බොජ්ඣඞ්ගානි, සම්මාසමාධිඅපදෙසෙන සවිතක්කසවිචාරාදයො තයො තයො සමාධී, චිත්තසමාධිසමාධින්ද්‍රියසමාධිබලපීතිපස්සද්ධිසමාධිඋපෙක්ඛාසම්බොජ්ඣඞ්ගානි අන්තොගධානීති. එවමෙත්ථ ‘අන්තොගධානං පභෙදා’පි විනිච්ඡයො වෙදිතබ්බො.

‘උපමාතො’ති භාරො විය හි දුක්ඛසච්චං දට්ඨබ්බං, භාරාදානමිව සමුදයසච්චං, භාරනික්ඛෙපනමිව නිරොධසච්චං, භාරනික්ඛෙපනූපායො විය මග්ගසච්චං; රොගො විය ච දුක්ඛසච්චං, රොගනිදානමිව සමුදයසච්චං, රොගවූපසමො විය නිරොධසච්චං, භෙසජ්ජමිව මග්ගසච්චං; දුබ්භික්ඛමිව වා දුක්ඛසච්චං, දුබ්බුට්ඨි විය සමුදයසච්චං, සුභික්ඛමිව නිරොධසච්චං, සුවුට්ඨි විය මග්ගසච්චං. අපිච වෙරීවෙරමූලවෙරසමුග්ඝාතවෙරසමුග්ඝාතුපායෙහි, විසරුක්ඛරුක්ඛමූලමූලුපච්ඡෙදතදුපච්ඡෙදුපායෙහි, භයභයමූලනිබ්භයතදධිගමුපායෙහි,

ඔරිමතීරමහොඝපාරිමතීරතංසම්පාපකවායාමෙහි ච යොජෙත්වාපෙතානි උපමාතො වෙදිතබ්බානීති. එවමෙත්ථ 'උපමාතො' විනිච්ඡයො වෙදිතබ්බො.

'චතුක්කතො'ති අත්ථි චෙත්ථ දුක්ඛං න අරියසච්චං, අත්ථි අරියසච්චං න දුක්ඛං, අත්ථි දුක්ඛඤ්චෙව අරියසච්චඤ්ච, අත්ථි නෙව දුක්ඛං න අරියසච්චං. එස නයො සමුදයාදීසු. තත්ථ මග්ගසම්පයුත්තා ධම්මා සාමඤ්ඤඵලානි ච ''යදනිච්චං තං දුක්ඛ''න්ති (සං. නි. 3.15) වචනතො සඞ්ඛාරදුක්ඛතාය දුක්ඛං න අරියසච්චං. නිරොධො අරියසච්චං න දුක්ඛං. ඉතරං පන අරියසච්චද්වයං සියා දුක්ඛං අනිච්චතො, න පන යස්ස පරිඤ්ඤාය භගවති බ්‍රහ්මචරියං වුස්සති තථත්ථෙන. සබ්බාකාරෙන පන උපාදානක්ඛන්ධපඤ්චකං දුක්ඛඤ්චෙව අරියසච්චඤ්ච අඤ්ඤත්‍ර තණ්හාය. මග්ගසම්පයුත්තා ධම්මා සාමඤ්ඤඵලානි ච යස්ස පරිඤ්ඤත්ථං භගවති බ්‍රහ්මචරියං වුස්සති තථත්ථෙන නෙව දුක්ඛං න අරියසච්චං. එවං සමුදයාදීසුපි යථායොගං යොජෙත්වා 'චතුක්කතො'පෙත්ථ විනිච්ඡයො වෙදිතබ්බො.

'සුඤ්ඤතෙකවිධාදීහී'ති එත්ථ සුඤ්ඤතො තාව පරමත්ථෙන හි සබ්බානෙව සච්චානි වෙදකකාරකනිබ්බුතගමකාභාවතො සුඤ්ඤානීති වෙදිතබ්බානි. තෙනෙතං වුච්චති –

දුක්ඛමෙව හි න කොචි දුක්ඛිතො, කාරකො න කිරියාව විජ්ජති;
අත්ථි නිබ්බුති න නිබ්බුතො පුමා, මග්ගමත්ථි ගමකො න විජ්ජතීති.

අථ වා –

ධුවසුභසුඛත්තසුඤ්ඤං, පුරිමද්වයමත්තසුඤ්ඤමමතපදං;
ධුවසුඛඅත්තවිරහිතො, මග්ගො ඉති සුඤ්ඤතො තෙසු.

නිරොධසුඤ්ඤානි වා තීණි, නිරොධො ච සෙසත්තයසුඤ්ඤො. ඵලසුඤ්ඤො වා එත්ථ හෙතු සමුදයෙ දුක්ඛස්සාභාවතො මග්ගෙ ච නිරොධස්ස, න ඵලෙන සගබ්භො පකතිවාදීනං පකති විය. හෙතුසුඤ්ඤඤ්ච ඵලං දුක්ඛසමුදයානං නිරොධමග්ගානඤ්ච අසමවායා, න හෙතුසමවෙතං හෙතුඵලං හෙතුඵලසමවායවාදීනං ද්විඅණුකාදීනි විය. තෙනෙතං වුච්චති –

තයමිධ නිරොධසුඤ්ඤං, තයෙන තෙනාපි නිබ්බුති සුඤ්ඤා;
සුඤ්ඤො ඵලෙන හෙතු, ඵලම්පි තං හෙතුනා සුඤ්ඤන්ති.

එවං තාව 'සුඤ්ඤතො' විනිච්ඡයො වෙදිතබ්බො.

'එකවිධාදීහී'ති සබ්බමෙව චෙත්ථ දුක්ඛං එකවිධං පවත්තිභාවතො, දුවිධං නාමරූපතො, තිවිධං කාමරූපාරූපූපපත්තිභවභෙදතො, චතුබ්බිධං චතුආහාරභෙදතො, පඤ්චවිධං පඤ්චුපාදානක්ඛන්ධභෙදතො. සමුදයොපි එකවිධො පවත්තකභාවතො, දුවිධො දිට්ඨිසම්පයුත්තාසම්පයුත්තතො, තිවිධො කාමභවවිභවතණ්හාභෙදතො, චතුබ්බිධො චතුමග්ගප්පහෙය්‍යතො, පඤ්චවිධො රූපාභිනන්දනාදිභෙදතො, ඡබ්බිධො ඡතණ්හාකායභෙදතො. නිරොධොපි එකවිධො අසඞ්ඛතධාතුභාවතො, පරියායෙන පන දුවිධො සඋපාදිසෙසඅනුපාදිසෙසතො, තිවිධො භවත්තයවූපසමතො, චතුබ්බිධො චතුමග්ගාධිගමනීයතො, පඤ්චවිධො පඤ්චාභිනන්දනවූපසමතො, ඡබ්බිධො ඡතණ්හාකායක්ඛයභෙදතො. මග්ගොපි එකවිධො භාවෙතබ්බතො, දුවිධො සමථවිපස්සනාභෙදතො දස්සනභාවනාභෙදතො වා, තිවිධො ඛන්ධත්තයභෙදතො. අයඤ්හි සප්පදෙසත්තා නගරං විය රජ්ජෙන නිප්පදෙසෙහි තීහි ඛන්ධෙහි සඞ්ගහිතො. යථාහ –

> ''න ඛො, ආවුසො විසාඛ, අරියෙන අට්ඨඞ්ගිකෙන මග්ගෙන තයො ඛන්ධා සඞ්ගහිතා. තීහි ච ඛො, ආවුසො විසාඛ, ඛන්ධෙහි අරියො අට්ඨඞ්ගිකො මග්ගො සඞ්ගහිතො. යා චාවුසො විසාඛ, සම්මාවාචා, යො ච සම්මාකම්මන්තො, යො ච සම්මාආජීවො – ඉමෙ ධම්මා සීලක්ඛන්ධෙ සඞ්ගහිතා; යො ච සම්මාවායාමො, යා ච සම්මාසති, යො ච සම්මාසමාධි – ඉමෙ ධම්මා සමාධික්ඛන්ධෙ සඞ්ගහිතා; යා ච සම්මාදිට්ඨි, යො ච සම්මාසඞ්කප්පො – ඉමෙ ධම්මා පඤ්ඤාක්ඛන්ධෙ සඞ්ගහිතා''ති (ම. නි. 1.462).

එත්ථ හි සම්මාවාචාදයො තයො සීලමෙව. තස්මා තෙ සජාතිතො සීලක්ඛන්ධෙන සඞ්ගහිතා. කිඤ්චාපි හි පාළියං සීලක්ඛන්ධෙති භුම්මෙන නිද්දෙසො කතො, අත්ථො පන කරණවසෙනෙව වෙදිතබ්බො. සම්මාවායාමාදීසු පන තීසු සමාධි අත්තනො ධම්මතාය ආරම්මණෙ එකග්ගභාවෙන අප්පෙතුං න සක්කොති, වීරියෙ පන පග්ගහකිච්චං සාධෙන්තෙ සතියා ච අපිලාපනකිච්චං සාධෙන්තියා ලද්ධූපකාරො හුත්වා සක්කොති.

තත්‍රායං උපමා – යථා හි නක්ඛත්තං කීළිස්සාමාති උය්‍යානං පවිට්ඨෙසු තීසු සහායෙසු එකො සුපුප්ඵිතං චම්පකරුක්ඛං දිස්වා හත්ථං උක්ඛිපිත්වාපි ගහෙතුං න සක්කුණෙය්‍ය. අථස්ස දුතියො ඔනමිත්වා පිට්ඨිං දදෙය්‍ය. සො තස්ස පිට්ඨියං ඨත්වාපි කම්පමානො ගහෙතුං න සක්කුණෙය්‍ය. අථස්ස ඉතරො අංසකූටං උපනාමෙය්‍ය. සො එකස්ස පිට්ඨියං ඨත්වා එකස්ස අංසකූටං ඔලුබ්භ යථාරුචි පුප්ඵානි ඔචිනිත්වා පිළන්ධිත්වා නක්ඛත්තං කීළෙය්‍ය. එවංසම්පදමිදං දට්ඨබ්බං.

එකතො උය්‍යානං පවිට්ඨා තයො සහායා විය හි එකතො ජාතා සම්මාවායාමාදයො තයො ධම්මා, සුපුප්ඵිතචම්පකරුක්ඛො විය ආරම්මණං, හත්ථං උක්ඛිපිත්වාපි ගහෙතුං අසක්කොන්තො විය අත්තනො ධම්මතාය ආරම්මණෙ එකග්ගභාවෙන අප්පෙතුං අසක්කොන්තො සමාධි, පිට්ඨිං දත්වා ඔනතසහායො විය වායාමො, අංසකූටං දත්වා ඨිතසහායො විය සති. යථා තෙසු එකස්ස පිට්ඨියං ඨත්වා එකස්ස අංසකූටං ඔලුබ්භ ඉතරො යථාරුචි පුප්ඵං ගහෙතුං සක්කොති, එවමෙව වීරියෙ පග්ගහකිච්චං සාධෙන්තෙ සතියා ච අපිලාපනකිච්චං සාධෙන්තියා ලද්ධූපකාරො සමාධි සක්කොති ආරම්මණෙ එකග්ගභාවෙන අප්පෙතුං. තස්මා සමාධියෙවෙත්ථ සජාතිතො සමාධික්ඛන්ධෙන සඞ්ගහිතො. වායාමසතියො පන කිරියතො සඞ්ගහිතා හොන්ති.

සම්මාදිට්ඨිසම්මාසඞ්කප්පෙසුපි පඤ්ඤා අත්තනො ධම්මතාය ‘අනිච්චං දුක්ඛං අනත්තා’ති ආරම්මණං නිච්ඡෙතුං න සක්කොති, විතක්කෙ පන ආකොටෙත්වා ආකොටෙත්වා දෙන්තෙ සක්කොති. කථං? යථා හි හෙරඤ්ඤිකො කහාපණං හත්ථෙ ඨපෙත්වා සබ්බභාගෙසු ඔලොකෙතුකාමො සමානොපි න චක්ඛුතලෙනෙව පරිවත්තෙතුං සක්කොති, අඞ්ගුලිපබ්බෙහි පන පරිවත්තෙත්වා පරිවත්තෙත්වා ඉතො චිතො ච ඔලොකෙතුං සක්කොති; එවමෙව න පඤ්ඤා අත්තනො ධම්මතාය අනිච්චාදිවසෙන ආරම්මණං නිච්ඡෙතුං සක්කොති, අභිනිරොපනලක්ඛණෙන පන ආහනනපරියාහනනරසෙන විතක්කෙන ආකොටෙන්තෙන විය පරිවත්තෙන්තෙන විය ච ආදාය ආදාය දින්නමෙව නිච්ඡෙතුං සක්කොති. තස්මා ඉධාපි සම්මාදිට්ඨියෙව සජාතිතො පඤ්ඤාක්ඛන්ධෙන සඞ්ගහිතා, සම්මාසඞ්කප්පො පන කිරියතො සඞ්ගහිතො හොති. ඉති ඉමෙහි තීහි ඛන්ධෙහි මග්ගො සඞ්ගහං ගච්ඡති. තෙන වුත්තං – ‘‘තිවිධො ඛන්ධත්තයභෙදතො’’ති. චතුබ්බිධො සොතාපත්තිමග්ගාදිවසෙන.

අපිච සබ්බානෙව සච්චානි එකවිධානි අවිතථත්තා අභිඤ්ඤෙය්‍යත්තා වා, දුවිධානි ලොකියලොකුත්තරතො සඞ්ඛතාසඞ්ඛතතො ච, තිවිධානි දස්සනභාවනාහි පහාතබ්බතො අප්පහාතබ්බතො නෙවපහාතබ්බනාපහාතබ්බතො ච, චතුබ්බිධානි පරිඤ්ඤෙය්‍යාදිභෙදතොති. එවමෙත්ථ ‘එකවිධාදීහි’ විනිච්ඡයො වෙදිතබ්බො.

‘සභාගවිසභාගතො’ති සබ්බානෙව ච සච්චානි අඤ්ඤමඤ්ඤං සභාගානි අවිතථතො අත්තසුඤ්ඤතො දුක්කරපටිවෙධතො ච. යථාහ –

‘‘තං කිං මඤ්ඤසි, ආනන්ද, කතමං නු ඛො දුක්කරතරං වා දුරභිසම්භවතරං වා – යො දූරතොව සුඛුමෙන තාලච්ඡිග්ගළෙන අසනං

අතිපාතෙය්‍යා පොඞ්ඛානුපොඞ්ඛං අවිරාධිතං, යො වා සත්තධා භින්නස්ස වාලස්ස කොටියා කොටිං පටිවිජ්ඣෙය්‍යා''ති? ''එතදෙව, භන්තෙ, දුක්කරතරඤ්චෙව දුරභිසම්භවතරඤ්ච – යො සත්තධා භින්නස්ස වාලස්ස කොටියා කොටිං පටිවිජ්ඣෙය්‍යා''ති. ''තතො ඛො තෙ, ආනන්ද, දුප්පටිවිජ්ඣතරං පටිවිජ්ඣන්ති යෙ ඉදං දුක්ඛන්ති යථාභූතං පටිවිජ්ඣන්ති...පෙ.... අයං දුක්ඛනිරොධගාමිනී පටිපදාති යථාභූතං පටිවිජ්ඣන්තී''ති (සං. නි. 5.1115).

විසභාගානි සලක්ඛණවවත්ථානතො. පුරිමානි ච ද්වෙ සභාගානි දුරවගාහත්ථෙන ගම්භීරත්තා ලොකියත්තා සාසවත්තා ච, විසභාගානි ඵලහෙතුභෙදතො පරිඤ්ඤෙය්‍යප්පහාතබ්බතො ච. පච්ඡිමානිපි ද්වෙ සභාගානි ගම්භීරත්ථෙන දුරවගාහත්තා ලොකුත්තරත්තා අනාසවත්තා ච, විසභාගානි විසයවිසයීභෙදතො සච්ඡිකාතබ්බභාවෙතබ්බතො ච. පඨමතතියානි චාපි සභාගානි ඵලාපදෙසතො, විසභාගානි සඞ්ඛතාසඞ්ඛතතො. දුතියචතුත්ථානි චාපි සභාගානි හෙතුඅපදෙසතො, විසභාගානි එකන්තකුසලාකුසලතො. පඨමචතුත්ථානි චාපි සභාගානි සඞ්ඛතතො, විසභාගානි ලොකියලොකුත්තරතො. දුතියතතියානි චාපි සභාගානි නෙවසෙක්ඛානාසෙක්ඛභාවතො, විසභාගානි සාරම්මණානාරම්මණතො.

ඉති එවං පකාරෙහි, නයෙහි ච විචක්ඛණො;
විජඤ්ඤා අරියසච්චානං, සභාගවිසභාගතන්ති.

සුත්තන්තභාජනීයඋද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

1. දුක්ඛසච්චනිද්දෙසවණ්ණනා

ජාතිනිද්දෙසො

190. ඉදානි සඞ්ඛෙපතො උද්දිට්ඨානි දුක්ඛාදීනි විභජිත්වා දස්සෙතුං අයං **තත්ථ කතමං දුක්ඛං අරියසච්චං ජාතිපි දුක්ඛා**ති නිද්දෙසවාරො ආරද්ධො. තත්ථ ජාති වෙදිතබ්බා, ජාතියා දුක්ඛට්ඨො වෙදිතබ්බො; ජරා, මරණං, සොකො, පරිදෙවො, දුක්ඛං, දොමනස්සං, උපායාසො, අප්පියසම්පයොගො, පියවිප්පයොගො වෙදිතබ්බො; අප්පියසම්පයොගස්ස පියවිප්පයොගස්ස දුක්ඛට්ඨො වෙදිතබ්බො; ඉච්ඡා වෙදිතබ්බා, ඉච්ඡාය දුක්ඛට්ඨො වෙදිතබ්බො; ඛන්ධා වෙදිතබ්බා, ඛන්ධානං දුක්ඛට්ඨො වෙදිතබ්බො.

තත්ථ දුක්ඛස්ස අරියසච්චස්ස කථනත්ථාය අයං මාතිකා – ඉදඤ්හි දුක්ඛං නාම අනෙකං නානප්පකාරං, සෙය්‍යථිදං – දුක්ඛදුක්ඛං, විපරිණාමදුක්ඛං,

සඞ්ඛාරදුක්ඛං, පටිච්ඡන්නදුක්ඛං, අප්පටිච්ඡන්නදුක්ඛං, පරියායදුක්ඛං, නිප්පරියායදුක්ඛන්ති.

තත්ථ කායිකචෙතසිකා දුක්ඛවෙදනා සභාවතො ච නාමතො ච දුක්ඛත්තා **‘දුක්ඛදුක්ඛං’** නාම. සුඛවෙදනා විපරිණාමෙන දුක්ඛුප්පත්තිහෙතුතො **‘විපරිණාමදුක්ඛං’** නාම. උපෙක්ඛාවෙදනා චෙව අවසෙසා ච තෙභූමකා සඞ්ඛාරා උදයබ්බයපීළිතත්තා **‘සඞ්ඛාරදුක්ඛං’** නාම. තථා පීළනං පන මග්ගඵලානම්පි අත්ථි. තස්මා එතෙ ධම්මා දුක්ඛසච්චපරියාපන්නත්තෙන සඞ්ඛාරදුක්ඛං නාමාති වෙදිතබ්බා. කණ්ණසූලදන්තසූලරාගජපරිළාහදොසජපරිළාහාදි කායිකචෙතසිකො ආබාධො පුච්ඡිත්වා ජානිතබ්බතො උපක්කමස්ස ච අපාකටභාවතො **‘පටිච්ඡන්නදුක්ඛං’** නාම, අපාකටදුක්ඛන්තිපි වුච්චති. ද්වත්තිංසකම්මකාරණාදිසමුට්ඨානො ආබාධො අපුච්ඡිත්වාව ජානිතබ්බතො උපක්කමස්ස ච පාකටභාවතො **‘අප්පටිච්ඡන්නදුක්ඛං’** නාම, පාකටදුක්ඛන්තිපි වුච්චති. ඨපෙත්වා දුක්ඛදුක්ඛං සෙසං දුක්ඛසච්චවිභඞ්ගෙ ආගතං ජාතිආදි සබ්බම්පි තස්ස තස්ස දුක්ඛස්ස වත්ථුභාවතො **‘පරියායදුක්ඛං’** නාම. දුක්ඛදුක්ඛං **‘නිප්පරියායදුක්ඛං’** නාම.

තත්ථ පරියායදුක්ඛං නිප්පරියායදුක්ඛන්ති ඉමස්මිං පදද්වයෙ ඨත්වා දුක්ඛං අරියසච්චං කථෙතබ්බං. අරියසච්චඤ්ච නාමෙතං පාළියං සඞ්ඛෙපතොපි ආගච්ඡති විත්ථාරතොපි. සඞ්ඛෙපතො ආගතට්ඨානෙ සඞ්ඛෙපෙනපි විත්ථාරෙනපි කථෙතුං වට්ටති. විත්ථාරතො ආගතට්ඨානෙ පන විත්ථාරෙනෙව කථෙතුං වට්ටති, න සඞ්ඛෙපෙන. තං ඉදං ඉමස්මිං ඨානෙ විත්ථාරෙන ආගතන්ති විත්ථාරෙනෙව කථෙතබ්බං. තස්මා යං තං නිද්දෙසවාරෙ ‘‘තත්ථ කතමං දුක්ඛං අරියසච්චං? ජාතිපි දුක්ඛා’’තිආදීනි පදානි ගහෙත්වා ‘‘ජාති වෙදිතබ්බා, ජාතියා දුක්ඛට්ඨො වෙදිතබ්බො’’තිආදි වුත්තං. තත්ථ ජාතිආදීනි තාව ‘‘තත්ථ කතමා ජාති? යා තෙසං තෙසං සත්තානං තම්හි තම්හි සත්තනිකායෙ ජාති සඤ්ජාතී’’ති ඉමස්ස පන පදභාජනීයස්ස වසෙන වෙදිතබ්බානි.

191. තත්‍රායං අත්ථවණ්ණනා – **තෙසං තෙසං සත්තානන්ති** අයං සඞ්ඛෙපතො අනෙකෙසං සත්තානං සාධාරණනිද්දෙසො. යා දෙවදත්තස්ස ජාති, යා සොමදත්තස්ස ජාතීති එවඤ්හි දිවසම්පි කථීයමානෙ නෙව සත්තා පරියාදානං ගච්ඡන්ති, න සබ්බං අපරත්ථදීපනං සිජ්ඣති. ඉමෙහි පන ද්වීහි පදෙහි න කොචි සත්තො අපරියාදින්නො හොති, න කිඤ්චි අපරත්ථදීපනං න සිජ්ඣති. තෙන වුත්තං – ‘‘යා තෙසං තෙසං සත්තාන’’න්ති. **තම්හි තම්හීති** අයං ජාතිගතිවසෙන අනෙකෙසං සත්තනිකායානං සාධාරණනිද්දෙසො. **සත්තනිකායෙති** සත්තානං නිකායෙ, සත්තඝටායං සත්තසමූහෙති අත්ථො.

ජාතීති අයං ජාතිසද්දො අනෙකත්ථො. තථා හෙස ''එකම්පි ජාතිං, ද්වෙපි ජාතියො''ති (පාරා. 12; ම. නි. 2.257) එත්ථ භවෙ ආගතො. ''අත්ථි විසාඛෙ, නිගණ්ඨා නාම සමණජාතිකා''ති (අ. නි. 3.71) එත්ථ නිකායෙ. ''තිරියා නාම තිණජාති නාභියා උග්ගන්ත්වා නභං ආහච්ච ඨිතා අහොසී''ති (අ. නි. 5.196) එත්ථ පඤ්ඤත්තියං. ''ජාති ද්වීහි ඛන්ධෙහි සඞ්ගහිතා''ති (ධාතු. 71) එත්ථ සඞ්ඛතලක්ඛණෙ. ''යං, භික්ඛවෙ, මාතුකුච්ඡිම්හි පඨමං චිත්තං උප්පන්නං, පඨමං විඤ්ඤාණං පාතුභූතං, තදුපාදාය සාවස්ස ජාතී''ති (මහාව. 124) එත්ථ පටිසන්ධියං. ''සම්පතිජාතො, ආනන්ද, බොධිසත්තො''ති (ම. නි. 3.207) එත්ථ පසූතියං. ''අනුපක්කුට්ඨො ජාතිවාදෙනා''ති (දී. නි. 1.331) එත්ථ කුලෙ. ''යතොහං, භගිනි, අරියාය ජාතියා ජාතො''ති (ම. නි. 2.351) එත්ථ අරියසීලෙ. ඉධ පනායං සවිකාරෙසු පඨමාභිනිබ්බත්තක්ඛන්ධෙසු වත්තති. තස්මා ජායමානකවසෙන ජාතීති ඉදමෙත්ථ සභාවපච්චත්තං. සඤ්ජායනවසෙන **සඤ්ජාතීති** උපසග්ගෙන පදං වඩ්ඪිතං. ඔක්කමනවසෙන **ඔක්කන්ති**. ජායනට්ඨෙන වා **ජාති,** සා අපරිපුණ්ණායතනවසෙන යුත්තා. සඤ්ජායනට්ඨෙන **සඤ්ජාති,** සා පරිපුණ්ණායතනවසෙන යුත්තා. ඔක්කමනට්ඨෙන **ඔක්කන්ති,** සා අණ්ඩජජලාබුජවසෙන යුත්තා. තෙ හි අණ්ඩකොසඤ්ච වත්ථිකොසඤ්ච ඔක්කමන්ති, ඔක්කමන්තාපි පවිසන්තා විය පටිසන්ධිං ගණ්හන්ති. අභිනිබ්බත්තනට්ඨෙන **අභිනිබ්බත්ති**. සා සංසෙදජඔපපාතිකවසෙන යුත්තා. තෙ හි පාකටා එව හුත්වා නිබ්බත්තන්ති. අයං තාව සම්මුතිකථා.

ඉදානි පරමත්ථකථා හොති. ඛන්ධා එව හි පරමත්ථතො පාතුභවන්ති, න සත්තා. තත්ථ ච **ඛන්ධානන්ති** එකවොකාරභවෙ එකස්ස, චතුවොකාරභවෙ චතුන්නං, පඤ්චවොකාරභවෙ පඤ්චන්නං ගහණං වෙදිතබ්බං. **පාතුභාවොති** උප්පත්ති. **ආයතනානන්ති** එත්ථ තත්‍ර තත්‍ර උප්පජ්ජමානායතනවසෙන සඞ්ගහො වෙදිතබ්බො. **පටිලාභොති** සන්තතියං පාතුභාවොයෙව; පාතුභවන්තානෙව හි තානි පටිලද්ධානි නාම හොන්ති. **අයං වුච්චති ජාතීති** අයං ජාති නාම කථියති. සා පනෙසා තත්ථ තත්ථ භවෙ පඨමාභිනිබ්බත්තිලක්ඛණා, නීය්‍යාතනරසා, අතීතභවතො ඉධ උම්මුජ්ජනපච්චුපට්ඨානා, ඵලවසෙන දුක්ඛවිචිත්තතාපච්චුපට්ඨානා වා.

ඉදානි **'ජාතියා දුක්ඛට්ඨො වෙදිතබ්බො'**ති අයඤ්හි ජාති සයං න දුක්ඛා, දුක්ඛුප්පත්තියා පන වත්ථුභාවෙන දුක්ඛාති වුත්තා. කතරදුක්ඛස්ස පනායං වත්ථූති? යං තං බාලපණ්ඩිතසුත්තාදීසු (ම. නි. 3.246 ආදයො) භගවතාපි උපමාවසෙන පකාසිතං ආපායිකංදුක්ඛං, යඤ්ච සුගතියං මනුස්සලොකෙ ගබ්භොක්කන්තිමූලකාදිභෙදං දුක්ඛං උප්පජ්ජති, තස්ස සබ්බස්සාපි එසා වත්ථු. තත්‍රිදං ගබ්භොක්කන්තිමූලකාදිභෙදං දුක්ඛං – අයඤ්හි සත්තො මාතුකුච්ඡිම්හි නිබ්බත්තමානො න උප්පලපදුමපුණ්ඩරීකාදීසු නිබ්බත්තති. අථ ඛො හෙට්ඨා

ආමාසයස්ස උපරි පක්කාසයස්ස උදරපටලපිට්ඨිකණ්ඩකානං වෙමජ්ඣෙ පරමසම්බාධෙ තිබ්බන්ධකාරෙ නානාකුණපගන්ධපරිභාවිතෙ අසුචිපරමදුග්ගන්ධපවනවිචරිතෙ අධිමත්තජෙගුච්ඡෙ කුච්ඡිප්පදෙසෙ පූතිමච්ඡපූතිකුම්මාසචන්දනිකාදීසු කිමි විය නිබ්බත්තති. සො තත්ථ නිබ්බත්තො දස මාසෙ මාතුකුච්ඡිසම්භවෙන උස්මනා පුටපාකං විය පච්චමානො පිට්ඨපිණ්ඩි විය සෙදියමානො සමිඤ්ජනපසාරණාදිරහිතො අධිමත්තං දුක්ඛං පච්චනුභොතීති. ඉදං තාව **'ගබ්භොක්කන්තිමූලකං'** දුක්ඛං.

යං පන සො මාතු සහසා උපක්ඛලනගමනනිසීදනඋට්ඨානපරිවත්තනාදීසු සුරාධුත්තහත්ථගතො එළකො විය අහිගුණ්ඩිකහත්ථගතො සප්පපොතකො විය ච ආකඩ්ඪනපරිකඩ්ඪනඔධුනනනිද්ධුනනාදිනා උපක්කමෙන අධිමත්තං දුක්ඛමනුභවති, යඤ්ච මාතු සීතුදකපානකාලෙ සීතනරකූපපන්නො විය, උණ්හයාගුභත්තාදිඅජ්ඣොහරණකාලෙ අඞ්ගාරවුට්ඨිසම්පරිකිණ්ණො විය, ලොණම්බිලාදිඅජ්ඣොහරණකාලෙ ඛාරාපටිච්ඡකාදිකම්මකාරණප්පත්තො විය තිබ්බං දුක්ඛමනුභොති – ඉදං **'ගබ්භපරිහරණමූලකං'** දුක්ඛං.

යං පනස්ස මූළ්හගබ්භාය මාතුයා මිත්තාමච්චසුහජ්ජාදීහිපි අදස්සනාරහෙ දුක්ඛුප්පත්තිට්ඨානෙ ඡෙදනඵාලනාදීහි දුක්ඛං උප්පජ්ජති – ඉදං **'ගබ්භවිපත්තිමූලකං'** දුක්ඛං. යං විජායමානාය මාතුයා කම්මජෙහි වාතෙහි පරිවත්තෙත්වා නරකපපාතං විය අතිභයානකං යොනිමග්ගං පටිපාතියමානස්ස පරමසම්බාධෙන යොනිමුඛෙන තාළච්ඡිග්ගළෙන විය නික්කඩ්ඪියමානස්ස මහානාගස්ස නරකසත්තස්ස විය ච සඞ්ඝාටපබ්බතෙහි විචුණ්ණියමානස්ස දුක්ඛං උප්පජ්ජති – ඉදං **'විජායනමූලකං'** දුක්ඛං. යං පන ජාතස්ස තරුණවණසදිසස්ස සුකුමාරසරීරස්ස හත්ථග්ගහණන්හාපනධොවනචොළපරිමජ්ජනාදිකාලෙ සූචිමුඛඛුරධාරවිජ්ඣනඵාලනසදිසං දුක්ඛං උප්පජ්ජති – ඉදං මාතුකුච්ඡිතො **'බහි නික්ඛමනමූලකං'** දුක්ඛං. යං තතො පරං පවත්තියං අත්තනාව අත්තානං වධන්තස්ස, අචෙලකවතාදිවසෙන ආතාපනපරිතාපනානුයොගමනුයුත්තස්ස, කොධවසෙන අභුඤ්ජන්තස්ස, උබ්බන්ධන්තස්ස ච දුක්ඛං හොති – ඉදං **'අත්තූපක්කමමූලකං'** දුක්ඛං.

යං පන පරතො වධබන්ධනාදීනි අනුභවන්තස්ස දුක්ඛං උප්පජ්ජති – ඉදං **'පරූපක්කමමූලකං'** දුක්ඛන්ති. ඉති ඉමස්ස සබ්බස්සාපි දුක්ඛස්ස අයං ජාති වත්ථුමෙව හොතීති. තෙනෙතං වුච්චති –

> ජායෙථ නො චෙ නරකෙසු සත්තො,
> තත්ථග්ගිදාහාදිකමප්පසය්හං;
> ලභෙථ දුක්ඛං නු කුහිං පතිට්ඨං,

ඉච්චාහ දුක්ඛාති මුනීධ ජාතිං.

දුක්ඛං තිරච්ඡෙසු කසාපතොද-
දණ්ඩාභිඝාතාදිභවං අනෙකං;
යං තං කථං තත්ථ භවෙය්‍ය ජාතිං,
විනා තහිං ජාති තතොපි දුක්ඛා.

පෙතෙසු දුක්ඛං පන ඛුප්පිපාසා-
වාතාතපාදිප්පභවං විචිත්තං;
යස්මා අජාතස්ස න තත්ථ අත්ථි,
තස්මාපි දුක්ඛං මුනි ජාතිමාහ.

තිබ්බන්ධකාරෙ ච අසය්හසීතෙ,
ලොකන්තරෙ යං අසුරෙසු දුක්ඛං;
න තං භවෙ තත්ථ න චස්ස ජාති,
යතො අයං ජාති තතොපි දුක්ඛා.

යඤ්චාපි ගූථනරකෙ විය මාතුගබ්භෙ,
සත්තො වසං චිරමතො බහි නික්ඛමනඤ්ච;
පප්පොති දුක්ඛමතිඝොරමිදම්පි නත්ථි,
ජාතිං විනා ඉතිපි ජාතිරයඤ්හි දුක්ඛා.

කිං භාසිතෙන බහුනා නනු යං කුහිඤ්චි,
අත්ථීධ කිඤ්චිදපි දුක්ඛමිදං කදාචි;
නෙවත්ථි ජාතිවිරහෙ යදතො මහෙසී,
දුක්ඛාති සබ්බපඨමං ඉමමාහ ජාතින්ති.

ජරානිද්දෙසො

192. ජරානිද්දෙසෙ **ජරා**ති සභාවපච්චත්තං. **ජීරණතා**ති ආකාරනිද්දෙසො. **ඛණ්ඩිච්ච**න්තිආදයො තයො කාලාතික්කමෙ කිච්චනිද්දෙසා. පච්ඡිමා ද්වෙ පකතිනිද්දෙසා. අයඤ්හි ජරාති ඉමිනා පදෙන සභාවතො දීපිතා, තෙනස්සා ඉදං සභාවපච්චත්තං. ජීරණතාති ඉමිනා ආකාරතො, තෙනස්සායං ආකාරනිද්දෙසො. ඛණ්ඩිච්චන්ති ඉමිනා කාලාතික්කමෙ දන්තනඛානං ඛණ්ඩිතභාවකරණකිච්චතො. **පාලිච්ච**න්ති ඉමිනා කෙසලොමානං පලිතභාවකරණකිච්චතො. **වලිත්තචතා**ති ඉමිනා මංසං මිලාපෙත්වා තචෙ වලිත්තභාවකරණකිච්චතො දීපිතා. තෙනස්සා ඉමෙ ඛණ්ඩිච්චන්ති ආදයො තයො කාලාතික්කමෙ කිච්චනිද්දෙසා. තෙහි ඉමෙසං විකාරානං දස්සනවසෙන පාකටීභූතාති පාකටජරා දස්සිතා. යථෙව හි උදකස්ස වා වාතස්ස වා අග්ගිනො

වා තිණරුක්ඛාදීනං සංසග්ගපලිභග්ගතාය වා ඣාමතාය වා ගතමග්ගො පාකටො හොති, න ච සො ගතමග්ගො තානෙව උදකාදීනි, එවමෙව ජරාය දන්තාදීසු ඛණ්ඩිච්චාදිවසෙන ගතමග්ගො පාකටො, චක්ඛුං උම්මීලෙත්වාපි ගය්හති. න ච ඛණ්ඩිච්චාදීනෙව ජරා; න හි ජරා චක්ඛුවිඤ්ඤෙය්‍යා හොති.

ආයුනො සංහානි ඉන්ද්‍රියානං පරිපාකොති ඉමෙහි පන පදෙහි කාලාතික්කමෙයෙව අභිබ්‍යත්තාය ආයුක්ඛයචක්ඛාදිඉන්ද්‍රියපරිපාකසඞ්ඛාතාය පකතියා දීපිතා. තෙනස්සිමෙ පච්ඡිමා ද්වෙ පකතිනිද්දෙසාති වෙදිතබ්බා. තත්ථ යස්මා ජරං පත්තස්ස ආයු හායති තස්මා ජරා ‘‘ආයුනො සංහානී’’ති ඵලූපචාරෙන වුත්තා. යස්මා දහරකාලෙ සුප්පසන්නානි සුඛුමම්පි අත්තනො විසයං සුඛෙනෙව ගණ්හනසමත්ථානි චක්ඛාදීනි ඉන්ද්‍රියානි ජරං පත්තස්ස පරිපක්කානි ආලුළිතානි අවිසදානි ඔළාරිකම්පි අත්තනො විසයං ගහෙතුං අසමත්ථානි හොන්ති, තස්මා ‘‘ඉන්ද්‍රියානං පරිපාකො’’ති ඵලූපචාරෙනෙව වුත්තා.

සා පනෙසා එවං නිද්දිට්ඨා සබ්බාපි ජරා පාකටා පටිච්ඡන්නාති දුවිධා හොති. තත්ථ දන්තාදීසු ඛණ්ඩාදිභාවදස්සනතො රූපධම්මෙසු ජරා **‘පාකටජරා’** නාම. අරූපධම්මෙසු පන ජරා තාදිසස්ස විකාරස්ස අදස්සනතො **‘පටිච්ඡන්නජරා’** නාම. තත්ථ ය්වායං ඛණ්ඩාදිභාවො දිස්සති, සො තාදිසානං දන්තාදීනං සුවිඤ්ඤෙය්‍යත්තා වණ්ණොයෙව. තං චක්ඛුනා දිස්වා මනොද්වාරෙන චින්තෙත්වා ‘‘ඉමෙ දන්තා ජරාය පහටා’’ති ජරං ජානාති, උදකට්ඨානෙ බද්ධානි ගොසිඞ්ගාදීනි ඔලොකෙත්වා හෙට්ඨා උදකස්ස අත්ථිභාවං ජානනං විය. පුන අවීචි සවීචීති එවම්පි අයං ජරා දුවිධා හොති. තත්ථ මණිකනකරජතපවාළචන්දසූරියාදීනං මන්දදසකාදීසු පාණීනං විය ච පුප්ඵඵලපල්ලවාදීසු අපාණීනං විය ච අන්තරන්තරා වණ්ණවිසෙසාදීනං දුබ්බිඤ්ඤෙය්‍යත්තා ජරා **‘අවීචිජරා’** නාම, නිරන්තරජරාති අත්ථො. තතො අඤ්ඤෙසු පන යථාවුත්තෙසු අන්තරන්තරා වණ්ණවිසෙසාදීනං සුවිඤ්ඤෙය්‍යත්තා ජරා **‘සවීචිජරා’** නාම.

තත්ථ සවීචිජරා උපාදින්නානුපාදින්නකවසෙන එවං දීපෙතබ්බා – දහරකුමාරකානඤ්හි පඨමමෙව ඛීරදන්තා නාම උට්ඨහන්ති, න තෙ ථිරා. තෙසු පන පතිතෙසු පුන දන්තා උට්ඨහන්ති. තෙ පඨමමෙව සෙතා හොන්ති, ජරාවාතෙන පන පහටකාලෙ කාළකා හොන්ති. කෙසා පන පඨමමෙව තම්බාපි හොන්ති කාළකාපි සෙතාපි. ඡවි පන සලොහිතිකා හොති. වඩ්ඪන්තානං වඩ්ඪන්තානං ඔදාතානං ඔදාතභාවො, කාළකානං කාළකභාවො පඤ්ඤායති, ජරාවාතෙන පන පහටකාලෙ වළිං ගණ්හාති. සබ්බම්පි සස්සං වපිතකාලෙ සෙතං හොති, පච්ඡා නීලං, ජරාවාතෙන පන පහටකාලෙ පණ්ඩුකං හොති. අම්බඞ්කුරෙනාපි දීපෙතුං වට්ටති එව. **අයං වුච්චති ජරාති** අයං ජරා නාම

කථීයති. සා පනෙසා ඛන්ධපරිපාකලක්ඛණා, මරණූපනයනරසා, යොබ්බනවිනාසපච්චුපට්ඨානා.

'ජරාය දුක්ඛට්ඨො වෙදිතබ්බො'ති එත්ථ පන අයම්පි සයං න දුක්ඛා, දුක්ඛස්ස පන වත්ථුභාවෙන දුක්ඛාති වුත්තා. කතරස්ස දුක්ඛස්ස? කායදුක්ඛස්ස චෙව දොමනස්සදුක්ඛස්ස ච. ජිණ්ණස්ස හි අත්තභාවො ජරසකටං විය දුබ්බලො හොති, ඨාතුං වා ගන්තුං වා නිසීදිතුං වා වායමන්තස්ස බලවං කායදුක්ඛං උප්පජ්ජති; පුත්තදාරෙ යථාපුරෙ අසල්ලක්ඛෙන්තෙ දොමනස්සං උප්පජ්ජති. ඉති ඉමෙසං ද්වින්නම්පි දුක්ඛානං වත්ථුභාවෙන දුක්ඛාති වෙදිතබ්බා. අපිච –

අඞ්ගානං සිථිලභාවා, ඉන්ද්‍රියානං විකාරතො;
යොබ්බනස්ස විනාසෙන, බලස්ස උපඝාතතො.

විප්පවාසා සතාදීනං, පුත්තදාරෙහි අත්තනො;
අපසාදනීයතො චෙව, භීයොයා බාලත්තපත්තියා.

පප්පොති දුක්ඛං යං මච්චො, කායිකං මානසං තථා;
සබ්බමෙතං ජරාහෙතු, යස්මා තස්මා ජරා දුඛාති.

මරණනිද්දෙසො

193. **මරණ**නිද්දෙසෙ චවනකවසෙන **චුති;** එකචතුපඤ්චක්ඛන්ධාය චුතියා සාමඤ්ඤවචනමෙතං. **චවනතා**ති භාවවචනෙන ලක්ඛණනිදස්සනං. **භෙදො**ති චුතිඛන්ධානං භඞ්ගුප්පත්තිපරිදීපනං. **අන්තරධාන**න්ති ඝටස්ස විය භින්නස්ස භින්නානං චුතිඛන්ධානං යෙන කෙනචි පරියායෙන ඨානාභාවපරිදීපනං. **මච්චු මරණ**න්ති මච්චුසඞ්ඛාතං මරණං. කාලො නාම අන්තකො, තස්ස කිරියා **කාලකිරියා**. එත්තාවතා සම්මුතියා මරණං දීපිතං හොති.

ඉදානි පරමත්ථෙන දීපෙතුං **ඛන්ධානං භෙදො**තිආදිමාහ. පරමත්ථෙන හි ඛන්ධායෙව භිජ්ජන්ති, න සත්තො නාම කොචි මරති. ඛන්ධෙසු පන භිජ්ජමානෙසු සත්තො මරති භින්නෙසු මතොති වොහාරො හොති. එත්ථ ච චතුපඤ්චවොකාරවසෙන ඛන්ධානං භෙදො, එකවොකාරවසෙන කළෙවරස්ස නික්ඛෙපො; චතුවොකාරවසෙන වා ඛන්ධානං භෙදො, සෙසද්වයවසෙන කළෙවරස්ස නික්ඛෙපො වෙදිතබ්බො. කස්මා? භවද්වයෙපි රූපකායසඞ්ඛාතස්ස කළෙවරස්ස සම්භවතො. යස්මා වා චාතුමහාරාජිකාදීසු ඛන්ධා භිජ්ජන්තෙව, න කිඤ්චි නික්ඛිපති, තස්මා තෙසං වසෙන ඛන්ධානං භෙදො. මනුස්සාදීසු කළෙවරස්ස නික්ඛෙපො. එත්ථ ච කළෙවරස්ස නික්ඛෙපකරණතො මරණං ''කළෙවරස්ස නික්ඛෙපො''ති වුත්තං.

ජීවිතින්ද්‍රියස්ස උපච්ඡෙදොති ඉමිනා ඉන්ද්‍රියබද්ධස්සෙව මරණං නාම හොති, අනින්ද්‍රියබද්ධස්ස මරණං නාම නත්ථීති දස්සෙති. 'සස්සං මතං, රුක්ඛො මතො'ති ඉදං පන වොහාරමත්තමෙව. අත්ථතො පන එවරූපානි වචනානි සස්සාදීනං ඛයවයභාවමෙව දීපෙන්ති. **ඉදං වුච්චති මරණන්ති** ඉදං සබ්බම්පි මරණං නාම කථීයති.

අපිචෙත්ථ ඛණිකමරණං, සම්මුතිමරණං, සමුච්ඡෙදමරණන්ති අයම්පි භෙදො වෙදිතබ්බො. තත්ථ **'ඛණිකමරණං'** නාම පවත්තෙ රූපාරූපධම්මානං භෙදො. 'තිස්සො මතො, ඵුස්සො මතො'ති ඉදං **'සම්මුතිමරණං'** නාම. ඛීණාසවස්ස අප්පටිසන්ධිකා කාලකිරියා **'සමුච්ඡෙදමරණං'** නාම. ඉමස්මිං පනත්ථෙ සම්මුතිමරණං අධිප්පෙතං. ජාතික්ඛයමරණං, උපක්කමමරණං, සරසමරණං, ආයුක්ඛයමරණං, පුඤ්ඤක්ඛයමරණන්තිපි තස්සෙව නාමං. තයිදං චුතිලක්ඛණං, වියොගරසං, විප්පවාසපච්චුපට්ඨානං.

'මරණස්ස දුක්ඛට්ඨො වෙදිතබ්බො'ති එත්ථ පන ඉදම්පි සයං න දුක්ඛං, දුක්ඛස්ස පන වත්ථුභාවෙන දුක්ඛන්ති වුත්තං. මරණන්තිකාපි හි සාරීරිකා වෙදනා, පටිවාතෙ ගහිතා ආදිත්තතිණුක්කා විය, සරීරං නිදහන්ති. නරකනිමිත්තාදීනං උපට්ඨානකාලෙ බලවදොමනස්සං උප්පජ්ජති. ඉති ඉමෙසං ද්වින්නම්පි දුක්ඛානං වත්ථුභාවෙන දුක්ඛන්ති වෙදිතබ්බං. අපි ච –

පාපස්ස පාපකම්මාදි, නිමිත්තමනුපස්සතො;
භද්දස්සාපසහන්තස්ස, වියොගං පියවත්ථුකං.

මීයමානස්ස යං දුක්ඛං, මානසං අවිසෙසතො;
සබ්බෙසඤ්චාපි යං සන්ධි-බන්ධනච්ඡෙදනාදිකං.

විතුජ්ජමානමම්මානං, හොති දුක්ඛං සරීරජං;
අසය්හමප්පටිකාරං, දුක්ඛස්සෙතස්සිදං යතො;
මරණං වත්ථු තෙනෙතං, දුක්ඛමිච්චෙව භාසිතන්ති.

අපිච ඉමානි ජාතිජරාමරණානි නාම ඉමෙසං සත්තානං වධකපච්චාමිත්තා විය ඔතාරං ගවෙසන්තානි විචරන්ති. යථා හි පුරිසස්ස තීසු පච්චාමිත්තෙසු ඔතාරාපෙක්ඛෙසු විචරන්තෙසු එකො වදෙය්‍ය – ''අහං අසුකඅරඤ්ඤස්ස නාම වණ්ණං කථෙත්වා එතං ආදාය තත්ථ ගමිස්සාමි, එත්ථ මය්හං දුක්කරං නත්ථී''ති. දුතියො වදෙය්‍ය ''අහං තව එතං ගහෙත්වා ගතකාලෙ පොථෙත්වා දුබ්බලං කරිස්සාමි, එත්ථ මය්හං දුක්කරං නත්ථී''ති. තතියො වදෙය්‍ය – ''තයා එතස්මිං පොථෙත්වා දුබ්බලෙ කතෙ තිණ්හෙන අසිනා සීසච්ඡෙදනං නාම මය්හං භාරො හොතූ''ති. තෙ එවං වත්වා තථා කරෙය්‍යුං.

තත්ථ පඨමපච්චාමිත්තස්ස අරඤ්ඤස්ස වණ්ණං කථෙත්වා තං ආදාය තත්ථ ගතකාලො විය සුඛජ්ජඤාතිමණ්ඩලතො නික්කඩ්ඪිත්වා යත්ථ කත්ථචි නිබ්බත්තාපනං නාම ජාතියා කිච්චං. දුතියස්ස පොථෙත්වා දුබ්බලකරණං විය නිබ්බත්තක්ඛන්ධෙසු නිපතිත්වා පරාධීනමඤ්චපරායණභාවකරණං ජරාය කිච්චං. තතියස්ස තිණ්හෙන අසිනා සීසච්ඡෙදනං විය ජීවිතක්ඛයපාපනං මරණස්ස කිච්චන්ති වෙදිතබ්බං.

අපිචෙත්ථ ජාතිදුක්ඛං සාදීනවමහාකන්තාරප්පවෙසො විය දට්ඨබ්බං. ජරාදුක්ඛං තත්ථ අන්නපානරහිතස්ස දුබ්බල්‍යං විය දට්ඨබ්බං. මරණදුක්ඛං දුබ්බලස්ස ඉරියාපථපවත්තනෙ විහතපරක්කමස්ස වාළාදීහි අනයබ්‍යසනාපාදනං විය දට්ඨබ්බන්ති.

සොකනිද්දෙසො

194. **සොක**නිද්දෙසෙ බ්‍යසතීති බ්‍යසනං; හිතසුඛං ඛිපති විද්ධංසෙතීති අත්ථො. ඤාතීනං බ්‍යසනං ඤාතිබ්‍යසනං; චොරරොගභයාදීහි ඤාතික්ඛයො ඤාතිවිනාසොති අත්ථො. තෙන **ඤාතිබ්‍යසනෙන ඵුට්ඨස්සාති** අජ්ඣොත්ථටස්ස අභිභූතස්ස සමන්නාගතස්සාති අත්ථො. සෙසෙසුපි එසෙව නයො. අයං පන විසෙසො – භොගානං බ්‍යසනං **භොගබ්‍යසනං;** රාජචොරාදිවසෙන භොගක්ඛයො භොගවිනාසොති අත්ථො. රොගොයෙව බ්‍යසනං **රොගබ්‍යසනං;** රොගො හි ආරොග්‍යං බ්‍යසති විනාසෙතීති බ්‍යසනං. සීලස්ස බ්‍යසනං **සීලබ්‍යසනං;** දුස්සීල්‍යස්සෙතං නාමං. සම්මාදිට්ඨිං විනාසයමානා උප්පන්නා දිට්ඨියෙව බ්‍යසනං **දිට්ඨිබ්‍යසනං**. එත්ථ ච පුරිමානි ද්වෙ අනිප්ඵන්නානි, පච්ඡිමානි තීණි නිප්ඵන්නානි තිලක්ඛණබ්භාහතානි. පුරිමානි ච තීණි නෙව කුසලානි න අකුසලානි. සීලදිට්ඨිබ්‍යසනද්වයං අකුසලං.

අඤ්ඤතරඤ්ඤතරෙනාති ගහිතෙසු වා යෙන කෙනචි අග්ගහිතෙසු වා මිත්තාමච්චබ්‍යසනාදීසු යෙන කෙනචි. **සමන්නාගතස්සාති** සමනුබන්ධස්ස අපරිමුච්චමානස්ස. **අඤ්ඤතරඤ්ඤතරෙන දුක්ඛධම්මෙනාති** යෙන කෙනචි සොකදුක්ඛස්ස උප්පත්තිහෙතුනා. **සොකොති** සොචනකවසෙන සොකො; ඉදං තෙහි කාරණෙහි උප්පජ්ජනකසොකස්ස සභාවපච්චත්තං. **සොචනාති** සොචනාකාරො. **සොචිතත්තන්ති** සොචිතභාවො. **අන්තොසොකොති** අබ්භන්තරෙ සොකො. දුතියපදං උපසග්ගවසෙන වඩ්ඪිතං. සො හි අබ්භන්තරෙ සුක්ඛාපෙන්තො විය පරිසුක්ඛාපෙන්තො විය උප්පජ්ජතීති ''අන්තොසොකො අන්තොපරිසොකො''ති වුච්චති.

චෙතසො පරිජ්ඣායනාති චිත්තස්ස ඣායනාකාරො. සොකො හි උප්පජ්ජමානො අග්ගි විය චිත්තං ඣාපෙති පරිදහති, ''චිත්තං මෙ ඣාමං, න මෙ කිඤ්චි පටිභාතී''ති වදාපෙති. දුක්ඛිතො මනො දුම්මනො, තස්ස භාවො

දොමනස්සං. අනුපවිට්ඨට්ඨෙන සොකොව සල්ලන්ති **සොකසල්ලං. අයං වුච්චති සොකොති** අයං සොකො නාම කථීයති. සො පනායං කිඤ්චාපි අත්ථතො දොමනස්සවෙදනාව හොති, එවං සන්තෙපි අන්තොනිජ්ඣානලක්ඛණො, චෙතසො පරිනිජ්ඣායනරසො, අනුසොචනපච්චුපට්ඨානො.

'සොකස්ස දුක්ඛට්ඨො වෙදිතබ්බො'ති එත්ථ පන අයං සභාවදුක්ඛත්තා චෙව දුක්ඛස්ස ච වත්ථුභාවෙන දුක්ඛොති වුත්තො. කතරදුක්ඛස්සාති? කායිකදුක්ඛස්ස චෙව ජවනක්ඛණෙ ච දොමනස්සදුක්ඛස්ස. සොකවෙගෙන හි හදයෙ මහාගණ්ඩො උට්ඨහිත්වා පරිපච්චිත්වා භිජ්ජති, මුඛතො වා කාළලොහිතං නික්ඛමති, බලවං කායදුක්ඛං උප්පජ්ජති. ''එත්තකා මෙ ඤාතයො ඛයං ගතා, එත්තකා මෙ භොගා''ති චින්තෙන්තස්ස ච බලවං දොමනස්සං උප්පජ්ජති. ඉති ඉමෙසං ද්වින්නං දුක්ඛානං වත්ථුභාවෙනපෙස දුක්ඛොති වෙදිතබ්බො. අපිච –

සත්තානං හදයං සොකො, සල්ලං විය විතුජ්ජති;
අග්ගිතත්තොව නාරාචො, භුසඤ්ච ඩහතෙ පුන.

සමාවහති ච බ්‍යාධි-ජරාමරණභෙදනං;
දුක්ඛම්පි විවිධං යස්මා, තස්මා දුක්ඛොති වුච්චතීති.

පරිදෙවනිද්දෙසො

195. **පරිදෙවනිද්දෙසෙ** 'මය්හං ධීතා, මය්හං පුත්තො'ති එවං ආදිස්ස ආදිස්ස දෙවන්ති රොදන්ති එතෙනාති **ආදෙවො.** තං තං වණ්ණං පරිකිත්තෙත්වා පරිකිත්තෙත්වා දෙවන්ති එතෙනාති **පරිදෙවො.** තතො පරානි ද්වෙ ද්වෙ පදානි පුරිමද්වයස්සෙව ආකාරභාවනිද්දෙසවසෙන වුත්තානි. **වාචාති** වචනං. **පලාපොති** තුච්ඡං නිරත්ථකවචනං. උපඩ්ඪභණිතඅඤ්ඤභණිතාදිවසෙන විරූපො පලාපො **විප්පලාපො. ලාලප්පොති** පුනප්පුනං ලපනං. ලාලප්පනාකාරො **ලාලප්පනා.** ලාලප්පිතස්ස භාවො **ලාලප්පිතත්තං. අයං වුච්චති පරිදෙවොති** අයං පරිදෙවො නාම කථීයති. සො ලාලප්පනලක්ඛණො, ගුණදොසපරිකිත්තනරසො, සම්භමපච්චුපට්ඨානො.

'පරිදෙවස්ස දුක්ඛට්ඨො වෙදිතබ්බො'ති එත්ථ පන අයම්පි සයං න දුක්ඛො, කායදුක්ඛදොමනස්සදුක්ඛානං පන වත්ථුභාවෙන දුක්ඛොති වුත්තො. පරිදෙවන්තො හි අත්තනො ඛන්ධං මුට්ඨීහි පොථෙති, උභොහි හත්ථෙහි උරං පහරති පිංසති, සීසෙන භිත්තියා සද්ධිං යුජ්ඣති. තෙනස්ස බලවං කායදුක්ඛං උප්පජ්ජති. 'එත්තකා මෙ ඤාතයො ඛයං වයං අබ්භත්ථං ගතා'තිආදීනි

චින්තෙති. තෙනස්ස බලවං දොමනස්සං උප්පජ්ජති. ඉති ඉමෙසං ද්වින්නම්පි දුක්ඛානං වත්ථුභාවෙන දුක්ඛොති වෙදිතබ්බො. අපිච –

යං සොකසල්ලවිහතො පරිදෙවමානො,
කණ්ඨොට්ඨතාලුතලසොසජමප්පසය්හං;
භියොයාධිමත්තමධිගච්ඡතියෙව දුක්ඛං,
දුක්ඛොති තෙන භගවා පරිදෙවමාහාති.

දුක්ඛදොමනස්සනිද්දෙසො

196-7. **දුක්ඛදොමනස්සනිද්දෙසා** හෙට්ඨා ධම්මසඞ්ගහට්ඨකථායං වණ්ණිතත්තා පාකටා එව. ලක්ඛණාදීනි පන තෙසං තත්ථ වුත්තානෙව.

‘දුක්ඛස්ස දුක්ඛට්ඨො වෙදිතබ්බො, දොමනස්සස්ස දුක්ඛට්ඨො වෙදිතබ්බො’ති එත්ථ පන උභයම්පෙතං සයඤ්ච දුක්ඛත්තා කායිකචෙතසිකදුක්ඛානඤ්ච වත්ථුභාවෙන දුක්ඛන්ති වුත්තං. හත්ථපාදානඤ්හි කණ්ණනාසිකානඤ්ච ඡෙදනදුක්ඛෙන දුක්ඛිතස්ස, අනාථසාලායං උච්ඡිට්ඨකපාලං පුරතො කත්වා නිපන්නස්ස, වණමුඛෙහි පුළුවකෙසු නික්ඛමන්තෙසු බලවං කායදුක්ඛං උප්පජ්ජති; නානාරඞ්ගරත්තවත්ථමනුඤ්ඤාලඞ්කාරං නක්ඛත්තං කීළන්තං මහාජනං දිස්වා බලවදොමනස්සං උප්පජ්ජති. එවං තාව දුක්ඛස්ස ද්වින්නම්පි දුක්ඛානං වත්ථුභාවො වෙදිතබ්බො. අපිච –

පීළෙති කායිකමිදං, දුක්ඛං දුක්ඛඤ්ච මානසං භියො;
ජනයති යස්මා තස්මා, දුක්ඛන්ති විසෙසතො වුත්තන්ති.

චෙතොදුක්ඛසමප්පිතා පන කෙසෙ පකිරිය උරානි පතිපිසෙන්ති, ආවට්ටන්ති, විවට්ටන්ති, ඡින්නපපාතං පපතන්ති, සත්ථං ආහරන්ති, විසං ඛාදන්ති, රජ්ජුයා උබ්බන්ධන්ති, අග්ගිං පවිසන්ති. තං තං විපරීතං වත්ථුං තථා තථා විප්පටිසාරිනො පරිඩය්හමානචිත්තා චින්තෙන්ති. එවං දොමනස්සස්ස උභින්නම්පි දුක්ඛානං වත්ථුභාවො වෙදිතබ්බො. අපිච –

පීළෙති යතො චිත්තං, කායස්ස ච පීළනං සමාවහති;
දුක්ඛන්ති දොමනස්සම්පි, දොමනස්සං තතො අහූති.

උපායාසනිද්දෙසො

198. **උපායාසනිද්දෙසෙ** ආයාසනට්ඨෙන **ආයාසො;** සංසීදනවිසීදනාකාරප්පවත්තස්ස චිත්තකිලමථස්සෙතං නාමං. බලවං ආයාසො

උපායාසො. ආයාසිතභාවො **ආයාසිතත්තං.** උපායාසිතභාවො **උපායාසිතත්තං. අයං වුච්චති උපායාසොති** අයං උපායාසො නාම කථියති. සො පනෙස බ්‍යාසත්තිලක්ඛණො, නිත්ථුනනරසො, විසාදපච්චුපට්ඨානො.

'උපායාසස්ස දුක්ඛට්ඨො වෙදිතබ්බො'ති එත්ථ පන අයම්පි සයං න දුක්ඛො, උභින්නම්පි දුක්ඛානං වත්ථුභාවෙන දුක්ඛොති වුත්තො. කුපිතෙන හි රඤ්ඤා ඉස්සරියං අච්ඡින්දිත්වා හතපුත්තභාතිකානං ආණත්තවධානං භයෙන අටවිං පවිසිත්වා නිලීනානං මහාවිසාදප්පත්තානං දුක්ඛට්ඨානෙන දුක්ඛසෙය්‍යාය දුක්ඛනිසජ්ජාය බලවං කායදුක්ඛං උප්පජ්ජති. 'එත්තකා නො ඤාතකා, එත්තකා භොගා නට්ඨා'ති චින්තෙන්තානං බලවදොමනස්සං උප්පජ්ජති. ඉති ඉමෙසං ද්වින්නම්පි දුක්ඛානං වත්ථුභාවෙන දුක්ඛොති වෙදිතබ්බොති. අපිච –

> චිත්තස්ස පරිදහනා, කායස්ස විසාදනා ච අධිමත්තං;
> යං දුක්ඛමුපායාසො, ජනෙති දුක්ඛො තතො වුත්තො.

එත්ථ ච මන්දග්ගිනා අන්තොභාජනෙයෙව තෙලාදීනං පාකො විය සොකො. තික්ඛග්ගිනා පච්චමානස්ස භාජනතො බහිනික්ඛමනං විය පරිදෙවො. බහිනික්ඛන්තාවසෙසස්ස නික්ඛමිතුම්පි අප්පහොන්තස්ස අන්තොභාජනෙයෙව යාව පරික්ඛයා පාකො විය උපායාසො දට්ඨබ්බො.

අප්පියසම්පයොගනිද්දෙසො

199. **අප්පියසම්පයොග**නිද්දෙසෙ **යස්සා**ති යෙ අස්ස. **අනිට්ඨා**ති අපරියෙසිතා. පරියෙසිතා වා හොන්තු අපරියෙසිතා වා, නාමමෙවෙතං අමනාපාරම්මණානං. මනස්මිං න කමන්ති, න පවිසන්තීති **අකන්තා.** මනස්මිං න අප්පියන්ති, න වා මනං වඩ්ඪෙන්තීති **අමනාපා. රූපා**තිආදි තෙසං සභාවනිදස්සනං. අනත්ථං කාමෙන්ති ඉච්ඡන්තීති **අනත්ථකාමා.** අහිතං කාමෙන්ති ඉච්ඡන්තීති **අහිතකාමා.** අඵාසුකං දුක්ඛවිහාරං කාමෙන්ති ඉච්ඡන්තීති **අඵාසුකකාමා.** චතූහි යොගෙහි ඛෙමං නිබ්භයං විවට්ටං න ඉච්ඡන්ති, සභයං වට්ටමෙව නෙසං කාමෙන්ති ඉච්ඡන්තීති **ආයොගක්ඛෙමකාමා.**

අපිච සද්ධාදීනං වුද්ධිසඞ්ඛාතස්ස අත්ථස්ස අකාමනතො තෙසංයෙව හානිසඞ්ඛාතස්ස අනත්ථස්ස ච කාමනතො **අනත්ථකාමා.** සද්ධාදීනංයෙව උපායභූතස්ස හිතස්ස අකාමනතො සද්ධාහානිආදීනං උපායභූතස්ස අහිතස්ස ච කාමනතො **අහිතකාමා.** ඵාසුකවිහාරස්ස අකාමනතො අඵාසුකවිහාරස්ස ච කාමනතො **අඵාසුකකාමා.** යස්ස කස්සචි නිබ්භයස්ස අකාමනතො භයස්ස ච කාමනතො **අයොගක්ඛෙමකාමා**ති එවම්පෙත්ථ අත්ථො දට්ඨබ්බො.

සඞ්ගතීති ගන්ත්වා සංයොගො. **සමාගමොති** ආගතෙහි සංයොගො. **සමොධානන්ති** ඨානනිසජ්ජාදීසු සහභාවො. **මිස්සීභාවොති** සබ්බකිච්චානං සහකරණං. අයං සත්තවසෙන යොජනා. සඞ්ඛාරවසෙන පන යං ලබ්භති තං ගහෙතබ්බං. **අයං වුච්චතීති** අයං අප්පියසම්පයොගො නාම කථීයති. සො අනිට්ඨසමොධානලක්ඛණො, චිත්තවිඝාතකරණරසො, අනත්ථභාවපච්චුපට්ඨානො.

සො අත්ථතො එකො ධම්මො නාම නත්ථි. කෙවලං අප්පියසම්පයුත්තානං දුවිධස්සාපි දුක්ඛස්ස වත්ථුභාවතො දුක්ඛොති වුත්තො. අනිට්ඨානි හි වත්ථූනි සමොධානගතානි විජ්ඣනඡෙදනඵාලනාදීහි කායිකම්පි දුක්ඛං උප්පාදෙන්ති, උබ්බෙගජනනතො මානසම්පි. තෙනෙතං වුච්චති –

දිස්වාව අප්පියෙ දුක්ඛං, පඨමං හොති චෙතසි;
තදුපක්කමසම්භූත-මථ කායෙ යතො ඉධ.

තතො දුක්ඛද්වයස්සාපි, වත්ථුතො සො මහෙසිනා;
දුක්ඛො වුත්තොති විඤ්ඤෙය්‍යො, අප්පියෙහි සමාගමොති.

පියවිප්පයොගනිද්දෙසො

200. **පියවිප්පයොගනිද්දෙසො** වුත්තපටිපක්ඛනයෙන වෙදිතබ්බො. **මාතා වාති**ආදි පනෙත්ථ අත්ථකාමෙ සරූපෙන දස්සෙතුං වුත්තං. තත්ථ මමායතීති **මාතා**. පියායතීති **පිතා**. භජතීති **භාතා**. තථා **භගිනී**. මෙත්තායන්තීති මිත්තා, මිනන්තීති වා **මිත්තා;** සබ්බගුය්හෙසු අන්තො පක්ඛිපන්තීති අත්ථො. කිච්චකරණීයෙසු සහභාවට්ඨෙන අමා හොන්තීති **අමච්චා**. අයං අම්හාකං අජ්ඣත්තිකොති එවං ජානන්ති ඤායන්තීති වා **ඤාතී**. ලොහිතෙන සම්බන්ධාති **සාලොහිතා**. එවමෙතානි පදානි අත්ථතො වෙදිතබ්බානි. **අයං වුච්චතීති** අයං පියෙහි විප්පයොගො නාම කථීයති. සො ඉට්ඨවත්ථුවියොගලක්ඛණො, සොකුප්පාදනරසො, බ්‍යසනපච්චුපට්ඨානො.

සො අත්ථතො එකො ධම්මො නාම නත්ථි. කෙවලං පියවිප්පයුත්තානං දුවිධස්සාපි දුක්ඛස්ස වත්ථුභාවතො දුක්ඛොති වුත්තො. ඉට්ඨානි හි වත්ථූනි වියුජ්ජමානානි සරීරස්ස සොසනමිලාපනාදිභාවෙන කායිකම්පි දුක්ඛං උප්පාදෙන්ති, ‘යම්පි නො අහොසි, තම්පි නො නත්ථී’ති අනුසොචාපනතො මානසම්පි. තෙනෙතං වුච්චති –

ඤාතිධනාදිවියොගා, සොකසරසමප්පිතා විතුජ්ජන්ති;
බාලා යතො තතො යං, දුක්ඛොති මතො පියවියොගොති.

ඉච්ඡානිද්දෙසො

201. **ඉච්ඡානිද්දෙසෙ ජාතිධම්මානන්ති** ජාතිසභාවානං ජාතිපකතිකානං. **ඉච්ඡා උප්පජ්ජතීති** තණ්හා උප්පජ්ජති. **අහො වතාති** පත්ථනා. **න ඛො පනෙතං ඉච්ඡාය පත්තබ්බන්ති** යං එතං ''අහො වත මයං න ජාතිධම්මා අස්සාම, න ච වත නො ජාති ආගච්ඡෙය්‍යා''ති එවං පහීනසමුදයෙසු සාධූසු විජ්ජමානං අජාතිධම්මත්තං, පරිනිබ්බුතෙසු ච විජ්ජමානං ජාතියා අනාගමනං ඉච්ඡිතං, තං ඉච්ඡන්තස්සාපි මග්ගභාවනාය විනා අපත්තබ්බතො අනිච්ඡන්තස්ස ච භාවනාය පත්තබ්බතො න ඉච්ඡාය පත්තබ්බං නාම හොති. **ඉදම්පීති** එතම්පි; උපරි සෙසානි උපාදාය පිකාරො. **යම්පිච්ඡන්ති** යෙනපි ධම්මෙන අලබ්භනෙය්‍යං වත්ථුං ඉච්ඡන්තො න ලභති, තං අලබ්භනෙය්‍යවත්ථුඉච්ඡනං දුක්ඛන්ති වෙදිතබ්බං. **ජරාධම්මානන්තිආදීසුපි** එසෙව නයො. එවමෙත්ථ අලබ්භනෙය්‍යවත්ථූසු ඉච්ඡාව ''යම්පිච්ඡං න ලභති තම්පි දුක්ඛ''න්ති වුත්තා. සා අලබ්භනෙය්‍යවත්ථුඉච්ඡනලක්ඛණා, තප්පරියෙසනරසා, තෙසං අප්පත්තිපච්චුපට්ඨානා.

ද්වින්නං පන දුක්ඛානං වත්ථුභාවතො දුක්ඛාති වුත්තා. එකච්චො හි රාජා භවිස්සතීති සම්භාවිතො හොති. සො ඡින්නභින්නගණෙන පරිවාරිතො පබ්බතවිසමං වා වනගහනං වා පවිසති. අථ රාජා තං පවත්තිං ඤත්වා බලකායං පෙසෙති. සො රාජපුරිසෙහි නිහතපරිවාරො සයම්පි ලද්ධප්පහාරො පලායමානො රුක්ඛන්තරං වා පාසාණන්තරං වා පවිසති. තස්මිං සමයෙ මහාමෙඝො උට්ඨහති, තිබ්බන්ධකාරා කාළවද්දලිකා හොති. අථ නං සමන්තතො කාළකිපිල්ලිකාදයො පාණා පරිවාරෙත්වා ගණ්හන්ති. තෙනස්ස බලවකායදුක්ඛං උප්පජ්ජති. 'මං එකං නිස්සාය එත්තකා ඤාතී ච භොගා ච විනට්ඨා'ති චින්තෙන්තස්ස බලවදොමනස්සං උප්පජ්ජති. ඉති අයං ඉච්ඡා ඉමෙසං ද්වින්නම්පි දුක්ඛානං වත්ථුභාවෙන දුක්ඛාති වෙදිතබ්බා. අපිච –

> තං තං පත්ථයමානානං, තස්ස තස්ස අලාභතො;
> යං විඝාතමයං දුක්ඛං, සත්තානං ඉධ ජායති.
>
> අලබ්භනෙය්‍යවත්ථූනං, පත්ථනා තස්ස කාරණං;
> යස්මා තස්මා ජිනො දුක්ඛං, ඉච්ඡිතාලාභමබ්‍රවීති.

උපාදානක්ඛන්ධනිද්දෙසො

202. **උපාදානක්ඛන්ධනිද්දෙසෙ සංඛිත්තෙනාති** දෙසනං සන්ධාය වුත්තං. දුක්ඛඤ්හි එත්තකානි දුක්ඛසතානීති වා එත්තකානි දුක්ඛසහස්සානීති වා එත්තකානි දුක්ඛසතසහස්සානීති වා සංඛිපිතුං න සක්කා, දෙසනා පන සක්කා, තස්මා ''දුක්ඛං නාම අඤ්ඤං කිඤ්චි නත්ථි, සංඛිත්තෙන පඤ්චුපාදානක්ඛන්ධා

දුක්ඛා''ති දෙසනං සඞ්ඛිපෙන්තො එවමාහ. **සෙයාපීදන්ති** නිපාතො; තස්ස තෙ කතමෙති චෙති අත්ථො. **රූපූපාදානක්ඛන්ධොති**ආදීනං අත්ථො ඛන්ධවිභඞ්ගෙ වණ්ණිතොයෙව.

'ඛන්ධානං දුක්ඛට්ඨො වෙදිතබ්බො'ති එත්ථ පන –

ජාතිප්පභුතිකං දුක්ඛං, යං වුත්තං ඉධ තාදිනා;
අවුත්තං යඤ්ච තං සබ්බං, විනා එතෙ න විජ්ජති.

යස්මා තස්මා උපාදාන-ක්ඛන්ධා සඞ්ඛෙපතො ඉමෙ;
දුක්ඛාති වුත්තා දුක්ඛන්ත-දෙසකෙන මහෙසිනා.

තථා හි ඉන්ධනමිව පාවකො, ලක්ඛමිව පහරණානි, ගොරූපමිව ඩංසමකසාදයො, ඛෙත්තමිව ලාවකා, ගාමං විය ගාමඝාතකා, උපාදානක්ඛන්ධපඤ්චකමෙව ජාතිආදයො නානප්පකාරෙහි බාධයමානා, තිණලතාදීනි විය භූමියං, පුප්ඵඵලපල්ලවාදීනි විය රුක්ඛෙසු, උපාදානක්ඛන්ධෙසුයෙව නිබ්බත්තන්ති. උපාදානක්ඛන්ධානඤ්ච ආදිදුක්ඛං ජාති, මජ්ඣෙදුක්ඛං ජරා, පරියොසානදුක්ඛං මරණං. මාරණන්තිකදුක්ඛාභිඝාතෙන පරිඩය්හමානදුක්ඛං සොකො, තදසහනතො ලාලප්පනදුක්ඛං පරිදෙවො. තතො ධාතුක්ඛොභසඞ්ඛාතඅනිට්ඨඵොට්ඨබ්බසමායොගතො කායස්ස ආබාධනදුක්ඛං දුක්ඛං. තෙන බාධියමානානං පුථුජ්ජනානං තත්ථ පටිඝුප්පත්තිතො චෙතොබාධනදුක්ඛං දොමනස්සං. සොකාදිවුඩ්ඪියා ජනිතවිසාදානං අනුත්ථුනනදුක්ඛං උපායාසො. මනොරථවිඝාතප්පත්තානං ඉච්ඡාවිඝාතදුක්ඛං ඉච්ඡිතාලාභොති එවං නානප්පකාරතො උපපරික්ඛියමානා උපාදානක්ඛන්ධාව දුක්ඛාති යදෙතං එකමෙකං දස්සෙත්වා වුච්චමානං අනෙකෙහි කප්පෙහි න සක්කා අසෙසතො වත්තුං, තං සබ්බම්පි දුක්ඛං එකජලබින්දුම්හි සකලසමුද්දජලරසං විය යෙසු කෙසුචි පඤ්චසු උපාදානක්ඛන්ධෙසු සඞ්ඛිපිත්වා දස්සෙතුං ''සංඛිත්තෙන පඤ්චුපාදානක්ඛන්ධා දුක්ඛා''ති භගවා අවොචාති.

දුක්ඛසච්චනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. සමුදයසච්චනිද්දෙසවණ්ණනා

203. **සමුදයසච්චනිද්දෙසෙ යායං තණ්හාති** යා අයං තණ්හා. **පොනොබ්භවිකාති** පුනබ්භවකරණං පුනොබ්භවො, පුනොබ්භවො සීලමස්සාති පොනොබ්භවිකා. අපිච පුනබ්භවං දෙති, පුනබ්භවාය සංවත්තති, පුනප්පුනං භවෙ නිබ්බත්තෙතීති පොනොබ්භවිකා. සා පනෙසා පුනබ්භවස්ස දායිකාපි අත්ථි අදායිකාපි, පුනබ්භවාය සංවත්තනිකාපි අත්ථි අසංවත්තනිකාපි, දින්නාය

පටිසන්ධියා උපධිවෙපක්කමත්තාපි. සා පුනබ්භවං දදමානාපි අදදමානාපි, පුනබ්භවාය සංවත්තමානාපි අසංවත්තමානාපි, දින්නාය පටිසන්ධියා උපධිවෙපක්කමත්තාපි පොනොබ්භවිකා එවාති නාමං ලභති. අභිනන්දනසඞ්ඛාතෙන නන්දිරාගෙන සහගතාති **නන්දිරාගසහගතා,** නන්දිරාගෙන සද්ධිං අත්ථතො එකත්තමෙව ගතාති වුත්තං හොති. **තත්‍රතත්‍රාභිනන්දිනී**ති යත්‍ර යත්‍ර අත්තභාවො තත්‍රතත්‍රාභිනන්දිනී, රූපාදීසු වා ආරම්මණෙසු තත්‍රතත්‍රාභිනන්දිනී; රූපාභිනන්දිනී සද්දගන්ධරසඵොට්ඨබ්බධම්මාභිනන්දිනීති අත්ථො. **සෙය්‍යථීද**න්ති නිපාතො; තස්ස සා කතමාති චෙති අත්ථො. **කාමතණ්හා**ති කාමෙ තණ්හා කාමතණ්හා; පඤ්චකාමගුණිකරාගස්සෙතං අධිවචනං. භවෙ තණ්හා **භවතණ්හා;** භවපත්ථනාවසෙන උප්පන්නස්ස සස්සතදිට්ඨිසහගතස්ස රූපාරූපභවරාගස්ස ච ඣානනිකන්තියා චෙතං අධිවචනං. විභවෙ තණ්හා **විභවතණ්හා;** උච්ඡෙදදිට්ඨිසහගතස්ස රාගස්සෙතං අධිවචනං.

ඉදානි තස්සා තණ්හාය වත්ථුං විත්ථාරතො දස්සෙතුං **සා ඛො පනෙසා**තිආදිමාහ. තත්ථ **උප්පජ්ජතී**ති ජායති. **නිවිසතී**ති පුනප්පුනං පවත්තිවසෙන පතිට්ඨහති. **යං ලොකෙ පියරූපං සාතරූප**න්ති යං ලොකස්මිං පියසභාවඤ්චෙව මධුරසභාවඤ්ච. **චක්ඛුං ලොකෙ**තිආදීසු ලොකස්මිඤ්හි චක්ඛාදීසු මමත්තෙන අභිනිවිට්ඨා සත්තා සම්පත්තියං පතිට්ඨිතා අත්තනො චක්ඛුං ආදාසාදීසු නිමිත්තග්ගහණානුසාරෙන විප්පසන්නපඤ්චපසාදං සුවණ්ණවිමානෙ උග්ඝාටිතමණිසීහපඤ්ජරං විය මඤ්ඤන්ති, සොතං රජතපනාළිකං විය පාමඞ්ගසුත්තකං විය ච මඤ්ඤන්ති, තුඞ්ගනාසාති ලද්ධවොහාරං ඝානං වට්ටෙත්වා ඨපිතහරිතාලවට්ටිං විය මඤ්ඤන්ති, ජිව්හං රත්තකම්බලපටලං විය මුදුසිනිද්ධමධුරරසදං මඤ්ඤන්ති, කායං සාලලට්ඨිං විය සුවණ්ණතොරණං විය ච මඤ්ඤන්ති, මනං අඤ්ඤෙසං මනෙන අසදිසං උළාරං මඤ්ඤන්ති, රූපං සුවණ්ණකණිකාරපුප්ඵාදිවණ්ණං විය, සද්දං මත්තකරවීකකොකිලමන්දධමිතමණිවංසනිග්ඝොසං විය, අත්තනා පටිලද්ධානි චතුසමුට්ඨානිකගන්ධාරම්මණාදීනි 'කස්ස අඤ්ඤස්ස එවරූපානි අත්ථී'ති මඤ්ඤන්ති. තෙසං එවං මඤ්ඤමානානං තානි චක්ඛාදීනි පියරූපානි චෙව හොන්ති සාතරූපානි ච. අථ නෙසං තත්ථ අනුප්පන්නා චෙව තණ්හා උප්පජ්ජති, උප්පන්නා ච පුනප්පුනං පවත්තිවසෙන නිවිසති. තස්මා භගවා – ''චක්ඛුං ලොකෙ පියරූපං සාතරූපං. එත්ථෙසා තණ්හා උප්පජ්ජමානා උප්පජ්ජතී''තිආදිමාහ. තත්ථ **උප්පජ්ජමානා**ති යදා උප්පජ්ජති තදා එත්ථ උප්පජ්ජතීති අත්ථො. එස නයො සබ්බත්ථාපීති.

සමුදයසච්චනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. නිරොධසච්චනිද්දෙසවණ්ණනා

204. **නිරොධසච්චනිද්දෙසෙ යො තස්සායෙව තණ්හායාති** එත්ථ 'යො තස්සෙව දුක්ඛස්සා'ති වත්තබ්බෙ යස්මා සමුදයනිරොධෙනෙව දුක්ඛං නිරුජ්ඣති නො අඤ්ඤථා, යථාහ –

> ''යථාපි මූලෙ අනුපද්දවෙ දළ්හෙ,
> ඡින්නොපි රුක්ඛො පුනරෙව රූහති;
> එවම්පි තණ්හානුසයෙ අනූහතෙ,
> නිබ්බත්තති දුක්ඛමිදං පුනප්පුන''න්ති. (ධ. ප. 338);

තස්මා තං දුක්ඛනිරොධං දස්සෙන්තො සමුදයනිරොධෙන දස්සෙතුං එවමාහ. සීහසමානවුත්තිනො හි තථාගතා. තෙ දුක්ඛං නිරොධෙන්තා දුක්ඛනිරොධඤ්ච දස්සෙන්තා හෙතුම්හි පටිපජ්ජන්ති, න ඵලෙ. සුවානවුත්තිනො පන අඤ්ඤතිත්ථියා. තෙ දුක්ඛං නිරොධෙන්තා දුක්ඛනිරොධඤ්ච දස්සෙන්තා අත්තකිලමථානුයොගෙන චෙව තස්සෙව ච දෙසනාය ඵලෙ පටිපජ්ජන්ති, න හෙතුම්හීති. සීහසමානවුත්තිතාය සත්ථා හෙතුම්හි පටිපජ්ජන්තො **යො තස්සායෙවා**තිආදිමාහ.

තත්ථ **තස්සායෙවා**ති යා සා උප්පත්ති නිවෙසවසෙන හෙට්ඨා පකාසිතා තස්සායෙව. **අසෙසවිරාගනිරොධො**තිආදීනි සබ්බානි නිබ්බානවෙවචනානෙව. නිබ්බානඤ්හි ආගම්ම තණ්හා අසෙසා විරජ්ජති නිරුජ්ඣති. තස්මා තං ''තස්සායෙව තණ්හාය අසෙසවිරාගනිරොධො''ති වුච්චති. නිබ්බානඤ්ච ආගම්ම තණ්හා චජියති, පටිනිස්සජ්ජියති, මුච්චති, න අල්ලියති. තස්මා නිබ්බානං ''චාගො පටිනිස්සග්ගො මුත්ති අනාලයො''ති වුච්චති. එකමෙව හි නිබ්බානං. නාමානි පනස්ස සබ්බසඞ්ඛතානං නාමපටිපක්ඛවසෙන අනෙකානි නිබ්බානවෙවචනානෙව හොන්ති, සෙය්‍යථිදං – අසෙසවිරාගනිරොධො, චාගො, පටිනිස්සග්ගො, මුත්ති, අනාලයො, රාගක්ඛයො, දොසක්ඛයො, මොහක්ඛයො, තණ්හාක්ඛයො, අනුප්පාදො, අප්පවත්තං, අනිමිත්තං, අප්පණිහිතං, අනායූහනං, අප්පටිසන්ධි, අනුපපත්ති, අගති, අජාතං, අජරං, අබ්‍යාධි, අමතං, අසොකං, අපරිදෙවං, අනුපායාසං, අසංකිලිට්ඨන්තිආදීනි.

ඉදානි මග්ගෙන ඡින්නාය නිබ්බානං ආගම්ම අප්පවත්තිපත්තායපි ච තණ්හාය යෙසු වත්ථූසු තස්සා උප්පත්ති දස්සිතා, තත්ථෙව අභාවං දස්සෙතුං **සා ඛො පනෙසා**තිආදිමාහ. තත්ථ යථා පුරිසො ඛෙත්තෙ ජාතං තිත්තඅලාබුවල්ලිං දිස්වා අග්ගතො පට්ඨාය මූලං පරියෙසිත්වා ඡින්දෙය්‍ය, සා අනුපුබ්බෙන මිලායිත්වා අප්පවත්තිං ගච්ඡෙය්‍ය. තතො තස්මිං ඛෙත්තෙ තිත්තඅලාබු නිරුද්ධා පහීනාති වුච්චෙය්‍ය. එවමෙව ඛෙත්තෙ තිත්තඅලාබු විය චක්ඛාදීසු

තණ්හා. සා අරියමග්ගෙන මූලච්ඡින්නා නිබ්බානං ආගම්ම අප්පවත්තිං ගච්ඡති. එවං ගතා පන තෙසු වත්ථූසු ඛෙත්තෙ තිත්තඅලාබු විය න පඤ්ඤායති. යථා ච අටවිතො චොරෙ ආනෙත්වා නගරස්ස දක්ඛිණද්වාරෙ ඝාතෙය්‍යුං, තතො අටවියං චොරා මතාති වා මාරිතාති වා වුච්චෙය්‍යුං; එවමෙව අටවියං චොරා විය යා චක්ඛාදීසු තණ්හා, සා දක්ඛිණද්වාරෙ චොරා විය නිබ්බානං ආගම්ම නිරුද්ධත්තා නිබ්බානෙ නිරුද්ධා. එවං නිරුද්ධා පන තෙසු වත්ථූසු අටවියං චොරා විය න පඤ්ඤායති. තෙනස්සා තත්ථෙව නිරොධං දස්සෙන්තො ''චක්ඛුං ලොකෙ පියරූපං සාතරූපං, එත්ථෙසා තණ්හා පහීයමානා පහීයති, එත්ථ නිරුජ්ඣමානා නිරුජ්ඣතී''තිආදිමාහ. සෙසමෙත්ථ උත්තානත්ථමෙවාති.

නිරොධසච්චනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

4. මග්ගසච්චනිද්දෙසවණ්ණනා

205. **මග්ගසච්ච**නිද්දෙසෙ **අයමෙවාති** අඤ්ඤමග්ගපටික්ඛෙපනත්ථං නියමනං. **අරියොති** තංතංමග්ගවජ්ඣෙහි කිලෙසෙහි ආරකත්තා අරියභාවකරත්තා අරියඵලපටිලාභකරත්තා ච අරියො. අට්ඨඞ්ගානි අස්සාති **අට්ඨඞ්ගිකො.** ස්වායං චතුරඞ්ගිකා විය සෙනා, පඤ්චඞ්ගිකං විය තූරියං අඞ්ගමත්තමෙව හොති, අඞ්ගවිනිමුත්තො නත්ථි. නිබ්බානත්ථිකෙහි මග්ගීයති, නිබ්බානං වා මග්ගති, කිලෙසෙ වා මාරෙන්තො ගච්ඡතීති **මග්ගො. සෙය්‍යථීදන්ති** සො කතමොති චෙති අත්ථො.

ඉදානි අඞ්ගමත්තමෙව මග්ගො හොති, අඞ්ගවිනිම්මුත්තො නත්ථීති දස්සෙන්තො **සම්මාදිට්ඨි...පෙ.... සම්මාසමාධීති** ආහ. තත්ථ සම්මා දස්සනලක්ඛණා **සම්මාදිට්ඨි.** සම්මා අභිනිරොපනලක්ඛණො **සම්මාසඞ්කප්පො.** සම්මා පරිග්ගහලක්ඛණා **සම්මාවාචා.** සම්මා සමුට්ඨාපනලක්ඛණො **සම්මාකම්මන්තො.** සම්මා වොදානලක්ඛණො **සම්මාආජීවො.** සම්මා පග්ගහලක්ඛණො **සම්මාවායාමො.** සම්මා උපට්ඨානලක්ඛණා **සම්මාසති**. සම්මා සමාධානලක්ඛණො **සම්මාසමාධි.**

තෙසු ච එකෙකස්ස තීණි තීණි කිච්චානි හොන්ති, සෙය්‍යථිදං – සම්මාදිට්ඨි තාව අඤ්ඤෙහිපි අත්තනො පච්චනීකකිලෙසෙහි සද්ධිං මිච්ඡාදිට්ඨිං පජහති, නිරොධං ආරම්මණං කරොති, සම්පයුත්තධම්මෙ ච පස්සති තප්පටිච්ඡාදකමොහවිධමනවසෙන අසම්මොහතො. සම්මාසඞ්කප්පාදයොපි තථෙව මිච්ඡාසඞ්කප්පාදීනි ච පජහන්ති, නිරොධඤ්ච ආරම්මණං කරොන්ති. විසෙසතො පනෙත්ථ සම්මාසඞ්කප්පො සහජාතධම්මෙ අභිනිරොපෙති, සම්මාවාචා සම්මා පරිග්ගණ්හාති, සම්මාකම්මන්තො සම්මා සමුට්ඨාපෙති,

සම්මාආජීවො සම්මා වොදාපෙති, සම්මාවායාමො සම්මා පග්ගණ්හාති, සම්මාසති සම්මා උපට්ඨාති, සම්මාසමාධි සම්මා පදහති.

අපිචෙසා සම්මාදිට්ඨි නාම පුබ්බභාගෙ නානාක්ඛණා නානාරම්මණා හොති, මග්ගකාලෙ එකක්ඛණා එකාරම්මණා, කිච්චතො පන දුක්ඛෙ ඤාණන්තිආදීනි චත්තාරි නාමානි ලභති. සම්මාසඞ්කප්පාදයොපි පුබ්බභාගෙ නානාක්ඛණා නානාරම්මණා හොන්ති, මග්ගකාලෙ එකක්ඛණා එකාරම්මණා. තෙසු සම්මාසඞ්කප්පො කිච්චතො නෙක්ඛම්මසඞ්කප්පොතිආදීනි තීණි නාමානි ලභති. සම්මාවාචාදයො තයො පුබ්බභාගෙ නානාක්ඛණා නානාරම්මණා විරතියොපි හොන්ති චෙතනායොපි, මග්ගක්ඛණෙ පන විරතියොව. සම්මාවායාමො සම්මාසතීති ඉදම්පි ද්වයං කිච්චතො සම්මප්පධානසතිපට්ඨානවසෙන චත්තාරි නාමානි ලභති. සම්මාසමාධි පන පුබ්බභාගෙපි මග්ගක්ඛණෙපි සම්මාසමාධියෙව.

ඉති ඉමෙසු අට්ඨසු ධම්මෙසු භගවතා නිබ්බානාධිගමාය පටිපන්නස්ස යොගිනො බහූපකාරත්තා පඨමං සම්මාදිට්ඨි දෙසිතා. අයඤ්හි ''පඤ්ඤාපජ්ජොතො පඤ්ඤාසත්ථ''න්ති (ධ. ස. 16, 20, 29, 34) ච වුත්තා. තස්මා එතාය පුබ්බභාගෙ විපස්සනාඤාණසඞ්ඛාතාය සම්මාදිට්ඨියා අවිජ්ජන්ධකාරං විද්ධංසෙත්වා කිලෙසචොරෙ ඝාතෙන්තො ඛෙමෙන යොගාවචරො නිබ්බානං පාපුණාති. තෙන වුත්තං ''නිබ්බානාධිගමාය පටිපන්නස්ස යොගිනො බහූපකාරත්තා පඨමං සම්මාදිට්ඨි දෙසිතා''ති.

සම්මාසඞ්කප්පො පන තස්සා බහූපකාරො, තස්මා තදනන්තරං වුත්තො. යථා හි හෙරඤ්ඤිකො හත්ථෙන පරිවත්තෙත්වා පරිවත්තෙත්වා චක්ඛුනා කහාපණං ඔලොකෙන්තො 'අයං කූටො, අයං ඡෙකො'ති ජානාති, එවං යොගාවචරොපි පුබ්බභාගෙ විතක්කෙන විතක්කෙත්වා විපස්සනාපඤ්ඤාය ඔලොකයමානො 'ඉමෙ ධම්මා කාමාවචරා, ඉමෙ ධම්මා රූපාවචරාදයො'ති ජානාති. යථා වා පන පුරිසෙන කොටියං ගහෙත්වා පරිවත්තෙත්වා පරිවත්තෙත්වා දින්නං මහාරුක්ඛං තච්ඡකො වාසියා තච්ඡෙත්වා කම්මෙ උපනෙති, එවං විතක්කෙන විතක්කෙත්වා විතක්කත්වා දින්නධම්මෙ යොගාවචරො පඤ්ඤාය 'ඉමෙ ධම්මා කාමාවචරා, ඉමෙ ධම්මා රූපාවචරා'තිආදිනා නයෙන පරිච්ඡින්දිත්වා කම්මෙ උපනෙති. තෙන වුත්තං 'සම්මාසඞ්කප්පො පන තස්සා බහූපකාරො, තස්මා තදනන්තරං වුත්තො''ති.

ස්වායං යථා සම්මාදිට්ඨියා, එවං සම්මාවාචායපි උපකාරකො. යථාහ – ''පුබ්බෙ ඛො, ගහපති, විතක්කෙත්වා විචාරෙත්වා පච්ඡා වාචං භින්දතී''ති (ම. නි. 1.463). තස්මා තදනන්තරං සම්මාවාචා වුත්තා.

යස්මා පන ‘ඉදඤ්චිදඤ්ච කරිස්සාමා’ති පඨමං වාචාය සංවිදහිත්වා ලොකෙ කම්මන්තෙ පයොජෙන්ති, තස්මා වාචා කායකම්මස්ස උපකාරිකාති සම්මාවාචාය අනන්තරං සම්මාකම්මන්තො වුත්තො.

චතුබ්බිධං පන වචීදුච්චරිතං, තිවිධං කායදුච්චරිතං පහාය උභයං සුචරිතං පූරෙන්තස්සෙව යස්මා ආජීවට්ඨමකසීලං පූරති, න ඉතරස්ස, තස්මා තදුභයානන්තරං සම්මාආජීවො වුත්තො.

එවං සුද්ධාජීවෙන ‘පරිසුද්ධො මෙ ආජීවො’ති එත්තාවතා පරිතොසං අකත්වා සුත්තපමත්තෙන විහරිතුං න යුත්තං, අථ ඛො සබ්බඉරියාපථෙසු ඉදං වීරියමාරභිතබ්බන්ති දස්සෙතුං තදනන්තරං සම්මාවායාමො වුත්තො.

තතො ආරද්ධවීරියෙනාපි කායාදීසු චතූසු වත්ථූසු සති සුප්පතිට්ඨිතා කාතබ්බාති දස්සනත්ථං තදනන්තරං සම්මාසති දෙසිතා.

යස්මා පන එවං සුප්පතිට්ඨිතා සති සමාධිස්ස උපකාරානුපකාරානං ධම්මානං ගතියො සමන්වෙසිත්වා පහොති එකත්තාරම්මණෙ චිත්තං සමාධාතුං, තස්මා සම්මාසතිඅනන්තරං සම්මාසමාධි දෙසිතොති වෙදිතබ්බො.

සම්මාදිට්ඨිනිද්දෙසෙ ‘‘දුක්ඛෙ ඤාණ’’න්තිආදිනා චතුසච්චකම්මට්ඨානං දස්සිතං. තත්ථ පුරිමානි ද්වෙ සච්චානි වට්ටං, පච්ඡිමානි විවට්ටං. තෙසු භික්ඛුනො වට්ටෙ කම්මට්ඨානාභිනිවෙසො හොති, විවට්ටෙ නත්ථි අභිනිවෙසො. පුරිමානි හි ද්වෙ සච්චානි ‘‘පඤ්චක්ඛන්ධා දුක්ඛං, තණ්හා සමුදයො’’ති එවං සඞ්ඛෙපෙන ච ‘‘කතමෙ පඤ්චක්ඛන්ධා? රූපක්ඛන්ධො’’තිආදිනා නයෙන විත්ථාරෙන ච ආචරියස්ස සන්තිකෙ උග්ගණ්හිත්වා වාචාය පුනප්පුනං පරිවත්තෙන්තො යොගාවචරො කම්මං කරොති; ඉතරෙසු පන ද්වීසු සච්චෙසු ‘‘නිරොධසච්චං ඉට්ඨං කන්තං මනාපං, මග්ගසච්චං ඉට්ඨං කන්තං මනාප’’න්ති එවං සවනෙනෙව කම්මං කරොති. සො එවං කම්මං කරොන්තො චත්තාරි සච්චානි එකෙන පටිවෙධෙන පටිවිජ්ඣති, එකාභිසමයෙන අභිසමෙති; දුක්ඛං පරිඤ්ඤාපටිවෙධෙන පටිවිජ්ඣති, සමුදයං පහානපටිවෙධෙන, නිරොධං සච්ඡිකිරියපටිවෙධෙන, මග්ගං භාවනාපටිවෙධෙන පටිවිජ්ඣති; දුක්ඛං පරිඤ්ඤාභිසමයෙන…පෙ…. මග්ගං භාවනාභිසමයෙන අභිසමෙති.

එවමස්ස පුබ්බභාගෙ ද්වීසු සච්චෙසු උග්ගහපරිපුච්ඡාසවනධාරණසම්මසනපටිවෙධො හොති, ද්වීසු සවනපටිවෙධොයෙව; අපරභාගෙ තීසු කිච්චතො පටිවෙධො හොති, නිරොධෙ ආරම්මණපටිවෙධො. තත්ථ සබ්බම්පි පටිවෙධඤාණං ලොකුත්තරං,

සවනධාරණසම්මසනඤාණං ලොකියං කාමාවචරං, පච්චවෙක්ඛණා පන පත්තසච්චස්ස හොති. අයඤ්ච ආදිකම්මිකො. තස්මා සා ඉධ න වුත්තා. ඉමස්ස ච භික්ඛුනො පුබ්බෙ පරිග්ගහතො ‘දුක්ඛං පරිජානාමි, සමුදයං පජහාමි, නිරොධං සච්ඡිකරොමි, මග්ගං භාවෙමී’ති ආභොගසමන්නාහාරමනසිකාරපච්චවෙක්ඛණා නත්ථි, පරිග්ගහතො පට්ඨාය හොති; අපරභාගෙ පන දුක්ඛං පරිඤ්ඤාතමෙව හොති…පෙ…. මග්ගො භාවිතොව හොති.

තත්ථ ද්වෙ සච්චානි දුද්දසත්තා ගම්භීරානි, ද්වෙ ගම්භීරත්තා දුද්දසානි. දුක්ඛසච්චඤ්හි උප්පත්තිතො පාකටං; ඛාණුකණ්ටකප්පහාරාදීසු ‘අහො දුක්ඛ’න්ති වත්තබ්බතම්පි ආපජ්ජති. සමුදයම්පි ඛාදිතුකාමතාභුඤ්ජිතුකාමතාදිවසෙන උප්පත්තිතො පාකටං. ලක්ඛණපටිවෙධතො පන උභයම්පි ගම්භීරං. ඉති තානි දුද්දසත්තා ගම්භීරානි. ඉතරෙසං පන ද්වින්නං දස්සනත්ථාය පයොගො භවග්ගගහණත්ථං හත්ථප්පසාරණං විය, අවීචිඵුසනත්ථං පාදප්පසාරණං විය, සතධා භින්නවාලස්ස කොටියා කොටිං පටිපාදනං විය ච හොති. ඉති තානි ගම්භීරත්තා දුද්දසානි. එවං දුද්දසත්තා ගම්භීරෙසු ගම්භීරත්තා ච දුද්දසෙසු චතූසු සච්චෙසු උග්ගහාදිවසෙන පුබ්බභාගඤාණුප්පත්තිං සන්ධාය ඉදං ‘‘දුක්ඛෙ ඤාණ’’න්තිආදි වුත්තං. පටිවෙධක්ඛණෙ පන එකමෙව ඤාණං හොති.

සම්මාසඞ්කප්පනිද්දෙසෙ කාමතො නිස්සටොති **නෙක්ඛම්මසඞ්කප්පො.** බ්‍යාපාදතො නිස්සටොති **අබ්‍යාපාදසඞ්කප්පො.** විහිංසාය නිස්සටොති **අවිහිංසාසඞ්කප්පො.** තත්ථ නෙක්ඛම්මවිතක්කො කාමවිතක්කස්ස පදඝාතං පදච්ඡෙදං කරොන්තො උප්පජ්ජති, අබ්‍යාපාදවිතක්කො බ්‍යාපාදවිතක්කස්ස, අවිහිංසාවිතක්කො විහිංසාවිතක්කස්ස. නෙක්ඛම්මවිතක්කො ච කාමවිතක්කස්ස පච්චනීකො හුත්වා උප්පජ්ජති, අබ්‍යාපාදඅවිහිංසාවිතක්කා බ්‍යාපාදවිහිංසාවිතක්කානං.

තත්ථ යොගාවචරො කාමවිතක්කස්ස පදඝාතනත්ථං කාමවිතක්කං වා සම්මසති අඤ්ඤං වා පන කිඤ්චි සඞ්ඛාරං. අථස්ස විපස්සනාක්ඛණෙ විපස්සනාසම්පයුත්තො සඞ්කප්පො තදඞ්ගවසෙන කාමවිතක්කස්ස පදඝාතං පදච්ඡෙදං කරොන්තො උප්පජ්ජති, විපස්සනං උස්සුක්කාපෙත්වා මග්ගං පාපෙති. අථස්ස මග්ගක්ඛණෙ මග්ගසම්පයුත්තො සඞ්කප්පො සමුච්ඡෙදවසෙන කාමවිතක්කස්ස පදඝාතං පදච්ඡෙදං කරොන්තො උප්පජ්ජති; බ්‍යාපාදවිතක්කස්සාපි පදඝාතනත්ථං බ්‍යාපාදවිතක්කං වා අඤ්ඤං වා සඞ්ඛාරං සම්මසති; විහිංසාවිතක්කස්ස පදඝාතනත්ථං විහිංසාවිතක්කං වා අඤ්ඤං වා සඞ්ඛාරං සම්මසති. අථස්ස විපස්සනාක්ඛණෙති සබ්බං පුරිමනයෙනෙව යොජෙතබ්බං.

කාමවිතක්කාදීනං පන තිණ්ණං පාළියං විභත්තෙසු අට්ඨතිංසාරම්මණෙසු එකකම්මට්ඨානම්පි අපච්චනීකං නාම නත්ථි. එකන්තතො පන කාමවිතක්කස්ස තාව අසුභෙසු පඨමජ්ඣානමෙව පච්චනීකං, බ්‍යාපාදවිතක්කස්ස මෙත්තාය තිකචතුක්කජ්ඣානානි, විහිංසාවිතක්කස්ස කරුණාය තිකචතුක්කජ්ඣානානි. තස්මා අසුභෙ පරිකම්මං කත්වා ඣානං සමාපන්නස්ස සමාපත්තික්ඛණෙ ඣානසම්පයුත්තො සඞ්කප්පො වික්ඛම්භනවසෙන කාමවිතක්කස්ස පච්චනීකො හුත්වා උප්පජ්ජති. ඣානං පාදකං කත්වා විපස්සනං පට්ඨපෙන්තස්ස විපස්සනාක්ඛණෙ විපස්සනාසම්පයුත්තො සඞ්කප්පො තදඞ්ගවසෙන කාමවිතක්කස්ස පච්චනීකො හුත්වා උප්පජ්ජති. විපස්සනං උස්සුක්කාපෙත්වා මග්ගං පාපෙන්තස්ස මග්ගක්ඛණෙ මග්ගසම්පයුත්තො සඞ්කප්පො සමුච්ඡෙදවසෙන කාමවිතක්කස්ස පච්චනීකො හුත්වා උප්පජ්ජති. එවං උප්පන්නො නෙක්ඛම්මසඞ්කප්පොති වුච්චතීති වෙදිතබ්බො.

මෙත්තාය පන පරිකම්මං කත්වා, කරුණාය පරිකම්මං කත්වා ඣානං සමාපජ්ජතීති සබ්බං පුරිමනයෙනෙව යොජෙතබ්බං. එවං උප්පන්නො අබ්‍යාපාදසඞ්කප්පොති වුච්චති, අවිහිංසාසඞ්කප්පොති ච වුච්චතීති වෙදිතබ්බො. එවමෙතෙ නෙක්ඛම්මසඞ්කප්පාදයො විපස්සනාඣානවසෙන උප්පත්තීනං නානත්තා පුබ්බභාගෙ නානා; මග්ගක්ඛණෙ පන ඉමෙසු තීසු ඨානෙසු උප්පන්නස්ස අකුසලසඞ්කප්පස්ස පදච්ඡෙදතො අනුප්පත්තිසාධනවසෙන මග්ගඞ්ගං පූරයමානො එකොව කුසලසඞ්කප්පො උප්පජ්ජති. අයං සම්මාසඞ්කප්පො නාම.

සම්මාවාචානිද්දෙසෙපි යස්මා අඤ්ඤෙනෙව චිත්තෙන මුසාවාදා විරමති, අඤ්ඤෙනඤ්ඤෙන පිසුණවාචාදීහි, තස්මා චතස්සොපෙතා වෙරමණියො පුබ්බභාගෙ නානා; මග්ගක්ඛණෙ පන මිච්ඡාවාචාසඞ්ඛාතාය චතුබ්බිධාය අකුසලදුස්සීල්‍යචෙතනාය පදච්ඡෙදතො අනුප්පත්තිසාධනවසෙන මග්ගඞ්ගං පූරයමානා එකාව සම්මාවාචාසඞ්ඛාතා කුසලවෙරමණී උප්පජ්ජති. අයං සම්මාවාචා නාම.

සම්මාකම්මන්තනිද්දෙසෙපි යස්මා අඤ්ඤෙනෙව චිත්තෙන පාණාතිපාතා විරමති, අඤ්ඤෙන අදින්නාදානා, අඤ්ඤෙන කාමෙසුමිච්ඡාචාරා, තස්මා තිස්සොපෙතා වෙරමණියො පුබ්බභාගෙ නානා; මග්ගක්ඛණෙ පන මිච්ඡාකම්මන්තසඞ්ඛාතාය තිවිධාය අකුසලදුස්සීල්‍යචෙතනාය පදච්ඡෙදතො අනුප්පත්තිසාධනවසෙන මග්ගඞ්ගං පූරයමානා එකාව සම්මාකම්මන්තසඞ්ඛාතා අකුසලවෙරමණී උප්පජ්ජති. අයං සම්මාකම්මන්තො නාම.

සම්මාආජීවනිද්දෙසෙ ඉධාති ඉමස්මිං සාසනෙ. **අරියසාවකොති** අරියස්ස බුද්ධස්ස සාවකො. **මිච්ඡාආජීවං පහායාති** පාපකං ආජීවං පජහිත්වා. **සම්මාආජීවෙනාති** බුද්ධපසත්ථෙන කුසලආජීවෙන. **ජීවිකං කප්පෙතීති** ජීවිතප්පවත්තිං පවත්තෙති. ඉධාපි යස්මා අඤ්ඤෙනෙව චිත්තෙන කායද්වාරවීතික්කමා විරමති; අඤ්ඤෙන වචීද්වාරවීතික්කමා, තස්මා පුබ්බභාගෙ නානාක්ඛණෙසු උප්පජ්ජති; මග්ගක්ඛණෙ පන ද්වීසු ද්වාරෙසු සත්තන්නං කම්මපථානං වසෙන උප්පන්නාය මිච්ඡාආජීවදුස්සීල්‍යචෙතනාය පදච්ඡෙදතො අනුප්පත්තිසාධනවසෙන මග්ගඞ්ගං පූරයමානා එකාව සම්මාආජීවසඞ්ඛාතා කුසලවෙරමණී උප්පජ්ජති. අයං සම්මාආජීවො නාම.

සම්මාවායාමනිද්දෙසො සම්මප්පධානවිභඞ්ගෙ අනුපදවණ්ණනාවසෙන ආවිභවිස්සති. අයං පන පුබ්බභාගෙ නානාචිත්තෙසු ලබ්භති. අඤ්ඤෙනෙව හි චිත්තෙන අනුප්පන්නානං පාපකානං අකුසලානං ධම්මානං අනුප්පාදාය වායාමං කරොති, අඤ්ඤෙන උප්පන්නානං පහානාය; අඤ්ඤෙනෙව ච අනුප්පන්නානං කුසලානං ධම්මානං උප්පාදාය, අඤ්ඤෙන උප්පන්නානං ඨිතියා; මග්ගක්ඛණෙ පන එකචිත්තෙයෙව ලබ්භති. එකමෙව හි මග්ගසම්පයුත්තං වීරියං චතුකිච්චසාධනට්ඨෙන චත්තාරි නාමානි ලබ්භති.

සම්මාසතිනිද්දෙසොපි සතිපට්ඨානවිභඞ්ගෙ අනුපදවණ්ණනාවසෙන ආවිභවිස්සති. අයම්පි ච පුබ්බභාගෙ නානාචිත්තෙසු ලබ්භති. අඤ්ඤෙනෙව හි චිත්තෙන කායං පරිග්ගණ්හාති, අඤ්ඤෙනඤ්ඤෙන වෙදනාදීනි; මග්ගක්ඛණෙ පන එකචිත්තෙයෙව ලබ්භති. එකායෙව හි මග්ගසම්පයුත්තා සති චතුකිච්චසාධනට්ඨෙන චත්තාරි නාමානි ලභති.

සම්මාසමාධිනිද්දෙසෙ චත්තාරි ඣානානි පුබ්බභාගෙපි නානා, මග්ගක්ඛණෙපි. පුබ්බභාගෙ සමාපත්තිවසෙන නානා, මග්ගක්ඛණෙ නානාමග්ගවසෙන. එකස්ස හි පඨමමග්ගො පඨමජ්ඣානිකො හොති, දුතියමග්ගාදයොපි පඨමජ්ඣානිකා, දුතියාදීසු අඤ්ඤතරජ්ඣානිකා වා. එකස්ස පඨමමග්ගො දුතියාදීනං අඤ්ඤතරජ්ඣානිකො හොති, දුතියාදයොපි දුතියාදීනං අඤ්ඤතරජ්ඣානිකා වා පඨමජ්ඣානිකා වා. එවං චත්තාරොපි මග්ගා ඣානවසෙන සදිසා වා අසදිසා වා එකච්චසදිසා වා හොන්ති.

අයං පනස්ස විසෙසො පාදකජ්ඣානනියාමෙන හොති. පාදකජ්ඣානනියාමෙන තාව පඨමජ්ඣානලාභිනො පඨමජ්ඣානා වුට්ඨාය විපස්සන්තස්ස උප්පන්නමග්ගො පඨමජ්ඣානිකො හොති; මග්ගඞ්ගබොජ්ඣඞ්ගානි පනෙත්ථ පරිපුණ්ණානෙව හොන්ති. දුතියජ්ඣානතො උට්ඨාය විපස්සන්තස්ස උප්පන්නො මග්ගො දුතියජ්ඣානිකො හොති; මග්ගඞ්ගානි පනෙත්ථ සත්ත හොන්ති.

තතියජ්ඣානතො උට්ඨාය විපස්සන්තස්ස උප්පන්නො මග්ගො තතියජ්ඣානිකො හොති; මග්ගඞ්ගානි පනෙත්ථ සත්ත, බොජ්ඣඞ්ගානි ඡ හොන්ති. එස නයො චතුත්ථජ්ඣානතො පට්ඨාය යාව නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනා.

ආරුප්පෙ චතුක්කපඤ්චකජ්ඣානං උප්පජ්ජති. තඤ්ච ඛො ලොකුත්තරං නො ලොකියන්ති වුත්තං. එත්ථ කථන්ති? එත්ථාපි පඨමජ්ඣානාදීසු යතො උට්ඨාය සොතාපත්තිමග්ගං පටිලභිත්වා ආරුප්පසමාපත්තිං භාවෙත්වා යො ආරුප්පෙ උප්පන්නො, තංඣානිකාව තස්ස තත්ථ තයො මග්ගා උප්පජ්ජන්ති. එවං පාදකජ්ඣානමෙව නියාමෙති. කෙචි පන ථෙරා ''විපස්සනාය ආරම්මණභූතා ඛන්ධා නියාමෙන්තී''ති වදන්ති. කෙචි ''පුග්ගලජ්ඣාසයො නියාමෙතී''ති වදන්ති. කෙචි ''වුට්ඨානගාමිනීවිපස්සනා නියාමෙතී''ති වදන්ති. තෙසං වාදවිනිච්ඡයො හෙට්ඨා චිත්තුප්පාදකණ්ඩෙ ලොකුත්තරපදභාජනීයවණ්ණනායං (ධ. ස. අට්ඨ. 350) වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බො. **අයං වුච්චති සම්මාසමාධී**ති යා ඉමෙසු චතූසු ඣානෙසු එකග්ගතා, අයං පුබ්බභාගෙ ලොකියො, අපරභාගෙ ලොකුත්තරො සම්මාසමාධි නාම වුච්චතීති. එවං ලොකියලොකුත්තරවසෙන භගවා මග්ගසච්චං දෙසෙසි.

තත්ථ ලොකියමග්ගෙ සබ්බානෙව මග්ගඞ්ගානි යථානුරූපං ඡසු ආරම්මණෙසු අඤ්ඤතරාරම්මණානි හොන්ති. ලොකුත්තරමග්ගෙ පන චතුසච්චපටිවෙධාය පවත්තස්ස අරියස්ස නිබ්බානාරම්මණං අවිජ්ජානුසයසමුග්ඝාතකං පඤ්ඤාචක්ඛු සම්මාදිට්ඨි. තථා සම්පන්නදිට්ඨිස්ස තංසම්පයුත්තං තිවිධමිච්ඡාසඞ්කප්පසමුග්ඝාතකං චෙතසො නිබ්බානපදාභිනිරොපනං සම්මාසඞ්කප්පො. තථා පස්සන්තස්ස විතක්කෙන්තස්ස ච තංසම්පයුත්තාව චතුබ්බිධවචීදුච්චරිතසමුග්ඝාතිකාය මිච්ඡාවාචාය විරති සම්මාවාචා. තථා විරමන්තස්ස තංසම්පයුත්තාව මිච්ඡාකම්මන්තසමුච්ඡෙදිකා තිවිධකායදුච්චරිතවිරති සම්මාකම්මන්තො. තෙසංයෙව සම්මාවාචාකම්මන්තානං වොදානභූතා තංසම්පයුත්තාව කුහනාදිසමුච්ඡෙදිකා මිච්ඡාආජීවවිරති සම්මාආජීවො. ඉමිස්සා සම්මාවාචාකම්මන්තාජීවසංඛාතාය සීලභූමියං පතිට්ඨමානස්ස තදනුරූපො තංසම්පයුත්තොව කොසජ්ජසමුච්ඡෙදකො අනුප්පන්නුප්පන්නානං අකුසලකුසලානං අනුප්පාදපහානුප්පාදට්ඨිතිසාධකො ච වීරියාරම්භො සම්මාවායාමො. එවං වායමන්තස්ස තංසම්පයුත්තොව මිච්ඡාසතිවිනිද්ධුනනකො කායාදීසු කායානුපස්සනාදිසාධකො ච චෙතසො අසම්මොසො සම්මාසති. ඉති අනුත්තරාය සතියා සුවිහිතචිත්තාරක්ඛස්ස තංසම්පයුත්තාව මිච්ඡාසමාධිසමුග්ඝාතිකා චිත්තෙකග්ගතා සම්මාසමාධීති. එස ලොකුත්තරො අරියො අට්ඨඞ්ගිකො මග්ගො යො සහ ලොකියෙන මග්ගෙන දුක්ඛනිරොධගාමිනී පටිපදාති සඞ්ඛං ගතො.

සො ඛො පනෙස මග්ගො සම්මාදිට්ඨිසඞ්කප්පානං විජ්ජාය, සෙසධම්මානං චරණෙන සඞ්ගහිතත්තා **විජ්ජා චෙව චරණඤ්ච**. තථා තෙසං ද්වින්නං විපස්සනායානෙන, ඉතරෙසං සමථයානෙන සඞ්ගහිතත්තා **සමථො චෙව විපස්සනා ච**. තෙසං වා ද්වින්නං පඤ්ඤාක්ඛන්ධෙන, තදනන්තරානං තිණ්ණං සීලක්ඛන්ධෙන, අවසෙසානං සමාධික්ඛන්ධෙන අධිපඤ්ඤාඅධිසීලඅධිචිත්තසික්ඛාහි ච සඞ්ගහිතත්තා **ඛන්ධත්තයඤ්චෙව සික්ඛාත්තයඤ්ච** හොති; යෙන සමන්නාගතො අරියසාවකො දස්සනසමත්ථෙහි චක්ඛූහි ගමනසමත්ථෙහි ච පාදෙහි සමන්නාගතො අද්ධිකො විය විජ්ජාචරණසම්පන්නො හුත්වා විපස්සනායානෙන කාමසුඛල්ලිකානුයොගං, සමථයානෙන අත්තකිලමථානුයොගන්ති අන්තද්වයං පරිවජ්ජෙත්වා මජ්ඣිමපටිපදං පටිපන්නො පඤ්ඤාක්ඛන්ධෙන මොහක්ඛන්ධං, සීලක්ඛන්ධෙන දොසක්ඛන්ධං, සමාධික්ඛන්ධෙන ච ලොභක්ඛන්ධං පදාලෙන්තො අධිපඤ්ඤාසික්ඛාය පඤ්ඤාසම්පදං, අධිසීලසික්ඛාය සීලසම්පදං, අධිචිත්තසික්ඛාය සමාධිසම්පදන්ති තිස්සො සම්පත්තියො පත්වා අමතං නිබ්බානං සච්ඡිකරොති, ආදිමජ්ඣපරියොසානකල්‍යාණං සත්තතිංසබොධිපක්ඛියධම්මරතනවිචිත්තං සම්මත්තනියාමසඞ්ඛාතං අරියභූමිඤ්ච ඔක්කන්තො හොතීති.

සුත්තන්තභාජනීයවණ්ණනා.

2. අභිධම්මභාජනීයවණ්ණනා

206-214. ඉදානි අභිධම්මභාජනීයං හොති. තත්ථ ‘‘අරියසච්චානී’’ති අවත්වා නිප්පදෙසතො පච්චයසඞ්ඛාතං සමුදයං දස්සෙතුං ‘‘චත්තාරි සච්චානී’’ති වුත්තං. අරියසච්චානීති හි වුත්තෙ අවසෙසා ච කිලෙසා, අවසෙසා ච අකුසලා ධම්මා, තීණි ච කුසලමූලානි සාසවානි, අවසෙසා ච සාසවා කුසලා ධම්මා න සඞ්ගය්හන්ති. න ච කෙවලං තණ්හාව දුක්ඛං සමුදානෙති, ඉමෙපි අවසෙසා ච කිලෙසාදයො පච්චයා සමුදානෙන්තියෙව. ඉති ඉමෙපි පච්චයා දුක්ඛං සමුදානෙන්තියෙවාති නිප්පදෙසතො පච්චයසඞ්ඛාතං සමුදයං දස්සෙතුං ‘‘අරියසච්චානී’’ති අවත්වා ‘‘චත්තාරි සච්චානී’’ති වුත්තං.

නිද්දෙසවාරෙ ච නෙසං පඨමං දුක්ඛං අනිද්දිසිත්වා තස්සෙව දුක්ඛස්ස සුඛනිද්දෙසත්ථං දුක්ඛසමුදයො නිද්දිට්ඨො. තස්මිඤ්හි නිද්දිට්ඨෙ ‘‘අවසෙසා ච කිලෙසා’’තිආදිනා නයෙන දුක්ඛසච්චං සුඛනිද්දෙසං හොති. නිරොධසච්චම්පෙත්ථ තණ්හාය පහානං ‘‘තණ්හාය ච අවසෙසානඤ්ච කිලෙසානං පහාන’’න්ති එවං යථාවුත්තස්ස සමුදයස්ස පහානවසෙන පඤ්චහාකාරෙහි නිද්දිට්ඨං. මග්ගසච්චං පනෙත්ථ පඨමජ්ඣානිකසොතාපත්තිමග්ගවසෙන ධම්මසඞ්ගණියං විභත්තස්ස

දෙසනානයස්ස මුඛමත්තමෙව දස්සෙන්තෙන නිද්දිට්ඨං. තත්ථ නයභෙදො වෙදිතබ්බො. තං උපරි පකාසයිස්සාම.

යස්මා පන න කෙවලං අට්ඨඞ්ගිකො මග්ගොව පටිපදා ''පුබ්බෙව ඛො පනස්ස කායකම්මං වචීකම්මං ආජීවො සුපරිසුද්ධො හොති''ති (ම. නි. 3.433) වචනතො පන පුග්ගලජ්ඣාසයවසෙන පඤ්චඞ්ගිකොපි මග්ගො පටිපදා එවාති දෙසිතො, තස්මා තං නයං දස්සෙතුං පඤ්චඞ්ගිකවාරොපි නිද්දිට්ඨො. යස්මා ච න කෙවලං අට්ඨඞ්ගිකපඤ්චඞ්ගිකමග්ගාව පටිපදා, සම්පයුත්තකා පන අතිරෙකපඤ්ඤාසධම්මාපි පටිපදා එව, තස්මා තං නයං දස්සෙතුං තතියො සබ්බසඞ්ගාහිකවාරොපි නිද්දිට්ඨො. තත්ථ ''අවසෙසා ධම්මා දුක්ඛනිරොධගාමිනියා පටිපදාය සම්පයුත්තා''ති ඉදං පරිහායති. සෙසං සබ්බත්ථ සදිසමෙව.

තත්ථ අට්ඨඞ්ගිකවාරස්ස ''තණ්හාය අවසෙසානඤ්ච කිලෙසානං පහාන''න්තිආදීසු පඤ්චසු කොට්ඨාසෙසු පඨමකොට්ඨාසෙ තාව සොතාපත්තිමග්ගෙ ඣානාභිනිවෙසෙ සුද්ධිකපටිපදා, සුද්ධිකසුඤ්ඤතා, සුඤ්ඤතපටිපදා, සුද්ධිකඅප්පණිහිතං, අප්පණිහිතපටිපදාති ඉමෙසු පඤ්චසු වාරෙසු ද්වින්නං ද්වින්නං චතුක්කපඤ්චකනයානං වසෙන **දස නයා** හොන්ති. එවං සෙසෙසුපීති වීසතියා අභිනිවෙසෙසු **ද්වෙ නයසතානි**. තානි චතූහි අධිපතීහි චතුග්ගුණිතානි අට්ඨ. ඉති සුද්ධිකානි ද්වෙ සාධිපතී අට්ඨාති සබ්බම්පි **නයසහස්සං** හොති. යථා ච සොතාපත්තිමග්ගෙ, එවං සෙසමග්ගෙසුපීති **චත්තාරි නයසහස්සානි** හොන්ති. යථා ච පඨමකොට්ඨාසෙ චත්තාරි, එවං සෙසෙසුපීති අට්ඨඞ්ගිකවාරෙ පඤ්චසු කොට්ඨාසෙසු **වීසති නයසහස්සානි** හොන්ති. තථා පඤ්චඞ්ගිකවාරෙ සබ්බසඞ්ගාහිකවාරෙ චාති සබ්බානිපි **සට්ඨි නයසහස්සානි** සත්ථාරා විභත්තානි. පාළි පන සඞ්ඛෙපෙන ආගතා. එවමිදං තිවිධමහාවාරං පඤ්චදසකොට්ඨාසං සට්ඨිනයසහස්සපටිමණ්ඩිතං අභිධම්මභාජනීයං නාම නිද්දිට්ඨන්ති වෙදිතබ්බං.

අභිධම්මභාජනීයවණ්ණනා.

3. පඤ්හාපුච්ඡකවණ්ණනා

215. පඤ්හාපුච්ඡකෙ චතුන්නම්පි සච්චානං ඛන්ධවිභඞ්ගෙ වුත්තනයානුසාරෙනෙව කුසලාදිභාවො වෙදිතබ්බො. ආරම්මණත්තිකෙසු පන සමුදයසච්චං කාමාවචරධම්මෙ අස්සාදෙන්තස්ස පරිත්තාරම්මණං හොති, මහග්ගතධම්මෙ අස්සාදෙන්තස්ස මහග්ගතාරම්මණං, පඤ්ඤත්තිං අස්සාදෙන්තස්ස නවත්තබ්බාරම්මණං. දුක්ඛසච්චං කාමාවචරධම්මෙ ආරබ්භ උප්පන්නං පරිත්තාරම්මණං, රූපාරූපාවචරධම්මෙ ආරබ්භ උප්පත්තිකාලෙ මහග්ගතාරම්මණං, නව ලොකුත්තරධම්මෙ පච්චවෙක්ඛණකාලෙ

අප්පමාණාරම්මණං, පණ්ණත්තිං පච්චවෙක්ඛණකාලෙ නවත්තබ්බාරම්මණං. මග්ගසච්චං සහජාතහෙතුවසෙන සබ්බදාපි මග්ගහෙතුකං වීරියං වා වීමංසං වා ජෙට්ඨකං කත්වා මග්ගභාවනාකාලෙ මග්ගාධිපති, ඡන්දචිත්තෙසු අඤ්ඤතරාධිපතිකාලෙ නවත්තබ්බං නාම හොති. දුක්ඛසච්චං අරියානං මග්ගපච්චවෙක්ඛණකාලෙ මග්ගාරම්මණං, තෙසංයෙව මග්ගං ගරුං කත්වා පච්චවෙක්ඛණකාලෙ මග්ගාධිපති, සෙසධම්මපච්චවෙක්ඛණකාලෙ නවත්තබ්බං හොති.

ද්වෙ සච්චානීති දුක්ඛසමුදයසච්චානි. එතානි හි අතීතාදිභෙදෙ ධම්මෙ ආරබ්භ උප්පත්තිකාලෙ අතීතාදිආරම්මණානි හොන්ති. සමුදයසච්චං අජ්ඣත්තාදිභෙදෙ ධම්මෙ අස්සාදෙන්තස්ස අජ්ඣත්තාදිආරම්මණං හොති, දුක්ඛසච්චං ආකිඤ්චඤ්ඤායතනකාලෙ නවත්තබ්බාරම්මණම්පීති වෙදිතබ්බං. ඉති ඉමස්මිං පඤ්හාපුච්ඡකෙ ද්වෙ සච්චානි ලොකියානි හොන්ති, ද්වෙ ලොකුත්තරානි. යථා ච ඉමස්මිං, එවං පුරිමෙසුපි ද්වීසු. සම්මාසම්බුද්ධෙන හි තීසුපි සුත්තන්තභාජනීයාදීසු ලොකියලොකුත්තරානෙව සච්චානි කථිතානි. එවමයං සච්චවිභඞ්ගොපි තෙපරිවට්ටං නීහරිත්වාව භාජෙත්වා දස්සිතොති.

සම්මොහවිනොදනීයා විභඞ්ගට්ඨකථාය

සච්චවිභඞ්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

5. ඉන්ද්‍රියවිභඞ්ගො

1. අභිධම්මභාජනීයවණ්ණනා

219. ඉදානි තදනන්තරෙ ඉන්ද්‍රියවිභඞ්ගෙ **බාවීසතීති** ගණනපරිච්ඡෙදො. **ඉන්ද්‍රියානීති** පරිච්ඡින්නධම්මනිදස්සනං. ඉදානි තානි සරූපතො දස්සෙන්තො **චක්ඛුන්ද්‍රිය**න්තිආදිමාහ. තත්ථ චක්ඛුද්වාරෙ ඉන්දට්ඨං කාරෙතීති **චක්ඛුන්ද්‍රියං**. සොතඝානජිව්හාකායද්වාරෙ ඉන්දට්ඨං කාරෙතීති **කායින්ද්‍රියං**. විජානනලක්ඛණෙ ඉන්දට්ඨං කාරෙතීති **මනින්ද්‍රියං**. ඉත්ථිභාවෙ ඉන්දට්ඨං කාරෙතීති **ඉත්ථින්ද්‍රියං**. පුරිසභාවෙ ඉන්දට්ඨං කාරෙතීති **පුරිසින්ද්‍රියං**. අනුපාලනලක්ඛණෙ ඉන්දට්ඨං කාරෙතීති **ජීවිතින්ද්‍රියං**. සුඛලක්ඛණෙ ඉන්දට්ඨං කාරෙතීති **සුඛින්ද්‍රියං**. දුක්ඛසොමනස්ස දොමනස්ස උපෙක්ඛාලක්ඛණෙ ඉන්දට්ඨං කාරෙතීති **උපෙක්ඛින්ද්‍රියං**. අධිමොක්ඛලක්ඛණෙ ඉන්දට්ඨං කාරෙතීති **සද්ධින්ද්‍රියං**. පග්ගහලක්ඛණෙ ඉන්දට්ඨං කාරෙතීති **වීරියින්ද්‍රියං**. උපට්ඨානලක්ඛණෙ ඉන්දට්ඨං කාරෙතීති **සතින්ද්‍රියං**. අවික්ඛෙපලක්ඛණෙ ඉන්දට්ඨං කාරෙතීති **සමාධින්ද්‍රියං**. දස්සනලක්ඛණෙ ඉන්දට්ඨං කාරෙතීති **පඤ්ඤින්ද්‍රියං**. අනඤ්ඤාතඤ්ඤස්සාමීති පවත්තෙ ජානනලක්ඛණෙ ඉන්දට්ඨං කාරෙතීති **අනඤ්ඤාතඤ්ඤස්සාමීතින්ද්‍රියං**. ඤාතානංයෙව ධම්මානං පුන ආජානනෙ ඉන්දට්ඨං කාරෙතීති **අඤ්ඤින්ද්‍රියං**. අඤ්ඤාතාවීභාවෙ ඉන්දට්ඨං කාරෙතීති **අඤ්ඤාතාවින්ද්‍රියං**.

ඉධ සුත්තන්තභාජනීයං නාම න ගහිතං. කස්මා? සුත්තන්තෙ ඉමාය පටිපාටියා බාවීසතියා ඉන්ද්‍රියානං අනාගතත්තා. සුත්තන්තස්මිඤ්හි කත්ථචි ද්වෙ ඉන්ද්‍රියානි කථිතානි, කත්ථචි තීණි, කත්ථචි පඤ්ච. එවං පන නිරන්තරං ද්වාවීසති ආගතානි නාම නත්ථි. අයං තාවෙත්ථ අට්ඨකථානයො. අයං පන අපරො නයො – එතෙසු හි

> අත්ථතො ලක්ඛණාදීහි, කමතො ච විජානියා;
> භෙදාභෙදා තථා කිච්චා, භූමිතො ච විනිච්ඡයං.

තත්ථ චක්ඛාදීනං තාව ‘‘චක්ඛතීති චක්ඛූ’’තිආදිනා නයෙන **අත්ථො** පකාසිතො. පච්ඡිමෙසු පන තීසු පඨමං ‘පුබ්බභාගෙ අනඤ්ඤාතං අමතං පදං චතුසච්චධම්මං වා ජානිස්සාමී’ති එවං පටිපන්නස්ස උප්පජ්ජනතො ඉන්ද්‍රියට්ඨසම්භවතො ච අනඤ්ඤාතඤ්ඤස්සාමීතින්ද්‍රියන්ති වුත්තං. දුතියං ආජානනතො ච ඉන්ද්‍රියට්ඨසම්භවතො ච අඤ්ඤින්ද්‍රියං. තතියං අඤ්ඤාතාවිනො චතූසු සච්චෙසු නිට්ඨිතඤාණකිච්චස්ස ඛීණාසවස්සෙව උප්පජ්ජනතො ඉන්ද්‍රියට්ඨසම්භවතො ච අඤ්ඤාතාවින්ද්‍රියං.

කො පනෙස ඉන්ද්‍රියට්ඨො නාමාති? ඉන්දලිඞ්ගට්ඨො ඉන්ද්‍රියට්ඨො, ඉන්දදෙසිතට්ඨො ඉන්ද්‍රියට්ඨො, ඉන්දදිට්ඨට්ඨො ඉන්ද්‍රියට්ඨො, ඉන්දසිට්ඨට්ඨො ඉන්ද්‍රියට්ඨො, ඉන්දජුට්ඨට්ඨො ඉන්ද්‍රියට්ඨො. සො සබ්බොපි ඉධ යථායොගං යුජ්ජති. භගවා හි සම්මාසම්බුද්ධො පරමිස්සරියභාවතො ඉන්දො. කුසලාකුසලඤ්ච කම්මං කම්මෙසු කස්සචි ඉස්සරියාභාවතො. තෙනෙවෙත්ථ කම්මසඤ්ජනිතානි ඉන්ද්‍රියානි කුසලාකුසලකම්මං උල්ලිඞ්ගෙන්ති. තෙන ච සිට්ඨානීති ඉන්දලිඞ්ගට්ඨෙන ඉන්දසිට්ඨට්ඨෙන ච ඉන්ද්‍රියානි. සබ්බානෙව පනෙතානි භගවතා යථාභූතතො පකාසිතානි ච අභිසම්බුද්ධානි චාති ඉන්දදෙසිතට්ඨෙන ඉන්දදිට්ඨට්ඨෙන ච ඉන්ද්‍රියානි. තෙනෙව භගවතා මුනින්දෙන කානිචි ගොචරාසෙවනාය, කානිචි භාවනාසෙවනාය සෙවිතානීති ඉන්දජුට්ඨට්ඨෙනපි ඉන්ද්‍රියානි. අපිච ආධිපච්චසඞ්ඛාතෙන ඉස්සරියට්ඨෙනාපි එතානි ඉන්ද්‍රියානි. චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදිප්පවත්තියඤ්හි චක්ඛාදීනං සිද්ධමාධිපච්චං; තස්මිං තික්ඛෙ තික්ඛත්තා මන්දෙ ච මන්දත්තාති. අයං තාවෙත්ථ **‘අත්ථතො’** විනිච්ඡයො.

‘ලක්ඛණාදීහී’ති ලක්ඛණරසපච්චුපට්ඨානපදට්ඨානෙහිපි චක්ඛාදීනං විනිච්ඡයං විජානියාති අත්ථො. තානි නෙසං ලක්ඛණාදීනි හෙට්ඨා වුත්තනයානෙව. පඤ්ඤින්ද්‍රියාදීනි හි චත්තාරි අත්ථතො අමොහොයෙව. සෙසානි තත්ථ සරූපෙනෙවාගතානි.

‘කමතො’ති අයම්පි දෙසනාක්කමොව. තත්ථ අජ්ඣත්තධම්මං පරිඤ්ඤාය අරියභූමිපටිලාභො හොතීති අත්තභාවපරියාපන්නානි චක්ඛුන්ද්‍රියාදීනි පඨමං දෙසිතානි. සො පනත්තභාවො යං ධම්මං උපාදාය ඉත්ථීති වා පුරිසොති වා සඞ්ඛං ගච්ඡති, අයං සොති නිදස්සනත්ථං තතො ඉත්ථින්ද්‍රියං පුරිසින්ද්‍රියඤ්ච. සො දුවිධොපි ජීවිතින්ද්‍රියපටිබද්ධවුත්තීති ඤාපනත්ථං තතො ජීවිතින්ද්‍රියං. යාව තස්ස පවත්ති තාව එතෙසං වෙදයිතානං අනිවත්ති. යං කිඤ්චි වෙදයිතං සබ්බං තං සුඛදුක්ඛන්ති ඤාපනත්ථං තතො සුඛින්ද්‍රියාදීනි. තංනිරොධත්ථං පන එතෙ ධම්මා භාවෙතබ්බාති පටිපත්තිදස්සනත්ථං තතො සද්ධාදීනි. ඉමාය පටිපත්තියා එස ධම්මො පඨමං අත්තනි පාතුභවතීති පටිපත්තියා අමොඝභාවදස්සනත්ථං තතො අනඤ්ඤාතඤ්ඤස්සාමීතින්ද්‍රියං. තස්සෙව ඵලත්තා තතො අනන්තරං භාවෙතබ්බත්තා ච තතො අඤ්ඤින්ද්‍රියං. ඉතො පරං භාවනාය ඉමස්ස අධිගමො, අධිගතෙ ච පනිමස්මිං නත්ථි කිඤ්චි උත්තරි කරණීයන්ති ඤාපනත්ථං අන්තෙ පරමස්සාසභූතං අඤ්ඤාතාවින්ද්‍රියං දෙසිතන්ති අයමෙත්ථ කමො.

‘භෙදාභෙදා’ති ජීවිතින්ද්‍රියස්සෙව චෙත්ථ භෙදො. තඤ්හි රූපජීවිතින්ද්‍රියං අරූපජීවිතින්ද්‍රියන්ති දුවිධං හොති. සෙසානං අභෙදොති එවමෙත්ථ භෙදාභෙදතො විනිච්ඡයං විජානියා.

'කිච්චා'ති කිං ඉන්ද්‍රියානං කිච්චන්ති චෙ? චක්ඛුන්ද්‍රියස්ස තාව ''චක්ඛායතනං චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතුයා තංසම්පයුත්තකානඤ්ච ධම්මානං ඉන්ද්‍රියපච්චයෙන පච්චයො''ති වචනතො යං තං ඉන්ද්‍රියපච්චයභාවෙන සාධෙතබ්බං අත්තනො තික්ඛමන්දාදිභාවෙන චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදිධම්මානං තික්ඛමන්දාදිසඞ්ඛාතං අත්තාකාරානුවත්තාපනං ඉදං 'කිච්චං'. එවං සොතඝානජිව්හාකායානං. මනින්ද්‍රියස්ස පන සහජාතධම්මානං අත්තනො වසවත්තාපනං, ජීවිතින්ද්‍රියස්ස සහජාතධම්මානුපාලනං, ඉත්ථින්ද්‍රියපුරිසින්ද්‍රියානං ඉත්ථිපුරිසනිමිත්තකුත්තාකප්පාකාරානුවිධානං, සුඛදුක්ඛසොමනස්සදොමනස්සින්ද්‍රියානං සහජාතධම්මෙ අභිභවිත්වා යථාසකං ඔළාරිකාකාරානුපාපනං, උපෙක්ඛින්ද්‍රියස්ස සන්තපණීතමජ්ඣත්තාකාරානුපාපනං, සද්ධාදීනං පටිපක්ඛාභිභවනං සම්පයුත්තධම්මානඤ්ච පසන්නාකාරාදිභාවසම්පාපනං, අනඤ්ඤාතඤ්ඤස්සාමීතින්ද්‍රියස්ස සංයොජනත්තයප්පහානඤ්චෙව සම්පයුත්තකානඤ්ච තප්පහානාභිමුඛභාවකරණං, අඤ්ඤින්ද්‍රියස්ස කාමරාගබ්‍යාපාදාදිතනුකරණපහානඤ්චෙව සහජාතානඤ්ච අත්තනො වසානුවත්තාපනං, අඤ්ඤාතාවින්ද්‍රියස්ස සබ්බකිච්චෙසු උස්සුක්කප්පහානඤ්චෙව අමතාභිමුඛභාවපච්චයතා ච සම්පයුත්තානන්ති එවමෙත්ථ කිච්චතො විනිච්ඡයං විජානියා.

'භූමිතො'ති චක්ඛුසොතඝානජිව්හාකායඉත්ථිපුරිසසුඛදුක්ඛදොමනස්සින්ද්‍රියානි චෙත්ථ කාමාවචරානෙව. මනින්ද්‍රියජීවිතින්ද්‍රියඋපෙක්ඛින්ද්‍රියානි, සද්ධාවීරියසතිසමාධිපඤ්ඤින්ද්‍රියානි ච චතුභූමිපරියාපන්නානි. සොමනස්සින්ද්‍රියං කාමාවචර-රූපාවචර-ලොකුත්තරවසෙන භූමිත්තයපරියාපන්නං. අවසානෙ තීණි ලොකුත්තරානෙවාති එවං භූමිතො විනිච්ඡයං විජානියා. එවඤ්හි විජානන්තො –

> සංවෙගබහුලො භික්ඛු, ඨිතො ඉන්ද්‍රියසංවරෙ;
> ඉන්ද්‍රියානි පරිඤ්ඤාය, දුක්ඛස්සන්තං නිගච්ඡතීති.

220. නිද්දෙසවාරෙ ''යං චක්ඛු චතුන්නං මහාභූතාන''න්තිආදි සබ්බං ධම්මසඞ්ගණියං පදභාජනෙ (ධ. ස. අට්ඨ. 595 ආදයො) වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බං. වීරියින්ද්‍රියසමාධින්ද්‍රියනිද්දෙසාදීසු ච සම්මාවායාමො මිච්ඡාවායාමො සම්මාසමාධි මිච්ඡාසමාධීතිආදීනි න වුත්තානි. කස්මා? සබ්බසඞ්ගාහකත්තා. සබ්බසඞ්ගාහකානි හි ඉධ ඉන්ද්‍රියානි කථිතානි. එවං සන්තෙපෙත්ථ දස ඉන්ද්‍රියානි ලොකියානි කාමාවචරානෙව, තීණි ලොකුත්තරානි, නව ලොකියලොකුත්තරමිස්සකානීති.

2. පඤ්හාපුච්ඡකවණ්ණනා

221. පඤ්හාපුච්ඡකෙ සබ්බෙසම්පි ඉන්ද්‍රියානං කුසලාදිවිභාගො පාළිනයානුසාරෙනෙව වෙදිතබ්බො.

223. ආරම්මණත්තිකෙසු පන **සත්තින්ද්‍රියා අනාරම්මණාති** චක්ඛුසොතඝානජිව්හාකායඉත්ථිපුරිසින්ද්‍රියානි සන්ධාය වුත්තං. ජීවිතින්ද්‍රියං පන අරූපමිස්සකත්තා ඉධ අනාභට්ඨං. **ද්වින්ද්‍රියාති** ද්වෙ ඉන්ද්‍රියා; සුඛදුක්ඛද්වයං සන්ධායෙතං වුත්තං. තඤ්හි එකන්තපරිත්තාරම්මණං. **දොමනස්සින්ද්‍රියං සියා පරිත්තාරම්මණං, සියා මහග්ගතාරම්මණන්ති** කාමාවචරධම්මෙ ආරබ්භ පවත්තිකාලෙ පරිත්තාරම්මණං හොති, රූපාවචරාරූපාවචරෙ පන ආරබ්භ පවත්තිකාලෙ මහග්ගතාරම්මණං, පණ්ණත්තිං ආරබ්භ පවත්තිකාලෙ නවත්තබ්බාරම්මණං. **නවින්ද්‍රියා සියා පරිත්තාරම්මණාති** මනින්ද්‍රියජීවිතින්ද්‍රියසොමනස්සින්ද්‍රියඋපෙක්ඛින්ද්‍රියානි චෙව සද්ධාදිපඤ්චකඤ්ච සන්ධාය ඉදං වුත්තං. ජීවිතින්ද්‍රියඤ්හි රූපමිස්සකත්තා අනාරම්මණෙසු රූපධම්මෙසු සඞ්ගහිතම්පි අරූපකොට්ඨාසෙන සියාපක්ඛෙ සඞ්ගහිතං.

චත්තාරි ඉන්ද්‍රියානීති සුඛදුක්ඛදොමනස්සඅඤ්ඤාතාවින්ද්‍රියානි. තානි හි මග්ගාරම්මණත්තිකෙ න භජන්ති. **මග්ගහෙතුකන්ති** සහජාතහෙතුං සන්ධාය වුත්තං. වීරියවීමංසාජෙට්ඨකකාලෙ සියා මග්ගාධිපති, ඡන්දචිත්තජෙට්ඨකකාලෙ සියා නවත්තබ්බා.

දසින්ද්‍රියා සියා උප්පන්නා, සියා උප්පාදිනොති සත්ත රූපින්ද්‍රියානි තීණි ච විපාකින්ද්‍රියානි සන්ධායෙතං වුත්තං. දසින්ද්‍රියානි දොමනස්සෙන සද්ධිං හෙට්ඨා වුත්තානෙව. තත්ථ දොමනස්සින්ද්‍රියං පණ්ණත්තිං ආරබ්භ පවත්තිකාලෙ නවත්තබ්බාරම්මණං, සෙසානි නිබ්බානපච්චවෙක්ඛණකාලෙපි. **තීණින්ද්‍රියානි බහිද්ධාරම්මණානීති** තීණි ලොකුත්තරින්ද්‍රියානි. **චත්තාරීති** සුඛදුක්ඛසොමනස්සදොමනස්සානි. තානි හි අජ්ඣත්තධම්මෙපි බහිද්ධාධම්මෙපි ආරබ්භ පවත්තන්ති. **අට්ඨින්ද්‍රියාති** මනින්ද්‍රියජීවිතින්ද්‍රියඋපෙක්ඛින්ද්‍රියානි චෙව සද්ධාදිපඤ්චකඤ්ච. තත්ථ ආකිඤ්චඤ්ඤායතනකාලෙ නවත්තබ්බාරම්මණතා වෙදිතබ්බා.

ඉති ඉමස්මිම්පි පඤ්හාපුච්ඡකෙ දසින්ද්‍රියානි කාමාවචරානි, තීණි ලොකුත්තරානි, නව ලොකියලොකුත්තරමිස්සකානෙව කථිතානීති. අයම්පි අභිධම්මභාජනීයෙන සද්ධිං එකපරිච්ඡෙදොව හොති. අයං පන ඉන්ද්‍රියවිභඞ්ගො ද්වෙපරිවට්ටං නීහරිත්වා භාජෙත්වා දස්සිතොති.

ඉන්ද්‍රියවිභඞ්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

6. පටිච්චසමුප්පාදවිභඞ්ගො

1. සුත්තන්තභාජනීයං උද්දෙසවාරවණ්ණනා

225. ඉදානි තදනන්තරෙ පටිච්චසමුප්පාදවිභඞ්ගෙ යා ''අයං අවිජ්ජාපච්චයා සඞ්ඛාරා''තිආදිනා නයෙන තන්ති නික්ඛිත්තා, තස්සා අත්ථසංවණ්ණනං කරොන්තෙන විභජ්ජවාදිමණ්ඩලං ඔතරිත්වා ආචරියෙ අනබ්භාචික්ඛන්තෙන සකසමයං අවොක්කමන්තෙන පරසමයං අනායූහන්තෙන සුත්තං අප්පටිබාහන්තෙන විනයං අනුලොමෙන්තෙන මහාපදෙසෙ ඔලොකෙන්තෙන ධම්මං දීපෙන්තෙන අත්ථං සඞ්ගහන්තෙන තමෙවත්ථං පුන ආවත්තෙත්වා අපරෙහිපි පරියායෙහි නිද්දිසන්තෙන ච යස්මා අත්ථසංවණ්ණනා කාතබ්බා හොති, පකතියාපි ච දුක්කරාව පටිච්චසමුප්පාදස්ස අත්ථසංවණ්ණනා, යථාහු පොරාණා –

''සච්චං සත්තො පටිසන්ධි, පච්චයාකාරමෙව ච;
දුද්දසා චතුරො ධම්මා, දෙසෙතුඤ්ච සුදුක්කරා''ති.

තස්මා ''අඤ්ඤත්‍ර ආගමාධිගමප්පත්තෙහි න සුකරා පටිච්චසමුප්පාදස්ස අත්ථවණ්ණනා''ති පරිතුලයිත්වා –

වත්තුකාමො අහං අජ්ජ, පච්චයාකාරවණ්ණනං;
පතිට්ඨං නාධිගච්ඡාමි, අජ්ඣොගාළ්හොව සාගරං.

සාසනං පනිදං නානා-දෙසනානයමණ්ඩිතං;
පුබ්බාචරියමග්ගො ච, අබ්බොච්ඡින්නො පවත්තති.

යස්මා තස්මා තදුභයං, සන්නිස්සායත්ථවණ්ණනං;
ආරභිස්සාමි එතස්ස, තං සුණාථ සමාහිතා.

වුත්තඤ්හෙතං පුබ්බාචරියෙහි –

''යො කොචිමං අට්ඨිං කත්වා සුණෙය්‍ය,
ලභෙථ පුබ්බාපරියං විසෙසං;
ලද්ධාන පුබ්බාපරියං විසෙසං,
අදස්සනං මච්චුරාජස්ස ගච්ඡෙ''ති.

අවිජ්ජාපච්චයා සඞ්ඛාරාතිආදීසු හි ආදිතොයෙව තාව –

දෙසනාභෙදතො අත්ථ-ලක්ඛණෙකවිධාදිතො;

අධිගානඤ්ච වවත්ථානා, විඤ්ඤාතබ්බො විනිච්ඡයො.

තත්ථ **'දෙසනාභෙදතො'**ති භගවතො හි වල්ලිහාරකානං චතුන්නං පුරිසානං වල්ලිග්ගහණං විය ආදිතො වා මජ්ඣතො වා පට්ඨාය යාව පරියොසානං, තථා පරියොසානතො වා මජ්ඣතො වා පට්ඨාය යාව ආදීති චතුබ්බිධා පටිච්චසමුප්පාදදෙසනා. යථා හි වල්ලිහාරකෙසු චතූසු පුරිසෙසු එකො වල්ලියා මූලමෙව පඨමං පස්සති, සො තං මූලෙ ඡෙත්වා සබ්බං ආකඩ්ඪිත්වා ආදාය කම්මෙ උපනෙති, එවං භගවා ''ඉති ඛො, භික්ඛවෙ, අවිජ්ජාපච්චයා සඞ්ඛාරා…පෙ…. ජාතිපච්චයා ජරාමරණ''න්ති ආදිතො (ම. නි. 1.402) පට්ඨාය යාව පරියොසානාපි පටිච්චසමුප්පාදං දෙසෙති.

යථා පන තෙසු පුරිසෙසු එකො වල්ලියා මජ්ඣං පඨමං පස්සති, සො මජ්ඣෙ ඡින්දිත්වා උපරිභාගංයෙව ආකඩ්ඪිත්වා ආදාය කම්මෙ උපනෙති, එවං භගවා ''තස්ස තං වෙදනං අභිනන්දතො අභිවදතො අජ්ඣොසාය තිට්ඨතො උප්පජ්ජති නන්දී; යා වෙදනාසු නන්දී, තදුපාදානං, තස්සුපාදානපච්චයා භවො, භවපච්චයා ජාතී''ති (ම. නි. 1.409; සං. නි. 3.5) මජ්ඣතො පට්ඨාය යාව පරියොසානාපි දෙසෙති.

යථා ච තෙසු පුරිසෙසු එකො වල්ලියා අග්ගං පඨමං පස්සති, සො අග්ගෙ ගහෙත්වා අග්ගානුසාරෙන යාව මූලා සබ්බං ආදාය කම්මෙ උපනෙති, එවං භගවා ''ජාතිපච්චයා ජරාමරණන්ති ඉති ඛො පනෙතං වුත්තං, ජාතිපච්චයා නු ඛො, භික්ඛවෙ, ජරාමරණං නො වා කථං වා එත්ථ හොතී''ති? ''ජාතිපච්චයා, භන්තෙ, ජරාමරණං; එවං නො එත්ථ හොති – ජාතිපච්චයා ජරාමරණ''න්ති. ''භවපච්චයා ජාති…පෙ…. අවිජ්ජාපච්චයා සඞ්ඛාරාති ඉති ඛො පනෙතං වුත්තං, අවිජ්ජාපච්චයා නු ඛො, භික්ඛවෙ, සඞ්ඛාරා නො වා කථං වා එත්ථ හොතී''ති? ''අවිජ්ජාපච්චයා, භන්තෙ, සඞ්ඛාරා; එවං නො එත්ථ හොති – අවිජ්ජාපච්චයා සඞ්ඛාරා''ති පරියොසානතො පට්ඨාය යාව ආදිතොපි පටිච්චසමුප්පාදං දෙසෙති.

යථා පන තෙසු පුරිසෙසු එකො වල්ලියා මජ්ඣමෙව පඨමං පස්සති, සො මජ්ඣෙ ඡින්දිත්වා හෙට්ඨා ඔතරන්තො යාව මූලා ආදාය කම්මෙ උපනෙති, එවං භගවා ''ඉමෙ, භික්ඛවෙ, චත්තාරො ආහාරා කිංනිදානා, කිංසමුදයා, කිංජාතිකා, කිංපභවා? ඉමෙ චත්තාරො ආහාරා තණ්හානිදානා, තණ්හාසමුදයා, තණ්හාජාතිකා, තණ්හාපභවා. තණ්හා චායං, භික්ඛවෙ, කිංනිදානා? වෙදනා, ඵස්සො, සළායතනං, නාමරූපං, විඤ්ඤාණං. සඞ්ඛාරා කිංනිදානා…පෙ…. සඞ්ඛාරා අවිජ්ජානිදානා, අවිජ්ජාසමුදයා, අවිජ්ජාජාතිකා, අවිජ්ජාපභවා''ති (සං. නි. 2.11) මජ්ඣතො පට්ඨාය යාව ආදිතො දෙසෙති.

කස්මා පනෙවං දෙසෙතීති? පටිච්චසමුප්පාදස්ස සමන්තභද්දකත්තා, සයඤ්ච දෙසනාවිලාසප්පත්තත්තා. සමන්තභද්දකො හි පටිච්චසමුප්පාදො තතො තතො ඤායප්පටිවෙධාය සංවත්තතියෙව. දෙසනාවිලාසප්පත්තො ච භගවා චතුවෙසාරජ්ජප්පටිසම්භිදායොගෙන චතුබ්බිධගම්භීරභාවප්පත්තියා ච. සො දෙසනාවිලාසප්පත්තත්තා නානානයෙහෙව ධම්මං දෙසෙති. විසෙසතො පනස්ස යා ආදිතො පට්ඨාය අනුලොමදෙසනා, සා පවත්තිකාරණවිභාගසම්මූළ්හං වෙනෙය්‍යජනං සමනුපස්සතො යථාසකෙහි කාරණෙහි පවත්තිසන්දස්සනත්ථං උප්පත්තික්කමසන්දස්සනත්ථඤ්ච පවත්තිතාති ඤාතබ්බා.

යා පරියොසානතො පට්ඨාය පටිලොමදෙසනා, සා ''කිච්ඡං වතායං ලොකො ආපන්නො ජායති ච ජීයති ච මීයති චා''ති (දී. නි. 2.57) ආදිනා නයෙන කිච්ඡාපන්නං ලොකමනුවිලොකයතො පුබ්බභාගප්පටිවෙධානුසාරෙන තස්ස තස්ස ජරාමරණාදිකස්ස දුක්ඛස්ස අත්තනාධිගතකාරණසන්දස්සනත්ථං. යා පන මජ්ඣතො පට්ඨාය යාව ආදි, සා ආහාරනිදානවවත්ථාපනානුසාරෙන යාව අතීතං අද්ධානං අතිහරිත්වා පුන අතීතද්ධතො පභුති හෙතුඵලපටිපාටිසන්දස්සනත්ථං. යා පන මජ්ඣතො පට්ඨාය යාව පරියොසානා පවත්තා, සා පච්චුප්පන්නෙ අද්ධානෙ අනාගතද්ධහෙතුසමුට්ඨානතො පභුති අනාගතද්ධසන්දස්සනත්ථං. තාසු යා සා පවත්තිකාරණසම්මූළ්හස්ස වෙනෙය්‍යජනස්ස යථාසකෙහි කාරණෙහි පවත්තිසන්දස්සනත්ථං උප්පත්තික්කමසන්දස්සනත්ථඤ්ච ආදිතො පට්ඨාය අනුලොමදෙසනා වුත්තා, සා ඉධ නික්ඛිත්තාති වෙදිතබ්බා.

කස්මා පනෙත්ථ අවිජ්ජා ආදිතො වුත්තා? කිං පකතිවාදීනං පකති විය අවිජ්ජාපි අකාරණං මූලකාරණං ලොකස්සාති? න අකාරණං. ''ආසවසමුදයා අවිජ්ජාසමුදයො''ති හි අවිජ්ජාය කාරණං වුත්තං. අත්ථි පන පරියායො යෙන මූලකාරණං සියා. කො පන සොති? වට්ටකථාය සීසභාවො. භගවා හි වට්ටකථං කථෙන්තො ද්වෙ ධම්මෙ සීසං කත්වා කථෙසි – අවිජ්ජං වා භවතණ්හං වා. යථාහ – ''පුරිමා, භික්ඛවෙ, කොටි න පඤ්ඤායති අවිජ්ජාය 'ඉතො පුබ්බෙ අවිජ්ජා නාහොසි, අථ පච්ඡා සමභවී'ති. එවඤ්චෙතං, භික්ඛවෙ, වුච්චති, අථ ච පන පඤ්ඤායති 'ඉදප්පච්චයා අවිජ්ජා''ති (අ. නි. 10.61); භවතණ්හං වා, යථාහ – ''පුරිමා, භික්ඛවෙ, කොටි න පඤ්ඤායති භවතණ්හාය 'ඉතො පුබ්බෙ භවතණ්හා නාහොසි, අථ පච්ඡා සමභවී'ති. එවඤ්චෙතං, භික්ඛවෙ, වුච්චති, අථ ච පන පඤ්ඤායති 'ඉදප්පච්චයා භවතණ්හා''ති (අ. නි. 10.62).

කස්මා පන භගවා වට්ටකථං කථෙන්තො ඉමෙ ද්වෙව ධම්මෙ සීසං කත්වා කථෙසීති? සුගතිදුග්ගතිගාමිනො කම්මස්ස විසෙසහෙතුභූතත්තා. දුග්ගතිගාමිනො හි කම්මස්ස විසෙසහෙතු අවිජ්ජා. කස්මා? යස්මා

අවිජ්ජාභිභූතො පුථුජ්ජනො, අග්ගිසන්තාපලගුළාභිඝාතපරිස්සමාභිභූතා වජ්ඣගාවී තාය පරිස්සමාතුරතාය නිරස්සාදම්පි අත්තනො අනත්ථාවහම්පි ච උණ්හොදකපානං විය, කිලෙසසන්තාපතො නිරස්සාදම්පි දුග්ගතිවිනිපාතතො ච අත්තනො අනත්ථාවහම්පි පාණාතිපාතාදිමනෙකප්පකාරං දුග්ගතිගාමිකම්මං ආරභති. සුගතිගාමිනො පන කම්මස්ස විසෙසහෙතු භවතණ්හා. කස්මා? යස්මා භවතණ්හාභිභූතො පුථුජ්ජනො, යථා වුත්තප්පකාරා ගාවී සීතුදකතණ්හාය සඅස්සාදං අත්තනො පරිස්සමවිනොදනඤ්ච සීතුදකපානං විය, කිලෙසසන්තාපවිරහතො සඅස්සාදං සුගතිසම්පාපනෙන අත්තනො දුග්ගතිදුක්ඛපරිස්සමවිනොදනඤ්ච පාණාතිපාතාවෙරමණීආදිමනෙකප්පකාරං සුගතිගාමිකම්මං ආරභති.

එතෙසු පන වට්ටකථාය සීසභූතෙසු ධම්මෙසු කත්ථචි භගවා එකධම්මමූලිකං දෙසනං දෙසෙති, සෙය්‍යථිදං – ''ඉති ඛො, භික්ඛවෙ, අවිජ්ජූපනිසා සඞ්ඛාරා, සඞ්ඛාරූපනිසං විඤ්ඤාණ''න්තිආදි (සං. නි. 2.23). තථා ''උපාදානියෙසු, භික්ඛවෙ, ධම්මෙසු අස්සාදානුපස්සිනො විහරතො තණ්හා පවඩ්ඪති, තණ්හාපච්චයා උපාදාන''න්තිආදි (සං. නි. 2.52). කත්ථචි උභයමූලිකම්පි, සෙය්‍යථිදං – ''අවිජ්ජානීවරණස්ස, භික්ඛවෙ, බාලස්ස තණ්හාය සම්පයුත්තස්ස එවමයං කායො සමුදාගතො. ඉති අයඤ්චෙව කායො බහිද්ධා ච නාමරූපං ඉත්ථෙතං ද්වයං, ද්වයං පටිච්ච ඵස්සො, සළෙවායතනානි යෙහි ඵුට්ඨො බාලො සුඛදුක්ඛං පටිසංවෙදෙතී''තිආදි (සං. නි. 2.19). තාසු තාසු දෙසනාසු ''අවිජ්ජාපච්චයා සඞ්ඛාරා''ති අයමිධ අවිජ්ජාවසෙන එකධම්මමූලිකා දෙසනාති වෙදිතබ්බා. එවං තාවෙත්ථ දෙසනාභෙදතො විඤ්ඤාතබ්බො විනිච්ඡයො.

'අත්ථතො'ති අවිජ්ජාදීනං පදානං අත්ථතො, සෙය්‍යථිදං – පූරෙතුං අයුත්තට්ඨෙන කායදුච්චරිතාදි අවින්දියං නාම; අලද්ධබ්බන්ති අත්ථො. තං අවින්දියං වින්දතීති අවිජ්ජා. තබ්බිපරීතතො කායසුචරිතාදි වින්දියං නාම. තං වින්දියං න වින්දතීති අවිජ්ජා. ඛන්ධානං රාසට්ඨං, ආයතනානං ආයතනට්ඨං, ධාතූනං සුඤ්ඤට්ඨං, සච්චානං තථට්ඨං, ඉන්ද්‍රියානං ආධිපතෙය්‍යට්ඨං අවිදිතං කරොතීති අවිජ්ජා. දුක්ඛාදීනං පීළනාදිවසෙන වුත්තං චතුබ්බිධං චතුබ්බිධං අත්ථං අවිදිතං කරොතීතිපි අවිජ්ජා. අන්තවිරහිතෙ සංසාරෙ සබ්බයොනිගතිභවවිඤ්ඤාණට්ඨිතිසත්තාවාසෙසු සත්තෙ ජවාපෙතීති අවිජ්ජා. පරමත්ථතො අවිජ්ජමානෙසු ඉත්ථිපුරිසාදීසු ජවති, විජ්ජමානෙසුපි ඛන්ධාදීසු න ජවතීති අවිජ්ජා. අපිච චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනං වත්ථාරම්මණානං පටිච්චසමුප්පාදපටිච්චසමුප්පන්නානඤ්ච ධම්මානං ඡාදනතොපි අවිජ්ජා.

යං පටිච්ච ඵලමෙති සො පච්චයො. **පටිච්චා**ති න විනා තෙන; තං අපච්චක්ඛිත්වාති අත්ථො. **එතී**ති උප්පජ්ජති චෙව පවත්තති චාති අත්ථො. අපි ච

උපකාරකට්ඨො පච්චයට්ඨො. අවිජ්ජා ච සා පච්චයො චාති අවිජ්ජාපච්චයො. තස්මා **අවිජ්ජාපච්චයා.**

සඞ්ඛතමභිසඞ්ඛරොන්තීති සඞ්ඛාරා. අපිච අවිජ්ජාපච්චයා සඞ්ඛාරා, සඞ්ඛාරසද්දෙන ආගතසඞ්ඛාරා චාති දුවිධා සඞ්ඛාරා. තත්ථ පුඤ්ඤාපුඤ්ඤානෙඤ්ජාභිසඞ්ඛාරා තයො, කායවචීචිත්තසඞ්ඛාරා තයොති ඉමෙ ඡ අවිජ්ජාපච්චයා සඞ්ඛාරා. තෙ සබ්බෙපි ලොකියකුසලාකුසලචෙතනාමත්තමෙව හොන්ති.

සඞ්ඛතසඞ්ඛාරො, අභිසඞ්ඛතසඞ්ඛාරො, අභිසඞ්ඛරණකසඞ්ඛාරො, පයොගාභිසඞ්ඛාරොති ඉමෙ පන චත්තාරො සඞ්ඛාරසද්දෙන ආගතසඞ්ඛාරා. තත්ථ ''අනිච්චා වත සඞ්ඛාරා''තිආදීසු (දී. නි. 2.221, 272; සං. නි. 1.186; 2.143) වුත්තා සබ්බෙපි සප්පච්චයා ධම්මා **'සඞ්ඛතසඞ්ඛාරා'** නාම. කම්මනිබ්බත්තා තෙභූමකා රූපාරූපධම්මා **'අභිසඞ්ඛතසඞ්ඛාරා'**ති අට්ඨකථාසු වුත්තා. තෙපි ''අනිච්චා වත සඞ්ඛාරා''ති එත්ථෙව සඞ්ගහං ගච්ඡන්ති. විසුං පන නෙසං ආගතට්ඨානං න පඤ්ඤායති. තෙභූමකකුසලාකුසලචෙතනා පන **'අභිසඞ්ඛරණකසඞ්ඛාරො'**ති වුච්චති. තස්ස ''අවිජ්ජාගතොයං, භික්ඛවෙ, පුරිසපුග්ගලො පුඤ්ඤඤ්චෙ අභිසඞ්ඛරොතී''තිආදීසු (සං. නි. 2.51) ආගතට්ඨානං පඤ්ඤායති. කායිකචෙතසිකං පන වීරියං **'පයොගාභිසඞ්ඛාරො'**ති වුච්චති. සො ''යාවතිකා අභිසඞ්ඛාරස්ස ගති, තාවතිකං ගන්ත්වා අක්ඛාහතං මඤ්ඤෙ අට්ඨාසී''තිආදීසු (අ. නි. 3.15) ආගතො.

න කෙවලඤ්ච එතෙයෙව, අඤ්ඤෙපි ''සඤ්ඤාවෙදයිතනිරොධං සමාපජ්ජන්තස්ස ඛො, ආවුසො විසාඛ, භික්ඛුනො පඨමං නිරුජ්ඣති වචීසඞ්ඛාරො, තතො කායසඞ්ඛාරො, තතො චිත්තසඞ්ඛාරො''තිආදිනා (ම. නි. 1.464) නයෙන සඞ්ඛාරසද්දෙන ආගතා අනෙකසඞ්ඛාරා. තෙසු නත්ථි සො සඞ්ඛාරො, යො සඞ්ඛතසඞ්ඛාරෙ සඞ්ගහං න ගච්ඡෙය්‍ය. ඉතො පරං **සඞ්ඛාරපච්චයා විඤ්ඤාණ**න්තිආදීසු යං වුත්තං තං වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බං.

අවුත්තෙ පන විජානාතීති **විඤ්ඤාණං**. නමතීති **නාමං**. රුප්පතීති **රූපං**. ආයෙ තනොති, ආයතඤ්ච නයතීති **ආයතනං**. ඵුසතීති **ඵස්සො**. වෙදයතීති **වෙදනා**. පරිතස්සතීති **තණ්හා**. උපාදියතීති **උපාදානං**. භවති භාවයති චාති **භවො**. ජනනං **ජාති**. ජීරණං **ජරා**. මරන්ති එතෙනාති **මරණං**. සොචනං **සොකො**. පරිදෙවනං **පරිදෙවො**. දුක්ඛයතීති **දුක්ඛං;** උප්පාදට්ඨිතිවසෙන වා ද්වෙධා ඛණතීති **දුක්ඛං**. දුම්මනස්ස භාවො **දොමනස්සං**. භුසො ආයාසො **උපායාසො.**

සම්භවන්තීති නිබ්බත්තන්ති. න කෙවලඤ්ච සොකාදීහෙව, අථ ඛො සබ්බපදෙහි 'සම්භවන්ති'ති සද්දස්ස යොජනා කාතබ්බා. ඉතරථා හි ''අවිජ්ජාපච්චයා සඞ්ඛාරා''ති වුත්තෙ කිං කරොන්තීති න පඤ්ඤායෙය්‍යුං. ''සම්භවන්ති''ති පන යොජනාය සති ''අවිජ්ජා ච සා පච්චයො චාති අවිජ්ජාපච්චයො; තස්මා අවිජ්ජාපච්චයා සඞ්ඛාරා සම්භවන්ති''ති පච්චයපච්චයුප්පන්නවවත්ථානං කතං හොති. එස නයො සබ්බත්ථ.

එවන්ති නිද්දිට්ඨනයනිදස්සනං. තෙන අවිජ්ජාදීහෙව කාරණෙහි, න ඉස්සරනිම්මානාදීහීති දස්සෙති. **එතස්සාති** යථාවුත්තස්ස. **කෙවලස්සාති** අසම්මිස්සස්ස සකලස්ස වා. **දුක්ඛක්ඛන්ධස්සාති** දුක්ඛසමූහස්ස, න සත්තස්ස, න සුඛසුභාදීනං. **සමුදයොති** නිබ්බත්ති. **හොතීති** සම්භවති. එවමෙත්ථ අත්ථතො විඤ්ඤාතබ්බො විනිච්ඡයො.

'ලක්ඛණාදිතො'ති අවිජ්ජාදීනං ලක්ඛණාදිතො, සෙය්‍යථිදං – අඤ්ඤාණලක්ඛණා අවිජ්ජා, සම්මොහනරසා, ඡාදනපච්චුපට්ඨානා, ආසවපදට්ඨානා. අභිසඞ්ඛරණලක්ඛණා සඞ්ඛාරා, ආයූහනරසා, චෙතනාපච්චුපට්ඨානා, අවිජ්ජාපදට්ඨානා. විජානනලක්ඛණං විඤ්ඤාණං, පුබ්බඞ්ගමරසං, පටිසන්ධිපච්චුපට්ඨානං, සඞ්ඛාරපදට්ඨානං, වත්ථාරම්මණපදට්ඨානං වා. නමනලක්ඛණං නාමං, සම්පයොගරසං, අවිනිබ්භොගපච්චුපට්ඨානං, විඤ්ඤාණපදට්ඨානං. රුප්පනලක්ඛණං රූපං, විකිරණරසං, අබ්‍යාකතපච්චුපට්ඨානං, විඤ්ඤාණපදට්ඨානං. ආයතනලක්ඛණං සළායතනං, දස්සනාදිරසං, වත්ථුද්වාරභාවපච්චුපට්ඨානං, නාමරූපපදට්ඨානං. ඵුසනලක්ඛණො ඵස්සො, සඞ්ඝට්ටනරසො, සඞ්ගතිපච්චුපට්ඨානො, සළායතනපදට්ඨානො. අනුභවනලක්ඛණා වෙදනා, විසයරසසම්භොගරසා, සුඛදුක්ඛපච්චුපට්ඨානා, ඵස්සපදට්ඨානා. හෙතුලක්ඛණා තණ්හා, අභිනන්දනරසා, අතිත්තිභාවපච්චුපට්ඨානා, වෙදනාපදට්ඨානා. ගහණලක්ඛණං උපාදානං, අමුඤ්චනරසං, තණ්හාදළ්හත්තදිට්ඨිපච්චුපට්ඨානං, තණ්හාපදට්ඨානං. කම්මකම්මඵලලක්ඛණො භවො, භාවනභවනරසො, කුසලාකුසලාබ්‍යාකතපච්චුපට්ඨානො, උපාදානපදට්ඨානො. ජාතිආදීනං ලක්ඛණාදීනි සච්චවිභඞ්ගෙ වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බානි. එවමෙත්ථ ලක්ඛණාදිතොපි විඤ්ඤාතබ්බො විනිච්ඡයො.

'එකවිධාදිතො'ති එත්ථ අවිජ්ජා අඤ්ඤාණාදස්සනමොහාදිභාවතො එකවිධා, අප්පටිපත්තිමිච්ඡාපටිපත්තිතො දුවිධා තථා සඞ්ඛාරාසඞ්ඛාරතො, වෙදනාත්තයසම්පයොගතො තිවිධා, චතුසච්චඅප්පටිවෙධතො චතුබ්බිධා, ගතිපඤ්චකාදීනවච්ඡාදනතො පඤ්චවිධා, ද්වාරාරම්මණතො පන සබ්බෙසුපි අරූපධම්මෙසු ඡබ්බිධතා වෙදිතබ්බා.

සඞ්ඛාරා සාසවවිපාකධම්මධම්මාදිභාවතො එකවිධා, කුසලාකුසලතො දුවිධා තථා පරිත්තමහග්ගතහීනමජ්ඣිමමිච්ඡත්තනියතානියතතො, තිවිධා පුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරාදිභාවතො, චතුබ්බිධා චතුයොනිසංවත්තනතො, පඤ්චවිධා පඤ්චගතිගාමිතො.

විඤ්ඤාණං ලොකියවිපාකාදිභාවතො එකවිධං, සහෙතුකාහෙතුකාදිතො දුවිධං, භවත්තයපරියාපන්නතො වෙදනාත්තයසම්පයොගතො අහෙතුකදුහෙතුකතිහෙතුකතො ච තිවිධං, යොනිගතිවසෙන චතුබ්බිධං පඤ්චවිධඤ්ච.

නාමරූපං විඤ්ඤාණසන්නිස්සයතො කම්මපච්චයතො ච එකවිධං, සාරම්මණානාරම්මණතො දුවිධං, අතීතාදිතො තිවිධං, යොනිගතිවසෙන චතුබ්බිධං පඤ්චවිධඤ්ච.

සළායතනං සඤ්ජාතිසමොසරණට්ඨානතො එකවිධං, භූතප්පසාදවිඤ්ඤාණාදිතො දුවිධං, සම්පත්තාසම්පත්තනොභයගොචරතො තිවිධං, යොනිගතිපරියාපන්නතො චතුබ්බිධං පඤ්චවිධඤ්චාති ඉමිනා නයෙන ඵස්සාදීනම්පි එකවිධාදිභාවො වෙදිතබ්බොති. එවමෙත්ථ එකවිධාදිතොපි විඤ්ඤාතබ්බො විනිච්ඡයො.

‘අඞ්ගානඤ්ච වවත්ථානා’ති සොකාදයො චෙත්ථ භවචක්කස්ස අවිච්ඡෙදදස්සනත්ථං වුත්තා. ජරාමරණබ්භාහතස්ස හි බාලස්ස තෙ සම්භවන්ති. යථාහ – ‘‘අස්සුතවා, භික්ඛවෙ, පුථුජ්ජනො සාරීරිකාය දුක්ඛාය වෙදනාය ඵුට්ඨො සමානො සොචති කිලමති පරිදෙවති උරත්තාළිං කන්දති සම්මොහමාපජ්ජතී’’ති (සං. නි. 4.252). යාව ච තෙසං පවත්ති තාව අවිජ්ජායාති පුනපි අවිජ්ජාපච්චයා සඞ්ඛාරාති සම්බන්ධමෙව හොති භවචක්කං. තස්මා තෙසම්පි ජරාමරණෙනෙව එකසඞ්ඛෙපං කත්වා ද්වාදසෙව පටිච්චසමුප්පාදඞ්ගානීති වෙදිතබ්බානි. එවමෙත්ථ අඞ්ගානං වවත්ථානතොපි විඤ්ඤාතබ්බො විනිච්ඡයො. අයං තාවෙත්ථ උද්දෙසවාරවසෙන සඞ්ඛෙපකථා.

උද්දෙසවාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

අවිජ්ජාපදනිද්දෙසො

226. ඉදානි නිද්දෙසවාරවසෙන විත්ථාරකථා හොති. ‘‘අවිජ්ජා පච්චයා සඞ්ඛාරා’’ති හි වුත්තං. තත්ථ අවිජ්ජාපච්චයෙසු සඞ්ඛාරෙසු දස්සෙතබ්බෙසු යස්මා පුත්තෙ කථෙතබ්බෙ පඨමං පිතා කථීයති. එවඤ්හි සති ‘මිත්තස්ස පුත්තො, දත්තස්ස පුත්තො’ති පුත්තො සුකථිතො හොති. තස්මා

දෙසනාකුසලො සත්ථා සඞ්ඛාරානං ජනකත්ථෙන පිතුසදිසං අවිජ්ජං තාව දස්සෙතුං **තත්ථ කතමා අවිජ්ජා? දුක්ඛෙ අඤ්ඤාණ**න්තිආදිමාහ.

තත්ථ යස්මා අයං අවිජ්ජා දුක්ඛසච්චස්ස යාථාවසරසලක්ඛණං ජානිතුං පස්සිතුං පටිවිජ්ඣිතුං න දෙති, ඡාදෙත්වා පරියොනන්ධිත්වා ගන්ථෙත්වා තිට්ඨති, තස්මා ''දුක්ඛෙ අඤ්ඤාණ''න්ති වුච්චති. තථා යස්මා දුක්ඛසමුදයස්ස දුක්ඛනිරොධස්ස දුක්ඛනිරොධගාමිනියා පටිපදාය යාථාවසරසලක්ඛණං ජානිතුං පස්සිතුං පටිවිජ්ඣිතුං න දෙති, ඡාදෙත්වා පරියොනන්ධිත්වා ගන්ථෙත්වා තිට්ඨති, තස්මා දුක්ඛනිරොධගාමිනියා පටිපදාය අඤ්ඤාණන්ති වුච්චති. ඉමෙසු චතූසු ඨානෙසු සුත්තන්තිකපරියායෙන අඤ්ඤාණං අවිජ්ජාති කථිතං.

නික්ඛෙපකණ්ඩෙ (ධ. ස. 1067) පන අභිධම්මපරියායෙන ''පුබ්බන්තෙ අඤ්ඤාණ''න්ති අපරෙසුපි චතූසු ඨානෙසු අඤ්ඤාණං ගහිතං. තත්ථ **පුබ්බන්තෙ**ති අතීතො අද්ධා, අතීතානි ඛන්ධධාතුආයතනානි. **අපරන්තෙ**ති අනාගතො අද්ධා, අනාගතානි ඛන්ධධාතුආයතනානි. **පුබ්බන්තාපරන්තෙ**ති තදුභයං. **ඉදප්පච්චයතා**ති සඞ්ඛාරාදීනං කාරණානි අවිජ්ජාදීනි අඞ්ගානි. **පටිච්චසමුප්පන්නධම්මා**ති අවිජ්ජාදීහි නිබ්බත්තා සඞ්ඛාරාදයො ධම්මා. තත්‍රායං අවිජ්ජා යස්මා අතීතානං ඛන්ධාදීනං යාථාවසරසලක්ඛණං ජානිතුං පස්සිතුං පටිවිජ්ඣිතුං න දෙති, ඡාදෙත්වා පරියොනන්ධිත්වා ගන්ථෙත්වා තිට්ඨති, තස්මා ''පුබ්බන්තෙ අඤ්ඤාණ''න්ති වුච්චති. තථා යස්මා අනාගතානං ඛන්ධාදීනං, අතීතානාගතානං ඛන්ධාදීනං ඉදප්පච්චයතාය චෙව පටිච්චසමුප්පන්නධම්මානඤ්ච යාථාවසරසලක්ඛණං ජානිතුං පස්සිතුං පටිවිජ්ඣිතුං න දෙති, ඡාදෙත්වා පරියොනන්ධිත්වා ගන්ථෙත්වා තිට්ඨති, තස්මා ඉදප්පච්චයතාපටිච්චසමුප්පන්නෙසු ධම්මෙසු අඤ්ඤාණන්ති වුච්චති. ඉමෙසු අට්ඨසු ඨානෙසු අභිධම්මපරියායෙන අඤ්ඤාණං අවිජ්ජාති කථිතං.

එවං කිං කථිතං හොති? කිච්චතො චෙව ජාතිතො ච අවිජ්ජා කථිතා නාම හොති. කථං? අයඤ්හි අවිජ්ජා ඉමානි අට්ඨ ඨානානි ජානිතුං පස්සිතුං පටිවිජ්ඣිතුං න දෙතීති කිච්චතො කථිතා; උප්පජ්ජමානාපි ඉමෙසු අට්ඨසු ඨානෙසු උප්පජ්ජතීති ජාතිතොපි කථිතා. එවං කථෙත්වා පුන ''යං එවරූපං අඤ්ඤාණං අදස්සන''න්තිආදීනි පඤ්චවීසති පදානි අවිජ්ජාය ලක්ඛණං දස්සෙතුං ගහිතානි.

තත්ථ යස්මා අයං අවිජ්ජා ඉමෙහි අට්ඨහි පදෙහි කථිතාපි පුන පඤ්චවීසතියා පදෙහි ලක්ඛණෙ අකථිතෙ සුකථිතා නාම න හොති, ලක්ඛණෙ පන කථිතෙයෙව සුකථිතා නාම හොති. යථා පුරිසො නට්ඨං ගොණං පරියෙසමානො මනුස්සෙ පුච්ඡෙය්‍ය – ''අපි, අය්‍යා, සෙතං ගොණං පස්සථ, රත්තං ගොණං පස්සථා''ති? තෙ එවං වදෙය්‍යුං – ''ඉමස්මිං රට්ඨෙ

සෙතරත්තානං ගොණානං අන්තො නත්ථි, කිං තෙ ගොණස්ස ලක්ඛණ''න්ති? අථ තෙන 'සඞ්ඝාටි' වා 'නඞ්ගලං' වාති වුත්තෙ ගොණො සුකථිතො නාම භවෙය්‍ය; එවමෙව යස්මා අයං අවිජ්ජා අට්ඨහි පදෙහි කථිතාපි පුන පඤ්චවීසතියා පදෙහි ලක්ඛණෙ අකථිතෙ සුකථිතා නාම න හොති, ලක්ඛණෙ පන කථිතෙයෙව සුකථිතා නාම හොති. තස්මා යානස්සා ලක්ඛණදස්සනත්ථං පඤ්චවීසති පදානි කථිතානි, තෙසම්පි වසෙන වෙදිතබ්බා.

සෙය්‍යථිදං – ඤාණං නාම පඤ්ඤා. සා අත්ථත්ථං කාරණාකාරණං චතුසච්චධම්මං විදිතං පාකටං කරොති. අයං පන අවිජ්ජා උප්පජ්ජිත්වා තං විදිතං පාකටං කාතුං න දෙතීති ඤාණපච්චනීකතො **අඤ්ඤාණං**. දස්සනන්තිපි පඤ්ඤා. සාපි තං ආකාරං පස්සති. අවිජ්ජා පන උප්පජ්ජිත්වා තං පස්සිතුං න දෙතීති **අදස්සනං**. අභිසමයොතිපි පඤ්ඤා. සා තං ආකාරං අභිසමෙති. අවිජ්ජා පන උප්පජ්ජිත්වා තං අභිසමෙතුං න දෙතීති **අනභිසමයො**. අනුබොධො සම්බොධො පටිවෙධොතිපි පඤ්ඤා. සා තං ආකාරං අනුබුජ්ඣති සම්බුජ්ඣති පටිවිජ්ඣති. අවිජ්ජා පන උප්පජ්ජිත්වා තං අනුබුජ්ඣිතුං සංබුජ්ඣිතුං පටිවිජ්ඣිතුං න දෙතීති **අනනුබොධො අසම්බොධො අප්පටිවෙධො**. සඞ්ගාහනාතිපි පඤ්ඤා. සා තං ආකාරං ගහෙත්වා සංසිත්වා ගණ්හාති. අවිජ්ජා පන උප්පජ්ජිත්වා තං ගහෙත්වා සංසිත්වා ගණ්හිතුං න දෙතීති **අසඞ්ගාහනා**. පරියොගාහනාතිපි පඤ්ඤා. සා තං ආකාරං ඔගාහිත්වා අනුපවිසිත්වා ගණ්හාති. අවිජ්ජා පන උප්පජ්ජිත්වා තං ඔගාහිත්වා අනුපවිසිත්වා ගණ්හිතුං න දෙතීති **අපරියොගාහනා**. සමපෙක්ඛනාතිපි පඤ්ඤා. සා තං ආකාරං සමං සම්මා ච පෙක්ඛති. අවිජ්ජා පන උප්පජ්ජිත්වා තං සමං සම්මා ච පෙක්ඛිතුං න දෙතීති **අසමපෙක්ඛනා**. පච්චවෙක්ඛණාතිපි පඤ්ඤා. සා තං ආකාරං පච්චවෙක්ඛති. අවිජ්ජා පන උප්පජ්ජිත්වා තං පච්චවෙක්ඛිතුං න දෙතීති **අපච්චවෙක්ඛණා**. නාස්සා කිඤ්චි කම්මං පච්චක්ඛං අත්ථි, සයඤ්ච අපච්චවෙක්ඛිත්වා කතං කම්මන්ති **අපච්චක්ඛකම්මං**. දුම්මෙධභාවතාය **දුම්මෙජ්ඣං**. බාලභාවතාය **බාල්‍යං**.

සම්පජඤ්ඤන්තිපි පඤ්ඤා. සා අත්ථත්ථං කාරණාකාරණං චතුසච්චධම්මං සම්මා පජානාති. අවිජ්ජා පන උප්පජ්ජිත්වා තං ආකාරං පජානිතුං න දෙතීති **අසම්පජඤ්ඤං**. මොහනවසෙන **මොහො**. පමොහනවසෙන **පමොහො**. සම්මොහනවසෙන **සම්මොහො**. අවින්දියං වින්දතීතිආදිවසෙන **අවිජ්ජා**. වට්ටස්මිං ඔහනති ඔසීදාපෙතීති **අවිජ්ජොඝො**. වට්ටස්මිං යොජෙතීති **අවිජ්ජායොගො**. අප්පහීනවසෙන පුනප්පුනං උප්පජ්ජනතො ච **අවිජ්ජානුසයො**. මග්ගෙ පරියුට්ඨිතචොරා අද්ධිකෙ විය කුසලචිත්තං පරියුට්ඨාති ගණ්හාති විලුම්පතීති **අවිජ්ජාපරියුට්ඨානං**. යථා නගරද්වාරෙ පලිඝසඞ්ඛාතාය ලඞ්ගියා පතිතාය අන්තොනගරෙ මනුස්සානං බහිනගරගමනම්පි බහිනගරෙ මනුස්සානං

අන්තොනගරපවෙසනම්පි පච්ඡිජ්ජති, එවමෙව යස්ස සක්කායනගරෙ අයං පතිතා තස්ස නිබ්බානසම්පාපකං ඤාණගමනං පච්ඡිජ්ජතීති **අවිජ්ජාලඞ්ගී** නාම හොති. අකුසලඤ්ච තං මූලඤ්ච, අකුසලානං වා මූලන්ති **අකුසලමූලං**. තං පන න අඤ්ඤං, ඉධාධිප්පෙතො මොහොති මොහො අකුසලමූලං. **අයං වුච්චති අවිජ්ජාති** අයං එවංලක්ඛණා අවිජ්ජා නාමාති වුච්චති. එවං පඤ්චවීසතිපදවසෙන අවිජ්ජාය ලක්ඛණං වෙදිතබ්බං.

එවංලක්ඛණා පනායං අවිජ්ජා දුක්ඛාදීසු අඤ්ඤාණන්ති වුත්තාපි දුක්ඛසච්චස්ස එකදෙසො හොති, සහජාතා හොති, තං ආරම්මණං කරොති, ඡාදෙති; සමුදයසච්චස්ස න එකදෙසො හොති, සහජාතා හොති, තං ආරම්මණං කරොති, ඡාදෙති; නිරොධසච්චස්ස නෙව එකදෙසො හොති, න සහජාතා, න තං ආරම්මණං කරොති, කෙවලං ඡාදෙති; මග්ගසච්චස්සාපි න එකදෙසො, න සහජාතා, න තං ආරම්මණං කරොති, කෙවලං ඡාදෙති. දුක්ඛාරම්මණතා අවිජ්ජා උප්පජ්ජති, තඤ්ච ඡාදෙති. සමුදයාරම්මණතා අවිජ්ජා උප්පජ්ජති, තඤ්ච ඡාදෙති. නිරොධාරම්මණතා අවිජ්ජා නුප්පජ්ජති, තඤ්ච ඡාදෙති. මග්ගාරම්මණතා අවිජ්ජා නුප්පජ්ජති, තඤ්ච ඡාදෙති.

ද්වෙ සච්චා දුද්දසත්තා ගම්භීරා. ද්වෙ සච්චා ගම්භීරත්තා දුද්දසා. අපිච ඛො පන දුක්ඛනිරොධං අරියසච්චං ගම්භීරඤ්චෙව දුද්දසඤ්ච. තත්ථ දුක්ඛං නාම පාකටං, ලක්ඛණස්ස පන දුද්දසත්තා ගම්භීරං නාම ජාතං. සමුදයෙපි එසෙව නයො. යථා පන මහාසමුද්දං මන්ථෙත්වා ඔජාය නීහරණං නාම භාරො, සිනෙරුපාදතො වාලිකාය උද්ධරණං නාම භාරො, පබ්බතං පීළෙත්වා රසස්ස නීහරණං නාම භාරො; එවමෙව ද්වෙ සච්චානි ගම්භීරතාය එව දුද්දසානි, නිරොධසච්චං පන අතිගම්භීරඤ්ච අතිදුද්දසඤ්චාති. එවං දුද්දසත්තා ගම්භීරානං ගම්භීරත්තා ච දුද්දසානං චතුන්නං අරියසච්චානං පටිච්ඡාදකං මොහන්ධකාරං අයං වුච්චති අවිජ්ජාති.

අවිජ්ජාපදනිද්දෙසො.

සඞ්ඛාරපදනිද්දෙසො

සඞ්ඛාරපදෙ හෙට්ඨා වුත්තසඞ්ඛාරෙසු සඞ්ඛාරසද්දෙන ආගතසඞ්ඛාරෙ අනාමසිත්වා අවිජ්ජාපච්චයා සඞ්ඛාරෙයෙව දස්සෙන්තො **තත්ථ කතමෙ අවිජ්ජාපච්චයා සඞ්ඛාරා? පුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරො**තිආදිමාහ. තත්ථ පුනාති අත්තනො කාරකං, පූරෙති චස්ස අජ්ඣාසයං, පුජ්ජඤ්ච භවං නිබ්බත්තෙතීති පුඤ්ඤො. අභිසඞ්ඛරොති විපාකං කටත්තාරූපඤ්චාති අභිසඞ්ඛාරො. පුඤ්ඤොව අභිසඞ්ඛාරො **පුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරො**. පුඤ්ඤපටිපක්ඛතො අපුඤ්ඤො. අපුඤ්ඤොව අභිසඞ්ඛාරො **අපුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරො**. න ඉඤ්ජතීති

ආනෙඤ්ජං. ආනෙඤ්ජමෙව අභිසඞ්ඛාරො, ආනෙඤ්ජඤ්ච භවං අභිසඞ්ඛරොතීති **ආනෙඤ්ජාභිසඞ්ඛාරො**. කායෙන පවත්තිතො, කායතො වා පවත්තො, කායස්ස වා සඞ්ඛාරොති **කායසඞ්ඛාරො**. වචීසඞ්ඛාරචිත්තසඞ්ඛාරෙසුපි එසෙව නයො.

තත්ථ පඨමත්තිකො පරිවීමංසනසුත්තවසෙන ගහිතො. තත්ථ හි ‘‘පුඤ්ඤඤ්චෙ සඞ්ඛාරං අභිසඞ්ඛරොති, පුඤ්ඤූපගං හොති විඤ්ඤාණං. අපුඤ්ඤඤ්චෙ සඞ්ඛාරං අභිසඞ්ඛරොති, අපුඤ්ඤූපගං හොති විඤ්ඤාණං. ආනෙඤ්ජඤ්චෙ සඞ්ඛාරං අභිසඞ්ඛරොති, ආනෙඤ්ජූපගං හොති විඤ්ඤාණ’’න්ති (සං. නි. 2.51) වුත්තං. දුතියත්තිකො තදනන්තරස්ස විභඞ්ගසුත්තස්ස වසෙන ගහිතො, සම්මාදිට්ඨිසුත්තපරියායෙන (ම. නි. 1.102) ගහිතොතිපි වත්තුං වට්ටතියෙව. තත්ථ හි ‘‘තයොමෙ, භික්ඛවෙ, සඞ්ඛාරා. කතමෙ තයො? කායසඞ්ඛාරො, වචීසඞ්ඛාරො, චිත්තසඞ්ඛාරො’’ති (සං. නි. 2.2) වුත්තං. කස්මා පනෙතෙසං සුත්තානං වසෙන තෙ ගහිතාති? අයං අභිධම්මො නාම න අධුනාකතො, නාපි බාහිරකඉසීහි වා සාවකෙහි වා දෙවතාහි වා භාසිතො. සබ්බඤ්ඤුජිනභාසිතො පන අයං. අභිධම්මෙපි හි සුත්තෙපි එකසදිසාව තන්ති නිද්දිට්ඨාති ඉමස්සත්ථස්ස දීපනත්ථං.

ඉදානි තෙ සඞ්ඛාරෙ පභෙදතො දස්සෙතුං **තත්ථ කතමො පුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරො**තිආදිමාහ. තත්ථ **කුසලා චෙතනා**ති අනියමතො චතුභූමිකචෙතනාපි වුත්තා. **කාමාවචරා රූපාවචරා**ති නියමිතත්තා පන අට්ඨ කාමාවචරකුසලචෙතනා, පඤ්ච රූපාවචරකුසලචෙතනාති තෙරස චෙතනා පුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරො නාම. **දානමයා**තිආදීහි තාසංයෙව චෙතනානං පුඤ්ඤකිරියවත්ථුවසෙන පවත්ති දස්සිතා. තත්ථ අට්ඨ කාමාවචරාව දානසීලමයා හොන්ති. භාවනාමයා පන තෙරසපි. යථා හි පගුණං ධම්මං සජ්ඣායමානො එකං ද්වෙ අනුසන්ධිගතෙපි න ජානාති, පච්ඡා ආවජ්ජන්තො ජානාති; එවමෙව කසිණපරිකම්මං කරොන්තස්ස පගුණජ්ඣානං පච්චවෙක්ඛන්තස්ස පගුණකම්මට්ඨානඤ්ච මනසිකරොන්තස්ස ඤාණවිප්පයුත්තාපි භාවනා හොති. තෙන වුත්තං ‘‘භාවනාමයා පන තෙරසපී’’ති.

තත්ථ දානමයාදීසු ‘‘දානං ආරබ්භ දානමධිකිච්ච යා උප්පජ්ජති චෙතනා සඤ්චෙතනා චෙතයිතත්තං – අයං වුච්චති දානමයො පුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරොති. සීලං ආරබ්භ…පෙ.… භාවනං ආරබ්භ භාවනමධිකිච්ච යා උප්පජ්ජති චෙතනා සඤ්චෙතනා චෙතයිතත්තං – අයං වුච්චති භාවනාමයො පුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරො’’ති (විභ. 769) අයං සඞ්ඛෙපදෙසනා.

චීවරාදීසු පන චතූසු පච්චයෙසු රූපාදීසු වා ඡසු ආරම්මණෙසු අන්නාදීසු වා දසසු දානවත්ථූසු තං තං දෙන්තස්ස තෙසං උප්පාදනතො පට්ඨාය පුබ්බභාගෙ පරිච්චාගකාලෙ පච්ඡා සොමනස්සචිත්තෙන අනුස්සරණෙ චාති තීසු කාලෙසු පවත්තා චෙතනා **දානමයා** නාම. සීලං පරිපූරණත්ථාය පන 'පබ්බජිස්සාමී'ති විහාරං ගච්ඡන්තස්ස පබ්බජන්තස්ස මනොරථං මත්ථකං පාපෙත්වා 'පබ්බජිතො වතම්හි, සාධු සුට්ඨූ'ති ආවජ්ජන්තස්ස පාතිමොක්ඛං සංවරන්තස්ස චීවරාදයො පච්චයෙ පච්චවෙක්ඛන්තස්ස ආපාථගතෙසු රූපාදීසු චක්ඛුද්වාරාදීනි සංවරන්තස්ස ආජීවං සොධෙන්තස්ස ච පවත්තා චෙතනා **සීලමයා** නාම. පටිසම්භිදායං වුත්තෙන විපස්සනාමග්ගෙන චක්ඛුං අනිච්චතො දුක්ඛතො අනත්තතො භාවෙන්තස්ස රූපෙ...පෙ.... ධම්මෙ, චක්ඛුවිඤ්ඤාණං...පෙ.... මනොවිඤ්ඤාණං, චක්ඛුසම්ඵස්සං...පෙ.... මනොසම්ඵස්සං, චක්ඛුසම්ඵස්සජං වෙදනං...පෙ.... මනොසම්ඵස්සජං වෙදනං, රූපසඤ්ඤං ...පෙ.... ධම්මසඤ්ඤං ජරාමරණං අනිච්චතො දුක්ඛතො අනත්තතො භාවෙන්තස්ස පවත්තා චෙතනා **භාවනාමයා** නාමාති අයං විත්ථාරකථා.

අපුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරනිද්දෙසෙ **අකුසලා චෙතනා**ති ද්වාදසඅකුසලචිත්තසම්පයුත්තා චෙතනා. **කාමාවචරා**ති කිඤ්චාපි තත්ථ ඨපෙත්වා ද්වෙ දොමනස්සසහගතචෙතනා සෙසා රූපාරූපභවෙපි උප්පජ්ජන්ති, තත්ථ පන පටිසන්ධිං න ආකඩ්ඪන්ති, කාමාවචරෙයෙව පටිසන්ධිවසෙන විපාකං අවචාරෙන්තීති කාමාවචරාත්වෙව වුත්තා.

ආනෙඤ්ජාභිසඞ්ඛාරනිද්දෙසෙ **කුසලා චෙතනා අරූපාවචරා**ති චතස්සො අරූපාවචරකුසලචෙතනා. එතා හි චතස්සො අනිඤ්ජනට්ඨෙන අනිඤ්ජනස්ස ච අභිසඞ්ඛරණට්ඨෙන **ආනෙඤ්ජාභිසඞ්ඛාරො**ති වුච්චන්ති. රූපාවචරචතුත්ථජ්ඣානතො හි තිස්සො කුසලවිපාකකිරියාචෙතනා ද්වාදස අරූපාවචරචෙතනාති පඤ්චදස ධම්මා අනිච්චලට්ඨෙන අඵන්දනට්ඨෙන ආනෙඤ්ජා නාම. තත්ථ රූපාවචරා කුසලා චෙතනා අනිඤ්ජා සමානාපි අත්තනා සරික්ඛකම්පි අසරික්ඛකම්පි සඉඤ්ජනම්පි අනිඤ්ජනම්පි රූපාරූපං ජනෙතීති ආනෙඤ්ජාභිසඞ්ඛාරො නාම න හොති. විපාකකිරියචෙතනා පන අවිපාකත්තා විපාකං න අභිසඞ්ඛරොන්ති, තථා අරූපාවචරා විපාකකිරියචෙතනාපීති එකාදසාපි එතා චෙතනා ආනෙඤ්ජාව න අභිසඞ්ඛාරා. චතුබ්බිධා පන අරූපාවචරකුසලචෙතනා යථා හත්ථිඅස්සාදීනං සදිසාව ඡායා හොන්ති, එවං අත්තනා සදිසං නිච්චලං අරූපමෙව ජනෙතීති ආනෙඤ්ජාභිසඞ්ඛාරොති වුච්චතීති.

එවං පුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරවසෙන තෙරස, අපුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරවසෙන ද්වාදස, ආනෙඤ්ජාභිසඞ්ඛාරවසෙන චතස්සොති සබ්බාපෙතා පරිපිණ්ඩිතා එකූනතිංස

චෙතනා හොන්ති. ඉති භගවා අපරිමාණෙසු චක්කවාළෙසු අපරිමාණානං සත්තානං උප්පජ්ජනකකුසලාකුසලචෙතනා මහාතුලාය ධාරයමානො විය, නාළියං පක්ඛිපිත්වා මිනමානො විය ච සබ්බඤ්ඤුතඤ්ඤාණෙන පරිච්ඡින්දිත්වා එකූනතිංසමෙව දස්සෙසි.

ඉදානි අපරිමාණෙසු චක්කවාළෙසු අපරිමාණා සත්තා කුසලාකුසලකම්මං ආයූහමානා යෙහි ද්වාරෙහි ආයූහන්ති, තානි තීණි කම්මද්වාරානි දස්සෙන්තො **තත්ථ කතමො කායසඞ්ඛාරො? කායසඤ්චෙතනා**තිආදිමාහ. තත්ථ **කායසඤ්චෙතනා**ති කායවිඤ්ඤත්තිං සමුට්ඨාපෙත්වා කායද්වාරතො පවත්තා අට්ඨ කාමාවචරකුසලචෙතනා ද්වාදස අකුසලචෙතනාති සමවීසති චෙතනා; කායද්වාරෙ ආදානග්ගහණචොපනං පාපයමානා උප්පන්නා වීසති කුසලාකුසලචෙතනාතිපි වත්තුං වට්ටති.

වචීසඤ්චෙතනාති වචීවිඤ්ඤත්තිං සමුට්ඨාපෙත්වා වචීද්වාරතො පවත්තා තායෙව වීසති චෙතනා; වචීද්වාරෙ හනුසඤ්චොපනං වාක්‍යභෙදං පාපයමානා උප්පන්නා වීසති චෙතනාතිපි වත්තුං වට්ටති. අභිඤ්ඤාචෙතනා පනෙත්ථ පරතො විඤ්ඤාණස්ස පච්චයො න හොතීති න ගහිතා. යථා ච අභිඤ්ඤාචෙතනා, එවං උද්ධච්චචෙතනාපි න හොති. තස්මා සාපි විඤ්ඤාණස්ස පච්චයභාවෙ අපනෙතබ්බා. අවිජ්ජාපච්චයා පන සබ්බාපෙතා හොන්ති.

මනොසඤ්චෙතනාති උභොපි විඤ්ඤත්තියො අසමුට්ඨාපෙත්වා මනොද්වාරෙ උප්පන්නා සබ්බාපි එකූනතිංස චෙතනා. ඉති භගවා අපරිමාණෙසු චක්කවාළෙසු අපරිමාණා සත්තා කුසලාකුසලකම්මං ආයූහමානා ඉමෙහි තීහි ද්වාරෙහි ආයූහන්තීති ආයූහනකම්මද්වාරං දස්සෙසි.

ඉමෙසං පන ද්වින්නම්පි තිකානං අඤ්ඤමඤ්ඤං සම්පයොගො වෙදිතබ්බො. කථං? පුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරො හි කායදුච්චරිතා විරමන්තස්ස සියා කායසඞ්ඛාරො, වචීදුච්චරිතා විරමන්තස්ස සියා වචීසඞ්ඛාරො. එවං අට්ඨ කුසලචෙතනා කාමාවචරා පුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරො ච හොති කායසඞ්ඛාරො ච වචීසඞ්ඛාරො ච. මනොද්වාරෙ උප්පන්නා පන තෙරස චෙතනා පුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරො ච හොති චිත්තසඞ්ඛාරො ච. අපුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරොපි කායදුච්චරිතවසෙන පවත්තියං සියා කායසඞ්ඛාරො, වචීදුච්චරිතවසෙන පවත්තියං සියා වචීසඞ්ඛාරො, ද්වෙ ද්වාරානි මුඤ්චිත්වා මනොද්වාරෙ පවත්තියං සියා චිත්තසඞ්ඛාරොති. එවං අපුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරො කායසඞ්ඛාරොපි හොති වචීසඞ්ඛාරොපි චිත්තසඞ්ඛාරොපි.

කායසඞ්ඛාරො පන සියා පුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරො, සියා අපුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරො, න ආනෙඤ්ජාභිසඞ්ඛාරො. තථා වචීසඞ්ඛාරො. චිත්තසඞ්ඛාරො පන සියා

පුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරො, සියා අපුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරො, සියා ආනෙඤ්ජාභිසඞ්ඛාරොති. ඉමෙ අවිජ්ජාපච්චයා සඞ්ඛාරා නාම.

කථං පනෙතං ජානිතබ්බං – ඉමෙ සඞ්ඛාරා අවිජ්ජාපච්චයා හොන්තීති? අවිජ්ජාභාවෙ භාවතො. යස්ස හි දුක්ඛාදීසු අවිජ්ජාසඞ්ඛාතං අඤ්ඤාණං අප්පහීනං හොති, සො දුක්ඛෙ තාව පුබ්බන්තාදීසු ච අඤ්ඤාණෙන සංසාරදුක්ඛං සුඛසඤ්ඤාය ගහෙත්වා තස්ස හෙතුභූතෙ තිවිධෙපි සඞ්ඛාරෙ ආරභති, සමුදයෙ අඤ්ඤාණෙන දුක්ඛහෙතුභූතෙපි තණ්හාපරික්ඛාරෙ සඞ්ඛාරෙ සුඛහෙතුතො මඤ්ඤමානො ආරභති, නිරොධෙ පන මග්ගෙ ච අඤ්ඤාණෙන දුක්ඛස්ස අනිරොධභූතෙපි ගතිවිසෙසෙ දුක්ඛනිරොධසඤ්ඤී හුත්වා නිරොධස්ස ච අමග්ගභූතෙසුපි යඤ්ඤාමරතපාදීසු නිරොධමග්ගසඤ්ඤී හුත්වා දුක්ඛනිරොධං පත්ථයමානො යඤ්ඤාමරතපාදිමුඛෙන තිවිධෙපි සඞ්ඛාරෙ ආරභති.

අපිච සො තාය චතූසු සච්චෙසු අප්පහීනාවිජ්ජතාය විසෙසතො ජාතිජරාරොගමරණාදිඅනෙකාදීනවවොකිණ්ණං පුඤ්ඤඵලසඞ්ඛාතං දුක්ඛං දුක්ඛතො අජානන්තො තස්ස අධිගමාය කායවචීචිත්තසඞ්ඛාරභෙදං පුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරං ආරභති දෙවච්ඡරකාමකො විය මරුපපාතං; සුඛසම්මතස්සාපි ච තස්ස පුඤ්ඤඵලස්ස අන්තෙ මහාපරිළාහජනකං විපරිණාමදුක්ඛතං අප්පස්සාදතඤ්ච අපස්සන්තොපි තප්පච්චයං වුත්තප්පකාරමෙව පුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරං ආරභති සලභො විය දීපසිඛාභිනිපාතං, මධුබින්දුගිද්ධො විය ච මධුලිත්තසත්ථධාරාලෙහනං.

කාමූපසෙවනාදීසු ච සවිපාකෙසු ආදීනවං අපස්සන්තො සුඛසඤ්ඤාය චෙව කිලෙසාභිභූතතාය ච ද්වාරත්තයප්පවත්තම්පි අපුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරං ආරභති බාලො විය ගූථකීළනං, මරිතුකාමො විය ච විසඛාදනං. ආරුප්පවිපාකෙසු චාපි සඞ්ඛාරවිපරිණාමදුක්ඛතං අනවබුජ්ඣමානො සස්සතාදිවිපල්ලාසෙන චිත්තසඞ්ඛාරභූතං ආනෙඤ්ජාභිසඞ්ඛාරං ආරභති දිසාමූළ්හො විය පිසාචනගරාභිමුඛමග්ගගමනං.

එවං යස්මා අවිජ්ජාභාවතොව සඞ්ඛාරභාවො, න අභාවතො; තස්මා ජානිතබ්බමෙතං – ඉමෙ සඞ්ඛාරා අවිජ්ජාපච්චයා හොන්තීති. වුත්තම්පි චෙතං – ‘‘අවිද්වා, භික්ඛවෙ, අවිජ්ජාගතො පුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරම්පි අභිසඞ්ඛරොති, අපුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරම්පි අභිසඞ්ඛරොති, ආනෙඤ්ජාභිසඞ්ඛාරම්පි අභිසඞ්ඛරොති. යතො ඛො, භික්ඛවෙ, භික්ඛුනො අවිජ්ජා පහීනා, විජ්ජා උප්පන්නා, සො අවිජ්ජාවිරාගා විජ්ජුප්පාදා නෙව පුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරං අභිසඞ්ඛරොතී’’ති.

එත්ථාහ – ගණ්හාම තාව එතං ‘අවිජ්ජා සඞ්ඛාරානං පච්චයො’ති. ඉදං පන වත්තබ්බං – ‘කතමෙසං සඞ්ඛාරානං කථං පච්චයො හොතී’ති? තත්‍රිදං වුච්චති –

පච්චයො හොති පුඤ්ඤානං, දුවිධානෙකධා පන;
පරෙසං පච්ඡිමානං සා, එකධා පච්චයො මතා.

තත්ථ **‘පුඤ්ඤානං දුවිධා’**ති ආරම්මණපච්චයෙන ච උපනිස්සයපච්චයෙන චාති ද්වෙධා පච්චයො හොති. සා හි අවිජ්ජං ඛයතො වයතො සම්මසනකාලෙ කාමාවචරානං පුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරානං ආරම්මණපච්චයෙන පච්චයො හොති, අභිඤ්ඤාචිත්තෙන සමොහචිත්තජානනකාලෙ රූපාවචරානං, අවිජ්ජාසමතික්කමනත්ථාය පන දානාදීනි චෙව කාමාවචරපුඤ්ඤකිරියවත්ථූනි පූරෙන්තස්ස රූපාවචරජ්ඣානානි ච උප්පාදෙන්තස්ස ද්වින්නම්පි තෙසං උපනිස්සයපච්චයෙන පච්චයො හොති; තථා අවිජ්ජාසම්මූළ්හත්තා කාමභවරූපභවසම්පත්තියො පත්ථෙත්වා තානෙව පුඤ්ඤානි කරොන්තස්ස.

‘අනෙකධා පන පරෙස’න්ති අපුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරානං අනෙකධා පච්චයො හොති. කථං? එසා හි අවිජ්ජං ආරබ්භ රාගාදීනං උප්පජ්ජනකාලෙ ආරම්මණපච්චයෙන, ගරුං කත්වා අස්සාදනකාලෙ ආරම්මණාධිපතිආරම්මණූපනිස්සයෙහි, අවිජ්ජාසම්මූළ්හස්ස අනාදීනවදස්සාවිනො පාණාතිපාතාදීනි කරොන්තස්ස උපනිස්සයපච්චයෙන, දුතියජවනාදීනං අනන්තරසමනන්තරානන්තරූපනිස්සයාසෙවනනත්ථිවිගතපච්චයෙහි, යං කිඤ්චි අකුසලං කරොන්තස්ස හෙතුසහජාතඅඤ්ඤමඤ්ඤනිස්සයසම්පයුත්තඅත්ථිඅවිගතපච්චයෙහීති අනෙකධා පච්චයො හොති.

‘පච්ඡිමානං සා එකධා පච්චයො මතා’ති ආනෙඤ්ජාභිසඞ්ඛාරානං උපනිස්සයපච්චයෙනෙව එකධා පච්චයො මතා. සො පනස්සා උපනිස්සයභාවො පුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරෙ වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බොති.

එත්ථාහ – ‘කිං පනායමෙකාව අවිජ්ජා සඞ්ඛාරානං පච්චයො උදාහු අඤ්ඤෙපි පච්චයා හොන්තී’ති? කිඤ්චෙත්ථ යදි තාව එකාව එකකාරණවාදො ආපජ්ජති. අථ ‘අඤ්ඤෙපි සන්ති අවිජ්ජාපච්චයා සඞ්ඛාරා’ති එකකාරණනිද්දෙසො නුපපජ්ජතීති? න නුපපජ්ජති. කස්මා? යස්මා –

එකං න එකතො ඉධ, නානෙකමනෙකතොපි නො එකං;
ඵලමත්ථි අත්ථි පන එක-හෙතුඵලදීපනෙ අත්ථො.

එකතො හි කාරණතො න ඉධ කිඤ්චි එකං ඵලමත්ථි, න අනෙකං. නාපි අනෙකෙහි කාරණෙහි එකං. අනෙකෙහි පන කාරණෙහි අනෙකමෙව හොති. තථා හි අනෙකෙහි උතුපථවීබීජසලිලසඞ්ඛාතෙහි කාරණෙහි අනෙකමෙව රූපගන්ධරසාදිඅඞ්කුරසඞ්ඛාතං ඵලමුප්පජ්ජමානං දිස්සති. යං පනෙතං ‘‘අවිජ්ජාපච්චයා සඞ්ඛාරා, සඞ්ඛාරපච්චයා විඤ්ඤාණ’’න්ති එකෙකහෙතුඵලදීපනං කතං, තත්ථ අත්ථො අත්ථි, පයොජනං විජ්ජති.

භගවා හි කත්ථචි පධානත්තා, කත්ථචි පාකටත්තා, කත්ථචි අසාධාරණත්තා, දෙසනාවිලාසස්ස ච වෙනෙය්‍යානඤ්ච අනුරූපතො එකමෙවහෙතුං වා ඵලං වා දීපෙති; ‘‘ඵස්සපච්චයා වෙදනා’’ති (දී. නි. 2.97) හි එකමෙව හෙතුං ඵලඤ්චාහ. ඵස්සො හි වෙදනාය පධානහෙතු යථාඵස්සං වෙදනාවවත්ථානතො. වෙදනා ච ඵස්සස්ස පධානඵලං යථාවෙදනං ඵස්සවවත්ථානතො.

‘‘සෙම්හසමුට්ඨානා ආබාධා’’ති (මහානි. 5) පාකටත්තා එකං හෙතුමාහ. පාකටො හෙත්ථ සෙම්හො, න කම්මාදයො. ‘‘යෙ කෙචි, භික්ඛවෙ, අකුසලා ධම්මා, සබ්බෙතෙ අයොනිසොමනසිකාරමූලකා’’ති අසාධාරණත්තා එකං හෙතුමාහ; අසාධාරණො හි අයොනිසොමනසිකාරො අකුසලානං, සාධාරණානි වත්ථාරම්මණාදීනීති.

තස්මා අයමිධ අවිජ්ජා විජ්ජමානෙසුපි අඤ්ඤෙසු වත්ථාරම්මණසහජාතධම්මාදීසු සඞ්ඛාරකාරණෙසු ‘‘අස්සාදානුපස්සිනො තණ්හා පවඩ්ඪතී’’ති (සං. නි. 2.52) ච ‘‘අවිජ්ජාසමුදයා ආසවසමුදයො’’ති (ම. නි. 1.104) ච වචනතො අඤ්ඤෙසම්පි තණ්හාදීනං සඞ්ඛාරහෙතූනං හෙතූති පධානත්තා, ‘‘අවිද්වා, භික්ඛවෙ, අවිජ්ජාගතො පුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරම්පි අභිසඞ්ඛරොතී’’ති පාකටත්තා අසාධාරණත්තා ච සඞ්ඛාරානං හෙතුභාවෙන දීපිතාති වෙදිතබ්බා. එතෙනෙව ච එකෙකහෙතුඵලදීපනපරිහාරවචනෙන සබ්බත්ථ එකෙකහෙතුඵලදීපනෙ පයොජනං වෙදිතබ්බන්ති.

එත්ථාහ – එවං සන්තෙපි එකන්තානිට්ඨඵලාය සාවජ්ජාය අවිජ්ජාය කථං පුඤ්ඤානෙඤ්ජාභිසඞ්ඛාරපච්චයත්තං යුජ්ජති? න හි නිම්බබීජතො උච්ඡු උප්පජ්ජතීති. කථං න යුජ්ජිස්සති? ලොකස්මිඤ්හි –

විරුද්ධො චාවිරුද්ධො ච, සදිසාසදිසො තථා;
ධම්මානං පච්චයො සිද්ධො, විපාකා එව තෙ ච න.

ධම්මානඤ්හි ඨානසභාවකිච්චාදිවිරුද්ධො ච අවිරුද්ධො ච පච්චයො ලොකෙ සිද්ධො. පුරිමචිත්තඤ්හි අපරචිත්තස්ස ඨානවිරුද්ධො පච්චයො,

පුරිමසිප්පාදිසික්ඛා ච පච්ඡාපවත්තමානානං සිප්පාදිකිරියානං. කම්මං රූපස්ස සභාවවිරුද්ධො පච්චයො, ඛීරාදීනි ච දධිආදීනං. ආලොකො චක්ඛුවිඤ්ඤාණස්ස කිච්චවිරුද්ධො, ගුළාදයො ච ආසවාදීනං. චක්ඛුරූපාදයො පන චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනං ඨානාවිරුද්ධා පච්චයා. පුරිමජවනාදයො පච්ඡිමජවනාදීනං සභාවාවිරුද්ධා කිච්චාවිරුද්ධා ච.

යථා ච විරුද්ධාවිරුද්ධා පච්චයා සිද්ධා, එවං සදිසාසදිසාපි. සදිසමෙව හි උතුආහාරසඞ්ඛාතං රූපං රූපස්ස පච්චයො හොති, සාලිබීජාදීනි ච සාලිඵලාදීනං. අසදිසම්පි රූපං අරූපස්ස, අරූපඤ්ච රූපස්ස පච්චයො හොති; ගොලොමාවිලොමවිසාණදධිතිලපිට්ඨාදීනි ච දබ්බභූතිණකාදීනං. යෙසඤ්ච ධම්මානං යෙ විරුද්ධාවිරුද්ධා සදිසාසදිසා පච්චයා, න තෙ ධම්මා තෙසං ධම්මානං විපාකායෙව. ඉති අයං අවිජ්ජා විපාකවසෙන එකන්තානිට්ඨඵලසභාවවසෙන ච සාවජ්ජාපි සමානා සබ්බෙසම්පි එතෙසං පුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරාදීනං යථානුරූපං ඨානකිච්චසභාවවිරුද්ධාවිරුද්ධපච්චයවසෙන සදිසාසදිසපච්චයවසෙන ච පච්චයො හොතීති වෙදිතබ්බා.

සො චස්සා පච්චයභාවො ''යස්ස හි දුක්ඛාදීසු අවිජ්ජාසඞ්ඛාතං අඤ්ඤාණං අප්පහීනං හොති, සො දුක්ඛෙ තාව පුබ්බන්තාදීසු ච අඤ්ඤාණෙන සංසාරදුක්ඛං සුඛසඤ්ඤාය ගහෙත්වා තස්ස හෙතුභූතෙ තිවිධෙපි සඞ්ඛාරෙ ආරභතී''තිආදිනා නයෙන වුත්තො එව.

අපිච අයං අඤ්ඤොපි පරියායො –

චුතූපපාතෙ සංසාරෙ, සඞ්ඛාරානඤ්ච ලක්ඛණෙ;
යො පටිච්චසමුප්පන්න-ධම්මෙසු ච විමුය්හති.

අභිසඞ්ඛරොති සො එතෙ, සඞ්ඛාරෙ තිවිධෙ යතො;
අවිජ්ජා පච්චයො තෙසං, තිවිධානම්පි යං තතොති.

කථං පන යො එතෙසු විමුය්හති, සො තිවිධෙපෙතෙ සඞ්ඛාරෙ කරොතීති චෙ? චුතියා තාව විමූළ්හො සබ්බත්ථ ''ඛන්ධානං භෙදො මරණ''න්ති චුතිං අගණ්හන්තො 'සත්තො මරති, සත්තස්ස දෙසන්තරසඞ්කමන'න්තිආදීනි විකප්පෙති. උපපාතෙ විමූළ්හො සබ්බත්ථ ''ඛන්ධානං පාතුභාවො ජාතී''ති උපපාතං අගණ්හන්තො 'සත්තො උපපජ්ජති, සත්තස්ස නවසරීරපාතුභාවො'තිආදීනි විකප්පෙති. සංසාරෙ විමූළ්හො යො එස –

''ඛන්ධානඤ්ච පටිපාටි, ධාතුආයතනාන ච;
අබ්බොච්ඡින්නං වත්තමානා, සංසාරොති පවුච්චතී''ති.

එවං වණ්ණිතො සංසාරො. තං එවං අගණ්හන්තො 'අයං සත්තො අස්මා ලොකා පරං ලොකං ගච්ඡති, පරස්මා ලොකා ඉමං ලොකං ආගච්ඡතී'තිආදීනි විකප්පෙති. සඞ්ඛාරානං ලක්ඛණෙ විමූළ්හො සඞ්ඛාරානං සභාවලක්ඛණං සාමඤ්ඤලක්ඛණඤ්ච අගණ්හන්තො සඞ්ඛාරෙ අත්තතො අත්තනියතො ධුවතො සුභතො සුඛතො ච විකප්පෙති. පටිච්චසමුප්පන්නධම්මෙසු විමූළ්හො අවිජ්ජාදීහි සඞ්ඛාරාදීනං පවත්තිං අගණ්හන්තො ''අත්තා ජානාති වා න ජානාති වා, සො එව කරොති ච කාරෙති ච සො පටිසන්ධියං උපපජ්ජති, තස්ස අණුඉස්සරාදයො කලලාදිභාවෙන සරීරං සණ්ඨපෙත්වා ඉන්ද්‍රියානි සම්පාදෙන්ති, සො ඉන්ද්‍රියසම්පන්නො ඵුසති වෙදියති තණ්හියති උපාදියති ඝටියති, සො පුන භවන්තරෙ භවතී''ති වා ''සබ්බෙ සත්තා නියතිසඞ්ගතිභාවපරිණතා''ති (දී. නි. 1.168) වා විකප්පෙති. සො එවං අවිජ්ජාය අන්ධීකතො එවං විකප්පෙන්තො යථා නාම අන්ධො පථවියං විචරන්තො මග්ගම්පි අමග්ගම්පි ථලම්පි නින්නම්පි සමම්පි විසමම්පි පටිපජ්ජති, එවං පුඤ්ඤම්පි අපුඤ්ඤම්පි ආනෙඤ්ජම්පි සඞ්ඛාරං අභිසඞ්ඛරොතීති. තෙනෙතං වුච්චති –

යථාපි නාම ජච්චන්ධො, නරො අපරිනායකො;
එකදා යාති මග්ගෙන, කුම්මග්ගෙනාපි එකදා.

සංසාරෙ සංසරං බාලො, තථා අපරිනායකො;
කරොති එකදා පුඤ්ඤං, අපුඤ්ඤමපි එකදා.

යදා ඤත්වා ච සො ධම්මං, සච්චානි අභිසමෙස්සති;
තදා අවිජ්ජූපසමා, උපසන්තො චරිස්සතීති.

අයං **අවිජ්ජාපච්චයා සඞ්ඛාරා**ති පදස්මිං විත්ථාරකථා.

අවිජ්ජාපච්චයා සඞ්ඛාරපදනිද්දෙසො.

විඤ්ඤාණපදනිද්දෙසො

227. සඞ්ඛාරපච්චයා විඤ්ඤාණපදනිද්දෙසෙ **චක්ඛුවිඤ්ඤාණ**න්තිආදීසු චක්ඛුවිඤ්ඤාණං කුසලවිපාකං අකුසලවිපාකන්ති දුවිධං හොති. තථා සොතඝානජිව්හාකායවිඤ්ඤාණානි. මනොවිඤ්ඤාණං පන කුසලාකුසලවිපාකා ද්වෙ මනොධාතුයො, තිස්සො අහෙතුකමනොවිඤ්ඤාණධාතුයො, අට්ඨ සහෙතුකානි කාමාවචරවිපාකචිත්තානි, පඤ්ච රූපාවචරානි, චත්තාරි අරූපාවචරානීති බාවීසතිවිධං හොති. ඉති ඉමෙහි ඡහි විඤ්ඤාණෙහි සබ්බානිපි බාත්තිංස ලොකියවිපාකවිඤ්ඤාණානි සඞ්ගහිතානි හොන්ති. ලොකුත්තරානි පන වට්ටකථායං න යුජ්ජන්තීති න ගහිතානි.

තත්ථ සියා – කථං පනෙතං ජානිතබ්බං ‘ඉදං වුත්තප්පකාරං විඤ්ඤාණං සඞ්ඛාරපච්චයා හොතී’ති? උපචිතකම්මාභාවෙ විපාකාභාවතො. විපාකඤ්හෙතං, විපාකඤ්ච න උපචිතකම්මාභාවෙ උප්පජ්ජති. යදි උප්පජ්ජෙය්‍ය, සබ්බෙසං සබ්බවිපාකානි උප්පජ්ජෙය්‍යුං; න ච උප්පජ්ජන්තීති ජානිතබ්බමෙතං – ‘සඞ්ඛාරපච්චයා ඉදං විඤ්ඤාණං හොතී’ති.

කතරසඞ්ඛාරපච්චයා කතරවිඤ්ඤාණන්ති චෙ? **කාමාවචරපුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරපච්චයා** තාව කුසලවිපාකානි පඤ්ච චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනි, මනොවිඤ්ඤාණෙ එකා මනොධාතු, ද්වෙ මනොවිඤ්ඤාණධාතුයො, අට්ඨ කාමාවචරමහාවිපාකානීති සොළස. යථාහ –

> ‘‘කාමාවචරස්ස කුසලස්ස කම්මස්ස කතත්තා උපචිතත්තා විපාකං චක්ඛුවිඤ්ඤාණං උප්පන්නං හොති. තථා සොතඝානජිව්හාකායවිඤ්ඤාණං උප්පන්නං හොති, විපාකා මනොධාතු උප්පන්නා හොති, මනොවිඤ්ඤාණධාතු උප්පන්නා හොති සොමනස්සසහගතා, මනොවිඤ්ඤාණධාතු උප්පන්නා හොති උපෙක්ඛාසහගතා, මනොවිඤ්ඤාණධාතු උප්පන්නා හොති සොමනස්සසහගතා ඤාණසම්පයුත්තා, සොමනස්සසහගතා ඤාණසම්පයුත්තා සසඞ්ඛාරෙන, සොමනස්සසහගතා ඤාණවිප්පයුත්තා, සොමනස්සසහගතා ඤාණවිප්පයුත්තා සසඞ්ඛාරෙන, උපෙක්ඛාසහගතා ඤාණසම්පයුත්තා, උපෙක්ඛාසහගතා ඤාණසම්පයුත්තා සසඞ්ඛාරෙන, උපෙක්ඛාසහගතා ඤාණවිප්පයුත්තා, උපෙක්ඛාසහගතා ඤාණවිප්පයුත්තා සසඞ්ඛාරෙනා’’ති (ධ. ස. 431, 498).

රූපාවචරපුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරපච්චයා පන පඤ්ච රූපාවචරවිපාකානි. යථාහ –

> ‘‘තස්සෙව රූපාවචරස්ස කුසලස්ස කම්මස්ස කතත්තා උපචිතත්තා විපාකං විවිච්චෙව කාමෙහි…පෙ…. පඨමං ඣානං…පෙ…. පඤ්චමං ඣානං උපසම්පජ්ජ විහරතී’’ති (ධ. ස. 499).

එවං පුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරපච්චයා එකවීසතිවිධං විඤ්ඤාණං හොති.

අපුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරපච්චයා පන අකුසලවිපාකානි පඤ්ච චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනි, එකා මනොධාතු, එකා මනොවිඤ්ඤාණධාතූති එවං සත්තවිධං විඤ්ඤාණං හොති. යථාහ –

> ‘‘අකුසලස්ස කම්මස්ස කතත්තා උපචිතත්තා විපාකං චක්ඛුවිඤ්ඤාණං උප්පන්නං හොති. තථා

සොතඝානජිව්හාකායවිඤ්ඤාණං, විපාකා මනොධාතු, විපාකා මනොවිඤ්ඤාණධාතු උප්පන්නා හොතී''ති (ධ. ස. 556).

ආනෙඤ්ජාභිසඞ්ඛාරපච්චයා පන චත්තාරි අරූපවිපාකානීති එවං චතුබ්බිධං විඤ්ඤාණං හොතීති. යථාහ –

''තස්සෙව අරූපාවචරස්ස කුසලස්ස කම්මස්ස කතත්තා උපචිතත්තා විපාකං සබ්බසො රූපසඤ්ඤානං සමතික්කමා ආකාසානඤ්චායතනසඤ්ඤාසහගතං…පෙ…. විඤ්ඤාණඤ්චායතනසඤ්ඤාසහගතං…පෙ…. ආකිඤ්චඤ්ඤායතනසඤ්ඤාසහගතං…පෙ…. නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනසඤ්ඤාසහගතං සුඛස්ස ච පහානා…පෙ…. චතුත්ථං ඣානං උපසම්පජ්ජ විහරතී''ති (ධ. ස. 501).

එවං යං සඞ්ඛාරපච්චයා විඤ්ඤාණං හොති, තං ඤත්වා ඉදානිස්ස එවං පවත්ති වෙදිතබ්බා – සබ්බමෙව හි ඉදං පවත්තිපටිසන්ධිවසෙන ද්විධා පවත්තති. තත්ථ ද්වෙ පඤ්චවිඤ්ඤාණානි, ද්වෙ මනොධාතුයො, සොමනස්සසහගතාහෙතුකමනොවිඤ්ඤාණධාතූති ඉමානි තෙරස පඤ්චවොකාරභවෙ පවත්තියංයෙව පවත්තන්ති. සෙසානි එකූනවීසති තීසු භවෙසු යථානුරූපං පවත්තියම්පි පටිසන්ධියම්පි පවත්තන්ති.

කථං? කුසලවිපාකානි තාව චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනි පඤ්ච කුසලවිපාකෙන වා අකුසලවිපාකෙන වා නිබ්බත්තස්ස යථාක්කමං පරිපාකමුපගතින්ද්‍රියස්ස චක්ඛාදීනං ආපාථගතං ඉට්ඨං වා ඉට්ඨමජ්ඣත්තං වා රූපාදිආරම්මණං ආරබ්භ චක්ඛාදිපසාදං නිස්සාය දස්සනසවනඝායනසායනඵුසනකිච්චං සාධයමානානි පවත්තන්ති. තථා අකුසලවිපාකානි පඤ්ච. කෙවලඤ්හි තෙසං අනිට්ඨං අනිට්ඨමජ්ඣත්තං වා රූපාදිආරම්මණං හොති, අයමෙව විසෙසො. දසාපි චෙතානි නියතද්වාරාරම්මණවත්ථුට්ඨානානි නියතකිච්චානෙව ච භවන්ති.

තතො කුසලවිපාකානං චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනං අනන්තරං කුසලවිපාකමනොධාතු තෙසඤ්ඤෙව ආරම්මණමාරබ්භ හදයවත්ථුං නිස්සාය සම්පටිච්ඡනකිච්චං සාධයමානා පවත්තති. තථා අකුසලවිපාකානං අනන්තරං අකුසලවිපාකා. ඉදඤ්ච පන ද්වයං අනියතද්වාරාරම්මණං නියතවත්ථුට්ඨානං නියතකිච්චඤ්ච හොති.

සොමනස්සසහගතා පන අහෙතුකමනොවිඤ්ඤාණධාතු කුසලවිපාකමනොධාතුයා අනන්තරං තස්සා එව ආරම්මණං ආරබ්භ හදයවත්ථුං නිස්සාය සන්තීරණකිච්චං සාධයමානා ච ඡසු ද්වාරෙසු බලවාරම්මණෙ කාමාවචරසත්තානං යෙභුය්‍යෙන

ලොභසම්පයුත්තජවනාවසානෙ භවඞ්ගවීථිං පච්ඡින්දිත්වා ජවනෙන ගහිතාරම්මණෙ තදාරම්මණවසෙන ච සකිං වා ද්වික්ඛත්තුං වා පවත්තති. චිත්තප්පවත්තිගණනායං පන සබ්බද්වාරෙසු තදාරම්මණෙ ද්වෙ එව චිත්තවාරා ආගතා. ඉදං පන චිත්තං තදාරම්මණන්ති ච පිට්ඨිභවඞ්ගන්ති චාති ද්වෙ නාමානි ලභති, අනියතද්වාරාරම්මණං නියතවත්ථුකං අනියතට්ඨානකිච්චඤ්ච හොතීති. එවං තාව තෙරස පඤ්චවොකාරභවෙ පවත්තියංයෙව පවත්තන්තීති වෙදිතබ්බානි. සෙසෙසු එකූනවීසතියා චිත්තෙසු න කිඤ්චි අත්තනො අනුරූපාය පටිසන්ධියා න පවත්තති.

පවත්තියං පන කුසලාකුසලවිපාකා තාව ද්වෙ අහෙතුකමනොවිඤ්ඤාණධාතුයො පඤ්චද්වාරෙ කුසලාකුසලවිපාකමනොධාතූනං අනන්තරං සන්තීරණකිච්චං, ඡසු ද්වාරෙසු පුබ්බෙ වුත්තනයෙනෙව තදාරම්මණකිච්චං, අත්තනා දින්නපටිසන්ධිතො උද්ධං අසති භවඞ්ගුපච්ඡෙදකෙ චිත්තුප්පාදෙ භවඞ්ගකිච්චං, අන්තෙ චුතිකිච්චඤ්චාති චත්තාරි කිච්චානි සාධයමානා නියතවත්ථුකා අනියතද්වාරාරම්මණට්ඨානකිච්චා හුත්වා පවත්තන්ති.

අට්ඨ කාමාවචරසහෙතුකචිත්තානි පවත්තියං වුත්තනයෙනෙව ඡසු ද්වාරෙසු තදාරම්මණකිච්චං, අත්තනා දින්නපටිසන්ධිතො උද්ධං අසති භවඞ්ගුපච්ඡෙදකෙ චිත්තුප්පාදෙ භවඞ්ගකිච්චං, අන්තෙ චුතිකිච්චඤ්චාති තීණි කිච්චානි සාධයමානානි නියතවත්ථුකානි අනියතද්වාරාරම්මණට්ඨානකිච්චානි හුත්වා පවත්තන්ති.

පඤ්ච රූපාවචරානි චත්තාරි ච අරූපාවචරානි අත්තනා දින්නපටිසන්ධිතො උද්ධං අසති භවඞ්ගුපච්ඡෙදකෙ චිත්තුප්පාදෙ භවඞ්ගකිච්චං, අන්තෙ චුතිකිච්චඤ්චාති කිච්චද්වයං සාධයමානානි පවත්තන්ති. තෙසු රූපාවචරානි නියතවත්ථාරම්මණානි අනියතට්ඨානකිච්චානි, ඉතරානි අවත්ථුකානි නියතාරම්මණානි අනියතට්ඨානකිච්චානි හුත්වා පවත්තන්තීති. එවං තාව බාත්තිංසවිධම්පි විඤ්ඤාණං පවත්තියං සඞ්ඛාරපච්චයා පවත්තති. තත්‍රස්ස තෙ තෙ සඞ්ඛාරා කම්මපච්චයෙන ච උපනිස්සයපච්චයෙන ච පච්චයා හොන්ති.

තත්ථ යානෙතානි එකාදස තදාරම්මණචිත්තානි වුත්තානි, තෙසු එකම්පි රූපාරූපභවෙ තදාරම්මණං හුත්වා න පවත්තති. කස්මා? බීජාභාවා. තත්ථ හි කාමාවචරවිපාකසඞ්ඛාතං පටිසන්ධිබීජං නත්ථි, යං රූපාදීසු ආරම්මණෙසු පවත්තියං තස්ස ජනකං භවෙය්‍ය. චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනම්පි රූපභවෙ අභාවො ආපජ්ජතීති චෙ? න; ඉන්ද්‍රියප්පවත්තිආනුභාවතො ද්වාරවීථිභෙදෙ චිත්තනියමතො ච.

යථා චෙතං තදාරම්මණං එකන්තෙන රූපාරූපභවෙ නප්පවත්තති තථා සබ්බෙපි අකාමාවචරෙ ධම්මෙ නානුබන්ධති. කස්මා? අජනකත්තා චෙව ජනකස්ස ච අසදිසත්තා. තඤ්හි යථා නාම ගෙහා නික්ඛමිත්වා බහි ගන්තුකාමො තරුණදාරකො අත්තනො ජනකං පිතරං වා අඤ්ඤං වා පිතුසදිසං හිතකාමං ඤාතිං අඞ්ගුලියං ගහෙත්වා අනුබන්ධති, න අඤ්ඤං රාජපුරිසාදිං, තථා එතම්පි භවඞ්ගාරම්මණතො බහි නික්ඛමිතුකාමං සභාගතාය අත්තනො ජනකං පිතරං වා පිතුසදිසං වා කාමාවචරජවනමෙව අනුබන්ධති, න අඤ්ඤං මහග්ගතං අනුත්තරං වා.

යථා චෙතං මහග්ගතලොකුත්තරෙ ධම්මෙ නානුබන්ධති, තථා යදා එතෙ කාමාවචරධම්මාපි මහග්ගතාරම්මණා හුත්වා පවත්තන්ති තදා තෙපි නානුබන්ධති. කස්මා? අපරිචිතදෙසත්තා අච්චන්තපරිත්තාරම්මණත්තා ච. තඤ්හි යථා පිතරං වා පිතුසදිසං වා ඤාතිං අනුබන්ධන්තොපි තරුණදාරකො ඝරද්වාරඅන්තරවීථිචතුක්කාදිම්හි පරිචිතෙයෙව දෙසෙ අනුබන්ධති, න අරඤ්ඤං වා යුද්ධභූමිං වා ගච්ඡන්තං; එවං කාමාවචරධම්මෙ අනුබන්ධන්තම්පි අමහග්ගතාදිම්හි පරිචිතෙයෙව දෙසෙ පවත්තමානෙ ධම්මෙ අනුබන්ධති, න මහග්ගතලොකුත්තරධම්මෙ ආරබ්භ පවත්තමානෙති.

යස්මා චස්ස ''සබ්බො කාමාවචරවිපාකො කිරියමනොධාතු කිරියඅහෙතුකමනොවිඤ්ඤාණධාතු සොමනස්සසහගතා ඉමෙ ධම්මා පරිත්තාරම්මණා''ති එවං අච්චන්තපරිත්තමෙව ආරම්මණං වුත්තං, තස්මාපෙතං මහග්ගතලොකුත්තරාරම්මණෙ කාමාවචරධම්මෙපි නානුබන්ධතීති වෙදිතබ්බං.

කිං වා ඉමාය යුත්තිකථාය? අට්ඨකථායඤ්හි එකන්තෙනෙව වුත්තං – එකාදස තදාරම්මණචිත්තානි නාමගොත්තං ආරබ්භ ජවනෙ ජවිතෙ තදාරම්මණං න ගණ්හන්ති. පණ්ණත්තිං ආරබ්භ ජවනෙ ජවිතෙ තදාරම්මණං න ලබ්භති. තිලක්ඛණාරම්මණිකවිපස්සනාය තදාරම්මණං න ලබ්භති. වුට්ඨානගාමිනියා බලවවිපස්සනාය තදාරම්මණං න ලබ්භති. රූපාරූපධම්මෙ ආරබ්භ ජවනෙ ජවිතෙ තදාරම්මණං න ලබ්භති. මිච්ඡත්තනියතධම්මෙසු තදාරම්මණං න ලබ්භති. සම්මත්තනියතධම්මෙසු තදාරම්මණං න ලබ්භති. ලොකුත්තරධම්මෙ ආරබ්භ ජවනෙ ජවිතෙ තදාරම්මණං න ලබ්භති. අභිඤ්ඤාඤාණං ආරබ්භ ජවනෙ ජවිතෙ තදාරම්මණං න ලබ්භති. පටිසම්භිදාඤාණං ආරබ්භ ජවනෙ ජවිතෙ තදාරම්මණං න ලබ්භති. කාමාවචරෙ දුබ්බලාරම්මණෙ තදාරම්මණං න ලබ්භති, ඡසු ද්වාරෙසු බලවාරම්මණෙ ආපාථගතෙයෙව ලබ්භති, ලබ්භමානඤ්ච කාමාවචරෙයෙව ලබ්භති. රූපාරූපභවෙ තදාරම්මණං නාම නත්ථීති.

යං පන වුත්තං ''සෙසෙසු එකූනවීසතියා චිත්තෙසු න කිඤ්චි අත්තනො අනුරූපාය පටිසන්ධියා න පවත්තතී''ති, තං අතිසංඛිත්තත්තා දුබ්බිජානං. තෙනස්ස විත්ථාරනයදස්සනත්ථං වුච්චති – ''කති පටිසන්ධියො? කති පටිසන්ධිචිත්තානි? කෙන කත්ථ පටිසන්ධි හොති? කිං පටිසන්ධියා ආරම්මණ''න්ති?

අසඤ්ඤපටිසන්ධියා සද්ධිං වීසති පටිසන්ධියො. වුත්තප්පකාරානෙව එකූනවීසති පටිසන්ධිචිත්තානි. තත්ථ අකුසලවිපාකාය අහෙතුකමනොවිඤ්ඤාණධාතුයා අපායෙසු පටිසන්ධි හොති, කුසලවිපාකාය මනුස්සලොකෙ ජච්චන්ධජාතිබධිරජාතිඋම්මත්තකඑළමූගනපුංසකාදීනං. අට්ඨහි සහෙතුකමහාවිපාකෙහි කාමාවචරදෙවෙසු චෙව මනුස්සෙසු ච පුඤ්ඤවන්තානං පටිසන්ධි හොති, පඤ්චහි රූපාවචරවිපාකෙහි රූපීබ්‍රහ්මලොකෙ, චතූහි අරූපාවචරවිපාකෙහි අරූපලොකෙති. යෙන ච යත්ථ පටිසන්ධි හොති, සා එව තස්සා අනුරූපපටිසන්ධි නාම.

සඞ්ඛෙපතො පටිසන්ධියා තීණි ආරම්මණානි හොන්ති – කම්මං, කම්මනිමිත්තං, ගතිනිමිත්තන්ති. තත්ථ **කම්මං** නාම ආයූහිතා කුසලාකුසලචෙතනා. **කම්මනිමිත්තං** නාම යං වත්ථුං ආරම්මණං කත්වා කම්මං ආයූහති. තත්ථ අතීතෙ කප්පකොටිසතසහස්සමත්ථකස්මිම්පි කම්මෙ කතෙ තස්මිං ඛණෙ කම්මං වා කම්මනිමිත්තං වා ආගන්ත්වා උපට්ඨාති.

තත්‍රිදං කම්මනිමිත්තස්ස උපට්ඨානෙ වත්ථු – ගොපකසීවලී කිර නාම තාලපිට්ඨිකවිහාරෙ චෙතියං කාරෙසි. තස්ස මරණමඤ්චෙ නිපන්නස්ස චෙතියං උපට්ඨාසි. සො තදෙව නිමිත්තං ගණ්හිත්වා කාලංකත්වා දෙවලොකෙ නිබ්බත්ති. අඤ්ඤා සම්මූළ්හකාලකිරියා නාම හොති. පරම්මුඛං ගච්ඡන්තස්ස හි පච්ඡතො තිඛිණෙන අසිනා සීසං ඡින්දන්ති. නිපජ්ජිත්වා නිද්දායන්තස්සාපි තිඛිණෙන අසිනා සීසං ඡින්දන්ති. උදකෙ ඔසීදාපෙත්වා මාරෙන්ති. එවරූපෙපි කාලෙ අඤ්ඤතරං කම්මං වා කම්මනිමිත්තං වා උපට්ඨාති. අඤ්ඤං ලහුකමරණං නාම අත්ථි. නිබාදනදණ්ඩකමත්ථකස්මිඤ්හි නිලීනමක්ඛිකං මුග්ගරෙන පහරිත්වා පිසන්ති. එවරූපෙපි කාලෙ කම්මං වා කම්මනිමිත්තං වා උපට්ඨාති. එවං පිසියමානාය පන මක්ඛිකාය පඨමං කායද්වාරාවජ්ජනං භවඞ්ගං නාවට්ටෙති, මනොද්වාරාවජ්ජනමෙව ආවට්ටෙති. අථ ජවනං ජවිත්වා භවඞ්ගං ඔතරති. දුතියවාරෙ කායද්වාරාවජ්ජනං භවඞ්ගං ආවට්ටෙති. තතො කායවිඤ්ඤාණං, සම්පටිච්ඡනං, සන්තීරණං, වොට්ඨපනන්ති වීථිචිත්තානි පවත්තන්ති. ජවනං ජවිත්වා භවඞ්ගං ඔතරති. තතියවාරෙ මනොද්වාරාවජ්ජනං භවඞ්ගං ආවට්ටෙති. අථ ජවනං ජවිත්වා භවඞ්ගං ඔතරති. එතස්මිං ඨානෙ කාලකිරියං කරොති. ඉදං කිමත්ථං ආහතං? අරූපධම්මානං විසයො නාම එවං ලහුකොති දීපනත්ථං.

ගතිනිමිත්තං නාම නිබ්බත්තනකඔකාසෙ එකො වණ්ණො උපට්ඨාති. තත්ථ නිරයෙ උපට්ඨහන්තෙ ලොහකුම්භිසදිසො හුත්වා උපට්ඨාති. මනුස්සලොකෙ උපට්ඨහන්තෙ මාතුකුච්ඡිකම්බලයානසදිසා හුත්වා උපට්ඨාති. දෙවලොකෙ උපට්ඨහන්තෙ කප්පරුක්ඛවිමානසයනාදීනි උපට්ඨහන්ති. එවං කම්මං, කම්මනිමිත්තං, ගතිනිමිත්තන්ති සඞ්ඛෙපතො පටිසන්ධියා තීණි ආරම්මණානි හොන්ති.

අපරො නයො – පටිසන්ධියා තීණි ආරම්මණානි හොන්ති? අතීතං, පච්චුප්පන්නං, නවත්තබ්බඤ්ච. අසඤ්ඤීපටිසන්ධි අනාරම්මණාති. තත්ථ විඤ්ඤාණඤ්චායතනනෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනපටිසන්ධීනං අතීතමෙව ආරම්මණං. දසන්නං කාමාවචරානං අතීතං වා පච්චුප්පන්නං වා. සෙසානං නවත්තබ්බං. එවං තීසු ආරම්මණෙසු පවත්තමානා පන පටිසන්ධි යස්මා අතීතාරම්මණස්ස වා නවත්තබ්බාරම්මණස්ස වා චුතිචිත්තස්ස අනන්තරමෙව හොති. පච්චුප්පන්නාරම්මණං පන චුතිචිත්තං නාම නත්ථි. තස්මා ද්වීසු ආරම්මණෙසු අඤ්ඤතරාරම්මණාය චුතියා අනන්තරං තීසු ආරම්මණෙසු අඤ්ඤතරාරම්මණාය පටිසන්ධියා සුගතිදුග්ගතිවසෙන පවත්තනාකාරො වෙදිතබ්බො.

සෙය්‍යථිදං – කාමාවචරසුගතියං තාව ඨිතස්ස පාපකම්මිනො පුග්ගලස්ස ''තානිස්ස තම්හි සමයෙ ඔලම්බන්ති''තිආදිවචනතො (ම. නි. 3.248) මරණමඤ්චෙ නිපන්නස්ස යථූපචිතං පාපකම්මං වා කම්මනිමිත්තං වා මනොද්වාරෙ ආපාථමාගච්ඡති. තං ආරබ්භ උප්පන්නාය තදාරම්මණපරියොසානාය සුද්ධාය වා ජවනවීථියා අනන්තරං භවඞ්ගවිසයං ආරම්මණං කත්වා චුතිචිත්තං උප්පජ්ජති. තස්මිං නිරුද්ධෙ තදෙව ආපාථගතං කම්මං වා කම්මනිමිත්තං වා ආරබ්භ අනුපච්ඡින්නකිලෙසබලවිනාමිතං දුග්ගතිපරියාපන්නං පටිසන්ධිචිත්තං උප්පජ්ජති. අයං අතීතාරම්මණාය චුතියා අනන්තරා අතීතාරම්මණා පටිසන්ධි.

අපරස්ස මරණසමයෙ වුත්තප්පකාරකම්මවසෙන නරකාදීසු අග්ගිජාලවණ්ණාදිකං දුග්ගතිනිමිත්තං මනොද්වාරෙ ආපාථමාගච්ඡති. තස්ස ද්වික්ඛත්තුං භවඞ්ගෙ උප්පජ්ජිත්වා නිරුද්ධෙ තං ආරම්මණං ආරබ්භ එකං ආවජ්ජනං, මරණස්ස ආසන්නභාවෙන මන්දීභූතවෙගත්තා පඤ්ච ජවනානි, ද්වෙ තදාරම්මණානීති තීණි වීථිචිත්තානි උප්පජ්ජන්ති. තතො භවඞ්ගවිසයං ආරම්මණං කත්වා එකං චුතිචිත්තං. එත්තාවතා එකාදස චිත්තක්ඛණා අතීතා හොන්ති. අථාවසෙසපඤ්චචිත්තක්ඛණායුකෙ තස්මිංයෙව ආරම්මණෙ පටිසන්ධිචිත්තං උප්පජ්ජති. අයං අතීතාරම්මණාය චුතියා අනන්තරා පච්චුප්පන්නාරම්මණා පටිසන්ධි.

අපරස්ස මරණසමයෙ පඤ්චන්නං ද්වාරානං අඤ්ඤතරස්මිං ද්වාරෙ රාගාදිහෙතුභූතං හීනාරම්මණං ආපාථමාගච්ඡති. තස්ස යථාක්කමෙන උප්පන්නවොට්ඨබ්බනාවසානෙ මරණස්ස ආසන්නභාවෙන මන්දීභූතවෙගත්තා පඤ්ච ජවනානි ද්වෙ තදාරම්මණානි ච උප්පජ්ජන්ති. තතො භවඞ්ගවිසයමාරම්මණං කත්වා එකං චුතිචිත්තං. එත්තාවතා ද්වෙ භවඞ්ගානි, ආවජ්ජනං, දස්සනං, සම්පටිච්ඡනං, සන්තීරණං, වොට්ඨබ්බනං, පඤ්ච ජවනානි, ද්වෙ තදාරම්මණානි, එකං චුතිචිත්තන්ති පඤ්චදස චිත්තක්ඛණා අතීතා හොන්ති. අථාවසෙසඑකචිත්තක්ඛණායුකෙ තස්මිං යෙව ආරම්මණෙ පටිසන්ධිචිත්තං උප්පජ්ජති. අයම්පි අතීතාරම්මණාය චුතියා අනන්තරා පච්චුප්පන්නාරම්මණා පටිසන්ධි. එස තාව අතීතාරම්මණාය සුගතිචුතියා අනන්තරා අතීතපච්චුප්පන්නාරම්මණාය දුග්ගතිපටිසන්ධියා පවත්තනාකාරො.

දුග්ගතියං ඨිතස්ස පන උපචිතානවජ්ජකම්මස්ස වුත්තනයෙනෙව තං අනවජ්ජකම්මං වා කම්මනිමිත්තං වා මනොද්වාරෙ ආපාථමාගච්ඡතීති කණ්හපක්ඛෙ සුක්කපක්ඛං ඨපෙත්වා සබ්බං පුරිමනයෙනෙව වෙදිතබ්බං. අයං අතීතාරම්මණාය දුග්ගතිචුතියා අනන්තරා අතීතපච්චුප්පන්නාරම්මණාය සුගතිපටිසන්ධියා පවත්තනාකාරො.

සුගතියං ඨිතස්ස පන උපචිතානවජ්ජකම්මස්ස ''තානිස්ස තම්හි සමයෙ ඔලම්බන්ති''තිආදිවචනතො මරණමඤ්චෙ නිපන්නස්ස යථූපචිතං අනවජ්ජකම්මං වා කම්මනිමිත්තං වා මනොද්වාරෙ ආපාථමාගච්ඡති. තඤ්ච ඛො උපචිතකාමාවචරානවජ්ජකම්මස්සෙව. උපචිතමහග්ගතකම්මස්ස පන කම්මනිමිත්තමෙව ආපාථමාගච්ඡති. තං ආරබ්භ උප්පන්නාය තදාරම්මණපරියොසානාය සුද්ධාය වා ජවනවීථියා අනන්තරං භවඞ්ගවිසයං ආරම්මණං කත්වා චුතිචිත්තමුප්පජ්ජති. තස්මිං නිරුද්ධෙ තදෙව ආපාථගතං කම්මං වා කම්මනිමිත්තං වා ආරබ්භ අනුපච්ඡින්නකිලෙසබලවිනාමිතං සුගතිපරියාපන්නං පටිසන්ධිචිත්තමුප්පජ්ජති. අයං අතීතාරම්මණාය චුතියා අනන්තරා අතීතාරම්මණා නවත්තබ්බාරම්මණා වා පටිසන්ධි.

අපරස්ස මරණසමයෙ කාමාවචරානවජ්ජකම්මවසෙන මනුස්සලොකෙ මාතුකුච්ඡිවණ්ණසඞ්ඛාතං වා දෙවලොකෙ උය්‍යානකප්පරුක්ඛාදිවණ්ණසඞ්ඛාතං වා සුගතිනිමිත්තං මනොද්වාරෙ ආපාථමාගච්ඡති. තස්ස දුග්ගතිනිමිත්තෙ දස්සිතානුක්කමෙනෙව චුතිචිත්තානන්තරං පටිසන්ධිචිත්තං උප්පජ්ජති. අයං අතීතාරම්මණාය චුතියා අනන්තරා පච්චුප්පන්නාරම්මණා පටිසන්ධි.

අපරස්ස මරණසමයෙ ඤාතකා 'අයං, තාත, තවත්ථාය බුද්ධපූජා කරීයති, චිත්තං පසාදෙහී'ති වත්වා පුප්ඵදාමධජපටාකාදිවසෙන රූපාරම්මණං වා

ධම්මස්සවනතූරියපූජාදිවසෙන සද්දාරම්මණං වා ධූමවාසගන්ධාදිවසෙන ගන්ධාරම්මණං වා 'ඉදං, තාත, සායස්සු, තවත්ථාය දාතබ්බං දෙය්‍යධම්ම'න්ති වත්වා මධුඵාණිතාදිවසෙන රසාරම්මණං වා 'ඉදං, තාත, ඵුසස්සු, තවත්ථාය දාතබ්බං දෙය්‍යධම්ම'න්ති වත්වා චීනපටසොමාරපටාදිවසෙන ඵොට්ඨබ්බාරම්මණං වා පඤ්චද්වාරෙ උපසංහරන්ති. තස්ස තස්මිං ආපාථගතෙ රූපාදිආරම්මණෙ යථාක්කමෙන උප්පන්නවොට්ඨපනාවසානෙ මරණස්ස ආසන්නභාවෙන මන්දීභූතවෙගත්තා පඤ්ච ජවනානි ද්වෙ තදාරම්මණානි ච උප්පජ්ජන්ති. තතො භවඞ්ගවිසයං ආරම්මණං කත්වා එකං චුතිචිත්තං, තදවසානෙ තස්මිඤ්ඤෙව එකචිත්තක්ඛණට්ඨිතිකෙ ආරම්මණෙ පටිසන්ධිචිත්තං උප්පජ්ජති. අයම්පි අතීතාරම්මණාය චුතියා අනන්තරා පච්චුප්පන්නාරම්මණා පටිසන්ධි.

අපරස්ස පන පථවීකසිණජ්ඣානාදිවසෙන පටිලද්ධමහග්ගතස්ස සුගතියං ඨිතස්ස මරණසමයෙ කාමාවචරකුසලකම්ම-කම්මනිමිත්ත-ගතිනිමිත්තානං අඤ්ඤතරං පථවීකසිණාදිකං වා නිමිත්තං මහග්ගතචිත්තං වා මනොද්වාරෙ ආපාථමාගච්ඡති. චක්ඛුසොතානං වා අඤ්ඤතරස්මිං කුසලුප්පත්තිහෙතුභූතං පණීතමාරම්මණං ආපාථමාගච්ඡති. තස්ස යථාක්කමෙන උප්පන්නවොට්ඨබ්බනාවසානෙ මරණස්ස ආසන්නභාවෙන මන්දීභූතවෙගත්තා පඤ්ච ජවනානි උප්පජ්ජන්ති. මහග්ගතගතිකානං පන තදාරම්මණං නත්ථි. තස්මා ජවනානන්තරංයෙව භවඞ්ගවිසයං ආරම්මණං කත්වා එකං චුතිචිත්තං උප්පජ්ජති. තස්සාවසානෙ කාමාවචරමහග්ගතසුගතීනං අඤ්ඤතරසුගතිපරියාපන්නං යථූපට්ඨිතෙසු ආරම්මණෙසු අඤ්ඤතරාරම්මණං පටිසන්ධිචිත්තං උප්පජ්ජති. අයං නවත්තබ්බාරම්මණාය සුගතිචුතියා අනන්තරා අතීතපච්චුප්පන්නනවත්තබ්බානං අඤ්ඤතරාරම්මණා පටිසන්ධි.

එතෙනානුසාරෙන ආරුප්පචුතියාපි අනන්තරා පටිසන්ධි වෙදිතබ්බා. අයං අතීතනවත්තබ්බාරම්මණාය සුගතිචුතියා අනන්තරා අතීතනවත්තබ්බපච්චුප්පන්නාරම්මණාය පටිසන්ධියා පවත්තනාකාරො.

දුග්ගතියං ඨිතස්ස පන පාපකම්මිනො වුත්තනයෙනෙව තං කම්මං කම්මනිමිත්තං ගතිනිමිත්තං වා මනොද්වාරෙ, පඤ්චද්වාරෙ පන අකුසලුප්පත්තිහෙතුභූතං ආරම්මණං ආපාථමාගච්ඡති. අථස්ස යථාක්කමෙන චුතිචිත්තාවසානෙ දුග්ගතිපරියාපන්නං තෙසු ආරම්මණෙසු අඤ්ඤතරාරම්මණං පටිසන්ධිචිත්තං උප්පජ්ජති. අයං අතීතාරම්මණාය දුග්ගතිචුතියා අනන්තරා අතීතපච්චුප්පන්නාරම්මණාය පටිසන්ධියා පවත්තනාකාරොති. එත්තාවතා එකූනවීසතිවිධස්සාපි විඤ්ඤාණස්ස පටිසන්ධිවසෙන පවත්ති දීපිතා හොති.

තයිදං සබ්බම්පි එවං –

පවත්තමානං සන්ධිම්හි, ද්විධා කම්මෙන වත්තති;
මිස්සාදීහි ච භෙදෙහි, භෙදස්ස දුවිධාදිකො.

ඉදඤ්හි එකූනවීසතිවිධම්පි විපාකවිඤ්ඤාණං පටිසන්ධිම්හි පවත්තමානං ද්විධා කම්මෙන වත්තති. යථාසකඤ්හි එතස්ස ජනකං කම්මං නානාක්ඛණිකකම්මපච්චයෙන චෙව උපනිස්සයපච්චයෙන ච පච්චයො හොති. වුත්තඤ්හෙතං ''කුසලාකුසලං කම්මං විපාකස්ස උපනිස්සයපච්චයෙන පච්චයො''ති (පට්ඨා. 1.1.423). එවං වත්තමානස්ස පනස්ස මිස්සාදීහි භෙදෙහි දුවිධාදිකොපි භෙදො වෙදිතබ්බො, සෙය්‍යථීදං – ඉදඤ්හි පටිසන්ධිවසෙන එකධා වත්තමානම්පි රූපෙන සහ මිස්සාමිස්සභෙදතො දුවිධං, කාමරූපාරූපභවභෙදතො තිවිධං, අණ්ඩජජලාබුජසංසෙදජඔපපාතිකයොනිවසෙන චතුබ්බිධං, ගතිවසෙන පඤ්චවිධං, විඤ්ඤාණට්ඨිතිවසෙන සත්තවිධං, සත්තාවාසවසෙන අට්ඨවිධං හොති. තත්ථ –

මිස්සං ද්විධා භාවභෙදා, සභාවං තත්ථ ච ද්විධා;
ද්වෙ වා තයො වා දසකා, ඔමතො ආදිනා සහ.

'මිස්සං ද්විධා භාවභෙදා'ති යඤ්හෙතමෙත්ථ අඤ්ඤත්‍ර අරූපභවා රූපමිස්සං පටිසන්ධිවිඤ්ඤාණං උප්පජ්ජති, තං රූපභවෙ ඉත්ථින්ද්‍රියපුරිසින්ද්‍රියසඞ්ඛාතෙන භාවෙන විනා උප්පත්තිතො කාමභවෙ අඤ්ඤත්‍ර ජාතිපණ්ඩකපටිසන්ධියා භාවෙන සහ උප්පත්තිතො සභාවං අභාවන්ති දුවිධං හොති.

'සභාවං තත්ථ ච ද්විධා'ති තත්ථාපි ච යං සභාවං තං ඉත්ථිපුරිසභාවානං අඤ්ඤතරෙන සහ උප්පත්තිතො දුවිධමෙව හොති.

'ද්වෙ වා තයො වා දසකා, ඔමතො ආදිනා සහා'ති යඤ්හෙතමෙත්ථ මිස්සං අමිස්සන්ති ද්වයෙ ආදිභූතං රූපමිස්සං පටිසන්ධිවිඤ්ඤාණං, තෙන සහ වත්ථුකායදසකවසෙන ද්වෙ වා වත්ථුකායභාවදසකවසෙන තයො වා දසකා ඔමතො උප්පජ්ජන්ති, නත්ථි ඉතො පරං රූපපරිහානීති. තං පනෙතං එවං ඔමකපරිමාණං උප්පජ්ජමානං අණ්ඩජජලාබුජනාමිකාසු ද්වීසු යොනීසු ජාතිඋණ්ණාය එකෙන අංසුනා උද්ධතතෙලසප්පිමණ්ඩප්පමාණං කලලන්ති ලද්ධසඞ්ඛං හුත්වා උප්පජ්ජති. තත්ථ යොනීනං ගතිවසෙන සම්භවභෙදො වෙදිතබ්බො. එතාසු හි –

නිරයෙ භුම්මවජ්ජෙසු, දෙවෙසු ච න යොනියො;
තිස්සො පුරිමිකා හොන්ති, චතස්සොපි ගතිත්තයෙ.

තත්ථ **දෙවෙසු චා**ති චසද්දෙන යථා නිරයෙ ච භුම්මවජ්ජෙසු ච දෙවෙසු, එවං නිජ්ඣාමතණ්හිකපෙතෙසු ච පුරිමිකා තිස්සො යොනියො න සන්තීති වෙදිතබ්බා. ඔපපාතිකා එව හි තෙ හොන්ති. සෙසෙ පන තිරච්ඡානපෙත්තිවිසයමනුස්සසඞ්ඛාතෙ ගතිත්තයෙ පුබ්බෙ වජ්ජිතභුම්මදෙවෙසු ච චතස්සො යොනියො හොන්ති. තත්ථ –

තිංස නව චෙව රූපීසු, සත්තති උක්කංසතොව රූපානි;
සංසෙදජොපපාතීසු, අථ වා අවකංසතො තිංස.

රූපීබ්‍රහ්මෙසු තාව ඔපපාතිකයොනිකෙසු චක්ඛුසොතවත්ථුදසකානං ජීවිතනවකස්ස චාති චතුන්නං කලාපානං වසෙන තිංස ච නව ච පටිසන්ධිවිඤ්ඤාණෙන සහ රූපානි උප්පජ්ජන්ති. රූපීබ්‍රහ්මෙ පන ඨපෙත්වා අඤ්ඤෙසු සංසෙදජඔපපාතිකෙසු උක්කංසතො චක්ඛුසොතඝානජිව්හාකායභාවවත්ථුදසකානං වසෙන සත්තති. තානි ච නිච්චං දෙවෙසු. තත්ථ වණ්ණො ගන්ධො රසො ඔජා චතස්සො චාපි ධාතුයො චක්ඛුපසාදො ජීවිතින්ද්‍රියන්ති අයං දසරූපපරිමාණො රූපපුඤ්ජො චක්ඛුදසකො නාම. එවං සෙසා වෙදිතබ්බා. අවකංසතො පන ජච්චන්ධබධිරඅඝානකනපුංසකස්ස ජිව්හාකායවත්ථුදසකානං වසෙන තිංස රූපානි උප්පජ්ජන්ති. උක්කංසාවකංසානං පන අන්තරෙ අනුරූපතො විකප්පො වෙදිතබ්බො.

එවං විදිත්වා පුන –

ඛන්ධාරම්මණගතිහෙතු-වෙදනාපීතිවිතක්කවිචාරෙහි;
භෙදාභෙදවිසෙසො, චුතිසන්ධීනං පරිඤ්ඤෙය්‍යො.

යාහෙසා මිස්සාමිස්සතො දුවිධා පටිසන්ධි, යා චස්සා අතීතානන්තරා චුති, තාසං ඉමෙහි ඛන්ධාදීහි භෙදාභෙදවිසෙසො ඤාතබ්බොති අත්ථො.

කථං? කදාචි චතුක්ඛන්ධාය ආරුප්පචුතියා අනන්තරා චතුක්ඛන්ධාව ආරම්මණතොපි අභින්නා පටිසන්ධි හොති, කදාචි අමහග්ගතබහිද්ධාරම්මණාය මහග්ගතඅජ්ඣත්තාරම්මණා. අයං තාව අරූපභූමීසුයෙව නයො. කදාචි පන චතුක්ඛන්ධාය ආරුප්පචුතියා අනන්තරා පඤ්චක්ඛන්ධා කාමාවචරා පටිසන්ධි. කදාචි පඤ්චක්ඛන්ධාය කාමාවචරචුතියා රූපාවචරචුතියා වා අනන්තරා චතුක්ඛන්ධා ආරුප්පපටිසන්ධි. එවං අතීතාරම්මණචුතියා අතීතනවත්තබ්බපච්චුප්පන්නාරම්මණා පටිසන්ධි, එකච්චසුගතිචුතියා එකච්චදුග්ගතිපටිසන්ධි, අහෙතුකචුතියා සහෙතුකපටිසන්ධි, දුහෙතුකචුතියා තිහෙතුකපටිසන්ධි, උපෙක්ඛාසහගතචුතියා සොමනස්සසහගතපටිසන්ධි, අප්පීතිකචුතියා සප්පීතිකපටිසන්ධි, අවිතක්කචුතියා සවිතක්කපටිසන්ධි,

අවිචාරචුතියා සවිචාරපටිසන්ධි, අවිතක්කඅවිචාරචුතියා සවිතක්කසවිචාරපටිසන්ධීති තස්ස තස්ස විපරීතතො ච යථායොගං යොජෙතබ්බං.

> ලද්ධප්පච්චයමිතිධම්ම-මත්තමෙතං භවන්තරමුපෙති;
> නාස්ස තතො සඞ්කන්ති, න තතො හෙතුං විනා හොති.

ඉති හෙතං ලද්ධපච්චයං රූපාරූපධම්මමත්තං උප්පජ්ජමානං භවන්තරං උපෙතීති වුච්චති, න සත්තො, න ජීවො. තස්ස නාපි අතීතභවතො ඉධ සඞ්කන්ති අත්ථි, නාපි තතො හෙතුං විනා ඉධ පාතුභාවො. තයිදං පාකටෙන මනුස්සචුතිපටිසන්ධික්කමෙන පකාසයිස්සාම –

අතීතභවස්මිඤ්හි සරසෙන උපක්කමෙන වා සමාසන්නමරණස්ස අසය්හානං සබ්බඞ්ගපච්චඞ්ගසන්ධිබන්ධනච්ඡෙදකානං මාරණන්තිකවෙදනාසත්තානං සන්නිපාතං අසහන්තස්ස ආතපෙ පක්ඛිත්තහරිතතාලපණ්ණමිව කමෙන උපසුස්සමානෙ සරීරෙ නිරුද්ධෙසු චක්ඛාදීසු ඉන්ද්‍රියෙසු හදයවත්ථුමත්තෙ පතිට්ඨිතෙසු කායින්ද්‍රියමනින්ද්‍රියජීවිතින්ද්‍රියෙසු තඞ්ඛණාවසෙසං හදයවත්ථුසන්නිස්සිතං විඤ්ඤාණං ගරුසමාසෙවිතාසන්නපුබ්බකතානං අඤ්ඤතරං ලද්ධාවසෙසපච්චයසඞ්ඛාරසඞ්ඛාතං කම්මං වා තදුපට්ඨාපිතං වා කම්මනිමිත්තගතිනිමිත්තසඞ්ඛාතං විසයමාරබ්භ පවත්තති. තදෙවං පවත්තමානං තණ්හාඅවිජ්ජානං අප්පහීනත්තා අවිජ්ජාපටිච්ඡාදිතාදීනවෙ තස්මිං විසයෙ තණ්හා නාමෙති, සහජාතසඞ්ඛාරා ඛිපන්ති. තං සන්තතිවසෙන තණ්හාය නාමියමානං සඞ්ඛාරෙහි ඛිප්පමානං ඔරිමතීරරුක්ඛවිනිබද්ධරජ්ජුමාලම්බිත්වා මාතිකාතික්කමකො විය පුරිමඤ්ච නිස්සයං ජහති, අපරඤ්ච කම්මසමුට්ඨාපිතං නිස්සයං අස්සාදයමානං වා අනස්සාදයමානං වා ආරම්මණාදීහියෙව පච්චයෙහි පවත්තති.

එත්ථ ච පුරිමං චවනතො චුති, පච්ඡිමං භවන්තරාදිපටිසන්ධානතො පටිසන්ධීති වුච්චති. තදෙතං නාපි පුරිමභවා ඉධ ආගතං, නාපි තතො කම්මසඞ්ඛාරනතිවිසයාදිහෙතුං විනා පාතුභූතන්ති වෙදිතබ්බං.

> සියුං නිදස්සනානෙත්ථ, පටිඝොසාදිකා අථ;
> සන්තානබන්ධතො නත්ථි, එකතා නාපි නානතා.

එත්ථ චෙතස්ස විඤ්ඤාණස්ස පුරිමභවතො ඉධ අනාගමනෙ අතීතභවපරියාපන්නහෙතූහි ච උප්පාදෙ පටිඝොසපදීපමුද්දාපටිබිම්බප්පකාරා ධම්මා නිදස්සනානි සියුං. යථා හි පටිඝොසපදීපමුද්දච්ඡායා සද්දාදිහෙතුකා අඤ්ඤත්‍ර අගන්ත්වා හොන්ති, එවමෙව ඉදං චිත්තං. එත්ථ ච

'සන්තානබන්ධතො නත්ථි එකතා නාපි නානතා'. යදි හි සන්තානබන්ධෙ සති එකන්තමෙකතා භවෙය්‍ය, න ඛීරතො දධි සම්භූතං සියා. අථාපි එකන්තනානතා භවෙය්‍ය, න ඛීරස්සාධීනො දධි සියා. එස නයො සබ්බහෙතුහෙතුසමුප්පන්නෙසු. එවඤ්ච සති සබ්බලොකවොහාරලොපො සියා. සො ච අනිට්ඨො. තස්මා එත්ථ න එකන්තමෙකතා වා නානතා වා උපගන්තබ්බාති.

එත්ථාහ – නනු එවං අසඞ්කන්තිපාතුභාවෙ සති යෙ ඉමස්මිං මනුස්සත්තභාවෙ ඛන්ධා, තෙසං නිරුද්ධත්තා ඵලපච්චයස්ස ච කම්මස්ස තත්ථ අගමනතො අඤ්ඤස්ස අඤ්ඤතො ච තං ඵලං සියා? උපභුඤ්ජකෙ ච අසති කස්ස තං ඵලං සියා? තස්මා න සුන්දරමිදං විධානන්ති. තත්‍රිදං වුච්චති –

සන්තානෙ යං ඵලං එතං, නාඤ්ඤස්ස න ච අඤ්ඤතො;
බීජානං අභිසඞ්ඛාරො, එතස්සත්ථස්ස සාධකො.

එකසන්තානස්මිඤ්හි ඵලමුප්පජ්ජමානං තත්ථ එකන්තං එකත්තනානත්තානං පටිසිද්ධත්තා අඤ්ඤස්සාති වා අඤ්ඤතොති වා න හොති. එතස්ස ච පනත්ථස්ස බීජානං අභිසඞ්ඛාරො සාධකො. අම්බබීජාදීනඤ්හි අභිසඞ්ඛාරෙසු කතෙසු තස්ස බීජස්ස සන්තානෙ ලද්ධපච්චයො කාලන්තරෙ ඵලවිසෙසො උප්පජ්ජමානො න අඤ්ඤබීජානං නාපි අඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරපච්චයා උප්පජ්ජති, න ච තානි බීජානි තෙ අභිසඞ්ඛාරා වා ඵලට්ඨානං පාපුණන්ති. එවං සම්පදමිදං වෙදිතබ්බං. විජ්ජාසිප්පොසධාදීහි වාපි බාලසරීරෙ උපයුත්තෙහි කාලන්තරෙ වුඩ්ඪසරීරාදීසු ඵලදෙහි අයමත්ථො වෙදිතබ්බො.

යම්පි වුත්තං 'උපභුඤ්ජකෙ ච අසති කස්ස තං ඵලං සියා'ති? තත්ථ –

ඵලස්සුප්පත්තියා එව, සිද්ධා භුඤ්ජකසම්මුති;
ඵලුප්පාදෙන රුක්ඛස්ස, යථා ඵලති සම්මුති.

යථා හි රුක්ඛසඞ්ඛාතානං ධම්මානං එකදෙසභූතස්ස රුක්ඛඵලස්ස උප්පත්තියා එව රුක්ඛො ඵලතීති වා ඵලිතොති වා වුච්චති, තථා දෙවමනුස්සසඞ්ඛාතානං ඛන්ධානං එකදෙසභූතස්ස උපභොගසඞ්ඛාතස්ස සුඛදුක්ඛඵලස්ස උප්පාදෙනෙව දෙවො වා මනුස්සො වා උපභුඤ්ජතීති වා සුඛිතොති වා දුක්ඛිතොති වා වුච්චති. තස්මා න එත්ථ අඤ්ඤෙන උපභුඤ්ජකෙන නාම කොචි අත්ථො අත්ථීති.

යොපි වදෙය්‍ය – 'එවං සන්තෙපි එතෙ සඞ්ඛාරා විජ්ජමානා වා ඵලස්ස පච්චයා සියුං, අවිජ්ජමානා වා. යදි ච විජ්ජමානා පවත්තික්ඛණෙයෙව නෙසං

විපාකෙන භවිතබ්බං. අථ අවිජ්ජමානා, පවත්තිතො පුබ්බෙ ච පච්ඡා ච නිච්චං ඵලාවහා සියු'න්ති. සො එවං වත්තබ්බො –

කතත්තා පච්චයා එතෙ, න ච නිච්චං ඵලාවහා;
පාටිභොගාදිකං තත්ථ, වෙදිතබ්බං නිදස්සනං.

කතත්තා එව හි සඞ්ඛාරා අත්තනො ඵලස්ස පච්චයා හොන්ති, න විජ්ජමානත්තා වා අවිජ්ජමානත්තා වා. යථාහ ''කාමාවචරස්ස කුසලස්ස කම්මස්ස කතත්තා උපචිතත්තා විපාකං චක්ඛුවිඤ්ඤාණං උප්පන්නං හොති''තිආදි (ධ. ස. 431). යථාරහස්ස අත්තනො ඵලස්ස ච පච්චයා හුත්වා න පුන ඵලාවහා හොන්ති විපක්කවිපාකත්තා. එතස්ස චත්ථස්ස විභාවනෙ ඉදං පාටිභොගාදිකං නිදස්සනං වෙදිතබ්බං.

යථා හි ලොකෙ යො කස්සචි අත්ථස්ස නියානතනත්ථං පාටිභොගො හොති, භණ්ඩං වා කිණාති, ඉණං වා ගණ්හාති. තස්ස තං කිරියාකරණමත්තමෙව තදත්ථනියාතනාදිම්හි පච්චයො හොති, න කිරියාය විජ්ජමානතා වා අවිජ්ජමානතා වා. න ච තදත්ථනියාතනාදිතො පරම්පි ධාරකොව හොති. කස්මා? නියාතනාදීනං කතත්තා. එවං කතත්තාව සඞ්ඛාරාපි අත්තනො ඵලස්ස පච්චයා හොන්ති, න ච යථාරහං ඵලදානතො පරම්පි ඵලාවහා හොන්තීති. එත්තාවතා මිස්සාමිස්සවසෙන ද්විධාපි පවත්තමානස්ස පටිසන්ධිවිඤ්ඤාණස්ස සඞ්ඛාරපච්චයා පවත්ති දීපිතා හොති.

ඉදානි සබ්බෙස්වෙතෙසු බත්තිංසවිඤ්ඤාණෙසු සම්මොහවිඝාතත්ථං –

පටිසන්ධිප්පවත්තීනං, වසෙනෙතෙ භවාදිසු;
විජානිතබ්බා සඞ්ඛාරා, යථා යෙසඤ්ච පච්චයා.

තත්ථ තයො භවා, චතස්සො යොනියො, පඤ්ච ගතියො, සත්ත විඤ්ඤාණට්ඨිතියො, නව සත්තාවාසාති එතෙ භවාදයො නාම. එතෙසු භවාදීසු පටිසන්ධියං පවත්තෙ ච එතෙ යෙසං විපාකවිඤ්ඤාණානං පච්චයා යථා ච පච්චයා හොන්ති තථා විජානිතබ්බාති අත්ථො.

තත්ථ – පුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරෙ තාව කාමාවචරඅට්ඨචෙතනාභෙදො පුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරො අවිසෙසෙන කාමභවෙ සුගතියං නවන්නං විපාකවිඤ්ඤාණානං පටිසන්ධියං නානාක්ඛණිකකම්මපච්චයෙන චෙව උපනිස්සයපච්චයෙන චාති ද්විධා පච්චයො. රූපාවචරපඤ්චකුසලචෙතනාභෙදො පුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරො රූපභවෙ පටිසන්ධියං එව පඤ්චන්නං. වුත්තප්පභෙදකාමාවචරො පන කාමභවෙ සුගතියං උපෙක්ඛාසහගතාහෙතුකමනොවිඤ්ඤාණධාතුවජ්ජානං සත්තන්නං

පරිත්තවිපාකවිඤ්ඤාණානං වුත්තනයෙනෙව ද්විධා පච්චයො පවත්තෙ, නො පටිසන්ධියං. ස්වෙව රූපභවෙ පඤ්චන්නං විපාකවිඤ්ඤාණානං තථෙව පච්චයො පවත්තෙ, නො පටිසන්ධියං. කාමභවෙ පන දුග්ගතියං අට්ඨන්නම්පි පරිත්තවිපාකවිඤ්ඤාණානං තථෙව පච්චයො පවත්තෙ, නො පටිසන්ධියං.

තත්ථ නිරයෙ මහාමොග්ගල්ලානත්ථෙරස්ස නරකචාරිකාදීසු ඉට්ඨාරම්මණසමායොගෙ සො පච්චයො හොති. තිරච්ඡානෙසු පන නාගසුපණ්ණපෙතමහිද්ධිකෙසු ච ඉට්ඨාරම්මණං ලබ්භතියෙව. ස්වෙව කාමභවෙ සුගතියං සොළසන්නම්පි කුසලවිපාකවිඤ්ඤාණානං තථෙව පච්චයො පවත්තෙ ච පටිසන්ධියඤ්ච. අවිසෙසෙන පුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරො රූපභවෙ දසන්නං විපාකවිඤ්ඤාණානං තථෙව පච්චයො පවත්තෙ ච පටිසන්ධියඤ්ච.

ද්වාදසාකුසලචෙතනාභෙදො අපුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරො කාමභවෙ දුග්ගතියං එකස්ස විඤ්ඤාණස්ස තථෙව පච්චයො පටිසන්ධියං, නො පවත්තෙ; ඡන්නං පවත්තෙ, නො පටිසන්ධියං; සත්තන්නම්පි අකුසලවිපාකවිඤ්ඤාණානං පවත්තෙ ච පටිසන්ධියඤ්ච. කාමභවෙ පන සුගතියං තෙසංයෙව සත්තන්නං තථෙව පච්චයො පවත්තෙ, නො පටිසන්ධියං; රූපභවෙ චතුන්නං විපාකවිඤ්ඤාණානං තථෙව පච්චයො පවත්තෙ, නො පටිසන්ධියං. සො ච ඛො කාමාවචරෙ අනිට්ඨරූපදස්සනසද්දසවනවසෙන. බ්‍රහ්මලොකෙ පන අනිට්ඨා රූපාදයො නාම නත්ථි, තථා කාමාවචරදෙවලොකෙපි.

ආනෙඤ්ජාභිසඞ්ඛාරො අරූපභවෙ චතුන්නං විපාකවිඤ්ඤාණානං තථෙව පච්චයො පවත්තෙ ච පටිසන්ධියඤ්ච.

කාමාවචරකුසලාකුසලතො පන සබ්බසඞ්ගාහිකනයෙන වීසතිචෙතනාභෙදොපි කායසඞ්ඛාරො කාමභවෙ දසන්නං විපාකවිඤ්ඤාණානං පටිසන්ධියං නානාක්ඛණිකකම්මපච්චයෙන චෙව උපනිස්සයපච්චයෙන චාති ද්විධා පච්චයො. ස්වෙව කාමභවෙ තෙරසන්නං, රූපභවෙ නවන්නං විපාකවිඤ්ඤාණානං තථෙව පච්චයො පවත්තෙ, නො පටිසන්ධියං. ස්වෙව කාමභවෙ තෙවීසතියා විපාකවිඤ්ඤාණානං තථෙව පච්චයො පවත්තෙ ච පටිසන්ධියඤ්ච. වචීසඞ්ඛාරෙපි එසෙව නයො.

අට්ඨවීසතිඑකූනතිංසචෙතනාභෙදොපි පන චිත්තසඞ්ඛාරො තීසු භවෙසු එකූනවීසතියා විපාකවිඤ්ඤාණානං තථෙව පච්චයො පටිසන්ධියං, නො පවත්තෙ. ස්වෙව ද්වීසු භවෙසු හෙට්ඨාවුත්තානං තෙරසන්නඤ්ච නවන්නඤ්චාති ද්වාවීසතියා විපාකවිඤ්ඤාණානං තථෙව පච්චයො පවත්තෙ, නො පටිසන්ධියං. තීසු පන භවෙසු ද්වත්තිංසායපි විපාකවිඤ්ඤාණානං තථෙව

පච්චයො පවත්තෙ චෙව පටිසන්ධියඤ්ච. එවං තාව භවෙසු පටිසන්ධිපවත්තීනං වසෙන තෙ සඞ්ඛාරා යෙසං පච්චයා, යථා ච පච්චයා හොන්ති තථා විජානිතබ්බා. එතෙනෙව නයෙන යොනිආදීසුපි වෙදිතබ්බා.

තත්‍රිදං ආදිතො පට්ඨාය මුඛමත්තප්පකාසනං – ඉමෙසු හි සඞ්ඛාරෙසු යස්මා පුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරො තාව ද්වීසු භවෙසු පටිසන්ධිං දත්වා සබ්බං අත්තනො විපාකං ජනෙති, තථා අණ්ඩජාදීසු චතූසු යොනීසු, දෙවමනුස්සසඞ්ඛාතාසු ද්වීසු ගතීසු, නානත්තකායනානත්තසඤ්ඤීනානත්තකායඑකත්තසඤ්ඤීඑකත්තකායනානත්තසඤ්ඤීඑකත්තකායඑකත්තසඤ්ඤීසඞ්ඛාතාසු මනුස්සානඤ්චෙව පඨමදුතියතතියජ්ඣානභූමීනඤ්ච වසෙන චතූසු විඤ්ඤාණට්ඨිතීසු. අසඤ්ඤසත්තාවාසෙ පනෙස රූපමත්තමෙවාභිසඞ්ඛරොතීති චතූසුයෙව සත්තාවාසෙසු ච පටිසන්ධිං දත්වා සබ්බං අත්තනො විපාකං ජනෙති. තස්මා එස එතෙසු ද්වීසු භවෙසු, චතූසු යොනීසු, ද්වීසු ගතීසු, චතූසු විඤ්ඤාණට්ඨිතීසු, චතූසු සත්තාවාසෙසු ච එකවීසතියා විපාකවිඤ්ඤාණානං වුත්තනයෙනෙව පච්චයො හොති යථාසම්භවං පටිසන්ධියං පවත්තෙ ච.

අපුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරො පන යස්මා එකස්මිඤ්ඤෙව කාමභවෙ, චතූසු යොනීසු, අවසෙසාසු තීසු ගතීසු, නානත්තකායඑකත්තසඤ්ඤීසඞ්ඛාතාය එකිස්සා විඤ්ඤාණට්ඨිතියා, තාදිසෙයෙව ච එකස්මිං සත්තාවාසෙ පටිසන්ධිවසෙන විපච්චති, තස්මා එස එකස්මිං භවෙ චතූසු යොනීසු, තීසු ගතීසු, එකිස්සා විඤ්ඤාණට්ඨිතියා, එකම්හි ච සත්තාවාසෙ සත්තන්නං විපාකවිඤ්ඤාණානං වුත්තනයෙනෙව පච්චයො හොති පටිසන්ධියං පවත්තෙ ච.

ආනෙඤ්ජාභිසඞ්ඛාරො පන යස්මා එකස්මිං අරූපභවෙ, එකිස්සා ඔපපාතිකයොනියා, එකිස්සා දෙවගතියා, ආකාසානඤ්චායතනාදීසු තීසු විඤ්ඤාණට්ඨිතීසු, ආකාසානඤ්චායතනාදීසු ච චතූසු සත්තාවාසෙසු පටිසන්ධිවසෙන විපච්චති, තස්මා එස එකස්මිංයෙව භවෙ, එකිස්සා යොනියා, එකිස්සා දෙවගතියා, තීසු විඤ්ඤාණට්ඨිතීසු චතූසු සත්තාවාසෙසු, චතුන්නං විඤ්ඤාණානං වුත්තනයෙනෙව පච්චයො හොති පටිසන්ධියං පවත්තෙ ච.

කායසඞ්ඛාරොපි යස්මා එකස්මිං කාමභවෙ, චතූසු යොනීසු, පඤ්චසු ගතීසු, ද්වීසු විඤ්ඤාණට්ඨිතීසු, ද්වීසු ච සත්තාවාසෙසු පටිසන්ධිං දත්වා සබ්බං අත්තනො විපාකං ජනෙති, තස්මා එස එකස්මිං භවෙ, චතූසු යොනීසු, පඤ්චසු ගතීසු, ද්වීසු විඤ්ඤාණට්ඨිතීසු, ද්වීසු ච සත්තාවාසෙසු තෙවීසතියා විපාකවිඤ්ඤාණානං තථෙව පච්චයො පටිසන්ධියං පවත්තෙ ච. වචීසඞ්ඛාරෙපි එසෙව නයො.

පටුන

චිත්තසඞ්ඛාරො පන යස්මා එකං සත්තාවාසං ඨපෙත්වා න කත්ථචි න විපච්චති, තස්මා එස තීසු භවෙසු, චතූසු යොනීසු, පඤ්චසු ගතීසු, සත්තසු විඤ්ඤාණට්ඨිතීසු, අට්ඨසු සත්තාවාසෙසු යථායොගං ද්වත්තිංසාය විපාකවිඤ්ඤාණානං තථෙව පච්චයො පටිසන්ධියං පවත්තෙ ච. අවිඤ්ඤාණකෙ පන සත්තාවාසෙ සඞ්ඛාරපච්චයා විඤ්ඤාණං නත්ථි.

අපිච පුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරො අසඤ්ඤසත්තෙසු කටත්තාරූපානං නානාක්ඛණිකකම්මපච්චයෙන පච්චයොති. එවං –

පටිසන්ධිපවත්තීනං, වසෙනෙතෙ භවාදිසු;
විජානිතබ්බා සඞ්ඛාරා, යථා යෙසඤ්ච පච්චයාති.

සඞ්ඛාරපච්චයා විඤ්ඤාණපදනිද්දෙසො.

නාමරූපපදනිද්දෙසො

228. විඤ්ඤාණපච්චයා නාමරූපනිද්දෙසෙ –

දෙසනාභෙදතො සබ්බ-භවාදීසු පවත්තිතො;
සඞ්ගහා පච්චයනයා, විඤ්ඤාතබ්බො විනිච්ඡයො.

‘දෙසනාභෙදතො’ති ‘‘තත්ථ කතමං රූපං? චත්තාරො ච මහාභූතා චතුන්නඤ්ච මහාභූතානං උපාදාය රූප’’න්ති (සං. නි. 2.2; ම. නි. 1.100) එවං තාව සුත්තන්තෙ ච ඉධ රූපපදස්ස අභෙදතො එකසදිසා දෙසනා කතා; නාමපදස්ස පන භෙදතො.

සුත්තන්තස්මිඤ්හි ‘‘තත්ථ කතමං නාමං? වෙදනා සඤ්ඤා චෙතනා ඵස්සො මනසිකාරො’’ති වුත්තං. ඉධ ‘‘වෙදනාක්ඛන්ධො සඤ්ඤාක්ඛන්ධො සඞ්ඛාරක්ඛන්ධො’’ති. තත්ථ හි යම්පි චක්ඛුවිඤ්ඤාණපච්චයා නාමං උප්පජ්ජති, උප්පන්නඤ්ච චිත්තස්ස ඨිති අරූපීනං ධම්මානං ආයූති එවං අඤ්ඤධම්මසන්නිස්සයෙන අග්ගහෙතබ්බතො පාකටං, තං දස්සෙන්තො චෙතනාඵස්සමනසිකාරවසෙන සඞ්ඛාරක්ඛන්ධං තිධා භින්දිත්වා ද්වීහි ඛන්ධෙහි සද්ධිං දෙසෙසි. ඉධ පන තත්ථ වුත්තඤ්ච අවුත්තඤ්ච සබ්බං නාමං සඞ්ගණ්හන්තො ‘‘තයො ඛන්ධා – වෙදනාක්ඛන්ධො සඤ්ඤාක්ඛන්ධො සඞ්ඛාරක්ඛන්ධො’’ති ආහ.

කිං පන ඉමෙ තයො ඛන්ධාව නාමං, විඤ්ඤාණං නාමං නාම න හොතීති? නො න හොති. තස්මිං පන විඤ්ඤාණෙ ගය්හමානෙ නාමවිඤ්ඤාණස්ස ච පච්චයවිඤ්ඤාණස්ස චාති ද්වින්නං විඤ්ඤාණානං සහභාවො ආපජ්ජති. තස්මා විඤ්ඤාණං පච්චයට්ඨානෙ ඨපෙත්වා පච්චයනිබ්බත්තං නාමං දස්සෙතුං

තයොව ඛන්ධා වුත්තාති. එවං තාව 'දෙසනාභෙදතො' විඤ්ඤාතබ්බො විනිච්ඡයො.

'සබ්බභවාදීසු පවත්තිතො'ති එත්ථ පන නාමං එකං සත්තාවාසං ඨපෙත්වා සබ්බභවයොනිගතිවිඤ්ඤාණට්ඨිතිසෙසසත්තාවාසෙසු පවත්තති. රූපං ද්වීසු භවෙසු, චතූසු යොනීසු, පඤ්චසු ගතීසු, පුරිමාසු චතූසු විඤ්ඤාණට්ඨිතීසු, පඤ්චසු ච සත්තාවාසෙසු පවත්තති. එවං පවත්තමානෙ චෙතස්මිං නාමරූපෙ යස්මා අභාවකගබ්භසෙය්‍යකානං අණ්ඩජානඤ්ච පටිසන්ධික්ඛණෙ වත්ථුකායවසෙන රූපතො ද්වෙ සන්තතිසීසානි තයො ච අරූපිනො ඛන්ධා පාතුභවන්ති, තස්මා තෙසං විත්ථාරෙන රූපරූපතො වීසති ධම්මා තයො ච අරූපිනො ඛන්ධාති එතෙ තෙවීසති ධම්මා විඤ්ඤාණපච්චයා නාමරූපන්ති වෙදිතබ්බා. අග්ගහිතග්ගහණෙන පන එකසන්තතිසීසතො නව රූපධම්මෙ අපනෙත්වා චුද්දස, සභාවකානං භාවදසකං පක්ඛිපිත්වා තෙත්තිංස. තෙසම්පි අගහිතග්ගහණෙන සන්තතිසීසද්වයතො අට්ඨාරස රූපධම්මෙ අපනෙත්වා පන්නරස.

යස්මා ච ඔපපාතිකසත්තෙසු බ්‍රහ්මකායිකාදීනං පටිසන්ධික්ඛණෙ චක්ඛුසොතවත්ථුදසකානං ජීවිතින්ද්‍රියනවකස්ස ච වසෙන රූපරූපතො චත්තාරි සන්තතිසීසානි තයො ච අරූපිනො ඛන්ධා පාතුභවන්ති, තස්මා තෙසං විත්ථාරෙන රූපරූපතො එකූනචත්තාලීස ධම්මා තයො ච අරූපිනො ඛන්ධාති එතෙ ද්වාචත්තාලීස ධම්මා විඤ්ඤාණපච්චයා නාමරූපන්ති වෙදිතබ්බා. අගහිතග්ගහණෙන පන සන්තතිසීසත්තයතො සත්තවීසති ධම්මෙ අපනෙත්වා පන්නරස.

කාමභවෙ පන යස්මා සෙසඔපපාතිකානං වා සංසෙදජානං වා සභාවකපරිපුණ්ණායතනානං පටිසන්ධික්ඛණෙ රූපරූපතො සත්ත සන්තතිසීසානි තයො ච අරූපිනො ඛන්ධා පාතුභවන්ති, තස්මා තෙසං විත්ථාරෙන රූපරූපතො සත්තති ධම්මා තයො ච අරූපිනො ඛන්ධාති එතෙ තෙසත්තති ධම්මා විඤ්ඤාණපච්චයා නාමරූපන්ති වෙදිතබ්බා. අග්ගහිතග්ගහණෙන පන සන්තතිසීසඡක්කතො චතුපඤ්ඤාස ධම්මෙ අපනෙත්වා එකූනවීසති. එස උක්කංසතො. අවකංසෙන පන තංතංරූපසන්තතිසීසවිකලානං තස්ස තස්ස වසෙන හාපෙත්වා හාපෙත්වා සඞ්ඛෙපතො ච විත්ථාරතො ච පටිසන්ධිවිඤ්ඤාණපච්චයා නාමරූපසඞ්ඛාතා වෙදිතබ්බා. අරූපීනං පන තයොව අරූපිනො ඛන්ධා. අසඤ්ඤීනං රූපතො ජීවිතින්ද්‍රියනවකමෙවාති. එස තාව පටිසන්ධියං නයො.

පවත්තෙ පන සබ්බත්ථ රූපප්පවත්තිදෙසෙ පටිසන්ධිචිත්තස්ස ඨිතික්ඛණෙ පටිසන්ධිචිත්තෙන සහ පවත්තඋතුතො උතුසමුට්ඨානං සුද්ධට්ඨකං පාතුභවති.

පටිසන්ධිචිත්තං පන රූපං න සමුට්ඨාපෙති. තඤ්හි යථා පපාතෙ පතිතපුරිසො පරස්ස පච්චයො හොතුං න සක්කොති, එවං වත්ථුදුබ්බලතාය දුබ්බලත්තා රූපං සමුට්ඨාපෙතුං න සක්කොති. පටිසන්ධිචිත්තතො පන උද්ධං පඨමභවඞ්ගතො පභුති චිත්තසමුට්ඨානකං සුද්ධට්ඨකං. සද්දපාතුභාවකාලෙ පටිසන්ධික්ඛණතො උද්ධං පවත්තඋතුතො චෙව චිත්තතො ච සද්දනවකං. යෙ පන කබළීකාරාහාරූපජීවිනො ගබ්භසෙය්‍යකසත්තා තෙසං –

> ''යඤ්චස්ස භුඤ්ජතී මාතා, අන්නං පානඤ්ච භොජනං;
> තෙන සො තත්ථ යාපෙති, මාතුකුච්ඡිගතො නරො''ති. (සං. නි. 1.235);

වචනතො මාතරා අජ්ඣොහරිතාහාරෙන අනුගතෙ සරීරෙ, ඔපපාතිකානං සබ්බපඨමං අත්තනො මුඛගතං ඛෙළං අජ්ඣොහරණකාලෙ ආහාරසමුට්ඨානං සුද්ධට්ඨකන්ති ඉදං ආහාරසමුට්ඨානස්ස සුද්ධට්ඨකස්ස උතුචිත්තසමුට්ඨානානඤ්ච උක්කංසතො ද්වින්නං නවකානං වසෙන ඡබ්බීසතිවිධං, පුබ්බෙ එකෙකචිත්තක්ඛණෙ තික්ඛත්තුං උප්පජ්ජමානං වුත්තං කම්මසමුට්ඨානං සත්තතිවිධන්ති ඡන්නවුතිවිධං රූපං තයො ච අරූපිනො ඛන්ධාති සමාසතො නවනවුති ධම්මා. යස්මා වාසද්දො අනියතො කදාචිදෙව පාතුභාවතො, තස්මා දුවිධම්පි තං අපනෙත්වා ඉමෙ සත්තනවුති ධම්මා යථාසම්භවං සබ්බසත්තානං විඤ්ඤාණපච්චයා නාමරූපන්ති වෙදිතබ්බා. තෙසඤ්හි සුත්තානම්පි පමත්තානම්පි චරන්තානම්පි ඛාදන්තානම්පි පිවන්තානම්පි දිවා ච රත්තිඤ්ච එතෙ විඤ්ඤාණපච්චයා පවත්තන්ති. තඤ්ච තෙසං විඤ්ඤාණපච්චයභාවං පරතො වණ්ණයිස්සාම.

යං පනෙතමෙත්ථ කම්මජරූපං තං භවයොනිගතිවිඤ්ඤාණට්ඨිතිසත්තාවාසෙසු සබ්බපඨමං පතිට්ඨහන්තම්පි තිසමුට්ඨානිකරූපෙන අනුපත්ථද්ධං න සක්කොති සණ්ඨාතුං, නාපි තිසමුට්ඨානිකං තෙන අනුපත්ථද්ධං. අථ ඛො වාතබ්භාහතාපි චතුද්දිසවවත්ථාපිතා නළකලාපියො විය, ඌමිවෙගබ්භාහතාපි මහාසමුද්දෙ කත්ථචි ලද්ධපතිට්ඨා භින්නවාහනිකා විය ච අඤ්ඤමඤ්ඤූපත්ථද්ධානෙවෙතානි අපතමානානි සණ්ඨහිත්වා එකම්පි වස්සං ද්වෙපි වස්සානි…පෙ…. වස්සසතම්පි යාව තෙසං සත්තානං ආයුක්ඛයො වා පුඤ්ඤක්ඛයො වා තාව පවත්තන්තීති. එවං 'සබ්බභවාදීසු පවත්තිතො'පෙත්ථ විඤ්ඤාතබ්බො විනිච්ඡයො.

'සඞ්ගහා'ති එත්ථ ච යං ආරුප්පෙ පවත්තිපටිසන්ධීසු පඤ්චවොකාරභවෙ ච පවත්තියා විඤ්ඤාණපච්චයා නාමමෙව, යඤ්ච අසඤ්ඤීසු සබ්බත්ථ පඤ්චවොකාරභවෙ ච පවත්තියා විඤ්ඤාණපච්චයා රූපමෙව, යඤ්ච

පඤ්චවොකාරභවෙ සබ්බත්ථ විඤ්ඤාණපච්චයා නාමරූපං, තං සබ්බං නාමඤ්ච රූපඤ්ච නාමරූපඤ්ච නාමරූපන්ති එවං එකදෙසසරූපෙකසෙසනයෙන සඞ්ගහෙත්වා විඤ්ඤාණපච්චයා නාමරූපන්ති වෙදිතබ්බං. අසඤ්ඤීසු විඤ්ඤාණාභාවා අයුත්තන්ති චෙ නායුත්තං. ඉදඤ්හි –

නාමරූපස්ස යං හෙතු, විඤ්ඤාණං තං ද්විධා මතං;
විපාකමවිපාකඤ්ච, යුත්තමෙව යතො ඉදං.

යඤ්හි නාමරූපස්ස හෙතු විඤ්ඤාණං තං විපාකාවිපාකභෙදතො ද්විධා මතං. ඉදඤ්ච අසඤ්ඤසත්තෙසු කම්මසමුට්ඨානත්තා පඤ්චවොකාරභවෙ පවත්තඅභිසඞ්ඛාරවිඤ්ඤාණපච්චයා රූපං, තථා පඤ්චවොකාරෙ පවත්තියං කුසලාදිචිත්තක්ඛණෙ කම්මසමුට්ඨානන්ති යුත්තමෙව ඉදං. එවං 'සඞ්ගහතො'පෙත්ථ විඤ්ඤාතබ්බො විනිච්ඡයො.

'පච්චයනයා'ති එත්ථ හි –

නාමස්ස පාකවිඤ්ඤාණං, නවධා හොති පච්චයො;
වත්ථුරූපස්ස නවධා, සෙසරූපස්ස අට්ඨධා.

අභිසඞ්ඛාරවිඤ්ඤාණං, හොති රූපස්ස එකධා;
තදඤ්ඤං පන විඤ්ඤාණං, තස්ස තස්ස යථාරහං.

යඤ්හෙතං පටිසන්ධියං පවත්තියං වා විපාකසඞ්ඛාතං නාමං, තස්ස රූපමිස්සස්ස වා රූපඅමිස්සස්ස වා පටිසන්ධිකං වා අඤ්ඤං වා විපාකවිඤ්ඤාණං සහජාතඅඤ්ඤමඤ්ඤනිස්සයසම්පයුත්තවිපාකආහාරඉන්ද්‍රියඅත්ථිඅවිගතපච්චයෙහි නවධා පච්චයො හොති. වත්ථුරූපස්ස පටිසන්ධියං සහජාතඅඤ්ඤමඤ්ඤනිස්සයවිපාකආහාරඉන්ද්‍රියවිප්පයුත්තඅත්ථිඅවිගතපච්චයෙහි නවධා පච්චයො හොති. ඨපෙත්වා පන වත්ථුරූපං සෙසරූපස්ස ඉමෙසු නවසු අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයං අපනෙත්වා සෙසෙහි අට්ඨහි පච්චයෙහි පච්චයො හොති. අභිසඞ්ඛාරවිඤ්ඤාණං පන අසඤ්ඤසත්තරූපස්ස වා පඤ්චවොකාරෙ වා කම්මජස්ස සුත්තන්තිකපරියායෙන උපනිස්සයවසෙන එකධාව පච්චයො හොති. අවසෙසං පඨමභවඞ්ගතො පභුති සබ්බම්පි විඤ්ඤාණං තස්ස තස්ස නාමරූපස්ස යථාරහං පච්චයො හොතීති වෙදිතබ්බං. විත්ථාරතො පන තස්ස පච්චයනයෙ දස්සියමානෙ සබ්බාපි පට්ඨානකථා විත්ථාරෙතබ්බා හොතීති න තං ආරභාම.

තත්ථ සියා – කථං පනෙතං ජානිතබ්බං ''පටිසන්ධිනාමරූපං විඤ්ඤාණපච්චයා හොතී''ති? සුත්තතො යුත්තිතො ච. සුත්තෙ හි

‘‘චිත්තානුපරිවත්තිනො ධම්මා’’තිආදිනා (ධ. ස. දුකමාතිකා 62) නයෙන බහුධා වෙදනාදීනං විඤ්ඤාණපච්චයතා සිද්ධා. යුත්තිතො පන –

> චිත්තජෙන හි රූපෙන, ඉධ දිට්ඨෙන සිජ්ඣති;
> අදිට්ඨස්සාපි රූපස්ස, විඤ්ඤාණං පච්චයො ඉති.

චිත්තෙ හි පසන්නෙ අප්පසන්නෙ වා තදනුරූපානි රූපානි උප්පජ්ජමානානි දිට්ඨානි. දිට්ඨෙන ච අදිට්ඨස්ස අනුමානං හොතීති ඉමිනා ඉධ දිට්ඨෙන චිත්තජරූපෙන අදිට්ඨස්සාපි පටිසන්ධිරූපස්ස විඤ්ඤාණං පච්චයො හොතීති ජානිතබ්බමෙතං. කම්මසමුට්ඨානස්සාපි හි තස්ස චිත්තසමුට්ඨානස්සෙව විඤ්ඤාණපච්චයතා පට්ඨානෙ (පට්ඨා. 1.1.53, 419) ආගතාති. එවං පච්චයනයතො පෙත්ථ විඤ්ඤාතබ්බො විනිච්ඡයො.

එත්ථ ච ‘‘විඤ්ඤාණපච්චයා නාමරූප’’න්ති භාසමානෙන භගවතා යස්මා උපපරික්ඛමානානං පණ්ඩිතානං පරමත්ථතො නාමරූපමත්තමෙව පවත්තමානං දිස්සති, න සත්තො, න පොසො; තස්මා අප්පටිවත්තියං සමණෙන වා බ්‍රාහ්මණෙන වා දෙවෙන වා මාරෙන වා බ්‍රහ්මුනා වා කෙනචි වා ලොකස්මිං අනුත්තරං ධම්මචක්කං පවත්තිතං හොතීති.

විඤ්ඤාණපච්චයා නාමරූපපදනිද්දෙසො.

සළායතනපදනිද්දෙසො

229. නාමරූපපච්චයා සළායතනනිද්දෙසෙ –

> නාමං ඛන්ධත්තයං රූපං, භූතවත්ථාදිකං මතං;
> කතෙකසෙසං තං තස්ස, තාදිසස්සෙව පච්චයො.

යඤ්හෙතං සළායතනස්ස පච්චයභූතං නාමරූපං, තත්ථ නාමන්ති වෙදනාදික්ඛන්ධත්තයං, රූපං පන සකසන්තතිපරියාපන්නං නියමතො චත්තාරි භූතානි ඡ වත්ථූනි ජීවිතින්ද්‍රියන්ති එවං භූතවත්ථාදිකං මතන්ති වෙදිතබ්බං. තං පන ‘‘නාමඤ්ච රූපඤ්ච නාමරූපඤ්ච නාමරූප’’න්ති එවං කතෙකසෙසං ‘‘ඡට්ඨායතනඤ්ච සළායතනඤ්ච සළායතන’’න්ති එවං කතෙකසෙසස්සෙව සළායතනස්ස පච්චයොති වෙදිතබ්බං. කස්මා? යස්මා ආරුප්පෙ නාමමෙව පච්චයො. තඤ්ච ඡට්ඨායතනස්සෙව, න අඤ්ඤස්ස. ‘‘නාමපච්චයා ඡට්ඨායතන’’න්ති හි අබ්‍යාකතවාරෙ වක්ඛති. ඉධ සඞ්ගහිතමෙව හි තත්ථ විභත්තන්ති වෙදිතබ්බං.

තත්ථ සියා – කථං පනෙතං ජානිතබ්බං ‘‘නාමරූපං සළායතනස්ස පච්චයො’’ති? නාමරූපභාවෙ භාවතො. තස්ස තස්ස හි නාමස්ස රූපස්ස ච

භාවෙ තං තං ආයතනං හොති, න අඤ්ඤථා. සා පනස්ස තබ්භාවභාවීභාවතා පච්චයනයස්මිඤ්ඤෙව ආවිභවිස්සති. තස්මා –

පටිසන්ධියං පවත්තෙ වා, හොති යං යස්ස පච්චයො;
යථා ච පච්චයො හොති, තථා නෙය්‍යං විභාවිනා.

තත්‍රායං අත්ථදීපනා –

නාමමෙව හි ආරුප්පෙ, පටිසන්ධිපවත්තිසු;
පච්චයො සත්තධා ඡට්ඨා, හොති තං අවකංසතො.

කථං? **'පටිසන්ධියං'** තාව අවකංසතො සහජාතඅඤ්ඤමඤ්ඤනිස්සයසම්පයුත්තවිපාකඅත්ථිඅවිගතපච්චයෙහි සත්තධා නාමං ඡට්ඨායතනස්ස පච්චයො හොති. කිඤ්චි පනෙත්ථ හෙතුපච්චයෙන, කිඤ්චි ආහාරපච්චයෙනාති එවං අඤ්ඤථාපි පච්චයො හොති. තස්ස වසෙන උක්කංසාවකංසො වෙදිතබ්බො.

'පවත්තෙ'පි විපාකං වුත්තනයෙනෙව පච්චයො හොති. ඉතරං පන අවකංසතො වුත්තප්පකාරෙසු පච්චයෙසු විපාකපච්චයවජ්ජෙහි ඡහි පච්චයො හොති. කිඤ්චි පනෙත්ථ හෙතුපච්චයෙන, කිඤ්චි ආහාරපච්චයෙනාති එවං අඤ්ඤථාපි පච්චයො හොති. තස්ස වසෙන උක්කංසාවකංසො වෙදිතබ්බො.

අඤ්ඤස්මිම්පි භවෙ නාමං, තථෙව පටිසන්ධියං;
ඡට්ඨස්ස ඉතරෙසං තං, ඡහාකාරෙහි පච්චයො.

ආරුප්පතො හි අඤ්ඤස්මිම්පි පඤ්චවොකාරභවෙ තං විපාකනාමං හදයවත්ථුනො සහායං හුත්වා ඡට්ඨස්ස මනායතනස්ස යථා ආරුප්පෙ වුත්තං තථෙව අවකංසතො සත්තධා පච්චයො හොති. ඉතරෙසං පනෙතං පඤ්චන්නං චක්ඛායතනාදීනං චතුමහාභූතසහායං හුත්වා සහජාත නිස්සයවිපාකවිප්පයුත්තඅත්ථිඅවිගතවසෙන ඡහාකාරෙහි පච්චයො හොති. කිඤ්චි පනෙත්ථ හෙතුපච්චයෙන, කිඤ්චි ආහාරපච්චයෙනාති එවං අඤ්ඤථාපි පච්චයො හොති. තස්ස වසෙන උක්කංසාවකංසො වෙදිතබ්බො.

පවත්තෙපි තථා හොති, පාකං පාකස්ස පච්චයො;
අපාකං අවිපාකස්ස, ඡධා ඡට්ඨස්ස පච්චයො.

පවත්තෙපි හි පඤ්චවොකාරභවෙ යථා පටිසන්ධියං, තථෙව විපාකනාමං විපාකස්ස ඡට්ඨායතනස්ස අවකංසතො සත්තධා පච්චයො හොති. අවිපාකං පන අවිපාකස්ස ඡට්ඨස්ස අවකංසතොව තතො විපාකපච්චයං අපනෙත්වා

ඡධාව පච්චයො හොති. වුත්තනයෙනෙව පනෙත්ථ උක්කංසාවකංසො වෙදිතබ්බො.

තත්ථෙව සෙසපඤ්චන්නං, විපාකං පච්චයො භවෙ;
චතුධා අවිපාකම්පි, එවමෙව පකාසිතං.

තත්ථෙව හි පවත්තෙ සෙසානං චක්ඛායතනාදීනං පඤ්චන්නං චක්ඛුප්පසාදාදිවත්ථුකම්පි ඉතරම්පි විපාකනාමං පච්ඡාජාතවිප්පයුත්තඅත්ථිඅවිගතපච්චයෙහි චතුධා පච්චයො හොති. යථා ච විපාකං, අවිපාකම්පි එවමෙව පකාසිතං. තස්මා කුසලාදිභෙදම්පි තෙසං චතුධා පච්චයො හොතීති වෙදිතබ්බං. එවං තාව නාමමෙව පටිසන්ධියං පවත්තෙ වා යස්ස යස්ස ආයතනස්ස පච්චයො හොති, යථා ච හොති, තථා වෙදිතබ්බං.

රූපං පනෙත්ථ ආරුප්ප-භවෙ භවති පච්චයො;
න එකායතනස්සාපි, පඤ්චක්ඛන්ධභවෙ පන.

රූපතො සන්ධියං වත්ථු, ඡධා ඡට්ඨස්ස පච්චයො;
භූතානි චතුධා හොන්ති, පඤ්චන්නං අවිසෙසතො.

රූපතො හි පටිසන්ධියං වත්ථුරූපං ඡට්ඨස්ස මනායතනස්ස සහජාතඅඤ්ඤමඤ්ඤනිස්සයවිප්පයුත්තඅත්ථිඅවිගතපච්චයෙහි ඡධා පච්චයො හොති. චත්තාරි පන භූතානි අවිසෙසතො පටිසන්ධියං පවත්තෙ ච යං යං ආයතනං උප්පජ්ජති, තස්ස තස්ස වසෙන පඤ්චන්නම්පි චක්ඛායතනාදීනං සහජාතනිස්සයඅත්ථිඅවිගතපච්චයෙහි චතුධා පච්චයා හොන්ති.

තිධා ජීවිතමෙතෙසං, ආහාරො ච පවත්තියං;
තානෙව ඡධා ඡට්ඨස්ස, වත්ථු තස්සෙව පඤ්චධා.

එතෙසං පන චක්ඛාදීනං පඤ්චන්නං පටිසන්ධියං පවත්තෙ ච අත්ථිඅවිගතඉන්ද්‍රියවසෙන රූපජීවිතං තිධා පච්චයො හොති.

‘ආහාරො චා’ති ආහාරො ච අත්ථිඅවිගතආහාරවසෙන තිධා පච්චයො හොති. සො ච ඛො යෙ සත්තා ආහාරූපජීවිනො, තෙසං ආහාරානුගතෙ කායෙ පවත්තියංයෙව, නො පටිසන්ධියං. තානි පන පඤ්ච චක්ඛායතනාදීනි ඡට්ඨස්ස චක්ඛුසොතඝානජිව්හාකායවිඤ්ඤාණසඞ්ඛාතස්ස මනායතනස්ස නිස්සයපුරෙජාතඉන්ද්‍රියවිප්පයුත්තඅත්ථිඅවිගතවසෙන ඡහාකාරෙහි පච්චයා හොන්ති පවත්තෙ, නො පටිසන්ධියං. ඨපෙත්වා පන පඤ්ච විඤ්ඤාණානි තස්සෙව අවසෙසමනායතනස්ස වත්ථුරූපං නිස්සයපුරෙජාතවිප්පයුත්තඅත්ථිඅවිගතවසෙන පඤ්චධා පච්චයො හොති

පවත්තෙ, නො පටිසන්ධියං. එවං රූපමෙව පටිසන්ධියං පවත්තෙ වා යස්ස යස්ස ආයතනස්ස පච්චයො හොති යථා ච හොති තථා වෙදිතබ්බං.

නාමරූපං පනුභයං, හොති යං යස්ස පච්චයො;
යථා ච තම්පි සබ්බත්ථ, විඤ්ඤාතබ්බං විභාවිනා.

සෙය්‍යථිදං – පටිසන්ධියං තාව පඤ්චවොකාරභවෙ ඛන්ධත්තයවත්ථුරූපසඞ්ඛාතං නාමරූපං ඡට්ඨායතනස්ස සහජාතඅඤ්ඤමඤ්ඤනිස්සයවිපාකසම්පයුත්තවිප්පයුත්තඅත්ථිඅවිගතපච්චයාදීහි පච්චයො හොතීති ඉදමෙත්ථ මුඛමත්තං. වුත්තනයානුසාරෙන පන සක්කා සබ්බං යොජෙතුන්ති න එත්ථ විත්ථාරො දස්සිතොති.

නාමරූපපච්චයා සළායතනපදනිද්දෙසො.

ඵස්සපදනිද්දෙසො

230. සළායතනපච්චයා ඵස්සනිද්දෙසෙ –

ඡළෙව ඵස්සා සඞ්ඛෙපා, චක්ඛුසම්ඵස්සආදයො;
විඤ්ඤාණමිව බත්තිංස, විත්ථාරෙන භවන්ති තෙ.

‘සඞ්ඛෙපතො’ හි පාළියං චක්ඛුසම්ඵස්සොති ආදයො ඡළෙව ඵස්සා ආගතා. විත්ථාරෙන පන චක්ඛුසම්ඵස්සාදයො පඤ්ච කුසලවිපාකා පඤ්ච අකුසලවිපාකාති දස, සෙසා බාවීසති ලොකියවිපාකවිඤ්ඤාණසම්පයුත්තා ච බාවීසතීති එවං සබ්බෙපි සඞ්ඛාරපච්චයා වුත්තවිඤ්ඤාණමිව බාත්තිංස හොන්ති. යං පනෙතස්ස බාත්තිංසවිධස්සාපි ඵස්සස්ස පච්චයො සළායතනං. තත්ථ –

ඡට්ඨෙන සහ අජ්ඣත්තං, චක්ඛාදිං බාහිරෙහිපි;
සළායතනමිච්ඡන්ති, ඡහි සද්ධිං විචක්ඛණා.

තත්ථ යෙ තාව ‘‘උපාදින්නකපවත්තිකථා අය’’න්ති එකසන්තතිපරියාපන්නමෙව පච්චයං පච්චයුප්පන්නඤ්ච දීපෙන්ති, තෙ ඡට්ඨායතනපච්චයා ඵස්සොති පාළිඅනුසාරතො ආරුප්පෙ ඡට්ඨායතනඤ්ච අඤ්ඤත්ථ සබ්බසඞ්ගහතො සළායතනඤ්ච ඵස්සස්ස පච්චයොති එකදෙසසරූපෙකසෙසං කත්වා ඡට්ඨෙන සහ අජ්ඣත්තං චක්ඛාදිං සළායතනන්ති ඉච්ඡන්ති. තඤ්හි ඡට්ඨායතනඤ්ච සළායතනඤ්ච සළායතනන්ත්වෙව සඞ්ඛං ගච්ඡති. යෙ පන පච්චයුප්පන්නමෙව එකසන්තතිපරියාපන්නං දීපෙන්ති, පච්චයං පන භින්නසන්තානම්පි, තෙ යං යං ආයතනං ඵස්සස්ස පච්චයො හොති තං සබ්බං දීපෙන්තා බාහිරම්පි

පරිග්ගහෙත්වා තදෙව ඡට්ඨෙන සහ අජ්ඣත්තං බාහිරෙහිපි රූපායතනාදීහි සද්ධිං සළායතනන්ති ඉච්ඡන්ති. තම්පි හි ඡට්ඨායතනඤ්ච සළායතනඤ්ච සළායතනන්ති එතෙසං එකසෙසෙ කතෙ සළායතනන්ත්වෙව සඞ්ඛං ගච්ඡති.

එත්ථාහ – න සබ්බායතනෙහි එකො ඵස්සො සම්භොති, නාපි එකම්හා ආයතනා සබ්බෙ ඵස්සා, අයඤ්ච සළායතනපච්චයා ඵස්සොති එකොව වුත්තො, සො කස්මාති? තත්‍රිදං විස්සජ්ජනං – සච්චමෙතං. සබ්බෙහි එකො එකම්හා වා සබ්බෙ න සම්භොන්ති, සම්භොති පන අනෙකෙහි එකො; යථා චක්ඛුසම්ඵස්සො චක්ඛායතනා රූපායතනා චක්ඛුවිඤ්ඤාණසඞ්ඛාතා මනායතනා අවසෙසා සම්පයුත්තධම්මායතනා චාති එවං සබ්බත්ථ යථානුරූපං යොජෙතබ්බං. තස්මා එව හි –

එකො පනෙකායතන-ප්පභවො ඉති දීපිතො;
ඵස්සොයං එකවචන-නිද්දෙසෙනිධ තාදිනා.

‘එකවචනනිද්දෙසෙනා’ති සළායතනපච්චයා ඵස්සොති ඉමිනා හි එකවචනනිද්දෙසෙන අනෙකෙහි ආයතනෙහි එකො ඵස්සො හොතීති තාදිනා දීපිතොති අත්ථො. ආයතනෙසු පන –

ඡධා පඤ්ච තතො එකං, නවධා බාහිරානි ඡ;
යථාසම්භවමෙතස්ස, පච්චයත්තෙ විභාවයෙ.

තත්‍රායං විභාවනා – චක්ඛායතනාදීනි තාව පඤ්ච චක්ඛුසම්ඵස්සාදිභෙදතො පඤ්චවිධස්ස ඵස්සස්ස නිස්සයපුරෙජාතඉන්ද්‍රියවිප්පයුත්තඅත්ථිඅවිගතවසෙන ඡධා පච්චයා හොන්ති. තතො පරං එකං විපාකමනායතනං අනෙකභෙදස්ස විපාකමනොසම්ඵස්සස්ස සහජාතඅඤ්ඤමඤ්ඤනිස්සයවිපාකආහාරඉන්ද්‍රියසම්පයුත්තඅත්ථිඅවිගතවසෙන නවධා පච්චයො හොති. බාහිරෙසු පන රූපායතනං චක්ඛුසම්ඵස්සස්ස ආරම්මණපුරෙජාතඅත්ථිඅවිගතවසෙන චතුධා පච්චයො හොති. තථා සද්දායතනාදීනි සොතසම්ඵස්සාදීනං. මනොසම්ඵස්සස්ස පන තානි ධම්මායතනඤ්ච තථා ච ආරම්මණපච්චයමත්තෙනෙව චාති එවං බාහිරානි ඡ යථාසම්භවමෙතස්ස පච්චයත්තෙ විභාවයෙති.

සළායතනපච්චයා ඵස්සපදනිද්දෙසො.

වෙදනාපදනිද්දෙසො

231. ඵස්සපච්චයා වෙදනානිද්දෙසෙ –

ද්වාරතො වෙදනා වුත්තා, චක්ඛුසම්ඵස්සජාදිකා;

ඡළෙව තා පභෙදෙන, එකූනනවුතී මතා.

චක්ඛුසම්ඵස්සජාවෙදනාතිආදිනා හි නයෙන පාළියං ඉමා චක්ඛුසම්ඵස්සජාදිකා ද්වාරතො ඡළෙව වෙදනා වුත්තා. තා පන පභෙදෙන එකූනනවුතියා චිත්තෙහි සම්පයුත්තත්තා එකූනනවුතීති මතා.

වෙදනාසු පනෙතාසු, ඉධ බාත්තිංස වෙදනා;
විපාකචිත්තයුත්තාව, අධිප්පෙතාති භාසිතා.

අට්ඨධා තත්ථ පඤ්චන්නං, පඤ්චද්වාරම්හි පච්චයො;
සෙසානං එකධා ඵස්සො, මනොද්වාරෙපි සො තථා.

තත්ථ හි පඤ්චද්වාරෙ චක්ඛුපසාදාදිවත්ථුකානං පඤ්චන්නං වෙදනානං චක්ඛුසම්ඵස්සාදිකො ඵස්සො සහජාතඅඤ්ඤමඤ්ඤනිස්සයවිපාකආහාරසම්පයුත්තඅත්ථිඅවිගතවසෙන අට්ඨධා පච්චයො හොති. සෙසානං පන එකෙකස්මිං ද්වාරෙ සම්පටිච්ඡනසන්තීරණතදාරම්මණවසෙන පවත්තානං කාමාවචරවිපාකවෙදනානං චක්ඛුසම්ඵස්සාදිකො ඵස්සො උපනිස්සයවසෙන එකධාව පච්චයො හොති.

‘මනොද්වාරෙපි සො තථා’ති මනොද්වාරෙපි හි තදාරම්මණවසෙන පවත්තානං කාමාවචරවිපාකවෙදනානං සො සහජාතමනොසම්ඵස්සසඞ්ඛාතො ඵස්සො තථෙව අට්ඨධා පච්චයො හොති, පටිසන්ධිභවඞ්ගචුතිවසෙන ච පවත්තානං තෙභූමකවිපාකවෙදනානම්පි. යා පනෙතා මනොද්වාරෙ තදාරම්මණවසෙන පවත්තා කාමාවචරවෙදනා, තාසං මනොද්වාරෙ ආවජ්ජනසම්පයුත්තො මනොසම්ඵස්සො උපනිස්සයවසෙන එකධා පච්චයො හොතීති.

ඵස්සපච්චයා වෙදනාපදනිද්දෙසො.

තණ්හාපදනිද්දෙසො

232. වෙදනාපච්චයා තණ්හානිද්දෙසෙ –

රූපතණ්හාදිභෙදෙන, ඡ තණ්හා ඉධ දීපිතා;
එකෙකා තිවිධා තත්ථ, පවත්තාකාරතො මතා.

ඉමස්මිඤ්හි වෙදනාපච්චයා තණ්හානිද්දෙසෙ ‘සෙට්ඨිපුත්තො බ්‍රාහ්මණපුත්තො’ති පිතිතො නාමවසෙන පුත්තො විය ඉමා රූපතණ්හා…පෙ…. ධම්මතණ්හාති ආරම්මණතො නාමවසෙන ඡ තණ්හා

දීපිතා පකාසිතා කථිතාති අත්ථො. තත්ථ රූපෙ තණ්හා රූපතණ්හාති ඉමිනා නයෙන පදත්ථො වෙදිතබ්බො.

තාසු ච පන තණ්හාසු එකෙකා තණ්හා පවත්තිආකාරතො කාමතණ්හා, භවතණ්හා, විභවතණ්හාති එවං තිවිධා මතා. රූපතණ්හා එව හි යදා චක්ඛුස්ස ආපාථගතං රූපාරම්මණං කාමස්සාදවසෙන අස්සාදයමානා පවත්තති, තදා කාමතණ්හා නාම හොති. යදා තදෙවාරම්මණං ධුවං සස්සතන්ති පවත්තාය සස්සතදිට්ඨියා සද්ධිං පවත්තති, තදා භවතණ්හා නාම හොති. සස්සතදිට්ඨිසහගතො හි රාගො භවතණ්හාති වුච්චති. යදා පන තදෙවාරම්මණං ''උච්ඡිජ්ජති විනස්සතී''ති පවත්තාය උච්ඡෙදදිට්ඨියා සද්ධිං පවත්තති, තදා විභවතණ්හා නාම හොති. උච්ඡෙදදිට්ඨිසහගතො හි රාගො විභවතණ්හාති වුච්චති. එසෙව නයො සද්දතණ්හාදීසුපීති එතා අට්ඨාරස තණ්හා හොන්ති.

තා අජ්ඣත්තරූපාදීසු අට්ඨාරස, බහිද්ධා අට්ඨාරසාති ඡත්තිංස. ඉති අතීතා ඡත්තිංස, අනාගතා ඡත්තිංස, පච්චුප්පන්නා ඡත්තිංසාති අට්ඨසතං තණ්හා හොන්ති. තා පන සංඛිප්පමානා රූපාදිආරම්මණවසෙන ඡ, කාමතණ්හාදිවසෙන වා තිස්සොව තණ්හා හොන්තීති වෙදිතබ්බා. යස්මා පනිමෙ සත්තා පුත්තං අස්සාදෙත්වා පුත්තෙ මමත්තෙන ධාතියා විය රූපාදිආරම්මණවසෙන උප්පජ්ජමානං වෙදනං අස්සාදෙත්වා වෙදනාය මමත්තෙන රූපාදිආරම්මණදායකානං චිත්තකාරගන්ධබ්බගන්ධිකසූදතන්තවායරසායනවිධායකවෙජ්ජාදීනං මහාසක්කාරං කරොන්ති, තස්මා සබ්බාපෙසා වෙදනාපච්චයා තණ්හා හොතීති වෙදිතබ්බා.

යස්මා චෙත්ථ අධිප්පෙතා, විපාකසුඛවෙදනා;
එකාව එකධා චෙසා, තස්මා තණ්හාය පච්චයො.

'එකධා'ති උපනිස්සයපච්චයෙන පච්චයො හොති. යස්මා වා –

දුක්ඛී සුඛං පත්ථයති, සුඛී භියොපි ඉච්ඡති;
උපෙක්ඛා පන සන්තත්තා, සුඛමිච්චෙව භාසිතා.

තණ්හාය පච්චයා තස්මා, හොන්ති තිස්සොපි වෙදනා;
වෙදනාපච්චයා තණ්හා, ඉති වුත්තා මහෙසිනා.

වෙදනා පච්චයා චාපි, යස්මා නානුසයං විනා;
හොති තස්මා න සා හොති, බ්‍රාහ්මණස්ස වුසීමතොති.

වෙදනාපච්චයා තණ්හාපදනිද්දෙසො.

උපාදානපදනිද්දෙසො

233. තණ්හාපච්චයා උපාදානනිද්දෙසෙ –

උපාදානානි චත්තාරි, තානි අත්ථවිභාගතො;
ධම්මසඞ්ඛෙපවිත්ථාරා, කමතො ච විභාවයෙ.

පාළියඤ්හි උපාදානන්ති කාමුපාදානං…පෙ…. අත්තවාදුපාදානන්ති ඉමානි චත්තාරි උපාදානානි ආගතානි. තෙසං අයං **අත්ථවිභාගො** – වත්ථුසඞ්ඛාතං කාමං උපාදියතීති **කාමුපාදානං**. කාමො ච සො උපාදානඤ්චාතිපි **කාමුපාදානං**. **උපාදාන**න්ති දළ්හග්ගහණං. දළ්හත්ථො හෙත්ථ උපසද්දො උපායාස-උපකට්ඨාදීසු විය. තථා දිට්ඨි ච සා උපාදානඤ්චාති **දිට්ඨුපාදානං**. දිට්ඨිං උපාදියතීති වා **දිට්ඨුපාදානං**. සස්සතො අත්තා ච ලොකො චාතිආදීසු හි පුරිමදිට්ඨිං උත්තරදිට්ඨි උපාදියති. තථා සීලබ්බතං උපාදියතීති **සීලබ්බතුපාදානං**. සීලබ්බතඤ්ච තං උපාදානඤ්චාතිපි **සීලබ්බතුපාදානං**. ගොසීලගොවතාදීනි හි එවං සුද්ධීති අභිනිවෙසතො සයමෙව උපාදානානීති. තථා වදන්ති එතෙනාති වාදො, උපාදියන්ති එතෙනාති උපාදානං. කිං වදන්ති උපාදියන්ති වා? අත්තානං. අත්තනො වාදුපාදානං **අත්තවාදුපාදානං**. අත්තවාදමත්තමෙව වා අත්තාති උපාදියන්ති එතෙනාති **අත්තවාදුපාදානං**. අයං තාව තෙසං අත්ථවිභාගො.

‘ධම්මසඞ්ඛෙපවිත්ථාරෙ’ පන කාමුපාදානං තාව ‘‘තත්ථ කතමං කාමුපාදානං? යො කාමෙසු කාමච්ඡන්දො කාමරාගො කාමනන්දී කාමතණ්හා කාමස්නෙහො කාමපරිළාහො කාමමුච්ඡා කාමජ්ඣොසානං – ඉදං වුච්චති කාමුපාදාන’’න්ති ආගතත්තා සඞ්ඛෙපතො තණ්හාදළ්හත්තං වුත්තං. තණ්හාදළ්හත්තං නාම පුරිමතණ්හාඋපනිස්සයපච්චයෙන දළ්හසම්භූතා උත්තරතණ්හා එව. කෙචි පනාහු – අප්පත්තවිසයපත්ථනා තණ්හා, අන්ධකාරෙ චොරස්ස හත්ථප්පසාරණං විය. සම්පත්තවිසයග්ගහණං උපාදානං, තස්සෙව භණ්ඩග්ගහණං විය. අප්පිච්ඡතාසන්තුට්ඨිතාපටිපක්ඛා ච තෙ ධම්මා. තථා පරියෙසනාරක්ඛදුක්ඛමූලාති. සෙසුපාදානත්තයං පන සඞ්ඛෙපතො දිට්ඨිමත්තමෙව.

විත්ථාරතො පන පුබ්බෙ රූපාදීසු වුත්තාය අට්ඨසතප්පභෙදායපි තණ්හාය දළ්හභාවො කාමුපාදානං. දසවත්ථුකා මිච්ඡාදිට්ඨි දිට්ඨුපාදානං. යථාහ – ‘‘තත්ථ කතමං දිට්ඨුපාදානං? නත්ථි දින්නං, නත්ථි යිට්ඨං…පෙ…. සච්ඡිකත්වා පවෙදෙන්තීති යා එවරූපා දිට්ඨි…පෙ…. විපරියෙසග්ගාහො – ඉදං වුච්චති දිට්ඨුපාදාන’’න්ති (ධ. ස. 1221; විභ. 938) සීලවතෙහි සුද්ධිපරාමසනං පන සීලබ්බතුපාදානං. යථාහ – ‘‘තත්ථ කතමං සීලබ්බතුපාදානං? ඉතො

බහිද්ධා සමණබ්‍රාහ්මණානං සීලෙන සුද්ධි, වතෙන සුද්ධි, සීලබ්බතෙන සුද්ධීති යා එවරූපා දිට්ඨි…පෙ…. විපරියෙසග්ගාහො – ඉදං වුච්චති සීලබ්බතුපාදාන''න්ති (ධ. ස. 1222; විභ. 938). වීසතිවත්ථුකා සක්කායදිට්ඨි අත්තවාදුපාදානං. යථාහ – ''තත්ථ කතමං අත්තවාදුපාදානං? ඉධ අස්සුතවා පුථුජ්ජනො…පෙ…. සප්පුරිසධම්මෙ අවිනීතො රූපං අත්තතො සමනුපස්සති…පෙ…. විපරියෙසග්ගාහො – ඉදං වුච්චති අත්තවාදුපාදාන''න්ති (ධ. ස. 1223; විභ. 938). අයමෙත්ථ ධම්මසඞ්ඛෙපවිත්ථාරො.

'කමතො'ති එත්ථ පන තිවිධො කමො – උප්පත්තික්කමො, පහානක්කමො, දෙසනාක්කමො ච. තත්ථ අනමතග්ගෙ සංසාරෙ ඉමස්ස පඨමං උප්පත්තීති අභාවතො කිලෙසානං නිප්පරියායෙන උප්පත්තික්කමො න වුච්චති. පරියායෙන පන යෙභුය්‍යෙන එකස්මිං භවෙ අත්තග්ගාහපුබ්බඞ්ගමො සස්සතුච්ඡෙදාභිනිවෙසො. තතො ''සස්සතො අයං අත්තා''ති ගණ්හතො අත්තවිසුද්ධත්ථං සීලබ්බතුපාදානං, උච්ඡිජ්ජතීති ගණ්හතො පරලොකනිරපෙක්ඛස්ස කාමුපාදානන්ති එවං පඨමං අත්තවාදුපාදානං, තතො දිට්ඨිසීලබ්බතකාමුපාදානානීති අයමෙතෙසං එකස්මිං භවෙ උප්පත්තික්කමො.

දිට්ඨුපාදානාදීනි චෙත්ථ පඨමං පහීයන්ති සොතාපත්තිමග්ගවජ්ඣත්තා. කාමුපාදානං පච්ඡා අරහත්තමග්ගවජ්ඣත්තාති. අයමෙතෙසං පහානක්කමො.

මහාවිසයත්තා පන පාකටත්තා ච එතෙසු කාමුපාදානං පඨමං දෙසිතං. මහාවිසයඤ්හි තං අට්ඨචිත්තසම්පයොගා. අප්පවිසයානි ඉතරානි චතුචිත්තසම්පයොගා. යෙභුය්‍යෙන ච ආලයරාමතාය පජාය පාකටං කාමුපාදානං, න ඉතරානි. කාමුපාදානවා වත්ථුකාමානං සමධිගමත්ථං කොතූහලමඞ්ගලාදිබහුලො හොති, න සස්සතදිට්ඨීති තදනන්තරං දිට්ඨුපාදානං. තං පභිජ්ජමානං සීලබ්බතඅත්තවාදුපාදානවසෙන දුවිධං හොති. තස්මිං ද්වයෙ ගොකිරියං වා කුක්කුරකිරියං වා දිස්වාපි වෙදිතබ්බතො ඔළාරිකන්ති සීලබ්බතුපාදානං පඨමං දෙසිතං, සුඛුමත්තා අන්තෙ අත්තවාදුපාදානන්ති අයමෙතෙසං දෙසනාක්කමො.

> තණ්හා ච පුරිමස්සෙත්ථ, එකධා හොති පච්චයො;
> සත්තධා අට්ඨධා වාපි, හොති සෙසත්තයස්ස සා.

එත්ථ ච එවං දෙසිතෙ උපාදානචතුක්කෙ පුරිමස්ස කාමුපාදානස්ස කාමතණ්හා උපනිස්සයවසෙන එකධාව පච්චයො හොති තණ්හාභිනන්දිතෙසු විසයෙසු උප්පත්තිතො. සෙසත්තයස්ස පන සහජාතඅඤ්ඤමඤ්ඤනිස්සයසම්පයුත්තඅත්ථිඅවිගතහෙතුවසෙන සත්තධා වා

උපනිස්සයෙන සහ අට්ඨධා වාපි පච්චයො හොති. යදා ච සා උපනිස්සයවසෙන පච්චයො හොති තදා අසහජාතාව හොතීති.

තණ්හාපච්චයා උපාදානපදනිද්දෙසො.

භවපදනිද්දෙසො

234. උපාදානපච්චයා භවනිද්දෙසෙ –

අත්ථතො ධම්මතො චෙව, සාත්ථතො භෙදසඞ්ගහා;
යං යස්ස පච්චයො චෙව, විඤ්ඤාතබ්බො විනිච්ඡයො.

තත්ථ භවතීති **භවො. දුවිධෙනාති** ද්වීහි ආකාරෙහි පවත්තිතොති අත්ථො. අථවා දුවිධෙනාති පච්චත්තෙ කරණවචනං, දුවිධොති වුත්තං හොති. **අත්ථීති** සංවිජ්ජති. කම්මමෙව භවො **කම්මභවො**. උපපත්තියෙව භවො **උපපත්තිභවො**. එත්ථ ච උපපත්ති භවතීති භවො. කම්මං පන යථා සුඛකාරණත්තා ''සුඛො බුද්ධානමුප්පාදො''ති (ධ. ප. 194) වුත්තො, එවං භවකාරණත්තා ඵලවොහාරෙන භවොති වෙදිතබ්බං. **තත්ථ කතමො කම්මභවොති** තෙසු ද්වීසු භවෙසු යො කම්මභවොති වුත්තො, සො කතමොති අත්ථො. පුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරාදයො වුත්තත්ථා එව. **සබ්බන්ති** අනවසෙසං. භවං ගච්ඡති ගමෙති චාති **භවගාමි**. ඉමිනා ලොකුත්තරං පටික්ඛිපති. අයඤ්හි වට්ටකථා, තඤ්ච විවට්ටනිස්සිතන්ති. කරීයතීති කම්මං.

කාමභවාදීසු කාමසඞ්ඛාතො භවො **කාමභවො**. එස නයො රූපාරූපභවෙසු. සඤ්ඤාවතං භවො, සඤ්ඤා වා එත්ථ භවෙ අත්ථීති **සඤ්ඤාභවො**. විපරියායෙන **අසඤ්ඤාභවො**. ඔළාරිකසඤ්ඤාය අභාවා සුඛුමාය ච භාවා නෙව සඤ්ඤා නාසඤ්ඤා අස්මිං භවෙති **නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤාභවො**. එකෙන රූපක්ඛන්ධෙන වොකිණ්ණො භවො **එකවොකාරභවො**. එකො වා වොකාරො අස්ස භවස්සාති එකවොකාරභවො. එසෙව නයො චතුවොකාරපඤ්චවොකාරභවෙසු. **අයං වුච්චති උපපත්තිභවොති** එස නවවිධොපි උපපත්තිභවො නාම වුච්චතීති. එවං තාවෙත්ථ 'අත්ථතො' විඤ්ඤාතබ්බො විනිච්ඡයො.

'ධම්මතො' පන එත්ථ හි පුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරො ධම්මතො තෙරස චෙතනා, අපුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරො ද්වාදස, ආනෙඤ්ජාභිසඞ්ඛාරො චතස්සො. ''සබ්බම්පි භවගාමිකම්ම''න්ති එතෙන සබ්බෙපෙතෙ ධම්මා චෙතනා සම්පයුත්තා වා කම්මසඞ්ඛාතා ආචයගාමිනො ධම්මා සඞ්ගහිතා. කාමභවො පඤ්ච උපාදින්නක්ඛන්ධා, තථා රූපභවො, අරූපභවො චත්තාරො, සඤ්ඤාභවො චතුපඤ්ච, අසඤ්ඤාභවො එකො උපාදින්නක්ඛන්ධො,

නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤාභවො චත්තාරො. එකවොකාරභවාදයො එකචතුපඤ්චක්ඛන්ධා උපාදින්නක්ඛන්ධෙහීති එවමෙත්ථ ‘ධම්මතො’පි විඤ්ඤාතබ්බො විනිච්ඡයො.

‘සාත්ථතො’ති යථා ච භවනිද්දෙසෙ තථෙව කාමඤ්ච සඞ්ඛාරනිද්දෙසෙපි පුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරාදයොව වුත්තා, එවං සන්තෙපි පුරිමා අතීතකම්මවසෙන ඉධ පටිසන්ධියා පච්චයත්තා වුත්තා. ඉමෙ පච්චුප්පන්නකම්මවසෙන ආයතිං පටිසන්ධියා පච්චයත්තාති පුනවචනං සාත්ථකමෙව. පුබ්බෙ වා ‘‘තත්ථ කතමො පුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරො? කුසලචෙතනා කාමාවචරා’’ති එවමාදිනා නයෙන චෙතනාව සඞ්ඛාරාති වුත්තා. ඉධ පන ‘‘සබ්බම්පි භවගාමිකම්ම’’න්ති වචනතො චෙතනාසම්පයුත්තාපි. පුබ්බෙ ච විඤ්ඤාණපච්චයමෙව කම්මං සඞ්ඛාරාති වුත්තං, ඉදානි අසඤ්ඤාභවනිබ්බත්තකම්පි. කිං වා බහුනා? ‘‘අවිජ්ජාපච්චයා සඞ්ඛාරා’’ති එත්ථ පුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරාදයොව කුසලාකුසලධම්මා වුත්තා. ‘‘උපාදානපච්චයා භවො’’ති ඉධ පන උපපත්තිභවස්සාපි සඞ්ගහිතත්තා කුසලාකුසලාබ්‍යාකතා ධම්මා වුත්තා. තස්මා සබ්බථාපි සාත්ථකමෙවිදං පුනවචනන්ති. එවමෙත්ථ ‘සාත්ථතො’පි විඤ්ඤාතබ්බො විනිච්ඡයො.

‘භෙදසඞ්ගහා’ති උපාදානපච්චයා භවස්ස භෙදතො චෙව සඞ්ගහතො ච. යඤ්හි කාමුපාදානපච්චයා කාමභවනිබ්බත්තකං කම්මං කරියති, සො කම්මභවො. තදභිනිබ්බත්තා ඛන්ධා උපපත්තිභවො. එස නයො රූපාරූපභවෙසු. එවං කාමුපාදානපච්චයා ද්වෙ කාමභවා, තදන්තොගධාව සඤ්ඤාභවපඤ්චවොකාරභවා; ද්වෙ රූපභවා, තදන්තොගධාව සඤ්ඤාභවඅසඤ්ඤාභවඑකවොකාරභවපඤ්චවොකාරභවා; ද්වෙ අරූපභවා, තදන්තොගධාව සඤ්ඤාභවනෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤාභවචතුවොකාරභවාති සද්ධිං අන්තොගධෙහි ඡ භවා. යථා ච කාමුපාදානපච්චයා සද්ධිං අන්තොගධෙහි ඡ භවා තථා සෙසුපාදානපච්චයාපීති එවං උපාදානපච්චයා භෙදතො සද්ධිං අන්තොගධෙහි චතුවීසති භවා.

සඞ්ගහතො පන කම්මභවං උපපත්තිභවඤ්ච එකතො කත්වා කාමුපාදානපච්චයා සද්ධිං අන්තොගධෙහි එකො කාමභවො, තථා රූපාරූපභවාති තයො භවා. තථා සෙසුපාදානපච්චයාපීති එවං උපාදානපච්චයා සඞ්ගහතො සද්ධිං අන්තොගධෙහි ද්වාදස භවා. අපිච අවිසෙසෙන උපාදානපච්චයා කාමභවූපගං කම්මං කම්මභවො. තදභිනිබ්බත්තා ඛන්ධා උපපත්තිභවො. එස නයො රූපාරූපභවෙසු. එවං උපාදානපච්චයා සද්ධිං අන්තොගධෙහි ද්වෙ කාමභවා, ද්වෙ රූපභවා, ද්වෙ අරූපභවාති අපරෙනපි පරියායෙන සඞ්ගහතො ඡ භවා. කම්මභවඋපපත්තිභවභෙදං වා අනුපගම්ම සද්ධිං අන්තොගධෙහි කාමභවාදිවසෙන තයො භවා හොන්ති.

කාමභවාදිභෙදඤ්චාපි අනුපගම්ම කම්මභවඋපපත්තිභවවසෙන ද්වෙ භවා හොන්ති. කම්මුපපත්තිභෙදඤ්ච අනුපගම්ම උපාදානපච්චයා භවොති භවවසෙන එකො භවො හොතීති. එවමෙත්ථ උපාදානපච්චයස්ස භවස්ස භෙදසඞ්ගහාපි විඤ්ඤාතබ්බො විනිච්ඡයො.

'යං යස්ස පච්චයො චෙවා'ති යඤ්චෙත්ථ උපාදානං යස්ස පච්චයො හොති, තතොපි විඤ්ඤාතබ්බො විනිච්ඡයොති අත්ථො. කිං පනෙත්ථ කස්ස පච්චයො හොති? යං කිඤ්චි යස්ස කස්සචි පච්චයො හොතියෙව. උම්මත්තකො විය හි පුථුජ්ජනො. සො 'ඉදං යුත්තං, ඉදං අයුත්ත'න්ති අවිචාරෙත්වා යස්ස කස්සචි උපාදානස්ස වසෙන යං කිඤ්චි භවං පත්ථෙත්වා යං කිඤ්චි කම්මං කරොතියෙව. තස්මා යදෙකච්චෙ ''සීලබ්බතුපාදානෙන රූපාරූපභවා න හොන්තී''ති වදන්ති, තං න ගහෙතබ්බං. සබ්බෙන පන සබ්බො හොතීති ගහෙතබ්බං, සෙය්‍යථීදං – ඉධෙකච්චො අනුස්සववසෙන වා දිට්ඨානුසාරෙන වා ''කාමා නාමෙතෙ මනුස්සලොකෙ චෙව ඛත්තියමහාසාලකුලාදීසු ඡකාමාවචරදෙවලොකෙ ච සමිද්ධා''ති චින්තෙත්වා තෙසං අධිගමත්ථං අසද්ධම්මසවනාදීහි වඤ්චිතො 'ඉමිනා කම්මෙන කාමා සම්පජ්ජන්තී'ති මඤ්ඤමානො කාමුපාදානවසෙන කායදුච්චරිතාදීනිපි කරොති. සො දුච්චරිතපාරිපූරියා අපායෙ උප්පජ්ජති; සන්දිට්ඨිකෙ වා පන කාමෙ පත්ථයමානො පටිලද්ධෙ වා ගොපයමානො කාමුපාදානවසෙන කායදුච්චරිතාදීනිපි කරොති. සො දුච්චරිතපාරිපූරියා අපායෙ උප්පජ්ජති. තත්‍රාස්ස උපපත්තිහෙතුභූතං කම්මං කම්මභවො, කම්මාභිනිබ්බත්තා ඛන්ධා උපපත්තිභවො සඤ්ඤාභවපඤ්චවොකාරභවා පන තදන්තොගධා එව.

අපරො පන සද්ධම්මසවනාදීහි උපබ්‍රූහිතඤාණො ''ඉමිනා කම්මෙන කාමා සම්පජ්ජන්තී''ති මඤ්ඤමානො කාමුපාදානවසෙන කායසුචරිතාදීනි කරොති. සො සුචරිතපාරිපූරියා දෙවෙසු වා මනුස්සෙසු වා උප්පජ්ජති. තත්‍රාස්ස උපපත්තිහෙතුභූතං කම්මං කම්මභවො, කම්මාභිනිබ්බත්තා ඛන්ධා උපපත්තිභවො. සඤ්ඤාභවපඤ්චවොකාරභවා පන තදන්තොගධා එව. ඉති කාමුපාදානං සප්පභෙදස්ස සාන්තොගධස්ස කාමභවස්ස පච්චයො හොති.

අපරො ''රූපාරූපභවෙසු තතො සමිද්ධතරා කාමා''ති සුත්වා වා පරිකප්පෙත්වා වා කාමුපාදානවසෙනෙව රූපාරූපසමාපත්තියො නිබ්බත්තෙත්වා සමාපත්තිබලෙන රූපාරූපබ්‍රහ්මලොකෙ උප්පජ්ජති. තත්‍රාස්ස උපපත්තිහෙතුභූතං කම්මං කම්මභවො, කම්මාභිනිබ්බත්තා ඛන්ධා උපපත්තිභවො. සඤ්ඤාඅසඤ්ඤා නෙවසඤ්ඤා නාසඤ්ඤාඑකවොකාරචතුවොකාරපඤ්චවොකාරභවා පන තදන්තොගධා එව. ඉති කාමුපාදානං සප්පභෙදානං සාන්තොගධානං රූපාරූපභවානම්පි පච්චයො හොති.

අපරො ''අයං අත්තා නාම කාමාවචරසම්පත්තිභවෙ වා රූපාරූපභවානං වා අඤ්ඤතරස්මිං උච්ඡින්නො සුඋච්ඡින්නො හොතී''ති උච්ඡෙදදිට්ඨිං උපාදාය තදුපගං කම්මං කරොති. තස්ස තං කම්මං කම්මභවො, කම්මාභිනිබ්බත්තා ඛන්ධා උපපත්තිභවො. සඤ්ඤාභවාදයො පන තදන්තොගධා එව. ඉති දිට්ඨුපාදානං සප්පභෙදානං සාන්තොගධානං තිණ්ණම්පි කාමරූපාරූපභවානං පච්චයො හොති.

අපරො ''අයං අත්තා නාම කාමාවචරසම්පත්තිභවෙ වා රූපාරූපභවානං වා අඤ්ඤතරස්මිං සුඛී හොති, විගතපරිළාහො හොතී''ති අත්තවාදුපාදානෙන තදුපගං කම්මං කරොති. තස්ස තං කම්මං කම්මභවො, තදභිනිබ්බත්තා ඛන්ධා උපපත්තිභවො. සඤ්ඤාභවාදයො පන තදන්තොගධා එව. ඉති අත්තවාදුපාදානං සප්පභෙදානං සාන්තොගධානං තිණ්ණං භවානං පච්චයො හොති.

අපරො ''ඉදං සීලබ්බතං නාම කාමාවචරසම්පත්තිභවෙ වා රූපාරූපභවානං වා අඤ්ඤතරස්මිං පරිපූරෙන්තස්ස සුඛං පාරිපූරිං ගච්ඡතී''ති සීලබ්බතුපාදානවසෙන තදුපගං කම්මං කරොති. තස්ස තං කම්මං කම්මභවො, තදභිනිබ්බත්තා ඛන්ධා උපපත්තිභවො. සඤ්ඤාභවාදයො පන තදන්තොගධා එව. ඉති සීලබ්බතුපාදානම්පි සප්පභෙදානං සාන්තොගධානං තිණ්ණං භවානං පච්චයො හොතීති එවමෙත්ථ යං යස්ස පච්චයො හොති තතොපි විඤ්ඤාතබ්බො විනිච්ඡයො.

කිං පනෙත්ථ කස්ස භවස්ස කථං පච්චයො හොතීති චෙ?

> රූපාරූපභවානං, උපනිස්සයපච්චයො උපාදානං;
> සහජාතාදීහිපි තං, කාමභවස්සාති විඤ්ඤෙය්‍යං.

රූපාරූපභවානඤ්හි කාමභවපරියාපන්නස්ස ච කාමභවෙ කුසලකම්මස්සෙව උපපත්තිභවස්ස චෙතං චතුබ්බිධම්පි උපාදානං උපනිස්සයපච්චයෙන එකධා පච්චයො හොති. කාමභවෙ අත්තනා සම්පයුත්තඅකුසලකම්මභවස්ස සහජාතඅඤ්ඤමඤ්ඤනිස්සයසම්පයුත්තඅත්ථිඅවිගතහෙතුපච්චයප්පභෙදෙහි සහජාතාදීහි පච්චයො හොති. විප්පයුත්තස්ස පන උපනිස්සයපච්චයෙනෙවාති.

උපාදානපච්චයා භවපදනිද්දෙසො.

ජාතිජරාමරණාදිපදනිද්දෙසො

235. භවපච්චයා ජාතිනිද්දෙසාදීසු ජාතිආදීනං විනිච්ඡයො සච්චවිභඞ්ගෙ වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බො. **භවොති** පනෙත්ථ කම්මභවොව අධිප්පෙතො.

සො හි ජාතියා පච්චයො, න උපපත්තිභවො. සො පන කම්මපච්චයඋපනිස්සයපච්චයවසෙන ද්විධාව පච්චයො හොතීති.

තත්ථ සියා – කථං පනෙතං ජානිතබ්බං ''භවො ජාතියා පච්චයො''ති චෙ? බාහිරපච්චයසමත්තෙපි හීනපණීතතාදිවිසෙසදස්සනතො. බාහිරානඤ්හි ජනකජනෙත්තිසුක්කසොණිතාහාරාදීනං පච්චයානං සමත්තෙපි සත්තානං යමකානම්පි සතං හීනපණීතතාදිවිසෙසො දිස්සති. සො ච න අහෙතුකො, සබ්බදා ච සබ්බෙසඤ්ච අභාවතො; න කම්මභවතො අඤ්ඤහෙතුකො, තදභිනිබ්බත්තකසත්තානං අජ්ඣත්තසන්තානෙ අඤ්ඤස්ස කාරණස්ස අභාවතොති කම්මභවහෙතුකොව. කම්මඤ්හි සත්තානං හීනපණීතාදිවිසෙසහෙතු. තෙනාහ භගවා – ''කම්මං සත්තෙ විභජති යදිදං හීනප්පණීතතායා''ති (ම. නි. 3.289). තස්මා ජානිතබ්බමෙතං – ''භවො ජාතියා පච්චයො''ති.

යස්මා ච අසති ජාතියා ජරාමරණං නාම න හොති, සොකාදයො ච ධම්මා න හොන්ති, ජාතියා පන සති ජරාමරණඤ්චෙව ජරාමරණසඞ්ඛාතදුක්ඛධම්මඵුට්ඨස්ස ච බාලස්ස ජරාමරණාභිසම්බන්ධා වා තෙන තෙන දුක්ඛධම්මෙන ඵුට්ඨස්ස අනභිසම්බන්ධා වා සොකාදයො ච ධම්මා හොන්ති, තස්මා අයං ජාතිජරාමරණස්ස චෙව සොකාදීනඤ්ච පච්චයො හොතීති වෙදිතබ්බා. සා පන උපනිස්සයකොටියා එකධාව පච්චයො හොතීති.

භවපච්චයා ජාතිආදිපදනිද්දෙසො.

242. **එවමෙතස්සා**තිආදීනං අත්ථො උද්දෙසවාරෙ වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බො. **සඞ්ගති**ආදීනි සමුදයවෙවචනානෙව.

යස්මා පනෙත්ථ සොකාදයො අවසානෙ වුත්තා, තස්මා යා සා අවිජ්ජා ''අවිජ්ජාපච්චයා සඞ්ඛාරා''ති එවමෙතස්ස භවචක්කස්ස ආදිම්හි වුත්තා, සා –

> සොකාදීහි අවිජ්ජා, සිද්ධා භවචක්කමවිදිතාදිමිදං;
> කාරකවෙදකරහිතං, ද්වාදසවිධසුඤ්ඤතාසුඤ්ඤං.

සතතං සමිතං පවත්තතීති වෙදිතබ්බං. කථං පනෙත්ථ සොකාදීහි අවිජ්ජා සිද්ධා? කථමිදං භවචක්කං අවිදිතාදි? කථං කාරකවෙදකරහිතං? කථං ද්වාදසවිධසුඤ්ඤතාසුඤ්ඤන්ති චෙ? එත්ථ හි සොකදුක්ඛදොමනස්සුපායාසා අවිජ්ජාය අවියොගිනො, පරිදෙවො ච නාම මූළ්හස්සාති තෙසු තාව සිද්ධෙසු සිද්ධාව හොති අවිජ්ජා. අපිච ''ආසවසමුදයා අවිජ්ජාසමුදයො''ති හි වුත්තං. ආසවසමුදයා චෙතෙ සොකාදයො හොන්ති. කථං? වත්ථුකාමවියොගෙ තාව සොකො කාමාසවසමුදයො හොති? යථාහ –

‘‘තස්ස චෙ කාමයානස්ස, ඡන්දජාතස්ස ජන්තුනො;
තෙ කාමා පරිහායන්ති, සල්ලවිද්ධොව රුප්පතී’’ති. (සු. නි. 773);

යථා චාහ – ‘‘කාමතො ජායතී සොකො’’ති (ධ. ප. 215). සබ්බෙපි චෙතෙ දිට්ඨාසවසමුදයා හොන්ති, යථාහ – ‘‘තස්ස අහං රූපං, මම රූපන්ති පරියුට්ඨට්ඨායිනො තං රූපං විපරිණමති අඤ්ඤථා හොති. තස්ස රූපවිපරිණාමඤ්ඤථාභාවා උප්පජ්ජන්ති සොකපරිදෙවදුක්ඛදොමනස්සුපායාසා’’ති (සං. නි. 3.1). යථා ච දිට්ඨාසවසමුදයා එවං භවාසවසමුදයාපි, යථාහ – ‘‘යෙපි තෙ දෙවා දීඝායුකා වණ්ණවන්තො සුඛබහුලා උච්චෙසු විමානෙසු චිරට්ඨිතිකා තෙපි තථාගතස්ස ධම්මදෙසනං සුත්වා යෙභුය්‍යෙන භයං සංවෙගං සන්තාසං ආපජ්ජ’’න්ති (සං. නි. 3.78; අ. නි. 4.33) පඤ්ච පුබ්බනිමිත්තානි දිස්වා මරණභයෙන සන්තජ්ජිතානං දෙවානං වියාති. යථා ච භවාසවසමුදයා එවං අවිජ්ජාසවසමුදයාපි, යථාහ – ‘‘ස ඛො සො, භික්ඛවෙ, බාලො දිට්ඨෙව ධම්මෙ තිවිධං දුක්ඛදොමනස්සං පටිසංවෙදෙතී’’ති (ම. නි. 3.246).

ඉති යස්මා ආසවසමුදයා එතෙ හොන්ති, තස්මා එතෙ සිජ්ඣමානා අවිජ්ජාය හෙතුභූතෙ ආසවෙ සාධෙන්ති. ආසවෙසු ච සිද්ධෙසු පච්චයභාවෙ භාවතො අවිජ්ජාපි සිද්ධාව හොතීති. එවං තාවෙත්ථ **‘සොකාදීහි අවිජ්ජා සිද්ධා’** හොතීති වෙදිතබ්බා.

යස්මා පන එවං පච්චයභාවෙ භාවතො අවිජ්ජාය සිද්ධාය පුන ‘‘අවිජ්ජාපච්චයා සඞ්ඛාරා, සඞ්ඛාරපච්චයා විඤ්ඤාණ’’න්ති එවං හෙතුඵලපරම්පරාය පරියොසානං නත්ථි, තස්මා තං හෙතුඵලසම්බන්ධවසෙන පවත්තං ද්වාදසඞ්ගං **‘භවචක්කං අවිදිතාදී’**ති සිද්ධං හොති.

එවං සති ‘‘අවිජ්ජාපච්චයා සඞ්ඛාරා’’ති ඉදං ආදිමත්තකථනං විරුජ්ඣතීති චෙ? නයිදං ආදිමත්තකථනං, පධානධම්මකථනං පනෙතං. තිණ්ණඤ්හි වට්ටානං අවිජ්ජා පධානා. අවිජ්ජාග්ගහණෙන හි අවසෙසං කිලෙසවට්ටඤ්ච කම්මාදීනි ච බාලං පලිවෙඨෙන්ති, සප්පසිරග්ගහණෙන සෙසං සප්පසරීරං විය බාහං. අවිජ්ජාසමුච්ඡෙදෙ පන කතෙ තෙහි විමොක්ඛො හොති, සප්පසිරච්ඡෙදෙ කතෙ පලිවෙඨිතබාහාවිමොක්ඛො විය. යථාහ – ‘‘අවිජ්ජායත්වෙව අසෙසවිරාගනිරොධා සඞ්ඛාරනිරොධො’’තිආදි (සං. නි. 2.1; මහාව. 1). ඉති යං ගණ්හතො බන්ධො මුඤ්චතො ච මොක්ඛො හොති, තස්ස පධානධම්මස්ස කථනමිදං, න ආදිමත්තකථනන්ති එවමිදං භවචක්කං අවිදිතාදීති වෙදිතබ්බං. තයිදං යස්මා අවිජ්ජාදීහි කාරණෙහි සඞ්ඛාරාදීනං පවත්ති, තස්මා තතො අඤ්ඤෙන ‘‘බ්‍රහ්මා මහාබ්‍රහ්මා සෙට්ඨො සජිතා’’ති එවං පරිකප්පිතෙන බ්‍රහ්මාදිනා වා සංසාරස්ස කාරකෙන ‘‘සො ඛො පන මෙ අයං

අත්තා වදො වෙදෙය්‍යො’’ති එවං පරිකප්පිතෙන අත්තනා වා සුඛදුක්ඛානං වෙදකෙන රහිතං. ඉති **‘කාරකවෙදකරහිත’**න්ති වෙදිතබ්බං.

යස්මා පනෙත්ථ අවිජ්ජා උදයබ්බයධම්මකත්තා ධුවභාවෙන, සංකිලිට්ඨත්තා සංකිලෙසිකත්තා ච සුභභාවෙන, උදයබ්බයපටිපීළිතත්තා සුඛභාවෙන, පච්චයායත්තවුත්තිත්තා වසවත්තනභූතෙන අත්තභාවෙන ච සුඤ්ඤා, තථා සඞ්ඛාරාදීනිපි අඞ්ගානි; යස්මා වා අවිජ්ජා න අත්තා, න අත්තනො, න අත්තනි, න අත්තවතී, තථා සඞ්ඛාරාදීනිපි අඞ්ගානි; තස්මා **‘ද්වාදසවිධසුඤ්ඤතාසුඤ්ඤමිදං’** භවචක්කන්ති වෙදිතබ්බං.

එවඤ්ච විදිත්වා පුන –

> තස්ස අවිජ්ජාතණ්හා, මූලමතීතාදයො තයො කාලා;
> ද්වෙ අට්ඨ ද්වෙ එව ච, සරූපතො තෙසු අඞ්ගානි.

තස්ස ඛො පනෙතස්ස භවචක්කස්ස අවිජ්ජා තණ්හා චාති ද්වෙ ධම්මා මූලන්ති වෙදිතබ්බා. තදෙතං පුබ්බන්තාහරණතො අවිජ්ජාමූලං වෙදනාවසානං, අපරන්තසන්තානතො තණ්හාමූලං ජරාමරණාවසානන්ති දුවිධං හොති. තත්ථ පුරිමං දිට්ඨිචරිතවසෙන වුත්තං, පච්ඡිමං තණ්හාචරිතවසෙන. දිට්ඨිචරිතානඤ්හි අවිජ්ජා, තණ්හාචරිතානං තණ්හා සංසාරනායිකා. උච්ඡෙදදිට්ඨිසමුග්ඝාතාය වා පඨමං, ඵලුප්පත්තියා හෙතූනං අනුපච්ඡෙදපකාසනතො; සස්සතදිට්ඨිසමුග්ඝාතාය දුතියං, උප්පන්නානං ජරාමරණපකාසනතො; ගබ්භසෙය්‍යකවසෙන වා පුරිමං, අනුපුබ්බපවත්තිදීපනතො; ඔපපාතිකවසෙන පච්ඡිමං සහුප්පත්තිදීපනතො.

අතීතපච්චුප්පන්නානාගතා චස්ස තයො කාලා. තෙසු පාළියං සරූපතො ආගතවසෙන අවිජ්ජා සඞ්ඛාරා චාති ද්වෙ අඞ්ගානි අතීතකාලානි, විඤ්ඤාණාදීනි භවාවසානානි අට්ඨ පච්චුප්පන්නකාලානි, ජාති චෙව ජරාමරණඤ්ච ද්වෙ අනාගතකාලානීති වෙදිතබ්බානි. පුන –

> හෙතුඵලහෙතුපුබ්බක-තිසන්ධිචතුභෙදසඞ්ගහඤ්චෙතං;
> වීසතිආකාරාරං, තිවට්ටමනවට්ඨිතං භමති.

ඉතිපි වෙදිතබ්බං. තත්ථ සඞ්ඛාරානඤ්ච පටිසන්ධිවිඤ්ඤාණස්ස ච අන්තරා එකො හෙතුඵලසන්ධි නාම. වෙදනාය ච තණ්හාය ච අන්තරා එකො ඵලහෙතුසන්ධි නාම. භවස්ස ච ජාතියා ච අන්තරා එකො හෙතුඵලසන්ධීති. එවමිදං හෙතුඵලහෙතුපුබ්බකතිසන්ධීති වෙදිතබ්බං. සන්ධීනං ආදිපරියොසානවවත්ථිතා පනස්ස චත්තාරො සඞ්ගහා හොන්ති, සෙය්‍යථීදං – අවිජ්ජාසඞ්ඛාරා එකො සඞ්ගහො, විඤ්ඤාණනාමරූපසළායතනඵස්සවෙදනා

දුතියො, තණ්හුපාදානභවා තතියො, ජාතිජරාමරණං චතුත්ථොති. එවමිදං චතුභෙදසඞ්ගහන්ති වෙදිතබ්බං.

අතීතෙ හෙතවො පඤ්ච, ඉදානි ඵලපඤ්චකං;
ඉදානි හෙතවො පඤ්ච, ආයතිං ඵලපඤ්චකන්ති.

එතෙහි පන වීසතියා ආකාරෙහි අරෙහි වීසතිආකාරාරන්ති වෙදිතබ්බං. තත්ථ **'අතීතෙ හෙතවො පඤ්චා'**ති අවිජ්ජා සඞ්ඛාරා චාති ඉමෙ තාව ද්වෙ වුත්තා එව. යස්මා පන අවිද්වා පරිතස්සති, පරිතසිතො උපාදියති, තස්ස උපාදානපච්චයා භවො, තස්මා තණ්හුපාදානභවාපි ගහිතා හොන්ති. තෙනාහ ''පුරිමකම්මභවස්මිං මොහො අවිජ්ජා, ආයූහනා සඞ්ඛාරා, නිකන්ති තණ්හා, උපගමනං උපාදානං, චෙතනා භවො, ඉමෙ පඤ්ච ධම්මා පුරිමකම්මභවස්මිං ඉධ පටිසන්ධියා පච්චයා''ති (පටි. ම. 1.47).

තත්ථ **පුරිමකම්මභවස්මින්**ති පුරිමෙ කම්මභවෙ, අතීතජාතියං කම්මභවෙ කරියමානෙති අත්ථො. **මොහො අවිජ්ජාති** යො තදා දුක්ඛාදීසු මොහො, යෙන මූළ්හො කම්මං කරොති, සා අවිජ්ජා. **ආයූහනා සඞ්ඛාරාති** තං කම්මං කරොතො පුරිමචෙතනායො, යථා 'දානං දස්සාමී'ති චිත්තං උප්පාදෙත්වා මාසම්පි සංවච්ඡරම්පි දානූපකරණානි සජ්ජෙන්තස්ස උප්පන්නා පුරිමචෙතනායො. පටිග්ගාහකානං පන හත්ථෙ දක්ඛිණං පතිට්ඨාපයතො චෙතනා භවොති වුච්චති. එකාවජ්ජනෙසු වා ඡසු ජවනෙසු චෙතනා ආයූහනසඞ්ඛාරා නාම. සත්තමා චෙතනා භවො. යා කාචි වා පන චෙතනා භවො, තංසම්පයුත්තා ආයූහනසඞ්ඛාරා නාම. **නිකන්ති තණ්හාති** යා කම්මං කරොන්තස්ස තස්ස ඵලෙ උප්පත්තිභවෙ නිකාමනා පත්ථනා සා තණ්හා නාම. **උපගමනං උපාදානන්**ති යං කම්මං භවස්ස පච්චයභූතං; 'ඉදං කත්වා අසුකස්මිං නාම ඨානෙ කාමෙ සෙවිස්සාමි උච්ඡිජ්ජිස්සාමී'තිආදිනා නයෙන පවත්තං උපගමනං ගහණං පරාමසනං – ඉදං උපාදානං නාම. **චෙතනා භවොති** ආයූහනාවසානෙ වුත්තචෙතනා භවොති එවමත්ථො වෙදිතබ්බො.

'ඉදානි ඵලපඤ්චක'න්ති විඤ්ඤාණාදි වෙදනාවසානං පාළියං ආගතමෙව. යථාහ ''ඉධ පටිසන්ධි විඤ්ඤාණං, ඔක්කන්ති නාමරූපං, පසාදො ආයතනං, ඵුට්ඨො ඵස්සො, වෙදයිතං වෙදනා ඉමෙ පඤ්ච ධම්මා ඉධූපපත්තිභවස්මිං පුරෙකතස්ස කම්මස්ස පච්චයා''ති (පටි. ම. 1.47). තත්ථ **පටිසන්ධි විඤ්ඤාණන්**ති යං භවන්තරපටිසන්ධානවසෙන උප්පන්නත්තා පටිසන්ධීති වුච්චති, තං විඤ්ඤාණං. **ඔක්කන්ති නාමරූපන්**ති යා ගබ්භෙ රූපාරූපධම්මානං ඔක්කන්ති, ආගන්ත්වා පවිසනං විය – ඉදං නාමරූපං. **පසාදො ආයතනන්**ති ඉදං චක්ඛාදිපඤ්චායතනවසෙන වුත්තං. **ඵුට්ඨො ඵස්සොති** යො ආරම්මණං ඵුට්ඨො ඵුසන්තො උප්පන්නො – අයං ඵස්සො. **වෙදයිතං වෙදනාති** යං

පටිසන්ධිවිඤ්ඤාණෙන වා සළායතනපච්චයෙන වා ඵස්සෙන සහුප්පන්නං විපාකවෙදයිතං, සා වෙදනාති එවමත්ථො වෙදිතබ්බො.

'ඉදානි හෙතවො පඤ්චා'ති තණ්හාදයො පාළියං ආගතාව තණ්හුපාදානභවා. භවෙ පන ගහිතෙ තස්ස පුබ්බභාගා තංසම්පයුත්තා වා සඞ්ඛාරා ගහිතාව හොන්ති, තණ්හුපාදානග්ගහණෙන ච තංසම්පයුත්තා, යාය වා මූළ්හො කම්මං කරොති සා අවිජ්ජා ගහිතාව හොතීති එවං පඤ්ච. තෙනාහ ''ඉධ පරිපක්කත්තා ආයතනානං මොහො අවිජ්ජා, ආයූහනා සඞ්ඛාරා, නිකන්ති තණ්හා, උපගමනං උපාදානං, චෙතනා භවො. ඉමෙ පඤ්ච ධම්මා ඉධ කම්මභවස්මිං ආයතිං පටිසන්ධියා පච්චයා''ති (පටි. ම. 1.47). තත්ථ **ඉධ පරිපක්කත්තා ආයතනාන**න්ති පරිපක්කායතනස්ස කම්මකරණකාලෙ සම්මොහො දස්සිතො. සෙසං උත්තානමෙව.

'ආයතිං ඵලපඤ්චක'න්ති විඤ්ඤාණාදීනි පඤ්ච. තානි ජාතිග්ගහණෙන වුත්තානි. ජරාමරණං පන තෙසංයෙව ජරාමරණං. තෙනාහ ''ආයතිං පටිසන්ධි විඤ්ඤාණං, ඔක්කන්ති නාමරූපං, පසාදො ආයතනං, ඵුට්ඨො ඵස්සො, වෙදයිතං වෙදනා. ඉමෙ පඤ්ච ධම්මා ආයතිං උපපත්තිභවස්මිං ඉධ කතස්ස කම්මස්ස පච්චයා''ති (පටි. ම. 1.47). එවමිදං වීසතිආකාරාරං හොති.

තත්ථ පුරිමභවස්මිං පඤ්ච කම්මසම්භාරා, එතරහි පඤ්ච විපාකසම්භාරා, එතරහි පඤ්ච කම්මසම්භාරා, අනාගතෙ පඤ්ච විපාකධම්මාති දස ධම්මා කම්මං, දස විපාකොති. ද්වීසු ඨානෙසු කම්මං කම්මං නාම, ද්වීසු ඨානෙසු විපාකො විපාකො නාමාති සබ්බම්පෙතං භවචක්කං පච්චයාකාරවට්ටං කම්මඤ්චෙව කම්මවිපාකො ච. තථා ද්වීසු ඨානෙසු කම්මං කම්මසඞ්ඛෙපො, ද්වීසු ඨානෙසු විපාකො විපාකසඞ්ඛෙපොති සබ්බම්පෙතං කම්මසඞ්ඛෙපො චෙව විපාකසඞ්ඛෙපො ච. ද්වීසු ඨානෙසු කම්මං කම්මවට්ටං, ද්වීසු ඨානෙසු විපාකො විපාකවට්ටන්ති සබ්බම්පෙතං කම්මවට්ටඤ්චෙව විපාකවට්ටඤ්ච. තථා ද්වීසු ඨානෙසු කම්මං කම්මභවො, ද්වීසු ඨානෙසු විපාකො විපාකභවොති සබ්බම්පෙතං කම්මභවො චෙව විපාකභවො ච. ද්වීසු ඨානෙසු කම්මං කම්මපවත්තං, ද්වීසු ඨානෙසු විපාකො විපාකපවත්තන්ති සබ්බම්පෙතං කම්මපවත්තඤ්චෙව විපාකපවත්තඤ්ච. තථා ද්වීසු ඨානෙසු කම්මං කම්මසන්තති, ද්වීසු විපාකො විපාකසන්තතීති සබ්බම්පෙතං කම්මසන්තති චෙව විපාකසන්තති ච. ද්වීසු ඨානෙසු කම්මං කිරියා නාම, ද්වීසු විපාකො කිරියාඵලං නාමාති සබ්බම්පෙතං කිරියා චෙව කිරියාඵලඤ්චාති.

> එවං සමුප්පන්නමිදං සහෙතුකං,
> දුක්ඛං අනිච්චං චලමිත්තරද්ධුවං;
> ධම්මෙහි ධම්මා පභවන්ති හෙතුසො,

න හෙත්ථ අත්තාව පරොව විජ්ජති.

ධම්මා ධම්මෙ සඤ්ජනෙන්ති, හෙතුසම්භාරපච්චයා;
හෙතූනඤ්ච නිරොධාය, ධම්මො බුද්ධෙන දෙසිතො;
හෙතූසු උපරුද්ධෙසු, ඡින්නං වට්ටං න වට්ටති.

එවං දුක්ඛන්තකිරියාය, බ්‍රහ්මචරියිධ විජ්ජති;
සත්තෙ ච නූපලබ්භන්තෙ, නෙවුච්ඡෙදො න සස්සතං.

තිවට්ටමනවට්ඨිතං භමතීති එත්ථ පන සඞ්ඛාරභවා කම්මවට්ටං, අවිජ්ජාතණ්හුපාදානානි කිලෙසවට්ටං, විඤ්ඤාණනාමරූපසළායතනඵස්සවෙදනා විපාකවට්ටන්ති ඉමෙහි තීහි වට්ටෙහි තිවට්ටමිදං භවචක්කං යාව කිලෙසවට්ටං න උපච්ඡිජ්ජති තාව අනුපච්ඡින්නපච්චයත්තා අනවට්ඨිතං පුනප්පුනං පරිවට්ටනතො භමතියෙවාති වෙදිතබ්බං.

තයිදමෙවං භමමානං –

සච්චප්පභවතො කිච්චා, වාරණා උපමාහි ච;
ගම්භීරනයභෙදා ච, විඤ්ඤාතබ්බං යථාරහං.

තත්ථ යස්මා කුසලාකුසලකම්මං අවිසෙසෙන සමුදයසච්චන්ති සච්චවිභඞ්ගෙ වුත්තං, තස්මා අවිජ්ජාපච්චයා සඞ්ඛාරාති අවිජ්ජාය සඞ්ඛාරා දුතියසච්චප්පභවං දුතියසච්චං, සඞ්ඛාරෙහි විඤ්ඤාණං දුතියසච්චප්පභවං පඨමසච්චං, විඤ්ඤාණාදීහි නාමරූපාදීනි විපාකවෙදනාපරියොසානානි පඨමසච්චප්පභවං පඨමසච්චං, වෙදනාය තණ්හා පඨමසච්චප්පභවං දුතියසච්චං, තණ්හාය උපාදානං දුතියසච්චප්පභවං දුතියසච්චං, උපාදානතො භවො දුතියසච්චප්පභවං පඨමදුතියසච්චද්වයං, භවතො ජාති දුතියසච්චප්පභවං පඨමසච්චං, ජාතියා ජරාමරණං පඨමසච්චප්පභවං පඨමසච්චන්ති. එවං තාවිදං **‘සච්චප්පභවතො’** විඤ්ඤාතබ්බං යථාරහං.

යස්මා පනෙත්ථ අවිජ්ජා වත්ථූසු ච සත්තෙ සම්මොහෙති පච්චයො ච හොති සඞ්ඛාරානං පාතුභාවාය, තථා සඞ්ඛාරා සඞ්ඛතඤ්ච අභිසඞ්ඛරොන්ති පච්චයා ච හොන්ති විඤ්ඤාණස්ස, විඤ්ඤාණම්පි වත්ථුඤ්ච පටිජානාති පච්චයො ච හොති නාමරූපස්ස, නාමරූපම්පි අඤ්ඤමඤ්ඤඤ්ච උපත්ථම්භෙති පච්චයො ච හොති සළායතනස්ස, සළායතනම්පි සවිසයෙ ච වත්තති පච්චයො ච හොති ඵස්සස්ස, ඵස්සොපි ආරම්මණඤ්ච ඵුසති පච්චයො ච හොති වෙදනාය, වෙදනාපි ආරම්මණරසඤ්ච අනුභවති පච්චයො ච හොති තණ්හාය, තණ්හාපි

රජ්ජනීයෙ ච ධම්මෙ රජ්ජති පච්චයො ච හොති උපාදානස්ස, උපාදානම්පි උපාදානීයෙ ච ධම්මෙ උපාදියති පච්චයො ච හොති භවස්ස, භවොපි නානාගතීසු ච වික්ඛිපති පච්චයො ච හොති ජාතියා, ජාතිපි ඛන්ධෙ ච ජනෙති තෙසං අභිනිබ්බත්තිභාවෙන පවත්තතා පච්චයො ච හොති ජරාමරණස්ස, ජරාමරණම්පි ඛන්ධානං පාකභෙදභාවඤ්ච අධිතිට්ඨති පච්චයො ච හොති භවන්තරපාතුභාවාය සොකාදීනං අධිට්ඨානත්තා, තස්මා සබ්බපදෙසු ද්විධා පවත්ත**'කිච්චතො'**පි ඉදං විඤ්ඤාතබ්බං යථාරහං.

යස්මා චෙත්ථ ''අවිජ්ජාපච්චයා සඞ්ඛාරා''ති ඉදං කාරකදස්සනනිවාරණං, ''සඞ්ඛාරපච්චයා විඤ්ඤාණ''න්ති අත්තසඞ්කන්තිදස්සනනිවාරණං, ''විඤ්ඤාණපච්චයා නාමරූප''න්ති අත්තාතිපරිකප්පිතවත්ථුභෙදදස්සනතො ඝනසඤ්ඤානිවාරණං, ''නාමරූපපච්චයා සළායතන''න්තිආදීසු ''අත්තා පස්සති...පෙ.... විජානාති ඵුසති වෙදයති තණ්හියති උපාදියති භවති ජායති ජීයති මීයතී''ති එවමාදිදස්සනනිවාරණං, තස්මා මිච්ඡාදස්සන**නිවාරණතො**පෙතං භවචක්කං 'නිවාරණතො' විඤ්ඤාතබ්බං යථාරහං.

යස්මා පනෙත්ථ සලක්ඛණසාමඤ්ඤලක්ඛණවසෙන ධම්මානං අදස්සනතො අන්ධො විය අවිජ්ජා, අන්ධස්ස උපක්ඛලනං විය අවිජ්ජාපච්චයා සඞ්ඛාරා, උපක්ඛලිතස්ස පතනං විය සඞ්ඛාරපච්චයා විඤ්ඤාණං, පතිතස්ස ගණ්ඩපාතුභාවො විය විඤ්ඤාණපච්චයා නාමරූපං, ගණ්ඩභෙදපීළකා විය නාමරූපපච්චයා සළායතනං, ගණ්ඩපීළකාඝට්ටනං විය සළායතනපච්චයා ඵස්සො, ඝට්ටනදුක්ඛං විය ඵස්සපච්චයා වෙදනා, දුක්ඛස්ස පටිකාරාභිලාසො විය වෙදනාපච්චයා තණ්හා, පටිකාරාභිලාසෙන අසප්පායග්ගහණං විය තණ්හාපච්චයා උපාදානං, උපාදින්නඅසප්පායාලෙපනං විය උපාදානපච්චයා භවො, අසප්පායාලෙපනෙන ගණ්ඩවිකාරපාතුභාවො විය භවපච්චයා ජාති, ගණ්ඩවිකාරතො ගණ්ඩභෙදො විය ජාතිපච්චයා ජරාමරණං.

යස්මා වා පනෙත්ථ අවිජ්ජා අප්පටිපත්තිමිච්ඡාපටිපත්තිභාවෙන සත්තෙ අභිභවති පටලං විය අක්ඛීනි, තදභිභූතො ච බාලො පොනොබ්භවිකෙහි සඞ්ඛාරෙහි අත්තානං වෙඨෙති කොසකාරකිමි විය කොසප්පදෙසෙහි, සඞ්ඛාරපරිග්ගහිතං විඤ්ඤාණං ගතීසු පතිට්ඨං ලභති පරිණායකපරිග්ගහිතො විය රාජකුමාරො රජ්ජෙ, උපපත්තිනිමිත්තං පරිකප්පනතො විඤ්ඤාණං පටිසන්ධියං අනෙකප්පකාරං නාමරූපං අභිනිබ්බත්තෙති මායාකාරො විය මායං, නාමරූපෙ පතිට්ඨිතං සළායතනං වුද්ධිං විරූළ්හිං වෙපුල්ලං පාපුණාති සුභූමියං පතිට්ඨිතො වනප්පගුම්බො විය, ආයතනඝට්ටනතො ඵස්සො ජායති අරණීසහිතාභිමද්දනතො අග්ගි විය, ඵස්සෙන ඵුට්ඨස්ස වෙදනා පාතුභවති

අග්ගිනා ඩුට්ඨස්ස ඩාහො විය, වෙදයමානස්ස තණ්හා වඩ්ඪති ලොණූදකං පිවතො පිපාසා විය, තසිතො භවෙසු අභිලාසං කරොති පිපාසිතො විය පානීයෙ, තදස්සුපාදානං උපාදානෙන භවං උපාදියති ආමිසලොභෙන මච්ඡො බළිසං විය, භවෙ සති ජාති හොති බීජෙ සති අඞ්කුරො විය, ජාතස්ස අවස්සං ජරාමරණං උප්පන්නස්ස රුක්ඛස්ස පතනං විය, තස්මා එවං **‘උපමාහි’** පෙතං භවචක්කං විඤ්ඤාතබ්බං යථාරහං.

යස්මා ච භගවතා අත්ථතොපි ධම්මතොපි දෙසනාතොපි පටිවෙධතොපි ගම්භීරභාවං සන්ධාය ‘‘ගම්භීරො චායං, ආනන්ද, පටිච්චසමුප්පාදො ගම්භීරාවභාසො චා’’ති (දී. නි. 2.95; සං. නි. 2.60) වුත්තං, තස්මා **‘ගම්භීරභෙදතො’**පෙතං භවචක්කං විඤ්ඤාතබ්බං යථාරහං.

තත්ථ යස්මා න ජාතිතො ජරාමරණං න හොති, න ච ජාතිං විනා අඤ්ඤතො හොති, ඉත්ථඤ්ච ජාතිතො සමුදාගච්ඡතීති එවං ජාතිපච්චයසමුදාගතට්ඨස්ස දුරවබොධනීයතො ජරාමරණස්ස ජාතිපච්චයසම්භූතසමුදාගතට්ඨො ගම්භීරො, තථා ජාතියා භවපච්චය…පෙ…. සඞ්ඛාරානං අවිජ්ජාපච්චයසම්භූතසමුදාගතට්ඨො ගම්භීරො, තස්මා ඉදං භවචක්කං අත්ථගම්භීරන්ති. අයං තාවෙත්ථ **‘අත්ථගම්භීරතා’** හෙතුඵලඤ්හි අත්ථොති වුච්චති, යථාහ ‘‘හෙතුඵලෙ ඤාණං අත්ථපටිසම්භිදා’’ති (විභ. 720).

යස්මා පන යෙනාකාරෙන යදවත්ථා ච අවිජ්ජා තෙසං තෙසං සඞ්ඛාරානං පච්චයො හොති, තස්ස දුරවබොධනීයතො අවිජ්ජාය සඞ්ඛාරානං පච්චයට්ඨො ගම්භීරො, තථා සඞ්ඛාරානං…පෙ…. ජාතියා ජරාමරණස්ස පච්චයට්ඨො ගම්භීරො, තස්මා ඉදං භවචක්කං ධම්මගම්භීරන්ති අයමෙත්ථ **‘ධම්මගම්භීරතා’** හෙතුනො හි ධම්මොති නාමං, යථාහ ‘‘හෙතුම්හි ඤාණං ධම්මපටිසම්භිදා’’ති.

යස්මා චස්ස තෙන තෙන කාරණෙන තථා තථා පවත්තෙතබ්බත්තා දෙසනාපි ගම්භීරා, න තත්ථ සබ්බඤ්ඤුතඤාණතො අඤ්ඤං ඤාණං පතිට්ඨං ලභති, තථා හෙතං කත්ථචි සුත්තෙ අනුලොමතො, කත්ථචි පටිලොමතො; කත්ථචි අනුලොමපටිලොමතො, කත්ථචි වෙමජ්ඣතො පට්ඨාය අනුලොමතො වා පටිලොමතො වා, කත්ථචි තිසන්ධිචතුසඞ්ඛෙපං, කත්ථචි ද්විසන්ධිතිසඞ්ඛෙපං, කත්ථචි එකසන්ධිද්විසඞ්ඛෙපං දෙසිතං, තස්මා ඉදං භවචක්කං දෙසනාගම්භීරන්ති අයං **දෙසනාගම්භීරතා**.

යස්මා පනෙත්ථ යො අවිජ්ජාදීනං සභාවො, යෙන පටිවිද්ධෙන අවිජ්ජාදයො ධම්මා සලක්ඛණතො පටිවිද්ධා හොන්ති, සො දුප්පරියොගාහත්තා ගම්භීරො, තස්මා ඉදං භවචක්කං පටිවෙධගම්භීරං. තථා හෙත්ථ අවිජ්ජාය අඤ්ඤාණාදස්සනසච්චාසම්පටිවෙධට්ඨො ගම්භීරො,

සඞ්ඛාරානං අභිසඞ්ඛරණායූහනසරාගවිරාගට්ඨො, විඤ්ඤාණස්ස සුඤ්ඤතඅබ්‍යාපාරඅසඞ්කන්තිපටිසන්ධිපාතුභාවට්ඨො, නාමරූපස්ස එකුප්පාදවිනිබ්භොගාවිනිබ්භොගනමනරුප්පනට්ඨො, සළායතනස්ස අධිපතිලොකද්වාරඛෙත්තවිසයවිසයීභාවට්ඨො, ඵස්සස්ස ඵුසනසඞ්ඝට්ටනසඞ්ගතිසන්නිපාතට්ඨො, වෙදනාය ආරම්මණරසානුභවනසුඛදුක්ඛමජ්ඣත්තභාවනිජ්ජීවවෙදයිතට්ඨො, තණ්හාය අභිනන්දිතජ්ඣොසානසරිතාලතානදීතණ්හාසමුද්දදුප්පූරණට්ඨො, උපාදානස්ස ආදානග්ගහණාභිනිවෙසපරාමාසදුරතික්කමනට්ඨො, භවස්ස ආයූහනාභිසඞ්ඛරණයොනිගතිඨිතිනිවාසෙසු ඛිපනට්ඨො, ජාතියා ජාතිසඤ්ජාතිඔක්කන්තිනිබ්බත්තිපාතුභාවට්ඨො, ජරාමරණස්ස ඛයවයභෙදවිපරිණාමට්ඨො ගම්භීරොති අයමෙත්ථ **පටිවෙධගම්භීරතා**.

යස්මා පනෙත්ථ එකත්තනයො, නානත්තනයො, අබ්‍යාපාරනයො, එවංධම්මතානයොති චත්තාරො අත්ථනයා හොන්ති, තස්මා **'නයභෙදතො'**පෙතං භවචක්කං විඤ්ඤාතබ්බං යථාරහං. තත්ථ ''අවිජ්ජාපච්චයා සඞ්ඛාරා, සඞ්ඛාරපච්චයා විඤ්ඤාණ''න්ති එවං බීජස්ස අඞ්කුරාදිභාවෙන රුක්ඛභාවප්පත්ති විය සන්තානානුපච්ඡෙදො **'එකත්තනයො'** නාම; යං සම්මා පස්සන්තො හෙතුඵලසම්බන්ධෙන පවත්තමානස්ස සන්තානස්ස අනුපච්ඡෙදාවබොධතො උච්ඡෙදදිට්ඨිං පජහති, මිච්ඡා පස්සන්තො හෙතුඵලසම්බන්ධෙන පවත්තමානස්ස සන්තානානුපච්ඡෙදස්ස එකත්තග්ගහණතො සස්සතදිට්ඨිං උපාදියති.

අවිජ්ජාදීනං පන යථාසකලක්ඛණවවත්ථානං **'නානත්තනයො'** නාම; යං සම්මා පස්සන්තො නවනවානං උප්පාදදස්සනතො සස්සතදිට්ඨිං පජහති, මිච්ඡා පස්සන්තො එකසන්තානපතිතස්ස භින්නසන්තානස්සෙව නානත්තග්ගහණතො උච්ඡෙදදිට්ඨිං උපාදියති.

අවිජ්ජාය 'සඞ්ඛාරා මයා උප්පාදෙතබ්බා', සඞ්ඛාරානං වා 'විඤ්ඤාණං අම්හෙහී'ති එවමාදිබ්‍යාපාරාභාවො **'අබ්‍යාපාරනයො'** නාම; යං සම්මා පස්සන්තො කාරකස්ස අභාවාවබොධතො අත්තදිට්ඨිං පජහති, මිච්ඡා පස්සන්තො යො අසතිපි බ්‍යාපාරෙ අවිජ්ජාදීනං සභාවනියමසිද්ධො හෙතුභාවො තස්ස අග්ගහණතො අකිරියදිට්ඨිං උපාදියති.

අවිජ්ජාදීහි පන කාරණෙහි සඞ්ඛාරාදීනංයෙව සම්භවො ඛීරාදීහි දධිආදීනං විය, න අඤ්ඤෙසන්ති අයං **'එවංධම්මතානයො'** නාම; යං සම්මා පස්සන්තො පච්චයානුරූපතො ඵලාවබොධතො අහෙතුකදිට්ඨිඤ්ච අකිරියදිට්ඨිඤ්ච පජහති, මිච්ඡා පස්සන්තො පච්චයානුරූපං ඵලප්පවත්තිං අග්ගහෙත්වා යතො කුතොචි

යස්ස කස්සචි අසම්භවග්ගහණතො අහෙතුකදිට්ඨිඤ්චෙව නියතවාදඤ්ච උපාදියතීති එවමිදං භවචක්කං –

සච්චප්පභවතො කිච්චා, වාරණා උපමාහි ච;
ගම්භීරනයභෙදා ච, විඤ්ඤාතබ්බං යථාරහං.

ඉදඤ්හි ගම්භීරතො අගාධං නානානයග්ගහණතො දුරභියානං ඤාණාසිනා සමාධිපවරසිලායං සුනිසිතෙන –

භවචක්කමපදාලෙත්වා,
අසනිවිචක්කමිව නිච්චනිම්මථනං;
සංසාරභයමතීතො,
න කොචි සුපිනන්තරෙප්‍යත්ථි.

වුත්තම්පි චෙතං භගවතා – ‘‘ගම්භීරො චායං, ආනන්ද, පටිච්චසමුප්පාදො ගම්භීරාවභාසො ච. එතස්ස, ආනන්ද, ධම්මස්ස අනනුබොධා අප්පටිවෙධා එවමයං පජා තන්තාකුලකජාතා කුලගණ්ඨිකජාතා මුඤ්ජපබ්බජභූතා අපායං දුග්ගතිං විනිපාතං සංසාරං නාතිවත්තතී’’ති (දී. නි. 2.95; සං. නි. 2.60). තස්මා අත්තනො වා පරෙසං වා හිතාය සුඛාය පටිපන්නො අවසෙසකිච්චානි පහාය –

ගම්භීරෙ පච්චයාකාර-ප්පභෙදෙ ඉධ පණ්ඩිතො;
යථා ගාධං ලභෙථෙව-මනුයුඤ්ජෙ සදා සතොති.

සුත්තන්තභාජනීයවණ්ණනා.

2. අභිධම්මභාජනීයවණ්ණනා

243. එවං මහාපථවිං පත්ථරන්තො විය ආකාසං විත්ථාරයන්තො විය ච සබ්බධම්මෙසු අප්පටිහතඤාණො සත්ථා සුත්තන්තභාජනීයෙ නිග්ගණ්ඨිං නිජ්ජටං පච්චයාකාරං නානාචිත්තවසෙන දස්සෙත්වා ඉදානි යස්මා න කෙවලං අයං පච්චයාකාරො නානාචිත්තෙසුයෙව හොති, එකචිත්තෙපි හොතියෙව, තස්මා අභිධම්මභාජනීයවසෙන එකචිත්තක්ඛණිකං පච්චයාකාරං නානප්පකාරතො දස්සෙතුං **අවිජ්ජාපච්චයා සඞ්ඛාරො**තිආදිනා නයෙන මාතිකං තාව ඨපෙසි. එවං ඨපිතාය පන මාතිකාය –

අවිජ්ජාදීහි මූලෙහි, නව මූලපදා නව;
නයා තත්ථ චතුක්කානි, වාරභෙදඤ්ච දීපයෙ.

තත්‍රායං දීපනා – එත්ථ හි අවිජ්ජාසඞ්ඛාරවිඤ්ඤාණනාමඡට්ඨායතනඵස්සවෙදනාතණ්හාඋපාදානප්පභෙ

දෙහි අවිජ්ජාදීහි නවහි මූලපදෙහි අවිජ්ජාදිකො, සඞ්ඛාරාදිකො, විඤ්ඤාණාදිකො, නාමාදිකො, ඡට්ඨායතනාදිකො, ඵස්සාදිකො, වෙදනාදිකො, තණ්හාදිකො, උපාදානාදිකොති ඉමෙ නව මූලපදා නව නයා හොන්ති.

තෙසු යො තාව අයං අවිජ්ජාදිකො නයො, තත්ථ පච්චයචතුක්කං, හෙතුචතුක්කං, සම්පයුත්තචතුක්කං, අඤ්ඤමඤ්ඤචතුක්කන්ති චත්තාරි චතුක්කානි හොන්ති. යථා චෙත්ථ එවං සෙසෙසුපීති එකෙකස්මිං නයෙ චතුන්නං චතුන්නං චතුක්කානං වසෙන ඡත්තිංස චතුක්කානි. තත්ථ එකෙකෙන චතුක්කෙන චතුන්නං චතුන්නං වාරානං සඞ්ගහිතත්තා චතුන්නම්පි චතුක්කානං වසෙන එකෙකස්මිං නයෙ සොළස සොළස වාරාති චතුචත්තාලීසාධිකං වාරසතං හොතීති වෙදිතබ්බං.

1. පච්චයචතුක්කං

තත්ථ යදෙතං සබ්බපඨමෙ අවිජ්ජාමූලකෙ නයෙ පච්චයචතුක්කං, තස්මිං පඨමො නාමරූපට්ඨානෙ නාමස්ස, සළායතනට්ඨානෙ ඡට්ඨායතනස්ස ච වුත්තත්තා අපරිපුණ්ණඅඞ්ගද්වයයුත්තො ද්වාදසඞ්ගිකවාරො නාම. දුතියො නාමරූපට්ඨානෙ නාමස්සෙව, සළායතනට්ඨානෙ ච න කස්සචි වුත්තත්තා අපරිපුණ්ණඑකඞ්ගයුත්තො එකාදසඞ්ගිකවාරො නාම. තතියො සළායතනට්ඨානෙ ඡට්ඨායතනස්ස වුත්තත්තා පරිපුණ්ණඑකඞ්ගයුත්තො ද්වාදසඞ්ගිකවාරො නාම. චතුත්ථො පන පරිපුණ්ණද්වාදසඞ්ගිකොයෙව.

තත්ථ සියා – අයම්පි ඡට්ඨායතනපච්චයා ඵස්සොති වුත්තත්තා අපරිපුණ්ණෙකඞ්ගයුත්තොයෙවාති? න, තස්ස අනඞ්ගත්තා. ඵස්සොයෙව හෙත්ථ අඞ්ගං, න ඡට්ඨායතනං. තස්මා තස්ස අනඞ්ගත්තා නායං අපරිපුණ්ණෙකඞ්ගයුත්තොති. අට්ඨකථායං පන වුත්තං – ''පඨමො සබ්බසඞ්ගාහිකට්ඨෙන, දුතියො පච්චයවිසෙසට්ඨෙන, තතියො ගබ්භසෙය්‍යකසත්තානං වසෙන, චතුත්ථො ඔපපාතිකසත්තානං වසෙන ගහිතො. තථා පඨමො සබ්බසඞ්ගාහිකට්ඨෙන, දුතියො පච්චයවිසෙසට්ඨෙන, තතියො අපරිපුණ්ණායතනවසෙන, චතුත්ථො පරිපුණ්ණායතනවසෙන ගහිතො. තථා පඨමො සබ්බසඞ්ගාහිකට්ඨෙන, දුතියො මහානිදානසුත්තන්තවසෙන (දී. නි. 2.95 ආදයො), තතියො රූපභවවසෙන, චතුත්ථො කාමභවවසෙන ගහිතො''ති.

තත්ථ පඨමො ඉමෙසු දුතියාදීසු තීසු වාරෙසු න කත්ථචි න පවිසතීති සබ්බසඞ්ගාහිකොති වුත්තො. සෙසානං විසෙසො පරතො ආවිභවිස්සති. තස්සාවිභාවත්ථං –

යං යත්ථ අඤ්ඤථා වුත්තං, අවුත්තඤ්චාපි යං යහිං;

යං යථා පච්චයො යස්ස, තං සබ්බමුපලක්ඛයෙ.

තත්‍රායං නයො – අවිසෙසෙන තාව චතූසුපි එතෙසු සුත්තන්තභාජනියෙ විය සඞ්ඛාරාති අවත්වා සඞ්ඛාරොති වුත්තං, තං කස්මාති? එකචිත්තක්ඛණිකත්තා. තත්‍ර හි නානාචිත්තක්ඛණිකො පච්චයාකාරො විභත්තො. ඉධ එකචිත්තක්ඛණිකො ආරද්ධො. එකචිත්තක්ඛණෙ ච බහූ චෙතනා න සන්තීති සඞ්ඛාරාති අවත්වා සඞ්ඛාරොති වුත්තං.

පඨමවාරෙ පනෙත්ථ එකචිත්තක්ඛණපරියාපන්නධම්මසඞ්ගහණතො සබ්බට්ඨානසාධාරණතො ච රූපං ඡඩ්ඩෙත්වා ''විඤ්ඤාණපච්චයා නාම''න්ත්වෙව වුත්තං. තඤ්හි එකචිත්තක්ඛණපරියාපන්නං සබ්බට්ඨානසාධාරණඤ්ච, න කත්ථචි විඤ්ඤාණප්පවත්තිට්ඨානෙ න පවත්තති. යස්මා ච එකචිත්තක්ඛණපරියාපන්නො එකොවෙත්ථ ඵස්සො, තස්මා තස්සානුරූපං පච්චයභූතං ආයතනං ගණ්හන්තො සළායතනට්ඨානෙ ''නාමපච්චයා ඡට්ඨායතන''න්ති එකං මනායතනංයෙව ආහ. තඤ්හි එකස්ස අකුසලඵස්සස්ස අනුරූපං පච්චයභූතං. කාමඤ්චෙතං සඞ්ඛාරපච්චයා විඤ්ඤාණන්ති එත්ථාපි වුත්තං, හෙතුඵලවිසෙසදස්සනත්ථං පන අඞ්ගපුණ්ණත්ථඤ්ච පුන ඉධ ගහිතං. තත්‍ර හි එතස්ස විසෙසෙන සඞ්ඛාරො හෙතු, අවිසෙසෙන නාමං ඵලං. ඉධ පනස්ස අවිසෙසෙන නාමං හෙතු, විසෙසෙන ඵස්සො ඵලන්ති. සොකාදයො පන යස්මා සබ්බෙ එකචිත්තක්ඛණෙ න සම්භවන්ති, සබ්බස්මිඤ්ච චිත්තප්පවත්තිට්ඨානෙ චෙව චිත්තෙ ච න පවත්තන්ති, තස්මා න ගහිතා. ජාතිජරාමරණානි පන අචිත්තක්ඛණමත්තානිපි සමානානි චිත්තක්ඛණෙ අන්තොගධත්තා අඞ්ගපරිපූරණත්ථං ගහිතානි. එවං තාවෙත්ථ **'යං අඤ්ඤථා වුත්තං. යඤ්ච අවුත්තං'** තං වෙදිතබ්බං.

යං පනෙත්ථ ඉතො පරෙසු වාරෙසු වුත්තං, තස්සත්ථො වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බො. යස්මිං යස්මිං පන වාරෙ යො යො විසෙසො ආගතො, තං තං තත්ථ තත්ථෙව පකාසයිස්සාම.

'යං යථා පච්චයො යස්සා'ති එත්ථ පන සඞ්ඛාරස්ස අවිජ්ජා සම්පයුත්තධම්මසාධාරණෙහි සහජාතඅඤ්ඤමඤ්ඤනිස්සයසම්පයුත්තඅත්ථිඅවිගතපච්චයෙහි ඡහි හෙතුපච්චයෙන චාති සත්තධා පච්චයො. තත්ථ යස්මා පරතො හෙතුචතුක්කාදීනි තීණි චතුක්කානි අවිගතසම්පයුත්තඅඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයවසෙන වුත්තානි, තස්මා ඉධ තානි අපනෙත්වා අවසෙසානං වසෙන අවිජ්ජා සඞ්ඛාරස්ස චතුධා පච්චයොති වෙදිතබ්බො.

සඞ්ඛාරො විඤ්ඤාණස්ස සාධාරණෙහි ඡහි, කම්මාහාරපච්චයෙහි චාති අට්ඨධා පච්චයො. ඉධ පන තෙයෙව තයො අපනෙත්වා පඤ්චධා. විඤ්ඤාණං නාමස්ස සාධාරණෙහි ඡහි, ඉන්ද්‍රියාහාරාධිපතීහි චාති නවධා. ඉධ පන තයො අපනෙත්වා ඡධා. නාමං ඡට්ඨායතනස්ස සාධාරණෙහි ඡහි. කිඤ්චි පනෙත්ථ අධිපතිපච්චයෙන, කිඤ්චි ආහාරපච්චයාදීහීති අනෙකධා. ඉධ පන තෙයෙව තයො අපනෙත්වා තිධා චතුධා පඤ්චධා වා. ඡට්ඨායතනං ඵස්සස්ස යථා විඤ්ඤාණං නාමස්ස. එවං ඵස්සො වෙදනාය සාධාරණෙහි ඡහි ආහාරපච්චයෙන චාති සත්තධා. ඉධ පන තෙයෙව තයො අපනෙත්වා චතුධා. වෙදනා තණ්හාය සාධාරණෙහි ඡහි ඣානින්ද්‍රියපච්චයෙහි චාති අට්ඨධා. ඉධ පන තෙයෙව තයො අපනෙත්වා පඤ්චධා. තණ්හා උපාදානස්ස, යථා අවිජ්ජා සඞ්ඛාරස්ස. එවං උපාදානං භවස්ස සාධාරණෙහි ඡහි මග්ගපච්චයෙන චාති සත්තධා. ඉධ පන තෙයෙව තයො අපනෙත්වා චතුධා. භවො ජාතියා, යස්මා ජාතීති ඉධ සඞ්ඛතලක්ඛණං අධිප්පෙතං, තස්මා පරියායෙන උපනිස්සයපච්චයෙනෙව පච්චයො. තථා ජාති ජරාමරණස්සාති.

යෙ පන එවං වදන්ති – ‘‘ඉමස්මිං චතුක්කෙ සබ්බෙසම්පි සඞ්ඛාරාදීනං අවිජ්ජාදයො සහජාතපච්චයෙන පච්චයා හොන්ති. සහජාතපච්චයවසෙනෙව හි පඨමවාරො ආරද්ධො’’ති, තෙ භවාදීනං තථා අභාවං සෙසපච්චයානඤ්ච සම්භවං දස්සෙත්වා පටික්ඛිපිතබ්බා. න හි භවො ජාතියා සහජාතපච්චයො හොති, න ජාති ජරාමරණස්ස. යෙ චෙතෙසං සඞ්ඛාරාදීනං අවසෙසා පච්චයා වුත්තා, තෙපි සම්භවන්තියෙව. තස්මා න සක්කා ඡඩ්ඩෙතුන්ති. එවං තාව පඨමවාරෙ යං යත්ථ අඤ්ඤථා වුත්තං, අවුත්තඤ්චාපි යං යහිං, යඤ්ච යථා යස්ස පච්චයො හොති, තං වෙදිතබ්බං. දුතියවාරාදීසුපි එසෙව නයො.

අයං පන විසෙසො – දුතියවාරෙ ‘‘නාමපච්චයා ඵස්සො’’ති වත්වා සළායතනට්ඨානෙ න කිඤ්චි වුත්තං, තං කිමත්ථන්ති? පච්චයවිසෙසදස්සනත්ථඤ්චෙව මහානිදානදෙසනාසඞ්ගහත්ථඤ්ච. ඵස්සස්ස හි න කෙවලඤ්ච ඡට්ඨායතනමෙව පච්චයො, වෙදනාක්ඛන්ධාදයො පන තයො ඛන්ධාපි පච්චයායෙව. මහානිදානසුත්තන්තෙ චස්ස ‘‘අත්ථි ඉදප්පච්චයා ඵස්සොති ඉති පුට්ඨෙන සතා, ආනන්ද, අත්ථීතිස්ස වචනීයං. කිං පච්චයා ඵස්සොති? ඉති චෙ වදෙය්‍ය, නාමපච්චයා ඵස්සොති ඉච්චස්ස වචනීය’’න්ති (දී. නි. 2.96). එවං සළායතනං ඡඩ්ඩෙත්වා එකාදසඞ්ගිකො පටිච්චසමුප්පාදො වුත්තො. තස්මා ඉමස්ස පච්චයවිසෙසස්ස දස්සනත්ථං ඉමිස්සා ච මහානිදානසුත්තන්තදෙසනාය පරිග්ගහත්ථං දුතියවාරෙ ‘‘නාමපච්චයා ඵස්සො’’ති වත්වා සළායතනට්ඨානෙ න කිඤ්චි වුත්තන්ති. එස තාව දුතියවාරෙ විසෙසො.

තතියවාරෙ පන ''විඤ්ඤාණපච්චයා නාමරූප''න්ති සුත්තන්තභාජනීයෙ ආගතමෙව චතුත්ථමඞ්ගං වුත්තං, තං එකචිත්තක්ඛණිකත්තා පච්චයාකාරස්ස ඉධ අයුත්තන්ති චෙ? තං නායුත්තං. කස්මා? සකක්ඛණෙ පච්චයභාවතො. සචෙපි හි තත්ථ රූපං චිත්තක්ඛණතො උද්ධං තිට්ඨති, තථාපිස්ස තං විඤ්ඤාණං සකක්ඛණෙ පච්චයො හොති. කථං? පුරෙජාතස්ස තාව චිත්තසමුට්ඨානස්ස අඤ්ඤස්ස වා පච්ඡාජාතපච්චයෙන. වුත්තඤ්චෙතං ''පච්ඡාජාතා චිත්තචෙතසිකා ධම්මා පුරෙජාතස්ස ඉමස්ස කායස්ස පච්ඡාජාතපච්චයෙන පච්චයො''ති (පට්ඨා. 1.1.11). සහජාතස්ස පන චිත්තසමුට්ඨානස්ස නිස්සයපච්චයෙන පච්චයො. යථාහ ''චිත්තචෙතසිකා ධම්මා චිත්තසමුට්ඨානානං රූපානං නිස්සයපච්චයෙන පච්චයො''ති (පට්ඨා. 1.1.8).

යදි එවං, පුරිමවාරෙසු කස්මා එවං න වුත්තන්ති? රූපප්පවත්තිදෙසං සන්ධාය දෙසිතත්තා. අයඤ්හි පච්චයාකාරො රූපප්පවත්තිදෙසෙ කාමභවෙ ගබ්භසෙය්‍යකානඤ්චෙව අපරිපුණ්ණායතනඔපපාතිකානඤ්ච රූපාවචරදෙවානඤ්ච වසෙන දෙසිතො. තෙනෙවෙත්ථ ''නාමරූපපච්චයා සළායතන''න්ති අවත්වා ඡට්ඨායතනන්ති වුත්තං. තත්ථ නාමං හෙට්ඨා වුත්තනයමෙව. රූපං පන හදයරූපං වෙදිතබ්බං. තං පනෙතස්ස ඡට්ඨායතනස්ස නිස්සයපච්චයෙන චෙව පුරෙජාතපච්චයෙන චාති ද්විධා පච්චයො හොතීති එස තතියවාරෙ විසෙසො.

චතුත්ථවාරො පන යොනිවසෙන ඔපපාතිකානං, ආයතනවසෙන පරිපුණ්ණායතනානං, භවවසෙන කාමාවචරසත්තානං වසෙන වුත්තො. තෙනෙවෙත්ථ ''නාමරූපපච්චයා සළායතන''න්ති වුත්තං. තත්ථ නාමං ඡට්ඨායතනස්ස සහජාතාදීහි, චක්ඛායතනාදීනං පච්ඡාජාතපච්චයෙන. රූපෙ හදයරූපං ඡට්ඨායතනස්ස නිස්සයපච්චයපුරෙජාතපච්චයෙහි, චත්තාරි මහාභූතානි චක්ඛායතනාදීනං සහජාතනිස්සයඅත්ථිඅවිගතෙහි. යස්මා පනෙස එකචිත්තක්ඛණිකො පච්චයාකාරො, තස්මා එත්ථ සළායතනපච්චයාති අවත්වා ''ඡට්ඨායතනපච්චයා ඵස්සො''ති වුත්තොති අයං චතුත්ථවාරෙ විසෙසො.

එවමෙතෙසං නානාකරණං ඤත්වා පුන සබ්බෙස්වෙව තෙසු විසෙසෙන පඨමකා ද්වෙ වාරා අරූපභවෙ පච්චයාකාරදස්සනත්ථං වුත්තාති වෙදිතබ්බා. අරූපභවස්මිඤ්හි රූපෙන අසම්මිස්සානි පටිච්චසමුප්පාදඞ්ගානි පවත්තන්ති. තතියො රූපභවෙ පච්චයාකාරදස්සනත්ථං වුත්තො. රූපභවස්මිඤ්හි සතිපි රූපසම්මිස්සත්තෙ සළායතනං න පවත්තති. චතුත්ථො කාමභවෙ පච්චයාකාරදස්සනත්ථං වුත්තො. කාමභවස්මිඤ්හි සකලං සළායතනං පවත්තති. තතියො වා රූපභවෙ චෙව කාමභවෙ ච අපරිපුණ්ණායතනානං අකුසලප්පවත්තික්ඛණං සන්ධාය වුත්තො. චතුත්ථො වා කාමභවෙ

පරිපුණ්ණායතනානං. පඨමො වා සබ්බත්ථගාමිතං සන්ධාය වුත්තො. සො හි න කත්ථචි චිත්තප්පවත්තිදෙසෙ න පවත්තති. දුතියො පච්චයවිසෙසං සන්ධාය වුත්තො. එකාදසඞ්ගිකත්තඤ්හෙත්ථ ඵස්සස්ස ච නාමපච්චයත්තං පච්චයවිසෙසො. තතියො පුරිමයොනිද්වයං සන්ධාය වුත්තො. පුරිමාසු හි ද්වීසු යොනීසු සො සම්භවති, තත්ථ සදා සළායතනස්ස අසම්භවතො. චතුත්ථො පච්ඡිමයොනිද්වයං සන්ධාය වුත්තො. පච්ඡිමාසු හි සො ද්වීසු යොනීසු සම්භවති, තත්ථ සදා සළායතනස්ස සම්භවතොති.

එත්තාවතා ච යං වුත්තං චතූසුපි වාරෙසු –

> යං යත්ථ අඤ්ඤථා වුත්තං, අවුත්තඤ්චාපි යං යහිං;
> යං යථා පච්චයො යස්ස, තං සබ්බමුපලක්ඛයෙති.

ගාථාය අත්ථදීපනා කතා හොති.

> එතෙනෙවානුසාරෙන, සබ්බමෙතං නයං ඉතො;
> විසෙසො යො ච තං ඤඤ්ඤා, චතුක්කෙසු පරෙසුපි.

2. හෙතුචතුක්කං

244. තත්ථ යො තාව ඉධ වුත්තො නයො, සො සබ්බත්ථ පාකටොයෙව. විසෙසො පන එවං වෙදිතබ්බො – හෙතුචතුක්කෙ තාව අවිජ්ජා හෙතු අස්සාති **අවිජ්ජාහෙතුකො**. අවිජ්ජා අස්ස සහවත්තනතො යාවභඞ්ගා පවත්තිකා ගමිකාති වුත්තං හොති. ''අවිජ්ජාපච්චයා''ති ච එත්තාවතා සහජාතාදිපච්චයවසෙන සාධාරණතො සඞ්ඛාරස්ස අවිජ්ජා පච්චයොති දස්සෙත්වා, පුන ''අවිජ්ජාහෙතුකො''ති එතෙනෙව විසෙසතො අවිගතපච්චයතා දස්සිතා. **සඞ්ඛාරපච්චයා විඤ්ඤාණං සඞ්ඛාරහෙතුක**න්තිආදීසුපි එසෙව නයො.

කස්මා පන භවාදීසු හෙතුකග්ගහණං න කතන්ති? අවිගතපච්චයනියමාභාවතො අභාවතො ච අවිගතපච්චයස්ස. ''තත්ථ කතමො උපාදානපච්චයා භවො? ඨපෙත්වා උපාදානං වෙදනාක්ඛන්ධො සඤ්ඤාක්ඛන්ධො සඞ්ඛාරක්ඛන්ධො විඤ්ඤාණක්ඛන්ධො – අයං වුච්චති උපාදානපච්චයා භවො''ති වචනතො උපාදානපච්චයා චතුන්නං ඛන්ධානං ඉධ භවොති නාමං. සඞ්ඛාරක්ඛන්ධෙ ච ''ජාති ද්වීහි ඛන්ධෙහි සඞ්ගහිතා''තිආදිවචනතො (ධාතු. 71) ජාතිජරාමරණානි අන්තොගධානි.

තත්ථ යාව උපාදානං තාව ජාතිජරාමරණානං අනුපලබ්භනතො උපාදානං භවස්ස න නියමතො අවිගතපච්චයො හොති. ''යා තෙසං තෙසං ධම්මානං

ජාතී''ති ආදිවචනතො සඞ්ඛතලක්ඛණෙසු ජාතියා ජරාමරණසඞ්ඛාතස්ස භවස්ස ජාතික්ඛණමත්තෙයෙව අභාවතො අවිගතපච්චයභාවො න සම්භවති. තථා ජාතියා ජරාමරණක්ඛණෙ අභාවතො. උපනිස්සයපච්චයෙනෙව පන භවො ජාතියා. ජාති ජරාමරණස්ස පච්චයොති සබ්බථාපි අවිගතපච්චයනියමාභාවතො අභාවතො ච අවිගතපච්චයස්ස භවාදීසු හෙතුකග්ගහණං න කතන්ති වෙදිතබ්බං.

කෙචි පනාහු – ''භවො දුවිධෙනා''ති වචනතො උපපත්තිමිස්සකො භවො, න ච උපපත්තිභවස්ස උපාදානං අවිගතපච්චයො හොතීති ''උපාදානපච්චයා භවො උපාදානහෙතුකො''ති අවත්වා ''උපාදානපච්චයා භවො''ති වුත්තො. ඉධ පච්ඡින්නත්තා පරතොපි න වුත්තන්ති. තං ඉධ උපපත්තිමිස්සකස්ස භවස්ස අනධිප්පෙතත්තා අයුත්තං. අරූපක්ඛන්ධා හි ඉධ භවොති ආගතා.

භවපච්චයා ජාතීති එත්ථ ච ඨපෙත්වා ජාතිජරාමරණානි අවසෙසො භවො ජාතියා පච්චයොති වෙදිතබ්බො. කස්මා? ජාතිආදීනං ජාතියා අප්පච්චයත්තා. යදි එවං, ඨපෙත්වා ජාතිජරාමරණානි භවො ජාතියා පච්චයොති වත්තබ්බොති? ආම වත්තබ්බො, වත්තබ්බපදෙසාභාවතො පන න වුත්තො. දසමඞ්ගනිද්දෙසෙ හි උපාදානපච්චයසම්භූතො භවො වත්තබ්බො. එකාදසමඞ්ගනිද්දෙසෙ ජාති වත්තබ්බා. යො පන භවො ජාතියා පච්චයො, තස්ස වත්තබ්බපදෙසො නත්ථීති වත්තබ්බපදෙසාභාවතො න වුත්තො. අවුත්තොපි පන යුත්තිතො ගහෙතබ්බොති. **විඤ්ඤාණපච්චයා නාමරූපන්ති**ආදීසු ච විඤ්ඤාණාදීනං අවිගතපච්චයභාවසම්භවතො විඤ්ඤාණහෙතුකාදිවචනං කතන්ති එස හෙතුචතුක්කෙ විසෙසො.

3. සම්පයුත්තචතුක්කං

245. සම්පයුත්තචතුක්කෙපි අවිජ්ජාපච්චයාති එත්තාවතා සහජාතාදිපච්චයවසෙන සඞ්ඛාරස්ස අවිජ්ජාපච්චයතං දස්සෙත්වා පුන ''අවිජ්ජාසම්පයුත්තො''ති සම්පයුත්තපච්චයතා දස්සිතා. සෙසපදෙසුපි එසෙව නයො. යස්මා පන අරූපීනං ධම්මානං රූපධම්මෙහි සම්පයොගො නත්ථි, තස්මා විඤ්ඤාණපච්චයා නාමරූපන්තිආදීසු තතියචතුත්ථවාරපදෙසු ''විඤ්ඤාණසම්පයුත්තං නාම''න්තිආදිනා නයෙන යං ලබ්භති, තදෙව ගහිතන්ති එස සම්පයුත්තචතුක්කෙ විසෙසො.

4. අඤ්ඤමඤ්ඤචතුක්කං

246. අඤ්ඤමඤ්ඤචතුක්කෙපි අවිජ්ජාපච්චයාති සහජාතාදිපච්චයවසෙන සඞ්ඛාරස්ස අවිජ්ජාපච්චයතං දස්සෙත්වා ''සඞ්ඛාරපච්චයාපි අවිජ්ජා''ති අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයතා දස්සිතා. සෙසපදෙසුපි එසෙව නයො. යස්මා පන භවො

නිප්පදෙසො, උපාදානං සප්පදෙසං, සප්පදෙසධම්මො ච නිප්පදෙසධම්මස්ස පච්චයො හොති, න නිප්පදෙසධම්මො සප්පදෙසධම්මස්ස, තස්මා එත්ථ ''භවපච්චයාපි උපාදාන''න්ති න වුත්තං; හෙට්ඨා වා දෙසනාය පච්ඡින්නත්තා එවං න වුත්තං. යස්මා ච නාමරූපපච්චයා සළායතනං අත්ථි, සළායතනපච්චයා එකචිත්තක්ඛණෙ නාමරූපං නත්ථි, යස්ස සළායතනං අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයො භවෙය්‍ය, තස්මා චතුත්ථවාරෙ ''ඡට්ඨායතනපච්චයාපි නාමරූප''න්ති යං ලබ්භති තදෙව ගහිතන්ති එස අඤ්ඤමඤ්ඤචතුක්කෙ විසෙසො.

අවිජ්ජාමූලකනයමාතිකා.

සඞ්ඛාරාදිමූලකනයමාතිකා

247. ඉදානි **සඞ්ඛාරපච්චයා අවිජ්ජාති** සඞ්ඛාරමූලකනයො ආරද්ධො. තත්ථාපි යථා අවිජ්ජාමූලකෙ එවං චත්තාරි චතුක්කානි සොළස ච වාරා වෙදිතබ්බා. පඨමචතුක්කෙ පන පඨමවාරමෙව දස්සෙත්වා දෙසනා සංඛිත්තා. යථා චෙත්ථ එවං විඤ්ඤාණමූලකාදීසුපි. තත්ථ සබ්බෙස්වෙව තෙසු සඞ්ඛාරමූලකාදීසු අට්ඨසු නයෙසු ''සඞ්ඛාරපච්චයා අවිජ්ජා''තිආදිනා නයෙන සහජාතාදිපච්චයවසෙන අවිජ්ජාය සඞ්ඛාරාදිපච්චයතං දස්සෙත්වා පුන ''අවිජ්ජාපච්චයා සඞ්ඛාරා''තිආදිනා නයෙන එකචිත්තක්ඛණෙපි පච්චයාකාරචක්කස්ස පවත්ති දස්සිතා.

කස්මා පන භවමූලකා ජාතිජරාමරණමූලකා වා නයා න වුත්තා? කිං භවපච්චයා අවිජ්ජා න හොතීති? නො න හොති. ''සඞ්ඛාරපච්චයා අවිජ්ජා''ති එවමාදීසු පන වුච්චමානෙසු න කොචි භවපරියාපන්නො ධම්මො අවිජ්ජාය පච්චයො න වුත්තො. තස්මා අපුබ්බස්ස අඤ්ඤස්ස අවිජ්ජාපච්චයස්ස වත්තබ්බස්ස අභාවතො භවමූලකො නයො න වුත්තො. භවග්ගහණෙන ච අවිජ්ජාපි සඞ්ගහං ගච්ඡති. තස්මා ''භවපච්චයා අවිජ්ජා''ති වුච්චමානෙ ''අවිජ්ජාපච්චයා අවිජ්ජා''තිපි වුත්තං සියා. න ච එකචිත්තක්ඛණෙ අවිජ්ජා අවිජ්ජාය පච්චයො නාම හොති. තත්ථ පච්ඡින්නත්තාව ජාතිජරාමරණමූලකාපි නයා න ගහිතා. අපිච භවෙ ජාතිජරාමරණානිපි අන්තොගධානි. න චෙතානි එකචිත්තක්ඛණෙ අවිජ්ජාය පච්චයා හොන්තීති භවමූලකා ජාතිජරාමරණමූලකා වා නයා න වුත්තාති.

මාතිකාවණ්ණනා.

අකුසලනිද්දෙසවණ්ණනා

248-249. ඉදානි යථා හෙට්ඨා චිත්තුප්පාදකණ්ඩෙ කුසලත්තිකං ආදිං කත්වා නික්ඛිත්තමාතිකාය පටිපාටියා පඨමං කුසලං භාජිතං, තථා ඉධ මාතිකාය අනික්ඛිත්තත්තා පඨමං කුසලං අනාමසිත්වා ''අවිජ්ජාපච්චයා

සඞ්ඛාරො''ති අකුසලධම්මවසෙන මාතිකාය නික්ඛිත්තත්තා නික්ඛෙපපටිපාටියාව අවිජ්ජාදීනි පටිච්චසමුප්පාදඞ්ගානි භාජෙත්වා දස්සෙතුං **කතමෙ ධම්මා අකුසලා**තිආදිමාහ. තස්සත්ථො හෙට්ඨා චිත්තුප්පාදකණ්ඩෙ (ධ. ස. අට්ඨ. 365) වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බො. යස්මා පන එකචිත්තක්ඛණෙ තණ්හාය ච කාමුපාදානස්ස ච සම්භවො නත්ථි, තස්මා යං එත්ථ තණ්හාපච්චයා උපාදානං ලබ්භති, තදෙව දස්සෙතුං **දිට්ඨි දිට්ඨිගත**න්තිආදි වුත්තං.

භවනිද්දෙසෙ ච යස්මා උපාදානං සඞ්ඛාරක්ඛන්ධෙ සඞ්ගහං ගච්ඡති, තස්මා ''ඨපෙත්වා උපාදානං වෙදනාක්ඛන්ධො සඤ්ඤාක්ඛන්ධො සඞ්ඛාරක්ඛන්ධො විඤ්ඤාණක්ඛන්ධො''ති වුත්තං. එවඤ්හි වුච්චමානෙ උපාදානස්ස උපාදානපච්චයත්තං ආපජ්ජෙය්‍ය. න ච තදෙව තස්ස පච්චයො හොති. ජාතිආදිනිද්දෙසෙසු යස්මා එතෙ අරූපධම්මානං ජාතිආදයො, තස්මා ''ඛණ්ඩිච්චං, පාලිච්චං, වලිත්තචතා, චුති, චවනතා''ති න වුත්තං.

250. එවං පඨමවාරං නිට්ඨපෙත්වා පුන දුතියවාරෙ යස්මිං සමයෙ පඨමවාරෙන පච්චයාකාරො දස්සිතො, තස්මිංයෙව සමයෙ අපරෙනපි නයෙන පච්චයාකාරං දස්සෙතුං විසුං සමයවවත්ථානවාරං අවත්වා **තස්මිං සමයෙ අවිජ්ජාපච්චයා සඞ්ඛාරො**තිආදිනාව නයෙන දෙසනා කතා. තත්ථ **ඨපෙත්වා ඵස්ස**න්ති ඉදං යස්මා ඵස්සොපි නාමපරියාපන්නො, තස්මා ඵස්සස්ස නාමතො නීහරණත්ථං වුත්තං.

252. තතියවාරෙ යස්ස චිත්තසමුට්ඨානරූපස්ස විඤ්ඤාණං පච්චයො, තස්මිං පවත්තමානෙ යස්මා තෙනුපත්ථද්ධානං චක්ඛායතනාදීනං උපචිතත්තං පඤ්ඤායති, තස්මා **චක්ඛායතනස්ස උපචයො**තිආදි වුත්තං. යස්මා ච කම්මජරූපස්සපි තස්මිං සමයෙ වත්තමානස්ස විඤ්ඤාණං පච්ඡාජාතපච්චයෙන පච්චයො හොති, තස්මාපි එවං වුත්තං. තත්ථ කිඤ්චාපි කම්මජං චිත්තසමුට්ඨානන්ති ද්වෙව සන්තතියො ගහිතා, ඉතරාපි පන ද්වෙ සන්තතියො ගහෙතබ්බා. තාසම්පි හි විඤ්ඤාණං පච්චයො හොතියෙව.

254. චතුත්ථවාරෙ පන යස්මා එකචිත්තක්ඛණෙපි මහාභූතරූපපච්චයා චක්ඛායතනාදීනි, හදයරූපපච්චයා ඡට්ඨායතනං, නාමපච්චයා ච පච්ඡාජාතසහජාතාදිවසෙන යථානුරූපං සබ්බානිපි පවත්තන්ති, තස්මා **තත්ථ කතමං නාමරූපපච්චයා සළායතනං? චක්ඛායතන**න්තිආදි වුත්තං.

256. දුතියචතුක්කෙ සබ්බං උත්තානමෙව.

264. තතියචතුක්කෙ යස්ස සම්පයුත්තපච්චයභාවො න හොති, යස්ස ච හොති, තං විසුං විසුං දස්සෙතුං **ඉදං වුච්චති විඤ්ඤාණපච්චයා නාමරූපං විඤ්ඤාණසම්පයුත්තං නාම**න්තිආදි වුත්තං.

272. චතුත්ථචතුක්කෙ ඵස්සපච්චයා නාමනිද්දෙසෙ කිඤ්චාපි ''ඨපෙත්වා ඵස්සං වෙදනාක්ඛන්ධො...පෙ.... විඤ්ඤාණක්ඛන්ධො – ඉදං වුච්චති ඵස්සපච්චයා නාම''න්ති න වුත්තං, තථාපි අනන්තරාතීතපදනිද්දෙසෙ ''ඨපෙත්වා ඵස්සං වෙදනාක්ඛන්ධො...පෙ.... විඤ්ඤාණක්ඛන්ධො''ති වුත්තත්තා අවුත්තම්පි තං වුත්තමෙව හොති. යදෙව හි නාමං ඵස්සස්ස පච්චයො, ඵස්සොපි තස්සෙව පච්චයොති.

යථා චායං චතුචතුක්කො සොළසවාරප්පභෙදො අවිජ්ජාමූලකො පඨමනයො එතස්මිං පඨමාකුසලචිත්තෙ පකාසිතො, එවං සඞ්ඛාරමූලකාදයො අට්ඨ නයාපි වෙදිතබ්බා. පාළි පන සංඛිත්තා. එවමෙව තස්මිං පඨමාකුසලචිත්තෙයෙව නව නයා, ඡත්තිංස චතුක්කානි, චතුචත්තාලීසාධිකඤ්ච වාරසතං හොතීති වෙදිතබ්බං.

280. ඉදානි ඉමිනාව නයෙන සෙසාකුසලචිත්තෙසුපි පච්චයාකාරං දස්සෙතුං **කතමෙ ධම්මා අකුසලා**තිආදි ආරද්ධං. තත්ථ යස්මා දිට්ඨිවිප්පයුත්තෙසු තණ්හාපච්චයා උපාදානං නත්ථි, තස්මා උපාදානට්ඨානෙ උපාදානං විය දළ්හනිපාතිනා අධිමොක්ඛෙන පදං පූරිතං. දොමනස්සසහගතෙසු ච යස්මා වෙදනාපච්චයා තණ්හාපි නත්ථි, තස්මා තණ්හාට්ඨානෙ තණ්හා විය බලවකිලෙසෙන පටිඝෙන පදං පූරිතං. උපාදානට්ඨානෙ අධිමොක්ඛෙනෙව. විචිකිච්ඡාසම්පයුත්තෙ පන යස්මා සන්නිට්ඨානාභාවතො අධිමොක්ඛොපි නත්ථි, තස්මා තණ්හාට්ඨානෙ බලවකිලෙසභූතාය විචිකිච්ඡාය පදං පූරිතං. උපාදානට්ඨානං පරිහීනමෙව. උද්ධච්චසම්පයුත්තෙ පන යස්මා අධිමොක්ඛො අත්ථි, තස්මා තණ්හාට්ඨානෙ බලවකිලෙසෙන උද්ධච්චෙන පදං පූරිතං. උපාදානට්ඨානෙ අධිමොක්ඛෙනෙව. සබ්බත්ථෙව ච විසෙසමත්තං දස්සෙත්වා පාළි සංඛිත්තා. යො චායං විසෙසො දස්සිතො, තත්ථ කෙවලං අධිමොක්ඛනිද්දෙසොව අපුබ්බො. සෙසං හෙට්ඨා ආගතමෙව.

අධිමොක්ඛනිද්දෙසෙ පන අධිමුච්චනවසෙන **අධිමොක්ඛො**. අධිමුච්චති වා තෙන ආරම්මණෙ චිත්තං නිබ්බිචිකිච්ඡතාය සන්නිට්ඨානං ගච්ඡතීති **අධිමොක්ඛො**. අධිමුච්චනාකාරො **අධිමුච්චනා**. තස්ස චිත්තස්ස, තස්මිං වා ආරම්මණෙ අධිමුත්තත්තාති **තදධිමුත්තතා**. සබ්බචිත්තෙසු ච පඨමචිත්තෙ වුත්තනයෙනෙව නයචතුක්කවාරප්පභෙදො වෙදිතබ්බො. කෙවලඤ්හි විචිකිච්ඡාසම්පයුත්තෙ උපාදානමූලකස්ස නයස්ස අභාවා අට්ඨ නයා, ද්වත්තිංස චතුක්කානි, අට්ඨවීසාධිකඤ්ච වාරසතං හොතීති.

අකුසලනිද්දෙසවණ්ණනා.

කුසලනිද්දෙසවණ්ණනා

292. ඉදානි ඉමිනාව නයෙන කුසලචිත්තාදීසුපි පච්චයාකාරං දස්සෙතුං **කතමෙ ධම්මා කුසලා**තිආදි ආරද්ධං. යථා පන අකුසලෙ පඨමං මාතිකං නික්ඛිපිත්වා පච්ඡා නිද්දෙසො කතො, න තථා ඉධ. කස්මා? අප්පනාවාරෙ නානත්තසම්භවතො. ලොකියකුසලාදීසු හි තෙසං ධම්මානං දුක්ඛසච්චපරියාපන්නත්තා ''එවමෙතස්ස කෙවලස්ස දුක්ඛක්ඛන්ධස්සා''ති අප්පනා හොති, ලොකුත්තරකුසලාදීසු ''එවමෙතෙසං ධම්මාන''න්ති. තස්මා එත්ථ සාධාරණතො මාතිකං ඨපෙතුං න සක්කාති පාටියෙක්කං තෙසං තෙසං කුසලාදීනං මාතිකං උද්දිසිත්වාව නිද්දෙසො කතොති.

තත්ථ යස්මා එකචිත්තක්ඛණෙ කුසලසඞ්ඛාරෙන සද්ධිං අවිජ්ජා නත්ථි, තස්මා තං අවත්වා, අවිජ්ජා විය අකුසලානං, කුසලානං මූලතො කුසලමූලං, තණ්හුපාදානානඤ්ච අභාවතො තණ්හාට්ඨානෙ තණ්හා විය ආරම්මණෙ අජ්ඣොගාළ්හො පසාදො, උපාදානට්ඨානෙ උපාදානං විය දළ්හනිපාතී නාම අධිමොක්ඛො වුත්තො. සෙසං හෙට්ඨා වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බන්ති.

කුසලනිද්දෙසවණ්ණනා.

අබ්‍යාකතනිද්දෙසවණ්ණනා

306. අබ්‍යාකතං හෙට්ඨා චිත්තුප්පාදකණ්ඩෙ ආගතපටිපාටියාව විභත්තං. සබ්බවාරෙසු ච අවිජ්ජාමූලකා නයා පරිහීනා. කස්මා? අවිජ්ජාට්ඨානෙ ඨපෙතබ්බස්ස අභාවතො. කුසලචිත්තෙසු හි අවිජ්ජාට්ඨානෙ ඨපෙතබ්බං කුසලමූලං අත්ථි, චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීසු නත්ථි. සහෙතුකෙසු පන කිඤ්චාපි අත්ථි, එවං සන්තෙපි ඉධ පච්ඡින්නත්තා තත්ථ න ගහිතං. පඤ්චවිඤ්ඤාණසොතෙ සොතපතිතාව හුත්වා දෙසනා කතාති වෙදිතබ්බා.

විසෙසතො පනෙත්ථ චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීසු තණ්හාට්ඨානං උපාදානට්ඨානඤ්ච පරිහීනං. කස්මා? තණ්හාට්ඨානාරහස්ස බලවධම්මස්ස අභාවා අධිමොක්ඛරහිතත්තා ච. සෙසාහෙතුකෙසු තණ්හාට්ඨානමෙව පරිහීනං. සහෙතුකෙසු පසාදසබ්භාවතො තණ්හාට්ඨානෙ පසාදෙන පදං පූරිතං. එවමෙත්ථ කුසලාකුසලවිපාකෙසු චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීසු සඞ්ඛාරවිඤ්ඤාණනාමඡට්ඨායතනඵස්සවෙදනාමූලකා ඡ ඡ, සෙසාහෙතුකෙසු අධිමොක්ඛමූලකෙන සද්ධිං සත්ත සත්ත, සහෙතුකෙසු පසාදමූලකෙන සද්ධිං අට්ඨ අට්ඨ නයා වෙදිතබ්බා.

තත්ථ චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීසුපි චතුන්නම්පි චතුක්කානං ආදිවාරොව වුත්තො. දුතියවාරො පච්චයවිසෙසට්ඨෙන ලබ්භමානොපි න වුත්තො. තතියචතුත්ථවාරා අසම්භවතොයෙව. රූපමිස්සකා හි තෙ, න ච චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනි රූපං සමුට්ඨාපෙන්ති. යථා ච පඨමචතුක්කෙ ද්වෙ වාරා ලබ්භන්ති, එවං සෙසචතුක්කෙසුපි. තස්මා පඨමචතුක්කෙ දුතියවාරො, සෙසචතුක්කෙසු ච ද්වෙ ද්වෙ වාරා අවුත්තාපි වුත්තාව හොන්තීති වෙදිතබ්බා. සෙසාහෙතුකාබ්‍යාකතෙ සබ්බචතුක්කෙසු සබ්බෙපි වාරා ලබ්භන්ති. ඉධ පච්ඡින්නත්තා පන පරතො න ගහිතා. සොතපතිතාව හුත්වා දෙසනා කතාති. සෙසසහෙතුකවිපාකෙසුපි එසෙව නයො අඤ්ඤත්‍ර අරූපාවචරවිපාකා. අරූපාවචරවිපාකස්මිඤ්හි වාරද්වයමෙව ලබ්භතීති.

අබ්‍යාකතනිද්දෙසවණ්ණනා.

අවිජ්ජාමූලකකුසලනිද්දෙසවණ්ණනා

334. ඉදානි අපරෙන පරියායෙන එකචිත්තක්ඛණෙ පච්චයාකාරං දස්සෙතුං පුන **කතමෙ ධම්මා කුසලා**තිආදි ආරද්ධං. තත්ථ **අවිජ්ජාපච්චයා**ති උපනිස්සයපච්චයතං සන්ධාය වුත්තං. තෙනෙව නිද්දෙසවාරෙ ''තත්ථ කතමා අවිජ්ජා''ති අවිභජිත්වා ''තත්ථ කතමො අවිජ්ජාපච්චයා සඞ්ඛාරො''ති විභත්තං. කුසලචෙතනාසඞ්ඛාතො හි සඞ්ඛාරොයෙව තස්මිං සමයෙ චිත්තෙන සහජාතො හොති, න අවිජ්ජා.

තත්ථ ලොකියකුසලස්ස හෙට්ඨා සුත්තන්තභාජනීයෙ වුත්තනයෙනෙව අවිජ්ජා පච්චයො හොති. යස්මා පන අප්පහීනාවිජ්ජො අවිජ්ජාය පහානත්ථං ලොකුත්තරං භාවෙති, තස්මා තස්සාපි සමතික්කමවසෙන පච්චයො හොති. අවිජ්ජාවතොයෙව හි කුසලායූහනං හොති, න ඉතරස්ස. තත්ථ තෙභූමකකුසලෙ සම්මොහවසෙනපි සමතික්කමභාවනාවසෙනපි ආයූහනං ලබ්භති; ලොකුත්තරෙ සමුච්ඡෙදභාවනාවසෙනාති. සෙසං වුත්තනයමෙව.

අයං පන විසෙසො – යථා හෙට්ඨා එකෙකකුසලෙ චතුන්නං චතුක්කානං වසෙන නව සොළසකා ලද්ධා, තථා ඉධ න ලබ්භන්ති. කස්මා? අවිජ්ජාය අවිගතසම්පයුත්තඅඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයාභාවතො. උපනිස්සයවසෙන පනෙත්ථ පඨමචතුක්කමෙව ලබ්භති. තම්පි පඨමවාරමෙව දස්සෙත්වා සංඛිත්තං. නීහරිත්වා පන දස්සෙතබ්බන්ති.

අවිජ්ජාමූලකකුසලනිද්දෙසවණ්ණනා.

කුසලමූලකවිපාකනිද්දෙසවණ්ණනා

343. ඉදානි අබ්‍යාකතෙසුපි අපරෙනෙව නයෙන පච්චයාකාරං දස්සෙතුං **කතමෙ ධම්මා අබ්‍යාකතා**තිආදි ආරද්ධං. තත්ථ **කුසලමූලපච්චයා**ති ඉදම්පි උපනිස්සයපච්චයතං සන්ධාය වුත්තං. කුසලවිපාකස්ස හි කුසලමූලං, අකුසලවිපාකස්ස ච අකුසලමූලං උපනිස්සයපච්චයො හොති; නානාක්ඛණිකකම්මපච්චයෙ පන වත්තබ්බමෙව නත්ථි. තස්මා එස උපනිස්සයපච්චයෙන චෙව නානාක්ඛණිකකම්මපච්චයෙන ච පච්චයො හොති. තෙනෙව නිද්දෙසවාරෙ ''තත්ථ කතමං කුසලමූල''න්ති අවිභජිත්වා ''තත්ථ කතමො කුසලමූලපච්චයා සඞ්ඛාරො''ති විභත්තං. අකුසලවිපාකෙපි එසෙව නයො.

අවිජ්ජාමූලකකුසලනිද්දෙසෙ විය ච ඉමස්මිම්පි විපාකනිද්දෙසෙ පඨමං පච්චයචතුක්කමෙව ලබ්භති. තම්පි පඨමවාරං දස්සෙත්වා සංඛිත්තං. තස්මා එකෙකස්මිං විපාකචිත්තෙ එකමෙකස්සෙව චතුක්කස්ස වසෙන කුසලමූලමූලකෙ අකුසලමූලමූලකෙ ච නයෙ වාරප්පභෙදො වෙදිතබ්බො. කිරියාධම්මානං පන යස්මා නෙව අවිජ්ජා න කුසලාකුසලමූලානි උපනිස්සයපච්චයතං ලභන්ති, තස්මා කිරියවසෙන පච්චයාකාරො න වුත්තොති.

එවමෙස –

අකුසලකුසලාබ්‍යාකත-ධම්මෙසු අනෙකභෙදතො වත්වා;
කුසලාකුසලානං පන, විපාකෙ ච උපනිස්සයවසෙන.

පුන එකධාව වුත්තො, වාදිප්පවරෙන පච්චයාකාරො;
ධම්මප්පච්චයභෙදෙ, ඤාණස්ස පභෙදජනනත්ථං.

පරියත්තිසවනචින්තන-පටිපත්තික්කමවිවජ්ජිතානඤ්ච;
යස්මා ඤාණපභෙදො, න කදාචිපි හොති එතස්මිං.

පරියත්තිසවනචින්තන-පටිපත්තික්කමතො සදා ධීරො;
තත්ථ කයිරා න හඤ්ඤං, කරණීයතරං තතො අත්ථීති.

අයං පන පච්චයාකාරො සුත්තන්තඅභිධම්මභාජනීයවසෙන ද්වෙපරිවට්ටමෙව නීහරිත්වා භාජෙත්වා දස්සිතො හොති.

අභිධම්මභාජනීයවණ්ණනා.

සම්මොහවිනොදනියා විභඞ්ගට්ඨකථාය

පටිච්චසමුප්පාදවිභඞ්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

7. සතිපට්ඨානවිභඞ්ගො

1. සුත්තන්තභාජනීයං උද්දෙසවාරවණ්ණනා

355. ඉදානි තදනන්තරෙ සතිපට්ඨානවිභඞ්ගෙ **චත්තාරොති** ගණනපරිච්ඡෙදො. තෙන න තතො හෙට්ඨා න උද්ධන්ති සතිපට්ඨානපරිච්ඡෙදං දීපෙති. **සතිපට්ඨානාති** තයො සතිපට්ඨානා – සතිගොචරොපි, තිධා පටිපන්නෙසු සාවකෙසු සත්ථුනො පටිඝානුනයවීතිවත්තතාපි, සතිපි. ‘‘චතුන්නං, භික්ඛවෙ, සතිපට්ඨානානං සමුදයඤ්ච අත්ථඞ්ගමඤ්ච දෙසෙස්සාමි. තං සුණාථ…පෙ…. කො ච, භික්ඛවෙ, කායස්ස සමුදයො? ආහාරසමුදයා කායස්ස සමුදයො’’තිආදීසු (සං. නි. 5.408) හි සතිගොචරො සතිපට්ඨානන්ති වුච්චති. තථා ‘‘කායො උපට්ඨානං, නො සති. සති උපට්ඨානඤ්චෙව සති චා’’තිආදීසු (පටි. ම. 3.35). තස්සත්ථො – පතිට්ඨාති අස්මින්ති පට්ඨානං. කා පතිට්ඨාති? සති. සතියා පට්ඨානං **සතිපට්ඨානං,** පධානං ඨානන්ති වා පට්ඨානං; සතියා පට්ඨානං සතිපට්ඨානං හත්ථිට්ඨානඅස්සට්ඨානාදීනි විය.

‘‘තයො සතිපට්ඨානා යදරියො සෙවති, යදරියො සෙවමානො සත්ථා ගණං අනුසාසිතුමරහතී’’ති (ම. නි. 3.304, 311) එත්ථ තිධා පටිපන්නෙසු සාවකෙසු සත්ථුනො පටිඝානුනයවීතිවත්තතා සතිපට්ඨානන්ති වුත්තා. තස්සත්ථො – පට්ඨපෙතබ්බතො පට්ඨානං, පවත්තයිතබ්බතොති අත්ථො. කෙන පට්ඨපෙතබ්බතොති? සතියා; සතියා පට්ඨානං සතිපට්ඨානං. ‘‘චත්තාරො සතිපට්ඨානා භාවිතා බහුලීකතා සත්ත බොජ්ඣඞ්ගෙ පරිපූරෙන්තී’’තිආදීසු (ම. නි. 3.147) පන සතියෙව සතිපට්ඨානන්ති වුච්චති. තස්සත්ථො – පතිට්ඨාතීති පට්ඨානං, උපට්ඨාති ඔක්කන්දිත්වා පක්ඛන්දිත්වා පවත්තතීති අත්ථො; සතියෙව පට්ඨානට්ඨෙන සතිපට්ඨානං; අථවා සරණට්ඨෙන සති, උපට්ඨානට්ඨෙන පට්ඨානං. ඉති සති ච සා පට්ඨානඤ්චාතිපි සතිපට්ඨානං. ඉදමිධ අධිප්පෙතං. යදි එවං, කස්මා සතිපට්ඨානාති බහුවචනං කතන්ති? සතියා බහුත්තා; ආරම්මණභෙදෙන හි බහුකා තා සතියොති.

කස්මා පන භගවතා චත්තාරොව සතිපට්ඨානා වුත්තා, අනූනා අනධිකාති? වෙනෙය්‍යහිතත්තා. තණ්හාචරිතදිට්ඨිචරිතසමථයානිකවිපස්සනායානිකෙසු හි මන්දතික්ඛවසෙන ද්විධා පවත්තෙසු මන්දස්ස තණ්හාචරිතස්ස ඔළාරිකං කායානුපස්සනාසතිපට්ඨානං විසුද්ධිමග්ගො, තික්ඛස්ස සුඛුමං වෙදනානුපස්සනාසතිපට්ඨානං. දිට්ඨිචරිතස්සපි මන්දස්ස නාතිප්පභෙදගතං චිත්තානුපස්සනාසතිපට්ඨානං විසුද්ධිමග්ගො, තික්ඛස්ස අතිප්පභෙදගතං ධම්මානුපස්සනාසතිපට්ඨානං. සමථයානිකස්ස ච මන්දස්ස අකිච්ඡෙන අධිගන්තබ්බනිමිත්තං පඨමං සතිපට්ඨානං විසුද්ධිමග්ගො, තික්ඛස්ස

ඔළාරිකාරම්මණෙ අසණ්ඨහනතො දුතියං. විපස්සනායානිකස්සාපි මන්දස්ස නාතිප්පභෙදගතාරම්මණං තතියං, තික්ඛස්ස අතිප්පභෙදගතාරම්මණං චතුත්ථං. ඉති චත්තාරොව වුත්තා, අනූනා අනධිකාති.

සුභසුඛනිච්චඅත්තභාවවිපල්ලාසප්පහානත්ථං වා. කායො හි අසුභො. තත්ථ සුභවිපල්ලාසවිපල්ලත්ථා සත්තා. තෙසං තත්ථ අසුභභාවදස්සනෙන තස්ස විපල්ලාසස්ස පහානත්ථං පඨමං සතිපට්ඨානං වුත්තං. සුඛං, නිච්චං, අත්තාති ගහිතෙසුපි ච වෙදනාදීසු වෙදනා දුක්ඛා, චිත්තං අනිච්චං, ධම්මා අනත්තා. එතෙසු ච සුඛනිච්චඅත්තභාවවිපල්ලාසවිපල්ලත්ථා සත්තා. තෙසං තත්ථ දුක්ඛාදිභාවදස්සනෙන තෙසං විපල්ලාසානං පහානත්ථං සෙසානි තීණි වුත්තානීති. එවං සුභසුඛනිච්චඅත්තභාවවිපල්ලාසප්පහානත්ථං වා චත්තාරොව වුත්තා අනූනා අනධිකාති වෙදිතබ්බා. න කෙවලඤ්ච විපල්ලාසපහානත්ථමෙව, අථ ඛො චතුරොඝයොගාසවගන්ථඋපාදානඅගතිප්පහානත්ථම්පි චතුබ්බිධාහාරපරිඤ්ඤත්ථඤ්ච චත්තාරොව වුත්තාති වෙදිතබ්බා. අයං තාව පකරණනයො.

අට්ඨකථායං පන ‘‘සරණවසෙන චෙව එකත්තසමොසරණවසෙන ච එකමෙව සතිපට්ඨානං ආරම්මණවසෙන චත්තාරොති එතදෙව වුත්තං. යථා හි චතුද්වාරෙ නගරෙ පාචීනතො ආගච්ඡන්තා පාචීනදිසාය උට්ඨානකං භණ්ඩං ගහෙත්වා පාචීනද්වාරෙන නගරමෙව පවිසන්ති, දක්ඛිණතො, පච්ඡිමතො, උත්තරතො ආගච්ඡන්තා උත්තරදිසාය උට්ඨානකං භණ්ඩං ගහෙත්වා උත්තරද්වාරෙන නගරමෙව පවිසන්ති, එවං සම්පදමිදං වෙදිතබ්බං. නගරං විය හි නිබ්බානමහානගරං, ද්වාරං විය අට්ඨඞ්ගිකො ලොකුත්තරමග්ගො. පාචීනදිසාදයො විය කායාදයො.

යථා පාචීනතො ආගච්ඡන්තා පාචීනදිසාය උට්ඨානකං භණ්ඩං ගහෙත්වා පාචීනද්වාරෙන නගරමෙව පවිසන්ති, එවං කායානුපස්සනාමුඛෙන ආගච්ඡන්තා චුද්දසවිධෙන කායානුපස්සනං භාවෙත්වා කායානුපස්සනාභාවනානුභාවනිබ්බත්තෙන අරියමග්ගෙන එකං නිබ්බානමෙව ඔසරන්ති. යථා දක්ඛිණතො ආගච්ඡන්තා දක්ඛිණදිසාය උට්ඨානකං භණ්ඩං ගහෙත්වා දක්ඛිණද්වාරෙන නගරමෙව පවිසන්ති, එවං වෙදනානුපස්සනාමුඛෙන ආගච්ඡන්තා නවවිධෙන වෙදනානුපස්සනං භාවෙත්වා වෙදනානුපස්සනාභාවනානුභාවනිබ්බත්තෙන අරියමග්ගෙන එකං නිබ්බානමෙව ඔසරන්ති. යථා පච්ඡිමතො ආගච්ඡන්තා පච්ඡිමදිසාය උට්ඨානකං භණ්ඩං ගහෙත්වා පච්ඡිමද්වාරෙන නගරමෙව පවිසන්ති, එවං චිත්තානුපස්සනාමුඛෙන ආගච්ඡන්තා සොළසවිධෙන චිත්තානුපස්සනං භාවෙත්වා චිත්තානුපස්සනාභාවනානුභාවනිබ්බත්තෙන අරියමග්ගෙන එකං නිබ්බානමෙව ඔසරන්ති. යථා උත්තරතො ආගච්ඡන්තා උත්තරදිසාය

උට්ඨානකං භණ්ඩං ගහෙත්වා උත්තරද්වාරෙන නගරමෙව පවිසන්ති, එවං ධම්මානුපස්සනාමුඛෙන ආගච්ඡන්තා පඤ්චවිධෙන ධම්මානුපස්සනං භාවෙත්වා ධම්මානුපස්සනාභාවනානුභාවනිබ්බත්තෙන අරියමග්ගෙන එකං නිබ්බානමෙව ඔසරන්තීති. එවං සරණවසෙන චෙව එකත්තසමොසරණවසෙන ච එකමෙව සතිපට්ඨානං ආරම්මණවසෙන චත්තාරොති වුත්තාති වෙදිතබ්බා.

ඉධ භික්ඛූති එත්ථ කිඤ්චාපි භගවතා දෙවලොකෙ නිසීදිත්වා අයං සතිපට්ඨානවිභඞ්ගො කථිතො, එකභික්ඛුපි තත්ථ භගවතො සන්තිකෙ නිසින්නකො නාම නත්ථි. එවං සන්තෙපි යස්මා ඉමෙ චත්තාරො සතිපට්ඨානෙ භික්ඛූ භාවෙන්ති, භික්ඛුගොචරා හි එතෙ, තස්මා ඉධ භික්ඛූති ආලපති. කිං පනෙතෙ සතිපට්ඨානෙ භික්ඛූයෙව භාවෙන්ති, න භික්ඛුනීආදයොති? භික්ඛුනීආදයොපි භාවෙන්ති. භික්ඛූ පන අග්ගපරිසා. ඉති අග්ගපරිසත්තා ඉධ භික්ඛූති ආලපති. පටිපත්තියා වා භික්ඛුභාවදස්සනතො එවමාහ. යො හි ඉමං පටිපත්තිං පටිපජ්ජති, සො භික්ඛු නාම හොති. පටිපන්නකො හි දෙවො වා හොතු මනුස්සො වා, භික්ඛූති සඞ්ඛං ගච්ඡතියෙව. යථාහ –

> ‘‘අලඞ්කතො චෙපි සමඤ්චරෙය්‍ය,
> සන්තො දන්තො නියතො බ්‍රහ්මචාරී;
> සබ්බෙසු භූතෙසු නිධාය දණ්ඩං,
> සො බ්‍රාහ්මණො සො සමණො ස භික්ඛූ’’ති. (ධ. ප. 142);

කායානුපස්සනාඋද්දෙසවණ්ණනා

අජ්ඣත්තන්ති නියකජ්ඣත්තං අධිප්පෙතං. තස්මා **අජ්ඣත්තං කායෙති** අත්තනො කායෙති අත්ථො. තත්ථ **කායෙති** රූපකායෙ. රූපකායො හි ඉධ අඞ්ගපච්චඞ්ගානං කෙසාදීනඤ්ච ධම්මානං සමූහට්ඨෙන, හත්ථිකායඅස්සකායරථකායාදයො විය, කායොති අධිප්පෙතො. යථා ච සමූහට්ඨෙන එවං කුච්ඡිතානං ආයට්ඨෙන. කුච්ඡිතානඤ්හි පරමජෙගුච්ඡානං සො ආයොතිපි **කායො. ආයොති** උප්පත්තිදෙසො. තත්‍රායං වචනත්ථො – ආයන්ති තතොති ආයො. කෙ ආයන්ති? කුච්ඡිතා කෙසාදයො. ඉති කුච්ඡිතානං කෙසාදීනං ආයොති කායො.

කායානුපස්සීති කායං අනුපස්සනසීලො, කායං වා අනුපස්සමානො **කායෙති** ච වත්වාපි පුන **කායානුපස්සීති** දුතියං කායග්ගහණං අසම්මිස්සතො වවත්ථානඝනවිනිබ්භොගාදිදස්සනත්ථං කතන්ති වෙදිතබ්බං. තෙන න කායෙ වෙදනානුපස්සී චිත්තධම්මානුපස්සී වා; අථ ඛො කායෙ කායානුපස්සී යෙවාති කායසඞ්ඛාතෙ වත්ථුස්මිං කායානුපස්සනාකාරස්සෙව දස්සනෙන අසම්මිස්සතො වවත්ථානං දස්සිතං හොති. තථා න කායෙ

අඞ්ගපච්චඞ්ගවිනිමුත්තඑකධම්මානුපස්සී, නාපි කෙසලොමාදිවිනිමුත්තඉත්ථිපුරිසානුපස්සී. යොපි චෙත්ථ කෙසලොමාදිකො භූතුපාදායසමූහසඞ්ඛාතො කායො, තත්ථාපි න භූතුපාදායවිනිමුත්තඑකධම්මානුපස්සී; අථ ඛො රථසම්භාරානුපස්සකො විය අඞ්ගපච්චඞ්ගසමූහානුපස්සී, නගරාවයවානුපස්සකො විය කෙසලොමාදිසමූහානුපස්සී, කදලික්ඛන්ධපත්තවට්ටිවිනිභුඤ්ජකො විය රිත්තමුට්ඨිවිනිවෙඨකො විය ච භූතුපාදායසමූහානුපස්සීයෙවාති නානප්පකාරතො සමූහවසෙන කායසඞ්ඛාතස්ස වත්ථුනො දස්සනෙන ඝනවිනිබ්භොගො දස්සිතො හොති. න හෙත්ථ යථාවුත්තසමූහවිනිමුත්තො කායො වා ඉත්ථී වා පුරිසො වා අඤ්ඤො වා කොචි ධම්මො දිස්සති. යථාවුත්තධම්මසමූහමත්තෙයෙව පන තථා තථා සත්තා මිච්ඡාභිනිවෙසං කරොන්ති. තෙනාහු පොරාණා –

> ‘‘යං පස්සති න තං දිට්ඨං, යං දිට්ඨං තං න පස්සති;
> අපස්සං බජ්ඣතෙ මූළ්හො, බජ්ඣමානො න මුච්චතී’’ති.

ඝනවිනිබ්භොගාදිදස්සනත්ථන්ති වුත්තං. ආදිසද්දෙන චෙත්ථ අයම්පි අත්ථො වෙදිතබ්බො – අයඤ්හි එතස්මිං කායෙ කායානුපස්සීයෙව, න අඤ්ඤධම්මානුපස්සී. කිං වුත්තං හොති? යථා අනුදකභූතායපි මරීචියා උදකානුපස්සිනො හොන්ති, න එවං අනිච්චදුක්ඛානත්තඅසුභභූතෙයෙව ඉමස්මිං කායෙ නිච්චසුඛඅත්තසුභභාවානුපස්සී; අථ ඛො කායානුපස්සී අනිච්චදුක්ඛානත්තඅසුභාකාරසමූහානුපස්සීයෙවාති වුත්තං හොති. අථ වා ය්වායං මහාසතිපට්ඨානෙ ‘‘ඉධ, භික්ඛවෙ, භික්ඛු අරඤ්ඤගතො වා…පෙ…. සො සතොව අස්සසතී’’තිආදිනා (දී. නි. 2.374; ම. නි. 1.107) නයෙන අස්සාසපස්සාසාදිචුණ්ණකජාතඅට්ඨිකපරියොසානො කායො වුත්තො, යො ච ‘‘ඉධෙකච්චො පථවීකායං අනිච්චතො අනුපස්සති, තථා ආපොකායං, තෙජොකායං, වායොකායං, කෙසකායං, ලොමකායං, ඡවිකායං, චම්මකායං, මංසකායං, රුධිරකායං, න්හාරුකායං, අට්ඨිකායං, අට්ඨිමිඤ්ජකාය’’න්ති පටිසම්භිදායං කායො වුත්තො, තස්ස සබ්බස්ස ඉමස්මිංයෙව කායෙ අනුපස්සනතො කායෙ කායානුපස්සීති එවම්පි අත්ථො දට්ඨබ්බො.

අථ වා කායෙ අහන්ති වා මමන්ති වා එවං ගහෙතබ්බස්ස කස්සචි අනනුපස්සනතො, තස්ස තස්සෙව පන කෙසලොමාදිකස්ස නානාධම්මසමූහස්ස අනුපස්සනතො කායෙ කෙසාදිධම්මසමූහසඞ්ඛාතෙ කායානුපස්සීති එවමත්ථො දට්ඨබ්බො. අපිච ‘‘ඉමස්මිං කායෙ අනිච්චතො අනුපස්සති, නො නිච්චතො’’තිආදිනා (පටි. ම. 3.35) අනුක්කමෙන පටිසම්භිදායං ආගතනයස්ස සබ්බස්සෙව අනිච්චලක්ඛණාදිනො

ආකාරසමූහසඞ්ඛාතස්ස කායස්ස අනුපස්සනතොපි කායෙ කායානුපස්සීති එවම්පි අත්ථො දට්ඨබ්බො.

තථා හි අයං කායෙ කායානුපස්සනාපටිපදං පටිපන්නො භික්ඛු ඉමං කායං අනිච්චානුපස්සනාදීනං සත්තන්නං අනුපස්සනානං වසෙන අනිච්චතො අනුපස්සති නො නිච්චතො, දුක්ඛතො අනුපස්සති නො සුඛතො, අනත්තතො අනුපස්සති නො අත්තතො, නිබ්බින්දති නො නන්දති, විරජ්ජති නො රජ්ජති, නිරොධෙති නො සමුදෙති, පටිනිස්සජ්ජති නො ආදියති. සො තං අනිච්චතො අනුපස්සන්තො නිච්චසඤ්ඤං පජහති, දුක්ඛතො අනුපස්සන්තො සුඛසඤ්ඤං පජහති, අනත්තතො අනුපස්සන්තො අත්තසඤ්ඤං පජහති, නිබ්බින්දන්තො නන්දිං පජහති, විරජ්ජන්තො රාගං පජහති, නිරොධෙන්තො සමුදයං පජහති, පටිනිස්සජ්ජන්තො ආදානං පජහතීති (පටි. ම. 3.35) වෙදිතබ්බො.

විහරතීති චතූසු ඉරියාපථවිහාරෙසු අඤ්ඤතරවිහාරසමායොගපරිදීපනමෙතං, එකං ඉරියාපථබාධනං අපරෙන ඉරියාපථෙන විච්ඡින්දිත්වා අපතමානං අත්තභාවං හරති පවත්තෙතීති අත්ථො.

බහිද්ධා කායෙති පරස්ස කායෙ. **අජ්ඣත්තබහිද්ධා කායෙති** කාලෙන අත්තනො කායෙ, කාලෙන පරස්ස කායෙ. පඨමනයෙන හි අත්තනො කායෙ කායපරිග්ගහො වුත්තො, දුතියනයෙන පරස්ස කායෙ, තතියනයෙන කාලෙන අත්තනො කාලෙන පරස්ස කායෙ. අජ්ඣත්තබහිද්ධා පන ඝටිතාරම්මණං නාම නත්ථි. පගුණකම්මට්ඨානස්ස පන අපරාපරං සඤ්චරණකාලො එත්ථ කථිතො. **ආතාපීති** කායපරිග්ගාහකවීරියසමායොගපරිදීපනමෙතං. සො හි යස්මා තස්මිං සමයෙ යං තං වීරියං තීසු භවෙසු කිලෙසානං ආතාපනතො ආතාපොති වුච්චති, තෙන සමන්නාගතො හොති, තස්මා **ආතාපීති** වුච්චති.

සම්පජානොති කායපරිග්ගාහකෙන සම්පජඤ්ඤසඞ්ඛාතෙන ඤාණෙන සමන්නාගතො. **සතිමාති** කායපරිග්ගාහිකාය සතියා සමන්නාගතො. අයං පන යස්මා සතියා ආරම්මණං පරිග්ගහෙත්වා පඤ්ඤාය අනුපස්සති, න හි සතිවිරහිතස්ස අනුපස්සනා නාම අත්ථි, තෙනෙවාහ – ‘‘සතිඤ්ච ඛ්වාහං, භික්ඛවෙ, සබ්බත්ථිකං වදාමී’’ති (සං. නි. 5.234), තස්මා එත්ථ ‘‘කායෙ කායානුපස්සී විහරතී’’ති එත්තාවතා කායානුපස්සනාසතිපට්ඨානකම්මට්ඨානං වුත්තං හොති. අථ වා යස්මා අනාතාපිනො අන්තොසඞ්ඛෙපො අන්තරායකරො හොති, අසම්පජානො උපායපරිග්ගහෙ අනුපායපරිවජ්ජනෙ ච සම්මුය්හති, මුට්ඨස්සතී උපායාපරිච්චාගෙ අනුපායාපරිග්ගහෙ ච අසමත්ථොව හොති, තෙනස්ස තං කම්මට්ඨානං න සම්පජ්ජති; තස්මා යෙසං ධම්මානං ආනුභාවෙන තං සම්පජ්ජති තෙසං දස්සනත්ථං ‘‘ආතාපී සම්පජානො සතිමා’’ති ඉදං වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං.

ඉති කායානුපස්සනාසතිපට්ඨානං සම්පයොගඞ්ගඤ්ච දස්සෙත්වා ඉදානි පහානඞ්ගං දස්සෙතුං **විනෙය්‍ය ලොකෙ අභිජ්ඣාදොමනස්ස**න්ති වුත්තං. තත්ථ **විනෙය්‍යා**ති තදඞ්ගවිනයෙන වා වික්ඛම්භනවිනයෙන වා විනයිත්වා. **ලොකෙ**ති එත්ථ ය්වායං අජ්ඣත්තාදිභෙදො කායො පරිග්ගහිතො ස්වෙව ඉධ ලොකො නාම. තස්මිං ලොකෙ අභිජ්ඣාදොමනස්සං විනයිත්වාති අත්ථො. යස්මා පනෙත්ථ අභිජ්ඣාගහණෙන කාමච්ඡන්දො, දොමනස්සග්ගහණෙන බ්‍යාපාදො සඞ්ගහං ගච්ඡති, තස්මා නීවරණපරියාපන්නබලවධම්මද්වයදස්සනෙන නීවරණප්පහානං වුත්තං හොතීති වෙදිතබ්බං.

විසෙසෙන චෙත්ථ අභිජ්ඣාවිනයෙන කායසම්පත්තිමූලකස්ස අනුරොධස්ස, දොමනස්සවිනයෙන කායවිපත්තිමූලකස්ස විරොධස්ස, අභිජ්ඣාවිනයෙන ච කායෙ අභිරතියා, දොමනස්සවිනයෙන කායභාවනාය අනභිරතියා, අභිජ්ඣාවිනයෙන කායෙ අභූතානං සුභසුඛභාවාදීනං පක්ඛෙපස්ස, දොමනස්සවිනයෙන කායෙ භූතානං අසුභාසුඛභාවාදීනං අපනයනස්ස ච පහානං වුත්තං. තෙන යොගාවචරස්ස යොගානුභාවො යොගසමත්ථතා ච දීපිතා හොති. යොගානුභාවො හි එස යදිදං අනුරොධවිරොධවිප්පමුත්තො, අරතිරතිසහො, අභූතපක්ඛෙපභූතාපනයනවිරහිතො ච හොති. අනුරොධවිරොධවිප්පමුත්තො චෙස අරතිරතිසහො අභූතං අපක්ඛිපන්තො භූතඤ්ච අනපනෙන්තො යොගසමත්ථො හොතීති.

අපරො නයො – ‘‘කායෙ කායානුපස්සී’’ති එත්ථ අනුපස්සනාය කම්මට්ඨානං වුත්තං. විහරතීති එත්ථ වුත්තවිහාරෙන කම්මට්ඨානිකස්ස කායපරිහරණං. ආතාපීතිආදීසු ආතාපෙන සම්මප්පධානං, සතිසම්පජඤ්ඤෙන සබ්බත්ථිකකම්මට්ඨානං, කම්මට්ඨානපරිහරණූපායො වා; සතියා වා කායානුපස්සනාවසෙන පටිලද්ධසමථො, සම්පජඤ්ඤෙන විපස්සනා, අභිජ්ඣාදොමනස්සවිනයෙන භාවනාඵලං වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. අයං තාව කායානුපස්සනාසතිපට්ඨානුද්දෙසස්ස අත්ථවණ්ණනා.

වෙදනානුපස්සනාදිඋද්දෙසවණ්ණනා

වෙදනානුපස්සනාසතිපට්ඨානුද්දෙසාදීසුපි **අජ්ඣත්තාදීනි** වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බානි. එතෙසුපි හි අත්තනො වෙදනාදීසු, පරස්ස වෙදනාදීසු, කාලෙන අත්තනො කාලෙන පරස්ස වෙදනාදීසූති තිවිධො පරිග්ගහො වුත්තො. **වෙදනාසු වෙදනානුපස්සී**තිආදීසු ච වෙදනාදීනං පුනවචනෙ පයොජනං කායානුපස්සනායං වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බං. වෙදනාසු වෙදනානුපස්සී, චිත්තෙ චිත්තානුපස්සී, ධම්මෙසු ධම්මානුපස්සීති එත්ථ පන **වෙදනා**ති තිස්සො වෙදනා. තා ච ලොකියා එව; චිත්තම්පි ලොකියං, තථා ධම්මා. තෙසං විභාගො නිද්දෙසවාරෙ පාකටො භවිස්සති. කෙවලං පනිධ යථා වෙදනා අනුපස්සිතබ්බා

තථා අනුපස්සන්තො ''වෙදනාසු වෙදනානුපස්සී''ති වෙදිතබ්බො. එස නයො චිත්තධම්මෙසු. කථඤ්ච වෙදනා අනුපස්සිතබ්බාති? සුඛා තාව වෙදනා දුක්ඛතො, දුක්ඛා සල්ලතො, අදුක්ඛමසුඛා අනිච්චතො. යථාහ –

> ''යො සුඛං දුක්ඛතො අද්ද, දුක්ඛමද්දක්ඛි සල්ලතො;
> අදුක්ඛමසුඛං සන්තං, අද්දක්ඛි නං අනිච්චතො;
> ස වෙ සම්මදසො භික්ඛු, උපසන්තො චරිස්සතී''ති. (සං. නි. 4.253);

සබ්බා එව චෙතා දුක්ඛාතිපි අනුපස්සිතබ්බා. වුත්තඤ්චෙතං – ''යං කිඤ්චි වෙදයිතං තං දුක්ඛස්මින්ති වදාමී''ති (සං. නි. 4.259). සුඛදුක්ඛතොපි ච අනුපස්සිතබ්බා, යථාහ – ''සුඛා ඛො, ආවුසො විසාඛ, වෙදනා ඨිතිසුඛා, විපරිණාමදුක්ඛා''ති (ම. නි. 1.465) සබ්බං විත්ථාරෙතබ්බං. අපිච අනිච්චාදිසත්තානුපස්සනාවසෙනපි (පටි. ම. 3.35) අනුපස්සිතබ්බා. සෙසං නිද්දෙසවාරෙයෙව පාකටං භවිස්සති.

චිත්තධම්මෙසුපි චිත්තං තාව ආරම්මණාධිපතිසහජාතභූමිකම්මවිපාකකිරියාදිනානත්තභෙදානං අනිච්චාදිනුපස්සනානං නිද්දෙසවාරෙ ආගතසරාගාදිභෙදානඤ්ච වසෙන අනුපස්සිතබ්බං. ධම්මා සලක්ඛණසාමඤ්ඤලක්ඛණානං සුඤ්ඤතාධම්මස්ස අනිච්චාදිසත්තානුපස්සනානං නිද්දෙසවාරෙ ආගතසන්තාසන්තාදිභෙදානඤ්ච වසෙන අනුපස්සිතබ්බා. සෙසං වුත්තනයමෙව. කාමඤ්චෙත්ථ යස්ස කායසඞ්ඛාතෙ ලොකෙ අභිජ්ඣාදොමනස්සං පහීනං, තස්ස වෙදනාදිලොකෙසුපි තං පහීනමෙව. නානාපුග්ගලවසෙන පන නානාචිත්තක්ඛණිකසතිපට්ඨානභාවනාවසෙන ච සබ්බත්ථ වුත්තං. යතො වා එකත්ථ පහීනං, සෙසෙසුපි පහීනං හොති. තෙනෙවස්ස තත්ථ පහානදස්සනත්ථම්පි එවං වුත්තන්ති වෙදිතබ්බන්ති.

උද්දෙසවාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

කායානුපස්සනානිද්දෙසවණ්ණනා

356. ඉදානි සෙය්‍යථාපි නාම ඡෙකො විලීවකාරකො ථූලකිලඤ්ජසණ්හකිලඤ්ජචඞ්කොටකපෙළාපුටාදීනි උපකරණානි කත්තුකාමො එකං මහාවෙළුං ලභිත්වා චතුධා ඡින්දිත්වා තතො එකෙකං වෙළුඛණ්ඩං ගහෙත්වා ඵාලෙත්වා තං තං උපකරණං කරෙය්‍ය, යථා වා පන ඡෙකො සුවණ්ණකාරො නානාවිහිතං පිළන්ධනවිකතිං කත්තුකාමො සුපරිසුද්ධං සුවණ්ණඝටිකං ලභිත්වා චතුධා භින්දිත්වා තතො එකෙකං කොට්ඨාසං ගහෙත්වා තං තං පිළන්ධනං කරෙය්‍ය, එවමෙව භගවා සතිපට්ඨානදෙසනාය සත්තානං අනෙකප්පකාරං විසෙසාධිගමං කත්තුකාමො

එකමෙව සම්මාසතිං ''චත්තාරො සතිපට්ඨානා – ඉධ භික්ඛු අජ්ඣත්තං කායෙ කායානුපස්සී විහරතී''තිආදිනා නයෙන ආරම්මණවසෙන චතුධා භින්දිත්වා තතො එකෙකං සතිපට්ඨානං ගහෙත්වා විභජන්තො **කථඤ්ච භික්ඛු අජ්ඣත්තං කායෙ**තිආදිනා නයෙන නිද්දෙසවාරං වත්තුමාරද්ධො.

තත්ථ **කථඤ්චා**තිආදි විත්ථාරෙතුං කථෙතුකම්‍යතාපුච්ඡා. අයං පනෙත්ථ සඞ්ඛෙපත්ථො – කෙන ච ආකාරෙන කෙන පකාරෙන භික්ඛු අජ්ඣත්තං කායෙ කායානුපස්සී විහරතීති? සෙසපුච්ඡාවාරෙසුපි එසෙව නයො. **ඉධ භික්ඛූ**ති ඉමස්මිං සාසනෙ භික්ඛු. අයඤ්හෙත්ථ ඉධ-සද්දො අජ්ඣත්තාදිවසෙන සබ්බප්පකාරකායානුපස්සනානිබ්බත්තකස්ස පුග්ගලස්ස සන්නිස්සයභූතසාසනපරිදීපනො අඤ්ඤසාසනස්ස තථාභාවපටිසෙධනො ච. වුත්තඤ්හෙතං – ''ඉධෙව, භික්ඛවෙ, සමණො…පෙ…. සුඤ්ඤා පරප්පවාදා සමණෙහි අඤ්ඤෙහී''ති (ම. නි. 1.139; අ. නි. 4.241). තෙන වුත්තං ''ඉමස්මිං සාසනෙ භික්ඛූ''ති.

අජ්ඣත්තං කායන්ති අත්තනො කායං. **උද්ධං පාදතලා**ති පාදතලතො උපරි. **අධො කෙසමත්ථකා**ති කෙසග්ගතො හෙට්ඨා. **තචපරියන්තන්**ති තිරියං තචපරිච්ඡින්නං. **පූරං නානප්පකාරස්ස අසුචිනො පච්චවෙක්ඛතීති** නානප්පකාරකෙසාදිඅසුචිභරිතො අයං කායොති පස්සති. කථං? **අත්ථි ඉමස්මිං කායෙ කෙසා…පෙ…. මුත්තන්**ති. තත්ථ **අත්ථී**ති සංවිජ්ජන්ති. **ඉමස්මින්**ති ය්වායං උද්ධං පාදතලා අධො කෙසමත්ථකා තිරියං තචපරියන්තො පූරො නානප්පකාරස්ස අසුචිනොති වුච්චති තස්මිං. **කායෙ**ති සරීරෙ. සරීරඤ්හි අසුචිසඤ්චයතො කුච්ඡිතානං කෙසාදීනඤ්චෙව චක්ඛුරොගාදීනඤ්ච රොගසතානං ආයභූතතො කායොති වුච්චති.

කෙසා ලොමාති එතෙ කෙසාදයො ද්වත්තිංසාකාරා. තත්ථ අත්ථි ඉමස්මිං කායෙ කෙසා, අත්ථි ඉමස්මිං කායෙ ලොමාති එවං සම්බන්ධො වෙදිතබ්බො. ඉමස්මිඤ්හි පාදතලතො පට්ඨාය උපරි, කෙසමත්ථකා පට්ඨාය හෙට්ඨා, තචතො පට්ඨාය තිරියන්තතොති එත්තකෙ බ්‍යාමමත්තෙ කළෙවරෙ සබ්බාකාරෙනපි විචිනන්තො න කොචි කිඤ්චි මුත්තං වා මණිං වා වෙළුරියං වා අගරුං වා කුඞ්කුමං වා කප්පූරං වා වාසචුණ්ණාදිං වා අණුමත්තම්පි සුචිභාවං පස්සති, අථ ඛො පරමදුග්ගන්ධජෙගුච්ඡං අස්සිරීකදස්සනං නානප්පකාරං කෙසලොමාදිභෙදං අසුචිංයෙව පස්සති. තෙන වුත්තං – **අත්ථි ඉමස්මිං කායෙ කෙසා ලොමා…පෙ…. මුත්තන්**ති. අයමෙත්ථ පදසම්බන්ධතො වණ්ණනා.

ඉමං පන කම්මට්ඨානං භාවෙත්වා අරහත්තං පාපුණිතුකාමෙන කුලපුත්තෙන ආදිතොව චතුබ්බිධං සීලං සොධෙත්වා සුපරිසුද්ධසීලෙ පතිට්ඨිතෙන, ය්වායං දසසු පලිබොධෙසු පලිබොධො අත්ථි තං උපච්ඡින්දිත්වා,

පටික්කූලමනසිකාරකම්මට්ඨානභාවනාය පඨමජ්ඣානං නිබ්බත්තෙත්වා, ඣානං පාදකං කත්වා විපස්සනං පට්ඨපෙත්වා, අරහත්තං අනාගාමිඵලාදීසු වා අඤ්ඤතරං පත්තස්ස සබ්බන්තිමෙන පරිච්ඡෙදෙන සාට්ඨකථාය පාළියා කතපරිචයස්ස තන්තිආචරියස්සාපි කල්‍යාණමිත්තස්ස සන්තිකෙ උග්ගහෙතබ්බං. විසුද්ධං තථාරූපං කල්‍යාණමිත්තං එකවිහාරෙ අලභන්තෙන තස්ස වසනට්ඨානං ගන්ත්වා උග්ගහෙතබ්බං. තත්ථ චතුබ්බිධසීලවිසොධනඤ්චෙව (විසුද්ධි. 1.19) පලිබොධො (විසුද්ධි. 1.41) ච පලිබොධුපච්ඡෙදො ච ආචරියස්ස සන්තිකං උපසඞ්කමනවිධානඤ්ච සබ්බම්පි විසුද්ධිමග්ගෙ විත්ථාරතො කථිතං. තස්මා තං තත්ථ කථිතනයෙනෙව වෙදිතබ්බං.

ආචරියෙන පන කම්මට්ඨානං කථෙන්තෙන තිවිධෙන කථෙතබ්බං. එකො භික්ඛු පකතියා උග්ගහිතකම්මට්ඨානො හොති. තස්ස එකං ද්වෙ නිසජ්ජවාරෙ සජ්ඣායං කාරෙත්වා කථෙතබ්බං. එකො සන්තිකෙ වසිත්වා උග්ගණ්හිතුකාමො හොති. තස්ස ආගතාගතවෙලාය කථෙතබ්බං. එකො උග්ගණ්හිත්වා අඤ්ඤත්ථ ගන්තුකාමො හොති. තස්ස නාතිපපඤ්චං නාතිසඞ්ඛෙපං කත්වා නිජ්ජටං නිග්ගණ්ඨිකං කම්මට්ඨානං කථෙතබ්බං. කථෙන්තෙන කිං ආචික්ඛිතබ්බන්ති? සත්තධා උග්ගහකොසල්ලං දසධා ච මනසිකාරකොසල්ලං ආචික්ඛිතබ්බං.

තත්ථ වචසා මනසා වණ්ණතො සණ්ඨානතො දිසතො ඔකාසතො පරිච්ඡෙදතොති එවං සත්තධා උග්ගහකොසල්ලං ආචික්ඛිතබ්බං. ඉමස්මිඤ්හි පටික්කූලමනසිකාරකම්මට්ඨානෙ යොපි තිපිටකො හොති, තෙනපි මනසිකාරකාලෙ පඨමං වාචාය සජ්ඣායො කාතබ්බො. එකච්චස්ස හි සජ්ඣායං කරොන්තස්සෙව කම්මට්ඨානං පාකටං හොති, මලයවාසීමහාදෙවත්ථෙරස්ස සන්තිකෙ උග්ගහිතකම්මට්ඨානානං ද්වින්නං ථෙරානං විය. ථෙරො කිර තෙහි කම්මට්ඨානං යාචිතො ‘චත්තාරො මාසෙ ඉමං එවං සජ්ඣායං කරොථා’ති ද්වත්තිසාකාරපාළිං අදාසි. තෙ, කිඤ්චාපි තෙසං ද්වෙ තයො නිකායා පගුණා, පදක්ඛිණග්ගාහිතාය පන චත්තාරො මාසෙ ද්වත්තිංසාකාරං සජ්ඣායන්තාව සොතාපන්නා අහෙසුං.

තස්මා කම්මට්ඨානං කථෙන්තෙන ආචරියෙන අන්තෙවාසිකො වත්තබ්බො – ‘පඨමං තාව වාචාය සජ්ඣායං කරොහී’ති. කරොන්තෙන ච තචපඤ්චකාදීනි පරිච්ඡින්දිත්වා අනුලොමපටිලොමවසෙන සජ්ඣායො කාතබ්බො. ‘‘කෙසා ලොමා නඛා දන්තා තචො’’ති හි වත්වා පුන පටිලොමතො ‘‘තචො දන්තා නඛා ලොමා කෙසා’’ති වත්තබ්බං. තදනන්තරං වක්කපඤ්චකෙ ‘‘මංසං න්හාරු අට්ඨී අට්ඨිමිඤ්ජං වක්ක’’න්ති වත්වා පුන පටිලොමතො ‘‘වක්කං අට්ඨිමිඤ්ජං අට්ඨී න්හාරු මංසං තචො දන්තා නඛා

ලොමා කෙසා''ති වත්තබ්බං. තතො පප්ඵාසපඤ්චකෙ ''හදයං යකනං කිලොමකං පිහකං පප්ඵාස''න්ති වත්වා පුන පටිලොමතො ''පප්ඵාසං පිහකං කිලොමකං යකනං හදයං වක්කං අට්ඨිමිඤ්ජං අට්ඨි න්හාරු මංසං තචො දන්තා නඛා ලොමා කෙසා''ති වත්තබ්බං.

තතො ඉමං තන්තිං අනාරුළ්හම්පි පටිසම්භිදාමග්ගෙ (පටි. ම. 1.4) ආගතං මත්ථලුඞ්ගං කරීසාවසානෙ තන්තිං ආරොපෙත්වා ඉමස්මිං මත්ථලුඞ්ගපඤ්චකෙ ''අන්තං අන්තගුණං උදරියං කරීසං මත්ථලුඞ්ග''න්ති වත්වා පුන පටිලොමතො ''මත්ථලුඞ්ගං කරීසං උදරියං අන්තගුණං අන්තං පප්ඵාසං පිහකං කිලොමකං යකනං හදයං වක්කං අට්ඨිමිඤ්ජං අට්ඨි න්හාරු මංසං තචො දන්තා නඛා ලොමා කෙසා''ති වත්තබ්බං.

තතො මෙදඡක්කෙ ''පිත්තං සෙම්හං පුබ්බො ලොහිතං සෙදො මෙදො''ති වත්වා පුන පටිලොමතො ''මෙදො සෙදො ලොහිතං පුබ්බො සෙම්හං පිත්තං මත්ථලුඞ්ගං කරීසං උදරියං අන්තගුණං අන්තං පප්ඵාසං පිහකං කිලොමකං යකනං හදයං වක්කං අට්ඨිමිඤ්ජං අට්ඨි න්හාරු මංසං තචො දන්තා නඛා ලොමා කෙසා''ති වත්තබ්බං.

තතො මුත්තඡක්කෙ ''අස්සු වසා ඛෙළො සිඞ්ඝාණිකා ලසිකා මුත්ත''න්ති වත්වා පුන පටිලොමතො ''මුත්තං ලසිකා සිඞ්ඝාණිකා ඛෙළො වසා අස්සු මෙදො සෙදො ලොහිතං පුබ්බො සෙම්හං පිත්තං මත්ථලුඞ්ගං කරීසං උදරියං අන්තගුණං අන්තං පප්ඵාසං පිහකං කිලොමකං යකනං හදයං වක්කං අට්ඨිමිඤ්ජං අට්ඨි න්හාරු මංසං තචො දන්තා නඛා ලොමා කෙසා''ති එවං කාලසතම්පි කාලසහස්සම්පි කාලසතසහස්සම්පි වාචාය සජ්ඣායො කාතබ්බො. වචසා සජ්ඣායෙන හි කම්මට්ඨානතන්ති පගුණා හොති; න ඉතො චිතො ච චිත්තං විධාවති; කොට්ඨාසා පාකටා හොන්ති, හත්ථසඞ්ඛලිකා විය ඛායන්ති, වතිපාදපන්ති විය ච ඛායන්ති. යථා ච පන වචසා, තථෙව මනසාපි සජ්ඣායො කාතබ්බො. වචසා සජ්ඣායො හි මනසා සජ්ඣායස්ස පච්චයො හොති. මනසා සජ්ඣායො ලක්ඛණපටිවෙධස්ස පච්චයො හොති. ලක්ඛණපටිවෙධො මග්ගඵලපටිවෙධස්ස පච්චයො හොති.

'වණ්ණතො'ති කෙසාදීනං වණ්ණො වවත්ථපෙතබ්බො. **'සණ්ඨානතො'**ති තෙසංයෙව සණ්ඨානං වවත්ථපෙතබ්බං. **'දිසතො'**ති ඉමස්මිං සරීරෙ නාභිතො උද්ධං උපරිමා දිසා, අධො හෙට්ඨිමා දිසා. තස්මා ''අයං කොට්ඨාසො ඉමිස්සා නාම දිසායා''ති දිසා වවත්ථපෙතබ්බා. **'ඔකාසතො'**ති ''අයං කොට්ඨාසො ඉමස්මිං නාම ඔකාසෙ පතිට්ඨිතො''ති එවං තස්ස තස්ස ඔකාසො වවත්ථපෙතබ්බො. **'පරිච්ඡෙදතො'**ති සභාගපරිච්ඡෙදො විසභාගපරිච්ඡෙදොති ද්වෙ පරිච්ඡෙදා. තත්ථ ''අයං කොට්ඨාසො හෙට්ඨා ච උපරි ච තිරියඤ්ච ඉමිනා

නාම පරිච්ඡින්නො''ති එවං සභාගපරිච්ඡෙදො වෙදිතබ්බො. ''කෙසා න ලොමා, ලොමාපි න කෙසා''ති එවං අමිස්සීකතවසෙන විසභාගපරිච්ඡෙදො වෙදිතබ්බො.

එවං සත්තධා උග්ගහකොසල්ලං ආචික්ඛන්තෙන පන ''ඉදං කම්මට්ඨානං අසුකස්මිං සුත්තෙ පටික්කූලවසෙන කථිතං, අසුකස්මිං ධාතුවසෙනා''ති ඤත්වා ආචික්ඛිතබ්බං. ඉදඤ්හි මහාසතිපට්ඨානෙ (දී. නි. 2.372; ම. නි. 1.105 ආදයො) පටික්කූලවසෙනෙව කථිතං, මහාහත්ථිපදොපම (ම. නි. 1.300 ආදයො) -මහාරාහුලොවාද (ම. නි. 2.113 ආදයො) -ධාතුවිභඞ්ගෙසු (ම. නි. 3.342 ආදයො) ධාතුවසෙන කථිතං. කායගතාසතිසුත්තෙ (ම. නි. 3.153 ආදයො) පන යස්ස වණ්ණතො උපට්ඨාති, තං සන්ධාය චත්තාරි ඣානානි විභත්තානි. තත්ථ ධාතුවසෙන කථිතං විපස්සනාකම්මට්ඨානං හොති, පටික්කූලවසෙන කථිතං සමථකම්මට්ඨානං. තදෙතං ඉධ සමථකම්මට්ඨානං අවිසෙසතො සබ්බසාධාරණවසෙන කථිතන්ති වදන්තියෙවාති.

එවං සත්තධා උග්ගහකොසල්ලං ආචික්ඛිත්වා ''අනුපුබ්බතො, නාතිසීඝතො, නාතිසණිකතො, වික්ඛෙපපටිබාහනතො, පණ්ණත්තිසමතික්කමනතො, අනුපුබ්බමුඤ්චනතො, අප්පනාතො, තයො ච සුත්තන්තා''ති එවං දසධා මනසිකාරකොසල්ලං ආචික්ඛිතබ්බං. තත්ථ **'අනුපුබ්බතො'**ති ඉදඤ්හි සජ්ඣායකරණතො පට්ඨාය අනුපටිපාටියා මනසිකාතබ්බං, න එකන්තරිකාය. එකන්තරිකාය හි මනසිකරොන්තො යථා නාම අකුසලො පුරිසො ද්වත්තිංසපදං නිස්සෙණිං එකන්තරිකාය ආරොහන්තො කිලන්තකායො පතති, න ආරොහනං සම්පාදෙති; එවමෙව භාවනාසම්පත්තිවසෙන අධිගන්තබ්බස්ස අස්සාදස්ස අනධිගමා කිලන්තචිත්තො පතති, න භාවනං සම්පාදෙති.

අනුපුබ්බතො මනසිකරොන්තෙනාපි ච **'නාතිසීඝතො'** මනසිකාතබ්බං. අතිසීඝතො මනසිකරොතො හි යථා නාම තියොජනං මග්ගං පටිපජ්ජිත්වා ඔක්කමනවිස්සජ්ජනං අසල්ලක්ඛෙත්වා සීඝෙන ජවෙන සත්තක්ඛත්තුම්පි ගමනාගමනං කරොතො පුරිසස්ස කිඤ්චාපි අද්ධානං පරික්ඛයං ගච්ඡති, අථ ඛො පුච්ඡිත්වාව ගන්තබ්බං හොති; එවමෙව කෙවලං කම්මට්ඨානං පරියොසානං පාපුණාති, අවිභූතං පන හොති, න විසෙසං ආවහති. තස්මා නාතිසීඝතො මනසිකාතබ්බං.

යථා ච නාතිසීඝතො එවං **'නාතිසණිකතො'**පි. අතිසණිකතො මනසිකරොතො හි යථා නාම තදහෙව තියොජනං මග්ගං ගන්තුකාමස්ස පුරිසස්ස අන්තරාමග්ගෙ රුක්ඛපබ්බතගහනාදීසු විලම්බමානස්ස මග්ගො

පරික්ඛයං න ගච්ඡති, ද්වීහතීහෙන පරියොසාපෙතබ්බො හොති; එවමෙව කම්මට්ඨානං පරියොසානං න ගච්ඡති, විසෙසාධිගමස්ස පච්චයො න හොති.

‘වික්ඛෙපපටිබාහනතො’ති කම්මට්ඨානං විස්සජ්ජෙත්වා බහිද්ධා පුථුත්තාරම්මණෙ චෙතසො වික්ඛෙපො පටිබාහිතබ්බො. අප්පටිබාහතො හි යථා නාම එකපදිකං පපාතමග්ගං පටිපන්නස්ස පුරිසස්ස අක්කමනපදං අසල්ලක්ඛෙත්වා ඉතො චිතො ච විලොකයතො පදවාරො විරජ්ඣති, තතො සතපොරිසෙ පපාතෙ පතිතබ්බං හොති; එවමෙව බහිද්ධා වික්ඛෙපෙ සති කම්මට්ඨානං පරිහායති, පරිධංසති. තස්මා වික්ඛෙපපටිබාහනතො මනසිකාතබ්බං.

‘පණ්ණත්තිසමතික්කමනතො’ති යා අයං ‘‘කෙසා ලොමා’’ති ආදිකා පණ්ණත්ති තං අතික්කමිත්වා පටික්කූලන්ති චිත්තං ඨපෙතබ්බං. යථා හි උදකදුල්ලභකාලෙ මනුස්සා අරඤ්ඤෙ උදපානං දිස්වා තත්ථ තාලපණ්ණාදිකං කිඤ්චිදෙව සඤ්ඤාණං බන්ධිත්වා තෙන සඤ්ඤාණෙන ආගන්ත්වා න්හායන්ති චෙව පිවන්ති ච, යදා පන තෙසං අභිණ්හසඤ්චාරෙන ආගතාගතපදං පාකටං හොති, තදා සඤ්ඤාණෙන කිච්චං න හොති, ඉච්ඡිතිච්ඡිතක්ඛණෙ ගන්ත්වා න්හායන්ති චෙව පිවන්ති ච; එවමෙව පුබ්බභාගෙ ‘කෙසා ලොමා’ති පණ්ණත්තිවසෙන මනසිකරොතො පටික්කූලභාවො පාකටො හොති. අථ ‘කෙසා ලොමා’ති පණ්ණත්තිං සමතික්කමිත්වා පටික්කූලභාවෙයෙව චිත්තං ඨපෙතබ්බං.

‘අනුපුබ්බමුඤ්චනතො’ති යො යො කොට්ඨාසො න උපට්ඨාති, තං තං මුඤ්චන්තෙන අනුපුබ්බමුඤ්චනතො මනසිකාතබ්බං. ආදිකම්මිකස්ස හි ‘කෙසා’ති මනසිකරොතො මනසිකාරො ගන්ත්වා ‘මුත්ත’න්ති ඉමං පරියොසානකොට්ඨාසමෙව ආහච්ච තිට්ඨති. ‘මුත්ත’න්ති ච මනසිකරොතො මනසිකාරො ගන්ත්වා ‘කෙසා’ති ඉමං ආදිකොට්ඨාසමෙව ආහච්ච තිට්ඨති. අථස්ස මනසිකරොතො කෙචි කොට්ඨාසා උපට්ඨහන්ති, කෙචි න උපට්ඨහන්ති. තෙන යෙ යෙ උපට්ඨහන්ති තෙසු තෙසු තාව කම්මං කාතබ්බං, යාව ද්වීසු උපට්ඨිතෙසු තෙසම්පි එකො සුට්ඨුතරං උපට්ඨහති. එවං උපට්ඨිතං පන තමෙව පුනප්පුනං මනසිකරොන්තෙන අප්පනා උප්පාදෙතබ්බා.

තත්‍රායං උපමා – යථා හි ද්වත්තිංසතාලකෙ තාලවනෙ වසන්තං මක්කටං ගහෙතුකාමො ලුද්දො ආදිම්හි ඨිතතාලස්ස පණ්ණං සරෙන විජ්ඣිත්වා උක්කුට්ඨිං කරෙය්‍ය; අථ සො මක්කටො පටිපාටියා තස්මිං තස්මිං තාලෙ පතිත්වා පරියන්තතාලමෙව ගච්ඡෙය්‍ය; තත්ථපි ගන්ත්වා ලුද්දෙන තථෙව කතෙ පුන තෙනෙව නයෙන ආදිතාලං ආගච්ඡෙය්‍ය; සො එවං පුනප්පුනං පටිපාටියා ගච්ඡන්තො උක්කුට්ඨුක්කුට්ඨිට්ඨානෙයෙව උට්ඨහිත්වා පුන

අනුක්කමෙන එකස්මිං තාලෙ නිපතිත්වා තස්ස වෙමජ්ඣෙ මකුළතාලපණ්ණසූචිං දළ්හං ගහෙත්වා විජ්ඣියමානොපි න උට්ඨහෙය්‍ය, එවංසම්පදමිදං දට්ඨබ්බං.

තත්‍රිදං ඔපම්මසංසන්දනං – යථා හි තාලවනෙ ද්වත්තිංසතාලා, එවං ඉමස්මිං කායෙ ද්වත්තිංස කොට්ඨාසා; මක්කටො විය චිත්තං; ලුද්දො විය යොගාවචරො; මක්කටස්ස ද්වත්තිංසතාලකෙ තාලවනෙ නිවාසො විය යොගිනො චිත්තස්ස ද්වත්තිංසකොට්ඨාසකෙ කායෙ ආරම්මණවසෙන අනුසංචරණං; ලුද්දෙන ආදිම්හි ඨිතතාලස්ස පණ්ණං සරෙන විජ්ඣිත්වා උක්කුට්ඨියා කතාය මක්කටස්ස තස්මිං තස්මිං තාලෙ පතිත්වා පරියන්තතාලගමනං විය යොගිනො ‘කෙසා’ති මනසිකාරෙ ආරද්ධෙ පටිපාටියා ගන්ත්වා පරියොසානකොට්ඨාසෙ එව චිත්තස්ස සණ්ඨානං; පුන පච්චාගමනෙපි එසෙව නයො; පුනප්පුනං පටිපාටියා ගච්ඡමානස්ස මක්කටස්ස උක්කුට්ඨුක්කුට්ඨිට්ඨානෙ උට්ඨානං විය පුනප්පුනං මනසිකරොතො කෙසුචි කෙසුචි උපට්ඨිතෙසු අනුපට්ඨහන්තෙ විස්සජ්ජෙත්වා උපට්ඨිතෙසු පරිකම්මකරණං; අනුක්කමෙන එකස්මිං තාලෙ නිපතිත්වා තස්ස වෙමජ්ඣෙ මකුළතාලපණ්ණසූචිං දළ්හං ගහෙත්වා විජ්ඣියමානස්සාපි අනුට්ඨානං විය අවසානෙ ද්වීසු උපට්ඨිතෙසු යො සුට්ඨුතරං උපට්ඨාති තමෙව පුනප්පුනං මනසිකරිත්වා අප්පනාය උප්පාදනං.

අපරාපි උපමා – යථා නාම පිණ්ඩපාතිකො භික්ඛු ද්වත්තිංසකුලං ගාමං උපනිස්සාය වසන්තො පඨමගෙහෙ එව ද්වෙ භික්ඛා ලභිත්වා පරතො එකං විස්සජ්ජෙය්‍ය; පුනදිවසෙ තිස්සො ලභිත්වා පරතො ද්වෙ විස්සජ්ජෙය්‍ය; තතියදිවසෙ ආදිම්හියෙව පත්තපූරං ලභිත්වා ආසනසාලං ගන්ත්වා පරිභුඤ්ජෙය්‍ය, එවංසම්පදමිදං දට්ඨබ්බං. ද්වත්තිංසකුලගාමො විය හි ද්වත්තිංසාකාරො; පිණ්ඩපාතිකො විය යොගාවචරො; තස්ස තං ගාමං උපනිස්සාය වාසො විය යොගිනො ද්වත්තිංසාකාරෙ පරිකම්මකරණං; පඨමගෙහෙ ද්වෙ භික්ඛා ලභිත්වා පරතො එකිස්සා විස්සජ්ජනං විය දුතියදිවසෙ තිස්සො ලභිත්වා පරතො ද්වින්නං විස්සජ්ජනං විය ච මනසිකරොතො මනසිකරොතො අනුපට්ඨහන්තෙ අනුපට්ඨහන්තෙ විස්සජ්ජෙත්වා උපට්ඨිතෙසු උපට්ඨිතෙසු යාව කොට්ඨාසද්වයෙ පරිකම්මකරණං; තතියදිවසෙ ආදිම්හියෙව පත්තපූරං ලභිත්වා ආසනසාලායං නිසීදිත්වා පරිභොගො විය ද්වීසු යො සුට්ඨුතරං උපට්ඨහති තමෙව පුනප්පුනං මනසිකරිත්වා අප්පනාය උප්පාදනං.

‘අප්පනාතො’ති අප්පනාකොට්ඨාසතො. කෙසාදීසු එකෙකස්මිං කොට්ඨාසෙ අප්පනා හොතීති වෙදිතබ්බාති අයමෙත්ථ අධිප්පායො.

'තයො ච සුත්තන්තා'ති අධිචිත්තං, සීතිභාවො, බොජ්ඣඞ්ගකොසල්ලන්ති ඉමෙ තයො සුත්තන්තා වීරියසමාධියොජනත්ථං වෙදිතබ්බාති අයමෙත්ථ අධිප්පායො. තත්ථ –

''අධිචිත්තමනුයුත්තෙන, භික්ඛවෙ, භික්ඛුනා තීණි නිමිත්තානි කාලෙන කාලං මනසිකාතබ්බානි...කාලෙන කාලං සමාධිනිමිත්තං මනසිකාතබ්බං, කාලෙන කාලං පග්ගහනිමිත්තං මනසිකාතබ්බං, කාලෙන කාලං උපෙක්ඛානිමිත්තං මනසිකාතබ්බං. සචෙ, භික්ඛවෙ, අධිචිත්තමනුයුත්තො භික්ඛු එකන්තං සමාධිනිමිත්තංයෙව මනසිකරෙය්‍ය, ඨානං තං චිත්තං කොසජ්ජාය සංවත්තෙය්‍ය. සචෙ, භික්ඛවෙ, අධිචිත්තමනුයුත්තො භික්ඛු එකන්තං පග්ගහනිමිත්තංයෙව මනසිකරෙය්‍ය, ඨානං තං චිත්තං උද්ධච්චාය සංවත්තෙය්‍ය. සචෙ, භික්ඛවෙ, අධිචිත්තමනුයුත්තො භික්ඛු එකන්තං උපෙක්ඛානිමිත්තංයෙව මනසිකරෙය්‍ය, ඨානං තං චිත්තං න සම්මාසමාධියෙය්‍ය ආසවානං ඛයාය. යතො ච ඛො, භික්ඛවෙ, අධිචිත්තමනුයුත්තො භික්ඛු කාලෙන කාලං සමාධිනිමිත්තං, පග්ගහනිමිත්තං, උපෙක්ඛානිමිත්තං මනසිකරොති, තං හොති චිත්තං මුදු ච කම්මනියඤ්ච පභස්සරඤ්ච, න ච පභඞ්ගු, සම්මා සමාධියති ආසවානං ඛයාය.

''සෙය්‍යථාපි, භික්ඛවෙ, සුවණ්ණකාරො වා සුවණ්ණකාරන්තෙවාසී වා උක්කං බන්ධති, උක්කං බන්ධිත්වා උක්කාමුඛං ආලිම්පෙති, උක්කාමුඛං ආලිම්පෙත්වා සණ්ඩාසෙන ජාතරූපං ගහෙත්වා උක්කාමුඛෙ පක්ඛිපෙය්‍ය, උක්කාමුඛෙ පක්ඛිපිත්වා කාලෙන කාලං අභිධමති, කාලෙන කාලං උදකෙන පරිප්ඵොසෙති, කාලෙන කාලං අජ්ඣුපෙක්ඛති. සචෙ, භික්ඛවෙ, සුවණ්ණකාරො වා සුවණ්ණකාරන්තෙවාසී වා තං ජාතරූපං එකන්තං අභිධමෙය්‍ය, ඨානං තං ජාතරූපං ඩහෙය්‍ය. සචෙ, භික්ඛවෙ, සුවණ්ණකාරො වා සුවණ්ණකාරන්තෙවාසී වා තං ජාතරූපං එකන්තං උදකෙන පරිප්ඵොසෙය්‍ය, ඨානං තං ජාතරූපං නිබ්බායෙය්‍ය. සචෙ, භික්ඛවෙ, සුවණ්ණකාරො වා සුවණ්ණකාරන්තෙවාසී වා තං ජාතරූපං එකන්තං අජ්ඣුපෙක්ඛෙය්‍ය, ඨානං තං ජාතරූපං න සම්මා පරිපාකං ගච්ඡෙය්‍ය.

''යතො ච ඛො, භික්ඛවෙ, සුවණ්ණකාරො වා සුවණ්ණකාරන්තෙවාසී වා තං ජාතරූපං කාලෙන කාලං අභිධමති, කාලෙන කාලං උදකෙන පරිප්ඵොසෙති, කාලෙන කාලං අජ්ඣුපෙක්ඛති, තං හොති ජාතරූපං මුදු ච කම්මනියඤ්ච පභස්සරඤ්ච, න ච පභඞ්ගු, සම්මා උපෙති කම්මාය; යස්සා යස්සා ච පිළන්ධනවිකතියා

ආකඞ්ඛති – යදි පට්ටිකාය යදි කුණ්ඩලාය යදි ගීවෙය්‍යකාය යදි සුවණ්ණමාලාය, තඤ්චස්ස අත්ථං අනුභොති.

‘‘එවමෙව ඛො, භික්ඛවෙ, අධිචිත්තමනුයුත්තෙන…පෙ…. සම්මා සමාධියති ආසවානං ඛයාය; යස්ස යස්ස ච අභිඤ්ඤාසච්ඡිකරණීයස්ස ධම්මස්ස චිත්තං අභිනින්නාමෙති අභිඤ්ඤා සච්ඡිකිරියාය, තත්‍ර තත්‍රෙව සක්ඛිභබ්බතං පාපුණාති සති සතිආයතනෙ’’ති (අ. නි. 3.103) ඉදං සුත්තං අධිචිත්තන්ති වෙදිතබ්බං.

‘‘ඡහි, භික්ඛවෙ, ධම්මෙහි සමන්නාගතො භික්ඛු භබ්බො අනුත්තරං සීතිභාවං සච්ඡිකාතුං. කතමෙහි ඡහි? ඉධ, භික්ඛවෙ, භික්ඛු යස්මිං සමයෙ චිත්තං නිග්ගහෙතබ්බං තස්මිං සමයෙ චිත්තං නිග්ගණ්හාති, යස්මිං සමයෙ චිත්තං පග්ගහෙතබ්බං තස්මිං සමයෙ චිත්තං පග්ගණ්හාති, යස්මිං සමයෙ චිත්තං සම්පහංසිතබ්බං තස්මිං සමයෙ චිත්තං සම්පහංසෙති, යස්මිං සමයෙ චිත්තං අජ්ඣුපෙක්ඛිතබ්බං තස්මිං සමයෙ චිත්තං අජ්ඣුපෙක්ඛති, පණීතාධිමුත්තිකො ච හොති නිබ්බානාභිරතො ච. ඉමෙහි ඛො, භික්ඛවෙ, ඡහි ධම්මෙහි සමන්නාගතො භික්ඛු භබ්බො අනුත්තරං සීතිභාවං සච්ඡිකාතු’’න්ති (අ. නි. 6.85) ඉදං සුත්තං සීතිභාවොති වෙදිතබ්බං.

බොජ්ඣඞ්ගකොසල්ලං පන ‘‘එවමෙව ඛො, භික්ඛවෙ, යස්මිං සමයෙ ලීනං චිත්තං හොති, අකාලො තස්මිං සමයෙ පස්සද්ධිසම්බොජ්ඣඞ්ගස්ස භාවනායා’’ති (සං. නි. 5.234) සංයුත්තමහාවග්ගෙ බොජ්ඣඞ්ගසංයුත්තෙ ආගතමෙව.

ඉති ඉදං සත්තවිධං උග්ගහකොසල්ලං සුග්ගහිතං කත්වා ඉමඤ්ච දසවිධං මනසිකාරකොසල්ලං සුට්ඨු වවත්ථපෙත්වා තෙන යොගිනා උභයකොසල්ලවසෙන කම්මට්ඨානං සාධුකං උග්ගහෙතබ්බං. සචෙ පනස්ස ආචරියෙන සද්ධිං එකවිහාරෙයෙව ඵාසු හොති, එවං විත්ථාරෙන අකථාපෙත්වා කම්මට්ඨානමනුයුඤ්ජන්තෙන විසෙසං ලභිත්වා උපරූපරි කථාපෙතබ්බං. අඤ්ඤත්ථ වසිතුකාමෙන යථාවුත්තෙන විධිනා විත්ථාරතො කථාපෙත්වා පුනප්පුනං පරිවත්තෙත්වා සබ්බං ගණ්ඨිට්ඨානං ඡින්දිත්වා කම්මට්ඨානභාවනාය අනනුරූපං සෙනාසනං පහාය මහාවාසතාදිඅට්ඨාරසදොසවජ්ජිතෙ අනුරූපෙ විහාරෙ විහරන්තෙන ඛුද්දකපලිබොධුපච්ඡෙදං කත්වා යො තාව රාගචරිතො හොති, තෙන යස්මා රාගො පහාතබ්බො, තස්මා පටික්කූලමනසිකාරෙ පරිකම්මං කාතබ්බං.

කරොන්තෙන පන කෙසෙසු තාව නිමිත්තං ගහෙතබ්බං. කථං? එකං වා ද්වෙ වා කෙසෙ ලුඤ්චිත්වා හත්ථතලෙ ඨපෙත්වා වණ්ණො තාව වවත්ථපෙතබ්බො. ඡින්නට්ඨානෙපි කෙසෙ ඔලොකෙතුං වට්ටති; උදකපත්තෙ වා යාගුපත්තෙ වා ඔලොකෙතුම්පි වට්ටතියෙව. කාළකකාලෙ දිස්වා කාළකාති මනසිකාතබ්බා; සෙතකාලෙ සෙතාති. මිස්සකකාලෙ පන උස්සදවසෙන මනසිකාතබ්බා හොන්ති. යථා ච කෙසෙසු, එවං සකලෙපි තචපඤ්චකෙ දිස්වාව නිමිත්තං ගහෙතබ්බං. එවං නිමිත්තං ගහෙත්වා සබ්බකොට්ඨාසෙසු වණ්ණසණ්ඨානදිසොකාසපරිච්ඡෙදවසෙන වවත්ථපෙත්වා වණ්ණසණ්ඨානගන්ධආසයොකාසවසෙන පඤ්චධා පටික්කූලතො වවත්ථපෙතබ්බා.

තත්‍රායං සබ්බකොට්ඨාසෙසු අනුපුබ්බකථා – **කෙසා** තාව පකතිවණ්ණෙන කාළකා අද්දාරිට්ඨකවණ්ණා, සණ්ඨානතො දීඝවට්ටලිකා තුලාදණ්ඩසණ්ඨානා, දිසතො උපරිමදිසාය ජාතා, ඔකාසතො උභොසු පස්සෙසු කණ්ණචූළිකාහි, පුරතො නලාටන්තෙන, පච්ඡතො ගලවාටකෙන පරිච්ඡින්නා. සීසකටාහවෙඨනං අල්ලචම්මං කෙසානං ඔකාසො. පරිච්ඡෙදතො කෙසා සීසවෙඨනචම්මෙ වීහග්ගමත්තං පවිසිත්වා පතිට්ඨිතෙන හෙට්ඨා අත්තනො මූලතලෙන, උපරි ආකාසෙන, තිරියං අඤ්ඤමඤ්ඤෙන පරිච්ඡින්නා. ද්වෙ කෙසා එකතො නත්ථීති අයං සභාගපරිච්ඡෙදො.

‘කෙසා න ලොමා, ලොමා න කෙසා’ති එවං අවසෙසෙහි එකතිංසකොට්ඨාසෙහි අමිස්සීකතා කෙසා නාම පාටියෙක්කො කොට්ඨාසොති අයං විසභාගපරිච්ඡෙදො. ඉදං කෙසානං වණ්ණාදිතො වවත්ථාපනං.

ඉදං පන තෙසං වණ්ණාදිවසෙන පඤ්චධා පටික්කූලතො වවත්ථාපනං – කෙසා ච නාමෙතෙ වණ්ණතොපි පටික්කූලා, සණ්ඨානතොපි ගන්ධතොපි ආසයතොපි ඔකාසතොපි පටික්කූලා. මනුඤ්ඤෙපි හි යාගුපත්තෙ වා භත්තපත්තෙ වා කෙසවණ්ණං කිඤ්චි දිස්වා ‘කෙසමිස්සකමිදං, හරථ න’න්ති ජිගුච්ඡන්ති. එවං කෙසා **වණ්ණතො** පටික්කූලා. රත්තිං භුඤ්ජන්තාපි කෙසසණ්ඨානං අක්කවාකං වා මකචිවාකං වා ඡුපිත්වාපි තථෙව ජිගුච්ඡන්ති. එවං **සණ්ඨානතො** පටික්කූලා.

තෙලමක්ඛනපුප්ඵධූමාදිසඞ්ඛාරවිරහිතානඤ්ච කෙසානං ගන්ධො පරමජෙගුච්ඡො හොති, තතො ජෙගුච්ඡතරො අග්ගිම්හි පක්ඛිත්තානං. කෙසා හි වණ්ණසණ්ඨානතො අප්පටික්කූලාපි සියුං, ගන්ධෙන පන පටික්කූලායෙව. යථා හි දහරස්ස කුමාරස්ස වච්චං වණ්ණතො හලිද්දිවණ්ණං, සණ්ඨානතොපි හලිද්දිපිණ්ඩසණ්ඨානං; සඞ්කාරට්ඨානෙ ඡඩ්ඩිතඤ්ච උද්ධුමාතකකාළසුනඛසරීරං වණ්ණතො තාලපක්කවණ්ණං, සණ්ඨානතො

වට්ටෙත්වා විස්සට්ඨමුදිඞ්ගසණ්ඨානං, දාඨාපිස්ස සුමනමකුළසදිසාති උභයම්පි වණ්ණසණ්ඨානතො සියා අප්පටික්කූලං, ගන්ධෙන පන පටික්කූලමෙව; එවං කෙසාපි සියුං වණ්ණසණ්ඨානතො අප්පටික්කූලා, ගන්ධෙන පන පටික්කූලා එවාති.

යථා පන අසුචිට්ඨානෙ ගාමනිස්සන්දෙන ජාතානි සූපෙය්‍යපණ්ණානි නාගරිකමනුස්සානං ජෙගුච්ඡානි හොන්ති අපරිභොගානි, එවං කෙසාපි පුබ්බලොහිතමුත්තකරීසපිත්තසෙම්හාදිනිස්සන්දෙන ජාතත්තා අතිජෙගුච්ඡාති ඉදං නෙසං **'ආසයතො'** පාටිකුල්‍යං. ඉමෙ ච කෙසා නාම ගූථරාසිම්හි උට්ඨිතකණ්ණිකං විය එකත්තිංසකොට්ඨාසරාසිම්හි ජාතා. තෙ සුසානසඞ්කාරට්ඨානාදීසු ජාතසාකං විය, පරිඛාදීසු ජාතකමලකුවලයාදිපුප්ඵං විය ච අසුචිට්ඨානෙ ජාතත්තා පරමජෙගුච්ඡාති ඉදං තෙසං **'ඔකාසතො'** පාටික්කූල්‍යං.

යථා ච කෙසානං, එවං සබ්බකොට්ඨාසානං වණ්ණසණ්ඨානගන්ධාසයොකාසවසෙන පඤ්චධා පටික්කූලතා වවත්ථපෙතබ්බා. වණ්ණසණ්ඨානදිසොකාසපරිච්ඡෙදවසෙන පන සබ්බෙපි විසුං විසුං වවත්ථපෙතබ්බා.

තත්ථ **ලොමා** තාව පකතිවණ්ණතො න කෙසා විය අසම්භින්නකාළකා, කාළපිඞ්ගලා පන හොන්ති; සණ්ඨානතො ඔනතග්ගතාලමූලසණ්ඨානා; දිසතො ද්වීසු දිසාසු ජාතා; ඔකාසතො ඨපෙත්වා කෙසානං පතිට්ඨිතොකාසඤ්ච හත්ථපාදතලානි ච යෙභුය්‍යෙන අවසෙසසරීරවෙඨනචම්මෙ ජාතා; පරිච්ඡෙදතො සරීරවෙඨනචම්මෙ ලික්ඛාමත්තං පවිසිත්වා පතිට්ඨිතෙන හෙට්ඨා අත්තනො මූලතලෙන, උපරි ආකාසෙන, තිරියං අඤ්ඤමඤ්ඤෙන පරිච්ඡින්නා. ද්වෙ ලොමා එකතො නත්ථි. අයං තෙසං සභාගපරිච්ඡෙදො. විසභාගපරිච්ඡෙදො පන කෙසසදිසොයෙව.

නඛාති වීසතියා නඛපත්තානං නාමං. තෙ සබ්බෙපි වණ්ණතො සෙතා; සණ්ඨානතො මච්ඡසකලිකසණ්ඨානා; දිසතො පාදනඛා හෙට්ඨිමදිසාය ජාතා, හත්ථනඛා උපරිමදිසායාති ද්වීසු දිසාසු ජාතා; ඔකාසතො අඞ්ගුලීනං අග්ගපිට්ඨෙසු පතිට්ඨිතා; පරිච්ඡෙදතො ද්වීසු දිසාසු අඞ්ගුලිකොටිමංසෙහි, අන්තො අඞ්ගුලිපිට්ඨිමංසෙන, බහි චෙව අග්ගෙ ච ආකාසෙන, තිරියං අඤ්ඤමඤ්ඤෙන පරිච්ඡින්නා. ද්වෙ නඛා එකතො නත්ථි. අයං නෙසං සභාගපරිච්ඡෙදො. විසභාගපරිච්ඡෙදො පන කෙසසදිසොයෙව.

දන්තාති පරිපුණ්ණදන්තස්ස ද්වත්තිංස දන්තට්ඨිකානි. තෙපි වණ්ණතො සෙතා; සණ්ඨානතො අනෙකසණ්ඨානා. තෙසඤ්හි හෙට්ඨිමාය තාව දන්තපාළියා මජ්ඣෙ චත්තාරො දන්තා මත්තිකාපිණ්ඩෙ පටිපාටියා ඨපිතඅලාබුබීජසණ්ඨානා. තෙසං උභොසු පස්සෙසු එකෙකො එකමූලකො එකකොටිකො මල්ලිකමකුළසණ්ඨානො. තතො එකෙකො ද්විමූලකො ද්විකොටිකො යානකඋපත්ථම්භනිකසණ්ඨානො. තතො ද්වෙ ද්වෙ තිමූලා තිකොටිකා. තතො ද්වෙ ද්වෙ චතුමූලා චතුකොටිකාති. උපරිමපාළියාපි එසෙව නයො. දිසතො උපරිමදිසාය ජාතා. ඔකාසතො ද්වීසු හනුකට්ඨිකෙසු පතිට්ඨිතා. පරිච්ඡෙදතො හෙට්ඨා හනුකට්ඨිකෙ පතිට්ඨිතෙන අත්තනො මූලතලෙන, උපරි ආකාසෙන, තිරියං අඤ්ඤමඤ්ඤෙන පරිච්ඡින්නා. ද්වෙ දන්තා එකතො නත්ථි. අයං නෙසං සභාගපරිච්ඡෙදො. විසභාගපරිච්ඡෙදො පන කෙසසදිසොයෙව.

තචොති සකලසරීරං වෙඨෙත්වා ඨිතචම්මං. තස්ස උපරි කාළසාමපීතාදිවණ්ණා ඡවි නාම, යා සකලසරීරතොපි සඞ්කඩ්ඪියමානා බදරට්ඨිමත්තා හොති. තචො පන වණ්ණතො සෙතොයෙව. සො චස්ස සෙතභාවො අග්ගිජාලාභිඝාතපහරණපහාරාදීහි විද්ධංසිතාය ඡවියා පාකටො හොති. සණ්ඨානතො සරීරසණ්ඨානොව හොති. අයමෙත්ථ සඞ්ඛෙපො.

විත්ථාරතො පන පාදඞ්ගුලිත්තචො කොසකාරකකොසසණ්ඨානො. පිට්ඨිපාදත්තචො පුටබන්ධඋපාහනසණ්ඨානො. ජඞ්ඝත්තචො භත්තපුටකතාලපණ්ණසණ්ඨානො. ඌරුත්තචො තණ්ඩුලභරිතදීඝත්ථවිකසණ්ඨානො. ආනිසදත්තචො උදකපූරිතපටපරිස්සාවනසණ්ඨානො. පිට්ඨිත්තචො ඵලකොනද්ධචම්මසණ්ඨානො. කුච්ඡිත්තචො වීණාදොණිකොනද්ධචම්මසණ්ඨානො. උරත්තචො යෙභුයොන චතුරස්සසණ්ඨානො. උභයබාහුත්තචො තූණීරොනද්ධචම්මසණ්ඨානො. පිට්ඨිහත්ථත්තචො ඛුරකොසකසණ්ඨානො, ඵණකත්ථවිකසණ්ඨානො වා. හත්ථඞ්ගුලිත්තචො කුඤ්චිකාකොසකසණ්ඨානො. ගීවත්තචො ගලකඤ්චුකසණ්ඨානො. මුඛත්තචො ඡිද්දාවච්ඡිද්දො කීටකුලාවකසණ්ඨානො. සීසත්තචො පත්තත්ථවිකසණ්ඨානොති.

තචපරිග්ගණ්හකෙන ච යොගාවචරෙන උත්තරොට්ඨතො පට්ඨාය උපරි මුඛං ඤාණං පෙසෙත්වා පඨමං තාව මුඛං පරියොනන්ධිත්වා ඨිතචම්මං වවත්ථපෙතබ්බං. තතො නලාටට්ඨිචම්මං. තතො ථවිකාය පක්ඛිත්තපත්තස්ස ච ථවිකාය ච අන්තරෙන හත්ථමිව සීසට්ඨිකස්ස ච සීසචම්මස්ස ච අන්තරෙන ඤාණං පෙසෙත්වා අට්ඨිකෙන සද්ධිං චම්මස්ස එකාබද්ධභාවං වියොජෙන්තෙන සීසචම්මං වවත්ථපෙතබ්බං. තතො ඛන්ධචම්මං. තතො

අනුලොමෙන පටිලොමෙන ච දක්ඛිණහත්ථචම්මං. අථ තෙනෙව නයෙන වාමහත්ථචම්මං. තතො පිට්ඨිචම්මං. තං තං චවත්ථපෙත්වා අනුලොමෙන ච පටිලොමෙන ච දක්ඛිණපාදචම්මං. අථ තෙනෙව නයෙන වාමපාදචම්මං. තතො අනුක්කමෙනෙව වත්ථිඋදරහදයගීවචම්මානි චවත්ථපෙතබ්බානි. අථ ගීවාචම්මානන්තරං හෙට්ඨිමහනුචම්මං චවත්ථපෙත්වා අධරොට්ඨපරියොසානං පාපෙත්වා නිට්ඨපෙතබ්බං. එවං ඔළාරිකොළාරිකං පරිග්ගණ්හන්තස්ස සුඛුමම්පි පාකටං හොති.

දිසතො ද්වීසු දිසාසු ජාතො. ඔකාසතො සකලසරීරං පරියොනන්ධිත්වා ඨිතො. පරිච්ඡෙදතො හෙට්ඨා පතිට්ඨිතතලෙන, උපරි ආකාසෙන පරිච්ඡින්නො. අයමස්ස සභාගපරිච්ඡෙදො. විසභාගපරිච්ඡෙදො පන කෙසසදිසොයෙව.

මංසන්ති නව මංසපෙසිසතානි. තං සබ්බම්පි වණ්ණතො රත්තං කිංසුකපුප්ඵසදිසං; සණ්ඨානතො ජඞ්ඝපිණ්ඩිකමංසං තාලපණ්ණපුටභත්තසණ්ඨානං, ඌරුමංසං නිසදපොතකසණ්ඨානං, ආනිසදමංසං උද්ධනකොටිසණ්ඨානං, පිට්ඨිමංසං තාලගුළපටලසණ්ඨානං, ඵාසුකද්වයමංසං පොත්ථලිකාය කුච්ඡියං තනුමත්තිකාලෙපනසණ්ඨානං, ථනමංසං වට්ටෙත්වා අවක්ඛිත්තමත්තිකාපිණ්ඩසණ්ඨානං, බාහුද්වයමංසං දිගුණං කත්වා ඨපිතනිච්චම්මමහාමූසිකසණ්ඨානං. එවං ඔළාරිකොළාරිකං මංසං පරිග්ගණ්හන්තස්ස සුඛුමම්පි පාකටං හොති. දිසතො ද්වීසු දිසාසු ජාතං. ඔකාසතො සාධිකානි තීණි අට්ඨිසතානි අනුලිම්පෙත්වා ඨිතං. පරිච්ඡෙදතො හෙට්ඨා අට්ඨිසඞ්ඝාතෙ පතිට්ඨිතතලෙන, උපරි තචෙන, තිරියං අඤ්ඤමඤ්ඤෙන පරිච්ඡින්නං. අයමස්ස සභාගපරිච්ඡෙදො. විසභාගපරිච්ඡෙදො පන කෙසසදිසොව.

'න්හාරූ'ති නව න්හාරුසතානි. වණ්ණතො සබ්බෙපි න්හාරූ සෙතා; සණ්ඨානතො නානාසණ්ඨානා. එතෙසු හි ගීවාය උපරිභාගතො පට්ඨාය පඤ්ච මහාන්හාරූ සරීරං විනද්ධමානා හදයස්ස පුරිමපස්සෙන ඔතිණ්ණා, පඤ්ච පච්ඡිමපස්සෙන, පඤ්ච දක්ඛිණපස්සෙන, පඤ්ච වාමපස්සෙන, දක්ඛිණහත්ථං විනද්ධමානාපි හත්ථස්ස පුරිමපස්සෙන පඤ්ච, පච්ඡිමපස්සෙන පඤ්ච, තථා වාමහත්ථං විනද්ධමානාපි. දක්ඛිණපාදං විනද්ධමානාපි පාදස්ස පුරිමපස්සෙන පඤ්ච, පච්ඡිමපස්සෙන පඤ්ච, තථා වාමපාදං විනද්ධමානාපීති. එවං සරීරධාරකා නාම සට්ඨි මහාන්හාරූ කායං විනද්ධමානා ඔතිණ්ණා, යෙ කණ්ඩරාතිපි වුච්චන්ති. තෙ සබ්බෙපි කන්දලමකුළසණ්ඨානා.

අඤ්ඤෙ පන තං තං පදෙසං අජ්ඣොත්ථරිත්වා ඨිතා තතො සුඛුමතරා සුත්තරජ්ජුකසණ්ඨානා. අඤ්ඤෙ තතො සුඛුමතරා පූතිලතාසණ්ඨානා. අඤ්ඤෙ

තතො සුඛුමතරා මහාවීණාතන්තිසණ්ඨානා. අඞ්ගෙද පූලසුත්තකසණ්ඨානා. හත්ථපාදපිට්ඨියං න්හාරූ සකුණපාදසණ්ඨානා. සීසන්හාරූ දාරකානං සීසජාලකසණ්ඨානා. පිට්ඨින්හාරූ ආතපෙ පසාරිතඅල්ලජාලසණ්ඨානා. අවසෙසා තංතංඅඞ්ගපච්චඞ්ගානුගතා න්හාරූ සරීරෙ පටිමුක්කජාලකඤ්චුකසණ්ඨානා. දිසතො ද්වීසු දිසාසු ජාතා. ඔකාසතො සකලසරීරෙ අට්ඨීනි ආබන්ධිත්වා ඨිතා. පරිච්ඡෙදතො හෙට්ඨා තිණ්ණං අට්ඨිසතානං උපරි පතිට්ඨිතතලෙහි, උපරි මංසචම්මානි ආහච්ච ඨිතපදෙසෙහි, තිරියං අඤ්ඤමඤ්ඤෙන පරිච්ඡින්නා. අයං නෙසං සභාගපරිච්ඡෙදො. විසභාගපරිච්ඡෙදො පන කෙසසදිසොයෙව.

අට්ඨීති ඨපෙත්වා ද්වත්තිංස දන්තට්ඨීනි අවසෙසානි චතුසට්ඨි හත්ථට්ඨීනි, චතුසට්ඨි පාදට්ඨීනි, චතුසට්ඨි මංසනිස්සිතානි මුදුඅට්ඨීනි, ද්වෙ පණ්හිකට්ඨීනි, එකෙකස්මිං පාදෙ ද්වෙ ගොප්ඵකට්ඨීනි, ද්වෙ ජඞ්ඝට්ඨීනි, ද්වෙ ජණ්ණුකට්ඨීනි, ද්වෙ ඌරුට්ඨීනි, ද්වෙ කටිට්ඨීනි, අට්ඨාරස පිට්ඨිකණ්ටකට්ඨීනි, චතුවීසති ඵාසුකට්ඨීනි, චුද්දස උරට්ඨීනි, එකං හදයට්ඨි, ද්වෙ අක්ඛකට්ඨීනි, ද්වෙ කොට්ඨට්ඨීනි, ද්වෙ බාහට්ඨීනි, ද්වෙ ද්වෙ අග්ගබාහට්ඨීනි, සත්ත ගීවට්ඨීනි, ද්වෙ හනුකට්ඨීනි, එකං නාසිකට්ඨි, ද්වෙ අක්ඛිට්ඨීනි, ද්වෙ කණ්ණට්ඨීනි, එකං නලාටට්ඨි, එකං මුද්ධට්ඨි, නව සීසකපාලට්ඨීනීති එවං තිමත්තානි අට්ඨිසතානි.

තානි සබ්බානිපි වණ්ණතො සෙතානි, සණ්ඨානතො නානාසණ්ඨානානි. තත්ථ හි අග්ගපාදඞ්ගුලිට්ඨීනි කතකබීජසණ්ඨානානි. තදනන්තරානි මජ්ඣපබ්බට්ඨීනි පනසට්ඨිසණ්ඨානානි. මූලපබ්බට්ඨීනි පණවසණ්ඨානානි. පිට්ඨිපාදට්ඨීනි කොට්ටිතකන්දලකන්දරාසිසණ්ඨානානි. පණ්හිකට්ඨි එකට්ඨිතාලඵලබීජසණ්ඨානං. ගොප්ඵකට්ඨීනි බන්ධකීළාගොළකසණ්ඨානානි. ජඞ්ඝට්ඨීනං ගොප්ඵකට්ඨීසු පතිට්ඨිතට්ඨානං අනපනීතතචසින්දිකළීරසණ්ඨානං. ඛුද්දකජඞ්ඝට්ඨිකං ධනුකදණ්ඩසණ්ඨානං, මහන්තං මිලාතසප්පපිට්ඨිසණ්ඨානං. ජණ්ණුකට්ඨි එකතො පරික්ඛීණඵෙණකසණ්ඨානං.

තත්ථ ජඞ්ඝට්ඨිකස්ස පතිට්ඨිතට්ඨානං අතිඛිණග්ගගොසිඞ්ගසණ්ඨානං. ඌරුට්ඨි දුත්තච්ඡිතවාසිඵරසුදණ්ඩකසණ්ඨානං. තස්ස කටිට්ඨිම්හි පතිට්ඨිතට්ඨානං කීළාගොළකසණ්ඨානං. තෙන කටිට්ඨිනො පතිට්ඨිතට්ඨානං අග්ගච්ඡින්නමහාපුන්නාගඵලසණ්ඨානං. කටිට්ඨීනි ද්වෙපි එකාබද්ධානි හුත්වා කුම්භකාරකඋද්ධනසණ්ඨානානි, පාටියෙක්කං කම්මාරකූටයොත්තකසණ්ඨානානි. කොටියං ඨිතආනිසදට්ඨි අධොමුඛං කත්වා ගහිතසප්පඵණසණ්ඨානං සත්තසු ඨානෙසු ඡිද්දාවඡිද්දං. පිට්ඨිකණ්ටකට්ඨීනි අබ්භන්තරතො උපරූපරි ඨපිතසීසකපට්ටවෙඨකසණ්ඨානානි, බාහිරතො

වට්ටනාවළිසණ්ඨානානි. තෙසං අන්තරන්තරා කකචදන්තසදිසා ද්වෙ තයො කණ්ටකා හොන්ති. චතුවීසතියා ඵාසුකට්ඨීසු අපරිපුණ්ණානි අපරිපුණ්ණාසිතසණ්ඨානානි, පරිපුණ්ණානි පරිපුණ්ණාසිතසණ්ඨානානි. සබ්බානිපි ඔදාතකුක්කුටස්ස පසාරිතපක්ඛසණ්ඨානානි.

චුද්දස උරට්ඨීනි ජිණ්ණසන්දමානිකපඤ්ජරසණ්ඨානානි. හදයට්ඨි දබ්බිඵණසණ්ඨානං. අක්ඛකට්ඨීනි ඛුද්දකලොහවාසිදණ්ඩසණ්ඨානානි. කොට්ඨට්ඨීනි එකතො පරික්ඛීණසීහළකුදාලසණ්ඨානානි. බාහුට්ඨීනි ආදාසදණ්ඩකසණ්ඨානානි. අග්ගබාහුට්ඨීනි යමකතාලකන්දසණ්ඨානානි. මණිබන්ධට්ඨීනි එකතො අල්ලීයාපෙත්වා ඨපිතසීසකපට්ටවෙඨකසණ්ඨානානි. පිට්ඨිහත්ථට්ඨීනි කොට්ටිතකන්දලකන්දරාසිසණ්ඨානානි. හත්ථඞ්ගුලීසු මූලපබ්බට්ඨීනි පණවසණ්ඨානානි; මජ්ඣපබ්බට්ඨීනි අපරිපුණ්ණපනසට්ඨිසණ්ඨානානි; අග්ගපබ්බට්ඨීනි කතකබීජසණ්ඨානානි. සත්ත ගීවට්ඨීනි දණ්ඩෙන විජ්ඣිත්වා පටිපාටියා ඨපිතවංසකළීරචක්කලිකසණ්ඨානානි. හෙට්ඨිමහනුකට්ඨි කම්මාරානං අයොකූටයොත්තකසණ්ඨානං, උපරිමං අවලෙඛනසත්ථකසණ්ඨානං.

අක්ඛිකූපනාසාකූපට්ඨීනි අපනීතමිඤ්ජතරුණතාලට්ඨිසණ්ඨානානි. නලාටට්ඨි අධොමුඛඨපිතසඞ්ඛථාලකකපාලසණ්ඨානං. කණ්ණචූළිකට්ඨීනි න්හාපිතඛුරකොසකසණ්ඨානානි. නලාටකණ්ණචූළිකානං උපරි පට්ටබන්ධනොකාසෙ අට්ඨි සඞ්කුටිතඝටපුණ්ණපටලඛණ්ඩසණ්ඨානං. මුද්ධට්ඨි මුඛච්ඡින්නවඞ්කනාළිකෙරසණ්ඨානං. සීසට්ඨීනි සිබ්බෙත්වා ඨපිතජජ්ජරලාබුකටාහසණ්ඨානානි.

දිසතො ද්වීසු දිසාසු ජාතානි. ඔකාසතො අවිසෙසෙන සකලසරීරෙ ඨිතානි. විසෙසෙන පනෙත්ථ සීසට්ඨීනි ගීවට්ඨීසු පතිට්ඨිතානි, ගීවට්ඨීනි පිට්ඨිකණ්ටකට්ඨීසු, පිට්ඨිකණ්ටකට්ඨීනි කටිට්ඨීසු, කටිට්ඨීනි ඌරුට්ඨීසු, ඌරුට්ඨීනි ජණ්ණුකට්ඨීසු, ජණ්ණුකට්ඨීනි ජඞ්ඝට්ඨීසු, ජඞ්ඝට්ඨීනි ගොප්ඵකට්ඨීසු, ගොප්ඵකට්ඨීනි පිට්ඨිපාදට්ඨීසු පතිට්ඨිතානි. පරිච්ඡෙදතො අන්තො අට්ඨිමිඤ්ජෙන, උපරි මංසෙන, අග්ගෙ මූලෙ ච අඤ්ඤමඤ්ඤෙන පරිච්ඡින්නානි. අයං නෙසං සභාගපරිච්ඡෙදො. විසභාගපරිච්ඡෙදො පන කෙසසදිසොව.

අට්ඨිමිඤ්ජන්ති තෙසං තෙසං අට්ඨීනං අබ්භන්තරගතං මිඤ්ජං. තං වණ්ණතො සෙතං. සණ්ඨානතො මහන්තමහන්තානං අට්ඨීනං අබ්භන්තරගතං වෙළුනාළියං පක්ඛිත්තසෙදිතමහාවෙත්තග්ගසණ්ඨානං, ඛුද්දානුඛුද්දකානං අබ්භන්තරගතං වෙළුයට්ඨිපබ්බෙසු පක්ඛිත්තසෙදිතතනුවෙත්තග්ගසණ්ඨානං. දිසතො ද්වීසු දිසාසු ජාතං. ඔකාසතො අට්ඨීනං අබ්භන්තරෙ පතිට්ඨිතං.

පරිච්ඡෙදතො අට්ඨීනං අබ්භන්තරතලෙහි පරිච්ඡින්නං. අයමස්ස සභාගපරිච්ඡෙදො. විසභාගපරිච්ඡෙදො පන කෙසසදිසොව.

වක්කන්ති එකබන්ධනා ද්වෙ මංසපිණ්ඩා. තං වණ්ණතො මන්දරත්තං පාළිභද්දකට්ඨිවණ්ණං. සණ්ඨානතො දාරකානං යමකකීළාගොළකසණ්ඨානං, එකවණ්ටපටිබද්ධඅම්බඵලද්වයසණ්ඨානං වා. දිසතො උපරිමාය දිසාය ජාතං. ඔකාසතො ගලවාටකා නික්ඛන්තෙන එකමූලෙන ථොකං ගන්ත්වා ද්විධා භින්නෙන ථූලන්හාරුනා විනිබද්ධං හුත්වා හදයමංසං පරික්ඛිපිත්වා ඨිතං. පරිච්ඡෙදතො වක්කං වක්කභාගෙන පරිච්ඡින්නං. අයමස්ස සභාගපරිච්ඡෙදො. විසභාගපරිච්ඡෙදො පන කෙසසදිසොව.

හදයන්ති හදයමංසං. තං වණ්ණතො රත්තං පදුමපත්තපිට්ඨිවණ්ණං. සණ්ඨානතො බාහිරපත්තානි අපනෙත්වා අධොමුඛඨපිතපදුමමකුළසණ්ඨානං. බහි මට්ඨං; අන්තො කොසාතකීඵලස්ස අබ්භන්තරසදිසං. පඤ්ඤවන්තානං ථොකං විකසිතං, මන්දපඤ්ඤානං මකුළිතමෙව. අන්තො චස්ස පුන්නාගට්ඨිපතිට්ඨානමත්තො ආවාටකො හොති, යත්ථ අඩ්ඪපසතමත්තං ලොහිතං සණ්ඨාති; යං නිස්සාය මනොධාතු මනොවිඤ්ඤාණධාතු ච වත්තන්ති. තං පනෙතං රාගචරිතස්ස රත්තං හොති, දොසචරිතස්ස කාළකං, මොහචරිතස්ස මංසධොවනුදකසදිසං, විතක්කචරිතස්ස කුලත්ථයූසවණ්ණං, සද්ධාචරිතස්ස කණිකාරපුප්ඵවණ්ණං, පඤ්ඤාචරිතස්ස අච්ඡං විප්පසන්නං අනාවිලං පණ්ඩරං පරිසුද්ධං නිද්ධොතජාතිමණි විය ජුතිමන්තං ඛායති. දිසතො උපරිමාය දිසාය ජාතං. ඔකාසතො සරීරබ්භන්තරෙ ද්වින්නං ථනානං මජ්ඣෙ පතිට්ඨිතං. පරිච්ඡෙදතො හදයං හදයභාගෙන පරිච්ඡින්නං. අයමස්ස සභාගපරිච්ඡෙදො. විසභාගපරිච්ඡෙදො පන කෙසසදිසොව.

යකනන්ති යමකමංසපටලං. තං වණ්ණතො රත්තපණ්ඩුකධාතුකං, නාතිරත්තකුමුදස්ස පත්තපිට්ඨිවණ්ණං. සණ්ඨානතො මූලෙ එකං, අග්ගෙ යමකං කොවිළාරපත්තසණ්ඨානං. තඤ්ච දන්ධානං එකමෙව හොති මහන්තං, පඤ්ඤවන්තානං ද්වෙ වා තීණි වා ඛුද්දකානි. දිසතො උපරිමදිසාය ජාතං. ඔකාසතො ද්වින්නං ථනානං අබ්භන්තරෙ දක්ඛිණපස්සං නිස්සාය ඨිතං. පරිච්ඡෙදතො යකනං යකනභාගෙන පරිච්ඡින්නං. අයමස්ස සභාගපරිච්ඡෙදො. විසභාගපරිච්ඡෙදො පන කෙසසදිසොව.

කිලොමකන්ති පටිච්ඡන්නාපටිච්ඡන්නභෙදතො දුවිධං පරියොනහනමංසං. තං දුවිධම්පි වණ්ණතො සෙතං, දුකූලපිලොතිකවණ්ණං. සණ්ඨානතො අත්තනො ඔකාසසණ්ඨානං. දිසතො පටිච්ඡන්නකිලොමකං උපරිමාය දිසාය ජාතං. ඉතරං ද්වීසු දිසාසු ජාතං. ඔකාසතො පටිච්ඡන්නකිලොමකං හදයඤ්ච වක්කඤ්ච පටිච්ඡාදෙත්වා ඨිතං. අපටිච්ඡන්නකිලොමකං සකලසරීරෙ චම්මස්ස

හෙට්ඨතො මංසං පරියොනද්ධිත්වා ඨිතං. පරිච්ඡෙදතො හෙට්ඨා මංසෙන, උපරි චම්මෙන, තිරියං කිලොමකභාගෙන පරිච්ඡින්නං. අයමස්ස සභාගපරිච්ඡෙදො. විසභාගපරිච්ඡෙදො පන කෙසසදිසොව.

පිහකන්ති උදරජිව්හාමංසං. තං වණ්ණතො නීලං නිග්ගුණ්ඩිකපුප්ඵවණ්ණං. සණ්ඨානතො සත්තඞ්ගුලප්පමාණං අබන්ධනං කාළවච්ඡකජිව්හාසණ්ඨානං. දිසතො උපරිමාය දිසාය ජාතං. ඔකාසතො හදයස්ස වාමපස්සෙ උදරපටලස්ස මත්ථකපස්සං නිස්සාය ඨිතං, යස්මිං පහරණප්පහාරෙන බහි නික්ඛන්තෙ සත්තානං ජීවිතක්ඛයො හොති. පරිච්ඡෙදතො පිහකභාගෙන පරිච්ඡින්නං. අයමස්ස සභාගපරිච්ඡෙදො. විසභාගපරිච්ඡෙදො පන කෙසසදිසොව.

පප්ඵාසන්ති ද්වත්තිංසමංසඛණ්ඩප්පභෙදං පප්ඵාසමංසං. තං වණ්ණතො රත්තං නාතිපක්කඋදුම්බරඵලවණ්ණං. සණ්ඨානතො විසමච්ඡින්නබහලපූවඛණ්ඩසණ්ඨානං. අබ්භන්තරෙ අසිතපීතානං අභාවෙ උග්ගතෙන කම්මජතෙජුස්මනා අබ්භාහතත්තා සඞ්ඛාදිතපලාලපිණ්ඩමිව නිරසං නිරොජං. දිසතො උපරිමාය දිසාය ජාතං. ඔකාසතො සරීරබ්භන්තරෙ ද්වින්නං ථනානමන්තරෙ හදයඤ්ච යකනඤ්ච පටිච්ඡාදෙත්වා ඔලම්බන්තං ඨිතං. පරිච්ඡෙදතො පප්ඵාසභාගෙන පරිච්ඡින්නං. අයමස්ස සභාගපරිච්ඡෙදො. විසභාගපරිච්ඡෙදො පන කෙසසදිසොව.

අන්තන්ති පුරිසස්ස ද්වත්තිංස හත්ථා, ඉත්ථියා අට්ඨවීසතිහත්ථා එකවීසතියා ඨානෙසු ඔභග්ගා අන්තවට්ටි. තදෙතං වණ්ණතො සෙතං සක්ඛරසුධාවණ්ණං. සණ්ඨානතො ලොහිතදොණියං ආභුජිත්වා ඨපිතසීසච්ඡින්නසප්පසණ්ඨානං. දිසතො ද්වීසු දිසාසු ජාතං. ඔකාසතො උපරි ගලවාටකෙ හෙට්ඨා ච කරීසමග්ගෙ විනිබන්ධත්තා ගලවාටකකරීසමග්ගපරියන්තෙ සරීරබ්භන්තරෙ ඨිතං. පරිච්ඡෙදතො අන්තභාගෙන පරිච්ඡින්නං. අයමස්ස සභාගපරිච්ඡෙදො. විසභාගපරිච්ඡෙදො පන කෙසසදිසොව.

අන්තගුණන්ති අන්තභොගට්ඨානෙසු බන්ධනං. තං වණ්ණතො සෙතං දකසීතලිකමූලවණ්ණං. සණ්ඨානතො දකසීතලිකමූලසණ්ඨානමෙව. දිසතො ද්වීසු දිසාසු ජාතං. ඔකාසතො කුදාලඵරසුකම්මාදීනි කරොන්තානං යන්තාකඩ්ඪනකාලෙ යන්තසුත්තමිව, යන්තඵලකානි අන්තභොගෙ එකතො අගළන්තෙ ආබන්ධිත්වා පාදපුඤ්ඡනරජ්ජුමණ්ඩලකස්ස අන්තරා තං සිබ්බෙත්වා ඨිතරජ්ජුකා විය එකවීසතියා ඨානෙසු අන්තභොගානං අන්තරා ඨිතං. පරිච්ඡෙදතො අන්තගුණභාගෙන පරිච්ඡින්නං. අයමස්ස සභාගපරිච්ඡෙදො. විසභාගපරිච්ඡෙදො පන කෙසසදිසොව.

උදරියන්ති උදරෙ භවං අසිතපීතඛායිතසායිතං. තං වණ්ණතො අජ්ඣොහටාහාරවණ්ණං. සණ්ඨානතො පරිස්සාවනෙ සිථිලබන්ධතණ්ඩුලසණ්ඨානං. දිසතො උපරිමාය දිසාය ජාතං. ඔකාසතො උදරෙ ඨිතං. උදරං නාම උභතො නිප්පීළියමානස්ස අල්ලසාටකස්ස මජ්ඣෙ සඤ්ජාතඵොටකසදිසං අන්තපටලං; බහි මට්ඨං, අන්තො මංසකසම්බුකපලිවෙඨනකිලිට්ඨපාවාරකපුප්ඵකසදිසං, කුථිතපනසතචස්ස අබ්භන්තරසදිසන්තිපි වත්තුං වට්ටති; යත්ථ තක්කොටකා, ගණ්ඩුප්පාදකා, තාලහීරකා, සූචිමුඛකා, පටතන්තසුත්තකා ඉච්චෙවමාදිද්වත්තිංසකුලප්පභෙදා කිමයො ආකුලබ්‍යාකුලා සණ්ඩසණ්ඩචාරිනො හුත්වා නිවසන්ති; යෙ පානභොජනාදිම්හි අවිජ්ජමානෙ උල්ලඞ්ඝිත්වා විරවන්තා හදයමංසං අභිහනන්ති, පානභොජනාදිඅජ්ඣොහරණවෙලාය ච උද්ධංමුඛා හුත්වා පඨමජ්ඣොහටෙ ද්වෙ තයො ආලොපෙ තුරිතතුරිතා විලුම්පන්ති; යං තෙසං කිමීනං සූතිඝරං, වච්චකුටි, ගිලානසාලා, සුසානඤ්ච හොති.

යත්ථ සෙය්‍යථාපි නාම චණ්ඩාලගාමද්වාරෙ චන්දනිකාය නිදාඝසමයෙ ථූලඵුසිතකෙ දෙවෙ වස්සන්තෙ උදකෙන වුය්හමානං මුත්තකරීසචම්මඅට්ඨින්හාරුඛණ්ඩඛෙළසිඞ්ඝාණිකලොහිතප්පභුති නානාකුණපජාතං නිපතිත්වා කද්දමොදකාලුළිතං ද්වීහතීහච්චයෙන සඤ්ජාතකිමිකුලං සූරියාතපවෙගසන්තාපකුථිතං උපරි ඵෙණපුබ්බුළකෙ මුඤ්චන්තං අභිනීලවණ්ණං පරමදුග්ගන්ධජෙගුච්ඡං නෙව උපගන්තුං න දට්ඨුං අරහරූපතං ආපජ්ජිත්වා තිට්ඨති, පගෙව ඝායිතුං වා සායිතුං වා; එවමෙව නානප්පකාරපානභොජනාදිදන්තමුසලසඤ්චුණ්ණිතං ජිව්හාහත්ථපරිවත්තිතඛෙළලාලාපලිබුද්ධං තඞ්ඛණවිගතවණ්ණගන්ධරසාදිසම්පදං තන්තවායඛලිසුවානවමථුසදිසං නිපතිත්වා පිත්තසෙම්හවාතපලිවෙඨිතං හුත්වා උදරග්ගිසන්තාපවෙගකුථිතං කිමිකුලාකුලං උපරූපරි ඵෙණපුබ්බුළකානි මුඤ්චන්තං පරමකසම්බුදුග්ගන්ධජෙගුච්ඡභාවං ආපජ්ජිත්වා තිට්ඨති; යං සුත්වාපි පානභොජනාදීසු අමනුඤ්ඤතා සණ්ඨාති, පගෙව පඤ්ඤාචක්ඛුනා අවලොකෙත්වා, යත්ථ ච පතිතං පානභොජනාදි පඤ්චධා විභාගං ගච්ඡති – එකං භාගං පාණකා ඛාදන්ති, එකං භාගං උදරග්ගි ඣාපෙති, එකො භාගො මුත්තං හොති, එකො කරීසං, එකො රසභාවං ආපජ්ජිත්වා සොණිතමංසාදීනි උපබ්‍රූහයති. පරිච්ඡෙදතො උදරපටලෙන චෙව උදරියභාගෙන ච පරිච්ඡින්නං. අයමස්ස සභාගපරිච්ඡෙදො. විසභාගපරිච්ඡෙදො පන කෙසසදිසොව.

කරීසන්ති වච්චං. තං වණ්ණතො යෙභුය්‍යෙන අජ්ඣොහටාහාරවණ්ණමෙව හොති. සණ්ඨානතො ඔකාසසණ්ඨානං. දිසතො හෙට්ඨිමාය දිසාය ජාතං. ඔකාසතො පක්කාසයෙ ඨිතං. පක්කාසයො නාම හෙට්ඨා නාභිපිට්ඨිකණ්ටකමූලානමන්තරෙ අන්තාවසානෙ උබ්බෙධෙන

අට්ඨඞ්ගුලමත්තො වෙළුනාළිකසදිසො, යත්ථ සෙය්‍යථාපි නාම උපරූපරි භූමිභාගෙ පතිතං වස්සොදකං ඔගළිත්වා හෙට්ඨා භූමිභාගං පූරෙත්වා තිට්ඨති; එවමෙව යං කිඤ්චි ආමාසයෙ පතිතං පානභොජනාදිකං උදරග්ගිනා ඵෙණුද්දෙහකං පක්කං පක්කං නිසදාය පිසිතමිව සණ්හභාවං ආපජ්ජිත්වා අන්තබිලෙන ඔගළිත්වා ඔගළිත්වා මද්දිත්වා වෙළුපබ්බෙ පක්ඛිපමානපණ්ඩුමත්තිකා විය සන්නිචිතං හුත්වා තිට්ඨති. පරිච්ඡෙදතො පක්කාසයපටලෙන චෙව කරීසභාගෙන ච පරිච්ඡින්නං. අයමස්ස සභාගපරිච්ඡෙදො. විසභාගපරිච්ඡෙදො පන කෙසසදිසොව.

මත්ථලුඞ්ගන්ති සීසකටාහබ්භන්තරෙ ඨිතමිඤ්ජරාසි. තං වණ්ණතො සෙතං අහිච්ඡත්තකපිණ්ඩිකවණ්ණං, දධිභාවං අසම්පත්තදුට්ඨඛීරවණ්ණන්තිපි වත්තුං වට්ටති. සණ්ඨානතො ඔකාසසණ්ඨානං. දිසතො උපරිමාය දිසාය ජාතං. ඔකාසතො සීසකටාහබ්භන්තරෙ චත්තාරො සිබ්බිනිමග්ගෙ නිස්සාය සමොධානෙත්වා ඨපිතා චත්තාරො පිට්ඨපිණ්ඩා විය සමොහිතං තිට්ඨති. පරිච්ඡෙදතො සීසකටාහස්ස අබ්භන්තරතලෙහි චෙව මත්ථලුඞ්ගභාගෙන ච පරිච්ඡින්නං. අයමස්ස සභාගපරිච්ඡෙදො. විසභාගපරිච්ඡෙදො පන කෙසසදිසොව.

පිත්තන්ති ද්වෙ පිත්තානි – බද්ධපිත්තඤ්ච අබද්ධපිත්තඤ්ච. තත්ථ බද්ධපිත්තං වණ්ණතො බහලමධුකතෙලවණ්ණං, අබද්ධපිත්තං මිලාතආකුලිතපුප්ඵවණ්ණං. තං සණ්ඨානතො උභයම්පි ඔකාසසණ්ඨානං. දිසතො බද්ධපිත්තං උපරිමාය දිසාය ජාතං, ඉතරං ද්වීසු දිසාසු ජාතං. ඔකාසතො අබද්ධපිත්තං ඨපෙත්වා කෙසලොමදන්තනඛානං මංසවිනිමුත්තට්ඨානඤ්චෙව ථද්ධසුක්ඛචම්මඤ්ච උදකමිව තෙලබින්දුං අවසෙසසරීරං බ්‍යාපෙත්වා ඨිතං, යම්හි කුපිතෙ අක්ඛීනි පීතකානි හොන්ති භමන්ති, ගත්තං කම්පති කණ්ඩුයති. බද්ධපිත්තං හදයපප්ඵාසානමන්තරෙ යකනමංසං නිස්සාය පතිට්ඨිතෙ මහාකොසාතකීකොසකසදිසෙ පිත්තකොසකෙ ඨිතං, යම්හි කුපිතෙ සත්තා උම්මත්තකා හොන්ති, විපල්ලත්ථචිත්තා හිරොත්තප්පං ඡඩ්ඩෙත්වා අකත්තබ්බං කරොන්ති, අභාසිතබ්බං භාසන්ති, අචින්තෙතබ්බං චින්තෙන්ති. පරිච්ඡෙදතො පිත්තභාගෙන පරිච්ඡින්නං. අයමස්ස සභාගපරිච්ඡෙදො. විසභාගපරිච්ඡෙදො පන කෙසසදිසොව.

සෙම්හන්ති සරීරබ්භන්තරෙ එකපත්තපූරප්පමාණං සෙම්හං. තං වණ්ණතො සෙතං නාගබලපණ්ණරසවණ්ණං. සණ්ඨානතො ඔකාසසණ්ඨානං. දිසතො උපරිමාය දිසාය ජාතං. ඔකාසතො උදරපටලෙ ඨිතං, යං පානභොජනාදීනි අජ්ඣොහරණකාලෙ සෙය්‍යථාපි නාම උදකෙ සෙවාලපණකං කට්ඨෙ වා කපාලෙ වා පතන්තෙ ඡිජ්ජිත්වා ද්විධා හුත්වා පුන

අජ්ඣොත්ථරිත්වා තිට්ඨති, එවමෙව පානභොජනාදිම්හි නිපතන්තෙ ඡිජ්ජිත්වා ද්විධා හුත්වා පුන අජ්ඣොත්ථරිත්වා තිට්ඨති; යම්හි ච මන්දීභූතෙ පක්කගණ්ඩො විය පූතිකුක්කුටණ්ඩම්ව ච උදරං පරමජෙගුච්ඡං කුණපගන්ධං හොති; තතො උග්ගතෙන ච ගන්ධෙන උද්දෙකොපි මුඛම්පි දුග්ගන්ධං පූතිකුණපසදිසං හොති; සො ච පුරිසො 'අපෙහි, දුග්ගන්ධං වායසී'ති වත්තබ්බතං ආපජ්ජති; යඤ්ච වඩ්ඪිත්වා බහලත්තමාපන්නං පිධානඵලකම්ව වච්චකුටියා උදරපටලස්ස අබ්භන්තරෙයෙව කුණපගන්ධං සන්නිරුජ්ඣිත්වා තිට්ඨති. පරිච්ඡෙදතො සෙම්හභාගෙන පරිච්ඡින්නං. අයමස්ස සභාගපරිච්ඡෙදො. විසභාගපරිච්ඡෙදො පන කෙසසදිසොව.

පුබ්බොති පූතිලොහිතවසෙන පවත්තපුබ්බො. සො වණ්ණතො පණ්ඩුපලාසවණ්ණො, මතකසරීරෙ පන පූතිබහලාචාමවණ්ණො හොති. සණ්ඨානතො ඔකාසසණ්ඨානො. දිසතො ද්වීසු දිසාසු ජාතො. ඔකාසතො පන පුබ්බස්ස ඔකාසො නාම නිබද්ධො නත්ථි යත්ථ සො සන්නිචිතො තිට්ඨෙය්‍ය; යත්‍ර යත්‍ර පන ඛාණුකණ්ටකප්පහරණග්ගිජාලාදීහි අභිහතෙ සරීරප්පදෙසෙ ලොහිතං සණ්ඨහිත්වා පච්චති, ගණ්ඩපිළකාදයො වා උප්පජ්ජන්ති, තත්‍ර තත්‍රෙව තිට්ඨති. පරිච්ඡෙදතො පුබ්බභාගෙන පරිච්ඡින්නො. අයමස්ස සභාගපරිච්ඡෙදො. විසභාගපරිච්ඡෙදො පන කෙසසදිසොව.

ලොහිතන්ති ද්වෙ ලොහිතානි – සන්නිචිතලොහිතඤ්ච සංසරණලොහිතඤ්ච. තත්ථ සන්නිචිතලොහිතං වණ්ණතො නිපක්කබහලලාඛාරසවණ්ණං, සංසරණලොහිතං අච්ඡලාඛාරසවණ්ණං. සණ්ඨානතො උභයම්පි ඔකාසසණ්ඨානං. දිසතො සන්නිචිතලොහිතං උපරිමාය දිසාය ජාතං, ඉතරං ද්වීසු දිසාසු ජාතං. ඔකාසතො සංසරණලොහිතං, ඨපෙත්වා කෙසලොමදන්තනඛානං මංසවිනිම්මුත්තට්ඨානඤ්චෙව ථද්ධසුක්ඛචම්මඤ්ච, ධමනිජාලානුසාරෙන සබ්බං උපාදින්නකසරීරං ඵරිත්වා ඨිතං; සන්නිචිතලොහිතං යකනට්ඨානස්ස හෙට්ඨාභාගං පූරෙත්වා එකපත්තපූරමත්තං හදයවක්කපප්ඵාසානං උපරි ථොකං ථොකං පග්ඝරන්තං වක්කහදයයකනපප්ඵාසෙ තෙමයමානං ඨිතං. තස්මිඤ්හි වක්කහදයාදීනි අතෙමෙන්තෙ සත්තා පිපාසිතා හොන්ති. පරිච්ඡෙදතො ලොහිතභාගෙන පරිච්ඡින්නං. අයමස්ස සභාගපරිච්ඡෙදො. විසභාගපරිච්ඡෙදො පන කෙසසදිසොව.

සෙදොති ලොමකූපාදීහි පග්ඝරණකආපොධාතු. සො වණ්ණතො විප්පසන්නතිලතෙලවණ්ණො. සණ්ඨානතො ඔකාසසණ්ඨානො. දිසතො ද්වීසු දිසාසු ජාතො. ඔකාසතො සෙදස්සොකාසො නාම නිබද්ධො නත්ථි, යත්ථ සො ලොහිතං විය සදා තිට්ඨෙය්‍ය; යදා පන අග්ගිසන්තාපසූරියසන්තාපඋතුවිකාරාදීහි සරීරං සන්තප්පති තදා උදකතො

අබ්බුළ්හමත්තවිසමච්ඡින්නභිසමූළාලකුමුදනාළකලාපො විය සබ්බකෙසලොමකූපවිවරෙහි පග්ඝරති. තස්මා තස්ස සණ්ඨානම්පි කෙසලොමකූපවිවරානංයෙව වසෙන වෙදිතබ්බං. සෙදපරිග්ගණ්හකෙන ච යොගිනා කෙසලොමකූපවිවරෙ පූරෙත්වා ඨිතවසෙනෙව සෙදො මනසිකාතබ්බො. පරිච්ඡෙදතො සෙදභාගෙන පරිච්ඡින්නො. අයමස්ස සභාගපරිච්ඡෙදො. විසභාගපරිච්ඡෙදො පන කෙසසදිසොව.

මෙදොති ථීනසිනෙහො. සො වණ්ණතො ඵාලිතහලිද්දිවණ්ණො. සණ්ඨානතො ථූලසරීරස්ස තාව චම්මමංසන්තරෙ ඨපිතහලිද්දිවණ්ණදුකූලපිලොතිකසණ්ඨානො හොති, කිසසරීරස්ස ජඞ්ඝමංසං ඌරුමංසං පිට්ඨිකණ්ටකනිස්සිතං පිට්ඨමංසං උදරවට්ටිමංසන්ති එතානි නිස්සාය දිගුණං තිගුණං කත්වා ඨපිතහලිද්දිවණ්ණදුකූලපිලොතිකසණ්ඨානො. දිසතො ද්වීසු දිසාසු ජාතො. ඔකාසතො ථූලස්ස සකලසරීරං ඵරිත්වා, කිසස්ස ජඞ්ඝමංසාදීනි නිස්සාය ඨිතො, යං සිනෙහසඞ්ඛං ගතම්පි පරමජෙගුච්ඡත්තා නෙව මුද්ධනි තෙලත්ථාය, න නාසාතෙලාදීනං අත්ථාය ගණ්හන්ති. පරිච්ඡෙදතො හෙට්ඨා මංසෙන, උපරි චම්මෙන, තිරියං මෙදභාගෙන පරිච්ඡින්නො. අයමස්ස සභාගපරිච්ඡෙදො. විසභාගපරිච්ඡෙදො පන කෙසසදිසොව.

අස්සූති අක්ඛීහි පග්ඝරණකආපොධාතු. තං වණ්ණතො විප්පසන්නතිලතෙලවණ්ණං. සණ්ඨානතො ඔකාසසණ්ඨානං. දිසතො උපරිමාය දිසාය ජාතං. ඔකාසතො අක්ඛිකූපකෙසු ඨිතං. න චෙතං පිත්තකොසකෙ පිත්තමිව අක්ඛිකූපකෙසු සදා සන්නිචිතං තිට්ඨති; යදා පන සත්තා සොමනස්සජාතා මහාහසිතං හසන්ති, දොමනස්සජාතා රොදන්ති පරිදෙවන්ති තථාරූපං විසභාගාහාරං ආහරන්ති, යදා ච නෙසං අක්ඛීනි ධූමරජපංසුකාදීහි අභිහඤ්ඤන්ති, තදා එතෙහි සොමනස්සදොමනස්සවිසභාගාහාරඋතූහි සමුට්ඨහිත්වා අක්ඛිකූපකෙ පූරෙත්වා තිට්ඨති වා පග්ඝරති වා. අස්සුපරිග්ගණ්හකෙන පන යොගිනා අක්ඛිකූපකෙ පූරෙත්වා ඨිතවසෙනෙව පරිග්ගණ්හිතබ්බං. පරිච්ඡෙදතො අස්සුභාගෙන පරිච්ඡින්නං. අයමස්ස සභාගපරිච්ඡෙදො. විසභාගපරිච්ඡෙදො පන කෙසසදිසොව.

වසාති විලීනස්නෙහො. සා වණ්ණතො නාළිකෙරතෙලවණ්ණා, ආචාමෙ ආසිත්තතෙලවණ්ණාතිපි වත්තුං වට්ටති. සණ්ඨානතො න්හානකාලෙ පසන්නඋදකස්ස උපරි පරිබ්භමන්තසිනෙහබින්දුවිසටසණ්ඨානා. දිසතො ද්වීසු දිසාසු ජාතා. ඔකාසතො යෙභුයෙන හත්ථතලහත්ථපිට්ඨිපාදතලපාදපිට්ඨිනාසාපුටනලාටඅංසකූටෙසු ඨිතා. න චෙසා එතෙසු ඔකාසෙසු සදා විලීනාව හුත්වා තිට්ඨති; යදා පන

අග්ගිසන්තාපසූරියසන්තාපඋතුවිසභාගධාතුවිසභාගෙහි තෙ පදෙසා උස්මාජාතා හොන්ති, තදා තත්ථ න්හානකාලෙ පසන්නඋදකූපරි සිනෙහබින්දුවිසටො විය ඉතො චිතො ච සංසරති. පරිච්ඡෙදතො වසාභාගෙන පරිච්ඡින්නා. අයමස්සා සභාගපරිච්ඡෙදො. විසභාගපරිච්ඡෙදො පන කෙසසදිසොව.

ඛෙළොති අන්තොමුඛෙ ඵෙණමිස්සා ආපොධාතු. සො වණ්ණතො සෙතො ඵෙණවණ්ණො. සණ්ඨානතො ඔකාසසණ්ඨානො, ඵෙණසණ්ඨානතොතිපි වත්තුං වට්ටති. දිසතො උපරිමාය දිසාය ජාතො. ඔකාසතො උභොහි කපොලපස්සෙහි ඔරුය්හ ජිව්හාය ඨිතො. න චෙස එත්ථ සදා සන්නිචිතො හුත්වා තිට්ඨති. යදා පන සත්තා තථාරූපං ආහාරං පස්සන්ති වා සරන්ති වා උණ්හතිත්තකටුකලොණම්බිලානං වා කිඤ්චි මුඛෙ ඨපෙන්ති, යදා වා නෙසං හදයං ආකිලායති, කිස්මිඤ්චිදෙව වා ජිගුච්ඡා උප්පජ්ජති, තදා ඛෙළො උප්පජ්ජිත්වා උභොහි කපොලපස්සෙහි ඔරුය්හ ජිව්හාය සණ්ඨාති. අග්ගජිව්හාය චෙස තනුකො හොති, මූලජිව්හාය බහලො; මුඛෙ පක්ඛිත්තඤ්ච පුථුකං වා තණ්ඩුලං වා අඤ්ඤං වා කිඤ්චි ඛාදනීයං, නදීපුළිනෙ ඛතකූපකසලිලං විය, පරික්ඛයං අගච්ඡන්තොව තෙමෙතුං සමත්ථො හොති. පරිච්ඡෙදතො ඛෙළභාගෙන පරිච්ඡින්නො. අයමස්ස සභාගපරිච්ඡෙදො. විසභාගපරිච්ඡෙදො පන කෙසසදිසොව.

සිඞ්ඝාණිකාති මත්ථලුඞ්ගතො පග්ඝරණකඅසුචි. සා වණ්ණතො තරුණතාලට්ඨිමිඤ්ජවණ්ණා. සණ්ඨානතො ඔකාසසණ්ඨානා. දිසතො උපරිමාය දිසාය ජාතා. ඔකාසතො නාසාපුටෙ පූරෙත්වා ඨිතා. න චෙසා එත්ථ සදා සන්නිචිතා හුත්වා තිට්ඨති; අථ ඛො යථා නාම පුරිසො පදුමිනීපත්තෙන දධිං බන්ධිත්වා හෙට්ඨා කණ්ටකෙන විජ්ඣෙය්‍ය, අථ තෙන ඡිද්දෙන දධිමත්ථු ගළිත්වා බහි පතෙය්‍ය, එවමෙව යදා සත්තා රොදන්ති වා විසභාගාහාරඋතුවසෙන වා සඤ්ජාතධාතුක්ඛොභා හොන්ති, තදා අන්තොසීසතො පූතිසෙම්හභාවං ආපන්නං මත්ථලුඞ්ගං ගළිත්වා තාලුමත්ථකවිවරෙන ඔතරිත්වා නාසාපුටෙ පූරෙත්වා තිට්ඨති වා පග්ඝරති වා. සිඞ්ඝාණිකා පරිග්ගණ්හකෙන පන යොගිනා නාසාපුටෙ පූරෙත්වා ඨිතවසෙනෙව පරිග්ගණ්හිතබ්බා. පරිච්ඡෙදතො සිඞ්ඝාණිකාභාගෙන පරිච්ඡින්නා. අයමස්ස සභාගපරිච්ඡෙදො. විසභාගපරිච්ඡෙදො පන කෙසසදිසොව.

ලසිකාති සරීරසන්ධීනං අබ්භන්තරෙ පිච්ඡිලකුණපං. සා වණ්ණතො කණිකාරනිය්‍යාසවණ්ණා. සණ්ඨානතො ඔකාසසණ්ඨානා. දිසතො ද්වීසු දිසාසු ජාතා. ඔකාසතො අට්ඨිසන්ධීනං අබ්භඤ්ජනකිච්චං සාධයමානා අසීතිසතසන්ධීනං අබ්භන්තරෙ ඨිතා. යස්ස චෙසා මන්දා හොති, තස්ස උට්ඨහන්තස්ස නිසීදන්තස්ස අභික්කමන්තස්ස පටික්කමන්තස්ස

සම්මිඤ්ජන්තස්ස පසාරෙන්තස්ස අට්ඨීකානි කටකටායන්ති, අච්ඡරාසද්දං කරොන්තො විය විචරති, එකයොජනද්වියොජනමත්තම්පි අද්ධානං ගතස්ස වායොධාතු කුප්පති, ගත්තානි දුක්ඛන්ති. යස්ස පන බහුකා හොති තස්ස උට්ඨානනිසජ්ජාදීසු න අට්ඨීනි කටකටායන්ති, දීඝම්පි අද්ධානං ගතස්ස න වායොධාතු කුප්පති, න ගත්තානි දුක්ඛන්ති. පරිච්ඡෙදතො ලසිකාභාගෙන පරිච්ඡින්නා. අයමස්ස සභාගපරිච්ඡෙදො. විසභාගපරිච්ඡෙදො පන කෙසසදිසොව.

මුත්තන්ති වණ්ණතො මාසඛාරොදකවණ්ණං. සණ්ඨානතො අධොමුඛඨපිතඋදකකුම්භන්තරගතඋදකසණ්ඨානං. දිසතො හෙට්ඨිමාය දිසාය ජාතං. ඔකාසතො වත්ථිස්ස අබ්භන්තරෙ ඨිතං. වත්ථි නාම වත්ථිපුටො වුච්චති, යත්ථ සෙය්‍යථාපි නාම චන්දනිකාය පක්ඛිත්තෙ අමුඛෙ රවණඝටෙ චන්දනිකරසො පවිසති, න චස්ස පවිසනමග්ගො පඤ්ඤායති; එවමෙව සරීරතො මුත්තං පවිසති, න චස්ස පවිසනමග්ගො පඤ්ඤායති, නික්ඛමනමග්ගො පන පාකටො හොති; යම්හි ච මුත්තස්ස භරිතෙ 'පස්සාවං කරොමා'ති සත්තානං ආයූහනං හොති. පරිච්ඡෙදතො වත්ථිඅබ්භන්තරෙන චෙව මුත්තභාගෙන ච පරිච්ඡින්නං. අයමස්ස සභාගපරිච්ඡෙදො. විසභාගපරිච්ඡෙදො පන කෙසසදිසොව.

එවඤ්හි කෙසාදිකෙ කොට්ඨාසෙ වණ්ණසණ්ඨානදිසොකාසපරිච්ඡෙදවසෙන වවත්ථපෙත්වා අනුපුබ්බතො නාතිසීඝතො නාතිසණිකතොතිආදිනා නයෙන වණ්ණසණ්ඨානගන්ධාසයොකාසවසෙන පඤ්චධා 'පටික්කූලා පටික්කූලා'ති මනසිකරොතො පණ්ණත්තිසමතික්කමවසෙන, සෙය්‍යථාපි චක්ඛුමතො පුරිසස්ස ද්වත්තිංසවණ්ණානං කුසුමානං එකසුත්තගණ්ඨිතං මාලං ඔලොකෙන්තස්ස සබ්බපුප්ඵානි අපුබ්බාපරියමිව පාකටානි හොන්ති, එවමෙව ''අත්ථි ඉමස්මිං කායෙ කෙසා''ති ඉමං කායං ඔලොකෙන්තස්ස සබ්බෙ තෙ ධම්මා අපුබ්බාපරියමිව පාකටා හොන්ති. තෙන වුත්තං මනසිකාරකොසල්ලකථායං ''ආදිකම්මිකස්ස හි 'කෙසා'ති මනසිකරොතො මනසිකාරො ගන්ත්වා 'මුත්ත'න්ති ඉමං පරියොසානකොට්ඨාසමෙව ආහච්ච තිට්ඨතී''ති.

සචෙ පන බහිද්ධාපි මනසිකාරං උපසංහරති, අථස්ස එවං සබ්බකොට්ඨාසෙසු පාකටීභූතෙසු ආහිණ්ඩන්තා මනුස්සතිරච්ඡානාදයො සත්තාකාරං විජහිත්වා කොට්ඨාසරාසිවසෙනෙව උපට්ඨහන්ති; තෙහි ච අජ්ඣොහරියමානං පානභොජනාදි කොට්ඨාසරාසිම්හි පක්ඛිපියමානමිව උපට්ඨාති. අථස්ස අනුපුබ්බමුඤ්චනාදිවසෙන 'පටිකූලා පටිකූලා'ති පුනප්පුනං මනසිකරොතො අනුක්කමෙන අප්පනා උප්පජ්ජති.

තත්ථ කෙසාදීනං වණ්ණසණ්ඨානදිසොකාසපරිච්ඡෙදවසෙන උපට්ඨානං උග්ගහනිමිත්තං, සබ්බාකාරතො පටිකූලවසෙන උපට්ඨානං පටිභාගනිමිත්තං. තං පුනප්පුනං ආවජ්ජෙන්තස්ස මනසිකරොන්තස්ස තක්කාහතං විතක්කාහතං කරොන්තස්ස චත්තාරො ඛන්ධා පටිකූලාරම්මණා හොන්ති, පඨමජ්ඣානවසෙන අප්පනා පවත්තති. පුබ්බභාගෙ පරිකම්මඋපචාරචිත්තානි සවිතක්කසවිචාරානි සප්පීතිකානි සොමනස්සසහගතානි පටිකූලනිමිත්තාරම්මණානි; අප්පනාපි සවිතක්කසවිචාරා සප්පීතිකා සොමනස්සසහගතාව. භූමන්තරෙන පන මහග්ගතා රූපාවචරා හොන්ති. පටික්කූලෙපි ච එතස්මිං ආරම්මණෙ ආනිසංසදස්සාවිතාය සොමනස්සං උප්පජ්ජති, එකත්තාරම්මණබලෙනෙව වා තං උප්පජ්ජති. දුතියජ්ඣානාදීනි පනෙත්ථ න නිබ්බත්තන්ති. කස්මා? ඔළාරිකත්තා. ඉදඤ්හි ආරම්මණං ඔළාරිකං. විතක්කබලෙනෙවෙත්ථ චිත්තෙකග්ගතා ජායති, න විතක්කසමතික්කමෙනාති. අයං තාව සමථවසෙන කම්මට්ඨානකථා.

අවිසෙසතො පන සාධාරණවසෙන එවං වෙදිතබ්බං – ඉදඤ්හි කම්මට්ඨානං භාවෙතුකාමෙන කම්මට්ඨානං උග්ගහෙත්වා සජ්ඣායකාලෙ එව කෙසාදීනං වණ්ණනිමිත්තසණ්ඨානනිමිත්තදිසානිමිත්තඔකාසනිමිත්තපරිච්ඡෙදනිමිත්තානි වාචාය පොථෙත්වා පොථෙත්වා එකෙකකොට්ඨාසෙ ‘අයං එතංසරික්ඛකො’ති තිවිධෙන සජ්ඣායො කාතබ්බො. කථං? තචපඤ්චකෙ තාව හෙට්ඨා වුත්තනයෙනෙව අනුලොමතො පඤ්චාහං, පටිලොමතො පඤ්චාහං, අනුලොමපටිලොමතො පඤ්චාහන්ති අද්ධමාසං සජ්ඣායො කාතබ්බො. තතො ආචරියස්ස සන්තිකං ගන්ත්වා වක්කපඤ්චකං උග්ගණ්හිත්වා තථෙව අද්ධමාසං සජ්ඣායො කාතබ්බො. තතො තෙ දසපි කොට්ඨාසෙ එකතො කත්වා අද්ධමාසං. පුන පප්ඵාසපඤ්චකාදීසුපි එකෙකං උග්ගණ්හිත්වා අද්ධමාසං. තතො තෙ පඤ්චදසපි කොට්ඨාසෙ අද්ධමාසං. මත්ථලුඞ්ගපඤ්චකං අද්ධමාසං. තතො තෙවීසති කොට්ඨාසෙ අද්ධමාසං. මෙදඡක්කං අද්ධමාසං. තතො තෙ ඡබ්බීසතිපි කොට්ඨාසෙ එකතො කත්වා අද්ධමාසං. මුත්තඡක්කං අද්ධමාසං. තතො සබ්බෙපි ද්වත්තිංස කොට්ඨාසෙ එකතො කත්වා අද්ධමාසන්ති එවං ඡ මාසෙ සජ්ඣායො කාතබ්බො.

තත්ථ – උපනිස්සයසම්පන්නස්ස සප්පඤ්ඤස්ස භික්ඛුනො කම්මට්ඨානං උග්ගණ්හන්තස්සෙව කොට්ඨාසා උපට්ඨහන්ති, එකච්චස්ස න උපට්ඨහන්ති. තෙන ‘න උපට්ඨහන්තී’ති වීරියං න විස්සජ්ජෙතබ්බං. යත්තකා කොට්ඨාසා උපට්ඨහන්ති තත්තකෙ ගහෙත්වා සජ්ඣායො කාතබ්බො. එවං කම්මට්ඨානං කථෙන්තෙන පන නෙව පඤ්ඤවතො න මන්දපඤ්ඤස්ස වසෙන කථෙතබ්බං, මජ්ඣිමපඤ්ඤස්ස වසෙන කථෙතබ්බං. මජ්ඣිමපඤ්ඤස්ස හි වසෙන ආචරියා ඡහි මාසෙහි පරිච්ඡින්දිත්වා තන්තිං ඨපයිංසු. යස්ස පන එත්තාවතාපි

කොට්ඨාසා පාකටා න හොන්ති, තෙන තතො පරම්පි සජ්ඣායො කාතබ්බො එව; නො ච ඛො අපරිච්ඡින්දිත්වා, ඡ ඡ මාසෙ පරිච්ඡින්දිත්වාව කාතබ්බො.

සජ්ඣායං කරොන්තෙන වණ්ණො න පච්චවෙක්ඛිතබ්බො, න ලක්ඛණං මනසිකාතබ්බං, කොට්ඨාසවසෙනෙව සජ්ඣායො කාතබ්බො. ආචරියෙනාපි 'වණ්ණවසෙන සජ්ඣායං කරොහී'ති නියමෙත්වා න කථෙතබ්බං. නියමෙත්වා කථිතෙ කො දොසොති? සම්පත්තියම්පි විපත්තිසඤ්ඤාආපජ්ජනං. සචෙ හි ආචරියෙන 'වණ්ණවසෙන සජ්ඣායං කරොහී'ති වුත්තෙ ඉමස්ස භික්ඛුනො තථා කරොන්තස්ස කම්මට්ඨානං වණ්ණතො න උපට්ඨාති, පටිකූලවසෙන වා ධාතුවසෙන වා උපට්ඨාති, අථෙස 'න ඉදං කම්මට්ඨානං විලක්ඛණ'න්ති සඤ්ඤී හොති, ආචරියෙන කථිතමෙව කප්පෙත්වා ගණ්හාති. 'පටිකූලවසෙන සජ්ඣායං කරොහී'ති වුත්තෙපි සචෙ තස්ස තථා කරොන්තස්ස පටික්කූලතො න උපට්ඨාති, වණ්ණවසෙන වා ධාතුවසෙන වා උපට්ඨාති, අථෙස 'නයිදං කම්මට්ඨානං විලක්ඛණ'න්ති සඤ්ඤී හොති, ආචරියෙන කථිතමෙව කප්පෙත්වා ගණ්හාති. 'ධාතුවසෙන තං සජ්ඣායං කරොහී'ති වුත්තෙපි සචෙ තස්ස තථා කරොන්තස්ස ධාතුතො න උපට්ඨාති, වණ්ණවසෙන වා පටිකූලවසෙන වා උපට්ඨාති, අථෙස 'නයිදං කම්මට්ඨානං විලක්ඛණ'න්ති සඤ්ඤී හොති, ආචරියෙන කථිතමෙව කප්පෙත්වා ගණ්හාති. අයං ආචරියෙන නියමෙත්වා කථිතෙ දොසො.

කින්ති පන වත්තබ්බො හොතීති? 'කොට්ඨාසවසෙන සජ්ඣායං කරොහී'ති වත්තබ්බො. කථං? 'කෙසකොට්ඨාසො ලොමකොට්ඨාසොති සජ්ඣායං කරොහී'ති වත්තබ්බො. සචෙ පනස්ස එවං කොට්ඨාසවසෙන සජ්ඣායං කරොන්තස්ස වණ්ණතො උපට්ඨාති, අථානෙන ඔවාදාචරියස්ස ආචික්ඛිතබ්බං – 'අහං ද්වත්තිංසාකාරං කොට්ඨාසවසෙන සජ්ඣායං කරොමි; මය්හං පන වණ්ණතො උපට්ඨාතී'ති. ආචරියෙන 'කම්මට්ඨානං විය අකම්මට්ඨානං, විලක්ඛණං එත'න්ති න විසංවාදෙතබ්බං. 'සාධු, සප්පුරිස, පුබ්බෙ තයා වණ්ණකසිණෙ පරිකම්මං කතපුබ්බං භවිස්සති. එතදෙව කම්මට්ඨානං තුය්හං සප්පායං. වණ්ණවසෙනෙව සජ්ඣායං කරොහී'ති වත්තබ්බො. තෙනපි වණ්ණවසෙනෙව සජ්ඣායො කාතබ්බො.

සො එවං කරොන්තො අජ්ඣත්තං නීලකං පීතකං ලොහිතකං ඔදාතකන්ති චත්තාරි වණ්ණකසිණානි ලභති. කථං? තස්ස හි කෙසලොමපිත්තෙසු චෙව අක්ඛීනඤ්ච කාළකට්ඨානෙ වණ්ණං 'නීලං නීල'න්ති මනසිකරොන්තස්ස චතුක්කපඤ්චකජ්ඣානානි උප්පජ්ජන්ති; ඣානං පාදකං කත්වා විපස්සනං පට්ඨපෙත්වා අරහත්තං පාපුණාති. මෙදස්මිං පන අක්ඛීනඤ්ච පීතකට්ඨානෙ වණ්ණං 'පීතකං පීතක'න්ති මනසිකරොන්තස්ස චතුක්කපඤ්චකජ්ඣානානි උප්පජ්ජන්ති; ඣානං පාදකං කත්වා විපස්සනං පට්ඨපෙත්වා අරහත්තං

පාපුණාති. මංසලොහිතෙසු පන අක්ඛීනඤ්ච රත්තට්ඨානෙ වණ්ණං ‘ලොහිතකං ලොහිතක’න්ති මනසිකරොන්තස්ස චතුක්කපඤ්චකජ්ඣානානි උප්පජ්ජන්ති; ඣානං පාදකං කත්වා විපස්සනං පට්ඨපෙත්වා අරහත්තං පාපුණාති. නඛදන්තචම්මඅට්ඨීසු පන අක්ඛීනඤ්ච පණ්ඩරට්ඨානෙ වණ්ණං ‘ඔදාතං ඔදාත’න්ති මනසිකරොන්තස්ස චතුක්කපඤ්චකජ්ඣානානි උප්පජ්ජන්ති, ඣානං පාදකං කත්වා විපස්සනං පට්ඨපෙත්වා අරහත්තං පාපුණාති. ඉදං වණ්ණවසෙන අභිනිවිට්ඨස්ස භික්ඛුනො යාව අරහත්තා නිගමනං.

අපරස්ස කොට්ඨාසවසෙන සජ්ඣායං කරොන්තස්ස පටිකූලතො උපට්ඨාති. අථානෙන ඔවාදාචරියස්ස ආචික්ඛිතබ්බං. ආචරියෙන ‘කම්මට්ඨානං විය අකම්මට්ඨානං, විලක්ඛණං එත’න්ති න විසංවාදෙතබ්බං. ‘සාධු, සප්පුරිස, පුබ්බෙ තයා පටිකූලමනසිකාරෙ යොගො කතො භවිස්සති. එතදෙව කම්මට්ඨානං තුය්හං සප්පායං. පටිකූලවසෙනෙව සජ්ඣායං කරොහී’ති වත්තබ්බො. තෙනපි පටිකූලවසෙන සජ්ඣායො කාතබ්බො. තස්ස කෙසා නාම ‘අජඤ්ඤා දුග්ගන්ධා ජෙගුච්ඡා පටිකූලා’ති එවං පටිකූලවසෙන සජ්ඣායං කරොන්තස්ස පටිකූලාරම්මණෙ පඨමජ්ඣානං නිබ්බත්තති. සො ඣානං පාදකං කත්වා විපස්සනං පට්ඨපෙත්වා අරහත්තං පාපුණාති. ඉදං පටිකූලවසෙන අභිනිවිට්ඨස්ස භික්ඛුනො යාව අරහත්තා නිගමනං.

අපරස්ස කොට්ඨාසවසෙන සජ්ඣායං කරොන්තස්ස ධාතුතො උපට්ඨාති. ධාතුතො උපට්ඨහන්තං කීදිසං හුත්වා උපට්ඨාතීති? කෙසා තාව වම්මිකමත්ථකෙ ජාතකුන්ථතිණකානි විය හුත්වා උපට්ඨහන්ති. ලොමා පුරාණගාමට්ඨානෙ ජාතදබ්බතිණකානි විය. නඛා දණ්ඩකෙසු ඨපිතමධුකඵලට්ඨිකොසකා විය. දන්තා මත්තිකාපිණ්ඩෙ පවෙසෙත්වා ඨපිතඅලාබුබීජානි විය. තචො වීණාපබ්බකෙ පරියොනද්ධඅල්ලගොචම්මං විය, මංසං භිත්තියං අනුලිත්තමත්තිකා විය. න්හාරු දබ්බසම්භාරබද්ධවල්ලී විය. අට්ඨී උස්සාපෙත්වා ඨපිතභිත්තිදබ්බසම්භාරො විය. අට්ඨිමිඤ්ජං මහාවෙළුම්හි පක්ඛිත්තසෙදිතවෙත්තග්ගං විය. වක්කං, හදයං, යකනං, කිලොමකං, පිහකං, පප්ඵාසන්ති ඉමෙ ඡ කොට්ඨාසා සූනකාරසරං විය හුත්වා උපට්ඨහන්ති. ද්වත්තිංසහත්ථං අන්තං ලොහිතදොණියං සංවෙල්ලිත්වා ඨපිතසරසප්පො විය. අන්තගුණං පාදපුඤ්ජනකෙ සිබ්බිතරජ්ජුකා විය. උදරියං පරිස්සාවනෙ සිථිලබන්ධතණ්ඩුලං විය. කරීසං වෙණුපබ්බෙ පක්ඛිත්තපණ්ඩුමත්තිකා විය. මත්ථලුඞ්ගං ඔමද්දිත්වා ඨපිතා චත්තාරො තණ්ඩුලපිට්ඨපිණ්ඩා විය. ද්වාදසවිධා ආපොධාතු පටිපාටියා ඨපිතෙසු ද්වාදසසු උදකසරාවකෙසු පූරිතඋදකං විය හුත්වා උපට්ඨාති.

අථානෙන ඔවාදාචරියස්ස ආචික්ඛිතබ්බං. ආචරියෙන ‘කම්මට්ඨානං විය අකම්මට්ඨානං, විලක්ඛණං එත’න්ති න විසංවාදෙතබ්බං. ‘සාධු, සප්පුරිස, පුබ්බෙ තයා ධාතුමනසිකාරෙ යොගො කතො භවිස්සති. එතදෙව කම්මට්ඨානං තුය්හං සප්පායං. ධාතුවසෙනෙව සජ්ඣායං කරොහී’ති වත්තබ්බො. තෙනපි ධාතුවසෙන සජ්ඣායො කාතබ්බො.

තත්‍රිදං මනසිකාරමුඛෙනෙව සජ්ඣායවිධානං – ඉධ භික්ඛු ‘කෙසා සීසං පරියොනද්ධිත්වා ඨිතචම්මෙ ජාතා. තෙ න ජානන්ති ‘මයං සීසං පරියොනද්ධිත්වා ඨිතචම්මෙ ජාතා’ති; සීසං පරියොනද්ධිත්වා ඨිතචම්මම්පි න ජානාති ‘කෙසා මයි ජාතා’ති; අචෙතනා එතෙ අබ්‍යාකතා සුඤ්ඤා ථද්ධා පත්ථින්නා පථවීධාතු එසා’ති මනසිකරොති. ‘ලොමා සරීරං පරියොනහනචම්මෙ ජාතා. තෙ න ජානන්ති ‘මයං සරීරං පරියොනහනචම්මෙ ජාතා’ති. සරීරං පරියොනහනචම්මම්පි න ජානාති ‘ලොමා මයි ජාතා’ති එතෙපි අචෙතනා. නඛා අඞ්ගුලීනං අග්ගෙසු ජාතා. තෙ න ජානන්ති ‘මයං අඞ්ගුලීනං අග්ගෙසු ජාතා’ති. අඞ්ගුලීනං අග්ගානිපි න ජානන්ති ‘නඛා අම්හෙසු ජාතා’ති. එතෙපි අචෙතනා. දන්තා හනුකට්ඨිකෙ ජාතා. තෙ න ජානන්ති ‘මයං හනුකට්ඨිකෙ ජාතා’ති. හනුකට්ඨිකම්පි න ජානාති ‘දන්තා මයි ජාතා’ති. එතෙපි අචෙතනා. තචො න ජානාති ‘සරීරං මයා පරියොනද්ධ’න්ති. සරීරම්පි න ජානාති ‘අහං තචෙන පරියොනද්ධ’න්ති. අයම්පි අචෙතනො. මංසං න ජානාති ‘මයා සරීරං අනුලිත්ත’න්ති. සරීරම්පි න ජානාති ‘අහං මංසෙන අනුලිත්ත’න්ති. ඉදම්පි අචෙතනං. න්හාරු න ජානාති ‘අහං අට්ඨිපුඤ්ජං ආබන්ධිත්වා ඨිත’න්ති. අට්ඨිපුඤ්ජොපි න ජානාති ‘න්හාරුජාලෙනාහං ආබද්ධො’ති. ඉදම්පි අචෙතනං.

සීසට්ඨි න ජානාති ‘අහං ගීවට්ඨිකෙ පතිට්ඨිත’න්ති. ගීවට්ඨිකම්පි න ජානාති ‘මයි සීසට්ඨිකං පතිට්ඨිත’න්ති. ගීවට්ඨි න ජානාති ‘අහං පිට්ඨිකණ්ටකෙ ඨිත’න්ති. පිට්ඨිකණ්ටකට්ඨිකොපි කටිට්ඨිකං ඌරුට්ඨිකං ජඞ්ඝට්ඨිකං ගොප්ඵකට්ඨිකං න ජානාති ‘අහං පණ්හිකට්ඨිකෙ පතිට්ඨිත’න්ති. පණ්හිකට්ඨිකම්පි න ජානාති ‘අහං ගොප්ඵකට්ඨිකං උක්ඛිපිත්වා ඨිතන්ති…පෙ…. ගීවට්ඨිකං න ජානාති ‘අහං සීසට්ඨිකං උක්ඛිපිත්වා ඨිත’න්ති.

පටිපාටියා අට්ඨීනි ඨිතානි කොටියා,
අනෙකසන්ධියමිතො න කෙහිචි;
බද්ධො නහාරූහි ජරාය චොදිතො,
අචෙතනො කට්ඨකලිඞ්ගරූපමො.

‘ඉදම්පි අචෙතනං. අට්ඨිමිඤ්ජං; වක්කං…පෙ…. මත්ථලුඞ්ගං අචෙතනං අබ්‍යාකතං සුඤ්ඤං ථද්ධං පත්ථින්නං පථවීධාතූ’ති මනසිකරොති. ‘පිත්තං

සෙම්හං...පෙ.... මුත්තං අචෙතනං අබ්‍යාකතං සුඤ්ඤං යූසගතං ආපොධාතූ’ති මනසිකරොති.

ඉමෙ ද්වෙ මහාභූතෙ පරිග්ගණ්හන්තස්ස උදරෙ උස්සදා තෙජොධාතු පාකටා හොති, නාසාය උස්සදා වායොධාතු පාකටා හොති. ඉමෙ චත්තාරො මහාභූතෙ පරිග්ගණ්හන්තස්ස උපාදාරූපං පාකටං හොති. මහාභූතං නාම උපාදාරූපෙන පරිච්ඡින්නං, උපාදාරූපං මහාභූතෙන. යථා ආතපො නාම ඡායාය පරිච්ඡින්නො, ඡායා ආතපෙන; එවමෙව මහාභූතං උපාදාරූපෙන පරිච්ඡින්නං, උපාදාරූපං මහාභූතෙන. අථස්ස එවං ‘‘චත්තාරි මහාභූතානි තෙවීසති උපාදාරූපානි රූපක්ඛන්ධො’’ති රූපක්ඛන්ධං පරිග්ගණ්හන්තස්ස ආයතනද්වාරවසෙන අරූපිනො ඛන්ධා පාකටා හොන්ති. ඉති රූපාරූපපරිග්ගහො පඤ්චක්ඛන්ධා හොන්ති, පඤ්චක්ඛන්ධා ද්වාදසායතනානි හොන්ති, ද්වාදසායතනානි අට්ඨාරස ධාතුයො හොන්තීති ඛන්ධායතනධාතුවසෙන යමකතාලකන්ධං ඵාලෙන්තො විය ද්වෙ කොට්ඨාසෙ කත්වා නාමරූපං වවත්ථපෙති.

සො ‘‘ඉදං නාමරූපං න අහෙතු න අප්පච්චයා නිබ්බත්තං, සහෙතු සප්පච්චයා නිබ්බත්තං. කො පනස්ස හෙතු? කො පන පච්චයො’’ති උපපරික්ඛන්තො ‘‘අවිජ්ජාපච්චයා තණ්හාපච්චයා කම්මපච්චයා ආහාරපච්චයා චා’’ති තස්ස පච්චයං වවත්ථපෙත්වා ‘‘අතීතෙපි පච්චයා චෙව පච්චයසමුප්පන්නධම්මා ච අනාගතෙපි එතරහිපි පච්චයා චෙව පච්චයසමුප්පන්නධම්මා ච, තතො උද්ධං සත්තො වා පුග්ගලො වා නත්ථි, සුද්ධසඞ්ඛාරපුඤ්ජො එවා’’ති – එවං තීසු අද්ධාසු කඞ්ඛං විතරති. අයං පන විපස්සනාසඞ්ඛාරසල්ලක්ඛණා **ඤාතපරිඤ්ඤා** නාම.

එවං සඞ්ඛාරෙ සල්ලක්ඛෙත්වා ඨිතස්ස පන භික්ඛුස්ස දසබලස්ස සාසනෙ මූලං ඔතිණ්ණං නාම හොති, පතිට්ඨා ලද්ධා නාම, චූළසොතාපන්නො නාම හොති නියතගතිකො. තථාරූපං පන උතුසප්පායං, පුග්ගලසප්පායං, භොජනසප්පායං, ධම්මසවණසප්පායං ලභිත්වා එකාසනෙ එකපල්ලඞ්කවරගතො තීණි ලක්ඛණානි ආරොපෙත්වා විපස්සනාපටිපාටියා සඞ්ඛාරෙ සම්මසන්තො අරහත්තං ගණ්හාතීති ඉදං ධාතුවසෙන අභිනිවිට්ඨස්ස භික්ඛුනො යාව අරහත්තා නිගමනං.

යස්ස පන නෙව වණ්ණතො උපට්ඨාති න පටිකූලතො න සුඤ්ඤතො තෙන ‘න මෙ උපට්ඨාතී’ති න කම්මට්ඨානං විස්සජ්ජෙත්වා නිසීදිතබ්බං, කොට්ඨාසමනසිකාරෙයෙව පන යොගො කාතබ්බො. පොරාණකත්ථෙරා කිර ‘කොට්ඨාසමනසිකාරොව පමාණ’න්ති ආහංසු. ඉච්චස්ස පුනප්පුනං කොට්ඨාසවසෙන සජ්ඣායං කරොන්තස්ස කොට්ඨාසා පගුණා හොන්ති. කදා

පන පගුණා නාම හොන්තීති? යදා ‘කෙසා’ති ආවජ්ජිතමත්තෙ මනසිකාරො ගන්ත්වා ‘මත්ථලුඞ්ග’න්ති අන්තිමකොට්ඨාසෙ පතිට්ඨාති, ‘මත්ථලුඞ්ග’න්ති ආවජ්ජිතමත්තෙ මනසිකාරො ආගන්ත්වා ‘කෙසා’ති ආදිකොට්ඨාසෙ පතිට්ඨාති.

අථස්ස යථා නාම චක්ඛුමතො පුරිසස්ස ද්වත්තිංසවණ්ණානං පුප්ඵානං එකසුත්තගන්ථිතං මාලං ඔලොකෙන්තස්ස පටිපාටියා වා පන නිබාතෙ ද්වත්තිංසවතිපාදෙ පටික්කමිත්වා ඔලොකෙන්තස්ස පටිපාටියාව ද්වත්තිංසවණ්ණානි පුප්ඵානි වතිපාදා වා පාකටා හොන්ති, එවමෙව ද්වත්තිංස කොට්ඨාසා උපට්ඨහන්ති, විචරන්තා තිරච්ඡානගතාපි මනුස්සාපි සත්තාති න උපට්ඨහන්ති, කොට්ඨාසාති උපට්ඨහන්ති, ඛාදනීයභොජනීයං කොට්ඨාසන්තරෙ පක්ඛිප්පමානං විය හොති.

කොට්ඨාසානං පගුණකාලතො පට්ඨාය තීසු මුඛෙසු එකෙන මුඛෙන විමුච්චිස්සති. කම්මට්ඨානං වණ්ණතො වා පටිකූලතො වා සුඤ්ඤතො වා උපට්ඨාති. යථා නාම පූවෙ පචිතුකාමා ඉත්ථී මද්දිත්වා ඨපිතපිට්ඨතො යං යං ඉච්ඡති තං තං පචති, යථා වා පන සමෙ භූමිප්පදෙසෙ ඨපිතං උදකපූරං කුම්භං යතො යතො ආවිජ්ඣන්ති තතො තතොව උදකං නික්ඛමති; එවමෙව කොට්ඨාසානං පගුණකාලතො පට්ඨාය තීසු මුඛෙසු එකෙන මුඛෙන විමුච්චිස්සති. ආකඞ්ඛමානස්ස වණ්ණතො, ආකඞ්ඛමානස්ස පටිකූලතො, ආකඞ්ඛමානස්ස සුඤ්ඤතො කම්මට්ඨානං උපට්ඨහිස්සතියෙව. අයං එත්තකො උග්ගහසන්ධි නාම. ඉමස්මිං උග්ගහසන්ධිස්මිං ඨත්වා අරහත්තං පත්තා භික්ඛූ ගණනපථං වීතිවත්තා.

යස්ස පන උග්ගහසන්ධිස්මිං කම්මට්ඨානං න උපට්ඨාති, තෙන කම්මට්ඨානං උග්ගහෙත්වා, සචෙ යත්ථ ආචරියො වසති, සො ආවාසො සප්පායො හොති, ඉච්චෙතං කුසලං; නො චෙ, සප්පායට්ඨානෙ වසිතබ්බං. වසන්තෙන අට්ඨාරස විහාරදොසෙ (විසුද්ධි. 1.52) වජ්ජෙත්වා පඤ්චඞ්ගසමන්නාගතෙ සෙනාසනෙ වසිතබ්බං, සයම්පි පඤ්චඞ්ගසමන්නාගතෙන භවිතබ්බං. තතො පච්ඡාභත්තං පිණ්ඩපාතපටික්කන්තෙන රත්තිට්ඨානං වා දිවාට්ඨානං වා පවිසිත්වා කම්මට්ඨානං මනසිකාතබ්බං.

කථං? ආදිතො තාව හෙට්ඨා වුත්තනයෙනෙව අනුපුබ්බතො මනසිකාතබ්බං, න එකන්තරිකා. අනුපුබ්බතො මනසිකරොන්තො හි ද්වත්තිංසපදං නිස්සෙණිං පදපටිපාටියා අක්කමන්තො පාසාදං ආරුය්හ පාසාදානිසංසං අනුභවනකපුරිසො විය ‘කෙසා ලොමා’ති පටිපාටියා කම්මට්ඨානං මනසිකරොන්තො කම්මට්ඨානතො ච න පරිහායති,

පාසාදානිසංසසදිසෙ ච නව ලොකුත්තරධම්මෙ අනුභවති. අනුපුබ්බතො මනසිකරොන්තෙනාපි ච නාතිසීඝතො නාතිසණිකතො මනසිකාතබ්බං. අතිසීඝතො මනසිකරොන්තස්ස හි කිඤ්චාපි කම්මට්ඨානං පගුණං හොති, අවිභූතං පන හොති. තත්ථ ඔපම්මං හෙට්ඨා වුත්තමෙව.

අතිසණිකතො මනසිකරොන්තස්ස කම්මට්ඨානං පරියොසානං න ගච්ඡති, අන්තරාව ඔසක්කිතබ්බං හොති. යථා හි පුරිසො තියොජනං මග්ගං සායං කච්ඡං බන්ධිත්වා පටිපන්නො නික්ඛන්තට්ඨානතො පට්ඨාය සීතලච්ඡායං දිස්වා විස්සමති, රමණීයං වාලිකතලං දිස්වා පිට්ඨිං පසාරෙති, වනපොක්ඛරණිං දිස්වා පානීයං පිවති න්හායති, පබ්බතං දිස්වා ආරුය්හ පබ්බතරාමණෙය්‍යකං පස්සති, තං අන්තරායෙව සීහො වා බ්‍යග්ඝො වා දීපි වා හනති, චොරා වා පන විලුප්පන්ති චෙව හනන්ති ච; එවමෙව අතිසණිකං මනසිකරොන්තස්ස කම්මට්ඨානං පරියොසානං න ගච්ඡති, අන්තරාව ඔසක්කිතබ්බං හොති.

තස්මා නාතිසීඝං නාතිසණිකං එකදිවසං තිංසවාරෙ මනසිකාතබ්බං; පාතොව දස වාරෙ, මජ්ඣන්හිකෙ දසවාරෙ, සායන්හෙ දස වාරෙ සජ්ඣායො කාතබ්බො, නො කාතුං න වට්ටති. යථා හි පාතොව උට්ඨාය මුඛං නො ධොවිතුං න වට්ටති, ඛාදනීයං භොජනීයං නො ඛාදිතුං නො භුඤ්ජිතුං න වට්ටති; එතං පන වට්ටෙය්‍ය; ඉදමෙව එකන්තෙන නො කාතුං න වට්ටති; කරොන්තො මහන්තං අත්ථං ගහෙත්වා තිට්ඨති. යථා හි එකස්ස පුරිසස්ස තීණි ඛෙත්තානි; එකං ඛෙත්තං අට්ඨකුම්භං දෙති, එකං සොළස, එකං ද්වත්තිංස; තෙන තීණිපි ඛෙත්තානි පටිජග්ගිතුං අසක්කොන්තෙන ද්වෙ ඡඩ්ඩෙත්වා එකං ද්වත්තිංසකුම්භදායකමෙව පටිජග්ගිතබ්බං; තත්ථෙව කසනවපනනිද්දානාදීනි කාතබ්බානි; තදෙවස්ස ඉතරෙසු ද්වීසු උට්ඨානකදායං දස්සති; එවමෙව සෙසං මුඛධොවනාදිකම්මං ඡඩ්ඩෙත්වාපි එත්ථෙව කම්මං කාතබ්බං, නො කාතුං න වට්ටති. කරොන්තො මහන්තං අත්ථං ගණ්හිත්වා තිට්ඨතීති එත්තාවතා මජ්ඣිමා පටිපදා නාම කථිතා.

එවං පටිපන්නෙනාපි වික්ඛෙපො පටිබාහිතබ්බො. කම්මට්ඨානඤ්හි විස්සජ්ජෙත්වා චිත්තෙ බහිද්ධා වික්ඛෙපං ගච්ඡන්තෙ කම්මට්ඨානතො පරිහායති, වට්ටභයං සමතික්කමිතුං න සක්කොති. යථා හි එකො පුරිසො සහස්සුද්ධාරං සාධෙත්වා වඩ්ඪිං ලභිත්වා අද්ධානං පටිපන්නො අන්තරාමග්ගෙ කුම්භීලමකරගාහරක්ඛසසමුට්ඨිතාය ගම්භීරගිරිකන්දරාය උපරි අත්ථතං එකපදිකං දණ්ඩකසෙතුං ආරුය්හ ගච්ඡන්තො අක්කමනපදං විස්සජ්ජෙත්වා ඉතො චිතො ච ඔලොකෙන්තො පරිපතිත්වා කුම්භීලාදිභත්තං හොති, එවමෙව අයම්පි කම්මට්ඨානං විස්සජ්ජෙත්වා සචිත්තෙ බහිද්ධා වික්ඛෙපං ගච්ඡන්තෙ කම්මට්ඨානතො පරිහායති, වට්ටභයං සමතික්කමිතුං න සක්කොති.

තත්‍රිදං ඔපම්මසංසන්දනං – පුරිසස්ස සහස්සුද්ධාරං සාධෙත්වා වඩ්ඪිං ලද්ධකාලො විය හි ඉමස්ස භික්ඛුනො ආචරියසන්තිකෙ කම්මට්ඨානස්ස උග්ගහිතකාලො; අන්තරා ගම්භීරගිරිකන්දරා විය සංසාරො; තස්ස කුම්භීලාදීහි දට්ඨකාලො විය වට්ටමූලකානි මහාදුක්ඛානි; එකපදිකදණ්ඩකසෙතු විය ඉමස්ස භික්ඛුනො සජ්ඣායවීථි; තස්ස පුරිසස්ස එකපදිකං දණ්ඩකසෙතුං ආරුය්හ අක්කමනපදං විස්සජ්ජෙත්වා ඉතො චිතො ච ඔලොකෙන්තස්ස පරිපතිත්වා කුම්භීලාදීනං භත්තභාවං ආපන්නකාලො විය ඉමස්ස භික්ඛුනො කම්මට්ඨානං විස්සජ්ජෙත්වා බහිද්ධා වික්ඛිත්තචිත්තස්ස කම්මට්ඨානතො පරිහායිත්වා වට්ටභයං සමතික්කමිතුං අසමත්ථභාවො වෙදිතබ්බො.

තස්මා කෙසා මනසිකාතබ්බා. කෙසෙ මනසිකරිත්වා චිත්තුප්පාදස්ස බහිද්ධා වික්ඛෙපං පටිබාහිත්වා සුද්ධචිත්තෙනෙව ‘ලොමා නඛා දන්තා තචො’ති මනසිකාතබ්බං. එවං මනසිකරොන්තො කම්මට්ඨානතො න පරිහායති, වට්ටභයං සමතික්කමති. ඔපම්මං පනෙත්ථ තදෙව පරිවත්තෙත්වා වෙදිතබ්බං. සහස්සුද්ධාරං සාධෙත්වා වඩ්ඪිං ලභිත්වා ඡෙකස්ස පුරිසස්ස දණ්ඩකසෙතුං ආරුය්හ නිවාසනපාරුපනං සංවිධාය ධාතුපත්ථද්ධකායං කත්වා සොත්ථිනා පරතීරගමනං විය ඡෙකස්ස භික්ඛුනො කෙසෙ මනසිකරිත්වා චිත්තුප්පාදස්ස බහිද්ධා වික්ඛෙපං පටිබාහිත්වා සුද්ධචිත්තෙනෙව ‘ලොමා නඛා දන්තා තචො’ති මනසිකරොන්තස්ස කම්මට්ඨානතො අපරිහායිත්වා වට්ටභයං සමතික්කමනං වෙදිතබ්බං.

එවං බහිද්ධා වික්ඛෙපං පටිබාහන්තෙනාපි හෙට්ඨා වුත්තනයෙනෙව පණ්ණත්තිං සමතික්කමනතො මනසිකාතබ්බං. ‘කෙසා ලොමා’ති පණ්ණත්තිං විස්සජ්ජෙත්වා ‘පටිකූලං පටිකූල’න්ති සති ඨපෙතබ්බා. පඨමංයෙව පන පටිකූලතො න උපට්ඨාති. යාව න උපට්ඨාති තාව පණ්ණත්ති න විස්සජ්ජෙතබ්බා. යදා උපට්ඨාති තදා පණ්ණත්තිං විස්සජ්ජෙත්වා ‘පටිකූල’න්ති මනසිකාතබ්බං. කරොන්තෙන ච හෙට්ඨා වුත්තනයෙනෙව පඤ්චභාකාරෙහි පටිකූලතො මනසිකාතබ්බා. තචපඤ්චකස්මිඤ්හි වණ්ණසණ්ඨානගන්ධාසයොකාසවසෙනෙව පඤ්චවිධම්පි පාටිකූල්‍යං ලබ්භති. සෙසෙසුපි යං යං ලබ්භති, තස්ස තස්ස වසෙන මනසිකාරො පවත්තෙතබ්බො.

තත්ථ කෙසාදයො පඤ්ච කොට්ඨාසා සුභනිමිත්තං රාගට්ඨානියං ඉට්ඨාරම්මණන්ති සඞ්ඛං ගතා. යෙ කෙචි රජ්ජනකසත්තා නාම, සබ්බෙ තෙ ඉමෙසු පඤ්චසු කොට්ඨාසෙසු රජ්ජන්ති. අයං පන භික්ඛු මහාජනස්ස රජ්ජනට්ඨානෙ ‘පටිකූල’න්ති අප්පනං පාපෙති. තත්ථ අප්පනාප්පත්තිතො පට්ඨාය පරතො අකිලමන්තොව අප්පනං පාපුණාති.

තත්‍රිදං ඔපම්මං – යථා හි ඡෙකො ධනුග්ගහො රාජානං ආරාධෙත්වා සතසහස්සුට්ඨානකං ගාමවරං ලභිත්වා සන්නද්ධපඤ්චාවුධො තත්ථ ගච්ඡන්තො අන්තරාමග්ගෙ ද්වත්තිංස චොරෙ දිස්වා තෙසු පඤ්චචොරජෙට්ඨකෙ ඝාතෙය්‍ය; තෙසං ඝාතිතකාලතො පට්ඨාය තෙසු ද්වෙ එකමග්ගං පටිපජ්ජමානා නාම න හොන්ති; එවංසම්පදමිදං දට්ඨබ්බං. ධනුග්ගහස්ස රාජානං ආරාධෙත්වා ගාමවරං ලද්ධකාලො විය හි ඉමස්ස භික්ඛුනො ආචරියසන්තිකෙ කම්මට්ඨානං උග්ගහෙත්වා ඨිතකාලො; ද්වත්තිංස චොරා විය ද්වත්තිංස කොට්ඨාසා; පඤ්ච චොරජෙට්ඨකා විය කෙසාදයො පඤ්ච; චොරජෙට්ඨකානං ඝාතිතකාලො විය ඉමස්ස භික්ඛුනො සබ්බසත්තානං රජ්ජනට්ඨානෙ තචපඤ්චකෙ ‘පටිකූල’න්ති අප්පනාය පාපිතකාලො; සෙසචොරානං පාණිප්පහාරෙනෙව පලායිතකාලො විය සෙසකොට්ඨාසෙසු අකිලමන්තස්සෙව අප්පනාප්පත්ති වෙදිතබ්බා.

එවං පණ්ණත්තිං සමතික්කමන්තෙන ච අනුපුබ්බමුඤ්චනතො මනසිකාරො පවත්තෙතබ්බො – කෙසෙ මනසිකරොන්තෙන මනසිකරොන්තෙනෙව කෙසෙසු සාපෙක්ඛෙන හුත්වා ලොමෙසු සති පෙසෙතබ්බා. යාව ලොමා න උපට්ඨහන්ති තාව ‘කෙසා කෙසා’ති මනසිකාතබ්බා. යදා පන ලොමා උපට්ඨහන්ති තදා කෙසෙ විස්සජ්ජෙත්වා ලොමෙසු සති උපට්ඨපෙතබ්බා. එවං නඛාදීසුපි මනසිකාරො පවත්තෙතබ්බො.

තත්‍රිදං ඔපම්මං – යථා හි ජලූකා ගච්ඡමානා යාව පුරතො පතිට්ඨං න ලභති තාව පච්ඡතො නඞ්ගුට්ඨෙන ගහිතට්ඨානං න මුඤ්චති; යදා පන පුරතො පතිට්ඨං ලභති තදා නඞ්ගුට්ඨං උක්ඛිපිත්වා මුඛෙන ගහිතට්ඨානෙ ඨපෙති; එවමෙව කෙසෙ මනසිකරොන්තෙන මනසිකරොන්තෙනෙව කෙසෙසු සාපෙක්ඛෙන හුත්වා ලොමෙසු සති පෙසෙතබ්බා. යාව ලොමා න උපට්ඨහන්ති තාව ‘කෙසා කෙසා’ති මනසිකාතබ්බා. යදා ලොමා උපට්ඨහන්ති තදා කෙසෙ විස්සජ්ජෙත්වා ලොමෙසු සති උපට්ඨපෙතබ්බා. එවං නඛාදීසුපි මනසිකාරො පවත්තෙතබ්බො.

එවං පවත්තෙන්තෙන අප්පනා හොතීති වුත්තමනසිකාරකොසල්ලං සම්පාදෙතබ්බං. කථං? ඉදඤ්හි අප්පනාකම්මට්ඨානං මනසිකරොන්තස්ස අප්පනං පාපුණාති; පඨමංයෙව තාව න උපට්ඨාති; අනමතග්ගස්මිඤ්හි සංසාරවට්ටෙ ච නානාරම්මණෙසු වඩ්ඪිතං චිත්තං ‘කෙසා’ති ආවජ්ජිතමත්තෙ සජ්ඣායසොතානුසාරෙන ගන්ත්වා මත්ථලුඞ්ගෙ පතිට්ඨාති. ‘මත්ථලුඞ්ග’න්ති ආවජ්ජිතමත්තෙ සජ්ඣායසොතානුසාරෙන ආගන්ත්වා කෙසෙසු පතිට්ඨාති. මනසිකරොන්තස්ස මනසිකරොන්තස්ස පන සො සො කොට්ඨාසො උපට්ඨාති. සති සමාධිනාපි තිට්ඨමානා පවත්තති. තෙන යො යො කොට්ඨාසො අධිකතරං උපට්ඨාති තත්ථ තත්ථ ද්විගුණෙන යොගං කත්වා අප්පනා

පාපෙතබ්බා. එවං අප්පනාය පාපිතකාලතො පට්ඨාය සෙසකොට්ඨාසෙසු අකිලමන්තො අප්පනං පාපෙති. තත්ථ තාලවනමක්කටොව ඔපම්මං.

අපිචෙත්ථ එවම්පි යොජනා වෙදිතබ්බා – ද්වත්තිංසතාලකස්මිඤ්හි තාලවනෙ මක්කටො පටිවසති. තං ගහෙතුකාමො ලුද්දො කොටියං ඨිතතාලමූලෙ ඨත්වා උක්කුට්ඨිමකාසි. මානජාතිකො මක්කටො තං තං තාලං ලඞ්ඝිත්වා පරියන්තතාලෙ අට්ඨාසි. ලුද්දො තත්ථපි ගන්ත්වා උක්කුට්ඨිමකාසි. මක්කටො පුන තථෙව පුරිමතාලෙ පතිට්ඨාසි. සො අපරාපරං අනුබන්ධියමානො කිලමන්තො තස්ස තස්සෙව තාලස්ස මූලෙ ඨත්වා උක්කුට්ඨුක්කුට්ඨිකාලෙ උට්ඨහිත්වා ගච්ඡන්තො ගච්ඡන්තො අතිකිලමන්තො එකස්ස තාලස්ස මකුළපණ්ණසූචිං දළ්හං ගහෙත්වා ධනුකොටියා විජ්ඣිත්වා ගණ්හන්තොපි න පලායති.

තත්ථ ද්වත්තිංස තාලා විය ද්වත්තිංස කොට්ඨාසා; මක්කටො විය චිත්තං; ලුද්දො විය යොගාවචරො; ලුද්දෙන තාලමූලෙ ඨත්වා උක්කුට්ඨිකාලෙ මානජාතිකස්ස මක්කටස්ස පලායිත්වා පරියන්තකොටියං ඨිතකාලො විය අනමතග්ගෙ සංසාරවට්ටෙ ච නානාරම්මණෙසු වඩ්ඪිතචිත්තස්ස ‘කෙසා’ති ආවජ්ජිතමත්තෙ සජ්ඣායසොතානුසාරෙන ගන්ත්වා මත්ථලුඞ්ගෙ පතිට්ඨානං; පරියන්තකොටියං ඨත්වා උක්කුට්ඨෙ ඔරිමකොටිං ආගමනකාලො විය ‘මත්ථලුඞ්ග’න්ති ආවජ්ජිතමත්තෙ සජ්ඣායසොතානුසාරෙන ගන්ත්වා කෙසෙසු පතිට්ඨානං; අපරාපරං අනුබන්ධියමානස්ස කිලමන්තස්ස උක්කුට්ඨුක්කුට්ඨිට්ඨානෙ උට්ඨානකාලො විය මනසිකරොන්තස්ස මනසිකරොන්තස්ස තස්මිං තස්මිං කොට්ඨාසෙ උපට්ඨහන්තෙ සතියා පතිට්ඨාය පතිට්ඨාය ගමනං; ධනුකොටියා විජ්ඣිත්වා ගණ්හන්තස්සාපි අපලායනකාලො විය යො කොට්ඨාසො අධිකතරං උපට්ඨාති, තස්මිං ද්විගුණං මනසිකාරං කත්වා අප්පනාය පාපනං.

තත්ථ අප්පනාය පාපිතකාලතො පට්ඨාය සෙසකොට්ඨාසෙසු අකිලමන්තොව අප්පනං පාපෙස්සති. තස්මා ‘පටිකූලං පටිකූල’න්ති පුනප්පුනං ආවජ්ජිතබ්බං සමන්නාහරිතබ්බං, තක්කාහතං විතක්කාහතං කාතබ්බං. එවං කරොන්තස්ස චත්තාරො ඛන්ධා පටිකූලාරම්මණා හොන්ති, අප්පනං පාපුණාති. පුබ්බභාගචිත්තානි පරිකම්මඋපචාරසඞ්ඛාතානි සවිතක්කසවිචාරානීති සබ්බං හෙට්ඨා වුත්තසදිසමෙව. එකං පන කොට්ඨාසං මනසිකරොන්තස්ස එකමෙව පඨමජ්ඣානං නිබ්බත්තති. පාටියෙක්කං මනසිකරොන්තස්ස ද්වත්තිංස පඨමජ්ඣානානි නිබ්බත්තන්ති. හත්ථෙ ගහිතපඤ්හාවත්ථු පාකතිකමෙව.

සො තං නිමිත්තන්ති සො භික්ඛු තං කම්මට්ඨානනිමිත්තං. **ආසෙවතී**ති සෙවති භජති. **භාවෙතී**ති වඩ්ඪෙති. **බහුලීකරොතී**ති පුනප්පුනං කරොති. **ස්වාවත්ථිතං වවත්ථපෙතී**ති සුවවත්ථිතං කරොති. **බහිද්ධා කායෙ චිත්තං උපසංහරතී**ති එවං කත්වා බහිද්ධා පරස්ස කායෙ අත්තනො චිත්තං උපසංහරති ඨපෙති පෙසෙති.

අත්ථිස්ස කායෙති අත්ථි අස්ස කායෙ. **අජ්ඣත්තබහිද්ධාකායෙ චිත්තං උපසංහරතී**ති කාලෙන අත්තනො කාලෙන පරෙසං කායෙ චිත්තං උපනාමෙති. **අත්ථි කායෙ**ති ඉදං යස්මා න එකන්තෙන අත්තනො කායො නාපි පරස්සෙව කායො අධිප්පෙතො, තස්මා වුත්තං. එත්ථ පන අත්තනො ජීවමානකසරීරෙ 'පටිකූල'න්ති පරිකම්මං කරොන්තස්ස අප්පනාපි උපචාරම්පි ජායති. පරස්ස ජීවමානකසරීරෙ 'පටිකූල'න්ති මනසිකරොන්තස්ස නෙව අප්පනා ජායති, න උපචාරං. නනු ච දසසු අසුභෙසු උභයම්පෙතං ජායතීති? ආම, ජායති. තානි හි අනුපාදින්නකපක්ඛෙ ඨිතානි. තස්මා තත්ථ අප්පනාපි උපචාරම්පි ජායති. ඉදං පන උපාදින්නකපක්ඛෙ ඨිතං. තෙනෙවෙත්ථ උභයම්පෙතං න ජායති. අසුභානුපස්සනාසඞ්ඛාතා පන විපස්සනාභාවනා හොතීති වෙදිතබ්බා. ඉමස්මිං පබ්බෙ කිං කථිතන්ති? සමථවිපස්සනා කථිතා.

ඉදානෙත්ථ එවං සබ්බං මනසිකාරසාධාරණං පකිණ්ණකං වෙදිතබ්බං. එතෙසඤ්හි –

> නිමිත්තතො ලක්ඛණතො, ධාතුතො අථ සුඤ්ඤතො;
> ඛන්ධාදිතො ච විඤ්ඤෙය්‍යො, කෙසාදීනං විනිච්ඡයො.

තත්ථ **'නිමිත්තතො'**ති ද්වත්තිංසාකාරෙ සට්ඨිසතං නිමිත්තානි, යෙසං වසෙන යොගාවචරො ද්වත්තිංසාකාරං කොට්ඨාසතො පරිග්ගණ්හාති, සෙය්‍යථිදං – කෙසස්ස වණ්ණනිමිත්තං, සණ්ඨානනිමිත්තං, දිසානිමිත්තං, ඔකාසනිමිත්තං, පරිච්ඡෙදනිමිත්තන්ති පඤ්ච නිමිත්තානි හොන්ති. ලොමාදීසුපි එසෙව නයො.

'ලක්ඛණතො'ති ද්වත්තිංසාකාරෙ අට්ඨවීසතිසතං ලක්ඛණානි හොන්ති, යෙසං වසෙන යොගාවචරො ද්වත්තිංසාකාරං ලක්ඛණතො මනසිකරොති, සෙය්‍යථිදං – කෙසෙ ථද්ධත්තලක්ඛණං, ආබන්ධත්තලක්ඛණං, උණ්හත්තලක්ඛණං, විත්ථම්භනලක්ඛණන්ති චත්තාරි ලක්ඛණානි හොන්ති. ලොමාදීසුපි එසෙව නයො.

'ධාතුතො'ති ද්වත්තිංසාකාරෙ ''චතුධාතුරො අයං, භික්ඛු, පුරිසො''ති වුත්තාසු ධාතූසු අට්ඨවීසතිසතං ධාතුයො හොන්ති, යාසං වසෙන යොගාවචරො

ද්වත්තිංසාකාරං ධාතුතො පරිග්ගණ්හාති, සෙය්‍යථිදං – කෙසෙ කක්ඛළතා පථවීධාතු, ආබන්ධනතා ආපොධාතු, උණ්හතා තෙජොධාතු, විත්ථම්භනතා වායොධාතූති චතස්සො ධාතුයො හොන්ති. ලොමාදීසුපි එසෙව නයො.

‘සුඤ්ඤතො’ති ද්වත්තිංසාකාරෙ ඡන්නවුති සුඤ්ඤතා හොන්ති, යාසං වසෙන යොගාවචරො ද්වත්තිංසාකාරං සුඤ්ඤතො විපස්සති, සෙය්‍යථිදං – කෙසා සුඤ්ඤා අත්තෙන වා අත්තනියෙන වා නිච්චෙන වා ධුවෙන වා සස්සතෙන වා අවිපරිණාමධම්මෙන වාති. කෙසෙ තාව අත්තසුඤ්ඤතා, අත්තනියසුඤ්ඤතා, නිච්චභාවසුඤ්ඤතාති තිස්සො සුඤ්ඤතා හොන්ති. ලොමාදීසුපි එසෙව නයො.

‘ඛන්ධාදිතො’ති ද්වත්තිංසාකාරෙ කෙසාදීසු ඛන්ධාදිවසෙන පරිග්ගය්හමානෙසු කෙසා කති ඛන්ධා හොන්ති, කති ආයතනානි, කති ධාතුයො, කති සච්චානි, කති සතිපට්ඨානානීතිආදිනා නයෙන පෙත්ථ විනිච්ඡයො වේඤ්ඤාතබ්බො.

357. එවං අජ්ඣත්තාදිභෙදතො තිවිධෙන කායානුපස්සනං විත්ථාරතො දස්සෙත්වා ඉදානි ‘‘කායානුපස්සී විහරති ආතාපී සම්පජානො’’තිආදීනි පදානි භාජෙත්වා දස්සෙතුං **අනුපස්සී**තිආදි ආරද්ධං. තත්ථ යාය අනුපස්සනාය කායානුපස්සී නාම හොති, තං දස්සෙතුං **තත්ථ කතමා අනුපස්සනා? යා පඤ්ඤා පජානනා**තිආදි වුත්තං. **ආතාපී**තිආදීසුපි එසෙව නයො.

තත්ථ **පඤ්ඤා පජානනා**තිආදීනි හෙට්ඨා චිත්තුප්පාදකණ්ඩවණ්ණනායං (ධ. ස. අට්ඨ. 16) වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බානි. **උපෙතො**තිආදීනි සබ්බානි අඤ්ඤමඤ්ඤවෙවචනානි. අපිච ආසෙවනවසෙන **උපෙතො,** භාවනාවසෙන සුට්ඨු උපෙතොති **සමුපෙතො. උපාගතො සමුපාගතො, උපපන්නො සම්පන්නො**ති ඉමෙසුපි ද්වීසු දුකෙසු අයමෙව නයො. බහුලීකාරවසෙන පන **සමන්නාගතො**ති එවමෙත්ථ යොජනා වෙදිතබ්බා. **ඉමිනා ආතාපෙන උපෙතො**ති ආදීසුපි එසෙව නයො.

විහරතීති පදෙ ‘තත්ථ කතමො විහාරො’ති පුච්ඡං අකත්වා පුග්ගලාධිට්ඨානාය දෙසනාය දෙසෙන්තො **ඉරියතී**තිආදිමාහ. තස්සත්ථො – චතුන්නං ඉරියාපථානං අඤ්ඤතරසමඞ්ගීභාවතො **ඉරියති**. තෙහි ඉරියාපථචතුක්කෙහි කායසකටවත්තනෙන **වත්තති**. එකං ඉරියාපථදුක්ඛං අපරෙන ඉරියාපථෙන බාධිත්වා චිරට්ඨිතිකභාවෙන සරීරක්ඛනතො **පාලෙති**. එකස්මිං ඉරියාපථෙ අසණ්ඨහිත්වා සබ්බිරියාපථවතනතො **යපෙති**. තෙන තෙන ඉරියාපථෙන තථා තථා කායස්ස යාපනතො **යාපෙති**.

චිරකාලවත්තාපනතො **චරති**. ඉරියාපථෙන ඉරියාපථං විච්ඡින්දිත්වා ජීවිතහරණතො **විහරති**.

362. **ස්වෙව කායො ලොකොති** යස්මිං කායෙ කායානුපස්සී විහරති, ස්වෙව කායො ලුජ්ජනපලුජ්ජනට්ඨෙන ලොකො. යස්මා පනස්ස කායෙ පහීයමානං අභිජ්ඣාදොමනස්සං වෙදනාදීසුපි පහීයති එව, තස්මා **පඤ්චපි උපාදානක්ඛන්ධා ලොකොති** වුත්තං.

සන්තාතිආදීසුපි නිරොධවසෙන සන්තතාය **සන්තා**. භාවනාය සමිතත්තා **සමිතා**. වත්ථුපරිඤ්ඤාය අප්පවත්තිවූපසමවසෙන **වූපසන්තා**. නිරොධසඞ්ඛාතං අත්ථං ගතාති **අත්ථඞ්ගතා**. පුනප්පුනං නිබ්බත්තියා පටිබාහිතත්තා අතිවිය අත්ථං ගතාති **අබ්භත්ථඞ්ගතා. අප්පිතාති** විනාසිතා, අප්පවත්තියං ඨපිතාතිපි අත්ථො. **බ්‍යප්පිතාති** සුවිනාසිතා, අතිවිය අප්පවත්තියං ඨපිතාතිපි අත්ථො. යථා පුන න අන්වස්සවන්ති එවං සොසිතත්තා **සොසිතා**. සුට්ඨු සොසිතාති **විසොසිතා**, සුක්ඛාපිතාති අත්ථො. විගතන්තා කතාති **බ්‍යන්තී කතා**. එත්ථ ච අනුපස්සනාය කම්මට්ඨානවිහාරෙන කම්මට්ඨානිකස්ස කායපරිහරණං, ආතාපෙන සම්මප්පධානං, සතිසම්පජඤ්ඤෙන කම්මට්ඨානපරිහරණූපායො; සතියා වා කායානුපස්සනාවසෙන පටිලද්ධො සමථො, සම්පජඤ්ඤෙන විපස්සනා, අභිජ්ඣාදොමනස්සවිනයෙන භාවනාඵලං වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං.

කායානුපස්සනානිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

වෙදනානුපස්සනානිද්දෙසවණ්ණනා

363. වෙදනානුපස්සනානිද්දෙසෙපි හෙට්ඨා වුත්තසදිසං වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බං. **සුඛං වෙදනං වෙදයමානොති**ආදීසු පන **සුඛං වෙදනන්ති** කායිකං වා චෙතසිකං වා සුඛං වෙදනං වෙදයමානො 'අහං සුඛං වෙදනං වෙදයාමී'ති පජානාතීති අත්ථො. තත්ථ කාමං උත්තානසෙය්‍යකාපි දාරකා ථඤ්ඤපිවනාදිකාලෙ සුඛං වෙදයමානා 'සුඛං වෙදනං වෙදයාමා'ති පජානන්ති, න පනෙතං එවරූපං ජානනං සන්ධාය වුත්තං. එවරූපඤ්හි ජානනං සත්තූපලද්ධිං නප්පජහති, සත්තසඤ්ඤං න උග්ඝාටෙති, කම්මට්ඨානං වා සතිපට්ඨානභාවනා වා න හොති. ඉමස්ස පන භික්ඛුනො ජානනං සත්තූපලද්ධිං පජහති, සත්තසඤ්ඤං උග්ඝාටෙති, කම්මට්ඨානඤ්චෙව සතිපට්ඨානභාවනා ච හොති. 'ඉදඤ්හි කො වෙදයති, කස්ස වෙදනා, කිං කාරණා වෙදනා'ති එවං සම්පජානවෙදියනං සන්ධාය වුත්තං.

තත්ථ **කො වෙදයතීති**? න කොචි සත්තො වා පුග්ගලො වා වෙදයති. **කස්ස වෙදනාති**? න කස්සචි සත්තස්ස වා පුග්ගලස්ස වා වෙදනා. **කිං කාරණා**

වෙදනාති? වත්ථුආරම්මණා ච පනෙසා වෙදනා. තස්මා එස එවං පජානාති – 'තං තං සුඛාදීනං වත්ථුං ආරම්මණං කත්වා වෙදනාව වෙදයති; තං පන වෙදනාපවත්තිං උපාදාය 'අහං වෙදයාමී'ති වොහාරමත්තං හොතී'ති. එවං වත්ථුං ආරම්මණං කත්වා වෙදනාව වෙදයතීති සල්ලක්ඛෙන්තො 'එස සුඛං වෙදනං වෙදයාමී'ති පජානාතීති වෙදිතබ්බො, චිත්තලපබ්බතෙ අඤ්ඤතරො ථෙරො විය.

ථෙරො කිර අඵාසුකකාලෙ බලවවෙදනාය නිත්ථුනන්තො අපරාපරං පරිවත්තති. තමෙකො දහරො ආහ – ''කතරං වො, භන්තෙ, ඨානං රුජතී''ති? ''ආවුසො, පාටියෙක්කං රුජනට්ඨානං නාම නත්ථි; වත්ථුං ආරම්මණං කත්වා වෙදනාව වෙදයතී''ති. ''එවං ජානනකාලතො පට්ඨාය අධිවාසෙතුං වට්ටති නො, භන්තෙ''ති. ''අධිවාසෙමි, ආවුසො''ති. ''අධිවාසනා, භන්තෙ, සෙය්‍යා''ති. ථෙරො අධිවාසෙසි. වාතො යාව හදයා ඵාලෙසි. මඤ්චකෙ අන්තානි රාසිකතානි අහෙසුං. ථෙරො දහරස්ස දස්සෙසි – ''වට්ටතාවුසො, එත්තකා අධිවාසනා''ති? දහරො තුණ්හී අහොසි. ථෙරො වීරියසමාධිං යොජෙත්වා සහපටිසම්භිදාහි අරහත්තං පාපුණිත්වා **සමසීසී** හුත්වා පරිනිබ්බායි.

යථා ච සුඛං, එවං දුක්ඛං...පෙ.... නිරාමිසං අදුක්ඛමසුඛං වෙදනං වෙදයමානො 'නිරාමිසං අදුක්ඛමසුඛං වෙදනං වෙදයාමී''ති පජානාති. ඉති භගවා රූපකම්මට්ඨානං කථෙත්වා අරූපකම්මට්ඨානං කථෙන්තො වෙදනාවසෙන කථෙසි. දුවිධඤ්හි කම්මට්ඨානං – රූපකම්මට්ඨානං අරූපකම්මට්ඨානඤ්ච; රූපපරිග්ගහො අරූපපරිග්ගහොතිපි එතදෙව වුච්චති. තත්ථ භගවා රූපකම්මට්ඨානං කථෙන්තො සඞ්ඛෙපමනසිකාරවසෙන වා විත්ථාරමනසිකාරවසෙන වා චතුධාතුවවත්ථානං කථෙසි. තදුභයම්පි විසුද්ධිමග්ගෙ සබ්බාකාරතො දස්සිතමෙව.

අරූපකම්මට්ඨානං පන කථෙන්තො යෙභුය්‍යෙන වෙදනාවසෙන කථෙසි. තිවිධො හි අරූපකම්මට්ඨානෙ අභිනිවෙසො – ඵස්සවසෙන, වෙදනාවසෙන, චිත්තවසෙනාති. කථං? එකච්චස්ස හි සංඛිත්තෙන වා විත්ථාරෙන වා පරිග්ගහිතෙ රූපකම්මට්ඨානෙ තස්මිං ආරම්මණෙ චිත්තචෙතසිකානං පඨමාභිනිපාතො තං ආරම්මණං ඵුසන්තො උප්පජ්ජමානො ඵස්සො පාකටො හොති. එකච්චස්ස තං ආරම්මණං අනුභවන්තී උප්පජ්ජමානා වෙදනා පාකටා හොති. එකච්චස්ස තං ආරම්මණං පරිග්ගහෙත්වා විජානන්තං උප්පජ්ජමානං විඤ්ඤාණං පාකටං හොති.

තත්ථ යස්ස ඵස්සො පාකටො හොති, සොපි 'න කෙවලං ඵස්සොව උප්පජ්ජති; තෙන සද්ධිං තදෙවාරම්මණං අනුභවමානා වෙදනාපි උප්පජ්ජති, සඤ්ජානමානා සඤ්ඤාපි, චෙතයමානා චෙතනාපි, විජානනමානං

විඤ්ඤාණම්පි උප්පජ්ජතී'ති ඵස්සපඤ්චමකෙයෙව පරිග්ගණ්හාති. යස්ස වෙදනා පාකටා හොති, සොපි 'න කෙවලං වෙදනාව උප්පජ්ජති; තාය සද්ධිං තදෙවාරම්මණං ඵුසමානො ඵස්සොපි උප්පජ්ජති, සඤ්ජානනමානා සඤ්ඤාපි, චෙතයමානා චෙතනාපි, විජානනමානං විඤ්ඤාණම්පි උප්පජ්ජතී'ති ඵස්සපඤ්චමකෙයෙව පරිග්ගණ්හාති. යස්ස විඤ්ඤාණං පාකටං හොති, සොපි 'න කෙවලං විඤ්ඤාණමෙව උප්පජ්ජති; තෙන සද්ධිං තදෙවාරම්මණං ඵුසමානො ඵස්සොපි උප්පජ්ජති, අනුභවමානා වෙදනාපි, සඤ්ජානනමානා සඤ්ඤාපි, චෙතයමානා චෙතනාපි උප්පජ්ජතී'ති ඵස්සපඤ්චමකෙයෙව පරිග්ගණ්හාති.

සො 'ඉමෙ ඵස්සපඤ්චමකා ධම්මා කිංනිස්සිතා'ති උපධාරෙන්තො 'වත්ථුනිස්සිතා'ති පජානාති. වත්ථු නාම කරජකායො; යං සන්ධාය වුත්තං ''ඉදඤ්ච පන මෙ විඤ්ඤාණං එත්ථසිතං, එත්ථපටිබද්ධ''න්ති (දී. නි. 1.235). සො අත්ථතො භූතානි චෙව උපාදාරූපානි ච. එවමෙත්ථ වත්ථු රූපං, ඵස්සපඤ්චමකා නාමන්ති නාමරූපමෙව පස්සති. රූපඤ්චෙත්ථ රූපක්ඛන්ධො, නාමං චත්තාරො අරූපිනො ඛන්ධාති පඤ්චක්ඛන්ධමත්තං හොති. නාමරූපවිනිමුත්තා හි පඤ්චක්ඛන්ධා පඤ්චක්ඛන්ධවිනිමුත්තං වා නාමරූපං නත්ථි.

සො 'ඉමෙ පඤ්චක්ඛන්ධා කිංහෙතුකා'ති උපපරික්ඛන්තො 'අවිජ්ජාදිහෙතුකා'ති පස්සති; තතො පච්චයො චෙව පච්චයුප්පන්නඤ්ච ඉදං; අඤ්ඤො සත්තො වා පුග්ගලො වා නත්ථි; සුද්ධසඞ්ඛාරපුඤ්ජමත්තමෙවාති සප්පච්චයනාමරූපවසෙනව තිලක්ඛණං ආරොපෙත්වා විපස්සනාපටිපාටියා 'අනිච්චං දුක්ඛං අනත්තා'ති සම්මසන්තො විචරති. සො 'අජ්ජ අජ්ජා'ති පටිවෙධං ආකඞ්ඛමානො තථාරූපෙ දිවසෙ උතුසප්පායං, පුග්ගලසප්පායං, භොජනසප්පායං, ධම්මසවනසප්පායං වා ලභිත්වා එකපල්ලඞ්කෙන නිසින්නොව විපස්සනං මත්ථකං පාපෙත්වා අරහත්තෙ පතිට්ඨාති. එවං ඉමෙසං තිණ්ණම්පි ජනානං යාව අරහත්තා කම්මට්ඨානං කථිතං හොති.

ඉධ පන භගවා අරූපකම්මට්ඨානං කථෙන්තො වෙදනාවසෙන කථෙසි. ඵස්සවසෙන වා හි විඤ්ඤාණවසෙන වා කථියමානං න පාකටං හොති, අන්ධකාරං විය ඛායති. වෙදනාවසෙන පන පාකටං හොති. කස්මා? වෙදනානං උප්පත්තිපාකටතාය. සුඛදුක්ඛවෙදනානඤ්හි උප්පත්ති පාකටා. යදා සුඛං උප්පජ්ජති, සකලසරීරං ඛොභෙන්තං මද්දන්තං ඵරමානං අභිසන්දයමානං සතධොතසප්පිං ඛාදාපයන්තං විය, සතපාකතෙලං මක්ඛාපයමානං විය, උදකඝටසහස්සෙන පරිළාහං නිබ්බාපයමානං විය, 'අහො සුඛං! අහො සුඛන්ති'! වාචං නිච්ඡාරයමානමෙව උප්පජ්ජති. යදා දුක්ඛං උප්පජ්ජති, සකලසරීරං ඛොභෙන්තං මද්දන්තං ඵරමානං අභිසන්දයමානං තත්තඵාලං

පවෙසෙන්තං විය, විලීනතම්බලොහෙන ආසිඤ්චන්තං විය, සුක්ඛතිණවනප්පතිම්හි අරඤ්ඤෙ දාරුඋක්කාකලාපං පක්ඛිපමානං විය 'අහො දුක්ඛං! අහො දුක්ඛන්ති!' විප්පලාපයමානමෙව උප්පජ්ජති. ඉති සුඛදුක්ඛවෙදනානං උප්පත්ති පාකටා හොති.

අදුක්ඛමසුඛා පන දුද්දීපනා අන්ධකාරා අවිභූතා. සා සුඛදුක්ඛානං අපගමෙ සාතාසාතපටික්ඛෙපවසෙන මජ්ඣත්තාකාරභූතා අදුක්ඛමසුඛා වෙදනාති නයතො ගණ්හන්තස්ස පාකටා හොති. යථා කිං? අන්තරා පිට්ඨිපාසාණං ආරුහිත්වා පලායන්තස්ස මිගස්ස අනුපථං ගච්ඡන්තො මිගලුද්දකො පිට්ඨිපාසාණස්ස ඔරභාගෙ අපරභාගෙපි පදං දිස්වා මජ්ඣෙ අපස්සන්තොපි 'ඉතො ආරුළ්හො, ඉතො ඔරුළ්හො, මජ්ඣෙ පිට්ඨිපාසාණෙ ඉමිනා පදෙසෙන ගතො භවිස්සතී'ති නයතො ජානාති. එවං ආරුළ්හට්ඨානෙ පදං විය හි සුඛාය වෙදනාය උප්පත්ති පාකටා හොති; ඔරුළ්හට්ඨානෙ පදං විය දුක්ඛාය වෙදනාය උප්පත්ති පාකටා හොති. 'ඉතො ආරුළ්හො, ඉතො ඔරුළ්හො, මජ්ඣෙ එවං ගතො'ති නයතො ගහණං විය සුඛදුක්ඛානං අපගමෙ සාතාසාතපටික්ඛෙපවසෙන මජ්ඣත්තාකාරභූතා අදුක්ඛමසුඛා වෙදනාති නයතො ගණ්හන්තස්ස පාකටා හොති.

එවං භගවා පඨමං රූපකම්මට්ඨානං කථෙත්වා පච්ඡා අරූපකම්මට්ඨානං කථෙන්තො වෙදනාවසෙන විනිවත්තෙත්වා දස්සෙසි; න කෙවලඤ්ච ඉධෙව එවං දස්සෙති, දීඝනිකායම්හි මහානිදානෙ, සක්කපඤ්හෙ, මහාසතිපට්ඨානෙ, මජ්ඣිමනිකායම්හි සතිපට්ඨානෙ ච චූළතණ්හාසඞ්ඛයෙ, මහාතණ්හාසඞ්ඛයෙ, චූළවෙදල්ලෙ, මහාවෙදල්ලෙ, රට්ඨපාලසුත්තෙ, මාගණ්ඩියසුත්තෙ, ධාතුවිභඞ්ගෙ, ආනෙඤ්ජසප්පායෙ, සංයුත්තනිකායම්හි චූළනිදානසුත්තෙ, රුක්ඛොපමෙ, පරිවීමංසනසුත්තෙ, සකලෙ වෙදනාසංයුත්තෙති එවං අනෙකෙසු සුත්තෙසු පඨමං රූපකම්මට්ඨානං කථෙත්වා පච්ඡා අරූපකම්මට්ඨානං වෙදනාවසෙන විනිවත්තෙත්වා දස්සෙසි. යථා ච තෙසු තෙසු, එවං ඉමස්මිම්පි සතිපට්ඨානවිභඞ්ගෙ පඨමං රූපකම්මට්ඨානං කථෙත්වා පච්ඡා අරූපකම්මට්ඨානං වෙදනාවසෙන විනිවත්තෙත්වා දස්සෙසි.

තත්ථ **සුඛං වෙදනන්තිආදීසු** අයං අපරොපි පජානනපරියායො – **සුඛං වෙදනං වෙදයාමීති පජානාතීති** සුඛවෙදනාක්ඛණෙ දුක්ඛාය වෙදනාය අභාවතො සුඛං වෙදනං වෙදයමානො 'සුඛං වෙදනං වෙදයාමී'ති පජානාති. තෙන යා පුබ්බෙ භූතපුබ්බා දුක්ඛා වෙදනා, තස්සා ඉදානි අභාවතො ඉමිස්සා ච සුඛාය ඉතො පඨමං අභාවතො වෙදනා නාම අනිච්චා අද්ධුවා විපරිණාමධම්මාති ඉතිහ තත්ථ සම්පජානො හොති. වුත්තම්පි චෙතං භගවතා –

‘‘යස්මිං, අග්ගිවෙස්සන, සමයෙ සුඛං වෙදනං වෙදෙති, නෙව තස්මිං සමයෙ දුක්ඛං වෙදනං වෙදෙති, න අදුක්ඛමසුඛං වෙදනං වෙදෙති, සුඛංයෙව තස්මිං සමයෙ වෙදනං වෙදෙති. යස්මිං, අග්ගිවෙස්සන, සමයෙ දුක්ඛං…පෙ…. අදුක්ඛමසුඛං වෙදනං වෙදෙති, නෙව තස්මිං සමයෙ සුඛං වෙදනං වෙදෙති, න දුක්ඛං වෙදනං වෙදෙති, අදුක්ඛමසුඛංයෙව තස්මිං සමයෙ වෙදනං වෙදෙති. සුඛාපි ඛො, අග්ගිවෙස්සන, වෙදනා අනිච්චා සඞ්ඛතා පටිච්චසමුප්පන්නා ඛයධම්මා වයධම්මා විරාගධම්මා නිරොධධම්මා. දුක්ඛාපි ඛො…පෙ…. අදුක්ඛමසුඛාපි ඛො, අග්ගිවෙස්සන, වෙදනා අනිච්චා සඞ්ඛතා…පෙ…. නිරොධධම්මා. එවං පස්සං, අග්ගිවෙස්සන, සුතවා අරියසාවකො සුඛායපි වෙදනාය නිබ්බින්දති, දුක්ඛායපි වෙදනාය නිබ්බින්දති, අදුක්ඛමසුඛායපි වෙදනාය නිබ්බින්දති, නිබ්බින්දං විරජ්ජති, විරාගා විමුච්චති, විමුත්තස්මිං විමුත්තමිති ඤාණං හොති; ‘ඛීණා ජාති, වුසිතං බ්‍රහ්මචරියං, කතං කරණීයං, නාපරං ඉත්ථත්තායා’ති පජානාතී’’ති (ම. නි. 2.205).

සාමිසං වා සුඛන්තිආදීසු **සාමිසා සුඛා** නාම පඤ්චකාමගුණාමිසනිස්සිතා ඡ ගෙහස්සිතසොමනස්සවෙදනා; **නිරාමිසා සුඛා** නාම ඡ නෙක්ඛම්මස්සිතසොමනස්සවෙදනා; **සාමිසා දුක්ඛා** නාම ඡ ගෙහස්සිතදොමනස්සවෙදනා; **නිරාමිසා දුක්ඛා** නාම ඡ නෙක්ඛම්මස්සිතදොමනස්සවෙදනා; **සාමිසා අදුක්ඛමසුඛා** නාම ඡ ගෙහසිතඋපෙක්ඛාවෙදනා; **නිරාමිසා අදුක්ඛමසුඛා** නාම ඡ නෙක්ඛම්මස්සිතඋපෙක්ඛාවෙදනා. තාසං විභාගො උපරිපණ්ණාසෙ පාළියං (ම. නි. 3.304 ආදයො) ආගතොයෙව. **සො තං නිමිත්ත**න්ති සො තං වෙදනානිමිත්තං. **බහිද්ධා වෙදනාසූ**ති පරපුග්ගලස්ස වෙදනාසු. **සුඛං වෙදනං වෙදයමාන**න්ති පරපුග්ගලං සුඛවෙදනං වෙදයමානං. **අජ්ඣත්තබහිද්ධා**ති කාලෙන අත්තනො කාලෙන පරස්ස වෙදනාසු චිත්තං උපසංහරති. ඉමස්මිං වාරෙ යස්මා නෙව අත්තා, න පරො නියමිතො; තස්මා වෙදනාපරිග්ගහමත්තමෙව දස්සෙතුං ‘‘ඉධ භික්ඛු සුඛං වෙදනං සුඛා වෙදනා’’තිආදි වුත්තං. සෙසමෙත්ථ උත්තානමෙව. ඉමස්මිං පන පබ්බෙ සුද්ධවිපස්සනාව කථිතාති.

වෙදනානුපස්සනානිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

චිත්තානුපස්සනානිද්දෙසවණ්ණනා

365. චිත්තානුපස්සනානිද්දෙසෙපි හෙට්ඨා වුත්තසදිසං වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බං. **සරාගං වා චිත්ත**න්තිආදීසු පන **සරාග**න්ති අට්ඨවිධං ලොභසහගතං. **වීතරාග**න්ති ලොකියකුසලාබ්‍යාකතං. ඉදං පන යස්මා සම්මසනං න

ධම්මසමොධානං, තස්මා ඉධ එකපදෙපි ලොකුත්තරං න ලබ්භති. යස්මා පහානෙකට්ඨවසෙන රාගාදීහි සහ වත්තන්ති පහීයන්ති, තස්මා ද්වීසු පදෙසු නිප්පරියායෙන න ලබ්භන්තීති න ගහිතානි. සෙසානි චත්තාරි අකුසලචිත්තානි නෙව පුරිමපදං, න පච්ඡිමපදං භජන්ති. **සදොසන්**ති දුවිධං දොමනස්සසහගතං. **වීතදොසන්**ති ලොකියකුසලාබ්‍යාකතං. සෙසානි දස අකුසලචිත්තානි නෙව පුරිමපදං, න පච්ඡිමපදං භජන්ති. **සමොහන්**ති විචිකිච්ඡාසහගතඤ්චෙව උද්ධච්චසහගතඤ්චාති දුවිධං. යස්මා පන මොහො සබ්බාකුසලෙසු උප්පජ්ජති, තස්මා සෙසානිපි ඉධ වට්ටන්ති එව. ඉමස්මිං යෙව හි දුකෙ ද්වාදසාකුසලචිත්තානි පරියාදින්නානීති. **වීතමොහන්**ති ලොකියකුසලාබ්‍යාකතං. **සංඛිත්තන්**ති ථිනමිද්ධානුපතිතං. එතඤ්හි සඞ්කුටිතචිත්තං නාම. **වික්ඛිත්තන්**ති උද්ධච්චසහගතං. එතඤ්හි පසටචිත්තං නාම.

මහග්ගතන්ති රූපාවචරං අරූපාවචරඤ්ච. **අමහග්ගතන්**ති කාමාවචරං. **සඋත්තරන්**ති කාමාවචරං. **අනුත්තරන්**ති රූපාවචරඤ්ච අරූපාවචරඤ්ච. තත්‍රාපි සඋත්තරං රූපාවචරං, අනුත්තරං අරූපාවචරමෙව. **සමාහිතන්**ති යස්ස අප්පනාසමාධි උපචාරසමාධි වා අත්ථි. **අසමාහිතන්**ති උභයසමාධිවිරහිතං. **විමුත්තන්**ති තදඞ්ගවික්ඛම්භනවිමුත්තීහි විනිමුත්තං. **අවිමුත්තන්**ති උභයවිමුත්තිරහිතං; සමුච්ඡෙදපටිප්පස්සද්ධිනිස්සරණවිමුත්තීනං පන ඉධ ඔකාසොව නත්ථි. **සරාගමස්ස චිත්තන්**ති සරාගං අස්ස චිත්තං. සෙසං හෙට්ඨා වුත්තනයත්තා උත්තානත්ථමෙව. ඉමස්මිම්පි පබ්බෙ සුද්ධවිපස්සනාව කථිතාති.

චිත්තානුපස්සනානිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ධම්මානුපස්සනානිද්දෙසවණ්ණනා

නීවරණපබ්බවණ්ණනා

367. එත්තාවතා යස්මා කායානුපස්සනාය රූපක්ඛන්ධපරිග්ගහොව කථිතො, වෙදනානුපස්සනාය වෙදනාක්ඛන්ධපරිග්ගහොව චිත්තානුපස්සනාය විඤ්ඤාණක්ඛන්ධපරිග්ගහොව තස්මා ඉදානි සම්පයුත්තධම්මසීසෙන සඤ්ඤාසඞ්ඛාරක්ඛන්ධපරිග්ගහම්පි කථෙතුං ධම්මානුපස්සනං දස්සෙන්තො **කථඤ්ච භික්ඛූ**තිආදිමාහ. තත්ථ **සන්තන්**ති අභිණ්හසමුදාචාරවසෙන සංවිජ්ජමානං. **අසන්තන්**ති අසමුදාචාරවසෙන වා පහීනත්තා වා අවිජ්ජමානං. **යථා චා**ති යෙන කාරණෙන කාමච්ඡන්දස්ස උප්පාදො හොති. **තඤ්ච පජානාතී**ති තඤ්ච කාරණං පජානාති. ඉමිනා නයෙන සබ්බපදෙසු අත්ථො වෙදිතබ්බො.

තත්ථ සුභනිමිත්තෙ අයොනිසොමනසිකාරෙන කාමච්ඡන්දස්ස උප්පාදො හොති. **සුභනිමිත්තං** නාම සුභම්පි සුභනිමිත්තං, සුභාරම්මණම්පි සුභනිමිත්තං. **අයොනිසොමනසිකාරො** නාම අනුපායමනසිකාරො උප්පථමනසිකාරො, අනිච්චෙ නිච්චන්ති වා දුක්ඛෙ සුඛන්ති වා අනත්තනි අත්තාති වා අසුභෙ සුභන්ති වා මනසිකාරො. තං තත්ථ බහුලං පවත්තයතො කාමච්ඡන්දො උප්පජ්ජති. තෙනාහ භගවා –

> ''අත්ථි, භික්ඛවෙ, සුභනිමිත්තං. තත්ථ අයොනිසොමනසිකාරබහුලීකාරො – අයමාහාරො අනුප්පන්නස්ස වා කාමච්ඡන්දස්ස උප්පාදාය, උප්පන්නස්ස වා කාමච්ඡන්දස්ස භියොභාවාය වෙපුල්ලාය''ති (සං. නි. 5.232).

අසුභනිමිත්තෙ පන යොනිසොමනසිකාරෙනස්ස පහානං හොති. **අසුභනිමිත්තං** නාම අසුභම්පි අසුභනිමිත්තං, අසුභාරම්මණම්පි අසුභනිමිත්තං. **යොනිසොමනසිකාරො** නාම උපායමනසිකාරො පථමනසිකාරො, අනිච්චෙ අනිච්චන්ති වා දුක්ඛෙ දුක්ඛන්ති වා අනත්තනි අනත්තාති වා අසුභෙ අසුභන්ති වා මනසිකාරො. තං තත්ථ බහුලං පවත්තයතො කාමච්ඡන්දො පහීයති. තෙනාහ භගවා –

> ''අත්ථි, භික්ඛවෙ, අසුභනිමිත්තං. තත්ථ යොනිසොමනසිකාරබහුලීකාරො අයමනාහාරො අනුප්පන්නස්ස වා කාමච්ඡන්දස්ස උප්පාදාය, උප්පන්නස්ස වා කාමච්ඡන්දස්ස භියොභාවාය, වෙපුල්ලාය''ති (සං. නි. 5.232).

අපිච ඡ ධම්මා කාමච්ඡන්දස්ස පහානාය සංවත්තන්ති – අසුභනිමිත්තස්ස උග්ගහො, අසුභභාවනානුයොගො, ඉන්ද්‍රියෙසු ගුත්තද්වාරතා, භොජනෙ මත්තඤ්ඤුතා, කල්‍යාණමිත්තතා, සප්පායකථාති. දසවිධඤ්හි අසුභනිමිත්තං උග්ගණ්හන්තස්සාපි කාමච්ඡන්දො පහීයති, භාවෙන්තස්සාපි; ඉන්ද්‍රියෙසු පිහිතද්වාරස්සාපි; චතුන්නං පඤ්චන්නං ආලොපානං ඔකාසෙ සති උදකං පිවිත්වා යාපනසීලතාය භොජනෙ මත්තඤ්ඤුනොපි. තෙන වුත්තං –

> ''චත්තාරො පඤ්ච ආලොපෙ, අභුත්වා උදකං පිවෙ;
> අලං ඵාසුවිහාරාය, පහිතත්තස්ස භික්ඛුනො''ති. (ථෙරගා. 983);

අසුභකම්මිකතිස්සත්ථෙරසදිසෙ අසුභභාවනාරතෙ කල්‍යාණමිත්තෙ සෙවන්තස්සාපි කාමච්ඡන්දො පහීයති; ඨානනිසජ්ජාදීසු දසඅසුභනිස්සිතසප්පායකථායපි පහීයති. තෙන වුත්තං ''ඡ ධම්මා

කාමච්ඡන්දස්ස පහානාය සංවත්තන්තී''ති. ඉමෙහි පන ඡහි ධම්මෙහි පහීනස්ස කාමච්ඡන්දස්ස අරහත්තමග්ගෙන ආයතිං අනුප්පාදො හොතීති පජානාති.

පටිඝනිමිත්තෙ අයොනිසොමනසිකාරෙන පන බ්‍යාපාදස්ස උප්පාදො හොති. තත්ථ පටිඝම්පි පටිඝනිමිත්තං නාම; පටිඝාරම්මණම්පි පටිඝනිමිත්තං. අයොනිසොමනසිකාරො සබ්බත්ථ එකලක්ඛණොව. තං තස්මිං නිමිත්තෙ බහුලං පවත්තයතො බ්‍යාපාදො උප්පජ්ජති. තෙනාහ භගවා –

> ''අත්ථි, භික්ඛවෙ, පටිඝනිමිත්තං. තත්ථ අයොනිසොමනසිකාරබහුලීකාරො – අයමාහාරො අනුප්පන්නස්ස වා බ්‍යාපාදස්ස උප්පාදාය, උප්පන්නස්ස වා බ්‍යාපාදස්ස භියොභාවාය වෙපුල්ලාය''ති (සං. නි. 5.232).

මෙත්තාය පන චෙතොවිමුත්තියා යොනිසොමනසිකාරෙනස්ස පහානං හොති. තත්ථ මෙත්තාති වුත්තෙ අප්පනාපි උපචාරොපි වට්ටති; චෙතොවිමුත්තීති අප්පනාව. යොනිසොමනසිකාරො වුත්තලක්ඛණොව. තං තත්ථ බහුලං පවත්තයතො බ්‍යාපාදො පහීයති. තෙනාහ භගවා –

> ''අත්ථි, භික්ඛවෙ, මෙත්තාචෙතොවිමුත්ති. තත්ථ යොනිසොමනසිකාරබහුලීකාරො – අයමාහාරො අනුප්පන්නස්ස වා බ්‍යාපාදස්ස උප්පාදාය, උප්පන්නස්ස වා බ්‍යාපාදස්ස භියොභාවාය, වෙපුල්ලාය''ති (සං. නි. 5.232 ථොකං විසදිසං).

අපිච ඡ ධම්මා බ්‍යාපාදස්ස පහානාය සංවත්තන්ති – මෙත්තානිමිත්තස්ස උග්ගහො, මෙත්තාභාවනානුයොගො, කම්මස්සකතාපච්චවෙක්ඛණා, පටිසඞ්ඛානබහුලීකතා, කල්‍යාණමිත්තතා, සප්පායකථාති. ඔදිස්සකානොදිස්සකදිසාඵරණානඤ්හි අඤ්ඤතරවසෙන මෙත්තං උග්ගණ්හන්තස්සාපි බ්‍යාපාදො පහීයති. ඔධිසො අනොධිසො දිසාඵරණවසෙන මෙත්තං භාවෙන්තස්සාපි. 'ත්වං එතස්ස කුද්ධො කිං කරිස්සසි, කිමස්ස සීලාදීනි විනාසෙතුං සක්ඛිස්සසි? නනු ත්වං අත්තනො කම්මෙන ආගන්ත්වා අත්තනො කම්මෙනෙව ගමිස්සසි? පරස්ස කුජ්ඣනං නාම වීතච්චිතඞ්ගාරතත්තඅයොසලාකගූථාදීනි ගහෙත්වා පරස්ස පහරිතුකාමතාසදිසං හොති. එසොපි තව කුද්ධො කිං කරිස්සති? කිං තෙ සීලාදීනි විනාසෙතුං සක්ඛිස්සති? එස අත්තනො කම්මෙනාගන්ත්වා අත්තනො කම්මෙනෙව ගමිස්සති; අප්පටිච්ඡිතපහෙණකං විය පටිවාතඛිත්තරජොමුට්ඨි විය ච එතස්සෙවෙස කොධො මත්ථකෙ පතිස්සතී'ති. එවං අත්තනො ච පරස්ස ච කම්මස්සකතං පච්චවෙක්ඛතොපි, උභයකම්මස්සකතං පච්චවෙක්ඛිත්වා පටිසඞ්ඛානෙ ඨිතස්සාපි, අස්සගුත්තත්ථෙරසදිසෙ මෙත්තාභාවනාරතෙ

කල්‍යාණමිත්තෙ සෙවන්තස්සාපි බ්‍යාපාදො පහීයති; ඨානනිසජ්ජාදීසු මෙත්තානිස්සිතසප්පායකථායපි පහීයති. තෙන වුත්තං ‘‘ඡ ධම්මා බ්‍යාපාදස්ස පහානාය සංවත්තන්තී’’ති. ඉමෙහි පන ඡහි ධම්මෙහි පහීනස්ස බ්‍යාපාදස්ස අනාගාමිමග්ගෙන ආයතිං අනුප්පාදො හොතීති පජානාති.

අරතීතිආදීසු අයොනිසොමනසිකාරෙන ථිනමිද්ධස්ස උප්පාදො හොති. **අරති** නාම උක්කණ්ඨිතතා. **තන්දී** නාම කායාලසියතා. **විජම්භිකා** නාම කායවිනාමනා. **භත්තසම්මදො** නාම භත්තමුච්ඡා භත්තපරිළාහො. **චෙතසො ලීනත්තං** නාම චිත්තස්ස ලීනාකාරො. ඉමෙසු අරතිආදීසු අයොනිසොමනසිකාරං බහුලං පවත්තයතො ථිනමිද්ධං උප්පජ්ජති. තෙනාහ භගවා –

‘‘අත්ථි, භික්ඛවෙ, අරති තන්දී විජම්භිකා භත්තසම්මදො චෙතසො ච ලීනත්තං. තත්ථ අයොනිසොමනසිකාරබහුලීකාරො – අයමාහාරො අනුප්පන්නස්ස වා ථිනමිද්ධස්ස උප්පාදාය, උප්පන්නස්ස වා ථිනමිද්ධස්ස භියොභාවාය වෙපුල්ලායා’’ති (සං. නි. 5.232).

ආරම්භධාතුආදීසු පන යොනිසොමනසිකාරෙනස්ස පහානං හොති. **ආරම්භධාතු** නාම පඨමාරම්භවීරියං. **නික්කමධාතු** නාම කොසජ්ජතො නික්ඛන්තත්තා තතො බලවතරං. **පරක්කමධාතු** නාම පරං පරං ඨානං අක්කමනතො තතොපි බලවතරං. ඉමස්මිං තිප්පභෙදෙ වීරියෙ යොනිසොමනසිකාරං බහුලං පවත්තයතො ථිනමිද්ධං පහීයති. තෙනාහ භගවා –

‘‘අත්ථි, භික්ඛවෙ, ආරම්භධාතු, නික්කමධාතු, පරක්කමධාතු. තත්ථ යොනිසොමනසිකාරබහුලීකාරො – අයමනාහාරො අනුප්පන්නස්ස වා ථිනමිද්ධස්ස උප්පාදාය, උප්පන්නස්ස වා ථිනමිද්ධස්ස භියොභාවාය, වෙපුල්ලායා’’ති (සං. නි. 5.232).

අපිච ඡ ධම්මා ථිනමිද්ධස්ස පහානාය සංවත්තන්ති – අතිභොජනෙ නිමිත්තග්ගාහො, ඉරියාපථසම්පරිවත්තනතා, ආලොකසඤ්ඤාමනසිකාරො, අබ්භොකාසවාසො, කල්‍යාණමිත්තතා, සප්පායකථාති. ආහරහත්ථක භුත්තවමිතක තත්‍රවට්ටක අලංසාටක කාකමාසකභොජනං භුඤ්ජිත්වා රත්තිට්ඨානදිවාට්ඨානෙ නිසින්නස්ස හි සමණධම්මං කරොතො ථිනමිද්ධං මහාහත්ථී විය ඔත්ථරන්තං ආගච්ඡති. චතුපඤ්චආලොපඔකාසං පන ඨපෙත්වා පානීයං පිවිත්වා යාපනසීලස්ස භික්ඛුනො තං න හොතීති අතිභොජනෙ නිමිත්තං ගණ්හන්තස්සාපි ථිනමිද්ධං පහීයති. යස්මිං ඉරියාපථෙ ථිනමිද්ධං ඔක්කමති තතො අඤ්ඤං පරිවත්තෙන්තස්සාපි, රත්තිං

චන්දාලොකදීපාලොකඋක්කාලොකෙ දිවා සූරියාලොකං මනසිකරොන්තස්සාපි, අබ්භොකාසෙ වසන්තස්සාපි, මහාකස්සපත්ථෙරසදිසෙ පහීනථිනමිද්ධෙ කල්‍යාණමිත්තෙ සෙවන්තස්සාපි ථිනමිද්ධං පහීයති; ඨානනිසජ්ජාදීසු ධුතඞ්ගනිස්සිතසප්පායකථායපි පහීයති. තෙන වුත්තං ''ඡ ධම්මා ථිනමිද්ධස්ස පහානාය සංවත්තන්තී''ති. ඉමෙහි පන ඡහි ධම්මෙහි පහීනස්ස ථිනමිද්ධස්ස අරහත්තමග්ගෙන ආයතිං අනුප්පාදො හොතීති පජානාති.

චෙතසො අවූපසමෙ අයොනිසොමනසිකාරෙන උද්ධච්චකුක්කුච්චස්ස උප්පාදො හොති. **අවූපසමො** නාම අවූපසන්තාකාරො; උද්ධච්චකුක්කුච්චමෙවෙතං අත්ථතො. තත්ථ අයොනිසොමනසිකාරං බහුලං පවත්තයතො උද්ධච්චකුක්කුච්චං උප්පජ්ජති. තෙනාහ භගවා –

> ''අත්ථි, භික්ඛවෙ, චෙතසො අවූපසමො. තත්ථ අයොනිසොමනසිකාරබහුලීකාරො – අයමාහාරො අනුප්පන්නස්ස වා උද්ධච්චකුක්කුච්චස්ස උප්පාදාය, උප්පන්නස්ස වා උද්ධච්චකුක්කුච්චස්ස භියොභාවාය වෙපුල්ලායා''ති (සං. නි. 5.232).

සමාධිසඞ්ඛාතෙ පන චෙතසො වූපසමෙ යොනිසොමනසිකාරෙනස්ස පහානං හොති. තෙනාහ භගවා –

> ''අත්ථි, භික්ඛවෙ, චෙතසො වූපසමො. තත්ථ යොනිසොමනසිකාරබහුලීකාරො – අයමනාහාරො අනුප්පන්නස්ස වා උද්ධච්චකුක්කුච්චස්ස උප්පාදාය, උප්පන්නස්ස වා උද්ධච්චකුක්කුච්චස්ස භියොභාවාය, වෙපුල්ලායා''ති (සං. නි. 5.232).

අපිච ඡ ධම්මා උද්ධච්චකුක්කුච්චස්ස පහානාය සංවත්තන්ති – බහුස්සුතතා, පරිපුච්ඡකතා, විනයෙ පකතඤ්ඤුතා, වුඩ්ඪසෙවිතා, කල්‍යාණමිත්තතා, සප්පායකථාති. බාහුසච්චෙනපි හි එකං වා ද්වෙ වා තයො වා චත්තාරො වා පඤ්ච වා නිකායෙ පාළිවසෙන ච අත්ථවසෙන ච උග්ගණ්හන්තස්සාපි උද්ධච්චකුක්කුච්චං පහීයති. කප්පියාකප්පියපරිපුච්ඡාබහුලස්සාපි, විනයපඤ්ඤත්තියං චිණ්ණවසීභාවතාය පකතඤ්ඤුනොපි, වුඩ්ඪෙ මහල්ලකත්ථෙරෙ උපසඞ්කමන්තස්සාපි, උපාලිත්ථෙරසදිසෙ විනයධරෙ කල්‍යාණමිත්තෙ සෙවන්තස්සපි උද්ධච්චකුක්කුච්චං පහීයති; ඨානනිසජ්ජාදීසු කප්පියාකප්පියනිස්සිතසප්පායකථායපි පහීයති. තෙන වුත්තං ''ඡ ධම්මා උද්ධච්චකුක්කුච්චස්ස පහානාය සංවත්තන්තී''ති. ඉමෙහි පන ඡහි ධම්මෙහි පහීනෙ උද්ධච්චකුක්කුච්චෙ උද්ධච්චස්ස අරහත්තමග්ගෙන කුක්කුච්චස්ස අනාගාමිමග්ගෙන ආයතිං අනුප්පාදො හොතීති පජානාති.

විචිකිච්ඡාඨානීයෙසු ධම්මෙසු අයොනිසොමනසිකාරෙන විචිකිච්ඡාය උප්පාදො හොති. **විචිකිච්ඡාඨානීයා ධම්මා** නාම පුනප්පුනං විචිකිච්ඡාය කාරණත්තා විචිකිච්ඡාව. තත්ථ අයොනිසොමනසිකාරං බහුලං පවත්තයතො විචිකිච්ඡා උප්පජ්ජති. තෙනාහ භගවා –

> ''අත්ථි, භික්ඛවෙ, විචිකිච්ඡාඨානීයා ධම්මා. තත්ථ අයොනිසොමනසිකාරබහුලීකාරො – අයමාහාරො අනුප්පන්නාය වා විචිකිච්ඡාය උප්පාදාය, උප්පන්නාය වා විචිකිච්ඡාය භියොභාවාය වෙපුල්ලායා''ති (සං. නි. 5.232).

කුසලාදිධම්මෙසු යොනිසොමනසිකාරෙන පනස්සා පහානං හොති. තෙනාහ භගවා –

> ''අත්ථි, භික්ඛවෙ, කුසලාකුසලා ධම්මා, සාවජ්ජානවජ්ජා ධම්මා, හීනප්පණීතා ධම්මා, කණ්හසුක්කසප්පටිභාගා ධම්මා. තත්ථ යොනිසොමනසිකාරබහුලීකාරො – අයමනාහාරො අනුප්පන්නාය වා විචිකිච්ඡාය උප්පාදාය, උප්පන්නාය වා විචිකිච්ඡාය භියොභාවාය, වෙපුල්ලායා''ති (සං. නි. 5.232).

අපිච ඡ ධම්මා විචිකිච්ඡාය පහානාය සංවත්තන්ති – බහුස්සුතතා, පරිපුච්ඡකතා, විනයෙ පකතඤ්ඤුතා, අධිමොක්ඛබහුලතා, කල්‍යාණමිත්තතා, සප්පායකථාති. බාහුසච්චෙනපි හි එකං වා...පෙ.... පඤ්ච වා නිකායෙ පාළිවසෙන ච අත්ථවසෙන ච උග්ගණ්හන්තස්සාපි විචිකිච්ඡා පහීයති. තීණි රතනානි ආරබ්භ පරිපුච්ඡාබහුලස්සාපි, විනයෙ චිණ්ණවසීභාවස්සාපි, තීසු රතනෙසු ඔකප්පනියසද්ධාසඞ්ඛාතඅධිමොක්ඛබහුලස්සාපි, සද්ධාධිමුත්තෙ වක්කලිත්ථෙරසදිසෙ කල්‍යාණමිත්තෙ සෙවන්තස්සාපි විචිකිච්ඡා පහීයති. ඨානනිස්සජ්ජාදීසු තිණ්ණං රතනානං ගුණනිස්සිතසප්පායකථායපි පහීයති. තෙන වුත්තං ''ඡ ධම්මා විචිකිච්ඡාය පහානාය සංවත්තන්තී''ති. ඉමෙහි පන ඡහි ධම්මෙහි පහීනාය විචිකිච්ඡාය සොතාපත්තිමග්ගෙන ආයතිං අනුප්පාදො හොතීති පජානාති.

නීවරණපබ්බවණ්ණනා.

බොජ්ඣඞ්ගපබ්බවණ්ණනා

බොජ්ඣඞ්ගපබ්බෙ **සන්ත**න්ති පටිලාභවසෙන විජ්ජමානං. **අසන්ත**න්ති අප්පටිලාභවසෙන අවිජ්ජමානං. **යථා** ච **අනුප්පන්නස්සා**තිආදීසු පන සතිසම්බොජ්ඣඞ්ගස්ස තාව –

> ‘‘අත්ථි, භික්ඛවෙ, සතිසම්බොජ්ඣඞ්ගට්ඨානීයා ධම්මා. තත්ථ යොනිසොමනසිකාරබහුලීකාරො – අයමාහාරො අනුප්පන්නස්ස වා සතිසම්බොජ්ඣඞ්ගස්ස උප්පාදාය, උප්පන්නස්ස වා සතිසම්බොජ්ඣඞ්ගස්ස භියොභාවාය වෙපුල්ලාය භාවනාය පාරිපූරියා සංවත්තතී’’ති (සං. නි. 5.183) – එවං උප්පාදො හොති. තත්ථ සතියෙව සතිසම්බොජ්ඣඞ්ගට්ඨානීයා ධම්මා. යොනිසොමනසිකාරො වුත්තලක්ඛණොයෙව. තං තත්ථ බහුලං පවත්තයතො සතිසම්බොජ්ඣඞ්ගො උප්පජ්ජති.

අපිච චත්තාරො ධම්මා සතිසම්බොජ්ඣඞ්ගස්ස උප්පාදාය සංවත්තන්ති – සතිසම්පජඤ්ඤං, මුට්ඨස්සතිපුග්ගලපරිවජ්ජනතා, උපට්ඨිතස්සතිපුග්ගලසෙවනතා, තදධිමුත්තතාති. අභික්කන්තාදීසු හි සත්තසු ඨානෙසු සතිසම්පජඤ්ඤෙන, භත්තනික්ඛිත්තකාකසදිසෙ මුට්ඨස්සතිපුග්ගලෙ පරිවජ්ජනෙන, තිස්සදත්තත්ථෙරඅභයත්ථෙරසදිසෙ උපට්ඨිතස්සතිපුග්ගලෙ සෙවනෙන, ඨානනිසජ්ජාදීසු සතිසමුට්ඨාපනත්ථං නින්නපොණපබ්භාරචිත්තතාය ච සතිසම්බොජ්ඣඞ්ගො උප්පජ්ජති. එවං චතූහි කාරණෙහි උප්පන්නස්ස පනස්ස අරහත්තමග්ගෙන භාවනාපාරිපූරි හොතීති පජානාති.

ධම්මවිචයසම්බොජ්ඣඞ්ගස්ස පන –

> ‘‘අත්ථි, භික්ඛවෙ, කුසලාකුසලා ධම්මා…පෙ…. කණ්හසුක්කසප්පටිභාගා ධම්මා. තත්ථ යොනිසොමනසිකාරබහුලීකාරො – අයමාහාරො අනුප්පන්නස්ස වා ධම්මවිචයසම්බොජ්ඣඞ්ගස්ස උප්පාදාය, උප්පන්නස්ස වා ධම්මවිචයසම්බොජ්ඣඞ්ගස්ස භියොභාවාය වෙපුල්ලාය භාවනාය පාරිපූරියා සංවත්තතී’’ති (සං. නි. 5.232) –

එවං උප්පාදො හොති.

අපිච සත්ත ධම්මා ධම්මවිචයසම්බොජ්ඣඞ්ගස්ස උප්පාදාය සංවත්තන්ති – පරිපුච්ඡකතා, වත්ථුවිසදකිරියා, ඉන්ද්‍රියසමත්තපටිපාදනා, දුප්පඤ්ඤපුග්ගලපරිවජ්ජනා, පඤ්ඤවන්තපුග්ගලසෙවනා, ගම්භීරඤාණචරියපච්චවෙක්ඛණා, තදධිමුත්තතාති. තත්ථ **පරිපුච්ඡකතාති** ඛන්ධධාතුආයතනඉන්ද්‍රියබලබොජ්ඣඞ්ගමග්ගඞ්ගඣානසමථවිපස්සනානං අත්ථසන්නිස්සිතපරිපුච්ඡාබහුලතා. **වත්ථුවිසදකිරියාති** අජ්ඣත්තිකබාහිරානං වත්ථූනං විසදභාවකරණං. යදා හිස්ස කෙසනඛලොමානි දීඝානි හොන්ති, සරීරං වා උස්සන්නදොසඤ්චෙව සෙදමලමක්ඛිතඤ්ච, තදා අජ්ඣත්තිකං වත්ථු

අවිසදං හොති අපරිසුද්ධං. යදා පන චීවරං ජිණ්ණං කිලිට්ඨං දුග්ගන්ධං හොති, සෙනාසනං වා උක්ලාපං, තදා බාහිරං වත්ථු අවිසදං හොති අපරිසුද්ධං. තස්මා කෙසාදිඡෙදනෙන උද්ධංවිරෙචනඅධොවිරෙචනාදීහි සරීරසල්ලහුකභාවකරණෙන, උච්ඡාදනන්හාපනෙන ච අජ්ඣත්තිකවත්ථු විසදං කාතබ්බං. සූචිකම්මධොවනරජනපරිභණ්ඩකරණාදීහි බාහිරවත්ථු විසදං කාතබ්බං. එතස්මිඤ්හි අජ්ඣත්තිකබාහිරවත්ථුම්හි අවිසදෙ උප්පන්නෙසු චිත්තචෙතසිකෙසු ඤාණම්පි අවිසදං හොති අපරිසුද්ධං; අපරිසුද්ධානි දීපකපල්ලකවට්ටිතෙලානි නිස්සාය උප්පන්නදීපසිඛාය ඔභාසො විය. විසදෙ පන අජ්ඣත්තිකබාහිරවත්ථුම්හි උප්පන්නෙසු චිත්තචෙතසිකෙසු ඤාණම්පි විසදං හොති පරිසුද්ධානි දීපකපල්ලකවට්ටිතෙලානි නිස්සාය උප්පන්නදීපසිඛාය ඔභාසො විය. තෙන වුත්තං ‘‘වත්ථුවිසදකිරියා ධම්මවිචයසම්බොජ්ඣඞ්ගස්ස උප්පාදාය සංවත්තතී’’ති.

ඉන්ද්‍රියසමත්තපටිපාදනා නාම සද්ධාදීනං ඉන්ද්‍රියානං සමභාවකරණං. සචෙ හිස්ස සද්ධින්ද්‍රියං බලවං හොති, ඉතරානි මන්දානි, තතො වීරියින්ද්‍රියං පග්ගහකිච්චං, සතින්ද්‍රියං උපට්ඨානකිච්චං, සමාධින්ද්‍රියං අවික්ඛෙපකිච්චං, පඤ්ඤින්ද්‍රියං දස්සනකිච්චං කාතුං න සක්කොති. තස්මා තං ධම්මසභාවපච්චවෙක්ඛණෙන වා යථා වා මනසිකරොතො බලවං ජාතං, තථා අමනසිකාරෙන හාපෙතබ්බං. වක්කලිත්ථෙරවත්ථු චෙත්ථ නිදස්සනං. සචෙ පන වීරියින්ද්‍රියං බලවං හොති, අථ නෙව සද්ධින්ද්‍රියං අධිමොක්ඛකිච්චං කාතුං සක්කොති, න ඉතරානි ඉතරකිච්චභෙදං. තස්මා තං පස්සද්ධාදිභාවනාය හාපෙතබ්බං. තත්‍රාපි සොණත්ථෙරවත්ථු දස්සෙතබ්බං. එවං සෙසෙසුපි එකස්ස බලවභාවෙ සති ඉතරෙසං අත්තනො කිච්චෙසු අසමත්ථතා වෙදිතබ්බා.

විසෙසතො පනෙත්ථ සද්ධාපඤ්ඤානං සමාධිවීරියානඤ්ච සමතං පසංසන්ති. බලවසද්ධො හි මන්දපඤ්ඤො මුද්ධප්පසන්නො හොති, අවත්ථුස්මිං පසීදති. බලවපඤ්ඤො මන්දසද්ධො කෙරාටිකපක්ඛං භජති, භෙසජ්ජසමුට්ඨිතො විය රොගො අතෙකිච්ඡො හොති ‘චිත්තුප්පාදමත්තෙනෙව කුසලං හොතී’ති අතිධාවිත්වා දානාදීනි පුඤ්ඤානි අකරොන්තො නිරයෙ උප්පජ්ජති. උභින්නං පන සමතාය වත්ථුස්මිංයෙව පසීදති. බලවසමාධිං පන මන්දවීරියං, සමාධිස්ස කොසජ්ජපක්ඛත්තා, කොසජ්ජං අධිභවති. බලවවීරියං මන්දසමාධිං, වීරියස්ස උද්ධච්චපක්ඛත්තා, උද්ධච්චං අධිභවති. සමාධි පන වීරියෙන සංයොජිතො කොසජ්ජෙ පතිතුං න ලභති. වීරියං සමාධිනා සංයොජිතං උද්ධච්චෙ පතිතුං න ලභති. තස්මා තදුභයම්පි සමං කාතබ්බං. උභයසමතාය හි අප්පනා හොති. අපිච සමාධිකම්මිකස්ස බලවතීපි සද්ධා වට්ටති. එවං සො සද්දහන්තො ඔකප්පෙන්තො අප්පනං පාපුණිස්සති.

සමාධිපඤ්ඤාසු පන සමාධිකම්මිකස්ස එකග්ගතා බලවතී වට්ටති. එවඤ්හි සො අප්පනං පාපුණාති. විපස්සනාකම්මිකස්ස පඤ්ඤා බලවතී වට්ටති. එවඤ්හි සො ලක්ඛණපටිවෙධං පාපුණාති. උභින්නං පන සමතාය අප්පනා හොතියෙව. සති පන සබ්බත්ථ බලවතී වට්ටති. සති හි චිත්තං උද්ධච්චපක්ඛිකානං සද්ධාවීරියපඤ්ඤානං වසෙන උද්ධච්චපාතතො, කොසජ්ජපක්ඛිකෙන ච සමාධිනා කොසජ්ජපාතතො රක්ඛති. තස්මා සා, ලොණධූපනං විය සබ්බබ්‍යඤ්ජනෙසු, සබ්බකම්මිකඅමච්චො විය ච සබ්බරාජකිච්චෙසු, සබ්බත්ථ ඉච්ඡිතබ්බා. තෙනාහ ''සති ච පන සබ්බත්ථිකා වුත්තා භගවතා. කිං කාරණා? චිත්තඤ්හි සතිපටිසරණං, ආරක්ඛපච්චුපට්ඨානා ච සති; න විනා සතියා චිත්තස්ස පග්ගහනිග්ගහො හොතී''ති.

දුප්පඤ්ඤපුග්ගලපරිවජ්ජනා නාම ඛන්ධාදිභෙදෙ අනොගාළ්හපඤ්ඤානං දුම්මෙධපුග්ගලානං ආරකා පරිවජ්ජනං. **පඤ්ඤවන්තපුග්ගලසෙවනා** නාම සමපඤ්ඤාසලක්ඛණපරිග්ගාහිකාය උදයබ්බයපඤ්ඤාය සමන්නාගතපුග්ගලසෙවනා. **ගම්භීරඤාණචරියපච්චවෙක්ඛණා** නාම ගම්භීරෙසු ඛන්ධාදීසු පවත්තාය ගම්භීරපඤ්ඤාය පභෙදපච්චවෙක්ඛණා. **තදධිමුත්තතා** නාම ඨානනිසජ්ජාදීසු ධම්මවිචයසම්බොජ්ඣඞ්ගසමුට්ඨාපනත්ථං නින්නපොණපබ්භාරචිත්තතා. එවං උප්පන්නස්ස පනස්ස අරහත්තමග්ගෙන භාවනාපාරිපූරි හොතීති පජානාති.

වීරියසම්බොජ්ඣඞ්ගස්ස –

> ''අත්ථි, භික්ඛවෙ, ආරම්භධාතු නික්කමධාතු පරක්කමධාතු. තත්ථ යොනිසොමනසිකාරබහුලීකාරො – අයමාහාරො අනුප්පන්නස්ස වා වීරියසම්බොජ්ඣඞ්ගස්ස උප්පාදාය, උප්පන්නස්ස වා වීරියසම්බොජ්ඣඞ්ගස්ස භියොභාවාය වෙපුල්ලාය භාවනාය පාරිපූරියා සංවත්තතී''ති (සං. නි. 5.232) –

එවං උප්පාදො හොති.

අපිච එකාදස ධම්මා වීරියසම්බොජ්ඣඞ්ගස්ස උප්පාදාය සංවත්තන්ති – අපායභයපච්චවෙක්ඛණතා, ආනිසංසදස්සාවිතා, ගමනවීථිපච්චවෙක්ඛණතා, පිණ්ඩපාතාපචායනතා, දායජ්ජමහත්තපච්චවෙක්ඛණතා, සත්ථුමහත්තපච්චවෙක්ඛණතා, ජාතිමහත්තපච්චවෙක්ඛණතා, සබ්‍රහ්මචාරිමහත්තපච්චවෙක්ඛණතා, කුසීතපුග්ගලපරිවජ්ජනතා, ආරද්ධවීරියපුග්ගලසෙවනතා, තදධිමුත්තතාති.

තත්ථ නිරයෙසු පඤ්චවිධබන්ධනකම්මකාරණතො පට්ඨාය මහාදුක්ඛං අනුභවනකාලෙපි, තිරච්ඡානයොනියං ජාලක්ඛිපකුමීනාදීහි ගහිතකාලෙපි, පාචනකණ්ටකාදිප්පහාරාවිතුන්නස්ස පන සකටවහනාදිකාලෙපි, පෙත්තිවිසයෙ අනෙකානිපි වස්සසහස්සානි එකං බුද්ධන්තරම්පි ඛුප්පිපාසාහි ආතුරීභූතකාලෙපි, කාලකඤ්ජිකඅසුරෙසු සට්ඨිහත්ථඅසීතිහත්ථප්පමාණෙන අට්ඨිචම්මමත්තෙනෙව අත්තභාවෙන වාතාතපාදිදුක්ඛානුභවනකාලෙපි න සක්කා වීරියසම්බොජ්ඣඞ්ගං උප්පාදෙතුං. 'අයමෙව තෙ, භික්ඛු, කාලො වීරියකරණායා'ති එවං අපායභයං පච්චවෙක්ඛන්තස්සාපි වීරියසම්බොජ්ඣඞ්ගො උප්පජ්ජති. 'න සක්කා කුසීතෙන නව ලොකුත්තරධම්මා ලද්ධුං; ආරද්ධවීරියෙනෙව සක්කා; අයමානිසංසො වීරියස්සා'ති එවං ආනිසංසදස්සාවිනොපි උප්පජ්ජති. 'සබ්බබුද්ධපච්චෙකබුද්ධමහාසාවකෙහෙව තෙ ගතමග්ගො ගන්තබ්බො; සො ච න සක්කා කුසීතෙන ගන්තු'න්ති එවං ගමනවීථිං පච්චවෙක්ඛන්තස්සාපි උප්පජ්ජති. 'යෙ තං පිණ්ඩපාතාදීහි උපට්ඨහන්ති, ඉමෙ තෙ මනුස්සා නෙව ඤාතකා, න දාසකම්මකරා, නාපි තං නිස්සාය 'ජීවිස්සාමා'ති තෙ පණීතානි පිණ්ඩපාතාදීනි දෙන්ති; අථ ඛො අත්තනො කාරානං මහප්ඵලතං පච්චාසිංසමානා දෙන්ති. සත්ථාරාපි 'අයං ඉමෙ පච්චයෙ පරිභුඤ්ජිත්වා කායදළ්හීබහුලො සුඛං විහරිස්සතී'ති න එවඤ්ච සම්පස්සතා තුය්හං පච්චයා අනුඤ්ඤාතා; අථ ඛො 'අයං ඉමෙ පරිභුඤ්ජමානො සමණධම්මං කත්වා වට්ටදුක්ඛතො මුච්චිස්සතී'ති තෙ පච්චයා අනුඤ්ඤාතා. සො දානි ත්වං කුසීතො විහරන්තො න තං පිණ්ඩපාතං අපචායිස්සසි. ආරද්ධවීරියස්සෙව හි පිණ්ඩපාතාපචායනං නාම හොතී'ති එවං පිණ්ඩපාතාපචායනං පච්චවෙක්ඛන්තස්සාපි උප්පජ්ජති, මහාමිත්තත්ථෙරස්ස විය.

ථෙරො කිර කස්සකලෙණෙ නාම පටිවසති. තස්ස ච ගොචරගාමෙ එකා මහාඋපාසිකා ථෙරං පුත්තං කත්වා පටිජග්ගති. සා එකදිවසං අරඤ්ඤං ගච්ඡන්තී ධීතරං ආහ – ''අම්ම, අසුකස්මිං ඨානෙ පුරාණතණ්ඩුලා, අසුකස්මිං ඛීරං, අසුකස්මිං සප්පි, අසුකස්මිං ඵාණිතං. තව භාතිකස්ස අය්‍යමිත්තස්ස ආගතකාලෙ භත්තං පචිත්වා ඛීරසප්පිඵාණිතෙහි සද්ධිං දෙහි, ත්වඤ්ච භුඤ්ජෙය්‍යාසී''ති. ''ත්වං පන කිං භුඤ්ජිස්සසි, අම්මා''ති? ''අහං පන හිය්‍යො පක්කං පාරිවාසිකභත්තං කඤ්ජියෙන භුත්තම්හී''ති. ''දිවා කිං භුඤ්ජිස්සසි, අම්මා''ති? ''සාකපණ්ණං පක්ඛිපිත්වා කණතණ්ඩුලෙහි අම්බිලයාගුං පචිත්වා ඨපෙහි, අම්මා''ති.

ථෙරො චීවරං පාරුපිත්වා පත්තං නීහරන්තොව තං සද්දං සුත්වා අත්තානං ඔවදි – 'මහාඋපාසිකා කිර කඤ්ජියෙන පාරිවාසිකභත්තං භුඤ්ජි; දිවාපි කණපණ්ණම්බිලයාගුං භුඤ්ජිස්සති; තුය්හං අත්ථාය පන පුරාණතණ්ඩුලාදීනි

ආචික්ඛති. තං නිස්සාය ඛො පනෙසා නෙව ඛෙත්තං, න වත්ථුං, න භත්තං, න වත්ථං පච්චාසීසති; තිස්සො පන සම්පත්තියො පත්ථයමානා දෙති. ත්වං එතිස්සා තා සම්පත්තියො දාතුං සක්ඛිස්සසි, න සක්ඛිස්සසීති? අයං ඛො පන පිණ්ඩපාතො තයා සරාගෙන සදොසෙන සමොහෙන න සක්කා භුඤ්ජිතු'න්ති පත්තං ථවිකාය පක්ඛිපිත්වා ගණ්ඨිකං මුඤ්චිත්වා නිවත්තිත්වා කස්සකලෙණමෙව ගන්ත්වා පත්තං හෙට්ඨාමඤ්චෙ චීවරං චීවරවංසෙ ඨපෙත්වා 'අරහත්තං අපාපුණිත්වා න නික්ඛමිස්සාමී'ති වීරියං අධිට්ඨහිත්වා නිසීදි. දීඝරත්තං අප්පමත්තො හුත්වා නිවුත්ථභික්ඛු විපස්සනං වඩ්ඪෙත්වා පුරෙභත්තමෙව අරහත්තං පත්වා විකසමානමිව පදුමං මහාඛීණාසවො සිතං කරොන්තොව නිසීදි. ලෙණද්වාරෙ රුක්ඛම්හි අධිවත්ථා දෙවතා –

> ''නමො තෙ පුරිසාජඤ්ඤ, නමො තෙ පුරිසුත්තම;
> යස්ස තෙ ආසවා ඛීණා, දක්ඛිණෙය්‍යොසි මාරිසා''ති.

උදානං උදානෙත්වා – 'භන්තෙ, පිණ්ඩාය පවිට්ඨානං තුම්හාදිසානං අරහන්තානං භික්ඛං දත්වා මහල්ලකිත්ථියො දුක්ඛා මුච්චිස්සන්තී'ති ආහ.

ථෙරො උට්ඨහිත්වා ද්වාරං විවරිත්වා කාලං ඔලොකෙන්තො 'පාතොයෙවා'ති ඤත්වා පත්තචීවරමාදාය ගාමං පාවිසි. දාරිකාපි භත්තං සම්පාදෙත්වා 'ඉදානි මෙ භාතා ආගමිස්සති, ඉදානි මෙ භාතා ආගමිස්සතීති ද්වාරං විවරිත්වා ඔලොකයමානා නිසීදි. සා, ථෙරෙ ඝරද්වාරං සම්පත්තෙ, පත්තං ගහෙත්වා සප්පිඵාණිතයොජිතස්ස ඛීරපිණ්ඩපාතස්ස පූරෙත්වා හත්ථෙ ඨපෙසි. ථෙරො 'සුඛං හොතූ'ති අනුමොදනං කත්වා පක්කාමි. සාපි තං ඔලොකයමානා අට්ඨාසි.

ථෙරස්ස හි තදා අතිවිය පරිසුද්ධො ඡවිවණ්ණො අහොසි, විප්පසන්නානි ඉන්ද්‍රියානි, මුඛං බන්ධනා මුත්තතාලපක්කං විය අතිවිය විරොචිත්ථ. මහාඋපාසිකා අරඤ්ඤා ආගන්ත්වා – ''කිං, අම්ම, භාතිකො තෙ ආගතො''ති පුච්ඡි. සා සබ්බං තං පවත්තිං ආරොචෙසි. උපාසිකා 'අජ්ජ මෙ පුත්තස්ස පබ්බජිතකිච්චං මත්ථකං පත්ත'න්ති ඤත්වා ''අභිරමති තෙ, අම්ම, භාතා බුද්ධසාසනෙ, න උක්කණ්ඨතී''ති ආහ.

මහන්තං ඛො පනෙතං සත්ථු දායජ්ජං යදිදං සත්ත අරියධනානි නාම. තං න සක්කා කුසීතෙන ගහෙතුං. යථා හි විප්පටිපන්නං පුත්තං මාතාපිතරො 'අයං අම්හාකං අපුත්තො'ති පරිබාහිරං කරොන්ති; සො තෙසං අච්චයෙන දායජ්ජං න ලභති; එවං කුසීතොපි ඉදං අරියධනදායජ්ජං න ලභති, ආරද්ධවීරියොව ලභතීති **දායජ්ජමහත්තං** පච්චවෙක්ඛතොපි උප්පජ්ජති. 'මහා ඛො පන තෙ සත්ථා. සත්ථුනො හි තෙ මාතුකුච්ඡිස්මිං පටිසන්ධිගණ්හනකාලෙපි අභිනික්ඛමනෙපි

අභිසම්බොධියම්පි ධම්මචක්කපවත්තනයමකපාටිහාරියදෙවොරොහනආයුසඞ්ඛාරවොස්සජ්ජනෙසුපි පරිනිබ්බානකාලෙපි දසසහස්සිලොකධාතු කම්පිත්ථ. යුත්තං නු තෙ එවරූපස්ස සත්ථුනො සාසනෙ පබ්බජිත්වා කුසීතෙන භවිතු'න්ති එවං **සත්ථුමහත්තං** පච්චවෙක්ඛතොපි උප්පජ්ජති.

'ජාතියාපි ත්වං ඉදානි න ලාමකජාතිකොසි; අසම්භින්නාය මහාසම්මතපවෙණියා ආගතෙ ඔක්කාකරාජවංසෙ ජාතො; සිරිසුද්ධොදනමහාරාජස්ස ච මහාමායාදෙවියා ච නත්තා; රාහුලභද්දස්ස කනිට්ඨො. තයා නාම එවරූපෙන ජිනපුත්තෙන හුත්වා න යුත්තං කුසීතෙන විහරිතු'න්ති එවං **ජාතිමහත්තං** පච්චවෙක්ඛතොපි උප්පජ්ජති. 'සාරිපුත්තමොග්ගල්ලානා චෙව අසීතිමහාසාවකා ච වීරියෙනෙව ලොකුත්තරධම්මං පටිවිජ්ඣිංසු. ත්වං එතෙසං සබ්‍රහ්මචාරීනං මග්ගං පටිපජ්ජසි, නප්පටිපජ්ජසී'ති එවං **සබ්‍රහ්මචාරිමහත්තං** පච්චවෙක්ඛතොපි උප්පජ්ජති.

කුච්ඡිං පූරෙත්වා ඨිතඅජගරසදිසෙ විස්සට්ඨකායිකචෙතසිකවීරියෙ කුසීතපුග්ගලෙ පරිවජ්ජෙන්තස්සාපි ආරද්ධවීරියෙ පහිතත්තෙ පුග්ගලෙ සෙවන්තස්සාපි ඨානනිසජ්ජාදීසු විරියුප්පාදනත්ථං නින්නපොණපබ්භාරචිත්තස්සාපි උප්පජ්ජති. එවං උප්පන්නස්ස පනස්ස අරහත්තමග්ගෙන භාවනාපාරිපූරි හොතීති පජානාති.

පීතිසම්බොජ්ඣඞ්ගස්ස –

> ''අත්ථි, භික්ඛවෙ, පීතිසම්බොජ්ඣඞ්ගට්ඨානීයා ධම්මා. තත්ථ යොනිසොමනසිකාරබහුලීකාරො – අයමාහාරො අනුප්පන්නස්ස වා පීතිසම්බොජ්ඣඞ්ගස්ස උප්පාදාය, උප්පන්නස්ස වා පීතිසම්බොජ්ඣඞ්ගස්ස භියොභාවාය වෙපුල්ලාය භාවනාය පාරිපූරියා සංවත්තතී''ති (සං. නි. 5.232) –

එවං උප්පාදො හොති. තත්ථ පීතියෙව පීතිසම්බොජ්ඣඞ්ගට්ඨානීයා ධම්මා නාම. තස්සා උප්පාදකමනසිකාරො යොනිසොමනසිකාරො නාම.

අපිච එකාදස ධම්මා පීතිසම්බොජ්ඣඞ්ගස්ස උප්පාදාය සංවත්තන්ති – බුද්ධානුස්සති, ධම්මසඞ්ඝසීලචාගදෙවතානුස්සති, උපසමානුස්සති, ලූඛපුග්ගලපරිවජ්ජනතා, සිනිද්ධපුග්ගලසෙවනතා, පසාදනීයසුත්තන්තපච්චවෙක්ඛණතා, තදධිමුත්තතාති.

බුද්ධගුණෙ අනුස්සරන්තස්සාපි හි යාව උපචාරා සකලසරීරං ඵරමානො පීතිසම්බොජ්ඣඞ්ගො උප්පජ්ජති; ධම්මසඞ්ඝගුණෙ අනුස්සරන්තස්සාපි,

දීඝරත්තං අක්ඛණ්ඩං කත්වා රක්ඛිතං චතුපාරිසුද්ධිසීලං පච්චවෙක්ඛන්තස්සාපි, ගිහිනො දසසීලං පඤ්චසීලං පච්චවෙක්ඛන්තස්සාපි, දුබ්භික්ඛභයාදීසු පණීතං භොජනං සබ්‍රහ්මචාරීනං දත්වා ‘එවං නාම අදම්හා’ති චාගං පච්චවෙක්ඛන්තස්සාපි, ගිහිනොපි එවරූපෙ කාලෙ සීලවන්තානං දින්නදානං පච්චවෙක්ඛන්තස්සාපි, යෙහි ගුණෙහි සමන්නාගතා දෙවතා දෙවත්තං පත්තා තථාරූපානං ගුණානං අත්තනි අත්ථිතං පච්චවෙක්ඛන්තස්සාපි, සමාපත්තියා වික්ඛම්භිතෙ කිලෙසෙ සට්ඨිපි සත්තතිපි වස්සානි න සමුදාචරන්තීති පච්චවෙක්ඛන්තස්සාපි, චෙතියදස්සනබොධිදස්සනථෙරදස්සනෙසු අසක්කච්චකිරියාය සංසූචිතලූඛභාවෙ බුද්ධාදීසු පසාදසිනෙහාභාවෙන ගද්‍රභපිට්ඨියෙ රජසදිසෙ ලූඛපුග්ගලෙ පරිවජ්ජෙන්තස්සාපි, බුද්ධාදීසු පසාදබහුලෙ මුදුචිත්තෙ සිනිද්ධපුග්ගලෙ සෙවන්තස්සාපි, රතනත්තයගුණපරිදීපකෙ පසාදනීයසුත්තන්තෙ පච්චවෙක්ඛන්තස්සාපි, ඨානනිසජ්ජාදීසු පීතිඋප්පාදනත්ථං නින්නපොණපබ්භාරචිත්තස්සාපි උප්පජ්ජති. එවං උප්පන්නස්ස පනස්ස අරහත්තමග්ගෙන භාවනාපාරිපූරි හොතීති පජානාති.

පස්සද්ධිසම්බොජ්ඣඞ්ගස්ස –

> ‘‘අත්ථි, භික්ඛවෙ, කායපස්සද්ධි චිත්තපස්සද්ධි. තත්ථ යොනිසොමනසිකාරබහුලීකාරො – අයමාහාරො අනුප්පන්නස්ස වා පස්සද්ධිසම්බොජ්ඣඞ්ගස්ස උප්පාදාය, උප්පන්නස්ස වා පස්සද්ධිසම්බොජ්ඣඞ්ගස්ස භිය්‍යොභාවාය වෙපුල්ලාය භාවනාය පාරිපූරියා සංවත්තතී’’ති (සං. නි. 5.232) –

එවං උප්පාදො හොති. අපිච සත්ත ධම්මා පස්සද්ධිසම්බොජ්ඣඞ්ගස්ස උප්පාදාය සංවත්තන්ති – පණීතභොජනසෙවනතා, උතුසුඛසෙවනතා, ඉරියාපථසුඛසෙවනතා, මජ්ඣත්තපයොගතා, සාරද්ධකායපුග්ගලපරිවජ්ජනතා, පස්සද්ධිකායපුග්ගලසෙවනතා, තදධිමුත්තතාති. පණීතඤ්හි සිනිද්ධං සප්පායභොජනං භුඤ්ජන්තස්සාපි, සීතුණ්හෙසු උතූසු ඨානාදීසු ච ඉරියාපථෙසු සප්පායං උතුඤ්ච ඉරියාපථඤ්ච සෙවන්තස්සාපි පස්සද්ධි උප්පජ්ජති. යො පන මහාපුරිසජාතිකො සබ්බඋතුඉරියාපථක්ඛමොව හොති, න තං සන්ධායෙතං වුත්තං. යස්ස සභාගවිසභාගතා අත්ථි, තස්සෙව විසභාගෙ උතුඉරියාපථෙ වජ්ජෙත්වා සභාගෙ සෙවන්තස්සාපි උප්පජ්ජති. මජ්ඣත්තපයොගො වුච්චති අත්තනො ච පරස්ස ච කම්මස්සකතපච්චවෙක්ඛණා; ඉමිනා මජ්ඣත්තපයොගෙන උප්පජ්ජති. යො ලෙඩ්ඩුදණ්ඩාදීහි පරං විහෙඨයමානොව විචරති, එවරූපං සාරද්ධකායං පුග්ගලං පරිවජ්ජෙන්තස්සාපි, සංයතපාදපාණිං පස්සද්ධකායං පුග්ගලං සෙවන්තස්සාපි, ඨානනිසජ්ජාදීසු පස්සද්ධිඋප්පාදනත්ථාය නින්නපොණපබ්භාරචිත්තස්සාපි

උප්පජ්ජති. එවං උප්පන්නස්ස පනස්ස අරහත්තමග්ගෙන භාවනාපාරිපූරි හොතීති පජානාති.

සමාධිසම්බොජ්ඣඞ්ගස්ස –

‘‘අත්ථි, භික්ඛවෙ, සමථනිමිත්තං අබ්‍යග්ගනිමිත්තං. තත්ථ යොනිසොමනසිකාරබහුලීකාරො – අයමාහාරො අනුප්පන්නස්ස වා සමාධිසම්බොජ්ඣඞ්ගස්ස උප්පාදාය, උප්පන්නස්ස වා සමාධිසම්බොජ්ඣඞ්ගස්ස භිය්‍යොභාවාය වෙපුල්ලාය භාවනාය පාරිපූරියා සංවත්තතී’’ති (සං. නි. 5.232) –

එවං උප්පාදො හොති. තත්ථ සමථොව සමථනිමිත්තං, අවික්ඛෙපට්ඨෙන ච අබ්‍යග්ගනිමිත්තන්ති.

අපිච එකාදස ධම්මා සමාධිසම්බොජ්ඣඞ්ගස්ස උප්පාදාය සංවත්තන්ති – වත්ථුවිසදකිරියතා, ඉන්ද්‍රියසමත්තපටිපාදනතා, නිමිත්තකුසලතා, සමයෙ චිත්තස්ස පග්ගණ්හනතා, සමයෙ චිත්තස්ස නිග්ගණ්හනතා, සමයෙ සම්පහංසනතා, සමයෙ අජ්ඣුපෙක්ඛණතා, අසමාහිතපුග්ගලපරිවජ්ජනතා, සමාහිතපුග්ගලසෙවනතා, ඣානවිමොක්ඛපච්චවෙක්ඛණතා, තදධිමුත්තතාති. තත්ථ **වත්ථුවිසදකිරියතා** ච **ඉන්ද්‍රියසමත්තපටිපාදනතා** ච වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බා.

නිමිත්තකුසලතා නාම කසිණනිමිත්තස්ස උග්ගහණකුසලතා. **සමයෙ චිත්තස්ස පග්ගණ්හනතාති** යස්මිං සමයෙ අතිසිථිලවීරියතාදීහි ලීනං චිත්තං හොති, තස්මිං සමයෙ ධම්මවිචයවීරියපීතිසම්බොජ්ඣඞ්ගසමුට්ඨාපනෙන තස්ස පග්ගණ්හනං. **සමයෙ චිත්තස්ස නිග්ගණ්හනතාති** යස්මිං සමයෙ අච්චාරද්ධවීරියතාදීහි උද්ධතං චිත්තං හොති, තස්මිං සමයෙ පස්සද්ධිසමාධිඋපෙක්ඛාසම්බොජ්ඣඞ්ගසමුට්ඨාපනෙන තස්ස නිග්ගණ්හනං. **සමයෙ සම්පහංසනතාති** යස්මිං සමයෙ චිත්තං පඤ්ඤාපයොගමන්දතාය වා උපසමසුඛානධිගමෙන වා නිරස්සාදං හොති, තස්මිං සමයෙ අට්ඨසංවෙගවත්ථුපච්චවෙක්ඛණෙන සංවෙජෙති. **අට්ඨ සංවෙගවත්ථූනි** නාම ජාතිජරාබ්‍යාධිමරණානි චත්තාරි, අපායදුක්ඛං පඤ්චමං, අතීතෙ වට්ටමූලකං දුක්ඛං, අනාගතෙ වට්ටමූලකං දුක්ඛං, පච්චුප්පන්නෙ ආහාරපරියෙට්ඨිමූලකං දුක්ඛන්ති. රතනත්තයගුණානුස්සරණෙන ච පසාදං ජනෙති. අයං වුච්චති සමයෙ සම්පහංසනතාති.

සමයෙ අජ්ඣුපෙක්ඛනතා නාම යස්මිං සමයෙ සම්මාපටිපත්තිං ආගම්ම අලීනං අනුද්ධතං අනිරස්සාදං ආරම්මණෙ සමප්පවත්තං සමථවීථිපටිපන්නං

චිත්තං හොති, තදායං පග්ගහනිග්ගහසම්පහංසනෙසු න බ්‍යාපාරං ආපජ්ජති සාරථී විය සමප්පවත්තෙසු අස්සෙසු. අයං වුච්චති සමයෙ අජ්ඣුපෙක්ඛනතාති. **අසමාහිතපුග්ගලපරිවජ්ජනතා** නාම උපචාරං වා අප්පනං වා අප්පත්තානං වික්ඛිත්තචිත්තානං පුග්ගලානං ආරකා පරිවජ්ජනං. **සමාහිතපුග්ගලසෙවනතා** නාම උපචාරෙන වා අප්පනාය වා සමාහිතචිත්තානං සෙවනා භජනා පයිරුපාසනා. **තදධිමුත්තතා** නාම ඣානනිසජ්ජාදීසු සමාධිඋප්පාදනත්ථංයෙව නින්නපොණපබ්භාරචිත්තතා. එවඤ්හි පටිපජ්ජතො එස උප්පජ්ජති. එවං උප්පන්නස්ස පනස්ස අරහත්තමග්ගෙන භාවනාපාරිපූරි හොතීති පජානාති.

උපෙක්ඛාසම්බොජ්ඣඞ්ගස්ස –

> ‘‘අත්ථි, භික්ඛවෙ, උපෙක්ඛාසම්බොජ්ඣඞ්ගට්ඨානීයා ධම්මා. තත්ථ යොනිසොමනසිකාරබහුලීකාරො – අයමාහාරො අනුප්පන්නස්ස වා උපෙක්ඛාසම්බොජ්ඣඞ්ගස්ස උප්පාදාය, උප්පන්නස්ස වා උපෙක්ඛාසම්බොජ්ඣඞ්ගස්ස භියොභාවාය වෙපුල්ලාය භාවනාය පාරිපූරියා සංවත්තතී’’ති (සං. නි. 5.232) –

එවං උප්පාදො හොති. තත්ථ උපෙක්ඛාව උපෙක්ඛාසම්බොජ්ඣඞ්ගට්ඨානීයා ධම්මා නාම. අපිච පඤ්ච ධම්මා උපෙක්ඛාසම්බොජ්ඣඞ්ගස්ස උප්පාදාය සංවත්තන්ති – සත්තමජ්ඣත්තතා, සඞ්ඛාරමජ්ඣත්තතා, සත්තසඞ්ඛාරකෙලායනපුග්ගලපරිවජ්ජනතා, සත්තසඞ්ඛාරමජ්ඣත්තපුග්ගලසෙවනතා, තදධිමුත්තතාති.

තත්ථ ද්වීහාකාරෙහි **සත්තමජ්ඣත්තතං** සමුට්ඨාපෙති – ‘ත්වං අත්තනො කම්මෙන ආගන්ත්වා අත්තනොව කම්මෙන ගමිස්සසි. එසොපි අත්තනො කම්මෙන ආගන්ත්වා අත්තනොව කම්මෙන ගමිස්සති. ත්වං කං කෙලායසී’ති එවං කම්මස්සකතපච්චවෙක්ඛණෙන ච ‘පරමත්ථතො සත්තොයෙව නත්ථි. සො ත්වං කං කෙලායසී’ති එවං නිස්සත්තපච්චවෙක්ඛණෙන ච. ද්වීහෙවාකාරෙහි **සඞ්ඛාරමජ්ඣත්තතං** සමුට්ඨාපෙති – ‘ඉදං චීවරං අනුපුබ්බෙන වණ්ණවිකාරඤ්චෙව ජිණ්ණභාවඤ්ච උපගන්ත්වා පාදපුඤ්ඡනචොළකං හුත්වා යට්ඨිකොටියා ඡඩ්ඩනීයං භවිස්සති. සචෙ පනස්ස සාමිකො භවෙය්‍ය, නාස්ස එවං විනස්සිතුං දදෙය්‍යා’ති එවං අස්සාමිකභාවපච්චවෙක්ඛණෙන ච. ‘අනද්ධනියං ඉදං තාවකාලික’න්ති එවං තාවකාලිකභාවපච්චවෙක්ඛණෙන ච. යථා ච චීවරෙ, එවං පත්තාදීසුපි යොජනා කාතබ්බා.

සත්තසඞ්ඛාරකෙලායනපුග්ගලපරිවජ්ජනතාති එත්ථ යො පුග්ගලො ගිහී වා අත්තනො පුත්තධීතාදිකෙ, පබ්බජිතො වා අත්තනො

අන්තෙවාසිකසමානුපජ්ඣායකාදිකෙ මමායති, සහත්ථෙනෙව නෙසං කෙසච්ඡෙදනසූචිකම්මචීවරධොවනරජනපත්තපචනාදීනි කරොති, මුහුත්තම්පි අපස්සන්තො 'අසුකො සාමණෙරො කුහිං? අසුකො දහරො කුහි'න්ති? භන්තමිගො විය ඉතො චිතො ච ආලොකෙති; අඤ්ඤෙන කෙසච්ඡෙදනාදීනං අත්ථාය 'මුහුත්තං තාව අසුකං පෙසෙථා'ති යාචියමානොපි 'අම්හෙපි තං අත්තනො කම්මං න කාරෙම, තුම්හෙ නං ගහෙත්වා කිලමෙස්සථා'ති න දෙති – අයං **සත්තකෙලායනො** නාම.

යො පන චීවරපත්තථාලකකත්තරයට්ඨිආදීනි මමායති, අඤ්ඤස්ස හත්ථෙන පරාමසිතුම්පි න දෙති, තාවකාලිකං යාචිතොපි 'මයම්පි ඉමං මමායන්තා න පරිභුඤ්ජාම, තුම්හාකං කිං දස්සාමා'ති වදති – අයං **සඞ්ඛාරකෙලායනො** නාම. යො පන තෙසු ද්වීසුපි වත්ථූසු මජ්ඣත්තො උදාසීනො – අයං **සත්තසඞ්ඛාරමජ්ඣත්තො** නාම. ඉති අයං උපෙක්ඛාසම්බොජ්ඣඞ්ගො එවරූපෙ සත්තසඞ්ඛාරකෙලායනපුග්ගලෙ ආරකා පරිවජ්ජෙන්තස්සාපි, සත්තසඞ්ඛාරමජ්ඣත්තපුග්ගලෙ සෙවන්තස්සාපි, ඨානනිසජ්ජාදීසු තදුප්පාදනත්ථං නින්නපොණපබ්භාරචිත්තස්සාපි උප්පජ්ජති. එවං උප්පන්නස්ස පනස්ස අරහත්තමග්ගෙන භාවනාපාරිපූරි හොතීති පජානාති. සෙසං සබ්බත්ථ උත්තානත්ථමෙවාති.

බොජ්ඣඞ්ගපබ්බවණ්ණනා.

ඉමෙසුපි ද්වීසු පබ්බෙසු සුද්ධවිපස්සනාව කථිතා. ඉති ඉමෙ චත්තාරො සතිපට්ඨානා පුබ්බභාගෙ නානාචිත්තෙසු ලබ්භන්ති. අඤ්ඤෙනෙව හි චිත්තෙන කායං පරිග්ගණ්හාති, අඤ්ඤෙන වෙදනං, අඤ්ඤෙන චිත්තං, අඤ්ඤෙන ධම්මෙ පරිග්ගණ්හාති; ලොකුත්තරමග්ගක්ඛණෙ පන එකචිත්තෙයෙව ලබ්භන්ති. ආදිතො හි කායං පරිග්ගණ්හිත්වා ආගතස්ස විපස්සනාසම්පයුත්තා සති **කායානුපස්සනා** නාම. තාය සතියා සමන්නාගතො පුග්ගලො **කායානුපස්සී** නාම. විපස්සනං උස්සුක්කාපෙත්වා අරියමග්ගං පත්තස්ස මග්ගක්ඛණෙ මග්ගසම්පයුත්තා සති කායනුපස්සනා නාම. තාය සතියා සමන්නාගතො පුග්ගලො කායානුපස්සී නාම. වෙදනං පරිග්ගණ්හිත්වා.... චිත්තං පරිග්ගණ්හිත්වා.... ධම්මෙ පරිග්ගණ්හිත්වා ආගතස්ස විපස්සනාසම්පයුත්තා සති **ධම්මානුපස්සනා** නාම. තාය සතියා සමන්නාගතො පුග්ගලො **ධම්මානුපස්සී** නාම. විපස්සනං උස්සුක්කාපෙත්වා අරියමග්ගං පත්තස්ස මග්ගක්ඛණෙ මග්ගසම්පයුත්තා සති ධම්මානුපස්සනා නාම. තාය සතියා සමන්නාගතො පුග්ගලො ධම්මානුපස්සී නාම. එවං තාව දෙසනා පුග්ගලෙ තිට්ඨති. කායෙ පන 'සුභ'න්ති විපල්ලාසප්පහානා කායපරිග්ගාහිකා සති මග්ගෙන සමිජ්ඣතීති කායානුපස්සනා නාම. වෙදනාය 'සුඛ'න්ති විපල්ලාසප්පහානා වෙදනාපරිග්ගාහිකා සති මග්ගෙන සමිජ්ඣතීති

වෙදනානුපස්සනා නාම. චිත්තෙ ‘නිච්ච’න්ති විපල්ලාසප්පහානා චිත්තපරිග්ගාහිකා සති මග්ගෙන සමිජ්ඣතීති චිත්තානුපස්සනා නාම. ධම්මෙසු ‘අත්තා’ති විපල්ලාසප්පහානා ධම්මපරිග්ගාහිකා සති මග්ගෙන සමිජ්ඣතීති ධම්මානුපස්සනා නාම. ඉති එකාව මග්ගසම්පයුත්තා සති චතුකිච්චසාධනට්ඨෙන චත්තාරි නාමානි ලභති. තෙන වුත්තං – ‘ලොකුත්තරමග්ගක්ඛණෙ පන එකචිත්තෙයෙව ලබ්භන්තී’ති.

සුත්තන්තභාජනීයවණ්ණනා.

2. අභිධම්මභාජනීයවණ්ණනා

374. අභිධම්මභාජනීයෙ ලොකුත්තරසතිපට්ඨානවසෙන දෙසනාය ආරද්ධත්තා යථා කායාදිආරම්මණෙසු ලොකියසතිපට්ඨානෙසු තන්ති ඨපිතා, එවං අට්ඨපෙත්වා සබ්බානිපි කායානුපස්සාදීනි සතිපට්ඨානානි ධම්මසඞ්ගණියං (ධ. ස. 355 ආදයො) විභත්තස්ස දෙසනානයස්ස මුඛමත්තමෙව දස්සෙන්තෙන නිද්දිට්ඨානි.

තත්ථ නයභෙදො වෙදිතබ්බො. කථං? කායානුපස්සනාය තාව සොතාපත්තිමග්ගෙ ඣානාභිනිවෙසෙ සුද්ධිකපටිපදා, සුද්ධිකසුඤ්ඤතා, සුඤ්ඤතපටිපදා, සුද්ධිකඅප්පණිහිතං, අප්පණිහිතපටිපදාති ඉමෙසු පඤ්චසු ඨානෙසු ද්වින්නං ද්වින්නං චතුක්කපඤ්චකනයානං වසෙන දස නයා හොන්ති. එවං සෙසෙසුපීති වීසතියා අභිනිවෙසෙසු ද්වෙ නයසතානි. තානි චතූහි අධිපතීහි චතුගුණිතානි අට්ඨ. ඉති සුද්ධිකානි ද්වෙ සාධිපතීනි අට්ඨාති සබ්බම්පි නයසහස්සං හොති. තථා වෙදනානුපස්සනාදීසු සුද්ධිකසතිපට්ඨානෙ චාති සොතාපත්තිමග්ගෙ පඤ්ච නයසහස්සානි. යථා ච සොතාපත්තිමග්ගෙ, එවං සෙසමග්ගෙසුපීති කුසලෙ වීසති නයසහස්සානි; සුඤ්ඤතාපණිහිතානිමිත්තාදිභෙදෙසු පන තතො තිගුණෙ විපාකෙ සට්ඨී නයසහස්සානීති. එවමෙව සකිච්චසාධකානඤ්චෙව සංසිද්ධිකකිච්චානඤ්ච කුසලවිපාකසතිපට්ඨානානං නිද්දෙසවසෙන දුවිධො කායානුපස්සනාදිවසෙන ච සුද්ධිකවසෙන ච කුසලෙ පඤ්චන්නං විපාකෙ පඤ්චන්නන්ති දසන්නං නිද්දෙසවාරානං වසෙන දසප්පභෙදො අසීතිනයසහස්සපතිමණ්ඩිතො අභිධම්මභාජනීයනිද්දෙසො.

3. පඤ්හාපුච්ඡකවණ්ණනා

386. පඤ්හාපුච්ඡකෙ පාළිඅනුසාරෙනෙව සතිපට්ඨානානං කුසලාදිභාවො වෙදිතබ්බො. ආරම්මණත්තිකෙසු පන සබ්බානිපි එතානි අප්පමාණං නිබ්බානං ආරබ්භ පවත්තනතො අප්පමාණාරම්මණානෙව, න මග්ගාරම්මණානි; සහජාතහෙතුවසෙන පන මග්ගහෙතුකානි; වීරියං වා වීමංසං වා ජෙට්ඨකං කත්වා මග්ගභාවනාකාලෙ මග්ගාධිපතීනි; ඡන්දචිත්තජෙට්ඨකාය

මග්ගභාවනාය නවත්තබ්බානි මග්ගාධිපතීනීති එලකාලෙපි නවත්තබ්බානෙව; අතීතාදීසු එකාරම්මණභාවෙනපි නවත්තබ්බානි; නිබ්බානස්ස පන බහිද්ධාධම්මත්තා බහිද්ධාරම්මණානි නාම හොන්තීති. එවමෙතස්මිං පඤ්හාපුච්ඡකෙ නිබ්බත්තිතලොකුත්තරානෙව සතිපට්ඨානානි කථිතානි. සම්මාසම්බුද්ධෙන හි සුත්තන්තභාජනීයස්මිංයෙව ලොකියලොකුත්තරමිස්සකා සතිපට්ඨානා කථිතා; අභිධම්මභාජනීයපඤ්හාපුච්ඡකෙසු පන ලොකුත්තරායෙවාති. එවමයං සතිපට්ඨානවිභඞ්ගොපි තෙපරිවට්ටං නීහරිත්වා භාජෙත්වා දස්සිතොති.

සම්මොහවිනොදනියා විභඞ්ගට්ඨකථාය

සතිපට්ඨානවිභඞ්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

8. සම්මප්පධානවිභඞ්ගො

1. සුත්තන්තභාජනීයවණ්ණනා

390. ඉදානි තදනන්තරෙ සම්මප්පධානවිභඞ්ගෙ **චත්තාරොති** ගණනපරිච්ඡෙදො. තෙන න තතො හෙට්ඨා න උද්ධන්ති සම්මප්පධානපරිච්ඡෙදං දීපෙති. **සම්මප්පධානාති** කාරණප්පධානා උපායප්පධානා යොනිසොපධානා. **ඉධ භික්ඛූති** ඉමස්මිං සාසනෙ පටිපන්නකො භික්ඛු. **අනුප්පන්නානන්ති** අනිබ්බත්තානං. **පාපකානන්ති** ලාමකානං. **අකුසලානං ධම්මානන්ති** අකොසල්ලසම්භූතානං ධම්මානං. **අනුප්පාදායාති** න උප්පාදනත්ථාය. **ඡන්දං ජනෙතීති** කත්තුකම්‍යතාසඞ්ඛාතං කුසලච්ඡන්දං ජනෙති උප්පාදෙති. **වායමතීති** පයොගං පරක්කමං කරොති. **වීරියං ආරභතීති** කායිකචෙතසිකං වීරියං කරොති. **චිත්තං පග්ගණ්හාතීති** තෙනෙව සහජාතවීරියෙන චිත්තං උක්ඛිපති. **පදහතීති** පධානවීරියං කරොති. පටිපාටියා පනෙතානි චත්තාරිපි පදානි ආසෙවනාභාවනාබහුලීකම්මසාතච්චකිරියාහි යොජෙතබ්බානි.

උප්පන්නානං පාපකානන්ති අනුප්පන්නන්ති අවත්තබ්බතං ආපන්නානං පාපධම්මානං. **පහානායාති** පජහනත්ථාය. **අනුප්පන්නානං කුසලානං ධම්මානන්ති** අනිබ්බත්තානං කොසල්ලසම්භූතානං ධම්මානං. **උප්පාදායාති** උප්පාදනත්ථාය. **උප්පන්නානන්ති** නිබ්බත්තානං. **ඨිතියාති** ඨිතත්ථාය. **අසම්මොසායාති** අනස්සනත්ථං. **භියොභාවායාති** පුනප්පුනං භාවාය. **වෙපුල්ලායාති** විපුලභාවාය. **භාවනායාති** වඩ්ඪියා. **පාරිපූරියාති** පරිපූරණත්ථාය. අයං තාව චතුන්නං සම්මප්පධානානං උද්දෙසවාරවසෙන එකපදිකො අත්ථුද්ධාරො.

391. ඉදානි පටිපාටියා තානි පදානි භාජෙත්වා දස්සෙතුං **කථඤ්ච භික්ඛු අනුප්පන්නානන්ති**ආදිනා නයෙන නිද්දෙසවාරො ආරද්ධො. තත්ථ යං හෙට්ඨා ධම්මසඞ්ගහෙ ආගතසදිසං, තං තස්ස වණ්ණනායං වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බං. යං පන තස්මිං අනාගතං, තත්ථ ඡන්දනිද්දෙසෙ තාව **යො ඡන්දොති** යො ඡන්දනියවසෙන ඡන්දො. **ඡන්දිකතාති** ඡන්දිකභාවො, ඡන්දකරණාකාරො වා. **කත්තුකම්‍යතාති** කත්තුකාමතා. **කුසලොති** ඡෙකො. **ධම්මච්ඡන්දොති** සභාවච්ඡන්දො. අයඤ්හි ඡන්දො නාම තණ්හාඡන්දො, දිට්ඨිඡන්දො, වීරියඡන්දො, ධම්මච්ඡන්දොති බහුවිධො නානප්පකාරකො. තෙසු ධම්මච්ඡන්දොති ඉමස්මිං ඨානෙ කත්තුකම්‍යතාකුසලධම්මච්ඡන්දො අධිප්පෙතො.

ඉමං ඡන්දං ජනෙතීති ඡන්දං කුරුමානොව ඡන්දං ජනෙති නාම. **සඤ්ජනෙතීති** උපසග්ගෙන පදං වඩ්ඪිතං. **උට්ඨපෙතීති** ඡන්දං කුරුමානොව තං උට්ඨපෙති නාම. **සමුට්ඨපෙතීති** උපසග්ගෙන පදං වඩ්ඪිතං. **නිබ්බත්තෙතීති** ඡන්දං කුරුමානොව තං නිබ්බත්තෙති නාම. **අභිනිබ්බත්තෙතීති** උපසග්ගෙන පදං වඩ්ඪිතං. අපිච ඡන්දං කරොන්තොව ඡන්දං **ජනෙති** නාම. තමෙව සතතං කරොන්තො **සඤ්ජනෙති** නාම. කෙනචිදෙව අන්තරායෙන පතිතං පුන උක්ඛිපන්තො **උට්ඨපෙති** නාම. පබන්ධට්ඨිතිං පාපෙන්තො **සමුට්ඨපෙති** නාම. තං පාකටං කරොන්තො **නිබ්බත්තෙති** නාම. අනොසක්කනතාය අලීනවුත්තිතාය අනොලීනවුත්තිතාය අභිමුඛභාවෙන නිබ්බත්තෙන්තො **අභිනිබ්බත්තෙති** නාම.

394. වීරියනිද්දෙසෙ වීරියං කරොන්තොව වීරියං **ආරභති** නාම. දුතියපදං උපසග්ගෙන වඩ්ඪිතං. වීරියං කරොන්තොයෙව ච **ආසෙවති භාවෙති** නාම. පුනප්පුනං කරොන්තො **වහුලීකරොති**. ආදිතොව කරොන්තො **ආරභති**. පුනප්පුනං කරොන්තො **සමාරභති**. භාවනාවසෙන භජන්තො **ආසෙවති**. වඩ්ඩෙන්තො **භාවෙති**. සබ්බකිච්චෙසු තදෙව බහුලීකරොන්තො **බහුලීකරොතීති** වෙදිතබ්බො.

395. චිත්තපග්ගහනිද්දෙසෙ වීරියපග්ගහෙන යොජෙන්තො චිත්තං **පග්ගණ්හාති,** උක්ඛිපතීති අත්ථො. පුනප්පුනං පග්ගණ්හන්තො **සම්පග්ගණ්හාති**. එවං සම්පග්ගහිතං යථා න පතති තථා නං වීරියුපත්ථම්භෙන උපත්ථම්භෙන්තො **උපත්ථම්භෙති**. උපත්ථම්භිතම්පි ථිරභාවත්ථාය පුනප්පුනං උපත්ථම්භෙන්තො **පච්චුපත්ථම්භෙති** නාම.

406. **ඨිතියා**තිපදස්ස නිද්දෙසෙ සබ්බෙසම්පි අසම්මොසාදීනං ඨිතිවෙවචනභාවං දස්සෙතුං **යා ඨිති සො අසම්මොසොති**ආදි වුත්තං. එත්ථ හි හෙට්ඨිමං හෙට්ඨිමං පදං උපරිමස්ස උපරිමස්ස පදස්ස අත්ථො, උපරිමං උපරිමං පදං හෙට්ඨිමස්ස හෙට්ඨිමස්ස අත්ථොතිපි වත්තුං වට්ටති. සෙසං සබ්බත්ථ උත්තානත්ථමෙවාති. අයං තාව පාළිවණ්ණනා.

අයං පනෙත්ථ විනිච්ඡයකථා. අයඤ්හි සම්මප්පධානකථා නාම දුවිධා – ලොකියා ලොකුත්තරා ච. තත්ථ ලොකියා සබ්බපුබ්බභාගෙ හොති. සා කස්සපසංයුත්තපරියායෙන ලොකියමග්ගක්ඛණෙ වෙදිතබ්බා. වුත්තඤ්හි තත්ථ –

‘‘චත්තාරො මෙ, ආවුසො, සම්මප්පධානා. කතමෙ චත්තාරො?

ඉධාවුසො, භික්ඛු 'අනුප්පන්නා මෙ පාපකා අකුසලා ධම්මා උප්පජ්ජමානා අනත්ථාය සංවත්තෙය්‍යු'න්ති ආතප්පං කරොති; 'උප්පන්නා මෙ පාපකා අකුසලා ධම්මා අප්පහීයමානා අනත්ථාය සංවත්තෙය්‍යු'න්ති ආතප්පං කරොති; 'අනුප්පන්නා මෙ කුසලා ධම්මා අනුප්පජ්ජමානා අනත්ථාය සංවත්තෙය්‍යු'න්ති ආතප්පං කරොති. 'උප්පන්නා මෙ කුසලා ධම්මා නිරුජ්ඣමානා අනත්ථාය සංවත්තෙය්‍යු'න්ති ආතප්පං කරොතී''ති (සං. නි. 2.145).

එත්ථ ච **'අනුප්පන්නා මෙ කුසලා ධම්මා'**ති සමථවිපස්සනා චෙව මග්ගො ච. **උප්පන්නා කුසලා** නාම සමථවිපස්සනාව. මග්ගො පන සකිං උප්පජ්ජිත්වා නිරුජ්ඣමානො අනත්ථාය සංවත්තනකො නාම නත්ථි. සො හි ඵලස්ස පච්චයං දත්වාව නිරුජ්ඣති. පුරිමස්මිං වා සමථවිපස්සනාව ගහෙතබ්බාති වුත්තං, තං පන න යුත්තං.

තත්ථ ''උප්පන්නා සමථවිපස්සනා නිරුජ්ඣමානා අනත්ථාය සංවත්තන්තී''ති අත්ථස්ස ආවිභාවත්ථං ඉදං වත්ථු – එකො කිර ඛීණාසවත්ථෙරො 'මහාචෙතියඤ්ච මහාබොධිඤ්ච වන්දිස්සාමී'ති සමාපත්තිලාභිනා භණ්ඩගාහකසාමණෙරෙන සද්ධිං ජනපදතො මහාවිහාරං ආගන්ත්වා විහාරපරිවෙණං පාවිසි; සායන්හසමයෙ මහාභික්ඛුසඞ්ඝෙ චෙතියං වන්දමානෙ චෙතියං වන්දනත්ථාය න නික්ඛමි. කස්මා? ඛීණාසවානඤ්හි තීසු රතනෙසු මහන්තං ගාරවං හොති. තස්මා භික්ඛුසඞ්ඝෙ වන්දිත්වා පටික්කන්තෙ මනුස්සානං සායමාසභුත්තවෙලාය සාමණෙරම්පි අජානාපෙත්වා 'චෙතියං වන්දිස්සාමී'ති එකකොව නික්ඛමි. සාමණෙරො 'කිං නු ඛො ථෙරො අවෙලාය එකකොව ගච්ඡති, ජානිස්සාමී'ති උපජ්ඣායස්ස පදානුපදිකොව නික්ඛමි. ථෙරො අනාවජ්ජනෙන තස්ස ආගමනං අජානන්තො දක්ඛිණද්වාරෙන මහාචෙතියඞ්ගණං ආරුළ්හො. සාමණෙරොපි අනුපදංයෙව ආරුළ්හො.

මහාථෙරො මහාචෙතියං උල්ලොකෙත්වා බුද්ධාරම්මණං පීතිං ගහෙත්වා සබ්බං චෙතසො සමන්නාහරිත්වා හට්ඨපහට්ඨො මහාචෙතියං වන්දති. සාමණෙරො ථෙරස්ස වන්දනාකාරං දිස්වා 'උපජ්ඣායො මෙ අතිවිය පසන්නචිත්තො වන්දති; කිං නු ඛො පුප්ඵානි ලභිත්වා පූජං කරෙය්‍යා'ති චින්තෙසි. ථෙරෙ වන්දිත්වා උට්ඨාය සිරසි අඤ්ජලිං ඨපෙත්වා මහාචෙතියං උල්ලොකෙත්වා ඨිතෙ සාමණෙරො උක්කාසිත්වා අත්තනො ආගතභාවං ජානාපෙසි. ථෙරො පරිවත්තෙත්වා ඔලොකෙන්තො ''කදා ආගතොසී''ති පුච්ඡි. ''තුම්හාකං චෙතියං වන්දනකාලෙ, භන්තෙ; අතිවිය පසන්නා චෙතියං වන්දිත්ථ; කින්නු ඛො පුප්ඵානි ලභිත්වා පූජෙය්‍යාථා''ති? ''ආම, සාමණෙර, ඉමස්මිං චෙතියෙ විය අඤ්ඤත්‍ර එත්තකං ධාතුනිධානං නාම නත්ථි. එවරූපං අසදිසං මහාථූපං පුප්ඵානි ලභිත්වා කො න පූජෙය්‍යා''ති? ''තෙන හි, භන්තෙ,

අධිවාසෙථ, ආහරිස්සාමී''ති තාවදෙව ඣානං සමාපජ්ජිත්වා ඉද්ධියා හිමවන්තං ගන්ත්වා වණ්ණගන්ධසම්පන්නානි පුප්ඵානි ගහෙත්වා පරිස්සාවනං පූරෙත්වා මහාථෙරෙ දක්ඛිණමුඛතො පච්ඡිමමුඛෙ අසම්පත්තෙයෙව ආගන්ත්වා පුප්ඵපරිස්සාවනං හත්ථෙ ඨපෙත්වා ''පූජෙථ භන්තෙ''ති ආහ. ථෙරො ''අතිමන්දානි නො, සාමණෙර, පුප්ඵානී''ති ආහ. ''ගච්ඡථ, භන්තෙ, භගවතො ගුණෙ ආවජ්ජෙත්වා පූජෙථා''ති.

ථෙරො පච්ඡිමමුඛනිස්සිතෙන සොපානෙන ආරුය්හ කුච්ඡිවෙදිකාභූමියං පුප්ඵපූජං කාතුං ආරද්ධො. වෙදිකාභූමි පරිපුණ්ණා; පුප්ඵානි පතිත්වා දුතියභූමියං ජණ්ණුප්පමාණෙන ඔධිනා පූරයිංසු. තතො ඔතරිත්වා පාදපිට්ඨිකපන්තිං පූජෙසි; සාපි පරිපූරි; පරිපුණ්ණභාවං ඤත්වා හෙට්ඨිමතලෙ විකිරන්තො අගමාසි; සබ්බං චෙතියඞ්ගණං පරිපූරි; තස්මිං පරිපුණ්ණෙ ''සාමණෙර, පුප්ඵානි න ඛීයන්තී''ති ආහ. ''පරිස්සාවනං, භන්තෙ, අධොමුඛං කරොථා''ති. අධොමුඛං කත්වා චාලෙසි. තදා පුප්ඵානි ඛීණානි. ථෙරො පරිස්සාවනං සාමණෙරස්ස දත්වා සද්ධිං හත්ථිපාකාරෙන චෙතියං තික්ඛත්තුං පදක්ඛිණං කත්වා චතූසු ඨානෙසු වන්දිත්වා පරිවෙණං ගච්ඡන්තො චින්තෙසි – 'යාව මහිද්ධිකො වතායං සාමණෙරො; සක්ඛිස්සති නු ඛො ඉමං ඉද්ධානුභාවං රක්ඛිතුන්ති? තතො 'න සක්ඛිස්සතී'ති දිස්වා සාමණෙරං ආහ – ''සාමණෙර, ත්වං ඉදානි මහිද්ධිකො; එවරූපං පන ඉද්ධිං නාසෙත්වා පච්ඡිමකාලෙ කාණපෙසකාරියා හත්ථෙන මද්දිතංකඤ්ජියං පිවිස්සසී''ති. දහරකභාවස්ස නාමෙස දොසො යං සො උපජ්ඣායස්ස කථාය සංවෙජෙත්වා 'කම්මට්ඨානං මෙ, භන්තෙ, ආචික්ඛථා'ති න යාචි; 'අම්හාකං උපජ්ඣායො කිං වදතී'ති තං පන අසුණන්තො විය අගමාසි.

ථෙරො මහාචෙතියඤ්ච මහාබොධිඤ්ච වන්දිත්වා සාමණෙරං පත්තචීවරං ගාහාපෙත්වා අනුපුබ්බෙන කුටෙළිතිස්සමහාවිහාරං අගමාසි. සාමණෙරො උපජ්ඣායස්ස පදානුපදිකො හුත්වා භික්ඛාචාරං න ගච්ඡති. ''කතරං ගාමං පවිසථ, භන්තෙ''ති පුච්ඡිත්වා පන 'ඉදානි මෙ උපජ්ඣායො ගාමද්වාරං සම්පත්තො භවිස්සතී'ති ඤත්වා අත්තනො ච උපජ්ඣායස්ස ච පත්තචීවරං ගහෙත්වා ආකාසෙනාගන්ත්වා ථෙරස්ස පත්තචීවරං දත්වා පිණ්ඩාය පවිසති. ථෙරො සබ්බකාලං ඔවදති – ''සාමණෙර, මා එවමකාසි; පුථුජ්ජනිද්ධි නාම චලා අනිබද්ධා; අසප්පායං රූපාදිආරම්මණං ලභිත්වා අප්පමත්තකෙනෙව භිජ්ජති; සන්තාය සමාපත්තියා පරිහීනා බ්‍රහ්මචරියවාසෙ සන්ථම්භිතුං න සක්කොන්තී''ති. සාමණෙරො 'කිං කථෙති මය්හං උපජ්ඣායො'ති සොතුං න ඉච්ඡති, තථෙව කරොති. ථෙරො අනුපුබ්බෙන චෙතියවන්දනං කරොන්තො කම්මුපෙන්දවිහාරං නාම ගතො. තත්ථ වසන්තෙපි ථෙරෙ සාමණෙරො තථෙව කරොති.

අථෙකදිවසං එකා පෙසකාරධීතා අභිරූපා පඨමවයෙ ඨිතා කම්මුපෙන්දගාමතො නික්ඛමිත්වා පදුමස්සරං ඔරුය්හ ගායමානා පුප්ඵානි භඤ්ජති. තස්මිං සමයෙ සාමණෙරො පදුමස්සරමත්ථකෙන ගච්ඡති ගච්ඡන්තො පන, සක්කරලසිකාය කාණමක්ඛිකා විය, තස්සා ගීතසද්දෙ බජ්ඣි; තාවදෙව ඉද්ධි අන්තරහිතා, ඡින්නපක්ඛො කාකො විය අහොසි. සන්තසමාපත්තිබලෙන පන තත්ථෙව උදකපිට්ඨෙ අපතිත්වා සිම්බලිතූලං විය පතමානං අනුපුබ්බෙන පදුමස්සරතීරෙ අට්ඨාසි. සො වෙගෙන ගන්ත්වා උපජ්ඣායස්ස පත්තචීවරං දත්වා නිවත්ති. මහාථෙරො 'පගෙවෙතං මයා දිට්ඨං, නිවාරියමානොපි න නිවත්තිස්සතී'ති කිඤ්චි අවත්වා පිණ්ඩාය පාවිසි.

සාමණෙරො ගන්ත්වා පදුමස්සරතීරෙ අට්ඨාසි තස්සා පච්චුත්තරණං ආගමයමානො. සාපි සාමණෙරං ආකාසෙන ගච්ඡන්තඤ්ච පුනාගන්ත්වා ඨිතඤ්ච දිස්වා 'අද්ධා එස මං නිස්සාය උක්කණ්ඨිතො'ති ඤත්වා 'පටික්කම සාමණෙරා'ති ආහ. සොපි පටිපක්කමි. ඉතරා පච්චුත්තරිත්වා සාටකං නිවාසෙත්වා තං උපසඞ්කමිත්වා 'කිං, භන්තෙ'ති පුච්ඡි. සො තමත්ථං ආරොචෙසි. සා බහූහි කාරණෙහි සරාවාසෙ ආදීනවං බ්‍රහ්මචරියවාසෙ ආනිසංසඤ්ච දස්සෙත්වා ඔවදමානාපි තස්ස උක්කණ්ඨං විනොදෙතුං අසක්කොන්තී 'අයං මම කාරණා එවරූපාය ඉද්ධියා පරිහීනො; න දානි යුත්තං පරිච්චජිතු'න්ති. 'ඉධෙව තිට්ඨා'ති වත්වා සරං ගන්ත්වා මාතාපිතූනං තං පවත්තිං ආරොචෙසි. තෙපි ආගන්ත්වා නානප්පකාරං ඔවදමානා වචනං අග්ගණ්හන්තං ආහංසු – ''ත්වං අම්හෙ උච්චාකුලාති මා සල්ලක්ඛෙසි. මයං පෙසකාරා. සක්ඛිස්සසි පෙසකාරකම්මං කාතු''න්ති? සාමණෙරො ආහ – ''උපාසක, ගිහිභූතො නාම පෙසකාරකම්මං වා කරෙය්‍ය නළකාරකම්මං වා, කිං ඉමිනා, මා සාටකමත්තෙ ලොභං කරොථා''ති. පෙසකාරකො උදරෙ බද්ධසාටකං දත්වා සරං නෙත්වා ධීතරං අදාසි.

සො පෙසකාරකම්මං උග්ගණ්හිත්වා පෙසකාරෙහි සද්ධිං සාලාය කම්මං කරොති. අඤ්ඤෙසං ඉත්ථියො පාතොව භත්තං සම්පාදෙත්වා ආහරිංසු. තස්ස භරියා න තාව ආගච්ඡති. සො ඉතරෙසු කම්මං විස්සජ්ජෙත්වා භුඤ්ජමානෙසු තසරං වට්ටෙන්තො නිසීදි. සා පච්ඡා ආගමාසි. අථ නං සො 'අතිචිරෙන ආගතාසී'ති තජ්ජෙසි. මාතුගාමො ච නාම අපි චක්කවත්තිරාජානං අත්තනි පටිබද්ධචිත්තං ඤත්වා දාසං විය සල්ලක්ඛෙති. තස්මා සා එවමාහ – ''අඤ්ඤෙසං ඝරෙ දාරුපණ්ණලොණාදීනි සන්නිහිතානි; බාහිරතො ආහරිත්වා දායකා පෙසකාරකාපි අත්ථි. අහං පන එකිකා; ත්වම්පි 'මය්හං ඝරෙ ඉදං අත්ථි, ඉදං නත්ථී'ති න ජානාසි. සචෙ ඉච්ඡසි භුඤ්ජ, නො චෙ ඉච්ඡසි මා භුඤ්ජා''ති. සො 'න කෙවලං උස්සූරෙ භත්තං ආහරසි, වාචායපි මං සට්ටෙසී'ති කුජ්ඣිත්වා අඤ්ඤං පහරණං අපස්සන්තො තමෙව තසරදණ්ඩකං තසරතො ලුඤ්චිත්වා ඛිපි. සා තං ආගච්ඡන්තං දිස්වා ඊසකං පරිවත්ති. තසරදණ්ඩකස්ස ච කොටි

නාම තිකිණා හොති. සා තස්සා පරිවත්තමානාය අක්ඛිකොටියං පවිසිත්වා අට්ඨාසි. සා උභොහි හත්ථෙහි වෙගෙන අක්ඛිං අග්ගහෙසි. භින්නට්ඨානතො ලොහිතං පග්ඝරති.

සො තස්මිං කාලෙ උපජ්ඣායස්ස වචනං අනුස්සරි 'ඉදං සන්ධාය මං උපජ්ඣායො ''අනාගතෙ කාලෙ කාණපෙසකාරියා හත්ථෙන මද්දිතං කඤ්ජියං පිවිස්සසී''ති ආහ. ඉදං ථෙරෙන දිට්ඨං භවිස්සති. අහො දීඝදස්සී අය්යො'ති මහාසද්දෙන රොදිතුං ආරභි. තමෙනං අඤ්ඤෙ ''අලං, ආවුසො, මා රොදි; අක්ඛි නාම භින්නං න සක්කා රොදනෙන පටිපාකතිකං කාතු''න්ති ආහංසු. සො ''නාහං එතමත්ථං රොදාමි; අපිච ඛො ඉදං සන්ධාය රොදාමී''ති සබ්බං පවත්තිං පටිපාටියා කථෙසි. එවං උප්පන්නා සමථවිපස්සනා නිරුජ්ඣමානා අනත්ථාය සංවත්තන්ති.

අපරම්පි වත්ථු – තිංසමත්තා භික්ඛූ කල්‍යාණියං මහාචෙතියං වන්දිත්වා අටවිමග්ගෙන මහාමග්ගං ඔතරමානා අන්තරාමග්ගෙ ඣාමක්ඛෙත්තෙ කම්මං කත්වා ආගච්ඡන්තං එකං මනුස්සං අද්දසංසු. තස්ස සරීරං මසිමක්ඛිතං හොති, මසිමක්ඛිතමෙව ච එකං කාසාවං කච්ඡං පීළෙත්වා නිවත්ථං. ඔලොකියමානො ඣාමඛාණුකො විය ඛායති. සො දිවසභාගෙ කම්මං කත්වා උපඩ්ඪඣායමානානං දාරූනං කලාපං උක්ඛිපිත්වා පිට්ඨියං විප්පකිණ්ණෙහි කෙසෙහි කුම්මග්ගෙන ආගන්ත්වා භික්ඛූනං සම්මුඛෙ අට්ඨාසි. සාමණෙරා දිස්වා අඤ්ඤමඤ්ඤං ඔලොකයමානා ''ආවුසො, තුය්හං පිතා, තුය්හං මහාපිතා, තුය්හං මාතුලො''ති හසමානා ගන්ත්වා ''කො නාමොසි ත්වං, උපාසකා''ති නාමං පුච්ඡිංසු. සො නාමං පුච්ඡිතො විප්පටිසාරී හුත්වා දාරුකලාපං ඡඩ්ඩෙත්වා වත්ථං සංවිධාය නිවාසෙත්වා මහාථෙරෙ වන්දිත්වා ''තිට්ඨථ තාව, භන්තෙ''ති ආහ. මහාථෙරා අට්ඨංසු.

දහරසාමණෙරා ආගන්ත්වා මහාථෙරානං සම්මුඛාපි පරිහාසං කරොන්ති. උපාසකො ආහ – ''භන්තෙ, තුම්හෙ මං පස්සිත්වා පරිහසථ; එත්තකෙනෙව මත්ථකං පත්තම්හාති සල්ලක්ඛෙථ. අහම්පි පුබ්බෙ තුම්හාදිසොව සමණො අහොසිං. තුම්හාකං පන චිත්තෙකග්ගතාමත්තම්පි නත්ථි. අහං ඉමස්මිං සාසනෙ මහිද්ධිකො මහානුභාවො අහොසිං; ආකාසං ගහෙත්වා පථවිං කරොමි, පථවිං ආකාසං; දූරං ගණ්හිත්වා සන්තිකං කරොමි, සන්තිකං දූරං; චක්කවාළසහස්සං ඛණෙන විනිවිජ්ඣාමි. හත්ථෙ මෙ පස්සථ; ඉදානි පන මක්කටහත්ථසදිසා. අහං ඉමෙහෙව හත්ථෙහි ඉධ නිසින්නොව චන්දිමසූරියෙ පරාමසිං. ඉමෙසංයෙව පාදානං චන්දිමසූරියෙ පාදකථලිකං කත්වා නිසීදිං. එවරූපා මෙ ඉද්ධි පමාදෙන අන්තරහිතා. තුම්හෙ මා පමජ්ජිත්ථ. පමාදෙන හි එවරූපං බ්‍යසනං පාපුණන්ති. අප්පමත්තා විහරන්තා ජාතිජරාමරණස්ස අන්තං කරොන්ති. තස්මා තුම්හෙ මඤ්ඤෙව ආරම්මණං කරිත්වා අප්පමත්තා හොථ,

භන්තෙ''ති තජ්ජෙත්වා ඔවාදමදාසි. තෙ තස්ස කථෙන්තස්සෙව සංවෙගං ආපජ්ජිත්වා විපස්සමානා තිංස ජනා තත්ථෙව අරහත්තං පාපුණිංසූති. එවම්පි උප්පන්නා සමථවිපස්සනා නිරුජ්ඣමානා අනත්ථාය සංවත්තන්තීති වෙදිතබ්බා. අයං තාව ලොකියසම්මප්පධානකථාය විනිච්ඡයො.

ලොකුත්තරමග්ගක්ඛණෙ පනෙතං එකමෙව වීරියං චතුකිච්චසාධනවසෙන චත්තාරි නාමානි ලභති. තත්ථ **අනුප්පන්නානන්ති** අසමුදාචාරවසෙන වා අනනුභූතාරම්මණවසෙන වා අනුප්පන්නානං; අඤ්ඤථා හි අනමතග්ගෙ සංසාරෙ අනුප්පන්නා පාපකා අකුසලා ධම්මා නාම නත්ථි. අනුප්පන්නා පන උප්පජ්ජමානාපි එතෙයෙව උප්පජ්ජන්ති, පහීයමානාපි එතෙයෙව පහීයන්ති.

තත්ථ එකච්චස්ස වත්තවසෙන කිලෙසා න සමුදාචරන්ති. එකච්චස්ස ගන්ථධුතඞ්ගසමාධිවිපස්සනා නවකම්මිකානං අඤ්ඤතරවසෙන. කථං? එකච්චො හි වත්තසම්පන්නො හොති. තස්ස ද්වාසීතිඛුද්දකවත්තානි (චූළව. 243 ආදයො), චුද්දස මහාවත්තානි (චූළව. 356 ආදයො), චෙතියඞ්ගණබොධියඞ්ගණපානීයමාළඋපොසථාගාරආගන්තුකගමිකවත්තානි ච කරොන්තස්සෙව කිලෙසා ඔකාසං න ලභන්ති; අපරභාගෙ පනස්ස වත්තං විස්සජ්ජෙත්වා භින්නවත්තස්ස විචරතො අයොනිසොමනසිකාරඤ්චෙව සතිවොස්සග්ගඤ්ච ආගම්ම උප්පජ්ජන්ති. එවං අසමුදාචාරවසෙන අනුප්පන්නා උප්පජ්ජන්ති නාම.

එකච්චො ගන්ථයුත්තො හොති; එකම්පි නිකායං ගණ්හාති, ද්වෙපි, තයොපි, චත්තාරොපි, පඤ්චපි. තස්සෙව තෙපිටකං බුද්ධවචනං අත්ථවසෙන පාළිවසෙන අනුසන්ධිවසෙන පුබ්බාපරවසෙන ගණ්හන්තස්ස සජ්ඣායන්තස්ස චින්තෙන්තස්ස වාචෙන්තස්ස දෙසෙන්තස්ස පකාසෙන්තස්ස කිලෙසා ඔකාසං න ලභන්ති; අපරභාගෙ පනස්ස ගන්ථකම්මං පහාය කුසීතස්ස විචරතො අයොනිසොමනසිකාරසතිවොස්සග්ගෙ ආගම්ම උප්පජ්ජන්ති. එවම්පි අසමුදාචාරවසෙන අනුප්පන්නා උප්පජ්ජන්ති නාම.

එකච්චො පන ධුතඞ්ගධරො හොති, තෙරස ධුතඞ්ගගුණෙ සමාදාය වත්තති. තස්ස ධුතඞ්ගගුණෙ පරිහරන්තස්ස කිලෙසා ඔකාසං න ලභන්ති; අපරභාගෙ පනස්ස ධුතඞ්ගානි විස්සජ්ජෙත්වා බාහුල්ලාය ආවට්ටස්ස විචරතො අයොනිසොමනසිකාරසතිවොස්සග්ගෙ ආගම්ම උප්පජ්ජන්ති. එවම්පි අසමුදාචාරවසෙන අනුප්පන්නා උප්පජ්ජන්ති නාම.

එකච්චො පන අට්ඨසු සමාපත්තීසු චිණ්ණවසී හොති. තස්ස පඨමජ්ඣානාදීසු ආවජ්ජනවසීආදීනං වසෙන විහරන්තස්ස කිලෙසා ඔකාසං න ලභන්ති; අපරභාගෙ පනස්ස පරිහීනජ්ඣානස්ස වා විස්සට්ඨජ්ඣානස්ස වා

හස්සාදීසු අනුයුත්තස්ස විහරතො අයොනිසොමනසිකාරසතිවොස්සග්ගෙ ආගම්ම උප්පජ්ජන්ති. එවම්පි අසමුදාචාරවසෙන අනුප්පන්නා කිලෙසා උප්පජ්ජන්ති නාම.

එකච්චො පන විපස්සකො හොති; සත්තසු වා විපස්සනාසු අට්ඨාරසසු වා මහාවිපස්සනාසු කම්මං කරොන්තො විහරති. තස්සෙවං විහරතො කිලෙසා ඔකාසං න ලභන්ති; අපරභාගෙ පනස්ස විපස්සනාකම්මං පහාය කායදළ්හීබහුලස්ස විහරතො අයොනිසොමනසිකාරසතිවොස්සග්ගෙ ආගම්ම උප්පජ්ජන්ති. එවම්පි අසමුදාචාරවසෙන අනුප්පන්නා කිලෙසා උප්පජ්ජන්ති නාම.

එකච්චො පන නවකම්මිකො හොති, උපොසථාගාරභොජනසාලාදීනි කරොති. තස්ස තෙසං උපකරණානි චින්තෙන්තස්ස කිලෙසා ඔකාසං න ලභන්ති; අපරභාගෙ පනස්ස නවකම්මෙ නිට්ඨිතෙ වා විස්සට්ඨෙ වා අයොනිසොමනසිකාරසතිවොස්සග්ගෙ ආගම්ම උප්පජ්ජන්ති. එවම්පි අසමුදාචාරවසෙන අනුප්පන්නා කිලෙසා උප්පජ්ජන්ති නාම.

එකච්චො පන බ්‍රහ්මලොකා ආගතො සුද්ධසත්තො හොති. තස්ස අනාසෙවනාය කිලෙසා ඔකාසං න ලභන්ති; අපරභාගෙ පනස්ස ලද්ධාසෙවනස්ස අයොනිසොමනසිකාරසතිවොස්සග්ගෙ ආගම්ම උප්පජ්ජන්ති. එවම්පි අසමුදාචාරවසෙන අනුප්පන්නා කිලෙසා උප්පජ්ජන්ති නාම. එවං තාව අසමුචාරවසෙන අනුප්පන්නතා වෙදිතබ්බා.

කථං අනනුභූතාරම්මණවසෙන? ඉධෙකච්චො අනනුභූතපුබ්බං මනාපියාදිභෙදං ආරම්මණං ලභති. තස්ස තත්ථ අයොනිසොමනසිකාරසතිවොස්සග්ගෙ ආගම්ම රාගාදයො කිලෙසා උප්පජ්ජන්ති. එවං අනනුභූතාරම්මණවසෙන අනුප්පන්නා උප්පජ්ජන්ති නාම. ලොකුත්තරමග්ගක්ඛණෙ පන එකමෙව වීරියං.

යෙ ච එවං අනුප්පන්නා උප්පජ්ජෙය්‍යුං, තෙ යථා නෙව උප්පජ්ජන්ති, එවං නෙසං අනුප්පාදකිච්චං උප්පන්නානඤ්ච පහානකිච්චං සාධෙති. තස්මා **උප්පන්නානං පාපකානන්ති** එත්ථ පන චතුබ්බිධං උප්පන්නං – වත්තමානුප්පන්නං, භුත්වා විගතුප්පන්නං, ඔකාසකතුප්පන්නං, භූමිලද්ධුප්පන්නන්ති. තත්ථ යෙ කිලෙසා විජ්ජමානා උප්පාදාදිසමඞ්ගිනො – ඉදං **වත්තමානුප්පන්නං** නාම. කම්මෙ පන ජවිතෙ ආරම්මණරසං අනුභවිත්වා නිරුද්ධවිපාකො භුත්වා විගතං නාම. කම්මං උප්පජ්ජිත්වා නිරුද්ධං භුත්වා විගතං නාම. තදුභයම්පි **භුත්වා විගතුප්පන්නන්ති** සඞ්ඛං ගච්ඡති. කුසලාකුසලකම්මං අඤ්ඤස්ස කම්මස්ස විපාකං පටිබාහිත්වා අත්තනො

විපාකස්ස ඔකාසං කරොති. එවං කතෙ ඔකාසෙ විපාකො උප්පජ්ජමානො ඔකාසකරණතො පට්ඨාය උප්පන්නොති වුච්චති. ඉදං **ඔකාසකතුප්පන්නං** නාම.

පඤ්චක්ඛන්ධා පන විපස්සනාය භූමි නාම. තෙ අතීතාදිභෙදා හොන්ති. තෙසු අනුසයිතකිලෙසා පන අතීතා වා අනාගතා වා පච්චුප්පන්නා වාති න වත්තබ්බා. අතීතක්ඛන්ධෙසු අනුසයිතාපි හි අප්පහීනාව හොන්ති. අනාගතක්ඛන්ධෙසු, පච්චුප්පන්නක්ඛන්ධෙසු අනුසයිතාපි අප්පහීනාව හොන්ති. ඉදං **භූමිලද්ධුප්පන්නං** නාම. තෙනාහු පොරාණා – ''තාසු තාසු භූමීසු අසමුග්ඝාතිතා කිලෙසා භූමිලද්ධුප්පන්නාති සඞ්ඛං ගච්ඡන්තී''ති.

අපරම්පි චතුබ්බිධං උප්පන්නං – සමුදාචාරුප්පන්නං, ආරම්මණාධිගහිතුප්පන්නං, අවික්ඛම්භිතුප්පන්නං, අසමුග්ඝාතිතුප්පන්නන්ති. තත්ථ සම්පති වත්තමානංයෙව **'සමුදාචාරුප්පන්නං'** නාම. සකිං චක්ඛූනි උම්මීලෙත්වා ආරම්මණෙ නිමිත්තෙ ගහිතෙ අනුස්සරිතානුස්සරිතක්ඛණෙ කිලෙසා නුප්පජ්ජිස්සන්තීති න වත්තබ්බා. කස්මා? ආරම්මණස්ස අධිගහිතත්තා. යථා කිං? යථා ඛීරරුක්ඛස්ස කුඨාරියා ආහතාහතට්ඨානෙ ඛීරං න නික්ඛමිස්සතීති න වත්තබ්බං, එවං. ඉදං **'ආරම්මණාධිගහිතුප්පන්නං'** නාම. සමාපත්තියා අවික්ඛම්භිතකිලෙසා පන ඉමස්මිං නාම ඨානෙ නුප්පජ්ජිස්සන්තීති න වත්තබ්බා. කස්මා? අවික්ඛම්භිතත්තා. යථා කිං? යථා සචෙ ඛීරරුක්ඛං කුඨාරියා ආහනෙය්‍යුං, 'ඉමස්මිං නාම ඨානෙ ඛීරං න නික්ඛමෙය්‍යා'ති න වත්තබ්බං, එවං. ඉදං **'අවික්ඛම්භිතුප්පන්නං'** නාම. මග්ගෙන අසමුග්ඝාතිතකිලෙසා පන භවග්ගෙ නිබ්බත්තස්සාපි නුප්පජ්ජිස්සන්තීති පුරිමනයෙනෙව විත්ථාරෙතබ්බං. ඉදං **'අසමුග්ඝාතිතුප්පන්නං'** නාම.

ඉමෙසු උප්පන්නෙසු වත්තමානුප්පන්නං, භුත්වාවිගතුප්පන්නං, ඔකාසකතුප්පන්නං, සමුදාචාරුප්පන්නන්ති චතුබ්බිධං උප්පන්නං න මග්ගවජ්ඣං; භූමිලද්ධුප්පන්නං, ආරම්මණාධිග්ගහිතුප්පන්නං, අවික්ඛම්භිතුප්පන්නං, අසමුග්ඝාතිතුප්පන්නන්ති චතුබ්බිධං මග්ගවජ්ඣං. මග්ගො හි උප්පජ්ජමානො එතෙ කිලෙසෙ පජහති. සො යෙ කිලෙසෙ පජහති, තෙ අතීතා වා අනාගතා වා පච්චුප්පන්නා වාති න වත්තබ්බා. වුත්තම්පි චෙතං –

> ''හඤ්චි අතීතෙ කිලෙසෙ පජහති, තෙන හි ඛීණං ඛෙපෙති, නිරුද්ධං නිරොධෙති, විගතං විගමෙති, අත්ථඞ්ගතං අත්ථං ගමෙති, අතීතං යං නත්ථි තං පජහති. හඤ්චි අනාගතෙ කිලෙසෙ පජහති, තෙන හි අජාතං පජහති, අනිබ්බත්තං අනුප්පන්නං අපාතුභූතං පජහති, අනාගතං යං නත්ථි තං පජහති. හඤ්චි පච්චුප්පන්නෙ කිලෙසෙ පජහති, තෙන හි රත්තො රාගං පජහති, දුට්ඨො දොසං, මූළ්හො මොහං, විනිබද්ධො මානං,

පරාමට්ඨයො දිට්ඨිං, වික්ඛෙපගතො උද්ධච්චං, අනිට්ඨඞ්ගතො විචිකිච්ඡං, ථාමගතො අනුසයං පජහති; කණ්හසුක්කධම්මා යුගනද්ධා සමමෙව වත්තන්ති; සංකිලෙසිකා මග්ගභාවනා හොති…පෙ…. තෙන හි නත්ථි මග්ගභාවනා, නත්ථි ඵලසච්ඡිකිරියා, නත්ථි කිලෙසප්පහානං, නත්ථි ධම්මාභිසමයො’ති. ‘අත්ථි මග්ගභාවනා…පෙ…. අත්ථි ධම්මාභිසමයො’ති. යථා කථං විය? සෙය්‍යථාපි තරුණො රුක්ඛො…පෙ…. අපාතුභූතානෙව න පාතුභවන්ති’’ති (පටි. ම. 3.21).

ඉති පාළියං අජාතඵලරුක්ඛො ආගතො; ජාතඵලරුක්ඛෙන පන දීපෙතබ්බං. යථා හි සඵලො තරුණඅම්බරුක්ඛො. තස්ස ඵලානි මනුස්සා පරිභුඤ්ජෙය්‍යුං, සෙසානි පාතෙත්වා පච්ඡියො පූරෙය්‍යුං. අථඤ්ඤො පුරිසො තං ඵරසුනා ඡින්දෙය්‍ය. තෙනස්ස නෙව අතීතානි ඵලානි නාසිතානි හොන්ති, න අනාගතපච්චුප්පන්නානි ච නාසිතානි; අතීතානි හි මනුස්සෙහි පරිභුත්තානි, අනාගතානි අනිබ්බත්තානි න සක්කා නාසෙතුං. යස්මිං පන සමයෙ සො ඡින්නො තදා ඵලානියෙව නත්ථීති පච්චුප්පන්නානිපි අනාසිතානි. සචෙ පන රුක්ඛො අච්ඡින්නො අස්ස, අථස්ස පථවීරසඤ්ච ආපොරසඤ්ච ආගම්ම යානි ඵලානි නිබ්බත්තෙය්‍යුං, තානි නාසිතානි හොන්ති. තානි හි අජාතානෙව න ජායන්ති, අනිබ්බත්තානෙව න නිබ්බත්තන්ති, අපාතුභූතානෙව න පාතුභවන්ති. එවමෙව මග්ගො නාපි අතීතාදිභෙදෙ කිලෙසෙ පජහති, නාපි න පජහති. යෙසඤ්හි කිලෙසානං මග්ගෙන ඛන්ධෙසු අපරිඤ්ඤාතෙසු උප්පත්ති සියා, මග්ගෙන උප්පජ්ජිත්වා ඛන්ධානං පරිඤ්ඤාතත්තා තෙ කිලෙසා අජාතාව න ජායන්ති, අනිබ්බත්තාව න නිබ්බත්තන්ති, අපාතුභූතාව න පාතුභවන්ති. තරුණපුත්තාය ඉත්ථියා පුන අවිජායනත්ථං බ්‍යාධිතානං රොගවූපසමත්ථං පීතභෙසජ්ජෙහි චාපි අයමත්ථො විභාවෙතබ්බො. එවං මග්ගො යෙ කිලෙසෙ පජහති, තෙ අතීතා වා අනාගතා වා පච්චුප්පන්නා වාති න වත්තබ්බා. න ච මග්ගො කිලෙසෙ න පජහති. යෙ පන මග්ගො කිලෙසෙ පජහති, තෙ සන්ධාය ‘උප්පන්නානං පාපකාන’න්තිආදි වුත්තං.

න කෙවලඤ්ච මග්ගො කිලෙසෙයෙව පජහති, කිලෙසානං පන අප්පහීනත්තා යෙ උප්පජ්ජෙය්‍යුං උපාදින්නක්ඛන්ධා, තෙපි පජහතියෙව. වුත්තම්පි චෙතං ‘‘සොතාපත්තිමග්ගඤාණෙන අභිසඞ්ඛාරවිඤ්ඤාණස්ස නිරොධෙන සත්ත භවෙ ඨපෙත්වා අනමතග්ගෙ සංසාරෙ යෙ උප්පජ්ජෙය්‍යුං නාමඤ්ච රූපඤ්ච එත්ථෙතෙ නිරුජ්ඣන්ති’’ති (චූළනි. අජිතමාණවපුච්ඡානිද්දෙස 6) විත්ථාරො. ඉති මග්ගො උපාදින්නතො අනුපාදින්නතො ච වුට්ඨාති. භවවසෙන පන සොතාපත්තිමග්ගො අපායභවතො වුට්ඨාති. සකදාගාමිමග්ගො සුගතිභවෙකදෙසතො;

අනාගාමිමග්ගො සුගතිකාමභවතො; වුට්ඨාති අරහත්තමග්ගො රූපාරූපභවතො වුට්ඨාති, සබ්බභවෙහි වුට්ඨාතියෙවාතිපි වදන්ති.

අථ මග්ගක්ඛණෙ කථං අනුප්පන්නානං උප්පාදාය භාවනා හොති? කථං වා උප්පන්නානං ඨිතියාති? මග්ගප්පවත්තියා එව. මග්ගො හි පවත්තමානො පුබ්බෙ අනුප්පන්නපුබ්බත්තා අනුප්පන්නො නාම වුච්චති. අනාගතපුබ්බඤ්හි ඨානං ගන්ත්වා අනනුභූතපුබ්බං වා ආරම්මණං අනුභවිත්වා වත්තාරො භවන්ති – 'අනාගතට්ඨානං ආගතම්හ, අනනුභූතං ආරම්මණං අනුභවාමා'ති. යා චස්ස පවත්ති, අයමෙව ඨිති නාමාති ඨිතියා භාවෙතීති වත්තුං වට්ටති. එවමෙතස්ස භික්ඛුනො ඉදං ලොකුත්තරමග්ගක්ඛණෙ වීරියං ''අනුප්පන්නානං පාපකානං අකුසලානං ධම්මානං අනුප්පාදායා''තිආදීනි චත්තාරි නාමානි ලභති. අයං ලොකුත්තරමග්ගක්ඛණෙ සම්මප්පධානකථා. එවමෙත්ථ ලොකියලොකුත්තරමිස්සකා සම්මප්පධානා නිද්දිට්ඨාති.

සුත්තන්තභාජනීයවණ්ණනා.

2. අභිධම්මභාජනීයවණ්ණනා

408. අභිධම්මභාජනීයෙ සබ්බානිපි සම්මප්පධානානි ධම්මසඞ්ගණියං විභත්තස්ස දෙසනානයස්ස මුඛමත්තමෙව දස්සෙන්තෙන නිද්දිට්ඨානි. තත්ථ නයභෙදො වෙදිතබ්බො. කථං? පඨමසම්මප්පධානෙ තාව සොතාපත්තිමග්ගෙ ඣානාභිනිවෙසෙ සුද්ධිකපටිපදා, සුද්ධිකසුඤ්ඤතා, සුඤ්ඤතපටිපදා, සුද්ධිකඅප්පණිහිතා, අප්පණිහිතපටිපදාති ඉමෙසු පඤ්චසු ඨානෙසු ද්වින්නං ද්වින්නං චතුක්කපඤ්චකනයානං වසෙන දස නයා හොන්ති. එවං සෙසෙසුපීති වීසතියා අභිනිවෙසෙසු ද්වෙ නයසතානි. තානි චතූහි අධිපතීහි චතුග්ගුණිතානි අට්ඨ. ඉති සුද්ධිකානි ද්වෙ සාධිපතීනි අට්ඨාති සබ්බම්පි නයසහස්සං හොති. තථාදුතියසම්මප්පධානාදීසු සුද්ධිකසම්මප්පධානෙ චාති සොතාපත්තිමග්ගෙ පඤ්චනයසහස්සානි. යථා ච සොතාපත්තිමග්ගෙ, එවං සෙසමග්ගෙසුපීති කුසලවසෙනෙව වීසති නයසහස්සානි. විපාකෙ පන සම්මප්පධානෙහි කත්තබ්බකිච්චං නත්ථීති විපාකවාරො න ගහිතොති. සම්මප්පධානානි පනෙත්ථ නිබ්බත්තිතලොකුත්තරානෙව කථිතානීති වෙදිතබ්බානි.

අභිධම්මභාජනීයවණ්ණනා.

3. පඤ්හාපුච්ඡකවණ්ණනා

427. පඤ්හාපුච්ඡකෙ පාළිඅනුසාරෙනෙව සම්මප්පධානානං කුසලාදිභාවො වෙදිතබ්බො. ආරම්මණත්තිකෙසු පන සබ්බානිපි එතානි අප්පමාණං නිබ්බානං ආරබ්භ පවත්තිතො අප්පමාණාරම්මණානෙව, න මග්ගාරම්මණානි; සහජාතහෙතුවසෙන පන මග්ගහෙතුකානි; වීමංසං ජෙට්ඨකං කත්වා

මග්ගභාවනාකාලෙ මග්ගාධිපතීනි; ඡන්දචිත්තජෙට්ඨිකාය මග්ගභාවනාය න වත්තබ්බානි මග්ගාධිපතීනීති; වීරියජෙට්ඨිකාය පන අඤ්ඤස්ස වීරියස්ස අභාවා න වත්තබ්බානි මග්ගාධිපතීනීති වා න මග්ගාධිපතීනීති වා; අතීතාදීසු එකාරම්මණභාවෙනපි න වත්තබ්බානි; නිබ්බානස්ස පන බහිද්ධාධම්මත්තා බහිද්ධාරම්මණානි නාම හොන්තීති. එවමෙතස්මිං පඤ්හාපුච්ඡකෙ නිබ්බත්තිතලොකුත්තරානෙව සම්මප්පධානානි කථිතානි. සම්මාසම්බුද්ධෙන හි සුත්තන්තභාජනීයස්මිංයෙව ලොකියලොකුත්තරමිස්සකා සම්මප්පධානා කථිතා; අභිධම්මභාජනීයපඤ්හාපුච්ඡකෙසු පන ලොකුත්තරායෙවාති. එවමයං සම්මප්පධානවිභඞ්ගොපි තෙපරිවට්ටං නීහරිත්වාව භාජෙත්වා දස්සිතොති.

සම්මොහවිනොදනියා විභඞ්ගට්ඨකථාය

සම්මප්පධානවිභඞ්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

9. ඉද්ධිපාදවිභඞ්ගො

1. සුත්තන්තභාජනීයවණ්ණනා

431. ඉදානි තදනන්තරෙ ඉද්ධිපාදවිභඞ්ගෙ **චත්තාරොති** ගණනපරිච්ඡෙදො. **ඉද්ධිපාදාති** එත්ථ ඉජ්ඣතීති ඉද්ධි, සමිජ්ඣති නිප්ඵජ්ජතීති අත්ථො. ඉජ්ඣන්ති වා එතාය සත්තා ඉද්ධා වුද්ධා උක්කංසගතා හොන්තීතිපි ඉද්ධි. පඨමෙනත්ථෙන ඉද්ධි එව පාදො ඉද්ධිපාදො, ඉද්ධිකොට්ඨාසොති අත්ථො. දුතියෙනත්ථෙන ඉද්ධියා පාදොති ඉද්ධිපාදො; පාදොති පතිට්ඨා, අධිගමුපායොති අත්ථො. තෙන හි යස්මා උපරූපරිවිසෙසසඞ්ඛාතං ඉද්ධිං පජ්ජන්ති පාපුණන්ති, තස්මා පාදොති වුච්චති. එවං තාව ‘‘චත්තාරො ඉද්ධිපාදා’’ති එත්ථ අත්ථො වෙදිතබ්බො.

ඉදානි තෙ භාජෙත්වා දස්සෙතුං **ඉධ භික්ඛූ**තිආදි ආරද්ධං. තත්ථ **ඉධ භික්ඛූ**ති ඉමස්මිං සාසනෙ භික්ඛු. **ඡන්දසමාධිපධානසඞ්ඛාරසමන්නාගත**න්ති එත්ථ ඡන්දහෙතුකො ඡන්දාධිකො වා සමාධි **ඡන්දසමාධි**. කත්තුකම්‍යතාඡන්දං අධිපතිං කරිත්වා පටිලද්ධසමාධිස්සෙතං අධිවචනං. පධානභූතා සඞ්ඛාරා **පධානසඞ්ඛාරා**. චතුකිච්චසාධකස්ස සම්මප්පධානවීරියස්සෙතං අධිවචනං. **සමන්නාගත**න්ති ඡන්දසමාධිනා ච පධානසඞ්ඛාරෙහි ච උපෙතං. **ඉද්ධිපාද**න්ති නිප්ඵත්තිපරියායෙන වා ඉජ්ඣනකට්ඨෙන ඉජ්ඣන්ති එතාය සත්තා ඉද්ධා වුද්ධා උක්කංසගතා හොන්තීති ඉමිනා වා පරියායෙන ඉද්ධීති සඞ්ඛං ගතානං උපචාරජ්ඣානාදිකුසලචිත්තසම්පයුත්තානං ඡන්දසමාධිපධානසඞ්ඛාරානං අධිට්ඨානට්ඨෙන පාදභූතං සෙසචිත්තචෙතසිකරාසින්ති අත්ථො. යඤ්හි පරතො ‘‘ඉද්ධිපාදොති තථාභූතස්ස වෙදනාක්ඛන්ධො…පෙ.… විඤ්ඤාණක්ඛන්ධො’’ති වුත්තං, තං ඉමිනා අත්ථෙන යුජ්ජති. ඉමිනා නයෙන සෙසෙසුපි අත්ථො වෙදිතබ්බො. යථෙව හි ඡන්දං අධිපතිං කරිත්වා පටිලද්ධසමාධි ඡන්දසමාධීති වුත්තො, එවං වීරියං…පෙ.… චිත්තං. වීමංසං අධිපතිං කරිත්වා පටිලද්ධසමාධි වීමංසසමාධීති වුච්චති.

ඉදානි ඡන්දසමාධිආදීනි පදානි භාජෙත්වා දස්සෙතුං **කථඤ්ච භික්ඛූ**තිආදි ආරද්ධං. තත්ථ **ඡන්දඤ්චෙ භික්ඛු අධිපතිං කරිත්වා**ති යදි භික්ඛු ඡන්දං අධිපතිං ඡන්දං ජෙට්ඨකං ඡන්දං ධුරං ඡන්දං පුබ්බඞ්ගමං කත්වා සමාධිං පටිලභති නිබ්බත්තෙති, එවං නිබ්බත්තිතො අයං සමාධි ඡන්දසමාධි නාම වුච්චතීති අත්ථො. **වීරියඤ්චෙ**තිආදීසුපි එසෙව නයො. **ඉමෙ වුච්චන්ති පධානසඞ්ඛාරා**ති එත්තාවතා ඡන්දිද්ධිපාදං භාවයමානස්ස භික්ඛුනො පධානාභිසඞ්ඛාරසඞ්ඛාතචතුකිච්චසාධකං වීරියං කථිතං. **තදෙකජ්ඣං අභිසඤ්ඤූහිත්වා**ති තං සබ්බං එකතො රාසිං කත්වාති අත්ථො. **සඞ්ඛ්‍යං ගච්ඡතී**ති එතං වොහාරං ගච්ඡතීති වෙදිතබ්බන්ති අත්ථො.

433. ඉදානි ‘‘ඡන්දසමාධිපධානසඞ්ඛාරො’’ති එතස්මිං පදසමූහෙ ඡන්දාදිධම්මෙ භාජෙත්වා දස්සෙතුං **තත්ථ කතමො ඡන්දො**තිආදි ආරද්ධං. තං උත්තානත්ථමෙව.

උපෙතො හොතීති ඉද්ධිපාදසඞ්ඛාතො ධම්මරාසි උපෙතො හොති. **තෙසං ධම්මාන**න්ති තෙසං සම්පයුත්තානං ඡන්දාදිධම්මානං. **ඉද්ධි සමිද්ධී**තිආදීනි සබ්බානි නිප්ඵත්තිවෙවචනානෙව. එවං සන්තෙපි ඉජ්ඣනකට්ඨෙන **ඉද්ධි.** සම්පුණ්ණා ඉද්ධි **සමිද්ධි;** උපසග්ගෙන වා පදං වඩ්ඪිතං. ඉජ්ඣනාකාරො **ඉජ්ඣනා. සමිජ්ඣනා**ති උපසග්ගෙන පදං වඩ්ඪිතං. අත්තනො සන්තානෙ පාතුභාවවසෙන ලභනං **ලාභො.** පරිහීනානම්පි වීරියාරම්භවසෙන පුන ලාභො **පටිලාභො;** උපසග්ගෙන වා පදං වඩ්ඪිතං. **පත්තී**ති අධිගමො. අපරිහානවසෙන සම්මා පත්තීති **සම්පත්ති. ඵුසනා**ති පටිලාභඵුසනා. **සච්ඡිකිරියා**ති පටිලාභසච්ඡිකිරියාව. **උපසම්පදා**ති පටිලාභඋපසම්පදා එවාති වෙදිතබ්බා.

තථාභූතස්සාති තෙන ආකාරෙන භූතස්ස; තෙ ඡන්දාදිධම්මෙ පටිලභිත්වා ඨිතස්සාති අත්ථො. **වෙදනාක්ඛන්ධො**තිආදීහි ඡන්දාදයො අන්තො කත්වා චත්තාරොපි ඛන්ධා කථිතා. **තෙ ධම්මෙ**ති තෙ චත්තාරො අරූපක්ඛන්ධෙ; ඡන්දාදයො වා තයො ධම්මෙතිපි වුත්තං. **ආසෙවතී**තිආදීනි වුත්තත්ථානෙව. සෙසඉද්ධිපාදනිද්දෙසෙසුපි ඉමිනාව නයෙන අත්ථො වෙදිතබ්බො.

එත්තාවතා කිං කථිතන්ති? චතුන්නං භික්ඛූනං මත්ථකප්පත්තං කම්මට්ඨානං කථිතං. එකො හි භික්ඛු ඡන්දං අවස්සයති; කත්තුකම්යතාකුසලධම්මච්ඡන්දෙන අත්ථනිප්ඵත්තියං සති ‘අහං ලොකුත්තරධම්මං නිබ්බත්තෙස්සාමි, නත්ථි මය්හං එතස්ස නිබ්බත්තනෙ භාරො’ති ඡන්දං ජෙට්ඨකං ඡන්දං ධුරං ඡන්දං පුබ්බඞ්ගමං කත්වා ලොකුත්තරධම්මං නිබ්බත්තෙති. එකො වීරියං අවස්සයති. එකො චිත්තං, එකො පඤ්ඤං අවස්සයති. පඤ්ඤාය අත්ථනිප්ඵත්තියං සති ‘අහං ලොකුත්තරධම්මං නිබ්බත්තෙස්සාමි, නත්ථි මය්හං එතස්ස නිබ්බත්තනෙ භාරො’ති පඤ්ඤං ජෙට්ඨකං පඤ්ඤං ධුරං පඤ්ඤං පුබ්බඞ්ගමං කත්වා ලොකුත්තරධම්මං නිබ්බත්තෙති.

කථං? යථා හි චතූසු අමච්චපුත්තෙසු ඨානන්තරං පත්ථෙත්වා විචරන්තෙසු එකො උපට්ඨානං අවස්සයි, එකො සූරභාවං, එකො ජාතිං, එකො මන්තං. කථං? තෙසු හි පඨමො ‘උපට්ඨානෙ අප්පමාදකාරිතාය අත්ථනිප්ඵත්තියා සති ලබ්භමානං ලච්ඡාමෙතං ඨානන්තර’න්ති උපට්ඨානං අවස්සයි. දුතියො ‘උපට්ඨානෙ අප්පමත්තොපි එකච්චො සඞ්ගාමෙ පච්චුපට්ඨිතෙ සණ්ඨාතුං න සක්කොති; අවස්සං ඛො පන රඤ්ඤො පච්චන්තො කුප්පිස්සති; තස්මිං කුප්පිතෙ රථධුරෙ කම්මං කත්වා රාජානං ආරාධෙත්වා ආහරාපෙස්සාමෙතං

ඨානන්තර'න්ති සූරභාවං අවස්සයි. තතියො 'සූරභාවෙපි සති එකච්චො හීනජාතිකො හොති; ජාතිං සොධෙත්වා ඨානන්තරං දදන්තා මය්හං දස්සන්තී'ති ජාතිං අවස්සයි. චතුත්ථො 'ජාතිමාපි එකො අමන්තනීයො හොති; මන්තෙන කත්තබ්බකිච්චෙ උප්පන්නෙ ආහරාපෙස්සාමෙතං ඨානන්තර'න්ති මන්තං අවස්සයි. තෙ සබ්බෙපි අත්තනො අත්තනො අවස්සයබලෙන ඨානන්තරානි පාපුණිංසු.

තත්ථ උපට්ඨානෙ අප්පමත්තො හුත්වා ඨානන්තරං පත්තො විය ඡන්දං අවස්සාය කත්තුකම්‍යතාකුසලධම්මච්ඡන්දෙන අත්ථනිබ්බත්තියං සති 'අහං ලොකුත්තරධම්මං නිබ්බත්තෙස්සාමි, නත්ථි මය්හං එතස්ස නිබ්බත්තනෙ භාරො'ති ඡන්දං ජෙට්ඨකං ඡන්දං ධුරං ඡන්දං පුබ්බඞ්ගමං කත්වා ලොකුත්තරධම්මනිබ්බත්තකො දට්ඨබ්බො, රට්ඨපාලත්ථෙරො (ම. නි. 2.293 ආදයො) විය. සො හි ආයස්මා ඡන්දං ධුරං කත්වා ලොකුත්තරධම්මං නිබ්බත්තෙසි. සූරභාවෙන රාජානං ආරාධෙත්වා ඨානන්තරං පත්තො විය වීරියං ජෙට්ඨකං වීරියං ධුරං වීරියං පුබ්බඞ්ගමං කත්වා ලොකුත්තරධම්මනිබ්බත්තකො දට්ඨබ්බො, සොණත්ථෙරො (මහාව. 243) විය. සො හි ආයස්මා වීරියං ධුරං කත්වා ලොකුත්තරධම්මං නිබ්බත්තෙසි.

ජාතිසම්පත්තියා ඨානන්තරං පත්තො විය චිත්තං ජෙට්ඨකං චිත්තං ධුරං චිත්තං පුබ්බඞ්ගමං කත්වා ලොකුත්තරධම්මනිබ්බත්තකො දට්ඨබ්බො, සම්භූතත්ථෙරො විය. සො හි ආයස්මා චිත්තං ධුරං කත්වා ලොකුත්තරධම්මං නිබ්බත්තෙසි. මන්තං අවස්සාය ඨානන්තරප්පත්තො විය වීමංසං ජෙට්ඨකං වීමංසං ධුරං වීමංසං පුබ්බඞ්ගමං කත්වා ලොකුත්තරධම්මනිබ්බත්තකො දට්ඨබ්බො, ථෙරො මොඝරාජා විය. සො හි ආයස්මා වීමංසං ධුරං කත්වා ලොකුත්තරධම්මං නිබ්බත්තෙසි.

එත්ථ ච තයො ඡන්දසමාධිපධානසඞ්ඛාරසඞ්ඛාතා ධම්මා ඉද්ධීපි හොන්ති ඉද්ධිපාදාපි. සෙසා පන සම්පයුත්තකා චත්තාරො ඛන්ධා ඉද්ධිපාදායෙව. වීරියචිත්තවීමංසසමාධිපධානසඞ්ඛාරසඞ්ඛාතාපි තයො ධම්මා ඉද්ධීපි හොන්ති ඉද්ධිපාදාපි. සෙසා පන සම්පයුත්තකා චත්තාරො ඛන්ධා ඉද්ධිපාදායෙව. අයං තාව අභෙදතො කථා.

භෙදතො පන 'ඡන්දො' ඉද්ධි නාම. ඡන්දධුරෙන භාවිතා චත්තාරො ඛන්ධා ඡන්දිද්ධිපාදො නාම. සමාධි පධානසඞ්ඛාරොති ද්වෙ ධම්මා සඞ්ඛාරක්ඛන්ධවසෙන ඡන්දිද්ධිපාදෙ පවිසන්ති; පාදෙ පවිට්ඨාතිපි වත්තුං වට්ටතියෙව. තත්ථෙව 'සමාධි' ඉද්ධි නාම. සමාධිධුරෙන භාවිතා චත්තාරො ඛන්ධා සමාධිද්ධිපාදො නාම. ඡන්දො පධානසඞ්ඛාරොති ද්වෙ ධම්මා සඞ්ඛාරක්ඛන්ධවසෙන සමාධිද්ධිපාදෙ පවිසන්ති; පාදෙ පවිට්ඨාතිපි වත්තුං

වට්ටති එව. තත්ථෙව ‘පධානසඞ්ඛාරො’ ඉද්ධි නාම. පධානසඞ්ඛාරභාවිතා චත්තාරො ඛන්ධා පධානසඞ්ඛාරිද්ධිපාදො නාම. ඡන්දො සමාධීති ද්වෙ ධම්මා සඞ්ඛාරක්ඛන්ධවසෙන පධානසඞ්ඛාරිද්ධිපාදෙ පවිසන්ති; පාදෙ පවිට්ඨාතිපි වත්තුං වට්ටති එව. තත්ථෙව ‘වීරියං’ ඉද්ධි නාම, ‘චිත්තං’ ඉද්ධි නාම, ‘වීමංසා’ ඉද්ධි නාම...පෙ.... පාදෙ පවිට්ඨාතිපි වත්තුං වට්ටති එව. අයං භෙදතො කථා නාම.

එත්ථ පන අභිනවං නත්ථි; ගහිතමෙව විභූතධාතුකං කතං. කථං? ඡන්දො, සමාධි, පධානසඞ්ඛාරොති ඉමෙ තයො ධම්මා ඉද්ධීපි හොන්ති ඉද්ධිපාදාපි. සෙසා සම්පයුත්තකා චත්තාරො ඛන්ධා ඉද්ධිපාදායෙව. ඉමෙ හි තයො ධම්මා ඉජ්ඣමානා සම්පයුත්තකෙහි චතූහි ඛන්ධෙහි සද්ධිංයෙව ඉජ්ඣන්ති, න විනා. සම්පයුත්තකා පන චත්තාරො ඛන්ධා ඉජ්ඣනකට්ඨෙන ඉද්ධි නාම හොන්ති, පතිට්ඨානට්ඨෙන පාදො නාම. ‘ඉද්ධී’ති වා ‘ඉද්ධිපාදො’ති වා න අඤ්ඤස්ස කස්සචි අධිවචනං, සම්පයුත්තකානං චතුන්නං ඛන්ධානංයෙව අධිවචනං. වීරියං, චිත්තං, වීමංසාසමාධිපධානසඞ්ඛාරොති තයො ධම්මා...පෙ.... චතුන්නං ඛන්ධානංයෙව අධිවචනං.

අපිච පුබ්බභාගො පුබ්බභාගො ඉද්ධිපාදො නාම; පටිලාභො පටිලාභො ඉද්ධි නාමාති වෙදිතබ්බො. අයමත්ථො උපචාරෙන වා විපස්සනාය වා දීපෙතබ්බො. පඨමජ්ඣානපරිකම්මඤ්හි ඉද්ධිපාදො නාම, පඨමජ්ඣානං ඉද්ධි නාම. දුතියතතියචතුත්ථආකාසානඤ්චායතන, විඤ්ඤාණඤ්චායතනආකිඤ්චඤ්ඤායතනනෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනපරික ම්මං ඉද්ධිපාදො නාම, නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනං ඉද්ධි නාම. සොතාපත්තිමග්ගස්ස විපස්සනා ඉද්ධිපාදො නාම, සොතාපත්තිමග්ගො ඉද්ධි නාම. සකදාගාමි, අනාගාමි, අරහත්තමග්ගස්ස විපස්සනා ඉද්ධිපාදො නාම, අරහත්තමග්ගො ඉද්ධි නාම. පටිලාභෙනාපි දීපෙතුං වට්ටතියෙව. පඨමජ්ඣානඤ්හි ඉද්ධිපාදො නාම, දුතියජ්ඣානං ඉද්ධි නාම; දුතියජ්ඣානං ඉද්ධිපාදො නාම, තතියජ්ඣානං ඉද්ධි නාම...පෙ.... අනාගාමිමග්ගො ඉද්ධිපාදො නාම, අරහත්තමග්ගො ඉද්ධි නාම.

කෙනට්ඨෙන ඉද්ධි? කෙනට්ඨෙන පාදොති? ඉජ්ඣනකට්ඨෙනෙව ඉද්ධි. පතිට්ඨානට්ඨෙනෙව පාදො. එවමිධාපි ඉද්ධීති වා පාදොති වා න අඤ්ඤස්ස කස්සචි අධිවචනං, සම්පයුත්තකානං චතුන්නං ඛන්ධානංයෙව අධිවචනන්ති. එවං වුත්තෙ පන ඉදමාහංසු – චතුන්නං ඛන්ධානමෙව අධිවචනං භවෙය්‍ය, යදි සත්ථා පරතො උත්තරචූළභාජනීයං නාම න ආහරෙය්‍ය. උත්තරචූළභාජනීයෙ පන ‘‘ඡන්දොයෙව ඡන්දිද්ධිපාදො, වීරියමෙව, චිත්තමෙව, වීමංසාව වීමංසිද්ධිපාදො’’ති කථිතං. කෙචි පන ‘‘ඉද්ධි නාම අනිප්ඵන්නා, ඉද්ධිපාදො නිප්ඵන්නො’’ති වදිංසු. තෙසං වචනං පටික්ඛිපිත්වා ඉද්ධීපි ඉද්ධිපාදොපි

‘නිප්ඵන්නො තිලක්ඛණබ්භාහතො’ති සන්නිට්ඨානං කතං. ඉති ඉමස්මිං සුත්තන්තභාජනීයෙ ලොකියලොකුත්තරමිස්සකා ඉද්ධිපාදා කථිතාති.

සුත්තන්තභාජනීයවණ්ණනා.

2. අභිධම්මභාජනීයවණ්ණනා

444. අභිධම්මභාජනීයං උත්තානත්ථමෙව. නයා පනෙත්ථ ගණෙතබ්බා. ‘‘ඡන්දසමාධිපධානසඞ්ඛාරසමන්නාගතං ඉද්ධිපාදං භාවෙතී’’ති වුත්තට්ඨානස්මිඤ්හි ලොකුත්තරානි චත්තාරි නයසහස්සානි විභත්තානි. වීරියසමාධිආදීසුපි එසෙව නයො. තථා උත්තරචූළභාජනීයෙ ඡන්දිද්ධිපාදෙ චත්තාරි නයසහස්සානි විභත්තානි, වීරියචිත්තවීමංසිද්ධිපාදෙ චත්තාරි චත්තාරීති සබ්බානිපි අට්ඨන්නං චතුක්කානං වසෙන ද්වත්තිංස නයසහස්සානි විභත්තානි. එවමෙතං නිබ්බත්තිතලොකුත්තරානංයෙව ඉද්ධිපාදානං වසෙන ද්වත්තිංසනයසහස්සප්පටිමණ්ඩිතං අභිධම්මභාජනීයං කථිතන්ති වෙදිතබ්බං.

3. පඤ්හාපුච්ඡකවණ්ණනා

462. පඤ්හාපුච්ඡකෙ පාළිඅනුසාරෙනෙව ඉද්ධිපාදානං කුසලාදිභාවො වෙදිතබ්බො. ආරම්මණත්තිකෙසු පන සබ්බෙපෙතෙ අප්පමාණං නිබ්බානං ආරබ්භ පවත්තිතො අප්පමාණාරම්මණා එව, න මග්ගාරම්මණා; සහජාතහෙතුවසෙන පන මග්ගහෙතුකා, න මග්ගාධිපතිනො. චත්තාරො හි අධිපතයො අඤ්ඤමඤ්ඤං ගරුං න කරොන්ති. කස්මා? සයං ජෙට්ඨකත්තා. යථා හි සමජාතිකා සමවයා සමථාමා සමසිප්පා චත්තාරො රාජපුත්තා අත්තනො අත්තනො ජෙට්ඨකතාය අඤ්ඤමඤ්ඤස්ස අපචිතිං න කරොන්ති, එවමිමෙපි චත්තාරො අධිපතයො පාටියෙක්කං පාටියෙක්කං ජෙට්ඨකධම්මතාය අඤ්ඤමඤ්ඤං ගරුං න කරොන්තීති එකන්තෙනෙව න මග්ගාධිපතිනො. අතීතාදීසු එකාරම්මණභාවෙපි න වත්තබ්බා. නිබ්බානස්ස පන බහිද්ධාධම්මත්තා බහිද්ධාරම්මණා නාම හොන්තීති. එවමෙතස්මිං පඤ්හාපුච්ඡකෙ නිබ්බත්තිතලොකුත්තරාව ඉද්ධිපාදා කථිතා. සම්මාසම්බුද්ධෙන හි සුත්තන්තභාජනීයස්මිංයෙව ලොකියලොකුත්තරමිස්සකා ඉද්ධිපාදා කථිතා, අභිධම්මභාජනීයපඤ්හාපුච්ඡකෙසු පන ලොකුත්තරායෙවාති. එවමයං ඉද්ධිපාදවිභඞ්ගොපි තෙපරිවට්ටං නීහරිත්වාව දස්සිතොති.

සම්මොහවිනොදනියා විභඞ්ගට්ඨකථාය

ඉද්ධිපාදවිභඞ්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

10. බොජ්ඣඞ්ගවිභඞ්ගො

1. සුත්තන්තභාජනීයවණ්ණනා

466. ඉදානි තදනන්තරෙ බොජ්ඣඞ්ගවිභඞ්ගෙ **සත්තාති** ගණනපරිච්ඡෙදො. **බොජ්ඣඞ්ගාති** බොධියා බොධිස්ස වා අඞ්ගාති **බොජ්ඣඞ්ගා**. ඉදං වුත්තං හොති – යා එසා ධම්මසාමග්ගී යාය ලොකුත්තරමග්ගක්ඛණෙ උප්පජ්ජමානාය ලීනුද්ධච්චපතිට්ඨානායූහනකාමසුඛත්තකිලමථානුයොගඋච්ඡෙදසස්සතාභිනිවෙසාදීනං අනෙකෙසං උපද්දවානං පටිපක්ඛභූතාය සතිධම්මවිචයවීරියපීතිපස්සද්ධිසමාධිඋපෙක්ඛාසඞ්ඛාතාය ධම්මසාමග්ගියා අරියසාවකො බුජ්ඣතීති කත්වා බොධීති වුච්චති, බුජ්ඣතී කිලෙසසන්තානනිද්දාය උට්ඨහති, චත්තාරි වා අරියසච්චානි පටිවිජ්ඣති, නිබ්බානමෙව වා සච්ඡිකරොති, තස්සා ධම්මසාමග්ගීසඞ්ඛාතාය බොධියා අඞ්ගාතිපි **බොජ්ඣඞ්ගා,** ඣානඞ්ගමග්ගඞ්ගාදීනි විය. යො පනෙස යථාවුත්තප්පකාරාය එතාය ධම්මසාමග්ගියා බුජ්ඣතීති කත්වා අරියසාවකො බොධීති වුච්චති, තස්ස බොධිස්ස අඞ්ගාතිපි **බොජ්ඣඞ්ගා,** සෙනඞ්ගරථඞ්ගාදයො විය. තෙනාහු අට්ඨකථාචරියා – ‘‘බුජ්ඣනකස්ස පුග්ගලස්ස අඞ්ගාති වා බොජ්ඣඞ්ගා’’ති.

අපිච ‘‘බොජ්ඣඞ්ගාති කෙනට්ඨෙන බොජ්ඣඞ්ගා? බොධාය සංවත්තන්තීති බොජ්ඣඞ්ගා, බුජ්ඣන්තීති බොජ්ඣඞ්ගා, අනුබුජ්ඣන්තීති බොජ්ඣඞ්ගා, පටිබුජ්ඣන්තීති බොජ්ඣඞ්ගා, සම්බුජ්ඣන්තීති බොජ්ඣඞ්ගා’’ති ඉමිනා පටිසම්භිදානයෙනාපි බොජ්ඣඞ්ගත්ථො වෙදිතබ්බො.

සතිසම්බොජ්ඣඞ්ගොතිආදීසු පසත්ථො සුන්දරො ච බොජ්ඣඞ්ගො සම්බොජ්ඣඞ්ගො, සතියෙව සම්බොජ්ඣඞ්ගො **සතිසම්බොජ්ඣඞ්ගො**. තත්ථ උපට්ඨානලක්ඛණො සතිසම්බොජ්ඣඞ්ගො, පවිචයලක්ඛණො ධම්මවිචයසම්බොජ්ඣඞ්ගො, පග්ගහලක්ඛණො වීරියසම්බොජ්ඣඞ්ගො, ඵරණලක්ඛණො පීතිසම්බොජ්ඣඞ්ගො, උපසමලක්ඛණො පස්සද්ධිසම්බොජ්ඣඞ්ගො, අවික්ඛෙපලක්ඛණො සමාධිසම්බොජ්ඣඞ්ගො, පටිසඞ්ඛානලක්ඛණො උපෙක්ඛාසම්බොජ්ඣඞ්ගො. තෙසු ‘‘සතිඤ්ච ඛ්වාහං, භික්ඛවෙ, සබ්බත්ථිකං වදාමී’’ති (සං. නි. 5.234) වචනතො සබ්බෙසං බොජ්ඣඞ්ගානං උපකාරකත්තා සතිසම්බොජ්ඣඞ්ගො පඨමං වුත්තො. තතො පරං ‘‘සො තථා සතො විහරන්තො තං ධම්මං පඤ්ඤාය පවිචිනතී’’තිආදිනා (ම. නි. 150) නයෙන එවං අනුක්කමෙනෙව නික්ඛෙපපයොජනං පාළියං ආගතමෙව.

කස්මා පනෙතෙ සත්තෙව වුත්තා, අනූනා අනධිකාති? ලීනුද්ධච්චපටිපක්ඛතො සබ්බත්ථිකතො ච. එත්ථ හි තයො බොජ්ඣඞ්ගා ලීනස්ස පටිපක්ඛා, යථාහ – ‘‘යස්මිඤ්ච ඛො, භික්ඛවෙ, සමයෙ ලීනං චිත්තං හොති, කාලො තස්මිං සමයෙ ධම්මවිචයසම්බොජ්ඣඞ්ගස්ස භාවනාය, කාලො වීරියසම්බොජ්ඣඞ්ගස්ස භාවනාය, කාලො පීතිසම්බොජ්ඣඞ්ගස්ස භාවනායා’’ති (සං. නි. 5.234). තයො උද්ධච්චස්ස පටිපක්ඛා, යථාහ – ‘‘යස්මිඤ්ච ඛො, භික්ඛවෙ, සමයෙ උද්ධතං චිත්තං හොති, කාලො තස්මිං සමයෙ පස්සද්ධිසම්බොජ්ඣඞ්ගස්ස භාවනාය, කාලො සමාධිසම්බොජ්ඣඞ්ගස්ස භාවනාය, කාලො උපෙක්ඛාසම්බොජ්ඣඞ්ගස්ස භාවනායා’’ති (සං. නි. 5.234). එකො පනෙත්ථ ලොණධූපනං විය සබ්බබ්‍යඤ්ජනෙසු, සබ්බකම්මිකඅමච්චො විය ච සබ්බෙසු රාජකිච්චෙසු, සබ්බබොජ්ඣඞ්ගෙසු ඉච්ඡිතබ්බතො සබ්බත්ථිකො, යථාහ – ‘‘සතිඤ්ච ඛ්වාහං, භික්ඛවෙ, සබ්බත්ථිකං වදාමී’’ති. ‘‘සබ්බත්ථක’’න්තිපි පාළි. ද්වින්නම්පි සබ්බත්ථ ඉච්ඡිතබ්බන්ති අත්ථො. එවං ලීනුද්ධච්චපටිපක්ඛතො සබ්බත්ථිකතො ච සත්තෙව වුත්තාති වෙදිතබ්බා.

467. ඉදානි නෙසං එකස්මිංයෙවාරම්මණෙ අත්තනො අත්තනො කිච්චවසෙන නානාකරණං දස්සෙතුං **තත්ථ කතමො සතිසම්බොජ්ඣඞ්ගො**තිආදි ආරද්ධං. තත්ථ **ඉධ භික්ඛූති** ඉමස්මිං සාසනෙ භික්ඛු. **සතිමා හොතීති** පඤ්ඤාය පඤ්ඤවා, යසෙන යසවා, ධනෙන ධනවා විය සතියා සතිමා හොති, සතිසම්පන්නොති අත්ථො. **පරමෙනාති** උත්තමෙන; තඤ්හි පරමත්ථසච්චස්ස නිබ්බානස්ස චෙව මග්ගස්ස ච අනුලොමතො පරමං නාම හොති උත්තමං සෙට්ඨං. **සතිනෙපක්කෙනාති** නෙපක්කං වුච්චති පඤ්ඤා; සතියා චෙව නෙපක්කෙන චාති අත්ථො.

කස්මා පන ඉමස්මිං සතිභාජනීයෙ පඤ්ඤා සඞ්ගහිතාති? සතියා බලවභාවදීපනත්ථං. සති හි පඤ්ඤාය සද්ධිම්පි උප්පජ්ජති විනාපි, පඤ්ඤාය සද්ධිං උප්පජ්ජමානා බලවතී හොති, විනා උප්පජ්ජමානා දුබ්බලා. තෙනස්සා බලවභාවදීපනත්ථං පඤ්ඤා සඞ්ගහිතා. යථා හි ද්වීසු දිසාසු ද්වෙ රාජමහාමත්තා තිට්ඨෙය්‍යුං; තෙසු එකො රාජපුත්තං ගහෙත්වා තිට්ඨෙය්‍ය, එකො අත්තනො ධම්මතාය එකකොව තෙසු රාජපුත්තං ගහෙත්වා ඨිතො අත්තනොපි තෙජෙන රාජපුත්තස්සපි තෙජෙන තෙජවා හොති; අත්තනො ධම්මතාය ඨිතො න තෙන සමතෙජො හොති; එවමෙව රාජපුත්තං ගහෙත්වා ඨිතමහාමත්තො විය පඤ්ඤාය සද්ධිං උප්පන්නා සති, අත්තනො ධම්මතාය ඨිතො විය විනා පඤ්ඤාය උප්පන්නා. තත්ථ යථා රාජපුත්තං ගහෙත්වා ඨිතො අත්තනොපි තෙජෙන රාජපුත්තස්සපි තෙජෙන තෙජවා හොති, එවං පඤ්ඤාය සද්ධිං උප්පන්නා සති බලවතී හොති; යථා අත්තනො ධම්මතාය ඨිතො න

තෙන සමතෙජො හොති, එවං විනා පඤ්ඤාය උප්පන්නා දුබ්බලා හොතීති බලවභාවදීපනත්ථං පඤ්ඤා ගහිතාති.

චිරකතම්පීති අත්තනො වා පරස්ස වා කායෙන චිරකතං වත්තං වා කසිණමණ්ඩලං වා කසිණපරිකම්මං වා. **චිරභාසිතම්පීති** අත්තනා වා පරෙන වා වාචාය චිරභාසිතං බහුකම්පි, වත්තසීසෙ ඨත්වා ධම්මකථං වා කම්මට්ඨානවිනිච්ඡයං වා, විමුත්තායතනසීසෙ වා ඨත්වා ධම්මකථංමෙව. **සරිතා හොතීති** තං කායවිඤ්ඤත්තිං වචීවිඤ්ඤත්තිඤ්ච සමුට්ඨාපෙත්වා පවත්තං අරූපධම්මකොට්ඨාසං 'එවං උප්පජ්ජිත්වා එවං නිරුද්ධො'ති සරිතා හොති. **අනුස්සරිතාති** පුනප්පුනං සරිතා. **අයං වුච්චති සතිසම්බොජ්ඣඞ්ගොති** අයං එවං උප්පන්නා සෙසබොජ්ඣඞ්ගසමුට්ඨාපිකා විපස්සනාසම්පයුත්තා සති සතිසම්බොජ්ඣඞ්ගො නාම කථීයති.

සො තථා සතො විහරන්තොති සො භික්ඛු තෙනාකාරෙන උප්පන්නාය සතියා සතො හුත්වා විහරන්තො. **තං ධම්මන්ති** තං චිරකතං චිරභාසිතං හෙට්ඨා වුත්තප්පකාරං ධම්මං. **පඤ්ඤාය පවිචිනතීති** පඤ්ඤාය 'අනිච්චං දුක්ඛං අනත්තා'ති පවිචිනති. **පවිචරතීති** 'අනිච්චං දුක්ඛං අනත්තා'ති තත්ථ පඤ්ඤං චරාපෙන්තො පවිචරති. **පරිවීමංසං ආපජ්ජතීති** ඔලොකනං ගවෙසනං ආපජ්ජති. **අයං වුච්චතීති** ඉදං වුත්තප්පකාරං බොජ්ඣඞ්ගසමුට්ඨාපකං විපස්සනාඤාණං ධම්මවිචයසම්බොජ්ඣඞ්ගො නාම වුච්චති.

තස්ස තං ධම්මන්ති තස්ස භික්ඛුනො තං හෙට්ඨා වුත්තප්පකාරං ධම්මං. **ආරද්ධං හොතීති** පරිපුණ්ණං හොති පග්ගහිතං. **අසල්ලීනන්ති** ආරද්ධත්තායෙව අසල්ලීනං. **අයං වුච්චතීති** ඉදං බොජ්ඣඞ්ගසමුට්ඨාපකං විපස්සනාසම්පයුත්තං වීරියං වීරියසම්බොජ්ඣඞ්ගො නාම වුච්චති.

නිරාමිසාති කාමාමිසලොකාමිසවට්ටාමිසානං අභාවෙන නිරාමිසා පරිසුද්ධා. **අයං වුච්චතීති** අයං බොජ්ඣඞ්ගසමුට්ඨාපිකා විපස්සනාසම්පයුත්තා පීති පීතිසම්බොජ්ඣඞ්ගො නාම වුච්චති.

පීතිමනස්සාති පීතිසම්පයුත්තචිත්තස්ස. **කායොපි පස්සම්භතීති** ඛන්ධත්තයසඞ්ඛාතො නාමකායො කිලෙසදරථපටිප්පස්සද්ධියා පස්සම්භති. **චිත්තම්පීති** විඤ්ඤාණක්ඛන්ධොපි තථෙව පස්සම්භති. **අයං වුච්චතීති** අයං බොජ්ඣඞ්ගසමුට්ඨාපිකා විපස්සනාසම්පයුත්තා පස්සද්ධි පස්සද්ධිසම්බොජ්ඣඞ්ගො නාම වුච්චති.

පස්සද්ධකායස්ස සුඛිනොති පස්සද්ධකායතාය උප්පන්නසුඛෙන සුඛිතස්ස. **සමාධියතීති** සම්මා ආධියති, නිච්චලං හුත්වා ආරම්මණෙ ඨපීයති,

අප්පනාප්පත්තං විය හොති. **අයං වුච්චතීති** අයං බොජ්ඣඞ්ගසමුට්ඨාපිකා විපස්සනාසම්පයුත්තා චිත්තෙකග්ගතා සමාධිසම්බොජ්ඣඞ්ගො නාම වුච්චති.

තථා සමාහිතන්ති තෙන අප්පනාප්පත්තෙන විය සමාධිනා සමාහිතං. **සාධුකං අජ්ඣුපෙක්ඛිතා හොතීති** සුට්ඨු අජ්ඣුපෙක්ඛිතා හොති; තෙසං ධම්මානං පහානවඩ්ඪනෙ අබ්‍යාවටො හුත්වා අජ්ඣුපෙක්ඛති. **අයං වුච්චතීති** අයං ඡන්නං බොජ්ඣඞ්ගානං අනොසක්කනඅනතිවත්තනභාවසාධකො මජ්ඣත්තාකාරො උපෙක්ඛාසම්බොජ්ඣඞ්ගො නාම වුච්චති.

එත්තාවතා කිං කථිතං නාම හොති? අපුබ්බං අචරිමං එකචිත්තක්ඛණෙ නානාරසලක්ඛණා පුබ්බභාගවිපස්සනා බොජ්ඣඞ්ගා කථිතා හොන්තීති.

පඨමො නයො.

468-469. ඉදානි යෙන පරියායෙන සත්ත බොජ්ඣඞ්ගා වුද්දස හොන්ති, තස්ස පකාසනත්ථං දුතියනයං දස්සෙන්තො පුන **සත්ත බොජ්ඣඞ්ගා**තිආදිමාහ. තත්‍රායං අනුපුබ්බපදවණ්ණනා – **අජ්ඣත්තං ධම්මෙසු සතීති** අජ්ඣත්තිකසඞ්ඛාරෙ පරිග්ගණ්හන්තස්ස උප්පන්නා සති. **බහිද්ධා ධම්මෙසු සතීති** බහිද්ධාසඞ්ඛාරෙ පරිග්ගණ්හන්තස්ස උප්පන්නා සති. **යදපීති** යාපි. **තදපීති** සාපි. **අභිඤ්ඤායාති** අභිඤ්ඤෙය්‍යධම්මෙ අභිජානනත්ථාය. **සම්බොධායාති** සම්බොධි වුච්චති මග්ගො, මග්ගත්ථායාති අත්ථො. **නිබ්බානායාති** වානං වුච්චති තණ්හා; සා තත්ථ නත්ථීති නිබ්බානං, තදත්ථාය, අසඞ්ඛතාය අමතධාතුයා සච්ඡිකිරියත්ථාය සංවත්තතීති අත්ථො. **ධම්මවිචයසම්බොජ්ඣඞ්ගෙපි** එසෙව නයො.

කායිකං වීරියන්ති චඞ්කමං අධිට්ඨහන්තස්ස උප්පන්නවීරියං. **චෙතසිකං වීරියන්ති** ''න තාවාහං ඉමං පල්ලඞ්කං භින්දිස්සාමි යාව මෙ න අනුපාදාය ආසවෙහි චිත්තං විමුච්චිස්සතී''ති එවං කායපයොගං විනා උප්පන්නවීරියං. **කායපස්සද්ධීති** තිණ්ණං ඛන්ධානං දරථපස්සද්ධි. **චිත්තපස්සද්ධීති** විඤ්ඤාණක්ඛන්ධස්ස දරථපස්සද්ධි. උපෙක්ඛාසම්බොජ්ඣඞ්ගෙ සතිසම්බොජ්ඣඞ්ගසදිසොව විනිච්ඡයො. ඉමස්මිං නයෙ සත්ත බොජ්ඣඞ්ගා ලොකියලොකුත්තරමිස්සකා කථිතා.

පොරාණකත්ථෙරා පන 'එත්තකෙන පාකටං න හොතී'ති විභජිත්වා දස්සෙසුං. එතෙසු හි අජ්ඣත්තධම්මෙසු සති පච්චයො උපෙක්ඛාති ඉමෙ තයො අත්තනො ඛන්ධාරම්මණත්තා ලොකියාව හොන්ති. තථා මග්ගං අප්පත්තං කායිකවීරියං. අවිතක්කඅවිචාරා පන පීතිසමාධියො ලොකුත්තරා හොන්ති. සෙසා ලොකියලොකුත්තරමිස්සකාති.

තත්ථ අජ්ඣත්තං තාව ධම්මෙසු සතිපවිචයඋපෙක්ඛා අජ්ඣත්තාරම්මණා, ලොකුත්තරා පන බහිද්ධාරම්මණාති තෙසං ලොකුත්තරභාවො මා යුජ්ජිත්ථ. චඞ්කමප්පයොගෙන නිබ්බත්තවීරියම්පි ලොකියන්ති වදන්තො න කිලමති. අවිතක්කඅවිචාරා පන පීතිසමාධියො කදා ලොකුත්තරා හොන්තීති? කාමාවචරෙ තාව පීතිසම්බොජ්ඣඞ්ගො ලබ්භති, අවිතක්කඅවිචාරා පීති න ලබ්භති. රූපාවචරෙ අවිතක්කඅවිචාරා පීති ලබ්භති, පීතිසම්බොජ්ඣඞ්ගො පන න ලබ්භති. අරූපාවචරෙ සබ්බෙන සබ්බං න ලබ්භති. එත්ථ පන අලබ්භමානකං උපාදාය ලබ්භමානකාපි පටික්ඛිත්තා. එවමයං අවිතක්කඅවිචාරො පීතිසම්බොජ්ඣඞ්ගො කාමාවචරතොපි නික්ඛන්තො රූපාවචරතොපි අරූපාවචරතොපීති නිබ්බත්තිතලොකුත්තරො යෙවාති කථිතො.

තථා කාමාවචරෙ සමාධිසම්බොජ්ඣඞ්ගො ලබ්භති, අවිතක්කඅවිචාරො පන සමාධි න ලබ්භති. රූපාවචරඅරූපාවචරෙසු අවිතක්කඅවිචාරො සමාධි ලබ්භති, සමාධිසම්බොජ්ඣඞ්ගො පන න ලබ්භති. එත්ථ පන අලබ්භමානකං උපාදාය ලබ්භමානකොපි පටික්ඛිත්තො. එවමයං අවිතක්කඅවිචාරො සමාධි කාමාවචරතොපි නික්ඛන්තො රූපාවචරතොපි අරූපාවචරතොපීති නිබ්බත්තිතලොකුත්තරො යෙවාති කථිතො.

අපිච ලොකියං ගහෙත්වා ලොකුත්තරො කාතබ්බො; ලොකුත්තරං ගහෙත්වා ලොකියො කාතබ්බො. අජ්ඣත්තධම්මෙසු හි සතිපවිචයඋපෙක්ඛානං ලොකුත්තරභාවනාකාලොපි අත්ථි. තත්‍රිදං සුත්තං – ''අජ්ඣත්තවිමොක්ඛං ඛ්වාහං, ආවුසො, සබ්බුපාදානක්ඛයං වදාමි; එවමස්සිමෙ ආසවා නානුසෙන්තී''ති (සං. නි. 2.32 ථොකං විසදිසං) ඉමිනා සුත්තෙන ලොකුත්තරා හොන්ති. යදා පන චඞ්කමපයොගෙන නිබ්බත්තෙ කායිකවීරියෙ අනුපසන්තෙයෙව විපස්සනා මග්ගෙන සඝියති, තදා තං ලොකුත්තරං හොති. යෙ පන ථෙරා ''කසිණජ්ඣානෙ, ආනාපානජ්ඣානෙ, බ්‍රහ්මවිහාරජ්ඣානෙ ච බොජ්ඣඞ්ගො උද්ධරන්තො න වාරෙතබ්බො''ති වදන්ති, තෙසං වාදෙ අවිතක්කඅවිචාරා පීතිසමාධිසම්බොජ්ඣඞ්ගා ලොකියා හොන්තීති.

දුතියො නයො.

470-471. ඉදානි බොජ්ඣඞ්ගානං භාවනාවසෙන පවත්තං තතියනයං දස්සෙන්තො පුන **සත්ත බොජ්ඣඞ්ගා**තිආදිමාහ. තත්ථාපි අයං අනුපුබ්බපදවණ්ණනා – **භාවෙතී**ති වඩ්ඪෙති; අත්තනො සන්තානෙ පුනප්පුනං ජනෙති අභිනිබ්බත්තෙති. **විවෙකනිස්සිත**න්ති විවෙකෙ නිස්සිතං. **විවෙකො**ති විවිත්තතා. සො චායං තදඞ්ගවිවෙකො, වික්ඛම්භනසමුච්ඡෙදපටිප්පස්සද්ධිනිස්සරණවිවෙකොති පඤ්චවිධො. තත්ථ

තදඞ්ගවිවෙකො නාම විපස්සනා. වික්ඛම්භනවිවෙකො නාම අට්ඨ සමාපත්තියො. සමුච්ඡෙදවිවෙකො නාම මග්ගො. පටිප්පස්සද්ධිවිවෙකො නාම ඵලං. නිස්සරණවිවෙකො නාම සබ්බනිමිත්තනිස්සටං නිබ්බානං. එවමෙතස්මිං පඤ්චවිධෙ විවෙකෙ නිස්සිතං විවෙකනිස්සිතන්ති තදඞ්ගවිවෙකනිස්සිතං සමුච්ඡෙදවිවෙකනිස්සිතං නිස්සරණවිවෙකනිස්සිතඤ්ච සතිසම්බොජ්ඣඞ්ගං භාවෙතීති අයමත්ථො වෙදිතබ්බො.

තථා හි අයං සතිසම්බොජ්ඣඞ්ගභාවනානුයොගමනුයුත්තො යොගී විපස්සනාක්ඛණෙ කිච්චතො තදඞ්ගවිවෙකනිස්සිතං, අජ්ඣාසයතො නිස්සරණවිවෙකනිස්සිතං, මග්ගකාලෙ පන කිච්චතො සමුච්ඡෙදවිවෙකනිස්සිතං, ආරම්මණතො නිස්සරණවිවෙකනිස්සිතං, සතිසම්බොජ්ඣඞ්ගං භාවෙති. පඤ්චවිවෙකනිස්සිතම්පීති එකෙ. තෙ හි න කෙවලං බලවවිපස්සනාමග්ගඵලක්ඛණෙසු එව බොජ්ඣඞ්ගං උද්ධරන්ති, විපස්සනාපාදකකසිණජ්ඣානආනාපානාසුභබ්‍රහ්මවිහාරජ්ඣානෙසුපි උද්ධරන්ති, න ච පටිසිද්ධා අට්ඨකථාචරියෙහි. තස්මා තෙසං මතෙන එතෙසං ඣානානං පවත්තික්ඛණෙ කිච්චතො එව වික්ඛම්භනවිවෙකනිස්සිතං. යථා ච විපස්සනාක්ඛණෙ ''අජ්ඣාසයතො නිස්සරණවිවෙකනිස්සිත''න්ති වුත්තං, එවං ''පටිප්පස්සද්ධිවිවෙකනිස්සිතම්පි භාවෙතී''ති වත්තුං වට්ටති. එස නයො විරාගනිස්සිතාදීසු. විවෙකත්ථා එව හි විරාගාදයො.

කෙවලඤ්චෙත්ථ වොස්සග්ගො දුවිධො – පරිච්චාගවොස්සග්ගො ච පක්ඛන්දනවොස්සග්ගො චාති. තත්ථ **'පරිච්චාගවොස්සග්ගො'**ති විපස්සනාක්ඛණෙ ච තදඞ්ගවසෙන මග්ගක්ඛණෙ ච සමුච්ඡෙදවසෙන කිලෙසප්පහානං. **'පක්ඛන්දනවොස්සග්ගො'**ති විපස්සනාක්ඛණෙ තන්නින්නභාවෙන, මග්ගක්ඛණෙ පන ආරම්මණකරණෙන නිබ්බානපක්ඛන්දනං. තදුභයම්පි ඉමස්මිං ලොකියලොකුත්තරමිස්සකෙ අත්ථවණ්ණනානයෙ වට්ටති. තථා හි අයං සති සම්බොජ්ඣඞ්ගො යථාවුත්තෙන පකාරෙන කිලෙසෙ පරිච්චජති, නිබ්බානඤ්ච පක්ඛන්දති.

වොස්සග්ගපරිණාමින්ති ඉමිනා පන සකලෙන වචනෙන වොස්සග්ගත්ථං පරිණමන්තං පරිණතඤ්ච, පරිපච්චන්තං පරිපක්කඤ්චාති ඉදං වුත්තං හොති. අයඤ්හි බොජ්ඣඞ්ගභාවනමනුයුත්තො භික්ඛු යථා සතිසම්බොජ්ඣඞ්ගො කිලෙසපරිච්චාගවොස්සග්ගත්ථං නිබ්බානපක්ඛන්දනවොස්සග්ගත්ථඤ්ච පරිපච්චති, යථා ච පරිපක්කො හොති, තථා නං භාවෙතීති. එස නයො සෙසබොජ්ඣඞ්ගෙසුපි. ඉමස්මිම්පි නයෙ ලොකියලොකුත්තරමිස්සකා බොජ්ඣඞ්ගා කථිතාති.

සුත්තන්තභාජනීයවණ්ණනා.

2. අභිධම්මභාජනීයවණ්ණනා

472. අභිධම්මභාජනීයෙ සත්තපි බොජ්ඣඞ්ගෙ එකතො පුච්ඡිත්වා විස්සජ්ජනස්ස ච පාටියෙක්කං පුච්ඡිත්වා විස්සජ්ජනස්ස ච වසෙන ද්වෙ නයා. තෙසං අත්ථවණ්ණනා හෙට්ඨා වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බා.

උපෙක්ඛාසම්බොජ්ඣඞ්ගනිද්දෙසෙ පන උපෙක්ඛනවසෙන **උපෙක්ඛා**. උපෙක්ඛනාකාරො **උපෙක්ඛනා**. උපෙක්ඛිතබ්බයුත්තෙ සමප්පවත්තෙ ධම්මෙ ඉක්ඛති, න වොදෙතීති **උපෙක්ඛා**. පුග්ගලං උපෙක්ඛාපෙතීති උපෙක්ඛනා. බොජ්ඣඞ්ගභාවප්පත්තියා ලොකියඋපෙක්ඛනාය අධිකා උපෙක්ඛනා **අජ්ඣුපෙක්ඛනා**. අබ්‍යාපාරාපජ්ජනෙන මජ්ඣත්තභාවො මජ්ඣත්තතා. සා පන චිත්තස්ස, න සත්තස්සාති දීපෙතුං **මජ්ඣත්තතා චිත්තස්සා**ති වුත්තන්ති. අයමෙත්ථ අනුපුබ්බපදවණ්ණනා.

නයා පනෙත්ථ ගණෙතබ්බා – සත්තන්නම්පි හි බොජ්ඣඞ්ගානං එකතො පුච්ඡිත්වා විස්සජ්ජනෙ එකෙකමග්ගෙ නයසහස්සං නයසහස්සන්ති චත්තාරි නයසහස්සානි විභත්තානි. පාටියෙක්කං පුච්ඡිත්වා විස්සජ්ජනෙ එකෙකබොජ්ඣඞ්ගවසෙන චත්තාරි චත්තාරීති සත්ත චතුක්කා අට්ඨවීසති. තානි පුරිමෙහි චතූහි සද්ධිං ද්වත්තිංසාති සබ්බානිපි අභිධම්මභාජනීයෙ ද්වත්තිංස නයසහස්සානි විභත්තානි කුසලානෙව. යස්මා පන ඵලක්ඛණෙපි බොජ්ඣඞ්ගා ලබ්භන්ති, කුසලහෙතුකානි ච සාමඤ්ඤඵලානි, තස්මා තෙසුපි බොජ්ඣඞ්ගදස්සනත්ථං කුසලනිද්දෙසපුබ්බඞ්ගමාය එව තන්තියා විපාකනයො ආරද්ධො. සොපි එකතො පුච්ඡිත්වා විස්සජ්ජනස්ස ච, පාටියෙක්කං පුච්ඡිත්වා විස්සජ්ජනස්ස ච වසෙන දුවිධො හොති. සෙසමෙත්ථ හෙට්ඨා වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බං. විපාකෙ පන කුසලතො තිගුණා නයා කාතබ්බාති.

අභිධම්මභාජනීයවණ්ණනා.

3. පඤ්හාපුච්ඡකවණ්ණනා

482. පඤ්හාපුච්ඡකෙ පාළිඅනුසාරෙනෙව බොජ්ඣඞ්ගානං කුසලාදිභාවො වෙදිතබ්බො. ආරම්මණත්තිකෙසු පන සබ්බෙපෙතෙ අප්පමාණං නිබ්බානං ආරබ්භ පවත්තිතො අප්පමාණාරම්මණා එව, න මග්ගාරම්මණා. සහජාතහෙතුවසෙන පනෙත්ථ කුසලා මග්ගහෙතුකා, වීරියං වා වීමංසං වා ජෙට්ඨකං කත්වා මග්ගභාවනාකාලෙ මග්ගාධිපතිනො, ඡන්දචිත්තජෙට්ඨිකාය මග්ගභාවනාය න වත්තබ්බා මග්ගාධිපතිනොති, ඵලකාලෙපි න වත්තබ්බා එව.

අතීතාදීසු එකාරම්මණභාවෙනපි න වත්තබ්බා, නිබ්බානස්ස පන බහිද්ධාධම්මත්තා බහිද්ධාරම්මණා නාම හොන්තීති. එවමෙතස්මිං පඤ්හාපුච්ඡකෙපි නිබ්බත්තිතලොකුත්තරාව බොජ්ඣඞ්ගා කථිතා.

සම්මාසම්බුද්ධෙන හි සුත්තන්තභාජනීයස්සෙව පඨමනයස්මිං ලොකියා, දුතියතතියෙසු ලොකියලොකුත්තරමිස්සකා බොජ්ඣඞ්ගා කථිතා. අභිධම්මභාජනීයස්ස පන චතූසුපි නයෙසු ඉමස්මිඤ්ච පඤ්හාපුච්ඡකෙ ලොකුත්තරායෙවාති එවමයං බොජ්ඣඞ්ගවිභඞ්ගොපි තෙපරිවට්ටං නීහරිත්වාව භාජෙත්වා දස්සිතොති.

සම්මොහවිනොදනියා විභඞ්ගට්ඨකථාය

බොජ්ඣඞ්ගවිභඞ්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

11. මග්ගඞ්ගවිභඞ්ගො

1. සුත්තන්තභාජනීයවණ්ණනා

486. ඉදානි තදනන්තරෙ මග්ගවිභඞ්ගෙ **අරියො අට්ඨඞ්ගිකො මග්ගො**තිආදි සබ්බං සච්චවිභඞ්ගෙ දුක්ඛනිරොධගාමිනීපටිපදානිද්දෙසෙ වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බං. භාවනාවසෙන පාටියෙක්කං දස්සිතෙ දුතියනයෙපි **සම්මාදිට්ඨිං භාවෙති විවෙකනිස්සිත**න්තිආදි සබ්බං බොජ්ඣඞ්ගවිභඞ්ගෙ වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බං. එවමිදං ද්වින්නම්පි නයානං වසෙන සුත්තන්තභාජනීයං ලොකියලොකුත්තරමිස්සකමෙව කථිතං.

2. අභිධම්මභාජනීයවණ්ණනා

490. අභිධම්මභාජනීයෙ 'අරියො'ති අවත්වා **අට්ඨඞ්ගිකො මග්ගො**ති වුත්තං. එවං අවුත්තෙපි අයං අරියො එව. යථා හි මුද්ධාභිසිත්තස්ස රඤ්ඤො මුද්ධාභිසිත්තාය දෙවියා කුච්ඡිස්මිං ජාතො පුත්තො රාජපුත්තොති අවුත්තෙපි රාජපුත්තොයෙව හොති, එවමයම්පි අරියොති අවුත්තෙපි අරියො එවාති වෙදිතබ්බො. සෙසමිධාපි සච්චවිභඞ්ගෙ වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බං.

493. පඤ්චඞ්ගිකවාරෙපි අට්ඨඞ්ගිකොති අවුත්තෙපි අට්ඨඞ්ගිකො එව වෙදිතබ්බො. ලොකුත්තරමග්ගො හි පඤ්චඞ්ගිකො නාම නත්ථි. අයමෙත්ථ ආචරියානං සමානත්ථකථා. විතණ්ඩවාදී පනාහ – ''ලොකුත්තරමග්ගො අට්ඨඞ්ගිකො නාම නත්ථි, පඤ්චඞ්ගිකොයෙව හොතී''ති. සො ''සුත්තං ආහරාහී''ති වුත්තො අද්ධා අඤ්ඤං අපස්සන්තො ඉමං මහාසළායතනතො සුත්තපදෙසං ආහරිස්සති ''යා තථාභූතස්ස දිට්ඨි, සාස්ස හොති සම්මාදිට්ඨි. යො තථාභූතස්ස සඞ්කප්පො, වායාමො, සති, යො තථාභූතස්ස සමාධි, ස්වාස්ස හොති සම්මාසමාධි. පුබ්බෙව ඛො පනස්ස කායකම්මං වචීකම්මං ආජීවො සුපරිසුද්ධො හොතී''ති.

තතො ''එතස්ස අනන්තරං සුත්තපදං ආහරා''ති වත්තබ්බො. සචෙ ආහරති ඉච්චෙතං කුසලං, නො චෙ ආහරති සයං ආහරිත්වා ''එවමස්සායං අරියො අට්ඨඞ්ගිකො මග්ගො භාවනාපාරිපූරිං ගච්ඡතී''ති (ම. නි. 3.431) ''ඉමිනා තෙ සත්ථුසාසනෙන වාදො භින්නො; ලොකුත්තරමග්ගො පඤ්චඞ්ගිකො නාම නත්ථි, අට්ඨඞ්ගිකොව හොතී''ති වත්තබ්බො.

ඉමානි පන තීණි අඞ්ගානි පුබ්බෙ පරිසුද්ධානි වත්තන්ති, ලොකුත්තරමග්ගක්ඛණෙ පරිසුද්ධතරානි හොන්ති. අථ 'පඤ්චඞ්ගිකො මග්ගො'ති ඉදං කිමත්ථං ගහිතන්ති? අතිරෙකකිච්චදස්සනත්ථං. යස්මිඤ්හි සමයෙ මිච්ඡාවාචං පජහති, සම්මාවාචං පූරෙති, තස්මිං සමයෙ

සම්මාකම්මන්තසම්මාආජීවා නත්ථි. ඉමානි පඤ්චකාරාපකඞ්ගානෙව මිච්ඡාවාචං පජහන්ති; සම්මාවාචා පන සයං විරතිවසෙන පූරෙති. යස්මිං සමයෙ මිච්ඡාකම්මන්තං පජහති, සම්මාකම්මන්තං පූරෙති, තස්මිං සමයෙ සම්මාවාචාසම්මාආජීවා නත්ථි. ඉමානි පඤ්ච කාරාපකඞ්ගානෙව මිච්ඡාකම්මන්තං පජහන්ති; සම්මාකම්මන්තො පන සයං විරතිවසෙන පූරෙති. යස්මිං සමයෙ මිච්ඡාආජීවං පජහති, සම්මාආජීවං පූරෙති, තස්මිං සමයෙ සම්මාවාචාසම්මාකම්මන්තා නත්ථි. ඉමානි පඤ්ච කාරාපකඞ්ගානෙව මිච්ඡාආජීවං පජහන්ති; සම්මාආජීවො පන සයං විරතිවසෙන පූරෙති. ඉමං එතෙසං පඤ්චන්නං කාරාපකඞ්ගානං කිච්චාතිරෙකතං දස්සෙතුං පඤ්චඞ්ගිකො මග්ගොති ගහිතං. ලොකුත්තරමග්ගො පන අට්ඨඞ්ගිකොව හොති, පඤ්චඞ්ගිකො නාම නත්ථි.

‘‘යදි සම්මාවාචාදීහි සද්ධිං අට්ඨඞ්ගිකොති වදථ, චතස්සො සම්මාවාචාචෙතනා, තිස්සො සම්මාකම්මන්තචෙතනා, සත්ත සම්මාආජීවචෙතනාති ඉමම්හා චෙතනාබහුත්තා කථං මුච්චිස්සථ? තස්මා පඤ්චඞ්ගිකොව ලොකුත්තරමග්ගො’’ති. ‘‘චෙතනාබහුත්තා ච පමුච්චිස්සාම; අට්ඨඞ්ගිකොව ලොකුත්තරමග්ගොති ච වක්ඛාම’’. ‘‘ත්වං තාව මහාචත්තාරීසකභාණකො හොසි, න හොසී’’ති පුච්ඡිතබ්බො. සචෙ ‘‘න හොමී’’ති වදති, ‘‘ත්වං අභාණකත්තා න ජානාසී’’ති වත්තබ්බො. සචෙ ‘‘භාණකොස්මී’’ති වදති, ‘‘සුත්තං ආහරා’’ති වත්තබ්බො. සචෙ සුත්තං ආහරති ඉච්චෙතං කුසලං, නො චෙ ආහරති සයං උපරිපණ්ණාසතො ආහරිතබ්බං –

‘‘කතමා ච, භික්ඛවෙ, සම්මාවාචා? සම්මාවාචංපහං, භික්ඛවෙ, ද්වායං වදාමි – අත්ථි, භික්ඛවෙ, සම්මාවාචා සාසවා පුඤ්ඤභාගියා උපධිවෙපක්කා; අත්ථි, භික්ඛවෙ, සම්මාවාචා අරියා අනාසවා ලොකුත්තරා මග්ගඞ්ගා.

‘‘කතමා ච, භික්ඛවෙ, සම්මාවාචා සාසවා පුඤ්ඤභාගියා උපධිවෙපක්කා? මුසාවාදා වෙරමණී, පිසුණාය වාචාය වෙරමණී, ඵරුසාය වාචාය වෙරමණී, සම්ඵප්පලාපා වෙරමණී – අයං, භික්ඛවෙ, සම්මාවාචා සාසවා පුඤ්ඤභාගියා උපධිවෙපක්කා.

‘‘කතමා ච, භික්ඛවෙ, සම්මාවාචා අරියා අනාසවා ලොකුත්තරා මග්ගඞ්ගා? යා ඛො, භික්ඛවෙ, අරියචිත්තස්ස අනාසවචිත්තස්ස අරියමග්ගසමඞ්ගිනො අරියමග්ගං භාවයතො චතූහි වචීදුච්චරිතෙහි ආරති විරති පටිවිරති වෙරමණී – අයං, භික්ඛවෙ, සම්මාවාචා අරියා අනාසවා ලොකුත්තරා මග්ගඞ්ගා…පෙ.....

''කතමො ච, භික්ඛවෙ, සම්මාකම්මන්තො? සම්මාකම්මන්තංපහං, භික්ඛවෙ, ද්වයං වදාමි...පෙ.... උපධිවෙපක්කො.

''කතමො ච, භික්ඛවෙ, සම්මාකම්මන්තො අරියො අනාසවො ලොකුත්තරො...පෙ.....

''කතමො ච, භික්ඛවෙ, සම්මාආජීවො? සම්මාආජීවංපහං, භික්ඛවෙ, ද්වායං වදාමි...පෙ.... උපධිවෙපක්කො.

''කතමො ච, භික්ඛවෙ, සම්මාආජීවො අරියො අනාසවො ලොකුත්තරො මග්ගඞ්ගො? යා ඛො, භික්ඛවෙ, අරියචිත්තස්ස අනාසවචිත්තස්ස අරියමග්ගසමඞ්ගිනො අරියමග්ගං භාවයතො මිච්ඡාආජීවා ආරති විරති පටිවිරති වෙරමණී – අයං, භික්ඛවෙ, සම්මාආජීවො අරියො අනාසවො ලොකුත්තරො මග්ගඞ්ගො''ති (ම. නි. 3.138 ආදයො).

එවමෙත්ථ චතූහි වචීදුච්චරිතෙහි, තීහි කායදුච්චරිතෙහි, මිච්ඡාජීවතො චාති එකෙකාව විරති අරියා අනාසවා ලොකුත්තරා මග්ගඞ්ගාති වුත්තා. ''කුතො එත්ථ චෙතනාබහුත්තං? කුතො පඤ්චඞ්ගිකො මග්ගො? ඉදං තෙ සුත්තං අකාමකස්ස ලොකුත්තරමග්ගො අට්ඨඞ්ගිකොති දීපෙති''. සචෙ එත්තකෙන සල්ලක්ඛෙති ඉච්චෙතං කුසලං, නො චෙ සල්ලක්ඛෙති අඤ්ඤානිපි කාරණානි ආහරිත්වා සඤ්ඤාපෙතබ්බො. වුත්තඤ්හෙතං භගවතා –

''යස්මිං ඛො, සුභද්ද, ධම්මවිනයෙ අරියො අට්ඨඞ්ගිකො මග්ගො න උපලබ්භති, සමණොපි තත්ථ න උපලබ්භති...පෙ.... ඉමස්මිං ඛො, සුභද්ද, ධම්මවිනයෙ අරියො අට්ඨඞ්ගිකො මග්ගො උපලබ්භති; ඉධෙව, සුභද්ද, සමණො...පෙ.... සුඤ්ඤා පරප්පවාදා සමණෙහි අඤ්ඤෙහීති (දී. නි. 2.214).

අඤ්ඤෙසුපි අනෙකෙසු සුත්තසතෙසු අට්ඨඞ්ගිකොව මග්ගො ආගතො. කථාවත්ථුප්පකරණෙපි වුත්තං –

''මග්ගානං අට්ඨඞ්ගිකො සෙට්ඨො, සච්චානං චතුරො පදා;
විරාගො සෙට්ඨො ධම්මානං, ද්විපදානඤ්ච චක්ඛුමා''ති (කථා. 872) –

''අත්ථෙව සුත්තන්තොති''? ''ආමන්තා''''තෙන හි අට්ඨඞ්ගිකො මග්ගො''ති. සචෙ පන එත්තකෙනාපි සඤ්ඤත්තිං න ගච්ඡති, ''ගච්ඡ, විහාරං පවිසිත්වා යාගුං පිවාහී''ති උය්‍යොජෙතබ්බො. උත්තරිම්පන කාරණං වක්ඛතීති අට්ඨානමෙතං. සෙසමෙත්ථ උත්තානත්ථමෙව.

නයා පනෙත්ථ ගණෙතබ්බා. අට්ඨඞ්ගිකමග්ගස්මිඤ්හි එකතො පුච්ඡිත්වා එකතො විස්සජ්ජනෙ චතූසු මග්ගෙසු චත්තාරි නයසහස්සානි විභත්තානි. පඤ්චඞ්ගිකමග්ගෙ එකතො පුච්ඡිත්වා එකතො විස්සජ්ජනෙ චත්තාරි; පාටියෙක්කං පුච්ඡිත්වා පාටියෙක්කං විස්සජ්ජනෙ චත්තාරි චත්තාරීති පඤ්චසු අඞ්ගෙසු වීසති. ඉති පුරිමානි අට්ඨ ඉමානි ච වීසතීති සබ්බානිපි මග්ගවිභඞ්ගෙ අට්ඨවීසති නයසහස්සානි විභත්තානි. තානි ච ඛො නිබ්බත්තිතලොකුත්තරානි කුසලානෙව. විපාකෙ පන කුසලතො තිගුණා නයා කාතබ්බාති.

අභිධම්මභාජනීයවණ්ණනා.

3. පඤ්හාපුච්ඡකවණ්ණනා

504. පඤ්හාපුච්ඡකෙ පාළිඅනුසාරෙනෙව මග්ගඞ්ගානං කුසලාදිභාවො වෙදිතබ්බො. ආරම්මණත්තිකෙසු පන සබ්බානිපෙතානි අප්පමාණං නිබ්බානං ආරබ්භ පවත්තිතො අප්පමාණාරම්මණානෙව, න මග්ගාරම්මණානි. නෙව හි මග්ගො න ඵලං මග්ගං ආරම්මණං කරොති. සහජාතහෙතුවසෙන පනෙත්ථ කුසලානි මග්ගහෙතුකානි; වීරියං වා වීමංසං වා ජෙට්ඨකං කත්වා මග්ගභාවනාකාලෙ මග්ගාධිපතීනි; ඡන්දචිත්තජෙට්ඨිකාය මග්ගභාවනාය න වත්තබ්බානි මග්ගාධිපතීනීති; ඵලකාලෙපි න වත්තබ්බානෙව.

අතීතාදීසු එකාරම්මණභාවෙනපි න වත්තබ්බානි; නිබ්බානස්ස පන බහිද්ධාධම්මත්තා බහිද්ධාරම්මණානි නාම හොන්තීති එවමෙතස්මිං පඤ්හාපුච්ඡකෙපි නිබ්බත්තිතලොකුත්තරානෙව මග්ගඞ්ගානි කථිතානි. සම්මාසම්බුද්ධෙන හි සුත්තන්තභාජනීයස්මිංයෙව ලොකියලොකුත්තරානි මග්ගඞ්ගානි කථිතානි; අභිධම්මභාජනීයෙ පන පඤ්හාපුච්ඡකෙ ච ලොකුත්තරානෙවාති එවමයං මග්ගවිභඞ්ගොපි තෙපරිවට්ටං නීහරිත්වාව භාජෙත්වා දස්සිතොති.

සම්මොහවිනොදනියා විභඞ්ගට්ඨකථාය

මග්ගඞ්ගවිභඞ්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

12. ඣානවිභඞ්ගො

1. සුත්තන්තභාජනීයං

මාතිකාවණ්ණනා

508. ඉදානි තදනන්තරෙ ඣානවිභඞ්ගෙ යා තාව අයං සකලස්සාපි සුත්තන්තභාජනීයස්ස පඨමං මාතිකා ඨපිතා, තත්ථ **ඉධාති** වචනං පුබ්බභාගකරණීයසම්පදාය සම්පන්නස්ස සබ්බප්පකාරජ්ඣානනිබ්බත්තකස්ස පුග්ගලස්ස සන්නිස්සයභූතසාසනපරිදීපනං, අඤ්ඤසාසනස්ස ච තථාභාවපටිසෙධනං. වුත්තඤ්හෙතං – ''ඉධෙව, භික්ඛවෙ, සමණො…පෙ…. සුඤ්ඤා පරප්පවාදා සමණෙභි අඤ්ඤෙහී''ති (අ. නි. 4.241). **භික්ඛූති** තෙසං ඣානානං නිබ්බත්තකපුග්ගලපරිදීපනං. **පාතිමොක්ඛසංවරසංවුතොති** ඉදමස්ස පාතිමොක්ඛසංවරෙ පතිට්ඨිතභාවපරිදීපනං. **විහරතීති** ඉදමස්ස තදනුරූපවිහාරසමඞ්ගීභාවපරිදීපනං. **ආචාරගොචරසම්පන්නොති** ඉදමස්ස හෙට්ඨා පාතිමොක්ඛසංවරස්ස උපරි ඣානානුයොගස්ස ච උපකාරධම්මපරිදීපනං. **අණුමත්තෙසු වජ්ජෙසු භයදස්සාවීති** ඉදමස්ස පාතිමොක්ඛතො අචවනධම්මතාපරිදීපනං. **සමාදායාති** ඉදමස්ස සික්ඛාපදානං අනවසෙසතො ආදානපරිදීපනං. **සික්ඛතීති** ඉදමස්ස සික්ඛාය සමඞ්ගිභාවපරිදීපනං. **සික්ඛාපදෙසූති** ඉදමස්ස සික්ඛිතබ්බධම්මපරිදීපනං.

ඉන්ද්‍රියෙසූති ඉදමස්ස ගුත්තද්වාරතාය භූමිපරිදීපනං; රක්ඛිතබ්බොකාසපරිදීපනන්තිපි වදන්ති එව. **ගුත්තද්වාරොති** ඉදමස්ස ඡසු ද්වාරෙසු සංවිහිතාරක්ඛභාවපරිදීපනං. **භොජනෙ මත්තඤ්ඤූති** ඉදමස්ස සන්තොසාදිගුණපරිදීපනං. **පුබ්බරත්තාපරරත්තං ජාගරියානුයොගමනුයුත්තොති** ඉදමස්ස කාරණභාවපරිදීපනං. **සාතච්චං නෙපක්කන්ති** ඉදමස්ස පඤ්ඤාපරිග්ගහිතෙන වීරියෙන සාතච්චකාරිතාපරිදීපනං. **බොධිපක්ඛිකානං ධම්මානං භාවනානුයොගමනුයුත්තොති** ඉදමස්ස පටිපත්තියා නිබ්බෙධභාගියත්තපරිදීපනං.

සො අභික්කන්තෙ…පෙ…. තුණ්හීභාවෙ සම්පජානකාරී හොතීති ඉදමස්ස සබ්බත්ථ සතිසම්පජඤ්ඤසමන්නාගතත්තපරිදීපනං. **සො විවිත්තං සෙනාසනං භජතීති** ඉදමස්ස අනුරූපසෙනාසනපරිග්ගහපරිදීපනං. **අරඤ්ඤං…පෙ…. පටිසල්ලානසාරුප්පන්ති** ඉදමස්ස සෙනාසනප්පභෙදනිරාදීනවතානිසංසපරිදීපනං. **සො අරඤ්ඤගතො වාති** ඉදමස්ස වුත්තප්පකාරෙන සෙනාසනෙන යුත්තභාවපරිදීපනං. **නිසීදතීති** ඉදමස්ස යොගානුරූපඉරියාපථපරිදීපනං. **පරිමුඛං සතිං උපට්ඨපෙත්වාති**

ඉදමස්ස යොගාරම්භපරිදීපනං. **සො අභිජ්ඣං ලොකෙ පහායා**තිආදි පනස්ස කම්මට්ඨානානුයොගෙන නීවරණප්පහානපරිදීපනං. තස්සෙව පහීනනීවරණස්ස **විවිච්චෙව කාමෙහී**තිආදි පටිපාටියා ඣානුප්පත්තිපරිදීපනං.

අපි ච **ඉධ භික්ඛූ**ති ඉමස්මිං සාසනෙ ඣානුප්පාදකො භික්ඛු. ඉදානි යස්මා ඣානුප්පාදකෙන භික්ඛුනා චත්තාරි සීලානි සොධෙතබ්බානි, තස්මාස්ස **පාතිමොක්ඛසංවරසංවුතො**ති ඉමිනා පාතිමොක්ඛසංවරසීලවිසුද්ධිං උපදිසති. **ආචාරගොචරසම්පන්නො**තිආදිනා ආජීවපාරිසුද්ධිසීලං. **සමාදාය සික්ඛති සික්ඛාපදෙසූ**ති ඉමිනා තෙසං ද්වින්නං සීලානං අනවසෙසතො ආදානං. **ඉන්ද්‍රියෙසු ගුත්තද්වාරො**ති ඉමිනා ඉන්ද්‍රියසංවරසීලං. **භොජනෙ මත්තඤ්ඤූ**ති ඉමිනා පච්චයසන්නිස්සිතසීලං. **පුබ්බරත්තාපරරත්ත**න්තිආදිනා සීලෙ පතිට්ඨිතස්ස ඣානභාවනාය උපකාරකෙ ධම්මෙ. **සො අභික්කන්තෙ**තිආදිනා තෙසං ධම්මානං අපරිහානාය කම්මට්ඨානස්ස ච අසම්මොසාය සතිසම්පජඤ්ඤසමායොගං. **සො විවිත්ත**න්තිආදිනා භාවනානුරූපසෙනාසනපරිග්ගහං. **සො අරඤ්ඤගතො** වාතිආදිනා තං සෙනාසනං උපගතස්ස ඣානානුරූපඉරියාපථඤ්චෙව ඣානභාවනාරම්භඤ්ච. **සො අභිජ්ඣ**න්තිආදිනා ඣානභාවනාරම්භෙන ඣානපච්චනීකධම්මප්පහානං. **සො ඉමෙ පඤ්ච නීවරණෙ පහායා**තිආදිනා එවං පහීනජ්ඣානපච්චනීකධම්මස්ස සබ්බජ්ඣානානං උප්පත්තික්කමං උපදිසතීති.

මාතිකාවණ්ණනා.

නිද්දෙසවණ්ණනා

509. ඉදානි යථානික්ඛිත්තං මාතිකං පටිපාටියා භාජෙත්වා දස්සෙතුං **ඉධා**ති **ඉමිස්සා දිට්ඨියා**තිආදි ආරද්ධං. තත්ථ **ඉමිස්සා දිට්ඨියා**තිආදීහි දසහි පදෙහි සික්ඛත්තයසඞ්ඛාතං සබ්බඤ්ඤුබුද්ධසාසනමෙව කථිතං. තඤ්හි බුද්ධෙන භගවතා දිට්ඨත්තා **දිට්ඨී**ති වුච්චති. තස්සෙව ඛමනවසෙන **ඛන්ති,** රුච්චනවසෙන **රුචි,** ගහණවසෙන **ආදායො,** සභාවට්ඨෙන **ධම්මො,** සික්ඛිතබ්බට්ඨෙන **විනයො,** තදුභයෙනාපි **ධම්මවිනයො,** පවුත්තවසෙන **පාවචනං,** සෙට්ඨචරියට්ඨෙන **බ්‍රහ්මචරියං,** අනුසිට්ඨිදානවසෙන **සත්ථුසාසන**න්ති වුච්චති. තස්මා **ඉමිස්සා දිට්ඨියා**තිආදීසු ඉමිස්සා බුද්ධදිට්ඨියා, ඉමිස්සා බුද්ධඛන්තියා, ඉමිස්සා බුද්ධරුචියා, ඉමස්මිං බුද්ධආදායෙ, ඉමස්මිං බුද්ධධම්මෙ, ඉමස්මිං බුද්ධවිනයෙ.

> ''යෙ ච ඛො ත්වං, ගොතමි, ධම්මෙ ජානෙය්‍යාසි – 'ඉමෙ ධම්මා සරාගාය සංවත්තන්ති නො විරාගාය, සංයොගාය සංවත්තන්ති නො විසංයොගාය, ආචයාය සංවත්තන්ති නො අපචයාය, උපාදාය

සංවත්තන්ති නො පටිනිස්සග්ගියා, මහිච්ඡතාය සංවත්තන්ති නො අප්පිච්ඡතාය, අසන්තුට්ඨියා සංවත්තන්ති නො සන්තුට්ඨියා, සඞ්ගණිකාය සංවත්තන්ති නො පවිවෙකාය, කොසජ්ජාය සංවත්තන්ති නො වීරියාරම්භාය, දුබ්භරතාය සංවත්තන්ති නො සුභරතායා'ති එකංසෙන හි, ගොතමි, ධාරෙය්‍යාසි – 'නෙසො ධම්මො, නෙසො විනයො, නෙතං සත්ථුසාසන'න්ති. යෙ ච ඛො ත්වං, ගොතමි, ධම්මෙ ජානෙය්‍යාසි – 'ඉමෙ ධම්මා විරාගාය සංවත්තන්ති නො සරාගාය…පෙ…. සුභරතාය සංවත්තන්ති නො දුබ්භරතායා'ති. එකංසෙන හි, ගොතමි, ධාරෙය්‍යාසි – 'එසො ධම්මො, එසො විනයො, එතං සත්ථුසාසන''න්ති (අ. නි. 8.53; චූළව. 406).

එවං වුත්තෙ ඉමස්මිං බුද්ධධම්මවිනයෙ, ඉමස්මිං බුද්ධපාවචනෙ, ඉමස්මිං බුද්ධබ්‍රහ්මචරියෙ, ඉමස්මිං බුද්ධසත්ථුසාසනෙති එවමත්ථො වෙදිතබ්බො.

අපිචෙතං සික්ඛාත්තයසඞ්ඛාතං සකලං සාසනං භගවතා දිට්ඨත්තා සම්මාදිට්ඨිපච්චයත්තා සම්මාදිට්ඨිපුබ්බඞ්ගමත්තා ච දිට්ඨි, භගවතො ඛමනවසෙන ඛන්ති, රුච්චනවසෙන රුචි, ගහණවසෙන ආදායො. අත්තනො කාරකං අපායෙසු අපතමානං ධාරෙතීති ධම්මො. සොව සංකිලෙසපක්ඛං විනෙතීති විනයො. ධම්මො ච සො විනයො චාති ධම්මවිනයො. කුසලධම්මෙහි වා අකුසලධම්මානං එස විනයොති ධම්මවිනයො. තෙනෙව වුත්තං – ''යෙ ච ඛො ත්වං, ගොතමි, ධම්මෙ ජානෙය්‍යාසි – 'ඉමෙ ධම්මා විරාගාය සංවත්තන්ති නො සරාගාය…පෙ…. එකංසෙන, ගොතමි, ධාරෙය්‍යාසි 'එසො ධම්මො, එසො විනයො, එතං සත්ථුසාසන'න්ති.

ධම්මෙන වා විනයො, න දණ්ඩාදීහීති ධම්මවිනයො, වුත්තම්පි චෙතං –

''දණ්ඩෙනෙකෙ දමයන්ති, අඞ්කුසෙහි කසාහි ච;
අදණ්ඩෙන අසත්ථෙන, නාගො දන්තො මහෙසිනා''ති. (චූළව. 342; ම. නි. 2.352);

තථා –

''ධම්මෙන නීයමානානං, කා උසූයා විජානත''න්ති; (මහාව. 63);

ධම්මාය වා විනයො ධම්මවිනයො. අනවජ්ජධම්මත්ථඤ්හෙස විනයො, න භවභොගාමිසත්ථං. තෙනාහ භගවා – ''නයිදං, භික්ඛවෙ, බ්‍රහ්මචරියං වුස්සති ජනකුහනත්ථ''න්ති (අ. නි. 4.25) විත්ථාරො. පුණ්ණත්ථෙරොපි ආහ – ''අනුපාදාපරිනිබ්බානත්ථං ඛො, ආවුසො, භගවති බ්‍රහ්මචරියං වුස්සතී''ති (ම.

නි. 1.259). විසිට්ඨං වා නයතීති විනයො. ධම්මතො විනයො ධම්මවිනයො. සංසාරධම්මතො හි සොකාදිධම්මතො වා එස විසිට්ඨං නිබ්බානං නයති. ධම්මස්ස වා විනයො, න තිත්ථකරානන්ති ධම්මවිනයො; ධම්මභූතො හි භගවා, තස්සෙව විනයො. යස්මා වා ධම්මායෙව අභිඤ්ඤෙය්‍යා පරිඤ්ඤෙය්‍යා පහාතබ්බා භාවෙතබ්බා සච්ඡිකාතබ්බා ච, තස්මා එස ධම්මෙසු විනයො, න සත්තෙසු, න ජීවෙසු චාති ධම්මවිනයො. සාත්ථසබ්‍යඤ්ජනතාදීහි අඤ්ඤෙසං වචනතො පධානං වචනන්ති පවචනං; පවචනමෙව පාවචනං. සබ්බචරියාහි විසිට්ඨචරියාභාවෙන බ්‍රහ්මචරියං. දෙවමනුස්සානං සත්ථුභූතස්ස භගවතො සාසනන්ති සත්ථුසාසනං; සත්ථුභූතං වා සාසනන්තිපි සත්ථුසාසනං. ''සො වො මමච්චයෙන සත්ථා''ති (දී. නි. 2.216) හි ධම්මවිනයොව සත්ථාති වුත්තොති එවමෙතෙසං පදානං අත්ථො වෙදිතබ්බො.

යස්මා පන ඉමස්මිංයෙව සාසනෙ සබ්බපකාරජ්ඣානනිබ්බත්තකො භික්ඛු දිස්සති, න අඤ්ඤත්‍ර, තස්මා තත්ථ තත්ථ 'ඉමිස්සා'ති ච 'ඉමස්මි'න්ති ච අයං නියමො කතොති වෙදිතබ්බොති. අයං 'ඉධා'ති මාතිකාපදනිද්දෙසස්ස අත්ථො.

510. භික්ඛුනිද්දෙසෙ **සමඤ්ඤායාති** පඤ්ඤත්තියා, වොහාරෙනාති අත්ථො. සමඤ්ඤාය එව හි එකච්චො භික්ඛූති පඤ්ඤායති. තථා හි නිමන්තනාදිම්හි භික්ඛූසු ගණියමානෙසු සාමණෙරෙපි ගහෙත්වා 'සතං භික්ඛූ, සහස්සං භික්ඛූ'ති වදන්ති. **පටිඤ්ඤායාති** අත්තනො පටිජානනෙන. පටිඤ්ඤායපි හි එකච්චො භික්ඛූති පඤ්ඤායති. තස්ස ''කො එත්ථ ආවුසො''ති? ''අහං, ආවුසො, භික්ඛූ''ති එවමාදීසු (අ. නි. 10.96) සම්භවො දට්ඨබ්බො. අයං පන ආනන්දත්ථෙරෙන වුත්තත්තා ධම්මිකා පටිඤ්ඤා. රත්තිභාගෙ පන දුස්සීලාපි පටිපථං ආගච්ඡන්තා ''කො එත්ථා''ති වුත්තෙ අධම්මිකාය පටිඤ්ඤාය අභූතත්ථාය ''මයං භික්ඛූ''ති වදන්ති.

භික්ඛතීති යාචති. යො හි කොචි භික්ඛති, භික්ඛං එසති ගවෙසති, සො තං ලභතු වා මා වා, අථ ඛො භික්ඛතීති භික්ඛු. **භික්ඛකොති** බ්‍යඤ්ජනෙන පදං වඩ්ඪිතං; භික්ඛනධම්මතාය භික්ඛූති අත්ථො. **භික්ඛාචරියං අජ්ඣුපගතොති** බුද්ධාදීහි අජ්ඣුපගතං භික්ඛාචරියං අජ්ඣුපගතත්තා භික්ඛාචරියං අජ්ඣුපගතො නාම. යො හි කොචි අප්පං වා මහන්තං වා භොගක්ඛන්ධං පහාය අගාරස්මා අනගාරියං පබ්බජිතො, කසිගොරක්ඛාදීහි ජීවිතකප්පනං හිත්වා ලිඞ්ගසම්පටිච්ඡනෙනෙව භික්ඛාචරියං අජ්ඣුපගතොති භික්ඛු. පරප්පටිබද්ධජීවිකත්තා වා විහාරමජ්ඣෙ කාජභත්තං භුඤ්ජමානොපි භික්ඛාචරියං අජ්ඣුපගතොති භික්ඛු. පිණ්ඩියාලොපභොජනං නිස්සාය පබ්බජ්ජාය උස්සාහජාතත්තා වා භික්ඛාචරියං අජ්ඣුපගතොති භික්ඛු.

අග්ඝඵස්සවණ්ණභෙදෙන භින්නං පටං ධාරෙතීති **භින්නපටධරො**. තත්ථ සත්ථකච්ඡෙදනෙන අග්ඝභෙදො වෙදිතබ්බො. සහස්සග්ඝනකොපි හි පටො සත්ථකෙන ඛණ්ඩාඛණ්ඩිකං ඡින්නො භින්නග්ඝො හොති, පුරිමග්ඝතො උපඩ්ඪම්පි න අග්ඝති. සුත්තසංසිබ්බනෙන ඵස්සභෙදො වෙදිතබ්බො. සුඛසම්ඵස්සොපි හි පටො සුත්තෙහි සංසිබ්බිතො භින්නඵස්සො හොති, ඛරසම්ඵස්සතං පාපුණාති. සූචිමලාදීහි වණ්ණභෙදො වෙදිතබ්බො. සුපරිසුද්ධොපි හි පටො සූචිකම්මතො පට්ඨාය සූචිමලෙන, හත්ථසෙදමලජල්ලිකාදීහි, අවසානෙ රජනකප්පකරණෙහි ච භින්නවණ්ණො හොති, පකතිවණ්ණං විජහති. එවං තීහාකාරෙහි භින්නපටධාරණතො භින්නපටධරොති භික්ඛු. ගිහිවත්ථවිසභාගානං වා කාසාවානං ධාරණමත්තෙනෙව භින්නපටධරොති භික්ඛු.

භින්දති පාපකෙ අකුසලෙ ධම්මෙති භික්ඛු. සොතාපත්තිමග්ගෙන පඤ්ච කිලෙසෙ භින්දතීති භික්ඛු. සකදාගාමිමග්ගෙන චත්තාරො, අනාගාමිමග්ගෙන චත්තාරො, අරහත්තමග්ගෙන අට්ඨ කිලෙසෙ භින්දතීති භික්ඛු. එත්තාවතා චත්තාරො මග්ගට්ඨා දස්සිතා. **භින්නත්තාති** ඉමිනා පන චත්තාරො ඵලට්ඨා. සොතාපන්නො හි සොතාපත්තිමග්ගෙන පඤ්ච කිලෙසෙ භින්දිත්වා ඨිතො. සකදාගාමී සකදාගාමිමග්ගෙන චත්තාරො, අනාගාමී අනාගාමිමග්ගෙන චත්තාරො, අරහා අරහත්තමග්ගෙන අට්ඨ කිලෙසෙ භින්දිත්වා ඨිතො. එවමයං චතුබ්බිධො ඵලට්ඨො භින්නත්තා පාපකානං අකුසලානං ධම්මානං භික්ඛු නාම.

ඔධිසො කිලෙසානං පහානාති එත්ථ ද්වෙ ඔධී – මග්ගොධි ච කිලෙසොධි ච. ඔධි නාම සීමා, මරියාදා. තත්ථ සොතාපන්නො මග්ගොධිනා ඔධිසො කිලෙසානං පහානා භික්ඛු. තස්ස හි චතූසු මග්ගෙසු එකෙනෙව ඔධිනා කිලෙසා පහීනා, න සකලෙන මග්ගචතුක්කෙන. සකදාගාමීඅනාගාමීසුපි එසෙව නයො. සොතාපන්නො ච කිලෙසොධිනාපි ඔධිසො කිලෙසානං පහානා භික්ඛු. තස්ස හි පහාතබ්බකිලෙසෙසු ඔධිනාව කිලෙසා පහීනා, න සබ්බෙන සබ්බං. අරහා පන අනොධිසොව කිලෙසානං පහානා භික්ඛු. තස්ස හි මග්ගචතුක්කෙන අනොධිනාව කිලෙසා පහීනා, න එකාය මග්ගසීමාය. පහාතබ්බකිලෙසෙසු ච අනොධිසොව කිලෙසා පහීනා. එකාපි හි කිලෙසසීමා ඨිතා නාම නත්ථි. එවං සො උභයථාපි අනොධිසො කිලෙසානං පහානා භික්ඛු.

සෙක්ඛොති පුථුජ්ජනකල්‍යාණකෙන සද්ධිං සත්ත අරියා. තිස්සො සික්ඛා සික්ඛන්තීති සෙක්ඛා. තෙසු යො කොචි සෙක්ඛො භික්ඛූති වෙදිතබ්බො. න සික්ඛතීති **අසෙක්ඛො**. සෙක්ඛධම්මෙ අතික්කම්ම අග්ගඵලෙ ඨිතො තතො උත්තරි සික්ඛිතබ්බාභාවතො ඛීණාසවො අසෙක්ඛොති වුච්චති. අවසෙසො පුථුජ්ජනභික්ඛු තිස්සො සික්ඛා නෙව සික්ඛති, න සික්ඛිත්වා ඨිතොති **නෙවසෙක්ඛනාසෙක්ඛොති** වෙදිතබ්බො.

සීලග්ගං සමාධිග්ගං පඤ්ඤග්ගං විමුත්තගග්ගන්ති ඉදං අග්ගං පත්වා ඨිතත්තා **අග්ගො භික්ඛු** නාම. **භද්‍රොති** අපාපකො. කල්‍යාණපුථුජ්ජනාදයො හි යාව අරහා තාව භද්‍රෙන සීලෙන සමාධිනා පඤ්ඤාය විමුත්තියා විමුත්තිඤාණදස්සනෙන ච සමන්නාගතත්තා භද්‍රො භික්ඛූති සඞ්ඛ්‍යං ගච්ඡන්ති. **මණ්ඩො භික්ඛූති** පසන්නො භික්ඛු; සප්පිමණ්ඩො විය අනාවිලො විප්පසන්නොති අත්ථො. **සාරොති** තෙහියෙව සීලසාරාදීහි සමන්නාගතත්තා, නීලසමන්නාගමෙන නීලො පටො විය, සාරො භික්ඛූති වෙදිතබ්බො. විගතකිලෙසඵෙග්ගුභාවතො වා ඛීණාසවොව සාරොති වෙදිතබ්බො.

තත්ථ ච ''භින්දති පාපකෙ අකුසලෙ ධම්මෙති භික්ඛු, ඔධිසො කිලෙසානං පහානා භික්ඛු, සෙක්ඛො භික්ඛූ''ති ඉමෙසු තීසු ඨානෙසු සත්ත සෙක්ඛා කථිතා. ''භින්නත්තා පාපකානං අකුසලානං ධම්මානන්ති භික්ඛු, අනොධිසො කිලෙසානං පහානා භික්ඛු, අසෙක්ඛො භික්ඛු, අග්ගො භික්ඛු, මණ්ඩො භික්ඛූ''ති ඉමෙසු පඤ්චසු ඨානෙසු ඛීණාසවොව කථිතො. ''නෙවසෙක්ඛනාසෙක්ඛො''ති එත්ථ පුථුජ්ජනොව කථිතො. සෙසට්ඨානෙසු පුථුජ්ජනකල්‍යාණකො, සත්ත සෙක්ඛා, ඛීණාසවොති ඉමෙ සබ්බෙපි කථිතා.

එවං සමඤ්ඤාදීහි භික්ඛුං දස්සෙත්වා ඉදානි උපසම්පදාවසෙන දස්සෙතුං **සමග්ගෙන සඞ්ඝෙනාති**ආදිමාහ. තත්ථ **සමග්ගෙන සඞ්ඝෙනාති** සබ්බන්තිමෙන පරිච්ඡෙදෙන පඤ්චවග්ගකරණීයෙ කම්මෙ යාවතිකා භික්ඛූ කම්මප්පත්තා, තෙසං ආගතත්තා ඡන්දාරහානං ඡන්දස්ස ආහටත්තා සම්මුඛීභූතානඤ්ච අප්පටික්කොසනතො එකස්මිං කම්මෙ සමග්ගභාවං උපගතෙන. **ඤත්තිචතුත්ථෙනාති** තීහි අනුස්සාවනාහි එකාය ච ඤත්තියා කාතබ්බෙන. **කම්මෙනාති** ධම්මිකෙන විනයකම්මෙන. **අකුප්පෙනාති** වත්ථුඤත්තිඅනුස්සාවනසීමාපරිසසම්පත්තිසම්පන්නත්තා අකොපෙතබ්බතං අප්පටික්කොසිතබ්බතං උපගතෙන. **ඨානාරහෙනාති** කාරණාරහෙන සත්ථුසාසනාරහෙන.

උපසම්පන්නො නාම උපරිභාවං සමාපන්නො, පත්තොති අත්ථො. භික්ඛුභාවො හි උපරිභාවො. තඤ්චෙස යථාවුත්තෙන කම්මෙන සමාපන්නත්තා උපසම්පන්නොති වුච්චති. එතෙන යා ඉමා එහිභික්ඛූපසම්පදා, සරණාගමනූපසම්පදා, ඔවාදපටිග්ගහණූපසම්පදා, පඤ්හබ්‍යාකරණූපසම්පදා, ගරුධම්මපටිග්ගහණූපසම්පදා, දූතෙනූපසම්පදා, අට්ඨවාචිකූපසම්පදා, ඤත්තිචතුත්ථකම්මූපසම්පදාති අට්ඨ උපසම්පදා වුත්තා, තාසං ඤත්තිචතුත්ථකම්මූපසම්පදා, දූතෙනූපසම්පදා, අට්ඨවාචිකූපසම්පදාති ඉමා තිස්සොව ථාවරා. සෙසා බුද්ධෙ ධරමානෙයෙව අහෙසුං. තාසු උපසම්පදාසු ඉමස්මිං ඨානෙ අයං ඤත්තිචතුත්ථකම්මූපසම්පදාව අධිප්පෙතා.

511. පාතිමොක්ඛසංවරනිද්දෙසෙ **පාතිමොක්ඛ**න්ති සික්ඛාපදසීලං. තඤ්හි, යො නං පාති රක්ඛති, තං මොක්ඛෙති මොචයති ආපායිකාදීහි දුක්ඛෙහි, තස්මා පාතිමොක්ඛන්ති වුත්තං. **සීලං පතිට්ඨා**තිආදීනි තස්සෙව වෙවචනානි. තත්ථ සීලන්ති කාමඤ්චෙතං සහ කම්මවාචාපරියොසානෙන ඉජ්ඣනකස්ස පාතිමොක්ඛස්ස වෙවචනං, එවං සන්තෙපි ධම්මතො එතං සීලං නාම පාණාතිපාතාදීහි වා විරමන්තස්ස වත්තපටිපත්තිං වා පූරෙන්තස්ස චෙතනාදයො ධම්මා වෙදිතබ්බා. වුත්තඤ්හෙතං පටිසම්භිදායං ''කිං සීල''න්ති? චෙතනා සීලං, චෙතසිකං සීලං, සංවරො සීලං, අවීතික්කමො සීල''න්ති (පටි. ම. 1.39).

තත්ථ **චෙතනා සීලං** නාම පාණාතිපාතාදීහි වා විරමන්තස්ස වත්තපටිපත්තිං වා පූරෙන්තස්ස චෙතනා. **චෙතසිකං සීලං** නාම පාණාතිපාතාදීහි විරමන්තස්ස විරති. අපිච චෙතනා සීලං නාම පාණාතිපාතාදීනි පජහන්තස්ස සත්ත කම්මපථචෙතනා. චෙතසිකං සීලං නාම ''අභිජ්ඣං පහාය විගතාභිජ්ඣෙන චෙතසා විහරතී''තිආදිනා නයෙන සංයුත්තමහාවග්ගෙ වුත්තා අනභිජ්ඣාඅබ්‍යාපාදසම්මාදිට්ඨිධම්මා. **සංවරො සීල**න්ති එත්ථ පඤ්චවිධෙන සංවරො වෙදිතබ්බො – පාතිමොක්ඛසංවරො, සතිසංවරො, ඤාණසංවරො, ඛන්තිසංවරො, වීරියසංවරොති. තස්ස නානාකරණං විසුද්ධිමග්ගෙ (විසුද්ධි. 1.6) වුත්තං. **අවීතික්කමො සීල**න්ති සමාදින්නසීලස්ස කායිකවාචසිකො අවීතික්කමො. එත්ථ ච සංවරසීලං අවීතික්කමසීලන්ති ඉදමෙව නිප්පරියායතො සීලං; චෙතනා සීලං චෙතසිකං සීලන්ති පරියායතො සීලන්ති වෙදිතබ්බං.

යස්මා පන පාතිමොක්ඛසංවරසීලෙන භික්ඛු සාසනෙ පතිට්ඨාති නාම, තස්මා තං **'පතිට්ඨා'**ති වුත්තං; පතිට්ඨහති වා එත්ථ භික්ඛු, කුසලධම්මා එව වා එත්ථ පතිට්ඨහන්තීති පතිට්ඨා. අයමත්ථො –

> ''සීලෙ පතිට්ඨාය නරො සපඤ්ඤො, චිත්තං පඤ්ඤඤ්ච භාවයං;
> ආතාපී නිපකො භික්ඛු, සො ඉමං විජටයෙ ජට''න්ති ච. (සං. නි. 1.23);

''පතිට්ඨා, මහාරාජ, සීලං සබ්බෙසං කුසලධම්මාන''න්ති ච ''සීලෙ පතිට්ඨිතස්ස ඛො, මහාරාජ, සබ්බෙ කුසලා ධම්මා න පරිහායන්තී''ති (මි. ප. 2.1.9) ච ආදිසුත්තවසෙන වෙදිතබ්බො.

තදෙතං පුබ්බුප්පත්තිඅත්ථෙන **ආදි**. වුත්තම්පි චෙතං –

> ''තස්මාතිහ ත්වං, උත්තිය, ආදිමෙව විසොධෙහි කුසලෙසු ධම්මෙසු. කො චාදි කුසලානං ධම්මානං? සීලඤ්ච සුවිසුද්ධං දිට්ඨි ච උජුකා''ති (සං. නි. 5.382).

යථා හි නගරවඩ්ඪකී නගරං මාපෙතුකාමො පඨමං නගරට්ඨානං සොධෙති, තතො අපරභාගෙ වීථිචතුක්කසිඞ්ඝාටකාදිපරිච්ඡෙදෙන විභජිත්වා නගරං මාපෙති; එවමෙව යොගාවචරො ආදිතොව සීලං විසොධෙති, තතො අපරභාගෙ සමථවිපස්සනාමග්ගඵලනිබ්බානානි සච්ඡිකරොති. යථා වා පන රජකො පඨමං තීහි ඛාරෙහි වත්ථං ධොවිත්වා පරිසුද්ධෙ වත්ථෙ යදිච්ඡකං රඞ්ගජාතං උපනෙති; යථා වා පන ඡෙකො චිත්තකාරො රූපං ලිඛිතුකාමො ආදිතොව භිත්තිපරිකම්මං කරොති, තතො අපරභාගෙ රූපං සමුට්ඨාපෙති; එවමෙව යොගාවචරො ආදිතොව සීලං විසොධෙත්වා අපරභාගෙ සමථවිපස්සනාදයො ධම්මෙ සච්ඡිකරොති. තස්මා සීලං ''ආදී''ති වුත්තං.

තදෙතං චරණසරික්ඛතාය **චරණං**. චරණාති හි පාදා වුච්චන්ති. යථා හි ඡින්නචරණස්ස පුරිසස්ස දිසංගමනාභිසඞ්ඛාරො න ජායති, පරිපුණ්ණපාදස්සෙව ජායති; එවමෙව යස්ස සීලං භින්නං හොති ඛණ්ඩං අපරිපුණ්ණං, තස්ස නිබ්බානගමනාය ඤාණගමනං න සම්පජ්ජති. යස්ස පන තං අභින්නං හොති අක්ඛණ්ඩං පරිපුණ්ණං තස්ස නිබ්බානගමනාය ඤාණගමනං සම්පජ්ජති. තස්මා සීලං ''චරණ''න්ති වුත්තං.

තදෙතං සංයමනවසෙන **සංයමො,** සංවරණවසෙන **සංවරො.** උභයෙනාපි සීලසංයමො චෙව සීලසංවරො ච කථිතො. වචනත්ථො පනෙත්ථ සංයමෙති වීතික්කමවිප්ඵන්දනං, පුග්ගලං වා සංයමෙති, වීතික්කමවසෙන තස්ස විප්ඵන්දිතුං න දෙතීති සංයමො. වීතික්කමස්ස පවෙසනද්වාරං සංවරති පිදහතීතිපි සංවරො. **මොක්ඛ**න්ති උත්තමං මුඛභූතං වා. යථා හි සත්තානං චතුබ්බිධො ආහාරො මුඛෙන පවිසිත්වා අඞ්ගමඞ්ගානි ඵරති, එවං යොගිනොපි චතුභූමකකුසලං සීලමුඛෙන පවිසිත්වා අත්ථසිද්ධිං සම්පාදෙති. තෙන වුත්තං ''මොක්ඛ''න්ති. පමුඛෙ සාධූති **පාමොක්ඛං;** පුබ්බඞ්ගමං සෙට්ඨං පධානන්ති අත්ථො. **කුසලානං ධම්මානං සමාපත්තියා**ති චතුභූමකකුසලානං පටිලාභත්ථාය පාමොක්ඛං පුබ්බඞ්ගමං සෙට්ඨං පධානන්ති වෙදිතබ්බං.

කායිකො අවීතික්කමොති තිවිධං කායසුචරිතං. **වාචසිකො**ති චතුබ්බිධං වචීසුචරිතං. **කායිකවාචසිකො**ති තදුභයං. ඉමිනා ආජීවට්ඨමකසීලං පරියාදාය දස්සෙති. **සංවුතො**ති පිහිතො; සංවුතින්ද්‍රියො පිහිතින්ද්‍රියොති අත්ථො. යථා හි සංවුතද්වාරං ගෙහං ''සංවුතගෙහං පිහිතගෙහ''න්ති වුච්චති, එවමිධ සංවුතින්ද්‍රියො ''සංවුතො''ති වුත්තො. **පාතිමොක්ඛසංවරෙනා**ති පාතිමොක්ඛෙන ච සංවරෙන ච, පාතිමොක්ඛසඞ්ඛාතෙන වා සංවරෙන. **උපෙතො**තිආදීනි වුත්තත්ථානෙව.

512. **ඉරියතී**තිආදීහි සත්තහිපි පදෙහි පාතිමොක්ඛසංවරසීලෙ ඨිතස්ස භික්ඛුනො ඉරියාපථවිහාරො කථිතො.

513. ආචාරගොචරනිද්දෙසෙ කිඤ්චාපි භගවා සමණාචරං සමණගොචරං කථෙතුකාමො ''ආචාරගොචරසම්පන්නොති අත්ථි ආචාරො, අත්ථි අනාචාරො''ති පදං උද්ධරි. යථා පන මග්ගකුසලො පුරිසො මග්ගං අචික්ඛන්තො 'වාමං මුඤ්ච දක්ඛිණං ගණ්හා'ති පඨමං මුඤ්චිතබ්බං සභයමග්ගං උප්පථමග්ගං ආචික්ඛති, පච්ඡා ගහෙතබ්බං ඛෙමමග්ගං උජුමග්ගං; එවමෙව මග්ගකුසලපුරිසසදිසො ධම්මරාජා පඨමං පහාතබ්බං බුද්ධප්පටිකුට්ඨං අනාචාරං ආචික්ඛිත්වා පච්ඡා ආචාරං ආචික්ඛිතුකාමො ''තත්ථ කතමො අනාචාරො''තිආදිමාහ. පුරිසෙන හි ආචික්ඛිතමග්ගො සම්පජ්ජෙය්‍ය වා න වා, තථාගතෙන ආචික්ඛිතමග්ගො අපණ්ණකො, ඉන්දෙන විස්සට්ඨං වජිරං විය, අවිරජ්ඣනකො නිබ්බානනගරංයෙව සමොසරති. තෙන වුත්තං – ''පුරිසො මග්ගකුසලොති ඛො, තිස්ස, තථාගතස්සෙතං අධිවචනං අරහතො සම්මාසම්බුද්ධස්සා''ති (සං. නි. 3.84).

යස්මා වා සසීසං නහානෙන පහීනසෙදමලජල්ලිකස්ස පුරිසස්ස මාලාගන්ධවිලෙපනාදිවිභූසනවිධානං විය පහීනපාපධම්මස්ස කල්‍යාණධම්මසමායොගො සම්පන්නරූපො හොති, තස්මා සෙදමලජල්ලික්කං විය පහාතබ්බං පඨමං අනාචාරං ආචික්ඛිත්වා, පහීනසෙදමලජල්ලිකස්ස මාලාගන්ධවිලෙපනාදිවිභූසනවිධානං විය පච්ඡා ආචාරං ආචික්ඛිතුකාමොපි **තත්ථ කතමො අනාචාරො**තිආදිමාහ. තත්ථ **කායිකො වීතික්කමො**ති තිවිධං කායදුච්චරිතං; **වාචසිකො වීතික්කමො**ති චතුබ්බිධං වචීදුච්චරිතං; **කායිකවාචසිකො වීතික්කමො**ති තදුභයං. එවං ආජීවට්ඨමකසීලස්සෙව වීතික්කමං දස්සෙසි.

යස්මා පන න කෙවලං කායවාචාහි එව අනාචාරං ආචරති, මනසාපි ආචරති එව, තස්මා තං දස්සෙතුං ''සබ්බම්පි දුස්සීල්‍යං අනාචාරො''ති වුත්තං. තත්ථ එකච්චියං අනාචාරං විභජිත්වා දස්සෙන්තො **ඉධෙකච්චො වෙළුදානෙනා**තිආදිමාහ. තත්ථ **වෙළුදානෙනා**ති පච්චයහෙතුකෙන වෙළුදානෙන. විහාරෙ උට්ඨිතඤ්හි අරක්ඛිතො වා ආහරිත්වා රක්ඛිතගොපිතං වෙළුං 'එවං මෙ පච්චයං දස්සන්තී'ති උපට්ඨාකානං දාතුං න වට්ටති. එවඤ්හි ජීවිතං කප්පෙන්තො අනෙසනාය මිච්ඡාජීවෙන ජීවති. සො දිට්ඨෙව ධම්මෙ ගරහං පාපුණාති, සම්පරායෙ ච අපායපරිපූරකො හොති. අත්තනො පුග්ගලිකවෙළුං කුලසඞ්ගහත්ථාය දදන්තො කුලදූසකදුක්කටමාපජ්ජති; පරපුග්ගලිකං ථෙය්‍යචිත්තෙන දදමානො භණ්ඩග්ඝෙන කාරෙතබ්බො. සඞ්ඝිකෙපි එසෙව නයො. සචෙ පන තං ඉස්සරවතාය දෙති ගරුභණ්ඩවිස්සජ්ජනමාපජ්ජති.

කතරො පන වෙළු ගරුභණ්ඩං හොති, කතරො න හොතීති? යො තාව අරොපිමො සයංජාතකො, සො සඞ්ඝෙන පරිච්ඡින්නට්ඨානෙයෙව ගරුභණ්ඩං,

තතො පරං න ගරුභණ්ඩං; රොපිතට්ඨානෙ සබ්බෙන සබ්බං ගරුභණ්ඩං. සො පන පමාණෙන පරිච්ඡින්නො තෙලනාළිප්පමාණොපි ගරුභණ්ඩං, න තතො හෙට්ඨා. යස්ස පන භික්ඛුනො තෙලනාළියා වා කත්තරදණ්ඩෙන වා අත්ථො, තෙන ඵාතිකම්මං කත්වා ගහෙතබ්බො. ඵාතිකම්මං තදග්ඝනකං වා අතිරෙකං වා වට්ටති, ඌනකං න වට්ටති. හත්ථකම්මම්පි උදකාහරණමත්තං වා අප්පහරිතකරණමත්තං වා න වට්ටති, තං ථාවරං කාතුං වට්ටති. තස්මා පොක්ඛරණිතො වා පංසුං උද්ධරිත්වා සොපානං වා අත්ථරාපෙත්වා විසමට්ඨානං වා සමං කත්වා ගහෙතුං වට්ටති. ඵාතිකම්මං අකත්වා ගහිතො තත්ථ වසන්තෙනෙව පරිභුඤ්ජිතබ්බො; පක්කමන්තෙන සඞ්ඝිකං කත්වා ඨපෙත්වා ගන්තබ්බං. අසතියා ගහෙත්වා ගතෙන යත්ථ ගතො සරති, තතො පච්චාහරිතබ්බො. සචෙ අන්තරා භයං හොති, සම්පත්තවිහරෙ ඨපෙත්වා ගන්තබ්බං.

මනුස්සා විහාරං ගන්ත්වා වෙළුං යාචන්ති. භික්ඛූ 'සඞ්ඝිකො'ති දාතුං න විසහන්ති. මනුස්සා පුනප්පුනං යාචන්ති වා තජ්ජෙන්ති වා. තදා භික්ඛූහි 'දණ්ඩකම්මං කත්වා ගණ්හථා'ති වත්තුං වට්ටති; වෙළුදානං නාම න හොති. සචෙ තෙ දණ්ඩකම්මත්ථාය වාසිඵරසුආදීනි වා ඛාදනීයභොජනීයං වා දෙන්ති, ගහෙතුං න වට්ටති. විනයට්ඨකථායං පන ''දඩ්ඪගෙහා මනුස්සා ගණ්හිත්වා ගච්ඡන්තා න වාරෙතබ්බා''ති වුත්තං.

සචෙ සඞ්ඝස්ස වෙළුගුම්බෙ වෙළුදූසිකා උප්පජ්ජන්ති, තං අකොට්ටාපෙන්තානං වෙළු නස්සති, කිං කාතබ්බන්ති? භික්ඛාචාරෙ මනුස්සානං ආචික්ඛිතබ්බං. සචෙ කොට්ටෙතුං න ඉච්ඡන්ති 'සමභාගං ලභිස්සථා'ති වත්තබ්බා; න ඉච්ඡන්තියෙව 'ද්වෙ කොට්ඨාසෙ ලභිස්සථා'ති වත්තබ්බා. එවම්පි අනිච්ඡන්තෙසු 'නට්ඨෙන අත්ථො නත්ථි, තුම්හාකං ඛණෙ සති දණ්ඩකම්මං කරිස්සථ, කොට්ටෙත්වා ගණ්හථා'ති වත්තබ්බා; වෙළුදානං නාම න හොති. වෙළුගුම්බෙ අග්ගිම්හි උට්ඨිතෙපි, උදකෙන වුය්හමානවෙළූසුපි එසෙව නයො. රුක්ඛෙසුපි අයමෙව කථාමග්ගො. රුක්ඛො පන සූචිදණ්ඩකප්පමාණො ගරුභණ්ඩං හොති. සඞ්ඝිකෙ රුක්ඛෙ කොට්ටාපෙත්වා සඞ්ඝං අනාපුච්ඡිත්වාපි සඞ්ඝිකං ආවාසං කාතුං ලබ්භති. වචනපථච්ඡෙදනත්ථං පන ආපුච්ඡිත්වාව කාතබ්බො.

පුග්ගලිකං කාතුං ලබ්භති, න ලබ්භතීති? න ලබ්භති. හත්ථකම්මසීසෙන පන එකස්මිං ගෙහෙ මඤ්චට්ඨානමත්තං ලබ්භති, තීසු ගෙහෙසු එකං ගෙහං ලභති. සචෙ දබ්බසම්භාරා පුග්ගලිකා හොන්ති, භූමි සඞ්ඝිකා, එකං ගෙහං කත්වා සමභාගං ලභති, ද්වීසු ගෙහෙසු එකං ගෙහං ලභති. සඞ්ඝිකරුක්ඛෙ සඞ්ඝිකං ආවාසං බාධෙන්තෙ සඞ්ඝං අනාපුච්ඡා හාරෙතුං වට්ටති, න වට්ටතීති? වට්ටති. වචනපථච්ඡෙදනත්ථං පන ආපුච්ඡිත්වාව හාරෙතබ්බො. සචෙ රුක්ඛං

නිස්සාය සඞ්ඝස්ස මහන්තො ලාභො හොති, න හාරෙතබ්බො. පුග්ගලිකරුක්ඛෙ සඞ්ඝිකං ආවාසං බාධෙන්තෙ රුක්ඛසාමිකස්ස ආචික්ඛිතබ්බං. සචෙ හරිතුං න ඉච්ඡති, ඡෙදාපෙත්වා හාරෙතබ්බො. 'රුක්ඛං මෙ දෙථා'ති වොදෙන්තස්ස රුක්ඛං අග්ඝාපෙත්වා මූලං දාතබ්බං. සඞ්ඝිකෙ රුක්ඛෙ පුග්ගලිකාවාසං, පුග්ගලිකෙ ච පුග්ගලිකාවාසං බාධෙන්තෙපි එසෙව නයො. වල්ලියම්පි අයමෙව කථාමග්ගො. වල්ලි පන යත්ථ වික්කායති, දුල්ලභා හොති, තත්ථ ගරුභණ්ඩං. සා ච ඛො උපඩ්ඪබාහුප්පමාණතො පට්ඨාය; තතො හෙට්ඨා වල්ලිඛණ්ඩං ගරුභණ්ඩං න හොති.

පත්තදානාදීසුපි **පත්තදානෙනාති** පච්චයහෙතුකෙන පත්තදානෙනාතිආදි සබ්බං වෙළුදානෙ වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බං. ගරුභණ්ඩතාය පනෙත්ථ අයං විනිච්ඡයො. පත්තම්පි හි යත්ථ වික්කායති, ගන්ධිකාදයො ගන්ධපලිවෙඨනාදීනං අත්ථාය ගණ්හන්ති, තාදිසෙ දුල්ලභට්ඨානෙයෙව ගරුභණ්ඩං හොති. එස තාව කිංසුකපත්තකණ්ණපිළන්ධනතාලපත්තාදීසු විනිච්ඡයො.

තාලපණ්ණම්පි ඉමස්මිංයෙව ඨානෙ කථෙතබ්බං. තාලපණ්ණම්පි හි සයංජාතෙ තාලවනෙ සඞ්ඝෙන පරිච්ඡින්නට්ඨානෙයෙව ගරුභණ්ඩං, න තතො පරං. රොපිමතාලෙසු සබ්බම්පි ගරුභණ්ඩං. තස්ස පමාණං හෙට්ඨිමකොටියා අට්ඨඞ්ගුලප්පමාණොපි රිත්තපොත්ථකො. තිණම්පි එත්ථෙව පක්ඛිපිත්වා කථෙතබ්බං. යත්ථ පන තිණං නත්ථි තත්ථ මුඤ්ජපලාලනාළිකෙරපණ්ණාදීහිපි ඡාදෙන්ති. තස්මා තානිපි තිණෙනෙව සඞ්ගහිතානි. ඉති මුඤ්ජපලාලාදීසු යංකිඤ්චි මුට්ඨිප්පමාණං තිණං, නාළිකෙරපණ්ණාදීසු ච එකපණ්ණම්පි සඞ්ඝස්ස දින්නං වා තත්ථජාතකං වා බහිආරාමෙ සඞ්ඝස්ස තිණවත්ථුම්හි ජාතතිණං වා රක්ඛිතගොපිතං ගරුභණ්ඩං හොති. තං පන සඞ්ඝකම්මෙ ච චෙතියකම්මෙ ච කතෙ අතිරෙකං පුග්ගලිකකම්මෙ දාතුං වට්ටති. හෙට්ඨා වුත්තවෙළුම්හිපි එසෙව නයො.

පුප්ඵදානෙ ''එත්තකෙසු රුක්ඛෙසු පුප්ඵානි විස්සජ්ජෙත්වා යාගුභත්තවත්ථෙ උපනෙන්තු, එත්තකෙසු සෙනාසනපටිසඞ්ඛරණෙ උපනෙන්තූ''ති එවං නියමිතට්ඨානෙ එව පුප්ඵානි ගරුභණ්ඩානි හොන්ති. පරතීරෙ සාමණෙරා පුප්ඵානි ඔචිනිත්වා රාසිං කරොන්ති, පඤ්චඞ්ගසමන්නාගතො පුප්ඵභාජකො භික්ඛුසඞ්ඝං ගණෙත්වා කොට්ඨාසෙ කරොති, සො සම්පත්තපරිසාය සඞ්ඝං අනාපුච්ඡිත්වාව දාතුං ලභති; අසම්මතෙන පන ආපුච්ඡිත්වාව දාතබ්බං. භික්ඛු පන කස්ස පුප්ඵානි දාතුං ලභති, කස්ස න ලභතීති? මාතාපිතූනං ගෙහං හරිත්වාපි ගෙහතො පක්කොසාපෙත්වාපි 'වත්ථුපූජං කරොථා'ති දාතුං ලභති, පිළන්ධනත්ථාය දාතුං න ලභති; සෙසඤාතීනං පන හරිත්වා න දාතබ්බං, පක්කොසාපෙත්වා 'පූජං

කරොථා'ති දාතබ්බං; සෙසජනස්ස පූජනට්ඨානං සම්පත්තස්ස අපච්චාසීසන්තෙන දාතබ්බං; පුප්ඵදානං නාම න හොති. විහාරෙ බහූනි පුප්ඵානි පුප්ඵන්ති. භික්ඛුනා පිණ්ඩාය චරන්තෙන මනුස්සෙ දිස්වා 'විහාරෙ බහූනි පුප්ඵානි, පූජෙථා'ති වත්තබ්බං. වචනමත්තෙ දොසො නත්ථි. 'මනුස්සා ඛාදනීයභොජනීයං ආදාය ආගමිස්සන්තී'ති චිත්තෙන පන න වත්තබ්බං. සචෙ වදති, ඛාදනීයභොජනීයං න පරිභුඤ්ජිතබ්බං. මනුස්සා අත්තනො ධම්මතාය 'විහාරෙ පුප්ඵානි අත්ථී'ති පුච්ඡිත්වා 'අසුකදිවසෙ විහාරං ආගමිස්සාම, සාමණෙරානං පුප්ඵානි ඔචිනිතුං මා දෙථා'ති වදන්ති. භික්ඛූ සාමණෙරානං කථෙතුං පමුට්ඨා. සාමණෙරෙහි පුප්ඵානි ඔචිනිත්වා ඨපිතානි. මනුස්සා භික්ඛූ උපසඞ්කමිත්වා ''භන්තෙ, මයං තුම්හාකං අසුකදිවසෙයෙව ආරොචයිම්හ – 'සාමණෙරානං පුප්ඵානි ඔචිනිතුං මා දෙථා'ති. කස්මා න වාරයිත්ථා''ති? ''සති මෙ පමුට්ඨා, පුප්ඵානි ඔචිනිතමත්තානෙව, තාව න පූජා කතා''ති වත්තබ්බං. ''ගණ්හථ පූජෙථා''ති න වත්තබ්බං. සචෙ වදති, ආමිසං න පරිභුඤ්ජිතබ්බං.

අපරො භික්ඛු සාමණෙරානං ආචික්ඛති ''අසුකගාමවාසිනො පුප්ඵානි මා ඔචිනිත්ථා''ති ආහංසූති. මනුස්සාපි ආමිසං ආහරිත්වා දානං දත්වා වදන්ති – ''අම්හාකං මනුස්සා න බහුකා, සාමණෙරෙ අම්හෙහි සහ පුප්ඵානි ඔචිනිතුං ආණාපෙථා''ති. ''සාමණෙරෙහි භික්ඛා ලද්ධා; යෙ භික්ඛාචාරං න ගච්ඡන්ති, තෙ සයමෙව ජානිස්සන්ති, උපාසකා''ති වත්තබ්බං. එත්තකං නයං ලභිත්වා සාමණෙරෙ පුත්තෙ වා භාතිකෙ වා කත්වා පුප්ඵානි ඔචිනාපෙතුං දොසො නත්ථි; පුප්ඵදානං නාම න හොති.

ඵලදානෙ ඵලම්පි පුප්ඵං විය නියමිතමෙව ගරුභණ්ඩං හොති. විහාරෙ බහුකම්හි ඵලාඵලෙ සති අඵාසුකමනුස්සා ආගන්ත්වා යාචන්ති. භික්ඛූ 'සඞ්ඝික'න්ති දාතුං න උස්සහන්ති. මනුස්සා විප්පටිසාරිනො අක්කොසන්ති පරිභාසන්ති. තත්ථ කිං කාතබ්බන්ති? ඵලෙහි වා රුක්ඛෙහි වා පරිච්ඡින්දිත්වා කතිකා කාතබ්බා – 'අසුකෙසු ච රුක්ඛෙසු එත්තකානි ඵලානි ගණ්හන්තා, එත්තකෙසු වා රුක්ඛෙසු ඵලානි ගණ්හන්තා න වාරෙතබ්බා'ති. චොරා පන ඉස්සරා වා බලක්කාරෙන ගණ්හන්තා න වාරෙතබ්බා; කුද්ධා තෙ සකලවිහාරම්පි නාසෙය්‍යුං. ආදීනවො පන කථෙතබ්බොති.

සිනානදානෙ සිනානචුණ්ණානි කොට්ටිතානි න ගරුභණ්ඩානි. අකොට්ටිතො රුක්ඛත්තචොව ගරුභණ්ඩං. චුණ්ණං පන අගිලානස්ස රජනනිපක්කං වට්ටති. ගිලානස්ස යංකිඤ්චි චුණ්ණං වට්ටතියෙව. මත්තිකාපි එත්ථෙව පක්ඛිපිත්වා කථෙතබ්බා. මත්තිකාපි යත්ථ දුල්ලභා හොති, තත්ථෙව ගරුභණ්ඩං. සාපි හෙට්ඨිමකොටියා තිංසපලගුළපිණ්ඩප්පමාණාව තතො හෙට්ඨා න ගරුභණ්ඩන්ති.

දන්තකට්ඨදානෙ දන්තකට්ඨං අච්ඡින්නකමෙව ගරුභණ්ඩං. යෙසං සාමණෙරානං සඞ්ඝතො දන්තකට්ඨවාරො පාපුණාති, තෙ අත්තනො ආචරියුපජ්ඣායානං පාටියෙක්කං දාතුං න ලභන්ති. යෙහි පන 'එත්තකානි දන්තකට්ඨානි ආහරිතබ්බානී'ති පරිච්ඡින්දිත්වා වාරං ගහිතානි, තෙ අතිරෙකානි ආචරියුපජ්ඣායානං දාතුං ලභන්ති. එකෙන භික්ඛුනා දන්තකට්ඨමාළකතො බහූනි දන්තකට්ඨානි න ගහෙතබ්බානි, දෙවසිකං එකෙකමෙව ගහෙතබ්බං. පාටියෙක්කං වසන්තෙනාපි භික්ඛුසඞ්ඝං ගණයිත්වා යත්තකානි අත්තනො පාපුණන්ති තත්තකානෙව ගහෙත්වා ගන්තබ්බං; අන්තරා ආගන්තුකෙසු වා ආගතෙසු දිසං වා පක්කමන්තෙන ආහරිත්වා ගහිතට්ඨානෙයෙව ඨපෙතබ්බානි.

චාටුකම්‍යතායාතිආදීසු චාටුකම්‍යතා වුච්චති අත්තානං දාසං විය නීචට්ඨානෙ ඨපෙත්වා පරස්ස ඛලිතවචනම්පි සණ්ඨපෙත්වා පියකාමතාය පග්ගය්හවචනං. **මුග්ගසූප්‍යතායා**ති මුග්ගසූපසමානාය සච්චාලිකෙන ජීවිතකප්පනතායෙතං අධිවචනං. යථා හි මුග්ගසූපෙ පච්චන්තෙ බහූ මුග්ගා පාකං ගච්ඡන්ති, ථොකා න ගච්ඡන්ති; එවමෙව සච්චාලිකෙන ජීවිතකප්පකෙ පුග්ගලෙ බහු අලිකං හොති, අප්පකං සච්චං. යථා වා මුග්ගසූපස්ස අප්පවිසනට්ඨානං නාම නත්ථි, එවමෙව සච්චාලිකවුත්තිනො පුග්ගලස්ස අප්පවිට්ඨවාචා නාම නත්ථි; සිඞ්ඝාටකං විය ඉච්ඡිතිච්ඡිතධාරාය පතිට්ඨාති. තෙනස්ස සා මුසාවාදිතා මුග්ගසූප්‍යතාති වුත්තා. **පාරිභටයතා**ති පරිභටකම්මභාවො. පරිභටස්ස හි කම්මං පාරිභටයං, තස්ස භාවො පාරිභටයතා; අලඞ්කාරකරණාදීහි දාරකකීළාපනස්සෙතං අධිවචනං.

ජඞ්ඝපෙසනිකන්ති ගාමන්තරදෙසන්තරාදීසු තෙසං තෙසං ගිහීනං සාසනපටිසාසනහරණං. ඉදඤ්හි ජඞ්ඝපෙසනිකං නාම අත්තනො මාතාපිතූනං, යෙ චස්ස මාතාපිතරො උපට්ඨහන්ති, තෙසං සාසනං ගහෙත්වා කත්ථචි ගමනවසෙන වට්ටති. චෙතියස්ස වා සඞ්ඝස්ස වා අත්තනො වා කම්මං කරොන්තානං වඩ්ඪකීනම්පි සාසනං හරිතුං වට්ටති. මනුස්සා ''දානං දස්සාම, පූජං කරිස්සාම, භික්ඛුසඞ්ඝස්ස ආචික්ඛථා''ති වදන්ති; ''අසුකත්ථෙරස්ස නාම දෙථා''ති පිණ්ඩපාතං වා භෙසජ්ජං වා චීවරං වා දෙන්ති; ''විහාරෙ පූජං කරොථා''ති මාලාගන්ධවිලෙපනාදීනි වා ධජපතාකාදීනි වා නීයාදෙන්ති, සබ්බං හරිතුං වට්ටති; ජඞ්ඝපෙසනිකං නාම න හොති. සෙසානං සාසනං ගහෙත්වා ගච්ඡන්තස්ස පදවාරෙ පදවාරෙ දොසො.

අඤ්ඤතරඤ්ඤතරෙනාති එතෙසං වා වෙළුදානාදීනං අඤ්ඤතරඤ්ඤතරෙන වෙජ්ජකම්මභණ්ඩාගාරිකකම්මං පිණ්ඩපටිපිණ්ඩකම්මං සඞ්ඝුප්පාදචෙතියුප්පාදඋපට්ඨාපනකම්මන්ති එවරූපානං වා මිච්ඡාජීවෙන ජීවිතකප්පනකකම්මානං යෙන කෙනචි. **බුද්ධපටිකුට්ඨෙනා**ති බුද්ධෙහි

ගරහිතෙන පටිසිද්ධෙන. **අයං වුච්චතීති** අයං සබ්බොපි අනාචාරො නාම කථීයති. ආචාරනිද්දෙසො වුත්තපටිපක්ඛනයෙනෙව වෙදිතබ්බො.

514. ගොචරනිද්දෙසෙපි පඨමං අගොචරස්ස වචනෙ කාරණං හෙට්ඨා වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බං. තත්ථ ච **ගොචරොති** පිණ්ඩපාතාදීනං අත්ථාය උපසඞ්කමිතුං යුත්තට්ඨානං **ගොචරො,** අයුත්තට්ඨානං **අගොචරො.** වෙසියා ගොචරො අස්සාති **වෙසියගොචරො;** මිත්තසන්ථවවසෙන උපසඞ්කමිතට්ඨානන්ති අත්ථො. තත්ථ වෙසියා නාම රූපූපජීවිනියො යෙන කෙනචිදෙව සුලභජ්ඣාචාරතාමිත්තසන්ථවසිනෙහවසෙන උපසඞ්කමන්තො වෙසියාගොචරො නාම හොති. තස්මා එවං උපසඞ්කමිතුං න වට්ටති. කිං කාරණා? ආරක්ඛවිපත්තිතො. එවං උපසඞ්කමන්තස්ස හි චිරං රක්ඛිතගොපිතොපි සමණධම්මො කතිපාහෙනෙව නස්සති; සචෙපි න නස්සති ගරහං ලභති. දක්ඛිණාවසෙන පන උපසඞ්කමන්තෙන සතිං උපට්ඨාපෙත්වා උපසඞ්කමිතබ්බං. **විධවා** වුච්චන්ති මතපතිකා වා පවුත්ථපතිකා වා. **ථුල්ලකුමාරියොති** මහල්ලිකා අනිවිට්ඨකුමාරියො. **පණ්ඩකාති** ලොකාමිසනිස්සිතකථාබහුලා උස්සන්නකිලෙසා අවූපසන්තපරිළාහා නපුංසකා. තෙසං සබ්බෙසම්පි උපසඞ්කමනෙ ආදීනවො වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බො. **භික්ඛුනීසුපි** එසෙව නයො. අපිච භික්ඛූ නාම උස්සන්නබ්‍රහ්මචරියා හොන්ති, තථා භික්ඛුනියො. තෙ අඤ්ඤමඤ්ඤං සන්ථවවසෙන කතිපාහෙනෙව රක්ඛිතගොපිතසමණධම්මං නාසෙන්ති. ගිලානපුච්ඡකෙන පන ගන්තුං වට්ටති. භික්ඛුනා පුප්ඵානි ලභිත්වා පූජනත්ථායපි ඔවාදදානත්ථායපි ගන්තුං වට්ටතියෙව.

පානාගාරන්ති සුරාපානඝරං. තං බ්‍රහ්මචරියන්තරායකරෙහි සුරාසොණ්ඩෙහි අවිවිත්තං හොති. තත්ථ තෙහි සද්ධිං සහ සොණ්ඩවසෙන උපසඞ්කමිතුං න වට්ටති; බ්‍රහ්මචරියන්තරායො හොති. **සංසට්ඨො විහරති රාජූහීති**ආදීසු **රාජානොති** අභිසිත්තා වා හොන්තු අනභිසිත්තා වා යෙ රජ්ජං අනුසාසන්ති. **රාජමහාමත්තාති** රාජූනං ඉස්සරියසදිසාය මහතියා ඉස්සරියමත්තාය සමන්නාගතා. **තිත්ථියාති** විපරීතදස්සනා බාහිරපරිබ්බාජකා. **තිත්ථියසාවකාති** භත්තිවසෙන තෙසං පච්චයදායකා. එතෙහි සද්ධිං සංසග්ගජාතො හොතීති අත්ථො.

අනනුලොමිකෙන සංසග්ගෙනාති අනනුලොමිකසංසග්ගො නාම තිස්සන්නං සික්ඛානං අනනුලොමො පච්චනීකසංසග්ගො, යෙන බ්‍රහ්මචරියන්තරායං පඤ්ඤත්තිවීතික්කමං සල්ලෙඛපරිහානිඤ්ච පාපුණාති, සෙය්‍යථීදං – රාජරාජමහාමත්තෙහි සද්ධිං සහසොකිතා, සහනන්දිතා, සමසුඛදුක්ඛතා, උප්පන්නෙසු කිච්චකරණීයෙසු අත්තනාව යොගං ආපජ්ජනතා, තිත්ථියතිත්ථියසාවකෙහි සද්ධිං එකච්ඡන්දරුචිසමාචාරතා

එකච්ඡන්දරුචිසමාචාරභාවවසෙන වා සිනෙහබහුමානසන්ථවො. තත්ථ රාජරාජමහාමත්තෙහි සද්ධිං සංසග්ගො බ්‍රහ්මචරියන්තරායං කරොති. ඉතරෙහි තිත්ථියසාවකෙහි තෙසං ලද්ධිගහණං. තෙසං පන වාදං භින්දිත්වා අත්තනො ලද්ධිං ගණ්හාපෙතුං සමත්ථෙන උපසඞ්කමිතුං වට්ටති.

ඉදානි අපරෙනපි පරියායෙන අගොචරං දස්සෙතුං **යානි වා පන තානි කුලානී**තිආදි ආරද්ධං. තත්ථ **අස්සද්ධානී**ති බුද්ධාදීසු සද්ධාවිරහිතානි; බුද්ධො සබ්බඤ්ඤූ, ධම්මො නිය්‍යානිකො, සඞ්ඝො සුප්පටිපන්නොති න සද්දහන්ති. **අප්පසන්නානී**ති චිත්තං පසන්නං අනාවිලං කාතුං න සක්කොන්ති. **අක්කොසකපරිභාසකානී**ති අක්කොසකානි චෙව පරිභාසකානි ච; ‘චොරොසි, බාලොසි, මූළ්හොසි, ඔට්ඨොසි, ගොණොසි, ගද්‍රභොසි, ආපායිකොසි, නෙරයිකොසි, තිරච්ඡානගතොසි, නත්ථි තුය්හං සුගති, දුග්ගතියෙව පාටිකඞ්ඛා’ති එවං දසහි අක්කොසවත්ථූහි අක්කොසන්ති; ‘හොතු, ඉදානි තං පහරිස්සාම, බන්ධිස්සාම, වධිස්සාමා’ති එවං භයදස්සනෙන පරිභාසන්ති චාති අත්ථො. **අනත්ථකාමානී**ති අත්ථං න ඉච්ඡන්ති, අනත්ථමෙව ඉච්ඡන්ති. **අහිතකාමානී**ති අහිතමෙව ඉච්ඡන්ති, හිතං න ඉච්ඡන්ති. **අඵාසුකකාමානී**ති ඵාසුකං න ඉච්ඡන්ති, අඵාසුකමෙව ඉච්ඡන්ති. **අයොගක්ඛෙමකාමානී**ති චතූහි යොගෙහි ඛෙමං නිබ්භයං න ඉච්ඡන්ති, සභයමෙව ඉච්ඡන්ති. **භික්ඛූනන්ති** එත්ථ සාමණෙරාපි සඞ්ගහං ගච්ඡන්ති. **භික්ඛුනීනන්ති** එත්ථ සික්ඛමානසාමණෙරියොපි. සබ්බෙසම්පි හි භගවන්තං උද්දිස්ස පබ්බජිතානඤ්චෙව සරණගතානඤ්ච චතුන්නම්පි පරිසානං තානි අනත්ථකාමානියෙව. **තථාරූපානි කුලානී**ති එවරූපානි ඛත්තියකුලාදීනි කුලානි. **සෙවතී**ති නිස්සාය ජීවති. **භජතී**ති උපසඞ්කමති. **පයිරුපාසතී**ති පුනප්පුනං උපසඞ්කමති. **අයං වුච්චතී**ති අයං වෙසියාදිගොචරස්ස වෙසියාදිකො, රාජාදිසංසට්ඨස්ස රාජාදිකො, අස්සද්ධකුලාදිසෙවකස්ස අස්සද්ධකුලාදිකො චාති තිප්පකාරොපි අයුත්තගොචරො අගොචරොති වෙදිතබ්බො.

තස්ස ඉමිනා පරියායෙන අගොචරතා වෙදිතබ්බා. වෙසියාදිකො තාව පඤ්චකාමගුණනිස්සයතො අගොචරොති වෙදිතබ්බො, යථාහ – ‘‘කො ච, භික්ඛවෙ, භික්ඛුනො අගොචරො පරවිසයො? යදිදං පඤ්ච කාමගුණා’’ති (සං. නි. 5.372) රාජාදිකො ඣානානුයොගස්ස අනුපනිස්සයතො ලාභසක්කාරාසනිචක්කනිප්ඵාදනතො දිට්ඨිවිපත්තිහෙතුතො ච, අස්සද්ධකුලාදිකො සද්ධාහානිචිත්තසන්තාසාවහනතො අගොචරොති.

ගොචරනිද්දෙසෙ **න වෙසියගොචරොති**ආදීනි වුත්තපටිපක්ඛවසෙන වෙදිතබ්බානි. **ඔපානභූතානී**තිආදීසු පන **ඔපානභූතානී**ති උදපානභූතානි; භික්ඛුසඞ්ඝස්ස, චාතුමහාපථෙ ඛතපොක්ඛරණී විය, යථාසුඛං ඔගාහනක්ඛමානි

චිත්තමහාමත්තස්ස ගෙහසදිසානි. තස්ස කිර ගෙහෙ කාලත්ථම්භො යුත්තොයෙව. සරද්වාරං සම්පත්තානං භික්ඛූනං පච්චයවෙකල්ලං නාම නත්ථි. එකදිවසං භෙසජ්ජවත්තමෙව සට්ඨි කහාපණානි නික්ඛමන්ති. **කාසාවපජ්ජොතානීති** භික්ඛුභික්ඛුනීහි නිවත්ථපාරුතානං කාසාවානංයෙව පභාය එකොභාසානි භූතපාලසෙට්ඨිකුලසදිසානි. **ඉසිවාතපටිවාතානීති** ගෙහං පවිසන්තානං නික්ඛමන්තානඤ්ච භික්ඛුභික්ඛුනීසඞ්ඛාතානං ඉසීනං චීවරවාතෙන චෙව සමිඤ්ජනපසාරණාදිජනිතසරීරවාතෙන ච පටිවාතානි පවායිතානි විනිද්ධුතකිබ්බිසානි වා.

515. **අණුමත්තෙසු වජ්ජෙසු භයදස්සාවීතානිද්දෙසෙ අණුමත්තානීති** අණුප්පමාණා. **වජ්ජාති** දොසා. **යානි තානි වජ්ජානීති** යානි තානි ගරහිතබ්බට්ඨෙන වජ්ජානි. **අප්පමත්තකානීති** පරිත්තමත්තකානි ඛුද්දකප්පමාණානි. **ඔරමත්තකානීති** පරිත්තතොපි ඔරිමප්පමාණත්තා ඔරමත්තකානි. **ලහුසානීති** ලහුකානි. **ලහුසම්මතානීති** ලහූති සම්මතානි. **සංයමකරණීයානීති** සංයමෙන කත්තබ්බපටිකම්මානි. **සංවරකරණීයානීති** සංවරෙන කාතබ්බානි සංවරෙන කත්තබ්බපටිකම්මානි. **චිත්තුප්පාදකරණීයානීති** චිත්තුප්පාදමත්තෙන කත්තබ්බපටිකම්මානි. **මනසිකාරපටිබද්ධානීති** මනසා ආවජ්ජිතමත්තෙනෙව කත්තබ්බපටිකම්මානි. කානි පන තානීති? දිවාවිහාරවාසී සුමත්ථෙරො තාව ආහ – ‘‘අනාපත්තිගමනීයානි චිත්තුප්පාදමත්තකානි යානි ‘න පුන එවරූපං කරිස්සාමී’ති මනසා ආවජ්ජිතමත්තෙනෙව සුජ්ඣන්ති. අධිට්ඨානාවිකම්මං නාමෙතං කථිත’’න්ති. අන්තෙවාසිකො පනස්ස තිපිටකචූළනාගත්ථෙරො පනාහ – ‘‘ඉදං පාතිමොක්ඛසංවරසීලස්සෙව භාජනීයං. තස්මා සබ්බලහුකං දුක්කටදුබ්භාසිතං ඉධ වජ්ජන්ති වෙදිතබ්බං. වුට්ඨානාවිකම්මං නාමෙතං කථිත’’න්ති. **ඉතිඉමෙසූති** එවංපකාරෙසු ඉමෙසු. **වජ්ජදස්සාවීති** වජ්ජතො දොසතො දස්සනසීලො. **භයදස්සාවීති** චතුබ්බිධස්ස භයස්ස කාරණත්තා භයතො දස්සනසීලො. **ආදීනවදස්සාවීති** ඉධ නින්දාවහනතො, ආයතිං දුක්ඛවිපාකතො, උපරිගුණානං අන්තරායකරණතො, විප්පටිසාරජනනතො ච එතෙන නානප්පකාරෙන ආදීනවතො දස්සනසීලො.

නිස්සරණදස්සාවීති යං තත්ථ නිස්සරණං තස්ස දස්සනසීලො. කිං පනෙත්ථ නිස්සරණන්ති? ආචරියත්ථෙරවාදෙ තාව ‘‘අනාපත්තිගමනීයතාය සති අධිට්ඨානාවිකම්මං නිස්සරණ’’න්ති කථිතං. අන්තෙවාසිකත්ථෙරවාදෙ තාව ‘‘ආපත්තිගමනීයතාය සති වුට්ඨානාවිකම්මං නිස්සරණ’’න්ති කථිතං.

තත්ථ තථාරූපො භික්ඛු අණුමත්තානි වජ්ජානි වජ්ජතො භයතො පස්සති නාම. තං දස්සෙතුං අයං නයො කථිතො – පරමාණු නාම, අණු නාම, තජ්ජාරී නාම, රථරෙණු නාම, ලික්ඛා නාම, ඌකා නාම, ධඤ්ඤමාසො නාම, අඞ්ගුලං

නාම, විදත්ථි නාම, රතනං නාම, යට්ඨි නාම, උසභං නාම, ගාවුතං නාම, යොජනං නාම. තත්ථ **‘පරමාණූ’** නාම ආකාසකොට්ඨාසිකො මංසචක්ඛුස්ස ආපාථං නාගච්ඡති, දිබ්බචක්ඛුස්සෙව ආගච්ඡති. **‘අණූ’** නාම භිත්තිච්ඡිද්දතාලච්ඡිද්දෙහි පවිට්ඨසූරියරස්මීසු වට්ටි වට්ටි හුත්වා පරිබ්භමන්තො පඤ්ඤායති. **‘තජ්ජාරී’** නාම ගොපථමනුස්සපථචක්කපථෙසු ඡිජ්ජිත්වා උභොසු පස්සෙසු උග්ගන්ත්වා තිට්ඨති. **‘රථරෙණූ’** නාම තත්ථ තත්ථෙව අල්ලීයති. **ලික්ඛා**දයො පාකටා එව. එතෙසු පන ඡත්තිංස පරමාණවො එකස්ස අණුනො පමාණං. ඡත්තිංස අණූ එකාය තජ්ජාරියා පමාණං. ඡත්තිංස තජ්ජාරියො එකො රථරෙණූ. ඡත්තිංස රථරෙණූ එකා ලික්ඛා. සත්ත ලික්ඛා එකා ඌකා. සත්ත ඌකා එකො ධඤ්ඤමාසො. සත්තධඤ්ඤමාසප්පමාණං එකං අඞ්ගුලං. තෙනඞ්ගුලෙන ද්වාදසඞ්ගුලානි විදත්ථි. ද්වෙ විදත්ථියො රතනං. සත්ත රතනානි යට්ඨි. තාය යට්ඨියා වීසති යට්ඨියො උසභං. අසීති උසභානි ගාවුතං. චත්තාරි ගාවුතානි යොජනං. තෙන යොජනෙන අට්ඨසට්ඨියොජනසතසහස්සුබ්බෙධො සිනෙරුපබ්බතරාජා. යො භික්ඛු අණුමත්තං වජ්ජං අට්ඨසට්ඨියොජනසතසහස්සුබ්බෙධසිනෙරුපබ්බතසදිසං කත්වා දට්ඨුං සක්කොති – අයං භික්ඛු අණුමත්තානි වජ්ජානි භයතො පස්සති නාම. යොපි භික්ඛු සබ්බලහුකං දුක්කටදුබ්භාසිතමත්තං පඨමපාරාජිකසදිසං කත්වා දට්ඨුං සක්කොති – අයං අණුමත්තානි වජ්ජානි වජ්ජතො භයතො පස්සති නාමාති වෙදිතබ්බො.

516. **සමාදාය සික්ඛති සික්ඛාපදෙසූ**තිපදනිද්දෙසෙ **භික්ඛුසික්ඛා**ති භික්ඛූහි සික්ඛිතබ්බසික්ඛා. සා භික්ඛුනීහි සාධාරණාපි අසාධාරණාපි භික්ඛුසික්ඛා එව නාම. **භික්ඛුනීසික්ඛා**ති භික්ඛුනීහි සික්ඛිතබ්බසික්ඛා. සාපි භික්ඛූහි සාධාරණාපි අසාධාරණාපි භික්ඛුනීසික්ඛා එව නාම. සාමණෙරසික්ඛමානසාමණෙරීනං සික්ඛාපි එත්ථෙව පවිට්ඨා. **උපාසකසික්ඛා**ති උපාසකෙහි සික්ඛිතබ්බසික්ඛා. සා පඤ්චසීලදසසීලවසෙන වට්ටති. **උපාසිකාසික්ඛා**ති උපාසිකාහි සික්ඛිතබ්බසික්ඛා. සාපි පඤ්චසීලදසසීලවසෙන වට්ටති. තත්ථ භික්ඛුභික්ඛුනීනං සික්ඛා යාව අරහත්තමග්ගා වට්ටති. උපාසකඋපාසිකානං සික්ඛා යාව අනාගාමිමග්ගා. තත්‍රායං භික්ඛු අත්තනා සික්ඛිතබ්බසික්ඛාපදෙසු එව සික්ඛති. සෙසසික්ඛා පන අත්ථුද්ධාරවසෙන සික්ඛාපදස්ස අත්ථදස්ස දස්සනත්ථං වුත්තා. **ඉති ඉමාසු සික්ඛාසූ**ති එවංපකාරාසු එතාසු සික්ඛාසු. **සබ්බෙන සබ්බන්ති** සබ්බෙන සික්ඛාසමාදානෙන සබ්බං සික්ඛං. **සබ්බථා සබ්බන්ති** සබ්බෙන සික්ඛිතබ්බාකාරෙන සබ්බං සික්ඛං. **අසෙසං නිස්සෙසන්ති** සෙසාභාවතො අසෙසං; සතිසම්මොසෙන භින්නස්සාපි සික්ඛාපදස්ස පුන පාකතිකකරණතො නිස්සෙසං. **සමාදාය වත්තතීති** සමාදියිත්වා ගහෙත්වා වත්තති. **තෙන වුච්චතීති** යෙන කාරණෙන එතං සබ්බං සික්ඛාපදං සබ්බෙන

සික්ඛිතබ්බාකාරෙන සමාදියිත්වා සික්ඛති පූරෙති, තෙන වුච්චති ''සමාදාය සික්ඛති සික්ඛාපදෙසූ''ති.

517-8. **ඉන්ද්‍රියෙසු ගුත්තද්වාරො භොජනෙ මත්තඤ්ඤූ**තිපදද්වයස්ස නිද්දෙසෙ කණ්හපක්ඛස්ස පඨමවචනෙ පයොජනං ආචාරනිද්දෙසෙ වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බං. තත්ථ **කතමා ඉන්ද්‍රියෙසු අගුත්තද්වාරතා**තිආදීසු පන යං වත්තබ්බං, තං සබ්බං නික්ඛෙපකණ්ඩවණ්ණනායං වුත්තමෙව.

519. **ජාගරියානුයොග**නිද්දෙසෙ **පුබ්බරත්තාපරරත්ත**න්ති එත්ථ අඩ්ඪරත්තසඞ්ඛාතාය රත්තියා පුබ්බෙ පුබ්බරත්තං; ඉමිනා පඨමයාමඤ්චෙව පච්ඡාභත්තඤ්ච ගණ්හාති. රත්තියා පච්ඡා අපරරත්තං; ඉමිනා පච්ඡිමයාමඤ්චෙව පුරෙභත්තඤ්ච ගණ්හාති. මජ්ඣිමයාමො පනස්ස භික්ඛුනො නිද්දාකිලමථවිනොදනොකාසොති න ගහිතො. **ජාගරියානුයොග**න්ති ජාගරියස්ස අසුපනභාවස්ස අනුයොගං. **අනුයුත්තො හොතී**ති තං අනුයොගසඞ්ඛාතං ආසෙවනං භාවනං අනුයුත්තො හොති සම්පයුත්තො. නිද්දෙසෙ පනස්ස ඉධ භික්ඛු දිවසන්ති පුබ්බණ්හො, මජ්ඣන්හො, සායන්හොති තයොපි දිවසකොට්ඨාසා ගහිතා. **චඞ්කමෙන නිසජ්ජාය**ාති සකලම්පි දිවසං ඉමිනා ඉරියාපථද්වයෙනෙව විහරන්තො. චිත්තස්ස ආවරණතො ආවරණීයෙහි ධම්මෙහි පඤ්චහිපි නීවරණෙහි සබ්බාකුසලධම්මෙහි වා චිත්තං පරිසොධෙති. තෙහි ධම්මෙහි විසොධෙති පරිමොචෙති. ඨානං පනෙත්ථ කිඤ්චාපි න ගහිතං, චඞ්කමනිසජ්ජාසන්නිස්සිතං පන කත්වා ගහෙතබ්බමෙව. **පඨමයාම**න්ති සකලස්මිම්පි පඨමයාමෙ. **මජ්ඣිමයාම**න්ති රත්තින්දිවස්ස ඡට්ඨකොට්ඨාසසඞ්ඛාතෙ මජ්ඣිමයාමෙ.

සීහසෙය්‍යන්ති එත්ථ කාමභොගීසෙය්‍යා, පෙතසෙය්‍යා, සීහසෙය්‍යා, තථාගතසෙය්‍යාති චතස්සො සෙය්‍යා. තත්ථ ''යෙභුය්‍යෙන, භික්ඛවෙ, කාමභොගී වාමෙන පස්සෙන සෙන්තී''ති අයං **කාමභොගීසෙය්‍යා**. තෙසු හි යෙභුය්‍යෙන දක්ඛිණපස්සෙන සයානො නාම නත්ථි. ''යෙභුය්‍යෙන, භික්ඛවෙ, පෙතා උත්තානා සෙන්තී''ති අයං **පෙතසෙය්‍යා;** අප්පමංසලොහිතත්තා හි අට්ඨිසඞ්ඝාටජටිතා එකෙන පස්සෙන සයිතුං න සක්කොන්ති, උත්තානාව සෙන්ති. සීහො, භික්ඛවෙ, මිගරාජා දක්ඛිණෙන පස්සෙන සෙය්‍යං කප්පෙති…පෙ…. අත්තමනො හොතී''ති (අ. නි. 4.246) අයං **සීහසෙය්‍යා;** තෙජුස්සදත්තා හි සීහො මිගරාජා ද්වෙ පුරිමපාදෙ එකස්මිං ඨානෙ ද්වෙ පච්ඡිමපාදෙ එකස්මිං ඨානෙ ඨපෙත්වා නඞ්ගුට්ඨං අන්තරසත්ථිම්හි පක්ඛිපිත්වා පුරිමපාදපච්ඡිමපාදනඞ්ගුට්ඨානං ඨිතොකාසං සල්ලක්ඛෙත්වා ද්වින්නං පුරිමපාදානං මත්ථකෙ සීසං ඨපෙත්වා සයති; දිවසම්පි සයිත්වා පබුජ්ඣමානො න උත්තසන්තො පබුජ්ඣති, සීසං පන උක්ඛිපිත්වා පුරිමපාදාදීනං ඨිතොකාසං

සල්ලක්ඛෙති; සචෙ කිඤ්චි ඨානං විජහිත්වා ඨිතං හොති 'නයිදං තුය්හං ජාතියා න සූරභාවස්ස අනුරූප'න්ති අනත්තමනො හුත්වා තත්ථෙව සයති, න ගොචරාය පක්කමති; අවිජහිත්වා ඨිතෙ පන 'තුය්හං ජාතියා ච සූරභාවස්ස ච අනුරූපමිද'න්ති හට්ඨතුට්ඨො උට්ඨාය සීහවිජම්භිතං විජම්භිත්වා කෙසරභාරං විධුනිත්වා තික්ඛත්තුං සීහනාදං නදිත්වා ගොචරාය පක්කමති. චතුත්ථජ්ඣානසෙය්‍යා පන **තථාගතසෙය්‍යා**ති වුච්චති. තාසු ඉධ සීහසෙය්‍යා ආගතා. අයඤ්හි තෙජුස්සදඉරියාපථත්තා උත්තමසෙය්‍යා නාම.

පාදෙ පාදන්ති දක්ඛිණපාදෙ වාමපාදං. **අච්චාධායා**ති අතිආධාය ඊසකං අතික්කම්ම ඨපෙත්වා ගොප්ඵකෙන හි ගොප්ඵකෙ ජාණුනා වා ජාණුම්හි සඞ්ඝට්ටියමානෙ අභිණ්හං වෙදනා උප්පජ්ජති, චිත්තං එකග්ගං න හොති, සෙය්‍යා අඵාසුකා හොති; යථා පන න සඞ්ඝට්ටෙති, එවං අතික්කම්ම ඨපිතෙ වෙදනා නුප්පජ්ජති, චිත්තං එකග්ගං හොති, සෙය්‍යා ඵාසුකා හොති. තෙන වුත්තං ''පාදෙ පාදං අච්චාධායා''ති. **සතො සම්පජානො**ති සතියා චෙව සම්පජානපඤ්ඤාය ච සමන්නාගතො හුත්වා. ඉමිනා සුපරිග්ගාහකං සතිසම්පජඤ්ඤං කථිතං. **උට්ඨානසඤ්ඤං මනසිකරිත්වා**ති අසුකවෙලාය නාම උට්ඨහිස්සාමී'ති එවං උට්ඨානවෙලාපරිච්ඡෙදකං උට්ඨානසඤ්ඤං චිත්තෙ උපෙත්වා. එවං කත්වා නිපන්නො හි යථාපරිච්ඡින්නකාලෙයෙව උට්ඨාතුං යුත්තො.

520-521. **සාතච්චං නෙපක්ක**න්ති සතතං පවත්තයිතබ්බතො සාතච්චසඞ්ඛාතං වීරියඤ්චෙව පරිපාකගතත්තා නෙපක්කසඞ්ඛාතං පඤ්ඤඤ්ච යුත්තො අනුයුත්තො පවත්තයමානොයෙව ජාගරියානුයොගං අනුයුත්තො විහරතීති අත්ථො. එත්ථ ච වීරියං ලොකියලොකුත්තරමිස්සකං කථිතං, පඤ්ඤාපි වීරියගතිකා එව; වීරියෙ ලොකියම්හි ලොකියා, ලොකුත්තරෙ ලොකුත්තරාති අත්ථො.

522. **බොධිපක්ඛියානං ධම්මාන**න්ති චතුසච්චබොධිසඞ්ඛාතස්ස මග්ගඤාණස්ස පක්ඛෙ භවානං ධම්මානං. එත්තාවතා සබ්බෙපි සත්තතිංස බොධිපක්ඛියධම්මෙ සමූහතො ගහෙත්වා ලොකියායපි භාවනාය එකාරම්මණෙ එකතො පවත්තනසමත්ථෙ බොජ්ඣඞ්ගෙයෙව දස්සෙන්තො **සත්ත බොජ්ඣඞ්ගා**තිආදිමාහ. තෙ ලොකියලොකුත්තරමිස්සකාව කථිතාති වෙදිතබ්බා. සෙසමෙත්ථ හෙට්ඨා වුත්තනයත්තා උත්තානත්ථමෙව.

523. අභික්කන්තෙතිආදිනිද්දෙසෙ **අභික්කන්තෙ පටික්කන්තෙ**ති එත්ථ තාව අභික්කන්තං වුච්චති පුරතො ගමනං. **පටික්කන්ත**න්ති නිවත්තනං. තදුභයම්පි චතූසු ඉරියාපථෙසු ලබ්භති. ගමනෙ තාව පුරතො කායං අභිහරන්තො අභික්කමති නාම, පටිනිවත්තන්තො පටික්කමති නාම. ඨානෙපි

ඨිතකොව කායං පුරතො ඔනාමෙන්තො අභික්කමති නාම, පච්ඡතො අපනාමෙන්තො පටික්කමති නාම. නිසජ්ජායපි නිසින්නකොව ආසනස්ස පුරිමඅඞ්ගාභිමුඛො සංසරන්තො අභික්කමති නාම, පච්ඡිමඅඞ්ගප්පදෙසං පච්චාසංසරන්තො පටික්කමති නාම. නිපජ්ජායපි එසෙව නයො.

සම්පජානකාරී හොතීති සම්පජඤ්ඤෙන සබ්බකිච්චකාරී, සම්පජඤ්ඤස්සෙව වා කාරී. සො හි අභික්කන්තාදීසු සම්පජඤ්ඤං කරොතෙව, න කත්ථචි සම්පජඤ්ඤවිරහිතො හොති. තං පන සම්පජඤ්ඤං යස්මා සතිසම්පයුත්තමෙව හොති, තෙනස්ස නිද්දෙසෙ ''සතො සම්පජානො අභික්කමති, සතො සම්පජානො පටික්කමතී''ති වුත්තං.

අයඤ්හි අභික්කමන්තො වා පටික්කමන්තො වා න මුට්ඨස්සතී අසම්පජානො හොති; සතියා පන සමන්නාගතො පඤ්ඤාය ච සම්පජානොයෙව අභික්කමති චෙව පටික්කමති ච; සබ්බෙසු අභික්කමාදීසු චතුබ්බිධං සම්පජඤ්ඤං ඔතාරෙති. චතුබ්බිධඤ්හි සම්පජඤ්ඤං – සාත්ථකසම්පජඤ්ඤං, සප්පායසම්පජඤ්ඤං, ගොචරසම්පජඤ්ඤං, අසම්මොහසම්පජඤ්ඤන්ති. තත්ථ අභික්කමනචිත්තෙ උප්පන්නෙ චිත්තවසෙනෙව අගන්ත්වා 'කින්නු මෙ එත්ථ ගතෙන අත්ථො අත්ථි, නත්ථී'ති අත්ථානත්ථං පරිග්ගහෙත්වා අත්ථපරිග්ගණ්හනං **'සාත්ථකසම්පජඤ්ඤං'**. තත්ථ ච 'අත්ථො'ති චෙතියදස්සනබොධිදස්සනසඞ්ඝදස්සනථෙරදස්සනඅසුභදස්සනාදිවසෙන ධම්මතො වඩ්ඪි. චෙතියං වා බොධිං වා දිස්වාපි හි බුද්ධාරම්මණං පීතිං, සඞ්ඝදස්සනෙන සඞ්ඝාරම්මණං පීතිං උප්පාදෙත්වා තදෙව ඛයවයතො සම්මසන්තො අරහත්තං පාපුණාති. ථෙරෙ දිස්වා තෙසං ඔවාදෙ පතිට්ඨාය, අසුභං දිස්වා තත්ථ පඨමජ්ඣානං උප්පාදෙත්වා තදෙව ඛයවයතො සම්මසන්තො අරහත්තං පාපුණාති. තස්මා එතෙසං දස්සනං සාත්ථං. කෙචි පන ''ආමිසතොපි වඩ්ඪි අත්ථොයෙව; තං නිස්සාය බ්‍රහ්මචරියානුග්ගහාය පටිපන්නත්තා''ති වදන්ති.

තස්මිං පන ගමනෙ සප්පායාසප්පායං පරිග්ගහෙත්වා සප්පායපරිග්ගණ්හනං **'සප්පායසම්පජඤ්ඤං',** සෙය්‍යථිදං – චෙතියදස්සනං තාව සාත්ථං. සචෙ පන චෙතියස්ස මහතියා පූජාය දසද්වාදසයොජනන්තරෙ පරිසා සන්නිපතන්ති, අත්තනො විභවානුරූපං ඉත්ථියොපි පුරිසාපි අලඞ්කතපටියත්තා චිත්තකම්මරූපකානි විය සඤ්චරන්ති, තත්‍ර චස්ස ඉට්ඨෙ ආරම්මණෙ ලොභො, අනිට්ඨෙ පටිඝො, අසමපෙක්ඛනෙ මොහො උප්පජ්ජති, කායසංසග්ගාපත්තිං වා ආපජ්ජති, ජීවිතබ්‍රහ්මචරියානං වා අන්තරායො හොති. එවං තං ඨානං අසප්පායං හොති. වුත්තප්පකාරඅන්තරායාභාවෙ සප්පායං. බොධිදස්සනෙපි එසෙව නයො. සඞ්ඝදස්සනම්පි සාත්ථං. සචෙ පන අන්තොගාමෙ මහාමණ්ඩපං

කාරෙත්වා සබ්බරත්තිං ධම්මස්සවනං කරොන්තෙසු මනුස්සෙසු වුත්තප්පකාරෙනෙව ජනසන්නිපාතො චෙව අන්තරායො ච හොති. එවං තං ඨානං අසප්පායං හොති; අන්තරායාභාවෙ සප්පායං හොති. මහාපරිසපරිවාරානං ථෙරානං දස්සනෙපි එසෙව නයො.

අසුභදස්සනම්පි සාත්ථං. තදත්ථදීපනත්ථඤ්ච ඉදං වත්ථු – එකො කිර දහරභික්ඛු සාමණෙරං ගහෙත්වා දන්තකට්ඨත්ථාය ගතො. සාමණෙරො මග්ගා ඔක්කමිත්වා පුරතො ගච්ඡන්තො අසුභං දිස්වා පඨමජ්ඣානං නිබ්බත්තෙත්වා තදෙව පාදකං කත්වා සඞ්ඛාරෙ සම්මසන්තො තීණි ඵලානි සච්ඡිකත්වා උපරිමග්ගත්ථාය කම්මට්ඨානං පරිග්ගහෙත්වා අට්ඨාසි. දහරො තං අපස්සන්තො ''සාමණෙරා''ති පක්කොසි. සො 'මයා පබ්බජිතදිවසතො පට්ඨාය භික්ඛුනා සද්ධිං ද්වෙ කථා නාම න කථිතපුබ්බා, අඤ්ඤස්මිං දිවසෙ උපරිවිසෙසං නිබ්බත්තෙස්සාමී'ති චින්තෙත්වා ''කිං, භන්තෙ''ති පටිවචනං අදාසි. ''එහී''ති ච වුත්තො එකවචනෙනෙව ආගන්ත්වා ''භන්තෙ, ඉමිනා තාව මග්ගෙන ගන්ත්වා මයා ඨිතොකාසෙ මුහුත්තං පුරත්ථාභිමුඛො ඨත්වා ඔලොකෙථා''ති ආහ. සො තථා කත්වා තෙන පත්තවිසෙසමෙව පාපුණි. එවං එකං අසුභං ද්වින්නං ජනානං අත්ථාය ජාතං. එවං සාත්ථම්පි පනෙතං පුරිසස්ස මාතුගාමාසුභං අසප්පායං, මාතුගාමස්ස ච පුරිසාසුභං, සභාගමෙව සප්පායන්ති. එවං සප්පායපරිග්ගණ්හනං සප්පායසම්පජඤ්ඤං නාම.

එවං පරිග්ගහිතසාත්ථසප්පායස්ස පන අට්ඨතිංසාය කම්මට්ඨානෙසු අත්තනො චිත්තරුචියං කම්මට්ඨානසඞ්ඛාතං ගොචරං උග්ගහෙත්වා භික්ඛාචාරගොචරෙ තං ගහෙත්වාව ගමනං **'ගොචරසම්පජඤ්ඤං'** නාම. තස්සාවිභාවනත්ථං ඉදං චතුක්කං වෙදිතබ්බං –

ඉධෙකච්චො භික්ඛු හරති න පච්චාහරති, එකච්චො න හරති පච්චාහරති, එකච්චො පන නෙව හරති න පච්චාහරති, එකච්චො හරති ච පච්චාහරති ච. තත්ථ යො භික්ඛු දිවසං චඞ්කමෙන නිසජ්ජාය ආවරණීයෙහි ධම්මෙහි චිත්තං පරිසොධෙත්වා, තථා රත්තියා පඨමයාමෙ මජ්ඣිමයාමෙ සෙය්‍යං කප්පෙත්වා පච්ඡිමයාමෙපි නිසජ්ජාචඞ්කමෙහි වීතිනාමෙත්වා පගෙව චෙතියඞ්ගණබොධියඞ්ගණවත්තං කත්වා බොධිරුක්ඛෙ උදකං ආසිඤ්චිත්වා පානීයං පරිභොජනීයං පච්චුපට්ඨාපෙත්වා ආචරියුපජ්ඣායවත්තාදීනි සබ්බානි ඛන්ධකවත්තානි සමාදාය වත්තති, සො සරීරපරිකම්මං කත්වා සෙනාසනං පවිසිත්වා ද්වෙ තයො පල්ලඞ්කෙ උසුමං ගාහාපෙන්තො කම්මට්ඨානං අනුයුඤ්ජිත්වා, භික්ඛාචාරවෙලාය උට්ඨහිත්වා කම්මට්ඨානසීසෙනෙව පත්තචීවරමාදාය සෙනාසනතො නික්ඛමිත්වා කම්මට්ඨානං මනසිකරොන්තොව චෙතියඞ්ගණං ගන්ත්වා, සචෙ බුද්ධානුස්සතිකම්මට්ඨානං හොති තං අවිස්සජ්ජෙත්වාව චෙතියඞ්ගණං පවිසති, අඤ්ඤං චෙ කම්මට්ඨානං

හොති සොපානමූලෙ ඨත්වා හත්ථෙන ගහිතභණ්ඩං විය තං ඨපෙත්වා බුද්ධාරම්මණං පීතිං ගහෙත්වා චෙතියඞ්ගණං ආරුය්හ මහන්තං චෙතියං චෙ, තික්ඛත්තුං පදක්ඛිණං කත්වා චතූසු ඨානෙසු වන්දිතබ්බං, ඛුද්දකං චෙ, තථෙව පදක්ඛිණං කත්වා අට්ඨසු ඨානෙසු වන්දිතබ්බං. චෙතියං වන්දිත්වා බොධියඞ්ගණං පත්තෙනාපි බුද්ධස්ස භගවතො සම්මුඛා විය නිපච්චාකාරං දස්සෙත්වා බොධි වන්දිතබ්බා.

සො එවං චෙතියඤ්ච බොධිඤ්ච වන්දිත්වා පටිසාමිතට්ඨානං ගන්ත්වා, පටිසාමිතං භණ්ඩකං හත්ථෙන ගණ්හන්තො විය, නික්ඛිත්තකම්මට්ඨානං ගහෙත්වා ගාමසමීපෙ කම්මට්ඨානසීසෙනෙව චීවරං පාරුපිත්වා ගාමං පිණ්ඩාය පවිසති. අථ නං මනුස්සා දිස්වා ‘අය්යො නො ආගතො’ති පච්චුග්ගන්ත්වා පත්තං ගහෙත්වා ආසනසාලාය වා ගෙහෙ වා නිසීදාපෙත්වා යාගුං දත්වා යාව භත්තං න නිට්ඨාති තාව පාදෙ ධොවිත්වා තෙලෙන මක්ඛෙත්වා පුරතො නිසීදිත්වා පඤ්හං වා පුච්ඡන්ති ධම්මං වා සොතුකාමා හොන්ති. සචෙපි න කථාපෙන්ති ‘‘ජනසඞ්ගහත්ථං ධම්මකථා නාම කාතබ්බායෙවා’’ති අට්ඨකථාචරියා වදන්ති. ධම්මකථා හි කම්මට්ඨානවිනිමුත්තා නාම නත්ථි. තස්මා කම්මට්ඨානසීසෙනෙව ආහාරං පරිභුඤ්ජිත්වා අනුමොදනං වත්වා නිවත්තියමානෙහිපි මනුස්සෙහි අනුගතොව ගාමතො නික්ඛමිත්වා තත්ථ තෙ නිවත්තෙත්වා මග්ගං පටිපජ්ජති.

අථ නං පුරෙතරං නික්ඛමිත්වා බහිගාමෙ කතභත්තකිච්චා සාමණෙරදහරභික්ඛූ දිස්වා පච්චුග්ගන්ත්වා පත්තචීවරමස්ස ගණ්හන්ති. පොරාණකභික්ඛූ කිර ‘අම්හාකං උපජ්ඣායො, අම්හාකං ආචරියො’ති න මුඛං ඔලොකෙත්වා වත්තං කරොන්ති, සම්පත්තපරිච්ඡෙදෙනෙව කරොන්ති. තෙ තං පුච්ඡන්ති ‘‘භන්තෙ, එතෙ මනුස්සා තුම්හාකං කිං හොන්ති? මාතිපක්ඛතො සම්බන්ධා පිතිපක්ඛතො’’ති? ‘‘කිං දිස්වා පුච්ඡථා’’ති? ‘‘තුම්හෙසු එතෙසං පෙමං බහුමාන’’න්ති. ‘‘ආවුසො, යං මාතාපිතූහිපි දුක්කරං තං එතෙ මනුස්සා අම්හාකං කරොන්ති. පත්තචීවරම්පි නො එතෙසං සන්තකමෙව, එතෙසං ආනුභාවෙන නෙව භයෙ භයං, න ඡාතකෙ ඡාතකං ජානාම. එදිසා නාම අම්හාකං උපකාරිනො නත්ථී’’ති තෙසං ගුණෙ කථෙන්තො ගච්ඡති. අයං වුච්චති **‘හරති න පච්චාහරතී’**ති.

යස්ස පන පගෙව වුත්තප්පකාරං වත්තපටිපත්තිං කරොන්තස්ස කම්මජතෙජො පජ්ජලති, අනුපාදින්නකං මුඤ්චිත්වා උපාදින්නකං ගණ්හාති, සරීරතො සෙදා මුච්චන්ති, කම්මට්ඨානං වීථිං නාරොහති, සො පගෙව පත්තචීවරමාදාය වෙගසාව චෙතියං වන්දිත්වා ගොරූපානං නික්ඛමනවෙලායමෙව ගාමං යාගුභික්ඛාය පවිසිත්වා යාගුං ලභිත්වා ආසනසාලං ගන්ත්වා පිවති. අථස්ස ද්වත්තික්ඛත්තුං

අජ්ඣොහරණමත්තෙනෙව කම්මජතෙජොධාතු උපාදින්නකං මුඤ්චිත්වා අනුපාදින්නකං ගණ්හාති, සටසතෙන න්හාතො විය තෙජොධාතුපරිළාහනිබ්බානං පත්වා කම්මට්ඨානසීසෙන යාගුං පරිභුඤ්ජිත්වා පත්තඤ්ච මුඛඤ්ච ධොවිත්වා අන්තරාභත්තෙ කම්මට්ඨානං මනසිකත්වා අවසෙසට්ඨානෙ පිණ්ඩාය චරිත්වා කම්මට්ඨානසීසෙන ආහාරං පරිභුඤ්ජිත්වා තතො පට්ඨාය පොඞ්ඛානුපොඞ්ඛං උපට්ඨහමානං කම්මට්ඨානං ගහෙත්වාව ආගච්ඡති. අයං වුච්චති **'න හරති පච්චාහරතී'**ති. එදිසා ච භික්ඛූ යාගුං පිවිත්වා විපස්සනං ආරභිත්වා බුද්ධසාසනෙ අරහත්තං පත්තා නාම ගණනපථං වීතිවත්තා. සීහළදීපෙයෙව තෙසු තෙසු ගාමෙසු ආසනසාලාය න තං ආසනං අත්ථි, යත්ථ යාගුං පිවිත්වා අරහත්තං පත්තා භික්ඛූ නත්ථීති.

යො පමාදවිහාරී හොති නික්ඛිත්තධුරො සබ්බවත්තානි භින්දිත්වා පඤ්චවිධචෙතොඛීලවිනිබන්ධබද්ධචිත්තො විහරන්තො 'කම්මට්ඨානං නාම අත්ථී'තිපි සඤ්ඤං අකත්වා ගාමං පිණ්ඩාය පවිසිත්වා අනනුලොමිකෙන ගිහිසංසග්ගෙන සංසට්ඨො චරිත්වා ච භුඤ්ජිත්වා ච තුච්ඡො නික්ඛමති – අයං වුච්චති **'නෙව හරති න පච්චාහරතී'**ති.

යො පනායං ''හරති ච පච්චාහරති චා''ති වුත්තො, සො ගතපච්චාගතිකවත්තවසෙන වෙදිතබ්බො – අත්ථකාමා හි කුලපුත්තා සාසනෙ පබ්බජිත්වා දසම්පි වීසම්පි තිංසම්පි චත්තාරීසම්පි පඤ්ඤාසම්පි සතම්පි එකතො වසන්තා කතිකවත්තං කත්වා විහරන්ති – ''ආවුසො, තුම්හෙ න ඉණට්ටා, න භයට්ටා, න ආජීවිකාපකතා පබ්බජිතා; දුක්ඛා මුඤ්චිතුකාමා පනෙත්ථ පබ්බජිතා. තස්මා ගමනෙ උප්පන්නකිලෙසං ගමනෙයෙව නිග්ගණ්හථ. ඨානෙ, නිසජ්ජාය, සයනෙ උප්පන්නකිලෙසං සයනෙයෙව නිග්ගණ්හථා''ති.

තෙ එවං කතිකවත්තං කත්වා භික්ඛාචාරං ගච්ඡන්තා, අඩ්ඪඋසභඋසභඅඩ්ඪගාවුතගාවුතන්තරෙසු පාසාණා හොන්ති, තාය සඤ්ඤාය කම්මට්ඨානං මනසිකරොන්තාව ගච්ඡන්ති. සචෙ කස්සචි ගමනෙ කිලෙසො උප්පජ්ජති, තත්ථෙව නං නිග්ගණ්හාති. තථා අසක්කොන්තො තිට්ඨති. අථස්ස පච්ඡතො ආගච්ඡන්තොපි තිට්ඨති. සො 'අයං භික්ඛු තුය්හං උප්පන්නං විතක්කං ජානාති, අනනුච්ඡවිකං තෙ එත'න්ති අත්තානං පටිචොදෙත්වා විපස්සනං වඩ්ඪෙත්වා අරියභූමිං ඔක්කමති. තථා අසක්කොන්තො නිසීදති. අථස්ස පච්ඡතො ආගච්ඡන්තොපි නිසීදතීති සො එව නයො. අරියභූමිං ඔක්කමිතුං අසක්කොන්තොපි තං කිලෙසං වික්ඛම්භෙත්වා කම්මට්ඨානං මනසිකරොන්තොව ගච්ඡති, න කම්මට්ඨානවිප්පයුත්තෙන චිත්තෙන පාදං උද්ධරති, උද්ධරති චෙ පටිනිවත්තිත්වා පුරිමපදෙසඤ්ඤෙව එති, ආලින්දකවාසී මහාඵුස්සදෙවත්ථෙරො විය. සො කිර එකූනවීසති වස්සානි ගතපච්චාගතවත්තං පූරෙන්තො එව විහාසි. මනුස්සාපි අන්තරාමග්ගෙ කසන්තා ච වපන්තා ච

මද්දන්තා ච කම්මානි ච කරොන්තා ථෙරං තථාගච්ඡන්තං දිස්වා ''අයං ථෙරො පුනප්පුනං නිවත්තිත්වා ගච්ඡති, කිං නු ඛො මග්ගමූළ්හො උදාහු කිඤ්චි පමුට්ඨො''ති සමුල්ලපන්ති. සො තං අනාදියිත්වා කම්මට්ඨානයුත්තචිත්තෙනෙව සමණධම්මං කරොන්තො වීසතිවස්සබ්භන්තරෙ අරහත්තං පාපුණි. අරහත්තපත්තදිවසෙ චස්ස චඞ්කමනකොටියං අධිවත්ථා දෙවතා අඞ්ගුලීහි දීපං උජ්ජාලෙත්වා අට්ඨාසි. චත්තාරොපි මහාරාජානො සක්කො ච දෙවානමින්දො බ්‍රහ්මා ච සහම්පති උපට්ඨානං ආගමිංසු. තඤ්ච ඔභාසං දිස්වා වනවාසී මහාතිස්සත්ථෙරො තං දුතියදිවසෙ පුච්ඡි – ''රත්තිභාගෙ ආයස්මතො සන්තිකෙ ඔභාසො අහොසි. කිං සො ඔභාසො''ති? ථෙරො වික්ඛෙපං කරොන්තො ''ඔභාසො නාම දීපොභාසොපි හොති, මණිඔභාසොපී''ති එවමාදිමාහ. තතො ''පටිච්ඡාදෙථ තුම්හෙ''ති නිබද්ධො ''ආමා''ති පටිජානිත්වා ආරොචෙසි.

කාළවල්ලිමණ්ඩපවාසී මහානාගත්ථෙරො විය ච. සොපි කිර ගතපච්චාගතවත්තං පූරෙන්තො 'පඨමං තාව භගවතො මහාපධානං පූජෙස්සාමී'ති සත්ත වස්සානි ඨානචඞ්කමමෙව අධිට්ඨාසි; පුන සොළස වස්සානි ගතපච්චාගතවත්තං පූරෙත්වා අරහත්තං පාපුණි. සො කම්මට්ඨානයුත්තෙනෙව චිත්තෙන පාදං උද්ධරන්තො විප්පයුත්තෙන චිත්තෙන උද්ධතෙ පාදෙ පටිනිවත්තෙන්තො ගාමසීමං ගන්ත්වා 'ගාවී නු ඛො, පබ්බජිතො නු ඛො'ති ආසඞ්කනීයප්පදෙසෙ ඨත්වා චීවරං පාරුපිත්වා කච්ඡකන්තරතො උදකෙන පත්තං ධොවිත්වා උදකගණ්ඩූසං කරොති. කිං කාරණා? 'මා මෙ භික්ඛං දාතුං වා වන්දිතුං වා ආගතෙ මනුස්සෙ 'දීඝායුකා හොථා'ති වචනමත්තෙනාපි කම්මට්ඨානවික්ඛෙපො අහොසී'ති. 'අජ්ජ, භන්තෙ, කතිමී'ති දිවසං වා භික්ඛුගණනං වා පඤ්හං වා පුච්ඡිතො පන උදකං ගිලිත්වා ආරොචෙති; සචෙ දිවසාදිපුච්ඡකා න හොන්ති, නික්ඛමනවෙලායං ගාමද්වාරෙ නිට්ඨුභිත්වාව යාති.

කලම්බතිත්ථවිහාරෙ වස්සූපගතා පඤ්ඤාස භික්ඛූ විය ච. තෙ කිර ආසාළ්හිපුණ්ණමායං කතිකවත්තං අකංසු – ''අරහත්තං අප්පත්වා අඤ්ඤමඤ්ඤං නාලපිස්සාමා''ති. ගාමඤ්ච පිණ්ඩාය පවිසන්තා උදකගණ්ඩූසං කත්වා පවිසිංසු, දිවසාදීසු පුච්ඡිතෙසු වුත්තනයෙන පටිපජ්ජිංසු. තත්ථ මනුස්සා නිට්ඨුභනට්ඨානං දිස්වා ජානිංසු – 'අජ්ජ එකො ආගතො, අජ්ජ ද්වෙ'ති; එවඤ්ච චින්තෙසුං – 'කින්නු ඛො එතෙ අම්හෙහෙව සද්ධිං න සල්ලපන්ති උදාහු අඤ්ඤමඤ්ඤම්පි? යදි අඤ්ඤමඤ්ඤම්පි න සල්ලපන්ති, අද්ධා විවාදජාතා භවිස්සන්ති; එථ නෙ අඤ්ඤමඤ්ඤං ඛමාපෙස්සාමා'ති සබ්බෙ විහාරං ගන්ත්වා පඤ්ඤාසාය භික්ඛූසු ද්වෙපි භික්ඛූ එකොකාසෙ නාද්දසංසු. තතො යො තෙසු චක්ඛුමා පුරිසො සො ආහ – ''න, භො, කලහකාරකානං වසනොකාසො ඊදිසො හොති. සුසම්මට්ඨං චෙතියඞ්ගණබොධියඞ්ගණං,

සුනික්ඛිත්තා සම්මජ්ජනියො, සූපට්ඨිතං පානීයපරිභොජනීය''න්ති. තෙ තතොව නිවත්තා. තෙපි භික්ඛූ අන්තොතෙමාසෙයෙව අරහත්තං පත්වා මහාපවාරණාය විසුද්ධිපවාරණං පවාරෙසුං.

එවං කාළවල්ලිමණ්ඩපවාසී මහානාගත්ථෙරො විය, කලම්බුතිත්ථවිහාරෙ වස්සූපගතභික්ඛූ විය ච කම්මට්ඨානයුත්තෙනෙව චිත්තෙන පාදං උද්ධරන්තො ගාමසමීපං ගන්ත්වා උදකගණ්ඩූසං කත්වා වීථියො සල්ලක්ඛෙත්වා යත්ථ සුරාසොණ්ඩධුත්තාදයො කලහකාරකා චණ්ඩහත්ථිඅස්සාදයො වා නත්ථි, තං වීථිං පටිපජ්ජති. තත්ථ පිණ්ඩාය චරමානො න තුරිතතුරිතො විය ජවෙන ගච්ඡති, න හි ජවනපිණ්ඩපාතිකධුතඞ්ගං නාම කිඤ්චි අත්ථි, විසමභූමිභාගප්පත්තං පන උදකසකටං විය නිච්චලො හුත්වා ගච්ඡති, අනුඝරං පවිට්ඨො ච දාතුකාමං වා අදාතුකාමං වා සල්ලක්ඛෙතුං තදනුරූපං කාලං ආගමෙන්තො භික්ඛං ගහෙත්වා අන්තොගාමෙ වා බහිගාමෙ වා විහාරමෙව වා ආගන්ත්වා, යථාඵාසුකෙ පතිරූපෙ ඔකාසෙ නිසීදිත්වා, කම්මට්ඨානං මනසිකරොන්තො ආහාරෙ පටිකූලසඤ්ඤං උපට්ඨපෙත්වා, අක්ඛබ්භඤ්ජනවණාලෙපනපුත්තමංසූපමවසෙන පච්චවෙක්ඛන්තො අට්ඨඞ්ගසමන්නාගතං ආහාරං ආහාරෙති නෙව දවාය, න මදාය, න මණ්ඩනාය, න විභූසනාය...පෙ.... ඵාසුවිහාරො චාති. භුත්තාවී ච උදකකිච්චං කත්වා මුහුත්තං භත්තකිලමථං පටිප්පස්සම්භෙත්වා යථා පුරෙභත්තං, එවං පච්ඡාභත්තං පුරිමයාමං පච්ඡිමයාමඤ්ච කම්මට්ඨානමෙව මනසිකරොති. අයං වුච්චති **'හරති ච පච්චාහරති චා'**ති.

ඉමං පන හරණපච්චාහරණසඞ්ඛාතං ගතපච්චාගතවත්තං පූරෙන්තො, යදි උපනිස්සයසම්පන්නො හොති, පඨමවයෙ එව අරහත්තං පාපුණාති, නො චෙ පඨමවයෙ පාපුණාති අථ මජ්ඣිමවයෙ, නො චෙ මජ්ඣිමවයෙ පාපුණාති අථ පච්ඡිමවයෙ, නො චෙ පච්ඡිමවයෙ පාපුණාති අථ මරණසමයෙ, නො චෙ මරණසමයෙ පාපුණාති අථ දෙවපුත්තො හුත්වා, නො චෙ දෙවපුත්තො හුත්වා පාපුණාති අනුප්පන්නෙ බුද්ධෙ නිබ්බත්තො පච්චෙකබොධිං සච්ඡිකරොති, නො චෙ පච්චෙකබොධිං සච්ඡිකරොති අථ බුද්ධානං සම්මුඛීභාවෙ ඛිප්පාභිඤ්ඤො වා හොති – සෙය්‍යථාපි ථෙරො බාහියො දාරුචීරියො, මහාපඤ්ඤො වා – සෙය්‍යථාපි ථෙරො සාරිපුත්තො, මහිද්ධිකො වා – සෙය්‍යථාපි ථෙරො මහාමොග්ගල්ලානො, ධුතඞ්ගධරො වා – සෙය්‍යථාපි ථෙරො මහාකස්සපො, දිබ්බචක්ඛුකො වා – සෙය්‍යථාපි ථෙරො අනුරුද්ධො, විනයධරො වා – සෙය්‍යථාපි ථෙරො උපාලි, ධම්මකථිකො වා – සෙය්‍යථාපි ථෙරො පුණ්ණො මන්තාණිපුත්තො, ආරඤ්ඤිකො වා – සෙය්‍යථාපි ථෙරො රෙවතො, බහුස්සුතො වා – සෙය්‍යථාපි ථෙරො ආනන්දො, සික්ඛාකාමො වා –

සෙය්‍යථාපි ථෙරො රාහුලො බුද්ධපුත්තොති. ඉති ඉමස්මිං චතුක්කෙ ය්වායං හරති ච පච්චාහරති ච, තස්ස ගොචරසම්පජඤ්ඤං සිඛාප්පත්තං හොති.

අභික්කමාදීසු පන අසම්මුය්හනං **අසම්මොහසම්පජඤ්ඤං**. තං එවං වෙදිතබ්බං – ඉධ භික්ඛු අභික්කමන්තො වා පටික්කමන්තො වා යථා අන්ධබාලපුථුජ්ජනා අභික්කමාදීසු 'අත්තා අභික්කමති, අත්තනා අභික්කමො නිබ්බත්තිතො'ති වා 'අහං අභික්කමාමි, මයා අභික්කමො නිබ්බත්තිතො'ති වා සම්මුය්හන්ති, තථා අසම්මුය්හන්තො 'අභික්කමාමී'ති චිත්තෙ උප්පජ්ජමානෙ තෙනෙව චිත්තෙන සද්ධිං චිත්තසමුට්ඨානවායොධාතු විඤ්ඤත්තිං ජනයමානා උප්පජ්ජති. ඉති චිත්තකිරියාවායොධාතුවිප්ඵාරවසෙන අයං කායසම්මතො අට්ඨිසඞ්ඝාතො අභික්කමති. තස්සෙවං අභික්කමතො එකෙකපාදුද්ධරණෙ පථවීධාතු ආපොධාතූති ද්වෙ ධාතුයො ඔමත්තා හොන්ති මන්දා, ඉතරා ද්වෙ අධිමත්තා හොන්ති බලවතියො; තථා අතිහරණවීතිහරණෙසු. වොස්සජ්ජනෙ තෙජොධාතු වායොධාතූති ද්වෙ ධාතුයො ඔමත්තා හොන්ති මන්දා, ඉතරා ද්වෙ අධිමත්තා හොන්ති බලවතියො; තථා සන්නික්ඛෙපනසන්නිරුජ්ඣනෙසු තත්ථ උද්ධරණෙ පවත්තා රූපාරූපධම්මා අතිහරණං න පාපුණන්ති; තථා අතිහරණෙ පවත්තා වීතිහරණං, වීතිහරණෙ පවත්තා වොස්සජ්ජනං, වොස්සජ්ජනෙ පවත්තා සන්නික්ඛෙපනං, සන්නික්ඛෙපනෙ පවත්තා සන්නිරුජ්ඣනං න පාපුණන්ති; තත්ථ තත්ථෙව පබ්බං පබ්බං සන්ධි සන්ධි ඔධි ඔධි හුත්වා තත්තකපාලෙ පක්ඛිත්තතිලං විය පටපටායන්තා භිජ්ජන්ති. තත්ථ කො එකො අභික්කමති? කස්ස වා එකස්ස අභික්කමනං? පරමත්ථතො හි ධාතූනංයෙව ගමනං, ධාතූනං ඨානං, ධාතූනං නිසජ්ජා, ධාතූනං සයනං, තස්මිං තස්මිඤ්හි කොට්ඨාසෙ සද්ධිං රූපෙහි –

> අඤ්ඤං උප්පජ්ජතෙ චිත්තං, අඤ්ඤං චිත්තං නිරුජ්ඣති;
> අවීචිමනුසම්බන්ධො, නදීසොතොව වත්තතීති.

එවං අභික්කමාදීසු අසම්මුය්හනං අසම්මොහසම්පජඤ්ඤං නාමාති.

නිට්ඨිතො **අභික්කන්තෙ පටික්කන්තෙ සම්පජානකාරී හොතී**තිපදස්ස අත්ථො.

ආලොකිතෙ විලොකිතෙති එත්ථ පන **ආලොකිතං** නාම පුරතො පෙක්ඛනං, **විලොකිතං** නාම අනුදිසාපෙක්ඛනං. අඤ්ඤානිපි හෙට්ඨා උපරි පච්ඡතො පෙක්ඛනවසෙන ඔලොකිතඋල්ලොකිතාපලොකිතානි නාම හොන්ති. තානි ඉධ න ගහිතානි. සාරුප්පවසෙන පන ඉමානෙව ද්වෙ ගහිතානි. ඉමිනා වා මුඛෙන සබ්බානිපි තානි ගහිතානෙවාති.

තත්ථ 'ආලොකෙස්සාමී'ති චිත්තෙ උප්පන්නෙ චිත්තවසෙනෙව අනොලොකෙත්වා අත්ථපරිග්ගණ්හනං **'සාත්ථකසම්පජඤ්ඤං'**. තං ආයස්මන්තං නන්දං කායසක්ඛිං කත්වා වෙදිතබ්බං. වුත්තඤ්හෙතං භගවතා –

''සචෙ, භික්ඛවෙ, නන්දස්ස පුරත්ථිමා දිසා ආලොකෙතබ්බා හොති, සබ්බං චෙතසා සමන්නාහරිත්වා නන්දො පුරත්ථිමං දිසං ආලොකෙති – 'එවං මෙ පුරත්ථිමං දිසං ආලොකයතො න අභිජ්ඣාදොමනස්සා පාපකා අකුසලා ධම්මා අන්වාස්සවිස්සන්තී'ති. ඉතිහ සාත්ථකසම්පජානො හොති. ''සචෙ, භික්ඛවෙ, නන්දස්ස පච්ඡිමා දිසා, උත්තරා දිසා, දක්ඛිණා දිසා, උද්ධං, අධො, අනුදිසා අනුවිලොකෙතබ්බා හොති, සබ්බං චෙතසා සමන්නාහරිත්වා නන්දො අනුදිසං අනුවිලොකෙති – එවං මෙ අනුදිසං අනුවිලොකයතො...පෙ.... සම්පජානො හොතී''ති (අ. නි. 8.9).

අපිච ඉධාපි පුබ්බෙ වුත්තචෙතියදස්සනාදිවසෙනෙව සාත්ථකතා ච සප්පායතා ච වෙදිතබ්බා.

කම්මට්ඨානස්ස පන අවිජහනමෙව **'ගොචරසම්පජඤ්ඤං'**. තස්මා ඛන්ධධාතුආයතනකම්මට්ඨානිකෙහි අත්තනො කම්මට්ඨානවසෙනෙව, කසිණාදිකම්මට්ඨානිකෙහි වා පන කම්මට්ඨානසීසෙනෙව ආලොකනවිලොකනං කාතබ්බං.

අබ්භන්තරෙ අත්තා නාම ආලොකෙතා වා විලොකෙතා වා නත්ථි. 'ආලොකෙස්සාමී'ති පන චිත්තෙ උප්පජ්ජමානෙ තෙනෙව චිත්තෙන සද්ධිං චිත්තසමුට්ඨානා වායොධාතු විඤ්ඤත්තිං ජනයමානා උප්පජ්ජති. ඉති චිත්තකිරියාවායොධාතුවිප්ඵාරවසෙන හෙට්ඨිමං අක්ඛිදලං අධො සීදති, උපරිමං උද්ධං ලඞ්ඝෙති. කොචි යන්තකෙන විවරන්තො නාම නත්ථි. තතො චක්ඛුවිඤ්ඤාණං දස්සනකිච්චං සාධෙන්තං උප්පජ්ජතී'ති එවං පජානනං පනෙත්ථ **'අසම්මොහසම්පජඤ්ඤං'** නාම.

අපිච මූලපරිඤ්ඤාආගන්තුකතාවකාලිකභාවවසෙන පනෙත්ථ අසම්මොහසම්පජඤ්ඤං වෙදිතබ්බං. මූලපරිඤ්ඤාවසෙන තාව –

භවඞ්ගාවජ්ජනඤ්චෙව, දස්සනං සම්පටිච්ඡනං;
සන්තීරණං වොට්ඨබ්බනං, ජවනං භවති සත්තමං.

තත්ථ භවඞ්ගං උපපත්තිභවස්ස අඞ්ගකිච්චං සාධයමානං පවත්තති; තං ආවත්තෙත්වා කිරියමනොධාතු ආවජ්ජනකිච්චං සාධයමානා; තන්නිරොධා චක්ඛුවිඤ්ඤාණං දස්සනකිච්චං සාධයමානං; තන්නිරොධා විපාකමනොධාතු සම්පටිච්ඡනකිච්චං සාධයමානා; තන්නිරොධා විපාකමනොවිඤ්ඤාණධාතු

සන්තීරණකිච්චං සාධයමානා; තන්නිරොධා කිරියමනොවිඤ්ඤාණධාතු වොට්ඨබ්බනකිච්චං සාධයමානා; තන්නිරොධා සත්තක්ඛත්තුං ජවනං ජවති. තත්ථ පඨමජවනෙපි ‘අයං ඉත්ථී, අයං පුරිසො’ති රජ්ජනදුස්සනමුය්හනවසෙන ආලොකිතවිලොකිතං න හොති; දුතියජවනෙපි...පෙ.... සත්තමජවනෙපි. එතෙසු පන, යුද්ධමණ්ඩලෙ යොධෙසු විය, හෙට්ඨුපරියවසෙන භිජ්ජිත්වා පතිතෙසු ‘අයං ඉත්ථී, අයං පුරිසො’ති රජ්ජනාදිවසෙන ආලොකිතවිලොකිතං හොති. එවං තාවෙත්ථ **‘මූලපරිඤ්ඤාවසෙන’** අසම්මොහසම්පජඤ්ඤං වෙදිතබ්බං.

චක්ඛුද්වාරෙ පන රූපෙ ආපාථගතෙ භවඞ්ගචලනතො උද්ධං සකසකකිච්චනිප්ඵාදනවසෙන ආවජ්ජනාදීසු උප්පජ්ජිත්වා නිරුද්ධෙසු අවසානෙ ජවනං උප්පජ්ජති. තං පුබ්බෙ උප්පන්නානං ආවජ්ජනාදීනං ගෙහභූතෙ චක්ඛුද්වාරෙ ආගන්තුකපුරිසො විය හොති. තස්ස යථා පරගෙහෙ කිඤ්චි යාචිතුං පවිට්ඨස්ස ආගන්තුකපුරිසස්ස ගෙහසාමිකෙසුපි තුණ්හීමාසිනෙසු ආණාකරණං න යුත්තං, එවං ආවජ්ජනාදීනං ගෙහභූතෙ චක්ඛුද්වාරෙ ආවජ්ජනාදීසුපි අරජ්ජන්තෙසු අදුස්සන්තෙසු අමුය්හන්තෙසු ච රජ්ජනදුස්සනමුය්හනං අයුත්තන්ති. එවං **‘ආගන්තුකභාවවසෙන’** අසම්මොහසම්පජඤ්ඤං වෙදිතබ්බං.

යානි පනෙතානි චක්ඛුද්වාරෙ වොට්ඨබ්බනපරියොසානානි චිත්තානි උප්පජ්ජන්ති, තානි සද්ධිං සම්පයුත්තධම්මෙහි තත්ථ තත්ථෙව භිජ්ජන්ති, අඤ්ඤමඤ්ඤං න පස්සන්තීති ඉත්තරානි තාවකාලිකානි හොන්ති. තත්ථ යථා එකස්මිං ඝරෙ සබ්බෙසු මානුසකෙසු මතෙසු අවසෙසස්ස එකකස්ස තඞ්ඛණංයෙව මරණධම්මස්ස න යුත්තා නච්චගීතාදීසු අභිරති නාම, එවමෙව එකද්වාරෙ සසම්පයුත්තෙසු ආවජ්ජනාදීසු තත්ථ තත්ථෙව මතෙසු අවසෙසස්ස තඞ්ඛණංඤ්ඤෙව මරණධම්මස්ස ජවනස්සාපි රජ්ජනදුස්සනමුය්හනවසෙන අභිරති නාම න යුත්තාති. එවං **‘තාවකාලිකභාවවසෙන’** අසම්මොහසම්පජඤ්ඤං වෙදිතබ්බං.

අපිච ඛන්ධායතනධාතුපච්චයපච්චවෙක්ඛණවසෙනපෙතං වෙදිතබ්බං. එත්ථ හි චක්ඛු චෙව රූපානි ච රූපක්ඛන්ධො, දස්සනං විඤ්ඤාණක්ඛන්ධො, තංසම්පයුත්තා වෙදනා වෙදනාක්ඛන්ධො, සඤ්ඤා සඤ්ඤාක්ඛන්ධො, ඵස්සාදිකා සඞ්ඛාරක්ඛන්ධො. එවමෙතෙසං පඤ්චන්නං ඛන්ධානං සමවායෙ ආලොකනවිලොකනං පඤ්ඤායති. තත්ථ කො එකො ආලොකෙති? කො විලොකෙති?

තථා චක්ඛු චක්ඛායතනං, රූපං රූපායතනං, දස්සනං මනායතනං, වෙදනාදයො තංසම්පයුත්තා ධම්මා ධම්මායතනං. එවමෙතෙසං චතුන්නං

ආයතනානං සමවායෙ ආලොකනවිලොකනං පඤ්ඤායති. තත්ථ කො එකො ආලොකෙති? කො විලොකෙති?

තථා චක්ඛු චක්ඛුධාතු, රූපං රූපධාතු, දස්සනං චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතු, තංසම්පයුත්තා වෙදනාදයො ධම්මා ධම්මධාතු. එවමෙතාසං චතුන්නං ධාතූනං සමවායෙ ආලොකනවිලොකනං පඤ්ඤායති. තත්ථ කො එකො ආලොකෙති? කො විලොකෙති?

තථා චක්ඛු නිස්සයපච්චයො, රූපං ආරම්මණපච්චයො, ආවජ්ජනං අනන්තරසමනන්තරඅනන්තරූපනිස්සයනත්ථිවිගතපච්චයො, ආලොකො උපනිස්සයපච්චයො, වෙදනාදයො සහජාතාදිපච්චයා. එවමෙතෙසං පච්චයානං සමවායෙ ආලොකනවිලොකනං පඤ්ඤායති. තත්ථ කො එකො ආලොකෙති? කො විලොකෙතීති? එවමෙත්ථ ඛන්ධායතනධාතුපච්චයපච්චවෙක්ඛණවසෙනාපි අසම්මොහසම්පජඤ්ඤං වෙදිතබ්බං.

සමිඤ්ජිතෙ පසාරිතෙති පබ්බානං සමිඤ්ජනපසාරණෙ. තත්ථ චිත්තවසෙනෙව සමිඤ්ජනපසාරණං අකත්වා හත්ථපාදානං සමිඤ්ජනපසාරණපච්චයා අත්ථානත්ථං පරිග්ගහෙත්වා තත්ථ අත්ථපරිග්ගණ්හනං **‘සාත්ථකසම්පජඤ්ඤං’**. තත්ථ හත්ථපාදෙ අතිචිරං සමිඤ්ජිත්වා වා පසාරෙත්වා එව වා ඨිතස්ස ඛණෙ ඛණෙ වෙදනා උප්පජ්ජන්ති, චිත්තං එකග්ගතං න ලභති, කම්මට්ඨානං පරිපතති, විසෙසං නාධිගච්ඡති; කාලෙ සමිඤ්ජන්තස්ස කාලෙ පසාරෙන්තස්ස පන තා වෙදනා නුප්පජ්ජන්ති, චිත්තං එකග්ගං හොති, කම්මට්ඨානං ඵාතිං ගච්ඡති, විසෙසමධිගච්ඡතීති. එවං ‘අත්ථානත්ථපරිග්ගණ්හනං’ වෙදිතබ්බං.

අත්ථෙ පන සතිපි සප්පායාසප්පායං පරිග්ගහෙත්වා සප්පායපරිග්ගණ්හනං **‘සප්පායසම්පජඤ්ඤං’**.

තත්‍රායං නයො – මහාචෙතියඞ්ගණෙ කිර දහරභික්ඛූ සජ්ඣායං ගණ්හන්ති. තෙසං පිට්ඨිපස්සෙ දහරභික්ඛුනියො ධම්මං සුණන්ති. තත්‍රෙකො දහරො හත්ථං පසාරෙන්තො කායසංසග්ගං පත්වා තෙනෙව කාරණෙන ගිහී ජාතො. අපරො භික්ඛු පාදං පසාරෙන්තො අග්ගිම්හි පසාරෙසි. අට්ඨිං ආහච්ච පාදො ඣායි. අපරො භික්ඛු වම්මිකෙ පසාරෙසි. සො ආසීවිසෙන දට්ඨො. අපරො භික්ඛු චීවරකුටිදණ්ඩකෙ පසාරෙසි. තං මණිසප්පො ඩංසි. තස්මා එවරූපෙ අසප්පායෙ අපසාරෙත්වා සප්පායෙ පසාරෙතබ්බං. ඉදමෙත්ථ සප්පායසම්පජඤ්ඤං.

'ගොචරසම්පජඤ්ඤං' පන මහාථෙරවත්ථුනා දීපෙතබ්බං – මහාථෙරො කිර දිවාට්ඨානෙ නිසින්නො අන්තෙවාසිකෙහි සද්ධිං කථයමානො සහසා හත්ථං සමිඤ්ජිත්වා පුන යථාඨානෙ ඨපෙත්වා සණිකං සමිඤ්ජෙසි. තං අන්තෙවාසිකා පුච්ඡිංසු – ''කස්මා, භන්තෙ, සහසා හත්ථං සමිඤ්ජිත්වා පුන යථාඨානෙ ඨපෙත්වා සණිකං සමිඤ්ජිත්ථා''ති? ''යතො පට්ඨාය මයා, ආවුසො, කම්මට්ඨානං මනසිකාතුං ආරද්ධො, න මෙ කම්මට්ඨානං මුඤ්චිත්වා හත්ථො සමිඤ්ජිතපුබ්බො. ඉදානි පන මෙ තුම්හෙහි සද්ධිං කථයමානෙන කම්මට්ඨානං මුඤ්චිත්වා සමිඤ්ජිතො. තස්මා පුන යථාඨානෙ ඨපෙත්වා සමිඤ්ජෙසි''න්ති. ''සාධු, භන්තෙ, භික්ඛුනා නාම එවරූපෙන භවිතබ්බ''න්ති. එවමෙත්ථාපි කම්මට්ඨානාවිජහනමෙව 'ගොචරසම්පජඤ්ඤ'න්ති වෙදිතබ්බං.

'අබ්භන්තරෙ අත්තා නාම කොචි සමිඤ්ජෙන්තො වා පසාරෙන්තො වා නත්ථි. වුත්තප්පකාරචිත්තකිරියාවායොධාතුවිප්ඵාරෙන පන, සුත්තාකඩ්ඪනවසෙන දාරුයන්තස්ස හත්ථපාදචලනං විය, සමිඤ්ජනපසාරණං හොතී'ති පරිජානනං පනෙත්ථ **'අසම්මොහසම්පජඤ්ඤ'**න්ති වෙදිතබ්බං.

සඞ්ඝාටිපත්තචීවරධාරණෙති එත්ථ සඞ්ඝාටිචීවරානං නිවාසනපාරුපනවසෙන පත්තස්ස භික්ඛාපටිග්ගහණාදිවසෙන පරිභොගො **'ධාරණං'** නාම. තත්ථ සඞ්ඝාටිචීවරධාරණෙ තාව නිවාසෙත්වා පාරුපිත්වා ච පිණ්ඩාය චරතො ''ආමිසලාභො සීතස්ස පටිඝාතායා''තිආදිනා නයෙන භගවතා වුත්තප්පකාරොයෙව ච අත්ථො 'අත්ථො' නාම. තස්ස වසෙන **'සාත්ථකසම්පජඤ්ඤං'** වෙදිතබ්බං.

උණ්හපකතිකස්ස පන දුබ්බලස්ස ච චීවරං සුඛුමං සප්පායං, සීතාලුකස්ස ඝනං දුපට්ටං; විපරීතං අසප්පායං. යස්ස කස්සචි ජිණ්ණං අසප්පායමෙව. අග්ගළාදිදානෙන හිස්ස තං පලිබොධකරං හොති. තථා පට්ටුණ්ණදුකූලාදිභෙදං චොරානං ලොභනීයචීවරං. තාදිසඤ්හි අරඤ්ඤෙ එකකස්ස නිවාසන්තරායකරං ජීවිතන්තරායකරඤ්චාපි හොති. නිප්පරියායෙන පන යං නිමිත්තකම්මාදිමිච්ඡාජීවවසෙන උප්පන්නං, යඤ්චස්ස සෙවමානස්ස අකුසලා ධම්මා අභිවඩ්ඪන්ති, කුසලා ධම්මා පරිහායන්ති, තං අසප්පායං; විපරීතං සප්පායං. තස්ස වසෙනෙත්ථ **'සප්පායසම්පජඤ්ඤං'** කම්මට්ඨානාවිජහනවසෙනෙව ච **'ගොචරසම්පජඤ්ඤං'** වෙදිතබ්බං.

අබ්භන්තරෙ අත්තා නාම කොචි චීවරං පාරුපන්තො නත්ථි. වුත්තප්පකාරචිත්තකිරියාවායොධාතුවිප්ඵාරෙනෙව පන චීවරපාරුපනං හොති. තත්ථ චීවරම්පි අචෙතනං, කායොපි අචෙතනො. චීවරං න ජානාති – 'මයා කායො පාරුපිතො'ති, කායොපි න ජානාති – 'අහං චීවරෙන පාරුපිතො'ති. ධාතුයොව ධාතුසමූහං පටිච්ඡාදෙන්ති, පටපිලොතිකාය

පොත්ථකරූපපටිච්ඡාදනෙ විය. තස්මා නෙව සුන්දරං චීවරං ලභිත්වා සොමනස්සං කාතබ්බං, න අසුන්දරං ලභිත්වා දොමනස්සං. නාගවම්මිකචෙතියරුක්ඛාදීසු හි කෙචි මාලාගන්ධධූපවත්ථාදීහි සක්කාරං කරොන්ති, කෙචි ගූථමුත්තකද්දමදණ්ඩසත්ථප්පහාරාදීහි අසක්කාරං. න තෙහි නාගවම්මිකරුක්ඛාදයො සොමනස්සං වා දොමනස්සං වා කරොන්ති. එවමෙව නෙව සුන්දරං චීවරං ලභිත්වා සොමනස්සං කාතබ්බං, න අසුන්දරං ලභිත්වා දොමනස්සන්ති. එවං පවත්තපටිසඞ්ඛානවසෙනෙත්ථ **'අසම්මොහසම්පජඤ්ඤං'** වෙදිතබ්බං.

පත්තධාරණෙපි පත්තං සහසාව අග්ගහෙත්වා 'ඉමං ගහෙත්වා පිණ්ඩාය චරමානො භික්ඛං ලභිස්සාමී'ති එවං පත්තග්ගහණපච්චයා පටිලභිතබ්බඅත්ථවසෙන **'සාත්ථකසම්පජඤ්ඤං'** වෙදිතබ්බං. කිසදුබ්බලසරීරස්ස පන ගරුපත්තො අසප්පායො; යස්ස කස්සචි චතුපඤ්චගණ්ඨිකාහතො දුබ්බිසොධනීයො අසප්පායොව. දුද්ධොතපත්තො හි න වට්ටති; තං ධොවන්තස්සෙව චස්ස පලිබොධො හොති. මණිවණ්ණපත්තො පන ලොභනීයොව චීවරෙ වුත්තනයෙනෙව අසප්පායො. නිමිත්තකම්මාදිවසෙන පන ලද්ධො, යඤ්චස්ස සෙවමානස්ස අකුසලා ධම්මා අභිවඩ්ඪන්ති, කුසලා ධම්මා පරිහායන්ති, අයං එකන්තාසප්පායොව විපරීතො සප්පායො. තස්ස වසෙනෙත්ථ **'සප්පායසම්පජඤ්ඤං'** කම්මට්ඨානාවිජහනවසෙනෙව **'ගොචරසම්පජඤ්ඤං'** වෙදිතබ්බං.

අබ්භන්තරෙ අත්තා නාම කොචි පත්තං ගණ්හන්තො නත්ථි. වුත්තප්පකාරචිත්තකිරියාවායොධාතුවිප්ඵාරවසෙනෙව පන පත්තග්ගහණං නාම හොති. තත්ථ පත්තොපි අචෙතනො, හත්ථාපි අචෙතනා. පත්තො න ජානාති – 'අහං හත්ථෙහි ගහිතො'ති. හත්ථාපි න ජානන්ති – 'පත්තො අම්හෙහි ගහිතො'ති. ධාතුයොව ධාතුසමූහං ගණ්හන්ති, සණ්ඩාසෙන අග්ගිවණ්ණපත්තගහණෙ වියාති. එවං පවත්තපටිසඞ්ඛානවසෙනෙත්ථ **'අසම්මොහසම්පජඤ්ඤං'** වෙදිතබ්බං.

අපිච යථා ඡින්නහත්ථපාදෙ වණමුඛෙහි පග්ඝරිතපුබ්බලොහිතකිමිකුලෙ නීලමක්ඛිකසම්පරිකිණ්ණෙ අනාථසාලායං අනාථමනුස්සෙ දිස්වා දයාලුකා පුරිසා තෙසං වණබන්ධපට්ටචොළකානි චෙව කපාලාදීහි ච භෙසජ්ජානි උපනාමෙන්ති. තත්ථ චොළකානිපි කෙසඤ්චි සණ්හානි කෙසඤ්චි ථූලානි පාපුණන්ති. භෙසජ්ජකපාලකානිපි කෙසඤ්චි සුසණ්ඨානානි කෙසඤ්චි දුස්සණ්ඨානානි පාපුණන්ති. න තෙ තත්ථ සුමනා වා හොන්ති දුම්මනා වා. වණපටිච්ඡාදනමත්තෙනෙව හි චොළකෙන, භෙසජ්ජපරිග්ගහණමත්තෙනෙව ච කපාලකෙන තෙසං අත්ථො. එවමෙව යො භික්ඛු වණචොළකං විය චීවරං, භෙසජ්ජකපාලකං විය ච පත්තං, කපාලෙ භෙසජ්ජමිව ච පත්තෙ ලද්ධභික්ඛං

සල්ලක්ඛෙති – අයං සඞ්ඝාටිපත්තචීවරධාරණෙ අසම්මොහසම්පජඤ්ඤෙන උත්තමසම්පජානකාරීති වෙදිතබ්බො.

අසිතාදීසු **අසිතෙති** පිණ්ඩපාතාදිභොජනෙ. **පීතෙති** යාගුආදිපානෙ. **ඛායිතෙති** පිට්ඨඛජ්ජකාදිඛාදනෙ. **සායිතෙති** මධුඵාණිතාදිසායනෙ. තත්ථ ‘‘නෙව දවායා’’තිආදිනා නයෙන වුත්තො අට්ඨවිධොපි අත්ථො ‘අත්ථො’ නාම. තස්ස වසෙන **‘සාත්ථකසම්පජඤ්ඤං’** වෙදිතබ්බං.

ලූඛපණීතතිත්තමධුරාදීසු පන යෙන භොජනෙන යස්ස අඵාසු හොති, තං තස්ස අසප්පායං. යං පන නිමිත්තකම්මාදිවසෙන පටිලද්ධං, යඤ්චස්ස භුඤ්ජතො අකුසලා ධම්මා අභිවඩ්ඪන්ති, කුසලා ධම්මා පරිහායන්ති, තං එකන්තං අසප්පායමෙව; විපරීතං සප්පායං. තස්ස වසෙනෙත්ථ **‘සප්පායසම්පජඤ්ඤං’** කම්මට්ඨානාවිජහනවසෙනෙව ච **‘ගොචරසම්පජඤ්ඤං’** වෙදිතබ්බං.

අබ්භන්තරෙ අත්තා නාම කොචි භුඤ්ජකො නත්ථි. වුත්තප්පකාරචිත්තකිරියාවායොධාතුවිප්ඵාරෙනෙව පන පත්තපටිග්ගහණං නාම හොති. චිත්තකිරියාවායොධාතුවිප්ඵාරෙනෙව හත්ථස්ස පත්තෙ ඔතාරණං නාම හොති. චිත්තකිරියාවායොධාතුවිප්ඵාරෙනෙව ආලොපකරණං, ආලොපඋද්ධරණං, මුඛවිවරණඤ්ච හොති. න කොචි කුඤ්චිකාය, න යන්තකෙන හනුකට්ඨිං විවරති. චිත්තකිරියාවායොධාතුවිප්ඵාරෙනෙව ආලොපස්ස මුඛෙ ඨපනං, උපරිදන්තානං මුසලකිච්චසාධනං, හෙට්ඨාදන්තානං උදුක්ඛලකිච්චසාධනං, ජිව්හාය හත්ථකිච්චසාධනඤ්ච හොති. ඉති නං තත්ථ අග්ගජිව්හාය තනුකඛෙළො මූලජිව්හාය බහලඛෙළො මක්ඛෙති. තං හෙට්ඨාදන්තඋදුක්ඛලෙ ජිව්හාහත්ථපරිවත්තිතං ඛෙළඋදකතෙමිතං උපරිදන්තමුසලසඤ්චුණ්ණිතං කොචි කටච්ඡුනා වා දබ්බියා වා අන්තො පවෙසෙන්තො නාම නත්ථි; වායොධාතුයාව පවිසති. පවිට්ඨං පවිට්ඨං කොචි පලාලසන්ථාරං කත්වා ධාරෙන්තො නාම නත්ථි; වායොධාතුවසෙනෙව තිට්ඨති. ඨිතං ඨිතං කොචි උද්ධනං කත්වා අග්ගිං ජාලෙත්වා පචන්තො නාම නත්ථි; තෙජොධාතුයාව පච්චති. පක්කං පක්කං කොචි දණ්ඩකෙන වා යට්ඨියා වා බහි නීහාරකො නාම නත්ථි; වායොධාතුයෙව නීහරති. ඉති වායොධාතු අතිහරති ච වීතිහරති ච ධාරෙති ච පරිවත්තෙති ච සඤ්චුණ්ණෙති ච විසොසෙති ච නීහරති ච. පථවීධාතු ධාරෙති ච පරිවත්තෙති ච සඤ්චුණ්ණෙති ච විසොසෙති ච නීහරති ච. ආපොධාතු සිනෙහෙති ච අල්ලත්තඤ්ච අනුපාලෙති. තෙජොධාතු අන්තොපවිට්ඨං පරිපාචෙති. ආකාසධාතු අඤ්ජසො හොති. විඤ්ඤාණධාතු තත්ථ තත්ථ සම්මාපයොගමන්වාය ආභුජතීති. එවං පවත්තපටිසඞ්ඛානවසෙනෙත්ථ **‘අසම්මොහසම්පජඤ්ඤං’** වෙදිතබ්බං.

අපිච ගමනතො, පරියෙසනතො, පරිභොගතො, ආසයතො, නිධානතො, අපරිපක්කතො, පරිපක්කතො, ඵලතො, නිස්සන්දනතො, සම්මක්ඛනතොති එවං දසවිධපටිකූලභාවපච්චවෙක්ඛණතොපෙත්ථ 'අසම්මොහසම්පජඤ්ඤං' වෙදිතබ්බං. විත්ථාරකථා පනෙත්ථ විසුද්ධිමග්ගෙ ආහාරපටිකූලසඤ්ඤානිද්දෙසතො ගහෙතබ්බා.

උච්චාරපස්සාවකම්මෙති උච්චාරස්ස ච පස්සාවස්ස ච කරණෙ. තත්ථ පක්කකාලෙ උච්චාරපස්සාවං අකරොන්තස්ස සකලසරීරතො සෙදා මුච්චන්ති, අක්ඛීනි භමන්ති, චිත්තං න එකග්ගං හොති, අඤ්ඤෙ ච රොගා උප්පජ්ජන්ති; කරොන්තස්ස පන සබ්බං තං න හොතීති අයමෙත්ථ අත්ථො. තස්ස වසෙන **'සාත්ථකසම්පජඤ්ඤං'** වෙදිතබ්බං.

අට්ඨානෙ උච්චාරපස්සාවං කරොන්තස්ස පන ආපත්ති හොති, අයසො වඩ්ඪති, ජීවිතන්තරායො හොති; පතිරූපෙ ඨානෙ කරොන්තස්ස සබ්බං තං න හොතීති ඉදමෙත්ථ සප්පායං. තස්ස වසෙන **'සප්පායසම්පජඤ්ඤං'** කම්මට්ඨානාවිජහනවසෙනෙව ච **'ගොචරසම්පජඤ්ඤං'** වෙදිතබ්බං.

අබ්භන්තරෙ අත්තා නාම කොචි උච්චාරපස්සාවකම්මං කරොන්තො නත්ථි. චිත්තකිරියාවායොධාතුවිප්ඵාරෙනෙව පන උච්චාරපස්සාවකම්මං හොති. යථා පන පක්කෙ ගණ්ඩෙ ගණ්ඩභෙදෙන පුබ්බලොහිතං අකාමතාය නික්ඛමති, යථා ච අතිභරිතා උදකභාජනා උදකං අකාමතාය නික්ඛමති, එවං පක්කාසයමුත්තවත්ථීසු සන්නිචිතා උච්චාරපස්සාවා වායුවෙගසමුප්පීළිතා අකාමතායපි නික්ඛමන්ති. සො පනායං එවං නික්ඛමන්තො උච්චාරපස්සාවො නෙව තස්ස භික්ඛුනො අත්තනො හොති න පරස්ස; කෙවලං පන සරීරනිස්සන්දොව හොති. යථා කිං? යථා උදකතුම්බතො පුරාණඋදකං ඡඩ්ඩෙන්තස්ස නෙව තං අත්තනො හොති න පරෙසං, කෙවලං පටිජග්ගනමත්තමෙව හොති, එවන්ති. එවං පවත්තපටිසඞ්ඛානවසෙනෙත්ථ **'අසම්මොහසම්පජඤ්ඤං'** වෙදිතබ්බං.

ගතාදීසු ගතෙති ගමනෙ. **ඨිතෙති** ඨානෙ. **නිසින්නෙති** නිසජ්ජාය. **සුත්තෙති** සයනෙ. තත්ථ අභික්කන්තාදීසු වුත්තනයෙනෙව සම්පජානකාරිතා වෙදිතබ්බා.

අයං පනෙත්ථ අපරොපි නයො – එකො හි භික්ඛු ගච්ඡන්තො අඤ්ඤං චින්තෙන්තො අඤ්ඤං විතක්කෙන්තො ගච්ඡති. එකො කම්මට්ඨානං අවිස්සජ්ජෙත්වාව ගච්ඡති. තථා එකො භික්ඛු තිට්ඨන්තො, නිසීදන්තො, සයන්තො අඤ්ඤං චින්තෙන්තො අඤ්ඤං විතක්කෙන්තො සයති. එකො කම්මට්ඨානං අවිස්සජ්ජෙත්වාව සයති.

එත්තකෙන පන න පාකටං හොතීති චඞ්කමෙන දීපයිංසු. යො හි භික්ඛු චඞ්කමනං ඔතරිත්වා චඞ්කමනකොටියං ඨිතො පරිග්ගණ්හාති; 'පාචීනචඞ්කමනකොටියං පවත්තා රූපාරූපධම්මා පච්ඡිමචඞ්කමනකොටිං අප්පත්වා එත්ථෙව නිරුද්ධා, පච්ඡිමචඞ්කමනකොටියං පවත්තාපි පාචීනචඞ්කමනකොටිං අප්පත්වා එත්ථෙව නිරුද්ධා, චඞ්කමනවෙමජ්ඣෙ පවත්තා උභො කොටියො අප්පත්වා එත්ථෙව නිරුද්ධා, චඞ්කමනෙ පවත්තා රූපාරූපධම්මා ඨානං අප්පත්වා එත්ථෙව නිරුද්ධා, ඨානෙ පවත්තා නිසජ්ජං, නිසජ්ජාය පවත්තා සයනං අප්පත්වා එත්ථෙව නිරුද්ධා'ති එවං පරිග්ගණ්හන්තො පරිග්ගණ්හන්තොයෙව භවඞ්ගං ඔතාරෙති; උට්ඨහන්තො කම්මට්ඨානං ගහෙත්වාව උට්ඨාති – අයං භික්ඛු ගතාදීසු **සම්පජානකාරී** නාම හොතීති.

එවං පන සුත්තෙ කම්මට්ඨානං අවිභූතං හොති. කම්මට්ඨානං අවිභූතං න කාතබ්බං. තස්මා යො භික්ඛු යාව සක්කොති තාව චඞ්කමිත්වා ඨත්වා නිසීදිත්වා සයමානො එවං පරිග්ගහෙත්වා සයති – 'කායො අචෙතනො, මඤ්චො අචෙතනො. කායො න ජානාති – අහං මඤ්චෙ සයිතොති. මඤ්චොපි න ජානාති – මයි කායො සයිතොති. අචෙතනො කායො අචෙතනෙ මඤ්චෙ සයිතො'ති. එවං පරිග්ගණ්හන්තො පරිග්ගණ්හන්තොයෙව චිත්තං භවඞ්ගං ඔතාරෙති, පබුජ්ඣමානො කම්මට්ඨානං ගහෙත්වාව පබුජ්ඣති. අයං සුත්තෙ සම්පජානකාරී නාම හොතීති.

ජාගරිතෙති ජාගරණෙ. තත්ථ 'කිරියාමයපවත්තස්ස අප්පවත්තියා සති ජාගරිතං නාම න හොති; කිරියාමයපවත්තවළඤ්ජෙ පවත්තන්තෙ ජාගරිතං නාම හොතී'ති පරිග්ගණ්හන්තො භික්ඛු ජාගරිතෙ සම්පජානකාරී නාම හොති. අපිච රත්තින්දිවං ඡ කොට්ඨාසෙ කත්වා පඤ්ච කොට්ඨාසෙ ජග්ගන්තොපි ජාගරිතෙ සම්පජානකාරී නාම හොති.

භාසිතෙති කථනෙ. තත්ථ 'උපාදාරූපස්ස සද්දායතනස්ස අප්පවත්තෙ සති භාසිතං නාම න හොති; තස්මිං පවත්තන්තෙ හොතී'ති පරිග්ගාහකො භික්ඛු භාසිතෙ සම්පජානකාරී නාම හොති. විමුත්තායතනසීසෙන ධම්මං දෙසෙන්තොපි බාත්තිංස තිරච්ඡානකථා පහාය දසකථාවත්ථුනිස්සිතං කථං කථෙන්තොපි භාසිතෙ සම්පජානකාරී නාම හොති.

තුණ්හීභාවෙති අකථනෙ. තත්ථ 'උපාදාරූපස්ස සද්දායතනස්ස පවත්තියං සති තුණ්හීභාවො නාම නත්ථි; අප්පවත්තියං හොතී'ති පරිග්ගාහකො භික්ඛු තුණ්හීභාවෙ සම්පජානකාරී නාම හොති. අට්ඨතිංසාය ආරම්මණෙසු චිත්තරුචියං කම්මට්ඨානං ගහෙත්වා නිසින්නොපි දුතියජ්ඣානං සමාපන්නොපි තුණ්හීභාවෙ සම්පජානකාරීයෙව නාම හොති.

එත්ථ ච එකො ඉරියාපථො ද්වීසු ඨානෙසු ආගතො. සො හෙට්ඨා **අභික්කන්තෙ පටික්කන්තෙති** එත්ථ භික්ඛාචාරගාමං ගච්ඡතො ච ආගච්ඡතො ච අද්ධානගමනවසෙන කථිතො. **ගතෙ ඨිතෙ නිසින්නෙති** එත්ථ විහාරෙ චුණ්ණිකපාදුද්ධාරඉරියාපථවසෙන කථිතොති වෙදිතබ්බො.

524. **තත්ථ කතමා සතීති**ආදි සබ්බං උත්තානත්ථමෙව.

526. **සො විවිත්තන්ති** ඉමිනා කිං දස්සෙති? එතස්ස භික්ඛුනො උපාසනට්ඨානං යොගපථං සප්පායසෙනාසනං දස්සෙති. යස්ස හි අබ්භන්තරෙ එත්තකා ගුණා අත්ථි, තස්ස අනුච්ඡවිකො අරඤ්ඤවාසො. යස්ස පනෙතෙ නත්ථි, තස්ස අනනුච්ඡවිකො. එවරූපස්ස හි අරඤ්ඤවාසො කාළමක්කටඅච්ඡතරච්ඡදීපිමිගාදීනං අටවීවාසසදිසො හොති. කස්මා? ඉච්ඡාය ඨත්වා පවිට්ඨත්තා. තස්ස හි අරඤ්ඤවාසමූලකො කොචි අත්ථො නත්ථි; අරඤ්ඤවාසඤ්චෙව ආරඤ්ඤකෙ ච දූසෙති; සාසනෙ අප්පසාදං උප්පාදෙති. යස්ස පන අබ්භන්තරෙ එත්තකා ගුණා අත්ථි, තස්සෙව සො අනුච්ඡවිකො. සො හි අරඤ්ඤවාසං නිස්සාය විපස්සනං පට්ඨපෙත්වා අරහත්තං ගණ්හිත්වා පරිනිබ්බාති, සකලඅරඤ්ඤවාසං උපසොභෙති, ආරඤ්ඤිකානං සීසං ධොවති, සකලසාසනං පසාරෙති. තස්මා සත්ථා එවරූපස්ස භික්ඛුනො උපාසනට්ඨානං යොගපථං සප්පායසෙනාසනං දස්සෙන්තො **සො විවිත්තං සෙනාසනං භජතීති**ආදිමාහ. තත්ථ **විවිත්තන්ති** සුඤ්ඤං අප්පසද්දං අප්පනිග්ඝොසං. එතමෙව හි අත්ථං දස්සෙතුං **තඤ්ච අනාකිණ්ණන්ති**ආදි වුත්තං. තත්ථ **අනාකිණ්ණන්ති** අසඞ්කිණ්ණං අසම්බාධං. තත්ථ යස්ස සෙනාසනස්ස සාමන්තා ගාවුතම්පි අඩ්ඪයොජනම්පි පබ්බතගහනං වනගහනං නදීගහනං හොති, න කොචි අවෙලාය උපසඞ්කමිතුං සක්කොති – ඉදං සන්තිකෙපි අනාකිණ්ණං නාම. යං පන අඩ්ඪයොජනිකං වා යොජනිකං වා හොති – ඉදං දූරතාය එව අනාකිණ්ණං නාම හොති.

527. සෙති චෙව ආසති ච එත්ථාති **සෙනාසනං**. තස්ස පභෙදං දස්සෙතුං **මඤ්චො පීඨන්ති**ආදි වුත්තං. තත්ථ **මඤ්චොති** චත්තාරො මඤ්චා – මසාරකො, බුන්දිකාබද්ධො, කුළීරපාදකො, ආහච්චපාදකොති. තථා පීඨං. **භිසීති** පඤ්ච භිසියො – උණ්ණාභිසි, චොළභිසි, වාකභිසි, තිණභිසි, පණ්ණභිසීති. **බිම්බොහනන්ති** සීසූපධානං වුත්තං. තං විත්ථාරතො විදත්ථිචතුරඞ්ගුලං වට්ටති, දීඝතො මඤ්චවිත්ථාරප්පමාණං. **විහාරොති** සමන්තා පරිහාරපථං අන්තොයෙව රත්තිට්ඨානදිවාට්ඨානානි දස්සෙත්වා කතසෙනාසනං. **අඩ්ඪයොගොති** සුපණ්ණවඞ්කගෙහං. **පාසාදොති** ද්වෙ කණ්ණිකානි ගහෙත්වා කතො දීඝපාසාදො. **අට්ටොති** පටිරාජාදිපටිබාහනත්ථං ඉට්ඨකාහි කතො බහලභිත්තිකො චතුපඤ්චභූමිකො පතිස්සයවිසෙසො. **මාළොති**

භොජනසාලසදිසො මණ්ඩලමාළො; විනයට්ඨකථායං පන එකකූටසඞ්ගහිතො චතුරස්සපාසාදොති වුත්තං. **ලෙණන්ති** පබ්බතං ඛණිත්වා වා පබ්භාරස්ස අප්පහොනකට්ඨානෙ කුට්ටං උට්ඨාපෙත්වා වා කතසෙනාසනං. **ගුහාති** භූමිදරි වා යත්ථ රත්තින්දිවං දීපං ලද්ධුං වට්ටති, පබ්බතගුහා වා භූමිගුහා වා. **රුක්ඛමූලන්ති** රුක්ඛස්ස හෙට්ඨා පරික්ඛිත්තං වා අපරික්ඛිත්තං වා. **වෙළුගුම්බොති** වෙළුගච්ඡො. **යත්ථ වා පන භික්ඛූ පටික්කමන්තීති** ඨපෙත්වා වා එතානි මඤ්චාදීනි යත්ථ භික්ඛූ සන්නිපතන්ති, යං තෙසං සන්නිපාතාරහට්ඨානං, සබ්බමෙතං සෙනාසනං.

528. **භජතීති** උපෙති. **සම්භජතීති** තත්ථ අභිරතිවසෙන අනුක්කණ්ඨිතො සුට්ඨු උපෙති. **සෙවතීති** නිවාසනවසෙන සෙවති **නිසෙවතීති** අනුක්කණ්ඨමානො සන්නිසිතො හුත්වා සෙවති. **සංසෙවතීති** සෙනාසනවත්තං සම්පාදෙන්තො සම්මා සෙවති.

529. ඉදානි යං තං විවිත්තන්ති වුත්තං, තස්ස පභෙදං දස්සෙතුං **අරඤ්ඤං රුක්ඛමූලන්තිආදි** ආරද්ධං. තත්ථ **අරඤ්ඤන්ති** විනයපරියායෙන තාව ‘‘ඨපෙත්වා ගාමඤ්ච ගාමූපචාරඤ්ච අවසෙසං අරඤ්ඤ’’න්ති (පාරා. 12) ආගතං. සුත්තන්තපරියායෙන ආරඤ්ඤිකං භික්ඛුං සන්ධාය ‘‘ආරඤ්ඤකං නාම සෙනාසනං පඤ්චධනුසතිකපච්ඡිම’’න්ති (පාචි. 573) ආගතං. විනයසුත්තන්තා පන උභොපි පරියායදෙසනා නාම. අභිධම්මො නිප්පරියායදෙසනාති අභිධම්මපරියායෙන අරඤ්ඤං දස්සෙතුං **නික්ඛමිත්වා බහි ඉන්දඛීලාති** වුත්තං; ඉන්දඛීලතො බහි නික්ඛමිත්වාති අත්ථො.

530. රුක්ඛමූලාදීනං පකතියා ච සුවිඤ්ඤෙය්‍යභාවතො **රුක්ඛමූලංයෙව රුක්ඛමූලන්තිආදි** වුත්තං. අපිචෙත්ථ **රුක්ඛමූලන්ති** යංකිඤ්චි සීතච්ඡායං විවිත්තං රුක්ඛමූලං. **පබ්බතන්ති** සෙලං. තත්ථ හි උදකසොණ්ඩීසු උදකකිච්චං කත්වා සීතාය රුක්ඛච්ඡායාය නිසින්නස්ස නානාදිසාසු ඛායමානාසු සීතෙන වාතෙන බීජියමානස්ස චිත්තං එකග්ගං හොති. **කන්දරන්ති** කං වුච්චති උදකං, තෙන දරිතං උදකෙන භින්නං පබ්බතප්පදෙසං; යං නිතුම්බන්තිපි නදීකුඤ්ජන්තිපි වදන්ති. තත්ථ හි රජතපට්ටසදිසා වාලිකා හොන්ති, මත්ථකෙ මණිවිතානං විය වනගහනං, මණික්ඛන්ධසදිසං උදකං සන්දති. එවරූපං කන්දරං ඔරුය්හ පානීයං පිවිත්වා ගත්තානි සීතං කත්වා වාලිකං උස්සාපෙත්වා පංසුකූලචීවරං පඤ්ඤපෙත්වා නිසින්නස්ස සමණධම්මං කරොතො චිත්තං එකග්ගං හොති. **ගිරිගුහන්ති** ද්වින්නං පබ්බතානං අන්තරං, එකස්මිංයෙව වා උමඞ්ගසදිසං මහාවිවරං. සුසානලක්ඛණං විසුද්ධිමග්ගෙ (විසුද්ධි. 1.34) වුත්තං.

531. **වනපත්ථන්ති** ගාමන්තං අතික්කමිත්වා මනුස්සානං අනුපචාරට්ඨානං, යත්ථ න කසන්ති න වපන්ති. තෙනෙවස්ස නිද්දෙසෙ ‘‘වනපත්ථන්ති

දූරානමෙතං සෙනාසනානං අධිවචන''න්තිආදි වුත්තං. යස්මා වා රුක්ඛමූලාදීසු ඉදමෙවෙකං භාජෙත්වා දස්සිතං, තස්මාස්ස නික්ඛෙපපටිපාටියා නිද්දෙසං අකත්වා සබ්බපරියන්තෙ නිද්දෙසො කතොති වෙදිතබ්බො. **අබ්භොකාසන්ති** අච්ඡන්නං. ආකඞ්ඛමානො පනෙත්ථ චීවරකුටිං කත්වා වසති. **පලාලපුඤ්ජන්ති** පලාලරාසි. මහාපලාලපුඤ්ජතො හි පලාලං නික්කඩ්ඪිත්වා පබ්භාරලෙණසදිසෙ ආලයෙ කරොන්ති, ගච්ඡගුම්බාදීනම්පි උපරි පලාලං පක්ඛිපිත්වා හෙට්ඨා නිසින්නා සමණධම්මං කරොන්ති; තං සන්ධායෙතං වුත්තං. වනපත්ථනිද්දෙසෙ **සලොමහංසානන්ති** යත්ථ පවිට්ඨස්ස ලොමහංසො උප්පජ්ජති; එවරූපානං භීසනකසෙනාසනානං. **පරියන්තානන්ති** දූරභාවෙන පරියන්තෙ ඨිතානං. **න මනුස්සූපචාරානන්ති** කසනවපනවසෙන මනුස්සෙහි උපචරිතබ්බං වනන්තං අතික්කමිත්වා ඨිතානං. **දුරභිසම්භවානන්ති** අලද්ධවිවෙකස්සාදෙහි අභිභුය්‍ය වසිතුං නසක්කුණෙය්‍යානං.

532. අප්පසද්දාදිනිද්දෙසෙ **අප්පසද්දන්ති** වචනසද්දෙන අප්පසද්දං.

533. **අප්පනිග්ඝොසන්ති** නගරනිග්ඝොසසද්දෙන අප්පනිග්ඝොසං. යස්මා පන උභයම්පෙතං සද්දට්ඨෙන එකං, තස්මාස්ස නිද්දෙසෙ ''යදෙව තං අප්පසද්දං තදෙව තං අප්පනිග්ඝොස''න්ති වුත්තං. **විජනවාතන්ති** අනුසඤ්චරණජනස්ස සරීරවාතෙන විරහිතං. **විජනවාදන්තිපි** පාඨො; අන්තොජනවාදෙන විරහිතන්ති අත්ථො. යස්මා පන යං අප්පනිග්ඝොසං, තදෙව ජනසඤ්චරණෙන ච ජනවාදෙන ච විරහිතං හොති, තස්මාස්ස නිද්දෙසෙ ''යදෙව තං අප්පනිග්ඝොසං තදෙව තං විජනවාත''න්ති වුත්තං. **මනුස්සරාහසෙය්‍යකන්ති** මනුස්සානං රහස්සකිරියට්ඨානියං. යස්මා පන තං ජනසඤ්චරණරහිතං හොති, තෙනස්ස නිද්දෙසෙ ''යදෙව තං විජනවාතං තදෙව තං මනුස්සරාහසෙය්‍යක''න්ති වුත්තං. **පටිසල්ලානසාරුප්පන්ති** විවෙකානුරූපං. යස්මා පන තං නියමෙනෙව මනුස්සරාහසෙය්‍යකං හොති, තස්මාස්ස නිද්දෙසෙ ''යදෙව තං මනුස්සරාහසෙය්‍යකං තදෙව තං පටිසල්ලානසාරුප්ප''න්ති වුත්තං.

534. අරඤ්ඤගතාදිනිද්දෙසෙ අරඤ්ඤං වුත්තමෙව. තථා රුක්ඛමූලං. අවසෙසං පන සබ්බම්පි සෙනාසනං සුඤ්ඤාගාරෙන සඞ්ගහිතං.

535. **පල්ලඞ්කං ආභුජිත්වාති** සමන්තතො ඌරුබද්ධාසනං බන්ධිත්වා. **උජුං කායං පණිධායාති** උපරිමං සරීරං උජුං ඨපෙත්වා අට්ඨාරස පිට්ඨිකණ්ටකෙ කොටියා කොටිං පටිපාදෙත්වා. එවඤ්හි නිසින්නස්ස චම්මමංසන්හාරූනි න පණමන්ති. අථස්ස යා තෙසං පණමනපච්චයා ඛණෙ ඛණෙ වෙදනා උප්පජ්ජෙය්‍යුං, තා නුප්පජ්ජන්ති. තාසු න උප්පජ්ජමානාසු චිත්තං එකග්ගං හොති, කම්මට්ඨානං න පරිපතති, වුඩ්ඪිං ඵාතිං උපගච්ඡති.

536. **උජුකො හොති කායො ඨිතො පණිහිතොති** ඉදම්පි හි ඉමමෙවත්ථං සන්ධාය වුත්තං.

537. **පරිමුඛං සතිං උපට්ඨපෙත්වාති** කම්මට්ඨානාභිමුඛං සතිං ඨපයිත්වා, මුඛසමීපෙ වා කත්වාති අත්ථො. තෙනෙව වුත්තං ''අයං සති උපට්ඨිතා හොති සූපට්ඨිතා නාසිකග්ගෙ වා මුඛනිමිත්තෙ වා''ති. **මුඛනිමිත්ත**න්ති චෙත්ථ උත්තරොට්ඨස්ස වෙමජ්ඣප්පදෙසො දට්ඨබ්බො, යත්ථ නාසිකවාතො පටිහඤ්ඤති; අථ වා **පරීති** පරිග්ගහට්ඨො, **මුඛ**න්ති නියානට්ඨො, **සතීති** උපට්ඨානට්ඨො; තෙන වුච්චති ''පරිමුඛං සති''න්ති එවං පටිසම්භිදායං (පටි. ම. 1.164) වුත්තනයෙනපෙත්ථ අත්ථො දට්ඨබ්බො. තත්‍රායං සඞ්ඛෙපො ''පරිග්ගහිතනියානං සතිං කත්වා''ති.

538. අභිජ්ඣානිද්දෙසො උත්තානත්ථොයෙව. අයං පනෙත්ථ සඞ්ඛෙපවණ්ණනා – **අභිජ්ඣං ලොකෙ පහායාති** ලුජ්ජනපලුජ්ජනට්ඨෙන පඤ්චුපාදානක්ඛන්ධා ලොකො. තස්මා පඤ්චසු උපාදානක්ඛන්ධෙසු රාගං පහාය කාමච්ඡන්දං වික්ඛම්භෙත්වාති අයමෙත්ථ අත්ථො.

539. **විගතාභිජ්ඣෙනාති** වික්ඛම්භනවසෙන පහීනත්තා විගතාභිජ්ඣෙන, න චක්ඛුවිඤ්ඤාණසදිසෙනාති අත්ථො.

541. **අභිජ්ඣාය චිත්තං පරිසොධෙතීති** අභිජ්ඣාතො චිත්තං පරිසොධෙති; යථා නං සා මුඤ්චති චෙව, මුඤ්චිත්වා ච න පුන ගණ්හාති, එවං කරොතීති අත්ථො. නිද්දෙසපදෙසු පනස්ස ආසෙවන්තො **සොධෙති,** භාවෙන්තො **විසොධෙති,** බහුලීකරොන්තො **පරිසොධෙතීති** එවමත්ථො වෙදිතබ්බො. **මොචෙතීති**ආදීසුපි එසෙව නයො.

542-543. **බ්‍යාපාදදොසං පහායාති**ආදීනම්පි ඉමිනාව නයෙන අත්ථො වෙදිතබ්බො. බ්‍යාපජ්ජති ඉමිනා චිත්තං පූතිකුම්මාසාදයො විය පකතිං ජහතීති බ්‍යාපාදො. විකාරප්පත්තියා පදුස්සති, පරං වා පදූසෙති විනාසෙතීති පදොසො. උභයමෙතං කොධස්සෙවාධිවචනං. තෙනෙව වුත්තං ''යො බ්‍යාපාදො සො පදොසො; යො පදොසො සො බ්‍යාපාදො''ති. යස්මා චෙස සබ්බසඞ්ගාහිකවසෙන නිද්දිට්ඨො, තස්මා ''සබ්බපාණභූතහිතානුකම්පී''ති අවත්වා ''අබ්‍යාපන්නචිත්තො''ති එත්තකමෙව වුත්තං.

546. ථිනං චිත්තගෙලඤ්ඤං, මිද්ධං චෙතසිකගෙලඤ්ඤං; ථිනඤ්ච මිද්ධඤ්ච **ථිනමිද්ධං. සන්තා හොන්තීති** ඉමෙ ද්වෙපි ධම්මා නිරොධසන්තතාය සන්තා හොන්තීති. ඉදං සන්ධායෙත්ථ වචනභෙදො කතො.

549. **ආලොකසඤ්ඤීති** රත්තිම්පි දිවාපි දිට්ඨාලොකසඤ්ජානනසමත්ථාය විගතනීවරණාය පරිසුද්ධාය සඤ්ඤාය සමන්නාගතො.

550. **සතො සම්පජානොති** සතියා ච ඤාණෙන ච සමන්නාගතො. ඉදං උභයං ආලොකසඤ්ඤාය උපකාරකත්තා වුත්තං.

553. විගතථිනමිද්ධතාය පන ආලොකසඤ්ඤාය නිද්දෙසපදෙසු චත්තත්තාතිආදීනි අඤ්ඤමඤ්ඤවෙවචනානෙව. තත්ථ **චත්තත්තාති** චත්තකාරණා. සෙසපදෙසුපි එසෙව නයො. චත්තත්තාති ඉදං පනෙත්ථ සකභාවපරිච්චජනවසෙන වුත්තං. **වන්තත්තාති** ඉදං පුන අනාදියනභාවදස්සනවසෙන. **මුත්තත්තාති** ඉදං සන්තතිතො විනිමොචනවසෙන. **පහීනත්තාති** ඉදං මුත්තස්සාපි කත්ථචි ඨානාභාවවසෙන. **පටිනිස්සට්ඨත්තාති** ඉදං පුබ්බෙ ආදින්නපුබ්බස්ස නිස්සග්ගදස්සනවසෙන. පටිමුඤ්චතො වා නිස්සට්ඨත්තා භාවනාබලෙන අභිභුය්‍ය නිස්සට්ඨත්තාති අත්ථො. **පහීනපටිනිස්සට්ඨත්තාති** යථාවික්ඛම්භනවසෙනෙව පහානං හොති, පුනප්පුනං සන්තතිං න අජ්ඣාරුහති, තථා පටිනිස්සට්ඨත්තාති. **ආලොකා හොතීති** සප්පභා හොති. නිරාවරණට්ඨෙන **විවටා**. නිරුපක්කිලෙසට්ඨෙන **පරිසුද්ධා**. පභස්සරට්ඨෙන **පරියොදාතා**.

556. **උද්ධච්චකුක්කුච්චන්ති** එත්ථ උද්ධතාකාරො උද්ධච්චං, ආරම්මණෙ අනිච්ඡයතාය වත්ථුජ්ඣාචාරො කුක්කුච්චං. ඉධාපි ''සන්තා හොන්තී''ති පුරිමනයෙනෙව වචනභෙදො වෙදිතබ්බො.

558. **තිණ්ණවිචිකිච්ඡොති** විචිකිච්ඡං තරිත්වා අතික්කමිත්වා ඨිතො. නිද්දෙසෙපිස්ස **තිණ්ණොති** ඉදං විචිකිච්ඡාය අනිමුග්ගභාවදස්සනවසෙන වුත්තං. **උත්තිණ්ණොති** ඉදං තස්සා අතික්කමදස්සනවසෙන. **නිත්තිණ්ණොති** ඉදං භාවනාබලෙන අභිභුය්‍ය උපද්දවෙ තිණ්ණභාවදස්සනවසෙන. **පාරඞ්ගතොති** නිබ්බිචිකිච්ඡාභාවසඞ්ඛාතං විචිකිච්ඡාපාරං ගතො. **පාරමනුප්පත්තොති** තදෙව පාරං භාවනානුයොගෙන පත්තොති. එවමස්ස පටිපත්තියා සඵලතං දස්සෙති.

559. **අකථංකථීති** 'කථමිදං කථමිද'න්ති එවං පවත්තාය කථංකථාය විරහිතො. **කුසලෙසු ධම්මෙසූති** අනවජ්ජධම්මෙසු. **න කඞ්ඛතීති** 'ඉමෙ නු ඛො කුසලා'ති කඞ්ඛං න උප්පාදෙති. **න විචිකිච්ඡතීති** තෙ ධම්මෙ සභාවතො විනිච්ඡෙතුං න කිච්ඡති, න කිලමති. **අකථංකථී හොතීති** 'කථං නු ඛො ඉමෙ කුසලා'ති කථංකථාය රහිතො හොති. **නික්කථංකථී විගතකථංකථොති** තස්සෙව වෙවචනං. වචනත්ථො පනෙත්ථ කථංකථාතො නික්ඛන්තොති නික්කථංකථො. විගතා කථංකථා අස්සාති **විගතකථංකථො**.

562. **උපක්කිලෙසෙති** උපක්කිලෙසභූතෙ. තෙ හි චිත්තං උපගන්ත්වා කිලිස්සන්ති. තස්මා උපක්කිලෙසාති වුච්චන්ති.

563. **පඤ්ඤාය දුබ්බලීකරණෙති** යස්මා ඉමෙ නීවරණා උප්පජ්ජමානා අනුප්පන්නාය ලොකියලොකුත්තරාය පඤ්ඤාය උප්පජ්ජිතුං න දෙන්ති, උප්පන්නා අපි අට්ඨ සමාපත්තියො පඤ්ච වා අභිඤ්ඤායො උපච්ඡින්දිත්වා පාතෙන්ති, තස්මා 'පඤ්ඤාය දුබ්බලීකරණා'ති වුච්චන්ති. 'අනුප්පන්නා චෙව පඤ්ඤා න උප්පජ්ජති, උප්පන්නා ච පඤ්ඤා නිරුජ්ඣතී'ති ඉදම්පි හි ඉමමෙවත්ථං සන්ධාය වුත්තං. සෙසමෙත්ථ සබ්බං හෙට්ඨා තත්ථ තත්ථ පකාසිතත්තා උත්තානත්ථමෙව.

564. **විවිච්චෙව කාමෙහීති**ආදීසුපි නිද්දෙසෙසු යං වත්තබ්බං සියා, තං හෙට්ඨා චිත්තුප්පාදකණ්ඩෙ (ධ. ස. අට්ඨ. 160) රූපාවචරනිද්දෙසෙ ඉධෙව ච තත්ථ තත්ථ වුත්තමෙව. කෙවලඤ්හි දුතියතතියචතුත්ථජ්ඣානනිද්දෙසෙසුපි යථා තානි ඣානානි හෙට්ඨා 'තිවඞ්ගිකං ඣානං හොති, දුවඞ්ගිකං ඣානං හොතී'ති වුත්තානි, එවං අවත්වා ''අජ්ඣත්තං සම්පසාදන''න්තිආදිවචනතො පරියායෙන සම්පසාදාදීහි සද්ධිං තානි අඞ්ගානි ගහෙත්වා ''ඣානන්ති සම්පසාදො පීතිසුඛං චිත්තස්සෙකග්ගතා''තිආදිනා නයෙන තං තං ඣානං නිද්දිට්ඨන්ති අයමෙත්ථ විසෙසො.

588. **යං තං අරියා ආචික්ඛන්තී**තිපදනිද්දෙසෙ පන කිඤ්චාපි 'ආචික්ඛන්ති දෙසෙන්තී'තිආදීනි සබ්බානෙව අඤ්ඤමඤ්ඤවෙවචනානි, එවං සන්තෙපි 'උපෙක්ඛකො සතිමා සුඛවිහාරී'තිආදිඋද්දෙසවසෙන **ආචික්ඛන්ති,** නිද්දෙසවසෙන **දෙසෙන්ති,** පටිනිද්දෙසවසෙන **පඤ්ඤාපෙන්ති,** තෙන තෙන පකාරෙන අත්ථං ඨපෙත්වා **පට්ඨපෙන්ති,** තස්ස තස්සත්ථස්ස කාරණං දස්සෙන්තා **විවරන්ති,** බ්‍යඤ්ජනවිභාගං දස්සෙන්තා **විභජන්ති,** නික්කුජ්ජිතභාවං ගම්භීරභාවඤ්ච නීහරිත්වා වා සොතූනං ඤාණස්ස පතිට්ඨං ජනයන්තා **උත්තානිං කරොන්ති,** සබ්බෙහිපි ඉමෙහි ආකාරෙහි සොතූනං අඤ්ඤාණන්ධකාරං විධමෙන්තා **පකාසෙන්තී**ති එවමත්ථො දට්ඨබ්බො.

සමතික්කමනිද්දෙසෙපි තත්ථ තත්ථ තෙහි තෙහි ධම්මෙහි වුට්ඨිතත්තා **අතික්කමන්තො,** උපරිභූමිප්පත්තියා **වීතික්කන්තො,** තතො අපරිහානිභාවෙන සමතික්කන්තොති එවමත්ථො දට්ඨබ්බො.

සුත්තන්තභාජනීයවණ්ණනා.

2. අභිධම්මභාජනීයවණ්ණනා

623. අභිධම්මභාජනීයෙ හෙට්ඨා චිත්තුප්පාදකණ්ඩෙ ආගතනයෙනෙව තන්ති ඨපිතා. තස්මා තත්ථ සබ්බෙසම්පි කුසලවිපාකකිරියවසෙන නිද්දිට්ඨානං ඣානානං තත්ථ වුත්තනයෙනෙව අත්ථො වෙදිතබ්බො. සුද්ධිකනවකාදිභෙදොපි සබ්බො තත්ථ වුත්තසදිසොයෙවාති.

අභිධම්මභාජනීයවණ්ණනා.

3. පඤ්හාපුච්ඡකවණ්ණනා

638. පඤ්හාපුච්ඡකෙ පාළිඅනුසාරෙනෙව ඣානානං කුසලාදිභාවො වෙදිතබ්බො. ආරම්මණත්තිකෙසු පන තිණ්ණං ඣානානං නිමිත්තාරම්මණත්තා පරිත්තාරම්මණාදිභාවෙන නවත්තබ්බතා වෙදිතබ්බා. ලොකුත්තරා පනෙත්ථ මග්ගකාලෙ ඵලකාලෙ වා සියා අප්පමාණාරම්මණා. **චතුත්ථං ඣානං සියා පරිත්තාරම්මණන්ති** එත්ථ කුසලතො තෙරස චතුත්ථජ්ඣානානි සබ්බත්ථපාදකචතුත්ථං, ඉද්ධිවිධචතුත්ථං, දිබ්බසොතඤාණචතුත්ථං, චෙතොපරියඤාණචතුත්ථං, පුබ්බෙනිවාසඤාණචතුත්ථං, දිබ්බචක්ඛුඤාණචතුත්ථං, යථාකම්මූපගඤාණචතුත්ථං, අනාගතංසඤාණචතුත්ථං, ආකාසානඤ්චායතනාදිචතුත්ථං, ලොකුත්තරචතුත්ථන්ති.

තත්ථ **සබ්බත්ථපාදකචතුත්ථං** නවත්තබ්බාරම්මණමෙව හොති.

ඉද්ධිවිධචතුත්ථං චිත්තවසෙන කායං පරිණාමෙන්තස්ස අදිස්සමානෙන කායෙන පාටිහාරියකරණෙ කායාරම්මණත්තා පරිත්තාරම්මණං, කායවසෙන චිත්තං පරිණාමෙන්තස්ස දිස්සමානෙන කායෙන පාටිහාරියං කත්වා බ්‍රහ්මලොකං ගච්ඡන්තස්ස සමාපත්තිචිත්තාරම්මණත්තා මහග්ගතාරම්මණං.

දිබ්බසොතඤාණචතුත්ථං සද්දාරම්මණත්තා පරිත්තාරම්මණං.

චෙතොපරියඤාණචතුත්ථං කාමාවචරචිත්තජානනකාලෙ පරිත්තාරම්මණං, රූපාවචරාරූපාවචරචිත්තජානනකාලෙ මහග්ගතාරම්මණං, ලොකුත්තරචිත්තජානනකාලෙ අප්පමාණාරම්මණං. චෙතොපරියඤාණලාභී පන පුථුජ්ජනො පුථුජ්ජනානංයෙව චිත්තං ජානාති, න අරියානං. සොතාපන්නො සොතාපන්නස්ස චෙව පුථුජ්ජනස්ස ච; සකදාගාමී සකදාගාමිනො චෙව හෙට්ඨිමානඤ්ච ද්වින්නං; අනාගාමී අනාගාමිනො චෙව හෙට්ඨිමානඤ්ච තිණ්ණං; ඛීණාසවො සබ්බෙසම්පි ජානාති.

පුබ්බෙනිවාසඤාණචතුත්ථං කාමාවචරක්ඛන්ධානුස්සරණකාලෙ පරිත්තාරම්මණං, රූපාවචරාරූපාවචරක්ඛන්ධානුස්සරණකාලෙ මහග්ගතාරම්මණං, ‘‘අතීතෙ බුද්ධපච්චෙකබුද්ධඛීණාසවා මග්ගං භාවයිංසු, ඵලං සච්ඡිකරිංසූ’’ති අනුස්සරණකාලෙ අප්පමාණාරම්මණං, නාමගොත්තානුස්සරණකාලෙ නවත්තබ්බාරම්මණං.

දිබ්බචක්ඛුඤාණචතුත්ථං වණ්ණාරම්මණත්තා පරිත්තාරම්මණං.

යථාකම්මූපගඤාණචතුත්ථං කාමාවචරකම්මානුස්සරණකාලෙ පරිත්තාරම්මණං, රූපාවචරාරූපාවචරකම්මානුස්සරණකාලෙ මහග්ගතාරම්මණං.

අනාගතංසඤාණචතුත්ථං අනාගතෙ කාමධාතුයා නිබ්බත්තිජානනකාලෙ පරිත්තාරම්මණං, රූපාරූපභවෙසු නිබ්බත්තිජානනකාලෙ මහග්ගතාරම්මණං, ‘‘අනාගතෙ බුද්ධපච්චෙකබුද්ධඛීණාසවා මග්ගං භාවෙස්සන්ති, ඵලං සච්ඡිකරිස්සන්තී’’ති ජානනකාලෙ අප්පමාණාරම්මණං, ‘‘අනාගතෙ සඞ්ඛො නාම රාජා භවිස්සතී’’තිආදිනා (දී. නි. 3.108) නයෙන නාමගොත්තානුස්සරණකාලෙ නවත්තබ්බාරම්මණං.

ආකාසානඤ්චායතනආකිඤ්චඤ්ඤායතනචතුත්ථං නවත්තබ්බාරම්මණං. **විඤ්ඤාණඤ්චායතනනෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනචතුත්ථං** මහග්ගතාරම්මණං.

ලොකුත්තරචතුත්ථං අප්පමාණාරම්මණං.

කිරියතොපි තෙසං ද්වාදසන්නං ඣානානං ඉදමෙව ආරම්මණවිධානං. **තීණි ඣානානි නමග්ගාරම්මණා**ති පච්චවෙක්ඛණඤාණං වා චෙතොපරියාදිඤාණං වා මග්ගං ආරම්මණං කරෙය්‍ය, තීණි ඣානානි තථා අප්පවත්තිතො නමග්ගාරම්මණා, සහජාතහෙතුවසෙන පන සියා මග්ගහෙතුකා; වීරියජෙට්ඨිකාය වා වීමංසාජෙට්ඨිකාය වා මග්ගභාවනාය මග්ගාධිපතිනො; ඡන්දචිත්තජෙට්ඨකකාලෙ ඵලකාලෙ ච නවත්තබ්බා.

චතුත්ථං ඣානන්ති ඉධාපි කුසලතො තෙරසසු චතුත්ථජ්ඣානෙසු සබ්බත්ථපාදකඉද්ධිවිධදිබ්බසොතදිබ්බචක්ඛුයථාකම්මූපගඤාණචතුත්ථඤ්චෙව චතුබ්බිධඤ්ච ආරුප්පචතුත්ථං මග්ගාරම්මණාදිභාවෙන න වත්තබ්බං. චෙතොපරියපුබ්බෙනිවාසඅනාගතංසඤාණචතුත්ථං පන මග්ගාරම්මණං හොති. න වත්තබ්බං මග්ගහෙතුකං මග්ගාධිපතීති වා; ලොකුත්තරචතුත්ථං මග්ගාරම්මණං න හොති; මග්ගකාලෙ පන සහජාතහෙතුවසෙන මග්ගහෙතුකං;

වීරියවීමංසාජෙට්ඨිකාය මග්ගභාවනාය මග්ගාධිපති; ඡන්දචිත්තජෙට්ඨිකාය චෙව මග්ගභාවනාය ඵලකාලෙ ච න වත්තබ්බං. කිරියතොපි ද්වාදසසු ඣානෙසු අයමෙව නයො.

තීණි ඣානානි න වත්තබ්බාති අතීතාදීසු එකධම්මම්පි ආරබ්භ අප්පවත්තිතො නවත්තබ්බාති වෙදිතබ්බා.

චතුත්ථං ඣානන්ති කුසලතො තෙරසසු චතුත්ථජ්ඣානෙසු සබ්බත්ථපාදකචතුත්ථං නවත්තබ්බාරම්මණමෙව. ඉද්ධිවිධචතුත්ථං කායවසෙන චිත්තපරිණාමනෙ සමාපත්තිචිත්තාරම්මණත්තා අතීතාරම්මණං; ''අනාගතෙ ඉමානි පුප්ඵානි මා මිලායිංසු, දීපා මා නිබ්බායිංසු, එකො අග්ගික්ඛන්ධො සමුට්ඨාතු, පබ්බතො සමුට්ඨාතූ''ති අධිට්ඨානකාලෙ අනාගතාරම්මණං; චිත්තවසෙන කායපරිණාමනකාලෙ කායාරම්මණත්තා පච්චුප්පන්නාරම්මණං. දිබ්බසොතඤාණචතුත්ථං සද්දාරම්මණත්තා පච්චුප්පනාරම්මණං. චෙතොපරියඤාණචතුත්ථං අතීතෙ සත්තදිවසබ්භන්තරෙ උප්පජ්ජිත්වා නිරුද්ධචිත්තජානනකාලෙ අතීතාරම්මණං; අනාගතෙ සත්තදිවසබ්භන්තරෙ උප්පජ්ජනකචිත්තජානනකාලෙ අනාගතාරම්මණං. ''යථා ඉමස්ස භොතො මනොසඞ්ඛාරා පණිහිතා ඉමස්ස චිත්තස්ස අනන්තරා අමුං නාම විතක්කං විතක්කෙස්සතීති. සො බහුඤ්චෙපි ආදිසති, තථෙව තං හොති නො අඤ්ඤථා''ති ඉමිනා හි සුත්තෙන (අ. නි. 3.61) චෙතොපරියඤාණස්සෙව පවත්ති පකාසිතා. අද්ධානපච්චුප්පන්නසන්තතිපච්චුප්පන්නවසෙනෙව පච්චුප්පන්නං ආරබ්භ පවත්තිකාලෙ පච්චුප්පන්නාරම්මණං. විත්ථාරකථා පනෙත්ථ හෙට්ඨාඅට්ඨකථාකණ්ඩවණ්ණනායං වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බා.

පුබ්බෙනිවාසඤාණචතුත්ථං අතීතක්ඛන්ධානුස්සරණකාලෙ අතීතාරම්මණං, නාමගොත්තානුස්සරණකාලෙ නවත්තබ්බාරම්මණං. දිබ්බචක්ඛුඤාණචතුත්ථං වණ්ණාරම්මණත්තා පච්චුප්පන්නාරම්මණං. යථාකම්මූපගඤාණචතුත්ථං අතීතකම්මමෙව ආරම්මණං කරොතීති අතීතාරම්මණං. අනාගතංසඤාණචතුත්ථං අනාගතක්ඛන්ධානුස්සරණකාලෙ අනාගතාරම්මණං, නාමගොත්තානුස්සරණකාලෙ නවත්තබ්බාරම්මණං. ආකාසානඤ්චායතනආකිඤ්චඤ්ඤායතනචතුත්ථං නවත්තබ්බාරම්මණමෙව. විඤ්ඤාණඤ්චායතනනෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනචතුත්ථං අතීතාරම්මණමෙව. ලොකුත්තරචතුත්ථං නවත්තබ්බාරම්මණමෙව. කිරියතොපි ද්වාදසසු චතුත්ථජ්ඣානෙසු එසෙව නයො.

තීණි ඣානානි බහිද්ධාරම්මණාති අජ්ඣත්තතො බහිද්ධාභූතං නිමිත්තං ආරබ්භ පවත්තිතො බහිද්ධාරම්මණා.

චතුත්ථං ඣානන්ති ඉධාපි කුසලතො තෙරසසු චතුත්ථජ්ඣානෙසු සබ්බත්ථපාදකචතුත්ථං බහිද්ධාරම්මණමෙව.

ඉද්ධිවිධචතුත්ථං කායවසෙන චිත්තපරිණාමනෙපි චිත්තවසෙන කායපරිණාමනෙපි අත්තනොව කායචිත්තාරම්මණත්තා අජ්ඣත්තාරම්මණං; ‘‘බහිද්ධා හත්ථිම්පි දස්සෙතී’’තිආදිනා නයෙන පවත්තකාලෙ බහිද්ධාරම්මණං.

දිබ්බසොතඤාණචතුත්ථං අත්තනො කුච්ඡිගතසද්දාරම්මණකාලෙ අජ්ඣත්තාරම්මණං, පරස්ස සද්දාරම්මණකාලෙ බහිද්ධාරම්මණං, උභයවසෙනාපි අජ්ඣත්තබහිද්ධාරම්මණං.

චෙතොපරියඤාණචතුත්ථං බහිද්ධාරම්මණමෙව.

පුබ්බෙනිවාසඤාණචතුත්ථං අත්තනො ඛන්ධානුස්සරණකාලෙ අජ්ඣත්තාරම්මණං, පරස්ස ඛන්ධානඤ්චෙව නාමගොත්තස්ස ච අනුස්සරණකාලෙ බහිද්ධාරම්මණං.

දිබ්බචක්ඛුඤාණචතුත්ථං අත්තනො රූපාරම්මණකාලෙ අජ්ඣත්තාරම්මණං, පරස්ස රූපාරම්මණකාලෙ බහිද්ධාරම්මණං, උභයවසෙනාපි අජ්ඣත්තබහිද්ධාරම්මණං.

යථාකම්මූපගඤාණචතුත්ථං අත්තනො කම්මජානනකාලෙ අජ්ඣත්තාරම්මණං, පරස්ස කම්මජානනකාලෙ බහිද්ධාරම්මණං, උභයවසෙනාපි අජ්ඣත්තබහිද්ධාරම්මණං.

අනාගතංසඤාණචතුත්ථං අත්තනො අනාගතෙ නිබ්බත්තිජානනකාලෙ අජ්ඣත්තාරම්මණං, පරස්ස ඛන්ධානුස්සරණකාලෙ චෙව නාමගොත්තානුස්සරණකාලෙ ච බහිද්ධාරම්මණං, උභයවසෙනාපි අජ්ඣත්තබහිද්ධාරම්මණං.

ආකාසානඤ්චායතනචතුත්ථං බහිද්ධාරම්මණං. ආකිඤ්චඤ්ඤායතනචතුත්ථං නවත්තබ්බාරම්මණං. විඤ්ඤාණඤ්චායතනනෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනචතුත්ථං අජ්ඣත්තාරම්මණං.

ලොකුත්තරචතුත්ථං බහිද්ධාරම්මණමෙව. කිරියතොපි ද්වාදසසු ඣානෙසු අයමෙව නයොති.

ඉමස්මිං පන ඣානවිභඞ්ගෙ සම්මාසම්බුද්ධෙන සුත්තන්තභාජනීයෙපි ලොකියලොකුත්තරමිස්සකානෙව ඣානානි කථිතානි; අභිධම්මභාජනීයෙපි පඤ්හාපුච්ඡකෙපි. තයොපි හි එතෙ නයා තෙභූමකධම්මමිස්සකත්තා එකපරිච්ඡෙදා එව. එවමයං ඣානවිභඞ්ගොපි තෙපරිවට්ටං නීහරිත්වාව භාජෙත්වා දස්සිතොති.

සම්මොහවිනොදනියා විභඞ්ගට්ඨකථාය

ඣානවිභඞ්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

13. අප්පමඤ්ඤාවිභඞ්ගො

1. සුත්තන්තභාජනීයවණ්ණනා

642. ඉදානි තදනන්තරෙ අප්පමඤ්ඤාවිභඞ්ගෙ **චතස්සොති** ගණනපරිච්ඡෙදො. **අප්පමඤ්ඤායොති** ඵරණඅප්පමාණවසෙන අප්පමඤ්ඤායො. එතා හි ආරම්මණවසෙන අප්පමාණෙ වා සත්තෙ ඵරන්ති, එකසත්තම්පි වා අනවසෙසඵරණවසෙන ඵරන්තීති ඵරණඅප්පමාණවසෙන අප්පමඤ්ඤායොති වුච්චන්ති. **ඉධ භික්ඛූති** ඉමස්මිං සාසනෙ භික්ඛු. **මෙත්තාසහගතෙනාති** මෙත්තාය සමන්නාගතෙන. **චෙතසාති** චිත්තෙන. **එකං දිසන්ති** එකිස්සා දිසාය. පඨමපරිග්ගහිතං සත්තං උපාදාය එකදිසාපරියාපන්නසත්තඵරණවසෙන වුත්තං. **ඵරිත්වාති** ඵුසිත්වා ආරම්මණං කත්වා. **විහරතීති** බ්‍රහ්මවිහාරාධිට්ඨිතං ඉරියාපථවිහාරං පවත්තෙති. **තථා දුතියන්ති** යථා පුරත්ථිමාදීසු දිසාසු යං කිඤ්චි එකං දිසං ඵරිත්වා විහරති, තථෙව තදනන්තරං දුතියං තතියං චතුත්ථඤ්චාති අත්ථො.

ඉති උද්ධන්ති තෙනෙව ච නයෙන උපරිමං දිසන්ති වුත්තං හොති. **අධො තිරියන්ති** අධොදිසම්පි තිරියංදිසම්පි එවමෙව. එත්ථ ච **අධොති** හෙට්ඨා, **තිරියන්ති** අනුදිසා. එවං සබ්බදිසාසු අස්සමණ්ඩලෙ අස්සමිව මෙත්තාසහගතං චිත්තං සාරෙතිපි පච්චාසාරෙතිපීති එත්තාවතා එකමෙකං දිසං පරිග්ගහෙත්වා ඔධිසො මෙත්තාඵරණං දස්සිතං. **සබ්බධීති**ආදි පන අනොධිසො දස්සනත්ථං වුත්තං. තත්ථ **සබ්බධීති** සබ්බත්ථ. **සබ්බත්තතායාති** සබ්බෙසු හීනමජ්ඣිමුක්කට්ඨමිත්තසපත්තමජ්ඣත්තාදිප්පභෙදෙසු අත්තතාය 'අයං පරසත්තො'ති විභාගං අකත්වා අත්තසමතායාති වුත්තං හොති; අථ වා **සබ්බත්තතායාති** සබ්බෙන චිත්තභාවෙන ඊසකම්පි බහි අවික්ඛිපමානොති වුත්තං හොති. **සබ්බාවන්තන්ති** සබ්බසත්තවන්තං, සබ්බසත්තයුත්තන්ති අත්ථො. **ලොකන්ති** සත්තලොකං.

විපුලෙනාතිඑවමාදිපරියායදස්සනතො පනෙත්ථ පුන ''මෙත්තාසහගතෙනා''ති වුත්තං. යස්මා වා එත්ථ ඔධිසො ඵරණෙ විය පුන 'තථා'සද්දො 'ඉති'සද්දො වා න වුත්තො, තස්මා පුන ''මෙත්තාසහගතෙන චෙතසා''ති වුත්තං; නිගමනවසෙන වා එතං වුත්තං. **විපුලෙනාති** එත්ථ ච ඵරණවසෙන විපුලතා දට්ඨබ්බා. භූමිවසෙන පන තං **මහග්ගතං,** පගුණවසෙන **අප්පමාණං,** සත්තාරම්මණවසෙන ච අප්පමාණං, බ්‍යාපාදපච්චත්ථිකප්පහානෙන **අවෙරං,** දොමනස්සප්පහානතො **අබ්‍යාපජ්ඣං,** නිද්දුක්ඛන්ති වුත්තං හොති. අයං තාව ''මෙත්තාසහගතෙන චෙතසා''තිආදිනා නයෙන ඨපිතාය මාතිකාය අත්ථො.

643. ඉදානි යදෙතං ''කථඤ්ච, භික්ඛවෙ, මෙත්තාසහගතෙන චෙතසා''තිආදිනා නයෙන වුත්තං පදභාජනීයං, තත්ථ යස්මා ඉදං කම්මට්ඨානං දොසචරිතස්ස සප්පායං, තස්මා යථාරූපෙ පුග්ගලෙ අයං මෙත්තා අප්පනං පාපුණාති, තං මෙත්තාය වත්ථුභූතං පුග්ගලං තාව දස්සෙතුං **සෙය්‍යථාපි නාම එකං පුග්ගලන්**තිආදි වුත්තං. තත්ථ **සෙය්‍යථාපි නාමා**ති ඔපම්මත්ථෙ නිපාතො, යථා එකං පුග්ගලන්ති අත්ථො. **පියන්**ති පෙමනීයං. **මනාපන්**ති හදයවුඩ්ඪිකරං. තත්ථ පුබ්බෙව සන්නිවාසෙන පච්චුප්පන්නහිතෙන වා පියො නාම හොති, සීලාදිගුණසමායොගෙන මනාපො නාම; දානසමානත්තතාහි වා පියතා, පියවචනඅත්ථචරියතාහි මනාපතා වෙදිතබ්බා. යස්මා චෙත්ථ පියතාය ඉමස්ස බ්‍යාපාදස්ස පහානං හොති, තතො මෙත්තා සුඛං ඵරති, මනාපතාය උදාසීනතා න සණ්ඨාති, හිරොත්තප්පඤ්ච පච්චුපට්ඨාති, තතො හිරොත්තප්පානුපාලිතා මෙත්තා න පරිහායති, තස්මා තං උපමං කත්වා ඉදං වුත්තං – **පියං මනාපන්**ති. **මෙත්තායෙය්‍යා**ති මෙත්තාය ඵරෙය්‍ය; තස්මිං පුග්ගලෙ මෙත්තං කරෙය්‍ය පවත්තෙය්‍යාති අත්ථො. **එවමෙව සබ්බෙ සත්තෙ**ති යථා පියං පුග්ගලං මෙත්තායෙය්‍ය, එවං තස්මිං පුග්ගලෙ අප්පනාප්පත්තාය වසීභාවං උපගතාය මෙත්තාය මජ්ඣත්තවෙරිසඞ්ඛාතෙපි සබ්බෙ සත්තෙ අනුක්කමෙන ඵරතීති අත්ථො. **මෙත්ති මෙත්තායනා**තිආදීනි වුත්තත්ථානෙව.

644. **විදිසං වා**ති පදං තිරියං වාති එතස්ස අත්ථවිභාවනත්ථං වුත්තං.

645. **ඵරිත්වා**ති ආරම්මණකරණවසෙන ඵුසිත්වා. **අධිමුච්චිත්වා**ති අධිකභාවෙන මුච්චිත්වා, යථා මුත්තං සුමුත්තං හොති සුප්පසාරිතං සුවිත්ථතං තථා මුච්චිත්වාති අත්ථො.

648. **සබ්බධි**ආදිනිද්දෙසෙ යස්මා තීණිපි එතානි පදානි සබ්බසඞ්ගාහිකානි, තස්මා නෙසං එකතොව අත්ථං දස්සෙතුං **සබ්බෙන සබ්බ**න්තිආදි වුත්තං. තස්සත්ථො හෙට්ඨා වුත්තොයෙව.

650. **විපුලා**දිනිද්දෙසෙ යස්මා යං අප්පනාප්පත්තං හුත්වා අනන්තසත්තඵරණවසෙන විපුලං, තං නියමතො භූමිවසෙන **මහග්ගතං** හොති. යඤ්ච මහග්ගතං තං අප්පමාණගොචරවසෙන **අප්පමාණං**. යං අප්පමාණං තං පච්චත්ථිකවිඝාතවසෙන **අවෙරං**. යඤ්ච අවෙරං තං විහතබ්‍යාපජ්ජතාය **අබ්‍යාපජ්ජං**. තස්මා ''යං විපුලං තං මහග්ගත''න්තිආදි වුත්තං. **අවෙරො අබ්‍යාපජ්ජො**ති චෙත්ථ ලිඞ්ගවිපරියායෙන වුත්තං. මනෙන වා සද්ධිං යොජනා කාතබ්බා – යං අප්පමාණං චිත්තං, සො අවෙරො මනො; යො අවෙරො සො අබ්‍යාපජ්ජොති. අපිචෙත්ථ හෙට්ඨිමං හෙට්ඨිමං පදං උපරිමස්ස උපරිමස්ස, උපරිමං වා උපරිමං හෙට්ඨිමස්ස හෙට්ඨිමස්ස අත්ථොතිපි වෙදිතබ්බො.

653. **සෙය්‍යථාපි නාම එකං පුග්ගලං දුග්ගතං දුරුපෙතන්ති** ඉදම්පි කරුණාය වත්ථුභූතං පුග්ගලං දස්සෙතුං වුත්තං. එවරූපස්මිඤ්හි පුග්ගලෙ බලවකාරුඤ්ඤං උප්පජ්ජති. තත්ථ **දුග්ගතන්ති** දුක්ඛෙන සමඞ්ගීභාවං ගතං. **දුරුපෙතන්ති** කායදුච්චරිතාදීහි උපෙතං. ගතිකුලභොගාදිවසෙන වා තමභාවෙ ඨිතො පුග්ගලො දුග්ගතො, කායදුච්චරිතාදීහි උපෙතත්තා තමපරායණභාවෙ ඨිතො දුරුපෙතොති එවමෙත්ථ අත්ථො වෙදිතබ්බො.

663. **එකං පුග්ගලං පියං මනාපන්ති** ඉදම්පි මුදිතාය වත්ථුභූතං පුග්ගලං දස්සෙතුං වුත්තං. තත්ථ ගතිකුලභොගාදිවසෙන ජොතිභාවෙ ඨිතො **පියො,** කායසුචරිතාදීහි උපෙතත්තා ජොතිපරායණභාවෙ ඨිතො **මනාපොති** වෙදිතබ්බො.

673. **නෙව මනාපං න අමනාපන්ති** ඉදම්පි උපෙක්ඛාය වත්ථුභූතං පුග්ගලං දස්සෙතුං වුත්තං. තත්ථ මිත්තභාවං අසම්පත්තතාය **නෙව මනාපො,** අමිත්තභාවං අසම්පත්තතාය **න අමනාපොති** වෙදිතබ්බො. සෙසමෙත්ථ යං වත්තබ්බං සියා, තං සබ්බං හෙට්ඨා චිත්තුප්පාදකණ්ඩෙ වුත්තමෙව. භාවනාවිධානම්පි එතෙසං කම්මට්ඨානානං විසුද්ධිමග්ගෙ විත්ථාරතො කථිතමෙවාති.

සුත්තන්තභාජනීයවණ්ණනා.

2. අභිධම්මභාජනීයවණ්ණනා

අභිධම්මභාජනීයං කුසලතොපි විපාකතොපි කිරියතොපි හෙට්ඨා චිත්තුප්පාදකණ්ඩෙ භාජිතනයෙනෙව භාජිතං. අත්ථොපිස්ස තත්ථ වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බො.

3. පඤ්හාපුච්ඡකවණ්ණනා

පඤ්හාපුච්ඡකෙ පාළිඅනුසාරෙනෙව මෙත්තාදීනං කුසලාදිභාවො වෙදිතබ්බො. ආරම්මණත්තිකෙසු පන සබ්බාපි තීසු තිකෙසු නවතබ්බාරම්මණා එව. අජ්ඣත්තාරම්මණත්තිකෙ බහිද්ධාරම්මණාති. ඉමස්මිං පන අප්පමඤ්ඤාවිභඞ්ගෙ සම්මාසම්බුද්ධෙන සුත්තන්තභාජනීයෙපි ලොකියා එව අප්පමඤ්ඤායො කථිතා, අභිධම්මභාජනීයෙපි පඤ්හාපුච්ඡකෙපි. තයොපි හි එතෙ නයා ලොකියත්තා එකපරිච්ඡෙදා එව. එවමයං අප්පමඤ්ඤාවිභඞ්ගොපි තෙපරිවට්ටං නීහරිත්වාව භාජෙත්වා දස්සිතොති.

සම්මොහවිනොදනියා විභඞ්ගට්ඨකථාය

අප්පමඤ්ඤාවිභඞ්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

14. සික්ඛාපදවිභඞ්ගො

1. අභිධම්මභාජනීයවණ්ණනා

703. ඉදානි තදනන්තරෙ සික්ඛාපදවිභඞ්ගෙ **පඤ්චාති** ගණනපරිච්ඡෙදො. **සික්ඛාපදානීති** සික්ඛිතබ්බපදානි; සික්ඛාකොට්ඨාසාති අත්ථො. අපිච උපරි ආගතා සබ්බෙපි කුසලා ධම්මා සික්ඛිතබ්බතො සික්ඛා. පඤ්චසු පන සීලඞ්ගෙසු යංකිඤ්චි අඞ්ගං තාසං සික්ඛානං පතිට්ඨානට්ඨෙන පදන්ති සික්ඛානං පදත්තා **සික්ඛාපදානි. පාණාතිපාතාති** පාණස්ස අතිපාතා සාතනා මාරණාති අත්ථො. **වෙරමණීති** විරති. **අදින්නාදානාති** අදින්නස්ස ආදානා; පරපරිග්ගහිතස්ස හරණාති අත්ථො. **කාමෙසූති** වත්ථුකාමෙසු. **මිච්ඡාචාරාති** කිලෙසකාමවසෙන ලාමකාචාරා. **මුසාවාදාති** අභූතවාදතො. **සුරාමෙරයමජ්ජපමාදට්ඨානාති** එත්ථ **සුරාති** පිට්ඨසුරා, පූවසුරා, ඔදනසුරා, කිණ්ණපක්ඛිත්තා, සම්භාරසංයුත්තාති පඤ්ච සුරා. **මෙරයන්ති** පුප්ඵාසවො, ඵලාසවො, ගුළාසවො, මධ්වාසවො, සම්භාරසංයුත්තොති පඤ්ච ආසවා. තදුභයම්පි මදනීයට්ඨෙන **මජ්ජං**. යාය චෙතනාය තං පිවන්ති, සා පමාදකාරණත්තා **පමාදට්ඨානං;** තස්මා සුරාමෙරයමජ්ජපමාදට්ඨානා. අයං තාවෙත්ථ මාතිකානික්ඛෙපස්ස අත්ථො.

704. පදභාජනීයෙ පන **යස්මිං සමයෙ කාමාවචරන්ති**ආදි සබ්බං හෙට්ඨා වුත්තනයත්තා උත්තානත්ථමෙව. යස්මා පන න කෙවලං විරතියෙව සික්ඛාපදං, චෙතනාපි සික්ඛාපදමෙව, තස්මා තං දස්සෙතුං දුතියනයො දස්සිතො. යස්මා ච න කෙවලං එතෙයෙව ද්වෙ ධම්මා සික්ඛාපදං, චෙතනාසම්පයුත්තා පන පරොපණ්ණාසධම්මාපි සික්ඛිතබ්බකොට්ඨාසතො සික්ඛාපදමෙව, තස්මා තතියනයොපි දස්සිතො.

තත්ථ දුවිධං සික්ඛාපදං පරියායසික්ඛාපදං නිප්පරියායසික්ඛාපදඤ්ච. තත්ථ විරති නිප්පරියායසික්ඛාපදං. සා හි ''පාණාතිපාතා වෙරමණී''ති පාළියං ආගතා, නො චෙතනා. විරමන්තො ච තාය එව තතො තතො විරමති, න චෙතනාය. චෙතනං පන ආහරිත්වා දස්සෙසි. තථා සෙසචෙතනාසම්පයුත්තධම්මෙ. වීතික්කමකාලෙ හි වෙරචෙතනා දුස්සීල්‍යං නාම. තස්මා සා විරතිකාලෙපි සුසීල්‍යවසෙන වුත්තා. ඵස්සාදයො තංසම්පයුත්තත්තා ගහිතාති.

ඉදානි එතෙසු සික්ඛාපදෙසු ඤාණසමුත්තෙජනත්ථං ඉමෙසං පාණාතිපාතාදීනං ධම්මතො, කොට්ඨාසතො, ආරම්මණතො, වෙදනාතො, මූලතො, කම්මතො, සාවජ්ජතො, පයොගතො ච විනිච්ඡයො වෙදිතබ්බො.

තත්ථ **'ධම්මතො'**ති පඤ්චපෙතෙ පාණාතිපාතාදයො චෙතනාධම්මාව හොන්ති. **'කොට්ඨාසතො'** පඤ්චපි කම්මපථා එව.

‘ආරම්මණතො’ පාණාතිපාතො ජීවිතින්ද්‍රියාරම්මණො. අදින්නාදානං සත්තාරම්මණං වා සඞ්ඛාරාරම්මණං වා. මිච්ඡාචාරො ඉත්ථිපුරිසාරම්මණො. මුසාවාදො සත්තාරම්මණො වා සඞ්ඛාරාරම්මණො වා. සුරාපානං සඞ්ඛාරාරම්මණං.

‘වෙදනාතො’ පාණාතිපාතො දුක්ඛවෙදනො. අදින්නාදානං තිවෙදනං. තඤ්හි හට්ඨතුට්ඨස්ස අදින්නං ආදියතො සුඛවෙදනං හොති, භීතකාලෙ දුක්ඛවෙදනං, මජ්ඣත්තස්ස හුත්වා ගණ්හතො අදුක්ඛමසුඛවෙදනං. මිච්ඡාචාරො සුඛවෙදනො වා අදුක්ඛමසුඛවෙදනො වා. මුසාවාදො අදින්නාදානං විය තිවෙදනො. සුරාපානං සුඛමජ්ඣත්තවෙදනං.

‘මූලතො’ පාණාතිපාතො දොසමොහමූලො. අදින්නාදානං කිඤ්චිකාලෙ ලොභමොහමූලං, කිඤ්චිකාලෙ දොසමොහමූලං. මිච්ඡාචාරො ලොභමොහමූලො. මුසාවාදො කිඤ්චිකාලෙ ලොභමොහමූලො, කිඤ්චිකාලෙ දොසමොහමූලො. සුරාපානං ලොභමොහමූලං.

‘කම්මතො’ මුසාවාදො චෙත්ථ වචීකම්මං. සෙසා කායකම්මමෙව.

‘සාවජ්ජතො’ පාණාතිපාතො අත්ථි අප්පසාවජ්ජො, අත්ථි මහාසාවජ්ජො. තථා අදින්නාදානාදීනි. තෙසං නානාකරණං හෙට්ඨා දස්සිතමෙව.

අයං පන අපරො නයො – කුන්ථකිපිල්ලිකස්ස හි වධො අප්පසාවජ්ජො, තතො මහන්තතරස්ස මහාසාවජ්ජො; සොපි අප්පසාවජ්ජො, තතො මහන්තතරාය සකුණිකාය මහාසාවජ්ජො; තතො ගොධාය, තතො සසකස්ස, තතො මිගස්ස, තතො ගවයස්ස, තතො අස්සස්ස, තතො හත්ථිස්ස වධො මහාසාවජ්ජො, තතොපි දුස්සීලමනුස්සස්ස, තතො ගොරූපසීලකමනුස්සස්ස, තතො සරණගතස්ස, තතො පඤ්චසික්ඛාපදිකස්ස, තතො සාමණෙරස්ස, තතො පුථුජ්ජනභික්ඛුනො, තතො සොතාපන්නස්ස, තතො සකදාගාමිස්ස, තතො අනාගාමිස්ස, තතො ඛීණාසවස්ස වධො අතිමහාසාවජ්ජොයෙව.

අදින්නාදානං දුස්සීලස්ස සන්තකෙ අප්පසාවජ්ජං, තතො ගොරූපසීලකස්ස සන්තකෙ මහාසාවජ්ජං; තතො සරණගතස්ස, තතො පඤ්චසික්ඛාපදිකස්ස, තතො සාමණෙරස්ස, තතො පුථුජ්ජනභික්ඛුනො, තතො සොතාපන්නස්ස, තතො සකදාගාමිස්ස, තතො අනාගාමිස්ස සන්තකෙ මහාසාවජ්ජං, තතො ඛීණාසවස්ස සන්තකෙ අතිමහාසාවජ්ජංයෙව.

මිච්ඡාචාරො දුස්සීලාය ඉත්ථියා වීතික්කමෙ අප්පසාවජ්ජො, තතො ගොරූපසීලකාය මහාසාවජ්ජො; තතො සරණගතාය, පඤ්චසික්ඛාපදිකාය,

සාමණෙරියා, පුථුජ්ජනභික්ඛුනියා, සොතාපන්නාය, සකදාගාමිනියා, තතො අනාගාමිනියා වීතික්කමෙ මහාසාවජ්ජො, ඛීණාසවාය පන භික්ඛුනියා එකන්තමහාසාවජ්ජොව.

මුසාවාදො කාකණිකමත්තස්ස අත්ථාය මුසාකථනෙ අප්පසාවජ්ජො, තතො අඩ්ඪමාසකස්ස, මාසකස්ස, පඤ්චමාසකස්ස, අඩ්ඪකහාපණස්ස, කහාපණස්ස, තතො අනග්ඝනියභණ්ඩස්ස අත්ථාය මුසාකථනෙ මහාසාවජ්ජො, මුසා කථෙත්වා පන සඞ්ඝං භින්දන්තස්ස එකන්තමහාසාවජ්ජොව.

සුරාපානං පසතමත්තස්ස පානෙ අප්පසාවජ්ජං, අඤ්ජලිමත්තස්ස පානෙ මහාසාවජ්ජං; කායචාලනසමත්ථං පන බහුං පිවිත්වා ගාමඝාතනිගමඝාතකම්මං කරොන්තස්ස එකන්තමහාසාවජ්ජමෙව.

පාණාතිපාතඤ්හි පත්වා ඛීණාසවස්ස වධො මහාසාවජ්ජො; අදින්නාදානං පත්වා ඛීණාසවසන්තකස්ස හරණං, මිච්ඡාචාරං පත්වා ඛීණාසවාය භික්ඛුනියා වීතික්කමනං, මුසාවාදං පත්වා මුසාවාදෙන සඞ්ඝභෙදො, සුරාපානං පත්වා කායචාලනසමත්ථං බහුං පිවිත්වා ගාමනිගමඝාතනං මහාසාවජ්ජං. සබ්බෙහිපි පනෙතෙහි මුසාවාදෙන සඞ්ඝභෙදනමෙව මහාසාවජ්ජං. තඤ්හි කප්පං නිරයෙ පාචනසමත්ථං මහාකිබ්බිසං.

‘පයොගතො’ති පාණාතිපාතො සාහත්ථිකොපි හොති ආණත්තිකොපි. තථා අදින්නාදානං. මිච්ඡාචාරමුසාවාදසුරාපානානි සාහත්ථිකානෙවාති.

එවමෙත්ථ පාණාතිපාතාදීනං ධම්මාදිවසෙන විනිච්ඡයං ඤත්වා පාණාතිපාතා වෙරමණීතිආදීනම්පි ධම්මතො, කොට්ඨාසතො, ආරම්මණතො, වෙදනාතො, මූලතො, කම්මතො, ඛණ්ඩතො, සමාදානතො, පයොගතො ච විනිච්ඡයො වෙදිතබ්බො.

තත්ථ **‘ධම්මතො’**ති පරියායසීලවසෙන පටිපාටියා පඤ්ච චෙතනාධම්මාව. **‘කොට්ඨාසතො’**ති පඤ්චපි කම්මපථා එව. **‘ආරම්මණතො’**ති පාණාතිපාතා වෙරමණී පරස්ස ජීවිතින්ද්‍රියං ආරම්මණං කත්වා අත්තනො වෙරචෙතනාය විරමති. ඉතරාසුපි එසෙව නයො. සබ්බාපි හි එතා වීතික්කමිතබ්බවත්ථුං ආරම්මණං කත්වා වෙරචෙතනාහියෙව විරමන්ති. **‘වෙදනාතො’**ති සබ්බාපි සුඛවෙදනා වා හොන්ති මජ්ඣත්තවෙදනා වා. **‘මූලතො’**ති ඤාණසම්පයුත්තචිත්තෙන විරමන්තස්ස අලොභඅදොසඅමොහමූලා හොන්ති, ඤාණවිප්පයුත්තචිත්තෙන විරමන්තස්ස අලොභඅදොසමූලා හොන්ති. **‘කම්මතො’**ති මුසාවාදා වෙරමණීයෙවෙත්ථ වචීකම්මං; සෙසා කායකම්මං.

'ඛණ්ඩතො'ති ගහට්ඨා යං යං වීතික්කමන්ති, තං තදෙව ඛණ්ඩං හොති භිජ්ජති, අවසෙසං න භිජ්ජති. කස්මා? ගහට්ඨා හි අනිබද්ධසීලා හොන්ති, යං යං සක්කොන්ති තං තදෙව ගොපෙන්ති. සාමණෙරානං පන එකස්මිං වීතික්කමන්තෙ සබ්බානි භිජ්ජන්ති. න කෙවලඤ්ච එතානි, සෙසසීලානිපි භිජ්ජන්තියෙව. තෙසං පන වීතික්කමො දණ්ඩකම්මවත්ථුකො. 'පුන එවරූපං න කරිස්සාමී'ති දණ්ඩකම්මෙ කතෙ සීලං පරිපුණ්ණං හොති. **'සමාදානතො'**ති සයමෙව 'පඤ්ච සීලානි අධිට්ඨහාමී'ති අධිට්ඨහන්තෙනපි, පාටියෙක්කං පාටියෙක්කං සමාදියන්තෙනපි සමාදිණ්ණානි හොන්ති. අඤ්ඤස්ස සන්තිකෙ නිසීදිත්වා 'පඤ්ච සීලානි සමාදියාමී'ති සමාදියන්තෙනපි, පාටියෙක්කං පාටියෙක්කං සමාදියන්තෙනපි සමාදින්නානෙව හොන්ති. **'පයොගතො'** සබ්බානිපි සාහත්ථිකපයොගානෙවාති වෙදිතබ්බානි.

712. ඉදානි යාසං සික්ඛානං කොට්ඨාසභාවෙන ඉමානි පඤ්ච සික්ඛාපදානි වුත්තානි, තානි දස්සෙතුං **කතමෙ ධම්මා සික්ඛා**ති අයං සික්ඛාවාරො ආරද්ධො. තත්ථ යස්මා සබ්බෙපි චතුභූමකකුසලා ධම්මා සික්ඛිතබ්බභාවතො සික්ඛා, තස්මා තෙ දස්සෙතුං **යස්මිං සමයෙ කාමාවචර**න්තිආදි වුත්තං. තත්ථ හෙට්ඨා චිත්තුප්පාදකණ්ඩෙ (ධ. ස. 1) වුත්තනයෙනෙව පාළිං විත්ථාරෙත්වා අත්ථො වෙදිතබ්බො. ඉධ පන මුඛමත්තමෙව දස්සිතන්ති.

අභිධම්මභාජනීයවණ්ණනා.

3. පඤ්හාපුච්ඡකවණ්ණනා

714. පඤ්හාපුච්ඡකෙ පාළිඅනුසාරෙනෙව සික්ඛාපදානං කුසලාදිභාවො වෙදිතබ්බො. ආරම්මණත්තිකෙසු පන යානි සික්ඛාපදානි එත්ථ සත්තාරම්මණානීති වුත්තානි, තානි යස්මා සත්තොති සඞ්ඛං ගතෙ සඞ්ඛාරෙයෙව ආරම්මණං කරොන්ති, යස්මා ච සබ්බානිපි එතානි සම්පත්තවිරතිවසෙනෙව නිද්දිට්ඨානි, තස්මා ''පරිත්තාරම්මණා''ති ච ''පච්චුප්පන්නාරම්මණා''ති ච වුත්තං. යතො පන විරමති තස්ස වත්ථුනො අච්චන්තබහිද්ධත්තා සබ්බෙසම්පි බහිද්ධාරම්මණතා වෙදිතබ්බාති.

ඉමස්මිං පන සික්ඛාපදවිභඞ්ගෙ සම්මාසම්බුද්ධෙන අභිධම්මභාජනීයෙපි පඤ්හාපුච්ඡකෙපි ලොකියානෙව සික්ඛාපදානි කථිතානි. උභොපි හි එතෙ නයා ලොකියත්තා එකපරිච්ඡෙදා එව. එවමයං සික්ඛාපදවිභඞ්ගො ද්වෙපරිවට්ටං නීහරිත්වාව භාජෙත්වා දස්සිතොති.

සම්මොහවිනොදනියා විභඞ්ගට්ඨකථාය

සික්ඛාපදවිභඞ්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

15. පටිසම්භිදාවිභඞ්ගො

1. සුත්තන්තභාජනීයං

1. සඞ්ගහවාරවණ්ණනා

718. ඉදානි තදනන්තරෙ පටිසම්භිදාවිභඞ්ගෙ **චතස්සොති** ගණනපරිච්ඡෙදො. **පටිසම්භිදාති** පභෙදා. යස්මා පන පරතො **අත්ථෙ ඤාණං අත්ථපටිසම්භිදා**තිආදිමාහ, තස්මා න අඤ්ඤස්ස කස්සචි පභෙදා, ඤාණස්සෙව පභෙදාති වෙදිතබ්බා. ඉති ''චතස්සො පටිසම්භිදා''ති පදෙන චත්තාරො ඤාණප්පභෙදාති අයමත්ථො සඞ්ගහිතො. **අත්ථපටිසම්භිදාති** අත්ථෙ පටිසම්භිදා; අත්ථප්පභෙදස්ස සල්ලක්ඛණවිභාවනාවවත්ථානකරණසමත්ථං අත්ථෙ පභෙදගතං ඤාණන්ති අත්ථො. සෙසපදෙසුපි එසෙව නයො. ධම්මප්පභෙදස්ස හි සල්ලක්ඛණවිභාවනාවවත්ථානකරණසමත්ථං ධම්මෙ පභෙදගතං ඤාණං **ධම්මපටිසම්භිදා** නාම. නිරුත්තිප්පභෙදස්ස සල්ලක්ඛණවිභාවනාවවත්ථානකරණසමත්ථං නිරුත්තාභිලාපෙ පභෙදගතං ඤාණං **නිරුත්තිපටිසම්භිදා** නාම. පටිභානප්පභෙදස්ස සල්ලක්ඛණවිභාවනාවවත්ථානකරණසමත්ථං පටිභානෙ පභෙදගතං ඤාණං **පටිභානපටිසම්භිදා** නාම.

ඉදානි යථානික්ඛිත්තා පටිසම්භිදා භාජෙත්වා දස්සෙන්තො **අත්ථෙ ඤාණං අත්ථපටිසම්භිදා**තිආදිමාහ. තත්ථ **අත්ථොති** සඞ්ඛෙපතො හෙතුඵලං. තඤ්හි හෙතුවසෙන අරණීයං ගන්තබ්බං පත්තබ්බං, තස්මා අත්ථොති වුච්චති. පභෙදතො පන යංකිඤ්චි පච්චයසමුප්පන්නං, නිබ්බානං, භාසිතත්ථො, විපාකො, කිරියාති ඉමෙ පඤ්ච ධම්මා අත්ථොති වෙදිතබ්බා. තං අත්ථං පච්චවෙක්ඛන්තස්ස තස්මිං අත්ථෙ පභෙදගතං ඤාණං **අත්ථපටිසම්භිදා**.

ධම්මොති සඞ්ඛෙපතො පච්චයො. සො හි යස්මා තං තං විදහති පවත්තෙති චෙව පාපෙති ච, තස්මා ධම්මොති වුච්චති. පභෙදතො පන යො කොචි ඵලනිබ්බත්තකො හෙතු, අරියමග්ගො, භාසිතං, කුසලං, අකුසලන්ති ඉමෙ පඤ්ච ධම්මා ධම්මොති වෙදිතබ්බා. තං ධම්මං පච්චවෙක්ඛන්තස්ස තස්මිං ධම්මෙ පභෙදගතං ඤාණං **ධම්මපටිසම්භිදා**.

තත්‍ර ධම්මනිරුත්තාභිලාපෙ ඤාණන්ති තස්මිං අත්ථෙ ච ධම්මෙ ච යා සභාවනිරුත්ති, තස්සා අභිලාපෙ තං සභාවනිරුත්තිං සද්දං ආරම්මණං කත්වා පච්චවෙක්ඛන්තස්ස තස්මිං සභාවනිරුත්තාභිලාපෙ පභෙදගතං ඤාණං **නිරුත්තිපටිසම්භිදා**. එවමයං නිරුත්තිපටිසම්භිදා සද්දාරම්මණා නාම ජාතා, න පඤ්ඤත්තිආරම්මණා. කස්මා? යස්මා සද්දං සුත්වා ''අයං සභාවනිරුත්ති, අයං

න සභාවනිරුත්තී''ති ජානන්ති. පටිසම්භිදාප්පත්තො හි ''ඵස්සො''ති වුත්තෙ ''අයං සභාවනිරුත්තී''ති ජානාති, ''ඵස්සා''ති වා ''ඵස්ස''න්ති වා වුත්තෙ පන ''අයං න සභාවනිරුත්තී''ති ජානාති. වෙදනාදීසුපි එසෙව නයො. අඤ්ඤං පනෙස නාමආඛ්‍යාතඋපසග්ගබ්‍යඤ්ජනසද්දං ජානාති න ජානාතීති? යදග්ගෙන සද්දං සුත්වා ''අයං සභාවනිරුත්ති, අයං න සභාවනිරුත්තී''ති ජානාති, තදග්ගෙන තම්පි ජානිස්සතීති. තං පන නයිදං පටිසම්භිදාකිච්චන්ති පටික්ඛිපිත්වා ඉදං වත්ථු කථිතං –

තිස්සදත්තත්ථෙරො කිර බොධිමණ්ඩෙ සුවණ්ණසලාකං ගහෙත්වා අට්ඨාරසසු භාසාසු 'කතරභාසාය කථෙමී'ති පවාරෙසි. තං පන තෙන අත්තනො උග්ගහෙ ඨත්වා පවාරිතං, න පටිසම්භිදාය ඨිතෙන. සො හි මහාපඤ්ඤතාය තං තං භාසං කථාපෙත්වා කථාපෙත්වා උග්ගණ්හි; තතො උග්ගහෙ ඨත්වා එවං පවාරෙසි.

භාසං නාම සත්තා උග්ගණ්හන්තීති වත්වා ච පනෙත්ථ ඉදං කථිතං. මාතාපිතරො හි දහරකාලෙ කුමාරකෙ මඤ්චෙ වා පීඨෙ වා නිපජ්ජාපෙත්වා තං තං කථයමානා තානි තානි කිච්චානි කරොන්ති. දාරකා තෙසං තං තං භාසං වවත්ථාපෙන්ති – ඉමිනා ඉදං වුත්තං, ඉමිනා ඉදං වුත්තන්ති. ගච්ඡන්තෙ ගච්ඡන්තෙ කාලෙ සබ්බම්පි භාසං ජානන්ති. මාතා දමිළී, පිතා අන්ධකො. තෙසං ජාතො දාරකො සචෙ මාතුකථං පඨමං සුණාති, දමිළභාසං භාසිස්සති; සචෙ පිතුකථං පඨමං සුණාති, අන්ධකභාසං භාසිස්සති. උභින්නම්පි පන කථං අස්සුණන්තො මාගධභාසං භාසිස්සති.

යොපි අගාමකෙ මහාරඤ්ඤෙ නිබ්බත්තො, තත්ථ අඤ්ඤො කථෙන්තො නාම නත්ථි, සොපි අත්තනො ධම්මතාය වචනං සමුට්ඨාපෙන්තො මාගධභාසමෙව භාසිස්සති. නිරයෙ, තිරච්ඡානයොනියං, පෙත්තිවිසයෙ, මනුස්සලොකෙ, දෙවලොකෙති සබ්බත්ථ මාගධභාසාව උස්සන්නා. තත්ථ සෙසා ඔට්ටකිරාතඅන්ධකයොනකදමිළභාසාදිකා අට්ඨාරස භාසා පරිවත්තන්ති. අයමෙවෙකා යථාභුච්චබ්‍රහ්මවොහාරඅරියවොහාරසඞ්ඛාතා මාගධභාසා න පරිවත්තති. සම්මාසම්බුද්ධොපි තෙපිටකං බුද්ධවචනං තන්තිං ආරොපෙන්තො මාගධභාසාය එව ආරොපෙසි. කස්මා? එවඤ්හි අත්ථං ආහරිතුං සුඛං හොති. මාගධභාසාය හි තන්තිං ආරුළ්හස්ස බුද්ධවචනස්ස පටිසම්භිදාප්පත්තානං සොතපථාගමනමෙව පපඤ්චො; සොතෙ පන සඞ්ඝට්ටිතමත්තෙයෙව නයසතෙන නයසහස්සෙන අත්ථො උපට්ඨාති. අඤ්ඤාය පන භාසාය තන්තිං ආරුළ්හං පොථෙත්වා පොථෙත්වා උග්ගහෙතබ්බං හොති. බහුම්පි උග්ගහෙත්වා පන පුථුජ්ජනස්ස පටිසම්භිදාප්පත්ති නාම නත්ථි. අරියසාවකො නො පටිසම්භිදාප්පතො නාම නත්ථි.

ඤාණෙසු ඤාණන්ති සබ්බත්ථකඤාණං ආරම්මණං කත්වා ඤාණං පච්චවෙක්ඛන්තස්ස පභෙදගතං ඤාණං පටිභානපටිසම්භිදාති. ඉමා පන චතස්සොපි පටිසම්භිදා ද්වීසු ඨානෙසු පභෙදං ගච්ඡන්ති, පඤ්චහි කාරණෙහි විසදා හොන්තීති වෙදිතබ්බා. කතමෙසු ද්වීසු? සෙක්ඛභූමියඤ්ච අසෙක්ඛභූමියඤ්ච. තත්ථ සාරිපුත්තත්ථෙරස්ස මහාමොග්ගල්ලානත්ථෙරස්ස මහාකස්සපත්ථෙරස්ස මහාකච්චායනත්ථෙරස්ස මහාකොට්ඨිතත්ථෙරස්සාති අසීතියාපි මහාථෙරානං පටිසම්භිදා අසෙක්ඛභූමියං පභෙදං ගතා. ආනන්දත්ථෙරස්ස චිත්තස්ස ගහපතිනො ධම්මිකස්ස උපාසකස්ස උපාලිස්ස ගහපතිනො ඛුජ්ජුත්තරාය උපාසිකායාති එවමාදීනං පටිසම්භිදා සෙක්ඛභූමියං පභෙදං ගතාති ඉමාසු ද්වීසු භූමීසු පභෙදං ගච්ඡන්ති.

කතමෙහි පඤ්චහි කාරණෙහි පටිසම්භිදා විසදා හොන්තීති? අධිගමෙන, පරියත්තියා, සවනෙන, පරිපුච්ඡාය, පුබ්බයොගෙනාති. තත්ථ **‘අධිගමො’** නාම අරහත්තං. තඤ්හි පත්තස්ස පටිසම්භිදා විසදා හොන්ති. **‘පරියත්ති’** නාම බුද්ධවචනං. තඤ්හි උග්ගණ්හන්තස්ස පටිසම්භිදා විසදා හොන්ති. **‘සවනං’** නාම ධම්මස්සවනං. සක්කච්චඤ්හි ධම්මං සුණන්තස්ස පටිසම්භිදා විසදා හොන්ති. **‘පරිපුච්ඡා’** නාම අට්ඨකථා. උග්ගහිතපාළියා අත්ථං කථෙන්තස්ස හි පටිසම්භිදා විසදා හොන්ති. **‘පුබ්බයොගො’** නාම පුබ්බයොගාවචරතා, අතීතභවෙ හරණපච්චාහරණනයෙන පරිග්ගහිතකම්මට්ඨානතා; පුබ්බයොගාවචරස්ස හි පටිසම්භිදා විසදා හොන්ති. තත්ථ අරහත්තප්පත්තියා පුනබ්බසුකුටුම්බිකපුත්තස්ස තිස්සත්ථෙරස්ස පටිසම්භිදා විසදා අහෙසුං. සො කිර තම්බපණ්ණිදීපෙ බුද්ධවචනං උග්ගණ්හිත්වා පරතීරං ගන්ත්වා යොනකධම්මරක්ඛිතත්ථෙරස්ස සන්තිකෙ බුද්ධවචනං උග්ගණ්හිත්වා ආගච්ඡන්තො නාවං අභිරූහනතිත්ථෙ එකස්මිං පදෙ උප්පන්නකඞ්ඛො යොජනසතමග්ගං නිවත්තිත්වා ආචරියස්ස සන්තිකං ගච්ඡන්තො අන්තරාමග්ගෙ එකස්ස කුටුම්බිකස්ස පඤ්හං කථෙසි. සො පසීදිත්වා සතසහස්සග්ඝනිකං කම්බලං අදාසි. සොපි තං ආහරිත්වා ආචරියස්ස අදාසි. ථෙරො වාසියා කොට්ටෙත්වා නිසීදනට්ඨානෙ පරිභණ්ඩං කාරෙසි. කිමත්ථායාති? පච්ඡිමාය ජනතාය අනුග්ගහත්ථායාති. එවං කිරස්ස අහොසි – ‘‘අම්හාකං ගතමග්ගං ආවජ්ජෙත්වා අනාගතෙ සබ්‍රහ්මචාරිනො පටිපත්තිං පූරෙතබ්බං මඤ්ඤිස්සන්තී’’ති. තිස්සත්ථෙරොපි ආචරියස්ස සන්තිකෙ කඞ්ඛං ඡින්දිත්වා ජම්බුකොලපට්ටනෙ ඔරුය්හ චෙතියඞ්ගණං සම්මජ්ජනවෙලාය වාලිකවිහාරං පත්වා සම්මජ්ජි. තස්ස සම්මජ්ජිතට්ඨානං දිස්වා ‘ඉදං වීතරාගස්ස භික්ඛුනො සම්මට්ඨට්ඨාන’න්ති ථෙරස්ස වීමංසනත්ථාය පඤ්හං පුච්ඡිංසු. ථෙරො පටිසම්භිදාප්පත්තතාය පුච්ඡිතපුච්ඡිතෙ පඤ්හෙ කථෙසීති.

පරියත්තියා පන තිස්සදත්තත්ථෙරස්ස චෙව නාගසෙනත්ථෙරස්ස ච පටිසම්භිදා විසදා අහෙසුං. සක්කච්චධම්මසවනෙන සුධම්මසාමණෙරස්ස

පටිසම්භිදා විසදා අහෙසුං. සො කිර තලඞ්ගරවාසී ධම්මදින්නත්ථෙරස්ස භාගිනෙය්‍යො බුරග්ගෙයෙව අරහත්තං පත්තො මාතුලත්ථෙරස්ස ධම්මවිනිච්ඡයට්ඨානෙ නිසීදිත්වා සුණන්තොයෙව තීණි පිටකානි පගුණානි අකාසි. උග්ගහිතපාළියා අත්ථං කථෙන්තස්ස පන තිස්සදත්තත්ථෙරස්ස එව පටිසම්භිදා විසදා අහෙසුං. ගතපච්චාගතවත්තං පන පූරෙත්වා යාව අනුලොමං කම්මට්ඨානං උස්සුක්කාපෙත්වා ආගතානං විසදභාවප්පත්තපටිසම්භිදානං පුබ්බයොගාවචරානං අන්තො නත්ථි.

එතෙසු පන කාරණෙසු පරියත්ති, සවනං, පරිපුච්ඡාති ඉමානි තීණි පභෙදස්සෙව බලවකාරණානි. පුබ්බයොගො අධිගමස්ස බලවපච්චයො, පභෙදස්ස හොති න හොතීති? හොති, න පන තථා. පරියත්තිසවනපරිපුච්ඡා හි පුබ්බෙ හොන්තු වා මා වා, පුබ්බයොගෙන පුබ්බෙ චෙව එතරහි ච සඞ්ඛාරසම්මසනං විනා පටිසම්භිදා නාම නත්ථි. ඉමෙ පන ද්වෙපි එකතො හුත්වා පටිසම්භිදා උපත්ථම්භෙත්වා විසදා කරොන්තීති.

සඞ්ගහවාරවණ්ණනා.

2. සච්චවාරාදිවණ්ණනා

719. ඉදානි යෙ සඞ්ගහවාරෙ පඤ්ච අත්ථා ච ධම්මා ච සඞ්ගහිතා, තෙසං පභෙදදස්සනනයෙන පටිසම්භිදා විභජිතුං පුන **චතස්සොති**ආදිනා නයෙන පභෙදවාරො ආරද්ධො. සො සච්චවාරහෙතුවාරධම්මවාරපච්චයාකාරවාරපරියත්තිවාරවසෙන පඤ්චවිධො. තත්ථ පච්චයසමුප්පන්නස්ස දුක්ඛසච්චස්ස පච්චයෙන පත්තබ්බස්ස නිබ්බානස්ස ච අත්ථභාවං, ඵලනිබ්බත්තකස්ස සමුදයස්ස නිබ්බානසම්පාපකස්ස අරියමග්ගස්ස ච ධම්මභාවඤ්ච දස්සෙතුං **‘සච්චවාරො’** වුත්තො. යස්ස කස්සචි පන හෙතුඵලනිබ්බත්තකස්ස හෙතුනො ධම්මභාවං, හෙතුඵලස්ස ච අත්ථභාවං දස්සෙතුං **‘හෙතුවාරො’** වුත්තො. තත්ථ ච හෙතුඵලක්කමවසෙන උප්පටිපාටියා පඨමං ධම්මපටිසම්භිදා නිද්දිට්ඨා. යෙ පන ධම්මා තම්හා තම්හා රූපාරූපප්පභෙදා හෙතුතො ජාතා, තෙසං අත්ථභාවං, තස්ස තස්ස ච රූපාරූපධම්මප්පභෙදස්ස හෙතුනො ධම්මභාවං දස්සෙතුං **‘ධම්මවාරො’** වුත්තො. ජරාමරණාදීනං පන අත්ථභාවං, ජරාමරණාදිසමුදයසඞ්ඛාතානං ජාතිආදීනඤ්ච ධම්මභාවං දස්සෙතුං **‘පච්චයාකාරවාරො’** වුත්තො. තතො පරියත්තිසඞ්ඛාතස්ස තස්ස තස්ස භාසිතස්ස ධම්මභාවං, භාසිතසඞ්ඛාතෙන පච්චයෙන පත්තබ්බස්ස භාසිතත්ථස්ස ච අත්ථභාවං දස්සෙතුං **‘පරියත්තිවාරො’** වුත්තො.

තත්ථ ච යස්මා භාසිතං ඤත්වා තස්සත්ථො ඤායති, තස්මා භාසිතභාසිතත්ථක්කමෙන උප්පටිපාටියා පඨමං ධම්මපටිසම්භිදා නිද්දිට්ඨා.

පරියත්තිධම්මස්ස ච පභෙදදස්සනත්ථං ''තත්ථ කතමා ධම්මපටිසම්භිදා''ති පුච්ඡාපුබ්බඞ්ගමො පටිනිද්දෙසවාරො වුත්තො. තත්ථ සුත්තන්තිආදීහි නවහි අඞ්ගෙහි නිප්පදෙසතො තන්ති ගහිතා. අයං ඉමස්ස භාසිතස්ස අත්ථො, අයං ඉමස්ස භාසිතස්ස අත්ථොති ඉමස්මිම්පි ඨානෙ භාසිතවසෙන නිප්පදෙසතො තන්ති එව ගහිතාති.

සුත්තන්තභාජනීයවණ්ණනා.

2. අභිධම්මභාජනීයවණ්ණනා

725. තත්ථ තිස්සො පටිසම්භිදා ලොකියා. අත්ථපටිසම්භිදා ලොකියලොකුත්තරමිස්සකා. සා හි නිබ්බානාරම්මණානං මග්ගඵලඤාණානං වසෙන ලොකුත්තරාපි හොති. අභිධම්මභාජනීයෙ කුසලාකුසලවිපාකකිරියානං වසෙන චතූහි වාරෙහි විභත්තං. තත්ථ යත්තකානි හෙට්ඨා චිත්තුප්පාදකණ්ඩෙ (ධ. ස. 1 ආදයො) කුසලචිත්තානි විභත්තානි, තෙසං සබ්බෙසම්පි වසෙන එකෙකස්මිං චිත්තනිද්දෙසෙ චතස්සො චතස්සො පටිසම්භිදා විභත්තාති වෙදිතබ්බා. අකුසලචිත්තෙසුපි එසෙව නයො. විපාකකිරියවාරෙසු විපාකකිරියානං අත්ථෙන සඞ්ගහිතත්තා, ධම්මපටිසම්භිදං ඡඩ්ඩෙත්වා, එකෙකස්මිං විපාකචිත්තෙ ච කිරියචිත්තෙ ච තිස්සො තිස්සොව පටිසම්භිදා විභත්තා. පාළි පන මුඛමත්තමෙව දස්සෙත්වා සංඛිත්තා. සා හෙට්ඨා ආගතවිත්ථාරවසෙනෙව වෙදිතබ්බා.

කස්මා පන යථා කුසලාකුසලවාරෙසු ''තෙසං විපාකෙ ඤාණං අත්ථපටිසම්භිදා''ති වුත්තං, එවමිධ ''යෙසං ධම්මානං ඉමෙ විපාකා, තෙසු ඤාණං ධම්මපටිසම්භිදා''ති එවං න වුත්තන්ති? හෙට්ඨා වුත්තත්තා. යදි එවං, ''තෙසං විපාකෙ ඤාණං අත්ථපටිසම්භිදා''ති හෙට්ඨා වුත්තත්තා අයං අත්ථපටිසම්භිදාපි ඉධ න වත්තබ්බා සියාති? නො න වත්තබ්බා. කස්මා? හෙට්ඨා විපාකකිරියචිත්තුප්පාදවසෙන අවුත්තත්තා. කිරියවාරෙ ච ''යෙසං ධම්මානං ඉමෙ කිරියා''ති වචනමෙව න යුජ්ජතීති ද්වීසුපි ඉමෙසු වාරෙසු තිස්සො තිස්සොව පටිසම්භිදා විභත්තා.

තත්ථ **යාය නිරුත්තියා තෙසං ධම්මානං පඤ්ඤත්ති හොතීති** යාය නිරුත්තියා තෙසං ඵස්සො හොතීතිආදිනා නයෙන වුත්තානං ධම්මානං ''අයං ඵස්සො, අයං වෙදනා''ති එවං පඤ්ඤත්ති හොති. තත්ථ **ධම්මනිරුත්තාභිලාපෙ ඤාණන්ති** තස්මිං අත්ථෙ ධම්මෙ ච පවත්තමානාය තස්සා ධම්මනිරුත්තියා සභාවපඤ්ඤත්තියා අභිලාපෙ ඤාණං. අභිලාපසද්දං ආරම්මණං කත්වා උප්පන්නඤාණමෙව ඉධාපි කථිතං. **යෙන ඤාණෙනාති** යෙන පටිභානපටිසම්භිදාඤාණෙන. **තානි ඤාණානි ජානාතීති** ඉතරානි තීණි පටිසම්භිදාඤාණානි ජානාති.

ඉදානි යථා යං ඤාණං තානි ඤාණානි ජානාති, තථා තස්ස තෙසු පවත්තිං දස්සෙතුං **ඉමානි ඤාණානි ඉදමත්ථජොතකානී**ති වුත්තං. තත්ථ **ඉදමත්ථජොතකානී**ති ඉමස්ස අත්ථස්ස ජොතකානි පකාසකානි; ඉමං නාම අත්ථං ජොතෙන්ති පකාසෙන්ති පරිච්ඡින්දන්තීති අත්ථො. **ඉති ඤාණෙසු ඤාණ**න්ති ඉමිනා ආකාරෙන පවත්තං තීසු ඤාණෙසු ඤාණං පටිභානපටිසම්භිදා නාම.

තත්ථ කිඤ්චාපි අයං පටිභානපටිසම්භිදා ‘ඉමිස්සා ඉදං කිච්චං, ඉමිස්සා ඉදං කිච්ච’න්ති ඉතරාසං පටිසම්භිදානං කිච්චං ජානාති, සයං පන තාසං කිච්චං කාතුං න සක්කොති, බහුස්සුතධම්මකථිකො විය අප්පස්සුතධම්මකථිකස්ස. ද්වෙ කිර භික්ඛූ. එකො බහුස්සුතො, එකො අප්පස්සුතො. තෙ එකතොව එකං ධම්මකථාමග්ගං උග්ගණ්හිංසු. තත්ථ අප්පස්සුතො සරසම්පන්නො අහොසි, ඉතරො මන්දස්සරො. තෙසු අප්පස්සුතො ගතගතට්ඨානෙ අත්තනො සරසම්පත්තියා සකලපරිසං ඛොභෙත්වා ධම්මං කථෙසි. ධම්මං සුණමානා හට්ඨතුට්ඨමානසා හුත්වා – ‘යථා එස ධම්මං කථෙසි, එකො තිපිටකධරො මඤ්ඤෙ භවිස්සතී’ති වදන්ති. බහුස්සුතභික්ඛු පන – ‘ධම්මසවනෙ ජානිස්සථ අයං තිපිටකධරො වා නො වා’ති ආහ. සො කිඤ්චාපි එවමාහ, යථා පන සකලපරිසං ඛොභෙත්වා ධම්මං කථෙතුං සක්කොති, එවමස්ස කථනසමත්ථතා නත්ථි. තත්ථ කිඤ්චාපි පටිභානපටිසම්භිදා, බහුස්සුතො විය අප්පස්සුතස්ස, ඉතරාසං කිච්චං ජානාති, සයං පන තං කිච්චං කාතුං න සක්කොතීති වෙදිතබ්බං. සෙසං උත්තානත්ථමෙව.

746. එවං කුසලචිත්තුප්පාදාදිවසෙන පටිසම්භිදා විභජිත්වා ඉදානි තාසං උප්පත්තිට්ඨානභූතං ඛෙත්තං දස්සෙතුං පුන **චතස්සො පටිසම්භිදා**තිආදිමාහ. තත්ථ **තිස්සො පටිසම්භිදා කාමාවචරකුසලතො චතූසු ඤාණසම්පයුත්තෙසු චිත්තුප්පාදෙසූ**ති ඉදං සෙක්ඛානං වසෙන වුත්තං. තෙසඤ්හිපි ධම්මපච්චවෙක්ඛණකාලෙ හෙට්ඨා වුත්තං පඤ්චප්පකාරං ධම්මං ආරම්මණං කත්වා චතූසු ඤාණසම්පයුත්තකුසලචිත්තෙසු ධම්මපටිසම්භිදා උප්පජ්ජති. තථා නිරුත්තිපච්චවෙක්ඛණකාලෙ සද්දං ආරම්මණං කත්වා නිරුත්තිපටිසම්භිදා; ඤාණං පච්චවෙක්ඛණකාලෙ සබ්බත්ථකඤාණං ආරම්මණං කත්වා පටිභානපටිසම්භිදාති.

කිරියතො චතූසූති ඉදං පන අසෙක්ඛානං වසෙන වුත්තං. තෙසඤ්හි ධම්මං පච්චවෙක්ඛණකාලෙ හෙට්ඨා වුත්තං පඤ්චප්පකාරං ධම්මං ආරම්මණං කත්වා චතූසු ඤාණසම්පයුත්තකිරියචිත්තෙසු ධම්මපටිසම්භිදා උප්පජ්ජති. තථා නිරුත්තිපච්චවෙක්ඛණකාලෙ සද්දං ආරම්මණං කත්වා නිරුත්තිපටිසම්භිදා; ඤාණං පච්චවෙක්ඛණකාලෙ සබ්බත්ථකඤාණං ආරම්මණං කත්වා පටිභානපටිසම්භිදාති.

අත්ථපටිසම්භිදා එතෙසු චෙව උප්පජ්ජතීති ඉදං පන සෙක්ඛාසෙක්ඛානං වසෙන වුත්තං. තථා හි සෙක්ඛානං අත්ථපච්චවෙක්ඛණකාලෙ හෙට්ඨා වුත්තප්පභෙදං අත්ථං ආරම්මණං කත්වා චතූසු ඤාණසම්පයුත්තකුසලචිත්තෙසු අයං උප්පජ්ජති, මග්ගඵලකාලෙ ච මග්ගඵලෙසු. අසෙක්ඛස්ස පන අත්ථං පච්චවෙක්ඛණකාලෙ හෙට්ඨා වුත්තප්පභෙදමෙව අත්ථං ආරම්මණං කත්වා චතූසු ඤාණසම්පයුත්තකිරියචිත්තෙසු උප්පජ්ජති, ඵලකාලෙ ච උපරිමෙ සාමඤ්ඤඵලෙති. එවමෙතා සෙක්ඛාසෙක්ඛානං උප්පජ්ජමානා ඉමාසු භූමීසු උප්පජ්ජන්තීති භූමිදස්සනත්ථං අයං නයො දස්සිතොති.

අභිධම්මභාජනීයවණ්ණනා.

3. පඤ්හාපුච්ඡකවණ්ණනා

747. පඤ්හාපුච්ඡකෙ පාළිඅනුසාරෙනෙව චතුන්නං පටිසම්භිදානං කුසලාදිභාවො වෙදිතබ්බො. ආරම්මණත්තිකෙසු පන නිරුත්තිපටිසම්භිදා සද්දමෙව ආරම්මණං කරොතීති පරිත්තාරම්මණා. අත්ථපටිසම්භිදා කාමාවචරවිපාකකිරියසඞ්ඛාතඤ්චෙව පච්චයසමුප්පන්නඤ්ච අත්ථං පච්චවෙක්ඛන්තස්ස පරිත්තාරම්මණා; වුත්තප්පභෙදමෙව රූපාවචරාරූපාවචරං අත්ථං පච්චවෙක්ඛන්තස්ස මහග්ගතාරම්මණා; ලොකුත්තරවිපාකත්ථඤ්චෙව පරමත්ථඤ්ච නිබ්බානං පච්චවෙක්ඛන්තස්ස අප්පමාණාරම්මණා. ධම්මපටිසම්භිදා කාමාවචරං කුසලධම්මං අකුසලධම්මං පච්චයධම්මඤ්ච පච්චවෙක්ඛන්තස්ස පරිත්තාරම්මණා; රූපාවචරාරූපාවචරං කුසලං ධම්මං පච්චයධම්මඤ්ච පච්චවෙක්ඛන්තස්ස මහග්ගතාරම්මණා; ලොකුත්තරං කුසලං ධම්මං පච්චයධම්මඤ්ච පච්චවෙක්ඛන්තස්ස අප්පමාණාරම්මණා. පටිභානපටිසම්භිදා කාමාවචරකුසලවිපාකකිරියඤාණානි පච්චවෙක්ඛන්තස්ස පරිත්තාරම්මණා; රූපාවචරාරූපාවචරානි කුසලවිපාකකිරියඤාණානි පච්චවෙක්ඛන්තස්ස තෙසං ආරම්මණානි විජානන්තස්ස මහග්ගතාරම්මණා; ලොකුත්තරානි කුසලවිපාකඤාණානි පච්චවෙක්ඛන්තස්ස අප්පමාණාරම්මණා.

අත්ථපටිසම්භිදා සහජාතහෙතුවසෙන සියා මග්ගහෙතුකා, වීරියජෙට්ඨිකාය මග්ගභාවනාය සියා මග්ගාධිපති, ඡන්දචිත්තජෙට්ඨිකාය නවත්තබ්බා, ඵලකාලෙපි නවත්තබ්බා එව. ධම්මපටිසම්භිදා මග්ගං පච්චවෙක්ඛණකාලෙ මග්ගාරම්මණා, මග්ගං ගරුං කත්වා පච්චවෙක්ඛන්තස්ස ආරම්මණාධිපතිවසෙන මග්ගාධිපති. පටිභානපටිසම්භිදා මග්ගඤාණං පච්චවෙක්ඛණකාලෙ මග්ගාරම්මණා, මග්ගං ගරුං කත්වා පච්චවෙක්ඛන්තස්ස මග්ගාධිපති, සෙසඤාණං පච්චවෙක්ඛණකාලෙ නවත්තබ්බාරම්මණා. නිරුත්තිපටිසම්භිදා පච්චුප්පන්නමෙව සද්දං ආරම්මණං කරොතීති පච්චුප්පන්නාරම්මණා.

අත්ථපටිසම්භිදා අතීතං විපාකත්ථං කිරියත්ථං පච්චයසමුප්පන්නඤ්ච පච්චවෙක්ඛන්තස්ස අතීතාරම්මණා, අනාගතං පච්චවෙක්ඛන්තස්ස අනාගතාරම්මණා, පච්චුප්පන්නං පච්චවෙක්ඛන්තස්ස පච්චුප්පන්නාරම්මණා, ලොකුත්තරං පරමත්ථං පච්චවෙක්ඛන්තස්ස නවත්තබ්බාරම්මණා. ධම්මපටිසම්භිදා අතීතං කුසලං අකුසලං පච්චයධම්මඤ්ච පච්චවෙක්ඛන්තස්ස අතීතාරම්මණා, අනාගතං පච්චවෙක්ඛන්තස්ස අනාගතාරම්මණා, පච්චුප්පන්නං පච්චවෙක්ඛන්තස්ස පච්චුප්පන්නාරම්මණා. පටිභානපටිසම්භිදා අතීතං කුසලඤාණං විපාකඤාණං කිරියඤාණඤ්ච පච්චවෙක්ඛන්තස්ස අතීතාරම්මණා, අනාගතං පච්චවෙක්ඛන්තස්ස අනාගතාරම්මණා, පච්චුප්පන්නං පච්චවෙක්ඛන්තස්ස පච්චුප්පන්නාරම්මණා.

නිරුත්තිපටිසම්භිදා සද්දාරම්මණත්තා බහිද්ධාරම්මණා. ඉතරාසු තීසු අත්ථපටිසම්භිදා අජ්ඣත්තං විපාකත්ථං කිරියත්ථං පච්චයසමුප්පන්නඤ්ච පච්චවෙක්ඛන්තස්ස අජ්ඣත්තාරම්මණා, බහිද්ධා පච්චවෙක්ඛන්තස්ස බහිද්ධාරම්මණා, අජ්ඣත්තබහිද්ධා පච්චවෙක්ඛන්තස්ස අජ්ඣත්තබහිද්ධාරම්මණා, පරමත්ථං පච්චවෙක්ඛන්තස්ස බහිද්ධාරම්මණා එව. ධම්මපටිසම්භිදා අජ්ඣත්තං කුසලාකුසලං පච්චයධම්මං පච්චවෙක්ඛණකාලෙ අජ්ඣත්තාරම්මණා, බහිද්ධා කුසලාකුසලං පච්චයධම්මං පච්චවෙක්ඛණකාලෙ බහිද්ධාරම්මණා, අජ්ඣත්තබහිද්ධා කුසලාකුසලං පච්චයධම්මං පච්චවෙක්ඛණකාලෙ අජ්ඣත්තබහිද්ධාරම්මණා. පටිභානපටිසම්භිදා අජ්ඣත්තං කුසලවිපාකකිරියඤාණං පච්චවෙක්ඛණකාලෙ අජ්ඣත්තාරම්මණා, බහිද්ධා...පෙ.... අජ්ඣත්තබහිද්ධා කුසලවිපාකකිරියඤාණං පච්චවෙක්ඛණකාලෙ අජ්ඣත්තබහිද්ධාරම්මණාති.

ඉධාපි තිස්සො පටිසම්භිදා ලොකියා; අත්ථපටිසම්භිදා ලොකියලොකුත්තරා. ඉමස්මිඤ්හි පටිසම්භිදාවිභඞ්ගෙ සම්මාසම්බුද්ධෙන තයොපි නයා ලොකියලොකුත්තරමිස්සකත්තා එකපරිච්ඡෙදාව කථිතා. තීසුපි හි එතාසු තිස්සො පටිසම්භිදා ලොකියා, අත්ථපටිසම්භිදා ලොකියලොකුත්තරාති. එවමයං පටිසම්භිදාවිභඞ්ගොපි තෙපරිවට්ටං නීහරිත්වාව භාජෙත්වා දස්සිතොති.

සම්මොහවිනොදනියා විභඞ්ගට්ඨකථාය

පටිසම්භිදාවිභඞ්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

16. ඤාණවිභඞ්ගො

1. එකකමාතිකාදිවණ්ණනා

751. ඉදානි තදනන්තරෙ ඤාණවිභඞ්ගෙ **එකවිධෙන ඤාණවත්ථූ**තිආදිනා නයෙන පඨමං එකවිධාදීහි දසවිධපරියොසානෙහි දසහි පරිච්ඡෙදෙහි මාතිකං ඨපෙත්වා නික්ඛිත්තපදානුක්කමෙන නිද්දෙසො කතො.

තත්ථ **එකවිධෙනා**ති එකප්පකාරෙන, එකකොට්ඨාසෙන වා. **ඤාණවත්ථූ**ති එත්ථ පන ඤාණඤ්ච තං වත්ථු ච නානප්පකාරානං සම්පත්තීනන්ති ඤාණවත්ථු; ඔකාසට්ඨෙන ඤාණස්ස වත්ථූතිපි ඤාණවත්ථු. ඉධ පන පුරිමෙනෙවත්ථෙන ඤාණවත්ථු වෙදිතබ්බං. තෙනෙව එකවිධපරිච්ඡෙදාවසානෙ ''යාථාවකවත්ථුවිභාවනා පඤ්ඤා – එවං එකවිධෙන ඤාණවත්ථූ''ති වුත්තං. **පඤ්ච විඤ්ඤාණා**ති චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනි පඤ්ච. **න හෙතූ**තිආදීනි හෙට්ඨා ධම්මසඞ්ගහට්ඨකථායං (ධ. ස. අට්ඨ. 1.6) වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බානි. සඞ්ඛෙපතො පනෙත්ථ යං වත්තබ්බං තං නිද්දෙසවාරෙ ආවි භවිස්සති. යථා චෙත්ථ, එවං දුකමාතිකාදිපදෙසුපි යං වත්තබ්බං තං තත්ථෙව ආවි භවිස්සති. නික්ඛෙපපරිච්ඡෙදමත්තං පනෙත්ථ එවං වෙදිතබ්බං. එත්ථ හි ''න හෙතු අහෙතුකා''තිආදීහි තාව ධම්මසඞ්ගහමාතිකාවසෙන, ''අනිච්චා ජරාභිභූතා''තිආදීහි අමාතිකාවසෙනාති සඞ්ඛෙපතො දුවිධෙහි පභෙදතො අට්ඨසත්තතියා පදෙහි **එකකමාතිකා** නික්ඛිත්තා.

දුකානුරූපෙහි පන පඤ්චතිංසාය දුකෙහි **දුකමාතිකා** නික්ඛිත්තා.

තිකානුරූපෙහි ''චින්තාමයා පඤ්ඤා''තිආදීහි චතූහි බාහිරත්තිකෙහි, ''විපාකා පඤ්ඤා''තිආදීහි අනියමිතපඤ්ඤාවසෙන වුත්තෙහි චුද්දසහි මාතිකාතිකෙහි, විතක්කත්තිකෙ පඨමපදෙන නියමිතපඤ්ඤාවසෙන වුත්තෙහි තෙරසහි, දුතියපදෙන නියමිතපඤ්ඤාවසෙන වුත්තෙහි සත්තහි, තතියපදෙන නියමිතපඤ්ඤාවසෙන වුත්තෙහි ද්වාදසහි, පීතිත්තිකෙ ච පඨමපදෙන නියමිතපඤ්ඤාවසෙන වුත්තෙහි තෙරසහි, තථා දුතියපදෙන, තතියපදෙන නියමිතපඤ්ඤාවසෙන වුත්තෙහි ද්වාදසහීති අට්ඨාසීතියා තිකෙහි **තිකමාතිකා** නික්ඛිත්තා.

චතුක්කමාතිකා පන 'කම්මස්සකතඤාණ'න්තිආදීහි එකවීසතියා චතුක්කෙහි, **පඤ්චකමාතිකා** ද්වීහි පඤ්චකෙහි, **ඡක්කමාතිකා** එකෙන ඡක්කෙන, **සත්තකමාතිකා** ''සත්තසත්තති ඤාණවත්ථූනී''ති එවං

සඞ්ඛෙපතො වුත්තෙහි එකාදසහි සත්තකෙහි, **අට්ඨකමාතිකා** එකෙන අට්ඨකෙන, **නවකමාතිකා** එකෙන නවකෙන.

10. දසකමාතිකාවණ්ණනා

760. **දසකමාතිකා** ''දස තථාගතස්ස තථාගතබලානී''තිආදිනා එකෙනෙව දසකෙන නික්ඛිත්තා. තත්ථ **දසාති** ගණනපරිච්ඡෙදො. **තථාගතස්සාති** යථා විපස්සීආදයො පුබ්බකා ඉසයො ආගතා තථා ආගතස්ස; යථා ච තෙ ගතා තථා ගතස්ස. **තථාගතබලානීති** අඤ්ඤෙහි අසාධාරණානි තථාගතස්සෙව බලානි; යථා වා පුබ්බබුද්ධානං බලානි පුඤ්ඤුස්සයසම්පත්තියා ආගතානි තථා ආගතබලානීතිපි අත්ථො. තත්ථ දුවිධං තථාගතස්ස බලං – කායබලඤ්ච ඤාණබලඤ්ච. තෙසු කායබලං හත්ථිකුලානුසාරෙනෙව වෙදිතබ්බං. වුත්තඤ්හෙතං පොරාණෙහි –

> කාළාවකඤ්ච ගඞ්ගෙය්‍යං, පණ්ඩරං තම්බපිඞ්ගලං;
> ගන්ධමඞ්ගලහෙමඤ්ච, උපොසථඡද්දන්තිමෙ දසාති. –

ඉමානි හි දස හත්ථිකුලානි.

තත්ථ **'කාළාවක'**න්ති පකතිහත්ථිකුලං දට්ඨබ්බං. යං දසන්නං පුරිසානං කායබලං තං එකස්ස කාළාවකහත්ථිනො. යං දසන්නං කාළාවකානං බලං තං එකස්ස ගඞ්ගෙය්‍යස්ස. යං දසන්නං ගඞ්ගෙය්‍යානං තං එකස්ස පණ්ඩරස්ස. යං දසන්නං පණ්ඩරානං තං එකස්ස තම්බස්ස. යං දසන්නං තම්බානං තං එකස්ස පිඞ්ගලස්ස. යං දසන්නං පිඞ්ගලානං තං එකස්ස ගන්ධහත්ථිනො. යං දසන්නං ගන්ධහත්ථීනං තං එකස්ස මඞ්ගලස්ස. යං දසන්නං මඞ්ගලානං තං එකස්ස හෙමවතස්ස. යං දසන්නං හෙමවතානං තං එකස්ස උපොසථස්ස. යං දසන්නං උපොසථානං තං එකස්ස ඡද්දන්තස්ස. යං දසන්නං ඡද්දන්තානං තං එකස්ස තථාගතස්ස. නාරායනසඞ්ඛාතබලන්තිපි ඉදමෙව වුච්චති. තදෙතං පකතිහත්ථීනං ගණනාය හත්ථිකොටිසහස්සානං, පුරිසගණනාය දසන්නං පුරිසකොටිසහස්සානං බලං හොති. ඉදං තාව තථාගතස්ස **කායබලං**.

ඤාණබලං පන ඉධ තාව පාළියං ආගතමෙව දසබලඤාණං. **මහාසීහනාදෙ** (ම. නි. 1.146 ආදයො) දසබලඤාණං, චතුවෙසාරජ්ජඤාණං, අට්ඨසු පරිසාසු අකම්පනඤාණං, චතුයොනිපරිච්ඡෙදකඤාණං, පඤ්චගතිපරිච්ඡෙදකඤාණං, **සංයුත්තකෙ** (සං. නි. 2.33-34) ආගතානි තෙසත්තති ඤාණානි, සත්තසත්තති ඤාණානීති එවං අඤ්ඤානිපි අනෙකානි ඤාණසහස්සානි – එතං **ඤාණබලං** නාම. ඉධාපි ඤාණබලමෙව අධිප්පෙතං ඤාණඤ්හි අකම්පියට්ඨෙන උපත්ථම්භකට්ඨෙන ච බලන්ති වුත්තං.

යෙහි බලෙහි සමන්නාගතොති යෙහි දසහි ඤාණබලෙහි උපෙතො සමුපෙතො. **ආසභං ඨානන්ති** සෙට්ඨට්ඨානං උත්තමට්ඨානං; ආසභා වා පුබ්බබුද්ධා, තෙසං ඨානන්ති අත්ථො. අපි ච ගවසතජෙට්ඨකො උසභො, ගවසහස්සජෙට්ඨකො වසභො; වජසතජෙට්ඨකො වා උසභො, වජසහස්සජෙට්ඨකො වසභො; සබ්බගවසෙට්ඨො සබ්බපරිස්සයසහො සෙතො පාසාදිකො මහාභාරවහො අසනිසතසද්දෙහිපි අකම්පනීයො නිසභො. සො ඉධ **උසභොති** අධිප්පෙතො. ඉදම්පි හි තස්ස පරියායවචනං. උසභස්ස ඉදන්ති ආසභං. **ඨානන්ති** චතූහි පාදෙහි පථවිං උප්පීළෙත්වා අචලට්ඨානං. ඉදං පන ආසභං වියාති ආසභං. යථෙව හි නිසභසඞ්ඛාතො උසභො උසභබලෙන සමන්නාගතො චතූහි පාදෙහි පථවිං උප්පීළෙත්වා අචලට්ඨානෙන තිට්ඨති, එවං තථාගතොපි දසහි තථාගතබලෙහි සමන්නාගතො චතූහි වෙසාරජ්ජපාදෙහි අට්ඨපරිසපථවිං උප්පීළෙත්වා සදෙවකෙ ලොකෙ කෙනචි පච්චත්ථිකෙන පච්චාමිත්තෙන අකම්පියො අචලට්ඨානෙන තිට්ඨති. එවං තිට්ඨමානො ච තං ආසභං ඨානං පටිජානාති, උපගච්ඡති, න පච්චක්ඛාති, අත්තනි ආරොපෙති. තෙන වුත්තං ''ආසභං ඨානං පටිජානාතී''ති.

පරිසාසූති අට්ඨසු පරිසාසු. **සීහනාදං නදතීති** සෙට්ඨනාදං අභීතනාදං නදති, සීහනාදසදිසං වා නාදං නදති. අයමත්ථො සීහනාදසුත්තෙන දීපෙතබ්බො. යථා වා සීහො සහනතො ච හනනතො ච සීහොති වුච්චති, එවං තථාගතො ලොකධම්මානං සහනතො පරප්පවාදානඤ්ච හනනතො සීහොති වුච්චති. එවං වුත්තස්ස සීහස්ස නාදං සීහනාදං. තත්ථ යථා සීහො සීහබලෙන සමන්නාගතො සබ්බත්ථ විසාරදො විගතලොමහංසො සීහනාදං නදති, එවං තථාගතසීහොපි තථාගතබලෙහි සමන්නාගතො අට්ඨසු පරිසාසු විසාරදො විගතලොමහංසො ''ඉති රූප''න්තිආදිනා නයෙන නානාවිධදෙසනාවිලාසසම්පන්නං සීහනාදං නදති. තෙන වුත්තං ''පරිසාසු සීහනාදං නදතී''ති.

බ්‍රහ්මචක්කං පවත්තෙතීති එත්ථ **බ්‍රහ්මන්ති** සෙට්ඨං උත්තමං විසුද්ධං. චක්කසද්දො ච පනායං –

> සම්පත්තියං ලක්ඛණෙ ච, රථඞ්ගෙ ඉරියාපථෙ;
> දානෙ රතනධම්මූර, චක්කාදීසු ච දිස්සති;
> ධම්මචක්කෙ ඉධ මතො, තඤ්ච ද්වෙධා විභාවයෙ.

''චත්තාරිමානි, භික්ඛවෙ, චක්කානි යෙහි සමන්නාගතානං දෙවමනුස්සාන''න්තිආදීසු (අ. නි. 4.31) හි අයං සම්පත්තියං දිස්සති. ''හෙට්ඨා පාදතලෙසු චක්කානි ජාතානී''ති (දී. නි. 2.35) එත්ථ ලක්ඛණෙ. ''චක්කංව වහතො පද''න්ති (ධ. ප. 1) එත්ථ රථඞ්ගෙ. ''චතුචක්කං නවද්වාර''න්ති (සං. නි. 1.29) එත්ථ ඉරියාපථෙ. ''දදං භුඤ්ජ මා ච පමාදො, චක්කං පවත්තය

සබ්බපාණින''න්ති (ජා. 1.7.149) එත්ථ දානෙ. ''දිබ්බං චක්කරතනං පාතුරහොසී''ති එත්ථ රතනචක්කෙ. ''මයා පවත්තිතං චක්ක''න්ති (සු. නි. 562) එත්ථ ධම්මචක්කෙ. ''ඉච්ඡාහතස්ස පොසස්ස චක්කං භමති මත්ථකෙ''ති (ජා. 1.1.104; 1.5.103) එත්ථ උරචක්කෙ. ''ඛුරපරියන්තෙන චෙපි චක්කෙනා''ති (දී. නි. 1.166) එත්ථ පහරණචක්කෙ. ''අසනිවිචක්ක''න්ති (දී. නි. 3.61; සං. නි. 2.162) එත්ථ අසනිමණ්ඩලෙ. ඉධ පනායං ධම්මචක්කෙ මතො.

තං පන ධම්මචක්කං දුවිධං හොති – පටිවෙධඤාණඤ්ච දෙසනාඤාණඤ්ච. තත්ථ පඤ්ඤාපභාවිතං අත්තනො අරියඵලාවහං පටිවෙධඤාණං; කරුණාපභාවිතං සාවකානං අරියඵලාවහං දෙසනාඤාණං. තත්ථ පටිවෙධඤාණං උප්පජ්ජමානං උප්පන්නන්ති දුවිධං. තඤ්හි අභිනික්ඛමනතො යාව අරහත්තමග්ගා උප්පජ්ජමානං, ඵලක්ඛණෙ උප්පන්නං නාම; තුසිතභවනතො වා යාව මහාබොධිපල්ලඞ්කෙ අරහත්තමග්ගා උප්පජ්ජමානං, ඵලක්ඛණෙ උප්පන්නං නාම; දීපඞ්කරබ්‍යාකරණතො පට්ඨාය වා යාව අරහත්තමග්ගා උප්පජ්ජමානං, ඵලක්ඛණෙ උප්පන්නං නාම. දෙසනාඤාණම්පි පවත්තමානං පවත්තන්ති දුවිධං. තඤ්හි යාව අඤ්ඤාකොණ්ඩඤ්ඤස්ස සොතාපත්තිමග්ගා පවත්තමානං, ඵලක්ඛණෙ පවත්තං නාම. තෙසු පටිවෙධඤාණං ලොකුත්තරං, දෙසනාඤාණං ලොකියං. උභයම්පි පනෙතං අඤ්ඤෙහි අසාධාරණං බුද්ධානංයෙව ඔරසඤාණං.

ඉදානි යෙහි දසහි බලෙහි සමන්නාගතො තථාගතො ආසභං ඨානං පටිජානාති, යානි ආදිතොව ''දස තථාගතස්ස තථාගතබලානී''ති නික්ඛිත්තානි, තානි විත්ථාරතො දස්සෙතුං **කතමානි දස? ඉධ තථාගතො ඨානඤ්ච ඨානතොති**ආදිමාහ. තත්ථ **ඨානඤ්ච ඨානතොති** කාරණඤ්ච කාරණතො. කාරණඤ්හි යස්මා තත්ථ ඵලං තිට්ඨති තදායත්තවුත්තිතාය උප්පජ්ජති චෙව පවත්තති ච, තස්මා ඨානන්ති වුච්චති. තං භගවා ''යෙ යෙ ධම්මා යෙසං යෙසං ධම්මානං හෙතූ පච්චයා උප්පාදාය තං තං ඨාන''න්ති ච 'යෙ යෙ ධම්මා යෙසං යෙසං ධම්මානං න හෙතූ න පච්චයා උප්පාදාය තං තං අට්ඨාන'න්ති ච පජානන්තො ඨානඤ්ච ඨානතො අට්ඨානඤ්ච අට්ඨානතො යථාභූතං පජානාති. **යම්පීති** යෙන ඤාණෙන. **ඉදම්පි තථාගතස්සාති** ඉදම්පි ඨානාට්ඨානඤාණං තථාගතස්ස **තථාගතබලං** නාම හොතීති අත්ථො. එවං සබ්බපදෙසු යොජනා වෙදිතබ්බා.

කම්මසමාදානානන්ති සමාදියිත්වා කතානං කුසලාකුසලකම්මානං; කම්මමෙව වා කම්මසමාදානං. **ඨානසො හෙතුසොති** පච්චයතො චෙව හෙතුතො ච. තත්ථ ගතිඋපධිකාලපයොගා විපාකස්ස ඨානං, කම්මං හෙතු.

සබ්බත්ථ ගාමිනින්ති සබ්බගතිගාමිනිඤ්ච අගතිගාමිනිඤ්ච. **පටිපදන්ති** මග්ගං. **යථාභූතං පජානාතීති** බහූසුපි මනුස්සෙසු එකමෙව පාණං ඝාතෙන්තෙසු ‘ඉමස්ස චෙතනා නිරයගාමිනී භවිස්සති, ඉමස්ස තිරච්ඡානයොනිගාමිනී’ති ඉමිනා නයෙන එකවත්ථුස්මිම්පි කුසලාකුසලචෙතනාසඞ්ඛාතානං පටිපත්තීනං අවිපරීතතො සභාවං පජානාති.

අනෙකධාතුන්ති චක්ඛුධාතුආදීහි කාමධාතුආදීහි වා ධාතූහි බහුධාතුං. **නානාධාතුන්ති** තාසංයෙව ධාතූනං විලක්ඛණතාය නානප්පකාරධාතුං. **ලොකන්ති** ඛන්ධායතනධාතුලොකං. **යථාභූතං පජානාතීති** තාසං තාසං ධාතූනං අවිපරීතතො සභාවං පටිවිජ්ඣති.

නානාධිමුත්තිකතන්ති හීනාදීහි අධිමුත්තීහි නානාධිමුත්තිකභාවං.

පරසත්තානන්ති පධානසත්තානං. **පරපුග්ගලානන්ති** තතො පරෙසං හීනසත්තානං; එකත්ථමෙව වා එතං පදද්වයං වෙනෙය්‍යවසෙන පන ද්වෙධා වුත්තං. **ඉන්ද්‍රියපරොපරියත්තන්ති** සද්ධාදීනං ඉන්ද්‍රියානං පරභාවඤ්ච අපරභාවඤ්ච වුඩ්ඪිඤ්ච හානිඤ්චාති අත්ථො.

ඣානවිමොක්ඛසමාධිසමාපත්තීනන්ති පඨමාදීනං චතුන්නං ඣානානං, ‘‘රූපී රූපානි පස්සතී’’තිආදීනං අට්ඨන්නං විමොක්ඛානං, සවිතක්කසවිචාරාදීනං තිණ්ණං සමාධීනං, පඨමජ්ඣානසමාපත්තිආදීනඤ්ච නවන්නං අනුපුබ්බසමාපත්තීනං. **සංකිලෙසන්ති** හානභාගියධම්මං. **වොදානන්ති** විසෙසභාගියධම්මං. **වුට්ඨානන්ති** යෙන කාරණෙන ඣානාදීහි වුට්ඨහන්ති, තං කාරණං.

පුබ්බෙනිවාසානුස්සතින්ති පුබ්බෙ නිවුත්ථක්ඛන්ධානුස්සරණං.

චුතූපපාතන්ති චුතිඤ්ච උපපාතඤ්ච.

ආසවානං ඛයන්ති කාමාසවාදීනං ඛයසඞ්ඛාතං ආසවනිරොධං නිබ්බානං.

ඉමානීති යානි හෙට්ඨා ‘‘දස තථාගතස්ස තථාගතබලානී’’ති අවොච, ඉමානි තානීති අප්පනං කරොතීති. එවමෙත්ථ අනුපුබ්බපදවණ්ණනං ඤත්වා ඉදානි යස්මා තථාගතො පඨමංයෙව ඨානාට්ඨානඤාණෙන වෙනෙය්‍යසත්තානං ආසවක්ඛයාධිගමස්ස චෙව අනධිගමස්ස ච ඨානාට්ඨානභූතං කිලෙසාවරණාභාවං පස්සති, ලොකියසම්මාදිට්ඨිඨානදස්සනතො නියතමිච්ඡාදිට්ඨිඨානාභාවදස්සනතො ච. අථ නෙසං කම්මවිපාකඤාණෙන විපාකාවරණාභාවං පස්සති, තිහෙතුකපටිසන්ධිදස්සනතො. සබ්බත්ථගාමිනීපටිපදාඤාණෙන කම්මාවරණාභාවං පස්සති,

ආනන්තරියකම්මාභාවදස්සනතො. එවං අනාවරණානං අනෙකධාතුනානාධාතුඤාණෙන අනුකූලධම්මදෙසනත්ථං චරියාවිසෙසං පස්සති, ධාතුවෙමත්තදස්සනතො. අථ නෙසං නානාධිමුත්තිකතාඤාණෙන අධිමුත්තිං පස්සති, පයොගං අනාදියිත්වාපි අධිමුත්තිවසෙන ධම්මදෙසනත්ථං. අථෙවං දිට්ඨාධිමුත්තීනං යථාසත්ති යථාබලං ධම්මං දෙසෙතුං ඉන්ද්‍රියපරොපරියත්තඤාණෙන ඉන්ද්‍රියපරොපරියත්තං පස්සති, සද්ධාදීනං තික්ඛමුදුභාවදස්සනතො. එවං පරිඤ්ඤාතින්ද්‍රියපරොපරියත්තාපි පනෙතෙ සචෙ දූරෙ හොන්ති, අථ ඣානාදිපරිඤ්ඤාණෙන ඣානාදීසු වසීභූතත්තා ඉද්ධිවිසෙසෙන ඛිප්පං උපගච්ඡති. උපගන්ත්වා ච නෙසං පුබ්බෙනිවාසානුස්සතිඤාණෙන පුබ්බජාතිභාවනං, දිබ්බචක්ඛානුභාවතො පත්තබ්බෙන චෙතොපරියඤාණෙන සම්පත්තිචිත්තවිසෙසං පස්සන්තො ආසවක්ඛයඤාණානුභාවෙන ආසවක්ඛයගාමිනියා පටිපදාය විගතසම්මොහත්තා ආසවක්ඛයාය ධම්මං දෙසෙති. තස්මා ඉමිනා අනුක්කමෙන ඉමානි දසබලානි වුත්තානීති වෙදිතබ්බානි. අයං තාව මාතිකාය අත්ථවණ්ණනා.

(1.) එකකනිද්දෙසවණ්ණනා

761. ඉදානි යථානික්ඛිත්තාය මාතිකාය ''පඤ්චවිඤ්ඤාණා න හෙතුමෙවා''තිආදිනා නයෙන ආරද්ධෙ නිද්දෙසවාරෙ **න හෙතුමෙවාති** සාධාරණහෙතුපටික්ඛෙපනිද්දෙසො. තත්ථ ''හෙතුහෙතු, පච්චයහෙතු, උත්තමහෙතු, සාධාරණහෙතූති චතුබ්බිධො හෙතූ''තිආදිනා නයෙන යං වත්තබ්බං සියා, තං සබ්බං රූපකණ්ඩෙ ''සබ්බං රූපං න හෙතුමෙවා''තිආදීනං අත්ථවණ්ණනායං (ධ. ස. අට්ඨ. 594) වුත්තමෙව. **අහෙතුකමෙවාති**ආදීසු බ්‍යඤ්ජනසන්ධිවසෙන මකාරො වෙදිතබ්බො; අහෙතුකා එවාති අත්ථො. සෙසපදෙසුපි එසෙව නයො. අපිච ''හෙතූ ධම්මා නහෙතූ ධම්මා''තිආදීසු (ධ. ස. දුකමාතිකා 1) ධම්මකොට්ඨාසෙසු පඤ්චවිඤ්ඤාණානි හෙතූ ධම්මාති වා සහෙතුකා ධම්මාති වා න හොන්ති. එකන්තෙන පන න හෙතූයෙව, අහෙතුකායෙවාති ඉමානිපි නයෙනෙත්ථ සබ්බපදෙසු අත්ථො වෙදිතබ්බො. **අබ්‍යාකතමෙවාති** පදං විපාකාබ්‍යාකතවසෙන වුත්තං. **සාරම්මණමෙවාති** ඔලුබ්භාරම්මණවසෙන. පච්චයාරම්මණං ඔලුබ්භාරම්මණන්ති හි දුවිධං ආරම්මණං. ඉමස්මිං පන ඨානෙ ඔලුබ්භාරම්මණමෙව ධුරං, පච්චයාරම්මණම්පි ලබ්භතියෙව. **අචෙතසිකමෙවාති** පදං චිත්තං, රූපං, නිබ්බානන්ති තීසු අචෙතසිකෙසු චිත්තමෙව සන්ධාය වුත්තං. **නො අපරියාපන්නමෙවාති** ගතිපරියාපන්නචුතිපරියාපන්නසංසාරවට්ටභවපරියාපන්නභාවතො පරියාපන්නා එව, නො අපරියාපන්නා. ලොකතො වට්ටතො න නියන්තීති **අනියානිකා. උප්පන්නං මනොවිඤ්ඤාණවිඤ්ඤෙය්‍යාමෙවාති** රූපකණ්ඩෙ චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනං පච්චුප්පන්නානෙව රූපාදීනි ආරබ්භ පවත්තිතො

අතීතාදිවිසයං මනොවිඤ්ඤාණම්පි පඤ්චවිඤ්ඤාණසොතපතිතමෙව කත්වා ‘‘උපපන්නං ඡහි විඤ්ඤාණෙහි විඤ්ඤෙය්‍යා’’න්ති (ධ. ස. 584) වුත්තං. පඤ්චවිඤ්ඤාණා පන යස්මා පච්චුප්පන්නාපි චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනං ආරම්මණා න හොන්ති, මනොවිඤ්ඤාණස්සෙව හොන්ති, තස්මා ‘‘මනොවිඤ්ඤාණවිඤ්ඤෙය්‍යාමෙවා’’ති වුත්තං. **අනිච්චමෙවාති** හුත්වා අභාවට්ඨෙන අනිච්චායෙව. **ජරාභිභූතමෙවාති** ජරාය අභිභූතත්තා ජරාභිභූතා එව.

762. **උප්පන්නවත්ථුකා උප්පන්නාරම්මණාති** අනාගතපටික්ඛෙපො. න හි තෙ අනාගතෙසු වත්ථාරම්මණෙසු උප්පජ්ජන්ති.

පුරෙජාතවත්ථුකා පුරෙජාතාරම්මණාති සහුප්පත්තිපටික්ඛෙපො. න හි තෙ සහුප්පන්නං වත්ථුං වා ආරම්මණං වා පටිච්ච උප්පජ්ජන්ති, සයං පන පච්ඡාජාතා හුත්වා පුරෙජාතෙසු වත්ථාරම්මණෙසු උප්පජ්ජන්ති.

අජ්ඣත්තිකවත්ථුකාති අජ්ඣත්තජ්ඣත්තවසෙන වුත්තං. තානි හි අජ්ඣත්තිකෙ පඤ්ච පසාදෙ වත්ථුං කත්වා උප්පජ්ජන්ති. **බාහිරාරම්මණාති** බාහිරරූපාදිආරම්මණා. තත්ථ චතුක්කං වෙදිතබ්බං – පඤ්චවිඤ්ඤාණා හි පසාදවත්ථුකත්තා අජ්ඣත්තිකා අජ්ඣත්තිකවත්ථුකා, මනොවිඤ්ඤාණං හදයරූපං වත්ථුං කත්වා උප්පජ්ජනකාලෙ අජ්ඣත්තිකං බාහිරවත්ථුකං, පඤ්චවිඤ්ඤාණසම්පයුත්තා තයො ඛන්ධා බාහිරා අජ්ඣත්තිකවත්ථුකා, මනොවිඤ්ඤාණසම්පයුත්තා තයො ඛන්ධා හදයරූපං වත්ථුං කත්වා උප්පජ්ජනකාලෙ බාහිරා බාහිරවත්ථුකා.

අසම්භින්නවත්ථුකාති අනිරුද්ධවත්ථුකා. න හි තෙ නිරුද්ධං අතීතං වත්ථුං පටිච්ච උප්පජ්ජන්ති. **අසම්භින්නාරම්මණතායපි** එසෙව නයො.

අඤ්ඤං චක්ඛුවිඤ්ඤාණස්ස වත්ථු ච ආරම්මණඤ්චාතිආදීසු චක්ඛුවිඤ්ඤාණස්ස හි අඤ්ඤං වත්ථු, අඤ්ඤං ආරම්මණං. අඤ්ඤං සොතවිඤ්ඤාණාදීනං. චක්ඛුවිඤ්ඤාණං සොතපසාදාදීසු අඤ්ඤතරං වත්ථුං, සද්දාදීසු වා අඤ්ඤතරං ආරම්මණං කත්වා කප්පතො කප්පං ගන්ත්වාපි න උප්පජ්ජති; චක්ඛුපසාදමෙව පන වත්ථුං කත්වා රූපඤ්ච ආරම්මණං කත්වා උප්පජ්ජති. එවමස්ස වත්ථුපි ද්වාරම්පි ආරම්මණම්පි නිබද්ධං, අඤ්ඤං වත්ථුං වා ද්වාරං වා ආරම්මණං වා න සඞ්කමති, නිබද්ධවත්ථු නිබද්ධද්වාරං නිබද්ධාරම්මණමෙව හුත්වා උප්පජ්ජති. **සොතවිඤ්ඤාණාදීසුපි** එසෙව නයො.

763. **න අඤ්ඤමඤ්ඤස්ස ගොචරවිසයං පච්චනුභොන්තීති** එත්ථ අඤ්ඤමඤ්ඤස්ස චක්ඛු සොතස්ස, සොතං වා චක්ඛුස්සාති එවං එකං එකස්ස

ගොචරවිසයං න පච්චනුභොතීති අත්ථො. සචෙ හි නීලාදිභෙදං රූපාරම්මණං සමොධානෙත්වා සොතින්ද්‍රියස්ස උපනෙය්‍ය ‘ඉඞ්ඝ තාව නං වවත්ථාපෙහි විභාවෙහි – කිං නාමෙතං ආරම්මණ’න්ති, චක්ඛුවිඤ්ඤාණං විනාපි මුඛෙන අත්තනො ධම්මතාය එවං වදෙය්‍ය – ‘අරෙ අන්ධබාල, වස්සසතම්පි වස්සසහස්සම්පි පරිධාවමානො අඤ්ඤත්‍ර මයා කුහිං එතස්ස ජානනකං ලභිස්සසි; ආහර නං චක්ඛුපසාදෙ උපනෙහි; අහමෙතං ආරම්මණං ජානිස්සාමි – යදි වා නීලං යදි වා පීතකං. න හි එසො අඤ්ඤස්ස විසයො; මය්හමෙවෙසො විසයො’ති. සෙසවිඤ්ඤාණෙසුපි එසෙව නයො. එවමෙතෙ අඤ්ඤමඤ්ඤස්ස ගොචරවිසයං න පච්චනුභොන්ති නාම.

764. **සමන්නාහරන්තස්සාති** ආවජ්ජනෙනෙව සමන්නාහරන්තස්ස.

මනසිකරොන්තස්සාති ආවජ්ජනෙනෙව මනසිකරොන්තස්ස. එතානි හි චිත්තානි ආවජ්ජනෙන සමන්නාහටකාලෙ මනසිකතකාලෙයෙව ච උප්පජ්ජන්ති.

න අබ්බොකිණ්ණාති අඤ්ඤෙන විඤ්ඤාණෙන අබ්බොකිණ්ණා නිරන්තරාව නුප්පජ්ජන්ති. එතෙන තෙසං අනන්තරතා පටික්ඛිත්තා.

765. **න අපුබ්බං අචරිමන්ති** එතෙන සබ්බෙසම්පි සහුප්පත්ති පටික්ඛිත්තා. **න අඤ්ඤමඤ්ඤස්ස සමනන්තරාති** එතෙන සමනන්තරතා පටික්ඛිත්තා.

766. **ආවට්ටනා වාති**ආදීනි චත්තාරිපි ආවජ්ජනස්සෙව නාමානි. තඤ්හි භවඞ්ගස්ස ආවට්ටනතො **ආවට්ටනා,** තස්සෙව ආභුජනතො **ආභොගො,** රූපාදීනං සමන්නාහරණතො **සමන්නාහාරො,** තෙසංයෙව මනසිකරණතො **මනසිකාරොති** වුච්චති. එවමෙත්ථ සඞ්ඛෙපතො පඤ්චන්නං විඤ්ඤාණානං ආවජ්ජනට්ඨානෙ ඨත්වා ආවජ්ජනාදිකිච්චං කාතුං සමත්ථභාවො පටික්ඛිත්තො.

න කඤ්චි ධම්මං පටිවිජානාතීති ‘‘මනොපුබ්බඞ්ගමා ධම්මා’’ති (ධ. ප. 1-2) එවං වුත්තං එකම්පි කුසලං වා අකුසලං වා න පටිවිජානාති.

අඤ්ඤත්‍ර අභිනිපාතමත්තාති ඨපෙත්වා රූපාදීනං අභිනිපාතමත්තං. ඉදං වුත්තං හොති – සුපණ්ඩිතොපි පුරිසො, ඨපෙත්වා ආපාථගතානි රූපාදීනි, අඤ්ඤං කුසලාකුසලෙසු එකධම්මම්පි පඤ්චහි විඤ්ඤාණෙහි න පටිවිජානාති. චක්ඛුවිඤ්ඤාණං පනෙත්ථ දස්සනමත්තමෙව හොති. සොතවිඤ්ඤාණාදීනි සවනසායනසායනඵුසනමත්තානෙව. දස්සනාදිමත්තතො පන මුත්තා අඤ්ඤා එතෙසං කුසලාදිපටිවිඤ්ඤත්ති නාම නත්ථි.

මනොධාතුයාපීති සම්පටිච්ඡනමනොධාතුයාපි. සම්පිණ්ඩනත්ථො චෙත්ථ පිකාරො. තස්මා මනොධාතුයාපි තතො පරාහි මනොවිඤ්ඤාණධාතූහිපීති සබ්බෙහිපි පඤ්චද්වාරිකවිඤ්ඤාණෙහි න කඤ්චි කුසලාකුසලං ධම්මං පටිවිජානාතීති එවමෙත්ථ අත්ථො දට්ඨබ්බො.

න කඤ්චි ඉරියාපථං කප්පෙතීතිආදීසුපි එසෙව නයො. න හි පඤ්චද්වාරිකවිඤ්ඤාණෙහි ගමනාදීසු කඤ්චි ඉරියාපථං කප්පෙති, න කායකම්මං න වචීකම්මං පට්ඨපෙති, න කුසලාකුසලං ධම්මං සමාදියති, න සමාධිං සමාපජ්ජති ලොකියං වා ලොකුත්තරං වා, න සමාධිතො වුට්ඨාති ලොකියා වා ලොකුත්තරා වා, න භවතො චවති, න භවන්තරෙ උපපජ්ජති. සබ්බම්පි හෙතං කුසලාකුසලධම්මපටිවිජානනාදිවචනපරියොසානං කිච්චං මනොද්වාරිකචිත්තෙනෙව හොති, න පඤ්චද්වාරිකෙනාති සබ්බස්සාපෙතස්ස කිච්චස්ස කරණෙ සහජවනකානි වීථිචිත්තානි පටික්ඛිත්තානි. යථා චෙතෙසං එතානි කිච්චානි නත්ථි, එවං නියාමොක්කමනාදීනිපි. න හි පඤ්චද්වාරිකජවනෙන මිච්ඡත්තනියාමං ඔක්කමති, න සම්මත්තනියාමං; න චෙතං ජවනං නාමගොත්තමාරබ්භ ජවති, න කසිණාදිපණ්ණත්තිං; න ලක්ඛණාරම්මණිකවිපස්සනාවසෙන පවත්තති, න වුට්ඨානගාමිනීබලවවිපස්සනාවසෙන; න රූපාරූපධම්මෙ ආරබ්භ ජවති, න නිබ්බානං; න චෙතෙන සද්ධිං පටිසම්භිදාඤාණං උප්පජ්ජති, න අභිඤ්ඤාඤාණං, න සාවකපාරමීඤාණං, න පච්චෙකබොධිඤාණං, න සබ්බඤ්ඤුතඤාණං. සබ්බොපි පනෙස පභෙදො මනොද්වාරිකජවනෙයෙව ලබ්භති.

න සුපති න පටිබුජ්ඣති න සුපිනං පස්සතීති සබ්බෙනාපි ච පඤ්චද්වාරිකචිත්තෙන නෙව නිද්දං ඔක්කමති, න නිද්දායති, න පටිබුජ්ඣති, න කිඤ්චි සුපිනං පස්සතීති ඉමෙසු තීසු ඨානෙසු සහ ජවනෙන වීථිචිත්තං පටික්ඛිත්තං.

නිද්දායන්තස්ස හි මහාවට්ටිං ජාලෙත්වා දීපෙ චක්ඛුසමීපෙ උපනීතෙ පඨමං චක්ඛුද්වාරිකං ආවජ්ජනං භවඞ්ගං න ආවට්ටෙති, මනොද්වාරිකමෙව ආවට්ටෙති. අථ ජවනං ජවිත්වා භවඞ්ගං ඔතරති. දුතියවාරෙ චක්ඛුද්වාරිකං ආවජ්ජනං භවඞ්ගං ආවට්ටෙති. තතො චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනි ජවනපරියොසානානි පවත්තන්ති. තදනන්තරං භවඞ්ගං පවත්තති. තතියවාරෙ මනොද්වාරිකආවජ්ජනෙන භවඞ්ගෙ ආවට්ටිතෙ මනොද්වාරිකජවනං ජවති. තෙන චිත්තෙන ඤත්වා 'කිං අයං ඉමස්මිං ඨානෙ ආලොකො'ති ජානාති.

තථා නිද්දායන්තස්ස කණ්ණසමීපෙ තූරියෙසු පග්ගහිතෙසු, ඝානසමීපෙ සුගන්ධෙසු වා දුග්ගන්ධෙසු වා පුප්ඵෙසු උපනීතෙසු, මුඛෙ සප්පිම්හි වා

ඵාණිතෙ වා පක්ඛිත්තෙ, පිට්ඨියං පාණිනා පහාරෙ දින්නෙ පඨමං සොතද්වාරිකාදීනි ආවජ්ජනානි භවඞ්ගං න ආවට්ටෙන්ති, මනොද්වාරිකමෙව ආවට්ටෙති. අථ ජවනං ජවිත්වා භවඞ්ගං ඔතරති. දුතියවාරෙ සොතද්වාරිකාදීනි ආවජ්ජනානි භවඞ්ගං ආවට්ටෙන්ති. තතො සොතඝානජිව්හාකායවිඤ්ඤාණාදීනි ජවනපරියොසානානි පවත්තන්ති. තදනන්තරං භවඞ්ගං පවත්තති. තතියවාරෙ මනොද්වාරිකආවජ්ජනෙන භවඞ්ගෙ ආවට්ටිතෙ මනොද්වාරිකජවනං ජවති. තෙන චිත්තෙන ඤත්වා 'කිං අයං ඉමස්මිං ඨානෙ සද්දො – සඞ්ඛසද්දො, භෙරිසද්දො'ති වා 'කිං අයං ඉමස්මිං ඨානෙ ගන්ධො – මූලගන්ධො, සාරගන්ධො'ති වා 'කිං ඉදං මය්හං මුඛෙ පක්ඛිත්තරසං – සප්පීති වා ඵාණිත'න්ති වා 'කෙනම්හි පිට්ඨියං පහතො, අතිථද්ධො මෙ පහාරො'ති වා වත්තාරො හොන්ති. එවං මනොද්වාරිකජවනෙනෙව පටිබුජ්ඣති, න පඤ්චද්වාරිකෙන. සුපිනම්පි තෙනෙව පස්සති, න පඤ්චද්වාරිකෙන.

තඤ්ච පනෙතං සුපිනං පස්සන්තො චතූහි කාරණෙහි පස්සති – ධාතුක්ඛොභතො වා අනුභූතපුබ්බතො වා දෙවතොපසංහාරතො වා පුබ්බනිමිත්තතො වාති. තත්ථ පිත්තාදීනං ඛොභකරණපච්චයයොගෙන ඛුභිතධාතුකො **'ධාතුක්ඛොභතො'** සුපිනං පස්සති. පස්සන්තො ච නානාවිධං සුපිනං පස්සති – පබ්බතා පතන්තො විය, ආකාසෙන ගච්ඡන්තො විය, වාළමිගහත්ථිචොරාදීහි අනුබද්ධො විය ච හොති. **'අනුභූතපුබ්බතො'** පස්සන්තො පුබ්බෙ අනුභූතපුබ්බං ආරම්මණං පස්සති. **'දෙවතොපසංහාරතො'** පස්සන්තස්ස දෙවතා අත්ථකාමතාය වා අනත්ථකාමතාය වා අත්ථාය වා අනත්ථාය වා නානාවිධානි ආරම්මණානි උපසංහරන්ති. සො තාසං දෙවතානං ආනුභාවෙන තානි ආරම්මණානි පස්සති. **පුබ්බනිමිත්තතො** පස්සන්තො පුඤ්ඤාපුඤ්ඤවසෙන උප්පජ්ජිතුකාමස්ස අත්ථස්ස වා අනත්ථස්ස වා පුබ්බනිමිත්තභූතං සුපිනං පස්සති බොධිසත්තමාතා විය පුත්තපටිලාභනිමිත්තං, බොධිසත්තො විය පඤ්ච මහාසුපිනෙ (අ. නි. 5.196), කොසලරාජා විය ච සොළස සුපිනෙති (ජා. 1.1.41).

තත්ථ යං ධාතුක්ඛොභතො අනුභූතපුබ්බතො ච සුපිනං පස්සති, න තං සච්චං හොති. යං දෙවතොපසංහාරතො පස්සති, තං සච්චං වා හොති අලිකං වා. කුද්ධා හි දෙවතා උපායෙන විනාසෙතුකාමා විපරීතම්පි කත්වා දස්සෙන්ති. තත්‍රිදං වත්ථු – රොහණෙ කිර නාගමහාවිහාරෙ මහාථෙරො භික්ඛුසඞ්ඝං අනපලොකෙත්වාව එකං නාගරුක්ඛං ඡින්දාපෙසි. රුක්ඛෙ අධිවත්ථා දෙවතා ථෙරස්ස කුද්ධා පඨමමෙව නං පලොභෙත්වා පච්ඡා 'ඉතො තෙ සත්තදිවසමත්ථකෙ උපට්ඨාකො රාජා මරිස්සතී'ති සුපිනෙ ආරොචෙසි. ථෙරො නං කථං ආහරිත්වා රාජොරොධානං ආචික්ඛි. තා එකප්පහාරෙනෙව මහාවිරවං විරවිංසු. රාජා 'කිං එත'න්ති පුච්ඡි. තා 'එවං ථෙරෙන වුත්ත'න්ති

ආරොචයිංසු. රාජා දිවසෙ ගණාපෙත්වා සත්තාහෙ වීතිවත්තෙ කුජ්ඣිත්වා ථෙරස්ස හත්ථපාදෙ ඡින්දාපෙසි.

යං පන පුබ්බනිමිත්තතො පස්සති තං එකන්තසච්චමෙව හොති. එතෙසඤ්ච චතුන්නං මූලකාරණානං සංසග්ගභෙදතොපි සුපිනභෙදො හොතියෙව. තඤ්ච පනෙතං චතුබ්බිධං සුපිනං සෙක්ඛපුථුජ්ජනාව පස්සන්ති අප්පහීනවිපල්ලාසත්තා; අසෙක්ඛා න පස්සන්ති පහීනවිපල්ලාසත්තා.

කිං පන තං පස්සන්තො සුත්තො පස්සති, පටිබුද්ධො? උදාහු නෙව සුත්තො පස්සති න පටිබුද්ධොති? කිඤ්චෙත්ථ යදි තාව සුත්තො පස්සති, අභිධම්මවිරොධො ආපජ්ජති. භවඞ්ගචිත්තෙන හි සුපති. තඤ්ච රූපනිමිත්තාදිආරම්මණං රාගාදිසම්පයුත්තං වා න හොති. සුපිනං පස්සන්තස්ස ච ඊදිසානි චිත්තානි උප්පජ්ජන්ති. අථ පටිබුද්ධො පස්සති, විනයවිරොධො ආපජ්ජති. යඤ්හි පටිබුද්ධො පස්සති, තං සබ්බොහාරිකචිත්තෙන පස්සති. සබ්බොහාරිකචිත්තෙන ච කතෙ වීතික්කමෙ අනාපත්ති නාම නත්ථි. සුපිනං පස්සන්තෙන පන කතෙ වීතික්කමෙ එකන්තං අනාපත්ති එව. අථ නෙව සුත්තො න පටිබුද්ධො පස්සති, න සුපිනං නාම පස්සති. එවඤ්හි සති සුපිනස්ස අභාවොව ආපජ්ජති? න අභාවො. කස්මා? යස්මා කපිමිද්ධපරෙතො පස්සති. වුත්තං හෙතං – ''කපිමිද්ධපරෙතො ඛො, මහාරාජ, සුපිනං පස්සතී''ති (මි. ප. 5.3.5). **'කපිමිද්ධපරෙතො'**ති මක්කටනිද්දාය යුත්තො. යථා හි මක්කටස්ස නිද්දා ලහුපරිවත්තා හොති, එවං යා නිද්දා පුනප්පුනං කුසලාදිචිත්තවොකිණ්ණත්තා ලහුපරිවත්තා; යස්සා පවත්තියං පුනප්පුනං භවඞ්ගතො උත්තරණං හොති, තාය යුත්තො සුපිනං පස්සති. තෙනායං සුපිනො කුසලොපි හොති අකුසලොපි අබ්යාකතොපි 386. තත්ථ සුපිනන්තෙ චෙතියවන්දනධම්මස්සවනධම්මදෙසනාදීනි කරොන්තස්ස කුසලො, පාණාතිපාතාදීනි කරොන්තස්ස අකුසලො, ද්වීහි අන්තෙහි මුත්තො ආවජ්ජනතදාරම්මණක්ඛණෙ අබ්යාකතොති වෙදිතබ්බො. සුපිනෙනෙව 'දිට්ඨං විය මෙ, සුතං විය මෙ'ති කථනකාලෙපි අබ්යාකතොයෙව.

කිං පන සුපිනෙ කතං කුසලාකුසලං කම්මං සවිපාකං අවිපාකන්ති? සවිපාකං; දුබ්බලත්තා පන පටිසන්ධිං ආකඩ්ඪිතුං න සක්කොති, දින්නාය අඤ්ඤකම්මෙන පටිසන්ධියා පවත්තෙ වෙදනීයං හොති.

එවං යාථාවකවත්ථුවිභාවනා පඤ්ඤාති පඤ්චන්නං විඤ්ඤාණානං න හෙත්වට්ඨො යාථාවට්ඨො. තං යාථාවට්ඨං වත්ථුං විභාවෙතීති යාථාවකවත්ථුවිභාවනා. තථා පඤ්චන්නං විඤ්ඤාණානං අහෙතුකට්ඨො, ජරාභිභූතට්ඨො, න සුපිනං පස්සනට්ඨො, යාථාවට්ඨො. තං යාථාවට්ඨං වත්ථුං විභාවෙතීති යාථාවකවත්ථුවිභාවනා. ඉති යා හෙට්ඨා ''යාථාවකවත්ථුවිභාවනා

පඤ්ඤා''ති මාතිකාය නික්ඛිත්තා, සා එවං යාථාවකවත්ථුවිභාවනා පඤ්ඤාති වෙදිතබ්බා. තස්සා එව ච වසෙන **එවං එකවිධෙන ඤාණවත්ථූ**ති එවං එකෙකකොට්ඨාසෙන ඤාණගණනා එකෙන වා ආකාරෙන ඤාණපරිච්ඡෙදො හොති.

එකකනිද්දෙසවණ්ණනා.

(2.) දුකනිද්දෙසවණ්ණනා

767. දුවිධෙන ඤාණවත්ථුනිද්දෙසෙ **චතූසු භූමීසු කුසලෙ**ති සෙක්ඛපුථුජ්ජනානං චතුභූමකකුසලපඤ්ඤා. පටිසම්භිදාවිභඞ්ගෙ වුත්තෙසු පඤ්චසු අත්ථෙසු අත්තනො අත්තනො භූමිපරියාපන්නං විපාකසඞ්ඛාතං අත්ථං ජාපෙති ජනෙති පවත්තෙතීති **අත්ථජාපිකා. අරහතො අභිඤ්ඤං උප්පාදෙන්තස්ස සමාපත්තිං උප්පාදෙන්තස්ස කිරියාබ්‍යාකතෙ**ති අභිඤ්ඤාය චෙව සමාපත්තියා ච පරිකම්මසමයෙ කාමාවචරකිරියපඤ්ඤා. සා හි අභිඤ්ඤාසමාපත්තිපභෙදං කිරියසඞ්ඛාතං අත්ථං ජාපෙති ජනෙති පවත්තෙතීති **අත්ථජාපිකා පඤ්ඤා**ති වුත්තා. අයං පන අපරොපි පාළිමුත්තකො අට්ඨකථානයො – යාපි හි පුරිමා කාමාවචරකිරියා පච්ඡිමාය කාමාවචරකිරියාය අනන්තරාදිවසෙන පච්චයො හොති, සාපි තං කිරියත්ථං ජාපෙතීති අත්ථජාපිකා පඤ්ඤා නාම. රූපාවචරාරූපාවචරෙසුපි එසෙව නයො.

දුතියපදනිද්දෙසෙ **චතූසු භූමීසු විපාකෙ**ති කාමාවචරවිපාකෙ පඤ්ඤා සහජාතාදිපච්චයවසෙන කාමාවචරවිපාකත්ථං ජාපෙත්වා ඨිතාති **ජාපිතත්ථා.** රූපාවචරාදිවිපාකපඤ්ඤාසුපි එසෙව නයො. සබ්බාපි වා එසා අත්තනො අත්තනො කාරණෙහි ජාපිතා ජනිතා පවත්තිතා සයම්පි අත්ථභූතාතිපි ජාපිතත්ථා. **අරහතො උප්පන්නාය අභිඤ්ඤාය උප්පන්නාය සමාපත්තියා**ති වුත්තකිරියපඤ්ඤායපි එසෙව නයො. අයං පන අපරොපි පාළිමුත්තකො අට්ඨකථානයො – කාමාවචරකිරියපඤ්ඤාපි හි සහජාතාදිවසෙන කාමාවචරකිරියසඞ්ඛාතං අත්ථං ජාපෙත්වා ඨිතාති ජාපිතත්ථා. රූපාවචරාරූපාවචරකිරියපඤ්ඤාසුපි එසෙව නයො. සබ්බාපි වා එසා අත්තනො අත්තනො කාරණෙහි ජාපිතා ජනිතා පවත්තිතා සයඤ්ච අත්ථභූතාතිපි ජාපිතත්ථා. සෙසමෙත්ථ සබ්බං ධම්මසඞ්ගහට්ඨකථායං වුත්තනයත්තා පාකටමෙවාති.

දුකනිද්දෙසවණ්ණනා.

(3.) තිකනිද්දෙසවණ්ණනා

768. තිවිධෙන ඤාණවත්ථුනිද්දෙසෙ **යොගවිහිතෙසූ**ති යොගො වුච්චති පඤ්ඤා; පඤ්ඤාවිහිතෙසු පඤ්ඤාපරිණාමිතෙසූති අත්ථො. **කම්මායතනෙසූ**ති

එත්ථ කම්මමෙව **කම්මායතනං;** අථ වා කම්මඤ්ච තං ආයතනඤ්ච ආජීවාදීනන්තිපි **කම්මායතනං. සිප්පායතනෙසුපි** එසෙව නයො. තත්ථ දුවිධං කම්මං – හීනඤ්ච උක්කට්ඨඤ්ච. තත්ථ හීනං නාම වඩ්ඪකීකම්මං, පුප්ඵඡඩ්ඩකකම්මන්ති එවමාදි. උක්කට්ඨං නාම කසි, වණිජ්ජා, ගොරක්ඛන්ති එවමාදි. සිප්පම්පි දුවිධං හීනඤ්ච උක්කට්ඨඤ්ච. තත්ථ හීනං සිප්පං නාම නළකාරසිප්පං, පෙසකාරසිප්පං, කුම්භකාරසිප්පං, චම්මකාරසිප්පං, න්හාපිතසිප්පන්ති එවමාදි. උක්කට්ඨං නාම සිප්පං මුද්දා, ගණනා, ලෙඛඤ්චාති එවමාදි විජ්ජාව **විජ්ජාට්ඨානං.** තං ධම්මිකමෙව ගහිතං. නාගමණ්ඩලපරිත්තසදිසං, ඵුධමනකමන්තසදිසං, සාලාකියං, සල්ලකත්තියන්තිආදීනි පන වෙජ්ජසත්ථානි ‘‘ඉච්ඡාමහං, ආචරිය, සිප්පං සික්ඛිතු’’න්ති (මහාව. 329) සිප්පායතනෙ පවිට්ඨත්තා න ගහිතානි.

තත්ථ එකො පණ්ඩිතො මනුස්සානං ඵාසුවිහාරත්ථාය අත්තනො ච ධම්මතාය ගෙහපාසාදයානනාවාදීනි උප්පාදෙති. සො හි ‘ඉමෙ මනුස්සා වසනට්ඨානෙන විනා දුක්ඛිතා’ති හිතකිරියාය ඨත්වා දීඝචතුරස්සාදිභෙදං ගෙහං උප්පාදෙති, සීතුණ්හපටිඝාතත්ථාය එකභූමිකද්විභූමිකාදිභෙදෙ පාසාදෙ කරොති, ‘යානෙ අසති අනුසඤ්චරණං නාම දුක්ඛ’න්ති ජඞ්ඝාකිලමථපටිවිනොදනත්ථාය වය්හසකටසන්දමානිකාදීනි උප්පාදෙති, ‘නාවාය අසති සමුද්දාදීසු සඤ්චාරො නාම නත්ථී’ති නානප්පකාරං නාවං උප්පාදෙති. සො සබ්බම්පෙතං නෙව අඤ්ඤෙහි කයිරමානං පස්සති, න කතං උග්ගණ්හාති, න කථෙන්තානං සුණාති, අත්තනො පන ධම්මතාය චින්තාය කරොති. පඤ්ඤවතා හි අත්තනො ධම්මතාය කතම්පි අඤ්ඤෙහි උග්ගණ්හිත්වා කරොන්තෙහි කතසදිසමෙව හොති. අයං තාව හීනකම්මෙ නයො.

උක්කට්ඨකම්මෙපි ‘කසිකම්මෙ අසති මනුස්සානං ජීවිතං න පවත්තතී’ති එකො පණ්ඩිතො මනුස්සානං ඵාසුවිහාරත්ථාය යුගනඞ්ගලාදීනි කසිභණ්ඩානි උප්පාදෙති; තථා නානප්පකාරං වාණිජකම්මං ගොරක්ඛඤ්ච උප්පාදෙති. සො සබ්බම්පෙතං නෙව අඤ්ඤෙහි කරියමානං පස්සති…පෙ.… කතසදිසමෙව හොති. අයං උක්කට්ඨකම්මෙ නයො.

දුවිධෙපි පන සිප්පායතනෙ එකො පණ්ඩිතො මනුස්සානං ඵාසුවිහාරත්ථාය නළකාරසිප්පාදීනි හීනසිප්පානි, හත්ථමුද්දාය ගණනසඞ්ඛාතං මුද්දං, අච්ඡින්නකසඞ්ඛාතං ගණනං, මාතිකාප්පභෙදකාදිභෙදඤ්ච ලෙඛං උප්පාදෙති. සො සබ්බම්පෙතං නෙව අඤ්ඤෙහි කරියමානං පස්සති…පෙ.… කතසදිසමෙව හොති. අයං සිප්පායතනෙ නයො.

එකච්චො පන පණ්ඩිතො අමනුස්සසරීසපාදීහි උපද්දුතානං මනුස්සානං තිකිච්ඡනත්ථාය ධම්මිකානි නාගමණ්ඩලමන්තාදීනි විජ්ජාට්ඨානානි

උප්පාදෙති, තානි නෙව අඤ්ඤෙහි කරියමානානි පස්සති, න කතානි උග්ගණ්හාති, න කථෙන්තානං සුණාති, අත්තනො පන ධම්මතාය චින්තාය කරොති. පඤ්ඤවතා හි අත්තනො ධම්මතාය කතම්පි අඤ්ඤෙහි උග්ගණ්හිත්වා කරොන්තෙහි කතසදිසමෙව හොති.

කම්මස්සකතං වාති ''ඉදං කම්මං සත්තානං සකං, ඉදං නො සක''න්ති එවං ජානනඤාණං. **සච්චානුලොමිකං** වාති විපස්සනාඤාණං. තඤ්හි චතුන්නං සච්චානං අනුලොමනතො සච්චානුලොමිකන්ති වුච්චති. ඉදානිස්ස පවත්තනාකාරං දස්සෙතුං **රූපං අනිච්චන්ති** වාතිආදි වුත්තං. එත්ථ ච අනිච්චලක්ඛණමෙව ආගතං, න දුක්ඛලක්ඛණඅනත්තලක්ඛණානි, අත්ථවසෙන පන ආගතානෙවාති දට්ඨබ්බානි – යඤ්හි අනිච්චං තං දුක්ඛං, යං දුක්ඛං තදනත්තාති.

යං එවරූපින්ති යං එවං හෙට්ඨා නිද්දිට්ඨසභාවං අනුලොමිකං. **ඛන්තින්**තිආදීනි සබ්බානි පඤ්ඤාවෙවචනානෙව. සා හි හෙට්ඨා වුත්තානං කම්මායතනාදීනං පඤ්චන්නං කාරණානං අපච්චනීකදස්සනෙන අනුලොමෙතීති **අනුලොමිකා**. තථා සත්තානං හිතචරියාය අනුලොමෙති, මග්ගසච්චස්ස අනුලොමෙති, පරමත්ථසච්චස්ස නිබ්බානස්ස අනුලොමනතො අනුලොමෙතීතිපි අනුලොමිකා. සබ්බානිපි එතානි කාරණානි ඛමති සහති දට්ඨුං සක්කොතීති **ඛන්ති,** පස්සතීති **දිට්ඨි,** රොචෙතීති **රුචි,** මුදතීති **මුදි,** පෙක්ඛතීති **පෙක්ඛා**. සබ්බෙපිස්සා තෙ කම්මායතනාදයො ධම්මා නිජ්ඣානං ඛමන්ති, විසෙසතො ච පඤ්චක්ඛන්ධසඞ්ඛාතා ධම්මා පුනප්පුනං අනිච්චදුක්ඛානත්තවසෙන නිජ්ඣායමානා තං නිජ්ඣානං ඛමන්තීති **ධම්මනිජ්ඣානඛන්ති**.

පරතො අස්සුත්වා පටිලභතීති අඤ්ඤස්ස උපදෙසවචනං අස්සුත්වා සයමෙව චින්තෙන්තො පටිලභති. **අයං වුච්චතීති** අයං චින්තාමයා පඤ්ඤා නාම වුච්චති. සා පනෙසා න යෙසං කෙසඤ්චි උප්පජ්ජති, අභිඤ්ඤාතානං පන මහාසත්තානමෙව උප්පජ්ජති. තත්ථාපි සච්චානුලොමිකඤාණං ද්වින්නංයෙව බොධිසත්තානං උප්පජ්ජති. සෙසපඤ්ඤා සබ්බෙසම්පි පූරිතපාරමීනං මහාපඤ්ඤානං උප්පජ්ජතීති වෙදිතබ්බා.

පරතො සුත්වා පටිලභතීති එත්ථ කම්මායතනාදීනි පරෙන කරියමානානි වා කතානි වා දිස්වාපි යස්ස කස්සචි කථයමානස්ස වචනං සුත්වාපි ආචරියස්ස සන්තිකෙ උග්ගහෙත්වාපි පටිලද්ධා සබ්බා පරතො සුත්වායෙව පටිලද්ධා නාමාති වෙදිතබ්බා.

සමාපන්නස්සාති සමාපත්තිසමඞ්ගිස්ස; අන්තොසමාපත්තියං පවත්තා **පඤ්ඤා භාවනාමයා** නාමාති අත්ථො.

769. **දානං ආරබ්භාති** දානං පටිච්ච; දානචෙතනාපච්චයාති අත්ථො. **දානාධිගච්ඡාති** දානං අධිගච්ඡන්තස්ස; පාපුණන්තස්සාති අත්ථො. **යා උප්පජ්ජතීති** යා එවං දානචෙතනාසම්පයුත්තා පඤ්ඤා උප්පජ්ජති, අයං **දානමයා පඤ්ඤා** නාම. සා පනෙසා 'දානං දස්සාමී'ති චින්තෙන්තස්ස, දානං දෙන්තස්ස, දානං දත්වා තං පච්චවෙක්ඛන්තස්ස පුබ්බචෙතනා, මුඤ්චචෙතනා, අපරචෙතනාති තිවිධෙන උප්පජ්ජති.

සීලං ආරබ්භ සීලාධිගච්ඡාති ඉධාපි සීලචෙතනාසම්පයුත්තාව **සීලමයා පඤ්ඤාති** අධිප්පෙතා. අයම්පි 'සීලං පූරෙස්සාමී'ති චින්තෙන්තස්ස, සීලං පූරෙන්තස්ස, සීලං පූරෙත්වා තං පච්චවෙක්ඛන්තස්ස පුබ්බචෙතනා, මුඤ්චචෙතනා, අපරචෙතනාති තිවිධෙනෙව උප්පජ්ජති. භාවනාමයා හෙට්ඨා වුත්තායෙව.

770. අධිසීලපඤ්ඤාදීසු සීලාදීනි දුවිධෙන වෙදිතබ්බානි – සීලං, අධිසීලං; චිත්තං, අධිචිත්තං; පඤ්ඤා, අධිපඤ්ඤාති. තත්ථ ''උප්පාදා වා තථාගතානං අනුප්පාදා වා තථාගතානං ඨිතාව සා ධාතු ධම්මට්ඨිතතා ධම්මනියාමතා''ති (සං. නි. 2.20; අ. නි. 3.137) ඉමාය තන්තියා සඞ්ගහිතවසෙන පඤ්චපි සීලානි දසපි සීලානි සීලං නාම. තඤ්හි තථාගතෙ උප්පන්නෙපි අනුප්පන්නෙපි හොති. අනුප්පන්නෙ කෙ පඤ්ඤාපෙන්තීති? තාපසපරිබ්බාජකා, සබ්බඤ්ඤුබොධිසත්තා, චක්කවත්තිරාජානො ච පඤ්ඤාපෙන්ති. උප්පන්නෙ සම්මාසම්බුද්ධෙ භික්ඛුසඞ්ඝො, භික්ඛුනීසඞ්ඝො, උපාසකා, උපාසිකායො ච පඤ්ඤාපෙන්ති. පාතිමොක්ඛසංවරසීලං පන සබ්බසීලෙහි අධිකං උප්පන්නෙයෙව තථාගතෙ උප්පජ්ජති, නො අනුප්පන්නෙ. සබ්බඤ්ඤුබුද්ධායෙව ච නං පඤ්ඤාපෙන්ති. ''ඉමස්මිං වත්ථුස්මිං වීතික්කමෙ ඉදං නාම හොතී''ති පඤ්ඤාපනඤ්හි අඤ්ඤෙසං අවිසයො, බුද්ධානංයෙව එස විසයො, බුද්ධානං බලං. ඉති යස්මා පාතිමොක්ඛසංවරො අධිසීලං, තස්මා තං අධිසීලපඤ්ඤං දස්සෙතුං **පාතිමොක්ඛසංවරං සංවරන්තස්සාති**ආදි වුත්තං.

හෙට්ඨා වුත්තාය එව පන තන්තියා සඞ්ගහිතවසෙන වට්ටපාදිකා අට්ඨ සමාපත්තියො චිත්තං නාම. තඤ්හි තථාගතෙ උප්පන්නෙපි හොති අනුප්පන්නෙපි. අනුප්පන්නෙ කෙ නිබ්බත්තෙන්තීති? තාපසපරිබ්බාජකා චෙව සබ්බඤ්ඤුබොධිසත්තා ච චක්කවත්තිරාජානො ච. උප්පන්නෙ භගවති විසෙසත්ථිකා භික්ඛුආදයොපි නිබ්බත්තෙන්තියෙව. විපස්සනාපාදිකා පන අට්ඨ සමාපත්තියො සබ්බචිත්තෙහි අධිකා, උප්පන්නෙයෙව තථාගතෙ උප්පජ්ජන්ති, නො අනුප්පන්නෙ. සබ්බඤ්ඤුබුද්ධා එව ච එතා පඤ්ඤාපෙන්ති. ඉති යස්මා

පටුන

අට්ඨ සමාපත්තියො අධිචිත්තං, තස්මා අධිචිත්තපඤ්ඤං දස්සෙතුං **රූපාවචරාරූපාවචරසමාපත්තිං සමාපජ්ජන්තස්සා**තිආදි වුත්තං.

හෙට්ඨා වුත්තාය එව පන තන්තියා සඞ්ගහිතවසෙන කම්මස්සකතඤාණං පඤ්ඤා නාම. තඤ්හි තථාගතෙ උප්පන්නෙපි හොති අනුප්පන්නෙපි. අනුප්පන්නෙ වෙලාමදානවෙස්සන්තරදානාදිවසෙන උප්පජ්ජති; උප්පන්නෙ තෙන ඤාණෙන මහාදානං පවත්තෙන්තානං පමාණං නත්ථි. මග්ගඵලපඤ්ඤා පන සබ්බපඤ්ඤාහි අධිකා, උප්පන්නෙයෙව තථාගතෙ විත්ථාරිකා හුත්වා පවත්තති, නො අනුප්පන්නෙ. ඉති යස්මා මග්ගඵලපඤ්ඤා අධිපඤ්ඤා, තස්මා අතිරෙකපඤ්ඤාය පඤ්ඤං දස්සෙතුං **චතූසු මග්ගෙසූ**තිආදි වුත්තං.

තත්ථ සියා – සීලං, අධිසීලං; චිත්තං, අධිචිත්තං; පඤ්ඤා, අධිපඤ්ඤාති ඉමෙසු ඡසු කොට්ඨාසෙසු විපස්සනා පඤ්ඤා කතරසන්නිස්සිතාති? අධිපඤ්ඤාසන්නිස්සිතා. තස්මා යථා ඔමකතරප්පමාණං ඡත්තං වා ධජං වා උපාදාය අතිරෙකප්පමාණං අතිඡත්තං අතිධජොති වුච්චති, එවමිදම්පි පඤ්චසීලං දසසීලං උපාදාය පාතිමොක්ඛසංවරසීලං **'අධිසීලං'** නාම; වට්ටපාදිකා අට්ඨ සමාපත්තියො උපාදාය විපස්සනාපාදිකා අට්ඨ සමාපත්තියො **'අධිචිත්තං'** නාම, කම්මස්සකතපඤ්ඤං උපාදාය විපස්සනාපඤ්ඤා ච මග්ගපඤ්ඤා ච ඵලපඤ්ඤා ච **'අධිපඤ්ඤා'** නාමාති වෙදිතබ්බා.

771. ආයකොසල්ලාදිනිද්දෙසෙ යස්මා **ආයො**ති වුඩ්ඪි, සා අනත්ථහානිතො අත්ථුප්පත්තිතො ච දුවිධා; **අපායො**ති අවුඩ්ඪි, සාපි අත්ථහානිතො අනත්ථුප්පත්තිතො ච දුවිධා; තස්මා තං දස්සෙතුං **ඉමෙ ධම්මෙ මනසිකරොතො**තිආදි වුත්තං. **ඉදං වුච්චතී**ති යා ඉමෙසං අකුසලධම්මානං අනුප්පත්තිප්පහානෙසු කුසලධම්මානඤ්ච උප්පත්තිට්ඨිතීසු පඤ්ඤා – ඉදං ආයකොසල්ලං නාම වුච්චති. යා පනෙසා කුසලධම්මානං අනුප්පජ්ජනනිරුජ්ඣනෙසු අකුසලධම්මානඤ්ච උප්පත්තිට්ඨිතීසු පඤ්ඤා – ඉදං අපායකොසල්ලං නාමාති අත්ථො. ආයකොසල්ලං තාව පඤ්ඤා හොතු; අපායකොසල්ලං කථං පඤ්ඤා නාම ජාතාති? පඤ්ඤවායෙව හි 'මය්හං එවං මනසිකරොතො අනුප්පන්නා කුසලා ධම්මා නුප්පජ්ජන්ති උප්පන්නා ච නිරුජ්ඣන්ති; අනුප්පන්නා අකුසලා ධම්මා උප්පජ්ජන්ති, උප්පන්නා පවඩ්ඪන්තී'ති පජානාති. සො එවං ඤත්වා අනුප්පන්නානං අකුසලානං ධම්මානං උප්පජ්ජිතුං න දෙති, උප්පන්නෙ පජහති; අනුප්පන්නෙ කුසලෙ උප්පාදෙති, උප්පන්නෙ භාවනාපාරිපූරිං පාපෙති. එවං අපායකොසල්ලම්පි පඤ්ඤා එවාති වෙදිතබ්බං. **සබ්බාපි තත්‍රූපායා පඤ්ඤා උපායකොසල්ල**න්ති ඉදං පන අච්චායිකකිච්චෙ වා භයෙ වා උප්පන්නෙ තස්ස තිකිච්ඡනත්ථං ඨානුප්පත්තියකාරණජානනවසෙනෙව වෙදිතබ්බං. සෙසං සබ්බත්ථ උත්තානත්ථමෙවාති.

තිකනිද්දෙසවණ්ණනා.

(4.) චතුක්කනිද්දෙසවණ්ණනා

793. චතුබ්බිධෙන ඤාණවත්ථුනිද්දෙසෙ **අත්ථි දින්නන්ති**ආදීසු දින්නපච්චයා ඵලං අත්ථීති ඉමිනා උපායෙන අත්ථො වෙදිතබ්බො. **ඉදං වුච්චතීති** යං ඤාණං 'ඉදං කම්මං සකං, ඉදං නො සක'න්ති ජානාති – ඉදං කම්මස්සකතඤාණං නාම වුච්චතීති අත්ථො. තත්ථ තිවිධං කායදුච්චරිතං, චතුබ්බිධං වචීදුච්චරිතං, තිවිධං මනොදුච්චරිතන්ති ඉදං න සකකම්මං නාම. තීසු ද්වාරෙසු දසවිධම්පි සුචරිතං සකකම්මං නාම. අත්තනො වාපි හොතු පරස්ස වා සබ්බම්පි අකුසලං න සකකම්මං නාම. කස්මා? අත්ථභඤ්ජනතො අනත්ථජනනතො ච. අත්තනො වා හොතු පරස්ස වා සබ්බම්පි කුසලං සකකම්මං නාම. කස්මා? අනත්ථභඤ්ජනතො අත්ථජනනතො ච. එවං ජානනසමත්ථෙ ඉමස්මිං කම්මස්සකතඤාණෙ ඨත්වා බහුං දානං දත්වා සීලං පූරෙත්වා උපොසථං සමාදියිත්වා සුඛෙන සුඛං සම්පත්තියා සම්පත්තිං අනුභවිත්වා නිබ්බානං පත්තානං ගණනපරිච්ඡෙදො නත්ථි. යථා හි සධනො පුරිසො පඤ්චසු සකටසතෙසු සප්පිමධුඵාණිතාදීනි චෙව ලොණතිලතණ්ඩුලාදීනි ච ආරොපෙත්වා කන්තාරමග්ගං පටිපන්නො කෙනචිදෙව කරණීයෙන අත්ථෙ උප්පන්නෙ සබ්බෙසං උපකරණානං ගහිතත්තා න චින්තෙති, න පරිතස්සති, සුඛෙනෙව ඛෙමන්තං පාපුණාති; එවමෙව ඉමස්මිම්පි කම්මස්සකතඤාණෙ ඨත්වා බහුං දානං දත්වා...පෙ.... නිබ්බානං පත්තානං ගණනපථො නත්ථි. **ඨපෙත්වා සච්චානුලොමිකං ඤාණන්ති** මග්ගසච්චස්ස පරමත්ථසච්චස්ස ච අනුලොමනතො සච්චානුලොමිකන්ති ලද්ධනාමං විපස්සනාඤාණං ඨපෙත්වා අවසෙසා සබ්බාපි සාසවා කුසලා පඤ්ඤා කම්මස්සකතඤාණමෙවාති අත්ථො.

794. **මග්ගසමඞ්ගිස්ස ඤාණං දුක්ඛෙපෙතං ඤාණන්ති** එත්ථ එකමෙව මග්ගඤාණං චතූසු සච්චෙසු එකපටිවෙධවසෙන චතූසු ඨානෙසු සඞ්ගහිතං.

796. **ධම්මෙ ඤාණන්ති** එත්ථ මග්ගපඤ්ඤා තාව චතුන්නං සච්චානං එකපටිවෙධවසෙන ධම්මෙ ඤාණං නාම හොතු; ඵලපඤ්ඤා කථං ධම්මෙ ඤාණං නාමාති? නිරොධසච්චවසෙන. දුවිධාපි හෙසා පඤ්ඤා අපරප්පච්චයෙ අත්ථපච්චක්ඛෙ අරියසච්චධම්මෙ කිච්චතො ච ආරම්මණතො ච පවත්තත්තා ධම්මෙ ඤාණන්ති වෙදිතබ්බා. **සො ඉමිනා ධම්මෙනාති** එත්ථ මග්ගඤාණං ධම්මගොචරත්තා ගොචරවොහාරෙන ධම්මොති වුත්තං, උපයොගත්ථෙ වා කරණවචනං; ඉමං ධම්මං ඤාතෙනාති අත්ථො; චතුසච්චධම්මං ජානිත්වා ඨිතෙන මග්ගඤාණෙනාති වුත්තං හොති. **දිට්ඨෙනාති** දස්සනෙන; ධම්මං පස්සිත්වා ඨිතෙනාති අත්ථො. **පත්තෙනාති** චත්තාරි අරියසච්චානි පත්වා

යීතත්තා ධම්මං පත්තෙන. **විදිතෙනාති** මග්ගඤාණෙන චත්තාරි අරියසච්චානි විදිතානි පාකටානි කතානි. තස්මා තං ධම්මං විදිතං නාම හොති. තෙන විදිතධම්මෙන. **පරියොගාළ්හෙනාති** චතුසච්චධම්මං පරියොගාහෙත්වා ඨිතෙන. **නයං නෙතීති** අතීතෙ ච අනාගතෙ ච නයං නෙති හරති පෙසෙති. ඉදං පන න මග්ගඤාණස්ස කිච්චං, පච්චවෙක්ඛණඤාණස්ස කිච්චං. සත්ථාරා පන මග්ගඤාණං අතීතානාගතෙ නයං නයනසදිසං කතං. කස්මා? මග්ගමූලකත්තා. භාවිතමග්ගස්ස හි පච්චවෙක්ඛණා නාම හොති. තස්මා සත්ථා මග්ගඤාණමෙව නයං නයනසදිසං අකාසි. අපිච එවමෙත්ථ අත්ථො දට්ඨබ්බො – යදෙතං ඉමිනා චතුසච්චගොචරං මග්ගඤාණං අධිගතං, තෙන ඤාණෙන කාරණභූතෙන අතීතානාගතෙ පච්චවෙක්ඛණඤාණසඞ්ඛාතං නයං නෙති.

ඉදානි යථා තෙන නයං නෙති, තං ආකාරං දස්සෙතුං **යෙ හි කෙචි අතීතමද්ධානන්තිආදිමාහ**. තත්ථ **අබ්භඤ්ඤංසූති** ජානිංසු පටිවිජ්ඣිංසු. **ඉමඤ්ඤෙවාති** යං දුක්ඛං අතීතෙ අබ්භඤ්ඤංසු, යඤ්ච අනාගතෙ අභිජානිස්සන්ති, න තඤ්ඤෙව ඉමං; සරික්ඛට්ඨෙන පන එවං වුත්තං. අතීතෙපි හි ඨපෙත්වා තණ්හං තෙභූමකක්ඛන්ධෙයෙව දුක්ඛසච්චන්ති පටිවිජ්ඣිංසු, තණ්හංයෙව සමුදයසච්චන්ති නිබ්බානමෙව නිරොධසච්චන්ති අරියමග්ගමෙව මග්ගසච්චන්ති පටිවිජ්ඣිංසු, අනාගතෙපි එවමෙව පටිවිජ්ඣිස්සන්ති, එතරහිපි එවමෙව පටිවිජ්ඣන්තීති සරික්ඛට්ඨෙන ''ඉමඤ්ඤෙවා''ති වුත්තං. **ඉදං වුච්චති අන්වයෙ ඤාණන්ති** ඉදං අනුගමනඤාණං නයනඤාණං කාරණඤාණන්ති වුච්චති.

පරියෙ ඤාණන්ති චිත්තපරිච්ඡෙදඤාණං. **පරසත්තානන්ති** ඨපෙත්වා අත්තානං සෙසසත්තානං. ඉතරං තස්සෙව වෙවචනං. **චෙතසා චෙතො පරිච්ච පජානාතීති** අත්තනො චිත්තෙන තෙසං චිත්තං සරාගාදිවසෙන පරිච්ඡින්දිත්වා නානප්පකාරතො ජානාති. **සරාගං වාතිආදීසු** යං වත්තබ්බං, තං හෙට්ඨා සතිපට්ඨානවිභඞ්ගෙ වුත්තමෙව. අයං පන විසෙසො – ඉධ අනුත්තරං වා චිත්තං විමුත්තං වා චිත්තන්ති එත්ථ ලොකුත්තරම්පි ලබ්භති. අවිපස්සනූපගම්පි හි පරචිත්තඤාණස්ස විසයො හොතියෙව.

අවසෙසා පඤ්ඤාති ධම්මෙ ඤාණාදිකා තිස්සො පඤ්ඤා ඨපෙත්වා සෙසා සබ්බාපි පඤ්ඤා ඤාණන්ති සම්මතත්තා **සම්මුතිඤාණං** නාම හොති. වචනත්ථො පනෙත්ථ සම්මුතිම්හි ඤාණන්ති සම්මුතිඤාණං.

797. කාමාවචරකුසලෙ පඤ්ඤාති අයඤ්හි එකන්තෙන වට්ටස්මිං චුතිපටිසන්ධිං ආචිනතෙව, තස්මා ''ආචයාය නො අපචයායා''ති වුත්තා. ලොකුත්තරමග්ගපඤ්ඤා පන යස්මා චුතිපටිසන්ධිං අපචිනතෙව, තස්මා ''අපචයාය නො ආචයායා''ති වුත්තා. රූපාවචරාරූපාවචරපඤ්ඤා

චුතිපටිසන්ධිම්පි ආචිනති, වික්ඛම්භනවසෙන කිලෙසෙ චෙව කිලෙසමූලකෙ ච ධම්මෙ අපචිනති, තස්මා ''ආචයාය චෙව අපචයාය චා''ති වුත්තා. සෙසා නෙව චුතිපටිසන්ධිං ආචිනති න අපචිනති, තස්මා ''නෙව ආචයාය නො අපචයායා''ති වුත්තා.

798. **න ච අභිඤ්ඤායො පටිවිජ්ඣතීති** ඉදං පඨමජ්ඣානපඤ්ඤං සන්ධාය වුත්තං. සා හිස්ස කාමවිවෙකෙන පත්තබ්බත්තා කිලෙසනිබ්බිදාය සංවත්තති. තාය චෙස කාමෙසු වීතරාගො හොති, අභිඤ්ඤාපාදකභාවං පන අප්පත්තතාය නෙව පඤ්ච අභිඤ්ඤායො පටිවිජ්ඣති, නිමිත්තාරම්මණත්තා න සච්චානි පටිවිජ්ඣති. එවමයං පඤ්ඤා **නිබ්බිදාය හොති නො පටිවෙධාය. ස්වෙවාති** පඨමජ්ඣානං පත්වා ඨිතො. **කාමෙසු වීතරාගො සමානොති** තථා වික්ඛම්භිතානංයෙව කාමානං වසෙන වීතරාගො. **අභිඤ්ඤායො පටිවිජ්ඣතීති** පඤ්ච අභිඤ්ඤායො පටිවිජ්ඣති. ඉදං චතුත්ථජ්ඣානපඤ්ඤං සන්ධාය වුත්තං. චතුත්ථජ්ඣානපඤ්ඤා හි අභිඤ්ඤාපාදකභාවෙනාපි පඤ්ච අභිඤ්ඤායො පටිවිජ්ඣති, අභිඤ්ඤාභාවප්පත්තියාපි පටිවිජ්ඣති එව. තස්මා සා **පටිවෙධාය** හොති. පඨමජ්ඣානපඤ්ඤාය එව පන කිලෙසෙසුපි නිබ්බින්දත්තා **නො නිබ්බිදාය**. යා පනායං දුතියතතියජ්ඣානපඤ්ඤා, සා කතරකොට්ඨාසං භජතීති? සොමනස්සවසෙන පඨමජ්ඣානම්පි භජති, අවිතක්කවසෙන චතුත්ථජ්ඣානම්පි. එවමෙසා පඨමජ්ඣානසන්නිස්සිතා වා චතුත්ථජ්ඣානසන්නිස්සිතා වා කාතබ්බා. **නිබ්බිදාය චෙව පටිවෙධාය චාති** මග්ගපඤ්ඤා සබ්බස්මිම්පි වට්ටෙ නිබ්බින්දනතො නිබ්බිදාය, ඡට්ඨං අභිඤ්ඤං පටිවිජ්ඣනතො පටිවෙධාය ච හොති.

799. **පඨමස්ස ඣානස්ස ලාභීති**ආදීසු ය්වායං අප්පගුණස්ස පඨමජ්ඣානස්ස ලාභී. තං තතො වුට්ඨිතං ආරම්මණවසෙන කාමසහගතා හුත්වා සඤ්ඤාමනසිකාරා සමුදාචරන්ති තුදන්ති චොදෙන්ති. තස්ස කාමානුපක්ඛන්දානං සඤ්ඤාමනසිකාරානං වසෙන සා පඨමජ්ඣානපඤ්ඤා හායති පරිහායති; තස්මා **හානභාගිනීති** වුත්තා. **තදනුධම්මතාති** තදනුරූපසභාවා. **සති සන්තිට්ඨතීති** ඉදං මිච්ඡාසතිං සන්ධාය වුත්තං, න සම්මාසතිං. යස්ස හි පඨමජ්ඣානානුරූපසභාවා පඨමජ්ඣානං සන්තතො පණීතතො දිස්වා අස්සාදයමානා අභිනන්දමානා නිකන්ති උප්පජ්ජති, තස්ස නිකන්තිවසෙන සා පඨමජ්ඣානපඤ්ඤා නෙව හායති, න වඩ්ඪති, ඨිතිකොට්ඨාසිකා හොති. තෙන වුත්තං **ඨිතිභාගිනී** පඤ්ඤාති. **අවිතක්කසහගතාති** අවිතක්කං දුතියජ්ඣානං සන්තතො පණීතතො මනසිකරොතො ආරම්මණවසෙන අවිතක්කසහගතා. **සමුදාචරන්තීති** පගුණතො පඨමජ්ඣානතො වුට්ඨිතං දුතියජ්ඣානාධිගමත්ථාය තුදන්ති චොදෙන්ති. තස්ස උපරි දුතියජ්ඣානානුපක්ඛන්දානං සඤ්ඤාමනසිකාරානං වසෙන සා පඨමජ්ඣානපඤ්ඤා විසෙසභූතස්ස

දුතියජ්ඣානස්ස උප්පත්තිට්ඨානතාය **විසෙසභාගිනී**ති වුත්තා. **නිබ්බිදාසහගතා**ති තමෙව පඨමජ්ඣානතො වුට්ඨිතං නිබ්බිදාසඞ්ඛාතෙන විපස්සනාඤාණෙන සහගතා. විපස්සනාඤාණඤ්හි ඣානඞ්ගභෙදෙ වත්තන්තෙ නිබ්බින්දති උක්කණ්ඨති, තස්මා නිබ්බිදාති වුච්චති. **සමුදාචරන්තී**ති නිබ්බානසච්ඡිකිරියත්ථාය තුදන්ති චොදෙන්ති. **විරාගූපසඤ්හිතා**ති විරාගසඞ්ඛාතෙන නිබ්බානෙන උපසංහිතා. විපස්සනාඤාණම්හි සක්කා ඉමිනා මග්ගෙන විරාගං නිබ්බානං සච්ඡිකාතුන්ති පවත්තිතො ''විරාගූපසඤ්හිත''න්ති වුච්චති. තංසම්පයුත්තා සඤ්ඤාමනසිකාරාපි විරාගූපසඤ්හිතා එව නාම. තස්ස තෙසං සඤ්ඤාමනසිකාරානං වසෙන සා පඨමජ්ඣානපඤ්ඤා අරියමග්ගපටිවෙධස්ස පදට්ඨානතාය **නිබ්බෙධභාගිනී**ති වුත්තා. එවං චතූසු ඨානෙසු පඨමජ්ඣානපඤ්ඤාව කථිතා. දුතියජ්ඣානපඤ්ඤාදීසුපි ඉමිනාව නයෙන අත්ථො වෙදිතබ්බො.

801. **කිච්ඡෙන කසිරෙන සමාධිං උප්පාදෙන්තස්සා**ති ලොකුත්තරසමාධිං උප්පාදෙන්තස්ස පුබ්බභාගෙ ආගමනකාලෙ කිච්ඡෙන කසිරෙන දුක්ඛෙන සසඞ්ඛාරෙන සප්පයොගෙන කිලමන්තස්ස කිලෙසෙ වික්ඛම්භෙත්වා ආගතස්ස. **දන්ධං තණ්ඨානං අභිජානන්තස්සා**ති වික්ඛම්භිතෙසු කිලෙසෙසු විපස්සනාපරිවාසෙ චිරං වසිත්වා තං ලොකුත්තරසමාධිසඞ්ඛාතං ඨානං දන්ධං සණිකං අභිජානන්තස්ස පටිවිජ්ඣන්තස්ස, පාපුණන්තස්සාති අත්ථො. **අයං වුච්චතී**ති යා එසා එවං උප්පජ්ජති, අයං කිලෙසවික්ඛම්භනපටිපදාය දුක්ඛත්තා, විපස්සනාපරිවාසපඤ්ඤාය ච දන්ධත්තා මග්ගකාලෙ එකචිත්තක්ඛණෙ උප්පන්නාපි පඤ්ඤා ආගමනවසෙන **දුක්ඛපටිපදා දන්ධාභිඤ්ඤා** නාමාති වුච්චති. උපරි තීසු පදෙසුපි ඉමිනාව නයෙන අත්ථො වෙදිතබ්බො.

802. **සමාධිස්ස න නිකාමලාභිස්සා**ති යො සමාධිස්ස න නිකාමලාභී හොති, සො තස්ස න නිකාමලාභී නාම. යස්ස සමාධි උපරූපරි සමාපජ්ජනත්ථාය උස්සක්කිතුං පච්චයො න හොති, තස්ස අප්පගුණජ්ඣානලාභිස්සාති අත්ථො. **ආරම්මණං ථොකං ඵරන්තස්සා**ති පරිත්තෙ සුප්පමත්තෙ වා සරාවමත්තෙ වා ආරම්මණෙ පරිකම්මං කත්වා තත්ථෙව අප්පනං පත්වා තං අවඩ්ඪිතං ථොකමෙව ආරම්මණං ඵරන්තස්සාති අත්ථො. සෙසපදෙසුපි එසෙව නයො. නනිකාමලාභීපටිපක්ඛතො හි පගුණජ්ඣානලාභී එත්ථ **නිකාමලාභී**ති වුත්තො. අවඩ්ඪිතාරම්මණපටිපක්ඛතො ච වඩ්ඪිතාරම්මණං **විපුල**න්ති වුත්තං. සෙසං තාදිසමෙව.

ජරාමරණෙපෙතං ඤාණන්ති නිබ්බානමෙව ආරම්මණං කත්වා චතුන්නං සච්චානං එකපටිවෙධවසෙන එතං වුත්තං.

ජරාමරණං ආරබ්භාතිආදීනි පන එකෙකං වත්ථුං ආරබ්භ පවත්තිකාලෙ පුබ්බභාගෙ සච්චවවත්ථාපනවසෙන වුත්තානි. සෙසං සබ්බත්ථ උත්තානත්ථමෙවාති.

චතුක්කනිද්දෙසවණ්ණනා.

(5.) පඤ්චකනිද්දෙසවණ්ණනා

804. පඤ්චවිධෙන ඤාණවත්ථුනිද්දෙසෙ **පීතිඵරණතා**දීසු පීතිං ඵරමානා උප්පජ්ජතීති ද්වීසු ඣානෙසු පඤ්ඤා **පීතිඵරණතා** නාම. සුඛං ඵරමානා උප්පජ්ජතීති තීසු ඣානෙසු පඤ්ඤා **සුඛඵරණතා** නාම. පරෙසං චෙතොඵරමානා උප්පජ්ජතීති චෙතොපරියපඤ්ඤා **චෙතොඵරණතා** නාම. ආලොකං ඵරමානා උප්පජ්ජතීති දිබ්බචක්ඛුපඤ්ඤා **ආලොකඵරණතා** නාම. පච්චවෙක්ඛණඤාණං **පච්චවෙක්ඛණානිමිත්තං** නාම. තෙනෙව වුත්තං ‘‘ද්වීසු ඣානෙසු පඤ්ඤා පීතිඵරණතා’’තිආදි. තත්ථ ච පීතිඵරණතා සුඛඵරණතා ද්වෙ පාදා විය, චෙතොඵරණතා ආලොකඵරණතා ද්වෙ හත්ථා විය, අභිඤ්ඤාපාදකජ්ඣානං මජ්ඣිමකායො විය, පච්චවෙක්ඛණානිමිත්තං සීසං විය. ඉති භගවා පඤ්චඞ්ගිකං සම්මාසමාධිං අඞ්ගපච්චඞ්ගසම්පන්නං පුරිසං විය කත්වා දස්සෙසි. **අයං පඤ්චඞ්ගිකො සම්මාසමාධී**ති අයං හත්ථපාදසීසසදිසෙහි පඤ්චහි අඞ්ගෙහි යුත්තො සම්මාසමාධීති පාදකජ්ඣානසමාධිං කථෙසි.

අයං සමාධි පච්චුප්පන්නසුඛො චෙවාතිආදීසු අරහත්තඵලසමාධි අධිප්පෙතො. සො හි අප්පිතප්පිතක්ඛණෙ සුඛත්තා **පච්චුප්පන්නසුඛො.** පුරිමො පුරිමො පච්ඡිමස්ස පච්ඡිමස්ස සමාධිසුඛස්ස පච්චයත්තා **ආයතිං සුඛවිපාකො.** සන්තං සුඛුමං ඵලචිත්තං පණීතං මධුරරූපං සමුට්ඨාපෙති. ඵලසමාපත්තියා වුට්ඨිතස්ස හි සබ්බකායානුගතං සුඛසම්ඵස්සං ඵොට්ඨබ්බං පටිච්ච සුඛසහගතං කායවිඤ්ඤාණං උප්පජ්ජති. ඉමිනාපි පරියායෙන ආයතිං සුඛවිපාකො. කිලෙසෙහි ආරකත්තා **අරියො.** කාමාමිසවට්ටාමිසලොකාමිසානං අභාවා **නිරාමිසො.** බුද්ධාදීහි මහාපුරිසෙහි සෙවිතත්තා **අකාපුරිසසෙවිතො.** අඞ්ගසන්තතාය ආරම්මණසන්තතාය සබ්බකිලෙසදරථසන්තතාය ච **සන්තො.** අතප්පනීයට්ඨෙන **පණීතො.** කිලෙසපටිප්පස්සද්ධියා ලද්ධත්තා කිලෙසපටිප්පස්සද්ධිභාවස්ස වා ලද්ධත්තා **පටිප්පස්සද්ධිලද්ධො.** පටිප්පස්සද්ධං පටිප්පස්සද්ධීති හි ඉදං අත්ථතො එකං. පටිප්පස්සද්ධකිලෙසෙන වා අරහතා ලද්ධත්තාපි පටිප්පස්සද්ධිලද්ධො. එකොදිභාවෙන අධිගතත්තා එකොදිභාවමෙව වා අධිගතත්තා **එකොදිභාවාධිගතො.** අප්පගුණසාසවසමාධි විය සසඞ්ඛාරෙන සප්පයොගෙන චිත්තෙන පච්චනීකධම්මෙ නිග්ගය්හ කිලෙසෙ වාරෙත්වා අනධිගතත්තා **න සසඞ්ඛාරනිග්ගය්හවාරිතගතො.** තඤ්ච සමාධිං සමාපජ්ජන්තො තතො වා

වුට්ඨහන්තො සතිවෙපුල්ලප්පත්තත්තා සතොව සමාපජ්ජති සතොව වුට්ඨහති. යථාපරිච්ඡින්නකාලවසෙන වා සතො සමාපජ්ජති සතො වුට්ඨහති. තස්මා යදෙත්ථ ''අයං සමාධි පච්චුප්පන්නසුඛො චෙව ආයතිඤ්ච සුඛවිපාකො''ති එවං පච්චවෙක්ඛමානස්ස පච්චත්තංයෙව අපරප්පච්චයං ඤාණං උප්පජ්ජති – තං එකමඞ්ගං. එස නයො සෙසෙසුපි. එවමිමෙහි පඤ්චහි පච්චවෙක්ඛණඤාණෙහි අයං සමාධි පඤ්චඤාණිකො සම්මාසමාධි නාම වුත්තොති.

පඤ්චකනිද්දෙසවණ්ණනා.

(6.) ඡක්කනිද්දෙසවණ්ණනා

805. ඡබ්බිධෙන ඤාණවත්ථුනිද්දෙසෙ **ඉද්ධිවිධෙ ඤාණ**න්ති ''එකොපි හුත්වා බහුධා හොතී''තිආදිනයප්පවත්තෙ (දී. නි. 1.484; පටි. ම. 1.102) ඉද්ධිවිධෙ ඤාණං. ඉමිනා අවිතක්කාවිචාරා උපෙක්ඛාසහගතා රූපාවචරා බහුධාභාවාදිසාධිකා එකචිත්තක්ඛණිකා අප්පනාපඤ්ඤාව කථිතා. **සොතධාතුවිසුද්ධියා ඤාණ**න්ති දූරසන්තිකාදිභෙදසද්දාරම්මණාය දිබ්බසොතධාතුයා ඤාණං. ඉමිනාපි අවිතක්කාවිචාරා උපෙක්ඛාසහගතා රූපාවචරා පකතිසොතවිසයාතීතසද්දාරම්මණා එකචිත්තක්ඛණිකා අප්පනාපඤ්ඤාව කථිතා. **පරචිත්තෙ ඤාණ**න්ති පරසත්තානං චිත්තපරිච්ඡෙදෙ ඤාණං. ඉමිනාපි යථාවුත්තප්පකාරා පරෙසං සරාගාදිචිත්තාරම්මණා එකචිත්තක්ඛණිකා අප්පනාපඤ්ඤාව කථිතා. **පුබ්බෙනිවාසානුස්සතියා ඤාණ**න්ති පුබ්බෙනිවාසානුස්සතිසම්පයුත්තං ඤාණං. ඉමිනාපි යථාවුත්තප්පකාරා පුබ්බෙ නිවුත්ථක්ඛන්ධානුස්සරණසතිසම්පයුත්තා එකචිත්තක්ඛණිකා අප්පනාපඤ්ඤාව කථිතා. **සත්තානං චුතූපපාතෙ ඤාණ**න්ති සත්තානං චුතියඤ්ච උපපාතෙ ච ඤාණං. ඉමිනාපි යථාවුත්තප්පකාරා චවනකඋපපජ්ජනකානං සත්තානං වණ්ණධාතුආරම්මණා එකචිත්තක්ඛණිකා අප්පනාපඤ්ඤාව කථිතා. **ආසවානං ඛයෙ ඤාණ**න්ති සච්චපරිච්ඡෙදජානනඤාණං. ඉදං ලොකුත්තරමෙව. සෙසානි ලොකියානීති.

ඡක්කනිද්දෙසවණ්ණනා.

(7.) සත්තකනිද්දෙසාදිවණ්ණනා

806. සත්තවිධෙන ඤාණවත්ථුනිද්දෙසෙ **ජාතිපච්චයා ජරාමරණ**න්තිආදිනා නයෙන පවත්තිනිවත්තිවසෙන එකාදසසු පටිච්චසමුප්පාදඞ්ගෙසු එකෙකස්මිං කාලත්තයභෙදතො පච්චවෙක්ඛණඤාණං වත්වා පුන ''යම්පිස්ස තං ධම්මට්ඨිතිඤාණ''න්ති එවං තදෙව ඤාණං සඞ්ඛෙපතො ඛයධම්මතාදීහි පකාරෙහි වුත්තං. තත්ථ **ජාතිපච්චයා ජරාමරණං, අසති ජාතියා නත්ථි ජරාමරණ**න්ති ඤාණද්වයං පච්චුප්පන්නද්ධානවසෙන වුත්තං. **අතීතම්පි**

අද්ධානං, අනාගතම්පි අද්ධානන්ති එවං අතීතෙ ඤාණද්වයං, අනාගතෙ ඤාණද්වයන්ති ඡ. තානි ධම්මට්ඨිතිඤාණෙන සද්ධිං සත්ත. තත්ථ **ධම්මට්ඨිතිඤාණන්ති** පච්චයාකාරඤාණං. පච්චයාකාරො හි ධම්මානං පවත්තිට්ඨිතිකාරණත්තා ධම්මට්ඨිතීති වුච්චති; තත්ථ ඤාණං ධම්මට්ඨිතිඤාණං. එතස්සෙව ඡබ්බිධස්ස ඤාණස්සෙතං අධිවචනං. එවං එකෙකස්මිං අඞ්ගෙ ඉමානි සත්ත සත්ත කත්වා එකාදසසු අඞ්ගෙසු සත්තසත්තති හොන්ති. තත්ථ **ඛයධම්මන්ති** ඛයගමනසභාවං. **වයධම්මන්ති** වයගමනසභාවං. **විරාගධම්මන්ති** විරජ්ජනසභාවං. **නිරොධධම්මන්ති** නිරුජ්ඣනසභාවං. ඉමිනා කිං කථිතං? අපරවිපස්සනාය පුරිමවිපස්සනාසම්මසනං කථිතං. තෙන කිං කථිතං හොති? සත්තක්ඛත්තුං විපස්සනාපටිවිපස්සනා කථිතා. පඨමඤාණෙන හි සබ්බසඞ්ඛාරෙ අනිච්චා දුක්ඛා අනත්තාති දිස්වා තං ඤාණං දුතියෙන දට්ඨුං වට්ටති, දුතියං තතියෙන, තතියං චතුත්ථෙන, චතුත්ථං පඤ්චමෙන, පඤ්චමං ඡට්ඨෙන, ඡට්ඨං සත්තමෙන. එවං සත්ත විපස්සනාපටිවිපස්සනා කථිතා හොන්තීති.

සත්තකනිද්දෙසවණ්ණනා.

807. අට්ඨවිධෙන ඤාණවත්ථුනිද්දෙසෙ **සොතාපත්තිමග්ගෙ පඤ්ඤාති** සොතාපත්තිමග්ගම්හි පඤ්ඤා. ඉමිනා සම්පයුත්තපඤ්ඤාව කථිතා. සෙසපදෙසුපි එසෙව නයොති.

අට්ඨකනිද්දෙසවණ්ණනා.

808. නවවිධෙන ඤාණවත්ථුනිද්දෙසෙ **අනුපුබ්බවිහාරසමාපත්තීසූති** අනුපුබ්බවිහාරසඞ්ඛාතාසු සමාපත්තීසු. තාසං අනුපුබ්බෙන අනුපටිපාටියා විහාරිතබ්බට්ඨෙන අනුපුබ්බවිහාරතා, සමාපජ්ජිතබ්බට්ඨෙන සමාපත්තිතා දට්ඨබ්බා. තත්ථ **පඨමජ්ඣානසමාපත්තියා පඤ්ඤා**තිආදයො අට්ඨ සම්පයුත්තපඤ්ඤා වෙදිතබ්බා. නවමා පච්චවෙක්ඛණපඤ්ඤා. සා හි නිරොධසමාපත්තිං සන්තතො පණීතතො පච්චවෙක්ඛමානස්ස පවත්තති. තෙන වුත්තං – ‘‘සඤ්ඤාවෙදයිතනිරොධසමාපත්තියා වුට්ඨිතස්ස පච්චවෙක්ඛණඤාණ’’න්ති.

නවකනිද්දෙසවණ්ණනා.

(10.) දසකනිද්දෙසවණ්ණනා

පඨමබලනිද්දෙසො

809. දසවිධෙන ඤාණවත්ථුනිද්දෙසෙ **අට්ඨානන්ති** හෙතුපටික්ඛෙපො. **අනවකාසොති** පච්චයපටික්ඛෙපො. උභයෙනාපි කාරණමෙව පටික්ඛිපති. කාරණඤ්හි තදායත්තවුත්තිතාය අත්තනො ඵලස්ස ඨානන්ති ච අවකාසොති ච වුච්චති. **යන්ති** යෙන කාරණෙන. **දිට්ඨිසම්පන්නොති** මග්ගදිට්ඨියා සම්පන්නො සොතාපන්නො අරියසාවකො. **කඤ්චි සඞ්ඛාරන්ති** චතුභූමකෙසු සඞ්ඛතසඞ්ඛාරෙසු කඤ්චි එකං සඞ්ඛාරම්පි. **නිච්චතො උපගච්ඡෙය්‍යාති** නිච්චොති ගණ්හෙය්‍ය. **නෙතං ඨානං විජ්ජතීති** එතං කාරණං නත්ථි, න උපලබ්භති. **යං පුථුජ්ජනොති** යෙන කාරණෙන පුථුජ්ජනො. **ඨානමෙතං විජ්ජතීති** එතං කාරණං අත්ථි; සස්සතදිට්ඨියා හි සො තෙභූමකෙසු සඞ්ඛාරෙසු කඤ්චි සඞ්ඛාරං නිච්චතො ගණ්හෙය්‍යාති අත්ථො. චතුත්ථභූමකසඞ්ඛාරො පන තෙජුස්සදත්තා දිවසං සන්තත්තො අයොගුළො විය මක්ඛිකානං දිට්ඨියා වා අඤ්ඤෙසං වා අකුසලානං ආරම්මණං න හොති. ඉමිනා නයෙන **කඤ්චි සඞ්ඛාරං සුඛතොති**ආදීසුපි අත්ථො වෙදිතබ්බො. **සුඛතො උපගච්ඡෙය්‍යාති** ‘‘එකන්තසුඛී අත්තා හොති අරොගො පරම්මරණා’’ති (ම. නි. 3.21) එවං අත්තදිට්ඨිවසෙන සුඛතො ගාහං සන්ධායෙතං වුත්තං. දිට්ඨිවිප්පයුත්තචිත්තෙන පන අරියසාවකො පරිළාහාභිභූතො පරිළාහවූපසමත්ථං, මත්තහත්ථිපරිතාසිතො විය, සුචිකාමො පොක්ඛබ්‍රාහ්මණො ගූථං කඤ්චි සඞ්ඛාරං සුඛතො උපගච්ඡති. අත්තවාදෙ කසිණාදිපණ්ණත්තිසඞ්ගහත්ථං සඞ්ඛාරන්ති අවත්වා **කඤ්චි ධම්මන්ති** වුත්තං. ඉධාපි අරියසාවකස්ස චතුභූමකවසෙන පරිච්ඡෙදො වෙදිතබ්බො, පුථුජ්ජනස්ස තෙභූමකවසෙන; සබ්බවාරෙසු වා අරියසාවකස්සාපි තෙභූමකවසෙනෙව පරිච්ඡෙදො වට්ටති. යං යඤ්හි පුථුජ්ජනො ගණ්හාති, තතො තතො අරියසාවකො ගාහං විනිවෙඨෙති. පුථුජ්ජනො හි යං යං නිච්චං සුඛං අත්තාති ගණ්හාති, තං තං අරියසාවකො අනිච්චං දුක්ඛං අනත්තාති ගණ්හන්තො ගාහං විනිවෙඨෙති.

මාතරන්තිආදීසු ජනිකාව මාතා. මනුස්සභූතොව ඛීණාසවො අරහාති අධිප්පෙතො. කිං පන අරියසාවකො අඤ්ඤං ජීවිතා වොරොපෙය්‍යාති? එතම්පි අට්ඨානං. සචෙපි භවන්තරගතං අරියසාවකං අත්තනො අරියසාවකභාවං අජානන්තම්පි කොචි එවං වදෙය්‍ය – ‘ඉමං කුන්ථකිපිල්ලිකං ජීවිතා වොරොපෙත්වා සකලචක්කවාළගබ්භෙ චක්කවත්තිරජ්ජං පටිපජ්ජාහී’ති, නෙව සො තං ජීවිතා වොරොපෙය්‍ය. අථ වාපි නං එවං වදෙය්‍යුං – ‘සචෙ ඉමං න ඝාතෙස්සසි, සීසං තෙ ඡින්දිස්සාමා’ති, සීසමෙවස්ස ඡින්දෙය්‍යුං, නෙව සො තං ඝාතෙය්‍ය. පුථුජ්ජනභාවස්ස පන මහාසාවජ්ජභාවදස්සනත්ථං අරියසාවකස්ස ච

බලදීපනත්ථමෙතං වුත්තං. අයඤ්හෙත්ථ අධිප්පායො – සාවජ්ජො පුථුජ්ජනභාවො, යත්‍ර හි නාම පුථුජ්ජනො මාතුඝාතාදීනිපි ආනන්තරියානි කරිස්සති. මහාබලො අරියසාවකො; සො එතානි කම්මානි න කරොතීති.

පදුට්ඨෙන චිත්තෙනාති දොසසම්පයුත්තෙන වධකචිත්තෙන. **ලොහිතං උප්පාදෙය්‍යාති** ජීවමානකසරීරෙ ඛුද්දකමක්ඛිකාය පිවනමත්තම්පි ලොහිතං උප්පාදෙය්‍ය. **සඞ්ඝං භින්දෙය්‍යාති** සමානසංවාසකං සමානසීමායං ඨිතං පඤ්චහි කාරණෙහි සඞ්ඝං භින්දෙය්‍ය, වුත්තඤ්හෙතං – ‘‘පඤ්චහුපාලි, ආකාරෙහි සඞ්ඝො භිජ්ජති – කම්මෙන, උද්දෙසෙන, වොහරන්තො, අනුස්සාවනෙන, සලාකග්ගාහෙනා’’ති (පරි. 458).

තත්ථ **‘කම්මෙනා’**ති අපලොකනාදීසු චතූසු කම්මෙසු අඤ්ඤතරෙන කම්මෙන. **‘උද්දෙසෙනා’**ති පඤ්චසු පාතිමොක්ඛුද්දෙසෙසු අඤ්ඤතරෙන උද්දෙසෙන. **‘වොහරන්තො’**ති කථයන්තො, තාහි තාහි උප්පත්තීහි ‘අධම්මං ධම්මො’තිආදීනි අට්ඨාරස භෙදකරවත්ථූනි දීපෙන්තො. **‘අනුස්සාවනෙනා’**ති ‘නනු තුම්හෙ ජානාථ මය්හං උච්චාකුලා පබ්බජිතභාවං බහුස්සුතභාවඤ්ච! මාදිසො නාම උද්ධම්මං උබ්බිනයං සත්ථුසාසනං ගාහෙය්‍යාති චිත්තම්පි උප්පාදෙතුං තුම්හාකං න යුත්තං. කිං මය්හං අවීචි නීලුප්පලවනං විය සීතලො? කිමහං අපායතො න භායාමී’තිආදිනා නයෙන කණ්ණමූලෙ වචීභෙදං කත්වා අනුස්සාවනෙන. **‘සලාකග්ගාහෙනා’**ති එවං අනුස්සාවෙත්වා තෙසං චිත්තං උපත්ථම්භෙත්වා අනිවත්තනධම්මෙ කත්වා ‘‘ගණ්හථ ඉමං සලාක’’න්ති සලාකග්ගාහෙන. එත්ථ ච කම්මමෙව උද්දෙසො වා පමාණං වොහාරානුස්සාවනසලාකග්ගාහා පන පුබ්බභාගා. අට්ඨාරසවත්ථුදීපනවසෙන හි වොහරන්තෙන තත්ථ රුචිජනනත්ථං අනුස්සාවෙත්වා සලාකාය ගාහිතායපි අභින්නොව හොති සඞ්ඝො. යදා පන එවං චත්තාරො වා අතිරෙකා වා සලාකං ගාහෙත්වා ආවෙණිකං කම්මං වා උද්දෙසං වා කරොන්ති, තදා සඞ්ඝො භින්නො නාම හොති.

එවං දිට්ඨිසම්පන්නො පුග්ගලො සඞ්ඝං භින්දෙය්‍යාති නෙතං ඨානං විජ්ජති. එත්තාවතා මාතුඝාතාදීනි පඤ්ච ආනන්තරියකම්මානි දස්සිතානි හොන්ති, යානි පුථුජ්ජනො කරොති, න අරියසාවකො. තෙසං ආවිභාවත්ථං –

> කම්මතො ද්වාරතො චෙව, කප්පට්ඨිතියතො තථා;
> පාකසාධාරණාදීහි, විඤ්ඤාතබ්බො විනිච්ඡයො.

තත්ථ **‘කම්මතො’** තාව – එත්ථ හි මනුස්සභූතස්සෙව මනුස්සභූතං මාතරං වා පිතරං වා අපි පරිවත්තලිඞ්ගං ජීවිතා වොරොපෙන්තස්ස කම්මං ආනන්තරියං හොති. තස්ස විපාකං පටිබාහිස්සාමී’ති සකලචක්කවාළං

මහාචෙතියප්පමාණෙහි කඤ්චනථූපෙහි පූරෙත්වාපි, සකලචක්කවාළං පූරෙත්වා නිසින්නභික්ඛුසඞ්ඝස්ස මහාදානං දත්වාපි, බුද්ධස්ස භගවතො සඞ්ඝාටිකණ්ණං අමුඤ්චිත්වාව විචරිත්වාපි, කායස්ස භෙදා නිරයමෙව උපපජ්ජති. යො පන සයං මනුස්සභූතො තිරච්ඡානභූතං මාතරං වා පිතරං වා, සයං වා තිරච්ඡානභූතො මනුස්සභූතං, තිරච්ඡානභූතොයෙව වා තිරච්ඡානභූතං ජීවිතා වොරොපෙති, තස්ස කම්මං ආනන්තරියං න හොති, කම්මං පන භාරියං හොති, ආනන්තරියං ආහච්චෙව තිට්ඨති. මනුස්සජාතිකානං පන වසෙන අයං පඤ්හො කථිතො.

එත්ථ එළකචතුක්කං, සඞ්ගාමචතුක්කං, චොරචතුක්කඤ්ච කථෙතබ්බං. 'එළකං මාරෙමී'ති අභිසන්ධිනාපි හි එළකට්ඨානෙ ඨිතං මනුස්සො මනුස්සභූතං මාතරං වා පිතරං වා මාරෙන්තො ආනන්තරියං ඵුසති. එළකාභිසන්ධිනා පන මාතාපිතිඅභිසන්ධිනා වා එළකං මාරෙන්තො ආනන්තරියං න ඵුසති. මාතාපිතිඅභිසන්ධිනා මාතාපිතරො මාරෙන්තො ඵුසතෙව. එස නයො ඉතරස්මිම්පි චතුක්කද්වයෙ. යථා ච මාතාපිතූසු, එවං අරහන්තෙපි එතානි චතුක්කානි වෙදිතබ්බානි. මනුස්සඅරහන්තමෙව ච මාරෙත්වා ආනන්තරියං ඵුසති, න යක්ඛභූතං; කම්මං පන භාරියං ආනන්තරියසදිසමෙව. මනුස්සඅරහන්තස්ස ච පුථුජ්ජනකාලෙයෙව සත්ථප්පහාරෙ වා විසෙ වා දින්නෙපි යදි සො අරහත්තං පත්වා තෙනෙව මරති, අරහන්තඝාතො හොතියෙව. යං පන පුථුජ්ජනකාලෙ දින්නං දානං අරහත්තං පත්වා පරිභුඤ්ජති, පුථුජ්ජනස්සෙව තං දින්නං හොති. සෙසඅරියපුග්ගලෙ මාරෙන්තස්ස ආනන්තරියං නත්ථි, කම්මං පන භාරියං ආනන්තරියසදිසමෙව.

ලොහිතුප්පාදෙ තථාගතස්ස අභෙජ්ජකායතාය පරූපක්කමෙන චම්මච්ඡෙදං කත්වා ලොහිතපග්ඝරණං නාම නත්ථි. සරීරස්ස පන අන්තොයෙව එකස්මිං ඨානෙ ලොහිතං සමොසරති. දෙවදත්තෙන පටිවිද්ධසිලාතො භිජ්ජිත්වා ගතා සකලිකාපි තථාගතස්ස පාදන්තං පහරි. ඵරසුනා පහටො විය පාදො අන්තොලොහිතොයෙව අහොසි. තථා කරොන්තස්ස ආනන්තරියං හොති. ජීවකො පන තථාගතස්ස රුචියා සත්ථකෙන චම්මං ඡින්දිත්වා තම්හා ඨානා දුට්ඨලොහිතං නීහරිත්වා ඵාසුකමකාසි. තථා කරොන්තස්ස පුඤ්ඤකම්මමෙව හොති.

අථ යෙ ච පරිනිබ්බුතෙ තථාගතෙ චෙතියං භින්දන්ති, බොධිං ඡින්දන්ති, ධාතුම්හි උපක්කමන්ති, තෙසං කිං හොතීති? භාරියං කම්මං හොති ආනන්තරියසදිසං. සධාතුකං පන ථූපං වා පටිමං වා බාධයමානං බොධිසාඛඤ්ච ඡින්දිතුං වට්ටති. සචෙපි තත්ථ නිලීනා සකුණා චෙතියෙ වච්චං පාතෙන්ති, ඡින්දිතුං වට්ටතියෙව. පරිභොගචෙතියතො හි සරීරචෙතියං මහන්තතරං. චෙතියවත්ථුං භින්දිත්වා ගච්ඡන්තං බොධිමූලම්පි ඡින්දිත්වා හරිතුං වට්ටති. යා

පන බොධිසාඛා බොධිඝරං බාධති, තං ගෙහරක්ඛණත්ථං ඡින්දිතුං න ලබ්භති. බොධිඅත්ථඤ්හි ගෙහං, න ගෙහත්ථාය බොධි. ආසනඝරෙපි එසෙව නයො. යස්මිං පන ආසනඝරෙ ධාතු නිහිතා හොති, තස්ස රක්ඛණත්ථාය බොධිසාඛං ඡින්දිතුං වට්ටති. බොධිජග්ගනත්ථං ඔජොහරණසාඛං වා පූතිට්ඨානං වා ඡින්දිතුං වට්ටතියෙව; සරීරපටිජග්ගනෙ විය පුඤ්ඤම්පි හොති.

සඞ්ඝභෙදෙ සීමට්ඨකසඞ්ඝෙ අසන්නිපතිතෙ විසුං පරිසං ගහෙත්වා කතවොහාරානුස්සාවනසලාකග්ගාහස්ස කම්මං වා කරොන්තස්ස උද්දෙසං වා උද්දිසන්තස්ස භෙදො ච හොති ආනන්තරියකම්මඤ්ච. සමග්ගසඤ්ඤාය පන වට්ටති. සමග්ගසඤ්ඤාය හි කරොන්තස්ස නෙව භෙදො හොති න ආනන්තරියකම්මං. තථා නවතො ඌනපරිසායං. සබ්බන්තිමෙන පන පරිච්ඡෙදෙන නවන්නං ජනානං යො සඞ්ඝං භින්දති, තස්ස ආනන්තරියකම්මං හොති. අනුවත්තකානං අධම්මවාදීනං මහාසාවජ්ජං කම්මං; ධම්මවාදිනො අනවජ්ජා. තත්ථ නවන්නමෙව සඞ්ඝභෙදෙ ඉදං සුත්තං – ''එකතො, උපාලි, චත්තාරො හොන්ති, එකතො චත්තාරො, නවමො අනුස්සාවෙති සලාකං ගාහෙති – 'අයං ධම්මො, අයං විනයො, ඉදං සත්ථුසාසනං, ඉදං ගණ්හථ, ඉදං රොචෙථා'ති. එවං ඛො, උපාලි, සඞ්ඝරාජි චෙව හොති සඞ්ඝභෙදො ච. නවන්නං වා, උපාලි, අතිරෙකනවන්නං වා සඞ්ඝරාජි චෙව හොති සඞ්ඝභෙදො චා''ති (චූළව. 351).

එතෙසු ච පන පඤ්චසු සඞ්ඝභෙදො වචීකම්මං, සෙසානි කායකම්මානීති. එවං කම්මතොපි විඤ්ඤාතබ්බො විනිච්ඡයො.

'ද්වාරතො'ති සබ්බානෙව චෙතානි කායද්වාරතොපි වචීද්වාරතොපි සමුට්ඨහන්ති. පුරිමානි පනෙත්ථ චත්තාරි ආණත්තිකවිජ්ජාමයපයොගවසෙන වචීද්වාරතො සමුට්ඨහිත්වාපි කායද්වාරමෙව පූරෙන්ති. සඞ්ඝභෙදො හත්ථමුද්දාය භෙදං කරොන්තස්ස කායද්වාරතො සමුට්ඨහිත්වාපි වචීද්වාරමෙව පූරෙතීති. එවමෙත්ථ ද්වාරතොපි විඤ්ඤාතබ්බො විනිච්ඡයො.

'කප්පට්ඨිතියතො'ති සඞ්ඝභෙදොයෙව චෙත්ථ කප්පට්ඨිතියො. සණ්ඨහන්තෙ හි කප්පෙ කප්පවෙමජ්ඣෙ වා සඞ්ඝභෙදං කත්වා කප්පවිනාසෙයෙව මුච්චති. සචෙපි හි 'ස්වෙ කප්පො විනස්සිස්සතී'ති අජ්ජ සඞ්ඝභෙදං කරොති, ස්වෙයෙව මුච්චති, එකදිවසමෙව නිරයෙ පච්චති. එවං කරණං පන නත්ථි. සෙසානි චත්තාරි කම්මානි ආනන්තරියානෙව හොන්ති, න කප්පට්ඨිතියානීති. එවමෙත්ථ කප්පට්ඨිතියතොපි විඤ්ඤාතබ්බො විනිච්ඡයො.

'පාකතො'ති යෙන ච පඤ්චපෙතානි කම්මානි කතානි හොන්ති, තස්ස සඞ්ඝභෙදොයෙව පටිසන්ධිවසෙන විපච්චති. සෙසානි ''අහොසි කම්මං

නාහොසි කම්මවිපාකො''ති එවමාදීසු සඞ්ඛං ගච්ඡන්ති. සඞ්ඝභෙදාභාවෙ ලොහිතුප්පාදො, තදභාවෙ අරහන්තඝාතො, තදභාවෙ සචෙ පිතා සීලවා හොති, මාතා දුස්සීලා නො වා තථා සීලවතී, පිතුඝාතො පටිසන්ධිවසෙන විපච්චති. සචෙ මාතා මාතුඝාතො. ද්වීසුපි සීලෙන වා දුස්සීලෙන වා සමානෙසු මාතුඝාතොව පටිසන්ධිවසෙන විපච්චති; මාතා හි දුක්කරකාරිණී බහූපකාරා ච පුත්තානන්ති. එවමෙත්ථ පාකතොපි විඤ්ඤාතබ්බො විනිච්ඡයො.

'සාධාරණාදීහී'ති පුරිමානි චත්තාරි සබ්බෙසම්පි ගහට්ඨපබ්බජිතානං සාධාරණානි. සඞ්ඝභෙදො පන ''න ඛො, උපාලි, භික්ඛුනී සඞ්ඝං භින්දති, න සික්ඛමානා, න සාමණෙරො, න සාමණෙරී, න උපාසකො, න උපාසිකා සඞ්ඝං භින්දති. භික්ඛු ඛො, උපාලි, පකතත්තො සමානසංවාසකො සමානසීමායං ඨිතො සඞ්ඝං භින්දතී''ති (චූළව. 351) වචනතො වුත්තප්පකාරස්ස භික්ඛුනොව හොති, න අඤ්ඤස්ස; තස්මා අසාධාරණො. ආදිසද්දෙන සබ්බෙපෙතෙ දුක්ඛවෙදනාසහගතා දොසමොහසම්පයුත්තා චාති එවමෙත්ථ සාධාරණාදීහිපි විඤ්ඤාතබ්බො විනිච්ඡයො.

අඤ්ඤං සත්ථාරන්ති 'අයං මෙ සත්ථා සත්ථුකිච්චං කාතුං සමත්ථො'ති භවන්තරෙපි අඤ්ඤං තිත්ථකරං 'අයං මෙ සත්ථා'ති එවං ගණ්හෙය්‍ය – නෙතං ඨානං විජ්ජතීති අත්ථො. **අට්ඨමං භවං නිබ්බත්තෙය්‍යාති** සබ්බමන්දපඤ්ඤොපි සත්තමං භවං අතික්කමිත්වා අට්ඨමං නිබ්බත්තෙය්‍ය – නෙතං ඨානං විජ්ජති. උත්තමකොටියා හි සත්තමං භවං සන්ධායෙවෙස ''නියතො සම්බොධිපරායණො''ති වුත්තො. කිං පන තං නියාමෙති? කිං පුබ්බහෙතු නියාමෙති උදාහු පටිලද්ධමග්ගො උදාහු උපරි තයො මග්ගාති? සම්මාසම්බුද්ධෙන ගහිතං නාමමත්තමෙතං. පුග්ගලො පන නියතො නාම නත්ථි. ''පුබ්බහෙතු නියාමෙතී''ති වුත්තෙ හි උපරි තිණ්ණං මග්ගානං උපනිස්සයො වුත්තො හොති, පඨමමග්ගස්ස උපනිස්සයාභාවො ආපජ්ජති. ඉච්චස්ස අහෙතු අප්පච්චයා නිබ්බත්තිං පාපුණාති. ''පටිලද්ධමග්ගො නියාමෙතී''ති වුත්තෙ උපරි තයො මග්ගා අකිච්චකා හොන්ති, පඨමමග්ගොව සකිච්චකො, පඨමමග්ගෙනෙව කිලෙසෙ ඛෙපෙත්වා පරිනිබ්බායිතබ්බං හොති. ''උපරි තයො මග්ගා නියාමෙන්තී''ති වුත්තෙ පඨමමග්ගො අකිච්චකො හොති, උපරි තයො මග්ගාව සකිච්චකා, පඨමමග්ගං අනිබ්බත්තෙත්වා උපරි තයො මග්ගා නිබ්බත්තෙතබ්බා හොන්ති, පඨමමග්ගෙන ච අනුප්පජ්ජිත්වාව කිලෙසා ඛෙපෙතබ්බා හොන්ති. තස්මා න අඤ්ඤො කොචි නියාමෙති, උපරි තිණ්ණං මග්ගානං විපස්සනාව නියාමෙති. සචෙ හි තෙසං විපස්සනා තික්ඛා සූරා හුත්වා වහති, එකංයෙව භවං නිබ්බත්තෙත්වා අරහත්තං පත්වා පරිනිබ්බාති. තතො මන්දතරපඤ්ඤො දුතියෙ වා තතියෙ වා චතුත්ථෙ වා පඤ්චමෙ වා ඡට්ඨෙ වා භවෙ අරහත්තං පත්වා පරිනිබ්බාති. සබ්බමන්දපඤ්ඤො සත්තමං භවං

නිබ්බත්තෙත්වා අරහත්තං පාපුණාති, අට්ඨමෙ භවෙ පටිසන්ධි න හොති. ඉති සම්මාසම්බුද්ධෙන ගහිතං නාමමත්තමෙතං. සත්ථා හි බුද්ධතුලාය තුලෙත්වා සබ්බඤ්ඤුතඤාණෙන පරිච්ඡින්දිත්වා 'අයං පුග්ගලො සබ්බමහාපඤ්ඤො තික්ඛවිපස්සකො එකමෙව භවං නිබ්බත්තෙත්වා අරහත්තං ගණ්හිස්සතී'ති **'එකබීජී'**ති නාමං අකාසි; 'අයං පුග්ගලො දුතියං, තතියං, චතුත්ථං, පඤ්චමං, ඡට්ඨං භවං නිබ්බත්තෙත්වා අරහත්තං ගණ්හිස්සතී'ති **'කොලංකොලො'**ති නාමං අකාසි; 'අයං පුග්ගලො සත්තමං භවං නිබ්බත්තෙත්වා අරහත්තං ගණ්හිස්සතී'ති **'සත්තක්ඛත්තුපරමො'**ති නාමං අකාසි.

කොචි පන පුග්ගලො සත්තන්නං භවානං නියතො නාම නත්ථි. අරියසාවකො පන යෙන කෙනචිපි ආකාරෙන මන්දපඤ්ඤො සමානො අට්ඨමං භවං අප්පත්වා අන්තරාව පරිනිබ්බාති. සක්කසදිසොපි වට්ටාභිරතො සත්තමංයෙව භවං ගච්ඡති. සත්තමෙ භවෙ සබ්බකාරෙන පමාදවිහාරිනොපි විපස්සනාඤාණං පරිපාකං ගච්ඡති. අප්පමත්තකෙපි ආරම්මණෙ නිබ්බින්දිත්වා නිබ්බුතිං පාපුණාති. සචෙපි හිස්ස සත්තමෙ භවෙ නිද්දං වා ඔක්කමන්තස්ස, පරම්මුඛං වා ගච්ඡන්තස්ස, පච්ඡතො ඨත්වා තිඛිණෙන අසිනා කොචිදෙව සීසං පාතෙය්‍ය, උදකෙ වා ඔසාදෙත්වා මාරෙය්‍ය, අසනි වා පනස්ස සීසෙ පතෙය්‍ය, එවරූපෙපි කාලෙ සප්පටිසන්ධිකා කාලංකිරියා නාම න හොති, අරහත්තං පත්වාව පරිනිබ්බාති. තෙන වුත්තං – ''අට්ඨමං භවං නිබ්බත්තෙය්‍ය – නෙතං ඨානං විජ්ජතී''ති.

එකිස්සා ලොකධාතුයාති දසසහස්සිලොකධාතුයා. තීණි හි ඛෙත්තානි – ජාතිඛෙත්තං, ආණාඛෙත්තං, විසයක්ඛෙත්තන්ති. තත්ථ **'ජාතික්ඛෙත්තං'** නාම දසසහස්සිලොකධාතු. සා හි තථාගතස්ස මාතුකුච්ඡිඔක්කමනකාලෙ, නික්ඛමනකාලෙ, සම්බොධිකාලෙ, ධම්මචක්කපවත්තනෙ, ආයුසඞ්ඛාරවොස්සජ්ජනෙ, පරිනිබ්බානෙ ච කම්පති. කොටිසතසහස්සචක්කවාළං පන **'ආණාඛෙත්තං'** නාම. ආටානාටියමොරපරිත්තධජග්ගපරිත්තරතනපරිත්තාදීනඤ්හි එත්ථ ආණා වත්තති. **'විසයඛෙත්තස්ස'** පන පරිමාණං නත්ථි. බුද්ධානඤ්හි ''යාවතකං ඤාණං තාවතකං ඤෙය්‍යං, යාවතකං ඤෙය්‍යං තාවතකං ඤාණං, ඤාණපරියන්තිකං ඤෙය්‍යං, ඤෙය්‍යපරියන්තිකං ඤාණ''න්ති (පටි. ම. 3.5) වචනතො අවිසයො නාම නත්ථි.

ඉමෙසු පන තීසු ඛෙත්තෙසු, ඨපෙත්වා ඉමං චක්කවාළං, අඤ්ඤස්මිං චක්කවාළෙ බුද්ධා උප්පජ්ජන්තීති සුත්තං නත්ථි, න උප්පජ්ජන්තීති පන අත්ථි. **තීණි පිටකානි** – විනයපිටකං, සුත්තන්තපිටකං, අභිධම්මපිටකන්ති. තිස්සො සඞ්ගීතියො – මහාකස්සපත්ථෙරස්ස සඞ්ගීති, යසත්ථෙරස්ස සඞ්ගීති, මොග්ගලිපුත්තතිස්සත්ථෙරස්ස සඞ්ගීතීති. ඉමා තිස්සො සඞ්ගීතියො ආරුළ්හෙ

තෙපිටකෙ බුද්ධවචනෙ ඉමං චක්කවාළං මුඤ්චිත්වා අඤ්ඤත්ථ බුද්ධා උප්පජ්ජන්තීති සුත්තං නත්ථි, නුප්පජ්ජන්තීති පන අත්ථි.

අපුබ්බං අචරිමන්ති අපුරෙ අපච්ඡා; එකතො නුප්පජ්ජන්ති, පුරෙ වා පච්ඡා වා උප්පජ්ජන්තීති වුත්තං හොති. තත්ථ බොධිපල්ලඞ්කෙ ''බොධිං අප්පත්වා න උට්ඨහිස්සාමී''ති නිසින්නකාලතො පට්ඨාය යාව මාතුකුච්ඡිස්මිං පටිසන්ධිග්ගහණං තාව පුබ්බෙන්ති න වෙදිතබ්බං. බොධිසත්තස්ස හි පටිසන්ධිග්ගහණෙ දසසහස්සචක්කවාළකම්පනෙනෙව ජාතික්ඛෙත්තපරිග්ගහො කතො, අඤ්ඤස්ස බුද්ධස්ස උප්පත්ති නිවාරිතා හොති. පරිනිබ්බානතො පට්ඨාය ච යාව සාසපමත්තාපි ධාතුයො තිට්ඨන්ති තාව පච්ඡාති න වෙදිතබ්බං. ධාතූසු හි ඨිතාසු බුද්ධා ඨිතාව හොන්ති. තස්මා එත්ථන්තරෙ අඤ්ඤස්ස බුද්ධස්ස උප්පත්ති නිවාරිතාව හොති, ධාතුපරිනිබ්බානෙ පන ජාතෙ අඤ්ඤස්ස බුද්ධස්ස උප්පත්ති න නිවාරිතා.

තීණි හි අන්තරධානානි නාම – පරියත්තිඅන්තරධානං, පටිවෙධඅන්තරධානං, පටිපත්තිඅන්තරධානන්ති. තත්ථ **'පරියත්ති'**ති තීණි පිටකානි; **'පටිවෙධො'**ති සච්චපටිවෙධො; **'පටිපත්ති'**ති පටිපදා. තත්ථ පටිවෙධො ච පටිපත්ති ච හොතිපි න හොතිපි. එකස්මිඤ්හි කාලෙ පටිවෙධකරා භික්ඛූ බහූ හොන්ති; 'එස භික්ඛු පුථුජ්ජනො'ති අඞ්ගුලිං පසාරෙත්වා දස්සෙතබ්බො හොති. ඉමස්මිංයෙව දීපෙ එකවාරං කිර පුථුජ්ජනභික්ඛු නාම නාහොසි. පටිපත්තිපූරකාපි කදාචි බහූ හොන්ති, කදාචි අප්පා. ඉති පටිවෙධො ච පටිපත්ති ච හොතිපි න හොතිපි.

සාසනට්ඨිතියා පන පරියත්තියෙව පමාණං. පණ්ඩිතො හි තෙපිටකං සුත්වා ද්වෙපි පූරෙති. යථා අම්හාකං බොධිසත්තො ආළාරස්ස සන්තිකෙ පඤ්චාභිඤ්ඤා සත්ත ච සමාපත්තියො නිබ්බත්තෙත්වා නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනසමාපත්තියා පරිකම්මං පුච්ඡි, සො 'න ජානාමී'ති ආහ; තතො උදකස්ස සන්තිකං ගන්ත්වා අධිගතවිසෙසං සංසන්දෙත්වා නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනස්ස පරිකම්මං පුච්ඡි; සො ආචික්ඛි; තස්ස වචනසමනන්තරමෙව මහාසත්තො තං සම්පාදෙසි; එවමෙව පඤ්ඤවා භික්ඛු පරියත්තිං සුත්වා ද්වෙපි පූරෙති. තස්මා පරියත්තියා ඨිතාය සාසනං ඨිතං හොති. යදා පන සා අන්තරධායති තදා පඨමං අභිධම්මපිටකං නස්සති. තත්ථ පට්ඨානං සබ්බපඨමං අන්තරධායති. අනුක්කමෙන පච්ඡා ධම්මසඞ්ගහො. තස්මිං අන්තරහිතෙ ඉතරෙසු ද්වීසු පිටකෙසු ඨිතෙසු සාසනං ඨිතමෙව හොති.

තත්ථ සුත්තන්තපිටකෙ අන්තරධායමානෙ පඨමං අඞ්ගුත්තරනිකායො එකාදසකතො පට්ඨාය යාව එකකා අන්තරධායති. තදනන්තරං සංයුත්තනිකායො චක්කපෙය්‍යාලතො පට්ඨාය යාව ඔඝතරණා අන්තරධායති.

තදනන්තරං මජ්ඣිමනිකායො ඉන්ද්‍රියභාවනතො පට්ඨාය යාව මූලපරියායා අන්තරධායති. තදනන්තරං දීඝනිකායො දසුත්තරතො පට්ඨාය යාව බ්‍රහ්මජාලා අන්තරධායති. එකිස්සාපි ද්වින්නම්පි ගාථානං පුච්ඡා අද්ධානං ගච්ඡති; සාසනං ධාරෙතුං න සක්කොති සභියපුච්ඡා (සු. නි. 515 ආදයො) විය ආළවකපුච්ඡා (සු. නි. 183 ආදයො; සං. නි. 1.246) විය ච. එතා කිර කස්සපබුද්ධකාලිකා අන්තරා සාසනං ධාරෙතුං නාසක්ඛිංසු.

ද්වීසු පන පිටකෙසු අන්තරහිතෙසුපි විනයපිටකෙ ඨිතෙ සාසනං තිට්ඨති. පරිවාරඛන්ධකෙසු අන්තරහිතෙසු උභතොවිභඞ්ගෙ ඨිතෙ ඨිතමෙව හොති. උභතොවිභඞ්ගෙ අන්තරහිතෙ මාතිකාය ඨිතායපි ඨිතමෙව හොති. මාතිකාය අන්තරහිතාය පාතිමොක්ඛපබ්බජ්ජාඋපසම්පදාසු ඨිතාසු සාසනං තිට්ඨති. ලිඞ්ගං අද්ධානං ගච්ඡති. සෙතවත්ථසමණවංසො පන කස්සපබුද්ධකාලතො පට්ඨාය සාසනං ධාරෙතුං නාසක්ඛි. පච්ඡිමකස්ස පන සච්චපටිවෙධතො පච්ඡිමකස්ස සීලභෙදතො ච පට්ඨාය සාසනං ඔසක්කිතං නාම හොති. තතො පට්ඨාය අඤ්ඤස්ස බුද්ධස්ස උප්පත්ති න වාරිතා.

තීණි පරිනිබ්බානානි නාම – කිලෙසපරිනිබ්බානං, ඛන්ධපරිනිබ්බානං, ධාතුපරිනිබ්බානන්ති. තත්ථ **‘කිලෙසපරිනිබ්බානං’** බොධිපල්ලඞ්කෙ අහොසි, **‘ඛන්ධපරිනිබ්බානං’** කුසිනාරායං, **‘ධාතුපරිනිබ්බානං’** අනාගතෙ භවිස්සති. සාසනස්ස කිර ඔසක්කනකාලෙ ඉමස්මිං තම්බපණ්ණිදීපෙ ධාතුයො සන්නිපතිත්වා මහාචෙතියං ගමිස්සන්ති, මහාචෙතියතො නාගදීපෙ රාජායතනචෙතියං, තතො මහාබොධිපල්ලඞ්කං ගමිස්සන්ති. නාගභවනතොපි දෙවලොකතොපි බ්‍රහ්මලොකතොපි ධාතුයො මහාබොධිපල්ලඞ්කමෙව ගමිස්සන්ති. සාසපමත්තාපි ධාතු න අන්තරා නස්සිස්සති. සබ්බා ධාතුයො මහාබොධිපල්ලඞ්කෙ රාසිභූතා සුවණ්ණක්ඛන්ධො විය එකඝනා හුත්වා ඡබ්බණ්ණරංසියො විස්සජ්ජෙස්සන්ති. තා දසසහස්සිලොකධාතුං ඵරිස්සන්ති. තතො දසසහස්සචක්කවාළදෙවතා සන්නිපතිත්වා ‘‘අජ්ජ සත්ථා පරිනිබ්බාති, අජ්ජ සාසනං ඔසක්කති, පච්ඡිමදස්සනං දානි ඉදං අම්හාක’’න්ති දසබලස්ස පරිනිබ්බුතදිවසතො මහන්තතරං කාරුඤ්ඤං කරිස්සන්ති. ඨපෙත්වා අනාගාමිඛීණාසවෙ අවසෙසා සකභාවෙන සන්ධාරෙතුං න සක්ඛිස්සන්ති. ධාතූසු තෙජොධාතු උට්ඨහිත්වා යාව බ්‍රහ්මලොකා උග්ගච්ඡිස්සති. සාසපමත්තායපි ධාතුයා සති එකජාලාව භවිස්සති; ධාතූසු පරියාදානං ගතාසු පච්ඡිජ්ජිස්සති. එවං මහන්තං ආනුභාවං දස්සෙත්වා ධාතූසු අන්තරහිතාසු සාසනං අන්තරහිතං නාම හොති. යාව එවං න අන්තරධායති තාව අචරිමං නාම හොති. එවං අපුබ්බං අචරිමං උප්පජ්ජෙය්‍යුං – නෙතං ඨානං විජ්ජති.

කස්මා පන අපුබ්බං අචරිමං න උප්පජ්ජන්තීති? අනච්ඡරියත්තා. බුද්ධා හි අච්ඡරියමනුස්සා, යථාහ – ‘‘එකපුග්ගලො, භික්ඛවෙ, ලොකෙ උප්පජ්ජමානො

උප්පජ්ජති අච්ඡරියමනුස්සො. කතමො එකපුග්ගලො? තථාගතො, භික්ඛවෙ, අරහං සම්මාසම්බුද්ධො''ති (අ. නි. 1.172). යදි ච ද්වෙ වා චත්තාරො වා අට්ඨ වා සොළස වා එකතො උප්පජ්ජෙය්‍යුං, න අච්ඡරියා භවෙය්‍යුං. එකස්මිඤ්හි විහාරෙ ද්වින්නං චෙතියානම්පි ලාභසක්කාරො උළාරො න හොති, භික්ඛූපි බහුතාය න අච්ඡරියා ජාතා, එවං බුද්ධාපි භවෙය්‍යුං; තස්මා නුප්පජ්ජන්ති. දෙසනාය ච විසෙසාභාවතො. යඤ්හි සතිපට්ඨානාදිභෙදං ධම්මං එකො දෙසෙති, අඤ්ඤෙන උප්පජ්ජිත්වාපි සොව දෙසෙතබ්බො සියා. තතො අනච්ඡරියො සියා. එකස්මිං පන ධම්මං දෙසෙන්තෙ දෙසනාපි අච්ඡරියා හොති. විවාදභාවතො ච. බහූසු ච බුද්ධෙසු උප්පන්නෙසු බහූනං ආචරියානං අන්තෙවාසිකා විය 'අම්හාකං බුද්ධො පාසාදිකො, අම්හාකං බුද්ධො මධුරස්සරො ලාභී පුඤ්ඤවා'ති විවදෙය්‍යුං; තස්මාපි එවං නුප්පජ්ජන්ති.

අපිචෙතං කාරණං මිලින්දරඤ්ඤා පුට්ඨෙන නාගසෙනත්ථෙරෙන විත්ථාරිතමෙව. වුත්තඤ්හි තත්ථ (මි. ප. 5.1.1) –

''භන්තෙ නාගසෙන, භාසිතම්පෙතං භගවතා – ''අට්ඨානමෙතං, භික්ඛවෙ, අනවකාසො යං එකිස්සා ලොකධාතුයා ද්වෙ අරහන්තො සම්මාසම්බුද්ධා අපුබ්බං අචරිමං උප්පජ්ජෙය්‍යුං – නෙතං ඨානං විජ්ජතී''ති (අ. නි. 1.277; ම. නි. 3.129). දෙසෙන්තා ච, භන්තෙ නාගසෙන, සබ්බෙපි තථාගතා සත්තතිංස බොධිපක්ඛියධම්මෙ දෙසෙන්ති, කථයමානා ච චත්තාරි අරියසච්චානි කථෙන්ති, සික්ඛාපෙන්තා ච තීසු සික්ඛාසු සික්ඛාපෙන්ති, අනුසාසමානා ච අප්පමාදපටිපත්තියං අනුසාසන්ති. යදි, භන්තෙ නාගසෙන, සබ්බෙසම්පි තථාගතානං එකා දෙසනා එකා කථා එකා සික්ඛා එකානුසිට්ඨි, කෙන කාරණෙන ද්වෙ තථාගතා එකක්ඛණෙ නුප්පජ්ජන්ති? එකෙනපි තාව බුද්ධුප්පාදෙන අයං ලොකො ඔභාසජාතො. යදි දුතියො බුද්ධො භවෙය්‍ය, ද්වින්නං පභාය අයං ලොකො භිය්‍යොසො මත්තාය ඔභාසජාතො භවෙය්‍ය. ඔවදන්තා ච ද්වෙ තථාගතා සුඛං ඔවදෙය්‍යුං, අනුසාසමානා ච සුඛං අනුසාසෙය්‍යුං. තත්ථ මෙ කාරණං දස්සෙහි යථාහං නිස්සංසයො භවෙය්‍ය''න්ති.

''අයං, මහාරාජ, දසසහස්සී ලොකධාතු එකබුද්ධධාරණී, එකස්සෙව තථාගතස්ස ගුණං ධාරෙති. යදි දුතියො බුද්ධො උප්පජ්ජෙය්‍ය, නායං දසසහස්සී ලොකධාතු ධාරෙය්‍ය, චලෙය්‍ය කම්පෙය්‍ය නමෙය්‍ය ඔනමෙය්‍ය විනමෙය්‍ය විකිරෙය්‍ය විධමෙය්‍ය විද්ධංසෙය්‍ය, න ඨානමුපගච්ඡෙය්‍ය.

‘‘යථා, මහාරාජ, නාවා එකපුරිසසන්ධාරණී භවෙය්‍ය, එකස්මිං පුරිසෙ අභිරූළ්හෙ සා නාවා සමුපාදිකා භවෙය්‍ය. අථ දුතියො පුරිසො ආගච්ඡෙය්‍ය තාදිසො ආයුනා වණ්ණෙන වයෙන පමාණෙන කිසථූලෙන සබ්බඞ්ගපච්චඞ්ගෙන. සො තං නාවං අභිරූහෙය්‍ය. අපිනු සා, මහාරාජ, නාවා ද්වින්නම්පි ධාරෙය්‍යා’’ති? ‘‘න හි, භන්තෙ, චලෙය්‍ය කම්පෙය්‍ය නමෙය්‍ය ඔනමෙය්‍ය විනමෙය්‍ය විකිරෙය්‍ය විධමෙය්‍ය විද්ධංසෙය්‍ය, න ඨානමුපගච්ඡෙය්‍ය, ඔසීදෙය්‍ය උදකෙ’’ති. ‘‘එවමෙව ඛො, මහාරාජ, අයං දසසහස්සී ලොකධාතු එකබුද්ධධාරණී එකස්සෙව තථාගතස්ස ගුණං ධාරෙති. යදි දුතියො බුද්ධො උප්පජ්ජෙය්‍ය, නායං දසසහස්සී ලොකධාතු ධාරෙය්‍ය, චලෙය්‍ය...පෙ.... න ඨානමුපගච්ඡෙය්‍ය.

‘‘යථා වා පන, මහාරාජ, පුරිසො යාවදත්ථං භොජනං භුඤ්ජෙය්‍ය ඡාදෙන්තං යාවකණ්ඨමභිපූරයිත්වා. සො තතො පීණිතො පරිපුණ්ණො නිරන්තරො තන්දීගතො අනොනමිතදණ්ඩජාතො පුනදෙව තත්තකං භොජනං භුඤ්ජෙය්‍ය. අපිනු ඛො සො, මහාරාජ, පුරිසො සුඛිතො භවෙය්‍යා’’ති? ‘‘න හි, භන්තෙ, සකිං භුත්තොව මරෙය්‍යා’’ති. එවමෙව ඛො, මහාරාජ, අයං දසසහස්සී ලොකධාතු එකබුද්ධධාරණී...පෙ.... න ඨානමුපගච්ඡෙය්‍යා’’ති.

‘‘කිං නු ඛො, භන්තෙ නාගසෙන, අතිධම්මභාරෙන පථවී චලතී’’ති? ‘‘ඉධ, මහාරාජ, ද්වෙ සකටා රතනපරිපූරිතා භවෙය්‍යුං යාවස්මා මුඛසමා. එක සකටතො රතනං ගහෙත්වා එකම්හි සකටෙ ආකිරෙය්‍යුං. අපිනු තං, මහාරාජ, සකටං ද්වින්නම්පි සකටානං රතනං ධාරෙය්‍යා’’ති? ‘‘න හි, භන්තෙ, නාභිපි තස්ස චලෙය්‍ය, අරාපි තස්ස භිජ්ජෙය්‍යුං, නෙමිපි තස්ස ඔපතෙය්‍ය, අක්ඛොපි තස්ස භිජ්ජෙය්‍යා’’ති. ‘‘කින්නු ඛො, මහාරාජ, අතිරතනභාරෙන සකටං භිජ්ජතී’’ති? ‘‘ආම, භන්තෙ’’ති. ‘‘එවමෙව ඛො, මහාරාජ, අතිධම්මභාරෙන පථවී චලතීති.

‘‘අපිච, මහාරාජ, ඉමං කාරණං බුද්ධබලපරිදීපනාය ඔසාරිතං. අඤ්ඤම්පි තත්ථ පතිරූපං කාරණං සුණොහි යෙන කාරණෙන ද්වෙ සම්මාසම්බුද්ධා එකක්ඛණෙ නුප්පජ්ජන්ති. යදි, මහාරාජ, ද්වෙ සම්මාසම්බුද්ධා එකක්ඛණෙ උප්පජ්ජෙය්‍යුං, පරිසාය විවාදො උප්පජ්ජෙය්‍ය – ‘තුම්හාකං බුද්ධො, අම්හාකං බුද්ධො’ති උභතොපක්ඛජාතා භවෙය්‍යුං. යථා, මහාරාජ, ද්වින්නං බලවාමච්චානං පරිසාය විවාදො උප්පජ්ජෙය්‍ය – ‘තුම්හාකං අමච්චො, අම්හාකං අමච්චො’ති උභතොපක්ඛජාතා හොන්ති; එවමෙව ඛො, මහාරාජ, යදි ද්වෙ සම්මාසම්බුද්ධා එකක්ඛණෙ උප්පජ්ජෙය්‍යුං, තෙසං පරිසාය විවාදො

උප්පජ්ජෙය්‍යා – 'තුම්හාකං බුද්ධො, අම්හාකං බුද්ධො'ති උභතොපක්ඛජාතා භවෙය්‍යුං. ඉදං තාව මහාරාජ එකං කාරණං යෙන කාරණෙන ද්වෙ සම්මාසම්බුද්ධා එකක්ඛණෙ නුප්පජ්ජන්ති.

''අපරම්පි උත්තරිං කාරණං සුණොහි යෙන කාරණෙන ද්වෙ සම්මාසම්බුද්ධා එකක්ඛණෙ නුප්පජ්ජන්ති. යදි, මහාරාජ, ද්වෙ සම්මාසම්බුද්ධා එකක්ඛණෙ උප්පජ්ජෙය්‍යුං 'අග්ගො බුද්ධො'ති යං වචනං තං මිච්ඡා භවෙය්‍ය, 'ජෙට්ඨො බුද්ධො'ති 'සෙට්ඨො බුද්ධො'ති 'විසිට්ඨො බුද්ධො'ති 'උත්තමො බුද්ධො'ති 'පවරො බුද්ධො'ති 'අසමො බුද්ධො'ති 'අසමසමො බුද්ධො'ති 'අප්පටිසමො බුද්ධො'ති 'අප්පටිභාගී බුද්ධො'ති 'අප්පටිපුග්ගලො බුද්ධො'ති යං වචනං තං මිච්ඡා භවෙය්‍ය. ඉදම්පි ඛො ත්වං, මහාරාජ, කාරණං තථතො සම්පටිච්ඡ යෙන කාරණෙන ද්වෙ සම්මාසම්බුද්ධා එකක්ඛණෙ නුප්පජ්ජන්ති.

''අපිච, මහාරාජ, බුද්ධානං භගවන්තානං සභාවපකති එසා යං එකොයෙව බුද්ධො ලොකෙ උප්පජ්ජති. කස්මා කාරණා? මහන්තත්තා සබ්බඤ්ඤුබුද්ධගුණානං. අඤ්ඤම්පි, මහාරාජ, යං ලොකෙ මහන්තං තං එකංයෙව හොති. පථවී, මහාරාජ, මහන්තා, සා එකායෙව; සාගරො මහන්තො, සො එකොයෙව; සිනෙරු ගිරිරාජා මහන්තො, සො එකොයෙව; ආකාසො මහන්තො, සො එකොයෙව; සක්කො මහන්තො, සො එකොයෙව; මහාබ්‍රහ්මා මහන්තො, සො එකොයෙව; තථාගතො අරහං සම්මාසම්බුද්ධො මහන්තො, සො එකොයෙව ලොකස්මිං. යත්ථ තෙ උප්පජ්ජන්ති තත්ථ අඤ්ඤෙසං ඔකාසො න හොති. තස්මා, මහාරාජ, තථාගතො අරහං සම්මාසම්බුද්ධො එකොයෙව ලොකෙ උප්පජ්ජතී''ති.

''සුකථිතො, භන්තෙ නාගසෙන, පඤ්හො ඔපම්මෙහි කාරණෙහී''ති (මි. ප. 5.1.1).

එකිස්සා ලොකධාතුයාති එකස්මිං චක්කවාළෙ. හෙට්ඨා ඉමිනාව පදෙන දස චක්කවාළසහස්සානි ගහිතානි. තානිපි එකචක්කවාළෙනෙව පරිච්ඡින්දිතුං වට්ටන්ති. බුද්ධා හි උප්පජ්ජමානා ඉමස්මිංයෙව චක්කවාළෙ උප්පජ්ජන්ති; උප්පජ්ජනට්ඨානෙ පන වාරිතෙ ඉතො අඤ්ඤෙසු චක්කවාළෙසු න උප්පජ්ජන්තීති වාරිතමෙව හොති. **අපුබ්බං අචරිම**න්ති එත්ථ චක්කරතනපාතුභාවතො පුබ්බෙ පුබ්බං, තස්සෙව අන්තරධානතො පච්ඡා චරිමං. තත්ථ ද්විධා චක්කරතනස්ස අන්තරධානං හොති – චක්කවත්තිනො කාලකිරියාය වා පබ්බජ්ජාය වා. අන්තරධායමානඤ්ච පන තං කාලකිරියතො වා පබ්බජ්ජතො වා සත්තමෙ දිවසෙ අන්තරධායති. තතො පරං චක්කවත්තිනො පාතුභාවො අවාරිතො. කස්මා පන එකචක්කවාළෙ ද්වෙ

චක්කවත්තිනො නුප්පජ්ජන්තීති? විවාදුපච්ඡෙදතො අනච්ඡරියභාවතො චක්කරතනස්ස මහානුභාවතො ච. ද්වීසු හි උප්පජ්ජන්තෙසු ‘අම්හාකං රාජා මහන්තො, අම්හාකං රාජා මහන්තො’ති විවාදො උප්පජ්ජෙය්‍ය. ‘එකස්මිං දීපෙ චක්කවත්ති, එකස්මිං දීපෙ චක්කවත්තී’ති ච අනච්ඡරියො භවෙය්‍ය. යො චායං චක්කරතනස්ස ද්විසහස්සදීපපරිවාරෙසු චතූසු මහාදීපෙසු ඉස්සරියානුප්පදානසමත්ථො මහානුභාවො, සො පරිහායෙය්‍ය. ඉති විවාදුපච්ඡෙදතො අනච්ඡරියභාවතො චක්කරතනස්ස මහානුභාවතො ච න එකචක්කවාළෙ ද්වෙ උප්පජ්ජන්ති.

යං ඉත්ථො අරහං අස්ස සම්මාසම්බුද්ධොති එත්ථ තිට්ඨතු තාව සබ්බඤ්ඤුගුණෙ නිබ්බත්තෙත්වා ලොකත්තාරණසමත්ථො බුද්ධභාවො, පණිධානමත්තම්පි ඉත්ථියා න සම්පජ්ජති.

> ‘‘මනුස්සත්තං ලිඞ්ගසම්පත්ති, හෙතු සත්ථාරදස්සනං;
> පබ්බජ්ජා ගුණසම්පත්ති, අධිකාරො ච ඡන්දතා;
> අට්ඨධම්මසමොධානා, අභිනීහාරො සමිජ්ඣතී’’ති. (බු. වං. 2.59);

ඉමානි හි පණිධානසම්පත්තිකාරණානි. ඉති පණිධානම්පි සම්පාදෙතුං අසමත්ථාය ඉත්ථියා කුතො බුද්ධභාවොති ‘‘අට්ඨානමෙතං, අනවකාසො යං ඉත්ථී අරහං අස්ස සම්මාසම්බුද්ධො’’ති වුත්තං. සබ්බාකාරපරිපූරො වා පුඤ්ඤුස්සයො සබ්බාකාරපරිපූරමෙව අත්තභාවං නිබ්බත්තෙතීති පුරිසොව අරහං හොති සම්මාසම්බුද්ධො.

යං ඉත්ථී රාජා අස්ස චක්කවත්තීතිආදීසුපි යස්මා ඉත්ථියා කොසොහිතවත්ථගුය්හාදීනං අභාවෙන ලක්ඛණානි න පරිපූරෙන්ති, ඉත්ථිරතනභාවෙන සත්තරතනසමඞ්ගිතා න සම්පජ්ජති, සබ්බමනුස්සෙහි ච අධිකො අත්තභාවො න හොති, තස්මා ‘‘අට්ඨානමෙතං අනවකාසො යං ඉත්ථී රාජා අස්ස චක්කවත්තී’’ති වුත්තං. යස්මා ච සක්කත්තාදීනිපි තීණි ඨානානි උත්තමානි, ඉත්ථිලිඞ්ගඤ්ච හීනං, තස්මා තස්සා සක්කත්තාදීනිපි පටිසිද්ධානි. නනු ච යථා ඉත්ථිලිඞ්ගං එවං පුරිසලිඞ්ගම්පි බ්‍රහ්මලොකෙ නත්ථි, තස්මා ‘‘යං පුරිසො බ්‍රහ්මත්තං කාරෙය්‍ය – ඨානමෙතං විජ්ජතී’’තිපි න වත්තබ්බං සියාති? නො න වත්තබ්බං. කස්මා? ඉධ පුරිසස්ස තත්ථ නිබ්බත්තනතො. බ්‍රහ්මත්තන්ති හි මහාබ්‍රහ්මත්තං අධිප්පෙතං. ඉත්ථී ච ඉධ ඣානං භාවෙත්වා කාලං කත්වා බ්‍රහ්මපාරිසජ්ජානං සහබ්‍යතං උපපජ්ජති, න මහාබ්‍රහ්මානං. පුරිසො පන තත්ථ න උප්පජ්ජතීති න වත්තබ්බො. සමානෙපි චෙත්ථ උභයලිඞ්ගාභාවෙ පුරිසසණ්ඨානාව බ්‍රහ්මානො, න ඉත්ථිසණ්ඨානා. තස්මා සුවුත්තමෙවෙතං.

කායදුච්චරිතස්සාතිආදීසු යථා නිම්බබීජකොසාතකීබීජාදීනි මධුරං ඵලං න නිබ්බත්තෙන්ති, අසාතං අමධුරමෙව නිබ්බත්තෙන්ති, එවං කායදුච්චරිතාදීනි මධුරං විපාකං න නිබ්බත්තෙන්ති, අමධුරමෙව නිබ්බත්තෙන්ති. යථා ච උච්ඡුබීජසාලිබීජාදීනි මධුරං සාධුරසමෙව ඵලං නිබ්බත්තෙන්ති, න අසාතං කටුකං, එවං කායසුචරිතාදීනි මධුරමෙව විපාකං නිබ්බත්තෙන්ති, න අමධුරං. වුත්තම්පි චෙතං –

''යාදිසං වපතෙ බීජං, තාදිසං හරතෙ ඵලං;
කල්‍යාණකාරී කල්‍යාණං, පාපකාරී ච පාපකන්ති. (සං. නි. 1.256);

තස්මා ''අට්ඨානමෙතං අනවකාසො, යං කායදුච්චරිතස්සා''තිආදි වුත්තං.

කායදුච්චරිතසමඞ්ගීතිආදීසු **සමඞ්ගීති** පඤ්චවිධා සමඞ්ගිතා – ආයූහනසමඞ්ගිතා, චෙතනාසමඞ්ගිතා, කම්මසමඞ්ගිතා, විපාකසමඞ්ගිතා, උපට්ඨානසමඞ්ගිතාති. තත්ථ කුසලාකුසලකම්මායූහනක්ඛණෙ **'ආයූහනසමඞ්ගිතා'** වුච්චති. තථා **'චෙතනාසමඞ්ගිතා'**. යාව පන අරහත්තං න පාපුණන්ති තාව සබ්බෙපි සත්තා පුබ්බෙ උපචිතං විපාකාරහං කම්මං සන්ධාය කම්මසමඞ්ගිනොති වුච්චන්ති – එසා **'කම්මසමඞ්ගිතා'. 'විපාකසමඞ්ගිතා'** පන විපාකක්ඛණෙයෙව වෙදිතබ්බා. යාව පන සත්තා අරහත්තං න පාපුණන්ති තාව තෙසං තතො තතො චවිත්වා නිරයෙ තාව උප්පජ්ජමානානං අග්ගිජාලලොහකුම්භීආදීහි උපට්ඨානාකාරෙහි නිරයො, ගබ්භසෙය්‍යකත්තං ආපජ්ජමානානං මාතුකුච්ඡි, දෙවෙසු උප්පජ්ජමානානං කප්පරුක්ඛවිමානාදීහි උපට්ඨානාකාරෙහි දෙවලොකොති එවං උපපත්තිනිමිත්තං උපට්ඨාති. ඉති නෙසං ඉමිනා උප්පත්තිනිමිත්තූපට්ඨානෙන අපරිමුත්තතා **'උපට්ඨානසමඞ්ගිතා'** නාම. සාව චලති, සෙසා නිච්චලා. නිරයෙ හි උපට්ඨිතෙපි දෙවලොකො උපට්ඨාති; දෙවලොකෙ උපට්ඨිතෙපි නිරයො උපට්ඨාති; මනුස්සලොකෙ උපට්ඨිතෙපි තිරච්ඡානයොනි උපට්ඨාති; තිරච්ඡානයොනියා ච උපට්ඨිතායපි මනුස්සලොකො උපට්ඨාතියෙව.

තත්‍රිදං වත්ථු – සොණගිරිපාදෙ කිර අචෙලවිහාරෙ සොණත්ථෙරො නාම එකො ධම්මකථිකො. තස්ස පිතා සුනඛවාජිකො නාම ලුද්දකො අහොසි. ථෙරො තං පටිබාහන්තොපි සංවරෙ ඨපෙතුං අසක්කොන්තො 'මා නස්සි වරාකො'ති මහල්ලකකාලෙ අකාමකං පබ්බාජෙසි. තස්ස ගිලානසෙය්‍යාය නිපන්නස්ස නිරයො උපට්ඨාසි. සොණගිරිපාදතො මහන්තා මහන්තා සුනඛා ආගන්ත්වා ඛාදිතුකාමා විය සම්පරිවාරෙසුං. සො මහාභයභීතො ''වාරෙහි, තාත සොණ! වාරෙහි, තාත සොණා''ති ආහ. ''කිං මහාථෙරා''ති? ''න පස්සසි, තාතා''ති තං පවත්තිං ආචික්ඛි. සොණත්ථෙරො 'කථඤ්හි නාම මාදිසස්ස පිතා නිරයෙ නිබ්බත්තිස්සති, පතිට්ඨාහමස්ස භවිස්සාමී'ති සාමණෙරෙහි

නානාපුප්ඵානි ආහරාපෙත්වා චෙතියඞ්ගණබොධියඞ්ගණෙසු මාලාසන්ථාරපූජඤ්ච ආසනපූජඤ්ච කාරෙත්වා පිතරං මඤ්චෙන චෙතියඞ්ගණං හරිත්වා මඤ්චෙ නිපජ්ජාපෙත්වා ''අයං මෙ, මහාථෙර, පූජා තුම්හාකං අත්ථාය කතා; 'අයං මෙ, භගවා, දුග්ගතපණ්ණාකාරො'ති වත්වා භගවන්තං වන්දිත්වා චිත්තං පසාදෙහී''ති ආහ. සො මහාථෙරො පූජං දිස්වා තථාකරොන්තො චිත්තං පසාදෙසි. තාවදෙවස්ස දෙවලොකො උපට්ඨාසි, නන්දවනචිත්තලතාවනමිස්සකවනඵාරුසකවනවිමානානි චෙව දෙවනාටකානි ච පරිවාරෙත්වා ඨිතානි විය අහෙසුං. සො ''අපෙථ, සොණ! අපෙථ, සොණා''ති ආහ. ''කිමිදං, මහාථෙරා''ති? ''එතා තෙ, තාත, මාතරො ආගච්ඡන්තී''ති. 'ථෙරො සග්ගො උපට්ඨිතො මහාථෙරස්සා'ති චින්තෙසි. එවං උපට්ඨානසමඞ්ගිතා වලතීති වෙදිතබ්බා. එතාසු සමඞ්ගිතාසු ඉධ ආයූහනචෙතනාකම්මසමඞ්ගිතාවසෙන ''කායදුච්චරිතසමඞ්ගී''තිආදි වුත්තං. සෙසං සබ්බත්ථ උත්තානත්ථමෙවාති.

පඨමබලනිද්දෙසවණ්ණනා.

දුතියබලනිද්දෙසො

810. දුතියබලනිද්දෙසෙ **ගතිසම්පත්තිපටිබාළ්හානීති** ගතිසම්පත්තියා පටිබාහිතානි නිවාරිතානි පටිසෙධිතානි. සෙසපදෙසුපි එසෙව නයො. එත්ථ ච **ගතිසම්පත්තීති** සම්පන්නා ගති දෙවලොකො ච මනුස්සලොකො ච. **ගතිවිපත්තීති** විපන්නා ගති චත්තාරො අපායා. **උපධිසම්පත්තීති** අත්තභාවසමිද්ධි. **උපධිවිපත්තීති** හීනඅත්තභාවතා. **කාලසම්පත්තීති** සුරාජසුමනුස්සකාලසඞ්ඛාතො සම්පන්නකාලො. **කාලවිපත්තීති** දුරාජදුමනුස්සකාලසඞ්ඛාතො විපන්නකාලො. **පයොගසම්පත්තීති** සම්මාපයොගො. **පයොගවිපත්තීති** මිච්ඡාපයොගො.

තත්ථ එකච්චස්ස බහූනි පාපකම්මානි හොන්ති. තානි ගතිවිපත්තියං ඨිතස්ස විපච්චෙය්‍යුං. සො පන එකෙන කල්‍යාණකම්මෙන ගතිසම්පත්තියං දෙවෙසු වා මනුස්සෙසු වා නිබ්බත්තො. තාදිසෙ ච ඨානෙ අකුසලස්ස වාරො නත්ථි, එකන්තං කුසලස්සෙව වාරොති. එවමස්ස තානි කම්මානි ගතිසම්පත්තිපටිබාළ්හානි න විපච්චන්තීති පජානාති.

අපරස්සාපි බහූනි පාපකම්මානි හොන්ති. තානි උපධිවිපත්තියං ඨිතස්ස විපච්චෙය්‍යුං. සො පන එකෙන කල්‍යාණකම්මෙන උපධිසම්පත්තියං ඨිතො සුසණ්ඨිතඞ්ගපච්චඞ්ගො අභිරූපො දස්සනීයො බ්‍රහ්මවච්ඡසදිසො. සචෙපි දාසියා කුච්ඡිස්මිං දාසජාතො හොති 'එවරූපො අත්තභාවො කිලිට්ඨකම්මස්ස නානුච්ඡවිකො'ති හත්ථිමෙණ්ඩඅස්සබන්ධකගොපාලකකම්මාදීනි තං න කාරෙන්ති; සුඛුමවත්ථානි නිවාසාපෙත්වා භණ්ඩාගාරිකට්ඨානාදීසු ඨපෙන්ති.

සචෙ ඉත්ථී හොති, හත්ථිභත්තපචනාදීනි න කාරෙන්ති; වත්ථාලඞ්කාරං දත්වා සයනපාලිකං වා නං කරොන්ති, සොමදෙවි විය වල්ලභට්ඨානෙ වා ඨපෙන්ති. භාතිකරාජකාලෙ කිර ගොමංසඛාදකෙ බහුජනෙ ගහෙත්වා රඤ්ඤො දස්සෙසුං. තෙ ‘දණ්ඩං දාතුං සක්කොථා’ති පුට්ඨා ‘න සක්කොමා’ති වදිංසු. අථ නෙ රාජඞ්ගණෙ සොධකෙ අකංසු. තෙසං එකා ධීතා අභිරූපා දස්සනීයා පාසාදිකා. තං දිස්වා රාජා අන්තෙපුරං අභිනෙත්වා වල්ලභට්ඨානෙ ඨපෙසි. සෙසඤාතකාපි තස්සා ආනුභාවෙන සුඛං ජීවිංසු. තාදිසස්මිඤ්හි අත්තභාවෙ පාපකම්මානිපි විපාකං දාතුං න සක්කොන්ති. එවං උපධිසම්පත්තිපටිබාළ්හානි න විපච්චන්තීති පජානාති.

එකස්ස බහූනි පාපකම්මානි හොන්ති. තානි කාලවිපත්තියං ඨිතස්ස විපච්චෙය්‍යුං. සො පන එකෙන කල්‍යාණකම්මෙන පඨමකප්පිකානං වා චක්කවත්තිරඤ්ඤො වා බුද්ධානං වා උප්පත්තිසමයෙ සුරාජසුමනුස්සකාලෙ නිබ්බත්තො. තාදිසෙ ච කාලෙ නිබ්බත්තස්ස අකුසලස්ස විපාකං දාතුං ඔකාසො නත්ථි, එකන්තං කුසලස්සෙව ඔකාසොති. එවං කාලසම්පත්තිපටිබාළ්හානි න විපච්චන්තීති පජානාති.

අපරස්සාපි බහූනි පාපකම්මානි හොන්ති. තානි පයොගවිපත්තියං ඨිතස්ස විපච්චෙය්‍යුං. සො පන එකෙන කල්‍යාණකම්මෙන පයොගසම්පත්තියං ඨිතො පාණාතිපාතාදීහි විරතො කායවචීමනොසුචරිතානි පූරෙති. තාදිසෙ ඨානෙ අකුසලස්ස විපච්චනොකාසො නත්ථි, එකන්තං කුසලස්සෙව ඔකාසොති. එවං පයොගසම්පත්තිපටිබාළ්හානි න විපච්චන්තීති පජානාති.

අපරස්සාපි බහූනි පාපකම්මානි හොන්ති. තානි ගතිසම්පත්තියං ඨිතස්ස න විපච්චෙය්‍යුං. සො පනෙකෙන පාපකම්මෙන ගතිවිපත්තියංයෙව නිබ්බත්තො. තත්ථස්ස තානි කම්මානි උපගන්ත්වා වාරෙන වාරෙන විපාකං දෙන්ති – කාලෙන නිරයෙ නිබ්බත්තාපෙන්ති, කාලෙන තිරච්ඡානයොනියං, කාලෙන පෙත්තිවිසයෙ, කාලෙන අසුරකායෙ, දීඝෙනාපි අද්ධුනා අපායතො සීසං උක්ඛිපිතුං න දෙන්ති. එවං ගතිසම්පත්තිපටිබාහිතත්තා විපාකං දාතුං අසක්කොන්තානි ගතිවිපත්තිං ආගම්ම විපච්චන්තීති පජානාති.

අපරස්සාපි බහූනි පාපකම්මානි හොන්ති. තානි උපධිසම්පත්තියං ඨිතස්ස න විපච්චෙය්‍යුං. සො පන එකෙන පාපකම්මෙන උපධිවිපත්තියංයෙව පතිට්ඨිතො දුබ්බණ්ණො දුරූපො දුස්සණ්ඨිතො බීභච්ඡො පිසාචසදිසො. සො සචෙ දාසියා කුච්ඡියං දාසජාතො ‘ඉමානි එතස්ස අනුච්ඡවිකානී’ති සබ්බානි නං කිලිට්ඨකම්මානි කාරෙන්ති අන්තමසො පුප්ඵඡඩ්ඩකකම්මං උපාදාය. සචෙ ඉත්ථී හොති ‘ඉමානි එතිස්සා අනුච්ඡවිකානී’ති සබ්බානි නං හත්ථිභත්තපචනාදීනි කිලිට්ඨකම්මානි කාරෙන්ති. කුලගෙහෙ ජාතම්පි බලිං

සාධයමානා රාජපුරිසා ‘ගෙහදාසී’ති සඤ්ඤං කත්වා බන්ධිත්වා ගච්ඡන්ති, කොතලවාපිගාමෙ මහාකුටුම්බිකස්ස සරණී විය. එවං උපධිසම්පත්තිපටිබාහිතත්තා විපාකං දාතුං අසක්කොන්තානි උපධිවිපත්තිං ආගම්ම විපච්චන්තීති පජානාති.

අපරස්සාපි බහූනි පාපකම්මානි හොන්ති. තානි කාලසම්පත්තියං නිබ්බත්තස්ස න විපච්චෙය්‍යුං. සො පන එකෙන පාපකම්මෙන කාලවිපත්තියං දුරාජදුමනුස්සකාලෙ කසටෙ නිරොජෙ දසවස්සායුකකාලෙ නිබ්බත්තො, යදා පඤ්ච ගොරසා පච්ඡිජ්ජන්ති, කුද්‍රූසකං අග්ගභොජනං හොති. කිඤ්චාපි මනුස්සලොකෙ නිබ්බත්තො, මිගපසුසරික්ඛජීවිකො පන හොති. එවරූපෙ කාලෙ කුසලස්ස විපච්චනොකාසො නත්ථි, එකන්තං අකුසලස්සෙව හොති. එවං කාලසම්පත්තිපටිබාහිතත්තා විපාකං දාතුං අසක්කොන්තානි කාලවිපත්තිං ආගම්ම විපච්චන්තීති පජානාති.

අපරස්සාපි බහූනි පාපකම්මානි හොන්ති. තානි පයොගසම්පත්තියං ඨිතස්ස න විපච්චෙය්‍යුං. සො පන පයොගවිපත්තියං ඨිතො පාණාතිපාතාදීනි දස අකුසලකම්මානි කරොති. තමෙනං සහොඩ්ඪං ගහෙත්වා රඤ්ඤො දස්සෙන්ති. රාජා බහූකම්මකාරණානි කාරෙත්වා ඝාතාපෙති. එවං පයොගසම්පත්තිපටිබාහිතත්තා විපාකං දාතුං අසක්කොන්තානි පයොගවිපත්තිං ආගම්ම විපච්චන්තීති පජානාති. එවං චතූහි සම්පත්තීහි පටිබාහිතං පාපකම්මං විපාකං අදත්වා චතස්සො විපත්තියො ආගම්ම දෙති.

යථා හි කොචිදෙව පුරිසො කෙනචිදෙව කම්මෙන රාජානං ආරාධෙය්‍ය. අථස්ස රාජා ඨානන්තරං දත්වා ජනපදං දදෙය්‍ය. සො තං සම්මා පරිභුඤ්ජිතුං අසක්කොන්තො මක්කටෙන ගහිතහත්තපුටං විය භින්දෙය්‍ය; යස්ස යං යානං වා වාහනං වා දාසං වා දාසිං වා ආරාමං වා වත්ථුං වා සම්පන්නරූපං පස්සති, සබ්බං බලක්කාරෙන ගණ්හෙය්‍ය. මනුස්සා ‘රාජවල්ලභො’ති කිඤ්චි වත්තුං න සක්කුණෙය්‍යුං. සො අඤ්ඤස්ස වල්ලභතරස්ස රාජමහාමත්තස්ස විරුජ්ඣෙය්‍ය. සො තං ගහෙත්වා සුපොථිතං පොථාපෙත්වා භූමිං පිට්ඨියා සංසාපෙන්තො නික්කඩ්ඪාපෙත්වා රාජානං උපසඞ්කමිත්වා ‘අසුකො නාම තෙ, දෙව, ජනපදං භින්දතී’ති ගණ්හාපෙය්‍ය. රාජා බන්ධනාගාරෙ බන්ධාපෙත්වා ‘අසුකෙන නාම කස්ස කිං අවහට’න්ති නගරෙ භෙරිං චරාපෙය්‍ය. මනුස්සා ආගන්ත්වා ‘මය්හං ඉදං ගහිතං, මය්හං ඉදං ගහිත’න්ති විරවසහස්සං උට්ඨාපෙය්‍යුං. රාජා භිය්‍යොසො මත්තාය කුද්ධො නානප්පකාරෙන තං බන්ධනාගාරෙ කිලමෙත්වා ඝාතාපෙත්වා ‘ගච්ඡථ නං සුසානෙ ඡඩ්ඩෙත්වා සඞ්ඛලිකා ආහරථා’ති වදෙය්‍ය. එවංසම්පදමිදං දට්ඨබ්බං.

තස්ස හි පුරිසස්ස හි කෙනචිදෙව කම්මෙන රාජානං ආරාධෙත්වා ඨානන්තරං ලද්ධකාලො විය පුථුජ්ජනස්සාපි කෙනචිදෙව පුඤ්ඤකම්මෙන සග්ගෙ නිබ්බත්තකාලො. තස්මිං ජනපදං භින්දිත්වා මනුස්සානං සන්තකං ගණ්හන්තෙ කස්සචි කිඤ්චි වත්තුං අවිසහනකාලො විය ඉමස්මිම්පි සග්ගෙ නිබ්බත්තෙ අකුසලස්ස විපච්චනොකාසං අලභනකාලො. තස්ස එකදිවසං එකස්මිං රාජවල්ලභතරෙ විරජ්ඣිත්වා තෙන කුද්ධෙන නං පොථාපෙත්වා රඤ්ඤො ආරොචෙත්වා බන්ධනාගාරෙ බන්ධාපිතකාලො විය ඉමස්ස සග්ගතො චවිත්වා නිරයෙ නිබ්බත්තකාලො. මනුස්සානං ‘මය්හං ඉදං ගහිතං, මය්හං ඉදං ගහිත’න්ති විරවකාලො විය තස්මිං නිරයෙ නිබ්බත්තෙ සබ්බාකුසලකම්මානං සන්නිපතිත්වා ගහණකාලො. සුසානෙ ඡඩ්ඩෙත්වා සඞ්ඛලිකානං ආහරණකාලො විය එකෙකස්මිං කම්මෙ ඛීණෙ ඉතරස්ස ඉතරස්ස විපාකෙන නිරයතො සීසං අනුක්ඛිපිත්වා සකලකප්පං නිරයම්හි පච්චනකාලො. කප්පට්ඨිතිකකම්මඤ්හි කත්වා එකකප්පං නිරයම්හි පච්චනකසත්තා නෙව එකො, න ද්වෙ, න සතං, න සහස්සං. එවං පච්චනකසත්තා කිර ගණනපථං වීතිවත්තා.

අත්ථෙකච්චානි කල්‍යාණානි කම්මසමාදානානි ගතිවිපත්තිපටිබාළ්හානි න විපච්චන්තීතිආදීසුපි එවං යොජනා වෙදිතබ්බා. ඉධෙකච්චස්ස බහූනි කල්‍යාණකම්මානි හොන්ති. තානි ගතිසම්පත්තියං ඨිතස්ස විපච්චෙය්‍යුං. සො පන එකෙන පාපකම්මෙන ගතිවිපත්තියං නිරයෙ වා අසුරකායෙ වා නිබ්බත්තො. තාදිසෙ ච ඨානෙ කුසලං විපාකං දාතුං න සක්කොති, එකන්තං අකුසලමෙව සක්කොතීති. එවමස්ස තානි කම්මානි ගතිවිපත්තිපටිබාළ්හානි න විපච්චන්තීති පජානාති.

අපරස්සාපි බහූනි කල්‍යාණකම්මානි හොන්ති. තානි උපධිසම්පත්තියං ඨිතස්ස විපච්චෙය්‍යුං. සො පන එකෙන පාපකම්මෙන උපධිවිපත්තියං පතිට්ඨිතො දුබ්බණ්ණො හොති පිසාචසදිසො. සො සචෙපි රාජකුලෙ නිබ්බත්තො පිතුඅච්චයෙන ‘කිං ඉමස්ස නිස්සිරිකස්ස රජ්ජෙනා’ති රජ්ජං න ලභති. සෙනාපතිගෙහාදීසු නිබ්බත්තොපි සෙනාපතිට්ඨානාදීනි න ලභති.

ඉමස්ස පනත්ථස්සාවිභාවත්ථං දීපරාජවත්ථු කථෙතබ්බං – රාජා කිර පුත්තෙ ජාතෙ දෙවියා පසීදිත්වා වරං අදාසි. සා වරං ගහෙත්වා ඨපෙසි. කුමාරො සත්තට්ඨවස්සකාලෙව රාජඞ්ගණෙ කුක්කුටෙ යුජ්ඣාපෙසි. එකො කුක්කුටො උප්පතිත්වා කුමාරස්ස අක්ඛීනි භින්දි. කුමාරමාතා දෙවී පුත්තස්ස පන්නරසසොළසවස්සකාලෙ ‘රජ්ජං වාරෙස්සාමී’ති රාජානං උපසඞ්කමිත්වා ආහ – ‘‘දෙව, තුම්හෙහි කුමාරස්ස ජාතකාලෙ වරො දින්නො. මයා සො ගහෙත්වා ඨපිතො; ඉදානි නං ගණ්හාමී’’ති. ‘‘සාධු, දෙවි, ගණ්හාහී’’ති. ‘‘මයා, දෙව, තුම්හාකං සන්තිකා කිඤ්චි අලද්ධං නාම නත්ථි. ඉදානි පන මම පුත්තස්ස

රජ්ජං වාරෙමී''ති. ''දෙව, තව පුත්තො අඞ්ගවිකලො. න සක්කා තස්ස රජ්ජං දාතු''න්ති. ''තුම්හෙ මය්හං රුච්චනකවරං අදාතුං අසක්කොන්තා කස්මා වරං අදත්ථා''ති? රාජා අතිවිය නිප්පීළියමානො ''න සක්කා තුය්හං පුත්තස්ස සකලලඞ්කාදීපෙ රජ්ජං දාතුං; නාගදීපෙ පන ඡත්තං අස්සාපෙත්වා වසතූ''ති නාගදීපං පෙසෙසි. සො දීපරාජා නාම අහොසි. සචෙ චක්ඛුවිකලො නාභවිස්සා තියොජනසතිකෙ සකලතම්බපණ්ණිදීපෙ සබ්බසම්පත්තිපරිවාරං රජ්ජං අලභිස්සා. එවං උපධිවිපත්තිපටිබාළ්හානි න විපච්චන්තීති පජානාති.

අපරස්සාපි බහූනි කල්‍යාණකම්මානි හොන්ති. තානි කාලසම්පත්තියං ඨිතස්ස විපච්චෙය්‍යුං. සො පන එකෙන පාපකම්මෙන කාලවිපත්තියං දුරාජදුමනුස්සකාලෙ කසටෙ නිරොජෙ අප්පායුකෙ ගතිකොටිකෙ නිබ්බත්තො. තාදිසෙ ච කාලෙ කල්‍යාණකම්මං විපාකං දාතුං න සක්කොතීති. එවං කාලවිපත්තිපටිබාළ්හානි න විපච්චන්තීති පජානාති.

අපරස්සාපි බහූනි කල්‍යාණකම්මානි හොන්ති. තානි පයොගසම්පත්තියං ඨිතස්ස විපච්චෙය්‍යුං. අයං පන පයොගවිපත්තියං ඨිතො පාණං හන්ති...පෙ.... සබ්බං දුස්සීල්‍යං පූරෙති. තථා තෙන සද්ධිං සමජාතිකානිපි කුලානි ආවාහවිවාහං න කරොන්ති; 'ඉත්ථිධුත්තො සුරාධුත්තො අක්ඛධුත්තො අයං පාපපුරිසො'ති ආරකා පරිවජ්ජෙන්ති. කල්‍යාණකම්මානි විපච්චිතුං න සක්කොන්ති. එවං පයොගවිපත්තිපටිබාළ්හානි න විපච්චන්තීති පජානාති. එවං චතස්සො සම්පත්තියො ආගම්ම විපාකදායකං කල්‍යාණකම්මං චතූහි විපත්තීහි පටිබාහිතත්තා න විපච්චති.

අපරස්සාපි බහූනි කල්‍යාණකම්මානි හොන්ති. තානි ගතිවිපත්තියං ඨිතස්ස න විපච්චෙය්‍යුං. සො පන එකෙන කල්‍යාණකම්මෙන ගතිසම්පත්තියංයෙව නිබ්බත්තො. තත්ථස්ස තානි කම්මානි උපගන්ත්වා වාරෙන වාරෙන විපාකං දෙන්ති – කාලෙන මනුස්සලොකෙ නිබ්බත්තාපෙන්ති, කාලෙන දෙවලොකෙ. එවං ගතිවිපත්තිපටිබාහිතත්තා විපාකං දාතුං අසක්කොන්තානි ගතිමම්පත්තිං ආගම්ම විපච්චන්තීති පජානාති.

අපරස්සාපි බහූනි කල්‍යාණකම්මානි හොන්ති. තානි උපධිවිපත්තියං ඨිතස්ස න විපච්චෙය්‍යුං. සො පන එකෙන කල්‍යාණකම්මෙන උපධිසම්පත්තියංයෙව පතිට්ඨිතො අභිරූපො දස්සනීයො පාසාදිකො බ්‍රහ්මවච්ඡසදිසො. තස්ස උපධිසම්පත්තියං ඨිතත්තා කල්‍යාණකම්මානි විපාකං දෙන්ති. සචෙ රාජකුලෙ නිබ්බත්තති අඤ්ඤෙසු ජෙට්ඨකභාතිකෙසු සන්තෙසුපි 'එතස්ස අත්තභාවො සමිද්ධො, එතස්ස ඡත්තෙ උස්සාපිතෙ ලොකස්ස ඵාසු භවිස්සතී'ති තමෙව රජ්ජෙ අභිසිඤ්චන්ති. උපරාජගෙහාදීසු නිබ්බත්තො පිතුඅච්චයෙන ඔපරජ්ජං, සෙනාපතිට්ඨානං, භණ්ඩාගාරිකට්ඨානං, සෙට්ඨිට්ඨානං ලභති. එවං

උපධිවිපත්තිපටිබාහිතත්තා විපාකං දාතුං අසක්කොන්තානි උපධිසම්පත්තිං ආගම්ම විපච්චන්තීති පජානාති.

අපරස්සාපි බහූනි කල්‍යාණකම්මානි හොන්ති. තානි කාලවිපත්තියං ඨිතස්ස න විපච්චෙය්‍යුං. සො පන එකෙන කල්‍යාණකම්මෙන කාලසම්පත්තියං නිබ්බත්තො සුරාජසුමනුස්සකාලෙ. තාදිසාය කාලසමිද්ධියා නිබ්බත්තස්ස කල්‍යාණකම්මං විපාකං දෙති.

තත්‍රිදං **මහාසොණත්ථෙරස්ස වත්ථු** කථෙතබ්බං – බ්‍රාහ්මණතිස්සභයෙ කිර චිත්තලපබ්බතෙ ද්වාදස භික්ඛුසහස්සානිං පටිවසන්ති. තථා තිස්සමහාවිහාරෙ. ද්වීසුපි මහාවිහාරෙසු තිණ්ණං වස්සානං වට්ටං එකරත්තමෙව මහාමූසිකායො ඛාදිත්වා ථුසමත්තමෙව ඨපෙසුං. චිත්තලපබ්බතෙ භික්ඛුසඞ්ඝො ‘තිස්සමහාවිහාරෙ වට්ටං වත්තිස්සති, තත්ථ ගන්ත්වා වසිස්සාමා’ති විහාරතො නික්ඛමි. තිස්සමහාවිහාරෙපි භික්ඛුසඞ්ඝො ‘චිත්තලපබ්බතෙ වට්ටං වත්තිස්සති, තත්ථ ගන්ත්වා වසිස්සාමා’ති විහාරතො නික්ඛමි. උභතොපි එකිස්සා ගම්භීරකන්දරාය තීරෙ සමාගතා පුච්ඡිත්වා වට්ටස්ස ඛීණභාවං ඤත්වා ‘තත්ථ ගන්ත්වා කිං කරිස්සාමා’ති චතුවීසති භික්ඛුසහස්සානි ගම්භීරකන්දරවනං පවිසිත්වා නිසීදිත්වා නිසින්නනීහාරෙනෙව අනුපාදිසෙසාය නිබ්බානධාතුයා පරිනිබ්බායිංසු. පච්ඡා භයෙ වූපසන්තෙ භික්ඛුසඞ්ඝො සක්කං දෙවරාජානං ගහෙත්වා ධාතුයො සංහරිත්වා චෙතියං අකාසි.

බ්‍රාහ්මණතිස්සචොරොපි ජනපදං විද්ධංසෙසි. සඞ්ඝො සන්නිපතිත්වා මන්තෙත්වා ‘‘චොරං පටිබාහතූ’’ති සක්කසන්තිකං අට්ඨ ථෙරෙ පෙසෙසි. සක්කො දෙවරාජා ‘‘මයා, භන්තෙ, උප්පන්නො චොරො න සක්කා පටිබාහිතුං. සඞ්ඝො පරසමුද්දං ගච්ඡතු. අහං සමුද්දාරක්ඛං කරිස්සාමී’’ති. සඞ්ඝො සබ්බදිසාහි නාගදීපං ගන්ත්වා ජම්බුකොලපට්ටනෙ තිභූමිකං මහාඋළුම්පං බන්ධාපෙසි. එකා භූමිකා උදකෙ ඔසීදි. එකිස්සා භික්ඛුසඞ්ඝො නිසින්නො. එකිස්සා පත්තචීවරානි ඨපයිංසු. සංයුත්තභාණකචූළසීවත්ථෙරො, ඉසිදත්තත්ථෙරො, මහාසොණත්ථෙරොති තයො ථෙරා තාසං පරිසානං පාමොක්ඛා. තෙසු ද්වෙ ථෙරා මහාසොණත්ථෙරං ආහංසු – ‘‘ආවුසො මහාසොණ, අභිරුහ මහාඋළුම්ප’’න්ති. ‘‘තුම්හෙ පන, භන්තෙ’’ති? ‘‘ආවුසො, උදකෙ මරණම්පි ථලෙ මරණම්පි එකමෙව. න මයං ගමිස්සාම. තං නිස්සාය පන අනාගතෙ සාසනස්ස පවෙණී ඨස්සති. ගච්ඡ ත්වං, ආවුසො’’ති. ‘‘නාහං, භන්තෙ, තුම්හෙසු අගච්ඡන්තෙසු ගමිස්සාමී’’ති යාවතතියං කථෙත්වාපි ථෙරං ආරොපෙතුං අසක්කොන්තා නිවත්තිංසු.

අථ චූළසීවත්ථෙරො ඉසිදත්තත්ථෙරං ආහ – ‘‘ආවුසො ඉසිදත්ත, අනාගතෙ මහාසොණත්ථෙරං නිස්සාය සාසනපවෙණී ඨස්සති; මා ඛො තං

හත්ථතො විස්සජ්ජෙහී''ති. ''තුම්හෙ පන, භන්තෙ''ති? ''අහං මහාචෙතියං වන්දිස්සාමී''ති ද්වෙ ථෙරෙ අනුසාසිත්වා අනුපුබ්බෙන චාරිකං චරන්තො මහාවිහාරං සම්පාපුණි. තස්මිං සමයෙ මහාවිහාරො සුඤ්ඤො. චෙතියඞ්ගණෙ එරණ්ඩා ජාතා. චෙතියං ගච්ඡෙහි පරිවාරිතං, සෙවාලෙන පරියොනද්ධං. ථෙරො ධරමානකබුද්ධස්ස නිපච්චාකාරං දස්සෙන්තො විය මහාචෙතියං වන්දිත්වා පච්ඡිමදිසාය සාලං පවිසිත්වා ඔලොකෙන්තො 'එවරූපස්ස නාම ලාභග්ගයසග්ගප්පත්තස්ස සරීරධාතුචෙතියට්ඨානං අනාථං ජාත'න්ති චින්තයමානො නිසීදි.

අථ අවිදූරෙ රුක්ඛෙ අධිවත්ථා දෙවතා අද්ධිකමනුස්සරූපෙන තණ්ඩුලනාළිඤ්ච ගුළපිණ්ඩඤ්ච ආදාය ථෙරස්ස සන්තිකං ගන්ත්වා ''කත්ථ ගච්ඡථ, භන්තෙ''ති? ''අහං දක්ඛිණදිසං, උපාසකා''ති. ''අහම්පි තත්ථෙව ගන්තුකාමො, සහ ගච්ඡාම, භන්තෙ''ති. ''අහං දුබ්බලො; තව ගතියා ගන්තුං න සක්ඛිස්සාමි; ත්වං පුරතො ගච්ඡ, උපාසකා''ති. ''අහම්පි තුම්හාකං ගතියා ගමිස්සාමී''ති ථෙරස්ස පත්තචීවරං අග්ගහෙසි. තිස්සවාපිපාළිං ආරුළ්හකාලෙ ච පත්තං ආහරාපෙත්වා පානකං කත්වා අදාසි. ථෙරස්ස පීතමත්තෙයෙව බලමත්තා සණ්ඨාති. දෙවතා පථවිං සඞ්ඛිපිත්වා ජෙණ්ණුනදීසන්තිකෙ එකං ඡඩ්ඩිතවිහාරං පත්වා ථෙරස්ස වසනට්ඨානං පටිජග්ගිත්වා අදාසි.

පුනදිවසෙ ථෙරෙන මුඛෙ ධොවිතමත්තෙ යාගුං පචිත්වා අදාසි; යාගුං පීතස්ස භත්තං පචිත්වා උපනාමෙසි. ථෙරො ''තුය්හං ඨපෙහි, උපාසකා''ති පත්තං හත්ථෙන පිදහි. ''අහං න දූරං ගමිස්සාමී''ති දෙවතා ථෙරස්සෙව පත්තෙ භත්තං පක්ඛිපිත්වා කතභත්තකිච්චස්ස ථෙරස්ස පත්තචීවරමාදාය මග්ගං පටිපන්නා පථවිං සඞ්ඛිපිත්වා ජජ්ජරනදීසන්තිකං නෙත්වා ''භන්තෙ, එතං පණ්ණඛාදකමනුස්සානං වසනට්ඨානං, ධූමො පඤ්ඤායති. අහං පුරතො ගමිස්සාමී''ති ථෙරං වන්දිත්වා අත්තනො භවනං අගමාසි. ථෙරො සබ්බම්පි භයකාලං පණ්ණඛාදකමනුස්සෙ නිස්සාය වසි.

ඉසිදත්තත්ථෙරොපි අනුපුබ්බෙන චාරිකං චරන්තො අළජනපදං සම්පාපුණි. තත්ථ මනුස්සා නාතිපක්කානි මධුකඵලානි භින්දිත්වා අට්ඨිං ආදාය තචං ඡඩ්ඩෙත්වා අගමංසු. ථෙරො ''ආවුසො මහාසොණ, භික්ඛාහාරො පඤ්ඤායතී''ති වත්වා පත්තචීවරං ආහරාපෙත්වා චීවරං පාරුපිත්වා පත්තං නීහරිත්වා අට්ඨාසි. තරුණදාරකා ථෙරං යීතං දිස්වා 'ඉමිනා කොචි අත්ථො භවිස්සතී'ති වාලුකං පුඤ්ජිත්වා මධුකඵලත්තචං පත්තෙ පක්ඛිපිත්වා අදංසු; ථෙරා පරිභුඤ්ජිංසු. සත්තාහමත්තං සොයෙව ආහාරො අහොසි.

අනුපුබ්බෙන චොරියස්සරං සම්පාපුණිංසු. මනුස්සා කුමුදානි ගහෙත්වා කුමුදනාලෙ ඡඩ්ඩෙත්වා අගමංසු. ථෙරො ''ආවුසො මහාසොණ, භික්ඛාහාරො

පඤ්ඤායතී''ති වත්වා පත්තචීවරං ආහරාපෙත්වා චීවරං පාරුපිත්වා පත්තං නීහරිත්වා අට්ඨාසි. ගාමදාරකා කුමුදනාලෙ සොධෙත්වා පත්තෙ පක්ඛිපිත්වා අදංසු; ථෙරා පරිභුඤ්ජිංසු. සත්තාහමත්තං සොව ආහාරො අහොසි.

අනුපුබ්බෙන චරන්තා පණ්ණබාධකමනුස්සානං වසනට්ඨානෙ එකං ගාමද්වාරං සම්පාපුණිංසු. තත්ථ එකිස්සා දාරිකාය මාතාපිතරො අරඤ්ඤං ගච්ඡන්තා ''සචෙ කොචි අයොයා ආගච්ඡති, කත්ථචි ගන්තුං මා අදාසි; අයාසස්ස වසනට්ඨානං ආචික්ඛෙයාාසි, අම්මා''ති ආහංසු. සා ථෙරෙ දිස්වා පත්තං ගහෙත්වා නිසීදාපෙසි. ගෙහෙ ධඤ්ඤජාති නාම නත්ථි. වාසිං පන ගහෙත්වා ගුඤ්ජචොචරුක්ඛත්තචං ගුඤ්ජලතාපත්තෙහි සද්ධිං එකතො කොට්ටෙත්වා තයො පිණ්ඩෙ කත්වා එකං ඉසිදත්තත්ථෙරස්ස එකං මහාසොණත්ථෙරස්ස පත්තෙ ඨපෙත්වා 'අතිරෙකපිණ්ඩං ඉසිදත්තත්ථෙරස්ස පත්තෙ ඨපෙස්සාමී'ති හත්ථං පසාරෙසි. හත්ථො පරිවත්තිත්වා මහාසොණත්ථෙරස්ස පත්තෙ පතිට්ඨාපෙසි. ඉසිදත්තත්ථෙරො 'බ්‍රාහ්මණතිස්සභයෙ ගුඤ්ජචොචපිණ්ඩෙ විපාකදායකකම්මං දෙසකාලසම්පදාය කීවපමාණං විපාකං දස්සතී'ති ආහ. තෙ තං පරිභුඤ්ජිත්වා වසනට්ඨානං අගමංසු. සාපි අරඤ්ඤතො ආගතානං මාතාපිතූනං ආචික්ඛි ''ද්වෙ ථෙරා ආගතා. තෙසං මෙ වසනට්ඨානං ආචික්ඛිත''න්ති. තෙ උභොපි ථෙරානං සන්තිකං ගන්ත්වා වන්දිත්වා ''භන්තෙ, යං මයං ලභාම, තෙන තුම්හෙ පටිජග්ගිස්සාම; ඉධෙව වසථා''ති පටිඤ්ඤං ගණ්හිංසු. ථෙරාපි සබ්බභයකාලං තෙ උපනිස්සාය වසිංසු.

බ්‍රාහ්මණතිස්සචොරෙ මතෙ පිතුමහාරාජා ඡත්තං උස්සාපෙසි. 'භයං වූපසන්තං, ජනපදො සම්පුණ්ණො'ති සුත්වා පරසමුද්දතො භික්ඛුසඞ්ඝො නාවාය මහාතිත්ථපට්ටනෙ ඔරුය්හ 'මහාසොණත්ථෙරො කහං වසතී'ති පුච්ඡිත්වා ථෙරස්ස සන්තිකං අගමාසි. ථෙරො පඤ්චසතභික්ඛුපරිවාරො කාලකගාමෙ මණ්ඩලාරාමවිහාරං සම්පාපුණි. තස්මිං සමයෙ කාලකගාමෙ සත්තමත්තානි කුලසතානි පටිවසන්ති. රත්තිභාගෙ දෙවතා ආහිණ්ඩිත්වා ''මහාසොණත්ථෙරො පඤ්චභික්ඛුසතපරිවාරො මණ්ඩලාරාමවිහාරං පත්තො. එකෙකො නවහත්ථසාටකෙන සද්ධිං එකෙකකහාපණග්ඝනකං පිණ්ඩපාතං දෙතූ''ති මනුස්සෙ අචොචුං. පුනදිවසෙ ච ථෙරා කාලකගාමං පිණ්ඩාය පවිසිංසු. මනුස්සා නිසීදාපෙත්වා යාගුං අදංසු. මණ්ඩලාරාමවාසී තිස්සභූතිත්ථෙරො සඞ්ඝත්ථෙරො හුත්වා නිසීදි. එකො මහාඋපාසකො තං වන්දිත්වා ''භන්තෙ, මහාසොණත්ථෙරො නාම කතරො''ති පුච්ඡි. තෙන සමයෙන ථෙරො නවකො හොති පරියන්තෙ නිසින්නො. ථෙරො හත්ථං පසාරෙත්වා ''මහාසොණො නාම එස, උපාසකා''ති ආහ. උපාසකො තං වන්දිත්වා පත්තං ගණ්හාති. ථෙරො න දෙති. තිස්සභූතිත්ථෙරො ''ආවුසො සොණ, යථා ත්වං න ජානාසි, මයම්පි එවමෙව න ජානාම; පුඤ්ඤවන්තානං දෙවතා පරිපාචෙන්ති; පත්තං දෙහි, සබ්‍රහ්මචාරීනං සඞ්ගහං කරොහී''ති ආහ. ථෙරො පත්තං අදාසි.

මහාඋපාසකො පත්තං ආදාය ගන්ත්වා කහාපණග්ඝනකස්ස පිණ්ඩපාතස්ස පූරෙත්වා නවහත්ථසාටකං ආධාරකං කත්වා ආහරිත්වා ථෙරස්ස හත්ථෙ ඨපෙසි; අපරොපි උපාසකො ථෙරස්සාති සත්ත සාටකසතානි සත්ත ච පිණ්ඩපාතසතානි ථෙරස්සෙව අදංසු.

ථෙරො භික්ඛුසඞ්ඝස්ස සංවිභාගං කත්වා අනුපුබ්බෙන මහාවිහාරං පාපුණිත්වා මුඛං ධොවිත්වා මහාබොධිං වන්දිත්වා මහාචෙතියං වන්දිත්වා ථූපාරාමෙ ඨිතො චීවරං පාරුපිත්වා භික්ඛුසඞ්ඝපරිවාරො දක්ඛිණද්වාරෙන නගරං පවිසිත්වා ද්වාරතො යාව වළඤ්ජනකසාලා එතස්මිං අන්තරෙ සට්ඨිකහාපණග්ඝනකං පිණ්ඩපාතං ලභි. තතො පට්ඨාය පන සක්කාරස්ස පමාණං නත්ථි. එවං කාලවිපත්තියං මධුකඵලත්තචොපි කුමුදනාළිපි දුල්ලභා ජාතා. කාලසම්පත්තියං එවරූපො මහාලාභො උදපාදි.

වත්තබ්බකනිග්‍රොධත්ථෙරස්සාපි සාමණෙරකාලෙ බ්‍රාහ්මණතිස්සභයං උදපාදි. සාමණෙරො ච උපජ්ඣායො චස්ස පරසමුද්දං නාගමිංසු; ‘පණ්ණඛාදකමනුස්සෙ උපනිස්සාය වසිස්සාමා’ති පච්චන්තාභිමුඛා අහෙසුං. සාමණෙරො සත්තාහමත්තං අනාහාරො හුත්වා එකස්මිං ගාමට්ඨානෙ තාලරුක්ඛෙ තාලපක්කං දිස්වා උපජ්ඣායං ආහ – ‘‘භන්තෙ, ථොකං ආගමෙථ; තාලපක්කං පාතෙස්සාමී’’ති. ‘‘දුබ්බලොසි ත්වං, සාමණෙර, මා අභිරුහී’’ති. ‘‘අභිරුහිස්සාමි, භන්තෙ’’ති ඛුද්දකවාසිං ගහෙත්වා තාලං ආරුය්හ තාලපිණ්ඩං ඡින්දිතුං ආරභි. වාසිඵලං නික්ඛමිත්වා භූමියං පති.

ථෙරො චින්තෙසි ‘‘අයං කිලන්තොව රුක්ඛං ආරුළ්හො; කිං නු ඛො ඉදානි කරිස්සතී’’ති සාමණෙරො තාලපණ්ණං ඵාලෙත්වා ඵාලෙත්වා වාසිදණ්ඩකෙ බන්ධිත්වා ඝට්ටෙන්තො ඝට්ටෙන්තො භූමියං පාතෙත්වා ‘‘භන්තෙ, සාධු වතස්ස සචෙ වාසිඵලං එත්ථ පවෙසෙය්‍යාථා’’ති ආහ. ථෙරො ‘උපායසම්පන්නො සාමණෙරො’ති වාසිඵලං පවෙසෙත්වා අදාසි. සො වාසිං උක්ඛිපිත්වා තාලඵලානි පාතෙසි. ථෙරො වාසිං පාතාපෙත්වා පවට්ටිත්වා ගතං තාලඵලං භින්දිත්වා සාමණෙරං ඔතිණ්ණකාලෙ ආහ ‘‘සාමණෙර, ත්වං දුබ්බලො, ඉදං තාව ඛාදාහී’’ති. ‘‘නාහං, භන්තෙ, තුම්හෙහි අඛාදිතෙ ඛාදිස්සාමී’’ති වාසිං ගහෙත්වා තාලඵලානි භින්දිත්වා පත්තං නීහරිත්වා තාලමිඤ්ජං පක්ඛිපිත්වා ථෙරස්ස දත්වා සයං ඛාදි. යාව තාලඵලානි අහෙසුං, තාව තත්ථෙව වසිත්වා ඵලෙසු ඛීණෙසු අනුපුබ්බෙන පණ්ණඛාදකමනුස්සානං වසනට්ඨානෙ එකං ඡඩ්ඩිතවිහාරං පවිසිංසු. සාමණෙරො ථෙරස්ස වසනට්ඨානං පටිජග්ගි. ථෙරො සාමණෙරස්ස ඔවාදං දත්වා විහාරං පාවිසි. සාමණෙරො ‘අනායතනෙ නට්ඨානං අත්තභාවානං පමාණං නත්ථි, බුද්ධානං උපට්ඨානං කරිස්සාමී’ති චෙතියඞ්ගණං ගන්ත්වා අප්පහරිතං කරොති; සත්තාහමත්තං නිරාහාරතාය පවෙධමානො පතිත්වා නිපන්නකොව තිණානි උද්ධරති.

එකච්චෙ ච මනුස්සා අරඤ්ඤෙ චරන්තා මධුං ලභිත්වා දාරූනි චෙව සාකපණ්ණඤ්ච ගහෙත්වා තිණචලනසඤ්ඤාය 'මිගො නු ඛො එසො'ති සාමණෙරස්ස සන්තිකං ගන්ත්වා ''කිං කරොසි, සාමණෙරා''ති ආහංසු. ''තිණගණ්ඨිං ගණ්හාමි, උපාසකා''ති. ''අඤ්ඤොපි කොචි අත්ථි, භන්තෙ''ති? ''ආම, උපාසකා, උපජ්ඣායො මෙ අන්තොගබ්භෙ''ති. ''මහාථෙරස්ස දත්වා ඛාදෙය්‍යාසි, භන්තෙ''ති සාමණෙරස්ස මධුං දත්වා අත්තනො වසනට්ඨානං ආචික්ඛිත්වා ''මයං සාඛාභඞ්ගං කරොන්තා ගමිස්සාම. එතාය සඤ්ඤාය ථෙරං ගහෙත්වා ආගච්ඡෙය්‍යාසි, අය්‍යා''ති වත්වා අගමංසු.

සාමණෙරො මධුං ගහෙත්වා ථෙරස්ස සන්තිකං ගන්ත්වා බහි ඨත්වා ''වන්දාමි, භන්තෙ''ති ආහ. ථෙරො 'සාමණෙරො ජිඝච්ඡාය අනුබද්ධමානො ආගතො භවිස්සතී'ති තුණ්හී අහොසි. සො පුනපි ''වන්දාමි, භන්තෙ''ති ආහ. ''කස්මා, සාමණෙර, දුබ්බලභික්ඛූනං සුඛෙන නිපජ්ජිතුං න දෙසී''ති? ''ද්වාරං විවරිතුං සාරුප්පං, භන්තෙ''ති? ථෙරො උට්ඨහිත්වා ද්වාරං විවරිත්වා ''කිං තෙ, සාමණෙර, ලද්ධං''ති ආහ. මනුස්සෙහි මධු දින්නං, ඛාදිතුං සාරුප්පං, භන්තෙ''ති? ''සාමණෙර, එවමෙව ඛාදිතුං කිලමිස්සාම, පානකං කත්වා පිවිස්සාමා''ති. සාමණෙරො පානකං කත්වා අදාසි. අථ නං ථෙරො ''මනුස්සානං වසනට්ඨානං පුච්ඡසි, සාමණෙරා''ති ආහ. සයමෙව ආචික්ඛිංසු, භන්තෙ''ති. ''සාමණෙර, පාතොව ගච්ඡන්තා කිලමිස්සාම; අජ්ජෙව ගමිස්සාමා''ති පත්තචීවරං ගණ්හාපෙත්වා නික්ඛමි. තෙ ගන්ත්වා මනුස්සානං වසනට්ඨානස්ස අවිදූරෙ නිපජ්ජිංසු.

සාමණෙරො රත්තිභාගෙ චින්තෙසි – 'මයා පබ්බජිතකාලතො පට්ඨාය ගාමන්තෙ අරුණං නාම න උට්ඨාපිතපුබ්බ'න්ති. සො පත්තං ගහෙත්වා අරුණං උට්ඨාපෙතුං අරඤ්ඤං අගමාසි. මහාථෙරො සාමණෙරං නිපන්නට්ඨානෙ අපස්සන්තො 'මනුස්සඛාදකෙහි ගහිතො භවිස්සතී'ති චින්තෙසි. සාමණෙරො අරඤ්ඤෙ අරුණං උට්ඨාපෙත්වා පත්තෙන උදකඤ්ච දන්තකට්ඨඤ්ච ගහෙත්වා ආගමි. ''සාමණෙර, කුහිං ගතොසි? මහල්ලකභික්ඛූනං තෙ විතක්කො උප්පාදිතො; දණ්ඩකම්මං ආහරා''ති. ''ආහරිස්සාමි, භන්තෙ''ති. ථෙරො මුඛං ධොවිත්වා චීවරං පාරුපි. උභොපි මනුස්සානං වසනට්ඨානං අගමංසු. මනුස්සාපි අත්තනො පරිභොගං කන්දමූලඵලපණ්ණං අදංසු. ථෙරොපි පරිභුඤ්ජිත්වා විහාරං අගමාසි. සාමණෙරො උදකං ආහරිත්වා ''පාදෙ ධොවාමි, භන්තෙ''ති ආහ. ''සාමණෙර, ත්වං රත්තිං කුහිං ගතො? අම්හාකං විතක්කං උප්පාදෙසී''ති. ''භන්තෙ, ගාමන්තෙ මෙ අරුණං න උට්ඨාපිතපුබ්බං; අරුණුට්ඨාපනත්ථාය අරඤ්ඤං අගමාසි''න්ති. ''සාමණෙර, න තුය්හං දණ්ඩකම්මං අනුච්ඡවිකං අම්හාකමෙව අනුච්ඡවික''න්ති වත්වා ථෙරො තස්මිංයෙව ඨානෙ වසි; සාමණෙරස්ස ච සඤ්ඤං අදාසි ''මයං තාව මහල්ලකා;

'ඉදං නාම භවිස්සතී'ති න සක්කා ජානිතුං. තුවං අත්තානං රක්ඛෙය්‍යාසී''ති. ථෙරො කිර අනාගාමී. තං අපරභාගෙ මනුස්සඛාදකා ඛාදිංසු. සාමණෙරො අත්තානං රක්ඛිත්වා භයෙ වූපසන්තෙ තථාරූපෙ ඨානෙ උපජ්ඣං ගාහාපෙත්වා උපසම්පන්නො බුද්ධවචනං උග්ගහෙත්වා තිපිටකධරො හුත්වා චත්තඛ්බකනිග්‍රොධත්ථෙරො නාම ජාතො.

පිතුමහාරාජා රජ්ජං පටිපජ්ජි. පරසමුද්දා ආගතාගතා භික්ඛූ ''කහං චත්තඛ්බකනිග්‍රොධත්ථෙරො, කහං චත්තඛ්බකනිග්‍රොධත්ථෙරො''ති පුච්ඡිත්වා තස්ස සන්තිකං අගමංසු. මහාභික්ඛුසඞ්ඝො ථෙරං පරිවාරෙසි. සො මහාභික්ඛුසඞ්ඝපරිවුතො අනුපුබ්බෙන මහාවිහාරං පත්වා මහාබොධිං මහාචෙතියං ථූපාරාමඤ්ච වන්දිත්වා නගරං පායාසි. යාව දක්ඛිණද්වාරා ගච්ඡන්තස්සෙව නවසු ඨානෙසු තිචීවරං උපපජ්ජි; අන්තොනගරං පවිට්ඨකාලතො පට්ඨාය මහාසක්කාරො උප්පජ්ජි. ඉති කාලවිපත්තියං තාලඵලකන්දමූලපණ්ණම්පි දුල්ලභං ජාතං. කාලසම්පත්තියං එවරූපො මහාලාභො උප්පන්නොති. එවං කාලවිපත්තිපටිබාහිතත්තා විපාකං දාතුං අසක්කොන්තානි කාලසම්පත්තිං ආගම්ම විපච්චන්තීති පජානාති.

අපරස්සාපි බහූනි කල්‍යාණකම්මානි හොන්ති. තානි පයොගවිපත්තියං ඨිතස්ස න විපච්චෙය්‍යුං. සො පන එකෙන කල්‍යාණකම්මෙන සම්මාපයොගෙ පතිට්ඨිතො තීණි සුචරිතානි පූරෙති, පඤ්චසීලං දසසීලං රක්ඛති. කාලසම්පත්තියං නිබ්බත්තස්ස රාජානො සබ්බාලඞ්කාරපතිමණ්ඩිතා රාජකඤ්ඤායො 'එතස්ස අනුච්ඡවිකා'ති පෙසෙන්ති, යානවාහනමණිසුවණ්ණරජතාදිභෙදං තං තං පණ්ණාකාරං 'එතස්ස අනුච්ඡවික'න්ති පෙසෙන්ති.

පබ්බජ්ජූපගතොපි මහායසො හොති මහානුභාවො. තත්‍රිදං වත්ථු – කූටකණ්ණරාජා කිර ගිරිගාමකණ්ණවාසිකං චූළසුධම්මත්ථෙරං මමායති. සො උප්පලවාපියං වසමානො ථෙරං පක්කොසාපෙසි. ථෙරො ආගන්ත්වා මාලාරාමවිහාරෙ වසති. රාජා ථෙරස්ස මාතරං පුච්ඡි – ''කිං ථෙරො පියායතී''ති? ''කන්දං මහාරාජා''ති. රාජා කන්දං ගාහාපෙත්වා විහාරං ගන්ත්වා ථෙරස්ස දදමානො මුඛං උල්ලොකෙතුං නාසක්ඛි. සො නික්ඛමිත්වා ච බහිපරිවෙණෙ දෙවිං පුච්ඡි – ''කීදිසො ථෙරො''ති? ''ත්වං පුරිසො හුත්වා උල්ලොකෙතුං න සක්කොසි; අහං කථං සක්ඛිස්සාමි? නාහං ජානාමි කීදිසො''ති. රාජා 'මම රට්ඨෙ බලිකාරගහපතිපුත්තං උල්ලොකෙතුං න විසහාමි. මහන්තං වත භො බුද්ධසාසනං නාමා'ති අප්ඵොටෙසි. තිපිටකචූළනාගත්ථෙරම්පි මමායති. තස්ස අඞ්ගුලියං එකා පිළකා උට්ඨහි. රාජා 'ථෙරං පස්සිස්සාමී'ති විහාරං ගන්ත්වා බලවපෙමෙන අඞ්ගුලිං මුඛෙන ගණ්හි. අන්තොමුඛෙයෙව පිළකා භින්නා, පුබ්බලොහිතං අනුට්ඨුභිත්වා ථෙරෙ

සිනෙහෙන අමතං විය අජ්ඣොහරි. සොයෙව ථෙරො අපරභාගෙ මරණමඤ්චෙ නිපජ්ජි. රාජා ගන්ත්වා අසුචිකපල්ලකං සීසෙ ඨපෙත්වා ‘ධම්මසකටස්ස අක්ඛො භිජ්ජති අක්ඛො භිජ්ජතී’ති පරිදෙවමානො විචරි. පථවිස්සරස්ස අසුචිකපල්ලකං සීසෙන උක්ඛිපිත්වා විචරණං නාම කස්ස ගතමග්ගො? සම්මාපයොගස්ස ගතමග්ගොති. එවං පයොගවිපත්තිපටිබාහිතත්තා විපාකං දාතුං අසක්කොන්තානි පයොගසම්පත්තිං ආගම්ම විපච්චන්තීති පජානාති. එවං චතූහි විපත්තීහි පටිබාහිතං කල්‍යාණකම්මං විපාකං අදත්වා චතස්සො සම්පත්තියො ආගම්ම දෙති.

තත්‍රිදං භූතමත්ථං කත්වා ඔපම්මං – එකො කිර මහාරාජා එකස්ස අමච්චස්ස අප්පමත්තෙන කුජ්ඣිත්වා තං බන්ධනාගාරෙ බන්ධාපෙසි. තස්ස ඤාතකා රඤ්ඤො කුද්ධභාවං ඤත්වා කිඤ්චි අවත්වා චණ්ඩකොපෙ විගතෙ රාජානං තස්ස නිරපරාධභාවං ජානාපෙසුං. රාජා මුඤ්චිත්වා තස්ස ඨානන්තරං පටිපාකතිකං අකාසි. අථස්ස තතො තතො ආගච්ඡන්තානං පණ්ණාකාරානං පමාණං නාහොසි. මනුස්සා සම්පටිච්ඡිතුං නාසක්ඛිංසු. තත්ථ රඤ්ඤො අප්පමත්තකෙන කුජ්ඣිත්වා තස්ස බන්ධනාගාරෙ බන්ධාපිතකාලො විය පුථුජ්ජනස්ස නිරයෙ නිබ්බත්තකාලො. අථස්ස ඤාතකෙහි රාජානං සඤ්ඤාපෙත්වා ඨානන්තරස්ස පටිපාකතිකකරණකාලො විය තස්ස සග්ගෙ නිබ්බත්තකාලො. පණ්ණාකාරං සම්පටිච්ඡිතුං අසමත්ථකාලො විය චතස්සො සම්පත්තියො ආගම්ම කල්‍යාණකම්මානං දෙවලොකතො මනුස්සලොකං, මනුස්සලොකතො දෙවලොකන්ති එවං සුඛට්ඨානතො සුඛට්ඨානමෙව නෙත්වා කප්පසතසහස්සම්පි සුඛවිපාකං දත්වා නිබ්බානසම්පාපනං වෙදිතබ්බං.

එවං තාව පාළිවසෙනෙව දුතියං බලං දීපෙත්වා පුන ‘‘අහොසි කම්මං අහොසි කම්මවිපාකො’’ති (පටි. ම. 1.234) ඉමිනා පටිසම්භිදානයෙනාපි දීපෙතබ්බං. තත්ථ **‘අහොසි කම්ම’**න්ති අතීතෙ ආයූහිතං කම්මං අතීතෙයෙව අහොසි. යෙන පන අතීතෙ විපාකො දින්නො, තං සන්ධාය **‘අහොසි කම්මවිපාකො’**ති වුත්තං. දිට්ඨධම්මවෙදනීයාදීසු පන බහූසුපි ආයූහිතෙසු එකං දිට්ඨධම්මවෙදනීයං විපාකං දෙති, සෙසානි අවිපාකානි. එකං උපපජ්ජවෙදනීයං පටිසන්ධිං ආකඩ්ඪති, සෙසානි අවිපාකානි. එකෙනානන්තරියෙන නිරයෙ උපපජ්ජති, සෙසානි අවිපාකානි. අට්ඨසු සමාපත්තීසු එකාය බ්‍රහ්මලොකෙ නිබ්බත්තති, සෙසා අවිපාකා. ඉදං සන්ධාය **‘නාහොසි කම්මවිපාකො’**ති වුත්තං. යො පන බහුම්පි කුසලාකුසලං කම්මං කත්වා කල්‍යාණමිත්තං නිස්සාය අරහත්තං පාපුණාති, එතස්ස කම්මවිපාකො ‘නාහොසි’ නාම. යං අතීතෙ ආයූහිතං එතරහි විපාකං දෙති තං **‘අහොසි කම්මං අත්ථි කම්මවිපාකො’** නාම. යං පුරිමනයෙනෙව අවිපාකතං ආපජ්ජති තං **‘අහොසි කම්මං නත්ථි කම්මවිපාකො’** නාම. යං අතීතෙ ආයූහිතං අනාගතෙ විපාකං දස්සති තං

‘අහොසි කම්මං භවිස්සති කම්මවිපාකො’ නාම. යං පුරිමනයෙන අවිපාකතං ආපජ්ජිස්සති තං **‘අහොසි කම්මං න භවිස්සති කම්මවිපාකො’** නාම.

යං එතරහි ආයූහිතං එතරහියෙව විපාකං දෙති තං **‘අත්ථි කම්මං අත්ථි කම්මවිපාකො’** නාම. යං පුරිමනයෙනෙව අවිපාකතං ආපජ්ජති තං **‘අත්ථි කම්මං නත්ථි කම්මවිපාකො’** නාම. යං එතරහි ආයූහිතං අනාගතෙ විපාකං දස්සති තං **‘අත්ථි කම්මං භවිස්සති කම්මවිපාකො’** නාම. යං පුරිමනයෙනෙව අවිපාකතං ආපජ්ජිස්සති තං **‘අත්ථි කම්මං න භවිස්සති කම්මවිපාකො’** නාම.

යං සයම්පි අනාගතං, විපාකොපිස්ස අනාගතො තං **‘භවිස්සති කම්මං භවිස්සති කම්මවිපාකො’** නාම. යං සයං භවිස්සති, පුරිමනයෙනෙව අවිපාකතං ආපජ්ජිස්සති තං **‘භවිස්සති කම්මං න භවිස්සති කම්මවිපාකො’** නාම.

ඉදං තථාගතස්සාති ඉදං සබ්බෙහිපි එතෙහි ආකාරෙහි තථාගතස්ස කම්මන්තරවිපාකන්තරජානනඤාණං අකම්පියට්ඨෙන දුතියබලං වෙදිතබ්බන්ති.

දුතියබලනිද්දෙසවණ්ණනා.

තතියබලනිද්දෙසො

811. තතියබලනිද්දෙසෙ **මග්ගොති** වා **පටිපදාති** වා කම්මස්සෙවෙතං නාමං. **නිරයගාමිනී**තිආදීසු නිරස්සාදට්ඨෙන නිරතිඅත්ථෙන ච **නිරයො**. උද්ධං අනුගන්ත්වා තිරියං අඤ්චිතාති තිරච්ඡානා; තිරච්ඡානායෙව **තිරච්ඡානයොනි**. පෙතතාය පෙත්ති; ඉතො පෙච්ච ගතභාවෙනාති අත්ථො. පෙත්තියෙව **පෙත්තිවිසයො**. මනස්ස උස්සන්නතාය මනුස්සා; මනුස්සාව **මනුස්සලොකො**. දිබ්බන්ති පඤ්චහි කාමගුණෙහි අධිමත්තාය වා ඨානසම්පත්තියාති දෙවා; දෙවාව **දෙවලොකො**. වානං වුච්චති තණ්හා; තං තත්ථ නත්ථීති **නිබ්බානං**. නිරයං ගච්ඡතීති **නිරයගාමී**. ඉදං මග්ගං සන්ධාය වුත්තං. පටිපදා පන නිරයගාමිනී නාම හොති. සෙසපදෙසුපි එසෙව නයො. ඉදං සබ්බම්පි පටිපදං තථාගතො පජානාති.

කථං? සකලගාමවාසිකෙසුපි හි එකතො එකං සූකරං වා මිගං වා ජීවිතා වොරොපෙන්තෙසු සබ්බෙසම්පි චෙතනා පරස්ස ජීවිතින්ද්‍රියාරම්මණාව හොති. තං පන කම්මං තෙසං ආයූහනක්ඛණෙයෙව නානා හොති. තෙසු හි එකො ආදරෙන ඡන්දජාතො කරොති. එකො ‘එහි ත්වම්පි කරොහී’ති පරෙහි නිප්පීළිතත්තා කරොති. එකො සමානච්ඡන්දො විය හුත්වා අප්පටිබාහියමානො විචරති. තෙසු එකො තෙනෙව කම්මෙන නිරයෙ නිබ්බත්තති, එකො තිරච්ඡානයොනියං, එකො පෙත්තිවිසයෙ. තං තථාගතො ආයූහනක්ඛණෙයෙව

'ඉමිනා නීහාරෙන ආයූහිතත්තා එස නිරයෙ නිබ්බත්තිස්සති, එස තිරච්ඡානයොනියං, එස පෙත්තිවිසයෙ'ති පජානාති. නිරයෙ නිබ්බත්තමානම්පි 'එස අට්ඨසු මහානිරයෙසු නිබ්බත්තිස්සති, එස සොළසසු උස්සදනිරයෙසු නිබ්බත්තිස්සතී'ති පජානාති. තිරච්ඡානයොනියං නිබ්බත්තමානම්පි 'එස අපාදකො භවිස්සති, එස ද්විපාදකො, එස චතුප්පාදකො, එස බහුප්පාදකො'ති පජානාති. පෙත්තිවිසයෙ නිබ්බත්තමානම්පි 'එස නිජ්ඣාමතණ්හිකො භවිස්සති, එස ඛුප්පිපාසිකො, එස පරදත්තූපජීවී'ති පජානාති. තෙසු ච කම්මෙසු 'ඉදං කම්මං පටිසන්ධිං ආකඩ්ඪිතුං න සක්ඛිස්සති, දුබ්බලං දින්නාය පටිසන්ධියා උපධිවෙපක්කං භවිස්සතීති පජානාති.

තථා සකලගාමවාසිකෙසු එකතො පිණ්ඩපාතං දදමානෙසු සබ්බෙසම්පි චෙතනා පිණ්ඩපාතාරම්මණාව හොති. තං පන කම්මං තෙසං ආයූහනක්ඛණෙයෙව පුරිමනයෙන නානා හොති. තෙසු කෙචි දෙවලොකෙ නිබ්බත්තිස්සන්ති, කෙචි මනුස්සලොකෙ. තං තථාගතො ආයූහනක්ඛණෙයෙව 'ඉමිනා නීහාරෙන ආයූහිතත්තා එස මනුස්සලොකෙ නිබ්බත්තිස්සති, එස දෙවලොකෙ'ති පජානාති. දෙවලොකෙ නිබ්බත්තමානානම්පි 'එස පරනිම්මිතවසවත්තීසු නිබ්බත්තිස්සති, එස නිම්මානරතීසු, එස තුසිතෙසු, එස යාමෙසු, එස තාවතිංසෙසු, එස චාතුමහාරාජිකෙසු, එස භුම්මදෙවෙසු; එස පන ජෙට්ඨකදෙවරාජා හුත්වා නිබ්බත්තිස්සති, එස එතස්ස දුතියං වා තතියං වා ඨානන්තරං කරොන්තො පරිචාරකො හුත්වා නිබ්බත්තිස්සතී'ති පජානාති. මනුස්සෙසු නිබ්බත්තමානානම්පි 'එස ඛත්තියකුලෙ නිබ්බත්තිස්සති, එස බ්‍රාහ්මණකුලෙ, එස වෙස්සකුලෙ, එස සුද්දකුලෙ; එස පන මනුස්සෙසු රාජා හුත්වා නිබ්බත්තිස්සති, එස එතස්ස දුතියං වා තතියං වා ඨානන්තරං කරොන්තො පරිචාරකො හුත්වා නිබ්බත්තිස්සතී'ති පජානාති. තෙසු ච කම්මෙසු 'ඉදං කම්මං පටිසන්ධිං ආකඩ්ඪිතුං න සක්ඛිස්සති, දුබ්බලං දින්නාය පටිසන්ධියා උපධිවෙපක්කං භවිස්සතී'ති පජානාති.

තථා විපස්සනං පට්ඨපෙන්තෙසුයෙව යෙන නීහාරෙන විපස්සනා ආරද්ධා, 'එස අරහත්තං පාපුණිස්සති, එස අරහත්තං පත්තුං න සක්ඛිස්සති, එස අනාගාමීයෙව භවිස්සති, එස සකදාගාමීයෙව, එස සොතාපන්නොයෙව; එස පන මග්ගං වා ඵලං වා සච්ඡිකාතුං න සක්ඛිස්සති, ලක්ඛණාරම්මණාය විපස්සනායමෙව ඨස්සති; එස පච්චයපරිග්ගහෙයෙව, එස නාමරූපපරිග්ගහෙයෙව, එස අරූපපරිග්ගහෙයෙව, එස රූපපරිග්ගහෙයෙව ඨස්සති, එස මහාභූතමත්තමෙව වවත්ථාපෙස්සති, එස කිඤ්චි සල්ලක්ඛෙතුං න සක්ඛිස්සතී'ති පජානාති.

කසිණපරිකම්මං කරොන්තෙසුපි ‘එතස්ස පරිකම්මමත්තමෙව භවිස්සති, නිමිත්තං උප්පාදෙතුං න සක්ඛිස්සති; එස පන නිමිත්තං උප්පාදෙතුං සක්ඛිස්සති, අප්පනං පාපෙතුං න සක්ඛිස්සති; එස අප්පනං පාපෙත්වා ඣානං පාදකං කත්වා විපස්සනං පට්ඨපෙත්වා අරහත්තං ගණ්හිස්සතී’ති පජානාතීති.

තතියබලනිද්දෙසවණ්ණනා.

චතුත්ථබලනිද්දෙසො

812. චතුත්ථබලනිද්දෙසෙ **ඛන්ධනානත්තන්ති** ‘අයං රූපක්ඛන්ධො නාම...පෙ.... අයං විඤ්ඤාණක්ඛන්ධො නාමා’ති එවං පඤ්චන්නං ඛන්ධානං නානාකරණං පජානාති. තෙසුපි ‘එකවිධෙන රූපක්ඛන්ධො...පෙ.... එකාදසවිධෙන රූපක්ඛන්ධො. එකවිධෙන වෙදනාක්ඛන්ධො...පෙ.... බහුවිධෙන වෙදනාක්ඛන්ධො...පෙ.... එකවිධෙන සඤ්ඤාක්ඛන්ධො...පෙ.... එකවිධෙන සඞ්ඛාරක්ඛන්ධො...පෙ.... එකවිධෙන විඤ්ඤාණක්ඛන්ධො...පෙ.... බහුවිධෙන විඤ්ඤාණක්ඛන්ධො’ති එවං එකෙකස්ස ඛන්ධස්ස නානත්තං පජානාති. **ආයතනනානත්තන්ති** ‘ඉදං චක්ඛායතනං නාම...පෙ.... ඉදං ධම්මායතනං නාම. තත්ථ දසායතනා කාමාවචරා, ද්වෙ චතුභූමකා’ති එවං ආයතනනානත්තං පජානාති. **ධාතුනානත්තන්ති** ‘අයං චක්ඛුධාතු නාම...පෙ.... අයං මනොවිඤ්ඤාණධාතු නාම. තත්ථ සොළස ධාතුයො කාමාවචරා, ද්වෙ චතුභූමකා’ති එවං ධාතුනානත්තං පජානාති.

පුන **අනෙකධාතුනානාධාතුලොකනානත්තන්ති** ඉදං න කෙවලං උපාදින්නකසඞ්ඛාරලොකස්සෙව නානත්තං තථාගතො පජානාති, අනුපාදින්නකසඞ්ඛාරලොකස්සාපි නානත්තං තථාගතො පජානාතියෙවාති දස්සෙතුං ගහිතං. පච්චෙකබුද්ධා හි ද්වෙ ච අග්ගසාවකා උපාදින්නකසඞ්ඛාරලොකස්සාපි නානත්තං එකදෙසතොව ජානන්ති නො නිප්පදෙසතො, අනුපාදින්නකලොකස්ස පන නානත්තං න ජානන්ති. සබ්බඤ්ඤුබුද්ධො පන ‘ඉමාය නාම ධාතුයා උස්සන්නාය ඉමස්ස නාම රුක්ඛස්ස ඛන්ධො සෙතො හොති, ඉමස්ස කාළකො, ඉමස්ස මට්ඨො; ඉමස්ස බහලත්තචො, ඉමස්ස තනුත්තචො; ඉමාය නාම ධාතුයා උස්සන්නාය ඉමස්ස රුක්ඛස්ස පත්තං වණ්ණසණ්ඨානාදිවසෙන එවරූපං නාම හොති; ඉමාය පන ධාතුයා උස්සන්නාය ඉමස්ස රුක්ඛස්ස පුප්ඵං නීලකං හොති, පීතකං, ලොහිතකං, ඔදාතං, සුගන්ධං, දුග්ගන්ධං හොති; ඉමාය නාම ධාතුයා උස්සන්නාය ඵලං ඛුද්දකං හොති, මහන්තං, දීඝං, රස්සං, වට්ටං, සුසණ්ඨානං, දුස්සණ්ඨානං, මට්ඨං, ඵරුසං, සුගන්ධං, දුග්ගන්ධං, මධුරං, තිත්තකං, අම්බිලං, කටුකං, කසාවං හොති; ඉමාය නාම ධාතුයා උස්සන්නාය ඉමස්ස රුක්ඛස්ස

කණ්ටකො තිඛිණො හොති, අතිඛිණො, උජුකො, කුටිලො, තම්බො, කාළකො, නීලො, ඔදාතො හොතී'ති එවං අනුපාදින්නකසඞ්ඛාරලොකස්ස නානත්තං පජානාති. සබ්බඤ්ඤුබුද්ධානංයෙව හි එතං බලං, න අඤ්ඤෙසන්ති.

චතුත්ථබලනිද්දෙසවණ්ණනා.

පඤ්චමබලනිද්දෙසො

813. පඤ්චමබලනිද්දෙසෙ **හීනාධිමුත්තිකාති** හීනජ්ඣාසයා. **පණීතාධිමුත්තිකාති** කල්‍යාණජ්ඣාසයා. **සෙවන්තීති** නිස්සයන්ති අල්ලීයන්ති. **භජන්තීති** උපසඞ්කමන්ති. **පයිරුපාසන්තීති** පුනප්පුනං උපසඞ්කමන්ති. සචෙ හි ආචරියුපජ්ඣායා න සීලවන්තො හොන්ති, සද්ධිවිහාරිකා සීලවන්තො හොන්ති, තෙ අත්තනො ආචරියුපජ්ඣායෙපි න උපසඞ්කමන්ති, අත්තනා සදිසෙ සාරුප්පභික්ඛූයෙව උපසඞ්කමන්ති. සචෙ ආචරියුපජ්ඣායා සාරුප්පභික්ඛූ, ඉතරෙ අසාරුප්පා, තෙපි න ආචරියුපජ්ඣායෙ උපසඞ්කමන්ති, අත්තනා සදිසෙ හීනාධිමුත්තිකෙ එව උපසඞ්කමන්ති.

එවං උපසඞ්කමනං පන න කෙවලං එතරහෙව, අතීතානාගතෙපීති දස්සෙතුං **අතීතම්පි අද්ධානන්ති**ආදිමාහ. තං උත්තානත්ථමෙව. ඉදං පන දුස්සීලානං දුස්සීලසෙවනමෙව, සීලවන්තානං සීලවන්තසෙවනමෙව, දුප්පඤ්ඤානං දුප්පඤ්ඤසෙවනමෙව, පඤ්ඤවන්තානං පඤ්ඤවන්තසෙවනමෙව කො නියාමෙතීති? අජ්ඣාසයධාතු නියාමෙති. සම්බහුලා කිර භික්ඛූ එකං ගාමං ගණභික්ඛාචාරං චරන්ති. මනුස්සා බහුභත්තං ආහරිත්වා පත්තානි පූරෙත්වා ''තුම්හාකං යථාසභාගෙන පරිභුඤ්ජථා''ති දත්වා උය්‍යොජෙසුං. භික්ඛූපි ආහංසු ''ආවුසො, මනුස්සා ධාතුසංයුත්තකම්මෙ පයොජෙන්තී''ති. තිපිටකචූළාභයත්ථෙරොපි නාගදීපෙ චෙතියං වන්දනාය පඤ්චහි භික්ඛුසතෙහි සද්ධිං ගච්ඡන්තො එකස්මිං ගාමෙ මනුස්සෙහි නිමන්තිතො. ථෙරෙන ච සද්ධිං එකො අසාරුප්පභික්ඛු අත්ථි. ධුරවිහාරෙපි එකො අසාරුප්පභික්ඛු අත්ථි. ද්වීසු භික්ඛුසඞ්ඝෙසු ගාමං ඔසරන්තෙසු තෙ උභොපි ජනා, කිඤ්චාපි ආගන්තුකෙන නෙවාසිකො නෙවාසිකෙන වා ආගන්තුකො න දිට්ඨපුබ්බො, එවං සන්තෙපි, එකතො හුත්වා හසිත්වා හසිත්වා කථයමානා එකමන්තං අට්ඨංසු. ථෙරො දිස්වා ''සම්මාසම්බුද්ධෙන ජානිත්වා ධාතුසංයුත්තං කථිත''න්ති ආහ.

එවං 'අජ්ඣාසයධාතු නියාමෙතී'ති වත්වා ධාතුසංයුත්තෙන අයමෙවත්ථො දීපෙතබ්බො. ගිජ්ඣකූටපබ්බතස්මිඤ්හි ගිලානසෙය්‍යාය නිපන්නො භගවා ආරක්ඛණත්ථාය පරිවාරෙත්වා වසන්තෙසු සාරිපුත්තමොග්ගල්ලානාදීසු එකමෙකං අත්තනො අත්තනො පරිසාය සද්ධිං චඞ්කමන්තං ඔලොකෙත්වා භික්ඛූ ආමන්තෙසි ''පස්සථ නො තුම්හෙ, භික්ඛවෙ, සාරිපුත්තං සම්බහුලෙහි

භික්ඛූහි සද්ධිං චඞ්කමන්ත''න්ති? ''එවං, භන්තෙ''ති. ''සබ්බෙ ඛො එතෙ, භික්ඛවෙ, භික්ඛූ මහාපඤ්ඤා''ති (සං. නි. 2.99) සබ්බං විත්ථාරෙතබ්බන්ති.

පඤ්චමබලනිද්දෙසවණ්ණනා.

ඡට්ඨබලනිද්දෙසො

814. ඡට්ඨබලනිද්දෙසෙ **ආසයන්**ති යත්ථ සත්තා ආසයන්ති නිවසන්ති, තං තෙසං නිවාසට්ඨානං දිට්ඨිගතං වා යථාභූතං ඤාණං වා. **අනුසයන්**ති අප්පහීනානුසයිතං කිලෙසං. **චරිතන්**ති කායාදීහි අභිසඞ්ඛතං කුසලාකුසලං. **අධිමුත්තන්**ති අජ්ඣාසයං. **අප්පරජක්ඛෙ**තිආදීසු පඤ්ඤාමයෙ අක්ඛිම්හි අප්පං පරිත්තං රාගදොසමොහරජං එතෙසන්ති **අප්පරජක්ඛා**. තස්සෙව මහන්තතාය **මහාරජක්ඛා**. උභයෙනාපි මන්දකිලෙසෙ මහාකිලෙසෙ ච සත්තෙ දස්සෙති. යෙසං සද්ධාදීනි ඉන්ද්‍රියානි තික්ඛානි, තෙ **තික්ඛින්ද්‍රියා**. යෙසං තානි මුදූනි, තෙ **මුදින්ද්‍රියා**. යෙසං ආසයාදයො කොට්ඨාසා සුන්දරා, තෙ **ස්වාකාරා**. විපරීතා **ද්වාකාරා**. යෙ කථිතකාරණං සල්ලක්ඛෙන්ති, සුඛෙන සක්කා හොන්ති විඤ්ඤාපෙතුං, තෙ **සුවිඤ්ඤාපයා**. විපරීතා **දුවිඤ්ඤාපයා**. යෙ අරියමග්ගපටිවෙධස්ස අනුච්ඡවිකා උපනිස්සයසම්පන්නා, තෙ **භබ්බා**. විපරීතා **අභබ්බා**.

815. එවං ඡට්ඨබලස්ස මාතිකං ඨපෙත්වා ඉදානි යථාපටිපාටියා භාජෙන්තො **කතමො ච සත්තානං ආසයො**තිආදිමාහ. තත්ථ **සස්සතො ලොකො**තිආදීනං අත්ථො හෙට්ඨා නික්ඛෙපකණ්ඩවණ්ණනායං (ධ. ස. අට්ඨ. 1105) වුත්තොයෙව. **ඉති භවදිට්ඨිසන්නිස්සිතා වා**ති එවං සස්සතදිට්ඨිං වා සන්නිස්සිතා. සස්සතදිට්ඨි හි එත්ථ භවදිට්ඨීති වුත්තා; උච්ඡෙදදිට්ඨි ච විභවදිට්ඨීති. සබ්බදිට්ඨීනඤ්හි සස්සතුච්ඡෙදදිට්ඨීහි සඞ්ගහිතත්තා සබ්බෙපි දිට්ඨිගතිකා සත්තා ඉමාව ද්වෙ දිට්ඨියො සන්නිස්සිතා හොන්ති. වුත්තම්පි චෙතං – ''ද්වයසන්නිස්සිතො ඛො පනායං, කච්චාන, ලොකො යෙභුය්‍යෙන – අත්ථිතඤ්චෙව නත්ථිතඤ්චා''ති (සං. නි. 2.15). එත්ථ හි **අත්ථිතා**ති සස්සතං, **නත්ථිතා**ති උච්ඡෙදො. අයං තාව වට්ටසන්නිස්සිතානං පුථුජ්ජනසත්තානං ආසයො.

ඉදානි විවට්ටසන්නිස්සිතානං සුද්ධසත්තානං ආසයං දස්සෙතුං **එතෙ වා පන උභො අන්තෙ අනුපගම්මා**තිආදි වුත්තං. තත්ථ **එතෙ වා පනා**ති එතෙයෙව. **උභො අන්තෙ**ති සස්සතුච්ඡෙදසඞ්ඛාතෙ ද්වෙ අන්තෙ. **අනුපගම්මා**ති අනල්ලීයිත්වා. **ඉදප්පච්චයතා පටිච්චසමුප්පන්නෙසු ධම්මෙසූ**ති ඉදප්පච්චයතාය චෙව පටිච්චසමුප්පන්නධම්මෙසු ච. **අනුලොමිකා ඛන්තී**ති විපස්සනාඤාණං. **යථාභූතං වා ඤාණන්**ති මග්ගඤාණං. ඉදං වුත්තං හොති – යා පටිච්චසමුප්පාදෙ

චෙව පටිච්චසමුප්පන්නධම්මෙසු ච එතෙ උභො සස්සතුච්ඡෙදඅන්තෙ අනුපගන්ත්වා විපස්සනා පටිලද්ධා, යඤ්ච තතො උත්තරිමග්ගඤාණං – අයං සත්තානං ආසයො, අයං වට්ටසන්නිස්සිතානඤ්ච විවට්ටසන්නිස්සිතානඤ්ච සබ්බෙසම්පි සත්තානං ආසයො, ඉදං වසනට්ඨානන්ති. අයං ආචරියානං සමානත්ථකථා.

විතණ්ඩවාදී පනාහ – ‘මග්ගො නාම වාසං විද්ධංසෙන්තො ගච්ඡති, නනු ත්වං මග්ගො වාසොති වදෙසී’ති? සො වත්තබ්බො ‘ත්වං අරියවාසභාණකො හොසි න හොසී’ති? සචෙ පන ‘න හොමී’ති වදති, ‘අභාණකතාය න ජානාසී’ති වත්තබ්බො. සචෙ ‘භාණකොස්මී’ති වදති, ‘සුත්තං ආහරා’ති වත්තබ්බො. සචෙ ආහරති, ඉච්චෙතං කුසලං; නො චෙ ආහරති සයං ආහරිතබ්බං – ‘‘දසයිමෙ, භික්ඛවෙ, අරියවාසා, යෙ අරියා ආවසිංසු වා ආවසන්ති වා ආවසිස්සන්ති වා’’ති (අ. නි. 10.19). එතඤ්හි සුත්තං මග්ගස්ස වාසභාවං දීපෙති. තස්මා සුකථිතමෙවෙතන්ති. ඉදං පන භගවා සත්තානං ආසයං ජානන්තො ඉමෙසඤ්ච දිට්ඨිගතානං විපස්සනාඤාණමග්ගඤාණානං අප්පවත්තික්ඛණෙපි ජානාති එව. වුත්තම්පි චෙතං –

> ‘‘කාමං සෙවන්තඤ්ඤෙව ජානාති ‘අයං පුග්ගලො කාමගරුකො කාමාසයො කාමාධිමුත්තො’ති. නෙක්ඛම්මං සෙවන්තඤ්ඤෙව ජානාති ‘අයං පුග්ගලො නෙක්ඛම්මගරුකො නෙක්ඛම්මාසයො නෙක්ඛම්මාධිමුත්තො’ති. බ්‍යාපාදං…පෙ…. අබ්‍යාපාදං… ථිනමිද්ධං…පෙ…. ආලොකසඤ්ඤං නෙක්ඛම්මං සෙවන්තඤ්ඤෙව ජානාති සෙවන්තඤ්ඤෙව ජානාති ‘අයං පුග්ගලො ආලොකසඤ්ඤාගරුකො ආලොකසඤ්ඤාසයො ආලොකසඤ්ඤාධිමුත්තො’’ති (පටි. ම. 1.113).

816. අනුසයනිද්දෙසෙ කාමරාගො ච සො අප්පහීනට්ඨෙන අනුසයො චාති **කාමරාගානුසයො**. සෙසපදෙසුපි එසෙව නයො. **යං ලොකෙ පියරූපන්ති** යං ඉමස්මිං ලොකෙ පියජාතිකං. **සාතරූපන්ති** සාතජාතිකං අස්සාදපදට්ඨානං ඉට්ඨාරම්මණං. එත්ථ **සත්තානං රාගානුසයො අනුසෙතීති** එතස්මිං ඉට්ඨාරම්මණෙ සත්තානං අප්පහීනට්ඨෙන රාගානුසයො අනුසෙති. යථා නාම උදකෙ නිමුග්ගස්ස හෙට්ඨා ච උපරි ච සමන්තභාගෙ ච උදකමෙව හොති, එවමෙව ඉට්ඨාරම්මණෙ රාගුප්පත්ති නාම සත්තානං ආචිණ්ණසමාචිණ්ණා. තථා අනිට්ඨාරම්මණෙ පටිඝුප්පත්ති. **ඉති ඉමෙසු ද්වීසු ධම්මෙසූති** එවං ඉමෙසු ද්වීසු කාමරාගපටිඝවන්තෙසු ඉට්ඨානිට්ඨාරම්මණධම්මෙසු. **අවිජ්ජානුපතිතාති** කාමරාගපටිඝසම්පයුත්තා හුත්වා ආරම්මණකරණවසෙන අවිජ්ජා අනුපතිතා. **තදෙකට්ඨොති** තාය අවිජ්ජාය සම්පයුත්තෙකට්ඨවසෙන එකට්ඨො. **මානො ච දිට්ඨි ච විචිකිච්ඡා චාති** නවවිධො මානො, ද්වාසට්ඨිවිධා දිට්ඨි, අට්ඨවත්ථුකා ච

විචිකිච්ඡා. **භවරාගානුසයො** පනෙත්ථ කාමරාගානුසයෙනෙව සඞ්ගහිතොති වෙදිතබ්බො.

817. චරිතනිද්දෙසෙ තෙරස චෙතනා **පුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරො,** ද්වාදස **අපුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරො,** චතස්සො **ආනෙඤ්ජාභිසඞ්ඛාරො**. තත්ථ කාමාවචරො **පරිත්තභූමකො,** ඉතරො **මහාභූමකො**. තීසුපි වා එතෙසු යො කොචි අප්පවිපාකො පරිත්තභූමකො, බහුවිපාකො මහාභූමකොති වෙදිතබ්බො.

818. අධිමුත්තිනිද්දෙසො හෙට්ඨා පකාසිතොව. කස්මා පනායං අධිමුත්ති හෙට්ඨා වුත්තාපි පුන ගහිතාති? අයඤ්හි හෙට්ඨා පාටියෙක්කං බලදස්සනවසෙන ගහිතා, ඉධ සත්තානං තික්ඛින්ද්‍රියමුදින්ද්‍රියභාවදස්සනත්ථං.

819. මහාරජක්ඛනිද්දෙසෙ **උස්සදගතානීති** වෙපුල්ලගතානි. පහානක්කමවසෙන චෙස උප්පටිපාටියා නිද්දෙසො කතො.

820. **අනුස්සදගතානීති** අවෙපුල්ලගතානිං. තික්ඛින්ද්‍රියමුදින්ද්‍රියනිද්දෙසෙ උපනිස්සයඉන්ද්‍රියානි නාම කථිතානි. උප්පටිපාටියා නිද්දෙසෙ පනෙත්ථ පයොජනං හෙට්ඨා වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බං.

823. තථා ද්වාකාරනිද්දෙසාදීසු **පාපාසයාති** අකුසලාසයා. **පාපචරිතාති** අපුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරපරිපූරකා. **පාපාධිමුත්තිකාති** සක්කායාභිරතා වට්ටජ්ඣාසයා.

824. ස්වාකාරනිද්දෙසෙ යස්මා කල්‍යාණකො නාම අනුසයො නත්ථි, තස්මා කල්‍යාණානුසයාති න වුත්තං. සෙසං වුත්තවිපරියායෙන වෙදිතබ්බං.

826. භබ්බාභබ්බනිද්දෙසෙ **කම්මාවරණෙනාති** පඤ්චවිධෙන ආනන්තරියකම්මෙන. **කිලෙසාවරණෙනාති** නියතමිච්ඡාදිට්ඨියා. **විපාකාවරණෙනාති** අහෙතුකපටිසන්ධියා. යස්මා පන දුහෙතුකානම්පි අරියමග්ගපටිවෙධො නත්ථි, තස්මා දුහෙතුකපටිසන්ධිපි විපාකාවරණමෙවාති වෙදිතබ්බා. **අස්සද්ධාති** බුද්ධාදීසු සද්ධාරහිතා. **අච්ඡන්දිකාති** කත්තුකම්‍යතාකුසලච්ඡන්දරහිතා. උත්තරකුරුකා මනුස්සා අච්ඡන්දිකට්ඨානං පවිට්ඨා. **දුප්පඤ්ඤාති** භවඞ්ගපඤ්ඤාය පරිහීනා. භවඞ්ගපඤ්ඤාය පන පරිපුණ්ණායපි යස්ස භවඞ්ගං ලොකුත්තරස්ස පාදකං න හොති, සො දුප්පඤ්ඤොයෙව නාම. **අභබ්බා නියාමං ඔක්කමිතුං කුසලෙසු ධම්මෙසු සම්මත්තන්ති** කුසලෙසු ධම්මෙසු සම්මත්තනියාමසඞ්ඛාතං මග්ගං ඔක්කමිතුං අභබ්බා.

827. න **කම්මාවරණෙනා**තිආදීනි වුත්තවිපරියායෙන වෙදිතබ්බානි. ඉදං ද්වින්නං ඤාණානං භාජනීයං – ඉන්ද්‍රියපරොපරියත්තිඤාණස්ස ච ආසයානුසයඤාණස්ස ච. එත්ථ හි ආසයානුසයඤාණෙන ඉන්ද්‍රියපරොපරියත්තිඤාණම්පි භාජිතං. ඉති ඉමානි ද්වෙ ඤාණානි එකතො හුත්වා එකං බලඤාණං නාම ජාතන්ති.

ඡට්ඨබලනිද්දෙසවණ්ණනා.

සත්තමබලනිද්දෙසො

828. සත්තමබලනිද්දෙසෙ ඣායතීති **ඣායී. චත්තාරො ඣායී**ති ඣායිනො චත්තාරො ජනා වුච්චන්ති. තත්ථ පඨමචතුක්කෙ තාව පඨමො සමාපත්තිලාභී සමානොයෙව ‘න ලාභීම්හී’ති, කම්මට්ඨානං සමානංයෙව ‘න කම්මට්ඨාන’න්ති සඤ්ඤී හොති. අයං අප්පගුණජ්ඣානලාභීති වෙදිතබ්බො. දුතියො සමාපත්තියා අලාභීයෙව ‘ලාභීම්හී’ති, අකම්මට්ඨානං සමානංයෙව ‘කම්මට්ඨාන’න්ති සඤ්ඤී හොති. අයං නිද්දාඣායී නාම. නිද්දායිත්වා පටිබුද්ධො එවං මඤ්ඤති. තතියො සමාපත්තිලාභී සමානො ‘සමාපත්තිලාභීම්හී’ති, කම්මට්ඨානමෙව සමානං ‘කම්මට්ඨාන’න්ති සඤ්ඤී හොති. අයං පගුණජ්ඣානලාභීති වෙදිතබ්බො. චතුත්ථො අලාභීයෙව ‘අලාභීම්හී’ති, අකම්මට්ඨානංයෙව ‘අකම්මට්ඨාන’න්ති සඤ්ඤී හොති. එවමෙත්ථ ද්වෙ ජනා අජ්ඣායිනොව ඣායීනං අන්තො පවිට්ඨත්තා ඣායීති වුත්තා.

දුතියචතුක්කෙ සසඞ්ඛාරෙන සප්පයොගෙන සමාධිපාරිබන්ධිකධම්මෙ වික්ඛම්භෙන්තො **දන්ධං සමාපජ්ජති** නාම. එකං ද්වෙ චිත්තවාරෙ ඨත්වා සහසා වුට්ඨහන්තා **ඛිප්පං වුට්ඨහති** නාම. සුඛෙනෙව පන සමාධිපාරිබන්ධිකධම්මෙ සොධෙන්තො **ඛිප්පං සමාපජ්ජති** නාම. යථාපරිච්ඡෙදෙන අවුට්ඨහිත්වා කාලං අතිනාමෙත්වා වුට්ඨහන්තො **දන්ධං වුට්ඨාති** නාම. ඉතරෙ ද්වෙපි ඉමිනාව නයෙන වෙදිතබ්බා. ඉමෙ චත්තාරොපි ජනා සමාපත්තිලාභිනොව.

තතියචතුක්කෙ ‘ඉදං ඣානං පඤ්චඞ්ගිකං, ඉදං චතුරඞ්ගික’න්ති එවං අඞ්ගවවත්ථානපරිච්ඡෙදෙ ඡෙකො **සමාධිස්මිං සමාධිකුසලො** නාම. නීවරණානි පන වික්ඛම්භෙත්වා චිත්තමඤ්ජූසාය චිත්තං ඨපෙතුං අඡෙකො **නො සමාධිස්මිං සමාපත්තිකුසලො** නාම. ඉතරෙපි තයො ඉමිනාව නයෙන වෙදිතබ්බා. ඉමෙපි චත්තාරො සමාපත්තිලාභිනොයෙව.

ඉදානි යානි ඣානානි නිස්සාය ඉමෙ පුග්ගලා ‘ඣායී’ නාම ජාතා, තානි දස්සෙතුං **චත්තාරි ඣානානී**තිආදිමාහ. තත්ථ චත්තාරි ඣානානි තයො ච විමොක්ඛා අත්ථතො හෙට්ඨා ධම්මසඞ්ගහට්ඨකථායමෙව (ධ. ස. අට්ඨ. 160, 248) පකාසිතා. සෙසානම්පි විමොක්ඛට්ඨො තත්ථ වුත්තනයෙනෙව

වෙදිතබ්බො. අපිචෙත්ථ පටිපාටියා සත්ත අප්පිතප්පිතක්ඛණෙ පච්චනීකධම්මෙහි විමුච්චනතො ච ආරම්මණෙ ච අධිමුච්චනතො **විමොක්ඛො** නාම. අට්ඨමො පන සබ්බසො සඤ්ඤාවෙදයිතෙහි විමුත්තත්තා අපගතවිමොක්ඛො නාම. සමාධීසු චතුක්කනයපඤ්චකනයෙසු පඨමජ්ඣානසමාධි **සවිතක්කසවිචාරො** නාම. පඤ්චකනයෙ දුතියජ්ඣානසමාධි **අවිතක්කවිචාරමත්තසමාධි** නාම. චතුක්කනයෙපි පඤ්චකනයෙපි උපරි තීසු ඣානෙසු සමාධි **අවිතක්ක අවිචාරසමාධි** නාම. සමාපත්තීසු හි පටිපාටියා අට්ඨන්නං සමාපත්තීනං ‘සමාධී’තිපි නාමං ‘සමාපත්තී’තිපි. කස්මා? චිත්තෙකග්ගතාසබ්භාවතො. නිරොධසමාපත්තියා තදභාවතො න සමාධීති නාමං.

හානභාගියො ධම්මොති අප්පගුණෙහි පඨමජ්ඣානාදීහි වුට්ඨිතස්ස සඤ්ඤාමනසිකාරානං කාමාදිඅනුපක්ඛන්දනං. **විසෙසභාගියො ධම්මොති** පගුණෙහි පඨමජ්ඣානාදීහි වුට්ඨිතස්ස සඤ්ඤාමනසිකාරානං දුතියජ්ඣානාදිඅනුපක්ඛන්දනං. **වොදානම්පි වුට්ඨානන්ති** ඉමිනා පගුණවොදානං වුට්ඨානං නාම කථිතං. හෙට්ඨිමං හෙට්ඨිමඤ්හි පගුණජ්ඣානං උපරිමස්ස උපරිමස්ස පදට්ඨානං හොති. තස්මා වොදානම්පි වුට්ඨානන්ති වුත්තං. **තම්හා තම්හා සමාධිම්හා වුට්ඨානම්පි වුට්ඨානන්ති** ඉමිනා භවඞ්ගවුට්ඨානං නාම කථිතං. භවඞ්ගෙන හි සබ්බජ්ඣානෙහි වුට්ඨානං හොති. නිරොධතො පන ඵලසමාපත්තියාව වුට්ඨහන්ති. ඉදං පාළිමුත්තකවුට්ඨානං නාමාති.

සත්තමබලනිද්දෙසවණ්ණනා.

අට්ඨමබලාදිනිද්දෙසො

829. අට්ඨමබලනිද්දෙසෙ **අනෙකවිහිතං පුබ්බෙනිවාසන්**තිආදි සබ්බම්පි විසුද්ධිමග්ගෙ විත්ථාරිතමෙව. නවමබලනිද්දෙසෙපි **දිබ්බෙන චක්ඛුනා**තිආදි සබ්බං තත්ථෙව විත්ථාරිතං.

නවමබලනිද්දෙසවණ්ණනා.

දසමබලනිද්දෙසො

831. දසමබලනිද්දෙසෙ **චෙතොවිමුත්තින්ති** ඵලසමාධිං. **පඤ්ඤාවිමුත්තින්ති** ඵලඤාණං. සෙසං සබ්බත්ථ උත්තානත්ථමෙව. අයං තාවෙත්ථ ආචරියානං සමානත්ථකථා. පරවාදී පනාහ – ‘‘දසබලඤාණං නාම පාටියෙක්කං නත්ථි, සබ්බඤ්ඤුතඤාණස්සෙවායං පභෙදො’’ති. තං න තථා දට්ඨබ්බං. අඤ්ඤමෙව හි දසබලඤාණං, අඤ්ඤං සබ්බඤ්ඤුතඤාණං.

දසබලඤාණඤ්හි සකසකකිච්චමෙව ජානාති. සබ්බඤ්ඤුතඤාණං පන තම්පි තතො අවසෙසම්පි ජානාති. දසබලඤාණෙසුපි හි පඨමං කාරණාකාරණමෙව ජානාති, දුතියං කම්මන්තරවිපාකන්තරමෙව, තතියං කම්මපරිච්ඡෙදමෙව, චතුත්ථං ධාතුනානත්තකරණමෙව, පඤ්චමං සත්තානං අජ්ඣාසයාධිමුත්තිමෙව, ඡට්ඨං ඉන්ද්‍රියානං තික්ඛමුදුභාවමෙව, සත්තමං ඣානාදීහි සද්ධිං තෙසං සංකිලෙසාදිමෙව, අට්ඨමං පුබ්බෙනිවුත්ථඛන්ධසන්තතිමෙව, නවමං සත්තානං චුතිපටිසන්ධිමෙව, දසමං සච්චපරිච්ඡෙදමෙව. සබ්බඤ්ඤුතඤාණං පන එතෙහි ජානිතබ්බඤ්ච තතො උත්තරිතරඤ්ච පජානාති. එතෙසං පන කිච්චං න සබ්බං කරොති. තඤ්හි ඣානං හුත්වා අප්පෙතුං න සක්කොති, ඉද්ධි හුත්වා විකුබ්බිතුං න සක්කොති, මග්ගො හුත්වා කිලෙසෙ ඛෙපෙතුං න සක්කොති.

අපිච පරවාදී එවං පුච්ඡිතබ්බො – ‘‘දසබලඤාණං නාම එතං සවිතක්කසවිචාරං, අවිතක්කවිචාරමත්තං, අවිතක්කාවිචාරං, කාමාවචරං, රූපාවචරං, අරූපාවචරං, ලොකියං, ලොකුත්තර’’න්ති? ජානන්තො ‘‘පටිපාටියා සත්ත ඤාණානි සවිතක්කසවිචාරානී’’ති වක්ඛති; තතො ‘‘පරානි ද්වෙ ඤාණානි අවිතක්කාවිචාරානී’’ති වක්ඛති; ‘‘ආසවක්ඛයඤාණං සියා සවිතක්කසවිචාරං, සියා අවිතක්කවිචාරමත්තං, සියා අවිතක්කවිචාර’’න්ති වක්ඛති. තථා ‘‘පටිපාටියා සත්ත කාමාවචරානි, තතො ද්වෙ රූපාවචරානි, අවසානෙ එකං ලොකුත්තර’’න්ති වක්ඛති; ‘‘සබ්බඤ්ඤුතඤාණං පන සවිතක්කසවිචාරමෙව, කාමාවචරමෙව, ලොකියමෙවා’’ති වක්ඛති. ඉති අඤ්ඤදෙව දසබලඤාණං, අඤ්ඤං සබ්බඤ්ඤුතඤාණන්ති.

සම්මොහවිනොදනියා විභඞ්ගට්ඨකථාය

ඤාණවිභඞ්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

17. ඛුද්දකවත්ථුවිභඞ්ගො

1. එකකමාතිකාදිවණ්ණනා

832. ඉදානි තදනන්තරෙ ඛුද්දකවත්ථුවිභඞ්ගෙපි පඨමං මාතිකං ඨපෙත්වා නික්ඛිත්තපදානුක්කමෙන නිද්දෙසො කතො. තත්‍රායං නික්ඛෙපපරිච්ඡෙදො. ආදිතො තාව **ජාතිමදො**තිආදයො තෙසත්තති එකකා නික්ඛිත්තා, තතො **කොධො ච උපනාහො** චාතිආදයො අට්ඨාරස දුකා, **අකුසලමූලා**දයො පඤ්චතිංස තිකා, **ආසවචතුක්කා**දයො චුද්දස චතුක්කා, **ඔරම්භාගියසංයොජනා**දයො පන්නරස පඤ්චකා, **විවාදමූලා**දයො චුද්දස ඡක්කා, **අනුසයා**දයො සත්ත සත්තකා, **කිලෙසවත්ථු**ආදයො අට්ඨ අට්ඨකා, **ආඝාතවත්ථු**ආදයො නව නවකා, **කිලෙසවත්ථු**ආදයො සත්ත දසකා, **අජ්ඣත්තිකස්ස උපාදාය අට්ඨාරස තණ්හාවිචරිතානී**තිආදයො ඡ අට්ඨාරසකාති සබ්බානිපි එතානි අට්ඨ කිලෙසසතානි නික්ඛිත්තානීති වෙදිතබ්බානි. අයං තාව නික්ඛෙපපරිච්ඡෙදො.

(1.) එකකනිද්දෙසවණ්ණනා

843-844. ඉදානි යථානික්ඛිත්තාය මාතිකාය **තත්ථ කතමො ජාතිමදො**තිආදිනා නයෙන ආරද්ධෙ නිද්දෙසවාරෙ **ජාතිං පටිච්චා**ති ජාතිං නිස්සාය. එත්ථ ච අත්ථිපටිච්චං නාම කථිතං, තස්මා ජාතියා සතීති අයමෙත්ථ අත්ථො. **ගොත්තං පටිච්චා**තිආදීසුපි එසෙව නයො. මදනවසෙන **මදො**. මජ්ජනාකාරො **මජ්ජනා**. මජ්ජිතභාවො **මජ්ජිතත්තං**. **මානො මඤ්ඤනා**තිආදීනි හෙට්ඨා ධම්මසඞ්ගහට්ඨකථායං (ධ. ස. අට්ඨ. 1121) වුත්තත්ථානෙව. **අයං වුච්චතී**ති අයං එවං ජාතියා සති තං ජාතිං නිස්සාය උප්පන්නො මජ්ජනාකාරප්පවත්තො මානො **ජාතිමදො**ති වුච්චති. ස්වායං ඛත්තියාදීනං චතුන්නම්පි වණ්ණානං උප්පජ්ජති. ජාතිසම්පන්නො හි ඛත්තියො ‘මාදිසො අඤ්ඤො නත්ථි. අවසෙසා අන්තරා උට්ඨාය ඛත්තියා ජාතා. අහං පන වංසාගතඛත්තියො’ති මානං කරොති. බ්‍රාහ්මණාදීසුපි එසෙව නයො. ගොත්තමදනිද්දෙසාදීසුපි ඉමිනාවුපායෙන අත්ථො වෙදිතබ්බො. ඛත්තියොපි හි ‘අහං කොණ්ඩඤ්ඤගොත්තො, අහං ආදිච්චගොත්තො’ති මානං කරොති. බ්‍රාහ්මණොපි ‘අහං කස්සපගොත්තො, අහං භාරද්වාජගොත්තො’ති මානං කරොති. වෙස්සොපි සුද්දොපි අත්තනො අත්තනො කුලගොත්තං නිස්සාය මානං කරොති. අට්ඨාරසාපි සෙණියො ‘එකිස්සා සෙණියා ජාතම්හා’ති මානං කරොන්තියෙව.

ආරොග්‍යමදාදීසු ‘අහං අරොගො, අවසෙසා රොගබහුලා, ගද්දූහනමත්තම්පි මය්හං බ්‍යාධි නාම නත්ථී’ති මජ්ජනවසෙන උප්පන්නො මානො **ආරොග්‍යමදො** නාම.

‘අහං තරුණො, අවසෙසසත්තානං අත්තභාවො පපාතෙ ඨිතරුක්ඛසදිසො, අහං පන පඨමවයෙ ඨිතො’ති මජ්ජනවසෙන උප්පන්නො මානො **යොබ්බනමදො** නාම.

‘අහං චිරං ජීවිං, චිරං ජීවාමි, චිරං ජීවිස්සාමි; සුඛං ජීවිං, සුඛං ජීවාමි, සුඛං ජීවිස්සාමී’ති මජ්ජනවසෙන උප්පන්නො මානො **ජීවිතමදො** නාම.

‘අහං ලාභී, අවසෙසා සත්තා අප්පලාභා, මය්හං පන ලාභස්ස පමාණං නාම නත්ථී’ති මජ්ජනවසෙන උප්පන්නො මානො **ලාභමදො** නාම.

‘අවසෙසා සත්තා යං වා තං වා ලභන්ති, අහං පන සුකතං පණීතං චීවරාදිපච්චයං ලභාමී’ති මජ්ජනවසෙන උප්පන්නො මානො **සක්කාරමදො** නාම.

‘අවසෙසභික්ඛූනං පාදපිට්ඨියං අක්කමිත්වා ගච්ඡන්තා මනුස්සා අයං සමණොතිපි න වන්දන්ති, මං පන දිස්වාව වන්දන්ති, පාසාණච්ඡත්තං විය ගරුං කත්වා අග්ගික්ඛන්ධං විය ච දුරාසදං කත්වා මඤ්ඤන්තී’ති මජ්ජනවසෙන උප්පන්නො මානො **ගරුකාරමදො** නාම.

‘උප්පන්නො පඤ්හො මය්හමෙව මුඛෙන ඡිජ්ජති, භික්ඛාචාරං ගච්ඡන්තාපි මමෙව පුරතො කත්වා පරිවාරෙත්වා ගච්ඡන්තී’ති මජ්ජනවසෙන උප්පන්නො මානො **පුරෙක්ඛාරමදො** නාම.

අගාරිකස්ස තාව මහාපරිවාරස්ස ‘පුරිසසතම්පි පුරිසසහස්සම්පි මං පරිවාරෙති,’ අනගාරියස්ස පන ‘සමණසතම්පි සමණසහස්සම්පි මං පරිවාරෙති, සෙසා අප්පපරිවාරා, අහං මහාපරිවාරො චෙව සුචිපරිවාරො චා’ති මජ්ජනවසෙන උප්පන්නො මානො **පරිවාරමදො** නාම.

භොගො පන කිඤ්චාපි ලාභග්ගහණෙනෙව ගහිතො හොති, ඉමස්මිං පන ඨානෙ නික්ඛෙපරාසි නාම ගහිතො; තස්මා ‘අවසෙසා සත්තා අත්තනො පරිභොගමත්තම්පි න ලභන්ති, මය්හං පන නිධානගතස්සෙව ධනස්ස පමාණං නත්ථී’ති මජ්ජනවසෙන උප්පන්නො මානො **භොගමදො** නාම.

වණ්ණං පටිච්චාති සරීරවණ්ණම්පි ගුණවණ්ණම්පි පටිච්ච. ‘අවසෙසා සත්තා දුබ්බණ්ණා දුරූපා, අහං පන අභිරූපො පාසාදිකො; අවසෙසා සත්තා

නිග්ගුණා පත්ථටඅකිත්තිනො, මය්හං පන කිත්තිසද්දො දෙවමනුස්සෙසු පාකටො – ඉතිපි ථෙරො බහුස්සුතො, ඉතිපි සීලවා, ඉතිපි ධුතගුණයුත්තො’ති මජ්ජනවසෙන උප්පන්නො මානො **වණ්ණමදො** නාම.

‘අවසෙසා සත්තා අප්පස්සුතා, අහං පන බහුස්සුතො’ති මජ්ජනවසෙන උප්පන්නො මානො **සුතමදො** නාම.

‘අවසෙසා සත්තා අප්පටිභානා, මය්හං පන පටිභානස්ස පමාණං නත්ථී’ති මජ්ජනවසෙන උප්පන්නො මානො **පටිභානමදො** නාම.

‘අහං රත්තඤ්ඤූ අසුකං බුද්ධවංසං, රාජවංසං, ජනපදවංසං, ගාමවංසං, රත්තින්දිවපරිච්ඡෙදං, නක්ඛත්තමුහුත්තයොගං ජානාමී’ති මජ්ජනවසෙන උප්පන්නො මානො **රත්තඤ්ඤුමදො** නාම.

‘අවසෙසා භික්ඛූ අන්තරා පිණ්ඩපාතිකා ජාතා, අහං පන ජාතිපිණ්ඩපාතිකො’ති මජ්ජනවසෙන උප්පන්නො මානො **පිණ්ඩපාතිකමදො** නාම.

‘අවසෙසා සත්තා උඤ්ඤාතා අවඤ්ඤාතා, අහං පන අනුඤ්ඤාතො අනවඤ්ඤාතො’ති මජ්ජනවසෙන උප්පන්නො මානො **අනවඤ්ඤාතමදො** නාම.

‘අවසෙසානං ඉරියාපථො අපාසාදිකො, මය්හං පන පාසාදිකො’ති මජ්ජනවසෙන උප්පන්නො මානො **ඉරියාපථමදො** නාම.

‘අවසෙසා සත්තා ඡින්නපක්ඛකාකසදිසා, අහං පන මහිද්ධිකො මහානුභාවො’ති වා ‘අහං යං යං කම්මං කරොමි, තං තං ඉජ්ඣතී’ති වා මජ්ජනවසෙන උප්පන්නො මානො **ඉද්ධිමදො** නාම.

හෙට්ඨා පරිවාරග්ගහණෙන යසො ගහිතොව හොති. ඉමස්මිං පන ඨානෙ **උපට්ඨාකමදො** නාම ගහිතො. සො අගාරිකෙනපි අනගාරිකෙනපි දීපෙතබ්බො. අගාරිකො හි එකච්චො අට්ඨාරසසු සෙණීසු එකිස්සා ජෙට්ඨකො හොති, තස්ස ‘අවසෙසෙ පුරිසෙ අහං පට්ඨපෙමි, අහං විචාරෙමී’ති; අනගාරිකොපි එකච්චො කත්ථචි ජෙට්ඨකො හොති, තස්ස ‘අවසෙසා භික්ඛූ මය්හං ඔවාදෙ වත්තන්ති, අහං ජෙට්ඨකො’ති මජ්ජනවසෙන උප්පන්නො මානො **යසමදො** නාම.

‘අවසෙසා සත්තා දුස්සීලා, අහං පන සීලවා’ති මජ්ජනවසෙන උප්පන්නො මානො **සීලමදො** නාම. ‘අවසෙසසත්තානං කුක්කුටස්ස උදකපානමත්තෙපි

කාලෙ චිත්තෙකග්ගතා නත්ථි, අහං පන උපචාරප්පනානං ලාභී’ති මජ්ජනවසෙන උප්පන්නො මානො **ඣානමදො** නාම.

‘අවසෙසා සත්තා නිස්සිප්පා, අහං පන සිප්පවා’ති මජ්ජනවසෙන උප්පන්නො මානො **සිප්පමදො** නාම. ‘අවසෙසා සත්තා රස්සා, අහං පන දීඝො’ති මජ්ජනවසෙන උප්පන්නො මානො **ආරොහමදො** නාම. ‘අවසෙසා සත්තා රස්සා වා හොන්ති දීඝා වා, අහං නිග්‍රොධපරිමණ්ඩලො’ති මජ්ජනවසෙන උප්පන්නො මානො **පරිණාහමදො** නාම. ‘අවසෙසසත්තානං සරීරසණ්ඨානං විරූපං බීභච්ඡං, මය්හං පන මනාපං පාසාදික’න්ති මජ්ජනවසෙන උප්පන්නො මානො **සණ්ඨානමදො** නාම. ‘අවසෙසානං සත්තානං සරීරෙ බහූ දොසා, මය්හං පන සරීරෙ කෙසග්ගමත්තම්පි වජ්ජං නත්ථී’ති මජ්ජනවසෙන උප්පන්නො මානො **පාරිපූරිමදො** නාම.

845. ඉමිනා එත්තකෙන ඨානෙන සවත්ථුකං මානං කථෙත්වා ඉදානි අවත්ථුකං නිබ්බත්තිතමානමෙව දස්සෙන්තො තත්ථ **කතමො මදො**තිආදිමාහ. තං උත්තානත්ථමෙව.

846. පමාදනිද්දෙසෙ **චිත්තස්ස වොස්සග්ගො**ති ඉමෙසු එත්තකෙසු ඨානෙසු සතියා අනිග්ගණ්හිත්වා චිත්තස්ස වොස්සජ්ජනං; සතිවිරහොති අත්ථො. **වොස්සග්ගානුප්පදාන**න්ති වොස්සග්ගස්ස අනුප්පදානං; පුනප්පුනං විස්සජ්ජනන්ති අත්ථො. **අසක්කච්චකිරියතා**ති එතෙසං දානාදීනං කුසලධම්මානං භාවනාය පුග්ගලස්ස වා දෙය්‍යධම්මස්ස වා අසක්කච්චකරණවසෙන අසක්කච්චකිරියා. සතතභාවො සාතච්චං. න සතතභාවො අසාතච්චං. න සාතච්චකිරියතා **අසාතච්චකිරියතා.** අනට්ඨිතකරණං **අනට්ඨිතකිරියතා.** යථා නාම කකණ්ටකො ථොකං ගන්ත්වා ථොකං තිට්ඨති, න නිරන්තරං ගච්ඡති, එවමෙව යො පුග්ගලො එකදිවසං දානං වා දත්වා පූජං වා කත්වා ධම්මං වා සුත්වා සමණධම්මං වා කත්වා පුන චිරස්සං කරොති, න නිරන්තරං පවත්තෙති, තස්ස සා කිරියා අනට්ඨිතකිරියතාති වුච්චති. **ඔලීනවුත්තිතා**ති නිරන්තරකරණසඞ්ඛාතස්ස විප්ඵාරස්සෙව අභාවෙන ලීනවුත්තිතා. **නික්ඛිත්තඡන්දතා**ති කුසලකිරියාය වීරියඡන්දස්ස නික්ඛිත්තභාවො. **නික්ඛිත්තධුරතා**ති වීරියධුරස්ස ඔරොපනං, ඔසක්කිතමානසතාති අත්ථො. **අනධිට්ඨාන**න්ති කුසලකරණෙ පතිට්ඨාභාවො. **අනනුයොගො**ති අනනුයුඤ්ජනං. **පමාදො**ති පමජ්ජනං. **යො එවරූපො පමාදො**ති ඉදං අත්ථපරියායස්ස බ්‍යඤ්ජනපරියායස්ස ච පරියන්තාභාවතො ආකාරදස්සනං. ඉදං වුත්තං හොති – ය්වායං ආදිතො පට්ඨාය දස්සිතො පමාදො, යො අඤ්ඤොපි එවමාකාරො එවංජාතිකො පමාදො පමජ්ජනාකාරවසෙන පමජ්ජනා, පමජ්ජිතභාවවසෙන පමජ්ජිතත්තන්ති සඞ්ඛං

ගතො – අයං වුච්චති පමාදොති. ලක්ඛණතො පනෙස පඤ්චසු කාමගුණෙසු සතිවොස්සග්ගලක්ඛණො, තත්ථෙව සතියා විස්සට්ඨාකාරො වෙදිතබ්බො.

847. ථම්භනිද්දෙසෙ ථද්ධට්ඨෙන **ථම්භො;** ඛලියා ථද්ධසාටකස්ස විය චිත්තස්ස ථද්ධතා එත්ථ කථිතා. ථම්භනාකාරො **ථම්භනා**. ථම්භිතස්ස භාවො **ථම්භිතත්තං**. කක්ඛළස්ස පුග්ගලස්ස භාවො **කක්ඛළියං**. ඵරුසස්ස පුග්ගලස්ස භාවො **ඵාරුසියං**. අභිවාදනාදිසාමීචිරහානං තස්සා සාමීචියා අකරණවසෙන උජුමෙව ඨපිතචිත්තභාවො **උජුචිත්තතා**. ථද්ධස්ස අමුදුනො භාවො **අමුදුතා. අයං වුච්චතීති** අයං ථම්භො නාම වුච්චති, යෙන සමන්නාගතො පුග්ගලො ගිලිතනඞ්ගලසීසො විය අජගරො, වාතභරිතා විය භස්තා චෙතියං වා වුඩ්ඪතරෙ වා දිස්වා ඔනමිතුං න සක්කොති, පරියන්තෙනෙව චරති. ස්වායං චිත්තස්ස උද්ධුමාතභාවලක්ඛණොති වෙදිතබ්බො.

848. සාරම්භනිද්දෙසෙ සාරම්භනවසෙන **සාරම්භො**. පටිප්ඵරිත්වා සාරම්භො **පටිසාරම්භො**. සාරම්භනාකාරො **සාරම්භනා**. පටිප්ඵරිත්වා සාරම්භනා **පටිසාරම්භනා**. පටිසාරම්භිතස්ස භාවො **පටිසාරම්භිතත්තං. අයං වුච්චතීති** අයං සාරම්භො නාම වුච්චති. ස්වායං ලක්ඛණතො කරණුත්තරියලක්ඛණො නාම වුච්චති, යෙන සමන්නාගතො පුග්ගලො තද්දිගුණං තද්දිගුණං කරොති. අගාරිකො සමානො එකෙනෙකස්මිං සරවත්ථුස්මිං සජ්ජිතෙ අපරො ද්වෙ වත්ථූනි සජ්ජෙති, අපරො චත්තාරි, අපරො අට්ඨ, අපරො සොළස. අනගාරිකො සමානො එකෙනෙකස්මිං නිකායෙ ගහිතෙ, ‘නාහං එතස්ස හෙට්ඨා භවිස්සාමී’ති අපරො ද්වෙ ගණ්හාති, අපරො තයො, අපරො චත්තාරො, අපරො පඤ්ච. සාරම්භවසෙන හි ගණ්හිතුං න වට්ටති. අකුසලපක්ඛො එස නිරයගාමිමග්ගො. කුසලපක්ඛවසෙන පන එකස්මිං එකං සලාකභත්තං දෙන්තෙ ද්වෙ දාතුං, ද්වෙ දෙන්තෙ චත්තාරි දාතුං වට්ටති. භික්ඛුනාපි පරෙන එකස්මිං නිකායෙ ගහිතෙ, ‘ද්වෙ නිකායෙ ගහෙත්වා සජ්ඣායන්තස්ස මෙ ඵාසු හොතී’ති විවට්ටපක්ඛෙ ඨත්වා තදුත්තරි ගණ්හිතුං වට්ටති.

849. අත්‍රිච්ඡතානිද්දෙසෙ යථා අරියවංසසුත්තෙ (අ. නි. 4.28) ‘ලාමකලාමකට්ඨො ඉතරීතරට්ඨො’ එවං අග්ගහෙත්වා චීවරාදීසු යං යං ලද්ධං හොති, තෙන තෙන **අසන්තුට්ඨස්ස;** ගිහිනො වා පන රූපසද්දගන්ධරසඵොට්ඨබ්බෙසු යං යං ලද්ධං හොති, තෙන තෙන අසන්තුට්ඨස්ස. **භියොකම්‍යතාති** විසෙසකාමතා. ඉච්ඡනකවසෙන **ඉච්ඡා**. ඉච්ඡාව **ඉච්ඡාගතා,** ඉච්ඡනාකාරො වා. අත්තනො ලාභං අතිච්ච ඉච්ඡනභාවො **අතිච්ඡතා. රාගොතිආදීනි** හෙට්ඨා වුත්තත්ථානෙව. **අයං වුච්චතීති** අයං අතිච්ඡතා නාම වුච්චති. **අත්‍රිච්ඡතාතිපි** එතිස්සා එව නාමං. ලක්ඛණතො පන

සකලාභෙ අසන්තුට්ඨි පරලාභෙ ච පත්ථනා – එතං අත්‍රිච්ඡතාලක්ඛණං. අත්‍රිච්ඡපුග්ගලස්ස හි අත්තනා ලද්ධං පණීතම්පි ලාමකං විය ඛායති, පරෙන ලද්ධං ලාමකම්පි පණීතං විය ඛායති; එකභාජනෙ පක්කයාගු වා භත්තං වා පූවො වා අත්තනො පත්තෙ පක්ඛිත්තො ලාමකො විය, පරස්ස පත්තෙ පණීතො විය ඛායති. අයං පන අත්‍රිච්ඡතා පබ්බජිතානම්පි හොති ගිහීනම්පි තිරච්ඡානගතානම්පි.

තත්‍රිමානි වත්ථූනි – එකො කිර කුටුම්බිකො තිංස භික්ඛුනියො නිමන්තෙත්වා සපූවං භත්තං අදාසි. සඞ්ඝත්ථෙරී සබ්බභික්ඛුනීනං පත්තෙ පූවං පරිවත්තාපෙත්වා පච්ඡා අත්තනා ලද්ධමෙව ඛාදි. බාරාණසිරාජාපි ‘අඞ්ගාරපක්කමංසං ඛාදිස්සාමී’ති දෙවිං ආදාය අරඤ්ඤං පවිට්ඨො එකං කින්නරිං දිස්වා, දෙවිං පහාය, තස්සානුපදං ගතො. දෙවී නිවත්තිත්වා අස්සමපදං ගන්ත්වා කසිණපරිකම්මං කත්වා අට්ඨ සමාපත්තියො පඤ්ච ච අභිඤ්ඤායො පත්වා නිසින්නා රාජානං ආගච්ඡන්තං දිස්වා ආකාසෙ උප්පතිත්වා අගමාසි. රුක්ඛෙ අධිවත්ථා දෙවතා ඉමං ගාථමාහ –

අත්‍රිච්ඡං අතිලොභෙන, අතිලොභමදෙන ච;
එවං හායති අත්ථම්හා, අහංව අසිතාභුයාති. (ජා. 1.2.168);

යථා චන්දකින්නරිං පත්ථයන්තො අසිතාභුයා රාජධීතාය හීනො පරිහීනො, එවං අත්‍රිච්ඡං අතිලොභෙන අත්ථම්හ හායති ජීයතීති දෙවතා රඤ්ඤා සද්ධිං කෙළිමකාසි.

කස්සපබුද්ධකාලෙපි මිත්තවින්දකො නාම සෙට්ඨිපුත්තො අස්සද්ධො අප්පසන්නො මාතරා ‘තාත, අජ්ජ උපොසථිකො හුත්වා විහාරෙ සබ්බරත්තිං ධම්මසවනං සුණ, සහස්සං තෙ දස්සාමී’ති වුත්තෙ ධනලොභෙන උපොසථඞ්ගානි සමාදාය විහාරං ගන්ත්වා ‘ඉදං ඨානං අකුතොභය’න්ති සල්ලක්ඛෙත්වා ධම්මාසනස්ස හෙට්ඨා නිපන්නො සබ්බරත්තිං නිද්දායිත්වා ඝරං අගමාසි. මාතා පාතොව යාගුං පචිත්වා උපනාමෙසි. සො සහස්සං ගහෙත්වාව යාගුං පිවි. අථස්ස එතදහොසි – ‘ධනං සංහරිස්සාමී’ති. සො නාවාය සමුද්දං පක්ඛන්දිතුකාමො අහොසි. අථ නං මාතා ‘‘තාත, ඉමස්මිං කුලෙ චත්තාලීසකොටිධනං අත්ථි; අලං ගමනෙනා’’ති වාරෙසි. සො තස්සා වචනං අනාදියිත්වා ගච්ඡති එව. සා පුරතො අට්ඨාසි. අථ නං කුජ්ඣිත්වා ‘අයං මය්හං පුරතො තිට්ඨතී’ති පාදෙන පහරිත්වා පතිතං මාතරං අන්තරං කත්වා අගමාසි. මාතා උට්ඨහිත්වා ‘‘මාදිසාය මාතරි එවරූපං කම්මං කත්වා ගතස්ස මෙ ගතට්ඨානෙ සුඛං භවිස්සතී’’ති එවංසඤ්ඤී නාම ත්වං පුත්තාති ආහ. තස්ස නාවං ආරුය්හ ගච්ඡතො සත්තමෙ දිවසෙ නාවා අට්ඨාසි. අථ තෙ මනුස්සා ‘‘අද්ධා එත්ථ පාපපුරිසො අත්ථි; සලාකං දෙථා’’ති සලාකා දීයමානා තස්සෙව

නික්ඛන්තුං පාපුණි. තෙ තස්ස උළුම්පං දත්වා තං සමුද්දෙ පක්ඛිපිංසු. සො එකං දීපං ගන්ත්වා විමානපෙතීහි සද්ධිං සම්පත්තිං අනුභවන්තො තාහි ‘‘පුරතො මා අගමාසී’’ති වුච්චමානොපි තද්දිගුණං සම්පත්තිං පස්සන්තො අනුපුබ්බෙන ඛුරචක්කධරං එකං පුරිසං අද්දස. තස්ස තං චක්කං පදුමපුප්ඵං විය උපට්ඨාති. සො තං ආහ – ‘‘අම්භො, ඉදං තයා පිළන්ධපදුමං මය්හං දෙහී’’ති. ‘‘නයිදං, සාමි, පදුමං; ඛුරචක්කං එත’’න්ති. සො ‘‘වඤ්චෙසි මං ත්වං. කිං මෙ පදුමං න දිට්ඨපුබ්බ’’න්ති වත්වා ‘‘ත්වඤ්හි ලොහිතචන්දනං ලිම්පෙත්වා පිළන්ධනං පදුමපුප්ඵං මය්හං න දාතුකාමොසී’’ති ආහ. සො චින්තෙසි – ‘අයම්පි මයා කතසදිසං කම්මං කත්වා තස්ස ඵලං අනුභවිතුකාමො’ති. අථ නං ‘‘හන්ද රෙ’’ති වත්වා තස්ස මත්ථකෙ චක්කං පක්ඛිපිත්වා පලායි. එතමත්ථං විදිත්වා සත්ථා ඉමං ගාථමාහ –

‘‘චතුබ්භි අට්ඨජ්ඣගමා, අට්ඨාහි පිච සොළස;
සොළසාහි ච බාත්තිංස, අත්‍රිච්ඡං චක්කමාසදො;
ඉච්ඡාහතස්ස පොසස්ස, චක්කං භමති මත්ථකෙ’’ති. (ජා. 1.1.104);

අඤ්ඤතරොපි අත්‍රිච්ඡො අමච්චො සකවිසයං අතික්කමිත්වා පරවිසයං පාවිසි. තත්ථ පොථිතො පලායිත්වා එකස්ස තාපසස්ස වසනට්ඨානං පවිසිත්වා උපොසථඞ්ගානි අධිට්ඨාය නිපජ්ජි. සො තාපසෙන ‘කිං තෙ කත’න්ති පුච්ඡිතො ඉමා ගාථායො අභාසි –

‘‘සකං නිකෙතං අතිහීළයානො,
අත්‍රිච්ඡතා මල්ලගාමං අගච්ඡිං;
තතො ජනා නික්ඛමිත්වාන ගාමා,
කොදණ්ඩකෙන පරිපොථයිංසු මං.

‘‘සො භින්නසීසො රුහිරමක්ඛිතඞ්ගො,
පච්චාගමාසිං සකං නිකෙතං;
තස්මා අහං පොසථං පාලයාමි,
අත්‍රිච්ඡතා මා පුනරාගමාසී’’ති. (ජා. 1.14.138-139);

850. මහිච්ඡතානිද්දෙසෙ මහන්තානි වත්ථූනි ඉච්ඡති, මහතී වාස්ස ඉච්ඡාති මහිච්ඡො, තස්ස භාවො **මහිච්ඡතා**. ලක්ඛණතො පන අසන්තගුණසම්භාවනතා පටිග්ගහණෙ ච පරිභොගෙ ච අමත්තඤ්ඤුතා – එතං මහිච්ඡතාලක්ඛණං. මහිච්ඡො හි පුග්ගලො යථා නාම කච්ඡපුටවාණිජො පිළන්ධනභණ්ඩකං හත්ථෙන ගහෙත්වා උච්ඡඞ්ගෙපි පක්ඛිපිතබ්බයුත්තකං පක්ඛිපිත්වා මහාජනස්ස පස්සන්තස්සෙව ‘‘අම්මා, අසුකං ගණ්හථ, අසුකං ගණ්හථා’’ති මුඛෙන සංවිදහති. එවමෙව සො අප්පමත්තකම්පි අත්තනො සීලං වා ගන්ථං වා

ධුතගුණං වා අන්තමසො අරඤ්ඤවාසමත්තකම්පි මහාජනස්ස ජානන්තස්සෙව සම්භාවෙතුකාමො හොති, සම්භාවෙත්වා ච පන සකටෙහිපි උපනීතෙ පච්චයෙ 'අල'න්ති අවත්වා ගණ්හාති. තයො හි පූරෙතුං න සක්කා – අග්ගි උපාදානෙන, සමුද්දො උදකෙන, මහිච්ඡො පච්චයෙහීති.

අග්ගික්ඛන්ධො සමුද්දො ච, මහිච්ඡො චාපි පුග්ගලො;
බහුකෙ පච්චයෙ දෙන්තෙ, තයො පෙතෙ න පූරයෙ.

මහිච්ඡපුග්ගලො හි විජාතමාතුයාපි මනං ගණ්හිතුං න සක්කොති, පගෙව උපට්ඨාකානං.

තත්‍රිමානි වත්ථූනි – එකො කිර දහරභික්ඛු පිට්ඨපූවෙ පියායති. අථස්ස මාතා පටිපත්තිං වීමංසමානා 'සචෙ මෙ පුත්තො පටිග්ගහණෙ මත්තං ජානාති, සකලම්පි නං තෙමාසං පූවෙහෙව උපට්ඨහිස්සාමී'ති වස්සූපනායිකදිවසෙ පරිවීමංසමානා පඨමං එකං පූවං අදාසි, තස්මිං නිට්ඨිතෙ දුතියං, තස්මිම්පි නිට්ඨිතෙ තතියං. දහරො 'අල'න්ති අවත්වා ඛාදියෙව. මාතා තස්ස අමත්තඤ්ඤුභාවං ඤත්වා 'අජ්ජෙව මෙ පුත්තෙන සකලතෙමාසස්ස පූවා ඛාදිතා'ති දුතියදිවසතො පට්ඨාය එකපූවම්පි න අදාසි.

තිස්සමහාරාජාපි දෙවසිකං චෙතියපබ්බතෙ භික්ඛුසඞ්ඝස්ස දානං දදමානො 'මහාරාජ, කිං එකමෙව ඨානං භජසි? කිං අඤ්ඤත්ථ දාතුං න වට්ටතී'ති ජානපදෙහි වුත්තො දුතියදිවසෙ අනුරාධපුරෙ මහාදානං දාපෙසි. එකභික්ඛුපි පටිග්ගහණෙ මත්තං න අඤ්ඤාසි. එකමෙකෙන පටිග්ගහිතං ඛාදනීයභොජනීයං ද්වෙ තයො ජනා උක්ඛිපිංසු. රාජා දුතියදිවසෙ චෙතියපබ්බතෙ භික්ඛුසඞ්ඝං නිමන්තාපෙත්වා රාජන්තෙපුරං ආගතකාලෙ ''පත්තං දෙථා''ති ආහ. ''අලං, මහාරාජ, අත්තනො පමාණෙන භික්ඛං ගණ්හිස්සතී''ති එකභික්ඛුපි පත්තං න අදාසි. සබ්බෙ පමාණයුත්තකමෙව පටිග්ගහෙසුං. අථ රාජා ආහ – ''පස්සථ තුම්හාකං භික්ඛූසු එකොපි මත්තං න ජානාති. හියො කිඤ්චි අවසෙසං නාහොසි. අජ්ජ ගහිතං මන්දං, අවසෙසමෙව බහූ''ති තෙසං මත්තඤ්ඤුතාය අත්තමනො ඉතරෙසඤ්ච අමත්තඤ්ඤුතාය අනත්තමනො අහොසි.

851. පාපිච්ඡතානිද්දෙසෙ **අස්සද්ධො සමානො සද්ධොති මං ජනො ජානාතූති**ආදීසු එවං ඉච්ඡන්තො කිං කරොති? අස්සද්ධො සද්ධාකාරං දස්සෙති; දුස්සීලාදයො සීලවන්තාදීනං ආකාරං දස්සෙන්ති. කථං? අස්සද්ධො තාව මහාමහදිවසෙ මනුස්සානං විහාරං ආගමනවෙලාය සම්මජ්ජනිං ආදාය විහාරං සම්මජ්ජති, කචවරං ඡඩ්ඩෙති, මනුස්සෙහි දිට්ඨභාවං ඤත්වා චෙතියඞ්ගණං ගච්ඡති, තත්ථාපි සම්මජ්ජිත්වා කචවරං ඡඩ්ඩෙති, වාලිකං සමං කරොති,

ආසනානි ධොවති, බොධිම්හි උදකං සිඤ්චති. මනුස්සා දිස්වා ‘නත්ථි මඤ්ඤෙ අඤ්ඤො භික්ඛු විහාරජග්ගනකො, අයමෙව ඉමං විහාරං පටිජග්ගති, සද්ධො ථෙරො’ති ගමනකාලෙ නිමන්තෙත්වා ගච්ඡන්ති. දුස්සීලොපි උපට්ඨාකානං සම්මුඛෙ විනයධරං උපසඞ්කමිත්වා පුච්ඡති ‘‘භන්තෙ, මයි ගච්ඡන්තෙ ගොණො උබ්බිග්ගො. තෙන ධාවතා තිණානි ඡින්නානි. සම්මජ්ජන්තස්ස මෙ තිණානි ඡිජ්ජන්ති. චඞ්කමන්තස්ස මෙ පාණකා මීයන්ති. ඛෙළං පාතෙන්තස්ස අසතියා තිණමත්ථකෙ පතති; තත්ථ තත්ථ කිං හොතී’’ති? ‘‘අනාපත්ති, ආවුසො, අසඤ්චිච්ච අසතියා අජානන්තස්සා’’ති ච වුත්තෙ ‘‘භන්තෙ, මය්හං ගරුකං විය උපට්ඨාති; සුට්ඨු වීමංසථා’’ති භණති. තං සුත්වා මනුස්සා ‘අම්හාකං අය්යො එත්තකෙපි කුක්කුච්චායති! අඤ්ඤස්මිං ඔළාරිකෙ කිං නාම කරිස්සති; නත්ථි ඉමිනා සදිසො සීලවාති පසන්නා සක්කාරං කරොන්ති. අප්පස්සුතොපි උපට්ඨාකමජ්ඣෙ නිසින්නො ‘‘අසුකො තිපිටකධරො, අසුකො චතුනිකායිකො මය්හං අන්තෙවාසිකො, මම සන්තිකෙ තෙහි ධම්මො උග්ගහිතො’’ති වදති. මනුස්සා ‘අම්හාකං අය්යෙන සදිසො බහුස්සුතො නත්ථි, එතස්ස කිර සන්තිකෙ අසුකෙන ච අසුකෙන ච ධම්මො උග්ගහිතො’ති පසන්නා සක්කාරං කරොන්ති.

සඞ්ගණිකාරාමොපි මහාමහදිවසෙ දීඝපීඨඤ්ච අපස්සයඤ්ච ගාහාපෙත්වා විහාරපච්චන්තෙ රුක්ඛමූලෙ දිවාවිහාරං නිසීදති. මනුස්සා ආගන්ත්වා ‘‘ථෙරො කුහි’’න්ති පුච්ඡන්ති. ‘‘ගණ්ඨිකපුත්තා නාම ගණ්ඨිකා එව හොන්ති. තෙන ථෙරො එවරූපෙ කාලෙ ඉධ න නිසීදති, විහාරපච්චන්තෙ දිවාට්ඨානෙ දීඝචඞ්කමෙ විහරතී’’ති වදන්ති. සොපි දිවසභාගං වීතිනාමෙත්වා නලාටෙ මක්කටසුත්තං අල්ලියාපෙත්වා පීඨං ගාහාපෙත්වා ආගම්ම පරිවෙණද්වාරෙ නිසීදති. මනුස්සා ‘‘කහං, භන්තෙ, ගතත්ථ? ආගන්ත්වා න අද්දසම්හා’’ති වදන්ති. ‘‘උපාසකා, අන්තොවිහාරො ආකිණ්ණො; දහරසාමණෙරානං විචරණට්ඨානමෙතං සට්ඨිහත්ථචඞ්කමෙ දිවාට්ඨානෙ නිසීදිම්හා’’ති අත්තනො පවිවිත්තභාවං ජානාපෙති.

කුසීතොපි උපට්ඨාකමජ්ඣෙ නිසින්නො ‘‘උපාසකා, තුම්හෙහි උක්කාපාතො දිට්ඨො’’ති වදති. ‘‘න පස්සාම, භන්තෙ; කාය වෙලාය අහොසී’’ති ච පුට්ඨො ‘‘අම්හාකං චඞ්කමනවෙලාය’’ති වත්වා ‘‘භූමිචාලසද්දං අස්සුත්ථා’’ති පුච්ඡති. ‘‘න සුණාම, භන්තෙ; කාය වෙලාය’’ති පුට්ඨො ‘‘මජ්ඣිමයාමෙ අම්හාකං ආලම්බනඵලකං අපස්සාය ඨිතකාලෙ’’ති වත්වා ‘‘මහාඔභාසො අහොසි; සො වො දිට්ඨො’’ති පුච්ඡති. ‘‘කාය වෙලාය, භන්තෙ’’ති ච වුත්තෙ ‘‘මය්හං චඞ්කමම්හා ඔතරණකාලෙ’’ති වදති. මනුස්සා ‘අම්හාකං ථෙරො තීසුපි යාමෙසු චඞ්කමෙයෙව හොති; නත්ථි අය්යෙන සදිසො ආරද්ධවීරියො’ති පසන්නා සක්කාරං කරොන්ති.

මුට්ඨස්සතීපි උපට්ඨාකමජ්ඣෙ නිසින්නො ''මයා අසුකකාලෙ නාම දීඝනිකායො උග්ගහිතො, අසුකකාලෙ මජ්ඣිමො, සංයුත්තකො, අඞ්ගුත්තරිකො; අන්තරා ඔලොකනං නාම නත්ථි, ඉච්ඡිතිච්ඡිතට්ඨානෙ මුඛාරුළ්හොව තන්ති ආගච්ඡති; ඉමෙ පනඤ්ඤෙ භික්ඛූ එළකා විය මුඛං එන්දාපෙන්තා විහරන්ති''ති වදති. මනුස්සා 'නත්ථි අයෙයාන සදිසො උපට්ඨිතසතී'ති පසන්නා සක්කාරං කරොන්ති.

අසමාහිතොපි උපට්ඨාකානං සම්මුඛෙ අට්ඨකථාචරියෙ පඤ්හං පුච්ඡති – 'කසිණං නාම කථං භාවෙති? කිත්තකෙන නිමිත්තං උප්පන්නං නාම හොති? කිත්තකෙන උපචාරො? කිත්තකෙන අප්පනා? පඨමස්ස ඣානස්ස කති අඞ්ගානි? දුතියස්ස තතියස්ස චතුත්ථස්ස ඣානස්ස කති අඞ්ගානි''ති පුච්ඡති. තෙහි අත්තනො උග්ගහිතානුරූපෙන කථිතකාලෙ සිතං කත්වා 'කිං, ආවුසො, එවං න හොසී'ති වුත්තෙ 'වට්ටති, භන්තෙ'ති අත්තනො සමාපත්තිලාභිතං සූචෙති. මනුස්සා 'සමාපත්තිලාභී අයෙයා'ති පසන්නා සක්කාරං කරොන්ති.

දුප්පඤ්ඤොපි උපට්ඨාකානං මජ්ඣෙ නිසින්නො 'මජ්ඣිමනිකායෙ මෙ පඤ්චත්තයං ඔලොකෙන්තස්ස සභිද්ධියාව මග්ගො ආගතො. පරියත්ති නාම අම්හාකං න දුක්කරා. පරියත්තිවාවටො පන දුක්ඛතො න මුච්චතීති පරියත්තිං විස්සජ්ජයිම්හා'තිආදීනි වදන්තො අත්තනො මහාපඤ්ඤතං දීපෙති. එවං වදන්තො පනස්ස සාසනෙ පහාරං දෙති. ඉමිනා සදිසො මහාචොරො නාම නත්ථි. න හි පරියත්තිධරො දුක්ඛතො න මුච්චතීති. අඛීණාසවොපි ගාමදාරකෙ දිස්වා 'තුම්හාකං මාතාපිතරො අම්හෙ කිං වදන්තී''ති? ''අරහාති වදන්ති, භන්තෙ''ති. 'යාව ඡෙකා ගහපතිකා, න සක්කා වඤ්චෙතු'න්ති අත්තනො ඛීණාසවභාවං දීපෙති.

අඤ්ඤෙපි චෙත්ථ **චාටිඅරහන්තපාරොහඅරහන්තාදයො** වෙදිතබ්බා – එකො කිර කුහකො අන්තොගබ්භෙ චාටිං නිඛණිත්වා මනුස්සානං ආගමනකාලෙ පවිසති. මනුස්සා 'කහං ථෙරො'ති පුච්ඡන්ති. 'අන්තොගබ්භෙ'ති ච වුත්තෙ පවිසිත්වා විචිනන්තාපි අදිස්වා නික්ඛමිත්වා 'නත්ථි ථෙරො'ති වදන්ති. 'අන්තොගබ්භෙයෙව ථෙරො'ති ච වුත්තෙ පුන පවිසන්ති. ථෙරො චාටිතො නික්ඛමිත්වා පීඨෙ නිසින්නො හොති. තතො තෙහි 'මයං, භන්තෙ, පුබ්බෙ අදිස්වා නික්ඛන්තා, කහං තුම්හෙ ගතත්ථා''ති වුත්තෙ 'සමණා නාම අත්තනො ඉච්ඡිතිච්ඡිතට්ඨානං ගච්ඡන්තී'ති වචනෙන අත්තනො ඛීණාසවභාවං දීපෙති.

අපරොපි කුහකො එකස්මිං පබ්බතෙ පණ්ණසාලායං වසති. පණ්ණසාලාය ච පච්ඡතො පපාතට්ඨානෙ එකො කච්ඡකරුක්ඛො අත්ථි. තස්ස පාරොහො ගන්ත්වා පරභාගෙ භූමියං පතිට්ඨිතො. මනුස්සා මග්ගෙනාගන්ත්වා

නිමන්තෙන්ති. සො පත්තචීවරමාදාය පාරොහෙන ඔතරිත්වා ගාමද්වාරෙ අත්තානං දස්සෙති. තතො මනුස්සෙහි පච්ඡා ආගන්ත්වා 'කතරෙන මග්ගෙන ආගතත්ථ, භන්තෙ'ති පුට්ඨො 'සමණානං ආගතමග්ගො නාම පුච්ඡිතුං න වට්ටති, අත්තනො ඉච්ඡිතිච්ඡිතට්ඨානෙනෙව ආගච්ඡන්ති'ති වචනෙන ඛීණාසවභාවං දීපෙති. තං පන කුහකං එකො විද්ධකණ්ණො ඤත්වා 'පරිග්ගහෙස්සාමි න'න්ති එකදිවසං පාරොහෙන ඔතරන්තං දිස්වා පච්ඡතො ඡින්දිත්වා අප්පමත්තකෙන ඨපෙසි. සො 'පාරොහතො ඔතරිස්සාමී'ති 'ඨ'න්ති පතිතො, මත්තිකා පත්තො භිජ්ජි. සො 'ඤාතොම්හී'ති නික්ඛමිත්වා පලායි. පාපිච්ඡස්ස භාවො **පාපිච්ඡතා**. ලක්ඛණතො පන අසන්තගුණසම්භාවනතා, පටිග්ගහණෙ ච අමත්තඤ්ඤුතා; එතං පාපිච්ඡතාලක්ඛණන්ති වෙදිතබ්බං.

852. සිඞ්ගනිද්දෙසෙ විජ්ඣනට්ඨෙන **සිඞ්ගං;** නාගරිකභාවසඞ්ඛාතස්ස කිලෙසසිඞ්ගස්සෙතං නාමං. සිඞ්ගාරභාවො **සිඞ්ගාරතා,** සිඞ්ගාරකරණාකාරො වා. චතුරභාවො **චතුරතා**. තථා **චාතුරියං**. පරික්ඛතභාවො **පරික්ඛතතා;** පරිඛණිත්වා ඨපිතස්සෙව දළ්හසිඞ්ගාරභාවස්සෙතං නාමං. ඉතරං තස්සෙව වෙවචනං. එවං සබ්බෙහිපි පදෙහි කිලෙසසිඞ්ගාරතාව කථිතා.

853. තින්තිණනිද්දෙසෙ **තින්තිණ**න්ති ඛීයනං. තින්තිණායනාකාරො **තින්තිණායනා**. තින්තිණෙන අයිතස්ස තින්තිණසමඞ්ගිනො භාවො **තින්තිණායිතත්තං**. ලොලුපභාවො **ලොලුප්පං**. ඉතරෙ ද්වෙ ආකාරභාවනිද්දෙසා. **පුච්ඡඤ්ජිකතා**ති ලාභලභනකට්ඨානෙ වෙධනාකම්පනා නීචවුත්තිතා. **සාධුකම්‍යතා**ති පණීතපණීතානං පත්ථනා. එවං සබ්බෙහිපි පදෙහි සුවානදොණියං කඤ්ජියං පිවනකසුනඛස්ස අඤ්ඤං සුනඛං දිස්වා භුභුක්කරණං විය 'තව සන්තකං, මම සන්තක'න්ති කිලෙසවසෙන ඛීයනාකාරො කථිතො.

854. චාපල්‍යනිද්දෙසෙ ආකොටිතපච්චාකොටිතභාවාදීහි චීවරස්ස මණ්ඩනා **චීවරමණ්ඩනා**. මණිවණ්ණච්ඡවිකරණාදීහි පත්තස්ස මණ්ඩනා **පත්තමණ්ඩනා**. චිත්තකම්මාදීහි පුග්ගලිකසෙනාසනස්ස මණ්ඩනා **සෙනාසනමණ්ඩනා**. **ඉමස්ස වා පූතිකායස්සා**ති ඉමස්ස මනුස්සසරීරස්ස. යථා හි තදහුජාතොපි සිඞ්ගාලො ජරසිඞ්ගාලොත්වෙව ඌරුජ්ජමාණාපි ච ගළොචිලතා පූතිලතාත්වෙව සඞ්ඛං ගච්ඡති, එවං සුවණ්ණවණ්ණොපි මනුස්සකායො පූතිකායොත්වෙව වුච්චති. තස්ස අන්තරන්තරා රත්තවණ්ණපණ්ඩුවණ්ණාදීහි නිවාසනපාරුපනාදීහි සජ්ජනා **මණ්ඩනා** නාම. **බාහිරානං වා පරික්ඛාරාන**න්ති ඨපෙත්වා පත්තචීවරං සෙසපරික්ඛාරානං; අථවා යා එසා චීවරමණ්ඩනා පත්තමණ්ඩනාති වුත්තා, සා තෙහි වා පරික්ඛාරෙහි කායස්ස මණ්ඩනා තෙසං වා බාහිරපරික්ඛාරානං මණ්ඩෙත්වා ඨපනවසෙන මණ්ඩනාති එවමෙත්ථ අත්ථො වෙදිතබ්බො. **මණ්ඩනා විභූසනා**ති එත්ථ ඌනට්ඨානස්ස පූරණවසෙන

මණ්ඩනා, ඡවිරාගාදිවසෙන **විභූසනාති** වෙදිතබ්බා. **කෙළනාති** කීළනා. **පරිකෙළනාති** පරිකීළනා. **ගිද්ධිකතාති** ගෙධයුත්තතා. **ගිද්ධිකත්තන්ති** තස්සෙව වෙවචනං. චපලභාවො **චපලතා.** තථා **චාපල්‍යං. ඉදං වුච්චතීති** ඉදං චාපල්‍යං නාම වුච්චති, යෙන සමන්නාගතො පුග්ගලො වස්සසතිකොපි සමානො තදහුජාතදාරකො විය හොති.

855. අසභාගවුත්තිනිද්දෙසෙ **විප්පටිකූලග්ගාහිතාති** අනනුලොමග්ගාහිතා. **විපච්චනීකසාතතාති** විපච්චනීකෙන පටිවිරුද්ධකරණෙන සුඛායනා. අනාදරභාවො **අනාදරියං**. තථා **අනාදරියතා**. අගාරවස්ස භාවො **අගාරවතා. **ජෙට්ඨකභාවස්ස අකරණං **අප්පතිස්සවතා. අයං වුච්චතීති** අයං අසභාගවුත්ති නාම වුච්චති; විසභාගජීවිකතාති අත්ථො; යාය සමන්නාගතො පුග්ගලො මාතරං පිතරං වා ගිලානං පටිවත්තිත්වාපි න ඔලොකෙති; පිතුසන්තකස්ස කාරණා මාතරා සද්ධිං, මාතුසන්තකස්ස කාරණා පිතරා සද්ධිං කලහං කරොති; විසභාගජීවිතං ජීවති, මාතාපිතූනං සන්තකස්ස කාරණා ජෙට්ඨෙන වා කනිට්ඨෙන වා භාතරා සද්ධිං කලහං කරොති, නිල්ලජ්ජවචනං වදති, ආචරියස්ස වා උපජ්ඣායස්ස වා වත්තපටිවත්තං න කරොති, ගිලානං න උපට්ඨාති, බුද්ධස්ස භගවතො චෙතියදස්සනට්ඨානෙ උච්චාරං වා පස්සාවං වා කරොති, ඛෙළම්පි සිඞ්ඝාණිකම්පි ඡඩ්ඩෙති, ඡත්තං ධාරෙති, උපාහනා ආරුය්හ ගච්ඡති, බුද්ධසාවකෙසු න ලජ්ජති, සඞ්ඝෙ චිත්තීකාරං න කරොති, මාතිමත්තපිතිමත්තාදීසු ගරුට්ඨානීයෙසු හිරොත්තප්පං න පච්චුපට්ඨාපෙති. තස්සෙවං පවත්තමානස්ස සබ්බා පෙසා කිරියා මාතරීතිආදීසුපි වත්ථූසු අසභාගවුත්තිතා නාම හොති.

856. අරතිනිද්දෙසෙ **පන්තෙසූති** දූරෙසු විවිත්තෙසු වා. **අධිකුසලෙසූති** සමථවිපස්සනාධම්මෙසු. **අරතීති** රතිපටික්ඛෙපො. **අරතිතාති** අරමණාකාරො. **අනභිරතීති** අනභිරතභාවො. **අනභිරමණාති** අනභිරමණාකාරො. **උක්කණ්ඨිතාති** උක්කණ්ඨනාකාරො. **පරිතස්සිතාති** උක්කණ්ඨනවසෙනෙව පරිතස්සනා.

857. තන්දීනිද්දෙසෙ **තන්දීති** ජාතිආලසියං. **තන්දියනාති** තන්දියනාකාරො. **තන්දිමනකතාති** තන්දියා අභිභූතචිත්තතා. අලසස්ස භාවො **ආලස්‍යං**. ආලස්‍යායනාකාරො **ආලස්‍යායනා.** අලස්‍යායිතස්ස භාවො **ආලස්‍යායිතත්තං**. ඉති සබ්බෙහිපි ඉමෙහි පදෙහි කිලෙසවසෙන කායාලසියං කථිතං.

858. විජම්භිතානිද්දෙසෙ **ජම්භනාති** ඵන්දනා. පුනප්පුනං ජම්භනා **විජම්භනා. ආනමනාති** පුරතො නමනා. **විනමනාති** පච්ඡතො නමනා. **සන්නමනාති** සමන්තතො නමනා. **පණමනාති** යථා හි තන්තතො

උට්ඨිතපෙසකාරො කිස්මිඤ්චිදෙව ගහෙත්වා උජුකං කායං උස්සාපෙති, එවං කායස්ස උද්ධං ඨපනා. **ඛායාධියක**න්ති උප්පන්නබ්‍යාධිතා. ඉති සබ්බෙහිපි ඉමෙහි පදෙහි කිලෙසවසෙන කායථන්දනමෙව කථිතං.

859. භත්තසම්මදනිද්දෙසෙ **භුත්තාවිස්සා**ති භුත්තවතො. **භත්තමුච්ඡා**ති භත්තගෙලඤ්ඤං; බලවභත්තෙන හි මුච්ඡාපත්තො විය හොති. **භත්තකිලමථො**ති භත්තෙන කිලන්තභාවො. **භත්තපරිළාහො**ති භත්තදරථො. තස්මිඤ්හි සමයෙ පරිළාහුප්පත්තියා උපහතින්ද්‍රියො හොති, කායො ජීරති. **කායදුට්ඨුල්ල**න්ති භත්තං නිස්සාය කායස්ස අකම්මඤ්ඤතා.

860. චෙතසො ලීනත්තනිද්දෙසො හෙට්ඨා ධම්මසඞ්ගහට්ඨකථායං වුත්තත්ථොයෙව. ඉමෙහි පන සබ්බෙහිපි පදෙහි කිලෙසවසෙන චිත්තස්ස ගිලානාකාරො කථිතොති වෙදිතබ්බො.

861. කුහනානිද්දෙසෙ **ලාභසක්කාරසිලොකසන්නිස්සිතස්සා**ති ලාභඤ්ච සක්කාරඤ්ච කිත්තිසද්දඤ්ච නිස්සිතස්ස, පත්ථයන්තස්සාති අත්ථො. **පාපිච්ඡස්සා**ති අසන්තගුණදීපනකාමස්ස. **ඉච්ඡාපකතස්සා**ති ඉච්ඡාය අපකතස්ස, උපද්දුතස්සාති අත්ථො.

ඉතො පරං යස්මා පච්චයපටිසෙවන සාමන්තජප්පනඉරියාපථසන්නිස්සිතවසෙන මහානිද්දෙසෙ තිවිධං කුහනවත්ථු ආගතං, තස්මා තිවිධම්පි තං දස්සෙතුං **පච්චයපටිසෙවනසඞ්ඛාතෙන වා**ති එවමාදි ආරද්ධං. තත්ථ චීවරාදීහි නිමන්තිතස්ස තදත්ථිකස්සෙව සතො පාපිච්ඡතං නිස්සාය පටික්ඛිපනෙන, තෙ ච ගහපතිකෙ අත්තනි සුප්පතිට්ඨිතසද්ධෙ ඤත්වා පුන තෙසං ‘අහො අය්‍යො අප්පිච්ඡො, න කිඤ්චි පටිග්ගණ්හිතුං ඉච්ඡති, සුලද්ධං වත නො අස්ස සචෙ අප්පමත්තකං කිඤ්චි පටිග්ගණ්හෙය්‍යා’ති නානාවිධෙහි උපායෙහි පණීතානි චීවරාදීනි උපනෙන්තානං තදනුග්ගහකාමතංයෙව ආවිකත්වා පටිග්ගහණෙන ච තතො පභුති අසීතිසකටභාරෙහි උපනාමනහෙතුභූතං විම්හාපනං පච්චයපටිසෙවනසඞ්ඛාතං කුහනවත්ථූති වෙදිතබ්බං. වුත්තම්පි චෙතං මහානිද්දෙසෙ (මහානි. 87) –

‘‘කතමං පච්චයපටිසෙවනසඞ්ඛාතං කුහනවත්ථු? ඉධ ගහපතිකා භික්ඛුං නිමන්තෙන්ති චීවරපිණ්ඩපාතසෙනාසනගිලානපච්චයභෙසජ්ජපරික්ඛාරෙහි. සො පාපිච්ඡො ඉච්ඡාපකතො අත්ථිකො චීවර ...පෙ.... පරික්ඛාරානං භිය්‍යොකම්‍යතං උපාදාය චීවරං පච්චක්ඛාති, පිණ්ඩපාතං පච්චක්ඛාති, සෙනාසනං පච්චක්ඛාති, ගිලානපච්චයභෙසජ්ජපරික්ඛාරං පච්චක්ඛාති.

සො එවමාහ – ‘‘කිං සමණස්ස මහග්ඝෙන චීවරෙන? එතං සාරුප්පං යං සමණො සුසානා වා සඞ්කාරකූටා වා පාපණිකා වා නන්තකානි උච්චිනිත්වා සඞ්ඝාටිං කත්වා ධාරෙය්‍ය. කිං සමණස්ස මහග්ඝෙන පිණ්ඩපාතෙන? එතං සාරුප්පං යං සමණො උඤ්ඡාචරියාය පිණ්ඩියාලොපෙන ජීවිකං කප්පෙය්‍ය. කිං සමණස්ස මහග්ඝෙන සෙනාසනෙන? එතං සාරුප්පං යං සමණො රුක්ඛමූලිකො වා අස්ස සොසානිකො වා අබ්භොකාසිකො වා. කිං සමණස්ස මහග්ඝෙන ගිලානපච්චයභෙසජ්ජපරික්ඛාරෙන? එතං සාරුප්පං යං සමණො පූතිමුත්තෙන වා හරීතකීඛණ්ඩෙන වා ඔසධං කරෙය්‍යාති. තදුපාදාය ලූඛං චීවරං ධාරෙති, ලූඛං පිණ්ඩපාතං පරිභුඤ්ජති, ලූඛං සෙනාසනං පටිසෙවති, ලූඛං ගිලානපච්චයභෙසජ්ජපරික්ඛාරං පටිසෙවති. තමෙනං ගහපතිකා එවං ජානන්ති – ‘අයං සමණො අප්පිච්ඡො සන්තුට්ඨො පවිවිත්තො අසංසට්ඨො ආරද්ධවීරියො ධුතවාදො’ති භිය්‍යො භිය්‍යො නිමන්තෙන්ති චීවර…පෙ…. පරික්ඛාරෙහි. සො එවමාහ – ‘තිණ්ණං සම්මුඛීභාවා සද්ධො කුලපුත්තො බහුං පුඤ්ඤං පසවති – සද්ධාය සම්මුඛීභාවා සද්ධො කුලපුත්තො බහුං පුඤ්ඤං පසවති, දෙය්‍යධම්මස්ස…පෙ…. දක්ඛිණෙය්‍යානං සම්මුඛීභාවා සද්ධො කුලපුත්තො බහුං පුඤ්ඤං පසවති. තුම්හාකඤ්චෙවායං සද්ධා අත්ථි, දෙය්‍යධම්මො ච සංවිජ්ජති, අහඤ්ච පටිග්ගාහකො. සචාහං න පටිග්ගහෙස්සාමි, එවං තුම්හෙ පුඤ්ඤෙන පරිබාහිරා භවිස්සථ; න මය්හං ඉමිනා අත්ථො, අපිච තුම්හාකං එව අනුකම්පාය පටිග්ගණ්හාමී’ති. තදුපාදාය බහුම්පි චීවරං පටිග්ගණ්හාති, බහුම්පි පිණ්ඩපාතං…පෙ…. භෙසජ්ජපරික්ඛාරං පටිග්ගණ්හාති. යා එවරූපා භාකුටිකා භාකුටියං කුහනා කුහායනා කුහිතත්තං – ඉදං වුච්චති පච්චයපටිසෙවනසඞ්ඛාතං කුහනවත්ථූ’’ති.

පාපිච්ඡස්සෙව පන සතො උත්තරිමනුස්සධම්මාධිගමපරිදීපනවාචාය තථා තථා විම්හාපනං සාමන්තජප්පනසඞ්ඛාතං කුහනවත්ථූති වෙදිතබ්බං. යථාහ – ‘‘කතමං සාමන්තජප්පනසඞ්ඛාතං කුහනවත්ථු? ඉධෙකච්චො පාපිච්ඡො ඉච්ඡාපකතො සම්භාවනාධිප්පායො ‘එවං මං ජනො සම්භාවෙස්සතී’ති අරියධම්මසන්නිස්සිතං වාචං භාසති – ‘යො එවරූපං චීවරං ධාරෙති, සො සමණො මහෙසක්ඛො’ති භණති; ‘යො එවරූපං පත්තං, ලොහථාලකං, ධමකරණං, පරිසාවනං, කුඤ්චිකං, උපාහනං, කායබන්ධනං, ආයොගං ධාරෙති, සො සමණො මහෙසක්ඛො’ති භණති; ‘යස්ස එවරූපො උපජ්ඣායො, ආචරියො, සමානුපජ්ඣායො, සමානාචරියකො, මිත්තො සන්දිට්ඨො, සම්භත්තො, සහායො; යො එවරූපෙ විහාරෙ වසති – අඩ්ඪයොගෙ, පාසාදෙ, හම්මියෙ, ගුහායං,

ලෙණෙ, කුටියා, කූටාගාරෙ, අට්ටෙ, මාළෙ, උදොසිතෙ, උද්දණ්ඩෙ, උපට්ඨානසාලායං, මණ්ඩපෙ, රුක්ඛමූලෙ වසති, සො සමණො මහෙසක්ඛො’ති භණති.

‘‘අථ වා කොරජිකකොරජිකො භාකුටිකභාකුටිකො කුහකකුහකො ලපකලපකො මුඛසම්භාවිතො ‘අයං සමණො ඉමාසං එවරූපානං සන්තානං විහාරසමාපත්තීනං ලාභී’ති තාදිසං ගම්භීරං ගූළ්හං නිපුණං පටිච්ඡන්නං ලොකුත්තරං සුඤ්ඤතාපටිසංයුත්තං කථං කථෙති. යා එවරූපා භාකුටිකා භාකුටියං කුහනා කුහායනා කුහිතත්තං – ඉදං වුච්චති සාමන්තජප්පනසඞ්ඛාතං කුහනවත්ථු’’න්ති.

පාපිච්ඡස්සෙව පන සතො සම්භාවනාධිප්පායකතෙන ඉරියාපථෙන විම්හාපනං ඉරියාපථසන්නිස්සිතං කුහනවත්ථූති වෙදිතබ්බං. යථාහ – ‘‘කතමං ඉරියාපථසඞ්ඛාතං කුහනවත්ථු? ඉධෙකච්චො පාපිච්ඡො ඉච්ඡාපකතො සම්භාවනාධිප්පායො ‘එවං මං ජනො සම්භාවෙස්සතී’ති ගමනං සණ්ඨපෙති, සයනං සණ්ඨපෙති, පණිධාය ගච්ඡති, පණිධාය තිට්ඨති, පණිධාය නිසීදති, පණිධාය සෙය්‍යං කප්පෙති, සමාහිතො විය ගච්ඡති, සමාහිතො විය තිට්ඨති, නිසීදති, සෙය්‍යං කප්පෙති, ආපාථකජ්ඣායීව හොති. යා එවරූපා ඉරියාපථස්ස ආඨපනා ඨපනා සණ්ඨපනා භාකුටිකා භාකුටියං කුහනා කුහායනා කුහිතත්තං – ඉදං වුච්චති ඉරියාපථසඞ්ඛාතං කුහනවත්ථූ’’ති.

තත්ථ **පච්චයපටිසෙවනසඞ්ඛාතෙනාති** පච්චයපටිසෙවනන්ති එවං සඞ්ඛාතෙන පච්චයපටිසෙවනෙන. **සාමන්තජප්පිතෙනාති** සමීපෙ භණිතෙන. **ඉරියාපථස්සාති** චතුඉරියාපථස්ස. **ආඨපනාති** ආදිඨපනා, ආදරෙන වා ඨපනා. **ඨපනාති** ඨපනාකාරො. **සණ්ඨපනාති** අභිසඞ්ඛරණා, පාසාදිකභාවකරණන්ති වුත්තං හොති. **භාකුටිකාති** පධානපුරිමට්ඨිතභාවදස්සනෙන භාකුටිකරණං, මුඛසඞ්කොචොති වුත්තං හොති. භාකුටිකරණං සීලමස්සාති භාකුටිකො; භාකුටිකස්ස භාවො **භාකුටියං. කුහනාති** විම්හාපනං, කුහස්ස ආයනා **කුහායනා.** කුහිතස්ස භාවො **කුහිතත්තන්ති.**

862. ලපනානිද්දෙසෙ **ආලපනාති** විහාරං ආගතමනුස්සෙ දිස්වා කිමත්ථාය භොන්තො ආගතා? කිං භික්ඛූ නිමන්තෙතුං? යදි එවං ගච්ඡථ; අහං පච්ඡතො භික්ඛූ ගහෙත්වා ආගච්ඡාමී’ති එවං ආදිතොව ලපනා. අථ වා අත්තානං උපනෙත්වා ‘අහං තිස්සො, මයි රාජා පසන්නො, මයි අසුකො ච අසුකො ච රාජමහාමත්තො පසන්නො’ති එවං අත්තුපනායිකා ලපනා ආලපනා. **ලපනාති** පුට්ඨස්ස සතො වුත්තප්පකාරමෙව ලපනං. **සල්ලපනාති** ගහපතිකානං උක්කණ්ඨනෙ භීතස්ස ඔකාසං දත්වා සුට්ඨු ලපනා. **උල්ලපනාති**

‘මහාකුටුම්බිකො, මහානාවිකො, මහාදානපතී’ති එවං උද්ධං කත්වා ලපනා. **සමුල්ලපනාති** සබ්බතොභාගෙන උද්ධං කත්වා ලපනා. **උන්නහනාති** ‘උපාසකා, පුබ්බෙ ඊදිසෙ කාලෙ දානං දෙථ; ඉදානි කිං න දෙථා’ති එවං යාව ‘දස්සාම, භන්තෙ, ඔකාසං න ලභාමා’තිආදීනි වදන්ති තාව උද්ධං නහනා, වෙඨනාති වුත්තං හොති. අථ වා උච්ඡුහත්ථං දිස්වා ‘කුතො ආගතා, උපාසකා’ති පුච්ඡති. ‘උච්ඡුඛෙත්තතො, භන්තෙ’ති. ‘කිං තත්ථ උච්ඡු මධුර’න්ති? ‘ඛාදිත්වා, භන්තෙ, ජානිතබ්බ’න්ති. ‘න, උපාසකා, භික්ඛුස්ස ‘උච්ඡුං දෙථා’ති වත්තුං වට්ටතී’ති යා එවරූපා නිබ්බෙඨෙන්තස්සාපි වෙඨනකකථා, සා උන්නහනා. සබ්බතොභාගෙන පුනප්පුනං උන්නහනා **සමුන්නහනා. උක්කාචනාති** ‘එතං කුලං මංයෙව ජානාති, සචෙ එත්ථ දෙය්‍යධම්මො උප්පජ්ජති, මය්හමෙව දෙතී’ති එවං උක්ඛිපිත්වා කාචනා උක්කාචනා; උද්දීපනාති වුත්තං හොති.

තෙලකන්දරිකවත්ථු චෙත්ථ වත්තබ්බං. ද්වෙ කිර භික්ඛූ එකං ගාමං පවිසිත්වා ආසනසාලාය නිසීදිත්වා එකං කුමාරිකං දිස්වා පක්කොසිංසු. තාය ආගතාය තත්‍රෙකො එකං පුච්ඡි – ‘අයං, භන්තෙ, කස්ස කුමාරිකා’ති? ‘අම්හාකං උපට්ඨායිකාය තෙලකන්දරිකාය ධීතා, ආවුසො. ඉමිස්සා මාතා මයි ගෙහං ගතෙ සප්පිං දදමානා සටෙනෙව දෙති, අයම්පි මාතා විය සටෙනෙව දෙතී’ති උක්කාචෙති.

සබ්බතොභාගෙන පුනප්පුනං උක්කාචනා **සමුක්කාචනා. අනුප්පියභාණිතාති** සච්චානුරූපං වා ධම්මානුරූපං වා අනපලොකෙත්වා පුනප්පුනං පියභණනමෙව. **චාටුකම්‍යතාති** නීචවුත්තිතා; අත්තානං හෙට්ඨතො ඨපෙත්වා වත්තනං. **මුග්ගසූප්‍යතාති** මුග්ගසූපසදිසතා. යථා මුග්ගෙසු පච්චමානෙසු කොචිදෙව න පච්චති, අවසෙසා පච්චන්ති; එවං යස්ස පුග්ගලස්ස වචනෙ කිඤ්චිදෙව සච්චං හොති, සෙසං අලිකං – අයං පුග්ගලො මුග්ගසූප්‍යොති වුච්චති. තස්ස භාවො මුග්ගසූප්‍යතා. **පාරිභටයතාති** පාරිභටයභාවො. යො හි කුලදාරකෙ ධාතී විය අඞ්කෙන වා ඛන්ධෙන වා පරිභටති, ධාරෙතීති අත්ථො; තස්ස පරිභටස්ස කම්මං පාරිභටයං; පාරිභටයස්ස භාවො පාරිභටයතාති.

863. නෙමිත්තිකතානිද්දෙසෙ **නිමිත්තන්ති** යංකිඤ්චි පරෙසං පච්චයදානසංයොජනකං කායවචීකම්මං. **නිමිත්තකම්මන්ති** නිමිත්තස්ස කරණකොසල්ලං.

තත්‍රිදං වත්ථු – එකො කිර පිණ්ඩපාතිකො උපට්ඨාකකම්මාරස්ස ගෙහද්වාරං ගන්ත්වා ‘කිං භන්තෙ’ති පුච්ඡිතො චීවරන්තරෙන හත්ථං නීහරිත්වා වාසිපහරණාකාරං අකාසි. කම්මාරො ‘සල්ලක්ඛිතං මෙ, භන්තෙ’ති

වාසිං කත්වා අදාසි. **ඔභාසොති** පච්චයපටිසංයුත්තකථා. **ඔභාසකම්මන්ති** වච්ඡකපාලකෙ දිස්වා 'කිං ඉමෙ වච්ඡා ඛීරගොවච්ඡා, තක්කගොවච්ඡා'ති පුච්ඡිත්වා 'ඛීරගොවච්ඡා, භන්තෙ'ති වුත්තෙ 'න ඛීරගොවච්ඡා, යදි ඛීරගොවච්ඡා සියුං භික්ඛූපි ඛීරං ලභෙය්‍යු'න්ති එවමාදිනා නයෙන තෙසං දාරකානං මාතාපිතූනං නිවෙදෙත්වා ඛීරදාපනාදිකං ඔභාසකරණං. **සාමන්තජප්පාති** සමීපං කත්වා ජප්පනං.

ජාතකභාණකවත්ථු චෙත්ථ කථෙතබ්බං. එකො කිර ජාතකභාණකත්ථෙරො භුඤ්ජිතුකාමො උපට්ඨායිකාය ගෙහං පවිසිත්වා නිසීදි. සා අදාතුකාමා 'තණ්ඩුලා නත්ථී'ති භණන්තී තණ්ඩුලෙ ආහරිතුකාමා විය පටිවිස්සකඝරං ගතා. භික්ඛු අන්තොගබ්භං පවිසිත්වා ඔලොකෙන්තො කවාටකොණෙ උච්ඡුං, භාජනෙ ගුළං, පිටකෙ ලොණමච්ඡඵාලං, කුම්භියං තණ්ඩුලෙ, ඝටෙ ඝතං දිස්වා නික්ඛමිත්වා නිසීදි. ඝරණී 'තණ්ඩුලං නාලත්ථ'න්ති ආගතා. ථෙරො 'උපාසිකෙ, අජ්ජ භික්ඛා න සම්පජ්ජිස්සතී'ති පටිකච්චෙව නිමිත්තං අද්දස'න්ති ආහ. 'කිං, භන්තෙ'ති? 'කවාටකොණෙ නික්ඛිත්තං උච්ඡුං විය සප්පං අද්දසං; 'තං පහරිස්සාමී'ති ඔලොකෙන්තො භාජනෙ ඨපිතං ගුළපිණ්ඩං විය පාසාණං ලෙඩ්ඩුකෙන; පහටෙන සප්පෙන කතං, පිටකෙ නික්ඛිත්තලොණමච්ඡඵාලසදිසං, ඵණං; තස්ස තං ලෙඩ්ඩුං ඩංසිතුකාමස්ස, කුම්භියා තණ්ඩුලසදිසෙ දන්තෙ; අථස්ස කුපිතස්ස, ඝටෙ පක්ඛිත්තඝතසදිසං, මුඛතො නික්ඛමන්තං විසමිස්සකං ඛෙළ'න්ති. සා 'න සක්කා මුණ්ඩකං වඤ්චෙතු'න්ති උච්ඡුං දත්වා ඔදනං පචිත්වා ඝතගුළමච්ඡෙහි සද්ධිං අදාසීති. එවං සමීපං කත්වා ජප්පනං සාමන්තජප්පාති වෙදිතබ්බං. **පරිකථාති** යථා තං ලභති තථා පරිවත්තෙත්වා පරිවත්තෙත්වා කථනං.

864. නිප්පෙසිකතානිද්දෙසෙ **අක්කොසනාති** දසහි අක්කොසවත්ථූහි අක්කොසනා. **වම්භනාති** පරිභවිත්වා කථනං. **ගරහනාති** 'අස්සද්ධො අප්පසන්නො'තිආදිනා නයෙන දොසාරොපනා. **උක්ඛෙපනාති** 'මා එතං එත්ථ කථෙථා'ති වාචාය උක්ඛිපනං. සබ්බතොභාගෙන සවත්ථුකං සහෙතුකං කත්වා උක්ඛෙපනා **සමුක්ඛෙපනා**. අථවා අදෙන්තං 'අහො දානපතී'ති එවං උක්ඛිපනං **උක්ඛෙපනා**. 'මහාදානපතී'ති එවං සුට්ඨු උක්ඛෙපනා **සමුක්ඛෙපනා. ඛිපනාති** 'කිං ඉමස්ස ජීවිතං බීජභොජිනො'ති එවං උප්පණ්ඩනා. **සඞ්ඛිපනාති** 'කිං ඉමං අදායකොති භණථ යො නිච්චකාලං සබ්බෙසම්පි නත්ථීති වචනං දෙතී'ති එවං සුට්ඨුතරං උප්පණ්ඩනා. **පාපනාති** අදායකත්තස්ස අවණ්ණස්ස වා පාපනං. සබ්බතොභාගෙන පාපනා **සම්පාපනා. අවණ්ණහාරිකාති** 'එවං මෙ අවණ්ණභයාපි දස්සතී'ති ගෙහතො ගෙහං, ගාමතො ගාමං, ජනපදතො ජනපදං අවණ්ණහරණං. **පරපිට්ඨිමංසිකතාති** පුරතො මධුරං භණිත්වා පරම්මුඛෙ අවණ්ණභාසිතා. එසා හි අභිමුඛං ඔලොකෙතුං අසක්කොන්තස්ස පරම්මුඛානං

පිට්ඨිමංසඛාදනං විය හොති. තස්මා පරපිට්ඨිමංසිකතාති වුත්තා. **අයං වුච්චති නිප්පෙසිකතාති** අයං යස්මා වෙළුපෙසිකා විය අබ්භඞ්ගං පරස්ස ගුණං නිප්පෙසෙති නිපුඤ්ඡති, යස්මා වා ගන්ධජාතං නිපිසිත්වා ගන්ධමග්ගනා විය පරගුණෙ නිපිසිත්වා විචුණ්ණෙත්වා එසා ලාභමග්ගනා හොති, තස්මා නිප්පෙසිකතාති වුච්චතීති.

865. ලාභෙන ලාභං නිජිගීසනතානිද්දෙසෙ **නිජිගීසනතාති** මග්ගනා. **ඉතො ලද්ධන්ති** ඉමම්හා ගෙහා ලද්ධං. **අමුත්‍රාති** අමුකම්හි ගෙහෙ. **එට්ඨීති** ඉච්ඡනා. **ගවෙට්ඨීති** මග්ගනා. **පරියෙට්ඨීති** පුනප්පුනං මග්ගනා. ආදිතො පට්ඨාය ලද්ධං ලද්ධං භික්ඛං තත්‍ර තත්‍ර කුලදාරකානං දත්වා අන්තෙ ඛීරයාගුං ලභිත්වා ගතභික්ඛුවත්ථු චෙත්ථ කථෙතබ්බං. **එසනාති**ආදීනි **එට්ඨීති**ආදීනං වෙවචනානි, තස්මා **එට්ඨීති** එසනා, **ගවෙට්ඨීති** ගවෙසනා, **පරියෙට්ඨීති** පරියෙසනා. ඉච්චෙවමෙත්ථ යොජනා වෙදිතබ්බා.

866. සෙය්‍යමානනිද්දෙසෙ **ජාතියාති** ඛත්තියභාවාදිජාතිසම්පත්තියා. **ගොත්තෙනාති** ගොතමගොත්තාදිනා උක්කට්ඨගොත්තෙන. **කොලපුත්තියෙනාති** මහාකුලභාවෙන. **වණ්ණපොක්ඛරතායාති** වණ්ණසම්පන්නසරීරතාය. සරීරඤ්හි පොක්ඛරන්ති වුච්චති, තස්ස වණ්ණසම්පත්තියා අභිරූපභාවෙනාති අත්ථො. **ධනෙනාති**ආදීනි උත්තානත්ථානෙව. **මානං ජප්පෙතීති** එතෙසු යෙන කෙනචි වත්ථුනා ‘සෙය්‍යොහමස්මී’ති මානං පවත්තෙති කරොති.

867. සදිසමානනිද්දෙසෙ **මානං ජප්පෙතීති** එතෙසු යෙන කෙනචි වත්ථුනා ‘සදිසොහමස්මී’ති මානං පවත්තෙති. අයමෙත්ථ අත්ථතො විසෙසො. පාළියං පන නානාකරණං නත්ථි.

868. හීනමානනිද්දෙසෙ **ඔමානං ජප්පෙතීති** හෙට්ඨාමානං පවත්තෙති. **ඔමානොති** ලාමකො හෙට්ඨාමානො. **ඔමඤ්ඤනා ඔමඤ්ඤිතත්තන්ති** ආකාරභාවනිද්දෙසො. **හීළනාති** ජාතිආදීහි අත්තජිගුච්ඡනා. **ඔහීළනාති** අතිරෙකතො හීළනා. **ඔහීළිතත්තන්ති** තස්සෙව භාවනිද්දෙසො. **අත්තුඤ්ඤාති** අත්තානං හීනං කත්වා ජානනා. **අත්තාවඤ්ඤාති** අත්තානං අවජානනා. **අත්තපරිභවොති** ජාතිආදිසම්පත්තිනාමමෙව ජාතාති අත්තානං පරිභවිත්වා මඤ්ඤනා. එවම්මෙ තයො මානා පුග්ගලං අනිස්සාය ජාතිආදිවත්ථුවසෙනෙව කථිතා. තෙසු එකෙකො තිණ්ණම්පි සෙය්‍යසදිසහීනානං උප්පජ්ජති. තත්ථ ‘සෙය්‍යොහමස්මී’ති මානො සෙය්‍යස්සෙව යාථාවමානො, සෙසානං අයාථාවමානො. ‘සදිසොහමස්මී’ති මානො සදිසස්සෙව යාථාවමානො, සෙසානං අයාථාවමානො. ‘හීනොහමස්මී’ති මානො හීනස්සෙව යාථාවමානො, සෙසානං අයාථාවමානො.

869. **තත්ථ කතමො සෙය්‍යස්ස සෙය්‍යොහමස්මී**තිආදයො පන නව මානා පුග්ගලං නිස්සාය කථිතා. තෙසු තයො තයො එකෙකස්ස උප්පජ්ජන්ති. තත්ථ **දහතී**ති ඨපෙති. **තං නිස්සායා**ති තං සෙය්‍යතො දහනං නිස්සාය. එත්ථ පන සෙය්‍යස්ස සෙය්‍යොහමස්මීති මානො රාජූනඤ්චෙව පබ්බජිතානඤ්ච උප්පජ්ජති. රාජා හි 'රට්ඨෙන වා ධනෙන වා වාහනෙහි වා කො මයා සදිසො අත්ථී'ති එතං මානං කරොති. පබ්බජිතොපි 'සීලධුතඞ්ගාදීහි කො මයා සදිසො අත්ථී'ති එතං මානං කරොති.

870. **සෙය්‍යස්ස සදිසොහමස්මී**ති මානොපි එතෙසංයෙව උප්පජ්ජති. රාජා හි 'රට්ඨෙන වා ධනෙන වා වාහනෙහි වා අඤ්ඤරාජූහි සද්ධිං මය්හං කිං නානාකරණ'න්ති එතං මානං කරොති. පබ්බජිතොපි 'සීලධුතඞ්ගාදීහි අඤ්ඤෙන භික්ඛුනා සද්ධිං මය්හං කිං නානාකරණ'න්ති එතං මානං කරොති.

871. **සෙය්‍යස්ස හීනොහමස්මී**ති මානොපි එතෙසංයෙව උප්පජ්ජති. යස්ස හි රඤ්ඤො රට්ඨං වා ධනං වා වාහනානි වා සම්පන්නානි න හොන්ති, සො 'මය්හං රාජාති වොහාරසුඛමත්තමෙව; කිං රාජා නාම අහ'න්ති එතං මානං කරොති. පබ්බජිතොපි 'අප්පලාභසක්කාරො අහං. ධම්මකථිකො බහුස්සුතො මහාථෙරොති කථාමත්තමෙව. කිං ධම්මකථිකො නාමාහං, කිං බහුස්සුතො නාමාහං, කිං මහාථෙරො නාමාහං යස්ස මෙ ලාභසක්කාරො නත්ථී'ති එතං මානං කරොති.

872. **සදිසස්ස සෙය්‍යොහමස්මී**ති මානාදයො අමච්චාදීනං උප්පජ්ජන්ති. අමච්චො හි රට්ඨියො වා 'භොගයානවාහනාදීහි කො මයා සදිසො අඤ්ඤො රාජපුරිසො අත්ථී'ති වා 'මය්හං අඤ්ඤෙහි සද්ධිං කිං නානාකරණ'න්ති වා 'අමච්චොති නාමමත්තමෙව මය්හං; ඝාසච්ඡාදනමත්තම්පි මෙ නත්ථි. කිං අමච්චො නාමාහ'න්ති එතෙ මානෙ කරොති.

875. **හීනස්ස සෙය්‍යොහමස්මී**ති මානාදයො දාසාදීනං උප්පජ්ජන්ති. දාසො හි 'මාතිතො වා පිතිතො වා කො මයා සදිසො අඤ්ඤො දාසො නාම අත්ථි' අඤ්ඤෙ ජීවිතුං අසක්කොන්තා කුච්ඡිහෙතු දාසා නාම ජාතා. අහං පන පවෙණීආගතත්තා සෙය්‍යො'ති වා 'පවෙණීආගතභාවෙන උභතොසුද්ධිකදාසත්තෙන අසුකදාසෙන නාම සද්ධිං කිං මය්හං නානාකරණ'න්ති වා 'කුච්ඡිවසෙනාහං දාසබ්‍යං උපගතො. මාතාපිතුකොටියා පන මෙ දාසට්ඨානං නත්ථි. කිං දාසො නාම අහ'න්ති වා එතෙ මානෙ කරොති. යථා ච දාසො එවං පුක්කුසචණ්ඩාලාදයොපි එතෙ මානෙ කරොන්තියෙව.

එත්ථ ච 'සෙය්‍යස්ස සෙය්‍යොහමස්මී'ති උප්පන්නමානොව යාථාවමානො, ඉතරෙ ද්වෙ අයාථාවමානා. තථා 'සදිසස්ස සදිසොහමස්මී'ති 'හීනස්ස

හීනොහමස්මී’ති උප්පන්නමානොව යාථාවමානො, ඉතරෙ ද්වෙ අයාථාවමානා. තත්ථ යාථාවමානා අරහත්තමග්ගවජ්ඣා, අයාථාවමානා සොතාපත්තිමග්ගවජ්ඣා.

878. එවං සවත්ථුකෙ මානෙ කථෙත්වා ඉදානි අවත්ථුකං නිබ්බත්තිතමානමෙව දස්සෙතුං **තත්ථ කතමො මානොති**ආදි වුත්තං.

879. අතිමානනිද්දෙසෙ සෙය්‍යාදිවසෙන පුග්ගලං අනාමසිත්වා ජාතිආදීනං වත්ථුවසෙනෙව නිද්දිට්ඨො. තත්ථ **අතිමඤ්ඤතීති** ‘ජාතිආදීහි මයා සදිසො නත්ථී’ති අතික්කමිත්වා මඤ්ඤති.

880. මානාතිමානනිද්දෙසෙ **යො එවරූපොති** යො එසො ‘අයං පුබ්බෙ මයා සදිසො, ඉදානි අහං සෙට්ඨො, අහං හීනතරො’ති උප්පන්නො මානො. අයං භාරාතිභාරො විය පුරිමං සදිසමානං උපාදාය මානාතිමානොති දස්සෙතුං එවමාහ.

881. ඔමානනිද්දෙසො හීනමානනිද්දෙසසදිසොයෙව. වෙනෙය්‍යවසෙන පන සො ‘හීනොහමස්මී’ති මානො නාම වුත්තො – අයං ඔමානො නාම. අපිචෙත්ථ ‘ත්වං ජාතිමා, කාකජාති විය තෙ ජාති; ත්වං ගොත්තවා, චණ්ඩාලගොත්තං විය තෙ ගොත්තං; තුය්හං සරො අත්ථි, කාකස්සරො විය තෙ සරො’ති එවං අත්තානං හෙට්ඨා කත්වා පවත්තනවසෙන අයං ඔමානොති වෙදිතබ්බො.

882. අධිමානනිද්දෙසෙ **අප්පත්තෙ පත්තසඤ්ඤිතාති** චත්තාරි සච්චානි අප්පත්වා පත්තසඤ්ඤිතාය. **අකතෙති** චතූහි මග්ගෙහි කත්තබ්බකිච්චෙ අකතෙයෙව. **අනධිගතෙති** චතුසච්චධම්මෙ අනධිගතෙ. **අසච්ඡිකතෙති** අරහත්තෙන අපච්චක්ඛකතෙ. **අයං වුච්චති අධිමානොති** අයං අධිගතමානො නාම වුච්චති.

අයං පන කස්ස උප්පජ්ජති, කස්ස නුප්පජ්ජතීති? අරියසාවකස්ස තාව නුප්පජ්ජති. සො හි මග්ගඵලනිබ්බානපහීනකිලෙසාවසිට්ඨකිලෙසපච්චවෙක්ඛණෙන සඤ්ජාතසොමනස්සො අරියගුණපටිවෙධෙ නික්කඞ්ඛො. තස්මා සොතාපන්නාදීනං ‘අහං සකදාගාමී’තිආදිවසෙන මානො නුප්පජ්ජති; දුස්සීලස්සාපි නුප්පජ්ජති; සො හි අරියගුණාධිගමෙ නිරාසොව. සීලවතොපි පරිච්චත්තකම්මට්ඨානස්ස නිද්දාරාමතාදිමනුයුත්තස්ස නුප්පජ්ජති.

පරිසුද්ධසීලස්ස පන කම්මට්ඨානෙ අප්පමත්තස්ස නාමරූපං වවත්ථපෙත්වා පච්චයපරිග්ගහෙන විතිණ්ණකඞ්ඛස්ස තිලක්ඛණං

ආරොපෙත්වා සඞ්ඛාරෙ සම්මසන්තස්ස ආරද්ධවිපස්සකස්ස උප්පජ්ජති; උප්පන්නෙ ච සුද්ධසමථලාභී වා සුද්ධවිපස්සනාලාභී වා අන්තරා ඨපෙති. සො හි දසපි වීසම්පි තිංසම්පි වස්සානි කිලෙසසමුදාචාරං අපස්සන්තො 'අහං සොතාපන්නො'ති වා 'සකදාගාමී'ති වා 'අනාගාමී'ති වා මඤ්ඤති. සමථවිපස්සනාලාභී පන අරහත්තෙයෙව ඨපෙති. තස්ස හි සමාධිබලෙන කිලෙසා වික්ඛම්භිතා, විපස්සනාබලෙන සඞ්ඛාරා සුපරිග්ගහිතා. තස්මා සට්ඨිම්පි වස්සානි අසීතිම්පි වස්සානි වස්සසතම්පි කිලෙසා න සමුදාචරන්ති; ඛීණාසවස්සෙව චිත්තචාරො හොති. සො එවං දීඝරත්තං කිලෙසසමුදාචාරං අපස්සන්තො අන්තරා අට්ඨත්වාව 'අරහා අහ'න්ති මඤ්ඤති, උච්චමාලඞ්කවාසී මහානාගත්ථෙරො විය, හඞ්කනකවාසී මහාදත්තත්ථෙරො විය, චිත්තලපබ්බතෙ නිඞ්කපොණ්ණපධානඝරවාසී චූළසුමත්ථෙරො විය ච.

තත්‍රිදං එකවත්ථුපරිදීපනං – තලඞ්ගරවාසී ධම්මදින්නත්ථෙරො කිර නාම එකො පභින්නපටිසම්භිදො මහාඛීණාසවො මහතො භික්ඛුසඞ්ඝස්ස ඔවාදදායකො අහොසි. සො එකදිවසං අත්තනො දිවාට්ඨානෙ නිසීදිත්වා 'කින්නු ඛො අම්හාකං ආචරියස්ස උච්චතලිඞ්කවාසීමහානාගත්ථෙරස්ස සමණකිච්චං මත්ථකං පත්තං, නො'ති ආවජ්ජන්තො පුථුජ්ජනභාවමෙවස්ස දිස්වා 'මයි අගච්ඡන්තෙ පුථුජ්ජනකාලකිරියමෙව කරිස්සතී'ති ච ඤත්වා ඉද්ධියා වෙහාසං උප්පතිත්වා දිවාට්ඨානෙ නිසින්නස්ස ථෙරස්ස සමීපෙ ඔරොහිත්වා වන්දිත්වා වත්තං දස්සෙත්වා එකමන්තං නිසීදි. 'කිං, ආවුසො ධම්මදින්න, අකාලෙ ආගතොසී'ති ච වුත්තො 'පඤ්හං, භන්තෙ, පුච්ඡිතුං ආගතොම්හී'ති ආහ.

තතො 'පුච්ඡාවුසො, ජානමානො කථයිස්සාමී'ති වුත්තො පඤ්හාසහස්සං පුච්ඡි. ථෙරො පුච්ඡිතපුච්ඡිතං පඤ්හං අසජ්ජමානොව කථෙසි. තතො 'අතිතික්ඛං තෙ, භන්තෙ, ඤාණං. කදා තුම්හෙහි අයං ධම්මො අධිගතො'ති වුත්තො 'ඉතො සට්ඨිවස්සකාලෙ, ආවුසො'ති ආහ. 'සමාධිම්පි, භන්තෙ, වළඤ්ජෙථා'ති? 'න ඉදං, ආවුසො, භාරිය'න්ති. 'තෙන හි, භන්තෙ, එකං හත්ථිං මාපෙථා'ති. ථෙරො සබ්බසෙතං හත්ථිං මාපෙසි. 'ඉදානි, භන්තෙ, යථා අයං හත්ථී අඤ්චිතකණ්ණො පසාරිතනඞ්ගුට්ඨො සොණ්ඩං මුඛෙ පක්ඛිපිත්වා භෙරවං කොඤ්චනාදං කරොන්තො තුම්හාකං අභිමුඛො ආගච්ඡති තථා තං කරොථා'ති. ථෙරො තථා කත්වා වෙගෙන ආගච්ඡතො හත්ථිස්ස භෙරවං ආකාරං දිස්වා උට්ඨාය පලායිතුං ආරද්ධො. තමෙනං ඛීණාසවත්ථෙරො හත්ථං පසාරෙත්වා චීවරකණ්ණෙ ගහෙත්වා 'භන්තෙ, ඛීණාසවස්ස සාරජ්ජං නාම හොතී'ති ආහ. සො තස්මිං කාලෙ අත්තනො පුථුජ්ජනභාවං ඤත්වා 'අවස්සයො මෙ, ආවුසො ධම්මදින්න, හොහී'ති වත්වා පාදමූලෙ උක්කුටිකං නිසීදි. 'භන්තෙ, තුම්හාකං අවස්සයො භවිස්සාමිච්චෙවාහං ආගතො, මා චින්තයිත්ථා'ති කම්මට්ඨානං කථෙසි. ථෙරො කම්මට්ඨානං ගහෙත්වා චඞ්කමං

ආරුය්හ තතියෙ පදවාරෙ අග්ගඵලං අරහත්තං පාපුණි. ථෙරො කිර දොසචරිතො අහොසි.

883. අස්මිමානනිද්දෙසෙ **රූපං අස්මීති මානොති** 'අහං රූප'න්ති උප්පන්නමානො. **ඡන්දොති** මානං අනුගතච්ඡන්දොව. තථා **අනුසයො.** වෙදනාදීසුපි එසෙව නයො.

884. මිච්ඡාමානනිද්දෙසෙ **පාපකෙන වා කම්මායතනෙනාති** ආදීසු **පාපකං කම්මායතනං** නාම කෙවට්ටමච්ඡබන්ධනෙසාදාදීනං කම්මං. **පාපකං සිප්පායතනං** නාම මච්ඡජාලඛිපනකුමිනකරණෙසු චෙව පාසඔඩ්ඩනසූලාරොපනාදීසු ච ඡෙකතා. **පාපකං විජ්ජාට්ඨානං** නාම යා කාචි පරූපඝාතවිජ්ජා. **පාපකං සුතං** නාම භාරතයුද්ධසීතාහරණාදිපටිසංයුත්තං. **පාපකං පටිභානං** නාම දුබ්භාසිතයුත්තං කප්පනාටකවිලප්පනාදිපටිභානං. **පාපකං සීලං** නාම අජසීලං ගොසීලං. **වතම්පි** අජවතගොවතමෙව. **පාපිකා දිට්ඨි** පන ද්වාසට්ඨියා දිට්ඨිගතෙසු යා කාචි දිට්ඨි.

885. ඤාතිවිතක්කනිද්දෙසාදීසු 'මය්හං ඤාතයො සුඛජීවිනො සම්පත්තියුත්තා'ති එවං පඤ්චකාමගුණසන්නිස්සිතෙන ගෙහසිතපෙමෙන ඤාතකෙ ආරබ්භ උප්පන්නවිතක්කොව **ඤාතිවිතක්කො** නාම. 'ඛයං ගතා වයං ගතා සද්ධා පසන්නා'ති එවං පවත්තො පන ඤාතිවිතක්කො නාම න හොති.

886. 'අම්හාකං ජනපදො සුභික්ඛො සම්පන්නසස්සො'ති තුට්ඨමානස්ස ගෙහසිතපෙමවසෙනෙව උප්පන්නවිතක්කො **ජනපදවිතක්කො** නාම. 'අම්හාකං ජනපදෙ මනුස්සා සද්ධා පසන්නා ඛයං ගතා වයං ගතා'ති එවං පවත්තො පන ජනපදවිතක්කො නාම න හොති.

887. අමරත්ථාය විතක්කො, අමරො වා විතක්කොති **අමරවිතක්කො.** තත්ථ 'උක්කුටිකප්පධානාදීහි දුක්ඛෙ නිජ්ජිණ්ණෙ සම්පරායෙ අත්තා සුඛී හොති අමරො'ති දුක්කරකාරිකං කරොන්තස්ස තාය දුක්කරකාරිකාය පටිසංයුත්තො විතක්කො අමරත්ථාය විතක්කො නාම. දිට්ඨිගතිකො පන 'සස්සතං වදෙසී'තිආදීනි පුට්ඨො 'එවන්තිපි මෙ නො, තථාතිපි මෙ නො' අඤ්ඤථාතිපි මෙ නො, නොතිපි මෙ නො, නො නොතිපි මෙ නො'ති (දී. නි. 1.62) වික්ඛෙපං ආපජ්ජති, තස්ස සො දිට්ඨිගතපටිසංයුත්තො විතක්කො. යථා අමරො නාම මච්ඡො උදකෙ ගහෙත්වා මාරෙතුං න සක්කා, ඉතො චිතො ච ධාවති, ගාහං න ගච්ඡති; එවමෙව එකස්මිං පක්ඛෙ අසණ්ඨහනතො න මරතීති අමරො නාම හොති. තං දුවිධම්පි එකතො කත්වා **අයං වුච්චති අමරවිතක්කොති** වුත්තං.

888. **පරානුද්දයතාපටිසංයුත්තොති** අනුද්දයතාපතිරූපකෙන ගෙහසිතපෙමෙන පටිසංයුත්තො. **සහනන්දීති**ආදීසු උපට්ඨාකෙසු නන්දන්තෙසු සොචන්තෙසු ච තෙහි සද්ධිං දිගුණං නන්දති, දිගුණං සොචති; තෙසු සුඛිතෙසු දිගුණං සුඛිතො හොති, දුක්ඛිතෙසු දිගුණං දුක්ඛිතො හොති. **උප්පන්නෙසු කිච්චකරණීයෙසූති** තෙසු මහන්තෙසු වා ඛුද්දකෙසු වා කම්මෙසු උප්පන්නෙසු. **අත්තනා වා යොගං ආපජ්ජතීති** තානි තානි කිච්චානි සාධෙන්තො පඤ්ඤත්තිං වීතික්කමති, සල්ලෙඛං කොපෙති. **යො තත්ථාති** යො තස්මිං සංසට්ඨවිහාරෙ, තස්මිං වා යොගාපජ්ජනෙ ගෙහසිතො විතක්කො – අයං පරානුද්දයතාපටිසංයුත්තො විතක්කො නාම.

889. **ලාභසක්කාරසිලොකපටිසංයුත්තොති** චීවරාදිලාභෙන චෙව සක්කාරෙන ච කිත්තිසද්දෙන ච සද්ධිං ආරම්මණකරණවසෙන පටිසංයුත්තො.

890. **අනවඤ්ඤත්තිපටිසංයුත්තොති** 'අහො වත මං පරෙ න අවජානෙය්‍යුං, න පොථෙත්වා විහෙඨෙත්වා කථෙය්‍යු'න්ති එවං අනවඤ්ඤාතභාවපත්ථනාය සද්ධිං උප්පජ්ජනවිතක්කො. **යො තත්ථ ගෙහසිතොති** යො තස්මිං 'මා මං පරෙ අවජානිංසූ'ති උප්පන්නෙ චිත්තෙ පඤ්චකාමගුණසඞ්ඛාතගෙහනිස්සිතො හුත්වා උප්පන්නවිතක්කො. සෙසං සබ්බත්ථ පාකටමෙවාති.

එකකනිද්දෙසවණ්ණනා.

(2.) දුකනිද්දෙසවණ්ණනා

891. දුකෙසු කොධනිද්දෙසාදයො හෙට්ඨා වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බා. හෙට්ඨා අනාගතෙසු පන උපනාහනිද්දෙසාදීසු පුබ්බකාලං කොධං උපනය්හතීති අපරකාලකොධො **උපනාහො** නාම. උපනය්හනාකාරො **උපනය්හනා**. උපනය්හිතස්ස භාවො **උපනය්හිතත්තං. අට්ඨපනාති** පඨමුප්පන්නස්ස අනන්තරට්ඨපනා මරියාදට්ඨපනා වා. **ඨපනාති** පකතිඨපනා. **සණ්ඨපනාති** සබ්බතොභාගෙන පුනප්පුනං ආඝාතට්ඨපනා. **අනුසංසන්දනාති** පඨමුප්පන්නෙන කොධෙන සද්ධිං අන්තරං අදස්සෙත්වා එකීභාවකරණා. **අනුප්පබන්ධනාති** පුරිමෙන සද්ධිං පච්ඡිමස්ස ඝටනා. **දළ්හීකම්මන්ති** ථිරකරණං. **අයං වුච්චතීති** අයං උපනන්ධනලක්ඛණො වෙරං අප්පටිනිස්සජ්ජනරසො උපනාහොති වුච්චති; යෙන සමන්නාගතො පුග්ගලො වෙරං නිස්සජ්ජිතුං න සක්කොති; 'එවං නාම මං එස වත්තුං අනනුච්ඡවිකො'ති අපරාපරං අනුබන්ධති; ආදිත්තපූතිඅලාතං විය ජලතෙව; ධොවියමානං අච්ඡචම්මං විය, වසාතෙලමක්ඛිතපිලොතිකා විය ච න පරිසුජ්ඣති.

892. මක්ඛනභාවවසෙන **මක්ඛො;** පරගුණමක්ඛනාය පවත්තෙන්තොපි අත්තනො කාරණං, ගූථපහරණකං ගූථො විය, පඨමතරං මක්ඛෙතීති අත්ථො.

තතො පරා ද්වෙ ආකාරභාවනිද්දෙසා. නිට්ඨුරභාවො **නිට්ඨුරියං;** 'තං නිස්සාය එත්තකම්පි නත්ථී'ති බෙළපාතනන්ති අත්ථො. **නිට්ඨුරියකම්ම**න්ති නිට්ඨුරියකරණං. ගහට්ඨො වා හි ගහට්ඨං, භික්ඛු වා භික්ඛුං නිස්සාය වසන්තො අප්පමත්තකෙනෙව කුජ්ඣිත්වා 'තං නිස්සාය එත්තකම්පි නත්ථී'ති බෙළං පාතෙත්වා පාදෙන මද්දන්තො විය නිට්ඨුරියං නාම කරොති. තස්ස තං කම්මං නිට්ඨුරියකම්මන්ති වුච්චති. ලක්ඛණාදිතො පනෙස පරගුණමක්ඛනලක්ඛණො මක්ඛො, තෙසං විනාසනරසො, පරෙන සුකතානං කිරියානං අවච්ඡාදනපච්චුපට්ඨානො.

පළාසතීති **පළාසො;** පරස්ස ගුණෙ දස්සෙත්වා අත්තනො ගුණෙහි සමං කරොතීති අත්ථො. පළාසස්ස ආයනා **පළාසායනා.** පළාසො ච සො අත්තනො ජයාහරණතො ආහාරො චාති **පළාසාහාරො. විවාදට්ඨාන**න්ති විවාදකාරණං. **යුගග්ගාහො**ති සමධුරග්ගහණං. **අප්පටිනිස්සග්ගො**ති අත්තනා ගහිතස්ස අප්පටිනිස්සජ්ජනං. ලක්ඛණාදිතො පනෙස යුගග්ගාහලක්ඛණො පළාසො, පරගුණෙහි අත්තනො ගුණානං සමකරණරසො, පරෙසං ගුණප්පමාණෙන උපට්ඨානපච්චුපට්ඨානො. පළාසී හි පුග්ගලො දුතියස්ස ධුරං න දෙති, සමං පසාරෙත්වා තිට්ඨති, සාකච්ඡමණ්ඩලෙ අඤ්ඤෙන භික්ඛුනා බහූසු සුත්තෙසු ච කාරණෙසු ච ආහතෙසුපි 'තව ච මම ච වාදෙ කිං නාම නානාකරණං? නනු මජ්ඣෙ භින්නසුවණ්ණං විය එකසදිසමෙව අම්හාකං වචන'න්ති වදති. ඉස්සාමච්ඡරියනිද්දෙසා වුත්තත්ථා එව.

894. මායානිද්දෙසෙ **වාචං භාසතී**ති ජානංයෙව 'පණ්ණත්තිං වීතික්කමන්තා භික්ඛූ භාරියං කරොන්ති, අම්හාකං පන වීතික්කමට්ඨානං නාම නත්ථී'ති උපසන්තො විය භාසති. **කායෙන පරක්කමතී**ති 'මයා කතං ඉදං පාපකම්මං මා කෙචි ජානිංසූ'ති කායෙන වත්තං කරොති. විජ්ජමානදොසපටිච්ඡාදනතො චක්ඛුමොහනමායා වියාති **මායා.** මායාවිනො භාවො **මායාවිතා.** කත්වා පාපං පුන පටිච්ඡාදනතො අතිච්ච ආසරන්ති එතාය සත්තාති **අච්චාසරා.** කායවාචාකිරියාහි අඤ්ඤථා දස්සනතො වඤ්චෙතීති **වඤ්චනා.** එතාය සත්තා නිකරොන්තීති **නිකති;** මිච්ඡාකරොන්තීති අත්ථො. 'නාහං එවං කරොමී'ති පාපානං වික්ඛිපනතො **විකිරණා.** 'නාහං එවං කරොමී'ති පරිවජ්ජනතො **පරිහරණා.** කායාදීහි සංවරණතො **ගූහනා.** සබ්බතොභාගෙන ගූහනා **පරිගූහනා.** තිණපණ්ණෙහි විය ගූථං කායවචීකම්මෙහි පාපං ඡාදෙතීති **ඡාදනා.** සබ්බතොභාගෙන ඡාදනා **පටිච්ඡාදනා.** න උත්තානං කත්වා දස්සෙතීති **අනුත්තානීකම්මං.** න පාකටං කත්වා දස්සෙතීති **අනාවිකම්මං.** සුට්ඨු ඡාදනා **වොච්ඡාදනා.** කතපටිච්ඡාදනවසෙන පුනපි පාපස්ස කරණතො **පාපකිරියා. අයං වුච්චතී**ති අයං කතපටිච්ඡාදනලක්ඛණා මායා නාම වුච්චති; යාය සමන්නාගතො පුග්ගලො

භස්මාපටිච්ඡන්නො විය අඞ්ගාරො, උදකපටිච්ඡන්නො විය ඛාණු, පිලොතිකාපලිවෙඨිතං විය ච සත්ථං හොති.

සාඨෙය්‍යනිද්දෙසෙ **සඨොති** අසන්තගුණපරිදීපනතො න සම්මා භාසිතා. සබ්බතොභාගෙන සඨො **පරිසඨො. යං තත්ථාති** යං තස්මිං පුග්ගලෙ. **සඨන්ති** අසන්තගුණදීපනං කෙරාටියං. **සඨතාති** සඨාකාරො. **කක්කරතාති** පදුමනාලිස්ස විය අපරාමසනක්ඛමො ඛරඵරුසභාවො. **කක්කරියන්තිපි** තස්සෙව වෙවචනං. **පරික්ඛත්තතා පාරික්ඛත්තියන්ති** පදද්වයෙන නිඛණිත්වා ඨපිතං විය දළ්හකෙරාටියං වුත්තං. **ඉදං වුච්චතීති** ඉදං අත්තනො අවිජ්ජමානගුණප්පකාසනලක්ඛණං සාඨෙය්‍යං නාම වුච්චති; යෙන සමන්නාගතස්ස පුග්ගලස්ස කුච්ඡිං වා පිට්ඨිං වා ජානිතුං න සක්කා.

> වාමෙන සූකරො හොති, දක්ඛිණෙන අජාමිගො;
> සරෙන නෙලකො හොති, විසාණෙන ජරග්ගවොති.

එවං වුත්තයක්ඛසූකරසදිසො හොති. **අවිජ්ජාදිනිද්දෙසා** වුත්තත්ථා එව.

902. අනජ්ජවනිද්දෙසෙ **අනජ්ජවොති** අනුජුතාකාරො. අනජ්ජවභාවො **අනජ්ජවතා. ජිම්හතාති** චන්දවඞ්කතා. **වඞ්කතාති** ගොමුත්තවඞ්කතා. **කුටිලතාති** නඞ්ගලකොටිවඞ්කතා. සබ්බෙහිපි ඉමෙහි පදෙහි කායවචීචිත්තවඞ්කතාව කථිතා.

අමද්දවනිද්දෙසෙ න මුදුභාවො **අමුදුතා**. අමද්දවාකාරො **අමද්දවතා.** කක්ඛළභාවො **කක්ඛළියං**. මද්දවකරස්ස සිනෙහස්ස අභාවතො ඵරුසභාවො **ඵාරුසියං**. අනීචවුත්තිතාය උජුකමෙව ඨිතචිත්තභාවො **උජුචිත්තතා.** පුන අමුදුතාගහණං තස්සා විසෙසනත්ථං 'අමුදුතාසඞ්ඛාතා උජුචිත්තතා, න අජ්ජවසඞ්ඛාතා උජුචිත්තතා'ති.

903. **අක්ඛන්ති**නිද්දෙසාදයො ඛන්තිනිද්දෙසාදිපටිපක්ඛතො වෙදිතබ්බා.

908. සංයොජනනිද්දෙසෙ **අජ්ඣත්තන්ති** කාමභවො. **බහිද්ධාති** රූපාරූපභවො. කිඤ්චාපි හි සත්තා කාමභවෙ අප්පං කාලං වසන්ති කප්පස්ස චතුත්ථමෙව කොට්ඨාසං, ඉතරෙසු තීසු කොට්ඨාසෙසු කාමභවො සුඤ්ඤො හොති තුච්ඡො, රූපාරූපභවෙ බහුං කාලං වසන්ති, තථාපි නෙසං යස්මා කාමභවෙ චුතිපටිසන්ධියො බහුකා හොන්ති, අප්පා රූපාරූපභවෙසු, යත්ථ ච චුතිපටිසන්ධියො බහුකා තත්ථ ආලයොපි පත්ථනාපි අභිලාසොපි බහු හොති, යත්ථ අප්පා තත්ථ අප්පො, තස්මා කාමභවො අජ්ඣත්තං නාම ජාතො, රූපාරූපභවා බහිද්ධා නාම. ඉති අජ්ඣත්තසඞ්ඛාතෙ කාමභවෙ බන්ධනං

අජ්ඣත්තසංයොජනං නාම, බහිද්ධාසඞ්ඛාතෙසු රූපාරූපභවෙසු බන්ධනං **බහිද්ධාසංයොජනං** නාම. තත්ථ එකෙකං පඤ්චපඤ්චවිධං හොති. තෙන වුත්තං ‘‘පඤ්චොරම්භාගියානි පඤ්චුද්ධම්භාගියානී’’ති. තත්‍රායං වචනත්ථො – ඔරං වුච්චති කාමධාතු, තත්ථ උපපත්තිනිප්ඵාදනතො තං ඔරං භජන්තීති ඔරම්භාගියානි. උද්ධං වුච්චති රූපාරූපධාතු, තත්ථ උපපත්තිනිප්ඵාදනතො තං උද්ධං භජන්තීති උද්ධම්භාගියානීති.

දුකනිද්දෙසවණ්ණනා.

(3.) තිකනිද්දෙසවණ්ණනා

909. තිකනිද්දෙසෙ තීහි අකුසලමූලෙහි වට්ටමූලසමුදාචාරො කථිතො. අකුසලවිතක්කාදීසු විතක්කනවසෙන **විතක්කො,** සඤ්ජානනවසෙන **සඤ්ඤා,** සභාවට්ඨෙන **ධාතූති** වෙදිතබ්බා. දුච්චරිතනිද්දෙසෙ පඨමනයො කම්මපථවසෙන විභත්තො, දුතියො සබ්බසඞ්ගාහිකකම්මවසෙන, තතියො නිබ්බත්තිතචෙතනාවසෙනෙව.

914. ආසවනිද්දෙසෙ සුත්තන්තපරියායෙන තයොව ආසවා කථිතා.

919. එසනානිද්දෙසෙ සඞ්ඛෙපතො **තත්ථ කතමා කාමෙසනාති** ආදිනා නයෙන වුත්තො කාමගවෙසනරාගො **කාමෙසනා. යො භවෙසු භවච්ඡන්දොති**ආදිනා නයෙන වුත්තො භවගවෙසනරාගො **භවෙසනා. සස්සතො ලොකොති**ආදිනා නයෙන වුත්තා දිට්ඨිගතිකසම්මතස්ස බ්‍රහ්මචරියස්ස ගවෙසනා දිට්ඨි **බ්‍රහ්මචරියෙසනාති** වෙදිතබ්බා. යස්මා ච න කෙවලං රාගදිට්ඨියො එව එසනා, තදෙකට්ඨං පන කම්මම්පි එසනා එව, තස්මා තං දස්සෙතුං දුතියනයො විභත්තො. තත්ථ **තදෙකට්ඨන්ති** සම්පයුත්තෙකට්ඨං වෙදිතබ්බං. තත්ථ කාමරාගෙකට්ඨං කාමාවචරසත්තානමෙව පවත්තති; භවරාගෙකට්ඨං පන මහාබ්‍රහ්මානං. සමාපත්තිතො වුට්ඨාය චඞ්කමන්තානං ඣානඞ්ගානං අස්සාදනකාලෙ අකුසලකායකම්මං හොති, ‘අහො සුඛං අහො සුඛ’න්ති වාචං භින්දිත්වා අස්සාදනකාලෙ වචීකම්මං, කායඞ්ගවාචඞ්ගානි අචොපෙත්වා මනසාව අස්සාදනකාලෙ මනොකම්මං. අන්තග්ගාහිකදිට්ඨිවසෙන සබ්බෙසම්පි දිට්ඨිගතිකානං චඞ්කමනාදිවසෙන තානි හොන්තියෙව.

920. විධානිද්දෙසෙ ‘‘කථංවිධං සීලවන්තං වදන්ති, කථංවිධං පඤ්ඤවන්තං වදන්තී’’තිආදීසු (සං. නි. 1.95) ආකාරසණ්ඨානං විධා නාම. ‘‘එකවිධෙන ඤාණවත්ථූ’’තිආදීසු (විභ. 751) කොට්ඨාසො. ‘‘විධාසු න විකම්පතී’’තිආදීසු (ථෙරගා. 1079) මානො. ඉධාපි මානොව විධා නාම. සො හි සෙය්‍යාදිවසෙන විදහනතො විධාති වුච්චති. ඨපනට්ඨෙන වා විධා. තස්මා ‘සෙය්‍යොහමස්මී’ති

එවං උප්පන්නා මානවිධා මානඨපනා **සෙය්‍යොහමස්මීති විධා**ති වෙදිතබ්බා. සෙසපදද්වයෙසුපි එසෙව නයො.

921. භයනිද්දෙසෙ **ජාතිං පටිච්ච භය**න්ති ජාතිපච්චයා උප්පන්නභයං. **භයානක**න්ති ආකාරනිද්දෙසො. **ඡම්භිතත්ත**න්ති භයවසෙන ගත්තචලනං. **ලොමහංසො**ති ලොමානං හංසනං, උද්ධග්ගභාවො. ඉමිනා පදද්වයෙන කිච්චතො භයං දස්සෙත්වා පුන **චෙතසො උත්‍රාසො**ති සභාවතො දස්සිතං.

922. තමනිද්දෙසෙ විචිකිච්ඡාසීසෙන අවිජ්ජා කථිතා. ''තමන්ධකාරො සම්මොහො, අවිජ්ජොඝො මහබ්භයො''ති වචනතො හි අවිජ්ජා **තමො** නාම. තිණ්ණං පන අද්ධානං වසෙන දෙසනාසුඛතාය විචිකිච්ඡාසීසෙන දෙසනා කතා. තත්ථ 'කිං නු ඛො අහං අතීතෙ ඛත්තියො අහොසිං උදාහු බ්‍රාහ්මණො වෙස්සො සුද්දො කාළො ඔදාතො රස්සො දීඝො'ති කඞ්ඛන්තො **අතීතං අද්ධානං ආරබ්භ කඞ්ඛති** නාම. 'කිං නු ඛො අහං අනාගතෙ ඛත්තියො භවිස්සාමි උදාහු බ්‍රාහ්මණො වෙස්සො...පෙ.... දීඝො'ති කඞ්ඛන්තො **අනාගතං අද්ධානං ආරබ්භ කඞ්ඛති** නාම. 'කිං නු ඛො අහං එතරහි ඛත්තියො උදාහු බ්‍රාහ්මණො වෙස්සො සුද්දො; කිං වා අහං රූපං උදාහු වෙදනා සඤ්ඤා සඞ්ඛාරා විඤ්ඤාණ'න්ති කඞ්ඛන්තො **පච්චුප්පන්නං අද්ධානං ආරබ්භ කඞ්ඛති** නාම.

තත්ථ කිඤ්චාපි ඛත්තියො වා අත්තනො ඛත්තියභාවං, බ්‍රාහ්මණො වා බ්‍රාහ්මණභාවං, වෙස්සො වා වෙස්සභාවං, සුද්දො වා සුද්දභාවං අජානනකො නාම නත්ථි, ජීවලද්ධිකො පන සත්තො ඛත්තියජීවාදීනං වණ්ණාදිභෙදං සුත්වා 'කීදිසො නු ඛො අම්හාකං අබ්භන්තරෙ ජීවො – කිං නු ඛො නීලකො උදාහු පීතකො ලොහිතකො ඔදාතො චතුරංසො ඡළංසො අට්ඨංසො'ති කඞ්ඛන්තො එවං කඞ්ඛති නාම.

923. **තිත්ථායතනානී**ති තිත්ථභූතානි ආයතනානි, තිත්ථියානං වා ආයතනානි. තත්ථ තිත්ථං නාම ද්වාසට්ඨි දිට්ඨියො. තිත්ථියා නාම යෙසං තා දිට්ඨියො රුච්චන්ති ඛමන්ති. ආයතනට්ඨො හෙට්ඨා වුත්තොයෙව. තත්ථ යස්මා සබ්බෙපි දිට්ඨිගතිකා සඤ්ජායමානා ඉමෙසුයෙව තීසු ඨානෙසු සඤ්ජායන්ති, සමොසරමානාපි එතෙසුයෙව සමොසරන්ති සන්නිපතන්ති, දිට්ඨිගතිකභාවෙ ච නෙසං එතානියෙව කාරණානි, තස්මා තිත්ථානි ච තානි සඤ්ජාතානීතිආදිනා අත්ථෙන ආයතනානි චාති තිත්ථායතනානි; තෙනෙවත්ථෙන තිත්ථියානං ආයතනානීතිපි තිත්ථායතනානි. **පුරිසපුග්ගලො**ති සත්තො. කාමඤ්ච පුරිසොතිපි පුග්ගලොතිපි වුත්තෙ සත්තොයෙව වුත්තො, අයං පන **සම්මුතිකථා** නාම යො යථා ජානාති තස්ස තථා වුච්චති. **පටිසංවෙදෙතී**ති අත්තනො සන්තානෙ උප්පන්නං ජානාති, පටිසංවිදිතං කරොති අනුභවති වා. **පුබ්බෙකතහෙතූ**ති පුබ්බෙ කතකාරණා, පුබ්බෙ

කතකම්මපච්චයෙනෙව පටිසංවෙදෙතීති අත්ථො. අයං නිගණ්ඨසමයො. එවංවාදිනො පන තෙ කම්මවෙදනඤ්ච කිරියවෙදනඤ්ච පටික්ඛිපිත්වා එකං විපාකවෙදනමෙව සම්පටිච්ඡන්ති. පිත්තසමුට්ඨානාදීසු (මහානි. 5) ච අට්ඨසු ආබාධෙසු සත්ත පටික්ඛිපිත්වා අට්ඨමංයෙව සම්පටිච්ඡන්ති, දිට්ඨධම්මවෙදනීයාදීසු ච තීසු කම්මෙසු ද්වෙ පටික්ඛිපිත්වා එකං අපරාපරියවෙදනීයමෙව සම්පටිච්ඡන්ති, කුසලාකුසලවිපාකකිරියසඞ්ඛාතාසු ච චතූසු චෙතනාසු විපාකචෙතනංයෙව සම්පටිච්ඡන්ති.

ඉස්සරනිම්මානහෙතූති ඉස්සරනිම්මානකාරණා; බ්‍රහ්මුනා වා පජාපතිනා වා ඉස්සරෙන නිම්මිතත්තා පටිසංවෙදෙතීති අත්ථො. අයං බ්‍රාහ්මණසමයො. අයඤ්හි නෙසං අධිප්පායො – ඉමා තිස්සො වෙදනා පච්චුප්පන්නෙ අත්තනා කතමූලකෙන වා ආණත්තිමූලකෙන වා පුබ්බෙ කතෙන වා අහෙතුඅප්පච්චයා වා පටිසංවෙදෙතුං නාම න සක්කා; ඉස්සරනිම්මානකාරණා එව පන ඉමා පටිසංවෙදෙතීති. එවංවාදිනො පනෙතෙ හෙට්ඨා වුත්තෙසු අට්ඨසු ආබාධෙසු එකම්පි අසම්පටිච්ඡිත්වා සබ්බං පටිබාහන්ති. තථා දිට්ඨධම්මවෙදනීයාදීසුපි සබ්බකොට්ඨාසෙසු එකම්පි අසම්පටිච්ඡිත්වා සබ්බං පටිබාහන්ති.

අහෙතු අප්පච්චයාති හෙතුඤ්ච පච්චයඤ්ච විනා අකාරණෙනෙව පටිසංවෙදෙතීති අත්ථො. අයං ආජීවකසමයො. එවං වාදිනො එතෙපි හෙට්ඨා වුත්තෙසු කාරණෙසු ච බ්‍යාධීසු ච එකම්පි අසම්පටිච්ඡිත්වා සබ්බං පටික්ඛිපන්ති.

924. **කිඤ්චනා**ති පලිබොධා. **රාගො කිඤ්චන**න්ති රාගො උප්පජ්ජමානො සත්තෙ බන්ධති පලිබුන්ධෙති, තස්මා කිඤ්චනන්ති වුච්චති. දොසමොහෙසුපි එසෙව නයො. **අඞ්ගණානී**ති ''උදඞ්ගණෙ තත්ථ පපං අවින්දු''න්ති (ජා. 1.1.2) ආගතට්ඨානෙ භූමිප්පදෙසො අඞ්ගණං. ''තස්සෙව රජස්ස වා අඞ්ගණස්ස වා පහානාය වායමතී''ති (ම. නි. 1.184; අ. නි. 10.51) ආගතට්ඨානෙ යං කිඤ්චි මලං වා පඞ්කො වා. ''සාඞ්ගණොව සමානො''ති (ම. නි. 1.57) ආගතට්ඨානෙ නානප්පකාරො තිබ්බකිලෙසො. ඉධාපි තදෙව කිලෙසඞ්ගණං අධිප්පෙතං. තෙනෙව **රාගො අඞ්ගණ**න්තිආදිමාහ.

මලානීති මලිනභාවකරණානි. **රාගො මල**න්ති රාගො උප්පජ්ජමානො චිත්තං මලිනං කරොති, මලං ගාහාපෙති, තස්මා මලන්ති වුච්චති. ඉතරෙසුපි ද්වීසු එසෙව නයො.

විසමනිද්දෙසෙ යස්මා රාගාදීසු චෙව කායදුච්චරිතාදීසු ච සත්තා පක්ඛලන්ති, පක්ඛලිතා ච පන සාසනතොපි සුගතිතොපි පතන්ති, තස්මා පක්ඛලනපාතහෙතුතො **රාගො විසම**න්තිආදි වුත්තං.

අග්ගීති අනුදහනට්ඨෙන අග්ගි. **රාගග්ගීති** රාගො උප්පජ්ජමානො සත්තෙ අනුදහති ඣාපෙති, තස්මා අග්ගීති වුච්චති. දොසමොහෙසුපි එසෙව නයො. තත්ථ වත්ථූනි – එකා කිර දහරභික්ඛුනී චිත්තලපබ්බතවිහාරෙ උපොසථාගාරං ගන්ත්වා ද්වාරපාලකරූපං ඔලොකයමානා ඨිතා. අථස්සා අන්තො රාගො උප්පන්නො. සා තෙනෙව ඣායිත්වා කාලමකාසි. භික්ඛුනියො ගච්ඡමානා 'අයං දහරා ඨිතා, පක්කොසථ න'න්ති ආහංසු. එකා ගන්ත්වා 'කස්මා ඨිතාසී'ති හත්ථෙ ගණ්හි. ගහිතමත්තා පරිවත්තිත්වා පතිතා. ඉදං තාව රාගස්ස අනුදහනතාය වත්ථු. දොසස්ස පන අනුදහනතාය මනොපදොසිකා දෙවා දට්ඨබ්බා. මොහස්ස අනුදහනතාය ඛිඩ්ඩාපදොසිකා දෙවා දට්ඨබ්බා. මොහනවසෙන හි තෙසං සතිසම්මොසො හොති. තස්මා ඛිඩ්ඩාවසෙන ආහාරකාලං අතිවත්තිත්වා කාලං කරොන්ති. **කසාවාති** කසටා නිරොජා. රාගාදීසු ච කායදුච්චරිතාදීසු ච එකම්පි පණීතං ඔජවන්තං නත්ථි, තස්මා **රාගො කසාවො**තිආදි වුත්තං.

925. **අස්සාදදිට්ඨීති** අස්සාදසම්පයුත්තා දිට්ඨි. **නත්ථි කාමෙසු දොසොති** කිලෙසකාමෙන වත්ථුකාමපටිසෙවනදොසො නත්ථීති වදති. **පාතබ්‍යතන්ති** පාතබ්බභාවං පරිභුඤ්ජනං අජ්ඣොහරණං. එවංවාදී හි සො වත්ථුකාමෙසු කිලෙසකාමං පිවන්තො විය අජ්ඣොහරන්තො විය පරිභුඤ්ජති. **අත්තානුදිට්ඨීති** අත්තානං අනුගතා දිට්ඨි. **මිච්ඡාදිට්ඨීති** ලාමකා දිට්ඨි. ඉදානි යස්මා එත්ථ පඨමා සස්සතදිට්ඨි හොති, දුතියා සක්කායදිට්ඨි, තතියා උච්ඡෙදදිට්ඨි, තස්මා තමත්ථං දස්සෙතුං **සස්සතදිට්ඨි අස්සාදදිට්ඨී**තිආදිමාහ.

926. අරතිනිද්දෙසො ච **විහෙසානි**ද්දෙසො ච වුත්තත්ථොයෙව. අධම්මස්ස චරියා **අධම්මචරියා,** අධම්මකරණන්ති අත්ථො. විසමා චරියා, විසමස්ස වා කම්මස්ස චරියාති **විසමචරියා. දොවචස්සතාපාපමිත්තතා** නිද්දෙසා වුත්තත්ථා එව. පුථුනිමිත්තාරම්මණෙසු පවත්තිතො නානත්තෙසු සඤ්ඤා **නානත්තසඤ්ඤා**. යස්මා වා අඤ්ඤාව කාමසඤ්ඤා, අඤ්ඤා බ්‍යාපාදාදිසඤ්ඤා, තස්මා නානත්තා සඤ්ඤාතිපි නානත්තසඤ්ඤා. කොසජ්ජපමාදනිද්දෙසෙසු පඤ්චසු කාමගුණෙසු විස්සට්ඨචිත්තස්ස කුසලධම්මභාවනාය අනනුයොගවසෙන ලීනවුත්තිතා **කොසජ්ජං,** පමජ්ජනවසෙන පමත්තභාවො **පමාදො**ති වෙදිතබ්බො. **අසන්තුට්ඨිතා**දිනිද්දෙසා වුත්තත්ථා එව.

931. අනාදරියනිද්දෙසෙ ඔවාදස්ස අනාදියනවසෙන අනාදරභාවො **අනාදරියං**. අනාදරියනාකාරො **අනාදරතා.** සගරුවාසං අවසනට්ඨෙන අගාරවභාවො **අගාරවතා**. සජෙට්ඨකවාසං අවසනට්ඨෙන **අප්පතිස්සවතා. අනද්දාති** අනාදියනා. **අනද්දායනාති** අනාදියනාකාරො. අනද්දාය අයිතස්ස භාවො **අනද්දායිතත්තං**. අසීලස්ස භාවො **අසීල්‍යං. අචිත්තීකාරොති** ගරුචිත්තීකාරස්ස අකරණං.

932. අස්සද්ධභාවො **අස්සද්ධියං**. අසද්දහනාකාරො **අසද්දහනා**. ඔකප්පෙත්වා අනුපවිසිත්වා අග්ගහණං **අනොකප්පනා**. අප්පසීදනට්ඨෙන **අනභිප්පසාදො**.

අවදඤ්ඤුතාති ථද්ධමච්ඡරියවසෙන 'දෙහි, කරොහී'ති වචනස්ස අජානනා.

934. **බුද්ධා ච බුද්ධසාවකා චාති** එත්ථ බුද්ධග්ගහණෙන පච්චෙකබුද්ධාපි ගහිතාව. **අසමෙතුකම්‍යතාති** තෙසං සමීපං අගන්තුකාමතා. **සද්ධම්මං අසොතුකම්‍යතාති** සත්තතිංස බොධිපක්ඛියධම්මා සද්ධම්මො නාම, තං අසුණිතුකාමතා. **අනුග්ගහෙතුකම්‍යතාති** න උග්ගහෙතුකාමතා.

උපාරම්භචිත්තතාති උපාරම්භචිත්තභාවො. යස්මා පන සො අත්ථතො උපාරම්භොව හොති, තස්මා තං දස්සෙතුං **තත්ථ කතමො උපාරම්භොති**ආදි වුත්තං. තත්ථ උපාරම්භනවසෙන **උපාරම්භො**. පුනප්පුනං උපාරම්භො **අනුපාරම්භො** උපාරම්භනාකාරො **උපාරම්භනා**. පුනප්පුනං උපාරම්භනා **අනුපාරම්භනා**. අනුපාරම්භිතස්ස භාවො **අනුපාරම්භිතත්තං. උඤ්ඤාති** හෙට්ඨා කත්වා ජානනා. **අවඤ්ඤාති** අවජානනා. පරිභවනං **පරිභවො**. රන්ධස්ස ගවෙසිතා **රන්ධගවෙසිතා**. රන්ධං වා ගවෙසතීති රන්ධගවෙසී, තස්ස භාවො රන්ධගවෙසිතා. **අයං වුච්චතීති** අයං පරවජ්ජානුපස්සනලක්ඛණො උපාරම්භො නාම වුච්චති, යෙන සමන්නාගතො පුග්ගලො, යථා නාම තුන්නකාරො සාටකං පසාරෙත්වා ඡිද්දමෙව ඔලොකෙති, එවමෙව පරස්ස සබ්බෙපි ගුණෙ මක්ඛෙත්වා අගුණෙසුයෙව පතිට්ඨාති.

936. **අයොනිසො මනසිකාරොති** අනුපායමනසිකාරො. **අනිච්චෙ නිච්චන්ති** අනිච්චෙයෙව වත්ථුස්මිං 'ඉදං නිච්ච'න්ති එවං පවත්තො. **දුක්ඛෙ සුඛන්ති**ආදීසුපි එසෙව නයො. **සච්චවිප්පටිකුලෙන චාති** චතුන්නං සච්චානං අනනුලොමවසෙන. **චිත්තස්ස ආවට්ටනාති**ආදීනි සබ්බානිපි ආවජ්ජනස්සෙව වෙවචනානෙව. ආවජ්ජනඤ්හි භවඞ්ගචිත්තං ආවට්ටෙතීති චිත්තස්ස **ආවට්ටනා**. අනුඅනු ආවට්ටෙතීති **අනාවට්ටනා**. ආභුජතීති **ආභොගො**. භවඞ්ගාරම්මණතො අඤ්ඤං ආරම්මණං සමන්නාහරතීති **සමන්නාහාරො**. තදෙවාරම්මණං අත්තානං අනුබන්ධිත්වා උප්පජ්ජමානෙ මනසිකරොතීති **මනසිකාරො. කරොතීති** ඨපෙති. **අයං වුච්චතීති** අයං අනුපායමනසිකාරො උප්පථමනසිකාරලක්ඛණො අයොනිසොමනසිකාරො නාම වුච්චති. තස්ස වසෙන පුග්ගලො දුක්ඛාදීනි සච්චානි යාථාවතො ආවජ්ජිතුං න සක්කොති.

කුම්මග්ගසෙවනානිද්දෙසෙ යං කුම්මග්ගං සෙවතො සෙවනා කුම්මග්ගසෙවනාති වුච්චති, තං දස්සෙතුං **තත්ථ කතමො කුම්මග්ගොති** දුතියපුච්ඡා කතා. සෙසං සබ්බත්ථ උත්තානමෙවාති.

තිකනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

(4.) චතුක්කනිද්දෙසවණ්ණනා

939. චතුක්කනිද්දෙසෙ තණ්හුප්පාදෙසු **චීවරහෙතූති** 'කත්ථ මනාපං චීවරං ලභිස්සාමී'ති චීවරකාරණා උප්පජ්ජති. **ඉතිභවාභවහෙතූති** එත්ථ **ඉතීති** නිදස්සනත්ථෙ නිපාතො; යථා චීවරාදිහෙතු එවං භවාභවහෙතූතිපි අත්ථො. **භවාභවොති** චෙත්ථ පණීතපණීතතරානි තෙලමධුඵාණිතාදීනි අධිප්පෙතානි. ඉමෙසං පන චතුන්නං තණ්හුප්පාදානං පහානත්ථාය පටිපාටියාව චත්තාරො අරියවංසා දෙසිතාති වෙදිතබ්බා.

අගතිගමනෙසු **ඡන්දාගතිං ගච්ඡතීති** ඡන්දෙන පෙමෙන අගතිං ගච්ඡති, අකත්තබ්බං කරොති. පරපදෙසුපි එසෙව නයො. තත්ථ යො 'අයං මෙ මිත්තො වා සන්දිට්ඨො වා සම්භත්තො වා ඤාතකො වා ලඤ්ජං වා පන මෙ දෙතී'ති ඡන්දවසෙන අස්සාමිකං සාමිකං කරොති – අයං ඡන්දාගතිං ගච්ඡති නාම. යො 'අයං මෙ වෙරී'ති පකතිවෙරවසෙන වා තඞ්ඛණුප්පන්නකොධවසෙන වා සාමිකං අස්සාමිකං කරොති – අයං **දොසාගතිං ගච්ඡති** නාම. යො පන මන්දත්තා මොමූහත්තා යං වා තං වා වත්වා අස්සාමිකං සාමිකං කරොති – අයං **මොහාගතිං ගච්ඡති** නාම. යො පන 'අයං රාජවල්ලභො වා විසමනිස්සිතො වා අනත්ථම්පි මෙ කරෙය්‍යා'ති භීතො අස්සාමිකං සාමිකං කරොති – අයං **භයාගතිං ගච්ඡති** නාම. යො වා පන භාජියට්ඨානෙ කිඤ්චි භාජෙන්තො 'අයං මෙ මිත්තො වා සන්දිට්ඨො වා සම්භත්තො වා'ති පෙමවසෙන අතිරෙකං දෙති, 'අයං මෙ වෙරී'ති දොසවසෙන ඌනකං දෙති, මොමූහත්තා දින්නාදින්නං අජානමානො කස්සචි ඌනකං කස්සචි අධිකං දෙති, 'අයං ඉමස්මිං අදීයමානෙ මය්හං අනත්ථම්පි කරෙය්‍යා'ති භීතො කස්සචි අතිරෙකං දෙති, සො චතුබ්බිධොපි යථානුක්කමෙන ඡන්දාගතිආදීනි ගච්ඡති නාම. අරියා එතාය න ගච්ඡන්තීති **අගති,** අනරියා ඉමිනා අගතිං ගච්ඡන්තීති **අගතිගමනං**. ඉමං ද්වයං චතුන්නම්පි සාධාරණවසෙන වුත්තං. ඡන්දෙන ගමනං **ඡන්දගමනං**. ඉදං දොසාදීනං අසාධාරණවසෙන වුත්තං. සකපක්ඛරාගඤ්ච පරපක්ඛදොසඤ්ච පුරක්ඛත්වා අසමග්ගභාවෙන ගමනං **වග්ගගමනං**. ඉදං ඡන්දදොසසාධාරණවසෙන වුත්තං. වාරිනො විය යථානින්නං ගමනන්ති **වාරිගමනං**. ඉදං චතුන්නම්පි සාධාරණවසෙන වුත්තං.

විපරියාසෙසු අනිච්චාදීනි වත්ථූනි නිච්චන්තිආදිනා නයෙන විපරීතතො එසන්තීති විපරියාසා, සඤ්ඤාය විපරියාසො **සඤ්ඤාවිපරියාසො**. ඉතරෙසුපි ද්වීසු එසෙව නයො. එවමෙතෙ චතුන්නං වත්ථූනං වසෙන චත්තාරො, යෙසු වත්ථූසු සඤ්ඤාදීනං වසෙන ද්වාදස හොන්ති. තෙසු අට්ඨ සොතාපත්තිමග්ගෙන පහීයන්ති. **අසුභෙ සුභන්ති** සඤ්ඤාචිත්තවිපල්ලාසා

සකදාගාමිමග්ගෙන තනුකා හොන්ති, අනාගාමිමග්ගෙන පහීයන්ති. **දුක්ඛෙ සුඛ**න්ති සඤ්ඤාචිත්තවිපල්ලාසා අරහත්තමග්ගෙන පහීයන්තීති වෙදිතබ්බා.

අනරියවොහාරෙසු **අනරියවොහාරා**ති අනරියානං ලාමකානං වොහාරා. **දිට්ඨවාදිතා**ති ‘දිට්ඨං මයා’ති එවං වාදිතා. එත්ථ ච තං තං සමුට්ඨාපිකචෙතනාවසෙන අත්ථො වෙදිතබ්බො. සහ සද්දෙන චෙතනා කථිතාතිපි වුත්තමෙව. දුතියචතුක්කෙපි එසෙව නයො. අරියො හි අදිස්වා වා ‘දිට්ඨං මයා’ති දිස්වා වා ‘න දිට්ඨං මයා’ති වත්තා නාම නත්ථි; අනරියොව එවං වදති. තස්මා එවං වදන්තස්ස එතා සහ සද්දෙන අට්ඨ චෙතනා අනරියවොහාරාති වෙදිතබ්බා.

දුච්චරිතෙසු පඨමචතුක්කං චෙරචෙතනාවසෙන වුත්තං, දුතියං වචීදුච්චරිතවසෙන.

භයෙසු පඨමචතුක්කෙ ජාතිං පටිච්ච උප්පන්නං භයං **ජාතිභයං**. සෙසෙසුපි එසෙව නයො. දුතියචතුක්කෙ රාජතො උප්පන්නං භයං **රාජභයං**. සෙසෙසුපි එසෙව නයො.

තතියචතුක්කෙ **චත්තාරි භයානී**ති මහාසමුද්දෙ උදකං ඔරොහන්තස්ස වුත්තභයානි. මහාසමුද්දෙ කිර මහින්දවීචි නාම සට්ඨී යොජනානි උග්ගච්ඡති. ගඞ්ගාවීචි නාම පණ්ණාස. රොහණවීචි නාම චත්තාලීස යොජනානි උග්ගච්ඡති. එවරූපා ඌමියො පටිච්ච උප්පන්නං භයං **ඌමිභයං** නාම. කුම්භීලතො උප්පන්නං භයං **කුම්භීලභයං**. උදකාවට්ටතො භයං **ආවට්ටභයං**. සුසුකා වුච්චති චණ්ඩමච්ඡො; තතො භයං **සුසුකාභයං**.

චතුත්ථචතුක්කෙ **අත්තානුවාදභය**න්ති පාපකම්මිනො අත්තානං අනුවදන්තස්ස උප්පජ්ජනකභයං. **පරානුවාදභය**න්ති පරස්ස අනුවාදතො උප්පජ්ජනකභයං. **දණ්ඩභය**න්ති අගාරිකස්ස රඤ්ඤා පවත්තිතදණ්ඩං, අනගාරිකස්ස විනයදණ්ඩං පටිච්ච උප්පජ්ජනකභයං. **දුග්ගතිභය**න්ති චත්තාරො අපායෙ පටිච්ච උප්පජ්ජනකභයං. ඉති ඉමෙහි චතූහි චතුක්කෙහි සොළස මහාභයානි නාම කථිතානි.

දිට්ඨිචතුක්කෙ තිම්බරුකදිට්ඨි (සං. නි. 2.18) නාම කථිතා. තත්ථ **සයංකතං සුඛදුක්ඛ**න්ති වෙදනං අත්තතො සමනුපස්සතො වෙදනාය එව වෙදනා කතාති උප්පන්නා දිට්ඨි. එවඤ්ච සති තස්සා වෙදනාය පුබ්බෙපි අත්ථිතා ආපජ්ජතීති අයං සස්සතදිට්ඨි නාම හොති. **සච්චතො ථෙතතො**ති සච්චතො ථිරතො. **පරංකත**න්ති පච්චුප්පන්නවෙදනතො අඤ්ඤං වෙදනාකාරණං වෙදනත්තානං සමනුපස්සතො ‘අඤ්ඤාය වෙදනාය අයං වෙදනා කතා’ති උප්පන්නා දිට්ඨි.

එවං සති පුරිමාය කාරණවෙදනාය උච්ඡෙදො ආපජ්ජතීති අයං උච්ඡෙදදිට්ඨි නාම හොති. **සයංකතඤ්ච පරංකතඤ්චාති** යථාවුත්තෙනෙව අත්ථෙන 'උපඩ්ඪං සයංකතං, උපඩ්ඪං පරෙන කත'න්ති ගණ්හතො උප්පන්නා දිට්ඨි – අයං සස්සතුච්ඡෙදදිට්ඨි නාම. චතුත්ථා අකාරණා එව සුඛදුක්ඛං හොතීති ගණ්හතො උප්පන්නා දිට්ඨි. එවං සති අයං අහෙතුකදිට්ඨි නාම. සෙසමෙත්ථ හෙට්ඨා වුත්තනයත්තා උත්තානත්ථමෙවාති.

චතුක්කනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

(5.) පඤ්චකනිද්දෙසවණ්ණනා

940. පඤ්චකනිද්දෙසෙ යස්මා යෙසං සක්කායදිට්ඨිආදීනි අප්පහීනානි, තෙ භවග්ගෙපි නිබ්බත්තෙ එතානි ආකඩ්ඪිත්වා කාමභවෙයෙව පාතෙන්ති, තස්මා **ඔරම්භාගියානි සංයොජනානීති** වුත්තානි. ඉති එතානි පඤ්ච ගච්ඡන්තං න වාරෙන්ති, ගතං පන ආනෙන්ති. රූපරාගාදීනිපි පඤ්ච ගච්ඡන්තං න වාරෙන්ති, ආගන්තුං පන න දෙන්ති. රාගාදයො පඤ්ච ලග්ගනට්ඨෙන **සඞ්ගා,** අනුපවිට්ඨට්ඨෙන පන **සල්ලාති** වුත්තා.

941. **චෙතොඛිලාති** චිත්තස්ස ථද්ධභාවා කචවරභාවා ඛාණුකභාවා. **සත්ථරි කඞ්ඛතීති** සත්ථු සරීරෙ වා ගුණෙ වා කඞ්ඛති. සරීරෙ කඞ්ඛමානො 'ද්වත්තිංසවරලක්ඛණපටිමණ්ඩිතං නාම සරීරං අත්ථි නු ඛො නත්ථී'ති කඞ්ඛති. ගුණෙ කඞ්ඛමානො 'අතීතානාගතපච්චුප්පන්නජානනසමත්ථං සබ්බඤ්ඤුතඤ්ඤාණං අත්ථි නු ඛො නත්ථී'ති කඞ්ඛති. **විචිකිච්ඡතීති** විචිනන්තො කිච්ඡති, දුක්ඛං ආපජ්ජති, විනිච්ඡෙතුං න සක්කොති. **නාධිමුච්චතීති** 'එවමෙත'න්ති අධිමොක්ඛං න පටිලභති. **න සම්පසීදතීති** ගුණෙසු ඔතරිත්වා නිබ්බිචිකිච්ඡභාවෙන පසීදිතුං අනාවිලො භවිතුං න සක්කොති.

ධම්මෙති පරියත්තිධම්මෙ ච පටිවෙධධම්මෙ ච. පරියත්තිධම්මෙ කඞ්ඛමානො 'තෙපිටකං බුද්ධවචනං චතුරාසීතිධම්මක්ඛන්ධසහස්සානීති වදන්ති, අත්ථි නු ඛො එතං නත්ථී'ති කඞ්ඛති. පටිවෙධධම්මෙ කඞ්ඛමානො 'විපස්සනානිස්සන්දො මග්ගො නාම, මග්ගනිස්සන්දො ඵලං නාම, සබ්බසඞ්ඛාරපටිනිස්සග්ගො නිබ්බානං නාමාති වදන්ති, තං අත්ථි නු ඛො නත්ථීති කඞ්ඛති'.

සඞ්ඝෙ කඞ්ඛතීති 'උජුප්පටිපන්නොතිආදීනං පදානං වසෙන එවරූපං පටිපදං පටිපන්නා චත්තාරො මග්ගට්ඨා චත්තාරො ඵලට්ඨාති අට්ඨන්නං පුග්ගලානං සමූහභූතො සඞ්ඝො නාම අත්ථි නු ඛො නත්ථී'ති කඞ්ඛති. සික්ඛාය කඞ්ඛමානො 'අධිසීලසික්ඛා නාම අධිචිත්තසික්ඛා නාම අධිපඤ්ඤා සික්ඛා නාමාති වදන්ති, සා අත්ථි නු ඛො නත්ථී'ති කඞ්ඛති.

චෙතසොවිනිබන්ධාති චිත්තං බන්ධිත්වා මුට්ඨියං කත්වා විය ගණ්හන්තීති චෙතසොවිනිබන්ධා. **කාමෙ**ති වත්ථුකාමෙපි කිලෙසකාමෙපි. **කායෙ**ති අත්තනො කායෙ. **රූපෙ**ති බහිද්ධා රූපෙ. **යාවදත්ථ**න්ති යත්තකං ඉච්ඡති තත්තකං. **උදරාවදෙහක**න්ති උදරපූරං. තඤ්හි උදරං අවදෙහනතො උදරාවදෙහකන්ති වුච්චති. **සෙය්‍යසුඛ**න්ති මඤ්චපීඨසුඛං උතුසුඛං වා. **පස්සසුඛ**න්ති යථා සම්පරිවත්තකං සයන්තස්ස දක්ඛිණපස්සවාමපස්සානං සුඛං හොති, එවං උප්පන්නසුඛං. **මිද්ධසුඛ**න්ති නිද්දාසුඛං. **අනුයුත්තො**ති යුත්තපයුත්තො විහරති. **පණිධායා**ති පත්ථයිත්වා. **සීලෙනා**තිආදීසු **සීල**න්ති චතුපාරිසුද්ධිසීලං. **වත**න්ති වතසමාදානං. **තපො**ති තපචරණං. **බ්‍රහ්මචරිය**න්ති මෙථුනවිරති. **දෙවො වා භවිස්සාමී**ති මහෙසක්ඛදෙවො වා භවිස්සාමි. **දෙවඤ්ඤතරො වා**ති අප්පෙසක්ඛදෙවෙසු වා අඤ්ඤතරො. කුසලධම්මෙ ආවරන්ති නිවාරෙන්තීති **නීවරණානි**.

මාතා ජීවිතා වොරොපිතා හොතීති මනුස්සෙනෙව සකජනිකා මනුස්සමාතා ජීවිතා වොරොපිතා හොති. **පිතාපි** මනුස්සපිතාව. **අරහාපි** මනුස්සඅරහාව. **දුට්ඨෙන චිත්තෙනා**ති වධකචිත්තෙන.

සඤ්ඤීති සඤ්ඤාසමඞ්ගී. **අරොගො**ති නිච්චො. **ඉත්ථෙකෙ අභිවදන්තී**ති ඉත්ථං එකෙ අභිවදන්ති, එවමෙකෙ අභිවදන්තීති අත්ථො. එත්තාවතා සොළස සඤ්ඤීවාදා කථිතා. **අසඤ්ඤී**ති සඤ්ඤාවිරහිතො. ඉමිනා පදෙන අට්ඨ අසඤ්ඤීවාදා කථිතා. තතියපදෙන අට්ඨ නෙවසඤ්ඤීනාසඤ්ඤීවාදා කථිතා. **සතො වා පන සත්තස්සා**ති අථවා පන විජ්ජමානස්සෙව සත්තස්ස. **උච්ඡෙද**න්ති උපච්ඡෙදං. **විනාස**න්ති අදස්සනං. **විභව**න්ති භාවවිගමං. සබ්බානෙතානි අඤ්ඤමඤ්ඤවෙවචනානෙව. තත්ථ ද්වෙ ජනා උච්ඡෙදදිට්ඨිං ගණ්හන්ති – ලාභී ච අලාභී ච. තත්ථ ලාභී අරහතො දිබ්බෙන චක්ඛුනා චුතිං දිස්වා උපපත්තිං අපස්සන්තො, යො වා චුතිමත්තමෙව දට්ඨුං සක්කොති න උපපාතං, සො උච්ඡෙදදිට්ඨිං ගණ්හාති. අලාභී 'කො පරලොකං ජානාතී'ති කාමසුඛගිද්ධතාය වා 'යථා රුක්ඛතො පණ්ණානි පතිතානි න පුන විරුහන්ති, එවං සත්තා'තිආදිනා විතක්කෙන වා උච්ඡෙදං ගණ්හාති. ඉධ පන තණ්හාදිට්ඨීනං වසෙන තථා ච අඤ්ඤථා ච විකප්පෙත්වාව උප්පන්නා සත්ත උච්ඡෙදවාදා කථිතා. තෙසඤ්හි ඉදං සඞ්ගහවචනං. **දිට්ඨධම්මනිබ්බානං වා පනෙකෙ**ති එත්ථ **දිට්ඨධම්මො**ති පච්චක්ඛධම්මො වුච්චති. තත්ථ තත්ථ පටිලද්ධත්තභාවස්සෙතං අධිවචනං. දිට්ඨධම්මෙ නිබ්බානං **දිට්ඨධම්මනිබ්බානං;** ඉමස්මිංයෙව අත්තභාවෙ දුක්ඛා වූපසමන්ති අත්ථො. ඉදං පඤ්චන්නං දිට්ඨධම්මනිබ්බානවාදානං සඞ්ගහවචනං.

942. **වෙරාති** වෙරචෙතනා. **බ්‍යසනාති** විනාසා. **අක්ඛන්තියාති** අනධිවාසනාය. **අප්පියොති** දස්සනසවනපටිකූලතාය න පියායිතබ්බො. චින්තෙතුම්පි පටිකූලත්තා මනො එතස්මිං න අප්පෙතීති **අමනාපො. වෙරබහුලොති** බහුවෙරො. **වජ්ජබහුලොති** බහුදොසො.

ආජීවකභයන්ති ආජීවං ජීවිතවුත්තිං පටිච්ච උප්පන්නං භයං. තං අගාරිකස්සපි හොති අනගාරිකස්සපි. තත්ථ අගාරිකෙන තාව ආජීවහෙතු බහුං අකුසලං කතං හොති. අථස්ස මරණසමයෙ නිරයෙ උපට්ඨහන්තෙ භයං උප්පජ්ජති. අනගාරිකෙනාපි බහු අනෙසනා කතා හොති. අථස්ස මරණකාලෙ නිරයෙ උපට්ඨහන්තෙ භයං උප්පජ්ජති. ඉදං ආජීවකභයං නාම. **අසිලොකභයන්ති** ගරහභයං **පරිසසාරජ්ජභයන්ති** කතපාපස්ස පුග්ගලස්ස සන්නිපතිතං පරිසං උපසඞ්කමන්තස්ස සාරජ්ජසඞ්ඛාතං භයං උප්පජ්ජති. ඉදං පරිසසාරජ්ජභයං නාම. ඉතරද්වයං පාකටමෙව.

943. දිට්ඨධම්මනිබ්බානවාරෙසු **පඤ්චහි කාමගුණෙහීති** මනාපියරූපාදීහි පඤ්චහි කාමකොට්ඨාසෙහි බන්ධනෙහි වා. **සමප්පිතොති** සුට්ඨු අප්පිතො අල්ලීනො හුත්වා. **සමඞ්ගීභූතොති** සමන්නාගතො. **පරිචාරෙතීති** තෙසු කාමගුණෙසු යථාසුඛං ඉන්ද්‍රියානි චාරෙති සඤ්චාරෙති ඉතො චිතො ච උපනෙති; අථ වා පන ලළති රමති කීළතීති. එත්ථ ච දුවිධා කාමගුණා – මානුස්සකා චෙව දිබ්බා ච. මානුස්සකා මන්ධාතුකාමගුණසදිසා දට්ඨබ්බා; දිබ්බා පරනිම්මිතවසවත්තිදෙවරාජස්ස කාමගුණසදිසාති. එවරූපෙ කාමෙ උපගතඤ්හි තෙ පරමදිට්ඨධම්මනිබ්බානප්පත්තො හොතීති වදන්ති. තත්ථ **පරමදිට්ඨධම්මනිබ්බානන්ති** පරමං දිට්ඨධම්මනිබ්බානං, උත්තමන්ති අත්ථො.

දුතියවාරෙ හුත්වා අභාවට්ඨෙන **අනිච්චා;** පටිපීළනට්ඨෙන **දුක්ඛා;** පකතිජහනට්ඨෙන **විපරිණාමධම්මාති** වෙදිතබ්බා. **තෙසං විපරිණාමඤ්ඤථාභාවාති** තෙසං කාමානං විපරිණාමසඞ්ඛාතා අඤ්ඤථාභාවා. ‘යම්පි මෙ අහොසි තම්පි මෙ නත්ථී’ති වුත්තනයෙන උප්පජ්ජන්ති **සොකපරිදෙවදුක්ඛදොමනස්සුපායාසා.** තත්ථ අන්තොනිජ්ඣායනලක්ඛණො **සොකො;** තන්නිස්සිතලාලප්පලක්ඛණො **පරිදෙවො;** කායපටිපීළනලක්ඛණං **දුක්ඛං;** මනොවිඝාතලක්ඛණං **දොමනස්සං;** විසාතලක්ඛණො **උපායාසො.**

විතක්කිතන්ති අභිනිරොපනවසෙන පවත්තො **විතක්කො. විචාරිතන්ති** අනුමජ්ජනවසෙන පවත්තො විචාරො. **එතෙන එතන්ති** එතෙන විතක්කෙන ච විචාරෙන ච එතං පඨමජ්ඣානං ඔළාරිකං සකණ්ටකං විය ඛායති.

පීතිගතන්ති පීතිමෙව. **චෙතසො උප්පිලාවිතන්ති** චිත්තස්ස උප්පිලභාවකරණං. **චෙතසො ආභොගොති** ඣානා වුට්ඨාය තස්මිං සුඛෙ

පුනප්පුනං චිත්තස්ස ආභොගො මනසිකාරොති. සෙසං සබ්බත්ථ උත්තානත්ථමෙවාති.

පඤ්චකනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

(6.) ඡක්කනිද්දෙසවණ්ණනා

944. ඡක්කනිද්දෙසෙ යස්මා කුද්ධො වා කොධවසෙන, සන්දිට්ඨිපරාමාසී වා සන්දිට්ඨිපරාමාසිතාය කලහං විග්ගහං විවාදං ආපජ්ජති, තස්මා කොධාදයො ‘විවාදමූලානී’ති වුත්තා.

ඡන්දරාගනිද්දෙසෙ කාමගෙහසිතත්තා **ඡන්දරාගා ගෙහස්සිතා ධම්මාති** සඞ්ගහතො වත්වා පුන පභෙදතො දස්සෙතුං **මනාපියෙසු රූපෙසූති**ආදි වුත්තං. තත්ථ **මනාපියෙසූති** මනවඩ්ඪනකෙසු ඉට්ඨෙසු. විරොධා එව **විරොධවත්ථූනි. අමනාපියෙසූති** අනිට්ඨෙසු.

945. අගාරවෙසු **අගාරවොති** ගාරවවිරහිතො. **අප්පතිස්සොති** අප්පතිස්සයො අනීචවුත්ති. එත්ථ පන යො භික්ඛු සත්ථරි ධරමානෙ තීසු කාලෙසු උපට්ඨානං න යාති, සත්ථරි අනුපාහනෙ චඞ්කමන්තෙ සඋපාහනො චඞ්කමති, නීචෙ චඞ්කමෙ චඞ්කමන්තෙ උච්චෙ චඞ්කමෙ චඞ්කමති, හෙට්ඨා වසන්තෙ උපරි වසති, සත්ථුදස්සනට්ඨානෙ උභො අංසෙ පාරුපති, ඡත්තං ධාරෙති, උපාහනං ධාරෙති, න්හායති, උච්චාරං වා පස්සාවං වා කරොති, පරිනිබ්බුතෙ වා පන චෙතියං වන්දිතුං න ගච්ඡති, චෙතියස්ස පඤ්ඤායනට්ඨානෙ සත්ථුදස්සනට්ඨානෙ වුත්තං සබ්බං කරොති – අයං **සත්ථරි අගාරවො** නාම. යො පන ධම්මසවනෙ සඞ්ඝුට්ඨෙ සක්කච්චං න ගච්ඡති, සක්කච්චං ධම්මං න සුණාති, සමුල්ලපන්තො නිසීදති, න සක්කච්චං ගණ්හාති, න සක්කච්චං වාචෙති – ‘අයං **ධම්මෙ අගාරවො** නාම. යො පන ථෙරෙන භික්ඛුනා අනජ්ඣිට්ඨො ධම්මං දෙසෙති, පඤ්හං කථෙති, වුඩ්ඪෙ භික්ඛූ ඝට්ටෙන්තො ගච්ඡති, තිට්ඨති, නිසීදති, දුස්සපල්ලත්ථිකං වා හත්ථපල්ලත්ථිකං වා කරොති, සඞ්ඝමජ්ඣෙ උභො අංසෙ පාරුපති, ඡත්තුපාහනං ධාරෙති – අයං **සඞ්ඝෙ අගාරවො** නාම. එකභික්ඛුස්මිම්පි හි අගාරවෙ කතෙ සඞ්ඝෙ අගාරවො කතොව හොති. තිස්සො සික්ඛා පන අපූරයමානොව **සික්ඛාය අගාරවො** නාම. අප්පමාදලක්ඛණං අනනුබ්රූහයමානො **අප්පමාදෙ අගාරවො** නාම. දුවිධං පටිසන්ථාරං අකරොන්තො **පටිසන්ථාරෙ අගාරවො** නාම.

පරිහානියා ධම්මාති පරිහානකරා ධම්මා. **කම්මාරාමතාති** නවකම්මෙ වා චීවරවිචාරණාදීසු වා කම්මෙසු අභිරති යුත්තපයුත්තතා. **භස්සාරාමතාති** තිරච්ඡානකථාවසෙන භස්සෙ යුත්තපයුත්තතා. **නිද්දාරාමතාති** නිද්දාය යුත්තපයුත්තතා. **සඞ්ගණිකාරාමතාති** සඞ්ගණිකාය යුත්තපයුත්තතා.

සංසග්ගාරාමතාති සවනසංසග්ගෙ, දස්සනසංසග්ගෙ, සමුල්ලාපසංසග්ගෙ, පරිභොගසංසග්ගෙ, කායසංසග්ගෙති පඤ්චවිධෙ සංසග්ගෙ යුත්තපයුත්තතා. **පපඤ්චාරාමතාති** තණ්හාමානදිට්ඨිපපඤ්චෙසු යුත්තපයුත්තතා.

946. **සොමනස්සුපවිචාරාදීසු** සොමනස්සෙන සද්ධිං උපවිචරන්තීති **සොමනස්සුපවිචාරා. චක්ඛුනා රූපං දිස්වාති** චක්ඛුවිඤ්ඤාණෙන රූපං පස්සිත්වා. **සොමනස්සට්ඨානියන්ති** සොමනස්සස්ස ආරම්මණවසෙන කාරණභූතං. **උපවිචරතීති** තත්ථ විචාරප්පවත්තනෙන උපවිචරති. විතක්කො පන තංසම්පයුත්තො වාති ඉමිනා නයෙන තීසුපි ඡක්කෙසු අත්ථො වෙදිතබ්බො.

947. **ගෙහසිතානීති** කාමගුණනිස්සිතානි. **සොමනස්සානීති** චෙතසිකසුඛානි. **දොමනස්සානීති** චෙතසිකදුක්ඛානි. **උපෙක්ඛාති** අඤ්ඤාණසම්පයුත්තා උපෙක්ඛා වෙදනා, අඤ්ඤාණුපෙක්ඛාතිපි එතාසංයෙව නාමං.

948. **අත්ථි මෙ අත්තාති** වාති සබ්බපදෙසු වා-සද්දො විකප්පත්ථො; එවං වා දිට්ඨි උප්පජ්ජතීති වුත්තං හොති. **අත්ථි මෙ අත්තාති** චෙත්ථ සස්සතදිට්ඨි සබ්බකාලෙසු අත්තනො අත්ථිතං ගණ්හාති. **සච්චතො ථෙතතොති** භූතතො ච ථිරතො ච; ඉදං සච්චන්ති සුට්ඨු දළ්හභාවෙනාති වුත්තං හොති. **නත්ථි මෙ අත්තාති** අයං පන උච්ඡෙදදිට්ඨි, සතො සත්තස්ස තත්ථ තත්ථ විභවග්ගහණතො. අථ වා පුරිමාපි තීසු කාලෙසු අත්ථීති ගහණතො සස්සතදිට්ඨි, පච්චුප්පන්නමෙව අත්ථීති ගණ්හන්තී උච්ඡෙදදිට්ඨි. පච්ඡිමාපි අතීතානාගතෙසු නත්ථීති ගහණතො 'භස්මන්තා ආහුතියො'ති ගහිතදිට්ඨිකානං විය උච්ඡෙදදිට්ඨි, අතීතෙයෙව නත්ථීති ගණ්හන්තී අධිච්චසමුප්පන්නිකස්සෙව සස්සතදිට්ඨි. **අත්තනා වා අත්තානං සඤ්ජානාමීති** සඤ්ඤාක්ඛන්ධසීසෙන ඛන්ධෙ අත්තාති ගහෙත්වා සඤ්ඤාය අවසෙසක්ඛන්ධෙ සඤ්ජානනතො 'ඉමිනා අත්තනා ඉමං අත්තානං සඤ්ජානාමී'ති එවං හොති. **අත්තනා වා අනත්තානන්ති** සඤ්ඤාක්ඛන්ධංයෙව අත්තාති ගහෙත්වා ඉතරෙ චත්තාරො ඛන්ධෙ අනත්තාති ගහෙත්වා සඤ්ඤාය තෙසං ජානනතො එවං හොති. **අනත්තනා වා අත්තානන්ති** සඤ්ඤාක්ඛන්ධං අනත්තාති ඉතරෙ ච චත්තාරො ඛන්ධෙ අත්තාති ගහෙත්වා සඤ්ඤාය තෙසං ජානනතො එවං හොති. සබ්බාපි සස්සතුච්ඡෙදදිට්ඨියොව.

වදො වෙදෙය්‍යොති ආදයො පන සස්සතදිට්ඨියා එව අභිනිවෙසාකාරා. තත්ථ වදතීති **වදො;** වචීකම්මස්ස කාරකොති වුත්තං හොති. වෙදයතීති **වෙදෙය්‍යො;** ජානාති අනුභවති චාති වුත්තං හොති. ඉදානි යං සො වෙදෙති තං දස්සෙතුං **තත්‍ර තත්‍ර දීඝරත්තං කල්‍යාණපාපකානන්තිආදි** වුත්තං. තත්ථ **තත්‍ර තත්‍රාති** තෙසු තෙසු යොනිගතිඨිතිනිවාසනිකායෙසු ආරම්මණෙසු වා.

දීඝරත්තන්ති චිරරත්තං. **පච්චනුභොතීති** පටිසංවෙදයති. **න සො ජාතො නාභොසීති** සො අත්තා අජාතිධම්මතො න ජාතො නාම; සදා විජ්ජමානො යෙවාති අත්ථො. තෙනෙව අතීතෙ නාභොසි, අනාගතෙපි න භවිස්සති. යො හි ජාතො සො අභොසි, යො ච ජායිස්සති සො භවිස්සතීති. අථවා 'න සො ජාතො නාභොසී'ති සො සදා විජ්ජමානත්තා අතීතෙපි න ජාතු නාභොසි, අනාගතෙපි න ජාතු න භවිස්සති. **නිච්චොති** උප්පාදවයරහිතො. **ධුවොති** ථිරො සාරභූතො. **සස්සතොති** සබ්බකාලිකො. **අවිපරිණාමධම්මොති** අත්තනො පකතිභාවං අවිජහනධම්මො කකණ්ටකො විය නානප්පකාරත්තං නාපජ්ජති. එවමයං සබ්බාසවදිට්ඨි (ම. නි. 1.17 ආදයො) නාම කථිතා. සෙසං සබ්බත්ථ උත්තානත්ථමෙවාති.

ඡක්කනිද්දෙසවණ්ණනා.

(7.) සත්තකනිද්දෙසවණ්ණනා

949. සත්තකනිද්දෙසෙ ථාමගතට්ඨෙන අප්පහීනට්ඨෙන ච අනුසෙන්තීති **අනුසයා**. වට්ටස්මිං සත්තෙ සංයොජෙන්ති සටෙන්තීති **සංයොජනානි**. සමුදාචාරවසෙන පරියුට්ඨහන්තීති **පරියුට්ඨානානි**. කාමරාගොව පරියුට්ඨානං **කාමරාගපරියුට්ඨානං**. සෙසෙසුපි එසෙව නයො.

950. අසතං ධම්මා, ලාමකට්ඨෙන වා අසන්තා ධම්මාති **අසද්ධම්මා**. රාගාදීහි දොසෙහි දුට්ඨානි චරිතානීති **දුච්චරිතානි**. තෙන තෙනාකාරෙන මඤ්ඤන්තීති **මානා**.

951. දිට්ඨිනිද්දෙසෙ **රූපීති** රූපවා. **චාතුමහාභූතිකොති** චතුමහාභූතමයො. මාතාපිතූනං එතන්ති මාතාපෙත්තිකං. කින්තං? සුක්කසොණිතං. මාතාපෙත්තිකෙ සම්භූතො ජාතොති **මාතාපෙත්තිකසම්භවො**. ඉධ රූපකායසීසෙන මනුස්සත්තභාවං අත්තාති වදති. දුතියො තං පටික්ඛිපිත්වා දිබ්බත්තභාවං වදති. **දිබ්බොති** දෙවලොකෙ සම්භූතො. **කාමාවචරොති** ඡකාමාවචරදෙවපරියාපන්නො. කබළීකාරං භක්ඛයතීති **කබළීකාරභක්ඛො. මනොමයොති** ඣානමනෙන නිබ්බත්තො. **සබ්බඞ්ගපච්චඞ්ගීති** සබ්බඞ්ගපච්චඞ්ගයුත්තො. **අහීනින්ද්‍රියොති** පරිපුණ්ණින්ද්‍රියො; යානි බ්‍රහ්මලොකෙ අත්ථි තෙසං වසෙන, ඉතරෙසඤ්ච සණ්ඨානවසෙනෙතං වුත්තං. **ආකාසානඤ්චායතනූපගොති** ආකාසානඤ්චායතනභාවං උපගතො. ඉතරෙසුපි එසෙව නයො. සෙසං සබ්බත්ථ උත්තානත්ථමෙවාති.

සත්තකනිද්දෙසවණ්ණනා.

(8.) අට්ඨකනිද්දෙසවණ්ණනා

952. අට්ඨකනිද්දෙසෙ කිලෙසායෙව **කිලෙසවත්ථූනි. කුසීතවත්ථූනීති** කුසීතස්ස අලසස්ස වත්ථූනි, පතිට්ඨා, කොසජ්ජකාරණානීති අත්ථො. **කම්මං කාතබ්බං හොතීති** චීවරවිචාරණාදිකම්මං කාතබ්බං හොති. **න වීරියං ආරභතීති** දුවිධම්පි වීරියං නාරභති. **අප්පත්තස්සාති** ඣානවිපස්සනාමග්ගඵලධම්මස්ස අප්පත්තස්ස පත්තියා. **අනධිගතස්සාති** තස්සෙව අනධිගතස්ස අධිගමත්ථාය. **අසච්ඡිකතස්සාති** තස්සෙව අසච්ඡිකතස්ස සච්ඡිකරණත්ථාය. **ඉදං පඨමන්ති** 'ඉදං හන්දාහං නිපජ්ජාමී'ති එවං ඔසීදනං පඨමං කුසීතවත්ථු. ඉමිනා නයෙන සබ්බත්ථ අත්ථො වෙදිතබ්බො.

මාසාචිතං මඤ්ඤෙති එත්ථ පන **මාසාචිතං** නාම තින්තමාසො; යථා තින්තමාසො ගරුකො හොති, එවං ගරුකොති අධිප්පායො. **ගිලානා වුට්ඨිතො හොතීති** ගිලානො හුත්වා පච්ඡා වුට්ඨිතො හොති.

954. **අට්ඨසු ලොකධම්මෙසූති** එත්ථ ලොකස්ස ධම්මාති **ලොකධම්මා.** එතෙහි විමුත්තො නාම නත්ථි, බුද්ධානම්පි හොන්ති එව. තස්මා 'ලොකධම්මා'ති වුච්චන්ති. **පටිඝාතොති** පටිහඤ්ඤනාකාරො. **ලාභෙ සාරාගොති** 'අහං ලාභං ලභාමී'ති එවං ගෙහසිතසොමනස්සවසෙන උප්පන්නො සාරාගො; සො චිත්තං පටිහනති. **අලාභෙ පටිවිරොධොති** 'අහං ලාභං න ලභාමී'ති දොමනස්සවසෙන උප්පන්නවිරොධො; සොපි චිත්තං පටිහනති. තස්මා 'පටිඝාතො'ති වුත්තො. **යසාදීසුපි** 'අහං මහාපරිවාරො, අහං අප්පපරිවාරො, අහං පසංසප්පත්තො, අහං ගරහප්පත්තො, අහං සුඛප්පත්තො, අහං දුක්ඛප්පත්තො'ති එවමෙතෙසං උප්පත්ති වෙදිතබ්බා. **අනරියවොහාරාති** අනරියානං වොහාරා.

957. **පුරිසදොසාති** පුරිසානං දොසා. **න සරාමීති** 'මයා එතස්ස කම්මස්ස කතට්ඨානං න සරාමි න සල්ලක්ඛෙමී'ති එවං අස්සතිභාවෙන නිබ්බෙඨෙති මොචෙති. **චොදකංයෙව පටිප්ඵරතීති** පටිවිරුද්ධො හුත්වා ඵරති, පටිභාණිතභාවෙන තිට්ඨති. **කිං නු ඛො තුය්හන්ති** 'තුය්හං බාලස්ස අබ්‍යත්තස්ස භණිතෙන නාම කිං' යො ත්වං නෙව වත්ථුනා ආපත්තිං, න චොදනං ජානාසී'ති දීපෙති; 'ත්වං පි නාම එවං කිඤ්චි අජානන්තො භණිතබ්බං මඤ්ඤිස්සසී'ති අජ්ඣොත්ථරති. **පච්චාරොපෙතීති** 'ත්වං පි ඛොසී'තිආදීනි වදන්තො පටිආරොපෙති. **පටිකරොහීති** දෙසනාගාමිනිං දෙසෙහි, වුට්ඨානගාමිනිතො වුට්ඨාහි තතො සුද්ධන්තෙ පතිට්ඨිතො අඤ්ඤං චොදෙස්සසී'ති දීපෙති.

අඤ්ඤෙනාඤ්ඤං පටිචරතීති අඤ්ඤෙන කාරණෙන වචනෙන වා අඤ්ඤං කාරණං වචනං වා පටිච්ඡාදෙති. 'ආපත්තිං ආපන්නොසී'ති වුත්තො 'කො

ආපන්නො? කිං ආපන්නො? කථං ආපන්නො? කිස්මිං ආපන්නො? කං භණථ? කිං භණථා'ති වදති. 'එවරූපං කිඤ්චි තයා දිට්ඨ'න්ති වුත්තෙ 'න සුණාමී'ති සොතං වා උපනෙති. **බහිද්ධා කථං අපනාමෙතීති** 'ඉත්ථන්නාමං ආපත්තිං ආපන්නොසී'ති පුට්ඨො 'පාටලිපුත්තං ගතොම්හී'ති වත්වා පුන 'තව පාටලිපුත්තගමනං න පුච්ඡාමා'ති වුත්තෙ 'තතො රාජගහං ගතොම්හී'ති 'රාජගහං වා යාහි, බ්‍රාහ්මණගෙහං වා; ආපත්තිං ආපන්නොසී'ති? 'තත්ථ මෙ සූකරමංසං ලද්ධ'න්තිආදීනි වදන්තො කථං බහිද්ධා වික්ඛිපති. **කොපන්ති** කුපිතභාවං. **දොසන්ති** දුට්ඨභාවං. උභයම්පෙතං කොධස්සෙව නාමං. **අප්පච්චයන්ති** අසන්තුට්ඨාකාරං; දොමනස්සස්සෙතං නාමං. **පාතුකරොතීති** දස්සෙති පකාසෙති. **බාහාවික්ඛෙපකං භණතීති** බාහා වික්ඛිපිත්වා අලජ්ජිවචනං වදති. **විහෙසෙතීති** විහෙඨෙති බාධති. **අනාදියිත්වාති** චිත්තීකාරෙන අග්ගහෙත්වා අවජානිත්වා; අනාදරො හුත්වාති අත්ථො.

අතිබාළ්හන්ති අතිදළ්හං අතිප්පමාණං. **මයි බ්‍යාවටාති** මයි බ්‍යාපාරං ආපන්නා. **හීනායාවත්තිත්වාති** හීනස්ස ගිහිභාවස්ස අත්ථාය ආවත්තිත්වා; ගිහී හුත්වාති අත්ථො. **අත්තමනා හොථාති** තුට්ඨචිත්තා හොථ, 'මයා ලභිතබ්බං ලභථ, මයා වසිතබ්බට්ඨානෙ වසථ, ඵාසුවිහාරො වො මයා කතො'ති අධිප්පායෙන වදති.

958. අසඤ්ඤීති පවත්තො වාදො අසඤ්ඤීවාදො; සො තෙසං අත්ථීති **අසඤ්ඤීවාදා. රූපී අත්තාති**ආදීසු ලාභිනො කසිණරූපං **අත්තාති** ගහෙත්වා **රූපීති** දිට්ඨි උප්පජ්ජති; අලාභිනො තක්කමත්තෙනෙව, ආජීවකානං විය. ලාභිනොයෙව ච පන අරූපසමාපත්තිනිමිත්තං අත්තාති ගහෙත්වා **අරූපීති** දිට්ඨි උප්පජ්ජති; අලාභිනො තක්කමත්තෙනෙව, නිගණ්ඨානං විය. අසඤ්ඤීභාවෙ පනෙත්ථ එකන්තෙනෙව කාරණං න පරියෙසිතබ්බං. දිට්ඨිගතිකො හි උම්මත්තකො විය යං වා තං වා ගණ්හාති. **රූපී ච අරූපී චාති** රූපාරූපමිස්සකගාහවසෙන වුත්තං. අයං දිට්ඨි රූපාවචරාරූපාවචරසමාපත්තිලාභිනොපි තක්කිකස්සාපි උප්පජ්ජති. **නෙව රූපී නාරූපීති** පන එකන්තතො තක්කිකදිට්ඨියෙව. **අන්තවාති** පරිත්තකසිණං අත්තතො ගණ්හන්තස්ස දිට්ඨි. **අනන්තවාති** අප්පමාණකසිණං. **අන්තවා ච අනන්තවා චාති** උද්ධමධො සපරියන්තං තිරියං අපරියන්තං කසිණං අත්තාති ගහෙත්වා උප්පන්නදිට්ඨි. **නෙවන්තවා නානන්තවාති** තක්කිකදිට්ඨියෙව. සෙසං සබ්බත්ථ උත්තානත්ථමෙවාති.

අට්ඨකනිද්දෙසවණ්ණනා.

(9.) නවකනිද්දෙසවණ්ණනා

960. නවකනිද්දෙසෙ **නව ආඝාතවත්ථූනී**ති සත්තෙසු උප්පත්තිවසෙනෙව කථිතානි. පුරිසානං මලානීති **පුරිසමලානි. නවවිධා**ති නවකොට්ඨාසා නවප්පභෙදා වා.

963. **තණ්හං පටිච්චා**ති තණ්හං නිස්සාය. **පරියෙසනා**ති රූපාදිආරම්මණපරියෙසනා. සා හි තණ්හාය සති හොති. **ලාභො**ති රූපාදිආරම්මණපටිලාභො. සො හි පරියෙසනාය සති හොති. **විනිච්ඡයො** පන ඤාණතණ්හාදිට්ඨිවිතක්කවසෙන චතුබ්බිධො. තත්ථ ''සුඛවිනිච්ඡයං ජඤ්ඤා, සුඛවිනිච්ඡයං ඤත්වා අජ්ඣත්තං සුඛමනුයුඤ්ජෙය්‍යා''ති (ම. නි. 3.323) අයං **ඤාණවිනිච්ඡයො**. ''විනිච්ඡයොති ද්වෙ විනිච්ඡයා – තණ්හාවිනිච්ඡයො ච දිට්ඨිවිනිච්ඡයො වා''ති (මහානි. 102) එවං ආගතානි අට්ඨසතතණ්හාවිචරිතානි **තණ්හාවිනිච්ඡයො.** ද්වාසට්ඨි දිට්ඨියො **දිට්ඨිවිනිච්ඡයො.** ''ඡන්දො ඛො, දෙවානමින්ද, විතක්කනිදානො''ති (දී. නි. 2.358) ඉමස්මිං පන සුත්තෙ ඉධ විනිච්ඡයොති වුත්තො විතක්කොයෙව ආගතො. ලාභං ලභිත්වා හි ඉට්ඨානිට්ඨං සුන්දරාසුන්දරඤ්ච විතක්කෙනෙව විනිච්ඡිනාති – 'එත්තකං මෙ රූපාරම්මණත්ථාය භවිස්සති, එත්තකං සද්දාදිආරම්මණත්ථාය, එත්තකං මය්හං භවිස්සති, එත්තකං පරස්ස, එත්තකං පරිභුඤ්ජිස්සාමි, එත්තකං නිදහිස්සාමී'ති. තෙන වුත්තං ''ලාභං පටිච්ච විනිච්ඡයො''ති.

ඡන්දරාගොති එවං අකුසලවිතක්කෙන විතක්කිතෙ වත්ථුස්මිං දුබ්බලරාගො ච බලවරාගො ච උප්පජ්ජති. ඉදඤ්හි ඉධ **ඡන්දො**ති දුබ්බලරාගස්සාධිවචනං. **අජ්ඣොසාන**න්ති අහං මමන්ති බලවසන්නිට්ඨානං. **පරිග්ගහො**ති තණ්හාදිට්ඨිවසෙන පරිග්ගහකරණං. **මච්ඡරිය**න්ති පරෙහි සාධාරණභාවස්ස අසහනතා. තෙනෙවස්ස පොරාණා එවං වචනත්ථං වදන්ති – ''ඉදං අච්ඡරියං මය්හමෙව හොතු, මා අඤ්ඤස්ස අච්ඡරියං හොතූති පවත්තත්තා මච්ඡරියන්ති වුච්චතී''ති. **ආරක්ඛො**ති ද්වාරපිදහනමඤ්ජුසගොපනාදිවසෙන සුට්ඨු රක්ඛණං. අධිකරොතීති අධිකරණං; කාරණස්සෙතං නාමං. **ආරක්ඛාධිකරණ**න්ති භාවනපුංසකං; ආරක්ඛහෙතූති අත්ථො. දණ්ඩාදානාදීසු පරනිසෙධනත්ථං දණ්ඩස්ස ආදානං **දණ්ඩාදානං.** එකතොධාරාදිනො සත්ථස්ස ආදානං **සත්ථාදානං. කලහො**ති කායකලහොපි වාචාකලහොපි. පුරිමො පුරිමො විරොධො **විග්ගහො,** පච්ඡිමො පච්ඡිමො **විවාදො. තුවං තුව**න්ති අගාරවවචනං, ත්වං ත්වන්ති අත්ථො.

964. **ඉඤ්ජිතානී**ති ඉඤ්ජනානි චලනානි. **අස්මීති ඉඤ්ජිත**මෙතන්තිආදීහි සබ්බපදෙහි මානොව කථිතො. අහන්ති පවත්තොපි හි මානො ඉඤ්ජිතමෙව, **අයමහ**න්ති පවත්තොපි, **නෙවසඤ්ඤීනාසඤ්ඤී භවිස්ස**න්ති පවත්තොපි.

සෙසනවකෙහිපි මානොව කථිතො. මානො හි ඉඤ්ජනතො **ඉඤ්ජිතං,** මඤ්ඤනතො **මඤ්ඤිතං,** ඵන්දනතො **ඵන්දිතං,** පපඤ්චනතො **පපඤ්චිතං.** තෙහි තෙහි කාරණෙහි සඞ්ඛතත්තා **සඞ්ඛත**න්ති ච වුච්චති. සෙසං සබ්බත්ථ උත්තානත්ථමෙවාති.

නවකනිද්දෙසවණ්ණනා.

(10.) දසකනිද්දෙසවණ්ණනා

966. දසකනිද්දෙසෙ කිලෙසා එව **කිලෙසවත්ථූනි. ආඝාතවත්ථූනි** පනෙත්ථ ''අනත්ථං මෙ අචරී''තිආදීනං වසෙන අවිකොපෙතබ්බෙ ඛාණුකණ්ටකාදිම්හිපි අට්ඨානෙ උප්පන්නාඝාතෙන සද්ධිං වුත්තානි.

970. මිච්ඡත්තෙසු **මිච්ඡාඤාණ**න්ති පාපකිරියාසු උපායචින්තාවසෙන පාපං කත්වා 'සුකතං මයා'ති පච්චවෙක්ඛණාකාරෙන උප්පන්නො මොහො. **මිච්ඡාවිමුත්තී**ති අවිමුත්තස්සෙව සතො විමුත්තසඤ්ඤිතා. සෙසං සබ්බත්ථ උත්තානත්ථමෙවාති.

දසකනිද්දෙසවණ්ණනා.

තණ්හාවිචරිතනිද්දෙසවණ්ණනා

973. තණ්හාවිචරිතනිද්දෙසෙ **තණ්හාවිචරිතානී**ති තණ්හාසමුදාචාරා තණ්හාපවත්තියො. **අජ්ඣත්තිකස්ස උපාදායා**ති අජ්ඣත්තිකං ඛන්ධපඤ්චකං උපාදාය. ඉදඤ්හි උපයොගත්ථෙ සාමිවචනං. **අස්මීති හොතී**ති යදෙතං අජ්ඣත්තං ඛන්ධපඤ්චකං උපාදාය තණ්හාමානදිට්ඨිවසෙන සමූහගාහතො 'අස්මී'ති හොති, තස්මිං සතීති අත්ථො. **ඉත්ථස්මීති හොතී**තිආදීසු පන එවං සමූහතො 'අහ'න්ති ගහණෙ සති තතො අනුපනිධාය ච උපනිධාය චාති ද්විධා ගහණං හොති. තත්ථ **අනුපනිධායා**ති අඤ්ඤං ආකාරං අනුපගම්ම සකභාවමෙව ආරම්මණං කත්වා 'ඉත්ථස්මී'ති හොති; ඛත්තියාදීසු 'ඉදංපකාරො අහ'න්ති එවං තණ්හාමානදිට්ඨිවසෙන හොතීති අත්ථො. ඉදං තාව අනුපනිධාය ගහණං. **උපනිධාය ගහණං** පන දුවිධං හොති – සමතො ච අසමතො ච. තං දස්සෙතුං **එවස්මීති ච අඤ්ඤථාස්මී**ති ච වුත්තං. තත්ථ **එවස්මී**ති ඉදං සමතො උපනිධාය ගහණං; යථා අයං ඛත්තියො, යථා අයං බ්‍රාහ්මණො, එවං අහම්පීති අත්ථො. **අඤ්ඤථාස්මී**ති ඉදං පන අසමතො ගහණං; යථායං ඛත්තියො, යථායං බ්‍රාහ්මණො, තතො අඤ්ඤථා අහං හීනො වා අධිකො වාති අත්ථො. ඉමානි තාව පච්චුප්පන්නවසෙන චත්තාරි තණ්හාවිචරිතානි. **භවිස්ස**න්තිආදීනි පන චත්තාරි අනාගතවසෙන වුත්තානි. සෙසං පුරිමචතුක්කෙ වුත්තනයෙනෙව අත්ථො වෙදිතබ්බො. **අස්මී**ති සස්සතො අස්මි. **සාතස්මී**ති අසස්සතො අස්මි. අසස්මීති සතස්මීති වා පාඨො. තත්ථ අත්ථීති අසං; නිච්චස්සෙතං අධිවචනං.

සීදතීති සතං; අනිච්චස්සෙතං අධිවචනං. ඉති ඉමානි ද්වෙ සස්සතුච්ඡෙදවසෙන වුත්තානීති වෙදිතබ්බානි. ඉතො පරානි **සියන්**තිආදීනි චත්තාරි සංසයපරිවිතක්කවසෙන වුත්තානි. තානි පුරිමචතුක්කෙ වුත්තනයෙනෙව අත්ථතො වෙදිතබ්බානි. **අපාහං සියන්**තිආදීනි පන චත්තාරි ''අපි නාමාහං භවෙය්‍ය''න්ති එවං පත්ථනාකප්පනවසෙන වුත්තානි. තානි පුරිමචතුක්කෙ වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බානි. එවමෙතෙසු –

> ද්වෙ දිට්ඨිසීසා චත්තාරො, සුද්ධසීසා සීසමූලකා;
> තයො තයොති එතානි, අට්ඨාරස විභාවයෙ.

එතෙසු හි සස්සතුච්ඡෙදවසෙන වුත්තා ද්වෙ **දිට්ඨිසීසා** නාම. අස්මීති, භවිස්සන්ති, සියන්ති, අපාහං සියන්ති එතෙ චත්තාරො **සුද්ධසීසා**එව. ඉත්ථස්මීති ආදයො තයො තයොති ද්වාදස **සීසමූලකා** නාමාති. එවමෙතෙ ද්වෙ දිට්ඨිසීසා, චත්තාරො සුද්ධසීසා, ද්වාදස සීසමූලකාති අට්ඨාරස තණ්හාවිචරිතධම්මා වෙදිතබ්බා.

974. ඉදානි පටිපාටියාව තෙ ධම්මෙ භාජෙත්වා දස්සෙතුං **කථඤ්ච අස්මීති හොතීති**ආදි ආරද්ධං. තත්ථ **කඤ්චි ධම්මං අනවකාරිං කරිත්වාති** රූපවෙදනාදීසු කඤ්චි එකධම්මම්පි අවිනිබ්භොගං කත්වා, එකෙකතො අග්ගහෙත්වා, සමූහතොව ගහෙත්වාති අත්ථො. **අස්මීති ඡන්දං පටිලභතීති** පඤ්චක්ඛන්ධෙ නිරවසෙසතො ගහෙත්වා 'අහ'න්ති තණ්හං පටිලභති. **මානදිට්ඨීසුපි** එසෙව නයො. තත්ථ කිඤ්චාපි අයං තණ්හාවිචරිතනිද්දෙසො, මානදිට්ඨියො පන න විනා තණ්හාය, තස්මා තදෙකට්ඨවසෙන ඉධ වුත්තා. තණ්හාසීසෙන වා පපඤ්චත්තයම්පි උද්දිට්ඨං. තං උද්දෙසානුරූපෙනෙව නිද්දිසිතුම්පි මානදිට්ඨියො ගහිතා. තණ්හාපපඤ්චං වා දස්සෙන්තො තෙනෙව සද්ධිං සෙසපපඤ්චෙපි දස්සෙතුං එවමාහ.

තස්මිං සති ඉමානි පපඤ්චිතානීති තස්මිං ''අස්මීති ඡන්දං පටිලභතී''තිආදිනා නයෙන වුත්තෙ පපඤ්චත්තයෙ සති පුන ඉමානි ''ඉත්ථස්මීති වා''තිආදීනි පපඤ්චිතානි හොන්තීති අත්ථො.

ඛත්තියොස්මීතිආදීසු අභිසෙකසෙනාමච්චාදිනා 'ඛත්තියො අහං', මන්තජ්ඣෙන පොරොහිච්චාදිනා 'බ්‍රාහ්මණො අහං', කසිගොරක්ඛාදිනා 'වෙස්සො අහං', අසිතබ්‍යාභඞ්ගිතාය 'සුද්දො අහං', ගිහිබ්‍යඤ්ජනෙන 'ගහට්ඨො අහ'න්ති ඉමිනා නයෙන අත්ථො වෙදිතබ්බො. **එවං ඉත්ථස්මීති හොතීති** එවං ඛත්තියාදීසු ඛත්තියාදිප්පකාරං අත්තනි උප්පාදයිත්වා 'ඉත්ථංපකාරො අහ'න්ති හොති.

යථා සො ඛත්තියොතිආදීසු 'යථා සො අභිසෙකසෙනාමච්චාදිනා ඛත්තියො, තථා 'අහම්පි ඛත්තියො'ති ඉමිනා නයෙන අත්ථො වෙදිතබ්බො. දුතියනයෙ 'යථා සො අභිසෙකසෙනාමච්චාදිනා ඛත්තියො, නාහං තථා ඛත්තියො; අහං පන තතො හීනො වා සෙට්ඨො වා'ති ඉමිනා නයෙන අත්ථො වෙදිතබ්බො. **භවිස්සන්ති**ආදිනිද්දෙසාදීසුපි එසෙව නයො.

975. එවං අජ්ඣත්තිකස්ස උපාදාය තණ්හාවිචරිතානි භාජෙත්වා ඉදානි බාහිරස්ස උපාදාය තණ්හාවිචරිතානි භාජෙතුං **තත්ථ කතමානී**තිආදිමාහ. තත්ථ **බාහිරස්ස උපාදායා**ති බාහිරං ඛන්ධපඤ්චකං උපාදාය. ඉදම්පි හි උපයොගත්ථෙ සාමිවචනං. **ඉමිනා**ති ඉමිනා රූපෙන වා...පෙ.... විඤ්ඤාණෙන වා. අවසෙසං පන උද්දෙසවාරෙ තාව වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බං.

976. නිද්දෙසවාරෙ පන **අවකාරිං කරිත්වා**ති විනිබ්භොගං කත්වා. **ඉමිනා අස්මීති ඡන්දං පටිලභතී**තිආදීසු ඉමිනා රූපෙන වා...පෙ.... විඤ්ඤාණෙන වාති එවං පඤ්චක්ඛන්ධෙ එකදෙසතො ගහෙත්වා ඉමිනා 'අහ'න්ති ඡන්දාදීනි පටිලභතීති එවමත්ථො වෙදිතබ්බො.

ඉමිනා ඛත්තියොස්මීතිආදීසු 'ඉමිනා ඡත්තෙන වා ඛග්ගෙන වා අභිසෙකසෙනාමච්චාදිනා වා ඛත්තියො අහ'න්ති එවං පුරිමනයෙනෙව අත්ථො වෙදිතබ්බො. **ඉමිනා**ති පදමත්තමෙව හෙත්ථ විසෙසො.

යථා සො ඛත්තියොතිආදීසුපි **ඉමිනා**ති වුත්තපදමෙව විසෙසො. තස්මා තස්ස වසෙන යථා ඛත්තියො, එවං අහම්පි ඉමිනා ඛග්ගෙන වා ඡත්තෙන වා අභිසෙකසෙනාමච්චාදිනා වා ඛත්තියොති එවං යොජෙත්වා සබ්බපදෙසු අත්ථො වෙදිතබ්බො. **ඉමිනා නිච්චොස්මී**ති පඤ්චක්ඛන්ධෙ අනවකාරිං කත්වා රූපාදීසු එකමෙව ධම්මං 'අහ'න්ති ගහෙත්වා 'ඉමිනා ඛග්ගෙන වා ඡත්තෙන වා අහං නිච්චො ධුවො'ති මඤ්ඤති. උච්ඡෙදදිට්ඨියම්පි එසෙව නයො. සෙසං සබ්බත්ථ වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බං.

ඉති එවරූපානි අතීතානි ඡත්තිංසාති එකෙකස්ස පුග්ගලස්ස අතීතෙ ඡත්තිංස. **අනාගතානි ඡත්තිංසා**ති එකෙකස්සෙව අනාගතෙ ඡත්තිංස. **පච්චුප්පන්නානි ඡත්තිංසා**ති එකෙකස්ස වා පුග්ගලස්ස යථාලාභවසෙන බහූනං වා පච්චුප්පන්නෙ ඡත්තිංස. සබ්බසත්තානං පන එකංසෙනෙව අතීතෙ ඡත්තිංස, අනාගතෙ ඡත්තිංස, පච්චුප්පන්නෙ ඡත්තිංසාති වෙදිතබ්බානි. අනන්තා හි අසදිසතණ්හාමානදිට්ඨිභෙදා සත්තා. **අට්ඨතණ්හාවිචරිතසතං හොතී**ති එත්ථ පන අට්ඨසතසඞ්ඛාතං තණ්හාවිචරිතං හොතීති එවමත්ථො දට්ඨබ්බො. සෙසං සබ්බත්ථ උත්තානත්ථමෙවාති.

තණ්හාවිචරිතනිද්දෙසවණ්ණනා.

දිට්ඨිගතනිද්දෙසවණ්ණනා

977. දිට්ඨිගතනිද්දෙසෙ **බ්‍රහ්මජාලෙ වෙය්‍යාකරණෙති** බ්‍රහ්මජාලනාමකෙ වෙය්‍යාකරණෙ, දීඝනිකායස්ස පඨමසුත්තන්තෙ. **වුත්තානි භගවතාති** සත්ථාරා සයං ආහච්ච භාසිතානි. **චත්තාරො සස්සතවාදාති**ආදීසු ‘‘තෙ ච භොන්තො සමණබ්‍රාහ්මණා කිමාගම්ම කිමාරබ්භ සස්සතවාදා සස්සතං අත්තානඤ්ච ලොකඤ්ච පඤ්ඤාපෙන්ති චතූහි වත්ථූහී’’තිආදිනා (දී. නි. 1.29-30) බ්‍රහ්මජාලෙ වුත්තනයෙනෙව පභෙදො ච අත්ථො ච වෙදිතබ්බොති.

සම්මොහවිනොදනියා විභඞ්ගට්ඨකථාය

ඛුද්දකවත්ථුවිභඞ්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

18. ධම්මහදයවිභඞ්ගො

1. සබ්බසඞ්ගාහිකවාරවණ්ණනා

978. ඉදානි තදනන්තරෙ ධම්මහදයවිභඞ්ගෙ පාළිපරිච්ඡෙදො තාව එවං වෙදිතබ්බො – එත්ථ හි ආදිතොව ඛන්ධාදීනං ද්වාදසන්නං කොට්ඨාසානං වසෙන සබ්බසඞ්ගාහිකවාරො නාම වුත්තො. දුතියො තෙසංයෙව ධම්මානං කාමධාතුආදීසු උප්පත්තානුප්පත්තිදස්සනවාරො නාම. තතියො තත්ථෙව පරියාපන්නාපරියාපන්නදස්සනවාරො නාම. චතුත්ථො තීසු භූමීසු උප්පත්තික්ඛණෙ විජ්ජමානාවිජ්ජමානධම්මදස්සනවාරො නාම. පඤ්චමො තෙසං ධම්මානං භූමන්තරවසෙන දස්සනවාරො නාම. ඡට්ඨො ගතීසු උප්පාදකකම්මආයුප්පමාණදස්සනවාරො නාම. සත්තමො අභිඤ්ඤෙය්‍යාදිවාරො නාම. අට්ඨමො සාරම්මණානාරම්මණවාරො නාම. නවමො තෙසං ඛන්ධාදිධම්මානං දිට්ඨසුතාදිවසෙන සඞ්ගහෙත්වා දස්සනවාරො නාම. දසමො කුසලත්තිකාදිවසෙන සඞ්ගහෙත්වා දස්සනවාරො නාම.

979. එවං දසහි වාරෙහි පරිච්ඡින්නාය පාළියා පඨමෙ තාව සබ්බසඞ්ගාහිකවාරෙ ‘‘අවීචිතො යාව භවග්ගං එත්ථන්තරෙ කති ඛන්ධා’’ති පුච්ඡිතෙ ‘‘එකොති වා…පෙ…. චත්තාරොති වා ඡාති වා අවත්වා පඤ්චාති වත්තුං සමත්ථො අඤ්ඤො නත්ථී’’ති අත්තනො ඤාණබලං දීපෙන්තො **පඤ්චක්ඛන්ධා**ති පුච්ඡානුරූපං විස්සජ්ජනං ආහ. යථාපුච්ඡං විස්සජ්ජනඤ්හි සබ්බඤ්ඤුබ්‍යාකරණං නාමාති වුච්චති. **ද්වාදසායතනානී**තිආදීසුපි එසෙව නයො. **රූපක්ඛන්ධාදීනං** පභෙදො ඛන්ධවිභඞ්ගාදීසු වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බො.

2. උප්පත්තානුප්පත්තිවාරවණ්ණනා

991. දුතියවාරෙ යෙ ධම්මා කාමභවෙ කාමධාතුසම්භූතානඤ්ච සත්තානං උප්පජ්ජන්ති – කාමධාතුයං පරියාපන්නා වා අපරියාපන්නා වා – තෙ සබ්බෙ සඞ්ගහෙත්වා **කාමධාතුයා පඤ්චක්ඛන්ධා**තිආදි වුත්තං. **රූපධාතු**ආදීසුපි එසෙව නයො. යස්මා පන රූපධාතුපරියාපන්නානං සත්තානං ඝානායතනාදීනං අභාවෙන ගන්ධායතනාදීනි ආයතනාදිකිච්චං න කරොන්ති, තස්මා **රූපධාතුයා ඡ ආයතනානි, නව ධාතුයො**තිආදි වුත්තං. යස්මා ච ඔකාසවසෙන වා සත්තුප්පත්තිවසෙන වා අපරියාපන්නධාතු නාම නත්ථි, තස්මා අපරියාපන්නධාතුයාති අවත්වා යං යං අපරියාපන්නං තං තදෙව දස්සෙතුං **අපරියාපන්නෙ කති ඛන්ධා**තිආදි වුත්තං.

3. පරියාපන්නාපරියාපන්නවාරවණ්ණනා

999. තතියවාරෙ **කාමධාතුපරියාපන්නාති** කාමධාතුභජනට්ඨෙන පරියාපන්නා; තංනිස්සිතා තදන්තොගධා කාමධාතුත්වෙව සඞ්ඛං ගතාති අත්ථො. සෙසපදෙසුපි එසෙව නයො. **පරියාපන්නාති** භවවසෙන ඔකාසවසෙන ච පරිච්ඡින්නා. **අපරියාපන්නාති** තථා අපරිච්ඡින්නා.

4. ධම්මදස්සනවාරවණ්ණනා

1007. චතුත්ථවාරෙ **එකාදසායතනානීති** සද්දායතනවජ්ජානි. තඤ්හි එකන්තෙන පටිසන්ධියං නුප්පජ්ජති. ඉමිනා නයෙන සබ්බත්ථ අත්ථො වෙදිතබ්බො. සත්තකෙ ''දෙවානං අසුරාන''න්ති ගතිවසෙන අවත්වා අවිසෙසෙන **ගබ්භසෙය්‍යකානන්**ති වුත්තං. තස්මා යත්ථ යත්ථ ගබ්භසෙය්‍යකා සම්භවන්ති තත්ථ තත්ථ තෙසං සත්තායතනානි වෙදිතබ්බානි. තථා ධාතුයො. සෙසමෙත්ථ උත්තානත්ථමෙව. පඤ්චමවාරෙ යං වත්තබ්බං තං ධම්මසඞ්ගහට්ඨකථායං වුත්තමෙව.

6. උප්පාදකකම්මආයුප්පමාණවාරවණ්ණනා

(1.) උප්පාදකකම්මං

1021. ඡට්ඨවාරෙ පඤ්චහි කාමගුණෙහි නානප්පකාරෙහි වා ඉද්ධිවිසෙසෙහි දිබ්බන්තීති **දෙවා**. **සම්මුතිදෙවාති** 'දෙවො, දෙවී'ති එවං ලොකසම්මුතියා දෙවා. **උපපත්තිදෙවාති** දෙවලොකෙ උප්පන්නත්තා උපපත්තියා දෙවා. **විසුද්ධිදෙවාති** සබ්බෙසං දෙවානං පූජාරහා සබ්බකිලෙසවිසුද්ධියා දෙවා. **රාජානොති** මුද්ධාභිසිත්තඛත්තියා. **දෙවියොති** තෙසං මහෙසියො. **කුමාරාති** අභිසිත්තරාජූනං අභිසිත්තදෙවියා කුච්ඡිස්මිං උප්පන්නකුමාරා.

උපොසථකම්මං කත්වාති චාතුද්දසාදීසු අට්ඨඞ්ගසමන්නාගතං උපොසථං උපවසිත්වා. ඉදානි යස්මා පරිත්තදානාදිපුඤ්ඤකම්මං මනුස්සසොභග්‍යතාය පච්චයො, මත්තසො කතං මනුස්සසොභග්‍යතාය අධිමත්තං, අධිමත්තභාවෙපි නානප්පකාරභෙදතො නානප්පකාරස්ස ඛත්තියමහාසාලාදිභාවස්ස පච්චයො, තස්මා තස්ස වසෙන උපපත්තිභෙදං දස්සෙන්තො **අප්පෙකච්චෙ ගහපතිමහාසාලානන්**තිආදිමාහ. තත්ථ මහාසාරො එතෙසන්ති මහාසාරා; ර-කාරස්ස පන ල-කාරං කත්වා මහාසාලාති වුත්තං. ගහපතියොව මහාසාලා, ගහපතීසු වා මහාසාලාති **ගහපතිමහාසාලා**. සෙසෙසුපි එසෙව නයො. තත්ථ යස්ස ගෙහෙ පච්ඡිමන්තෙන චත්තාලීසකොටිධනං නිධානගතං හොති, කහාපණානඤ්ච පඤ්ච අම්බණානි දිවසවළඤ්ජො නික්ඛමති – අයං **ගහපතිමහාසාලො** නාම. යස්ස පන ගෙහෙ පච්ඡිමන්තෙන අසීතිකොටිධනං

නිධානගතං හොති, කහාපණානඤ්ච දසඅම්බණානි දිවසවළඤ්ජො නික්ඛමති – අයං **බ්‍රාහ්මණමහාසාලො** නාම. යස්ස පන ගෙහෙ පච්ඡිමන්තෙන කොටිසතධනං නිධානගතං හොති, කහාපණානඤ්ච වීසති අම්බණානි දිවසවළඤ්ජො නික්ඛමති – අයං **ඛත්තියමහාසාලො** නාම.

සහබ්‍යතන්ති සහභාවං; සහාගා හුත්වා නිබ්බත්තන්තීති අත්ථො. **චාතුමහාරාජිකානන්ති**ආදීසු චාතුමහාරාජිකා නාම සිනෙරුපබ්බතස්ස වෙමජ්ඣෙ හොන්ති. තෙසු පබ්බතට්ඨකාපි අත්ථි, ආකාසට්ඨාපි; තෙසං පරම්පරා චක්කවාළපබ්බතං පත්තා. ඛිඩ්ඩාපදොසිකා, මනොපදොසිකා, සීතවලාහකා, උණ්හවලාහකා, චන්දිමා දෙවපුත්තො, සූරියො දෙවපුත්තොති එතෙ සබ්බෙපි චාතුමහාරාජිකදෙවලොකට්ඨකා එව.

තෙත්තිංස ජනා තත්ථ උපපන්නාති **තාවතිංසා**. අපිච තාවතිංසාති තෙසං දෙවානං නාමමෙවාති වුත්තං. තෙපි අත්ථි පබ්බතට්ඨකා, අත්ථි ආකාසට්ඨකා. තෙසං පරම්පරා චක්කවාළපබ්බතං පත්තා. තථා යාමාදීනං. එකදෙවලොකෙපි හි දෙවානං පරම්පරා චක්කවාළපබ්බතං අප්පත්තා නාම නත්ථි. තත්ථ දිබ්බං සුඛං යාතා පයාතා සම්පත්තාති **යාමා**. තුට්ඨා පහට්ඨාති **තුසිතා**. පකතිපටියත්තාරම්මණතො අතිරෙකෙන රමිතුකාමකාලෙ යථාරුචිතෙ භොගෙ නිම්මිනිත්වා රමන්තීති **නිම්මානරතී**. චිත්තාචාරං ඤත්වා පරෙහි නිම්මිතෙසු භොගෙසු වසං වත්තෙන්තීති **පරනිම්මිතවසවත්තී**.

(2.) ආයුප්පමාණං

1022. **අප්පං වා භියොති** දුතියං වස්සසතං අප්පත්වා වීසාය වා තිංසාය වා චත්තාලීසාය වා පඤ්ඤාසාය වා සට්ඨියා වා වස්සෙහි අධිකම්පි වස්සසතන්ති අත්ථො. සබ්බම්පි හෙතං දුතියං වස්සසතං අප්පත්තත්තා අප්පන්ති වුත්තං.

1024. බ්‍රහ්මපාරිසජ්ජාදීසු මහාබ්‍රහ්මානං පාරිසජ්ජා පරිචාරිකාති **බ්‍රහ්මපාරිසජ්ජා**. තෙසං පුරොහිතභාවෙ ඨිතාති **බ්‍රහ්මපුරොහිතා**. වණ්ණවන්තතාය චෙව දීඝායුකතාය ච මහන්තො බ්‍රහ්මාති මහාබ්‍රහ්මා, තෙසං **මහාබ්‍රහ්මානං**. ඉමෙ තයොපි ජනා පඨමජ්ඣානභූමියං එකතලෙ වසන්ති; ආයුඅන්තරං පන නෙසං නානා.

1025. පරිත්තා ආභා එතෙසන්ති **පරිත්තාභා**. අප්පමාණා ආභා එතෙසන්ති **අප්පමාණාභා**. දණ්ඩදීපිකාය අච්චි විය එතෙසං සරීරතො ආභා ඡිජ්ජිත්වා ඡිජ්ජිත්වා පතන්තී විය සරති විසරතීති **ආභස්සරා**. ඉමෙපි තයො ජනා දුතියජ්ඣානභූමියං එකතලෙ වසන්ති; ආයුඅන්තරං පන නෙසං නානා.

1026. පරිත්තා සුභා එතෙසන්ති **පරිත්තසුභා**. අප්පමාණා සුභා එතෙසන්ති **අප්පමාණසුභා**. සුභෙන ඔකිණ්ණා විකිණ්ණා, සුභෙන සරීරප්පභාවණ්ණෙන එකග්ඝනා, සුවණ්ණමඤ්ජූසාය ඨපිතසම්පජ්ජලිතකඤ්චනපිණ්ඩසස්සිරිකාති **සුභකිණ්හා**. ඉමෙපි තයො ජනා තතියජ්ඣානභූමියං එකතලෙ වසන්ති; ආයුඅන්තරං පන නෙසං නානා.

1027. **ආරම්මණනානත්තතාති** ආරම්මණස්ස නානත්තභාවො. **මනසිකාරනානත්තතාදීසුපි** එසෙව නයො. එත්ථ එකස්ස පථවීකසිණං ආරම්මණං හොති...පෙ.... එකස්ස ඔදාතකසිණන්ති ඉදං ආරම්මණනානත්තං. එකො පථවීකසිණං මනසි කරොති...පෙ.... එකො ඔදාතකසිණන්ති ඉදං මනසිකාරනානත්තං. එකස්ස පථවීකසිණෙ ඡන්දො හොති...පෙ.... එකස්ස ඔදාතකසිණෙති ඉදං **ඡන්දනානත්තං**. එකො පථවීකසිණෙ පත්ථනං කරොති...පෙ.... එකො ඔදාතකසිණෙති ඉදං **පණිධිනානත්තං**. එකො පථවීකසිණවසෙන අධිමුච්චති...පෙ.... එකො ඔදාතකසිණවසෙනාති ඉදං **අධිමොක්ඛනානත්තං**. එකො පථවීකසිණවසෙන චිත්තං අභිනීහරති...පෙ.... එකො ඔදාතකසිණවසෙනාති ඉදං **අභිනීහාරනානත්තං**. එකස්ස පථවීකසිණපරිච්ඡින්දනකපඤ්ඤා හොති...පෙ.... එකස්ස ඔදාතකසිණපරිච්ඡින්දනකපඤ්ඤාති ඉදං **පඤ්ඤානානත්තං**. තත්ථ ආරම්මණමනසිකාරා පුබ්බභාගෙන කථිතා. ඡන්දපණිධිඅධිමොක්ඛාභිනීහාරා අප්පනායපි වත්තන්ති උපචාරෙපි. පඤ්ඤා පන ලොකියලොකුත්තරමිස්සකා කථිතා.

අසඤ්ඤසත්තානන්ති සඤ්ඤාවිරහිතානං සත්තානං. එකච්චෙ හි තිත්ථායතනෙ පබ්බජිත්වා 'චිත්තං නිස්සාය රජ්ජනදුස්සනමුය්හනානි නාම හොන්තී'ති චිත්තෙ දොසං දිස්වා 'අචිත්තකභාවො නාම සොභනො, දිට්ඨධම්මනිබ්බානමෙත'න්ති සඤ්ඤාවිරාගං ජනෙත්වා තප්පගං පඤ්චමං සමාපත්තිං භාවෙත්වා තත්ථ නිබ්බත්තන්ති. තෙසං උපපත්තික්ඛණෙ එකො රූපක්ඛන්ධොයෙව නිබ්බත්තති. ඨත්වා නිබ්බත්තො ඨිතකො එව හොති, නිසීදිත්වා නිබ්බත්තො නිසින්නකොව නිපජ්ජිත්වා නිබ්බත්තො නිපන්නොව. චිත්තකම්මරූපකසදිසා හුත්වා පඤ්ච කප්පසතානි තිට්ඨන්ති. තෙසං පරියොසානෙ සො රූපකායො අන්තරධායති, කාමාවචරසඤ්ඤා උප්පජ්ජති; තෙන ඉධ සඤ්ඤුප්පාදෙන තෙ දෙවා තම්හා කායා චුතාති පඤ්ඤායන්ති.

විපුලා ඵලා එතෙසන්ති **වෙහප්ඵලා**. අත්තනො සම්පත්තියා න හායන්ති න විහායන්තීති **අවිහා**. න කඤ්චි සත්තං තප්පන්තීති **අතප්පා**. සුන්දරා දස්සනා අභිරූපා පාසාදිකාති **සුදස්සා**. සුට්ඨු පස්සන්ති, සුන්දරමෙතෙසං වා දස්සනන්ති **සුදස්සී**. සබ්බෙහි එව ගුණෙහි ච භවසම්පත්තියා ච ජෙට්ඨා, නත්ථෙත්ථ කනිට්ඨාති **අකනිට්ඨා**.

1028. ආකාසානඤ්චායතනං උපගතාති **ආකාසානඤ්චායතනූපගා.** ඉතරෙසුපි එසෙව නයො. ඉති ඡ කාමාවචරා, නව බ්‍රහ්මලොකා, පඤ්ච සුද්ධාවාසා, චත්තාරො අරූපා අසඤ්ඤසත්තවෙහප්ඵලෙහි සද්ධිං ඡබ්බීසති දෙවලොකා; මනුස්සලොකෙන සද්ධිං සත්තවීසති.

තත්ථ සම්මාසම්බුද්ධෙන මනුස්සානං දෙවානඤ්ච ආයුං පරිච්ඡින්දමානෙන චතූසු අපායෙසු භුම්මදෙවෙසු ච ආයු පරිච්ඡින්නං තං කස්මාති? නිරයෙ තාව කම්මමෙව පමාණං. යාව කම්මං න ඛීයති, න තාව චවන්ති. තථා සෙසඅපායෙසු. භුම්මදෙවානම්පි කම්මමෙව පමාණං. තත්ථ නිබ්බත්තා හි කෙචි සත්තාහමත්තං තිට්ඨන්ති, කෙචි අද්ධමාසං, කෙචි මාසං, කප්පං තිට්ඨමානාපි අත්ථියෙව.

තත්ථ මනුස්සෙසු ගිහිභාවෙ ඨිතායෙව සොතාපන්නාපි හොන්ති, සකදාගාමිඵලම්පි අනාගාමිඵලම්පි අරහත්තඵලම්පි පාපුණන්ති. තෙසු සොතාපන්නාදයො යාවජීවං තිට්ඨන්ති. ඛීණාසවා පන පරිනිබ්බායන්ති වා පබ්බජන්ති වා. කස්මා? අරහත්තං නාම සෙට්ඨගුණො, ගිහිලිඞ්ගං හීනං, තං හීනතාය උත්තමං ගුණං ධාරෙතුං න සක්කොති. තස්මා තෙ පරිනිබ්බාතුකාමා වා පබ්බජිතුකාමා වා හොන්ති.

භුම්මදෙවා පන අරහත්තං පත්වාපි යාවජීවං තිට්ඨන්ති. ඡසු කාමාවචරදෙවෙසු සොතාපන්නසකදාගාමිනො යාවජීවං තිට්ඨන්ති; අනාගාමිනා රූපභවං ගන්තුං වට්ටති, ඛීණාසවෙන පරිනිබ්බාතුං. කස්මා? නිලීයනොකාසස්ස අභාවා. රූපාවචරාරූපාවචරෙසු සබ්බෙපි යාවජීවං තිට්ඨන්ති. තත්ථ රූපාවචරෙ නිබ්බත්තා සොතාපන්නසකදාගාමිනො න පුන ඉධාගච්ඡන්ති, තත්ථෙව පරිනිබ්බායන්ති. එතෙ හි ඣානඅනාගාමිනො නාම.

අට්ඨසමාපත්තිලාභීනං පන කිං නියමෙති? පගුණජ්ඣානං. යදෙවස්ස පගුණං හොති, තෙන උප්පජ්ජති. සබ්බෙසු පන පගුණෙසු කිං නියමෙති? පත්ථනා. යත්ථ උපපත්තිං පත්ථෙති තත්ථෙව උපපජ්ජති. පත්ථනාය අසති කිං නියමෙති? මරණසමයෙ සමාපන්නා සමාපත්ති. මරණසමයෙ සමාපන්නා නත්ථි, කිං නියමෙති? නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනසමාපත්ති. එකංසෙන හි සො නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනෙ උපපජ්ජති. නවසු බ්‍රහ්මලොකෙසු නිබ්බත්තඅරියසාවකානං තත්ථූපපත්තිපි හොති උපරූපපත්තිපි න හෙට්ඨූපපත්ති. පුථුජ්ජනානං පන තත්ථූපපත්තිපි හොති උපරූපපත්තිපි හෙට්ඨූපපත්තිපි. පඤ්චසු සුද්ධාවාසෙසු චතූසු ච අරූපෙසු අරියසාවකානං තත්ථූපපත්තිපි හොති උපරූපපත්තිපි. පඨමජ්ඣානභූමියං නිබ්බත්තො අනාගාමී නව බ්‍රහ්මලොකෙ සොධෙත්වා මත්ථකෙ ඨිතො පරිනිබ්බාති. වෙහප්ඵලා, අකනිට්ඨා, නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනන්ති ඉමෙ තයො දෙවලොකා **සෙට්ඨභවා** නාම.

ඉමෙසු තීසු ඨානෙසු නිබ්බත්තඅනාගාමිනො නෙව උද්ධං ගච්ඡන්ති, න අධො, තත්ථ තත්ථෙව පරිනිබ්බායන්තීති. ඉදමෙත්ථ පකිණ්ණකං.

7. අභිඤ්ඤෙය්‍යාදිවාරවණ්ණනා

1030. සත්තමවාරෙ සලක්ඛණපරිග්ගාහිකාය අභිඤ්ඤාය වසෙන **අභිඤ්ඤෙය්‍යතා** වෙදිතබ්බා. ඤාතතීරණපහානපරිඤ්ඤානං වසෙන **පරිඤ්ඤෙය්‍යතා**. සා ච **රූපක්ඛන්ධො අභිඤ්ඤෙය්‍යො පරිඤ්ඤෙය්‍යො න පහාතබ්බො**තිආදීසු ඤාතතීරණපරිඤ්ඤාවසෙනෙව වෙදිතබ්බා. **සමුදයසච්චං අභිඤ්ඤෙය්‍යං පරිඤ්ඤෙය්‍යං පහාතබ්බ**න්තිආදීසු පහානපරිඤ්ඤාවසෙන.

අට්ඨමවාරෙ රූපාදිආරම්මණානං චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනං වසෙන සාරම්මණානාරම්මණතා වෙදිතබ්බා. නවමවාරො උත්තානත්ථොයෙව. දසමවාරෙපි යං වත්තබ්බං සියා තං සබ්බං තත්ථ තත්ථ පඤ්හාපුච්ඡකවාරෙ වුත්තමෙවාති.

සම්මොහවිනොදනියා විභඞ්ගට්ඨකථාය

ධම්මහදයවිභඞ්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

නිගමනකථා

එත්තාවතා ච –

අභිධම්මං දෙසෙන්තො, ධම්මගරු ධම්මගාරවයුත්තානං;
දෙවානං දෙවපුරෙ, දෙවගණසහස්සපරිවාරො.

දුතියං අදුතියපුරිසො, යං ආහ **විභඞ්ගපකරණං** නාථො;
අට්ඨාරසහි විභඞ්ගෙහි, මණ්ඩිතමණ්ඩපෙය්‍යගුණො.

අත්ථප්පකාසනත්ථං, තස්සාහං යාචිතො ඨිතගුණෙන;
යතිනා අදන්ධගතිනා, සුබුද්ධිනා බුද්ධඝොසෙන.

යං ආරභිං රචයිතුං, අට්ඨකථං සුනිපුණෙසු අත්ථෙසු;
සම්මොහවිනොදනතො, සම්මොහවිනොදනිං නාම.

පොරාණට්ඨකථානං, සාරං ආදාය සා අයං නිට්ඨං;
පත්තා අනන්තරායෙන, පාළියා භාණවාරෙහි.

චත්තාලීසාය යථා, එකෙන ච එවමෙව සබ්බෙපි;
නිට්ඨං වජන්තු විමලා, මනොරථා සබ්බසත්තානං.

සද්ධම්මස්ස ඨිතත්ථං, යඤ්ච ඉමං රචයතා මයා පුඤ්ඤං;
පත්තං තෙන සමත්තං, පාපුණාතු සදෙවකො ලොකො.

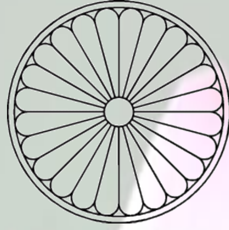
සුචිරං තිට්ඨතු ධම්මො, ධම්මාභිරතො සදා භවතු ලොකො;
නිච්චං ඛෙමසුභික්ඛාදි-සම්පදා ජනපදා හොන්තූති.

පරමවිසුද්ධසද්ධාබුද්ධිවීරියපටිමණ්ඩිතෙන සීලාචාරජ්ජවමද්දවාදිගුණසමුදයසමුදිතෙන සකසමයසමයන්තරගහනජ්ඣොගාහණසමත්ථෙන පඤ්ඤාවෙයත්තියසමන්නාගතෙන තිපිටකපරියත්තිප්පභෙදෙ සාට්ඨකථෙ සත්ථුසාසනෙ අප්පටිහතඤාණප්පභාවෙන මහාවෙය්‍යාකරණෙන කරණසම්පත්තිජනිතසුඛවිනිග්ගතමධුරොදාරවචනලාවණ්ණයුත්තෙන යුත්තමුත්තවාදිනා වාදීවරෙන මහාකවිනා පභින්නපටිසම්භිදාපරිවාරෙ ඡළභිඤ්ඤාපටිසම්භිදාදිප්පභෙදගුණපටිමණ්ඩිතෙ උත්තරිමනුස්සධම්මෙ සුප්පතිට්ඨිතබුද්ධීනං ථෙරවංසප්පදීපානං ථෙරානං මහාවිහාරවාසීනං වංසාලඞ්කාරභූතෙන විපුලවිසුද්ධබුද්ධිනා **බුද්ධඝොසොති** ගරූහි ගහිතනාමධෙය්‍යෙන ථෙරෙන කතා අයං **සම්මොහවිනොදනී** නාම විභඞ්ගට්ඨකථා.

තාව තිට්ඨතු ලොකස්මිං, ලොකනිත්ථරණෙසිනං;
දස්සෙන්තී කුලපුත්තානං, නයං පඤ්ඤාවිසුද්ධියා.

යාව බුද්ධොති නාමම්පි, සුද්ධචිත්තස්ස තාදිනො;
ලොකම්හි ලොකජෙට්ඨස්ස, පවත්තති මහෙසිනොති.

සම්මොහවිනොදනී නාම විභඞ්ග-අට්ඨකථා නිට්ඨිතා.

සබ්බදානං ධම්ම දානං ජිනාති,
සබ්බරසං ධම්ම රසං ජිනාති;
සබ්බරතිං ධම්ම රතිං ජිනාති
තණ්හක්ඛයො සබ්බදුක්ඛං ජිනාති

(ධම්මපදය තණ්හා වග්ගො)

ධම්මාරාමො ධම්මරතො - ධම්මං අනුවිචින්තයං;
ධම්මං අනුස්සරං භික්ඛු - සද්ධම්මා න පරිහායති.

(ධම්මපදය භික්ඛු වග්ගො)

ධම්මො පනෙසො සුගතප්පසත්ථො,
තරණීව සංසාර මහණ්ණවස්ස;
බ්‍රහ්මාසුරාදීහි නමස්සනීයෙපා,
රසො රසානං පරමො තිලොකෙ.

මහාගදො මච්චුජරා පහානො,
සබ්බීතිනාසාය විසෙසමන්තො;
සබ්බත්ථ දානෙන ච කප්පරුක්ඛො,
චින්තාමණී භද්දඝටොව ධම්මො.

ධම්මං විනා නත්ථි පිතාව මාතා,
තමෙව තාණං සරණං පතිට්ඨා;
තස්මා හි භො කිච්චමඤ්ඤදප්පහාය,
සුණාථ ධාරෙථ චරාථ ධම්මෙ.

(රසවාහිනී)

චිරං තිට්ඨතු ලොකස්මිං - සම්මා සම්බුද්ධ සාසනං!

ධර්ම දානය පිණිසයි.........